L 4
1056

J. ENDZELĪNS

LATVIEŠU VALODAS GRAMATIKA

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECĪBA
RĪGĀ 1951

Latv. PSR Valsts Biblioteka
Inv. 61-10.171
(P)
8
0304092130
ПРОВЕРЕНО
1951 г.
3

Я. Эндзелин
Грамматика латышского языка

4L

LATV. PSR VALSTS BIBLIOTEKA

Redaktors A. Feldhūns. Techn. redaktors A. Auziņš.
Korektores: M. Ezergaile, Z. Brauere.

Nodota salikšanai 1948. g. 27. decembrī. Parakstīta iespiešanai 1951. g. 9. februarī. Papīra formats 61×86 1/16. Metiens 2000 eks. 34,5 pap. l. 65,5 iespiedloksnes. 59 izdevn. loksnes. JT 00618. Izdevn. № 2174 Z83. Pas. № 9836.

Iespiesta LPRRT Paraugtipografijā, Rīgā, Puškina ielā Nr. 12.

Maksā 46 rbļ. 25 kap.

Отпечатано в Образцовой типографии ЛРТПП, г. Рига, ул. Пушкина, 12.

NO IZDEVNIECĪBAS

Akademiķa J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikas" pamatā ir 1922. g. izdotās „Lettische Grammatik" tulkojums. Salīdzinot ar 1922. g. izdevumu, gramatika papildināta ar jaunu materialu, atstājot iepriekšējo paragrafu skaitu un kārtību.

Publicējot šo satura ziņā bagātīgo un daudzveidīgo darbu, kas ietver vairāku gadu desmitu laikā rūpīgi vāktu, pētītu un sistematizētu faktu materialu, bez kura nevar iztikt un tālāk attīstīties latviešu padomju valodniecība, izdevniecība aizrāda, ka publicējamā grāmata nav izstrādāta atbilstoši kāda latviešu valodniecības kursa programai augstākajām mācības iestādēm. Akademiķa J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatika" neatbilst tieši nedz mūsdienu latviešu literarās valodas, nedz latviešu valodas vēsturiskās gramatikas, nedz latviešu literarās valodas vēstures, nedz latviešu dialektoloģijas programai, bet ietver sevī savdabīgā saliedējumā dažādus visu šo disciplinu jautājumus.

Akademiķa J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatika" visvairāk izmanto latviešu folkloras un izlokšņu materialus, retāk jau priekšpadomju literaturu un publicistiku. Tas nosaka turpmākā darba nepieciešamību.

Kritiski izmantojot „Latviešu valodas gramatiku" kā līdzšinējo pilnīgāko latviešu valodas zinātnisko pētījumu, savācot un izpētījot jaunāko laiku — it sevišķi padomju — literaturas un publicistikas materialu, izlietojot biedra Staļina mācību par valodu un valodniecību, kā arī jaunākos padomju valodniecības — īpaši lielās krievu tautas valodnieku — teoretiskos sasniegumus, Padomju Latvijas valodniekiem atvērts plašs darba lauks latviešu valodas tālākai pētīšanai, specificētu latviešu valodniecības disciplinu tālākai izveidošanai.

PRIEKŠVĀRDI

Šā mana darba vienīgais uzdevums ir darīt latviešu valodu valodniecībai pieejamāku nekâ līdz šim. Ja būtu bijusi kāda laba salīdzināmā leišu valodas gramatika, uz ko es allaž, kad tas būtu nepieciešams, varētu norādīt, tad salīdzināmais elements šai darbā būtu vēl mazāks; latviešu valodas skaņas un formas taču pa daļai ir radušās no tādām vecākām skaņām un formām, kādas vēl tagad ir leišu valodā vai arī vēl mūsdienās bieži vien pilnīgi saskan ar attiecīgajām leišu skaņām un formām. Taču vismaz teikuma mācībā un nodaļās par vārdu formu lietāšanu un vārdu atvasinājumiem esmu varējis iztikt bez pastāvīgas salīdzināšanas ar radu valodām, jo te lasītāja rīcībā ir vispār pazīstami un pieejami apcerējumi, kas bez tam ir arī norādīti attiecīgajās nodaļās.

Šai darbā sastopamās izlokšņu formas, kur nav minēts kāds cits avots, pa lielākajai daļai esmu izzinājis uz vietas. Tam nolūkam esmu, pa daļai viens, pa daļai kopā ar K. Mūlenbachu, vairākus gadus vasaras brīvlaikā apceļojis latviešu valodas apgabalus.

Lai kādu izloksni pamatīgi izpētītu, vajag, protams, attiecīgā vietā uzturēties nedēļām ilgi, kâ aizrādījis Beličs Изв. XVIII 1, 230 skk. Bet, tâ kâ latviešu izloksnes sniedzas simtos un mēs dialektoloģiskām ekskursijām varējām izmantot tikai vasaras laiku, tad man vajadzēja atteikties no atsevišķo izlokšņu vispusīgas izpētīšanas. Dzīvās izloksnes nav arī teksti, ko pēc gadu desmitiem varētu tikpat labi studēt kâ mūsdienās, bet tās pamazām izmirst rakstu valodas ietekmē. Es tâtad gribēju iepazīt izloksnes, cik daudz vien varēdams, vismaz to pamatvilcienos. Bet ceļojuma apstākļu dēļ mēs ļoti bieži vienā vietā

varējām uzturēties tikai kādu stundu vai vēl mazāk. Daudzkārt ļaudis bija arī pārāk nodarbināti, lai varētu ar mums ilgāk parunāties. Tāpēc nevarējām vienkārši klausīties, bet palaikam bijām spiesti uzdot šim nolūkam konstruētus jautājumus, uz kuŗiem atbildot visdrīzāk būtu dzirdamas mūs interesējošās formas. Visur mēs, protams, raudzījām atrast kādu iztaujāšanai derīgu cilvēku, t. i., kādu personu, kuŗas vecāki jau bija tai pašā vietā piedzimuši un uzauguši un kuŗa maz bija lasījusi un maz atstājusi savu dzīves vietu; visvairāk tādos gadījumos mums bija darīšana ar vecākās paaudzes pārstāvjiem.

Lielākā tiesa šai gramatikā minēto formu, ko nav devuši iespiestie avoti, ir tâtad manis resp. K. Mūlenbacha dzirdēta tikai reizi un no viena kāda cilvēka mutes. Maldīšanās tālab nav absolūti neiespējama, taču tās robežas ir diezgan šauras, tâ kâ palaikam par kādu formu var spriest, vai tā saskan ar citām tā paša runātāja formām vai ne. Tā savākto materiālu mēs esam nodevuši viens otram izmantošanai: vienīgi no K. Mūlenbacha piezīmēm esmu guvis ziņas par Jaungulbenes, Beļavas, Krapes, Laucienes, Šķēdes (pie Talsiem), Mērsraga, Ārlavas, Oksles, Rendas, Kandavas, Valgales, Kārgadu, Nogales, Pūres, Kaives, Strazdes, Kukšu, Virbu, Usmas, Spārnes, Sasmakas, Vandzenes, Sārcenes, Laidzes, Pastendes un Ādzires izloksni.

Visos savos norādījumos esmu, cik spēdams, centies, lai tie būtu precīzi un pilnīgi un lai uz tiem varētu paļauties. Kur tomēr, piem., intonācija nebija svarīga, esmu to bieži atstājis neapzīmētu, tâpat arī visur tur, kur tā man nebija zināma.

Rakstu valodas skaņu izrunu esmu aprakstījis pēc sava runas veida, kas parasts Valmieras apkārtnē.

Latviešu tautasdziesmu formas ar „lāpāmiem vokāļiem“ (skat. 36. §) kâ valodnieciski nenozīmīgas neesmu nemaz ievērojis un citātos „lāpāmo vokāli“ neesmu vienmēr minējis. Kursīvā iespiestas ir tās formas, kur visu skaņu kvantitāte

un kvalitāte man ir zināma, antīkvā turpretim formas, kur atstāta kvantitātes vai kvalitātes ziņā nenoteiktā avotu rakstība.

Norādījumus par leišu izlokšņu formām, ja nav minēts kāds cits avots, esmu dabūjis no profesora K. Būgas. Par *u*-latv. vārdos *upe* un *uguns* šai darbā nekas nav teikts, jo ar to pēc mana uzskata jānodarbojas ne gramatiķim, bet etimologam, t. i., es domāju, ka *u*- te nav varējis fonētiski rasties no *a*- resp. *o*-.

Šī gramatika ir manas 1922. gadā iznākušās „Lettische Grammatik" labots un papildināts izdevums latviešu valodā. Šur un tur dažas valodnieciskas parādības ir citādi — cerams pareizāk — izskaidrotas nekâ vāciskajā izdevumā. Jauns materiāls nācis klāt galvenokārt no Pas., Tdz. un šai laikā iznākušajiem izlokšņu aprakstiem. Kur no šiem aprakstiem nejemu kādu paskaidrojumu, bet vienīgi valodniecisku materiālu, tur — lai taupītu telpu — neminu to autorus un dodu tikai norādījumu, kur attiecīgais materiāls publicēts, vai arī tikai, no kādas izloksnes tas cēlies. Protams, pēdējā gadījumā var rasties jautājums, vai es attiecīgo valodniecisko faktu esmu konstatējis pats vai jēmis no kāda apraksta. Ja nu kur šāds jautājums būtu izšķiramš, var tad paraudzīties vāciskajā izdevumā, kādas izloksnes tur ir minētas kâ attiecīgo valodniecisko materiālu avoti; pēc vāciskā izdevuma publicējuma es pats vairs izloksnes neesmu pētījis, un izlokšņu aprakstu autori ir reģistrēti šās grāmatas 3. § un FBR XX 275 sk.

Starplaikā iznākušo speciālo literātūru esmu pievienojis un norādījis pēc tā paša principa kâ vāciskajā izdevumā. Tâ kâ šī grāmata ir latviešu — un ne leišu — gramatika, tad es uzskatīju vispār par lieku vāciskajā izdevumā dotajiem leišu valodas parādību avotiem vēl pievienot citus no vēlāk iznākušās literātūras. Tâpat es neuzskatīju par nepieciešamu, piemēram, blakus Brugmaņa Grdr. citēt arī Hirta Idg. Gr.; pēdējo indo-

eiropiešu valodu apstrādājumu speciālists pazīst arī bez maniem aizrādījumiem. Ļoti žēl man ir, ka visa man vēlamā literātūra mūsu bibliotēkās nebija atrodama.

Kur kādas valodas vārdu nevarēju skaidri un nepārprotami tulkot, ir atstāts tās vārdnīcas tulkojums, kuŗā attiecīgais vārds ir dots un tulkots.

„Pirmvalodas" vārdu lietāju ar nozīmi „savstarpēji ļoti tuvu dialektu vai izlokšņu grupa": kâ, piem., latviešu valodā ir dialekti un izloksnes, tâ arī kādā „pirmvalodā" varēja būt dažādi dialekti un izloksnes.

J. Endzelīns.

Ievads

1. §. Latviešu izplatījums un nosaukums. *Lat(u)vieši* jeb *lat(u)vji* — kâ iedzīvotāju lielais vairums — apdzīvo Latviju un pa daļai Kuršu kāpas.

Nosaukumu viņi laikam dabūjuši no kādas *Latuvas:* lei. upes vārdu *Latuvà* > kr. *Лотва* min Būga РФВ LXXI 467 un KSn. 87; pie tās pašas saknes pieder laikam arī upju vārdi lei. **Lata* > po. *Łota* (Viļņas apgabalā) Būgam l. c. un Tiž. I 387 sk. un la. *Late* Langes vārdnīcā, kuŗš no tā atvasina latviešu vārdu. Kâ raudzīties uz saknes patskani formā *Lettī* Indriķa chronikā, vācu *Lette(n)* un igauņu *Läť ť*, nav droši nosakāms.

Sal. vēl arī Bīlensteina Grenzen (līdz ar piederīgo atlantu) un par latviešu skaitu un izplatījumu Latgalē apcerējumu Dzimtenes Vēstneša 1911. g. 302. n-rā.

2. §. Latvijas kādreizējie apdzīvotāji. a) Ap 1200. g. tagadējo Latviju bez īstajiem latviešiem apdzīvoja vēl lībieši, kurši, zemgaļi un sēļi. „Latvieši" tolaik, kâ liekas, bija tikai ziemeļos no Daugavas: tagadējā Latgalē un Vidzemes austrumos un vidienā. Par to liecina arī, ka priekš pirmā pasaules kaŗa vācieši tikai latvisko Vidzemi sauca par „Lettland". Un, tâ kâ Dobeles apkārtnē (Zemgalē) ir kāds mājvārds *Latvieši*, tad arī tas liek domāt, ka senāk ap Dobeli latviešu nav bijis.

b) Somiskā lībiešu cilts apdzīvoja rietumu Vidzemi, kur tā ap Salacgrīvu vēl līdz 19. gadsimteņa vidum bija uzglabājusi savu valodu, un ziemeļrietumu Kurzemi, kur lībiski runā vēl tagad.

c) *Kurši* jeb *kursi*[1]) (= lei. *kuršiai*, senkr. *кърсь*) tolaik apdzīvoja īsto Kurzemi (**Kurszemi* jeb **Kuršzemi*) jeb *Kursu*, kas dienvidos sniedzās līdz Klaipēdai (par to A. Salis Tiž. VI 177 skk.). Valodas dati (skat. FBR III 5 skk.) liek domāt, ka kurši jau priekš latviešiem nometušies arī Rietumvidzemē starp lībiešiem. Tagadējā Kurzemē kurši vēl 16. gadsimtenī atšķīrās ar valodu no latviešiem (zemgaļiem) un lībiešiem[2]); dienvidos tie valodas ziņā asimilējušies leišiem. Kuršu kāpās runātais *kursenieku* dialekts[3]) nav senās kuršu valodas turpinājums: šais kāpās ir apmetušies zemgalisku un kursisku[4]) izlokšņu runātāji (par to Burtniekā 1931. g., 1102-8 un FBR VII 30; par apmešanos šais kāpās arī Becenbergers grāmatā Die kurische Nehrung un Forstreuters Altpr. Forsch. VIII 46 skk.). Daži viduslaiku nosaukumi un vārdi, tagadējie Kurzemes vietvārdi un zināmas kursisko izlokšņu īpatnības rāda, ka kurši ir bijuši b a l t u cilts, kas valodas ziņā bija it kâ starpniece starp leišu un latviešu valodu, skat. FUF XII 59 skk. un IF XXXIII 96 skk., Kiparska darbu Die Kurenfrage un šās grāmatas recenziju FBR XX 248 skk.

Kuršu valodā, proti, bija:

1) gluži kâ leišiem un senprūšiem, bet pretstatā latviešiem (skat. 83. §), paglābts tautosillabiskais *n*, piem., *Svęntāja*, *Landze*, *dziñtars* (= lei. *gintāras*, la. *dzītars*), *męñca* (lei. *menkia*);

2) gluži kâ latviešiem un senprūšiem *s* un *z* tur, kur leišiem *š* resp. *ž*, piem., *Svęntāja* (= lei. *Šventója*), *zvindêt* (Skrundā) „skanēt"; kursisko *z* rāda arī Klaipēdas apgabala īpašvārdi:

[1]) Vāciskajam nosaukumam *Kuren* pamatā ir līb. **kur-* < **kurh-* < balt. *kurš-*, skat. FUF XII 72.

[2]) Par to arī Dīderichss Mag. XVII 1, 54 skk.

[3]) Par to rakstījis Plāķis apcerējumā „Kursenieku valoda" Latv. univ. rakstos XVI 33 skk.

[4]) Par „kursiskām" saucu pārlatvinātās Kursas izloksnes.

Zemtùris, Ziẽdelis, Zaurýnas, Dirzáitis Fenzlau 83, tâpat arī Klaipēdas leišu valodā sastopamais vārds *zirgas* (īsti leitiskā *žìrgas* „zirgs“ vietā), ko min Rūhigs darbā Anfangsgründe einer li. Gramm. 131;

3) gluži kâ latviešiem *c* un *dz* tur, kur leišu un prūšu valodā ir *k'* resp. *ǵ*, piem., *dziñtars, Landze, męñca, Rucava* (= lei. *Rùkiava;* sal. arī vācisko vietvārdu *Darzeppeln* Fenzlau 141);

4) gluži kâ žemaišu izloksnēs celma beigās *t', d'* (> la. *ķ, ģ*) no *tį, dį*, kas leišu augštaišiem pārvērties par *č, dž* un latviešiem — par *š, ž*, piem., viduslaiku dokumentos Lippayten (> *Lipaiķi;* sal. la. vietvārdu *Bukaiši* u. c.), *baǵis* (no *bads*) Aizupē „badakāsis“ (kam *d* vietā *ǵ*, kas ieviesies no ģen. *baǵa* < **badįā*);

5) gluži kâ žemaišiem patskaņi pagarināti tautosillabiska *r* priekšā, piem., *dârbs* (= la. *daŕbs*), *sêrde* (= la. *seŕde*), *mĩrt* > *miẽrt* (= la. *miŕt*), *dũrt* > *duõrt* (= la. *duŕt*);

6) vismaz vienā izlokšņu daļā gluži kâ žemaišu un prūšu izloksnēs *o* latviešu un Lietuvas augštaišu *u* vietā (skat. FBR IV 5 sk.), piem., *drošķis* (Dundangā) = *drušķis* „mazs, drukns cilvēks“;

7) gluži kâ leišiem *-uvi-* un *-ubi-* la. *-ivi-* un *-ibi-* vietā (skat. 18. § d), piem., *zuvitele* (Gramzdā) „zivtiņa“ : lei. *žuvìs*, la. *zivs; dubins* BW 19085 var. (no Dundangas) „dibens“ : la. *dibins;*

8) vismaz vienā izlokšņu daļā gluži kâ ziemeļrietumu žemaišiem *ei* latviešu un augštaišu *ie* vietā, piem., **leikas* „pārpalicis“ (= la. *lieks),* no kam līb. *lǿiga*, skat. FBR V 8 un VI 7 sk.

Dažkārt kuršu valoda saskan ar senprūšu: (sen)pr. kērscha(n) jeb kirscha(n) „pār“ : *Cęrsupji*[2] un **Ciŕsanguŗi* (skat. FBR VI 8; vietvārdi Kurzemē) blakus lei. *skeŕsas*, la. *šķęrss;* (sen)pr. *kelan* „ritenis“ : *ducele* (Kursā) „rati ar diviem

riteņiem"; (sen)pr. wirbe „virve" : *virbe* (ar to pašu nozīmi) BW 1861 (Kuldīgā) blakus lei. *virvẽ*, la. *vìrve*. Blese savā darbā Latv. pers. 150 skk. sakopojis arī līdzīgi skanošus senprūšu un kuršu īpašvārdus, no kuŗiem tomēr daži ir sastopami arī leišu valodā, skat. FBR XI 193.

d) Austrumos no kuršiem dzīvoja zemgaļi, kas tāpat kâ sēļi bija laikam tuvu rada īstajiem latviešiem. Veckr. *Зимигола* un seno zie eļģerm. Seimgala (ar kursisko *ei* latv. *ie* vietā?), liekas, norāda uz kādu senāku nosaukumu **ziemgaļi* „ziemeļnieki". Tâ tos varēja nosaukt viņu dienvidu kaimiņi; ja zemgaļi kādreiz būtu dzīvojuši tālāk uz ziemeļiem par pārējiem baltiem, tad šāds nosaukums varēja rasties arī viņu pašu starpā; par to sal. FBR V 8 un Būgas KSn. 84. Ar Sem- formā Semigalli Indriķa chronikā un Semgallen Atskaņu chronikā varētu būt apzīmēts *Ziem-*. Bet jau de Lanuà savā 1413. g. ceļojuma aprakstā viņus nosauc par „Zamegaelz", kur Za- laikam rakstīts *Zę-* vietā, un Stenders savas vārdnīcas 67. lp. min *zęmgaliešus* „Niederländer" blakus *augšgaliešiem* „Oberländer"; tāds nosaukums labi rāda Zemgales ģeografisko stāvokli.

Tagadējā Zemgales Tērvete kādā 1271. g. dokumentā rakstīta „Terevethene", un vēl tagad vienā Zemgales daļā atrodama šāda anaptikse, skat. 66. §. Tā, liekas, ir mantota no senā zemgaļu dialekta. Tagad tā ir sastopama arī dienvidrietumu Kursā (Nīcā, Bārtā u. c.). Ir iespējams, ka daļa zemgaļu apmetusies šai Kurzemes stūrī; tur viņus atrod jau minētais de Lanuà, un no turienes viņi varēja ieceļot arī Kuršu kāpās.

Par zemgaļu un sēļu tautību arī P. šmits FBR I 45 skk.; par viņu apgabala robežām — Būga Tiž. II 20 un 24 sk.; par robežām starp sēļiem un zemgaļiem — Plāķis RKr. XXIII 82 skk.

e) Zemgaļu austrumu kaimiņi bija sēļi, par kuŗu valodu mēs zinām vēl mazāk nekâ par zemgaļu valodu. Dienvidos viņi tâpat kâ kurši un zemgaļi valodas ziņā asimilējušies leišiem. Pēc dažiem vietvārdiem un leišu izlokšņu formām (no senākā

sēļu apgabala), kâ, piem., tagadnes 3. pers. *zínti* „vārguļo", Būga secina Liet. k. žod. CXLVI un Tiž. II 21 sk., ka seno sēļu valodā esot paglābies tautosillabiskais *n*. Tas varētu gan tâ būt bijis tikai vienā sēliskā apgabala daļā, skat. FBR VI 8; kādā 14. gadsimteņa beigu dokumentā minētais Sēlijas upes nosaukums Vesyten (tagad: *Viesīte*, lei. *Viešintà)* ir taču laikam sēlisks un šai gadījumā rāda, ka vismaz ne visi sēļi bija paglābuši tautosillabisko *n*.

Sakarā ar šo § sal. arī Ģeruļa rakstu Ēberta Reallex. der Vorgesch. I 339 skk.

3. §. Latviešu valodas dialekti. Arī latviešu valoda sadalās daudzās izloksnēs, jo katrs pagasts vairāk vai mazāk ar savu valodu atšķiras no kaimiņu pagastiem. Tagad, protams, izlokšņu atšķirība to lielākajā daļā ir stipri izlīdzinājusies: tas noticis tiklab rakstu valodas ietekmē ar skolas, baznīcas un literatūras palīdzību, kâ arī tā apstākļa dēļ, ka iedzīvotāji jau sen vairs nav „glebae adscripti", bet stiprā mērā izmanto brīvas pārvietošanās iespēju, tâ ka visi tagad bieži vien dzird rakstu valodu vai kādu svešu izloksni. Arī pirmais pasaules karš daudz kaitējis izlokšņu tīrībai, jo toreiz liela latviešu daļa atradās ārpus dzimtenes. Tikai visvecākās paaudzes starpā un starp katoliskajiem austrumu latviešiem, kur materiālu vākšanas laikā (apm. no 1900. gada līdz 1911. gadam) kādreizējie apstākļi mazāk bija pārmainījušies, varēja vēl atrast ļaudis, kas savu seno runas veidu saglabājuši pilnīgi vai vismaz pietiekami tīru. Tikai uz tādiem turpmāk attieksies visas piezīmes sakarā ar izlokšņu īpatnībām.

Pāreja no vienas izloksnes uz otru ir lielāko tiesu tikko manāma, tâ ka grūti apvienot izloksnes dialektos. Ja nu tomēr pārskatāmības labad latviešu valodā izšķir trīs galvenos dialektus, tiem nospraustās robežas ir diezgan patvaļīgas: galveno dialektu starpā atrodas vesela rinda „pārejas izlokšņu". Šie trīs dialekti ir — tāmnieku, vidus un augšzemnieku.

Par dialektu robežām aptuveni pareizus norādījumus skat. Bīlensteina darbā Grenzen 397 skk.; te dots tikai īss pārskats par šo trīs dialektu galvenajām īpatnībām.

1. Par „tāmiskām" tagad sauc izloksnes ziemeļrietumu Kursā (apmēram starp Dundangu, Talsiem, Kuldīgu un Ventspili), kuŗas iedzīvotājus kaimiņi sauca par *tām(e)niekiem*. Šis nosaukums laikam, kâ teikts Stendera gramatikas 188. §, atvasināms no adverba *tām* „līdz šim", kas, liekas, bijis raksturīgs kursiskajām izloksnēm, skat. IMM 1921. g., 189 sk. 17. un 18. gadsimtenī arī dienvidrietumu Kursas izloksnes sauktas par „tāmiskām", skat. Becenbergera Die kur. Nehrung 114, un, kâ minēts Adolfi Gramm. 220, kuršiem („Curones") esot bijis īpats savienojums *nuo tām* „no turienes".

Tagad par „tāmiskām" dēvētās izloksnes runā kādreiz lībiešu apdzīvotā apgabalā. Tām ir liela līdzība ar ziemeļrietumu Vidzemes izloksnēm Alojā, Braslavā, Puikulē, Rozēnos, Vilzēnos, Salacā, Svētciemā, Vitrupē, Pālē, Viļķenē, Katvaros, Pociemā, Umurgā, Vainižos, Limbažos, Nabē, Duntē, Liepupē, Stienē, Skultē, Izatē un Vidrižos. Šo līdzīgumu pa daļai nosaka tas, ka arī ziemeļrietumu Vidzemi kādreiz apdzīvojuši lībieši. Visas tās latviešu valodas izloksnes, kuŗas rodamas senajā lībiešu apgabalā un kuŗās saskatāma lībiešu valodas ietekme, te tiks sauktas par „lībiskām". Dažas tāmiskām un ziemeļrietumu Vidzemes izloksnēm kopīgās īpatnības varētu pamatot tādējādi, ka kurši, kâ liekas, kādreiz apmetušies arī Rietumvidzemē, skat. 2. § c.

„Lībiskās" pazīmes ir šādas:

a) lībiešu valodas ietekmē vīriešu dzimtes formas ir plašos apmēros ieviesušās sieviešu dzimtes formu vietā, skat. 318. §;

b) krītošā intonācija — tâpat kâ citās kursiskajās un daudzās vidus izloksnēs — pielīdzinājusies lauztajai, skat. 15. § b;

c) tie gala zilbju patskaņi, kas vispār latviešu valodā ir saīsināti vai bijuši īsi jau latviešu pirmvalodā, ir zuduši, pie

kam tieši iepriekšējā saknes zilbē nāk aizstāju pagarinājums: īss patskanis ir pagarināts balsīga līdzskaņa priekšā; ja līdzskanis saknes beigās ir nebalsīgs, tad pagarina šo līdzskani, skat. 38. § b;

d) piedēkļos *ie, uo* un gaŗie patskaņi palaikam saīsināti; dziļo tāmnieku izloksnēs zūd arī visi neuzsvērtie īsumi, pie kam saknes zilbē tur arī rodas aizstāju pagarinājums, skat. 33. § b;

e) *au* pārvērties par *åu* vai *ou*, skat. 49. §;

f) šaurais *ē* tiecas pārvērsties par *ei*, skat. 58. §;

g) diezgan daudzās lībiskajās izloksnēs celma beigās mīkstina līdzskani palātālu patskaņu priekšā, kas paši pēc tam var būt zuduši, skat. 90. § a;

h) datīvu „tev", „sev" vietā ir *tou (tåu), sou (såu)*, skat. 345. §;

i) konjugācijā palaikam 3. personas formu lieto arī abu skaitļu 1. un 2. personas formu vietā, skat. 600. §;

j) arī pēc ģenitīva prepozicijām vienskaitlī vienmēr lieto akuz. un instr. kopējo formu, skat. 495. §;

k) verbus *iet, jęmt* resp. *ņęmt* un *sniegt* — tâpat kâ citās kursiskajās izloksnēs — runā ar stiepto intonāciju (citur ar lauzto).

Par lībisko izlokšņu izoglōsām skat. V. Rūķes rakstu FBR XX 15 skk.

Citādi tāmnieku izloksnes saskan ar pārējām kursiskajām izloksnēm, jo tās visas ir latviskota kuršu valoda. Visām kursiskajām (tāmnieku un netāmnieku) izloksnēm īpatnējas ir šādas pazīmes:

a) *u*-skaņa *v* un *b* priekšā visnotaļ paglābusies, skat. 18. § d;

b) *ir* un *ur* lielākajā izlokšņu daļā priekš līdzskaņiem pārvērsti par *īr* > *ier* resp. *ūr* > *uor*, skat. 65. § a;

c) tautosillabiskie *ar* un *er* arī ar lauzto intonāciju ir pārvērtušies par *ār* resp. *ēr*, skat. 64. §; par šām izoglōsām, kas, liekas, šķīrušas kursisko apgabalu no zemgaliskā, skat. FBR V 5 sk. un Plāķa rakstu RKr. XXI 19 skk.;

d) *i*-celmi pārveidoti par *ē*-celmiem, skat. 273. § b;

e) nōminālās fleksijas viensk. lokātīvs beidzas ar *-ai, -ei,* kas paglābts šo izlokšņu dienvidu daļā, skat. 251. §;

f) saliktos refleksīvos verbus darina, iespraužot refleksīvo vietniekvārdu starp priedēkli un sakni, skat. 710. §;

g) latviskā *àiz* vietā lieto *az (āz),* skat. 497. §;

h) latvisko *galva* un *cìlvēks* izrunā: *gâla* resp. *cilēks* (ar otras zilbes pārveidojumu tāmnieku izloksnēs), skat. 101. § g.

Citādi dienvidrietumu Kursas izloksnes tagad līdzinās vairāk vidus nekâ tāmnieku izloksnēm.

2. Vidus dialekts, kas ir pamatā latviešu rakstu valodai (vistuvākas tai ir izloksnes ap Jelgavu) un kas ir arī šās gramatikas pamatā, ģeografiskā un valodas ziņā atrodas vidū starp tāmnieku (resp. kursisko un lībisko) un augšzemnieku dialektu. Vidus dialektā, kâ liekas, vislabāk saglabāts pirmatnējais skaņu sastāvs, turpretim morfoloģijā tāmnieku un it sevišķi augšzemnieku izloksnes pa daļai seniskākas:

a) augšzemnieku dialektā paglābtie pagātnes *ē*-celmi ir te jau 17. gadsimtenī pārveidoti par *ā*-celmiem, skat. 681. §;

b) prīmārie verbi ar *d, t, z, s* saknes beigās nākotnē beidzas ar *-îšu,* skat. 675. §;

c) refleksīvo vietniekvārdu vairs neiespraužas starp priedēkli un verbu, skat. 710. §.

Salīdzinot ar augšzemniekiem, kursisko, lībisko un vidus izlokšņu runātājus var dēvēt par lejzemniekiem.

3. Augšzemnieku dialektu runā Austrumvidzemē, Latgalē un dienvidos no Daugavas — kādreizējā Sēlijā. Vistālāk izplatītās augšzemnieku dialekta īpatnības ir šādas:

a) stieptā intonācija ir sakritusi ar krītošo, skat. 15. § b;

b) *ę* un *ę̄* pārvērtušies par *a* resp. *ā*, skat. 44. §, un *a* un *ā* — par *å* > *o* resp. *å̄* > *ō* > (austr.) *uo,* skat. 45.—47. un 50. §;

c) dziļajiem augšzemniekiem *ō* < *ā* tālāk pārvērties par *uo* un *ę̄* < *ē* — par *ie,* skat. 44. un 50. §;

d) pārskaņa sastopama plašākos apmēros nekâ lejzemnieku dialektā, skat. 45.—53. §;

e) *ī* un *ū* pārvērsti par diftongiem, skat. 59. §;

f) *i* zināmos gadījumos ir pārvērties par *y*, skat. 51. §;

g) *ie* un *uo* dziļo augšzemnieku izloksnēs ir pārvērtušies par *ī* resp. *ū*, skat. 57. §;

h) ar krītošo (arī ar seno stiepto) intonāciju runājamiem *ir*, *ur* dziļo augšzemnieku izloksnēs patskanis līdzskaņa priekšā pagarināts un tālāk pārvērsts par diftongu, skat. 65. §;

i) *ķ*, *ģ* dziļo augšzemnieku izloksnēs pārvērtušies par *č*, *dž*, skat. 89. § e;

j) *šķ*, *žģ* pārvērtušies par *šk*, *žg*, skat. 89. § c;

k) lejzemnieku *kš* < *kšķ* vietā bieži ir atrodams *šk*, skat. 108. § b 4;

l) dziļie augšzemnieki mīkstina līdzskaņus palātālo patskaņu priekšā, kas paši pēc tam var būt zuduši, skat. 90. §;

m) deminutīvi beidzas ar *-eņš* (dziļajiem augšzemniekiem), skat. 146. §;

n) galotnes *-as*, *-es* (dziļajiem augšzemniekiem) ir pārvērtušās par *-ys*, *-is*, skat. 38. § c;

o) adjektīviem un vietniekvārdiem daudzsk. ģenitīvā galotne *-ūs* < *-uos*, *-us* (tikai dziļajiem augšzemniekiem), skat. 316. § b;

p) *i*-celmi viensk. lokātīvā beidzas ar *-ie* (> dziļo augšzemnieku *-ī*), daudzsk. lokātīvā ar *-ies* (> dziļo augšzemnieku *-īs*), un *u*-celmi, kur tie paglābušies, viensk. lokātīvā ar *-uo*, skat. 280. un 305. §;

q) vietniekvārdi *tis* un — dziļajiem augšzemniekiem — *jis*, skat. 355. § b un 360. § a;

r) refleksīvā vietniekvārda iespraušana saliktos verbos, skat. 710. §;

s) paglābušies pagātnes *ē*-celmi, skat. 681. §;

t) prepoziciju *iz* lieto *uz* nozīmē, skat. 537. §.

Kâ jau no ša pārskata redzams, ne visas te minētās īpatnības sastopamas visās augšzemnieku izloksnēs: visas kopā tās atrodamas gandrīz tikai Latgalē, kamēr tālāk uz rietumiem ir sastopama tikai daļa no tām. Vistālāk rietumos sniedzas ar a, b, d, e, j, p, r un s apzīmētās īpatnības. Tās izloksnes, kam ir tikai šās (tikko minētās) īpatnības, un tās, ko runā tālāk uz austrumiem, kur sastopamas arī pārējās pazīmes, te nosauktas par augšzemnieku dialektu, bet tās augšzemnieku izloksnes, kas no visām minētajām pazīmēm pazīst vismaz *ie, uo* pārveidojumu par *ī, ū*, tālāk dēvētas par „austrumnieku" izloksnēm.

Latgaliešu izlokšņu izoglōsas rāda V. Rūķe FBR XIX 133 skk.

Literātūra: Becenbergers Lett. Di.-St. (sal. par to Volteŗa apcerējumu AfslPh. VIII 632 skk.) un Spr. d. pr. L.; Kauliņš Über die Mundart von Saussen und Fehteln BB XII 214 skk. un XIV 116 skk. un Der Dialekt von Selsau XVI 322 skk.; Lautenbachs Der Dialekt der mittleren Abau XVII 271 skk.; Bekers Kurische Sprache in Perwelk XXVIII 257 skk.; Treijs (Treu) Der oppekalnsche Dialekt Mag. XIII 1, 21 skk.; Spriņģis Nīcas Lejnieku izloksne Etn. II 153 skk.; K. D[ēķens] Viļķeniešu izloksne III 37 skk.; Birznieks Dzirciemiešu izloksne IV 35 skk., 56 skk. un 72 skk.; Endzelīns un Mūlenbachs Latviešu valodas izloksnes, teksti un apraksti RKr. XIII 63 skk.; Cīrulis Par drustēniešu izloksni XV 51 skk.; Apsīšu Jēkabs Par lizumniešu izloksni XVII 88 skk. un FBR I 1 skk.; Brencis Novērojumi no alūksniešu izloksnes RKr. XVII 103 skk.; Janševskis Nīca 52—3; Kaudzīte Vecpiebalga 83—8; Melnalksnis Mazsalaca 54; Freimane Par Saldus pagasta izloksnes fōnētiku Fil. mat. 77—9; Latkovskis Par Atašienes un Varakļānu izloksni 101—4; E. Hauzenberga Talsu novads I 167—76; A. Ābele Ceļi VI 83—9; Kr. Ancītis VI 89—90; Rūķe IX 369 skk.; šperliņš Suitu kāzas 6; Plāķis Rev. IV 173—89 un V 183—92 un LAR XVI 33—124. Daudzie izlokšņu apraksti, kas atrodami FBR, reģistrēti FBR XX 275 sk. Dažas piezīmes par Lēdmanes izloksni rakstītas Latvijas Saulē (1924), 168. lp.

4. §. Latviešu valodas tuvākie radi. Latviešu valoda kopā ar leišu un 17. gadsimtenī izmirušo senprūšu valodu veido indoeiropiešu valodas celma baltu valodu nozarojumu. Ir izmirušas vēl citas baltu valodas, neatstājot mums nekādus pieminek-

ļus; tikai no kuršu un jātvingu valodas paglābušies vismaz daži vārdi, kas ļauj daudzmaz noteikt to attieksmi pret citām baltu valodām. Pārskatu par baltiem, to valodām un pirmatnējo dzimteni dod Ģerulis Ēberta Reallexikon der Vorgeschichte I 335 skk.; par to arī Kiparskis Brakmaņa-Engeļa Baltische Lande 48 skk.

Kopējo „baltu" nosaukumu šām valodām ieteicis Neselmanis Sprache d. alt. Pr. (1845) XXVIII sk.; pirmo reizi šo nosaukumu, kâ liekas, lieto K. Smits grāmatā „De locis quibusdam gramm. ling. balticarum et slavonicarum" 1857. g. (daži tās dēvējuši par „latviešu", „aistiešu" vai „leišu" valodām). Šās valodas tâ nosauktas pēc „mare Balticum", ko, liekas, pirmais min Brēmenes Ādams (11. gadsimteņa 2. pusē) kâ latīnisko Baltijas jūras apzīmējumu, kam savukārt tālāks sakars ar dāņu jūras šaurumiem *Beltiem;* bet nosaukums *Belt* nav šķiramš no dāņu *belte* „josta", kam pamatā lat. *balteus*, ko Varrōns dēvē par etrusku cilmes vārdu; par to vēl Svens Tunbergs Fornvännen 1940, 14 skk. un autors Ievadā baltu filoloģijā 6 sk.

Visām baltu valodām ir pa daļai kopējs vārdu krājums, un bez tam tām vēl raksturīgas šādas īpatnības:

a) pirmatnējās skaņas, it sevišķi patskaņi (īsi un gari) ar atšķirīgajām intonācijām te ir paglābušies labāk nekâ jebkurā citā dzīvā indoeiropiešu valodā; par to vēl arī Bonfante St. balt. V 34 skk.;

b) vārda beigās patvērušies *-s*, *-r* un (baltu pirmvalodā) *-n*;

c) starp līdzskani un palātālu patskani zudis *i̯*;

d) *m* ir paglābies arī zobeņu priekšā;

e) verbu formās daudzsk. 3. persona ir aizstāta ar viensk. 3. personu;

f) pagātnes laikus konjugācijā aizstāj ar pagātnes formām, kam celms beidzas ar *-ā* vai *-ē*.

No baltu valodām visciešāk savā starpā radnieciskas ir

leišu un latviešu valoda; pārejas dialektu starp tām runājuši kurši, bet jātvingu valoda tuvāka prūšu valodai. Leišu un latviešu valodai ir šādas kopējas pazīmes:

a) *ei*, kas, kâ liekas, prūšu valodā paglābts, uzsvērtā zilbē pārvērties par *ie*;

b) *tl* un *dl* viscaur pārvērtušies par *kl* resp. *gl*;

c) *ē* nekur nav pārvērties par *ī* un *ā* nekur par *ū*;

d) nekatras dzimtes substantīvi aizstāti ar vīriešu dzimtes substantīviem;

e) viensk. ģen. lei. *diẽvo*, la. *dìeva* (sal. sl. *boga*): senpr. *deiwas* (sal. senangļu *dómæs*);

f) lei. *vienas, túkstantis, trẽčias, šẽštas, deviñtas*, la. *viẽns, tũkstuotis, trešs* (sal. sensl. *tretьjь*), *sęsts, devīts* (sal. sensl. *devętъ*): senpr. *ains* (sal. go. *ains*), *tūsimtons, tirtis, usts, newīnts* (sal. go. *niunda*);

g) lei. *tas*, viensk. ģen. *tõ*, dat. *tam(ui)*, viensk. nōm. *ta*, daudzsk. nōm. *tõs*, daudzsk. ģen. *tų̃*, la. *tas, tà, tam* (sal. sensl. *tomu*), *tã, tãs, tùo:* senpr. *stas*, stessei, stesmu (sal. go. *þamma*), *stai, stai*, steison;

h) lei. *mānas, tāvas, sāvas*, la. *mans, tavs, savs:* senpr. *mais, twais, swais* (sal. sensl. *mojь, tvojь, svojь*);

i) lei. *músų̃*, dat. *mùms*, ak. *mus*, la. *mūsu, muñs, mùs*: senpr. noūson, *noūma(n)s, mans*;

j) lei. *jus*, la. *jùs:* senpr. *wans*;

k) lei. *táu, sáu*, la. (izloksnēs) *tau, sau:* senpr. tebbei, sebbei (sal. sensl. *tebě, sebě*);

l) lei. *pats*, la. *pats:* senpr. *subs;*

m) lei. *laikýti*, la. *làicît*[2]*:* senpr. *laikūt;*

n) lei. (izloksnēs) *vedi*, la. *ved(i):* senpr. *wedais;*

o) lei. *ẽdęs*, la. *êdis* : senpr. *īduns.*

Arī ar leksiku leišu un latviešu valoda bieži atšķiras no senprūšu valodas, sal., piem., lei. *lietùs*, la. *liêtus:* senpr. aglo u. c. Senpr. val. 13 sk. Tomēr nereti leišu valodas leksika, at-

šķirdamās no latviešu valodas, ir tuvāka senprūšu valodai, skat. Trautmaņa Apr. Spr. IX skk.

Latviešu valodu atšķir no leišu (un pa daļai arī no senprūšu) valodas šādas īpatnības:

a) akcents palaikam atvilkts uz pirmo zilbi;

b) *ķ*, *ģ*, kas leišu un senprūšu valodā paglābti, latviešu (un kuršu) valodā pārvērsti par *c*, *dz*;

c) leišu *š*, *ž* vietā — (arī senprūšiem un kuršiem) *s*, *z*;

d) leišu, senprūšu un kuršu valodā paglābtie tautosillabiskie *an*, *en*, *in*, *un* pārvērtušies par *uo*, *ie*, *ī*, *ū*;

e) *š*, *ž* no *tj*, *sj*, *dj*, *zj* : lei. *č*, *ś*, *š*, *dž*, *ž*;

f) vokālisms daudz plašākos apmēros nekâ leišu valodā pakļauts pārskaņai;

g) galotnēs senie gaŗumi (kas leišu valodā paglābušies) ir saīsināti un senie īsumi (kas leišu valodā vismaz dialektos saglabāti) — izjemot *u* — zuduši;

h) daži piedēkļi ir īpatnēji tikai latviešu valodai;

i) pronōminālā datīva galotne ievesta ne tikai adjektīvu (kâ leišu valodā), bet arī substantīvu *o*-celmos;

j) instrumentālis vienskaitlī formāli sakrīt ar akuzātīvu, daudzskaitlī — ar datīvu;

k) *ā*-celmu viensk. lokātīva galotne ievesta arī *o*-celmos;

l) *r*-celmi un adjektīvu *u*-celmi ir zuduši;

m) no jauna radīta dēbitīva forma;

n) pagātnes formas ar *-īju* blakus infinitīviem ar *-ît* (ar *ā*-celmu tagadnē) un ar *-uoju* blakus infinitīviem ar *-uôt*;

o) dažādi jauninājumi prepoziciju rekcijā, skat. 491.—496. §.

Leišu valoda tâtad pa lielākai daļai ir seniskāka un latviešu skaņas un formas pa lielai tiesai radušās no tādām skaņām un formām, kādas leišu valodā vēl tagad ir atrodamas, sal. vēl arī FBR VII 177 sk. Atskaitot Kursas izlokšņu kursiskos elementus, no visiem latviešu dialektiem visciešākais sakars ar leišu valodu ir augšzemniekiem, skat. Изв. XIII 4, 176 skk.,

BIBLIOTEKA ★ LATVIJAS PSR

kamēr no leišu valodas dialektiem vistuvāk latviešu valodai stāv žemaišu dialekts; par to arī Specht s Festschrift für W. Streitberg, 626 skk.

5. §. **Baltu valodu vieta indoeiropiešu valodu saimē.** Baltu valodas kopā ar slavu, indo-irāņu, armeņu, albāņu, grieķu, itaļu, ķeltu, ģermāņu, tocharu u. c. valodām veido indoeiropiešu valodu saimi. No visiem tās atzarojumiem baltu valodām vistuvāk rada ir slavu valodas; tomēr nav iespējams noteikt kādu īpašu slavo-baltisku pirmvalodu, varbūt vienīgi kādu ciešāku saskares posmu. Slavu un baltu valodām īpati ir *ur, ul, um, un* kâ zudumpakāpe blakus *ir, il, im, in; *ịau* no *eu; av* resp. sl. *ov* < *ev* vēlāra patskaņa priekšā; daži akcenta pārstatījumi; *o*-celmu viensk. ģen. ar *-ā(t)*; viensk. 1. pers. vietniekvārda formas ar **mun-*; daudzsk. 1. pers. vietniekvārda ģenitīvs **nōs(s)ŏm;* noteikto adjektīvu darinājums ar vietniekvārdu **ịo-;* infinitīvi ar *-ēt(e)i* blakus tagadnes *i*-celmiem; objekta ģenitīvs pēc nolieguma un daudz saskaņu leksikā. Ļoti sena atšķirība starp šiem abiem valodas atzarojumiem, liekas, rodama senā *s* izrunā. Daudzās pazīmes, kas tagad šķiŗ baltu un slavu valodas, varēja pa lielākai daļai rasties pēc tuvo sakaru posma; pie tam arī jāievēro, ka vecākie baltu teksti radušies tikai 16. gadsimtenī. Par to arī Слблт. Эт. 1 skk., Arch. Phil. II 38 skk., Po(r)žezinskis RSl. IV 1 skk., Rozvadovskis RSl. V 1 skk., Meijè RSl. V 153 skk., Rev. V 5 skk. un VI 165 skk., N. Jokls AfslPh. XXXV 307 skk., van Veiks Balties-slaviese problemen (1913) 10 skk. un Les langues slaves 4 skk., Brükners KZ XLVI 217 skk. un Streitberga Geschichte der indogerm. Sprachwissensch. II 3, 81 skk., Trautmanis Balt.-slav. Wrtb. V, V. Pizani St. balt. II 1 skk., Macheks Recherches dans le domaine du lexique balto-slave 4 sk., Specht s KZ LXII 248 skk., Stangs NTS XI 85 skk., J. Safarevičs Sprawozd. Polsk. Ak. Um. XLVI 199 skk.

Slavu un baltu (it sevišķi senprūšu) valodām dažas kopējas pazīmes ir arī ar ģermāņu valodām; par to FBR XI 190 skk., Kröbers (Kroeber) un Kretjens (Chrétien) Language XIII 87 skk., F. Šērers Germanic-Balto-Slavic etyma (1941), Pizani Memorie della R.

Accad. Naz. dei Lincei, cl. mor.-stor.-filol. IV 6, 547—653, Leskīns Decl., Hasenkamps Üb. d. Zusammenhang d. lettoslav. u. germ. Sprachstammes, Hirts Ztschr. f. deu. Phil. XXIX 289 skk.

6. §. Svešas ietekmes. Visās baltu valodās sastopami aizguvumi no slavu un ģermāņu valodām. Abos gadījumos var atšķirt vecāku un jaunāku slāni. No senģermāņu valodām aizgūts maz vārdu; par to Hirts PBrB XXIII 344 skk. (te tomēr daži vārdi bez pamata apzīmēti par aizgūtiem), Becenbergers KZ XLIV 293 sk. un Būga KSn. 60 skk. Pēc vācu varas nodibināšanās Baltijā latvieši pārjēmuši krietni daudz vārdu no lejsvācu un jaunākos laikos arī no augšvācu valodas; par to Zēvers Die deutschen Lehnwörter im Lettischen (1918; ar norādījumiem par literātūru), IMM 1923, 390 skk., 536 skk. un 676 skk., 1931 I 55 skk., 164 skk., 282 skk. un 392 skk., KZ LIII 94 skk. un LIV 1 skk. un Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen (1936). Vācu ietekme stipri manāma arī sintaksē, frazeoloģijā un sēmazioloģijā. Vācu valdības laikā latvieši bija gandrīz pilnīgi atšķirti no slaviem, un sakarā ar to latviešu sintakse ir daudz rietumeiropiskāka nekâ leišu sintakse Dižlietuvā; par to Zenns Kleine lit. Sprachlehre 2. — No slavu valodām sevišķi krievu valoda ir stipri ietekmējusi latviešu valodu; Latgalē turklāt manāma arī poļu valodas ietekme. Visvecākajos no krieviem aizgūtajos vārdos sastopami vēl gaŗie patskaņi un diftongi *ie* un *uo*. Vācu kundzības laikā stipri vājinātā krievu valodas ietekme kļuva atkal ļoti stipra, kad skolās ieveda krievu valodu (arī sintaksē un frazeoloģijā). Par to Жив. Стар. IX 285 skk. (tur gan latviešu vārdu rakstībā sastopamas daudzas drukas kļūdas, jo autors nav dabūjis lasīt korrektūru), Karskis Изв. XXIX (1924) 1 skk. un A. Ābele FBR VIII 20. — Bez tam latviešu leksikā un (izloksnēs) arī gramatikā sastopama lībiešu un igauņu ietekme; par to Tomsens Beröringer, Ojansū Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin 46 skk., Bīlensteins

Grenzen 405 skk., E. Hauzenberga Ceļi III 111 skk. Arī latviešu frazeoloģijā bieži vērojama pilnīga saskaņa ar lībiešiem un igauņiem, par to Лат. предл. II 136 skk., FBR XVI 7 un XIX 218; te tomēr vēl trūkst nepieciešamo pētījumu. — Kursā spilgtas iezīmes atstājusi kuršu valoda, skat. FUF XII 64 skk. un IF XXXIII 96 skk. Vai nu no leišu valodas, vai kāda tagad izmiruša baltu dialekta, liekas, ienākuši latviešu vārdi ar *ķ*, *ģ* latvisko *c* un *dz* vietā (par to BB XXIX 191 sk. un Būga Tiž. II 26 sk.), kâ arī daži ārpus Kursas sastopami vārdi ar senu *n* līdzskaņa priekšā; skat. Изв. XV 2, 211 sk. un IF XXXIII 100 sk. Citādi leišu valodas ietekme vērojama tikai dienvidu robežas apgabalā un Latgalē, par to Becenbergers Lett. Di.-St. 68 skk.

7. §. **Latviešu valodniecības vēsture un avoti.** Vīsvecākais sakarīgais latviešu valodas teksts ir 1585. gada katoļu katechisma tulkojums (par to FBR XI 202 skk., Volteris Сборн. XCIV 2. n-rā, Augstkalns Fil. mat. 41 skk., FBR X 97 skk.; beidzamais to izdevis A. Günters Altle. Sprachd. I 243 skk). Tam 1586. gadā seko luterāņu katechisma tulkojums (par jaunu to izdevis Becenbergers LLD II) un 1587. gadā — garīgu dziesmu grāmata (ar nosaukumu „Vndeudsche Psalmen vnd geistliche Lieder oder Gesenge“ par jaunu izdevuši Becenbergers un Bīlensteins 1886. gadā), Jēzus ciešanu stāstu un svētdienām un svētku dienām izraudzīto evaņģeliju un epistulu tulkojums. Šo tekstu stipri kļūdainā valoda[5]) visai maz atšķiras no tagadējās rakstu valodas, galvenām kārtām ar illātīvu, kam galotne *-n* (skat. 317. §), ar daudzsk. datīva un instrumentāļa galotni *-ms* (skat. 231. §), ar fēmininu *tiems* „tām“ (daudzsk. dat.) ar sk (laikam = *śķ*) vēlāka *šķ* vietā un ar -ngs (= *ņs*) vēlāka *-ņš* vietā. To vērtību bez tam mazina ļoti neprecīzā

[5]) Par to Apskats I 252 skk., Mēringers AfslPh. XVII 504, Zubatijs Genitivend. 2 skk. un Mülenbachs Изв. VIII 1, 52 skk.; kritisku 16. un 17. gadsimteņa tekstu apcerējumu devis Augstkalns RKr. XX 92 skk.

rakstība: galotnēs e ļoti bieži rakstīts *a*, *i* vai *u* vietā; līdzskaņu mīkstinājums reti kad apzīmēts; *s*, *š* ir rakstīti tâpat kâ *z* resp. *ž*. No laikmeta priekš 1585. gada chronikās un senrakstos, sākot ar 13. gadsimteni, paglābušies tikai atsevišķi latviešu valodas vārdi un nosaukumi, no kuŗiem var vienīgi noskārst, ka 13. gadsimtenī latviešu valodā jau bija *c*, *dz* senākā *ķ*, *ģ* vietā un *uo*, *ie*, *ū*, *ī* senākā *an*, *en*, *un*, *in* vietā. Bez tam vēl būtu minama Sīmaņa Grūnava tēvreize galīgi sabojātā latviešu valodā, par ko Arbuzovs IMM 1920, 34 skk. (45. un tālākajās lappusēs tur minēti arī latviešu izteicieni no laikmeta priekš 1585. gada), un Becenbergers LLD II 47 skk., kâ arī vēl kāds cits teksts, kas uzrakstīts priekš 1550. gada, skat. Mēringera rakstu AfslPh. XVII 483 skk. No 17. gadsimtenī iespiestajiem darbiem jāizceļ Manceļa raksti ap 1650. gadu (par viņa valodu P. Šmits Жив. Стар. V 162 skk.) un Glüka bībeles tulkojums 1689. gadā (sal. P. Šmita rakstu RKr. XIV 21 skk. un par Glüka un Manceļa rakstību E. Lāmes rakstu Fil. mat. 104 skk.); no 18. gadsimteņa — 1753. gada „Evangelia toto anno singulis dominicis et festis diebus" latgaļu dialektā. No daudzajiem jaunāka laika tekstiem valodniekam vissvarīgākās Barona un Visendorfa izdotās tautasdziesmas ar nosaukumu „Latvju dainas"[6]) (dialektu īpatnības gan tur tikai pa daļai paturētas; šai gramatikā tās apzīmētas ar BW) un P. Šmita no 1925. līdz 1937. gadam izdotās Latviešu pasakas un teikas 15 sējumos (pa daļai tās uzrakstītas izloksnēs). Bez tam minami vēl šādi dialektu teksti: Uļanovska Zb. XVIII 236 skk. (latgaļu pasakas), 1908. g. „Latvijas" literārais pielikums 166 skk. (kāds atstāstījums Dundangas izloksnē), Visendorfs Жив. Стар. V 84 skk. (pasakas Jaunrozes izloksnē), JlgRKr. II 118 skk. (dažādu

[6]) Par tekstu kritiku Austrumā XX 553 skk.; par latviešu tautasdziesmu lāpāmo vokāli Zubatijs Flickvok., Pogodins ЖМНПр. CCCLII 95 skk., Mūlenbachs IF XIII 261 un Изв. IX 3, 239, L. Bērziņš Ievadā latviešu tautas dzejā I 116 skk. un E. Vasariņa FBR XVI 13 skk.

izlokšņu paraugi), Trasuns Sk. Do. 258 skk. (no dažādām izloksnēm), Upītes Juŗa Mednieku laiki 263 skk. (Gatartas izloksnē).

Tâ kâ vecākie teksti radušies vēlākā laikā, līdz ar to maz atšķiŗas no tagadējās rakstu valodas un (vāciešu!) uzrakstīti kļūdaini, tad izloksnes ir svarīgāks avots latviešu valodas vēsturei.

Gramatiskie darbi sākas 17. gadsimtenī ar Rēhehūzena trūcīgo un kļūdaino „Manuductio ad linguam Lettonicam" 1644. g. (par jaunu to izdevis Bīlensteins Mag. XX 2, 1 skk.; turpat 41. lp. ir arī iespiests Einhorna apcerējums par latviešu valodas deklinācijām). Labāks un daudz pilnīgāks ir Adolfi darbs „Erster Versuch einer kurtz-verfasseten Anleitung zur Lettischen Sprache 1685. g. (par to L. Bērziņš FBR VIII 168 skk.), turpretim — īsas un trūcīgas ir tai pašā laikā iznākusī Dreseļa „Gantz kurtze Anleitung zur Lettischen Sprache" (par to, kâ arī par vēlākajām gramatikām Bīlensteins LSpr. I 20 skk.) un Arbuzova FBR V 106 skk. izdotā 17. gadsimteņa gramatika. Lejzemnieku un augšzemnieku dialekta formu sajaukums sastopams anonimajā „Dispositio Imperfecti ad Optimum seu Rudimenta grammatices Lotavicae" 1732. g. (par jaunu to izdevis Becenbergers Kön. St. I 183 skk.; par tās autoru skat. Augstkalna rakstu Bibliotēkārā 1937, 48 skk.). Ar mazāku vērtību ir 1737. g. „Lotavica grammatica", kas ir stipri atkarīga no Adolfi un „Dispositio". Patstāvīga nozīme ir Stendera 1761. gadā izdotajai „Lettische Grammatik", kam diezgan bagātīgs saturs (2. izdevums 1783. g.). Hardera „Anmerkungen und Zusätze" (1. izdevums parādījās 1790. g., otrs — 1809. g.) kâ Stendera gramatikas papildinājums pirmo reizi salīdzina leišu un latviešu valodu. Tālāk seko: Rozenbergera „Formenlehre der lettischen Sprache 1830. g. (2. izdevums 1848. g.) un „Der lettischen Grammatik 2. Teil: Syntax" 1852. g., Heselberga „Lettische Sprachlehre" 1841. g.

(Jelgavas izloksnes apraksts), Bīlensteina „Die lettische Sprache“ (bez sintakses) 1863. g. un „Handbuch der lettischen Sprache“ (iznāca tâpat 1863. g.; te ir arī sintakse, lai gan citādi tā ir tikai iepriekšējā darba izvilkums). Latviešu valodā ir izdotas: Stērstu Andreja Latviešu valodas mācība (3 daļās, no 1879. līdz 80. g.), Endzelīna un Mūlenbacha Latviešu gramatika 1907. g., tālāk seko J. Endzelīna Lettische Grammatik 1922. g. un J. Endzelīna Latviešu valodas skaņas un formas 1938. g. Par latgaļu dialektu ir rakstījuši: Aķelevičs Gramatyka inflancko-łotewska 1817. g. (par to P. Strods Zīdūnis 1937, 115 skk.), Kosovskis — Gramatyka inflantsko-łotewska 1853. g. un Trasuns — Latvīšu volūdas gramatika 1921. g.

No vārdnīcām ir minamas: Manceļa „Lettus“ 1638. g. (vāciski-latviskas vārdnīcas sākumi); Dreseļa zviedriski-poliski-vāciski-latviska vārdnīca 1677. g.; Elgera „Dictionarium polono-latino-lottavicum 1683. g.; Langija „Lettisch-deutsches Wörterbuch“ 1685. g. (rokrakstā; izdevis E. Blese 1936. g.); Depkina „Vortrab zu einem längst gewünschten Lettischen Wörterbuche“ 1704. g.; Elvera „Liber memorialis letticus 1748. g. (vāciski-latviska vārdn.); Langes „Vollständiges deutsch-lettisches und lettisch-deutsches Lexikon (1. daļa 1772. g., 2. — 1777. g.); Stendera „Lettisches Lexikon“ 1789. g.; Kurmina „Słownik polsko-łacinsko-łotewski“ 1858. g. (latgaļu vārdn.); Ulmaņa „Lettisch-deutsches Wörterbuch“ 1872. g.; K. Mūlenbacha „Lettisch-deutsches Wörterbuch“ (ar frazeoloģiju un etimoloģijām) I—IV no 1923. līdz 1932. g.; J. Endzelīna un E. Hauzenbergas „Ergänzungen und Berichtigungen zu Mühlenbachs Lettisch-deutschem Wörterbuch“ no 1934. līdz 1945. g. Par 17. gadsimteņa vārdnīcu rokrakstiem L. Bērziņš FBR VIII 160 skk.

I. Skaņu mācība

1. Skaņu sastāvs, izruna

8. §. Latviešu rakstu valodā īstos latviešu vārdos ir patskaņi *a, ā, e, ē, ę, ę̄, i, ī, u, ū* (svešvārdos arī *o, ō*), diftongi[7]) *ai, au, ei, ui, iu* (sastopams gan reti, palaikam tikai skaņu attēlojumos, piem.: *pliukšķēt*), *ie, uo* (svešvārdos arī *oi, eu*) un līdzskaņi *j, v, l, r, m, n, ļ, ŗ, ņ, s, z, š, ž, c, dz, č, dž, b, d, g, ģ, p, t, k, ķ* (svešvārdos arī *f, h, ch*).

Izloksnēs sastopami arī *å, o* (skat. 45.—47. §), *å̄, ō* (skat. 50. §), *y* (skat. 51. §), *åi, oi* (skat. 48. §), *åu, ou* (skat. 49. §), *yu, eu* (skat. 59. §), *ł* (skat. 94. §), *v́, ḿ, ś, ź, ć, dź, b′, d′, p′, t′* (skat. 90. §) u. c.

Relātīvo un absolūto kvantitātes samēru mērījumus dod Puarò (Poirot) „Acta societatis scient. Fennicae“ XLV 4. n-rā, E. A. Meijers (Meyer) E. Hermanis (Hermann) „Silbenbildung im Griechischen“ 312 sk., A. Ābele FBR IX 174 sk., 179, 181, 184, 191, 194 skk., X 88 sk., XI 95 sk., Z. Birzniece XI 146 sk., 151 sk., 155, 161, 165, 167, 169, 171, 175, 177, 178 sk., J. Martinsone XIV 153 skk. Bez tam latviešu valodā kādas skaņas kvantitāte ir atkarīga no blakus esošo skaņu kvantitātes un kvalitātes. Tāpēc visi patskaņi (īsie un gaŗie) ir gaŗāki priekš īsām nekâ priekš gaŗām zilbēm un gaŗāki priekš balsīgiem troksneņiem, kas atrodas starp patskaņiem, nekâ priekš nebalsīgiem troksneņiem (nebalsīgie troksneņi starp uzsvērtu un neuzsvērtu īsu patskani ir gaŗi). Priekš balsīgiem troksneņiem un sonōriem līdzskaņiem, kam seko īss patskanis, etimoloģiski

[7]) Par latviešu diftongu izrunu A. Ābele FBR I 42 skk.

īsie uzsvērtie patskaņi ir pusgaŗi. Liekas, ka intonācijas veids gaŗumu kvantitāti manāmi neietekmē (tâ par intonāciju arī Šmits-Vartenbergs IF X 144 un Plāķis РФВ LXXII 208; no to uzskatiem — un arī savā starpā — mazliet atšķiŗas Bogorodickis РФВ LXVIII 461 sk. un A. Ābele Изв. XX 2, 193 sk.). Pēc Bogorodicka domām īss uzsvērts patskanis attiecas pret uzsvērtu gaŗu patskani kâ 1:3 (ar stiepto intonāciju) resp. 4 (ar lauzto intonāciju), pēc Plāķa — kâ 1:2,5 un pēc Ābeles — kâ 2:5. Atšķirība var būt dialektiska un individuāla. Akcentēti gaŗie patskaņi ir drusku gaŗāki nekâ tais zilbēs, kas seko pēc akcenta.

Ja aiz īsa patskaņa *j* vai *v*, patskanim zūdot, kļuvis tautosillabisks, tad tāds *j* resp. *v* (ko rakstot gan patur) rakstu valodas izrunā kļūst vokālisks un savienojas ar iepriekšējo patskani diftongā (piem., *lej, tev, klajš, tavs* > *lèi, tèu, klàiš, tàus*); bet aiz gaŗuma tāds *j* resp. *v* pārvēršas par *i̯* resp. *u̯* (piem., *sēj, stāv, krìevs* > *sēi̯, stāu̯, krìeu̯s*), par ko A. Ābele FBR XIII 159. Augšzemnieku dialektā tādā stāvoklī dzirdēts arī *v*: *tev* Apukalnā FBR VIII 38, *tàfs*[2] < *tẽvs* Pļaviņās VIII 86.

Tautosillabiskie savienojumi *ij, uv* caur *i̯i̯, u̯u̯* nemākslotā izrunā tālāk pārvēršas par *ì, ù*, piem., *rìkuris* no *rijkuris, drûnesis*[2] no *druvnesis*.

9. §. *a* un *ā* ir vēlāri; tos izrunā ar mērenu mēles pacēlumu un bez labiālizēšanas.

e un *ē* ir palātāli, nelabiāli un izrunājami ar vidēju mēles pacēlumu; *ē* ir saspriegts (apmēram kâ vācu *ē* vārdā *See*), *e* turpretim nesaspriegts (apmēram kâ vācu *e* vārdā *Mensch*).

ę un *ę̄* (parasti rakstot tos nešķiŗ no *e* resp. *ē*) arī ir palātāli, bet mazliet dziļāki nekâ *e* un *ē*, nelabiāli, nesaspriegti, ar zemāku mēles pacēlumu nekâ *e* un *ē* (apmēram ar tikpat augstu kâ *a* un *ā*); *ę* skan apmēram kâ angļu *a* vārdā *cat* „kaķis“, un *ę̄* ir atbilstošais gaŗums.

Piezīme. Stāvais e resp. ē te tiks lietots, vai nu lai kopēji apzīmētu *e* resp. *ē* un *ę* resp. *ę̄*, vai arī tādu e-skaņu, kuŗas kvalitāte vai kvantitāte sacerētājam nebija zināma.

i un *ī* ir palātāli, nelabiāli un izrunājami ar augstu mēles pacēlumu; *i* ir nesaspriegts, *ī* — saspriegts.

u un *ū* ir vēlāri, labiāli un izrunājami ar augstu mēles pacēlumu; *u* ir nesaspriegts, *ū* — saspriegts.

Vārda sākumā patskaņus palaikam izrunā ar lēno vērumu un vārda beigās — ar lēno slēgumu; skarbo slēgumu gadās dzirdēt, ja divus blakus esošus, skaniski vienādus patskaņus grib pilnīgi atdalīt vienu no otra, piem., *paaste* (par to arī A. Ābele FBR XIII 160).

Tautosillabisku nāseņu priekšā visus patskaņus mēdz izrunāt nāsāli, kas gan rakstot netiek apzīmēts; par to Šmits-Vartenbergs IF X 141.

Neuzsvērtās vaļējās gala zilbēs īsos patskaņus vidus dialektā aiz nebalsīgiem līdzskaņiem parasti runā nebalsīgi[8]), tâ, piem., vārdā *aka*. Tâpat slēgtās gala zilbēs — aiz tām pašām skaņām — nebalsīgu līdzskaņu priekšā tos parasti izrunā nebalsīgi, turpretim balsīgu skaņu priekšā — mazliet skanīgāk; tikai nevērīgā izrunā tie kļūst nebalsīgi arī šādā gadījumā, pie kam arī plūdeņi un nāseņi vārdu beigās zaudē savu balsīgumu.[9])

Par abu komponentu savstarpējām attieksmēm diftongos būs runa tālāk (14. §) sakarā ar intonācijām. Par *ie* un *uo* (kas parastajā rakstībā apzīmēts ar o) jāpiezīmē, ka tos īsteni izrunā kâ *iə* un *uʌ*; par izrunu arī Kārlis Verners Afhandlinger og breve 156 sk., Bīlensteins LSpr. I 45 sk. un Plāķis LAR X 159.

10. §. *j* palaikam ir balsīgs palātāls berzenis; tikai vārda

8) Kā balsīgus tos aiz tādām skaņām dzird izrunājam augšzemnieku dialektā, tâ, piem., Lejasciemā, skat. A. Ābeles rakstu FBR IV 42.

9) Par to sal. arī slavu valodu parallēles Brocha rakstā Энц. сл. фил. 5_2, 201. §.

beigās savienojumā *-pj* (piem., vārdā *kâpj*) to izrunā kâ atbilstošo nebalsīgo berzeni. Priekš *i, ī, ie* un 8. § minētajos gadījumos tai vietā dzirdams *i̯*.

Arī *v* palaikam ir berzenis, pie tam labiodentāls (un balsīgs); priekš *u, ū, uo* un 8. § minētajos gadījumos tai vietā dzirdams *u̯*.[10])

l ir alveolārs vai postdentāls, korōnāls, arī palātālo patskaņu priekšā drīzāk „tumšs" nekâ „gaišs", it sevišķi tumšs (izloksnēs pat tīri vēlārs) tautosillabiskā pozicijā, ja nākamajā zilbē ir vai ir bijis vēlārs patskanis; mazākā mērā tieši kāda *a* vai *u* priekšā (par to arī A. Ābele FBR XIII 160). *ļ* ir palātāls, dorsāls (mēles gals grimst aiz apakšzobiem), bilaterāls. Starp nebalsīgām resp. čukstētām skaņām (skat. 9. §), kâ, piem., vārdos *kraûklis*, daudzsk. nōm. *kraûkļi*, *l* un *ļ* tiek runāti nebalsīgi un ar manāmu berzes troksni. Tādā pozicijā arī *r, ŗ, m, n* un *ņ* ir nebalsīgi.

r ir korōnāls, alveolārs, vibrēts. *ŗ*-skaņu runājot (piem., Stendē), mēles gals tiek pacelts mazliet augstāk nekâ *r*-skaņas izrunā, pie kam mēles priekšējā daļa izplešas plakana, vidū tuvojas cietajām aukslējām un ar sāniem pieskaŗas alveolām vai virszobiem. Par *ŗ*-skaņas izrunu Gramzdā A. Ābele FBR IX 90 un turpat 182. lp. par *r* izrunu Dundangā (par to arī Fr. Adamovičs FBR III 103).

m palaikam ir bilabiāls nāsenis. *n* ir korōnāls, alveolārs; *k* un *g* priekšā tas izrunājams vēlāri. *ņ* ir palātāls, dorsāls (mēles gals grimst aiz apakšzobiem).

s ir dorsāls, alveolārs (mēles gals tiek aizvirzīts aiz apakšzobiem); *z* atšķiŗas no *s* ar savu balsīgumu (tâpat kâ pārējie

10) Ka viduslaikos kuršu valodā vēl runāts *u̯*-, dienvidaustrumu Vidzemē turpretim jau berzenisks *v*-, liecina dienvidaustrumu Vidzemes vietvārdu vācu valodas formas ar *f*- latviešu valodas *v*- vietā, piem., *Festen* la. *Vestienas* vietā, kamēr Kursas vietvārdos tagadējam la. *v*- atbilst *v*- arī vācu valodā, piem., *Wahnen:* la. *Vāne*.

balsīgie troksneņi tas ir balsīgs — vismaz pa daļai — arī vārda beigās[11])).

š ir korōnāls vai dorsāls: korōnālā izrunā mēles priekšējo daļu manāmi atvelk no *s*-stāvokļa un paceļ pret cieto aukslēju priekšējo daļu, pie kam mēles gals tikai drusku noslīgst; reizē ar to (korōnālā izrunā) lūpas manāmi izgumst uz priekšu. *ž* atšķiras no *š* ar savu balsīgumu.

c ir korōnāli un alveolāri no *t* un *s* veidota afrikāta; ar *dz* apzīmē atbilstošo balsīgo skaņu, kam labāk derētu viens burts (ʒ).

č ir korōnāla (nemīkstināta), no *t* un *š* veidota afrikāta; *dž* — atbilstošā balsīgā skaņa.

b ir bilabiāls, balsīgs slēdzenis; *p* — atbilstošais nebalsīgais slēdzenis.

d ir korōnāls, postdentāls, izrunājams balsīgi; *t* ir atbilstošais nebalsīgais slēdzenis.

g ir balsīgs vēlārs slēdzenis (Zīversa *g*[1]*)*; *k* — atbilstošā nebalsīgā skaņa (Zīversa *k*[1]*)*. Tālāk uz priekšu (palātāli, bet bez mīkstinājuma) izrunājami *g* un *k* priekš *i, e, ie,* kas gan gadās tikai galotnēs, salikteņos un svešvārdos.

ģ un *ķ* runājot, noslēgums rodas tālāk uz priekšu (nekâ savienojumos *gi, ki)*; *ģ*-skaņu dabū, ja mēles *j*-stāvoklī (dorsāli artikulējot, pie kam tās gals noliecas aiz apakšzobiem) sašaurinājumu pārvērš par noslēgumu, un *ķ* atšķiras tikai ar savu nebalsīgumu. Abi tie pieder pie mīkstinātām skaņām. To raksturojuma labad vēl pieminams, ka latviešu valodas *ķ*- un *ģ*-skaņa aizguvumos no krievu valodas aizstāj kr. *t'*- un *d'*-skaņu (lai gan nav ar tām identiskas), un dialekta vārds *mač* cēlies no *maķš* < *maģš*; par to FUF XII 65 sk. un par *šķ* rašanos no *stj* 85. § a, kâ arī Tomsons ZslPh. VIII 100.

[11]) Austrumlatvijas izloksnēs balsīgais troksnenis (krievu valodas ietekmē?) vārda beigās kļūst nebalsīgs.

Nebalsīgo troksneņu priekšā balsīgie troksneņi izrunā kļūst nebalsīgi.

11. §. Par zilbju dalīšanu.[12]) Palaikam spiediena robežas sedzas ar skaļuma robežām. Balsīgs (augšzemnieku izloksnēs arī nebalsīgs) līdzskanis, kas atrodas starp patskaņiem, arī aiz īsa patskaņa pieder nākamajai zilbei[13]); aiz diftongiem un garņiem patskaņiem tas notiek ar katru līdzskani. Bet gaŗos *l, r, m, n* (kuŗu gaŗumu rakstot apzīmē ar dubultojumu) spiediena robeža atrodas šo līdzskaņu vidū. Tādas formas, kâ, piem., *visi, mute* u. c., kur gala zilbi izčukst (skat. 9. §), nemāksloti izrunā tikai ar vienzilbes izdvēsumu, par ko arī Zīverss Grundz. d. Phonet.[5], 549. §. Pie tam pirmās zilbes īsais patskanis ir „asi nocirsts" un aiz tā sekojošais troksnenis gaŗš un (skat. Ģeruļa rakstu Arch. Phil. V 15 sk.) saspriegts. Kur tomēr, kâ, piem., vienskaitļa lokātīvā *mutē,* otras zilbes patskanis ir balsīgs, tur iepriekšējais troksnenis ir īss un pieder otrai zilbei, kaut gan *p, t, k* slēgums tiek veidots jau pirmās zilbes nobeigumā; *p, t, k* te ausij nav oklūzīvi, kâ, piem., vārdā *mute,* bet gan eksplozīvi. — Kur ir divi vienāda skaļuma līdzskaņi, tur ar otru sākas jauna zilbe, piem., *sal-mi, nak-tîs.* Pārējie gadījumi vēl eksperimentāli jāizpētī.

Par augšzemnieku zilbju veidiem A. Ābele FBR III 41 sk., IV 41 sk. un X 89, par tāmnieku — A. Ābele FBR VI 22.

2. Uzsvars[14])

12. §. Vārda akcents ir stipri dzirdams un parasti atrodas uz pirmās zilbes, kāpēc arī rakstot netiek apzīmēts. Uz šās

[12]) Par zilbes jēdzienu vispār Grōts Bull. XXVII 1 skk. un A. Ābele Slavia III 1 skk.

[13]) Tâpat arī saliktos vārdos, piem., *uzaît,* sal. lei. *a-peīti* u. c. Becenbergera rakstā KZ LI 65.

[14]) Par to arī Jelmslevs (Hjelmslev) St. balt. VI 1 skk. un Jakobsons Trav. du cercle ling. de Pr. IV 164 skk.

zilbes akcents ir arī salikteņiem, piem., *lâčàuzas, liēldìenas, šitâds, šùodìen, kàpêc, divdesmit, bezkàunîgs, pamãte, pazinu, nepazinu, nerãtns, jàdzeŗ.* Izjēmuma gadījumos te uzsvērtās zilbes priekšā būs rakstīts punkts virs līnijas.

Šim likumam nepakļaujas (un akcents atrodas uz otras vārda sastāvdaļas pirmās zilbes), pirmkārt, tādi salikteņi, kas radušies vēlāk, kad vārda akcenta atvilkšana uz pirmo zilbi jau bija nobeigusies[15]):

a) visi superlātīvi ar *vis'* (no daudzsk. ģen. *visu)*, piem., *vis'labâkais;* arī: *vis'visâdi, vis'apkārt, vis'gaŗām, vis'maz* u. c.;

b) daži *pus-* salikumi ar kādu skaitleni (piem., *pus'divi, pus'ùotra(s), pus'treša(s)* u. c., bet: *pussimts)* un citas formas, piem., *nùogulêt pus'dìenas* (jeb *pus'dìenu*), bet: *pusdìena, sabût nuomuodã pus'nakti* (bet: *pusnakts*), *apêst pus'kukuļa màizes* (bet: *citreiz kukulis, citreiz puskukuļa*), *bārda nùokarājas līdz pus'krùtij, pus'nešus ìevilkt istabā* u. c. (bet: *pusbrãlis, pusgraûdnieks, puslapa* u. c.);

c) salikumi ar *ne* (resp. augšzemn. *nei* jeb *ni*) slavu valodu *ni* nozīmē: *ne'kâ* (blakus *nekâ* aiz komparātīva un *kâ nekâ*), *ne'kad, ne'kur* (blakus *kur nekur*), *ne'kas* (blakus *kas nekas*), *ne'kâds* (blakus *kâds nekâds*), *ne'viêns, ne'niēka, ne'maz, ne'bût,* kâ arī *ne'sen* (bet: *nelabs, neļaime, nevaru* u. c.); izloksnēs arī stingros noliegumos, piem., *ne'nāc* (te otra zilbe ir augstāka)! *ej atpakaļ!* (Saldū; līdzīgi arī Ērgļos FBR XIV 121, Aknīstē XV 162, Kalupē XVIII 32, Višķos Ceļi IX 371, skat. arī Kauliņa rakstu FBR XI 29);

d) adverbiāli prepoziciju savienojumi ar locījumu formām, piem., *pa'visam, pa'tìesi* (blakus atvasinājumam *patiess), ar'viênu, pa'prìekšu* u. c. (blakus *àizvakar, parît* u. c.);

---

[15]) Ar to nav teikts, ka visi vārdi, kas veidoti pēc *lâčàuzu* vai *liēldìenu* parauga, radušies brīvā vārdu akcenta laikā: tāds salikumu veids vēl tagad ir sastopams, un pēc senā parauga akcentēta tiek pirmā zilbe.

e) dažādi: *vien'àlga* (bet: *viênaldzīgs*), *lab'dìen* (bet: *labdienas kam sùtît*), *gan'drīz*, *nu'pat*, *tâ'pat*, *pat'laban*, *ik'viêns* u. c.

Bez tam citu (ne pirmo) zilbi uzsveŗ afektā vai emfatiskā izrunā; pie tam daudzos gadījumos šādi uzsvērta izteiksme tiek lietota pārnestā nozīmē un pa tradicijai; par to arī Kauliņš FBR XI 27 skk. un BB XII 218[1], L. Bērziņš IMM 1934 II 40 skk. un J. Vārhaftigs IMM 1935 II 30 skk., minot arī daudzus piemērus. Sevišķi bieži tâ uzsveŗ (varbūt paglābjot seno vārda akcentu?) pagātnes aktīvā divdabja vīriešu dzimtes viensk. nōmināt īvu tieši aiz noteikta (ne kuŗa katra!) objekta vai arī aiz kāda cita verba. Daži piemēri: *iet, galvu pa'cêlis* (t. i., pašapzinīgi); bet: *naudu pacêlis, viņš gāja tâlâk; iet krùtis iz'gâzis* (bet: *ûdeni izgâzis*); *strādā nuo'svîdis* (bet: *nùosvîdis viņš apsêdâs*). Cita veida piemēri: *ak tu nuo'lāpîts puika!* (bet: *svārki labi nuolāpîti*); *jàiet ne'gribīšam; aizgāja pa'lęķdamies; ap'žęluojies!* (neatzinīgs izsauciens par kaut ko diezgan negaidītu; bet: *apžęluojies!* kad patiesi lūdz žēlastību); *sameklēju div'padsmit piemęru* (ne mazāk). Emfatisks ir arī zināmu deminutīvu uzsvars, piem., *ma'zītiņš, pama'zītiņām, lē'nītiņām, drus'cītiņ, tū'liņ* (arī *tūliņ*) jeb *tū'līt* (arī *tūlīt*); senāk varbūt emfatiski bija arī *vie'nâdi* (blakus *viênâdi*), tâpat dialektos *vi'sâdi, vi'sur* rakstu valodas *visâdi, visur* vietā. Vēl citus izlokšņu piemērus, kur uzsvars emfatiskā izrunā nav uz pirmās zilbes, skat. FBR I 17, IV 61, VIII 73, IX 94, 159, XII 11, 19, 62 sk., XIII 30, 38, 53, XIV 92, 121, XV 143, 162, XVI 40, 108, XVII 45, 114 sk., XVIII 32 sk., XIX 76, 96, Ceļi IX 371. Adolfi gramatikas 10. lappusē rodami arī tādi adverbi, kâ *klusi'ņām, lēni'ņām* u. c.

Tāmnieku izloksnēs dzird otras zilbes uzsvaru (jeb „svārstīgu" pirmo divu zilbju uzsvaru) salikumos arī bez emfatiskas artikulācijas, piem., Ancē *patīk, rītdien, sešdesmit* u. c. (par to arī L. Krautmane FBR XVI 108 un XX 6, kâ arī Mūlenbachs IF XVII 435[2]). Un Dundangā sastopamie *egāj, pegāj* radušies no **ie'gāja* resp. **pie'gāja*, sal. 61. §; arī Piltenes *nomiērt* lai-

kam no *ňuo'miērt. Arī kursiskajās netāmnieku izloksnēs rodams saliktenis *cie[nīga]'māte.*

Citādi latviešu valodā palaikam uzsvars ir vārda sākumā, kamēr leiši un senprūši ar zināmiem ierobežojumiem paglābuši brīvo vārda akcentu; ka tas bijis brīvs arī kuršu valodā, rāda pirmāk minētās kursiskās formas, kas izrunājamas bez uzsvara vārda sākumā. Ka arī latviešu pirmvalodā akcents vēl nebija piesaistīts pirmajai zilbei, liecina latviešu valodas lauztās intonācijas izcelšanās, skat. 15. §. — Jautājums par pirmās zilbes uzsvara rašanos nav droši izšķiŗams; katrā ziņā tas nav noticis tik vienkārši, kâ domā Hirts IF IX 291 sk. Kâ šāds pirmās zilbes uzsvars var rasties arī pavisam neatkarīgi no svešām ietekmēm, ir rādījis Jaunis Понев. у. 97 sk. un 106. Tas latviešu pirmvalodā varētu būt sācies gluži spontāni, un tādējādi akcents ir vispirms — gluži kâ dažās leišu valodas izloksnēs — no īsām gala zilbēm div- un vairākzilbju oksitonos atvilkts uz pirmo zilbi, pēc kam pirmās zilbes uzsvaru varēja svešu valodu ietekmē vispārināt. Te jāievēro arī vācu valodas ietekme (skat. KZ XLIV 289[2]), kas gan diezgan maz iespējama, jo senāk to prata pavisam maz latviešu, un pie tam šai valodā pirmās zilbes uzsvars nav tâ vispārināts kâ latviešu valodā. Protams, ir iespējama arī pārlatvināto lībiešu ietekme (par to Tomsens Beröringer 69 sk., gan ar ierunām, un Becenbergers KZ XLIV 289). Ja nu taisni tāmnieku dialektā rod redzamākas brīvā vārda akcenta pēdas, tas varbūt izskaidrojams ar hipotezi, ka, sākoties lībiešu valodas ietekmei, pirmās zilbes uzsvars latviešu valodā bija attīstījies tālāk (spontāni) nekâ kuršu valodā.

Ka jau visvecāko tekstu laikā vismaz visas īsās gala zilbes bijušas neuzsvērtas, redzams no tam, ka to vācu autori galotnēs ļoti bieži *a, i* un *u* vietā rakstījuši e.

13. §. a) Bez galvenā uzsvara ir arī **palīgakcenti.** Divzilbju vārdos gala zilbei ir palīgakcents, ja tā ir sufiksāla vai gaŗa (piem., viensk. lok. *mājā),* vai arī, ja tā ir gan īsa, bet (salik-

teņos) ar saknes zilbes nozīmi un ja arī pirmā zilbe ir īsa, piem., *nesit!* Trīszilbju vārdos, kas beidzas jambiski vai trochajiski, gaŗumam ir skaidri sadzirdams palīgakcents (piem., daudzsk. dat. *adatām,* viensk. nōm. *labība)* un — salikteņos — arī īsumam ar saknes zilbes nozīmi starp diviem īsiem patskaņiem, piem., *nesiti;* ja pēdējām divām zilbēm ir vienāda kvantitāte (⏑⏑ vai --), skaidrs palīgakcents nav dzirdams. Četrzilbju vārdiem var būt šādas beigas (akūts te apzīmē palīgakcentu): ⏑⏑́⏑ *(adatiņa)* ⏑⏑́⏑ *(meitenīte),* –⏑́⏑ *(lasītāji),*–⏑́– *(lasītājiem),* –⏑́⏑ *(lasīšana),* ⏑⏑́– *(meitenītēm),* ⏑⏑́– vai ⏑⏑⏑́ *(adatiņām),* ⏑́⏑⏑́ *(paēdināt).* Pieczilbju vārdiem minamas šādas beigas: ⏑⏑⏑́⏑̱ *(nuosvilināta, nuosvilinātām),* ⏑́⏑⏑́⏑̱ *(pārēdināti, pārēdinātiem),* ⏑⏑́⏑⏑́ *(mīlināšanās),* ⏑⏑́⏑⏑ vai ⏑–⏑́⏑ *(gavilēdami),* ⏑⏑́⏑⏑ *(jāpasludina),* –⏑́⏑⏑ *(apraudzīdami),* – –⏑́⏑⏑́ *(iedraudzēdamies).* Vārdiem ar 6 un vairāk (arī jau ar piecām) zilbēm palīgakcents — tādu formu retuma dēļ — ir mazāk stabils nekâ divu līdz četru zilbju vārdiem. Par to arī Bīlensteins LSpr. 159. § un Līniņš FBR II 58.

b) Par **teikuma akcentu** te nav daudz ko teikt. Arī latviešu valodā, protams, notiek kāda vārda piesliešanās sekojošam vai iepriekšējam vārdam; tâpat ir neuzsvērtas partikulas, kas teikumā ir otrā vietā. Vienmēr neuzsvērtas ir dažas partikulas (piem., *ìr)* un visas prepozicijas, kas tagad vienmēr pieslienas savam locījumam; dažas no tādām vienmēr neuzsvērtām formām (piem., *-s* „sevi“ vai *-dz* vārdā *nedz)* tagad ir nešķiŗami saaugušas ar iepriekšējo vārdu. Vienmēr neuzsvērtu vietniekvārdu vairs nav. Tautas mutē arī verbs nejauši tiek piesliets iepriekšējam nōmenam, skat. BB XXV 268[1]. Bieži lietojamos savienojumos, kas pēc nozīmes jau uzskatāmi par salikteņiem, nōminālo atribūtu uzsveŗ stiprāk nekâ sekojošo nōmenu, piem., *labas dienas* „sveicinājumi“, *tiesas vīrs.* Sal. Brugmaņa KVG 42. § un par teikuma akcentu augšzemnieciskajā Lejasciema izloksnē A. Ābeles rakstu FBR IV 43.

14. §. Intonācijas. Par intonācijām BB XXV 259 skk., Изв. VI 4, 140 skk., KZ XLIV 47 skk., Rev. II 56 skk. un (Kuriloviča uzskatu RSl. X 1 skk. kritika) FBR XII 164, (par izrunu) Šmits-Vartenbergs IF X 117 skk., Bogorodickis РФВ LXVIII 460 skk. un Rev. de phonétique III 152 skk., Puarò Vox 1913. g., 231 skk. un Acta soc. scient. Fennicae XLV 4, 6, Plāķis Domas I 1150 skk., РФВ LXXII 203 skk., FBR X 63 skk., Arch. Phil. VI 123 skk., LAR I 1 skk., II 1 skk., III 139 skk. un IX 2 skk., A. Ābele Изв. XX 2, 152 skk., FBR III 40 skk., IV 41 skk., VI 23 sk., VII 112 skk., VIII 24 skk., IX 168 skk., X 80 skk., XI 84 skk., XII 94 skk. un 149 skk., Z. Birzniece FBR XI 141 skk., I. Martinsone FBR XIV 143 skk., E. Šmite FBR XVIII 178 skk., R. Ekbloms Zur Physiologie der Akzentuation langer Silben im Slavo-Baltischen (Upsalā 1922) un Die lettischen Akzentarten (Upsalā 1933), (materiāls) FBR III 42 skk., 49 skk., 67 skk. un 93 sk., P. Šmits Сборн. LXVII, Nr. 3, Cīrulis RKr. XV 51 skk. un 70 skk., Brencis RKr. XVII 106 skk.

Kopš latviešu pirmvalodas laikmeta ir trīs intonācijas: (kāpjošā >) lauztā, krītošā un stieptā, kâ gaŗiem patskaņiem un diftongiem, tâ arī īsu patskaņu savienojumiem ar tautosillabisku *l, r, m, n.* Īsus patskaņus troksneņu priekšā — vismaz sākumā — izrunā kāpjoši; par to A. Ābele FBR IX 171 un 176 un R. Ekbloms Die le. Akzentarten 29.

Lauztā intonācija, kas sastopama arī leišu valodas izloksnēs, lībiešu un dāņu valodā, sadala gaŗumu divās daļās: kāpjošam, stipri saspriegtam un skaļam sākumam seko zilbes vidū pēkšņs balsekļu saspriegums (bieži aizstāts tikai ar balss vājumu), pēc tam nespriegta, stipri vājināta, balsīga vai arī nebalsīga beigu daļa. Par lauztiem diftongiem Šmits-Vartenbergs l. c. 139 skk. Diftongu savienojumiem ar *l* vai *r* dažās izloksnēs (skat. FBR IV 42 un XIV 147) balsekļu saspriegums sākas, izrunājot plūdeni. Lauzto intonāciju apzīmē ar ʌ, piem., *rîts, vêl, veĺt, laûzt, laîst, iêt, aŕt* (Kursā: *ârt*² [ar *ā*]).

Stieptā intonācija skaļuma ziņā ir (vāji) kāpjoša vai līdzena; par to Šmits-Vartenbergs l. c. 126 un 144, A. Ābele FBR IX 94 un 183 un P. Šmits — l. c. 2. Diftongos un diftongu veida savienojumos stieptajai intonācijai otra daļa ir gaŗāka

par pirmo. Šo intonāciju apzīmē ar ~, piem., *mãte, laĩva, uõla, tìlts, taŕba* (ar īsu *-a-*), *bãrt* (ar *ã*).

Krītošā, ar ` apzīmētā, intonācija iesākas skaļāk un uz beigām itin kâ noslīd; rūpīgā izrunā dzirdams balsīgu līdzskaņu priekšā krītoša toņa vietā kāpjoši krītošs. Beigas vienmēr ir nesaspriegtas. Daži piemēri: *strèbt, dràugs, zùobs, cìest, sìlts, màrka* (ar īsu *-a-*), *svàrki.*

Šās trīs intonācijas stingri izšķiramas tikai ar zilbes uzsvaru. Pārējās (stipri neuzsvērtajās) zilbēs krītošajai intonācijai ir tieksme sakrist ar stiepto, pie kam tādā gadījumā krītošā intonācija „krīt" itin kâ mazāk, bet stieptā intonācija pēc uzsvērtās zilbes kļūst mazliet krītoša. Tâ autora Kauguru izloksnē šķir *sēju* (no *sēt*) no *sèju* (no *sìet*), bet ne *apsēju* (no *apsēt*) no *apsēju* (no *apsìet*): abos gadījumos *ē*-skaņas intonācija vārdā *apsēju* ir kaut kas vidējs starp ~ un `, t. i., uz beigām stieptā intonācija ir mazliet krītoša. Turpretim A. Ābele Valmiermuižas izloksnē vēl šķir *apsēju* no *apsèju*, kamēr, piem., *apsìet* vietā viņa varētu teikt arī *apsiēt*, skat. FBR XII 159 skk. Arī P. Šmits (no Raunas) l. c. un Cīrulis (no Drustiem) l. c., piem., vārdos *pazīt* (lei. *pažìnti)* un *nùozìegties* (: lei. *žeñgti* „soļot") izšķir saknes zilbes intonācijas; dažās citās formās arī viņu izloksnēs senie krītošie gaŗumi stipri neuzsvērtā pozicijā kļūst mazāk krītoši un gandrīz stiepti, skat. RKr. XV 56 un Сборн. LXVII 3, 8 sk. Piedēkļu zilbju krītošo gaŗumu šķiršanā no stieptajiem gaŗumiem viņiem seko šī gramatika.

Leksikālajā izrunā šās trīs intonācijas šķir arī tad, ja tās atrodas vārda akcenta priekšā, tâ, piem., vārdos *tâ pat, tã pati* (nōm.) un *tà paša*, par ko A. Ābele FBR XII 149 skk.

Par teikuma akcenta ietekmi uz zilbju intonācijām A. Ābele FBR IX 196 sk. un L. Krautmane FBR XX 8 sk.

15. §. a) Kādām radu valodu intonācijām atbilst **krītošā** intonācija, rāda šādi piemēri: viensk. ak. *rùoku* = lei. *rañką*

(par leišu valodas „Schleifton“ izrunu arī Ģerulis Li. Dialektstud. XXXIX), pr. *rānkan*, serbu *rûku;* viensk. ak. *àusi* = lei. *aũsį*, pr. daudzsk. ak. *āusins;* viensk. ģen. *tàs* = lei. *tõs*, gr. τῆς citus piemērus skat. BB XXV 263. Tâ kâ šo intonāciju grieķu, serbu un leišu valodā apzīmē ar cirkumfleksu, tad arī šeit tā tiks saukta par „cirkumflektētu“. Kamēr leišu valodā tagad visi gaŗumi vārda uzsvara priekšā ir kāpjoši (skat. Jauņa rakstu Поиев. y. 93 sk. un Pedersena rakstu KZ XXXVIII 298), latviešu valodā cirkumflektētie gaŗumi vienmēr paliek tādi arī kādreizējā vārda uzsvara priekšā (piem., *tùopu* = lei. *tampù*); cirkumflekss tâtad arī vārda uzsvara priekšā ir atšķīries no akūta! — Mantotos vārdos cirkumflekss sevišķi ir sastopams „īsdiftongos“ (piem., *tàuks : tukls; lìeku : likt*), daudzos īsu patskaņu savienojumos ar tautosillabisku *l, r, m, n*, bet gaŗos patskaņos tikai pareti; par to de Sosürs MSL VIII 426 skk. un Hirts Der indog. Akz. 131. Vienmēr cirkumflektēta ir tagadnes celmu saknes zilbe ar iespraustu nāseni, piem., *tùop* = lei. *tam̃pa, jùt* = lei. *juñta*. Latviešu valodai raksturīga ir šāda rēgula: ja uzsvērts **īss** patskanis nākamās zilbes zuduma dēļ (vai kontrahēts ar nākamo īsumu) kļūst gaŗš vai izbeidzas diftongiskā savienojumā, tad šis gaŗums vai diftongiskais savienojums dabū krītošo intonāciju (līdzīgi leišu valodā, par ko BB XXV 265 sk. un Plāķis FBR X 63 sk., un senprūšu valodā, par ko Fortunatovs BB XXII 176), piem., *nèsi* no *neesi, bìš* no *bijis, pàusaris* (> *pàusars* Īvandē FBR VI 50, *pôsęrs*[2] Puzē FBR XX 7) no *pavasaris, nàu* (raksta: *nav*) no *nava, zèmnieks* no *zeminieks*, dial. *pàiglis* jeb *pàglis* no *paeglis, vàiga* (>*vàig* Īvandē l. c., *vaîg*[2] Dunikā) no *vajaga, rìkuris* Drustos u. c. no *rijkuris, zùs* Zūrās FBR VII 36 no *zuvs;* tâpat *o*- un *i*-celmu viensk. nōminātīvos (piem., *nàms* = lei. *nāmas, cèļš* = lei. *kēlias, pìls* = lei. *pilis*), *i*-celmu viensk. ģenitīvā (piem., *pìls*, skat. 276. §), salikteņos (piem., *zìlgalvīši*), pronōmināļos viensk. datīvos (piem., *kàm, màn*), tagadnes viensk. 2. un

3. personā (piem., *cèl* = lei. *kelì*, *cèļ* = lei. *kẽlia)*, skat. arī 8. §. Beidzamajos gadījumos (sākot ar *o*- un *i*-celmu viensk. nōm.) tāda parādība ir ļoti parasta; tāpēc, lai atvieglinātu drukāšanu, tâ radušās krītošās intonācijas turpmāk netiks apzīmētas un, piem., *nàms* vietā būs rakstīts *nams*.

Izloksnēs, sevišķi kursiskajās, kur ˋ ir aizstāts ar ∧, šās krītošās intonācijas vietā tomēr dzirdama arī stieptā intonācija, piem., *bīš* Mazsalacā, *zars* Apriķos, daudzsk. ak. *gabals* (no *gabalus)* Ugālē FBR VII 24, *paũsars, nę̃smu, vaĩga, sumpurnis, diũdesmit* Kabilē Plāķim Изв. XX 3, 48 un FBR X 64 (te blakus ir minēti arī salikteņi, kâ *zaļbarība* u. c., kur diftongiskos savienojumos abas daļas esot īsas; kâ liekas, uzsvars te ir krītošs).

Krītošā intonācija gadās arī aizguvumos, piem., *ķèķis, kàzas,* pie kam aizguvumos no veckrievu valodas tā stājusies līdzīgas slavu intonācijas vietā (piem., vārdā *grę̀ks:* serbu *grìjeh*), skat. IF XXXIII 115 skk. un Slavia I 206 sk.

Stieptā un **lauztā** intonācija radusies no vienas un tās pašas aizvēsturiskas („akūtētas") intonācijas, kas latviešu valodā parādās kâ stieptā intonācija zilbēs ar mantotu vārda uzsvaru, piem., *liẽpa* = lei. *líepa*, serbu *lȉpa; vārna* = lei. *várna*, serbu *vrȁna*, kr. ворóна; *kaũls* = lei. *káulas* : pr. daudzsk. ak. *kaũlins;* viensk. nōm. *tã*, sal. ar lei. *gerój̃i*, gr. ἦ. **Lauztā** intonācija rodama akūtētās zilbēs, kas kādreiz atradušās priekš vārda uzsvara, piem., *galva* = lei. *galvà* (ak. *gálvą); uôdi* = lei. *uodaĩ* (viensk. nōm. *úodas*); *âzis* = lei. *ožỹs* (ak. *ózį*); *uôlekts* = lei. *uolektìs* Dusetās (ak. *úolektį*), skat. arī BB XXV 268 skk. un KZ XLIV 51 skk. Akūtēti (bet ne cirkumflektēti) gaŗumi senā vārda uzsvara priekšā ir runāti **kāpjoši**, tâ ka, arī akcentu atvelkot, iepriekšējās zilbes paturējušas kāpjošo intonāciju; līdzīgi arī dažās leišu valodas izloksnēs un serbu valodas štokaviešu dialektā. Tâ radusies kāpjošā intonācija ir vēl paglābusies[16]) kādreiz sēliskajā Augškurzemē (sākot no

[16]) Arī šī kāpjošā intonācija te būs apzīmēta ar ∧ (tâpat kâ ME).

Sērenes, Seces, Daudzeses un Zalvas uz austrumiem), Latgales dienvidrietumu stūrī (Aiviekstē, Ungurmuižā, Krustpilī, Vīpē un, pēc Latkovska norādījumiem FBR XX 136 un 140 un Fil. mat. 101, kādā Līvānu un Atašienes daļā) un dienvidaustrumu Vidzemē (sākot ar Lubānu, Dzelzavu, Adulienu, Tirzu, Druvienu, Mēdzūlu, Ērgļu Katriņu, Taurupi, Meņģeli, Aizkraukli). Sēliskajos Biržos, kur ∧ izrunā parasti viscaur „kāpjoši", pēc Bičoļa vērojumiem FBR XII 64 vārdos *oârā* un *prûjam* kāpjošā intonācija, **emfatiski** runājot, pārvēršas par lauzto intonāciju. Un Atašienē, kâ izsakās Latkovskis Fil. mat. 101, ∧ tikai imperātīvu saknes zilbēs ir „lauzts" (senāk varbūt tikai emfazē?).

Par lauztās intonācijas rašanos no kādas kapjošas intonācijas Ekbloms Zur Physiol. der Akzentuation un (par dāņu valodas lauzto intonāciju) Sommerfelts Bull. XXIII 13. Latviešu pirmvalodā daudzās paradeigmās ˆ ir mainījies ar ˜, tâpat kâ leišu valodas izloksnēs (skat. Jauņa rakstu Поиев. y. 137), piem., viensk. nōm. *galva* < *galvà* un ģen. *galvuos* < *galvõs* blakus datīvam *gálvā* < *gálvai* un akuzātīvam *gálva* < *gálvą*. Vēlāk sistēmas labad intonācija palaikam izlīdzināta, pie kam lauztā intonācija parasti liekas vispārināta, jo radu valodu formām ar akūtētu saknes zilbi un brīvu vārda uzsvaru palaikam atbilst tādas latviešu valodas formas, kam saknes zilbe runājama lauzti. Tikai retumis latviešu valodas izloksnes atšķiras savā starpā ar lauztās un stieptās intonācijas sadalījumu; tâ, piem., *iêt, jemt* jeb *ņemt, dzert* vietā runā *iẽt* gandrīz visās kursiskajās izloksnēs un lielākajā Rietumvidzemes izlokšņu daļā, *jẹ̃mt* resp. *ņẹ̃mt* kursisko un Rietumvidzemes izlokšņu lielākajā tiesā, *dzẽrt* daudzās Rietumvidzemes izloksnēs, skat. RKr. XIII 73. — Vēl retāka tagad ir ˆ un ˜ maiņa vienā paradeigmā; tâ, piem., ir *duõt* (= lei. *dúoti*, serbu *dàti)* blakus tag. 3. personas formai *duôd* (sal ar lei. *duodą̃s*, kr. *дадýт*, serbu *dádū)* Dundangā, Īvandē, Piltenē, Zlēkās, Vērgalos un ap Aizputi; sal. arī *viẽn* (sens nek. dz. viensk. nōm.) ar *viẽns* Dunikā, Snēpelē u. c.

Uzkritīga ir ˆ un ` maiņa vārdos *ņemt* un *ņèmu* (sal. ar lei. dial. *jẽmė)* Drustos, Raunā u. c. (Cirgaļos pēc Pētersona norādījumiem FBR IV 59 un tāpat Zvārtavā *ņèmu* lieto ar citu nozīmi nekâ *ņêmu)*, skat. arī Symb. gramm. II 16 sk.

Pirmatnējās vienzilbes formās tâtad kâ normāls akūta turpinājums gaidāma stieptā intonācija, kâ, piem., vārdā *tã*. Vārdos *nê* (ar lauztu *ê* arī izloksnēs, kur citādi ʌ izrunā kāpjoši; Lazdonā u. c., kâ teikts FBR IX 160, un Biržos, kâ teikts XII 64, tikpat labi ar lauztu, kâ ar kāpjošu *ê*, pie kam Lazdonā lauztā intonācija ir vairāk parasta emfatiskā izrunā), *tâ* (austr. *taî*), *kâ* (austr. *kaî*), *tiê* „tur" un dažās izloksnēs (Barkavā, kâ teikts FBR XIII 30) formās *tuî* un *kuî* (rakstu valodas *tùr, kùr* vietā) lauztā (sākumā: kāpjošā) intonācija varēja tâpat rasties, emfatiski kāpinot izrunu[17]), sal. speciāli par vārdu *nê* arī IF XXXIII 105. Turpretim vārdos *uñ, iŕ* (blakus *àr), jaû* (blakus *nàu), muñ, kaṁ, taṁ* u. c. augšzemnieku izloksnēs, kur lauzto intonāciju izrunā kāpjoši (tâ, piem., Sausnējā, kâ aizrāda Kauliņš FBR III 50 un 53), kāpjošais uzsvars varēja rasties proklitiskā pozicijā.

Stieptā intonācija ir lielākajai daļai aizguvumu no vācu, somu un slavu valodām (kur slavu valodu oriģinālā gaŗums bijis akūtēts, skat. IF XXXIII 115 skk. un Slavia I 206 sk). Lauztā intonācija turpretim aizguvumos gadās pavisam reti, tâ, piem., vārdos *meîta* (varbūt, pielīdzinoties vārdam *dẽls?)* un *guŕķis*.

b) Minētās trīs intonācijas blakus atrodamas vēl tikai vienā vidus izlokšņu daļā, un proti, Vidzemē — Burtniekos, Ēvelē, Ērģemē, Valkā, Trikātā, Valmierā, Rubenē, Cēsīs, Raunā, Smiltenē, Cirgaļos, Palsmanē, Drustos, Dzērbenē, Skujenē, Nītaurē u. c. un Kurzemē — Blīdienē, Jaunpilī, Lutriņos u. c. Pārējās Kurzemes lejzemnieku izloksnēs un Rietumvidzemē atšķirība

[17]) Sal. emfatiski izrunājamo *noũd* ar parasto *noûd*[*a*]^{2} u. c. Duntē, ko min E. Hauzenberga FBR VIII 55.

starp krītošo un lauzto intonāciju ir zudusi: vienā šo izlokšņu daļā krītošā intonācija ir pārvērtusies par lauzto, citur dzird runājam ko vidēju starp lauzto un krītošo intonāciju; par to A. Ābele FBR VI 23 sk. Rietumvidzemē un blakus esošajā Zemgales daļā (starp Rīgu un Jelgavu) kādreizējā atšķirība parādās vēl patskaņu *a* un e kvantitātē tautosillabiska *r* priekšā: tas *a* vai e, kam ir senā lauztā intonācija, te paliek īss, kamēr ar tādu lauzto intonāciju izrunāts patskanis, kuŗa ir cēlusies no krītošās intonācijas, ir gaŗš (tāpat kâ Vidzemes izloksnēs ar trim intonācijām), piem., *darbs* blakus *dârzs* < *dārzs*.

Rūjienā lauztās un krītošās intonācijas vietā balsīgu līdzskaņu priekšā dzirdama lauztā intonācija, nebalsīgu līdzskaņu priekšā — krītošā intonācija, par ko J. Velme FBR III 48 un A. Ābele XI 84 skk.; piem., *lùoks* < *luôgs*, dat. *luôgam; dràuks* < *draûgs*, dat. *draûgam* < *dràugam; àukt* < *aûgt, aûg*.

Mazgramzdā no stieptās intonācijas radusies īpata, kâ liekas, krītoši-kāpjoša intonācija; par to A. Ābele FBR IX 90.

Lībiskajās izloksnēs ar aizstāju pagarinājumu radies gaŗums (piem., vārdā *vēd* < *veda* Puzē XX 7) ir runājams kāpjoši-krītoši, par ko A. Ābele IX 181 sk.; un — lauzti-krītoši tāds pārgaŗums, kas radies ar aizstāju pagarinājumu no lauzta gaŗuma (tâ, piem., kâ aizrāda Fr. Adamovičs III 96, ak. *kād* < *kâdu* Dundangā); par to arī A. Ābele IX 192 skk. Dažās lībiskajās izloksnēs (piem., Dundangā un Puzē) tâtad tagad ir blakus četras intonācijas: stiepta, lauzta, kāpjoši-krītoša un lauzti-krītoša. Lībiskajā Stendē, kâ aizrāda K. Draviņš Fil. mat. 69, ar aizstāju pagarinājumu stiepts gaŗums kļūst „kāpjoši-krītošs", lauzts gaŗums — „lauzti-krītošs" un sens īsums — „krītošs", tâ ka Stendē ir pavisam piecas intonācijas.

Turpretim augšzemnieku dialektā atšķirība starp krītošo un stiepto intonāciju ir zudusi: gandrīz visur tur krītošo intonāciju runā arī stieptās vietā un tikai dažās latgaļu izloksnēs otrādi — stiepto intonāciju arī krītošās vietā.

Lejzemnieku apgabala dienvidaustrumu daļā, kas saiet kopā ar augšzemnieku apgabalu, piem., Ķeipenē, Suntažos, Lielvārdē, Rembatē, Ikšķilē, Baldonē, Bauskā u. c. stieptās intonācijas vietā runā arī krītošo intonāciju (par to arī A. Ābele FBR III 40 skk.), kas katrā ziņā izskaidrojams ar augšzemnieku ietekmi. Bauskā (pie Lietuvas robežas) varētu būt bijusi arī leišu valodas ietekme, kas redzama jau Nīcā, kur tâpat novērota tikko minētā parādība.

Dažās Vidzemes vidienes lejzemnieku izloksnēs un daudzās augšzemnieku izloksnēs krītošā intonācija (kas augšzemnieku dialektā var būt cēlusies arī no stieptās intonācijas) nebalsīgu līdzskaņu priekšā izrunājama citādi nekâ balsīgu līdzskaņu priekšā, skat. KZ XLIV 47 skk., FBR III 34, 67, VI 74 skk., IX 123 sk., XII 64, XIV 121 sk. un 173, XVII 76 sk. Alūksnē (skat. Brenča rakstu RKr. XVII 106 skk.) un Apukalnā (skat. FBR VIII 24) šī atšķirība ir konstatēta diftongos *ei*<*ī*, *ai*, *ui*, *au* un *ou*<*ū*, pie kam no nebalsīgajiem līdzskaņiem te ievērojami tikai *p*, *t*, *k*, *c*, kas sākas it kâ ar slēgumu (formu ar *č* starp minētajiem piemēriem nav); par izrunu Alūksnē A. Ābele FBR X 80 skk.

Dažās izloksnēs (skat. FBR X 23, XI 89, XII 50, XIII 39 un 41, XIV 147) tautosillabiskos īsa patskaņa savienojumos ar *r* lauztā intonācija aizstāta ar krītošo.

Aiz to izlokšņu vārdiem, kur atšķirība starp lauzto un krītošo intonāciju resp. starp stiepto un krītošo intonāciju ir zudusi, augšā tiks rakstīts mazs divnieks, piem., *dârzs*² (no *dārzs*) lībiskajās un kursiskajās izloksnēs, augšz. *rìnda*² (no *riņda*).

16. §. **Piedēkļu zilbju intonācijas.** Atvelkot vārda akcentu, iepriekšējās akūtētās zilbēs radās lauztā intonācija, piem., *vęlęna* = lei. *velėnà* (ak. *velėną*), siev. dz. viensk. nōm. *pràtîga* = lei. augštaišu *protingà* blakus *protìngas* (skat. Jušk. 698 s. v. *galìngas*), daudzsk. nōm. *mîkstâki* = lei. *minkštokì* (Kuršaitim Gr. 818. §) blakus *minkštókas* un *mìnkštas*, daudzsk. nōm.

pęlę̂ki = lei. *pelėkì* blakus *pelėkas*, daudzsk. ģen. *ecêšu* = lei. *ekėčių* (par to Kuršaitis Gr. 623. § un Jušk. 695) blakus *ekėčios*, daudzsk. lok. *galvâs*, *vagâs* = lei. *galvosè*, *vagosè* (sal. daudzsk. nōm. *gálvos* un daudzsk. dat. *galvóms* intonāciju). Pēc tādu lokātīvu kâ *galvâs* un *vagâs* parauga tagad daudzsk. lokātīva gala zilbe ir lauzta arī senajos baritonos, piem., vārdā *pupâs* = lei. *pùpose*. Vienskaitļa lokātīvā izloksnes šķiras: vienā izlokšņu daļā (piem., ap Valmieru) ir vispārināta baritonu intonācija: kâ *pupã* (= lei. *pùpoje)* — tâ arī, piem., *vagã* gaidāmā *vagâ* (lei. *vagojè)* vietā, otrā izlokšņu daļā (piem., Drustos) — vispārināta oksitonu intonācija: kâ *vagâ* — tâ arī *pupâ*.[18]) — Bīlensteina pārstātajā Jaunauces izloksnē, Īvandē FBR VI 49, Gramzdā IX 93 un, cik zināms, lielākajā dienvidrietumu Kurzemes izlokšņu daļā, kur krītošā intonācija ir pārvērtusies par lauzto, tagad visām piedēkļu zilbēm ir lauztā intonācija, arī tādām, kur būtu gaidāma tikai stieptā intonācija, piem., *aklâ* sagaidāmā *aklã* vietā (tâ ap Valmieru u. c.), sal. lei. *aklóji*. — Šad tad pat cirkumflektētas saknes kāda salikteņa otrā daļā ir ieguvušas lauzto intonāciju, piem., *priekšaûts: àuts; iemaûkti: màukt*.

Citādi pirmatnējais stāvoklis vismaz pa daļai ir saglabāts, piem., daudzsk. nōm. *derības* (tâ arī Dobelē, kur krītošā intonācija ir pārvērtusies par lauzto) = lei. *derýbos* (ģen. *derýbų); cìemiņs:* lei. *kaimýnas* (daudzsk. *kaimýnai); vasarãjs* = lei. *vasarójas* (daudzsk. *vasarójai);* nomina agentis ar *-tãjs* = lei. *-tójas* (daudzsk. *-tójai);* deminutīvi ar *-ītis, -īte* (tâ arī Dobelē) = lei. *-ýtis, -ýtė; vãciētis* = lei. *vókietis; akuōts* = lei. *akúotas* (daudzsk. *akúotai); sivẽns*, sal. lei. *varnėnas* (daudzsk. *varnėnai);* daudzsk. dat. *akliẽm, aklãm* (arī Dobelē) = lei. *aklíem, aklóm;* daudzsk. nōm. *akliẽ* = lei. *aklíeji;* daudzsk. ak. *akluōs*, sal. lei. *aklúosius;* viensk. nōm. *zināms* = lei. *žìnomas;* daudzsk.

[18]) Sausnējā vēl mazliet paglābusies agrākā atšķirība: blakus formai *viduô* (u. c. ar *uô)* tur ir par adverbu sastindzis lok. *làikùo*[2].

1. pers. *zinãm, vilkãm,* (dial.) *vedẽm* (piem., Drustos) = lei. *žìnome, vilkome, vẽdėme;* daudzsk. 2. pers. *zinãt, vilkãt,* (dial.) *vedẽt* (piem., Drustos) = lei. *žìnote, vilkote, vẽdėte;* ģerund. *vę̀lkuõt* = lei. *velkant* (viensk. nōm. *velkąs); nesẽjs* = lei. *nešẽjas* (daudzsk. *nešẽjai)* jeb *nešẽjas.*

Ar lei. formām *septiñtas, deviñtas* intonācijas ziņā nesaskan la. *septîts, devîts* (latviešu val. lauztā intonācija te varbūt ir radusies no *astuôts* jeb *astûts,* kas ir jaunāks darinājums pēc *astuôņi:* lei. *aštuonì,* siev. dz. *aštúonios* parauga, tâpat kâ leišu valodas formā *aštuñtas* kāpjošā intonācija, liekas, ir ieviesusies no *septiñtas* un *deviñtas); tūkstuôtis* Valmierā (rēgulārais *tūkstuõtis,* piem., Vecpiebalgā) : lei. *túkstantis.* Divu un vairākzilbju verbos ar *-ât, -êt, -ît, -uôt* un no tiem darinātajos nōmināLajos atvasinājumos ar *-šana* un *-tājs* tematiskais *-ā, -ē, -ī, -uo* tagad ap Valmieru u. c. runājams lauzti visur tur, kur tas neatrodas vai arī kādreiz nav atradies *j* priekšā (izjemot vienīgi *ā*-celmu daudzsk. 1. un 2. pers. formas, piem., *zinãm, zinãt* un attiecīgo pasīvo divdabi, piem., *zinãms);* tâtad, piem., *vagât,* sup. *vagâtu,* nāk. *vagâšu,* tag. divd. *vagâdams,* pag. pas. divd. *vagâts,* nom. ag. *vagâtâjs,* nom. act. *vagâšana* : lei. *vagóti, vagótų, vagósiu, vagódamas, vagótas, vagótojas.* Te tâtad latviešu valodā būtu gaidāma stieptā intonācija lauztās vietā; varbūt kādā šo formu daļā lauztā intonācija (saskaņā ar bijušu gala zilbes uzsvaru) ir bijusi likumiska (sal. tādas leišu valodas formas kâ, piem., *norẽtum* u. c., par ko V. Šulce KZ XLIV 130, un *mylêsis* u. c. Spechtam 117) un pēc tam vispārināta. *j* priekšā te ir stieptā intonācija[19]) : tag. viensk. 2. pers. *vagã,*

[19]) Pretstats starp daudzsk. nōm. *rakstìši* un *meklẽši, runõši* u. c. Drustos RKr. XV 54 sk. izskaidrojams tādējādi, ka forma *rakstìši* ir radusies no *rakstij[u]ši,* turpretim *meklẽši* — no *meklẽj[u]ši* (sal. 8. un 34. §); vārda *dabùši* (turpat) intonācija, liekas, cēlusies pēc tādām formām kâ *sapùši* (skat. 67. §).— Augšz. izloksnēs, piem., Praulienā FBR VI 76 skk., gaŗums šo verbu celma izskaņā ir balsīgu līdzskaņu priekšā

tag. daudzsk. 2. pers. *vagãjat*, pag. daudzsk. 2. pers. *vagãjãt*, ģerund. *vagãjuõt*, tag. pas. divd. *vagãjams*, pag. akt. divd. *vagãjis* = lei. *vagóji*, *vagójate*, *vagójote*, *vagójant*, *vagójamas*, *vagójęs*. Arī visās refleksīvajās formās gaŗums *-s* priekšā tagad ap Valmieru u. c. ir vienmēr lauzts (piem., tag. viensk. 1. pers. *ceļuôs*: lei. *keliúos*); tas izskaidrojams tikai ar lauztās intonācijas vispārinājumu, kas dažās formās ir pilnīgi rēgulāra, sal., piem., lei. dial. pag. 3. pers. *jẽmẽsì* > *jẽmẽsi* Zītelā, *sẽdõs* u. c. KZ XLIV 57, viensk. 1. pers. *tikiuosì* > *tikiuõs*, *stojaũs* u. c. Tiž. III 441, Būgam KZ LII 255, Arumā Lit. Mund. 58 un 66, Otrembska Narz. Twer. I 6, 39 un 55, Skardžus Daukšos Akc. 201, kâ arī kriẽvu val. pag. viensk. 3. pers. *вилсѧ*, *принялсѧ* u. c. Turpretim (augšzemnieku izloksnēs) Praulienā FBR VI 79, Liezērē XIV 193 u. c. gaŗums refleksīvā *-s* priekšā ir krītošs.

17. §. Intonāciju maiņa.[20]) Lielāko tiesu sakne patur savu intonāciju visos atvasinājumos nemainītu. Tomēr ir zināmi izjēmumi, kas vismaz pa daļai ir ļoti veci.

a) Maiņa starp stiepto un lauzto intonāciju ir radusies no akcenta vietas maiņas; tâ, pārvēršot kādu adjektīvu par substantīvu, piem., *liêls* : *liẽls; plãns* : *plâns;* sal. skr. *kṛ́ṣṇa-* „antilope“ : *kṛṣṇá-* „melns“, gr. λεῦκος, kāda zivs: λευκός „balts“, senīsl. *haugr* „pakalns“ : go. *hauhs* „augsts“ u. c. Ja akcenta maiņa nav bijusi iespējama, tad, adjektīvus pārvēršot par substantīviem, varēja rasties metatonija: subst. *laũks* (pr. laucks) : adj. *làuks* (lei. *laũkas)*, subst. *stàvs:* adj. *stãvs* (sal. verbu *stãvu*, lei. *stóviu);* sal. lei. *aũgštas* „bēniņi“ : *áugštas* (la. *aûgsts)* u. c.

runājams lauzti, nebalsīgu līdzskaņu priekšā — krītoši, piem., *runâju*, *runâdams* u. c. blakus *runàt*, *runàšu* u. c.; par to A. Ābele Fil. mat. 58 sk.; par šo verbu intonējumu Sausnējā Kauliņš FBR III 55.

[20]) Leišu valodas piemērus šim § dod Skardžus Arch. Phil. VI 131 un Būga KSn. 33, Liet. Mok. IV 421, KZ LI 109 skk. un LII 91 skk. un 250 skk.

b) Intonāciju maiņa var būt radusies arī ar disimilāciju. Tâ ap Valmieru u. c. dažos piedēkļos lauztā intonācija aiz lauztas saknes zilbes aizstāta ar stiepto: *cêliẽns, dzêriẽns* u. c.: *metiẽns, kūliẽns, bèlziẽns* u. c.; *aũguõns* u. c.: *dzęluõns* u. c.; *âbuõls* (sal. lei. daudzsk. nōm. *obuolaĩ*), *uôzuõls* (sal. lei. daudzsk. nōm. *ąžuolaĩ*) u. c.: *kamuôls; dzęltãns* (sal. lei. *geltónas*, daudzsk. *geltonì*): *vilnâns*. Ērgļu augšzemnieku izloksnē, kâ aizrāda M. Ozoliņa FBR XIV 123, lauztā intonācija dažos piedēkļos, ja tai seko lauzta zilbe, aizstāta ar krītošo: *savâds* : *savàdâks*^{2}, *melîgs* : *melìgâks*^{2}, tag. viensk. 2. pers. *skataîs* : daudzsk. 2. pers. *skatàitẽs*^{2}. Par augšzemnieku *globàis*^{2} < *glabājis* : *globaîse* < *glabājuse* u. c. Mālupē u. c. A. Ābele FBR XV 197 sk. Tāda paša veida disimilācija rodama arī saknes zilbēs : augšz. viensk. lok. *kòllâ*^{2}, *ùorâ*^{2} : ģen. *koĩla* < *kaĩna*, *uôra* < *âra* u. c. Apukalnā, kâ aizrāda A. Ābele FBR VIII 25; skat. arī FBR XIX 117. Aulejas izloksnē, kâ rāda P. Jakoveļa man no turienes dotie piemēri, šai disimilācijai ir pat rēgulas raksturs (arī ja starp diviem „lauztiem" garumiem ir kāda zilbe bez „lauzuma"): nōm. *sirds* : lok. *sìrdî*^{2}, nōm. *zûds* : lok. *zùdâ*^{2}, nōm. *dorby* : lok. *dòrbûs*^{2}, nōm. *eîsàis*^{2} : lok. *èisajâ*^{2}, *gryûst* : *grỳustîs*^{2}; *rît* : *rìtîs*^{2}, *rìdamîs*^{2}; *runuôt* : *runùotîs*^{2}, *runùosîs*^{2}; *cîts* : *cìtuôks*^{2}; *jaûns* : *jàunuôki*^{2}, *jàunùokûs*^{2}; *prîks* : *prìceîgs*^{2}; *raûdùoju*^{2} : *ràuduôt*^{2} u. c.

c) Metatonija ir sastopama arī substantīvu celmos, kas beidzas ar *-o, -ā* un *-ē*, piem., *vãrti*, lei. *vařtai* : *vērt*, lei. *vérti; stàds* : *stãdît, sèja* Drustos u. c. (lei. viensk. ak. *sẽją* Dusetās) : *sẽt*, lei. *sẽti; šķèle* : *škeĩt; svìlpe* : *svìlpt; plẽšas* : *plèst*, lei. *plẽsti; brę̃ka* (lei. *rẽka*) : *brèkt* (lei. *rę̃kti*) u. c. IF XXXIII 108 skk.

d) Blakus dažiem substantīvu celmiem, kas beidzas ar *-(į)ā*, sastopami — laikam denōminātīvi — verbi ar tādu pašu metatoniju (pretēji atbilstošajam prīmārajam verbam); piem.,

brę̃ka : *brę̃kât; luõža* (no *lìst*, lei. *lįsti*): *luõžât*, lei. *lándžioti* u. c. IF XXXIII 109 sk. Tâ kâ šāda veida verbus, kas beidzas ar *-ât*, varēja attiecināt arī uz atbilstošajiem prīmārajiem verbiem, tad varbūt dažreiz pēc to parauga ir atvasināti verbi ar *-ât* ar stieptu saknes zilbi tieši no prīmārajiem verbiem; piem., *elšât* jeb *ęlsât* : *èlst; braũkât* : *bràukt* u. c. IF XXXIII 109 skk.

e) No iterātīviem verbiem ar *-ât*, liekas, ir radusies maz izplatītā un leišu valodai svešā metatonija iterātīvajos verbos ar *-ît;* piem., *plãtît* : *plèst; slaũcît* ap Valmieru u. c. (citur: *slàucît*) : *slàukt* u. c. IF XXXIII 111 sk. Paraugam te derējuši varbūt arī tādi verbi kâ *spārdît* (lei. *spárdyti*) : *speŕt.*

f) Cirkumflektētu zilbi akūtē arī verbos ar *-inât*, piem., *brẽcinât* : *brèkt* u. c. IF XXXIII 112; sal. lei. *vìrkinti* : *veñkti* u. c. Becenbergeram BB XXI 311. Tâpat dažkārt verbos ar *-êt*, piem., *niẽzêt* : lei. tag. 3. pers. *niẽžti* u. c. IF XXXIII 113, sal. lei. *skéndėti* : *skę̃sti* u. c.

g) Bez tam stieptā intonācija sastopama krītošās vietā tagadnes *sto*-celmos, piem., *miẽrstu* Skrundā FBR XIII 99 < *miř̃stu* = lei. *mìrštu* : *miêŕt*[2] Skrundā < *mìrt* = lei. *miř̃ti; rim̃stu* Bēnē, Skrundā u. c. = lei. *rìmstu* : *rim̂t*[2] Bēnē un Skrundā < *rìmt.* Lielāko tiesu pēc tam viena kāda intonācija ir vispārināta: Skrundā sastopam blakus formai *miẽrstu* arī *miêŕstu*[2], Valmierā u. c. blakus *miř̃stu* — arī *miř̃t,* Drustos blakus *mìrt* — arī *mìrstu.*

h) Daudzās Kursas un Zemgales izloksnēs ir deminutīvi ar *-elis* resp. *-ele,* kam saknes zilbē metatoniski radusies stieptā intonācija, piem., *maīšelis* Lestenē, Sabilē u. c. : *maîss*[2] < *màiss; ruõķele* Mežamuižā (dienvidu Zemgalē), Lestenē u. c. : *ruôka*[2] < *rùoka* u. c. FBR III 42 sk., IV 64 un Plāķa Diss. 66.

i) Stieptā intonācija rodama krītošās vietā arī salikteņu pirmajā daļā. Tâ bez vārda *priẽkšauts* : *prìekš* it sevišķi daudzos nōminālajos salikteņos ar *ìe-, nùo-, pìe-,* piem., *iẽnaids,*

viensk. lok. *nuõmuodā, piẽdarbs* u. c. Plāķim LAR V 90 u. c., sal. lei. *įlanda, núobraukos, príekelis* u. c. Ja saliktenis bijis oksitons, tad iestājas lauztā intonācija: *nuôst(u)* Valmierā u. c. blakus *nuõst* Kabilē u. c., sal. lei. *núog(i)*. Turpretim savienojumos ar verbiem un no tiem atvasinātos darītāju vārdos un darbības vārdos *ìe-, nùo, pìe* lielākajā lejzemnieku izlokšņu daļā patur savu intonāciju, piem., *ìesist, nùosist, pìesist* blakus *pārsist*, sal. žem. pag. viensk. 1. pers. *nūgyžiau* Jušk. 706 blakus lei. dial. *párplaukti* u. c. Tikai pavisam retās izloksnēs arī verbos stieptā intonācija dzirdama (dažreiz!) krītošās (kas pārvēršas tālāk par lauzto) intonācijas vietā; tâ, piem., Gramzdā FBR IX 93 sk., Skrundā XIII 100, Bēnē XVI 139, Nīcā, Saldū, Misā, Šķēpiņmuižā; kādam noteiktam secinājumam šis materiāls ir par trūcīgu.— Ja *kùr* (lei. *kuř), tùr, šùr* no laika gala bijuši cirkumflektēti, tad te minami arī *kuřp, tuřp, šuřp(u)*, sal. lei. *namiẽ : namíepi* (citādi par to izsakās Spechts ZslPh. XII 213). Beidzot te ir minams vārds *diẽzgan* (no vecāka *dievs-un-gan* BW 23 var.) : *dìevs;* sal. lei. *Dubõs girià* : *Dubósgirė* vai daudzsk. ģen. *galvų* : *galvúgalė* Būgam Aist. St. 43 un dāņu *haŏ* (rakstāms *hav)* „jūra“ : *haōbokt* (rakstāms *havbugt)* „jūras līcis“ Pedersenam KZ XXXVIII 298.

j) Atsevišķi gadījumi: *dvèst* (lei. *dvẽsti*) : *dvẽsele; zìema* : *ziẽmelis; ràibs* : *raĩbala; mìzt* : *mĩzene; slàukt* : *slaũcene; màkties* : *mãkuonis; vèikt* : *veĩkls* u. c.

k) Beidzot krītošo intonāciju sastop stieptās vietā vokātīvā un dažkārt — it sevišķi lūdzoties — arī imperātīvā (par to Cīrulis RKr. XV 55) : *tę̃(v)*, lei. *tẽve* Lit. Mitt. II 330 sk. (4×), ja intonācija tur pareizi apzīmēta, un Būgas Liet. k. žod. XXXI : *tę̃vs*, lei. *tẽvas; màt, bràli* : nōm. *mãte, brãlis; nàc!* : *tu nãc* u. c., skat. arī FBR IV 57, V 139, VIII 55, IX 94, XI 37 un 74, XVI 110 un 122. Sal. lei. *vỹre* : *výras* Būgas Liet. k.

žod. XXV[1], *tét* : *tėtis* Kuršaiša Gramm. XII un 518. §, daudzsk. vok. *beřnai* : *bérnas* Zenna Lit. Sprachl. 23 (vēl citus piemērus dod Frenkelis St. balt. VI 112), čechu *pán* : vok. *pane*, pirmslavu **voŕna* : vok. *vořno*, ko min Kurilovičs (Kuryłowicz) RSl. X 56 sk., grieķu *Ζεύς* : *Ζεῦ* (par ko Krečmers (Kretschmer) KZ XXXI 356 skk.) un varbūt arī čechu *chval* „slavē!" : *chválím* „es slavēju".

Metatonijā tâtad gan ˋ stājies ~ vietā, gan arī ~ bijušā ˊ vietā. Leišu un slavu valodu parallēles resp. tādu parallēļu trūkums rāda, ka visi metatonijas gadījumi nav vienāda vecuma un laikam arī nav radušies vienādos apstākļos. Tâ kâ sistēmas spaids arī te laikam radījis dažus jauninājumus, tad visi metatonijas noteikumi gan nekad nebūs droši izzināmi.

3. Saknes un piedēkļu zilbju vokālisms

a) Attieksmes

i

18. §. a) La. *i* atbilst, pirmkārt, lei., pr., skr., arm., alb., gr., lat. un go. *i*, sensl. *ь*, senīru *i* resp. *e*, sal. Brugmaņa Grdr. I[2] 94 skk.; piem., *viss* : lei. *vìsas*, pr. siev. dz. viensk. nōm. wissa, sensl. *вьсь; likt* : lei. *lìkti*, skr. *riktá-ḥ* „tukšs", arm. *e-lik* „(viņš) atstāja", gr. ἔλιπε, lat. *relictus*.

b) Priekš un (retumis) aiz *r, l, m, n* tāds baltu *i* (un sensl. *ь*), kas mijas ar *e*, ir radies, jau senatnē izmetot vai vājinot neuzsvērtu *e*, pie kam radu valodās tādos gadījumos ir radusies kāda cita skaņa; nozīme ir arī intonācijas veidam, kâ arī tam, vai aiz *r, l, n, m* seko līdzskanis vai patskanis; par to Brugmanis Grdr. I[2] 392 skk. un 451 skk.

mìrt (blakus *miřt*, skat. 42. lp.) : lei. *miřti*, kr. *смерть* „nāve", skr. *mrtá-ḥ* „miris", lat. *mortuus*, v. *Mord* „slepkavība"; *cìrst* : lei. *kiřsti*, pr. *kirtis* „cirtiens", kr. *чертá* „svītra", skr. *krttá-ḥ* „nogriêzts"; *dziřdît* (jeb *dzirdît*) : lei. *gìrtas* „pie-

dzēries", skr. *gīrṇá-ḥ* „norīts"; *mirusi* = lei. *mìrusi*, sensl. *мьръши; brist* : lei. *brìsti* (tag. *bredù*), sensl. *неprěbrьdomъ* „nepārbriedams".

vìlks = lei. *vìlkas*, pr. wilkis, čechu *vlk*, po. *wilk*, skr. *vṛ́ka-ḥ; pìlns* : lei. *pìlnas*, pr. viensk. ak. *pilnan*, čechu *plný*, serbu *pün*, skr. *pūrṇá-ḥ*, go. *fulls; tilât* : lei. *tìlės* „laivas grīdas dēlīši", sensl. *tьlo* „dibens", īru *talam* „zeme".

sìmts: lei. *šimtas*, skr. *śatá-m*, gr. ἑ-κατόν, lat. *centum*, senīru *cét*, go. *hund; dzìmt* : lei. *gimti*, pr. viensk. ak. gimsenin „dzimšanu", skr. *gatá-ḥ* „gājis", gr. βατός „ejams", go. *ga-qumþs* „sanāksme"; *dzimis* : lei. *gìmęs*, pr. daudzsk. ak. pērgimmans „radījumus", sav. *coman* „nākt".

dzìt (ar *ī* no *in*, skat. 83. §) : lei. *giñti*, skr. *hatyā* „nonāvēšana", gr. φατός „nonāvēts", sav. *gundfano* „kaŗa karogs"; *pazīt*, pag. viensk. 1. pers. *pazinu* : lei. *pažìnti, pažinaũ*, pr. po-sinnat „atzīt", go. *kunþs* „zināms".

c) Bechtelis Die Hauptprobleme d. indog. Lautlehre seit Schleicher 267, Günterts Indogerm. Ablautprobleme 86 sk., Leskīns Abl. 270, Vīdemanis Prät. 8 un Handb. 33. §, Baks (Buck) AJPh. XVII 287, Fortunatovs KZ XXXVI 33 sk., Meijè Ét. 108 un 164 sk., Osthofs Parerga I 264, Mikola Urslav. Gramm. 100, Hirts Idg. Gr. II 79 skk. u. c. apgalvo, ka *e*-rindā baltu *i* sastopams arī starp troksneņiem. Bet baltu valodu piemērus tādam *i* var izskaidrot kâ atvasinājumus uz līdzības pamata. Tādas formas kâ *vizinât* u. c. (skat. Слблт. Эт. 85[1]) var būt radušās pēc verbu *dzirdinât, pirinât* u. c. parauga; vai tâpat varētu domāt par tādām formām kâ *plivinât* u. c. vai te jau saknē fonētiski ir radies *i*, nav droši nosakāms. Par *dzist* skat. tālāk 39. § e un par austrumlei. *gist'* — Jušk. s. v. *gèsti*; par *sikt* — Po(r)žezinskis (Poržezinskij) К истор. 99. — Citur var būt vecs, ar *ei* alternējošs *i*. Par *šḳibît* runā Zubatijs AfslPh. XVI 415, Fiks (Fick) Wrtb. III[4] 464 un Prelvics (Prellwitz)

Etym. Wrtb.[2] s. v. ξίφος; par *stiba* — Vīdemanis (Wiedemann) Prät. 8. Ārpus šiem latviešu valodas piemēriem paliek tikai *ikls* blakus vārdam *akls*, kas tomēr var arī nebūt rada ar *ikls*, un *iz* (lei. *iš*, pr. is, sensl. *iz*) blakus gr. ἐξ u. c.; ja *i* vārdā *iz* tiešām ir cēlies no *e*, tad šai maiņai varēja būt par iemeslu neuzsvērta *e* atrašanās kāda svelpeņa priekšā, un tas tad būtu atsevišķs gadījums. — Pret uzskatu, ka *e*-rindā fonētisks *i* var atrasties starp troksneņiem, liecina arī tāda *i* samērā lielais retums, salīdzinot to ar bieži sastopamo *i* no *e*, ja seko *r*, *l*, *n*, *m*; par to arī Symb. gramm. II 14 skk., Pedersens KZ XXXVIII 416 skk. un Hitt. 168 skk., Persons (Persson) Beitr. 153 sk., Osten-Zakens (Osten-Sacken) IF XL 149[1] un Būga KSn. 218 skk., kurš tomēr ne par katru *i* (*e* vietā) ir pareizi spriedis.

d) *v* un *b* priekšā dažos vārdos *i* ir radies no *u*, sal. BB XXVII 319 skk.: *divi* (*u* te tikai kursiskajās izloksnēs: *duvejāds* Vībiņos jeb *dwvējāds* Alsungā u. c., *duį* lielākajā Kursas daļā) : sensl. *dъva* u. c.; *zivs* Rietumvidzemes un vidus izloksnēs, izjemot dažas izloksnes, kam saiet robežas ar augšzemnieku resp. kursiskajām izloksnēm, un vienā augšzemnieku izlokšņu daļā, piem., Alūksnē, Aknīstē (ar *-uv-* Kursā, arī zemgaliskajā Blīdienē, daudzās augšzemnieku izloksnēs un vēl dažās izloksnēs, kam saiet robežas ar augšzemnieku apgabalu, piem., Daudzesē, Neretā, Pļaviņās, Koknesē, Vestienā, Odzienā, Palsmanē, Cirgaļos, Drustos un kādreiz, kâ aizrāda A. Būce FBR XVI 161, arī Smiltenē) : lei. *žuvìs*; *sivẽns* apmēram turpat, kur *zivs* (citur *suvẽns*[21]) utt.; tâ, piem., runā vecā paaudze arī Smiltenē) : lat. *sūs*, viensk. ģen. *su*[*v*]*is* u. c.; dial. *tivi* jeb *tivu* Rietumvidzemē, skat. RKr. XIII 81, un vienā vidus un augšzemnieku izlokšņu daļā (*tuvu* vienā Kurzemes vidus izlokšņu daļā un pēc tāda parauga arī rakstu

[21]) Bet Alūksnē *sovans* ar *ov* < *uv*.

valodā, kâ arī dažās augšzemnieku izloksnēs, piem., Neretā; *tuju* Kursā no *tu*[*v*]*u*) : lei. *tuvi* „tūlīt" Lit. Mitt. I 385, pr. viensk. ak. tawischan „tuvāko"; dial. *driva* „druva" vienā augšzemnieku izlokšņu daļā, piem., Susējā, kur *ū* ir pārvērties par *ou* : *druva* citās vietās; dial. *krivaž* Limbažos FBR IV 87, augšzemnieku *kryvasi* Biržos FBR XII 67 u. c. : *krùveši;* augšzemn. *kryva* Aknīstē : *kruva* citās vietās; augšzemn. pag. 3. pers. *pyva,* part. *sapivś,* nōm. *papivę* Aknīstē FBR XV 169 : rakstu valodas *puva, sapuvis, papuve*; vārdi ar *-tiv*[*i*]*s* un *-tivę* arī tādās augšzemnieku izloksnēs, kur, piem., Aknīstē un Susējā, *ū* ir pārvērties par *ou* : rakstu valodas *-tuvis, -tuve* 204. §; *dibęns* jeb dial. *dibins* Rietumvidzemē, vidus un augšzemnieku dialektā (līdz ar tās pašas saknes vietvārdu *Dignāja* [v. „Dubena"] jeb *Dybnōja* BW 16039, 1 un 17063, 3; vecāko formu *Dubnōja* vēl var atrast BW I 929. lp., 2800. n-ra 3. var.) : *dubęns* Kursā, *dubęngals* U (Vidzemes Burtniekos), lei. *dùgnas,* sensl. *dъno* u. c. Citos vārdos, cik zināms, visas izloksnes patur *u* sekojoša *v* vai *b* priekšā, piem., *dubļi, skubinât;* forma *druvêties* līdz šim ir zināma tikai no Naudītes un Vecsaules vidus izloksnes. Šis *i* ir radies no *u* fōnētiski varbūt tikai skaņu kopās *-uvi-, -uvu-, -ubi-, -ubu-,* pēc kam varēja rasties analoģiski jauninājumi; piem., *divējâds* pēc *divi* parauga; *zuvs* (ja no * *zuvis*) pēc viensk. ģen. un daudzsk. nōm. * *zuves* parauga (varētu arī domāt, ka laikā, kad radies *i* no *u,* viensk. nōminātīvā vēl runāts * *zūs*); *sivęns* varbūt radies pēc tādām kādreizējā * *sūs* (vai vēlāka * *suvis*) locījumu formām, kam saknē jau bija *suvi-* > *sivi-*; *driva* radusies pēc formas *driviņa* parauga vai arī kontāminējoties sinonimiem *druva* un *dirva* (austr. *dryva* tādās izloksnēs, kur *uv* caur *ūv* pārvērties par *yuv,* var būt radusies no *druva* resp. * *drūva,* skat. KZ XLIII 40 un 63. §); *dibęns* un **Dibnāja* pēc *dibins* parauga; *skubinât* pēc *skuba* parauga (varbūt *ub* ir tikai kādreizējā šaurā *i*

priekšā, skat. 42. § a, pārvērties par *ib*?). Sal. lei. dial. *brivai* „uzači", *žives* Lit. Mitt. IV 166, *živìs* un *l'ėživùkas* Arumā Lit. Mund. 49 un britu *iw* no *uw* Pedersena Vergl. Gramm. d. kelt. Spr. I 61 sk.

e) Austrumnieku un dažkārt arī citās izloksnēs sastopams (kâ disimilācijas sekas?) *i*, kas radies no *u*, arī citu līdzskaņu priekšā, kam seko *u*, *ū* vai *au* : *k'imūss* Zb. XVIII 476, FBR XI 102 un XII 28 < *kumuoss*, *pypurs* (ar *y* < *i*) BW 19664, 1 < *pupurs* BW 30557, *dimuksnis* Vecgulbenē: *dumūksnis*, *sitraunis* vidus izlokšņu Blīdienē: *sutraunis* Kazdangā un Lazdonā, *dyravys* FBR XII 28, XV 53 un Aulejā < *duravas*. Te pieder vēl arī *igaunis* : Ugaunia (kāda senās Igaunijas novada vārds) un *tìrgus* : lei. *turgus*, sensl. **tъrgъ*.

Liekas, ar asimilāciju izskaidrojamas austrumizlokšņu formas *k'ityuôt'*, *łypynuôt'* (ar *y* < *i*) FBR XI 102 < *kutinât*, *lupinât*, *kystynuôt'*, ko min Aizsils Sen. k. 197 < *kustinât*.

f) Dažās vidus izloksnēs Dienvidvidzemē (Suntažos, Lēdmanē, Lielvārdē) un daudzās augšzemnieku izloksnēs (piem., Alūksnē RKr. XVII 123, Apukalnā FBR VIII 34, Lejasciemā IV 44, Lizumā RKr. XVII 94, Vecgulbenē FBR V 148, Alsviķī, Annā, Balvos, Cesveinē, Dzelzavā, Tirzā, Viļakā, Zeltiņos u. c.) *î* (bet ne *ī*, *i*) priekš *k*, kam seko vēl kāds līdzskanis, saīsināts par *i*, piem., vārdos *vîksna*, *mîksts*, *sîksts*, *îkstis*, *mîkla*, *îkss* (rakstu val. *īss*), *vîkstît* (rakstu val. *vīstīt*); par to Mūlenbachs BB XXIX 74 sk. un Kauliņš BB XVI 333.

g) *j* priekšā *i* var būt saīsināts no *ī*, piem., aizgūtajā vārdā *klijas* no vlv. *klîge*.

Par *i* no *ī* vai *ie* tautosillabisku *r*, *l*, *n*, *m* priekšā un proklizē skat. 60.—61. §; par *ij* > *īj* > *ej* skat. 63. §; par *ir* > *īr*, *ier* skat. 65. §; par *i* > *ī* skat. 62. §; par *in* > *ī* skat. 83. §; par *i* > *y* skat. 51. §; par *i* > *u* skat. 52. §; par *i* > *e* skat. 22. § e.

ī

19. §. a) La. *ī* atbilst, pirmkārt, lei. *y* (= *ī*), pr. *ī* > *ei*, sensl. *i*, skr. *ī*, arm. un alb. *i*, gr., lat. un senīru *ī*, go. *ei* (= *ī*), par ko Brugmanis Grdr. I² 101 skk.; piem., *dzîvs* : lei. *gývas*, pr. daudzsk. ak. gijwans > geīwans, sensl. *živъ*, skr. *jīvá-ḥ*, lat. *vīvus*.

b) otrkārt, la. *ī* radies no *in*, skat. 83. §.

Par *ī* no *ij* skat. 8. § un E. Hauzenbergas apcerējumu FBR XII 128; par *ī* no *i* skat. 62. §; par *īj* no *ij* skat. 63. §; par austr. *ī* no *ie* skat. 57. §; par *ī* > *ei* skat. 59. §; par *î* > *i* skat. 18. § f.

u

20. §. a) La. *u* atbilst, pirmkārt, lei., pr. *u*, sensl. *ъ*, skr., arm., alb. *u*, gr. *υ*, lat. un go. *u*, senīru un sav. *u*, *o*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 103 skk.; piem., *suns* : lei. viensk. ģen. *šuņs*, pr. viensk. nōm. *sunis*, skr. viensk. ģen. *śúnaḥ*, gr. κυνός, senīru *con* „suņa", go. *hunds; budinât* „modināt" : lei. *bùdinti*, pr. *budē* „viņi ir nomodā", sensl. *bъdrъ* „willig", skr. *búdhyatē* „mostas" (viensk.), gr. πυθέσθαι „izzināt", īru buide „pateicība", go. *anabudum* „wir entboten".

b) *r*, *l*, *m*, *n* priekšā baltu *u* (pirmslavu *ъ*) dažkārt mijas ar baltu *a*, *e* (slavu *o*, *e*) un ir tad varbūt radies no sākotnēja neuzsvērta *o* (un *a?*) vājinājuma, skat. Слблт. Эт. 13 skk.; piem., vārdā *kuřtêt*, serbu *kŕt* „ciets" : go. *hardus* „ciets". Citus piemērus min arī Günterts Indogerm. Ablautprobleme 105 sk., Būga KSn. 264 sk., Trautmanis Slavia II 2 sk., Šeftelovics KZ LIII 257¹ un Valde Stand u. Aufg. d. Sprachw. 170 skk.

Dažiem vārdiem ar *ur*, *ul*, *um*, *un* ir nicināma nozīme, skat. Stanga rakstu St. balt. III 171.

c) Dažos lībisko izlokšņu vārdos sastopam *u* vietā *o* (kursisku?), piem., vārdā *drošķis* blakus *druškis* „drukns, maza auguma vīrietis" u. c., skat. FBR IV 5 sk., V 126, VII 16, 35, 39, VIII 56, 111, XI 65, XIII 69, XIV 79, XVI 84, 112, XIX 78; sal. žem. un pr. *o* < *u*.

Par *u* no *uo* vai *ū* tautosillabisku *r*, *l*, *n*, *m* priekšā un proklizē skat. 60.—61. §; par austr. *vu-* no *vi-* skat. 52. §; par dial. *u* no *ù* skat. 114. §; par *u* > *ū* skat. 62. §; par *uv* > *ūv*, *ov* skat. 63. §; par *ur* > *ūr*, *uor* skat. 65. §; par *un* > *ū* skat. 83. §; par *u* > *i* skat. 18. § d un e.

ū

21. §. a) La. *ū* atbilst, pirmkārt, lei. *ū*, pr. *ū* > *ou*, sensl. *y*, skr. *ū*, arm. *u*, alb. *ü* > *i*, gr. *υ*, lat., senīru un go. *ū*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 111 skk.; piem., *bût* : lei. *búti*, pr. *būton* > *boūton*, sensl. *byti*, skr. aor. divsk. 2. pers. *ábhūtam*, gr. ἔφυτον.

b) Otrkārt, la. *ū* ir radies no *un*, skat. 83. §.

Par *ū* no *uv* skat. 8. §; par *ū* no *u* skat. 62. §; par *ūv* no *uv* skat. 63. §; par austr. *ū* no *uo* skat. 57. §; par *ū* > *ou, yu, eu* skat. 59. §; par *ū* > *u* skat. 60.—61. un 114. §.

e

22. §. a) La. e atbilst lei., pr., sensl. *e*, skr. *a*, arm. *e*, (nāseņu priekšā) *i*, alb. *je*, (nāseņu priekšā) ε, gr. ε, lat. *e* (*o*, *i*), senīru un ģerm. *e*, *i*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 114 skk.; piem., *mędus* : lei. *medùs*, pr. meddo, sensl. *medъ*, skr. *mádhu*, gr. μέθυ „reibīgs dzēriens", senīru *mid* (ģen. *meda*) „miestiņš", sav. *metu*.

Par e šauro un plato izrunu (*e* un *ę*) skat. 40. § skk.

b) Baltu (laikam arī pirmslavu) *e*- dažos vārdos, liekas, cēlies no vecāka *a*-, *o*-, par ko Becenbergers BB XXIII 296 skk. un Lidēns (Lidén) Festskrift tillegnad K. F. Johansson 107. Zubatijs AfslPh. XXV 364² domā, ka tāds *e*- būtu radies palātāla patskaņa priekšā; tâpat arī Mikola (Mikkola) Jagić-Festschrift 361. Bet, lai varētu izskaidrot tādas formas, kâ, piem., *acis*, lei. *ākys*, būs gan līdz ar Būgu Aist. Stud. 116 jādomā, ka tikai neuzsvērts *a*- (*o*-) palātālu patskaņu priekšā pārvērties par *e*-, piem., la. *ecêšas*, lei. *ekčios* : kimru *ocet*, la. *occa*, sav. *egida*. Senāko stāvokli gan dažādi analoģiski jauninājumi varēja stipri pārveidot; par to arī Arumā (Arumaa) Unters. 12 sk. un Skardžus Arch. Phil. IV 167 sk. Rozvadovska domas RSl. VII 18 skk., ka šī pārskaņa būtu radusies tieši sekojoša *e* priekšā, var būt pareizas par slavu valodām, bet laikam gan nav attiecināmas uz baltu valodām, sal., piem., lei. *elksnis* blakus *alksnis* un *alìksnis* un la. *èlksnis* blakus *àlksnis*.

c) Blakus vārdam *razbainieks* no kr. *разбойник* ir sastopama arī jaunāka forma *ręzbainieks*, blakus *brañd(a)vīns* — arī *brękñd(a)vīns*, blakus *draņķis* no lv. *drank* „samazgas" — arī *dreņķis*, blakus *grañte* — arī *grente*. Tâtad ir kaut cik paticams,

ka arī citos vārdos (izlokšņu) *e*, kas atrodas blakus *r*, nealternē ar *a*, bet gan ir no tā cēlies; tâ visdrīzāk vārdos *bęrgs* BW 5496 var., 8151, 1 un 15102 blakus formai *bar̂gs; bręñgs* (no tā arī austr. *bràngs*[2] Alūksnē) ap Valmieru u. c. blakus formai *brañgs* (: lei. *brángus*); *derinât* BW 5795 var. un 24368, 5 var., kâ arī RKr. XVI 95 blakus *darinât* (: *darît*, lei. *darýti*); *redzinât* BW 22073 blakus *radzinât* (lei. *rãginti*); *ręžęns* BW 5667, 1 var., 7378 var. un 22159 blakus *ražęns; sęrkans* BW 24518, 9 var. blakus *sar̂kans*; *sęr̂ma* Cirgaļos u. c. blakus *sar̂ma*; *verš* BW 6224 var. blakus *vaŗš*, lei. *vãrias; vęręns* U blakus *varęns* (: *varêt*); Udzē vispār katru *ă* sekojoša *r* priekšā izrunā ļoti gaiši (tuvojoties *ę* skaņai), un Līvbērzē ir sastopams tieši *ę* no *a* sekojoša *r* priekšā. *e* no *a* blakus *r* ir sastopams arī leišu, slavu, ģermāņu un romāņu valodās; par to Лит. нар. п. 130, Brükners Litu-slav. Stud. 43 skk. un ZslPh. XVI 84 sk., Becenbergers BGLS 54 skk., Geitlers Beitr. 23, Frenkelis (Fraenkel) Rev. des ét. ide. I 422, Jōniks Pagram. 21, van Veiks (van Wijk) ZslPh. XIV 8, Holthauzens Altsächs. Elementarb. 76. §, 1. piez., Lübens Mittelniederd. Gramm. 22, Lindsejs (Lindsay) Die lat. Sprache 18.

d) Izloksnēs *a* vietā e rodams arī tad, ja tas nestāv blakus *r*-skaņai (arī leišu valodā, par ko Jōniks l. c. un Spechts Ursprung 321[2]), piem., *ę̀m̃ba* ME „Amme" blakus *am̃ba, pęñkuoks* ME blakus *pañkuoks, ęttaka* Plvv. I 88 Nīcā blakus *attaka, stęñgas* ME blakus *stañga(s)* un vietvārdi (ar *ę-*) *Em̃burga, Em̃būte, Eñgure;* vēl citi piemēri e-skaņai no *a* rodami Лат. предл. I 54, RKr. XIII 81, FBR III 37, 48, IV 53, 86, 102, XI 38, 69, XII 70, XIV 84, XVI 160, XX 38, un vietvārdu piemērus dod arī E. Hauzenberga XII 124 skk. Skrīveŗos, kâ aizrāda A. Āboliņa VIII 100 un 102, palaikam katrs neuzsvērts (bet ne par *o* pārvērties) *a* ir pārvērties par *ę*, piem., *kęd* (blakus uzsvērtam *kod*), *vonęgs, žogę̄rs, mozę̄ks* < *mazāks* u. c.

e) Augšzemnieku Sausnējas izloksnē, kâ aizrāda Kauliņš FBR III 50 (par to arī Ceļi IV 21 sk.), tâpat Ērgļos FBR XI 14 un Bērzaunē III 39 vārdos, kas beidzas ar *-ins*, sufiksālais *i* (disimilējoties?) daudzsk. nōminātīvā un datīvā (instrumentālī)

aizstāts ar *e*, piem., *kuĩceni*, dat. *kuĩceniem* (blakus daudzsk. ģen. *kucinu* u. c.), kamēr verbos, kas beidzas ar *-ināt*, šī maiņa *i* priekšā Sausnējā un Ērgļos nav sastopama (bet gan Bērzaunē), piem., tag. viensk. 2. pers. *sẹldini* (no *saldini*), daudzsk. 2. pers. *sẹldiniet* (no *saldiniet*) blakus *saldināt*, tag. viensk. 1. pers. *saldinu* u. c., daudzsk. nōm. *sẹldeni* no *saldini* u. c. Pie tam ir jāievēro, ka šiem vārdiem ar *-ins* citur atbilst vārdi ar *-ẹns*, tâ ka, piem., vārdā *kuĩceni* varbūt ir saglabāts pirmatnējais *e*.

Par *e*, kas cēlies no *ē* tautosillabisku *r*, *l*, *n*, *m* priekšā un proklizē, skat. 60.—61. §; par augšz. *ẹ* no *a* skat. 53. §; par *en* > *ie* skat. 83. §; par e > ē skat. 62. §; par *er* > *ēr* skat. 64. §; par *ev* > *av* skat 24. § c; par *ve-* > *va-* skat. 24. § d; par *ẹ* > augšz. *a* skat. 44. §.

ē

23. §. a) La. ē atbilst lei. *ė* (žem. *ie*), pr. *ē* > *ī*, sensl. *ě*, skr. *ā*, arm. *i*, alb. *o*, gr. *η*, lat. *ē*, senīru *ī*, go. *ē*, sav. *ā*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 131 skk.; piem., *sẹ̄kla*, *sēt* : lei. *sẽti*, pr. semen, sensl. *sěmę*, lat. *sēmen*, sav. *sâmo*, senīru *síl* „sēkla".

Par ē šauro un plato izrunu (*ē* un *ẹ̄*) skat. 40. § skk.

b) Retumis sastopams ē, kas cēlies no *ā*: dial. *brẹ̄ga* no *brāga*; dial. *ēmurs* no *āmurs*; dial. *krētiņš* no *krâtiņš*; *Tērbata* (ig. Tartu) u. c. FBR III 48, IV 53, XI 38.

Par *ēr* no *er* skat. 64. §; par ē no e skat. 62. §; par *ē* > līb. *ei* skat. 58. §; par tāmn. *ē* no *ei* skat. 56. §; par *ẹ̄* > augšz. *ā* skat. 44. §; par *ė* > augšz. *ie* resp. *ẹ̄* skat. 44. §; par ē > e tautosillabisku *r*, *l*, *n*, *m* priekšā un proklizē skat. 60.—61. §; par augšz. *ā-* < *ē-* skat. 25. § b.

a

24. §. a) La. *a* atbilst, pirmkārt, lei., pr. *a*, slavu *o*, skr., arm., alb., gr., lat., senīru un ģerm. *a*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 158 skk. un 170 skk.; piem., *ass* : lei. *ašìs*, pr. assis, sensl. *osь*, skr. *ákṣa-ḥ*, gr. ἄξων, lat. *axis*, sav. *ahsa*; *statît* : lei. *statýti*, pr. preistattinnimai „statām priekšā", sensl. *stojo* „stāvu", av. *stayata* (viensk. 3. pers.) „iecēla (iestatīja kâ)", gr. στατός „stāvošs", lat. *status* „stāvoklis", go. *staþs* „vieta".

b) Otrkārt, la. — un lei., pr., skr., alb., ģerm., — *a* un sensl. *o*[22]) atbilst arm., gr., lat. un senīru *o*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 137 skk.; piem., *gars* : lei. *gāras* „tvaiks", pr. garrewingi „dedzīgi", sensl. *gorěti* „degt", skr. *gharmá-ḥ* „kvēle", lat. *formus* „silts", senīru *gorim* „sildu"; *pats* : lei. *pats*, pr. viensk. ak. waispattin „sievu", skr. *páti-ḥ* „kungs", gr. πόσις „laulāts draugs", lat. *potis* „spējīgs", go. *brūþfaþs* „līgavainis".

Somiskie aizguvumi ar *o* pamudinājuši Jakobsonu darbā Arier und Ugrofinnen 75. lp. secināt, itin kâ baltu pirmvalodā bijis kāds *o*, kas cēlies no ide. *a* un *o*; šāds uzskats ir tomēr diezgan nedrošs, skat. Mém. de la Soc. Finno-ougrienne LXVII 77 skk.

c) Baltu *av* (un slavu *ov*) ir radies arī no *ev* vēlāra patskaņa priekšā; tâ varbūt la. vārdā *tavs*, lei. *tāvas* : gr. τεός un katrā ziņā la. vārdā *nav(a)* < *nevaid* un dial. *navar* FBR XVI 111 no Popes; par to Слблт. Эт. 84 skk. un Trautmanis Apr. PN 165.

d) Arī citos gadījumos baltu *a* rodams e vietā, piem., *vakars*, lei. *vākaras* : sensl. *večerъ*; *vasara*, lei. *vāsara* : gr. ἔαρ, sensl. *vesna* „pavasaris"; *nabags*, lei. *nabāgas* (blakus *nebāgas*), laikam aizguvums no slavu *nebogъ*. Kâ liekas, *a* no e radās tur, kur sekoja divas zilbes ar *a*, skat. Слблт. Эт. 91 sk. un Skardžus rakstu Arch. Phil. VII 41. Par *a* < e piedēkļos skat. 35. § a un 42. § h.

e) Latgaļu izloksnēs — tâpat kâ leišu un senprūšu valodā — arī sastopams *a-*, kas cēlies no e-: *al'ņa* FBR XII 28, *al'ńę* XIII 41, alne Pas. II 72 „elle"; *agl'ę* Andrupinē, FBR VI 32, X 24, XII 50, XIII 41, *agļa* Tdz. 36306 (no Ludzas), (te blakus akuzātīvam *egl'i*) Pas. II 248 „egle", *aćęt'* „ecēt" Andrupinē un FBR XIII 41, pag. 3. pers. *aćāja* Tdz. 49237 (no Šķaunes), *ašo* „esmu" FBR XI 138, *aś* „esi" XV 41, *aį* „ej!" XII 42, XIII 41,

[22]) Slavu *o* nav pārjemts tieši no pašas sākotnes, bet gan radies no vecāka *a*; par to Švarcs AfslPh. XLI 124 skk., Mikola turpat 160 un Miļevskis Prace fil. XV 2, 268¹.

XV 41, *ajiť* „ejat“ XII 42. Pildā XIII 41 sastopams blakus formām kâ *aį* tādas pašas ar *e-*, piem., *eśś* „ezis“, ģen. *eža*.

Par *a* no *ā* tautosillabisku *r, l, n, m* priekšā un proklizē skat. 60.—61. §; par augšz. *a* no *ę* skat. 44. §; par *an* > *uo* skat. 83. §; par *ā* no *a* skat. 62. §; par *ar* > *ār* skat. 64. §; par *a* > augšz. *o, ę* skat. 45.—47. un 53. §.

ā

25. §. a) La. *ā* atbilst lei. *ō* (izloksnēs un vecos tekstos arī *ā*, žem. *uo)*, pr. (katech.) *ā*, (aiz lūpeņiem un aukslējeņiem) *ū*, (Elbingas vārdn.) o, oa, sensl. *a*, skr. *ā*, arm. *a*, alb. *o*, gr. dōr. *ᾱ*, ion. *η*, lat. un senīru *ā*, go. *ō*, sav. *uo*, sal. Brugmaņa Grdr.I² 163 skk.; piem., *māte* : lei. *mótė*, pr. (Elb. v.) mothe, (katech.) mūti, sensl. *mati*, skr. *mātā́*, arm. *mair*. alb. *motrɛ* „māsa“, gr. dōr. *μάτηρ*, ion.-at. *μήτηρ*, lat. *māter*, senīru *máthir*, sav. *muoter*.

b) Austrumizlokšņu Krāslavā FBR XII 40 sastopama *ā*-skaņa, kas laikam radusies ar asimilāciju no *ē*-skaņas, piem., pag. 3. pers. *âd'ę* no *êde*.

Par *ār* no *ar* skat. 64. §; par *ā* no *a* skat. 62. §; par augšz. *ā* no *ę̄* skat. 44. §; par *ā* > augšz. *ō* > *uo* un *ē* skat. 50. un 53. §; par *ā* > *a* tautosillabisku *r, l, n, m* priekšā un proklizē skat. 60.—61. §; par *ā* > *ę̄* skat. 23. § b; par *ā* vārdos *nākt* : go. *nēh*, *vâks* : slavu *věko* u. c. skat. KZ LXII 25 skk.

uo

26. §. a) La. *uo* atbilst, pirmkārt, lei. *uo* (dial. *ō*, žem. *ū*, *ou)*, pr. (Elb. v.) o, oa, (katech.) ō, o, (aiz lūpeņiem) *ū* > *ou* (skat. St. balt. IV 135 skk.), sensl. *a*, skr. *ā*, arm. *u*, alb. *e*, gr. ω, lat. *ō*, senīru *ā*, go. *ō*, sav. *uo*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 147 skk.; piem., *uôlekts* : lei. *uolektìs* (ak. *úolektį)* Dusetās, pr. (Elb. v.) woaltis, gr. ὠλένη. Par to arī KZ LXII 26 sk., Arch. Phil. V 10 skk., Brugmanis KVG 114. §, Mālovs AEO 82 skk. un Pedersens KZ XXXVI 101 skk.

b) Otrkārt, la. un lei. *uo* laikam ir radies no pirmatnēja *ōu̯*, pie kam nav droši izzināms, vai *u̯* te zudis jau aiz *ō* vai pēc tam, kad *uo* bija radies no *ō;* tâ, piem., varbūt vārdos *dùobe*,

lei. *duobẽ* „bedre“ : lei. *daubà* „ala“. Par to IF XXXIII 123, Būga LM IV 428 skk. un РФВ LXXI 468 sk. un Vīdemanis Prät. 35 skk.

c) Treškārt, la. *uo* ir radies no pirmbaltu *an*, skat. 83. §.

d) Izloksnēs neuzsvērts *uo* dažkārt ir radies no *ŭa;* tâ vārdos *Piduole, Ēduole, Vęcuogaŗi* FBR VI 9 < *Vęcvagaŗi, atuors* BW 32886, 1, U, BB XIV 146, FBR VIII 85, XII 69 un 127 no *atvars, atuoši* Etn. IV 33 no *atvaši, uncuots* Praulienā no *uñcvats, apuols* „apaļš“ ap Ventspili (lei. dial. *apuolùs)* : lei. *apvalùs, prakuosts* < *prakvasts, razuole* blakus *razvaļa,* kāds ragavu veids; skat. arī 60. §.

Par dial. *uor* < *ur* skat. 65. §; par austr. *uo* < *ā* skat. 50. § b; par *uo* > austr. *ū* skat. 57. §; par *uo* > *u* tautosillabisku *r, l, n, m* priekšā un proklizē skat. 60.—61. §; par dial. *uo* no kontrahēta *ua* skat. 67. §.

ei

27. §. La. *ei* atbilst lei. un pr. *ei,* sensl. *i,* skr. *ē,* arm. *ē* (gala zilbē), *i* (citur), alb. *i,* gr. ει, lat. *(ei* >*)* *ī,* senīru *ē, ia,* sengerm. *ī,* sal. Brugmaņa Grdr. I² 178 skk.: piem., *stèigt(iês)* : lei. *steigtis* (piem., Becenbergera BGLS 326 un Daukšas Post. 42 20 un 304 27), sensl. *stignǫti* „nākt“, gr. στείχω, senīru *tiagaⁱm* „iemu“, go. *steiga* „kāpju“.

Kursiskais *ei,* liekas, atbilst arī la. un lei. *ie,* skat FBR V 8 un VI 7.

Par augšz. *ei* < *ī* skat. 59. §; par lībisko izl. *ei* < *ē* skat. 58. §; par *ei* > austr. *ai* skat. 44. § b; par *ei* > tāmn. *ē* skat. 56. §; par *ei* < *ai* skat. 55. §.

ie

28. §. a) Tas la. *ie,* kam atbilst arī lei. *ie* (dial. *ė,* žem. *ī, ėi),* ir laikam radies no ide. *ei* vai *ēi* un šai gadījumā atbilst tām pašām radu valodu skaņām kâ lei. un la. *ei,* skat. 27. §; piem., *dìevs* : lei. *diẽvas,* pr. *deiw(a)s,* skr. *dēvá-ḥ,* senīru *dia,* lat. *dīvus,* senīsl. (daudzsk. nōm.) *tívar.* Šis lei. un la. *ie* šķiet radies caur (platu) *ē* (sal. la. *ię* no vlv. *ē* 32. §, *ie* < *ē* < *en* 83. § un

augšz. *ie* < *ē* 44. §) no bijuša pirmbaltu *ēi* (sal. tāmn. *ē* < *ei* 56. § un lei. dial. *ē* < *ei*); tāds pirmbaltu *ēi* bija laikam tikai uzsvērtās zilbēs, kur ide. *ēi* akcenta dēļ varēja saglabāt *ē*-skaņu un ide. *ei* uzsvērtās zilbēs laikam pagarināts par *ēi* (sal. tāmn. un lei. *ēi* < *ei*). Paradeigmās ar mainīgu akcentu vēlāk *ie* varēja ieviesties arī neuzsvērtās zilbēs. Šis uzskats par *ie* < *ei* plaši iztirzāts Изв. XII 1, 40 skk., LtT II 284 skk. un FBR XII 180 sk.

b) Otrkārt la. *ie* ir radies no *en*, skat. 83. §.

Par dial. *ier* < *ir* skat. 65. §; par austr. *ie* < *ē* skat. 44. § a; par *ic* > austr. *ī* skat. 57. §; par *ie* > *i* vai *e* tautosillabisku *r*, *l*, *n*, *m* priekšā un proklizē skat. 60.—61. §; par dial. *ie* no divu zilbju *ie* vai *ia* skat. 67. §.

ai

29. §. a) La. *ai* atbilst, pirmkārt, lei. un pr. *ai*, sensl. *ě*, skr. *ē*, *āi*, arm. *ai*, alb. *e*, gr. αι, lat. *(ai* >*)ae*, senīru *ái* > *ae*, go. *ai*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 179 skk.; piem., *vai* : lei. *vai* Oźk. d. I 55, 59 u. c., lat. *vae*, go. *wai*.

b) Otrkārt, baltu un ģerm. *ai*, sensl. *ě*, skr. *ē*, *āi*, alb. *e* atbilst arm. *ē* (gala zilbē), *i* (citur), gr. οι, lat. *(oi* > *oe* >*) ū*, senīru *ói*, *oe*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 178 skk.; piem., *staĩgât* : lei. *staigà* „pēkšņi", alb. *štek* „ceļš", gr. στοῖχος „rinda", go. *staiga* „ceļš".

c) Izlokšņu vārdos *paîzere*² „ezera krasts" Rucavā un *pàiglis* „paeglis" Raunā u. c. *ai* radies, kontrahējot divzilbju *ae*.

Par *ai* > dial. *oi* skat. 48. §; par *ai* > dial. *ei* skat. 55. §; par augšz. *ai* < *ei* skat. 44. § b.

au

30. §. a) La. *au* atbilst, pirmkārt, lei. un pr. *au*, sensl. *u*, skr. *ō*, *āu*, arm. *au*, alb. *a*, gr. αυ, lat. *au*, senīru *au*, *ō*, *ua*, go. *au*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 193 skk.; piem., *aûgt* : lei. *áugti*, pr. pag. part. auginnons „audzinājis", skr. *ōjaḥ* „spēks", gr. αὔξω, lat. *augeō* „vairoju", go. *auka* „vairojos".

b) Otrkārt, baltu un ģerm. *au*, sensl. *u*, skr. *ō*, *āu* atbilst arm. *oi* (gala zilbē), *u* (citur), alb. *e*, gr. ου, lat. *(ou >) ū*, senīru *ō > ua*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 193 skk.; piem., *bàudît* : lei. *báudinti* „uzmudināt", pr. *etbaudints* „uzmodināts", sensl. *buditi* „modināt", skr. *bōdháyati* „modina", go. *anabaud* „pavēlēja".

c) Baltu *įau*[23] un slavu *įu* atbilst arī gr. ευ, skr. *ō*, *āu*, arm. *oi*, *u*, alb. *e*, lat. *(ou >) ū*, senīru *ō > ua*, sal. Brugmaņa Grdr. I² 192 skk. un Pedersena rakstu St. balt. IV 150 skk.; piem., *ļàudis*, lei. *liaudis* „tauta" (piem., Daukšas Post. 32 *n* un 54₃), sensl. *ljudьje* : sav. *liut;* lei. *šiáurė* : sensl. *sěverъ*. Meijè Bull. XXV 174 sk., vērojot tādus vārdus kâ *tàuta*, lei. *tautà*, pr. tauto : go. *þiuda;* *làuks*, lei. *laũkas* : gr. λευκός; lei. *baudžiũ* : sensl. *bljudo;* lei. *naũjas* : go. *niujis* u. c., domā, ka baltu valodās tikai *ēu* pārvērties par *įau*, kamēr slavu valodās *įu* varējis rasties arī no *eu*; turpretim baltoslavu *ļ̨au-* vārdā „ļaudis" varētu būt cēlies no ide. *ļ̨eu-*. Bet ide. formas, kas sāktos ar *ļ̨-*, *r̨-*, *n̨-*, jau pašas par sevi ir pavisam neiedomājamas, un katrā ziņā tās nekur nav noteikti pierādītas. Un bez *ļàužu* vārda baltu *įau < eu* ir vēl tādās formās kâ lei. *liaupsė* (ak. *liaũpsę*), la. *šàurs*, lei. *siaũras*, la. *šàust*, lei. *siaũsti* u. c., kur cirkumflektētais *au* visdrīzāk norāda uz *eu*. Arī baltu *au < eu* blakus *įau < ēu* un slavu *įu < eu* un *ēu* nav visai paticams. Ja vārdos *tàuta* : go. *þiuda* un *làuks* : gr. λευκός nav veca skaņu mija, varbūt var iedomāties, ka (neuzsvērts?) *eu* nepalātālu patskaņu priekšā — jau pirms *įau* rašanās no *eu* — asimilējoties pārvērties par *au*. Kādu citu un gluži iespējamu izskaidrojumu vārdiem *tàuta* un *làuks* devis Pedersens l. c. 151. Lei. vārdu *naũjas* turpretī varēja ietekmēt kāds **navas* (sal.

[23]) Prūšu un leišu valodā no tam arī eu, skat. Trautmaņa Apr. Spr. 148 sk. — *įau* no *eu* ir pazīstams arī no ziemeļģermāņu valodām, skat. Norēna Gesch. d. nord. Sprachen 79.

pr. nawans, Nawanpile un slavu *novъ*), gluži tâpat kâ lei. *baudžiù* ietekmējis *báudyti* jeb *baudà* vai lei. *daužiù* (**džiaužiù* vietā) — *daužýti* u. c. Ar šādu hipotezi izskaidrojamas arī tādas atšķirības kâ la. *gnaužu* : lei.*gniáužiu* u. c., skat. 26. § a. Par šo jautājumu arī Слблт. Эт. 78 skk. un Gertchens Prim. Präs. 36[1].

Vēlāk leišu un latviešu valodā *-i̯au* < *-ēu* vēl radies pag. viensk. 1. pers. galotnē, par ko Vīdemanis Prät. 184 skk., un latviešu valodā radusies ir *čàula* ar *čau-* < **ci̯au-* < **cev(a-)*, skat. Слблт. Эт. 84; sal. arī leišu jautājamo partikulu *biau* (blakus *bau*) no ** be-u*.

d) Pļaviņās, Secē, Daudzesē (FBR XVII 146), Vestienā (VII 82) u. c. diftongā *au* dzirdams *a* vietā patskanis, kas atrodas vidū starp *a* un *e*; Skrīveru izloksnes aprakstā VIII 101 *au* vietā tieši rakstīts *eu*.

Aiz mīkstinātiem līdzskaņiem seko *eu* < *au* Duntē VIII 64, Lādē un Nabē XI 69 un Vainižos XIV 84.

Latgalē dzird runājam *au* — laikam slavu ietekmē — arī kâ *av*.

Par *au* > dial. *ou* skat. 49. §; par *au* > dial. *ō* skat. 56. §.

ui

31. §. a) Lei. valodā rodams *-ui* < *-uo̯i* < *ōi̯* *o*-celmu viensk. dat. galotnē. Varbūt leišu un latviešu *ui* cēlies arī vārda vidū no uzsvērta ide. *ōi̯*; par to IF XXXIII 120 skk. un Būga РФВ LXXI 469 sk. (citāds izskaidrojums KSn. 265 sk., kur *ui* uzskatīts kâ ide. *oi* zudumpakāpe); tâ varbūt la. vārdā *smuĩdrs* (blakus *smīdrs*), ja tas nav kontāmināts no vārdiem *smudrs* un *smĭdrs*.

b) Formās *kruities* (blakus vecākam *krūties*) „piespiesties“ un *muities* (blakus vecākam *mūties*) „verkehren“ *ui* ir *ū* vietā ienācis tagadnes formu *krujuos* un *mujuos* ietekmē; no *kruities* tālāk ir atvasināts *kruiklis* „ķildnieks“. Sal. lei. *gùiti* „ātri dzīt“ **gúti* (= la. *gūt*) vietā ar *ui* no tagadnes *gujù*.

c) Izloksnēs *ui* radies arī ar *i*-epentezi, skat. 53. § b.

d) Leišu un latviešu *ui* rodams arī vārdos ar nievīgu no-

zīmi; par to Stangs St. balt. III 168 un Spechts Ursprung 395; piem., la. vārdā *kruilis* U (lamuvārds) *kreilis* vietā.

b) **Aizgūtu vārdu vokālisms**[24])

32. §. Aizguvumos la. *i* aizstāj senkr. *ь* (piem., *kristît* < senkr. *крьстити*), jaunkr. *и* (piem., dial. *činît* „lāpīt" < kr. *чинить*), jaunkr. *ы* (piem., dial. *kriška* „krāsns aizbīdnis" < kr. *крышка*), līb. *i* (piem., *ķidas* < līb. *kid*), v. *i* (piem., *kliñts* < vlv. *klint*), v. *ü* (piem., *bise* < lv. *büsse*);

ī — senkr. *и* (piem., *pìrāgs* < senkr. *пирогъ*), kr. *ы* (piem., dial. *sīts* „paēdis" < kr. *сыт*), līb. *ī* (piem., *ķìla* < līb. *kī'l*), v. *ī* (piem., *dīķis* < lv. *dīk*), v. *ū* (piem., *bīdelêt* < lv. *būdeln*);

u — senkr. *ъ* (piem., *dukurs* < senkr. *дъхорь*), jaunkr. *у* (piem., *duraks* < kr. *дурак*), līb. *u* (piem., *suga* < līb. *sug*), līb. *o* (piem., dial. *kuza* „plēve uz brūces" < līb. *koza*), ig. *õ* (piem., *zusteres* < ig. *sõster*), v. *u* (piem., *bruģêt* < vlv. *bruggen*), v. *o* (piem., *klucis* < *Klotz*); *ju* — līb. ig. *ü* (piem., *(š)ķutes* < līb. *kütt*, par ko Tomsens Beröringer 281);

ū — senkr. *у* (piem., *pūkas* < senkr. *пухъ*), v. *ū* (piem., *rūte* < vlv. *rūte*); *jū* — v., līb. vai ig. *ū* (piem., *ķūlis* < lv. *kūle*; par to P. Šmits RKr. XV 48); *julga* (< **jūlga*) „ronis" < līb. *ūlgas*;

e — senkr. *е* (piem., *nedēļa* < senkr. *недѣля*), jaunkr. *е* (piem., *cęna* < kr. *цена*), līb., ig. *e* (piem., dial. *ję̄dals* „dienvidu vējš" < līb. *jedāl*), līb., ig. *ä* (piem., dial. *meņģêtiês* < līb. *mäńg* jeb ig. *mäńgama*), v. *e* (piem., *telts* < vlv. *telt*), v. *ö* (piem., *melderis* < lv. *möller*);

ē — senkr. *ѣ* (piem., *grę̄ks* < senkr. *грѣхъ*; *žę̄l* < senkr. **жѣль* > *жаль*, skat. K. Būgas rakstu Изв. XVII 1, 9), veckr. *я* (piem., *svę̄ts* < senkr. *святъ*; *mètelis* < senkr. *мятель*), līb., ig. *ē* (piem., *sēne* < līb. jeb ig. *sēń*), v. *ē* < *e* (piem., *spēlêt* <

[24]) Par to arī Zēvers Die deutschen Lehnw. im Lett. 28 skk.

lv. *spēlen*; *ķēde* < lv. *kēde*), v. *ē* < sv. *ā* ar pārskaņu (piem., *šķēres* < vlv. *schēre*), v. *ō* (piem., *zẽns* < lv. *sōn*, par ko P. Šmits RKr. XV 48; *smẽķêt* < lv. *smōken*);

a — kr. *o* (piem., *gavêt* < kr. *говеть*; *kalps* < senkr. **холпъ* > *холоп*), jaunkr. *a* (piem., *pazuka* „azots" < kr. *пазуха*), lībj., ig. *a* (piem., *maksa* < lībj. jeb' ig. *maks*), lībj., ig. *o* (piem., dial. *kaska*, Rūjienā *koska* < ig. *kośk*), v. *a* (piem., *blaka* „tinte" < vlv. *black*), v. *o* (piem., *pravietis* < v. *Prophet*);

ā — senkr. *a* (piem., *grāmata* < senkr. *грамота*), lībj. *ā* > *ā*, ig. *ā* (piem., *kàzas*, sal. lībj. *kāzned* „kāzas", ig. *kāza* „laulāts vīrs vai sieva"; *kāls* < lībj. *kā'l*), v. *ā* (piem., *skāde* laikam no lv. *schāde*);

uo — senkr. *y* vai drīzāk tā priekšpakāpi (šauru *ō*), par ko R. Mak-Kenzijs (R. Mac Kenzie) Bull. XXI 170 (piem., *bļuõda* < senkr. *блюдо*; *sùoģis* < senkr. *судьи*), lībj. *uo* resp. ig. *ō* (piem., *juõnis* < lībj. *juōń*), v. *ō* (piem., *buõde* < vlv. *bōde*; *buõmis* < vlv. *bōm*);

ie — senkr. (vēl diftongisku) *ѣ* (piem., *cìenā* < senkr. *цѣна*), v. (vlv.) *ē* = vav. *ei*, *ie*, *ē* (piem., *ziẽpes* < vlv. *sēpe*; *spiẽģelis* < vlv. *spēgel*; *diẽnêt* < lv. *dēnen*; *liẽnêt*[25]) < lv. *lēnen*);

ei — v. *ei* (piem., *meîta* < vlv. **meid*[26]); skat. A. Lašas (Lasch) Mnd. Gramm. 84 un Lübena Mnd. Gr. 35 sk. un 56 sk.); ig. *ei* vai *äi* (piem., *teiba* „taimiņš" < ig. *teib* vai *täib*);

ai — lībj., ig. *ai* (piem., *paizît* „applūdināt" < lībj. *paiz*), lībj. *oi* (piem., jautājamā partikula *vài* < lībj. *voi*);

au — (jaunaugš) v. *au* (piem., *aũbe* < *Haube*), lībj. *ou*, ig. *au* (piem., *laũlât* < lībj. *loul*), lībj. *ǫu*, ig. *õu* (*laũnags* < lībj. **lǫunag*), lībj. *ou*, ig. *ōu* (*jaũda* < lībj. *joud*);

---

[25]) Jau vidus lejsvācu tekstos dažkārt *ē* vietā ir rakstīts ie, piem., lienet (*lēnet* vietā) u. c.; par to Lübens Mnd. Gramm. 26 un A. Laša (Lasch) Mnd. Gr. 78.

[26]) Sal. arī (vācu) daudzskaitļa formu *meyte* kādā 1419. g. senrakstā Livl. Güterurkunden I 223. lp.

ui — senkr. *ы* (piem., *muĩta* < senkr. *мыто*), līb., ig. *ui* (*uikât* „[citus ganus] saukāt“ < līb. *uik* resp. ig. *huikama*).

Vēlos aizguvumos sastopami arī *o* un *oi*; *o* līb. un ig. *o* vietā (piem., dial. *koza* „plēve uz brūces“ < līb. *koza* resp. ig. *kozo*), *oi* ig. *oi* vietā (dial. *roida* „gruveši“ < ig. *roid*). Tagadnes aizguvumos *o* un *oi* vispāri tiek paturēti.

c) Piedēkļu garumu saīsināšana

33. §. Rakstu valodā piedēkļu patskaņi atbilst, atskaitot dažus tālāk (35. §) minētos izjēmumus, tām pašām radu valodu skaņām kâ saknes zilbju patskaņi. Bet daudzās izloksnēs piedēkļu gaŗumi ir saīsināti[27]); arī leišu valodā; par to, piem., Volteris LChr. 337, 338, 340.

a) Vislabāk paglābušies piedēkļu gaŗumi ir vidus dialektā. Izjēmuma stāvoklī te ir Rūjienas izloksne (kur piedēkļu *ā, ē, ī, ū, ie, uo* palaikam saīsināti par *a, e, i, u, e, u* resp. *o*, skat. RKr. XIII 95 skk. un FBR IÍI 48), Lēdurgas izloksne (kur piedēkļu gaŗie patskaņi palaikam ir saīsināti, skat. RKr. XIII 76), Lēdmanes izloksne (piem., *mę̣lut* „melot“ u. c. Latvijas Saulē 1924., 168. lp.), Lielvārdes (ko kādreiz apdzīvojuši lībieši) un Rembates izloksne (piem., *valuda* „valoda“, *runataja, jaûnaks, vāverite* u. c. blakus vārdiem *kamuols, grāvē, abām* u. c.), Mežamuižas izloksne (piem., *labiba, briesmigi, apraudziti, izmaksaja* u. c. FBR XII 13); par Rucavas izloksni A. Ābele FBR VII 118 sk. Vidzemes jūrmalas dienvidu daļā (no Pēter-

[27]) Dažos gadījumos arī salikteņa otras daļas saknes zilbē, piem., augšz. *podums* „padoms“, *opluks* „aploks“ (ar *u* < *ū* < *uo*), *pîrmudina* „pirmdiena“ (ar *i* < *ī* < *ie*) Alūksnē RKr. XVII 128, *aploks* (ar *o* < *uo*) u. c. Alojā FBR XIX 78 jeb *aplaks* u. c. Tūjā VIII 58, *aizbedza* Mežamuižā XII 13, *pūrvet* < *pūrvieta, atslẹg* < *atslę̣ga, aplaks* < *apluoks, aizet* < *aiziet* Nabē, *sveîden*[2] < *svètdien* u. c. Lādē FBR XI 67, *sveîdan*[2] < *svètdien, izgašnedeļ* < *izgāj*[*u*]*š*[*u*]*nedẹ̄ļ*[*u*] u. c. Tūjā VIII 58.

upes līdz Daugavgrīvai, skat. RKr. XIII 76 sk.) piedēkļu gaŗumi saīsināti vaļējās (ne beidzamās!) zilbēs, bet slēgtās zilbēs tie ir paglābti, piem., viensk. nōm. *labāks, grēcīgs, darīts, nazīts* : daudzsk. nōm. *labaki, grēcigi, dariti, naziši*; inf. *dedzināt* : *runaties;* lok. *mežā, upē;* tag. 3. pers. *runā, meklē* (vai tāpēc, ka, piem., *labaki* ir par vienu zilbi gaŗāks nekâ *labāks*?). Vairāk izplatīts ir saīsinājums *-m* priekšā, saskaņā ar 60. § (piem., Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 10 un Lielvārdē gan tikai adverbos, piem., *augšam,* bet ne daudzsk. datīvā un instrumentālī, kur — piem., vārdā *abām* — gaŗumu atbalsta daudzsk. lokātīvs ar galotni *-ās*; citās izloksnēs saīsinājums ir arī daudzsk. datīvā un instrumentālī, piem., *abam pusem*), un sevišķi *j* priekšā; par to — tâpat kâ par citiem saīsinājumiem dienvidrietumu Vidzemē un citur — skat. RKr. XIII 75 skk., BB XXVII 311 un KZ XLIII 1 skk. Inčukalnā piedēkļu gaŗumus, kur tie ir paglābti, izrunā manāmi īsāk nekâ uzsvērtās saknes zilbēs.

b) Piedēkļu gaŗumu saīsināšana ir galvenā lībisko (skat. 3. §) izlokšņu pazīme un varbūt izskaidrojama ar lībiešu valodas ietekmi, jo rietumsomu („ostseefinnische") valodās seni gaŗumi rodami tikai saknes zilbēs; Kursas lībiešu izloksnēs piedēkļu gaŗumi ir jauni; par to Tomsens Beröringer 55 skk. un 84. Vidzemes lībiskajās izloksnēs piedēkļu *ā, ē, ī, ū* un *uo* palaikam ir saīsināti, pie kam senāk — vismaz vienā šo izlokšņu daļā — varbūt visu šo gaŗumu vietā runāts *a,* kas artikulācijas ziņā ir vistuvāks indiferences stāvoklim un ar ko var salīdzināt senīru valodas neuzsvērto *a.* Piemēri tam tiek vēl minēti; tâ, piem., adjektīvi ar *-ags* < *-īgs* un divdabji, piem., *jẽmaš* < *jẽmuši* Viļķenē, ko min K. D. Etn. III 38 sk., deminutīvi, piem., *viducac* < *viducītis* un divdabji kâ, piem., *nuo'suodac* < *nuo'suodīts* vecās paaudzes izrunā Tūjā FBR VIII 56, *kamar* < *kamẽr,* lok. *upa* < *upē,* tag. 3. pers. *mekla*

< *meklē*, inf. *meklat* < *meklēt* u. c. Limbažos FBR IV 87. *a* vēl tagad šais izloksnēs rodas no *uo* (piem., *tūkstaš* < *tūkstuoš*), atskaitot Aloju, kur *uo* pārvērsts par *o*. Tāds *a* atrodams vismaz pa daļai arī *ie* vietā, piem., *saimaks* < *saimnieks* u. c. Tūjā FBR VIII 58, *latvaš* < *latvieši*, *metanc* < *metiens* Limbažos FBR IV 86 (citur *ie* saīsināts par *e* [piem., Alojā] vai *ę*, vai arī paglābts resp. rakstu valodas vai citu izlokšņu ietekmē ieviests par jaunu), un (?) *ai* vietā adjektīvos ar *-ains*, piem., *miglanc* < *miglains* Limbažos FBR IV 86, Liepupē FBR VIII 58, Lādē un Nabē FBR XI 66, Svētciemā FBR XV 57, ja *a* te nav cēlies no *ę*. Citādi tur tagad gaŗie piedēkļu patskaņi aizstāti ar attiecīgajiem īsumiem, pie kam (arī no *uo* saīsinātais) *a* vismaz dažās izloksnēs blakus *j* vai mīkstinātam līdzskanim tālāk pārvēršas par *e*, piem., pag. 3. pers. *runej* < *runāja*, daudzsk. nōm. *garek* < *gaŗāki*, *barekiļ* < *baŗuokļi* u. c. Tūjā FBR VIII 56 sk., viensk. nōm. *dariteš* < *darītājs*, *karet* < *kaŗuote* u. c. Lādē FBR XI 65 sk., nōm. *duomeš* < *duomājis* u. c. Viļķenē XIV 57, *līgeš* < *līguojuši* turpat no Vitrupes, nōm. *loupiteš* < *laupītājs*, *barekls* < *baŗuoklis* u. c. Vainižos XIV 81, inf. *baret* < *baŗuot* u. c. Svētciemā XV 57. Šajās (tâpat arī tāmnieku) izloksnēs *ā* palaikam paliek nesaīsināts formās ar *-āds*, piem., *citāds* u. c., laikam tāpēc, ka *ā* te saīsināšanas laikā vēl bijis uzsvērts (sal. lei. *kitódas)* tâpat kâ vēl tagad vārdos *cĭ̂tâdak* Rindā, *vĭsâdi* Cīravā, Mežamuižā u. c. Par to arī RKr. XIII 74 sk., K. D. Etn. III 37 skk., Becenbergers Lett. Di.-St. 151², A. Gulbe FBR IV 86 sk., E. Hauzenberga VIII 56 skk., M. Baumane XI 65 sk. un XIV 57, E. Ādamsons XIV 81, E. Putniņš XV 56 sk., R. Grabis XV 145 sk., V. Maurīte XIX 77 sk.

Dziļo tāmnieku izloksnēs — Piltenē, Zlēkās, Zūrās, Užavā, Tārgalē, Sarkanmuižā, Puzē, Popē, Rindā, Dundangā, Ārlavā, Ugālē, Rojā u. c. — piedēkļu gaŗumi saīsināti vēl vairāk, pie kam saīsinātie gaŗumi tâpat kâ senie īsumi vēlāk ir pat pilnīgi

zuduši[28]), kur tos nav paglābis palīgakcents; pie tam zudušā patskaņa priekšā pagarina īsu saknes patskani, ja aiz tā seko balsīgs līdzskanis. Piedēkļu *ā* vislabāk paglābies formās ar *-āds* (tâpat kâ Rietumvidzemē, par ko jau bija runa), vienā šo izlokšņu daļā (par to V. Rūķe FBR XX 87 sk.), piem., Sarkanmuižā un Ugālē, arī komparātīvos ar *-āks* (sal. lei. *gerókas* u. c.; bet Dundangā, Rindā, Popē u. c. *ā* te pārvērties par *a); citur tas ir saīsināts (piem., bagats* Zūrās u. c.) un var pat vēlāk izzust, piem., *rūntęs* < *runāties* Dundangā u. c. (atbilstošā aktīvā forma *rūnt,* liekas, nav radusies no *runāt* fōnētiski, bet gan analoģiski tādu vārdu pāŗu ietekmē kā, piem., *steigt* : *steigties).* ē palaikam ir saīsināts (piem., *cilęks* Rindā resp. *cilaks* Zlēkās < *cilvēks)* un vēlāk var izzust, piem., *sūdz'tę* Ancē no *sūdzētāji;* Fr. Adamovičs FBR III 96 min Dundangā sastopamus adjektīvus ar *-ęns,* piem., *dūmęns,* kas nozīmes ziņā ir identiski ar citur lietotām formām ar *-ains,* sal. 147. §. *ī* vietā rodams *i* (piem., adjektīvos ar *-īgs)* vai arī (fōnētiski radies?) *ę* (piem., *labęb* Ugālē u. c. < *labība*) ; saīsinātā skaņa vēlāk var zust, piem., *dēvtęs* < *devītais* Popē u. c., viensk. dat. *mūdgęm* turpat blakus viensk. nōmināīvam *mud'igs* < *mudīgs.* Par *ū* trūkst drošu piemēru. *ie* vietā rodams *a* (piem., *pērans* < *pēriens* Puzē u. c.) vai *ę* (piem., *sāmęts* < *sāmietis* Dundangā FBR V 136 blakus viensk. ģenitīvam *sāmęš* un viensk. datīvam *sāmšam). uo* vietā palaikam rodams *a,* ja sekojošai zilbei ir vēlārs patskanis (piem., viensk. nōm. *dzęlans* < *dzęluon*[*a*]*s* Popē u. c.), un *ę,* ja seko palātāls patskanis (piem., daudzsk. nōm. *dzęlęn* < *dzęluoni),* un *i,* ja seko mīkstināts līdzskanis (piem., daudzsk. nōm. *mākiņ,* bet viensk. nōm. *mākęns* no *mākuonis);* arī no *uo* saīsinātie patskaņi var vēlāk zust, piem., ak. *âbliņ* < *âbuoliņu* Zlēkās u. c. Tâpat kâ piedēkļu *uo* ir pārveidots arī *u;* piem.,

[28]) Tāda sinkope sastopama arī lībiešu valodā; par to Ketunens Liv. Wrtb. XXVI sk.

dęgans < *dęgun[a]s* Užavā u. c., viensk. nōm. *vīzdęgęns* < *vīzdęgunis*, daudzsk. nōm. *vīzdęgiņ* < *vīzdęguņi* Tārgalē u. c. Arī e vietā — tāpat kâ Rietumvidzemē, skat. RKr. XIII 81 un FBR VIII 63 sk. — var rasties *a*, piem., *dubans* Piltenē u. c. Dažās izloksnēs *a*, lai kâ tas būtu radies, aiz mīkstināta līdzskaņa vai palātāla patskaņa pārvērties par *ę*, piem., *dzeŗęms* < *dzeŗams*, *slapęms* < *slapjums*, *mīldęm* < *mīlędami* (blakus *strāddam* < *strādādami*) u. c. Popē FBR XVI 114, tâpat arī Puzē XX 14.

Par to arī BB XXVII 189, Mūlenbachs IF XVII 421 skk., Becenbergers Lett. Di.-St. 150 skk., Fr. Adamovičs FBR III 96 un V 129 skk., Ž. Grauds VII 17 skk., Paulu Līzbete VII 38 skk., T. Šmite VIII 112 skk., M. Aberberģe XIII 68 skk., L. Krautmane XVI 114 sk. un XX 13 skk., L. Ēvalde XX 45 skk.

c) Arī daudzās augšzemnieku izloksnēs piedēkļu gaŗumi vismaz vienā formu daļā ir saīsināti. Nepilnīgais materiāls, kas ir mūsu rīcībā, neļauj izdarīt kādus noteiktus secinājumus, taču arī te var saskatīt zināmas tendences. Vairākās izloksnēs *ī* (patskanis ar augstu mēles pacēlumu; *ū* izrunai līdzīgās formās piemēru trūkst) ir saīsināts tādās formās, kur *ā* un ē ir paturēti; tâ Cesveinē, Lazdonā, Patkulē, Pļaviņās, Praulienā un Sarkaņos sastopami infinitīvi kâ, piem., *pestit* blakus infinitīviem kâ, piem., *radzāt (redzēt* vietā) un *mozgāt*. Nebalsīgu līdzskaņu priekšā *ī* vairākās izloksnēs ir saīsināts, bet balsīgu līdzskaņu priekšā paturēts; tâ, piem., Praulienā runā *puisit[i]s*, *pelita (pelīte* vietā), *audęjiša*, *lemesnica*, *devitais*, *vedišu* blakus vārdiem *cerība*, *draudzīgs*, *agrīnc* (participus ar *-dams* atvasina no infinitīva celma, tāpēc te blakus infinitīviem, piem., *vętit*, sastopami arī participi ar saīsinājumu, piem., *vętidams)*. Dažkārt gaŗos patskaņus saīsinā *j* priekšā, dažās vietās, piem., Alūksnē (skat. RKr. XVII 127) un Gulbenē (skat. FBR V 148), liekas, pat bez izjēmumiem, piem., daudzsk. nōm. *rugaji*, *zinaji*, *redzeju*, *dzīdātaja*. Tâpat vairākās izloksnēs saīsinājums parasti sastopams *-m* priekšā, piem., daudzsk. dat.

rùkom < *ruokām* Preiļos u. c., *koajam* (< *kājām*), *moatęm* Barkavā, *puķem*, adv. *blokam*, pag. daudzsk. 1. pers. *gribējam* u. c. Sunākstē. Alūksnē (skat. RKr. XVII 127 sk.), Apukalnā, Gulbenē, Lejasciemā un latgaļu izloksnēs — gan ne visos gadījumos — no *uo* radušos *ū* saīsina par *u* un retumis dažuviet — piem., Alūksnē un Lejasciemā — arī no *ie* radušos *ī* saīsina par *i*, piem., *veituls* < *vītuols* blakus *kimūss* < *kumuoss* Andrupinē, *miruns*, *vadut* < *vęduot*, *skotutīs* < *skatuoties* u. c. blakus *vuolûdze*, *karûte*, *bolûds* Alūksnē, *saucins* < *sauciens*, *ozute* < *azuote* u. c. blakus *karûte*, *golûda* u. c. Lejasciemā. Tādos vārdos kâ, piem., *veituls*, *miruns* un *saucins* piedēkļu gaŗumi saīsināti varbūt (?) vispirms tikai viensk. nōmināTīvā tautosillabiska *l* resp. *n* priekšā. Visvairāk piedēkļu gaŗumi saīsināti Skrīveŗos (varbūt tur senāk dzīvojuši arī lībieši; piem., viensk. nōm. *runadams*, *derigs*, *uozuls* < *uozuols*, *goruz* < *garuoza*, viensk. lok. *upite*, daudzsk. lok. *gonus*, inf. *męlut*, tag. viensk. 2. pers. *taisis* < *taisies* u. c. blakus *citâds*, *vālūdz*[*e*], *okuot*[*i*], *strādnieks* u. c.; sastopams arī saīsinātā patskaņa zudums, skat. FBR VIII 102: *izpūltis* < *izpūlēties*, viensk. ak. *eisku* < *īsākuo*, kond. *grìbtus* < *gribętuos* u. c.), Secē (piem., *strādat*, *devitais*, *valud* < *valuoda*, tag. viensk. 1. pers. *ceļus*, tag. viensk. 2. pers. *celis* < *celies*, tag. 3. pers. *uogu* < *uoguo* u. c. blakus *grẹceigs* < *grēcīgs*, *dzẹrienc* u. c.; sastopams arī saīsinātā patskaņa zudums: nāk. daudzsk. 1. pers. *vēdsim* < *vedīsim* u. c.) un Daudzesē, par to I. Vīksne FBR XVII 148 un par piedēkļu gaŗumu saīsināšanu citās augšzemnieku izloksnēs arī A. Ābele FBR IV 44 un VIII 34 sk., E. Hauzenberga V 148, O. Āboliņa VI 34 un VII 136, K. Kārkliņš VI 91, Īvenu Anna VIII 85, A. Elksnītis IX 133, A. Kivrāne X 26 un 28, L. Latkovskis XI 105, M. Vītole XI 128 sk., M. Alksnis XII 30, T. šmite XII 51, J. Ceriks XIII 23, M. Navenickis XIII 85, A. Samuše XVIII 34, V. Zubkāne-Krīģere XVIII 8 un 10, V. Meņģele XIX 99, J. Zaube XIX 122, I. Vīksne XX 63 sk. un 66.

d) Tādās formās, kā, piem., pag. daudzsk. 1. pers. *-tikamies* blakus *-tikām* Bēnē u. c. (skat. KZ XLIII 3), *cẹlemẹs* blakus

cẽlẽm Lazdonā u. c. FBR IX 149 un Biržos XII 87, saīsināšanu, liekas, noteikusi sekojošā gaŗā zilbe, sevišķi, ja tā stiprāk tika uzsvērta.

Dažos gadījumos (piem., pag. daudzsk. 1. personā ar *-am*, kas sastopama *-ām* vietā, skat. KZ XLIII 1 skk., un tāmnieku izlokšņu formā *uozals*, kas sastopama *uozuols* vietā, sal. Mūlenbacha rakstu IF XVII 425 un lei. dial. *úžalas*[29]) Doriča apcerējumā Lit. Mitt. VI 1, CCXIV) nav skaidri nosakāms, vai saīsinājums radies fonētiski vai tas izskaidrojams morfoloģiski. Tomēr Mūlenbachs l. c. šai virzienā iet pārāk tālu.

d) Piedēkļu patskaņu zudums

34. §. a) Piedēkļu patskaņi var būt arī zuduši — ne tikai latviešu, bet arī leišu (par to, piem., Becenbergers BGLS 66 sk., BB XVII 225, XXI 309, XXVI 176, Būga LtT I 405, RSl. VI 26 un РФВ LXXI 468, Frenkelis Balticoslav. II 21), senprūšu (par to Trautmanis Apr. Spr. 152 un Senpr. v. 20. §), citās ide. valodās un jau ide. pirmvalodā. Dažreiz tâtad nevar noteikt, kuŗā laikmetā ir kāds patskanis zudis. Un dažreiz pat nevar droši sacīt, vai ir zudis kāds piedēkļu patskanis, jo piedēkļu formas var arī nesaskanēt. Visās latviešu valodas izloksnēs (pa daļai varbūt jau baltu pirmvalodā) zudumu atrodam visbiežāk šādos gadījumos (par to arī V. Šulce KZ XLV 288):

àuns blakus *avins* vai *avęns*, lei. *ãvinas*, pr. *awins*, sensl. *ovьnъ*.

aušķenes (dial.) „avenes“ < **avišķenes*.

àuzas blakus lei. *ãvižos*, sensl. *ovьsъ*.

cilks (dial.) < *cilęks* < *cìlvẽks*.

čàula blakus lei. *kẽvalas*.

[29]) Turpretim pirmais *a* vārdā *úžalas* Pumpēnos (Jaunim Понев. гов. II 30) var būt radies fonētiski no *uo*, kâ domā Baranausks Сборн. LXV 9, 74.

dzèrsis „dzēriens“ Raunā RKr. XVI 27 blakus *dzeresis* L (sens savienojums *-èrs-* Raunā būtu pārvērties par *-èrs-*).

èrglis (skat. 116. § c) : dial. *erel*[*i*]*s* Biržos FBR XII 66, lei. *erēlis*.

iļkss (*il* radies no *iel*, sal. 60. §) blakus daudzsk. nōm. *ielukši* Becenbergera Lett. Di.-St. 169, lei. *jielikštis* u. c. Jušk. 683 un Būgam РФВ LXVI 237.

iřbe (sal. 60. §) blakus austr. *īrube* (ar *ī*<*ie*) BW 11830, 1.

kàrša (dial.) no un blakus *karaša*<ig. *karask*.

katls : lei. *kātilas*, sensl. *kotьlъ* u. c.

kubls (blakus *kubuls*, skat. 35. § c) : lei. *kùbilas*, sensl. *kъbьlъ* u. c.

kuřnât[2] Kūdumā FBR XI 39 no *kurinât*.

mednis (par to Leskīns Nom. 377) blakus *medenis* Stendera Gramm.[2] 247 un daudzsk. ak. meddennoss Rēhehūzenam Mag. XX 2, 38.

milna blakus austr. *mylyns* BW 23816, 5 u. c. un lei. *milinỹs*, skat. Būgas rakstu РФВ LXXII 190.

pẽlni, *pẽlns* „pavards“ JlgRKr. II 147 blakus lei. *pelenaĩ*.

pẽrklis blakus *pereklis*.

putns blakus augšz. *putync* FBR XIII 44.

rutks blakus dial. *ruduks*.

ûdelne (dial.), kāds kustonis, no *ûdelene*.

uodne ME IV 413 <**uodine*.

vẽcs, žem. *vẽčas* blakus lei. *vētušas*, sensl. *vetъxъ*; par to Zubatijs AfslPh. XVI 387 un Būga РФВ LXVII 246.

Tālāk te minamas formas ar *-nieks* no *i*|*enieks* 189. §, ar *-tn-* *(-kn-)* 140. § f un *kaz(u)lẽns* u. c. 147. §. Daudzus vietvārdu piemērus min Hauzenberga FBR XII 117 skk. Te nevar pieskaitīt vārdus *vẽlns* (blakus lei. *vēlinas)* un *puřnis* resp. *puřns* (blakus *purene)*, lei. *purnė* (Būgam РФВ LXVI 246), jo

tie izrunājami ar stiepto intonāciju, kamēr vārdos *pèrklis, pęlni, kàrša, àuns, àuzas* ir krītošā intonācija.

Kādos apstākļos šī sinkope notikusi, vairs droši nav izzināms; visbiežāk to atrodam blakus *r, l, n* un *v;* par to arī Krečmers Glotta I 36, Hacidakis (Hatzidakis) KZ XLV 252 un — tieši par formām ar *-nieks* — FBR XII 179 un Kr. Ancītis FBR XV 168.

Liekas, jau baltu pirmvalodā izzudis patskanis vārdā *aûgsts,* lei. *áugštas* (blakus lat. *augustus),* skat. Mikolas (Mikkola) rakstu IF XVI 98.

Par Becenbergera BB XVII 221 skk. iedomāto sinkopi tādos vārdos kâ, piem., *arî,* lei. *árti,* pr. artoys blakus gr. ἀρόω (skat. arī Trautmaņa domas Apr. Spr. 153) sal. Streitberga rakstu IF III 315 ff. un Torbjörnsona (Torbiörnsson) Liqmet. I 55.

Drošs un tikai latviešu valodā sastopams ir plaši izplatītais piedēkļu patskaņu zudums aiz *j,* piem., dial. *vàiga* < *vajaga, duitā* < *dujatā* un viensk. dat. *mundraim* < *mundrājam* Kalētos FBR IX 97, *sālīms* (sal. lei. *sólymas), darīms, *cīnīms* > austr. *ćeiņeims, pūdīmi* XII 128 no *sàlījums, darījums, cīnījums, pūdījumi, krèims* no *krèjums* (vēl citus piemērus šādām formām skat. 163. § b), austr. siev. dz. daudzsk. nōm. *laulaimuos* Pas. X 252 no *laulājamās,* austr. viensk. nōm. *gùdàiḿìś*[2] Zvirgzdinē FBR X 28 *gùodājamais* vietā un sevišķi pagātnes participos ar *-us-,* piem., vīr. dz. daudzsk. nōm. *skrèši, gãši, staĩgãši* u. c. Valmierā u. c. vai *skreiši, gaĩši, staĩgaiši* Nīcā u. c. (Gramzdā FBR IX 97 u. c. arī *skrẽįši, gãįši)* blakus rakstu valodas formām *skrèjuši, gājuši, staĩgājuši* u. c., skat. arī 734. § d un Слблт. Эт. 177. Participus, kam piedēklī zudis *u* arī aiz citiem līdzskaņiem, min FBR XI 39 no Kūduma (*nākši, palikse* u. c.) un XV 148 no Straupes (*lękši* u. c.). Tādas formas kâ, piem., *runovsę* (blakus *zynovusę)* XI 129 no Baltinavas un *malause* XII 67 no Biržiem var būt radušās arī no **runo[v]usę* resp. **mala[v]usę.*

Dziļo tāmnieku izloksnēs parasti un pa daļai arī dažās Rie-

tumvidzemes un augšzemnieku izloksnēs (skat. 33. § b un c) zūd tie īsie piedēkļu patskaņi (arī tādi, kas cēlušies no gaŗajiem), kuŗus nav paglābis palīgakcents[30]), pie kam balsīgo līdzskaņu priekšā pagarina saknes patskani; piem., *cęprit* < *cępurīte* blakus *cępęr* < *cępure* Zūrās, *kūmliš* < *kumeliņš* Popē u. c. (par to Mūlenbachs Изв. IX 3, 257 sk.), *cēļmęs* < *ceļamęs* u. c. augšz. Secē. Par tādām formām kâ viensk. dat. *gablam* gaidāmā **gāblam* < *gabalam* vietā Dundangā A. Ābele FBR IX 181.

Ja piedēkļa patskanis izzūd aiz *r, l, n* vai *m*, šie līdzskaņi dažās izloksnēs kļūst zilbiski, un no *ŗ, ļ, ņ, m̨* tālāk rodas patskaņa savienojums ar sekojošu *r, l, n, m;* piem., *gudart* < *gudruot, mekļ'ť* < *meklēt* u. c. FBR III 105, *dusamtęs* < *dusmuoties, sanikant* < *saniknuot* u. c. VI 68 Dundangā, *mâksilnieks*[2] < *mâkslinieks* FBR VIII 61 Stienē, *sedelnieks* < *sedlinieks* (vai *sedlenieks?)* VIII 61 Duntē.

Par *-iį-* saīsināšanu baltu pirmvalodā par *-į-* skat. KZ L 24.

b) Salikteņos var būt zuduši (izloksnēs) arī neuzsvērti saknes patskaņi (otrā daļā), sevišķi aiz *v*[31]); piem., *pàusaris* < *pavasaris, paukars* BB XVII 276 vai *paûkare*[2] (Gramzdā) FBR IX 97 un (Pūrē) XIV 45 no *pavakars* resp. *pavakare,* austr. *šùkar*[2] Susējā u. c. vai *šùkor*[2] BW 16092 un 31759, 2 un tāmn. *šòkar* FBR VII Ugālē < *šùovakar, pourenc* < *pavārnĭca* III 104 Dundangā, augšz. *nàur*[2] IV 77 un XIV 182 < *navar* „nevar", austr. viensk. ak. *dìnaudu*[2] VII 136 (Susējā) u. c. < *dìenavidu* (arī *dienudi* LP VII 1327 no *dienų[i]di*?), dial. *palpiens* < *palupiens* ME III 62, dial. *pal[i]kušas* FBR XII 13, austr.

[30]) Tādas formas kâ *vędš* < *vęduši* Dundangā laikam radušās analoģiski: *vędš* blakus *vēds* < *vedis* = *bī(j)š* < *bij[u]ši* : *bī(j)s* < *bijis.* Arī refleksīvā forma *vędšęs* < *vędušies* varēja ietekmēt šo piedēkļu patskaņu zušanu.

[31]) Piedēkļa patskaņa zudums aiz *v* ir pazīstams arī latīņu valodā un romāņu valodās, skat. Meijera-Lübkes Einführ. in das Stud. d. roman. Sprachwiss.[2] 116. §.

šǔndeļ Kaldabruņā XVII 50 vai tāmn. *šondeļ* Ugālē VII 16 no *šuonedēļ*, *pas*[*a*]*cīt* Kūdumā XI 45, austr. *pas*[*a*]*ceit* Lubānā XVII 120 vai *paś*[*a*]*ćęť* Pildā XIII 44, *naś*[*a*]*ćeišu* Zb. XVIII 277, *pas*[*ka*]*tīties* Kūdumā FBR XI 45, *åps*[*ka*]*tīties*, *trīs*[*de*]*smit*, *piedzsmit* < *piecdesmit*, *sežsmit* < *sešdesmit* Ērgļos XIV 124; visās latviešu izloksnēs ir *-pad*[*e*]*smit* vārdos *viênpadsmit*, *divpadsmit* utt., sal. kr. одиннадцать u. c. Vietvārdu piemērus min E. Hauzenberga FBR XII 119 sk.

e) **Piedēkļu patskaņu kvalitātes pārveidojumi**

35. §. a) Laikam jau baltu pirmvalodā piedēkļu *a* radies no e, ja sekoja sonōrs līdzskanis + *a* resp. *ā*; piem., *dzītars*, kuršu *dziñtars*, lei. *gintāras* : kuršu *dzinteris* BW 13282, 5 var.; *krimstalas* : *krimsteles*; lei. *nugarà* „mugura“, kuršu **nugara* (no tam līb. *nugār*) < **nugerā*, no kam somu *nukero*; *vędars*, lei. *vėdaras* : la. *vêderiņš*; *vęsals* : *veselīgs*, *veselība*, sensl. *veselъ*; *ęzars* : demin. *ezeriņš*; *kupana* : *kupene* resp. *kupenis*; austr. *olkons* „izsalcis“, lei. *álkanas* : lei. *alkenỹbė* „izsalkums“; pr. pelanno „pavards“ : lei. *pelēnė*; *maltava* : *malteve* „maltuve“. Vēl citus piemērus, arī par izjēmumiem, kâ, piem., la. *vędęrs* Alsungā u. c. > austr. *vâdars*, lei. *vėderas*, pr. weders u. c., skat. Слблт. Эт. 89 skk. līdz ar izmantoto literātūru; par to arī Trautmanis Apr. PN 176 un Skardžus Arch. Phil. VII 41.

Latviešu izloksnēs *a* liekas radies no vecāka e arī citu līdzskaņu priekšā; piem., *vędakla* Valmierā u. c. blakus *vedekle* vai *vędękla*; *lîdaka* blakus *līdęka* (Kabilē u. c.), lei. *lydekà*. Vēl citus piemērus skat. Слблт. Эт. 93.

b) Nereti īss piedēkļu patskanis un arī salikteņu otras daļas saknes patskanis ir asimilējies iepriekšējam patskanim, visbiežāk kādam *u* vai *ū*: *buburenes* blakus *buberes* U „jāņogas“; *budulis* (aizgūts, tâpat kâ lei. *bùdelis*) „Büttel“; *bundulis* (aizgūts) „Bündel“; *dubults* (aizgūts; sal. *dubbeld* Rusova Livländische Chronik 98[b]); *dūkuris* „nirējs“ < vlv. *dūker*; *grundulis*

< vlv. *grundele;* vietvārds *Jumurda,* v. *Jummardehn; juñkurs* „Junker"; *jūrmule* „jūrmala" Becenbergera Spr. d. pr. L. 35 (arī 170) blakus parastajam *jūrmala* (: *mala*); dial. *krustubas* < *krustabas* RKr. XVI 27 (sal. Mag. XIII 2, 45 un augšz. *kristobas* Sk. Do. 58 un slavu *-oba);* dial. *kubuls* < **kubil(a)s,* skat. 34. §; *kučurs* Ērgļos, Ļaudonā u. c.; *lukturis* < vlv. *luchter; luputa* Sēlpilī < *lupata; luturs* < **luteris* Jūrkalnē; *mugura* blakus dial. *mugara* Rūjienā u. c., sal. lei. *nugarà; nuñmurs; pudule* Smiltenē un Zvārtavā < *pudele; pusudmala* Saldū Fil. mat. 79 < *pusvadmala; sukurs* jeb *cukurs* < vlv. *sucker* resp. v. *Zucker; trumulis* blakus *trumele; upuris* (blakus *upurêt* sastopama arī vecākā forma *uperēt* 1671. g. dziesmu grāmatā); dial. *alatiņš* < *alutiņš; amats;* augšz. *garkołys* < **gaŗkalas* = *gaŗkulas; kaṁbaris; Labrañči* Lestenē FBR XV 31 blakus parastajam *Labrenči; mašanasts* Biržos XII 61 blakus *mašinists;* dial. *māraka* = *mārrutks;* dial. *pakalas* vārda *pakulas* vietā; *pātari;* dial. *samats* < v. *Sammet;* augšz. *ostoņi* FBR XIII 90 u. c. < *ostuņi;* augšz. *ozotę* XIII 35 < **ozutę* rakstu valodas *azuots* vietā; augšz. *Sęrpele* XII 60 < *Sērpile; Vecpele* Plvv. I 104 < *Vecpile; zemene* blakus *zemine* (lei. *žeminė uoga)* Rucavā u. c.; *mellene* blakus *melline* Rucavā u. c.; dial. *sinipes* EH rakstu valodas *sinepes* vietā. Tā asimilējas palaikam tikai morfoloģiski izolēti patskaņi, tātad aizguvumos un neproduktīvos piedēkļos. Šī parādība, kas ir pretēja latviešu pārskaņai un atgādina somisko „patskaņu harmoniju", ir tātad samērā jauna un varbūt (?) radusies lībiešu valodas ietekmē.

c) Dažās lībiskajās izloksnēs sastop *a* resp. no tā zināmos gadījumos radušos *ę* jebkuŗa cita piedēkļu patskaņa vietā, arī tāda, kas radies, gaŗos piedēkļu patskaņus saīsinot; sal. bez 33. § b vēl *tupal* < *tupele, kleñdarat* < *kleñderêt* u. c. Limbažos FBR IV 87, *ēvał* < *ēvele, muõdar* < *muõdere, ûdanc* < *ûdens* u. c. Tūjā VIII 63 sk., *pulkstanc* < *pulkstenis* Nabē, *ķisanc* < *ķisenis* u. c. Lādē FBR XI 69, *vęzams* < *vęzums,*

kucans < *kucęns*, *rugęs* < *rugājs* u. c. Ugālē VII 17 skk. un Sarkanmuižā, Zūrās un Popē VIII 113, *cukars* < *cukurs*, *lāktęrs* < *lākturis* u. c. Zlēkās VII 39, *cilvaks* < *cilvęks* u. c. Liepupē VIII 57, *biezams* < *biezums*, *sitans* < *sitiens* u. c. Puzē XX 13 sk.

Neuzsvērts *ai* vairākās izloksnēs pārvērties par *ei*, piem., imperātīvs *sakeit*, daudzsk. nōm. *vęcei* < *vęcaj*[*i*] u. c. Lādē un Nabē FBR XI 69; skat. arī 38. § d.

4. Gala zilbju vokālisms

36. §. Pirmatnējie īsumi. Salīdzinājums ar radu valodām rāda, ka latviešu valodā galotņu īsie patskaņi — izjemot *u*[32]) (un *i*) — ir zuduši vārdiem ar (sākumā) divām vai vairāk zilbēm.

a) *u* palaikam ir patvēries, piem., *u*-celmu viensk. nōmināvā un adverbos ar *-u*, kas radušies no *u*-celmu adjektīvu nekatras dzimtes viensk. nōmināvā vai akuzātīva, piem., *tâlu*, sal. lei. *gražù*, pr. polīgu, skr. *purú*, gotu *filu* u. c.

b) *-i* ir zudis personisko vietniekvārdu viensk. datīvā (piem., *man*, latgaļu izloksnēs *mań* : lei. [vecos tekstos un izloksnēs] *mani*, no kam radies *máń* jeb *mán*) un verbu 3. personā, piem., *tur* = lei. *tùri*. Bet sastopamas arī 3. personas formas, kur *-i* liekas paglābts aiz zināmiem līdzskaņu savienojumiem un, proti, augšz. *pļurŝki* u. c. Biržos FBR XII 66, *blòuški*[2] u. c. Aknīstē XV 186 sk., *vęrpji* Kaldabruņā XVII 50, *plekni* u. c. Neretā XIX 107[33]).

[32]) Arī žemaišiem (skat. LChr. 316) un ģermāņiem visilgāk paglābts tieši *u*; par to arī Pedersens KZ XXXIX 234.

[33]) *no*-celmu 3. personas formas, kâ, piem., *mèiźńi*[2] u. c. Aknīstē l. c., liekas, darinātas pēc *i*-celmu formu parauga. 3. personas formas ar *-i* Aknīstē un Neretā radušās arī no *ja*-celmiem, kuŗu sakne beidzas ar lūpeni, piem., *koâpji*, *głoâbji*, *stùmji*[2] u. c. Aknīstē l. c., *koâpji* u. c. Ne-

Tâpat kâ leišu valodas izloksnēs *i* var zust gan pašās vārda beigās, bet ne *-s* priekšā, tâ arī latviešu valodā *i*-skaņai vajadzētu paglābties *-s* priekšā. *i*-celmu viensk. nominātīvā redzam *i* patvērušos ne tikai tais formās, kas bez šā *i* būtu grūti izrunājamas, piem., *balksnis* Ev. „balss", *durvis* Ev., *krāsnis* Geceļa Psalmos, *saknis* Manceļa Lettus, *uodzis* Elgera Diction. 576, *uoglis* dažās augšzemnieku izloksnēs, bet arī tādos vārdos, kâ, piem., *pilis* Psalmen[2] 83 b (blakus *pils* turpat 73 b), *avis* Manceļa Post. I 438 (blakus *sirds* turpat) un Kabilē, *zivis* Manceļa Lettus jeb *zuvis* Kabilē un Zemītē, *guovis* Zemītē (blakus *pirts*), *naktis* u. c. Kabilē. Tagadējā rakstu valodā un lielākajā izlokšņu daļā tagad vairs nav sastopams *i*-celmu viensk. nominātīvs ar *-is*. Varbūt var domāt (skat. 37. § j), ka baltu pirmvalodā vismaz trīszilbju formās visi senie un no gaŗumiem radušies īsie patskaņi palaikam zuduši (piem., *uolekt*[*i*]*s* u. c. blakus *avis* u. c.), pēc kam ar vispārinājumu un līdzskaņu celmu ietekmi *-s* varēja ieviesties *-is* vietā arī divzilbju formās. Tādējādi sāka šķirt, piem., viensk. nōm. *avs* no ģen. *avis* (= lei. *aviēs*; tâ vēl Dreseļa gramatikā) un no daudzsk. nōm. *avis;* vēlāk gan šī atšķirība starp vienskaitļa nominātīvu un ģenitīvu atkal atmesta, skat. 276. §. Kâ jau teikts, tādu nominātīvu kâ, piem., *avs* izveidošanos manāmi ietekmēja arī tāda tipa līdzskaņu celmu nominātīvi, kâ, piem., lei. *dešim*[*t*]*s*, skr. *daśat*, jo vairāk tāpēc, ka baltu valodās līdzskaņu celmi pa daļai pārveidoti par *i*-celmiem.

Tâ kâ vienskaitļa nominātīvi ar *-is* palaikam ir vīriešu dzimtes *i̯o*-celmi, tad vārdi *saknis, uoglis* un *uodzis* izlokšņu vairumā pārveidoti par *ē*-celmiem, tâpat arī *krâsns* vienā izlokšņu daļā — par *krâsne*, kamēr citur tai vietā runā *krâss*

retā l. c. Tās varbūt darinātas pēc tādu jauninājumu parauga, kâ, piem., *stòavji*[2] turpat, kas varētu būt radies no **stoavj* (kas ir *stòav*[2] pārveidojums; šī forma pazīstama vēl Aknīstē; = lei. *stóvi*) pēc *i̯o*-celmu parauga, piemērojoties *i*-celmu formām, kâ, piem., *plekni* u. c.

resp. *krâns* (blakus viensk. ak. *krâsni*). Vai forma *uguns* varētu būt radusies no **ugŋs* < **ugn[i]s* = lei. *ugnis;* tâpat arī *asins* no **asn[i]s?*

c) e ir zudis līdzskaņu celmu viensk. ģenitīvā (piem., *akmens,* sal. lei. *akmenes,* pr. kermenes, sensl. *kamene* u. c.) un *o-* un (*į*)*ē*-celmu viensk. vokātīvā (piem., *tęv,* sal. lei. *tėve,* pr. tawe u. c.; *màt,* sal. lei. dial. *vuošvēle* blakus nōm. *vuošvēlė* u. c.).

d) Baltu *a* palaikam ir zudis; tâ *ā*-celmu viensk. vokātīvā (piem., *sìev,* sal. sensl. *ženo* u. c.), *o*-celmu tagadnes 3. personā (piem., *męt* blakus refleksīvajam *męta-s,* sal. lei. *mẽta,* pr. *senrīnka* u. c.; zemgaliskajā Lestenē un Viesatos autors dzirdējis *-a* vēl aiz *pj, bj* un *mj,* piem., *kāpja*), tādās formās kâ, piem., *maz* (sal. lei. *maža,* pr. *ilga,* sl. *malo* u. c.) un *o*-celmu viensk. nōminātīvā (piem., *dìevs* : lei. *diẽvas* u. c.).

o-celmu viensk. nōminātīvā *-a-* palicis tur, kur, tam zūdot, varētu rasties grūti izrunājama skaņu kopa (tâ arī leišu izloksnēs; par to arī Becenbergers BB IX 281 sk.). Tādu *-a-* sniedz vēl Linguarum totius orbis vocabularia comparativa — 1786.-9. g. — (piem., *gaisas, trẹknas,* ko min Becenbergers Spr. d. pr. L. 54) un — varbūt leišu ietekmē — Rucavā (piem., *stipras, rẹsnas, îsas*[2], *gaîsas*[2] FBR VII 120 blakus *dę̣ls*[2] u. c.). Citādi šis *-a-* ir pārvērties par nenosakāmu patskani, kas varbūt identisks ar e formā wardes „vārds" Grūnavam LLD II 49 un kas vēlāk Aizputē, Apriķos, Cīravā, Dunalkā, Sakā u. c. — varbūt *u*-celmu ietekmē — pārvērties par *u* (piem., *kaklus, gudrus, putnus* blakus *gans* u. c., sal. arī *putnus* iepriekš minētajā vārdnīcā, uz ko aizrāda Becenbergers l. c. 54; sal. lei. dial. *b'áržus* ar viensk. ģen. *b'árža* Lit. Mitt. V 123 un VI 1, CCXV un Jauņa Перев. грамм. 80), bet citur, kâ arī pr. Elbingas vokābulārā (sal. arī austr. *-ys* < *-as* *ā*-celmu viensk. ģen. un daudzsk. nōm. un ak.) — varbūt viensk. nōminātīva ar *-is* (= lei. *-ys*) ietekmē — šis *-a-* pār-

vērties par *i* (ko parasti gan runā, bet neraksta). Izlokšņu vairumā šādu *-i-* atrodam aiz *l, r, n, m, k, g*[34]) savienojuma ar kādu iepriekšēju troksneni (piem., *tuklis, trauslis, gudris, stipris, stiñgris, lępnis, ręsnis, vęzmis, laīskis, rutkis*) un aiz *rl* (piem., *kùrlis*). Kabilē arī aiz *zd* (piem., *strazdis*), Bauskā, Baldonē, Birzgalē, Vecumniekos, Bārbelē (FBR XVIII 12), Skaistkalnē, Stelpē un Vallē šāds *i* rodams arī aiz *rn, ln, rm, lm, rv* (piem., *bęrnis, kålnis, sirmis, cęlmis, purvis* Vecumniekos), aiz *rn* arī Lejasciemā; Baldonē, Bauskā, Mēmelē, Iecavā, Vecumniekos, Apukalnā, Alūksnē, Lejasciemā u. c. arī aiz *pj, bj, mj* (piem., *slapjis*), Bērzaunē, Sāvienā u. c. arī aiz *ǵ* vārdā *moǵis* „mazs“ (Rucavā u. c. tā vietā *mač* < **maǵš;* rakstu valodas apgabalā šā vārda trūkst). 16. gadsimteņa tekstos un retumis arī vēlāk šo *i* sastop arī aiz svelpeņiem un šņāceņiem: *druošis* Ev., *dārzis* Pass. (bet arī jau *gaiss* LLD I 15), austr. *duorzys* Kurmina Słownik s. v. *sad* un *maisys* „maiss“ s. v. *wor*, viensk. nōm. *prūsis* blakus daudzsk. lok. *prūsuos* Lng., *miłzis* (tagad viensk. ģen. *miłža*) : daudzsk. ģen. *miłzu* vārdā *Miłzu kalns* u. c. (par to arī Bīlensteins LSpr. I 203); tâpat arī dažkārt aiz *j* un *v*, piem., *vājis*, skanyes warris (tagadējā *skaņš vaŗš* vietā; sal. žem. *varỹs* Jauņa Gram. 72), *dzīvis* Ev., austr. *tovys* „tavs“, *sovys* Zvirgzdinē FBR X 26.

e) Šie senie īsumi ir laikam zuduši jau priekš pirmo rakstu laikmeta (t. i., priekš 16. gadsimteņa). Dažkārt 16. gadsimteņa tekstos un tautasdziesmās sastopamas formas, kur senie īsumi vēl paglābušies. 16. gadsimteņa tekstiem gan te jāievēro tikai tagadnes un nākotnes 3. personas formas, kur vārda beigās redzams kāds tagad zudis patskanis, piem., tag. 3. pers. thope (= *tùop*) LLD I 3 4, 9, 30, 31 u. c., ludtcze (= *lùdz*) l. c. 13 26, seedhe (= *sêd*) l. c. 12 20, buuse (= *bûs*) l. c. 7 23, 25 u. c. Bet, tâ kâ šais tekstos pat senie gala zilbju gaŗumi ļoti bieži aizstāti ar e (piem., tag. 3. pers. gaide l. c. 21, 18 = *gaida*) vai arī to vispār trūkst (piem., szack l. c. 2, 9 = *saka*), tad pavisam neticams, ka tajos būtu

[34]) Skaņām *p, b* tādā stāvoklī, liekas, nav nekādu piemēru.

paglābti arī senie īsumi: tādas formas kâ, piem., thope u. c., liekas, vācu autoru aplam darinātas pēc tādu formu parauga kâ, piem., gaide (= *gaida*, t. i., pēc *ā*-celmu formu parauga). Te jāievēro arī viensk. nōm. czelsche (= *ceļš*, lei. *kẽlias*) Und. Ps. 2, 4 vai daudzsk. nōm. thase (= *tās*) Ev., kur -e vispār nav iespējams. Turpretī tautasdziesmu formās, kam parastā izrunā trūkst kāda patskaņa (piem., viensk. nōm. *dievas, dievis* jeb *dievus* BW 13387, 2 var. parastā *dievs* vietā), tādu patskani dēvē par „lāpāmo vokāli"; tas liek secināt, ka attiecīgajai formai gala zilbē vispār kāds patskanis ir zudis; par lāpāmo vokāli skat. literātūru 7. §. Latviešu tautasdziesmu vairums ir laikam radies katolicisma laikā (apm. no 1200. līdz 1550. g.), par ko P. Šmits RKr. XIV 101 skk.; daļa no tām ir jaunāku laiku, un tikai nedaudz dziesmu radies priekš kristīgās ticības ieviešanas. Laikā, kad radās visvecākās dziesmas (un varbūt arī vēl drusku vēlāk), senie īsumi vēl pastāvēja, jo citādi gan nebūtu ieviesti nekādi lāpāmie vokāļi.

Par *-i-* zudumu izloksnēs *o*-celmu viensk. nōminātīvā un par *u* zudumu skat. 38. §.

37. §. Pirmatnējie gaŗumi. Latviešu valodā visi seno gala zilbju pirmatnējie gaŗumi (arī diftongi) ir saīsināti vārdiem ar divām vai vairāk zilbēm. Tâtad, kur tagad div- un vairākzilbju vārda beigās ir kāds gaŗums, tur aiz šā gaŗuma ir kāda zilbe zudusi.

a) *ā* sastopams *o*-celmu viensk. ģenitīvā, piem., *vìlka* = lei. *vilko* (sal. arī ģen. *tà baltā* = lei. *tõ báltojo*); *ā*-celmu viensk. nōminātīvā, piem., *mìesa* = pr. *mensā* (sal. arī nōm. *tā baltā* = lei. dial. *tõ*[35]) *baltóji*); *ā*-celmu viensk. ģenitīvā, piem., *galvas* = lei. *galvõs* (sal. arī ģen. *tàs baltās* : lei. *tõs baltõsios*); *ā*-celmu daudzsk. nōminātīvā un akuzātīvā, piem., *galvas* : lei. daudzsk. nōm. *gálvos*, skr. daudzsk. nōm. un ak. *áśvāḥ* (sal. arī daudzsk. nōm. un ak. *tās baltās*); *ā*-celmu tag. un pag. 3. personā, piem., *zina, vìlka* = lei. *žìno, vilko* (sal. arī refleksīvās formas *zinâs, vìlkâs*).

b) ē sastopams *(į)ē*-celmu viensk. nōminātīvā, piem., *bite* = lei. *bitė*; *(į)ē*-celmu viensk. ģenitīvā, piem., *bites* = lei. *bitės*;

[35]) Piem., Jaunim Понев. y. 140 un Понев. гов. II 4 un 11.

(į)ē-celmu daudzsk. nōminātīvā un akuzātīvā, piem., *bites*, sal. lei. daudzsk. nōm. *bìtės; ē*-celmu pag. 3. personā, piem., (vecos tekstos un izloksnēs) *vede* = lei. *vẽdė* (sal. arī refleksīvo formu *vedēs* = lei. *vẽdėsi*).

c) *ī* sastopams dažu *įā*-celmu viensk. nōminātīvā, piem., *mirusi* (sal. arī *šī* un noteikto formu *mirusī)*: sensl. *мьrъši*, skr. *vidúṣī; i*-celmu daudzsk. nōminātīvā, piem., *naktis* = lei. *nāktys; (i)įo*-celmu viensk. nōminātīvā, piem., *âzis* = lei. *ožỹs*; to pašu celmu viensk. vokātīvā, piem., *âzi* = lei. *ožỹ; ī* no *in* (skat. 83. §) sastopams *i*- un *(i)įo*-celmu viensk. akuzātīvā, piem., *nakti* = pr. *naktin, âzi* = lei. *ózį; i*-celmu tagadnes aktīvo divdabju viensk. nōminātīvā, piem., dial. *sẽdis* = lei. *sėdįs*.

d) *ū* sastopams *u*-celmu daudzsk. nōminātīvā, piem., *pęlus* = lei. *pẽlūs; ū* no *un* (skat. 83. §) sastopams *u*-celmu viensk. akuzātīvā, piem., *vidu* : pr. sunun.

e) *i* < *ie* < *ei* sastopams *o*-celmu daudzsk. nōminātīvā, piem., *balti*, sal. pr. *entensītei* (sal. arī *tiẽ baltie* = lei. *tiẽ baltíeji); i*-celmu viensk. ģenitīvā, piem., (vecos tekstos un izloksnēs) *pilis* = lei. *piliẽs; o*-celmu tag. viensk. 2. personā, piem., *jùti*, sal. refleksīvo *jùtiê-s* = lei. *juntíe-si*; *i* < *ie* < *en* (skat. 83. §) sastopams *(į)ē*-celmu viensk. akuzātīvā, piem., *biti* = lei. *bìtę*; personisko vietn. vārdu viensk. ģenitīvā, piem., *manis* = lei. *manęs; pag.* aktīvo divdabju viensk. nōminātīvā, piem., *cêlis* = lei. *kẽlęs*, sal. refleksīvo formu *cêliês* = lei. *kẽlęs*[*s*]*i*.

f) *u* < *uo* < *ō* sastopams *o*-celmu tag. viensk. 1. personā, piem., *pę̃rku*, sal. gr. φέρω u. c. un refleksīvo formu *pę̃rkuô-s* = lei. *perkúo-si; o*-celmu viensk. instrumentālī, piem., *baltu*, sal. noteikto formu *baltuo* = lei. *báltuoju; u* < *uo* < *an* (skat. 83. §) sastopams *o*-celmu viensk. akuzātīvā, piem., *dìevu* = pr. *deiwan* (sal. arī *tùo baltuo* = lei. *tą̃ báltąjį*) ; *ā*-celmu viensk. akuzātīvā, piem., *rùoku* = pr. *rānkan* (sal. arī noteikto formu *baltuo* = lei. *báltą̃ją*) ; *ā*-celmu viensk. instrumentālī, piem., *baltu*, sal.

noteikto formu *bal̃tuo* = lei. *baltąja;* tag. aktīvo divdabju viensk. nōmināt̄ivā, piem., (vecos tekstos un izloksnēs) *prùotus* = lei. *prañtąs,* sal. arī dial. refleksīvo formu *prùotuos* = lei. *prañtąs*[*s*]*i.*

g) *i* < baltu *ai* — par to Becenbergers BB XV 302 skk. — sastopams *ā*-celmu viensk. datīvā, piem., (vecos tekstos un izloksnēs) *rùoki* = lei. *rañkai* (par formām ar *-ai* skat. 248. §); *ā*-celmu tag. un pag. viensk. 2. personā, piem., *saki* (sal. arī dial. refleksīvo formu *sakaĩ-s* = lei. *sakaĩ-si), vìlki* = lei. *sakaĩ, vilkaĩ*; no adjektīviem atvasinātajos adverbos ar *-i,* piem., *labi* = lei. *labaĩ* (par formām kâ *visai* skat. 473. §).

h) *i* < *ei* sastopams (*į*)*ē*-celmu viensk. datīvā, piem., (vecos tekstos un izloksnēs) *pusi* = lei. *pùsei* (par formām ar *-ei* skat. 263. §); pag. *ē*-celmu viensk. 2. personā, piem., *cêli* = lei. *kélei,* sal. refleksīvo formu *cêliê-s* = lei. *kélei-si.*

i) *u* < baltu *au* sastopams *u*-celmu viensk. ģenitīvā, piem., *mędus* = lei. *medaũs*; *ā*-celmu tag. un pag. viensk. 1. personā, piem., *saku, vìlku* = lei. *sakaũ, vilkaũ;* vārdā *pušu* = lei. *pusiaũ* un vārdā *tuoju* = lei. *tuojaũ* „tūliņ".

j) No gala zilbju gaŗumiem radušies īsie patskaņi ir vidus izlokšņu lielākajā daļā palaikam paglābušies, kauču arī šad tad kâ nebalsīgas skaņas, skat. 9. §. Bet ir formas, kur tâ radušies īsie patskaņi vai nu latviešu valodā vispār, vai arī dažās izloksnēs (rakstu valodas apgabalā!) ir zuduši; tâ noticis infinitīvā, piem., *sist* blakus refleksīvajam *sisties,* participos, piem., *situot* blakus refleksīvajam *situoties,* daudzsk. 1. pers. formās, piem., *sitam* blakus refleksīvajam *sitamies,* un daudzsk. 2. pers. formās, piem., *sitat* blakus refleksīvajam *sitaties.* Šais formās varbūt gaidāmais *-i* zudis kâ morfoloģiski lieks; par to arī Boduēns de Kurtenè (Baudouin de Courtenay) Szkice językoznawcze I 65 skk. Bet ļoti daudzās vidus izloksnēs arī vārdus ar *-ītis* (piem., *brālītis* u. c.) un *-ietis* (piem., *lat-*

vietis u. c.) runā bez *-i-*[36]). Arī *(į)ē*-celmu viensk. akuzātīvu un instrumentāli sastopam bez *-i* Manceļa rakstos un vēl tagad dažās Vidzemes izloksnēs, kur citādi gala zilbju patskaņi ir tie paši kâ rakstu valodā; sal. arī svārstīšanos *i*-celmu viensk. nōminātīva formās kâ *pilis* un *pils* u. c. 36. § b. Visu to varbūt vislabāk izskaidro hipoteze, ka no gaŗumiem radušies īsie gala zilbju patskaņi un ide. *i* un *u* palaikam zuda vismaz trīszilbju vārdu gala zilbēs (piem., viensk. ak. *pasaul* blakus *sauli*; sal., piem., senangļu viensk. ak. *módor*[*u*] blakus *studu*), pēc kam varēja rasties vispārinājumi, piem., vai nu *pasauli* kâ *sauli* vai arī *saul* kâ *pasaul*; par to arī FBR XI 185 un Ann. acad. scient. fenn. XXVII 29.

k) Jau visvecākajos tekstos (no 16. gadsimteņa) ļoti bieži redzam *-a*, *-i*, *-u* (kas radušies no pirmatnējiem gaŗumiem) vietā rakstītu e-burtu, vai arī gala zilbes (pirmatnēji gaŗais) patskaņis ir pat pavisam zudis: par to arī Becenbergers LLD I, XIV un XVI lp. Tas liek domāt, ka — vismaz šo tekstu dialektā — gala zilbju gaŗumi saīsināti jau priekš 16. gadsimteņa. Tomēr šais 16. un 17. gadsimteņa tekstos nereti rodamas formas, kur, liekas, vēl būtu saskatāmi senie gaŗumi, piem., *ā*-celmu viensk. ģenitīva un daudzsk. nōminātīva un akuzātīva formas ar -ahs, *(į)ē*-celmu viensk. ģenitīva un daudzsk. nōminātīva un akuzātīva formas ar -ehs jeb -ees, *(į)ē*-celmu viensk. nōminātīva un pag. *ē*-celmu 3. pers. formas ar -eh jeb -ee, *o*-celmu daudzskaitļa nōminātīva formas ar -ee (= *ie*), *o*- un *ā*-celmu viensk. akuzātīva un daudzsk. ģenitīva un *o*-celmu tag. viensk. 1. personas formas ar -o (ar ko parasti apzīmēta *uo*-skaņa), *o*-celmu daudzsk. akuzātīva formas ar -os visos 16. gadsimteņa tekstos, grāmatā „Psalmen und geistliche Lieder“ (1615. g.), linaudēju statūtā (1625. g.), Manceļa, Rēhehūzena, Einhorna (tikai šad un tad), Dreseļa (par ko Bīlensteins Und. Ps. 83 un LSpr. I 21), Glūka (skat. P. Šmita apcerējumu RKr. XIV 23) darbos, 1671. gada latviešu garīgajās dziesmās un psalmos un pa daļai vēl arī 1737. gadā izdotajā Lotavica grammatica. Piemēri: viensk. ģen. rohkahs „rokas“ Manceļa Post. I 119, 393 u. c., daudzsk. nōm. un ak. seewahs „sievas“ Einhornam (FBR XVI

[36]) Tādas formas kâ *brālītis* un *latvietis* esot sastopamas Vērgalos un (FBR XVI 96) Blīdienē.

132 u. c.), viensk. ģen. nahwehs „nāves“ 1671. g. garīgajās dziesmās un psalmos, daudzsk. nōm, straumehs „straumes“ 1685. g. izdotajā „Hauss-Zucht und Lehr-Buch Jesus Syrach“, 56. lp., daudzsk. ak. billdees „ainas“ l. c. 90, viensk. nōm. sauleh „saule“ l. c. 60, mutee „mute“ l. c. 64 u. c., pag. 3. pers. nesseh „nesa“ Manceļa Post. I 396, II 89, daudzsk. nōm. strahdneekee (ar ee = *ie*) „strādnieki“ l. c. I 241 u. c., viensk. ak. logo „logu“, mayo „māju“ Ev. u. c., daudzsk. ģen. kungo „kungu“ Und. Ps. 54,9 u. c., tag. viensk. 1. pers. luudtczo „lūdzu“ Pass. u. c., daudzsk. ak. dewos „dievus“ 1615. g. psalmos un garīgajās dziesmās, 62. lp. b u. c. (blakus daudzsk. ak. palligus u. c. Ev.). Minētajos tekstos laikam visas šās formas ir darinātas vai rakstītas nepareizi (sal. arī 324. § b); nepareizas tās v a r būt tāpēc, ka vācu autori neprata pilnīgi latviešu valodu. Nōminālās formas ar -ahs (ja=*-ās*), *-ee* (=*ie*), *-o(s)* varbūt darinātas pēc noteikto adjektīvu parauga; par to Becenbergers BB XV 304, o-burts visvecāko tekstu formās ar -o(s) var būt neveikls apzīmējums platam *u* (par to Becenbergers Und. Ps. 77) vai arī īsam *o*; par to liecina tādas formas ar o, kur šis o-burts nevar apzīmēt *uo*, kâ viensk. ģen. alloss (= lei. *alaũs*) Rēhehūzena darbā Mag. XX 2, 30, tag. viensk. 1. pers. skatto (būtu lei. **skataũ*) 1671. g. garīgajās dziesmās un psalmos, pag. viensk. 1. pers. licko (= lei. *likaũ*) Ev. u. c. Šis o vēlāko autoru darbos tad sastopams *u* vietā — sevišķi daudzsk. ģenitīvā — laikam tikai pa tradicijai, piem., Adolfi gramatikā (1685. g.) daudzsk. ģenitīvā b l a k u s muhsu, juhsu sastopams arī muhso, juhso (43. lp.). Dažos 17. gadsimteņa tekstos h-burtam — par to E. Lāme Fil. mat. 105 skk. — nav nekādas fōnētiskas nozīmes: vai nu tas ir rakstīts pavisam nevietā (piem., tahs = *tas*), vai arī lai grafiski atšķirtu līdzīgi skanošas formas, tâ, piem., Einhornam (skat. FBR XVI 132) blakus viensk. ģenitīvam tahs seewas sastopams daudzsk. nōminātīvs un akuzātīvs tahs seewahs, un arī dažās Glūka bībeles nodaļās, kur tâpat *(į)ē*-celmu viensk. ģenitīvu šķiŗ no daudzsk. nōminātīva un akuzātīva.

38. §. Izlokšņu īpatnības. Gala zilbju patskaņu saīsināšana, kas notikusi latviešu valodā vispār, izloksnēs gājusi vēl tālāk. Tâpat daudzās izloksnēs, kur caurmērā īsie gala zilbju patskaņi paglābti, tos tomēr tagad lielāko tiesu izrunā it kâ murminot vai pavisam čukstot (skat. 9. §).

a) Vislabāk īsie gala zilbju patskaņi paglābti vidus dialektā, atskaitot Rūjienas (skat. RKr. XIII 95 skk. un FBR III 48),

Lēdurgas (skat. RKr. XIII 67 sk. un 77), Augstrozes, Kaugurciema, Zemītes, Vārmas, Padures, Snēpeles, Turlavas, Apriķu u. c. izloksnes, kur īsos gala zilbju patskaņus izrunā čukstot vai pat pavisam izmet; Ģeŗos (pie Rūjienas) gala zilbju nāseņi un plūdeņi pie tam kļūst zilbiski, piem., viensk. nōm. *putņs*, *kakļs*, daudzsk. nōm. *putņ*, *kakļ*. Vēl vairāk izplatīts ir *i* zudums galotnē ar *-is*, sevišķi viensk. nōminātīvā ar *-is* = lei. *-ys* un pagātnes aktīvā divdabja formās ar *-jis*, skat. 93. § e ð; sal., piem., *šķūnc* < *šķūnis* Zaubē, Taurupē, Piebalgā u. c. vai *škūnc* Plāterē, *dzenc* < *dzenis*, *nazs* blakus *elksnis*, daudzsk. nōm. *durs* Ķeipenē, viensk. ģen. *manc* < *manis* Sērmūkšos. Viensk. nōminātīva formās ar *-is* = lei. *-ys* sevišķi izplatīts ir *i*-skaņas zudums vairākzilbju vārdiem ar *-tis*, *-nis*, skat. KZ L 15. Apriķos, Padurē, Rudē, Zemītē u. c. dzirdamas pat formas, kur priekš *-t* zudis vēl kāds patskanis, piem., tag. daudzsk. 2. pers. *gult* no *gulit* jeb *gulat*.

b) Īsie gala zilbju patskaņi visnotaļ ir zuduši lībiskajās izloksnēs[37]), skat. RKr. XIII 77 sk. Pie tam tieši iepriekšējā saknes zilbē īsais patskanis balsīgu līdzskaņu priekšā ir pagarināts (tāpat kâ slavu valodās) — par ko Mūlenbachs IF XIII 261 sk. — un no jauna radušies gaŗumi Dundangā, Puzē u. c. izrunājami kāpjoši-krītoši. Svētciemā, Liepupē u. c. tieši iepriekšējais saknes zilbes gaŗums, ja radies aizstāju pagarinājums, kļūst pārgaŗš. Ja šo gaŗumu izrunā lauzti, tad ar aizstāju pagarinājumu radies pārgaŗums Dundangā u. c. kļūst lauzti-krītošs. Ja patskanis zūd aiz nebalsīga līdzskaņa, tad Dundangā, Liepupē u. c. pagarina ne iepriekšējo patskani, bet gan tieši šo līdzskani, piem., *laṗ* Dundangā no *lapa*. Ja gala zilbes patskanis zudis tieši aiz kāda līdzskaņa savienojuma ar sekojošu plūdeni vai nāseni, tad šis plūdenis vai nāsenis kļūst zilbisks, piem., *bedr* < *bedre*

[37]) Pālē un Svētciemā tomēr rodams *-i* daudzsk. nōminātīvā un adverbos.

Skultē, *egļs* < *egles* Liepupē, *piedrakņ* < *piedruokne* Viļķenē u. c. Vienā šo izlokšņu daļā tālāk no *ŗ, ļ, ņ, m̧* rodas patskaņa savienojums ar *r, l, n, m* (par to arī A. Ābele FBR VI 24 skk.), piem., *putar* < *putra, bedęr* < *bedre* Dundangā, *gudęrs* < *gudr(i)s* Rojā, *egil* < *egle* Lādē u. c.— Starp slēdzeņiem patskanis ierodas gan tikai analoģiski, piem., *rutaks* < *rutks* Dundangā, *dikęt* < *dikti, svętik* < *svętki, zalkęts* < *zalktis* (daudzsk. nōm. *zalkš)* u. c. Popē. — Par *dzìllan* < *dziļna, kàllans* < *kaļns* u. c. Dundangā FBR III 105, A. Ābele FBR VI 27 sk. — Vismaz vienā lībisko izlokšņu daļā, piem., Liepupē un Pālē, pēc patskaņa zuduma balsīgie troksneņi arī *-s* priekšā paliek balsīgi (izrunājami eksplozīvi), piem., daudzsk. ak. *zirg*[*u*]*s, gald*[*u*]*s* blakus viensk. nōm. *zirks* < *zirgs, galc* < *galds* u. c. Un Pālē u. c. šķiŗ arī (kâ teikts FBR XIV 58), piem., viensk. nōm. *klēc* = rakstu valodas *klēts* (izrunājams: *klēc)* no daudzsk. nōm. un ak. *klēts* = rakstu valodas *klētis.* Vēl citus sīkumus un piemērus, kas attiecas uz īso gala zilbju patskaņu zudumu lībiskajās izloksnēs, skat. FBR III 96 sk. un 105 un V 138 (Dundangā), IV 88 (Limbažos), VI 50 (Īvandē), VII 13 sk. un 22 (Ugālē), 36 sk. un 38 (Zlēkās un Zūrās), VIII 55 un 59 skk. (Liepupē), 109 sk. un 112 (Sarkanmuižā), XI 67 (Lādē un Nabē), XIII 67 sk., 71 un 74 (Rojā), XIV 44 sk. (Pūrē), 58 (Pālē, Vitrupē un Viļķenē), 79 sk. (Vainižos), XV 56 skk. (Svētciemā), 147 (Straupē), XVI 109 sk. un 115 sk. (Popē), XVIII 20 sk. (Snēpelē), XIX 77 (Alojā), XX 6 sk. un 15 (Puzē), 38 sk. un 40 (Piltenē), kâ arī RKr. XIII 78, Becenbergera Lett. Di.-St. 53 skk. un 137 skk. un Mūleņbacha rakstā IF XVII 421 skk. un 433.

c) Gandrīz visās augšzemnieku izloksnēs zudis *i* priekš *-s*[38]), (parasti tikai) ja, šai *i*-skaņai zūdot, nerodas neērtas līdzskaņu kopas, par ko arī A. Ābele FBR III 41[1]; piem., viensk. nōm. *cirvs, škūnc* < *šķūnis* u. c. blakus *èlksnis, īškis* „īkšķis", *koķis,* daudzsk. nōm. un ak. *pirts* u. c. Bērzaunē u. c.; viensk. ģen. *manc* < *manis,* pag. akt. divd. *aizmics* < *aizmidzis* u. c. blakus

[38]) 16. gadsimteņa aktīs rakstīts gan arī vēl *Gailis,* skat. Bleses Latv. pers. v. 328.

viensk. un daudzsk. nōm. *uoglis* u. c. Jaungulbenē u. c.; līdzīgi arī Lizumā RKr. XVII 97 un Alūksnē turpat 128 sk. Galotnēs ar *-ķis* resp. *-ḱis* un *-ģis* resp. *-ǵis* gandrīz visur *i*-skaņa ir paglābta; formu *zaḱś* „zaķis“ FBR XII 32 min no Krāslavas un *zᵒàǵs* < *zāǵis* blakus *kaķis, knauķis* u. c. IV 50 — no Lejasciema. Izloksnēs, kur *č, dž* rodams *ķ, ģ* vietā, *i*-skaņa lielāko tiesu zūd aiz *č, dž* priekš *-s*, piem., *kačš* < *kaķis, zùodžš*² < *zāǵis* Rēzeknē u. c., turpretim *kačis, zùodžis*² blakus *škòuns*² < *šķūnis* u. c. Jaunlaicenē. Pagātnes aktīvajiem divdabjiem ar *-vis* ir *i*-skaņa paglābta Dignājā (piem., *malavis* rakstu valodas *męluojis* vietā) u. c., bet zudusi Lašos (piem., *malavs*). Skaistā (FBR XV 36) galotne *-is* ir paglābta katram prīmāro verbu pagātnes aktīvajam divdabim, piem., *d'eviś, styuńiś* < *stūmis* u. c. blakus *brùol'ś*² < *brālis* u. c. Arī citās formās *-is* ir paturēts Trapenē (piem., *skapis, zuvis* „zivs“) un Gaujienā (piem., *dùoris*² „durvis“).

Daudzās augšzemnieku izloksnēs arī *u* ir zudis *-s* priekšā, bet visos gadījumos tikai dažās austrumnieku izloksnēs (Barkavā, Līksnā, Lubānā, Varakļānos, Viļānos u. c.), piem., daudzsk. ak. *bruoļš* < *brāļus, zierņč* < *zirņus* u. c. Viļānos. Ja *u*-skaņai zūdot rodas neērta līdzskaņu kopa, tad Barkavā tādu *u* aizstāj ar *y*, piem., daudzsk. ak. *medņys* u. c. blakus *apeiņč* < *apīņus, kūks* < *kuokus* u. c.; Kalupē ar *y* resp. (aiz mīkstinātiem līdzskaņiem) ar *i*, piem., daudzsk. ak. *putnys, zagļiś* blakus *bruoļš* < *brāļus;* skat. arī — par Višķu izloksni — Ceļus IX, 370, 375 un 382 sk. Zasā (FBR XIII 89) blakus formai *ols* < *alus* ir akuzātīvi kâ *rodys* < *radus* un *bròļis*² < *brāļus;* par tādu *y* resp. *i* < *u* arī A. Ābele FBR XV 199. Citādi *u* priekš *-s* zūd tikai dažās galotnēs, kur tam zūdot nerodas nekādi pārpratumi; piem., Baltinavā, Sausnējā u. c. *u*-celmu viensk. nōminātīvā un ģenitīvā un tag. aktīvo divdabju viensk. nōminātīvā (piem., *såks* Sausnējā resp. *soks* Baltinavā no *sakus*), bet

o-celmu daudzsk. akuzātīvā *u* priekš *-s* ir paglābts (citādi šis locījums būtu vienāds ar viensk. nominātīvu).

Lielākajā latgaļu izlokšņu daļā (par to arī V. Rūķe FBR XIX 155 skk.), kâ arī Meirānos un Lubānā (Austrumvidzemē) un Slatē FBR VII 42 un Zasā (Augškurzemē) *-as* viensk. ģenitīvā un daudzsk. nominātīvā un akuzātīvā pārvērties par *-ys*, bet aiz mīkstināta līdzskaņa vai *j* tâpat kâ *-es* tais pašos locījumos pārvērties par *-iś* resp. *-is* (citu formu ar *-as* resp. *-es* tur nav); par to arī A. Ābele Ceļi V 56. Tādu *-ys* < *-as* pazīst jau 1732. gada gramatika, skat. Kön. St. I 189. — Apukalnā, Baltinavā, Viļakā u. c. *-i* kļuvis ļoti plats vai pat pārvērties par šauru *e*, tâpat — vismaz Baltinavā un Viļakā — *-u* par *-o*.

Visvairāk īsie gala zilbju patskaņi zuduši Preiļos FBR IV 98 un VIII 12 sk. un 17 (tur *-s* priekšā zūd katrs *u*, piem., daudzsk. ak. *lôčš* < *lâčus*, un vispār katrs *-u*, izjemot tādas formas kâ tag. viensk. 1. personu, ja tā ir līdzīga ar pag. viensk. 1. personu, piem., *nas* „nesu“ (tag.), *neš* „nesu“ (pag.), bet *kôpu* „kāpju“ blakus *kôp* „kāpu“; bez tam zūd katrs *i* priekš *-s*, izjemot formas, kas bez *i* būtu grūti izrunājamas, un vispār katrs *-i*, izjemot daudzsk. nominātīvu; kâ citur, tâ arī te *-as* > *-ys*, *-es* > *-iś*), Vidsmuižā, kâ aizrāda Trasuns Sk. Do. 265 sk. (te arī vispār zūd katrs *-i*, izjemot viensk. akuzātīvu un daudzsk. nominātīvu), Secē (te zūd katrs īsais gala zilbju patskanis), Daudzesē FBR XVII 147 sk. (te zūd *i* priekš *-s*, ja tam zūdot nerodas neērta līdzskaņu kopa, tâpat zūd *-i* adverbos un tagadnes un nākotnes viensk. 2. personā, *u* priekš *-s*, izjemot daudzsk. akuzātīvu, un *-u* nākotnes viensk. 1. personā; te sastopamas arī pagātnes formas kâ *dzeîvu* rakstu valodas *dzîvuoju, dzîvuoji, dzîvuoja* vietā vai *dziêda* rakstu valodas *dziêdāju, dziêdāji, dziêdāja* vietā u. c.), vienā Varakļānu izloksnes daļā FBR XI 100 (piem., nōm. *kùk*^{2} < *kùoki*, *mołk* < *malka*, tag. viensk. 1. pers. *dōr* < *daru* u. c.), Skrīveros FBR VIII 101 (piem.,

viensk. nōm. *rūn* < *runa*, *plot* < *plata*, *pèl*[2] < *pele*, *vìds* > *vidus*, *koḳs* < *kaḳis*, daudzsk. nōm. *sitiņ* < *sitieņi*, *pups* < *pupas*, *stĭrns*[2] < *stiřnas*, viensk. ak. *zirg*[*u*], *nòz*[2] < *nazi*, daudzsk. ak. *sòlmſuſs*[2], tag. viensk. 2. pers. *las* < *lasi* u. c.).

d) Augšzemnieku izloksnēs (Mežamuižā FBR IV 75 un Dzelzavā) *ai* gala zilbēs pārvērties par *ei*, piem., *ā*-celmu viensk. datīvā (arī austr. Ciblā FBR VI 34) un noteiktajos adjektīvos ar *-ais*. Tâpat *-ei* < *-ai* sastopams *ā*-celmu viensk. datīvā un lokātīvā kursiskajās izloksnēs (Dunalkā, Rudē, Vārmā u. c.), no kam (*ē*-celmu viensk. datīvā arī no *-ei*) *-ē* Apriķos, Kabilē, Matkulē u. c. > *-e* Alsungā, Īvandē, Kandavā, Kuldīgā, Sakā, Talsos, Turlavā u. c. vai *-ę* Dundangā, Piltenē, Puzē, Ugālē, Zlēkās, Zūrās u. c.; par to V. Rūķe FBR XX 100 skk. un Becenbergers Lett. Di.-St. 106. Vienā kursisko izlokšņu daļā tāda *ai* pārveidošanās sastopama arī nōmināTīvos ar *-ais*, piem., *gudreis* Apriķos, Sabilē, Sakā, Vārmā u. c. > *gudrẹ̄s* Sārnatē u. c. > *gudrẹs* Dundangā, Piltenē, Puzē, Ugālē, Zūrās u. c.

5. Mantotā patskaņu mija

Sal. Leskīna Abl.

39. §. Sākotnējā patskaņu mija ir latviešu valodā pa daļai vēl paglābusies.

a) Ide. patskaņu mijas rindai („*i*-rindai") *i, ī,* (patskaņu priekšā) *i̯: ei̯, ēi̯: oi, ōi̯* atbilst latviešu valodā šāda rinda: *i, ī,* (patskaņu priekšā) *ij: ei* vai *ie,* (patskaņu priekšā) *ej, ēj: ai,* (patskaņu priekšā) *aj* un (skat. 31. § a) varbūt *ui* < *ōi̯*. Blakus *èi* vai *ìe* palaikam ir zudumpakāpe *i,* blakus *eî, eĩ* vai *iẽ, iê* — *ī*. Piemēri: *stiga* : *stèigt(iês)* : *staĩgât; likt* : tag. viensk. 1. pers. *lìeku: laicît; bîtiês,* pag. viensk. 1. pers. *bijuôs; biêdêt: baîles; lît,* pag. 3. pers. *lija: liêt,* tag. viensk. 1. pers. *leju,* pag. viensk. 1. pers. *lêju: laîstît; klîst: kleîsts* „klaidonis", *kliêst, klejuôt: klaîsts* „klaidonis", *klajât* „klīst apkārt".

b) Ide. „*u*-rindai“ *u, ū,* (patskaņu priekšā) *uo̯ : eo̯, ēo̯ : oo̯, ōo̯* atbilst latviešu valodā šāda rinda: *u, ū,* (patskaņu priekšā) *uv : jau, au,* (patskaņu priekšā) *ev, av,* (kâ jauninājums) *āv* un laikam *uo* < *ōo̯*. Blakus *(j)àu* mēdz būt zudumpakāpe *u,* blakus *(j)aũ* vai *(j)aû* — *ū*. Piemēri: *gluds : glàust; žût,* pag. 3. pers. *žuva : žaût, žavêt* vai *žâvêt; pludinât, plûst : plaûst* „darīt slapju“, *plevinât* (skat. Слблт. Эт. 85), *plavinât* „wellenförmig bewegen“ : *pluôsts; pūt,* pag. 3. pers. *puva : praûli* (=lei. *pjaulaĩ,* skat. 84. un 108. §); *šaût* (ar *š* < *sj,* skat. 85. § b) : austr. *sauť; dubt* „iegrimt“ : (lei. *daubà* „grava“ :) *dùobe;* par to arī Būga LM IV 426 skk.

Mijas arī *uo̯e* resp. *uo̯ē* ar *u* resp. *ū* šādos vārdos: *turêt : tveņu; dusêt : dvešu; kûpêt : kvêpt.*

c) „*e*-rindā“ *e* mijas ar *o,* no kam tagad baltu valodās *e* ar *a*. Blakus *r, l, n, m* baltu valodās atrodam kâ zudumpakāpi *e*-skaņai *i* (skat. 18. § b) un (varbūt kâ zudumpakāpi ide. *o*-skaņai, skat. 20. § b) *u*. Pie tam jāievēro, ka pirmbaltu *in : en : an* latviešu valodā (izjemot patskaņu priekšā) vajadzēja pārveidoties par *ī : ie : uo,* skat. 83. §. Piemēri: *degt : daglis* „deglis“; *bĩrt,* pag. 3. pers. *bira : bērt* (ar *ēr* < *eĩ,* skat. 64. §), tag. viensk. 1. pers. *beņu : bārstît* (ar *ār* < *aĩ,* skat. 64. §), *uz atbaru* „uz atdošanu“; *krist : krešu : kratît; šķilties, šķila : šķelt,* tag. viensk. 1. pers. *šķeļu : skaldît, skals; rimt,* pag. viensk. 1. pers. *rimu : remdêt : ramdîties* „apklust“; *dzìt* (lei. *giñti*), pag. viensk. 1. pers. *dzinu* : tag. viensk. 1. pers. *dzęnu : ganît ; lìdu* (lei. *lindaũ*) : tag. viensk. 1. pers. *lìedu* (lei. *lendù*) ; *luodât* (sal. lei. *lándžioti*).

Par *vizināt* blakus *vęzums : vazât* u. c. skat. 18. § c.

d) blakus ide. *e : o* bija arī atbilstoši gaņi patskaņi. Tâ, piem., blakus la. *nest : nasta* ir arī *nęsât*. Blakus *ē* gaidāms baltu *uo* < ide. *ō*; to arī sastopam, sal., piem., vārdus *plêst,* lei. *plẽšti* : la. *pluôsît; sêstiês,* lei. *sẽstis : suôdrẽji,* lei. *súodžiai*

(sensl. *sažda*, senīsl. un senangļu *sót*); *slêgt, slęgs* „nasta", lei. *slëgti* „nospiest" : la. *sluôgs, sluôdzît*, lei. *slúogas*, piem., Jauņa Gram. 39; *bêgt* : dial. *buôdzinât* rakstu valodas *bêdzinât* vietā; lei. *rėplióti* : *ruoptis; brėžti* : *brúožas;* sav. *bāgan* „rāties" : la. *buôztiês*; la. dial. *nēmu* „jēmu" : *nuõma*. Blakus šiem vārdiem ar *ē* : *uo* leišu un latviešu valodā nav rada vārdu ar *e* : *a* < ide *o*, un *uo*-formu sakars ar *ē*-formām vairs netiek skaidri izjusts. Ja vārdu etimoloģiskais sakars ir runātājiem gluži skaidrs un blakus gaŗumiem vārdos ir arī *e* : *a* < ide. *o*, tad leišu un latviešu valodā *ē* vairs nemijas ar *uo*, bet ar *ā* (> lei. *ō*), kas ir jauninājums pēc *e* : *a* < ide. *o* parauga; tādu jauninājumu varēja veicināt arī mantotā patskaņu mija *ā* : *a* (piem., la. *stâtiês* : *statît*, lat. *status*), par ko Bernekers AfslPh. XXV 476, un arī veca — ne gluži reti sastopama — patskaņu mija *ē* : *ā*, par ko, piem., Norēns (Noreen) Abriss d. urgerm. Lautl. 16. §, H. Pētersons Griech. und lat. Wortstudien 32 skk. un Pedersens KZ XXXVIII 404. Tâtad, piem., leišu valodā ir blakus *sėstis* vēl gan *súodžiai*, turpretim nav vairs **suodìnti*, bet *sodìnti*. Latviešu valodas piemēri: *zeļu* : pag. viensk. 1. pers. *zêlu* : *zaļš* : *zâle*; *plešu* : pag. viensk. 1. pers. *plètu* : *plats* : *plãtît* u. c. Skat. arī KZ XLII 25 skk. (kur runa arī par tādiem vārdiem, kâ la. *vâks* : slavu *věko* u. c.), Arch. Phil. V 10 skk., Brugmaņa KVG 77, Būgas rakstus LM IV 428 sk. un Tiž. II 463 sk.

Baltu *uo* var mīties arī ar *ā*, piem., lei. *stuomuõ* : *stóti;* la. *ìekruôstît* EH I 523; *àizkrâstît*; *àizkuõre* : *àizkãrt* u c., par ko arī Būga LM IV 429 skk.

e) Tâ kâ *i* mijas ne tikai ar baltu *ei, ai*, bet arī ar *e* (blakus *r, l, n, m)*, tad blakus formām ar *i* : *e* varēja rasties jauninājumi ar *ei, ai*, piem., blakus la. *dzìt*, lei. *giñti* (: la. *dzęnu*, lei. *genù*) — la *gainît* jeb *gaiņât*, lei. *gainióti* u. c. (par paraugu varēja būt tādas formas kâ la. *rist* : *raisît, šķist* : *skaitît* u. c., par ko, piem., Reichelts KZ XXXIX 60 skk.; leišu piemērus sniedz arī Skardžus Arch. Phil. V 61). Taču ne visi minētie

nekārtno jauninājumu piemēri radušies tādā veidā: jau kopš seniem laikiem varēja būt blakus ar līdzīgu nozīmi, piem., *ret(h)-* un *reit(h)-*, *lep-* un *leup-*.

Tâ kâ latviešu valodā no tautosillabiskiem *in, en* vēlāk radās *ī, ie* un šās skaņas ir arī *i*-rindā, tad arī formas ar *ī, ie* < *in, en* dažkārt pārnākušas *i*-rindā un blakus tām radušies jauninājumi ar *i, ai*, piem., *dzist* (senāk **dzest* = lei. *gèsti*[39]) blakus tag. *dziēstu* : lei. *gęstù* Juškevičam un Kuršaiša Gr. 322; *tikt* (senāk **tekt* = lei. *tèkti)* blakus tag. *tìeku* = lei. *tenkù;* par paraugu te varēja būt, piem., *likt,* lei. *lìkti* : tag. *lìeku,* lei. *liekù;* dial. *graizīt* „grozīt" : lei. *grąžýti* blakus *grìezt* = lei. *grę̃žti* kâ *graîzît* : *griêzt* (ar *ie* < *ei)*. Bet arī par šāda veida jauninājumiem jāsprież uzmanīgi; piem., la. *tvàiks* blakus lei. *tveñkti* „schwellen machen" var būt ļoti vecs, it sevišķi kad zināms ir arī lei. *tvaĩks,* lai gan tikai no Klaipēdas Lit. Mitt. II 129; par tādām parallēlēm arī Cupica (Zupitza) KZ XXXVI 66 sk., Brükners KZ XLV 311, 323 un 325 un Frenkelis Rev. d. ét, ide. I 408.

Tâ kâ *i*-rindā blakus *i* sastopams arī *ī*, tad dažkārt blakus tādam *i*, kas mijas ar *e*, ir ieradies arī *ī*, piem., *dzīle* blakus *dziļš* : *dzelme*; *pîne* (blakus *pine*) : *pinu* : *penterēt, matpeniņa* BW 10295 var.; *svìris* (blakus *sviris)* blakus *sveŗu;* leišu valodas piemērus min Vīdemanis Handb. 35. § un Būga KSn. 110 sk.

Par šo patskaņu mijas pakāpju sadalījumu vārdu formās skat. morfoloģijas daļu un Leskīna Abl. 381 skk.

[39]) Austrumleišu *gis-* (piem., pag. divd. daudzsk. akuzātīvā *negīsusjus* LChr. 391, 37) ir tâpat jauninājums blakus tagadnei *gīstu* (tâ gistu lasāms Sirvida vārdnīcā — s. v. *gásnę*) no **gįstu* < *gęstu*; par paraugu laikam te varēja būt *grìsti* : tag. *grystù.* Tai izloksnē, kur sastopams *negīsusjus, en* gan citādi ir paglābts (piem., viensk. ak. *mendrīny* LChr. 390, 34), bet berzeņu priekšā pārvērties par *ī* (piem., pag. divd. *prapúolys* l. c. 395, 27), pie tam ne tikai gala zilbēs, bet arī (kâ aizrādījis Būga kādā vēstulē) vārdu vidū, skat. arī Jauņa Перев. грамм. 32.

6. Pārskaņa un epenteze

Par to arī Bīlensteins BB I 212 skk., Becenbergers Lett. Di.-St. 79 skk., Kauliņš BB XII 214 skk. un XVI 333 skk., Brencis RKr. XVII 110 skk., Cīrulis turpat XV 57 skk. un FBR XX 275 sk. reģistrēto izlokšņu aprakstu attiecīgajās nodaļās.

e, ē : ę, ę̄

40. §. Lei. *e*, pr. *e* > *a* un lei. *ė*, pr. *ī* < *ē* it kâ norāda, ka baltu pirmvalodā *e* ir bijis plats, bet *ē* — šaurs. Latviešu pirmvalodā laikam baltu pirmvalodas platais *e*, ja aiz tā sekojuši palātālie patskaņi *ē, i, ī*, mīkstināti līdzskaņi vai *j*, asimilējoties pārvērties par šauro *e*, un pirmbaltu šaurais *ē*, ja aiz tā sekojuši vēlārie patskaņi vai *ę*, asimilējoties pārvērties par plato *ę̄*. Tad, kad notikusi šī asimilācija, galotņu pirmatnējie īsie patskaņi ir vēl eksistējuši. Pie tam plato *ę* resp. *ę̄* palaikam runā, ja seko (vai ir sekojis) *ę, ę̄, a, ā, u, ū, uo, ai, au* un starpā nav mīkstināta līdzskaņa vai *j*, citos gadījumos — šauro *e* resp. *ē*. Pie mīkstinātiem līdzskaņiem te pieskaitāmi arī *š, ž, č, dž*, bet ne *c* un *dz*, no kam izriet, ka *ę, ę̄* izruna no *e, ē* izrunas nošķirojusies vēlāk, nekâ radies *c, dz* (< *ķ, ģ*), bet agrāk nekâ *š*(< *tj* un *sj*) un *ž* (< *dj* un *zj*), vai arī ka *c, dz* savu mīkstinājumu ir agrāk zaudējuši nekâ *š, ž, č, dž* (izloksnēs vēl ir sastopamas *š, ž, č, dž* mīkstinājuma pēdas, skat. 92. § b).

Svešvārdos un vēlos aizguvumos runā šauru *e* resp. *ē* arī vēlāru patskaņu priekšā, piem., *dekāns, rēgula;* tautosillabiskā *r* priekšā tomēr dzirdams *ę*, piem., *nę̄rvs*. — Saknē *ē, e* paliek arī tad, ja galotnē palātālais patskanis fonētiski vai analoģiski aizstāts ar vēlāro patskani, piem., *ecašan* < *ecēšana* u. c. Svētciemā u. c. (skat. RKr. XIII 80 un 91), *vērpsam* Nītaurē vecāka *vērpsim* vietā u. c.

Līdzīgu maiņu starp plato un šauro *e*, kâ zināms, sastopam arī leišu izloksnēs, par ko, piem., Becenbergers BB VIII 133 skk., IX 253 skk., XX 105 sk., Baranausks Сборн. LXV 9, 72, Būga Tiž. I 375.

41. §. a) Piemēri 40. § dotajam likumam: viensk. nōm.

vęcs = žem. *vẽčas, vecis, vecene, vęca; grędzęns* (*o*-celms); *bę̃rs* = lei. *bẽras, bę̃ra, bẽris; krę̂sls* (izrunā: *krę̂slis*, skat. 36. § d) = lei. *krẽslas, krêsliņš; vẽjš; svešs; mežs; ceļš; pele; klẽts* = lei. *klẽtis; mędus;* viensk. ģen. *veča, bę̃ra, meža, klẽts* (sal. lei. ģen. *klẽties);* viensk. dat. *vęcai, pelei;* daudzsk. ģen. *svęcu* Džūkstē un Raunā (viensk. nōm. *svece), dębęsu* (daudzsk. nōm. *debesis), Cę̃su* (daudzsk. nōm. *Cẽsis);* daudzsk. lok. *vęcuos, večuos, vęcās;* tag. viensk. 1. pers. *tęku, lęcu, rędzu, leju, sẽju, krešu, mẽžu, strebju, vẽrpju*; tag. 3. pers. *tęk* = lei. *tẽka, lęc* = lei. *lẽkia, ceļ;* inf. *tecêt* = lei. *tekẽti* u. c.

b) Pirmatnējos pagātnes *ē*-celmos *e* resp. *ē* šaurums saknes zilbē ir paglābies arī tais izloksnēs, kur *ē*-celmi tagad pārveidoti par *ā*-celmiem; piem., rakstu valodas *vedu* veca un izloksnēs vēl tagad sastopama *vežu* (= lei. *vedžiaũ)* vietā, 3. pers. *veda* veca un dial. *vede* (= lei. *vẽdė)* vietā, daudzsk. 1. pers. *vedãm* veca un dial. *vedẽm* vietā, daudzsk. 2. pers. *vedãt* veca un dial. *vedẽt* vietā. Pēc (tag. viensk. 1. pers.) *vędu* : (pag. viensk. 1. pers.) *vedu* u. c. parauga tālāk blakus tag. viensk. 1. pers. *dęgu, bę̂gu* ir radušies pareizu un izloksnēs vēl tagad sastopamu pagātnes formu *dęgu, bę̂gu* (= lei. *degaũ, bẽgau,* skat. KZ XLIII 18 sk. un 23) vietā jauninājumi *degu, bêgu;* blakus tiem radušās vēl arī jaunas pagātnes formas *dedzu* un *bêdzu.* Un, kâ rāda, piem., tag. *lęcu, rędzu*[40]) u. c., būtu gaidāma arī pag. *dędzu, lę̃cu* u. c. ar *ę* resp. *ę̃* saknes zilbē (viensk. 1. personā); *e* resp. *ē* šais vārdos ir šaurs pārējo personu un skaitļu un tādu formu kâ *vedu (vežu* vietā) u. c. ietekmē.

c) Leišu tagadnes formām, kâ, piem., *pelnaũ, drebù, derù, stenù* atbilst latviešu formas ar *ę* saknes zilbē. Un vienā izlokšņu daļā tiešām sastopamas šādas rēgulāras formas: *pę̀lnu* Valmiermuižā u. c., *drębu, dęru, stęnu* Skaistkalnē u. c. Bet, tâ

[40]) *redzu* Alūksnē, Apukalnā un Lejasciemā ar *e* pēc 3. pers. *redz* = lei. *rẽgi* parauga.

kâ blakus *pę̂lnu* : *pèlnît* sastop verbus kâ *rãmîju* : *rãmît* un blakus *drę̂bu* : *drebêt* u. c. sastop verbus kâ *ecêju* : *ecêt* un, piem., Jaunpilī, *peŗu*, daudzsk. 1. pers. *perim* : *perêt*, no kuŗiem pēc tagadnes *i*-celmu zuduma radās — gan paglābjot šauro *e* — vai nu *peru, peram*, piem., Bīlensteinam un Mazsalacā vai *peŗu, peŗam*[41]) : *perêt*, tad nekārtni darinājumi nebija novēršami. Tâ, piem., Raunā runā blakus *pę̂lnu* arī *pèlnîju*, no kam, abām formām krustojoties, Mazsalacā u. c. radies *pelnu;* līdzīgi tag. 3. pers. *vẽta* (: lei. *vẽto)* blakus *vẽtî* : *vẽtît* Nītaurē u. c. Un pēc *peru (peŗu) : perêt* parauga radās Kauguros u. c. jauninājumi *drebu, deru, stenu* (Blīdienē *steņu*) : *drebêt, derêt, stenêt (drebu* un *deru* Kauguros varētu būt radušies arī no **drebju* resp. **deŗu*), un otrādi — pēc *drę̂bu* : *drebêt* parauga radās jauninājums *pęŗu* (: *perêt)*, piem., Baldonē, Drustos, (blakus *perêju*) Ķeipenē u. c. Līdzīgi tag. viensk. 1. pers. *pę̂ldu* Dzērbenē u. c. blakus *pe̍ldu* Raunā u. c. : *pe̍ldêt; cęŗu* Alsungā u. c. blakus *ceŗu* Nīcā u. c. (sal. daudzsk. 1. pers. *cerim* Smiltenē), *ceru* Dobelē, Raunā, Mazsalacā (kur *r* varētu būt radies no *ŗ)* vai *cerêju* Kauguros u. c. : *cerêt;* blakus *sêžu* Kauguros u. c. arī *sêdu* Cirgaļos u. c. vai *sę̂du* Nītaurē u. c. : *sêdêt;* blakus *vę̂ļu*, piem., Bīlensteinam LSpr. I 408 (te arī *vẽlêju;* daudzsk. 1. pers. *vẽlim* Remtē) arī *vẽlu* Dobelē, Raunā u. c. vai *vę̂lu* Baldonē u. c.: *vẽlêt*; tag. 3. pers. *pel* Kūdumā u. c. blakus *pę̂l* Pūrē u. c. : *pelêt;* par to arī Bīlensteins LSpr. I 41.

d) Nōminālo *o*-celmu daudzsk. nōminātīvā ar *-i* (*-ie*) un daudzsk. datīvā ar *-iem* iepriekšējā zilbē būtu gaidāms šaurs *e* resp. *ē;* Taurupē, Cesveinē, Drustos, Dzelzavā, Dzērbenē, Ērgļos, Koknesē, Lazdonā, Lizumā, Lielāmuižā, Lielvārdē, Liezērē, Piebalgā, Pļaviņās, Praulienā, Sausnējā, Skrīveŗos,

41) *peram* varēja rasties no *peŗam* (sal. 3. pers. *peŗ* Kandavā) tais izloksnēs, kur (piem., Mazsalacā) katru *ŗ* aizstāj ar *r*; sal., piem., *sêžam* blakus *sêdam* vecāka un dial. *sêdim* (= lei. *sėdime*) u. c. vietā, skat. 32. § b.

Skujenē, Odzienā, Vestienā, Vējavā, Zaubē u. c. sastopam tiešām tādas formas, kâ *zemi (zemie) celmi*, dat. *zemiem celmiem*. Daudzesē FBR XVII 144, Krāslavā XII 28 un Skaistā XV 34 un 36 gaidāmais patskanis paglābts tikai adjektīvos. Bet, tâ kâ pārējo locījumu galotnēs ir *a, ā, u* vai *uo*, tad izlokšņu vairumā (un rakstu valodā) *ę* resp. *ę̄* ienācis arī daudzsk. nōminātīvā un datīvā: *zęmi(e) cęlmi, zęmiem cęlmiem;* sal. Becenbergera Lett. Di.-St. 115 skk. un tālāk 45. § b.

e) Izlokšņu vairumā adverbiem ar *-i* (= lei. un pr. *-ai*) iepriekšējā zilbē dzirdams *ę* resp. *ę̄*, piem., *rę̄ti, lę̄ti*, un var gan domāt, ka *ę* resp. *ę̄* priekš *-i* < *-ai* ir likumisks; ar adverbu *lępni* < **lepnai* var salīdzināt viensk. nōminātīvu *lępns* (izrunā: *lępnis*) < **lepnas*. Turpretim Drustos, Dzērbenē, Piebalgā u. c. (skat. FBR XI 186) tais pašos adverbos dzirdams *e* resp. *ē*, piem., *lepni, lēti*. Tâ kâ šais izloksnēs ir arī ar līdzīgu nozīmi tādi adverbi kâ *lepņi, reši, lēši* (skat. vēl 471. §), tad, piem., *lepni* ir kontāminēts no *lępni* un *lepņi*, līdzīgi kâ (gan otrādi) *rę̄ši, vę̄ļi* Cirgaļos FBR IV 58 no *rę̄ti* un *reši* resp. no *vę̄lu* un *vę̄ļi*. Tādu izskaidrojumu atbalsta arī adverbi *lepni* un *lāti* < *lę̄ti* Vecgulbenē FBR V 145.

f) Likumam par *e, ē* un *ę, ę̄* izrunu pakļauti arī veci salikteņi, piem., *Sveîciems*[2] < **Svētciems* (skat. 58. §), *Vecpils, sestdiena, svètdiena* ap Valmieru u. c. (bet ļoti daudzās izloksnēs, piem., Jaunpilī, *sęstdiena, svętdiena*), dial. *mellelksnis* Pabažos.— Lejzemnieku izlokšņu vairumā negācija *ne* patur *e* arī vēlāru patskaņu priekšā, piem., *nevaru*. Pirmatnējā maiņa starp *ne-* un *nę-* > augšz. *na-* rodama vēl Lizumā RKr. XVII 92 sk., Taurupē, Birzgalē, Drustos, Ērgļos u. c., piem., *negrib* blakus *nęmāk*. *nę-* ir vispārināts Dundangā un — par *na-* pārvērties — austrumizloksnēs. Ugālē FBR VII 15 *nę-* runā verbu priekšā, turpretim substantīvu, vietniekvārdu un adverbu priekšā — *ne-*. Asimilējoties radies *nę-* bieži dzirdams *ę* resp. *ę̄* priekšā arī tādās lejzemnieku izloksnēs, kas citādi pazīst tikai

ne-, piem., *nędzęnu, nęmędzu* u. c. blakus *nemâku* u. c. Valmierā, Nīcā u. c.; tādu pašu asimilāciju sastopam vārdos *smę̄ķētāji* (ar *ę̄* priekš *ķ*!), *smęķętu* u. c. ap Valmieru u. c.

42. §. **Izlokšņu īpatnības.** a) Vislabāk *e, ē* un *ę, ę̄* izrunas pirmatnējo sadalījumu paglābis vidus dialekts. Te *ę* resp. *ę̄* ļoti izplatīts saknes zilbē verbiem ar *-ināt;* piem., *dędzināt, ę̂dināt* (vai arī to fonētiskos pārveidojumus) runā vidus izlokšņu vairumā un laikam visās Vidzemes lībiskajās izloksnēs (piem., Alojā, Burtniekos, Drustos, Dzērbenē, Ēvelē, Kūdumā, Liepupē, Limbažos, Mazsalacā, Nabē, Nītaurē, Pālē, Rūjienā, Siguldā, Smiltenē, Straupē, Svētciemā, Trikātā, Vainižos, Valmierā, Vecatē, Vecpiebalgā, Viļķenē u. c.), daudzās Kurzemes vidus izloksnēs (piem., Aizvīķos, Apšupē, Bārbelē, Birzgalē, Bukaišos, Dunalkā, Gramzdā, Griezē, Grobiņā, Iecavā, Kalētos, Kursīšos, Līvbērzē, Lutriņos, Nīcā, Penkulē, Pērkonē, Rundālē, Saldū, Sesavā, Skaistkalnē, Svirlaukā, Udzē, Vircavā, Zaļeniekos, Zebrenē u. c.) un augšzemnieku izlokšņu vairumā (piem., Akmīstē, Baltinavā, Barkavā, Bērzaunē, Biržos, Cesveinē, Dzelzavā, Ērgļos, Jaunrozē, Kaldabruņā, Kalupē, Kaunatā, Krāslavā, Lazdonā, Liezērē, Līvānos, Lubānā, Praulienā, Preiļos, Skaistā, Skrīveŗos, Sunākstē, Susējā, Varakļānos, Vestienā, Viesītē, Zasā). Turpretim *dedzināt, êdināt* vai no tiem radušās formas sastop dienvidrietumu Vidzemes stūrī (tâ Ādažos, Carnikavā, Mangaļos, Suntažos), laikam visā tāmnieku apgabalā (piem., Ārlavā, Dundangā, Īvandē, Kaltenē, Piltenē, Popē, Puzē, Sarkanmuižā, Talsos, Ugālē, Zlēkās, Zūrās) un vienā Kurzemes vidus izlokšņu daļā, piem., Bauskā, Baldonē, Bēnē, Dobelē, Džūkstē, Jaunpilī, Kalnaciemā, Kazdangā, Klosterē, Lestenē, Augstkalnē, Priekulē, Remtē, Rucavā, Sakā, Skrundā, Slampē, Snēpelē, Ozolmuižā Smārdes pagastā, Ozolniekos, Vaiņodē, Vānē, Vārmā, Vecaucē, Zemītē. Formas kâ *desmit* blakus *dęsmitais* Mazsalacā, Valmiermuižā, Vecatē u. c. un *nezini* blakus *nãzinu* u. c. Ērgļos rāda, ka senāk izruna mantotajam *i* vismaz vienā latviešu

izlokšņu daļā līdzīgi kâ mantotajam *ē* un *ę̄* bijusi atkarīga no sekojošo skaņu rakstura; par to arī Becenbergers BB XII 223[1] un Kön. St. I 186 un Kauliņš BB XVI 334. Tādās izloksnēs formas *dędzināt* un *ędināt* ar *ę* resp. *ę̄* ir likumiskas. Un ir vispār iespējams, ka, piem., *dęsmitais* blakus *desmit* senāk bijis visās latviešu izloksnēs. Ja tas tâ nebūtu bijis, tad varētu domāt, ka izloksnēs, kur nekad *dęsmitais* nav runāts blakus *desmit*, piem., *dędzināt* būtu radies, krustojoties formām *dędzę̄nât* (skat. 662. §) un *dedzināt*. Ja tomēr *i*-skaņas divējādā izruna senāk būtu bijusi visās latviešu izloksnēs, tad, piem., *dedzināt* un *êdināt* ar *e* resp. *ē* būtu jauninājumi. Tikai tag. viensk. 2. pers. formu kâ *dedzini*, *êdini* un imper. daudzsk. 2. pers. formu *dedziniet*, *êdiniet* ietekme vien laikam gan nevarētu ieviest tādu infinitīvu (kâ *dedzināt*, *êdināt*) izrunu. *e* resp. *ę̄* vispārināšanu varētu būt arī veicinājušas formas kâ *dedzīt* (= lei. *dēginti*).

b) Rēgulārus infinitīvus kâ *degt* = lei. *dègti*, *sẽt* = lei. *sẽti* sastopam Kuldīgas un Tukuma apriņķa dienvidu daļā, Jelgavas un Bauskas apriņķī, Aknīstē, Biržos, Daudzesē, Dignājā, Kaldabruņā, Neretā, Saukā, Secē, Sēlpilī, Sunākstē, Susējā, Zasā u. c. Sēlijā, Latgalē un Alsviķī, Alūksnē, Alojā, Apukalnā, Auciemā, Augstrozē, Burtniekos, Cirgaļos, Dikļos, Dzelzavā, Ērģemē, Ēvelē, Gaujienā, Gulbenē, Igatē, Kalsnavā, Kūdumā, Ķeipenē, Lejasciemā, Lizumā, Lielāmuižā, Lielvārdē, Lubānā, Mazsalacā, Olainē, Palsmanē, Plāterē, Raunā, Rembatē, Rubenē, Rūjienā, Sērmūkšos, Skrīveŗos, Smiltenē, Suntažos, Trikātā, Valkā, Valmierā, Vecatē, Zeltiņos u. c. Vidzemē. Pie tam te ir jāievēro, ka austrumnieku izloksnēs *ē* likumiski pārvērties par *ę̄* resp. *ie* un ka *e* Kalsnavā, Lubānā un latgaļu izlokšņu vairumā kļuvis vairāk vai mazāk plats (skat. 43. §; vecs *ę* būtu tur pārvērties par *a*).— Turpretim infinitīvi kâ *dędzt*, *sę̄t* > augšz. *dagt*, *sàt*[2] sastopami Aizputes, Grobiņas, Talsu, Ventspils apriņķī, Kuldīgas apriņķa ziemeļu daļā (arī vēl Skrundā) un Tukuma apriņķa ziemeļu

daļā, Stelpē un Vallē (Bauskas apr.), Rietumvidzemē (skat. RKr. XIII 91) un Taurupē, Cesveinē, Cēsīs, Drustos, Druvienā, Dzērbenē, Ērgļos, Koknesē, Liepkalnē, Lazdonā, Liezērē, Ļaudonā, Mālpilī, Nītaurē, Pļaviņās, Praulienā, Sarkaņos, Sausnējā, Skujenē, Straupē, Tirzā, Vestienā, Vietalvā, Zaubē u. c. Vidzemē; sal. arī Becenbergera norādījumus Lett. Di.-St. 114[1]. Dundangas FBR III 9, Limbažu IV 93, Liepupes VIII 74, Pāles XIV 58, Popes XVI 111, Puzes XX 11, Sarkanmuižas un Zūru VIII 114 un 128, Svētciema XV 58 un Vainižu XIV 83 lībiskajās izloksnēs *e* un *ē* aizstāts ar *ę* resp. *ę̄* tikai vienzilbes infinitīvos kâ *degt, sēt!* Apgabalā, kur runā *dęgt, sę̄t* utt., refleksīvajos infinitīvos *-ies* priekšā ir vai nu likumiskais *e* resp. *ē*, piem., *redzêtiês* Drustos (blakus *rędzę̄t), velties* Sausnējā (blakus *valt* < *vęlt),* vai arī nerefleksīvo formu ietekmē — *ę* resp. *ę̄*, piem., *cęlties* Rucavā, Skrundā, Turlavā u. c., *turę̄ties* Nīcā u. c. Formas kâ *dęgt* un *sę̄t* izskaidrojamas ar tā *ę* resp. *ę̄* vispārinājumu, kas bija fonētiski radies no infinitīva celma atvasinātajās formās — supīnā, kondicionālī, tag. divdabī ar *-dams,* pag. pasīvajā divdabī un darītāju vārdos ar *-tājs:* kâ, piem., *turę̄tu, turędams, turęts, turętājs* ar *ę̄*, tâ arī *turę̄t.* Līdzīgi dažās izloksnēs vispārināts infinitīva (un nākotnes) šaurais *e* resp. *ē;* tâ, piem., austr. *ceĺdams* (*caldams* < *cęldams* vietā) un *ceĺtu* (*caltu* < *cęltu* vietā) Līksnā pēc inf. *ceĺt'* (un nāk. *ceĺšu*) parauga vai *redzedams, redzets, redzetaš,* (kond.) *redzet* pēc inf. *redzet* parauga Alojā FBR XIX 79, Liepupē VIII 61, Limbažos IV 87, Pālē XIV 59, Vainižos turpat 83, Svētciemā XV 58 u. c.; skat. arī FBR XVIII 31 un 197. Ka dažās lībiskajās izloksnēs — kâ jau minēts — *ę* resp. *ę̄* runā tikai vienzilbes infinitīvos, ir skaidrojams ar to, ka formās kâ *redzēt* šauro *e* resp. *ē* atbalsta arī atbilstošais pagātnes celms *redzējā-,* kamēr vienzilbes infinitīviem saknes zilbe no piederīgajiem pagātnes celmiem palaikam šķiras, sal. piem., *mes-t* : *metē-, cel-t* : *cēlē-, brēk-t* : *brēcē-, strēb-t* (izrunā: *strēp-t)* : *strēbē-.*

c) Dažās rietumu izloksnēs *ę̄* priekš *j* reizēm ieviests analoģiski. Pēc tādu formu parauga kâ, piem., pag. viensk. 1. pers. *cêlu* (senāka *cêļu* vietā) : pag. akt. divd. *cęlus-* resp. *cęluš-*, darbības vārds *cęlums*, darītāja vārds *cęlājs* ir sastopamas Alojā FBR XIX 78, Pūrē XIV 46, Svētciemā XV 58, Vecatē XVI 83 sk., Limbažos, Džūkstē, Kandavā, Naukšēnos, Rūjienā formas kâ *lēju* : *lējus-* resp. *lējuš-*, *lējums* vai to fonētiski pārveidojumi; no Blīdienes FBR XVI 96, Lādes un Nabes XI 68, Pāles un Viļķenes XIV 59, Vainižiem 83, Straupes XV 147 ir minēti tikai participi kâ *lējus-* resp. *lējuš-* vai to fonētiski pārveidojumi un darītāju vārdi kâ *sējāš* no Straupes l. c. > *sējaš* no Lādes l. c. No Sabiles FBR IV 65 minēts *sęjums*[2] „перевязка“ blakus *sējums* „посев“ (tâpat Naukšēnos un Vidrižos), turpretim no Kandavas *sējums* blakus *sêjums*[2] un no Rūjienas *sējums* un *sęjums*; sal. vēl arī FBR VI 10.

d) Kâ *ęi* no *ei*, tâ arī sastopams *ęj* no *ej* augšzemnieku izloksnēs — Aknīstē FBR XV 167, Biržos XII 65, Pļaviņās VIII 80, Preiļos IV 98, Stelpē XVIII 9, Susējā VII 133, Zasā XIII 83, Secē un Skrīveŗos, un kâ *ai* no *ei*, tâ arī *aj* no *ej* augšzemnieku izloksnēs — Alsviķī FBR XIX 119, Apukalnā VIII 28, Daudzesē XVII 145, Gulbenē V 145, Kaldabruņā XVII 47, Kalupē XVIII 33, Neretā XIX 98 sk., Sēlpilī XX 60, Sunākstē XVI 41, Alūksnē RKr. XVII 120, Lejasciemā un Zeltiņos; par to arī A. Ābele FBR IV 47[2].

e) Kursas un Zemgales izloksnēs — Blīdienē FBR XVI 96, Piltenē XX 30, Popē XVI 111, Sarkanmuižā VIII 114, Ugālē VII 15, Zlēkās un Zūrās 40, Ancē un Jaunpilī — ir (tâpat kâ baltvācu valodā) *e* un *ē* tautosillabiska *r* priekšā pārvērties par *ę* resp. *ę̄*, piem., *vęrsis* < **versis* Jaunpilī, viensk. nōm. *vę̂rpę*[2] < *vę̀rpēja* Ancē; Piltenē, Popē, Sarkanmuižā, Ugālē un Zūrās *ę* no *e* rodams arī tautosillabiska *l* priekšā, piem., *spęlt* < *spelte* Ugālē.

f) Daži atvasinājumi izloksnēs paglābuši sava pamatvārda

e-kvalitāti; tâ no ogu vārdiem ar *-ene* atvasinātie stādu vārdi ar *-enāji*, piem., *brūklenāji* Kauguros, Suntažos u. c. > augšz. *brouklenaji* Gulbenē, Lejasciemā (blakus *brūklęnāji* Vecpiebalgā u. c.); *eglājs* (: *egle*) Gulbenē (blakus *ęglājs* Mag. XII 3, 3 u. c.); daudzsk. nōm. *cęlmen*[*e*]*s* (: *cęlms*), kāda sēņu šķirne, Liepupē FBR VIII 61; *mędît* Bīlensteinam LSpr. I 42, Naukšēnos > *mędīt* Liepupē FBR VIII 62 u. c. ar *ę* pēc mēdījamās skaņas *mę* parauga (Kauguros u. c.: *mēdît*); *ęrmigs* Lādē FBR XI 68, Liepupē VIII 61, Svētciemā u. c. un augšz. *ārmeigs* Susējā FBR VII 134 < *ęrmīgs* (: *ęrms*) blakus *ērmīgs* citur; *vêrsans*[2] Dundangā V 132 jeb *vêrsanc*[2] Limbažos IV 88 (: *vērsis*) blakus rakstu valodas *vęrsęns;* deminutīvs *vęzmel*[*i*]*s* (: *vęzms*) Svētciemā; daudzsk. nōm. *grędzęntini* Rucavā (: *grędzęns*). Pamatvārda *ę* resp. *ę̄* palaikam paliek deminutīvos ar *-iņš*, *-iņa* vidusizlokšņu Turlavā un lībiskajās izloksnēs Dundangā, Duntē, Kaltenē, Lādē, Limbažos, Liepupē, Nabē, Pālē, Piltenē, Popē, Puzē, Pūrē, Rindā, Rojā, Rozēnos, Sabilē, Sarkanmuižā, Skultē, Stendē, Stienē, Svētciemā, Ugālē, Užavā, Vainižos, Valgalē, Vendzavā, Viļķenē, Ziņās, Zlēkās, Zūrās u. c., piem., viensk. vok. *dęliņ* (citur: *dêliņ*) : *dęls*. Ziņās u. c. sastopams blakus deminutīviem kâ *dęli*[*ņ*]*š* no pamatvārda *tęvs* jēdzieniski nošķirtais *tēvi*[*ņ*]*š* ar gaidāmo *ē* (bet Vendzavā ar tādu pašu nozīmi: *tęviš*) un Nabē FBR XI 68 un Vainižos XIV 83 — *tēviņč* (dzīvnieku) blakus *tęviņč* (demin. vārdam *tęvs*). Līdzīgi tāda tipa lībiskajām formām kâ **dęliņš* izskaidrojami tādi deminutīvi kâ *dęlinc* u. c. Alojā FBR XIX 78, latgaļu *dāl'iņč* (< *dęliņš*) Kosovska Gram. 11 un *daśeņa* (< *dęseņa*) Ciblā FBR VI 33. Par to arī Becenbergers Lett. Di.-St. 119.

g) Ļoti bieži — sevišķi austrumizloksnēs — *e* asimilējas sekojošam *ę* vai *ę̄* (= vidusizl. *e*, *ē*), tâ, piem., vārdâ *zuvitęlę* u. c. Gramzdā FBR IX 96 un pag. viensk. 1. personā *ęcęju* (= rakstu val. *ecēju*) augšz. Vējavā. Augšzemnieku dialektā tāda asimilācija sastopama sevišķi substantīvos ar *-e* > *-ę* un

pag. *ē*-celmos, piem., viensk. nōm. *zęmę* Stelpē FBR XVIII 9 > *źęḿę* (lok. *źęḿę̄* u. c.) un pēc tam arī viensk. ak. *źęḿi* u. c. Dagdā (līdzīgi Barkavā, Ciblā, Kaunatā, Kārsavā, Lubānā, Ludzā, Skaistā, Zvirgzdinē u. c.; Krāslavā FBR XII 28 arī daudzsk. ģen. *źęḿu*, bet Varakļānos XI 102 un 108, piem., blakus *ṕęl'e* gan sastopams *ṕęl'i*, *ṕęl'iś* u. c., bet daudzsk. ģen. *ṕęlu*), pag. 3. pers. *ńęśę*, daudzsk. 1. pers. *ńęśęm*, bet viensk. 1. pers. *ńešu* Andrupinē, Kaunatā, Kārsavā, Skaistā u. c. (bet pag. 3. pers. *ńeśę* Baltinavā, Dagdā, Līksnā u. c.); sal. arī 41. § f par Nirzu, kur *ę* > *a*, runājot, piem., *źaḿa* < *zeme*.

h) Piedēkļu *e* vietā augšzemnieku izloksnēs — Lejasciemā (par ko A. Ābele FBR IV 46), Gulbenē (par ko E. Hauzenberga FBR V 144), Aknīstē (par ko K. Ancītis FBR XV 167), Dzelzavā, Litenē, Meirānos, Viesītē u. c. — ir sastopams vairāk vai mazāk rēgulāri *ę* (piem., *veseļība* Dzelzavā), no kam *a* austr. Alsviķī FBR XIX 119 (piem., *zemana* < *zemene*), Apukalnā (par ko A. Ābele FBR VIII 28), Neretā (par ko V. Meņģele FBR XIX 98).

i) Dzelzavā (kâ aizrāda Kauliņš BB XVI 335 sk.) *e* zināmos gadījumos pārvēršas par „neskaidru (guturālu)" e, kas attiecas pret rakstu valodas *e* tâpat kâ austr. *y* pret *i*; par šā e izrunu arī A. Elksnītis FBR IX 131. Tāds „neskaidrs" e pēc Kauliņa aizrādījuma sastopams vārdos *geras, gera* = rakstu val. *gaŗas, gaŗa* (no *gaŗš*), *ted* „tad", *tev*, infinitīvos *pelt, mest, nest, vest, segt, degt, velt, smelt, celt* (bet ne infinitīvos *ķert, celties*), imperātīvos *vel, cel, ber* (bet ne tag. 3. personā *ber* < *beŗ*), *dzen, zvel, velc* (bet ne imperātīvos *ķer, nes, sedz*!), nāk. 3. personā *ņems* (bet ne nāk. viensk. 1. personā *celšu*), viensk. akuzātīvos *svecu, pelu, telu, geru* rakstu valodas *sveci, peli, teli, gaŗu* vietā. Tâ kâ Kauliņa norādījumi nav pilnīgi un tajos var būt arī kļūdas, tad nav iespējams tādu e pakļaut kādam noteiktam likumam; liekas, ka šī skaņa sastopama tur, kur citās augšzemnieku izloksnēs ir sekundārs *ę* (*e* vietā), skat. 43. §.

j) Izlokšņu formās ar *e*, piem., *līdzenc* (rakstu val. *līdzęns* vietā) u. c. Liepupē, Svētciemā (par ko E. Hauzenberga FBR VIII 61 sk.), *cilveks* (rakstu val. *cilvēks* vietā) Liepupē, Stienē, Vainižos, *aclegs* (rakstu val. *atslēga* vietā) Vainižos u. c., tāds *e* laikam ieviests rakstu valodas ietek-

mē[42]) īstenā izlokšņu *a* vietā; sal. 33. § b un „kādreizējo“ *aclags* Vainižos FBR XIV 81, kâ arī *pẹlaks* < *pẹlẹ̄ks* u. c. turpat.

43. §. *e, ē* : *ẹ, ẹ̄* gala zilbēs. a) Gala zilbju *-e* resp. *-ē* rakstu valodā ir vienmēr šaurs, izjemot tādos vārdos kâ *sẹ, bẹ̄* u. c. Bīlensteinam LSpr. I 44. Negācijā *nê* (tâ, piem., runā Baldonē, Bēnē, Bīriņos, Blīdienē, Dobelē, Gramzdā, Ikšķilē, Iecavā, Mazsalacā, Nīcā, Valmierā, Vatrānē u. c.) dzirdams *ẹ̄* lībiskajās (piem., Dundangā, Ēdolē, Lādē, Popē, Rojā, Sabilē, Sarkanmuižā, Stienē, Talsos, Zlēkās, Zūrās u. c.) un arī daudzās vidus izloksnēs (piem., Aizvīķos, Carnikavā, Kabilē, Kalētos, Kazdangā, Krimuldā, Nīgrandā, Nītaurē, Olainē, Rucavā, Skrundā, Suntažos, Vārmā, Zaubē u. c.), no kam cēlies augšz. *ā* (piem., Litenē). Ja *nê* varētu būt cēlies no *ne* (sal. IF XXXIII 105), tad *nẹ̄* būtu senāks nekâ *nê*; *nê* varētu būt cēlies no *nẹ̄* salikta *ne-* (skat. 41. § sk.) ietekmē. Bet gala zilbju *-e* var būt (tâ *(į)ē*-celmu viensk. nōmināt̄ivā un — proklizē — varbūt arī vienzilbes formās *še, te,* sal. lei. *tẹ̄* Būgam РФВ LXXI 59[2] un Aist. Stud. I 43, gr. τῇ un Becenbergera apcerējumu BB X 204, bet skat. arī 487. § c) saīsināts no pirmatnēja šaura *-ē* un tâtad patskaņa nokrāsas ziņā sens. No šā šaurā *-e* būs radies arī augšz. *-ẹ,* jo koplatviskais *-ẹ* tur būtu pārvērsts par *-a* (bez iepriekšējo līdzskaņu mīkstināšanas); augšzemnieku dialektā, kâ minēts vēl tālāk (šā § e nodalījumā), ir tendence gala zilbēs izrunāt senāku *e* kâ *ẹ*. Vairāk vai mazāk plats *-ẹ* rodams *-e* vietā Palsmanē, Lejasciemā, Piebalgā, Liezērē, Meņģelē, Ērgļos, Ogrē, Lazdonā, Dzelzavā, Cesveinē, Vestienā, Koknesē, Sēlpilī u. c.[43]) un tālāk uz austrumiem (bet Alūksnē *-e*, skat. RKr. XVII 118); dažās latgaļu izloksnēs, piem., Ciblā FBR VI 32 un Kaunatā, tai vietā runā pat *-a* ar iepriekšējo līdzskaņu mīkstinājumu. Jaunrozē, Apukalnā, Jaungulbenē, Alsviķī, Sai-

[42]) Latviešu grāmatās *ẹ* un *ẹ̄* no *e* resp. *ē* nav šķirti, un jaunus vārdus izrunā ar šauru *e*-skaņu.

[43]) Arī vidus izlokšņu Gramzdā, skat. FBR IX 96.

kavā, Praulienā, Kalsnavā, Pļaviņās, Neretā u. c. nōmināliе (*į*)*ē*-celmi beidzas ar *-a* bez iepriekšējo līdzskaņu mīkstinājuma. Tas pats notiek ar *e* (kas saīsināts no *ē*) slēgtās gala zilbēs: rakstu val. daudzsk. nōm. un ak. un viensk. ģen. *bites* > *bitęs* Rankā, Ērgļos, Ābeļos u. c. un tālāk uz austrumiem (bet Alūksnē paliek *-es*) jeb *bitas* Alsviķī u. c.; tâpat arī — ar ē celma beigās baltu pirmvalodas priekšpēdējā zilbē, piem., lejz. daudzsk. dat. *bitēm,* daudzsk. lok. *bitēs,* pag. daudzsk. 1. pers. *nesēm,* daudzsk. 2. pers. *nesēt* > *bitęm, bitęs, nesęm, nesęt* Jaunpiebalgā u. c. (visu šo formu galotnēs senāk var būt bijis palātāls patskanis).

b) Komplicētāks ir kāda jau vienmēr īsa e liktenis tagad vienzilbes formās, kas beidzas ar līdzskani. Tādi gadījumi kâ viensk. nōm. *vęcs, mežs,* tag. 3. pers. *tęk, kreš,* inf. *degt* ir jau iepriekš pārrunāti. Pirmbaltu **męs* „mēs“ un **ęš* „es“ latviešu refleksos būtu gan gaidāms *ę,* un tiešām ir sastopams *ęs* ne tikai tāmnieku (piem., Dundangā, Popē, Rindā), bet arī Vidzemes vidienes izloksnēs (piem., Taurupē, Drustos, Ērgļos, Gatartā, Liepkalnē, Meņģelē, Piebalgā, Ogrē, Vestienā, Zaubē), no kam cēlies augšz. *as* Barkavā, Cesveinē, Kalsnavā, Kārsavā, Lazdonā, Līvānos, Lubānā, Ļaudonā, Neretā, Pļaviņās, Praulienā, Saikavā, Sausnējā, Skaistā, Tirzā, Zvirgzdinē u. c., un *męs* (piem., Taurupē, Alsviķī un Ērgļos; vai austr. *męś* Kārsavā, Krāslavā, Pildā, Zvirgzdinē), no kam cēlies augšz. *mas* (piem., Barkavā, Cesveinē, Lazdonā, Lubānā, Neretā, Praulienā), vai (ar gaŗu patskani pēc *jūs* parauga) *mēs* tāmnieku izlokšņu vairumā (piem., Piltenē, Popē, Ugālē, Zlēkās, Zūrās) un Drustos, Dzērbenē, Vecpiebalgā, Zaubē Vidzemes vidienē, no kam augšz. *mās,* piem., Kraukļos. Bet blakus runā *es* dažās tāmnieku izloksnēs (piem., Ārlavā, Puzē, Sasmakā, Stendē, Ugālē), vidus izlokšņu vairumā (piem., Valmierā) un dažās augšzemnieku izloksnēs (piem., Alsviķī, Alūksnē, Apukalnā, Baltinavā, Dignājā, Gulbenē, Kaldabruņā, Lašos, Lejasciemā, Līksnā, Sēl-

pilī, Sunākstē, Viļakā) un *mes* (piem., Adulienā, Gulbenē, Apukalnā, Alūksnē, Baltinavā, Dignājā, Susējā, Biržos, Aknīstē, Dzelzavā, Kaldabruņā, Lejasciemā, Sēlpilī) vai (ar gaŗu patskani) *mēs* dažās tāmnieku (piem., Nogalē, Stendē, Usmā) un varbūt visās vidus izloksnēs vai katrā ziņā to lielākajā daļā. Varbūt *es, mes, mēs* ir kādreiz radušies verbālu formu priekšā, kuŗām bijis palātāls saknes patskanis, un vēlāk (līdzīgi *ne-*) būtu vispārināti.

pret un *nedz* laikam ir aiz *-t, -dz* zaudējuši *-i*, un varbūt tas pats *i* (resp. *e)* zudis arī aiz *bet, jel* un *bez*. Tomēr nav skaidri zināms, vai tad, kad radās pārskaņa, galotnē te vēl bija palātālais patskanis: proklizē var būt, piem., **preti* saīsināts par *pret* jau toreiz, kad vēl bija pazīstama, piem., tag. 3. pers. **turi*. Kāds patskanis zudis aiz *-b* vārdā *jeb* (skat. arī 586. §), paliek nezināms. Ar šauru *e* runā šās formas vidus izlokšņu vairumā, *pret, bet, bez* arī tāmnieku izloksnēs (piem., Dundangā) un augšz. Lejasciemā, Pļaviņās, Krāslavā u. c., *bez* arī Saikavā u. c. Turpretim *pręt, bęt, bęz* sastopami Drustos (kur visos tagadējos vienzilbes vārdos, kas beidzas ar nemīkstinātu līdzskani, *e, ē* vietā runā *ę* resp. *ę̄*, tā, piem., arī viensk. nōmināt̄ivā *klę̄ts* Изв. XXII 1, 101 < **klētis* > rakstu val. *klēts), bęt* Gatartā, Jaunpiebalgā, Sarkanmuižā u. c., *nędz* Popē un Sarkanmuižā, *jęl* Popē un — ar augšz. *a* < *ę* — *prat* un (?) *jal*[44]) Sausnējā, *bat* Dzelzavā, Saikavā, Odzienā u. c. Varbūt (?) kādreiz *bęt* utt. runāts, ja sekoja formas ar vēlāru saknes patskani, *bet* utt. — ja sekoja formas ar palātālu saknes patskani vai tādu vārdu priekšā, kam mīkstināts sākuma līdzskanis, pēc kam viena kāda forma vispārināta. Par *sen* (Piltenē runājot *sęn)* un *vêl* skat. FBR XVIII 198 sk. un 472. §.

c) Rakstu valodas *e, ē* vietā nāk. 3. personā sastop *ę* resp. *ę̄*

[44]) *jal* sastopams arī Dundangā, kur vismaz uzsvērtais *ę* nav pārvērties par *a*.

(piem., *dęgs, bę̂gs*) tāmnieku izloksnēs (piem., Piltenē, Popē, Ugālē, Zūrās) un Drustos, Dzērbenē, Ērgļos, Vestienā u. c., no kam augšz. *a* resp. *ā* Bērzaunē, Cesveinē, Druvienā, Grostonā, Lazdonā, Praulienā, Sausnējā u. c. Visdrīzāk liekas, ka te pārjemta infinitīva celma platā *ę* resp. *ę̄* skaņa (skat. 42. § b); citādi varētu vienīgi domāt, ka, piem., formā *dęgs* aiz *-s* nav zudis neviens patskanis vai arī, ka — kâ jauninājums — zudis *-a*; sal. nāk. 3. pers. refleksīvo formu *calsas* (rakstu valodas *celsies* vietā) un daudzsk. 1. pers. *calsam* (rakstu val. *celsim* vietā) Sausnējā u. c.

d) Rakstu valodas *e, ē* vietā tag. ind. viensk. 2. personā un imperātīvā (piem., *cel*) sastop *ę, ę̄* (*cęl* blakus refleksīvajam *celies*) Drustos, Ērgļos, Ogrē, Vecpiebalgā, Vestienā u. c. un (piem., imper. *tęc!* rakstu val. *teci!* vietā) tāmnieku dialektā (piem., Dundangā, Piltenē, Sarkanmuižā, Ugālē, Zūrās), no kam augšz. *a, ā* (*cal* blakus refleksīvajam *celies*) Bērzaunē, Cesveinē, Druvienā, Grostonā, Kalsnavā, Kraukļos, Lazdonā, Lubānā, Praulienā, Sausnējā u. c., skat. par to Изв. XXII 1, 96 skk.

e) Austrumizloksnēs, kur *ę* pārvērties par *a*, sastop zināmās vienzilbes formās *ę* senāka *e* vietā. Piemēri: *ŕędź* (= lei. *rẽgi*), *śęń* (= *sen*) Bērzpilī, *t'ęv* Andrupinē, Dagdā, Krāslavā u. c., tag. ind. viensk. 2. pers. un imper. *ńęś* (un pēc šās formas parauga arī daudzsk. 2. pers. *ńęśit'*) Krāslavā u. c., nāk. 3. pers. *ńęśś* (un tās ietekmē arī daudzsk. 1. pers. *ńęśśim* un daudzsk. 2. pers. *ńęśśit'*) Andrupinē, Krāslavā u. c., inf. *ńęšt'* Kārsavā, Pildā, Varakļānos, Zvirgzdinē. Pilnīga materiāla trūkuma dēļ lai ir pateiktas tikai domas, ka šais izloksnēs uzsvērts *e* (sal. *b'et, pret, b'ez* Krāslavā) pārvērties vienzilbes formās par *ę*, ja tam sekoja līdzskaņi, kas lejzemnieku izloksnēs nav mīkstināti (sal. tag. 3. pers. *ćeļ* = lejz. *ceļ* blakus viensk. 2. pers. *ćęļ'* < *cel* Varakļānos) un ja šādu pārvēršanos

netraucēja sistēmas spaids (tāpēc laikam, piem., viensk. nōm. *mežš* ar *e* citu locījumu kâ *mežu, mežy* u. c. ietekmē).

44. §. a) *ę, ę̄* > augšz. *a, ā* un *ē* > augšz. *ę̄* vai *ie*. Gaujienā, Palsmanē, Jaunpiebalgā, Ērgļos, Vestienā, Vecumniekos, Secē u. c. *ę* un *ę̄* pārvēršas par platākām skaņām, vairāk nosliecoties uz *a, ā*, kuŗas var apzīmēt ar *ä* resp. *ā*, vai arī (tâ, piem., Daudzesē) par gaišām *a* resp. *ā*-skaņām. Uz austrumiem no turienes, proti, Trapenē, Lizumā, Zeltiņos, Lejasciemā, Tirzā, Liezērē FBR XIV 177 (skat. arī XVII 80 par Lauteri), Praulienā, Lazdonā, Cesveinē, Sarkaņos, Bērzaunē, Sausnējā, Vietalvā, Pļaviņās (un Koknesē) FBR VIII 81, Sēlpilī, Piksterē, Sunākstē, Susējā un tālāk uz austrumiem šās skaņas ir pārvērtušās par *a* resp. *ā*, ko vietām, tâ Baltinavā un Kārsavā, izrunā ļoti gaiši; tâ piezīmē Apsīšu Jākups RKr. XVII 92, ka Lizumā *ā*, piem., vārdā *bārzs* < *bę̄rzs* esot mazāk „plats" nekâ, piem., vārdā *bārda*, kur *ā* ir arī lejzemniekiem. Augšzemnieku *ā* < *ę̄* sastopams kopš 14. gadsimteņa dokumentos minētajos vietvārdos, tâ Barsono Livl. Güterurkunden I 130. nr-ā (no 1389. g.) vai Barsoon turpat 663. nr-ā (no 1497. g.); sal. austrumlei. *bága* < *bĕga* u. c. Skardžum Arch. Phil. VII 40, Ģerulim Lit. Dialektst. 68, 96 u. c.

Turpretim šaurais *ē* Jaunrozē (te, kâ teikts FBR VIII 29, palaikam tikai uzsvērtās zilbēs), Apukalnā, Alūksnē RKr. XVII 122, Alsviķī, Zeltiņos, Lejasciemā, Vecgulbenē, Balvos, Baltinavā, Viļakā, Kalupē, Līksnā, Lašos u. c. pārvērties par *ie* (sal. žem. *ie* < *ē*); *ie* te ir gan tikai rupjš apzīmējums: izruna svārstās starp *ᵉę̄* (tâ Lejasciemā, par ko A. Ābele FBR IV 46), *e͡ā, e͡a, i͡ē, i͡e*. Lubānā (par to arī FBR XVII 117) un latgaļu izloksnēs Andrupinē, Barkavā, Bērzpilī, Ciblā, Kaunatā, Kārsavā, Krāslavā, Ludzā, Pildā, Rēzeknē, Skaistā, Varakļānos, Vārkavā, Viļānos, Zvirgzdinē u. c. ir tikai tas *ē* pārvērties par *ie*, kas jau senāk nebija pārvērties par *ę̄* vai (tâ Ciblā FBR VI

33) *ā* (piem., pag. 3. pers. *ćāļa* < *cēle*) resp. (Pildā XIII 41) aiz *r* un vārda sākumā par *ā* (piem., *drābẹ* < *drēbe*, *âšť* < *êst*). Tâ, piem., Bērzpilī *ẹ̄* sastop *ē* vietā, pirmkārt, *ẹ*, *ẹ̄* (= lejz. *e*, *ē*) priekšā, piem., pag. 3. pers. *l'ẹ̄ćẹ*, daudzsk. 1. pers. *l'ẹ̄ćẹm*, daudzsk. 2. pers. *l'ẹ̄ćẹt* (bet viensk. 1. pers. *l'ieču*, viensk. 2. pers. *l'ieći*), viensk. nōm. *dźẹ̄rvẹ*, *dvẹ̄śẹl'ẹ*, viensk. ģen. un daudzsk. nōm. un ak. *dźẹ̄rviś* < *dzērves* un pēc tam arī viensk. ak. *dźẹ̄rvi* (bet daudzsk. ģen. *dziervu*), nāk. 3. pers. *ệśś*, daudzsk. 1. pers. *ệśśẹm*[45]), daudzsk. 2. pers. *ệśśẹt* (bet viensk. 1. pers. *iêššu*, viensk. 2. pers. *iêśśi*), inf. *ệśt'*[46]), *śẹd'ệt'* un vārdā *vệl'*. Turpretim ar *ie* < *ē* turpat, piem., viensk. nōm. *b'ierźeńč*, *d'iel's*, *viejś*, viensk. ģen. *d'ieļa*, viensk. dat. *vieršam*. Atašienē, Dagdā, Līvānos, Naujenē (Latgalē) un pārējās augšzemnieku izloksnēs (kur *ē* nepārvēršas par *ie*) ir katrs *ē* pārvērties par *ẹ̄*, un proti, no Gaujienas, Palsmanes, Lizuma, Jaunpiebalgas, Liezēres, Ērgļiem, Ogres, Skrīveļiem, Birzgales, Valles sākot uz austrumiem. Kaldabruņā — skat. FBR XVII 46 sk. — tikai *ê*[2] un *-ê*[47]) pārvērties par *ẹ̄*, bet *e* slēgtās zilbēs ir paglābts. Plāterē un Vecpiebalgā sastopams *ẹ̄* < *ē*, kâ liekas, tikai vaļējās gala zilbēs; Meņģelē un Taurupē — bez tam arī galotnēs *-ẹ̄s* un *-ẹ̄m*. Latgaļu izoglōsas *ē* refleksiem V. Rūķei FBR XIX 146 skk.

Turpretim šaurais *e* augšzemnieku izloksnēs palaikam paglābts, izjemot 42. § g un h un 43. § a un e minētos gadījumus, kur tas sekundāri ir pārvērties par *ẹ* vai *ä*. — No Aulejas FBR XV 33 minētas formas kâ *ŕadźât'*, *śap't'eińi*, *d'ịaveińi* < *redzêt*, *septīņi*, *devīņi*.

b) *ei* > augšz. *ẹi*, *ai*. Arī diftongs *ei* Aknīstē, Andrupinē, Biržos (Jēkabpils apriņķī), Elkšņos, Bērzpilī, Ciblā, Dagdā, Krāslavā, Koknesē, Līvānos, Liezērē, Lubānā, Ludzā, Odzienā,

45) Sal. arī 42. § g.

46) Sal. ar to tādus infinitīvus kâ *ńẹśt'* 43. § e.

47) Ar ^ te apzīmēta kāpjošā intonācija.

Pļaviņās, Preiļos, Secē, Skaistā, Skrīveŗos, Slatē, Stelpē, Susējā, Vallē, Viļānos, Zasā u. c. (katrā stāvoklī), Kārsavā un Zvirgzdinē tikai vārda beigās pārvērties par *ęi* un Lejasciemā (tikai saknes zilbēs), Pildā (tikai aiz *r*, kamēr citur runā *ęi*), Alsviķī, Alūksnē, Apukalnā, Jaunrozē, Kaldabruņā, Kalupē, Krāslavā, Lašos, Līksnā, Neretā, Sēlpilī, Sunākstē, Vecgulbenē un (te ar ļoti gaišu *a*) Daudzesē tālāk pārvērties par *ai*; latgaļu izoglōsas V. Rūķei FBR XIX 150 sk.

Lībiskajās izloksnēs *ei* — gan lībiešu ietekmē — runā ar ļoti šauru *e*.

$$a > o \text{ un } \bar{a} > \bar{o} > uo.$$

Par to Becenbergers BB VII 273 skk., Volteris BB VIII 289 skk., Barons Mag. XIX 4, 282 skk., Cīrulis RKr. XV 61 skk., Brencis XVII 110 skk. un attiecīgās nodaļas FBR XX 275 sk. reģistrētajos izlokšņu aprakstos.

45. §. *a* > *o*. a) Latvijas austrumdaļā *a* ir pārvērties par *o*-skaņu. Tās izruna svārstās starp *å* (dziļu un tumšu *a*), *ə* (platu un gaišu *o*), normālu *o* un ļoti šauru *o*, kas skan gandrīz kâ plats *u* (tâ, piem., Lubānā un Neretā). Laicenē (par to A. Ābele FBR VIII 30) tai vietā dzirdama skaņa, kas sākas ar ļoti šauru *o* vai ar *u* un beidzas ar platāku *o*. Noteikumi, uz kuŗu pamata šis *o* ieviests *a* vietā, nav visur vienādi. Palsmanē (par to A. Ābele FBR II 53 skk.; citādi tur runā vidus izloksnē), Apukalnā, Alūksnē, Alsviķī, Zeltiņos, Lejasciemā, Gulbenē, Lubānā (Vidzemē), Biržos, Viesītē, Saukā, Susējā, Neretā un tālāk uz austrumiem Kurzemē un Latgalē, izjemot Krustpils apkārtni, ir spēkā jau Becenbergera Lett. Di.-St. 79 galvenos vilcienos dotais likums, ka *o* ieviesies tāda *a* vietā, kam seko vai kādreiz ir sekojis vēlārs patskanis, kuŗa priekšā nav bijis mīkstināta līdzskaņa vai *j* (sal. 40. § par *ę* un *e* sadalījumu). Apukalnā, Alsviķī, Alūksnē, Zeltiņos, Ziemerī, Lejasciemā, Gulbenē, Baltinavā, Balvos, Liepnā, Viļakā, Biržos, Viesītē un Neretā šis likums attiecas (atskaitot analoģiskos

darinājumus) tikai uz uzsvērtu *a* (piem., *vokars* = lei. *vãkaras*), pārējā austrumizlokšņu apgabalā — arī uz *a*-skaņu ar palīgakcentu, piem., *vokors;* par abu apgabalu robežām arī V. Rūķe FBR XIX 136 sk. — Vārda beigās *-a* nekad nepārmainās, piem., viensk. nōm. *moza.*

b) Nerēgulāru *o* sastop minētajā apgabalā 1) *o*-celmu saknes zilbē daudzsk. nōminātīvā un datīvā priekš *-i* < *ie* un **-iem* pārējo locījumu ietekmē, sal. analogo *ę* > austr. *a* 41. § d; pēc *obi* „abi" ar *o* arī atvasinājums *obeji* Kārsavā u. c.; 2) adjektīvu deminutīvos pamatvārda ietekmē (sal. arī 42. § f), piem., no *mozs* — *moziņš* Alsviķī, Apukalnā, Alūksnē, Gulbenē, Lejasciemā, *moziņč* Susējā, *mozeņč* Lubānā, *moźęņč* Krāslavā u. c. (sal. arī Zb. XV 194), kamēr substantīvu deminutīvi (jo tie biežāk lietojami) ir neatkarīgāki no saviem pamatvārdiem un tos parasti runā ar likumisko *a* (piemēri Becenbergeram BB VII 273 skk. un Volterim VIII 290 skk.); lielāko tiesu tikai ikdienas valodai svešos deminutīvos dažkārt *o* sastopams *a* vietā, piem., viensk. ģen. *sudobreņa* (blakus *gabal'eņa* u. c.) Dagdā, Līksnā, *sudobręņa* Krāslavā vai *sudobriņa* Sk. Do. 26 un 37 no *sudobrs* „sudrabs", bet arī *spolviņa* u. c. Kosovska Gramatikā 11, *k^uoktiņi* Jaunlaicenē FBR VIII 30, *komoņęņis* Krāslavā XII 29; 3) noteiktajā adjektīvā *lobìs* Laicenē FBR VIII 30, Baltinavā XI 127, ar *o* no *lobs* < *labs;* 4) ne tikai tādās verbālo *ā*-celmu viensk. 2. pers. formās kâ *soki* = lei. *sakaĩ* vai *apori* Zb. XVIII 269, kur *o* priekš *-i* < *-ai* ir likumisks (adverbi kâ *labi, agri* Biržos FBR XII 64 u. c. tur laikam ir radušies no **labji, *agṛi,* sal. 471. §; adverbs *smagi* turpat var būt radies blakus daudzsk. nōminātīvam *smogi* pēc tādiem paraugiem kâ adv. *labi* blakus daudzsk. nōminātīvam *lobi*[48]), bet arī priekš refleksīva *-īs* < *-ies,* piem., *skotīs* Alūksnē, Dignājā, Gulbenē

[48]) Sal. adverbus *troki, korsti* blakus *labi, agri, smalki* Lejasciemā FBR IV 48.

u. c., jo agrākā galotne bija *-ai-s(i)*, kuŗas priekšā *o* runāts likumiski; 5) *ā*-celmu tag. daudzsk. 2. pers. formās (indikātīvā vai imperātīvā), piem., *loset* Alūksnē, Gulbenē un Zeltiņos, *losit* Lubānā jeb *łośiť* Kaunatā (te arī tag. daudzsk. 1. pers. *łośim*), Ludzā u. c., kur *o* palicis no agrākā **losāt* vai **losōt* (varbūt piederīgo formu ar *o* ietekmē); 6) infinitīvos kâ *molt, kolt, ort, solt, zogt, pompt* u. c. (blakus *kampt, smakt, šalkt, kalst* u. c.) Alūksnē RKr. XVII 112 sk., *molt, ort, solt, zogt* (blakus *kalt, kampt, kalst, pampt*) Lejasciemā FBR IV 48, *kolt, ort, solt, pompt, rokt* (blakus *kampt, malt, zagt, karst, sarkt*) Vecgulbenē V 146, *ort, solt* Baltinavā XI 127 un visā verbu *ort* un *molt* paradeigmā (tâtad, piem., arī tagadnē *oru*<*aŗu, moļu* utt.) Apukalnā VIII 30; te rodams tāda *o* vispārinājums, kas radies fonētiski (piem., *molt*, nāk. *molšu*, tag. *moļu* ar *o* no *moltu, moldams, molu, moluši* u. c.; *pompt* kâ kond. *pomptu*, tag. *pompstu*, pag. *pompu* = lei. *pampaũ*, kamēr blakus *kampt* arī tag. *kampju* un pag. **kampju* patur likumisko *a*; bez tam jāievēro, ka ne no visiem verbiem tās pašas formas lieto tikpat bieži); 7) vārdā *ostiņi* (ar *-iņi* pēc *septiņi, deviņi* parauga; sal. rakstu val. *astuoņi*) Alsviķī, Alūksnē, Apukalnā, Baltinavā, Gulbenē, Lejasciemā u. c. un vārdā *ostīts* (ar *-īts* pēc *septīts, devīts* parauga; sal. rakstu val. *astuots*) Alsviķī, Apukalnā, Gulbenē, Lejasciemā u. c. jeb *osteits* (ar *ei*<*ī*) Dignājā, Lubānā, Vārkavā u. c. ar *o* no pirmatnējām formām; 8) viensk. akuzātīvā *oli* (*olu* vietā, skat. 307. §) „alu" Alsviķī, Alūksnē, Apukalnā, Gulbenē, Lejasciemā; 9) darītāju vārdos *kolejs* — kas patlaban kaļ — (blakus *kalejs* „кузнец") Alūksnē RKr. XVII 111 un Vecgulbenē FBR V 146, *orejs* Alūksnē (te arī *molejs*), Baltinavā ar *o* pēc tādu formu parauga kâ pag. *kolu, oru, molu*; 10) vārdā *pots*, ģen. *poša* utt. Alūksnē (bet RKr. XVII 104 teikts, ka Alūksnē ģen. *paša*, nōm. *pate*), Apukalnā (te — kâ teikts FBR VIII 30 — daudzsk. nōm.

paši, siev. dz. viensk. nōm. *pati)*, Lejasciemā (te — kâ teikts FBR IV 48 — ar *o* visos locījumos un vārdā *tā'pot)*, Vecgulbenē (te — kâ teikts FBR V 146 — *pate* un *tur'pat* blakus *pošam, pošai, pošas* u. c.), Neretā (te arī *potę)*, Preiļos (te blakus viensk. lokātīvam *pat'î)*, Zasā (te — kâ teikts FBR XIII 90 — blakus *pat'ę)*, Dignājā, Vārkavā, Viesītē u. c. blakus *tuo'pat* Apukalnā, Beļavā, Zeltiņos u. c. (turpretim Krāslavā *tuo'pot'*); vārdā *poša* (vīr. dz. viensk. ģen. un siev. dz. viensk. nōm.) blakus *pat's'* Kaunatā, Ludzā, Zb. XVIII 237, Smelt. 3 un 4, Volterim BB VIII 296 un (te — kâ teikts FBR XIII 53 — visi šā vietniekvārda locījumi ar *poš-*, izjemot *pać)* Pildā (Barkavā tomēr *paša* un Bērzpilī viensk. nōm. *pat's, pat'ę*, ak. *pašu)*, sal. arī 46. § c. Pirmatnējs varbūt ir viensk. nōm. *pots* < *pats* = lei. *pats* (kur starp *t* un *s* laikam nav zudis nekāds *i* un *t* priekš *s* ieviests vēlāk no tādām formām kâ *pati;* blakus *pats* tālāk varēja rasties arī **patis* = lei. *patis)* blakus formām ar *pat-* (kâ *pati)* resp. *paš-* visos pārējos locījumos (tâ vēl Alsviķī FBR XIX 121), pēc kam varēja ieviesties analoģiski darinājumi. Varbūt (?) šai vietniekvārdā *o* radies *a* vietā arī emfatiskā izrunā, sal. *pošim* blakus *pašim, kotram* blakus *katram* kursiskajā Īvandē FBR VI 51, lei. *pǒć* Tverečū LChr. 380 un la. *jō* apstiprināmā *jā* vietā emfatiskā (Stendē arī nevērīgā) izrunā. Austrumizloksnēs *š* un *ž* priekšā *a* citādi nekur nepārvēršas par *o*, sal., piem., *sagša* BW 33707, 1, daudzsk. ģen. *płakšu* „blakšu", nāk. *maľšu,* nōm. *raža, dašš* (ģen. *daža)* Bērzpilī u. c. Turpretim *c* < *kj* un *dz* < *gj* priekšā *o* ir vienmēr sastopams (tâpat kâ *ę, ę̄* šo skaņu priekšā), piem., daudzsk. ģen. *ocu* Dignājā u. c. (= lei. *akių)*, viensk. ģen. *dodza* (= lei. *dāgio)* un analoģiski arī daudzsk. nōm. *dodzi* Susējā FBR VII 139, Barkavā, Viļānos u. c. un viensk. nōm. *dodzs* Susējā, Smelt. 11 (Alūksnē un Apukalnā turpretim pēc nōmināt̄iva *dadzs* < *dadzis* parauga arī ģen. *dadza* ar *a*, un Alūksnē arī daudzsk. ģen.

acu ar *a* pēc pārējo locījumu parauga). Priekš *j* tur viscaur paliek *a*, piem., vārdā *klajums* RKr. XVII 112.

c) Nerēgulārs *a* sastopams 1) verbālo *ā*-celmu formās, piem., tag. viensk. 1. pers. *lasu*, daudzsk. 1. pers. *lasam* Apukalnā un Lejasciemā ar *a* pēc *lasī-* (infinitīva celmā un pagātnē) parauga; 2) *o*-celmu viensk. datīva galotnē *-am*, piem., *rotam* arī tais izloksnēs, kur ir *vokors* un adverbs *oplom; rotam* ar *a* runā varbūt pēc *kam, tam, šam, jam* parauga; 3) divdabjos ar *-(d)ams* (piem., *īdams, ādams, braucams)*, kur austrumizloksnēs laikam nekur nav rodams *o* priekš *m*, lai gan *o* priekš *m* citādi ir iespējams (sal. adv. *oplom)* un *a* citādi (austrumizloksnēs ar *vokors)* tādā stāvoklī ir pārvērties par *o*. Pasīvajos divdabjos ar *-ams* to *a*-skaņa laikam ir ieviesta tag. daudzsk. 1. personas ar *-am* ietekmē, kur aiz *-m* ir zudis palātāls patskanis, un pēc tādu divdabju ar *-ams* parauga runā tad arī aktīvajos divdabjos ar *-dams* šo *a*-skaņu, kas tur ir likumiska arī refleksīvajā *-damies* un daudzsk. nōminātīvā (ar *-dami)*. Nav skaidrs, kāpēc e sastopams tādos divdabjos kâ *îd'ęḿi* un tâpat *dźîduôd'ęms, dźîduôd'ęmys* FBR XV 33 (no Krāslavas tuvumā esošās Skaistas daļas), *stuovęd'ęmi* (blakus *stuovâdamy)* turpat 52, *šyupuod'eḿi* Mag. XIV 2, 169 no Krāslavas (kamēr Krāslavas izloksnes aprakstā FBR XII 26-48 minēti tikai divdabji ar *-dams, -daḿi, -dama, -damys*). Tāds *e* resp. *ę*, kas cēlies no *a* priekš *i* (kâ vārdā *celdemi* blakus *caldoms* < *cęldams* Bērzaunē FBR III 37; līdzīgi Praulienā, Lazdonā u. c.) citādi no šā apgabala nav zināms. Un, ja atskaitot austrumizloksnes visas pārējās latviešu izloksnes saskaņā ar leišu valodu norāda, ka senāk bijušas formas ar *-dam(a)s*, tad ir grūti iedomāties, ka vecākas formas ar *-dęm(a)s* bijušas tikai austrumizloksnēs, jo vairāk tāpēc, ka arī ar tādu hipotezi neizskaidrojamas paliek minētās formas ar *-d'ęms, -d'ęmys*. Diemžēl trūkst pilnīgu

ziņu par tādu personu izrunu, kas lieto formas ar *-dęms, -ď'ęmi;* 4) divdabjos kâ *kaľdams* Mag. XIV 2, 188 (turpretim *kołdams* Bērzpilī u. c.), kur saknes zilbes *a*, kâ jau rāda *ľ*-skaņa, pārjemts no infinitīva *kaľt'*, sal. *ceľdams* u. c. 42. § b; 5) vārdā *agruok* Baltinavā, Viļakā, Zb. XV 194 un Sk. Do. 14 vai *agruoki* Laicenē FBR VIII 31 (blakus likumiskajam *ogruok* Bērzpilī) pēc *agri* < **agŗi* (skat. 45. § b) un vārdā *labuok* (blakus *lobuok)* Alūksnē vai *labuoki* Laicenē FBR VIII 31 pēc *labi* < **labji* (skat. 45. § b) parauga; Laicenē u. c. arī viensk. nōm. *agris* < **agras* ar *a* pēc parastākā adverba *agri* parauga, tâpat daudzsk. nōm. *agruokī* Sk. Do. 27 un daudzsk. ģen. *agruokūs* 39; 6) vārdos *tavs, savs, kļavs, pļava* Alsviķī, Alūksnē, Apukalnā, Gulbenē, Lejasciemā, Aknīstē, Biržos (Jēkabpils apriņķī), Kaldabruņā, Neretā, Susējā, Viesītē, Zasā, Kalupē, Krāslavā, Līksnā, Līvānos, Vārkavā, *avūts* Aknīstē, Biržos, Jaungulbenē vai *avuts* Alsviķī, Jaunrozē, Lejasciemā, *grava* Alsviķī, Jaunrozē, pag. viensk. 1. pers. *avu, kavu* Aknīstē, Biržos, Kaldabruņā, Neretā, daudzsk. nōm. *šķiltavys* (blakus *vokors*!) Krāslavā u. c., pag. 3. pers. *małava* (blakus *vokors*!) Preiļos u. c., turpretī *tovs, sovs, kļovs, pļova* Bērzpilī, Balvos, Barkavā, Ciblā, Kaunatā, Kārsavā, Lubānā, Ludzā, Rēzeknē, Varakļānos, Viļakā, Viļānos, *grova* Lejasciemā FBR IV 48, *ovu, kovu*[49]) Bērzpilī, Ciblā u. c., *škyltovys* Lubānā u. c., *malova* Skaistā u. c. Pret hipotezi, ka dažās izloksnēs *a* priekšā *v* būtu paglābts fōnētiski, runā vārdi *tovs, sovs* un pagātnes formas ar *-ovu* blakus *kļavs* un *pļava* Dagdā u. c., *povalga* blakus *kļavs* u. c. Alūksnē RKR XVII 111, *słova* Aknīstē FBR XV 165 un Neretā XIX 98 blakus *pļava* u. c., *slovons* blakus *pļava, tavs* u. c. Zasā XIII 96. Te minētajās formās *-av-* varētu būt radies no *-ęv-*. Ar *tavs, savs* sal. *sevieši* „savieši" Aknīstē FBR XV 165, *li* (*līdz* vietā) *sevęm bāliņęm* Užavā, *nuo sevim vęcakim* (te blakus *sovs)* Stendē, viensk. nōm.

[49]) Skat. arī KZ XLIII 21 sk. un pag. 3. pers. *ova* Sk. Do. 105 un BW 31963, 2, *kova* 29580.

sevs Rūjienā, daudzsk. nōm. *sevi* Svētciemā RKr. XIII 89 un Mag. XIV 2, 169, *tēv* (< *tevi*) Zūrās un (te arī daudzsk. dat. *teu̯ęm*) Puzē FBR XX 12 un 23 (blakus *tovs* turpat), skat. arī XVI 111 un 124 (par Popi), kur *e* pārjemts no personu vietniekvārda *tevi(s)* resp. *sevi(s)*, tâ ka var iedomāties, ka līdzīgi radušies * *tęvs*, * *sęvs* > austr. *tavs*, *savs*. Ar austr. *kļavs*, *pļava* sal. *kļęva*, *pļęva* Turaidā un deminutīvus *kļeviņč*, *pļeviņa* Aknīstē un Neretā. Ja *avu* nav identisks ar lei. *aviaũ* un *kavu* nav radies no **kavju* (vai kontāminēts no *kavu* = lei. *kavaũ* un * *kāvju* = lei. *kóviau*?), tad *a* te var būt ieviests no divdabjiem *avis*, *kavis* un darītāju vārdiem *avējs*, *kavējs*; un tādās formās kâ pag. 3. pers. *maļava* *-av-* laikam ir ieviesies no piederīgajiem divdabjiem ar *-avis*. Bet formām kâ *šk'iltavys* varēja *-av-* <*-ęv-* rasties blaku formu ar *-teve* ietekmē; 7) dažkārt atvasinājumos pamatvārda ietekmē, piem., vārdos *vardulans* Alūksnē, Apukalnā un Gulbenē un *vaŕdukšņi* Apukalnā un Gulbenē ar *a* no *vaŕde*; *maltuve* Gulbenē FBR V 146 no *malt* (vai vecāka * *malteve* vietā?).

d) Verbos ar *-inât* > *-ynuôt'* sastopami saknes zilbē šķietami nelikumiski *a* un *o*: *darynoat*, *bałynoat*, *labynoat*, *mazynoat* blakus *kołdynoat*, *mozynoat*, *łobynoat* Biržos FBR XII 64; *mazynuot'* Bērzpilī un Kaunatā blakus *mozinât* Gulbenē FBR V 146, Lejasciemā IV 48, Alsviķī XIX 120, *mozinuot* Alūksnē RKr. XVII 112, *mozynoat'* Aknīstē FBR XV 164 jeb *mozynuot'* Krāslavā XII 29; *kalpinât*, *labinât* Lejasciemā l. c., *kalpinuot*, *labinuot* Alūksnē l. c. vai *łabynoat'* Aknīstē l. c.; pag. 3. pers. *darinova* BB VIII 291, *bałynava* Mag. XIV 2, 162, *zadynova* Līvānos FBR XX 156, inf. *bałynuot'* Kalupē XVIII 33, tag. 3. pers. *kalinoj* BB VIII 293, *salynā°t*, *placynā°t*, *balynā°t* Kaldabruņā FBR XVII 48, 65 un 75 blakus pag. 3. pers. *kołdynava* Mag. XIV 2, 169, *dorinoat*, *lobinoat*, *mozinoat*, *kolpinoat*, *moldinoat* Neretā FBR XIX 99; *darynu*, *płacynu*, *zadynu* blakus *mozynu*, *kołdynu* Lubānā XVII 118 un 138; sal. arī *akstyns*

„dzelonis“ BB VII 275 blakus viensk. dat. *kotynam* „runcim“ BW 20274. Kamēr nebūs iegūts pilnīgs materiāls, te nav iespējams dot kādu likumu.

e) Likumisks paliek *a* tāda *a* vai *ai* priekšā, kam seko vai kādreiz ir sekojis mīkstināts līdzskanis vai palātāls patskanis; tâ deminutīvos (piem., *gobals : gabaliņš* Alūksnē RKr. XVII 112 un Apukalnā resp. *gabaliņč* Gulbenē u. c. vai *gobols : gabaľeņč, vosora : vasareņa* u. c. Kaldabruņā un Latgalē), vārdos *vakar* (blakus *vokars* vai *vokors*) no viensk. lokātīva **vakari* < **vakarie, tagad* no **tagadi,* kâ rāda *taged* Lazdonā u. c. FBR IX 158 un *tagaď* (Bērzpilī), *pavasars* < *pavasaris, pakaļa* un *atpakaļ, garaiņi* BB VII 275 (blakus *gors*), *apaškā, ragainc* < *ragainis* Biržos FBR XII 65 (blakus *rogainc* < *ragain*[*a*]*s*). Becenbergers jau Lett. Di.-St. 86 ir izteicies, ka *a* mīkstinātu līdzskaņu un palātālu patskaņu priekšā kādreiz augšzemnieku dialektā runāts kâ *ę*-skaņa; rietumaugšzemnieku izloksnēs šī *ę*-skaņa vēl paglābusies neuzsvērtā zilbē (piem., *vakęr* blakus *vokars* vai *lakętiņč* blakus *lokats* Dzelzavā BB XVI 334, *taged* Praulienā FBR VI 113 u. c.); arī austrumizlokšņu Alūksnē — kâ teikts RKr. XVII 115 — tāds *e* no *a* sastopams salikteņos, kamēr deminutīviem tai vietā ir *a* (piem., *kuojgels, pagele : galiņš : gols, sātmels : maliņa : mola, pavasers : vasariņa : vosara, ap*[*k*]*ekle : kakliņš : koklis* < **kaklas*), kamēr tālāk uz austrumiem tas pēc tam atkal (vienā laikā ar koplatvisko *ę*?) pārvērties par *a*. — Likumisks *a* ir arī formās *varu* (= lejz. *vaŗu* Kumbŗos), tag. 3. pers. *skan* (piem., Gulbenē, Lubānā) jeb *skań* (piem., Dagdā) no **skani* : inf. *skanēt* un *nabogs* jeb (Alūksnē u. c.) *nabags* < **nębags*, no kam arī lejz. *nabags*, skat. 24. § d.

f) Vienzilbes prepozicijas, partikulas un vietniekvārdi palaikam patur *a*, pie tam — ne tikai tādas formas, kam laikam zudis kāds *-i*, kâ *ap* (sal. lei. *api-*), viensk. dat. *man* Gulbenē, Lubānā u. c. jeb *mań* Kaunatā u. c. no **mani* un varbūt *ar*

„mit; auch“ (piem., Litenē), bet arī tādas, kam vai nu zudis kāds vēlārs patskanis, kâ viensk. dat. *tam, šam, kam,* saiklis *tad, ka(d),* sal. lei. *tam*[*ui*] utt. un *tadà, kadà,* vai arī kas vienmēr bijušas vienzilbīgas, kâ *kas, ka, ja* (piem., Beļavā), *pa, da, par* (piem., Gulbenē, Kaunatā, Krāslavā, Lubānā). *por* Dagdā, Līksnā, Preiļos (te blakus *ar*!) un Krāslavā Mag. XIV 2, 169 un *jo* Bērzpilī laikam proklizē saīsināti no **pōr* < *pār* resp. **jō* < *jā* (*pār* un *jā* lejzemnieku izloksnēs vēl sastopami). Formas kâ *lab'vokar* Sk. Do. 99 un BW 33608, 2, viensk. nōm. *vosora* u. c., viensk. ģen. *vokora* u. c., tag. 3. pers. *soka* u. c. norāda, ka formas kâ *kas, ka, tad, pa* u. c. paglābušas savu *a* neuzsvērtā stāvoklī. *kas* kâ nenoteiktais un relātīvais vietniekvārds ir jau palaikam neuzsvērts, un šo likumisko neuzsvērto *kas* tagad lieto arī kâ (uzsvērtu) jautājamo vietniekvārdu (Ciblā FBR VI 33 sastopams gaidāmais *ņi'kos* „nekas“, bet blakus jau *ņi'kas* „neviens“). Adverbos *kad, ne'kad, tad* sastopams uzsvērts *a,* kas likumiski pārvērties par *o*: *kod* „wann“ Ludzā, Smelt. 12, 17 u. c. (blakus *kad* „als“ 4, 5), *ńi'kod* Smelt. 8, Sk. Do. 17 u. c., *tod* Smelt. 18, Sk. Do. 10, 17, Alūksnē (te pēc *tod, kod* parauga — arī *citod*) u. c. Savienojumā *tad, kad* akcents atrodas uz *tad,* un tāpēc nereti blakus *kad* rodams *tod* — : *kad* — *tod* Sk. Do. 28, 33 u. c.; *kod atīšu, tū navaru patęikt; kad īšu, tod aizneššu* Zasā FBR XIII 84. *tod* un uzsvērta *kod* ietekmē nereti sastopams *o* arī saiklī *ko(d),* piem., BB VIII 292, Smelt. 18, Dagdā, Ludzā u. c.; *kod* blakus *tad* Lejasciemā FBR IV 48. — *gon* no *gona* Zb. XVIII 240 u. c. ir lielāko tiesu uzsvērts un tâtad arī likumisks. — Formā *storp o*-skaņu atbalsta adverbs *storpū.* Minētās prepozicijas ar *a* (un tagad neatdalāmie priedēkļi *at-, sa-*) patur savu *a* arī salikteņos, ne tikai ar verbiem (piem., tag. 3. pers. *paruoda*), bet arī ar nōmeniem (piem., *pamozs,* latg. *pamuoťę* u. c.). Tâ kâ verbi samērā vēlu sakusuši ar priedēkli par vienu vārdu un visu verbālo priedēkļu identitāte ar atbilstošām prepozicijām

vienmēr skaidri izjūtama, tad verbālās formas kâ *paruoda* ar savu *-a-* neduŗas acīs. Turpretim salikteņos ar nōmeniem priedēkļu *a* > *o*, ja salikteni kâ tādu vairs skaidri neizjūt: *opals* Apukalnā, Baltinavā, Biržos, Gulbenē, Lejasciemā, Neretā, Stāmerienē jeb *opols* Smelt. 12, Sk. Do. 44, Ciblā, Kalupē, Kārsavā, Krāslavā, Lubānā, Varakļānos; *opors* „peļķe“ Barkavā un Lubānā; *oplam* Lejasciemā, *oplamai* Neretā, *oplom* Sk. Do. 10, 49, Krāslavā vai *opłomai* Biržos; *opluoks* Neretā, Viesītē, *oplūks* Gulbenē, Kaldabruņā, Kalupē, Kārsavā, Lejasciemā, Lubānā, Rugājos, Susējā, viensk. lok. *oplukā* Stāmerienē (bet *aplūks* Jaunrozē FBR VIII 31 un Varakļānos Fil. mat. 104); *opoųks* < *apavs* Lubānā FBR XVII 117; *otals* Baltinavā, Lejasciemā, *otōls* Līvānos, Lubānā, *otuols* Kalupē, Varakļānos vai *otūls* Bērzpilī; *otkal* Apukalnā, Lejasciemā, Stāmerienē, *otkan* Baltinavā vai *otkon* Zb. XVIII 237, Smelt. 3, Kalupē, Krāslavā, Lubānā, Varakļānos; *otvars* Apukalnā, Mārkalnē jeb *otvors* BB VIII 296, Ciblā, Lubānā, Varakļānos; *ozbars* „putraimi“ Baltinavā jeb *ozbors* Kaunatā, Krāslavā, Līvānos, Varakļānos; *ozute* Smelt. 12, Alsviķī, Baltinavā, Gulbenē, Kalupē, Lejasciemā, Līvānos, Lubānā, Varakļānos jeb *ozuta* Apukalnā; *poduoms* Neretā, *podūms* Mag. XIV 2, 183, Atašienē, Balvos, Biržos, Kaldabruņā, Vārkavā jeb *podums* Alsviķī, Apukalnā, Gulbenē, Līvānos (bet *padūms* Smelt. 16, Sk. Do. 6, 24); *pogalms* Lejasciemā, *pogolms* Eglūnā, Kaldabruņā, Kaunatā, Krāslavā, Līksnā, Lubānā jeb *pogoums* Varakļānos; *ponōksnys* „?“ Līvānos FBR XX 137 jeb *ponuoksnys, -na* Varakļānos Fil. mat. 103; *popuve* Alsviķī, Gulbenē jeb *poṗivę* Līvānos, Varakļānos (bet *papuva* Jaunrozē FBR VIII 31); *porāds* Kaldabruņā, Viesītē, *porads* Baltinavā, Balvos, Gulbenē, Jaunrozē, Lejasciemā, Stāmerienē, *poruods* Krāslavā jeb *porods* Varakļānos; *posaka* Gulbenē jeb *posoka* Smelt. 4, Krāslavā; *posaula* Neretā; *pošuves* „pastalas“ Alsviķī FBR XIX 121; *povalga* Gulbenē jeb *pᵘovolga* Apukalnā; *povasers* Gulbenē (bet *pavasars* Jaunrozē,

Krāslavā, Līvānos); *povuorškys* „kāju plaukstas locītava" Varakļānos FBR XI 102; *povada* Ziemerī, skat. arī RKr. XVII 111.

46. §. a) Piebalgā (kur citādi runā vidusizloksni), Lizumā, Tirzā, Praulienā, Liezērē, Cesveinē, Dzelzavā, Lazdonā, Patkulē, Sarkaņos, Ļaudonā, Saikavā, Kalsnavā, Vietalvā, Sausnējā, Bērzaunē, Vestienā, Ērgļos, Liepkalnē, Ogrē, Meņģelē, Pļaviņās, Odzienā, Koknesē, Krustpilī, Sēlpilī, Sunākstē, Sērenē, Piksterē u. c. saknes zilbes *a* vēl lielākā apmērā nekâ austrumizloksnēs pārvērties par vairāk vai mazāk skaidru *o*-skaņu. Sausnējā un Vietalvā — kâ aizrāda Kauliņš BB XII 214 skk. un FBR XIII 12 un 14 skk. — ir sastopams dziļš un tumšs *a* ar vāju *o*-nokrāsu ne tikai priekš nemīkstinātu līdzskaņu savienojumiem ar vēlāriem patskaņiem, bet arī priekš *g, k, ģ, ķ, j, č, dž, š, ž, ļ, ņ* savienojuma ar kuŗu katru (tâtad arī ar palātālu) patskani, ja tieši šo savienojumu priekšā nav *r, l, s* vai *p*, un priekš jebkuŗa līdzskaņa savienojuma ar tādu *i* (skat. 51. §), kam citās augšzemnieku izloksnēs atbilst *y*. Šis likums attiecas arī uz visiem priedēkļiem, arī tad, ja pēc priedēkļa *-a* seko verbs, kas sākas ar *ī-*, laikam tāpēc, ka *-a* no *ī-* stingri nošķiŗ, kamēr Piebalgā — kâ aizrāda Kauliņš l. c. 215 —, piem., rakstu val. *paīsināt* ar pārskaņu (skat. 53. § b) runā *pęīsināt*. Līdzīgi noteikumi ir par *a, ɔ* vai *o* ieviešanos *a* vietā Bērzaunē FBR III 35 sk., Ērgļos un Ogrē XI 12 sk. un XIV 123, Liezērē, Lubejā un Mēdzulā XIV 178 sk., Pļaviņās, Koknesē un Odzienā VIII 81 sk., Vestienā, Viesienā un Lauterē XVII 79, Meņģelē, Piebalgā un varbūt arī Liepkalnē un Kalsnavā. Pa daļai citādi noteikumi par to ir Praulienā, skat. FBR VI 80 skk. un IX 126 skk., Cesveinē, Lazdonā, Sarkaņos un Patkulē, skat. FBR IX 126 skk., Dzelzavā, skat. FBR IX 126 skk., Sēlpilī, skat. FBR XX 61, (par tālāk minētajām vietām nav pilnīga materiāla) Tirzā (ar viensk. nōm. *lopa, koķis, goļa, akmenc)*, Ļaudonā (ar nōm. *goļa, dožs, dokškas, kaķis, moģis,* inf. *saprast,* 3. pers.

vojag), Saikavā (ar nōm. *gonc, vojedzība, saldync, iezoļgonc, akmeņi, voᵉski*, dat. *spaņam, goᵉdiem, naktiem*, inf. *pagaidīt*, tag. 3. pers. *samona*, adv. *dožreiz* FBR IV 70 un Fil. mat. 177 sk.), Krustpilī (ar nōm. *goļa, dožs, kaķis, akminc)*, Piksterē (ar nōm. *koķis*, tag. daudzsk. 1. pers. *kaļam)*, Mēmelē (ar *skorbu*, ģen. *vara* < *vaŗa, vokareja, ustabas*, nōm. *roganiņa, lapiņa, pate, zori, soknes, gori* < *gaŗi* Fil. mat. 137 skk.), Ērberģē un Gricgalē (ar *korš* < *kaŗš)*. Piemēri no Sunākstes FBR XVI 42 *(vosara*, tag. viensk. 1. pers. *losu, zaļs, saduot* u. c.), izjemot *vožas*, pieslienas austrumizloksnēm. Lizumā — kâ aizrāda Apsīšu Jākups RKr. XVII 90 sk. — *o* sastopams *ļ, š, ž* priekšā (un protams arī *p, b, t, d, k, g, l, r, m, n, s, z* priekšā), ja seko vēlārs patskanis, piem., *goļa* blakus *gaļiņa*, daudzsk. ģen. *pošu* : *pots* blakus siev. dz. *pate, akmens, gars* „gaŗš" < **gaŗas, kaķis*, tâpat arī *kamaniņas* (sal. *lakętiņč* blakus *lokats* Dzelzavā) blakus *komanas*.

b) *o* resp. *å* vai *ə* zilbēs ar palīgakcentu sastopams vismaz pa daļai Ļaudonā (piem., *ietoļas)*, Ērgļos (piem., *bļaudâms)*, Pļaviņās (piem., viensk. dat. *vilkâm)*, Saikavā, Bērzaunē, Praulienā, Lazdonā, Liezērē, Vestienā, Sēlpilī, Piksterē u. c. — Lizumā *a* paliek neskaidrāku salikteņu (piem., vārdā *piedarbs)* otrā daļā, kamēr skaidri izjustu salikteņu otrā (ar palīgakcentu uzsvērtā) daļā *a* pārvērties par *o*, piem., tag. 3. pers. *pavoda*.

c) Nerēgulāri ir: 1) daudzsk. nōm. *zori*, daudzsk. dat. *zoriem* (sal. 45. § b) Lizumā, Galgauskā, Adulienā, Ļaudonā, Sunākstē, Sēlpilī, Ābeļos u. c. jeb *zoᵉri, zoᵉriem* Dzelzavā un Mētrienā blakus *zari, zariem* Tirzā, *zaᵉri, zaᵉriem* Cesveinē jeb *zäri, zäriem* Druvienā, Grostonā, Vestienā, Meņģelē, Ogrē; 2) deminutīvi kâ *moziņa* (arī Sēlpilī, Ābeļos), *lapiņa* Sunākstē FBR XVI 52, Tirzā, Lizumā, *moᵉziņa laᵉpiņa* Praulienā, *moᵉziņa läpiņa* Dzelzavā jeb *moziņa lopiņa* Bērzaunē; 3) *ā*-celmu tag. viensk. 2. pers., piem., *skoties* Piksterē (skat. 45. § b) blakus *skaties* Ērgļos, Liezērē jeb *skäties* Druvienā; 4) tag. daudzsk.

2. pers., piem., *skotiet* Piksterē (skat. 45. § b) blakus *skatiet* Lizumā, Tirzā, Cesveinē u. c.; 5) infinitīvi kâ *ort, molt* (skat. 45. § b) Cesveinē, Dzelzavā, Lizumā, Liezērē, Pļaviņās, Sāvienā, Tirzā, Kalsnavā u. c. (*-kt, -gt* priekšā, piem., infinitīvos *rokt, zogt, o* ir likumisks, piem., Ērgļos); 6) *ostiņi* (skat. 45. § b) Lizumā, Ļaudonā, Sunākstē u. c. un *ostīts* Adulienā, Dzelzavā, Grostonā, Krustpilī, Lizumā, Sunākstē, Kalsnavā u. c.; 7) *pâts* jeb *pots* (skat. 45. § b) varbūt visās šā apgabala izloksnēs; 8) *tavs, savs* (skat. 45. § c) Mētrienā, Vējavā (te blakus daudzsk. 1. pers. *ovām, kovām*), Ērgļos (te blakus *pļova*), Piksterē, Sunākstē, *pļava* Piksterē, Sēlpilī blakus *tovs, sovs* Cesveinē, Dzelzavā, Lazdonā, Lizumā, Liezērē, Ļaudonā, Praulienā, Tirzā, Vestienā u. c., *pļova* Bērzaunē, Cesveinē, Dzelzavā, Lazdonā, Liezērē, *kļovs* Liezērē, Vestienā u. c., *grova* (arī Vestienā), *ovanc, govalāt* Liezērē; 9) *darināt* Tirzā, Odzienā, *daranāt* Dzelzavā, *kaldanāt* Praulienā, *darinōt* blakus *bolinōt, zodinōt* Sunākstē FBR XVI 42 un 62, *mozināt* Ērgļos, *mozanāt* Lizumā, *bolināt, lobināt* Vestienā, *mozināt, koldināt, klobināt* Pļaviņās; 10) imper. un tag. ind. viensk. 2. pers. *or* (sal. 43. § d) Bērzaunē, Druvienā, Ērgļos, Liezērē u. c.

d) Vienzilbes formas: *a* paliek (neuzsvērtās) prepozicijās *da, pa, par* u. c. Dzelzavā, Lizumā, Pļaviņās, Tirzā, Kalsnavā u. c., prepozicijā *ar* blakus (uzsvērtajam) *or* „arī" Bērzaunē, Dzelzavā, Ērgļos, Pļaviņās, tâpat nōminālo salikteņu priedēkļos, ciktāl tie vēl skaidri izjūtami (piem., *pavolgs* „etwas feucht", bet *povalga* „Zukost", *poduse, poņāksnieki* u. c. Lizumā RKr. XVII 89 un 90; līdzīgi Lazdonā u. c. FBR IX 128, sal. 45. § f), vārdos *kas, tas*, dat. *kam, tam* Dzelzavā, Lizumā u. c. blakus *kâs* Odzienā, *tâs* Liepkalnē, Meņģelē, Vestienā, dat. *tâm* Ogrē, vārdā *kad* „wenn" blakus *kod* „wann" Lizumā.

47. §. a) Skrīveŗos, Secē un Daudzesē laikam katrs uzsvērts *a* pārvērties par *o:* piem., nōm. *koleis, gors* „gaŗš", *nozits, koktiņč, gobaliņč*, tag. 3. pers. *potīk* blakus neuzsvērtajiem *pa*,

par, ka, kas (kâ teikts FBR VIII 100, pa daļai atšķiroties, arī *vokors, nobogs, togod, tos, šod, tod, kod* „wann", *or* „mit" blakus *ka*) Skrīveŗos, nōm. *lobeib, zōļ*<*zaļa, kōķ's*<*kaķis,* tag. 3. pers. *koļ,* inf. *doiet,* adv. *vokar* u. c. Secē, *vōļ*^{a}<*vaļa, kromps*<*krampis, ōcs*<*acis, kolt, vōkars*<*vakars, ōvinc*< *avins, navōr*<*nęvar, sojēmt*<*sajemt* u. c. Daudzesē FBR XVII 145 (te arī neuzsvērtās formās kâ *op, or, do, po).*

b) Drustu citādi tīrajā vidus izloksnē, kâ aizrāda Cīrulis RKr. XV 61 skk., *a* par *o* pārvēršas *j, ģ, ķ, ļ, ņ, ž, š, č, dž* un *r*<*ŗ* priekšā (piem., nōm. *koķis, gorš, koņepes,* tag. 3. pers. *koļ* u. c.), kâ arī nākamās zilbes *i, e, ī, ē* vai *ie* priekšā, ja *a*-skaņai neseko tieši *g, k, b, p, v* vai *m,* piem., viensk. nōm. *gads, acs, darbs* : daudzsk. nōm. *godi, ocis, dorbi, dodži* (bet: *labi, nagi* u. c.), viensk. nōm. *oste, korīte, otbilde, moliens,* inf. *otlikt* (bet: *aplikt), polikt* (bet: *pamirt)* u. c. Līdzīgi noteikumi ir par *å* vai *o* no *a* kaimiņos esošajā Dzērbenē un Gatartā. Savādo attieksmi, piem., *gads* : *godi* varbūt var izskaidrot ar kādu senāku **gåds* : **gödi*<**gådi;* sal. visu uzsvērto *a* pārvēršanos par *o* Skrīveŗos u. c. un daudzsk. nōm. *gędi*<*gadi* blakus *någi* Sausnējā.

c) Bez tam vairāk vai mazāk skaidru *o*-skaņu (vai dziļu un tumšu *a*-skaņu) sastop izloksnēs, kam saiet robežas ar augšzemnieku dialektu un kam pa daļai ir augšzemnieku izlokšņu pazīmes, kâ Vallē (skat. FBR XVIII 9), Lielzalvā, Vecumniekos, Birzgalē, Iecavā, Lieljumpravā, Aizkrauklē, Taurupē, Plāterē un Ķeipenē, kâ arī dažās tīrās vidus resp. lībiskajās izloksnēs; tâ Līvbērzē (*pote* vai — citas personas izrunā — *pate, posaka* u. c. blakus *balts, vakars* u. c.), Puzeniekos (nōm. *mosts,* dat. *bosam* blakus *labs* u. c.), Puzē (lok. *boznicę* blakus tag. 3. pers. *valka* u. c. Becenbergeram Lett. Di.-St. 89), Dundangā (tag. 3. pers. *poęd,* pag. divd. *poeid's,* no kam — kâ teikts FBR V 127 — *poid's,* blakus *padzêrs, pamet's* u. c.). Drieliņos pie Limbažiem (tag. 3. pers. *bor,* adv. *ograk,* lok. *dorba* u. c. blakus daudzsk. lok. *ganas*<*ganuos* u. c.), sal. arī norādījumus par Īvandi FBR VI 51 un Lautenbacha rakstu BB XVII 274. Lai dotu noteiktākus norādījumus, iegūtais materiāls ir par trūcīgu.

48. §. *ai* pārvēršas par *oi* (ar vairāk vai mazāk skaidru *o*-skaņu) jebkurā stāvoklī Liezērē, Lubejā un Mēdzūlā (skat. FBR XIV 179 sk.), Vestienā (skat. FBR XVII 79), Pļaviņās un Koknesē (skat. FBR VIII 84), Skrīveros, Odzienā, Kalsnavā, Bērzaunē, Ogrē, Ērgļos, Meņģelē, Piebalgā, Drustos, Dzērbenē, Secē, Sērenē, Sēlpilī (par Sēlpili sal. FBR XX 61), Daudzesē FBR XVII 145 sk., Ābeļos; par Valli skat. FBR XVIII 10. Citās augšzemnieku izloksnēs *ai* ir paglābts; par *oiz* „aiz" Apukalnā FBR VIII 30 un Alūksnē Augstkalns FBR X 113. Bez tam lai te ir minēti *loi*, *voi*, *voig* no Īvandes FBR VI 51 un tag. 3. pers. *goid* < *gaida* no Drieliņiem. *ae* FBR XX 41 minēts *ai* vietā tāmiskajā Piltenē.

49. §. *au* > *ou*. *ou* (ar vairāk vai mazāk skaidru *o*) sastopams *au* vietā jebkurā stāvoklī pie igauņu robežas (tikai Apukalnā, kur *ū* pārvērties par *ou*, runā *au*), visās lībiskajās izloksnēs (vienā tāmnieku dialekta daļā *ou* vēlāk pārvērties par *ō*, skat. 56. §), sal. RKr. XIII 79 un V. Rūķes rakstu FBR XX 81 skk., arī Cesveinē, Lazdonā, Dzelzavā, Sarkaņos FBR IX 133, Sāvienā, Vestienā, Ogrē, Liepkalnē, Bērzaunē (Vidzemē), Līvbērzē, Vecumniekos, Birzgalē (Kurzemē, sal. arī FBR XVIII 10 par Valli un Stelpi), Sarkavā Kuršu kāpās (par to Becenbergers Spr. d. pr. L. 32) un (par to Trasuns Sk. Do. 260 un V. Rūķe FBR XIX 148 sk.) Balvos, Viļakā, ap Liepnu u. c. Latgalē. Pie igauņu robežas un lībiskajās izloksnēs, kur *a* (izjemot skaņu kopu *au*) citādi ir paglābts, *a* ne tikai skaņu kopā *au*, bet vismaz vienā šo izlokšņu daļā arī heterosillabiska *v* priekšā pārvērties par *o*, tā, piem., Valkā, Vidrižos, Alsungā, Stendē, Ārlavā, Zūrās u. c., skat. arī FBR IV 87, V 127, VI 51, VIII 55 sk., XI 65, XIII 69 un 70, XIV 56 sk. un 78 sk., XV 57. 16. gadsimteņa tekstos tāpat sastopams *-ov-* (piem., viensk. nōm. thouwa < *tava* LLD II 3_{16}), bet *ou* tikai vārda vidū, kamēr vārda sākumā ir rakstīts *au* (Ev. šo *au* sniedz dažkārt arī vārda vidū, par ko Augstkalns RKr. XX 134); tikai Lat. kat. raksta (skat. Volteņa rakstu Сборн. XCIV 2. nr-ā, 25. lp.) *ou*

arī vārda sākumā, sal. par to FBR IX 118 un ZslPh. IX 248 sk. Leišu *ou* no *au* ar īsu *a* Baranauskam Сборн. LXV 9, 66, Becenbergeram BB XX 106 skk. un krājumā „Trakiečiu dzuku dainos".

50. §. *ā* > *ō* > *uo*. a) *ā* vietā dzirdama starppakāpe starp *ā* un *ō* Palsmanē, Gaujienā, Galgauskā, Druvienā, Piebalgā, Liezērē, Dzelzavā, Sāvienā, Ļaudonā, Mētrienā, Krustpilī, Vestienā FBR XVII 79 sk., Plāterē, Skrīveŗos, Iecavā, Secē, apmēram *oa* Pļaviņās FBR VIII 83, Daudzesē XVII 146, Sēlpilī XX 61, Biržos XII 65, Viesītē, Ābeļos, Neretā, Aknīstē XV 165, ^{o}*ā* Mežamuižā (pie Krustpils) IV 75, Lejasciemā 40 jeb *ōa* Susējā VII 135, Apukalnā VIII 32, *ō*^{a} Sunākstē XVI 42, *ɔ* (plats *ō*) Lubānā XVII 118, *ō* Dignājā, Mēmelē, Zasā, Ilūkstē, Līvānos XX 138 jeb *uo* resp. *ua* Alūksnē, Alsviķī, Zeltiņos, Augulienā, Gulbenē[50]) V 147, Lašos un gandrīz visās latgaļu izloksnēs (*ò*^{a} blakus *ô* Preiļos IV 98; par Atašieni skat. Fil. mat. 102). Autoram zināmajās Austrumvidzemes izlokšņu formās no Trapenes, Tirzas, Adulienas, Cesveines, Sarkaņiem, Bučauskas, Bērzaunes, Grostonas, Mārcienas, Saikavas, Kalsnavas, Sausnējas, Odzienas, Devēnas, Vējavas, Liepkalnes, Meņģeles, Ogres, Taurupes, Aizkraukles un arī Liezērē FBR XIV 180, Ērgļos XI 8 skk., Skrīveŗos VIII 100, Lazdonā, Patkulē un Praulienā IX 128 *ā* ir paglābts. Lai tomēr ir minēts, ka *ɔ* vai *å* dažkārt nav viegli atšķiŗams no *ā* un ka vairākās izloksnēs — arī vienas personas izrunā — artikulācija svārstās. Kamēr autoram, piem., no Cesveines zināmas tikai formas ar paglābtu *ā*, Becenbergers, skat. Lett. Di.-St. 84, tur dzirdējis blakus *ā* arī *ō*. Tas atbalsta viņa domas l. c. 85, ka *ō* (*å* vai *ɔ*) agrāk bijis tālāk izplatīts, bet rakstu valodas ietekmē vēlāk gājis mazumā.— Ar la. *ā* > *ō* > *uo* sal. lei. *ā* > *ō* > (žem.) *uo* un pr. (Elbingas vārdn.) *ā* > o resp. oa.

[50]) Te tikai saknes zilbēs.

b) Kamēr augšz. *o* ieviesies *a* vietā tikai zināmos apstākļos, skat. 45. § a, izlokšņu vairumā ar labiālizētu *ā* katrs uzsvērts *ā* ir vairāk vai mazāk labiālizēts (par gala zilbēm skat. tālāk zem c). Tas nekādā ziņā nerunā pretim 45. § d hipotezei, ka, piem., augšz. *mola* : *maliņa* vispirms radās no *mala* : *męliņa*. Blakus *a* : *ę* var iedomāties tādu pašu pārskaņu *ā* : *āᵉ*, kas, piem., Sausnējā ir vēl paturēta; vienā laikā ar *a* > *å*, *o* var būt *ā*, *āᵉ* pārvērtušies par *å̄*, *å̄ᵉ* (tâ, piem., Dzelzavā) jeb par *ō*, *ōᵉ*, pēc kam *āᵉ*- resp. *ōᵉ*-skaņā var būt zudusi *e*-pieskaņa. Šo hipotezi atbalsta arī tādas K. Mūlenbacha Litenē dzirdētas formas kâ tag. 3. pers. *uorda* : inf. *ārdīt;* nōm. *vuords, kuots, kuorklis, vuorna, uobuls, vuorti* (sal. *godi* 45. § b) : *vārdiņš, kâtiņš, kārkliņš, vārniņa, ābels* (= lei. *obelìs), vārtiņi*. Arī Alūksnē RKr. XVII 115 skk. sastopamas atbilstošas formas un arī tādas kâ *suova* : *sâviņa* (blakus *suoviņa), pluosts* : *plāstiņš* (blakus *pluostiņš;* tikai ar *uo*: *kuojiņa, muojiņa, gluôbiņš* u. c.) ; *stuovs* „stāvs", *stuovu* „stāvus" : *stàviet*² „stāvēt". Bez tam tur *ā* likumiski sastopams tautosillabiska *r* priekšā, kam seko vai ir sekojusi zilbe ar palātālu patskani, piem., *ārdi, kārts, svārpste, vārtīt, kārt, kārdinuot* (bet: *suopiet, muocīt* u. c. ar *uo),* tâpat pagātnes formās *v* priekšā, piem., viensk. 1. pers. *râvu* (: lei. *róviau), ļàvu*² u. c.; bet blakus tiem *nuove* un ar *uo* arī *muote, zuole, suopes, kuopt, bruolīts, vuolīte* u. c. Kaut cik līdzīgi sadalās *ā* un *uo* Vecgulbenē FBR V 147, Lejasciemā IV 49, Apukalnā VIII 32 sk., Lubānā XVII 118, Alsviķī XIX 121, Baltinavā XI 128, Balvos, Viļakā, Bērzpilī u. c. Kâ citādi augšzemnieku dialektā *ā* radies no *ę̄*, tâ arī tas austr. *ā*, kas radies no latviešu pirmvalodas *ā*, vispirms var būt radies no *ę̄* (ko sastopam, piem., vēl Piebalgā), bet šis *ę̄* savukārt no vecāka *āᵉ*, kad *ā* vēl nebija labiālizēts. Ja šī hipoteze par austr. *ā* = lejz. *ā* ir pareiza, tad būtu jāiedomājas dažādi analoģiski darinājumi un arī izlokšņu sajaukumi. Par to A. Ābele FBR XIV 166 skk., kas *ę̄* no *āᵉ* iedomājas tikai tautosillabiska *ŕ* un *v́* priekšā.

c) *ā* liktenis neuzsvērtās zilbēs. Vecgulbenē FBR V 147 *uo* < *ā* sastopams tikai saknes zilbēs un adverbā *vînuodi* (ar uzsvērtu otru zilbi?). Citādi austrumizlokšņu vairumā *ā* piedēkļu (bet ne gala) zilbēs ir labiālizēts un pārvērsts par diftongu. *ā* ir paglābts gandrīz visās augšzemnieku izloksnēs viensk. lokātīva gala zilbē, izjemot Neretu, kur arī katrs neuzsvērts *ā* ir pārvērties par *oa*. Pārējās gala zilbēs *ā* liktenis izloksnēs ir ļoti dažāds, kâ rāda tālākais pārskats:

tag. 3. pers. *staigā*, piem., Apē blakus *staiguo*, piem., Jaunlaicenē (citādi lielāko tiesu ar paglābtu *-j: staigaj* < *staigāj*, piem., Alūksnē, *staigōj* Līksnā jeb *staigoj* < *staigōj* lielākajā Latgales daļā;

refl. tag. 3. pers. (no *ā*-celmiem) *taisās* Līksnā, Kaunatā, Piksterē u. c. blakus *taisoas* Biržos u. c. jeb *taisuos* Kārsavā u. c.; (no *o*-celmiem) *ceļās* Alūksnē, Apukalnā, Gulbenē, Dignājā, Līksnā, Naujenē, Krāslavā, Preiļos, Dagdā, Kaunatā, Ludzā, Rēzeknē, Viļānos, Varakļānos, Barkavā, Kārsavā, Viļakā u. c. blakus *ceļuos* Baltinavā. Sk. Do. 6 sniedz 3. personu *plyucās* (no *o*-celma) blakus *vuortuos* (no *ā*-celma); tas izskaidrojams tādējādi, ka *o*-celmos *-ās* ieviesies vēlāk (kad *vārtās* jau bija pārvērties par *vuortuos)* vecāka *-as* vietā (citādi tur refleksīvā *-s* priekšā palaikam ir garums);

pag. 3. pers. *sazatykās* Ludzā, Pildā blakus dzynuos Kārsavā;

tag. daudzsk. 1. pers. *skaitām* Sēlpilī, Sāvienā blakus *skaitom* < **skaitōm* Vārkavā, Varakļānos, Viļānos, Kaunatā, Rēzeknē, Dagdā, Krāslavā u. c.; pag. daudzsk. 1. pers. *zogām* Sāvienā, Dignājā blakus *zogom* < **zogōm* Krāslavā, Dagdā, Andrupinē u. c.;

tag. daudzsk. 2. pers. *skaitāt* Sēlpilī, Ābeļos u. c. blakus *skaitōt* Viesītē u. c. jeb *skaitot* < *skaitōt* Līksnā, Preiļos, Rēzeknē, Vārkavā u. c.; pag. daudzsk. 2. pers. *zogāt* Sāvienā blakus *zoguot'* Kaunatā jeb *zogot* < **zogōt* Preiļos u. c.;

inf. *staigāt* Alsviķī, Apē u. c. blakus *staiguot* Alūksnē, Barkavā u. c., *staiguoť* Varakļānos u. c.;

refl. viensk. nōm. *kaudamās* Litenē, Vecgulbenē u. c. blakus *kaudamuos* Dagdā, Ludzā u. c.;

refl. viensk. nōm. *kaušonuos* Bērzpilī;

daudzsk. dat. *gubām* Alsviķī, Apē, Dignājā, Lašos, Līksnā u. c. blakus *gubōm* Viesītē u. c., *gubom* < *gubōm* Rēzeknē, Vārkavā u. c. jeb *gubuom* Alūksnē, Baltinavā, Liepnā u. c.;

daudzsk. lok. *gubās* Alsviķī, Barkavā, Jaunlaicenē, Piksterē, Dignājā u. c. blakus *gubuos* Baltinavā, Dagdā, Kaunatā, Kārsavā, Ludzā, Mālupē, Rēzeknē u. c.;

siev. dz. viensk. nōm. un vīr. dz. viensk. ģen. *vacuo* Gulbenē, Latgalē u. c. (austrumizlokšņu formas ar *-ā* autoram nav zināmas);

viensk. ģen. un daudzsk. nōm. un ak. *vacuos* Kaunatā, Litenē u. c.

Kamēr vecas vienzilbes formas ir paglābušas savu *a* (piem., *kas*), *ō* vai *uo* no *ā* sastopams viensk. ģenitīvos *tō*, *tōs* Dignājā vai *tuo*, *tuos* Kaunatā u. c., *kuô* „kâ", *tuô* „tâ" Līksnā u. c.

Parādītās izlokšņu atšķirības varbūt izskaidrojamas tādējādi, ka senāk neuzsvērtais *ā* (līdzīgi neuzsvērtajam *a*) nav bijis labiālizēts: *o*, *ō* izruna lūpu apaļojuma dēļ prasa vairāk enerģijas nekâ *a*, *ā* izruna. Bet varbūt *ā* vispirms ir pārvērties apmēram par *oa*, kas izloksnēs vēl sastopams, un šis *oa* vēlāk par *ō*, *uo:* tâ kâ neuzsvērtais *ā* bija varbūt mazliet īsāks nekā uzsvērtais, tad tas varēja nepārvērsties par diftongu; sal., piemēram, sav. *uo* (no *ō*) ar galveno uzsvaru blakus *ō*-skaņai ar palīgakcentu. Ja ir pareizi, ka neuzsvērtais (bet ne ar palīgakcentu) *ā* ir paglābts, tad formas ar *ō*, *uo* gala zilbē izskaidrojamas vai nu ar palīgakcentu (tâ, piem., viensk. nōm. *kaušonuos*, tag. 3. pers. *taisuos*), vai ar citu formu ietekmi (piem., viensk. ģen. *vacuo*, *vacuos* ar *uo* pēc *tuo*,

tuos parauga; ja viensk. lokātīvs palaikam beidzas ar *-ā*, tad ir jāiegaumē, ka viensk. lok. **tuo* no **tā*, cik zināms, nekur nav sastopams; tag. 3. pers. *staiguo* pēc *staiguoju, staiguojam* parauga utt.).

d) Dzērbenē un Drustos *ā* pārvēršas par *ō* tais pašos gadījumos, kur *a* par *o*, skat. 47. § b un Cīruļa rakstu RKr. XV 61 skk.

Bez tam vairāk vai mazāk skaidrs *ō* ir sastopams *ā* vietā (tuvāki apstākļi nav zināmi) lībiskajās izloksnēs Drieliņos un Svētciemā, skat. RKr. XIII 79, dažos gadījumos tāmnieku dialektā Becenbergeram Lett. Di.-St. 90 sk. (sal. arī Lautenbacha norādījumus BB XVII 274 un *môctęs* no Popes FBR VIII 111) un tīrajā Līvbērzes vidus izloksnē, piem., *zôle*[2], *gōja* blakus *gāja, māja* u. c.

i > *y*

51. §. a) Cesveinē (par to Kauliņš BB XVI 333), Praulienā FBR VI 89 sk., Dzelzavā, Lazdonā, Patkulē un Sarkaņos FBR IX 132 *i* vietā sastopams krievu *ы*-skaņai līdzīgs *y* tagadējā vai bijuša vēlāra patskaņa priekšā, ko no iepriekšējā *i* nešķir *ļ, ņ, ķ, ģ, j, ž, š* (un varbūt arī *r* < *ŗ, č, dž*), tâtad tur, kur *o* < *a* un *ę* < *ē*, piem., viensk. nōm. *vylks* (bet: daudzsk. nōm. un pag. viensk. 2. pers. *vilki*, viensk. nōm. *pirts* = lei. *pirtìs*, divd. *sits* < *sitis*), *myza, tykums*, tag. 3. pers. *sylst, dzyrd* (sal. lejz. *ręd*z), pag. 3. pers. *byra* (bet: *bija*), inf. *cylāt* (bet: *viļāt*), divd. *yztrūdējs*, nōm. *dižanc, miršana;* arī infinitīvā, piem., *myrt* (sal. *dęgt* u. c. 42. § b, *molt* u. c. 45. § b un 46. § c), imper. viensk. 2. personā, piem., *pyrc* (sal. *cęl* 43. § d un *or* 46. § c), nāk. 3. personā, piem., *myrs* (sal. *dęgs* 43. § c) un vārdā *šyt* „šeit". Līdzīgos apstākļos arī no *ī* vai *ie* (skat. 18. § f un 60. §) saīsinātais *i* ir pārvērties par *y*, piem., *myksts, lyls* un *vyn* < *vien*.

b) Apmēram tādos pašos apstākļos ir arī Lubānā FBR XVII 116, Mētrienā, Saikavā, Elkšņos, Biržos, Kaldabruņā, Dignājā, Lašos, Ilūkstē, Aknīstē, Susējā, Zasā un gandrīz (par to

V. Rūķe FBR XIX 137 sk.) visās latgaļu izloksnēs *i* pārvērties par tādu skaņu[51]), kas izloksnēs svārstās starp ļoti platu *i* un krievu *ы*-skaņai līdzīgu vai ar to identisku patskani; sal. Becenbergera Lett. Di.-St. 91 skk. *r*-skaņa ar tai tieši sekojošu *y* kopā labi nesaderas, un tāpēc Pildā FBR XIII 40 u. c. aiz *r* dzirdama *i* vietā kāda cita skaņa, kas ir vidū starp *i* un *y*. Minētajās izloksnēs tāds *y* sastopams arī *y* priekšā, piem., viensk. dat. *dybynam* Līksnā, Lašos u. c., kâ arī *o*-celmu viensk. nominātīvā sena *a* vietā (no kam lejz. *i*, skat. 36. § d), piem., *kūrlys* Vārkavā u. c., un vecos vienzilbes vārdos, piem., *tys* „tas" (blakus *jis* „viņš" ar *i* aiz *j*) Līksnā u. c. Likumisks *i* tur ir sastopams infinitīvā, piem., *l'ikt'* Preiļos u. c., imperātīvā, piem., *śit'* Becenbergeram l. c. 92, nāk. 3. personā, piem., *śiśś* Pildā u. c. Pēc mīkstinātiem līdzskaņiem *i* paliek, piem., vārdā *ļipa* Kaldabruņā FBR XVII 46 u. c., varbūt pa lielākai daļai arī aiz *j*, piem., vārdā *jis* (blakus *šys, tys*) Pildā u. c. (bet: *jys* Aulejā FBR XII 27), un vārda sākumā Skaistā XV 35, Kaldabruņā XVII 46, Kalupē XVIII 34, Līvānos XX 138 (piem., *izmozgava, Iloukstę* Kaldabruņā), bet: *yzmyra* Lazdonā u. c. FBR IX 132, *yzaugt* Praulienā VI 90. Vārda beigās *-i* paliek vienmēr Līvānos FBR XX 138, bez tam varbūt izlokšņu vairumā aiz *k* un *g* (aiz kuŗiem krievu valodā tagad var sekot tikai *u*, ne *ы*), piem., daudzsk. nōm. *vylki, zyrgi* blakus *gony, rody* u. c., pag. viensk. 2. pers. *lyki* blakus *syty, pyny* u. c. Pildā u. c. (bet Aulejā FBR XII 27: *vyłky, zyrgy*), un ja tās pašas paradeigmas pārējās formās beidzamā patskaņa priekšā atrodas palātālizēts līdzskanis, kas par tādu kļuvis sekojošā palātālā patskaņa dēļ, tâ *(į)ē-* un *i*-celmu viensk. akuzātīvā, piem., *capureit'i* Mag. XIV 2, 162, nāk. viensk. 2. personā, piem., *pavaicuośi* turpat, *ē*-celmu

[51]) Sal. ar to lei. dial. *ü* < *i* slēgtās zilbēs vēlāru patskaņu priekšā Po(r)žezinskim Изв. I 472, kâ arī lei. dial. *e*< *i* nepalātālu skaņu priekšā Becenbergeram Lit. Mitt. II 37; par to arī Ģerulis IF XLVIII 49.

pag. viensk. 2. personā, piem,. *jieṁi* (blakus *syty, pyny* u. c.) un tag. viensk. 2. personā (no *i*-celmiem), piem., *dźīd'i, rauḍ'i* (blakus *gaidy* u. c.) Pildā FBR XIII 40. *-y* sastopams *-i* vietā aiz *č, š, ž* (kuŗi poļu valodā, tâpat kâ *ш, ж* krievu valodā, cieš aiz sevis tikai *y)*, tâ daudzsk. nōminātīvā, piem., *ṁežy, łuočy* Bērzpilī u. c. (blakus *roť'i* u. c.), *pošy* Zvirgzdinē (blakus *roḍ'i* u. c.), bet: *ṁeži, łuoči, poši* Krāslavā FBR XII 27 un 38, kâ arī aiz līdzskaņiem, kuŗus piederīgo formu ietekmē izrunā nemīkstināti, tâ *o*-celmu daudzsk. nōminātīvā, piem., *gony* (ar *n* no daudzsk. ģenitīva *gonu* u. c.) Dagdā, Pildā u. c. (bet: *goṅi* Krāslavā u. c.), *dâły, gołdy, myłty* u. c. ar *-y* aiz *ł* (blakus *cymḍ'i, roť'i, vyłki* u. c.) Zvirgzdinē FBR X 23, viensk. 2. personā, piem., *gaidy, syty* u. c. Pildā XIII 40. Daudzskaitļa datīvi ar *-ym* (no *o*-celmiem), piem., *rotym,* sastopami Andrupinē, Dagdā, Rēzeknē u. c. blakus *roť'im* Līvānos, Naujenē u. c.

Nerēgulārs *y* sastopams *o*-celmu saknes zilbē daudzsk. nōminātīvā un datīvā, piem., *zyrģi* Andrupinē, Dagdā, Kaunatā, Pildā, Viļānos u. c. (sal. *krękli* 41. § d, *roti* 45. § b); turpretim ar likumisku *i* — *zirgi* Dignājā, Lašos, Ilūkstē, Krustpilī, Vārkavā jeb *źirģi* Preiļos, Līksnā u. c. (par Daugavpils apriņķi Skrinda Latw. wol. gram. 14). Spriežot pēc pag. viensk. 2. personas formām (no *ā*-celmiem) *kriti* Dignājā, *vil'ki* un *dźiṁi* Varakļānos FBR XI 113, *i* paliek nepārvērsts, ja tam seko *-i*< *-ai;* tādās formās kâ *łyki* (= lei. *likaĩ)* Bērzpilī *y* var būt ieviests no piederīgajām formām kâ *łyku, łyka* utt., gluži kâ formu *zyńim, zyńiť* (Dagdā, Kaunatā u. c.) saknes vokālismu ietekmējusi viensk. 1. pers. *zynu* u. c.

r vismaz lielākajā Latgales daļā *i* priekšā nav palātālizēts (sal. ar to baltkrievu *r* izrunu); ar to izskaidrojamas tādas formas kâ tag. 3. pers. *grybîś* Dagdā, daudzsk. 1. pers. *varym* Līksnā, nāk. viensk. 2. pers. grybiesi, pag. 3. pers. grybieja u. c.

Becenbergeram Lett. Di.-St. 94 (sal. 90. §), kur, kâ jau iepriekš ir minēts, *y* aiz *r* nav identisks ar krievu *ы*.

Senāk, jādomā, kāds *y*-skaņas (no *i)* veids ir eksistējis arī tādās izloksnēs, kur tagad visos gadījumos pazīstams tikai *i*, skat. 42. § a.

Vecgulbenē FBR V 143, Apukalnā VIII 27 un Alsviķī XIX 118 blakus normālajam *i* zināmos gadījumos (kâ liekas, neatkarīgi no sekojošās zilbes) sastopams arī platāks *i*.

52. §. a) *viss* jeb *vyss* (no *viss)* vietā sastopams *vuss* austrumizloksnēs: Jaunrozē (blakus *vista)*, Apukalnā, Litenē, Alūksnē (blakus *viducs)*, Lubānā (blakus *vydā)*, Alsviķī FBR XIX 118, Baltinavā XI 125, Balvos, Viļakā u. c.; *u* sastopams *y* vietā arī (latgaļu) pag. 3. personā *vužynuoja* (disimilēts no **vyžynuoja?)* BW 4890, 9 lejz. *vizināja* vietā un vārdā *vuduceits* (asimilēts no *vyduceits?)* Tdz. 57590. Vārdā *vuss* varbūt *u* ir radies senāk neuzsvērtā stāvoklī (tâ superlātīva priekšzilbē, vārdā *vis'apkārt* u. c.), skat. FBR XI 184 sk. Līdzīgi sorbu valodā *vy* pārvērties par *vu* (par ko Ščerba Восточнолуж. наречие I 153) un senangļu un senlejsvācu valodā *wi* dažkārt pārvērties par *wu;* par to Holthauzens Altsächs. Elementarb. 78. un 84. §.

b) 16. gadsimteņa tekstos, kâ liekas, gluži nekārtni ļoti bieži (ne vienmēr!) lūpeņu priekšā vai aiz tiem *i* vietā rakstīts ue vai arī (retāk) u (tâpat arī e vietā oe); par to, piem., Becenbergers LLD II, XII lp. sk. un Und. Ps. 73. Tikai Lat. kat. sniedz aiz lūpeņiem esošu u (*i* vietā) un *i* sadalījumu, kas apmēram atbilst augšzemnieku *y* un *i* sadalījumam: daudzsk. dat. wussems „visiem" 4 u. c. un ar u visas pārējās šā vārda locījumu formas un atvasinājumi (tâ 7, 8, 9, 16, 17, 48, 59 u. c.); (no *vidus*) daudzsk. dat. wudde letems 31, daudzsk. nōm. wuddelete 33; (no *virsus*) wurscon „uz" 12, 15 u. c. un arī daudzsk. ak. wurcenekes „priekšniecību" 58; daudzsk. dat. murronems „miroņiem" 9, daudzsk. ak. nomur[u]sches „nomirušus" 9, daudzsk. dat. nomurroschems „nomirušiem" 59 blakus mirth 48 vai nomirt 54, viensk. nōm. nomirris 9, mirschen(n) 34, 56, 59, 60, 61, 67; (no *pilns*) papulne 11, 43 un 45, pulnenakige 40 blakus nekārtnajam pilne 13 un 23 (viensk. nōm. un instr.) un ar nekārtnu u pepulditcs „piepildīts" 27, pepuldis 54 (formā pepuldenate 39 e

starp *d* un *n* var apzīmēt *ę*); viensk. lok. pille „pilī" 1; nekārtni ir *pirmais* 8 u. c. un (no *viltus*) wilte 5. Tâtad varbūt var iedomāties, ka 16. gadsimtenī — izloksnēs — vecais *i* aiz lūpeņiem vēlāru patskaņu priekšā izrunāts kâ kādam *y* vai *u* līdzīgs patskanis. Tâ kâ uzglabātie 16. gadsimteņa teksti var būt uzrakstīti dažādās izloksnēs (pa daļai turpinot vecākus rokrakstus), tad šī rēgula nav visnotaļ ievērota, it sevišķi, kad šo tekstu autori labi neprata latviešu valodu.

a, ā, u, uo > *ę, ā*^{e} (vai *ę̄*), *u*^{i}, *u͡ę*

53. §. a) Augšzemnieku izloksnēs Sausnējā un Vietalvā (skat. Kauliņa rakstu BB XII 214 skk. un FBR XIII 11 skk.) *a, ā, u, uo* pārvēršas par *ę, ā*^{e}, *u*^{i}, *u͡ę* palātālu patskaņu priekšā — atskaitot hiāta gadījumus un to *i*, kam citur augšzemnieku izloksnēs atbilst *y*-skaņa (skat. 51. §), ja starp šiem patskaņiem nav *k, g, ķ, ģ, j, č, dž, š, ž, ļ* vai *ņ*; turpretim šo līdzskaņu savienojumi ar iepriekšēju *r, l, m, s, z, p, b, t* pārskaņu netraucē (tâtad pārskaņu netraucē lūpeņi un nemīkstinātie zobeņi). Piemēri: daudzsk. nōm, *ębi, rędi, zęri, kęlpi, gęrdi, ęrkli, vęlgi, vęski, męzgi, kępļi, kā*^{e}*ri, ā*^{e}*pši, ku*^{i}*pči, ru*^{i}*tki, ru͡ębi* (bet: *nągi, zāģi, bluķi, kungi* [ar vēlāru *n*], *luogi*), viensk. nōm. *lębība, męziņa, kęlninč, mā*^{e}*siņa, skā*^{e}*de, u*^{i}*pe, ku*^{i}*ndze, mu*^{i}*ciņa, lu͡ęde, stu͡ępinč, bu͡ęms* < *buomis* (bet: *pągle, kåklinč, dåļiņa, mājiņa, bruģis, uogliņa*), inf. *sęcīt, sędzīt, rā*^{e}*dīt, slu͡ędzīt* (bet: *sâsist, mâzināt, kurināt*), tag. viensk. 2. pers. *gęni, vęldi, mā*^{e}*ci* (bet: *māki*), nāk. viensk. 1. pers. *glā*^{e}*bšu, stu*^{i}*mšu*. Piedēkļu zilbēs *ę* vietā runā *e*, piem., *līgeviņa, grāmetiņa, vâkeriņas* u. c. (šā *e* < *a* priekšā nerodas pārskaņa!). Kamēr paturēta *j* traucē pārskaņu, tā sastopama *m, v, b, p, r* priekšā, kas radušies no *mj, vj, bj, pj, ŗ*, piem., viensk. ģenitīvos *bu*^{i}*rva, skępa, kęra, rā*^{e}*ma*, daudzsk. ģenitīvā *ębu* (= *abju* Jaunpilī u. c.), tag. viensk. 1. pers. *stu*^{i}*mu*, tag. 3. pers. *krā*^{e}*p* u. c. — Šim likumam par pārskaņu pakļauts arī aizguvumu vairums; par to Kauliņš BB XII 225. — Par šās pārskaņas rašanos A. Ābele Ceļi III 106 skk. un V 27 skk.

Turpat piedēkļu *e* ir sastopams *a* vietā aiz *r* < *ŗ*, *m* < *mj*, *p* < *pj* (varbūt arī *b* < *bj*?), *-s* < *-si* un *-mēs* priekšā: refleks. tag. 3. pers. *-veres* BB XIV 127, *veres* un *bęres* 134, *-duires* un *ķeres* 136, *-ņemes* un *-kāepes* 141 (blakus *lācas* un *plēšas* 139, *ceļas* un *matas* 137, *šaunas* 132, *-saucas* 129, *-mâzgājas* 124, *-klājas* 120) un refleks. tag. daudzsk. 1. pers. *-veremēs* 127, *bęremēs* un *veremēs* 134, *-duiremēs* un *ķeremēs* 136, *-kāepemēs* 141 (blakus *lācamēs* un *plēšamēs* 139, *ceļamēs* un *matamēs* 137, *šaunamēs* 132, *-saucamēs* 129 un arī *-ņemamēs* 141 gaidāmā *ņememēs* vietā; sal. vēl tag. daudzsk. 1. pers. *bēram* un *beram* 133, *duiram* un *ķeram* 135, *ņemam* un *kāepam* 140, *ceļam* 137 u. c. un divd. *bęrams* un *verams* 135). Mazliet līdzīga parādība minēta arī no Lazdonas u. c. FBR IX 130 (te arī tādas formas kâ tag. daudzsk. 1. pers. *berem, strebem,* divd. *ķerems, ņemems* un viensk. dat. *gerem* < *gaŗam*) un (piem., tag. 3. pers. *riebes*) no Liezēres XIV 182.

b) Apmēram tos pašos gadījumos pārskaņa sastopama Piebalgā (par to Bīlensteins BB I 215 skk. un Kaudzīte Vecpiebalga 84 sk.), Liezērē, Lubejā un Mēdzūlā FBR XIV 180 sk., Dzelzavā, Cesveinē, Lazdonā, Patkulē, Praulienā un Sarkaņos IX 128 skk. (par Praulienu arī VI 79 skk. un par Dzelzavu — BB XVI 322 sk.), Ērgļos un Ogrē FBR XI 12 skk., Vestienā XVII 81 sk., Bērzaunē III 36 skk., Pļaviņās, Koknesē un Odzienā VIII 82 skk., Kalsnavā IV 74, Saikavā IV 70, Liepkalnē, Ļaudonā, Krustpilī, Secē u. c., sal. arī FBR XII 70 par Biržiem, XVII 147 par Daudzesi un Becenbergera Lett. Di.-St. 95 skk.

Pārskaņas gadījumi šai apgabalā ir apmēram tie paši, bet pārskaņas rezultāti tur pa daļai ir citādi. *ę* < *a* vietā dzirdams a^e (t. i., *a* ar vieglu *e* pieskaņu, kas tomēr nav diftongs) Bērzaunē, Ogrē, Sarkaņos, Lazdonā, Praulienā u. c. Kur analoģiski *o* ieviests *a* (resp. *ę*) vietā, tur pārskaņa ir o^e, tâ Dzelzavā (piem., daudzsk. nōm. *sto^{e}bi* blakus *kęri* < *kaŗi*, demin. *mo^{e}ziņč* blakus *dęrbiņč*, sal. 46. § c), Mētrienā un Secē (Secē arī *o^{e}vs* = lei. *avìs*, *po^{e}leigs* u. c., sal. 47. § a).

ę̄ sastopams $ā^e$ (no *ā*) vietā Piebalgā, Liepkalnē u. c. Kur

ā ir pārvērties par *å*, tur pārskaņas gadījumā sastopams *åᵉ*, tâ, piem., Dzelzavā un Mētrienā.

uⁱ vietā dzirdams *uᵉ* Secē.

ie (izrunā: *ia*) vietā, pārskaņai notiekot, dzirdams *iẹ* Pļaviņās FBR VIII 84 un Piebalgā.

c) Dažu izlokšņu pārskaņa ir maz izpētīta vai pavisam nezināma. Meņģelē un Taurupē kâ pārskaņa *a*-skaņai sastopams *ä*; par turienes *ā*, *uo* un *u* likteni palātālu patskaņu priekšā autoram nav pietiekama piemēru skaita. Druvienā autors dzirdējis viensk. datīvu *skäpam* < *skapjam* blakus *kars* < **kaŗ(a)s*. Gulbenē palaikam nav te aplūkoto pārskaņas gadījumu, bet tur gan sastopamas (kâ aizrādījis K. Mūlenbachs) tādas formas kâ *atslāga* < *atslẹ̄ga* : demin. *etslẹ̄dziņa* (līdzīgi Zvirgzdinē FBR X 26, Tirzā, Apukalnā, Biržos XII 67 un Aknīstē XV 166) vai *kazlans* : *kezlẹņiņš* (līdzīgi daudzsk. nōm. *kezlẹ̄ni* IX 129); līdzīgi *kacānc* blakus *kecẹ̄niņč* Aknīstē l. c., daudzsk. nōm. *agrẹ̄ki* Tirzā, *laᵉbēki* Bērzaunē FBR III 39, *loᵉbẹ̄ki* Praulienā VI 83 u. c. Tie ir analoģiski radušies jauninājumi : *etslẹ̄dziņa* blakus *atslāga* kâ, piem., *velẹ̄niņa* blakus *vałāna* < *vẹlẹ̄na* XII 67, *kecẹ̄niņč* blakus *kacānc* kâ, piem., *telẹ̄niņč* blakus *talānc* < *tẹlẹ̄ns*, *loᵉbẹ̄ki* blakus *lobāks* kâ, piem., *pelẹ̄ki* blakus *palāks* < *pẹlẹ̄ks*. Savāds un neskaidrs ir *gers* (rakstu val. *gaŗš* vietā) Gulbenē un Tirzā blakus *kars* (rakstu val. *kaŗš* vietā), Bērzaunē FBR III 37, Birzgalē Mag. XIV 1, 156, Lejasciemā, („mit getrübtem" e) Dzelzavā BB XVI 336 un *(gers)* Praulienā FBR VI 83; dažās no šām vietām (piem., Lejasciemā) tagad *a* vairs citādi netiek pārskaņots!

54. §. Bez augšzemnieku dialekta te aplūkoto pārskaņu sastop vairāk vai mazāk Rūjienā (skat. RKr. XIII 97 un Bīlensteina rakstu BB I 219) un lībiskajās izloksnēs — Dundangā FBR III 98 sk., Ugālē VII 16, Zlēkās un Zūrās 39, Sarkanmuižā 115, Popē XVI 112, RKr. XVI 67 un Becenbergera Lett.

Di.-St. 102 un 105, Puzē FBR XX 12 sk., Piltenē 40 sk., Liepupē, Duntē, Meķē VIII 62 sk., Lādē un Nabē XI 68 sk., Svētciemā, Limbažos, Igatē, Vidrižos RKr. XIII 80, Stienē, Vendzavā, Užavā, Rindā u. c., un pie tam palātālu patskaņu priekšā (sevišķi, ja tie ir zuduši, un pavisam skaidri „lauzti-krītošās" zilbēs), kur šo pārskaņu netraucē nekādi līdzskaņi (Dundangā pārskaņu tomēr nepieļauj *b, p, g, k* FBR III 99).

Piemēri: *ķuĝćś* < *ķuōcis, luĝdziņ* < *luôdziņi* Puzē u. c.[52]); daudzsk. nōm. *ziĝd'* blakus viensk. ak. *ziâd* Dundangā u. c.; *maᵉziņč* Lādē FBR XI 68, *gaⁱni*[*ņ*]*š* Popē; *māⁱt'* < *māte* Puzē u. c. jeb *māᵉt* Lādē l. c.; viensk. nōm. *muⁱt'* < *mute* Puzē; pag. 3. pers. *sûⁱtę*[2] < *sūtīja* Užavā; *soũᵉl* < *saũle* Užavā vai *soũⁱl'* Popē FBR XVI 112, *koũⁱl* < *kaũli* Nabē. Sal. arī tāmisko pretstatu starp viensk. nōm. *dzęlans* un daudzsk. nōm. *dzęlęn* 33. § b.

Dundangā ir sastopams *a* vietā *ę* a i z zuduša palātāla patskaņa tādās formās kâ divd. *vęldęms* < *vęlędams* : inf. *vęlt* < *velēt* blakus *vęldams* : *vęlt* u. c.

paīrît (rakstu val. *parît* vietā) Kursā (arī tais izloksnēs, kur tagad citādi *a* vairs nav pārskaņots) ir varbūt aizgūts no senās kuršu valodas, skat. IF XXXIII 102. — Piemērus *i*-epentezei leišu valodā sniedz Frenkelis Balticoslav. II 22 sk.; par to arī Būga L. k. žod. CXXI.

55. §. *ai* > *ei*. Bērzpils, Baltinavas, Balvu, Viļakas u. c. latgaļu izloksnēs (skat. V. Rūķes rakstu FBR XIX 151 sk.) katrs *ai* aiz *k* vai *g* ir pārvērties par *ei*, kamēr aiz citiem līdzskaņiem *ai* tur ir paturēts (paskaidrojumu skat. XI 183 sk.), piem., *geîl'ś* „gailis", *gèid'āt'*[2] „gaidīt", *skeîda* „skaida", *skèidrys*[2]

[52]) *uę* dzirdams *uo* vietā arī akuzātīvā *kuę* „ko?" daudzās izloksnēs, piem., Ugālē FBR VII 16 (te blakus kâ relātīvais vietniekvārds *kuo*); Kaltenē K. Mülenbachs tai vietā dzirdējis *kuę* (tas arī Lautenbacham BB XVII 274).

„skaidrs“, *skèit'āt'*[2] „skaitīt“, *keî* „kâ“, *keîds* „kāds“ Bērzpilī. Tikai *keî* un *keîds* (blakus *taî* „tâ“, *taîds* „tāds“ un formām ar *kai-*, *gai-!)* sastopami arī citās izloksnēs ap Ludzu un Rēzekni (par ko arī Volteris BB VIII 289), kur *ei* ir laikam radies no *ai* neuzsvērtā stāvoklī, kâ arī izlokšņu vārdā *lei* (*laî* vietā) blakus *laîst*, skat. KZ XLII 375, sal. arī dial. *-ei* no *-ai* 38. § d. Ar latgaļu *keî* blakus *taî* sal. latgaļu *kad* blakus *tod* 45. § f.

Vecumniekos un Palsmanē, kâ liekas, katru *ai* runā ar ļoti gaišu *a*.

7. Monoftongi no diftongiem

56. §. *ei* > *ē* un *ou* (no *au)* > *ō*. Tāmnieku izloksnēs Ugālē FBR VII 16, Zūrās 39 un 40, Sarkanmuižā VIII 111 un 116, Vārvē 134, Popē XVI 113, Puzē XX 13, Piltenē 38, Tārgalē, Užavā u. c. diftongos *ai*, *ei* un *ou* (no *au*, skat. 49. §) — lai kāda tiem intonācija — pirmais komponents ir pagarināts, pēc kam diftongos *ēi* un *ōu* otrs komponents — sevišķi, ja ir stieptā intonācija — var arī zust, piem., tag. 3. pers. *rôud*[2] blakus *rôd*[2] Puzē, inf. *kôut*[2] blakus *pļōt* Zūrās, *lēš* < *leîši*, inf. *têkt*[2] Ugālē, daudzsk. nōm. *mêits*[2] < *meîtas* Popē u. c. Sal. ar to žem. *ái*, *ãi*, *éi*, *ẽi* resp. *á*, *ã*, *é*, *ẽ* no *ai*, *ei* Baranauskam Сборн. LXV Nr. 9, 58. lp. u. c.

Augstkalnē FBR XII 13 *ei* pārvēršas par *ē*.

57. §. *ie*, *uo* > austr. *ī*, *ū*. Austrumizloksnēs *ie* un *uo* — tâpat kâ žemaišu dienvidaustrumu izloksnēs — pārvērties par *ī* resp. *ū*, piem., Jaunrozē, Apukalnā, Karvā, Alsviķī, Zeltiņos, Lejasciemā, Augulienā, Gulbenē, Lubānā Vidzemē, Latgalē, izjemot dienvidrietumu stūri (skat. V. Rūķes rakstu FBR XIX 143), un Biržos, Viesītē, Susējā, Saukā, Zasā un tālāk uz austrumiem Sēlijā. Šo skaņu maiņu konstatējis jau Mancelis savā darbā Lettus (no 1638. g.), skat. RKr. XIV 24. No Alūksnes vēl 1464. gadā minēta forma ar *uo* (skat. FBR VII 5) un no

Latgales vēl 16. gadsimteņa beigās vietvārds Ason, kur ar o laikam apzīmēts vecais *uo*, skat. FBR VII 103[5] un 174. Neretā ir tikai *iê* un *uô* (kuŗus tur izrunā ar kāpjošu intonāciju) pārvērtušies par *ī* resp. *ū*, un Mazlaicenē ir radušies *ì*², *ù*² no *iē, ìe, uō, ùo*, bet blakus *eî, oû* no *iê, uô;* par to A. Ābele Fil. mat. 59 skk. Par *ie* > *ī* > *ei* N. van Veiks Onze Taaltuin 1940, 184. lp. skk.

Par gaŗo diftongu pārveidošanu skat. 100. § b un 101. § b.

8. Diftongi no gaŗiem patskaņiem

58. §. *ē* > *ei*. Lībiskajās izloksnēs Kursā (skat. Becenbergera Lett. Di.-St. 104 skk., Būgas L. k. žod. CXXI, kur gan dažs kas ir nedrošs, par Dzirciemu Etn. IV 38 sk. un 59, Dundangu FBR III 98, Sabili IV 65, Īvandi VI 51, Ugāli VII 15, Zlēkām 35, Sarkanmuižu VIII 116, Roju, Rudi un Kalteni XIII 65 skk., Popi XVI 113 un VIII 116, Puzi XX 13, Pilteni un Ziŗām 38) un Vidzemē (skat. RKr. XIII 81, par Limbažiem FBR IV 88, Liepupi, Dunti, Stieni un Tūju VIII 63, Lādi un Nabi XI 69, Pāli, Vitrupi un Viļķeni XIV 59, Vainižiem 83, Svētciemu XV 56, Mazstraupi 148), — vismaz dažos gadījumos — arī Mazsalacā un, kâ aizrāda Bīlensteins BB I 219, arī Rūjienā (no kurienes šī parādība citādi gan nav zināma, skat. RKr. XIII 95 sk.) ir sastopams *ei* no (šaurā) *ē*. Diemžēl šai ziņā no minētajām vietām nav pilnīga materiāla, un bez tam te bijusi arī stipra rakstu valodas ietekme (par dažām vietām ir ziņas, ka viena un tā pati persona vienu un to pašu vārdu izrunā gan ar *ē*, gan ar *ei*), tâ ka par šādu diftongu rašanos te nav iespējams dot noteiktu rēgulu. Katrā ziņā tie palaikam nav novēroti pirmatnēja tautosillabiska *r, l, n* vai *m* priekšā. Un *eī* no *ē* līdz šim ir zināms tikai no Dundangas FBR III 98 (un, cik zināms, tikai vārdos *ķeīd* < *ķēde* un *izdeīdęs* < *izdēdējis*) un Ziŗām XX 38 sk. (te ar piemēriem *deīļ* < *dēļi, meīniš* <

mēnes(i)s, pag. vai tag. *veĩtę* un arī *seĩt*, *speĩt*, kur pēc infinitīviem kâ *slę̂pt*[2] u. c. var spriest, ka *ei* ieviests pārjemtā rakstu valodas *ē* vietā); no citām vietām ir zināms tikai *eî*[2] no *ê*[2] (< *ê* un *è*). Pie tam Fr. Adamovičs, kas pats Dundangā ir uzaudzis, aizrāda FBR III 98, ka Dundangā *eî* no *ê*[2] radies tikai troksneņu un *ņ* priekšā; tomēr vienīgais viņa dotais piemērs ar *eî*[2] priekš *ņ* ir *bleîņs*[2] < *blèņas*, kas laikam radies no **blèdņas*. Bet *vêzis* vietā tur un arī Svētciemā XV 56 (te blakus *ķeîzitas*[2] < *ķèzīties*) nerunā **veîzs*[2], bet gan *vêzs*[2]*!* Tikai troksneņu priekšā *eî*[2] < *ê*[2] pazīst arī E. Putniņš savā Svētciema izloksnē l. c.; vienīgais izjēmums te ir pag. 3. pers. *ņeîm*[2] l. c. 57, kur *eî*[2] — blakus infinitīvam *ņę̃mt* l. c. 55 — varbūt ir ieviests rakstu valodas *ê* vietā; tâ varbūt vokātīvā *beîniņ*[2] FBR XIII 69 no Rojas blakus īstajai izloksnes formai *bę̂*[*r*]*niņ*[2] turpat. Tomēr dažās izloksnēs vismaz dažiem vārdiem ir minēts *eî*[2] < *ê*[2] arī *r* un *l* priekšā: *meiris* < *mèris* tāmnieku dialektā Posartam Statistik und Geogr. des Gouv. Kurland (1843. g. Stutgartē), 227. lp., *dzeîrę̃s*[2] < *dzêrējs* Piltenē FBR XX 38, *meîl* < *mèle* Ziņās l. c., *beîrs*[2] (tas arī Popē FBR VIII 116) < *bères*, *dzeîrans*[2] < *dzêriens*, *ķeîr*[2] < *ķêra*, *peîr*[2] < *pèra*, *peîrę̃s*[2] < *pèrējs* (un arī *peîršęn* < *pę̂ršana!*) Zlēkās VII 35, *deîliņš*[2] Tdz. 44481, *dzeîr* < *dzêra* 54584, 1, *speîr*[2] < *spêra* 39683.

59. §. *ī*, *ū* > augšz. *ei*, *ou* resp. *eu* vai *yu* (*iu*). Jaunrozē, Apukalnā, Alsviķī, Alūksnē, Zeltiņos, Lejasciemā, Gulbenē, Augulienā, Lubānā, Latgalē, Daudzesē FBR XVII 146, Sēlpilī XX 62, Secē, Sunākstē, Vārnavā, Ābeļos, Mēmelē, Lielzalvā, Susējā un tālāk uz austrumiem Sēlijā un — ja arī mazāk skaidri — arī Skrīveŗos FBR VIII 99, Vestienā XVII 78, Aizkrauklē, Ļaudonā u. c. dienvidaustrumu Vidzemē *ī* un *ū* pārvēršas par diftongiem (sal. pr. katech. *ei*, *ou* < *ī*, *ū*), kamēr rietumos no turienes (tâ Trapenē, Gaujienā, Palsmanē, Lizumā, Tirzā, Liezērē, Bērzaunē, Mētrienā, Sāvienā u. c.) *ī* un *ū* ir

paturēti. Un proti, *ī* ir palaikam pārvērties par *ei* (par vecā *ei* likteni skat. 44. § b), pie kam *e* ir ļoti šaurs (sevišķi minētā apgabala rietumu daļā, piem., Liepkalnē, Vestienā u. c., bet arī Baltinavā, Balvos, Viļakā, Liepnā u. c.), un to pa daļai var uztvert pat kâ platu *i;* sal. vārdu *dzijvuot, trijs* u. c. rakstību (no Cesveines) JlgRKr. II 124 sk. un pr. katechismu *ei* blakus *ij* un *ī*. Sausnējā FBR III 50, Pļaviņās VIII 79, Ērgļos XI 14, Saikavā IV 70, Lubejā XIV 182 ir tikai *ì*² (<*ì* un *ī*) pārvērties par *ij*, kamēr *î* (ar kāpjošu intonāciju!) tur ir paglābts. Piedēkļos *ī* ir vai nu tâpat pārvērties par *ei* (piem., Barkavā, Sēlpilī u. c.), no kam ir radies *ē* (skat. Becenbergera Lett. Di.-St. 129 sk.) Kaldabruņā XVII 47 un Zasā XIII 82 vai diftongam *ie* līdzīga skaņa, piem., Lašos, Kaunatā un (kâ hipernormālisms?) Jaungulbenē (kur *ie* ir pārvērties par *ī*) RKr. XVII 125, vai arī paturēts kâ *ī* (tâ Alūksnē, Alsviķī, Lejasciemā, Apukalnā, Vecgulbenē, Neretā u. c.), kas laikam izskaidrojams ar to, ka piedēkļu *ī* — kas ir neuzsvērts vai tikai ar palīgakcentu — ir drusku īsāks un tāpēc mazāk tiecas pārvērsties par diftongu, sal. austr. viensk. lok. *muojā* < *mājā* 50. § c.

ū ir lielākajā Latgales daļā (par to V. Rūķe FBR XIX 144 skk.), Dvietē u. c. Ilūkstes apriņķī (skat. RKr. XI 71) un vienā Lubānas daļā pārvērties par *yu* (sal. Becenbergera Lett. Di.-St. 119 sk.), no kam *iu* vārda sākumā Līvānos, Skaistā, Zvirgzdinē, Pildā, Varakļānos u. c. (bet *yu-* Atašienē Fil. mat. 103 un Domopolē FBR IV 73), aiz *k, g, j* Trasunam 23. §, Kalupē, Zvirgzdinē, Pildā, Varakļānos u. c. (Zasā FBR XIII 83 *yu* arī aiz *j* un *k*, Skaistā XV 49 *yu* arī aiz *j*), Varakļānos XI 103 arī aiz *š, ž, č* (bet *čyuska* Krāslavā XII 28) un *n*, par ko gan *ńiu* (tas arī Pildā XIII 42) laikam ir vienīgais piemērs (sal. ar to *neu* veca *nū* vietā Aknīstē XV 170, kur ū pārvēršas par *ou*). *eu* no *ū* sastopams Vārkavā, Lašos, (kâ aizrādīts FBR XIII 81) Dignājā, vienā Varakļānu

daļā XI 101 un Līvānos XX 138 u. c., sal. polabu *eu* < *u*. Pārējās augšzemnieku izloksnēs, tâ Aknīstē, Sunākstē, Neretā, Biržos, Sēlpilī, Daudzesē, Kaldabruņā, Ābeļos, Mēmelē, Vārnavā, Lielzalvā, Zasā, Elkšņos u. c. Sēlijā u. c. *ū* ir pārvērties par *ou* (vienā šā apgabala daļā, piem., Alsviķī un Lejasciemā, tikai saknes zilbēs). *o*-skaņa šai diftongā *ou* ir lielāko tiesu šaura, sevišķi tais vietās, kas atrodas vairāk uz rietumiem, kâ arī Viļakā, Balvos, Liepnā u. c., kur to pa daļai var uztvert kâ platu *u*; sal. vārdu *juws* „jūs", *buws* „būs" rakstību (no Krustpils) JlgRKr. II 121 skk. Kādā 1478. gada dokumentā sastopams Latgales vietvārds Sunakelen (Būgam Tiž. II 18), bet kādā 1519. gada dokumentā tai vietā jau Sownakell (sal. Sūnaklis Lvv. II 64); par to arī Būga Tiž. II 18.

Dažās latgaļu izloksnēs FBR X 24, XII 50, XIII 42 un XIV 8 ir sastopamas formas *būt'* (*byut'* vietā) un *mȳsu* (*myusu* vietā), Zvirgzdinē X 24 — arī *koupȳńę'* < *kołpyuńę* un *auk'íńę* < *alk'iunę;* šo formu izskaidrojums vēl gaidāms.

Par *ir, ur* > dial. *ier, uor* skat. 65. §; par austr. *ie, uo* < *ē, ā* — 44. § a un 50. § a.

9. Veco gaŗumu saīsinājumi

60. §. Gaŗie patskaņi un *ie, uo* leišu un latviešu valodā tautosillabisku *į, ų, r, l, n, m*[53]) priekšā ir saīsināti, skat. IF XXXIII 121 skk. un Streitberga rakstu IF I 260 skk. Varbūt jau baltu pirmvalodā ir radušās formas, piem., viensk. dat. *tai,* no kam la. *tài,* lei. *taĩ* = gr. dōr. τᾷ, **aštuntas* < **aštuontas,* no kam lei. *aštuñtas* un la. dial. *astûts* Drustos, inf. **pulti* > lei. *pùlti* > la. *pult* : tag. *puolu.* Kad latviešu valodā radās jauni gaŗo patskaņu un *ie, uo* (dažkārt arī *au*) savienojumi ar tautosillabisku *į, ų, r, l, n, m,* gaŗumus te atkal saīsināja, kur tos nepaglāba

[53]) Bet ne kādreizējo savienojumu *rį, lį, nį, mį* priekšā, sal., piem., la. *dùņas, tūļāt* u. c.

sistēmas spaids: vietvārds *Alsunga* < **Alsuonga* (sal. v. Alschwangen) ar *uo* < *ua* tâpat kâ vietvārdā *Ēduole; Sigulda* < *Sigualda; bruñcis* U „brūns zirgs“ un *bruñce* „brūna govs“ Džūkstē Fil. mat. 67 : *brūns; vindedzis* U : *vīns; kaīgalis* Valmierā < *kājgalis* u. c.; dienvidrietumu Kursas lokātīvi, piem., *ruokai, upei, mẹdui* = lei. *raũkoje, ùpėje, medūjè;* dial. divdabji, piem., *gaiši, skreiši* < *gāj*[*u*]*ši, skrēj*[*u*]*ši,* skat. 34. §; austr. *dynduoŕźś* „laidars“ Varakļānos FBR XI 105 < **dīnduorzis* ar *ī* < *ie*; vietvārdi *Ka*[*u*]*lpūtēji*[54]) Lvv. I 37, *Sa*[*u*]*lguozis* 59, 72 un 92, *Ta*[*u*]*rkalna* ar *-a* < *-e* Neretā FBR XIX 99, *Janjalgava* turpat, Biržos XII 67 un Aknīstē XV 170 < *Jaunjęlgava;* citus vietvārdu piemērus min E. Hauzenberga FBR XII 127 sk. Kamēr izlokšņu vairumā tādi nominātīvi kâ *dęls, plâns, sìens* u. c. sakņu zilbju gaŗumus paglābj pārējo locījumu (kur sekojošā sonōrā skaņa ir heterosillabiska) ietekmē, dažkārt augšzemnieku un sevišķi tāmnieku dialektā arī te ir sastopams gaŗumu saīsinājums, piem., austr. *daĺs* (ģen. *dâła*) Preiļos, Viļakā u. c. jeb tāmn. *dęĺs* (dat. *dęĺam*) Dundangā u. c., tāmn. *bęńs*[2] (dat. *bę̂*[*r*]*nam*[2]) Dundangā, Puzē, Popē, *męńs*[2], *joń*[2] < *jô*(*u*)*ns* < *jaûns* (skat. 56. §) Puzē, *plań*[2], *vęĺs*[2], *jęĺs*[2] Piltenē, Ugālē u. c. *oń*[2] < *àuns, koń*[2] < *kàuns* Ugālē, *lęń*[2] < *lę̀ns* Sarkanmuižā, Stendē u. c., *densvīd*[u]*s* < *dien*[*a*]*svidus* Snēpelē FBR XVIII 21, *vęń*[2] Kaltenē u. c., *vens* Snēpelē jeb austr. *viñc* (viensk. ģen. *vîna*) < *viêns* Dignājā (te blakus, piem., *sìnc* < *sìens* u. c.), Lubānā, Varakļānos u. c. (sal. lei. dial. *vẽns* Becenbergeram BB XXI 293 un *vìns* Šleicheram Handb. I 33), *seń*[2] (e te ir platāks nekā *e* un šaurāks nekā *ę*) < *sìens* Ugālē FBR VII 22, *vin* < *viên, viñpacmit* u. c. Lizumā RKr. XVII 93, Alūksnē 128 u. c., *lils* Lejasciemā, Lizumā u. c. vai *łyls* Praulienā u. c. (par to A. Ābele FBR XIV

[54]) Sal. (sen)pr. vietvārdu Gailgarben > Gallgarben u. c. Trautmaņa Apr. PN 129.

198) < *liels, d'iu̯s* (viensk. ģen. *d'īva*) < *dìevs* Dagdā, Kārsavā, Līvānos u. c., tāmn. *dziûs*[2] (viensk. dat. *dzîvam*[2]) Ancē, Pastendē, Talsos u. c. jeb austr. *dze*[*i*]*u̯s* Pildā < *dzîvs*, austr. *tau̯s* (ģen. *tàva*[2]) < *tę̂vs* Naujenē; daudzsk. dat. *rùkom* < *rùokām* blakus daudzsk. lok. *rùkuos* < *rùokās* Zvirgzdinē u. c., tag. daudzsk. 1. pers. *dorom* < *darām* Kalupē u. c., tag. 3. pers. *runai̯* Gulbenē u. c. vai *runoi̯* Baltinavā u. c. < **runāj*[*a*] u. c. KZ XLIII 2[1], Becenbergeram Lett. Di.-St. 157 un Mūlenbacham BB XXIX 74[2].

61. §. Latviešu valodas — tâpat kâ leišu valodas — izloksnēs bieži saīsina vienzilbes formu gaŗos patskaņus un diftongus proklizē. Piemēri: *ka'pêc* Valmierā u. c. no un blakus *kàpêc; ce'māte*, piem., Bīlensteinam LSpr. 146. § no *cìe(n)māte*; *du'ču* „dod šurp!" Lautenbacham BB XVII 274 un Adolfi 232 no *duod šu*[*r*]; *na'ču* „nāc šurp!" Vainižos u. c. no *nāc šu*[*r*]; *nac!* < *nāc!* FBR IV 87, XI 67, XIV 82 u. c. jeb augšz. *noc!* < *nōc!* V 149; *l'ic!* Višķos Ceļi IX 375 no *līc!* < *liec!; pec* Лат. предл. I 176, FBR XVI 43 < *pêc*; *li(dz)* Лат. предл. I 76 no *līdz; pe* turpat 167 vai austr. *pi* < *pī* < *pie* Alūksnē, Apukalnā u. c.; *nu* un *no* Лат. предл. I 127 vai — Dundangā — *na* no *nùo*; tāmn. *lę* < *lai* un *tę* < *tai* FBR VII 39 u. c.; *te* Vainižos jeb *tę* Puzē no *tie;* viensk. nōm. *ta* < *tā* un *ka* < *kâ* Puzē; austr. *nav ku* (< *kū* < *kuo*) *iest* (< *ēst*) Alsviķī; viensk. ak. *ko* Puzē jeb austr. *ku* < *kuo, tu* < *tuo* Apukalnā FBR VIII 34; *kot* no (partikulas) *kaût* Puzē XX 11; *but* (blakus uzsvērtajam *būt*) Vestienā, (blakus *bout* < *būt*) Sunākstē, nāk. 3. pers. *bus* Popē, kond. 3. pers. *but* Dzirciemā, Kandavā, Talsos, Zūrās un arī *butu* Bēnē u. c. no *bûtu; da*[*udz*]*'maz* Jaunlaicenē FBR VIII 42, sal. lei. dial. *da*[*u*]*giaũ* „vairāk" LitMnd. I 165. Tādās formās kâ *ir*[55]) (= lei. *yrà*), dial. *vel* Gramzdā, Limbažos

[55]) Reti sastopamā blaku forma *ira* varētu būt kontāminēta no *ir* un **īra*.

u. c. < *vêl, deļ* Sunākstē, Susējā u. c. < *dēļ, car* Лат. предл. I 68, Sunākstē u. c. < *caur,* daudzsk. dat. *tem* Vainižos < *tiem* saīsināšanu varēja ietekmēt ne tikai šo formu neuzsvērtais stāvoklis, bet arī tautosillabiskā sonōrā skaņa.

Dažās austrumizloksnēs (tâ ap Balviem un Viļaku) parastos saknes zilbes *ū* un *ī* (no *uo* resp. *ie)* nereti (sevišķi priedēkļos *nū-, sū-, pī-)* dzird runājam kâ *u* resp. *i;* noteiktu likumu te nav iespējams dot, jo par maz vēl ir novērojumu. Sevišķi ir minams austr. *šudin* (< **šūdīn*[*u*] < *šuodien*[*u*]) Alūksnē (te blakus *šùnakt, šùgod!),* Gulbenē, Lubānā, Baltinavā, Kārsavā, Dignājā u. c. vai tāmn. *šudẹn* BB XXIX 320 resp. *šodien* Dundangā FBR V 137. Lai gan Puzē FBR XX 19 runā *šo'gād* (blakus *šuôgad*[2]) un Īvandē VI 56 *šuo'rītās,* tomēr *šudin* blakus sastopamā *šùnakt* dēļ laikam nav radies no **šuo'dien,* bet neuzsvērtā pozicijā no *šùodien,* sal. sav. *hiu-t*[*ag*]*u* un (?) lat. *hodiē,* ja tas radies no **hō-diē.* Bet, ka tāmnieku izloksnēs (skat. FBR III 96, V 137, VII 15 sk., 36 un 52, XX 10) verbālie priedēkļi *ie-, pie-* un *nuo-* ir saīsināti par *e-, pe-, no-* (tâ Puzē) vai *nu-* (tâ Zūrās FBR VII 36), izskaidrojams ar to, ka senāk uzsvērta sekojošā saknes zilbe, ne priedēklis, skat. 12. § (arī Piltenē runājot, piem., *nomiērt, šodien, šonakt* u. c.).

Sal. arī piedēkļu un gala zilbju gaŗumu saīsināšanu izloksnēs 33. §.

Par tādām izlokšņu formām kâ *miksts* < *mîksts* skat. 18. § f; par dial. *uk* < *ū* — 114. §.

10. Vecu īsumu pagarinājums

62. §. a) Lībiskajās izloksnēs (arī Skrīveŗos FBR VIII 101) veci īsumi ir pagarināti balsīgu līdzskaņu priekšā, ja aiz tiem ir zudis kāds patskanis, kas vidus dialektā vēl ir paglābies, skat. 33. § b un 38. § b.

b) Vecu uzsvērtu īsumu spontānu pagarinājumu sastop Aizvīķos, Gramzdā (šais vietās — kâ teikts FBR IX 90 un 95 — un Rucavā FBR VII 117, tâpat kâ žemaišu dialektā, arī diftongu un diftongisku savienojumu pirmajā daļā), Priekulē un Purmsātos dienvidrietumu Kursā, kur manāma leišu valodas ietekme, tāmiskajā Popē FBR XVI 109 sk. un Puzē XX 10, lībiskajā Liepupē VIII 60 un augšzemnieku izloksnēs — Apukalnā VIII 20, Ērgļos XI 10 un XIV 121, Liezērē XIV 175, Vestienā XVII 78, Susējā VII 137, Sunākstē XVI 41, Daudzesē XVII 144, Sēlpilī XX 59 sk., Vallē XVIII 10 sk., Secē, Ābeļos, Piksterē, Viesītē (un uz austrumiem no turienes Sēlijā), Adulienā, Zeltiņos, Ļaudonā, Kalsnavā, Krustpilī, Odzienā, Bērzaunē, Liepkalnē, Meņģelē, Skrīveros, Zvārtavā, Kaunatā, Vārkavā u. c., sal. Becenbergera Lett. Di.-St. 67 sk. un 82 sk. Lielāko tiesu tādējādi pagarinātie īsumi ir tikai pusgaŗi (piem., Meņģelē), bet dažās izloksnēs (piem., Secē) tie ir līdzīgi normāliem gaŗumiem; arī vienas un tās pašas personas izrunā kvantitāte var svārstīties. Kamēr leišu valodā *a* un *e* un izloksnēs arī *i* un *u*, ja tie ir uzsvērti, vienmēr vairāk vai mazāk ir pagarināti, latviešu valodā šādi pagarinājumi nav tik pastāvīgi; vienas un tās pašas personas izrunā kāds patskanis var būt gan īss, gan arī vairāk vai mazāk pagarināts, kas varbūt ir pamatojams ar to, ka sakarīgā runā vārdi nav vienmēr vienādi uzsvērti; par to Изв. XIII 4, 177 skk., Līniņš FBR II 56 skk. un M. Ozoliņa XIV 121. Pagarinājumam var būt arī emōcionāls raksturs; par to E. Ādamsons XIV 80. Tiek pagarināti — tâpat kâ austrumleišiem — ne tikai *a* (> *o*) un *e*, bet arī *i* un *u*. — Šos jaunos gaŗumus lielāko tiesu izrunā stiepti, bet dažkārt arī krītoši.

Vienā Varakļānu daļā — kâ aizrāda L. Latkovskis FBR XI 100 sk. — uzsvērtu *o* pagarina un pie tam izrunā krītoši (atskaitot lauzti intonētus savienojumus ar tautosillabisku plūdeni), piem., *dòc*^{2} < *dadzis*.

Uzsvērts īss patskanis nebalsīga līdzskaņa priekšā

vienmēr[56]) kļūst pusgaŗš Vecgulbenē FBR V 143, Lejasciemā IV 41 sk. un Lubānā XVII 115 un gaŗš Praulienā VI 90, Pļaviņās VIII 78, Lazdonā u. c. IX 124 un Biržos XII 64, pie kam rodas kāpjošā intonācija; par to A. Ābele FBR VII 110 sk.

c) Vecu īsumu pagarinājumi ir radušies arī no palīgakcenta: *sẽtmãlis, upmãlis, pļavmãlis, siê[n]mãlis* Valmierā u. c. blakus *mala; skangãˀls* BB XIV 141 no **skangãlis* vai *skalgãns* BW 23475, 1 blakus *skalgans* vai *skàngals* no **skalgals* un *kaĩgãle* U blakus *gals; vakãr* Džūkstē, Rucavā, Tērvetē, Zaļeniekos u. c. blakus *vakars; citũr* un *visũr* Džūkstē, Jaunpilī, Rucavā, Zaļeniekos u. c. blakus *tur; biķẽris* LP VI 658 u. c.; *pulvẽrs* Valmierā u. c.; *Miķẽlis* FBR VII 59; *pìrãgs* no kr. *пирог* u. c., skat. FBR III 37, VI 51, VII 59, XI 39, XII 13 un 23, XIII 100, XV 20, XVI 97 un 140, XVII 144 un Fil. mat. 78; vietvārdu piemērus sniedz E. Hauzenberga FBR XII 128 sk. Tâ kâ palīgakcents nav saistīts ar vienu kādu zilbi un salikteņu vokālismu ietekmē attiecīgie pamatvārdi, tad šis pagarinājums nav visur redzams, tâ, piem., *vakãr* blakus *vakars* un rakstu val. *vakar* (ar īsu *a* pēc formu *vakaram, vakarā, vakariem* u. c. parauga, kur palīgakcents ir gala zilbē). Sal. ar to lei. *gérgėris* Jušk., *mãžmožis, skánskoniai, pódūkra, galvósūkis* (Jonikam Pagram. 22), *šúdvabālis, žỹdubāgis, párvažiāvo, mãžãsis* un Jauņa piezīmi Понев. y. 114, skr. *tvátpitāras* blakus *pitáras* u. c., go. *ahtaudōgs* u. c. blakus *dags*, Mukes piezīmi Laut- u. Formenlehre d. niedersorb. Spr. 146 un Слблт. Эт. 100[1].

63. §. *ij, uv* > *īj, ūv*. No 16. gadsimteņa tekstiem, Glüka bībeles tulkojuma, U, BW un citiem drukas darbiem un no Blīdienes FBR XVI 97 ir zināmas formas ar *īj, ūv* uzsvērtu *ij, uv* vietā, piem., *sīja* (rakstu val. *sija* un lei. *sijà*, piem.,

[56]) Kâ izjēmumi no Praulienas FBR VI 91 ir minēti: *as* „es", *mas* „mēs", *šys, tys, kas, šytys, vyss, tyk, cyk.*

Ožk. d. II 52, vietā), *drūva* (rakstu val. *druva* vietā), divd. *pūvis* (rakstu val. *puvis*, lei. *pùvęs* vietā) u. c., skat. KZ XLIII 40 sk. Augšzemnieku dialektā, kur *ī* un *ū* ir pārvērsti par diftongiem (skat. 59. §), par diftongiem pārvērš arī šos sekundāros *ī* un *ū*, piem., *beiji* Piksterē < *biji*, viensk. ak. *tyuvāku* Evang. 1753, 66. lp., skat. arī KZ XLIII 40. Augšzemnieku izlokšņu vairumā pēc tam *i̯*, *u̯* šais diftongos *j* resp. *v* priekšā ir zuduši, piem., *beji* „biji" Lubānā u. c., *reju* „riju" Dignājā u. c., *sovans* „sivēns" Alsviķī, Lejasciemā u. c. vecāka *suvęns* vietā, pag. 3. pers. *šova* Alūksnē u. c., *ševa* Vārkavā u. c. jeb *šyva* Kaunatā u. c. no **šūva* < *šuva* u. c., skat. KZ XLIII 38 skk. — Uzsvara ietekmi rāda, piem., *beji* blakus *saciji* Apukalnā, Vecgulbenē u. c. un *šova* blakus *pašuve* Alūksnē RKr. XVII 125. — Ka *ej* tiešām var rasties no *eij*, to rāda *strejāt* Alūksnē un Saikavā no *streijāt* < v. *streuen*.

Ar *īj*, *ūv* no *ij*, *uv* varbūt var salīdzināt *eij*, *aij*, *auv (ouv)* no *ej*, *aj*, *av*, tâ, piem., *smeij* Bīriņos no *smej*, *auwuots* (no *avuots*) turpat, *sauwadaks* (no *savādāks*) Nabē, viensk. dat. soŭuam (no *savam)* Zb. XVIII 241, viensk. ak. ssauwo *(savu* vietā) Rēhehūzenam Mag. XX 2, 31 u. c. Becenbergeram Lett. Di.-St. 156 sk., kas atgādina pr. mayian, tauwyschis u. c. 2. katechismā.

64. §. *ar*, *er* > *ār*, *ēr*. Visās tāmnieku izloksnēs un Rucavā, Pērkonē, Aizvīķos, Gaviezē, Iļģos, Aisterē, Līgutos, Stroķos, Lieģos, Dunalkā, Vērgalos, Cīravā, Dzērvē, Apriķos, Lipaiķos, Turlavā, Vilgālē, Snēpelē, Padurē, Aizputē, Kazdangā, Rudē, Rudbāržos, Lāņos, Embūtē, Vībiņos, Bātā, Vaiņodē, Nīkrācē, Meldzerē, Nīgrandā, Skrundā, Sesīlē, Sātiņos, Saldū, Brocēnos, Gaiķos, Kumbros, Lutriņos, Šķēdē, Ošeniekos, Dūrē, Raņķos, Irģē, Vārmā, Kabilē, Matkulē, Vānē, Aizupē, Zemītē, Abavā, Cērē, Mērsragā, Sēmē, Grenčos, Pūrē, Tadaiķos, Rāvā, Medzē, Tumē, Cērkstē, Zentenē, Planīcā, Kurmālē, Kuldīgā, Griķos, Spārnē, Engurē, Dzirciemā, Vecmokās u. c. Kursā (šā apga-

bala robežas noteiktas FBR V 5 sk. un Plāķa rakstā RKr. XXI 19 skk.) *a* un e — ar jebkuŗu intonāciju — ir gaŗi, ja tiem seko no baltu pirmvalodas pārjemti *r* un kāda līdzskaņa savienojumi (par to A. Ābele FBR III 41[1]), piem., *dârbs*[2], *vęrgs*[2] rakstu val. *darbs, vęrgs* vietā. *a* un e paliek īsi tikai tad, ja tiem sekojošais *r* ir vārda beigās (piem., *ar, par)* un ja aiz tiem seko tādi *r* savienojumi ar kādu līdzskani, kas radušies tikai nesen, kad aiz *r* zuda kāds patskanis, un kur īsumu *r* priekšā var izskaidrot arī ar „sistēmas spaidu", tâ nōmināt īvos kâ *zars* (ģen. *zara*), *cęrs* (ģen. *cęra*) u. c. Kâ izjēmums te jāmin Ances, Lībagu, Nīgrandas, Nogales, Rucavas, Sārcenes, Stendes u. c. izloksnes, kur, piem., nōm. *zars* pārveidots par *zârs*[2] (blakus ģen. *zara)*. Ancē sastop *r* priekšā īsu *a* un e salikteņa pirmajā daļā, kas ir neuzsvērta, piem., daudzsk. ģen. *serdiẽņ*[2] rakstu val. *sērdìeņu* vietā.

Turpretim Dobelē, Sīpelē, Udzē, Bērsmuižā, Šķibē, Līvbērzē, Smārdē, Kalnaciemā, Svirlaukā, Zaļeniekos, Sesavā, Vircavā, Elējā, Svitenē, Rundālē, Bauskā, Iecavā, Misā un tālāk uz austrumiem Zemgalē, tâpat Vidzemē un Latgalē un arī rakstu valodā (jau visvecākajos tekstos, par ko Augstkalns Fil. mat. 50 skk.) *a* un e ir gaŗi tikai tais vecajos *ar* un *er* savienojumos, kam ir stieptā vai krītošā intonācija, bet ne tais savienojumos, kam ir lauztā intonācija[57]), tâtad, piem., *vārna, bę̄rzs* ap Valmieru, Jelgavu u. c. (> austr. *vùorna*[2], *bȁrzs*[2]*)*, *dȁrzs, cę̏rtu* ap Valmieru u. c. (> *dârzs*[2], *cę̂rtu*[2] ap Jelgavu u. c. un Rietumvidzemē), bet *darbs, vęrgs, serde* u. c. ap Valmieru, Jelgavu u. c.[58]). Kur tâtad — kâ ap Jelgavu un Rietumvidzemē — atšķi-

[57]) Savādi un neskaidri izjēmumi ir sastopami Rietumvidzemē: *ar̃t* Duntē, Limbažos, Liepupē, Svētciemā, Tūjā, *be̕r̃t* Rūjienā un Svētciemā, *dze̕r̃t* Svētciemā un Tūjā, *kar̃t* Ģeŗos un Svētciemā rakstu val. *art, bērt, dzert, kārt* vietā. Vai varbūt, piem., *ar̃t* kontāminēts no *art* un (Nabē) *ārt?*

[58]) Par visu patskaņu pagarinājumu tautosillabiska *r* priekšā dažās augšzemnieku izloksnēs skat. 65. § b.

rība starp ˋ un ˆ ir zudusi (skat. 15. § b), kvantitātes atšķirība starp *âr, êr* un *aȓ, eȓ* vēl norāda uz kādreizējo intonācijas atšķirību. Vārdi ar *aȓ, eȓ, àr* vai *èr* (ar īsu patskani) šai apgabalā uzskatāmi par aizguvumiem, piem., *taȓba, peȓve, pèrša* u. c. Vecākos aizguvumos tomēr *a* un e tautosillabiska *r* priekšā ar stiepto vai krītošo intonāciju ir kļuvuši gaŗi, piem., *mȁrka* (veclaiku monēta, no v. *Mark), pērle.* — *a* un e ir pusgaŗi tautosillabiska *ȓ* priekšā Baldonē (te arī tādos nōminātīvos kâ *gars),* Birzgalē, Vallē, Secē u. c. Zemgalē.

Par *ar* un *er* likteni pārējās izloksnēs skat. 66. §.

Kâ zināms, *a* un e pagarinājums tautosillabiska *r* priekšā ir sastopams arī leišu un senprūšu valodā, kâ arī vienā pirmslavu dialektu daļā, pie kam tomēr apstākļi šim pagarinājumam ir dažādi.

Ar latviešu rakstu val. *bārt, vērt* u. c. blakus *duŗt, šķiŗt* u. c. sal., piem., leišu rakstu val. *bárti, vérti* u. c. blakus *dùrti, skìrti* u. c., kâ arī Schreinena (Schrijnen) Einf. in das Studium der indog. Sprachen 233[1] un Meijè rakstu MSL XV 265 skk.

65. §. a) *ir, ur* > dial. *īr, ier, ūr, uor.* Tāmnieku izloksnēs Kārgados, Sasmakā, Vandzenē, Nogalē, Pūrē, Laidzē, Talsos, Stendē, Kaltenē u. c., arī Rucavā, Aizvīķos, Embūtē, Vībiņos, Bātā, Vaiņodē, Nīgrandā u. c. dienvidu Kursā (sal. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 152 sk. un Spr. d. pr. L. 31 un 115) arī *i* un *u* (tâpat kâ vienā leišu izlokšņu daļā un arī prūšu valodā, kaut gan citādos apstākļos) — neatkarīgi no intonācijas — ir pagarināti, ja seko veci *r* savienojumi ar kādu citu līdzskani, piem., *stīrna, dūrt, zîrgs;* Rucavā šis pagarinājums dzirdams arī tāda *-r* priekšā, kas ir vārda beigās: *tûr*[2] < *tùr.* Nīgrandā, kâ arī Baldonē, Vallē u. c. Zemgalē šādi pagarināts *i* vai *u* ir tikai pusgaŗš. — Turpretim Ārlavā, Lubezerē u. c. (tāmnieku dialektā) tâ pagarina tikai stiepti intonētus savienojumus.

Tāmnieku izloksnēs — Puzē, Puzeniekos, Popē, Ugālē, Usmā, Sarkanmuižā, Zūrās, Tārgalē, Užavā, Piltenē, Ziŗās,

Vendzavā, Sārnatē, Zlēkās, Jūrkalnē, Alsungā, Ēdolē, Īvandē, Kurmālē, Kuldīgā, Sabilē u. c., kâ arī Pērkonē, Tadaiķos, Rāvā, Medzē, Planīcā, Gaviezē, Iļģos, Aisterē, Līgutos, Stroķos, Lieģos, Vārvē, Dunalkā, Vērgalos, Sakā, Cīravā, Dzērvē, Apriķos, Lipaiķos, Turlavā, Vilgālē, Snēpelē, Aizputē, Kazdangā, Rudē, Rudbāržos, Dzeldā, Lāņos, Skrundā, Sesīlē, Sātiņos, Saldū, Brocēnos, Gaiķos, Kumbros, Lutriņos, Ošeniekos, Dūrē, Raņķos, Irģē, Vārmā, Griķos, Kabilē u. c. dienvidu Kursā (skat. arī Etn. II 153, Becenbergera Lett. Di.-St. 153 sk. un Spr. d. pr. L. 114 sk. un — par šā apgabala robežām — FBR V 7) *ir* un *ur* līdzskaņu priekšā (izjemot viensk. nōminātīva *-s* priekšā) ir pārvērtušies par *ier* un *uor* neatkarīgi no intonācijas[59]; kâ pārejas pakāpe te laikam ir jāiedomājas *īr, ūr*, skat. FBR V 6. Turpretim Dundangā tikai stiepti intonēti *ir, ur* ir pārveidoti par *ier, uor*, piem., *biẽrt, buõrt* u. c. blakus *mir̂kt*², *ur̂bt*² u. c.; ja ir aizstāju pagarinājums, tad Dundangā īsu patskani *r* priekšā pagarina, piem., viensk. ak. *zīrg* < *zir̂gu* blakus nōm. *zir̂gs*². — Kâ izlokšņu blaku forma jau 17. gadsimtenī izdotajā „Syrach", 50. lp., minēta nāk. 3. persona *izdziers* < *izdzirs*, un kādā 1683. gada dokumentā ir sastopams vārds Korpenek (= *Kuorpenieks*) no Kuldīgas apkārtnes FBR XVII 28; sal. arī Stendera Lettische Grammatik 209. lp. Augšzemnieku izlokšņu vairumā *ir̂* un *ur̂* viscaur ir paglābti, kamēr tad, ja ir krītošā intonācija, kas tur ir sakritusi ar stiepto, *i* un *u* tautosillabiska *r* priekšā, ja tam seko līdzskanis, austrumu daļā ir pagarināti vai pārvērsti par diftongiem; par to A. Ābele Fil. mat. 61. Un, proti, līdzskaņu priekšā ir sastopami *ìer, ùor* < *ir̃, ìr, ur̃, ùr* Gaujienā, Trapenē, Jaunrozē, Apukalnā, Karvā, Zeltiņos, Lejasciemā, Alsviķī, Alūksnē[60]), Augulienā, Gulbenē, Skrīveŗos, Daudzesē, Secē, Sērenē, Sēlpilī, Sunākstē, Lielzalvā,

[59]) Sal. ar to lei. dial. *íer, úor, íel, úol, íen, úon, íem, úom* no *ìr, ùr, ìl, ùl, ìn, ùn, ìm, ùm* Jōnika Pagraman. 4.

[60]) Savādi izjēmumi ir *žùrka*² u. c. Alūksnē RKr. XVII 123 un 125.

Viesītē, Piksterē, Biržos[61]), Neretā, Susējā, Vārnavā, Asarē, Dignājā, Lašos, Aknīstē, Kaldabruņā, Ilūkstē, Līksnā, Kalupē u. c. (par to arī Mag. XIV 2, 207 un par *ìr*², *ùr*² refleksu sadalījumu Latgalē V. Rūķe FBR XIX 139 skk.), turpretim gan *ìer*², tomēr ne *ùor*², bet *ŭr*² — Mārkalnē, Bērzpilī, Barkavā, Viļānos, Kārsavā, Baltinavā, Rēzeknē, Kaunatā, Andrupinē, Dagdā, Krāslavā, Naujenē, Vārkavā, Ciblā, Pildā, Zvirgzdinē, Skaistā u. c., tālāk — *ȅr*² Preiļos FBR IV 98 un Slatē VII 132 sk. jeb *ȇr*² Lubānā XVII 116 un vienā Varakļānu daļā XI 101 un Atašienē Fil. mat. 101 blakus *ŭr*², un *ĭr*² blakus *ŭr*² Balvos u. c., skat. arī BB XXIX 277 skk. un Becenbergera Lett. Di-St. 154 sk. Tagadējais Latgales vietvārds *Nìerza*² kādā 1599. g. dokumentā vēl rakstīts Nirza, skat. FBR VII 102.

*ĭr*², *ŭr*² no *ìr*², *ur*², ja seko *v* (skat. 101. § g), piem., *cìrĭ*², *pùrŭ*² (= rakstu val. *cìrvi*, *pùrvu*), blakus *ìer*², *ùor*², ja seko citi līdzskaņi, ir sastopami Apukalnā, Lejasciemā, Alūksnē, Gulbenē, Līksnā u. c. Kâ liekas, te arī *i* un *u* savienojumos *ìr*², *ùr*², ja tiem seko līdzskaņi, ir kļuvuši gaŗi, pēc kam *v* aiz *r* ir zudis, un tikai pēc tam *ĭr*², *ŭr*² līdzskaņu priekšā ir pārvērtušies par *ìer*² resp. *ùor*². Trapenē, Viesītē, Piksterē, Biržos u. c. turpretim *v* aiz *r* ir zudis tikai tad, kad *ìer*², *ùor*² no *ìr*², *ùr*², kam sekoja līdzskaņi, bija jau radušies.

Citās izloksnēs un rakstu valodā *i* un *u* tautosillabiska *r* priekšā ir palikuši īsi.

b) Praulienas, Lazdonas, Ogres u. c. augšzemnieku izloksnēs (skat. FBR VI 91, IX 124, XI 10) visi patskaņi tautosillabiska *r̂* priekšā (⌢ te apzīmē kāpjošu intonāciju!) ir kļuvuši gaŗi, piem., *ôrt* < *aŕt*, *zŷrgs* < *zirĝs*, *sîrds* < *siŕds*, *bûrbu̯ls* < *buŕbulis* Praulienā; Liezērē FBR XIV 175 un Skaistā XV 36 — arī tautosillabiska *l̂* priekšā, piem., *gôlva* <

[61]) Arī Biržos FBR XII 65 ir sastopami tādi neskaidri izjēmumi kâ *žùrka*², *tìrkšķẹ̄t*² u. c.

galva Skaistā; Sunākstē FBR XVI 41 un Sēlpilī XX 60 — arī tautosillabisku nāseņu priekšā, piem., *jêmt* < *jemt*, viensk. dat. *mûn* „man“ < *muñ* Sēlpilī.

Tautosillabiska *r* priekšā visi patskaņi ir pusgaŗi Vallē FBR XVIII 10, (te arī tautosillabiska *l* priekšā!) Neretā XIX 97 un (ja intonācija ir kāpjoša; arī tautosillabiska *l* priekšā) Elkšņos un Secē.

c) Praulienā (skat. FBR VI 97 skk.) datīvi *triñ* (tâ Biržos FBR XII 81), *muñ* „man“ (skat. 15. §), *teû* (tâ Mežamuižā FBR IV 75 u. c.), lok. *taî*, tag. 3. pers. *ir*[2] (skat. 15. §), adv. *kuŕ* (skat. 15. §) ir pārvērtušies par *trîm, mûn, têu̯, tâi̯, ŷr, kûr;* līdzīgi *mañ* (Mežamuižā FBR IV 75) vai *maņ* (Varakļānos XI 110) — par *mân* Dzelzavā IX 143 resp. *mâņ* Preiļos VIII 15 un Aulejā XII 38. Var būt, ka šādi pagarinājumi ieviesti, lai atvieglinātu izrunu.

11. Anaptikse

66. §. Vienā to izlokšņu daļā, kur *a, e, i, u* priekš *r* palikuši īsi, latviešiem tâpat kâ senkrieviem un dažām citām ide. tautām aiz *r* ir radusies vokāliska skaņa, ko piemin jau Stenders savā „Lettische Grammatik“, 209. lp. (piem., *varadi* „vārdi“ u. c.). Nīcā (skat. Becenbergera Spr. d. pr. L. 115), Virgā FBR IX 99, Lielezerē u. c. šī vokāliskā skaņa attīstījusies par normālu *a*, piem., *irabe* < *iŕbe, zirags* < *zîŕgs*. Kalētos, Purmsātos, Dižgramzdā FBR IX 90, Blīdienē XVI 95 sk., Bēnē 141, Lestenē XV 19, Pampāļos XIII 99, Krūtē, Priekulē, Griezē, Zebrenē, Bruzilās, Kursīšos, Paurē, Ciecerē, Remtē, Smukās, Viesatos, Jaunpilī, Bikstos, Bukaišos, Tērvetē, Svētē u. c. (par to arī Plāķis RKr. XXIII 68 skk.) vokāliskā skaņa aiz *er* pa lielākai daļai parādās kâ pavisam īss e, turpretim aiz *ar, ir, ur* pa lielākai daļai kâ pavisam īss *a*, retāk e; tâpat — Zaļeniekos un Līvbērzē, bet tikai aiz *ir, ur* un *aŕ* (kamēr *aŕ* un *àr* vietā

tagad tur runā *ār* un *âr*[2]). Turpretim Mazgramzdā un Trekņos FBR IX 90 un Pienavā vokāliskā skaņa vienmēr attīstījusies par pavisam īsu *i*; no Lielplatones autoram ir zināms vārds *zirĝs* rakstu val. *zirgs* vietā. Bārtā, Zvārdē, Strutelē, Vecaucē u. c. autors ir dzirdējis aiz *r* tikai pavisam īsu nenoteiktas nokrāsas vokālisku skaņu; par to arī Becenbergers Lett. Di.-St. 153 un Spr. d. pr. L. 26 skk. un 115 skk.

Tagadējā Zemgales vietvārda *Tērvete* vietā kādā 1271. g. dokumentā ir rakstīts Terevethene. Un, tâ kâ minētā anaptikse ir galvenokārt izplatīta zemgaliskajās izloksnēs, tad tā kādreiz varbūt bija senā zemgaļu dialekta pazīme. Ka tā tagad ir sastopama arī Nīcā u. c. Latvijas dienvidrietumu daļā, tas būtu izskaidrojams ar to, ka zemgaļi tur ir ieceļojuši, sal. FBR V 9.

Atsevišķi piemēri šādai anaptiksei ir dzirdēti arī Rietumvidzemes izloksnēs Pālē un Svētciemā, skat. RKr. XIII 81.

Anaptikse aiz *l* vismaz tagad ir daudz mazāk izplatīta, tâ Nīcā (piem., *ilagi*<*ilgi*, *spalava*<*spalva*, *pievilakt*<*pievìlkt* Becenbergeram Spr. d. pr. L. 115 sk., arī 28 sk.), Priekulē (piem., *galads* < *gal̂ds*, skat. Kauliņa rakstu Etn. I 82), Virgā un Purmsātos FBR IX 99, Bēnē XVI 142, Mežamuižā XII 12, Griezē, Kursīšos u. c. Kurzemē un (dažkārt, piem., *il*[a]*gi*<*ilgi*) Rietumvidzemes Svētciemā, sal. arī Mag. II 2, 33.

Par tādām līdzskaņu savienojumā, ar ko vārds sākas, anaptikse ir visai maz sastopama (par to Bīlensteins Le. Spr. I 86 un A. Ābele Ceļi VII 89 skk.), piem., *t*[a]*raks*, *b*[i]*rist*, *d*[a]*raugs*, *p*[u]*lûdi*, *s*[i]*niga*, *s*[a]*maka*, *s*[i]*miêtiês*, *s*[u]*tulbs*, *žņaugt* u. c. Kalsnavā Ceļi VII 89.

12. Kontrakcija

67. §. Hiāts acīm redzot jau tika novērsts ide. valodu sākumā, un *ij, uv* no *ī, ū* patskaņu priekšā (kâ, piem., pag. 3. personā *lija, šuva* : inf. *lît, šūt*) ir katrā ziņā jau ļoti seni. Tâ kâ latviešu valodā līdzskaņi starp patskaņiem ir parasti paturēti, tad kontrakcija bija iespējama samērā reti. Pirmkārt, kontrakcija notikusi salikteņos. Visām latviešu izloksnēm kopēja ir negācijas *ne-* kontrakcija ar es- „būt", piem., *nęsmu, nèsi* (vai austr. *nàsi*[2] < *naesi* Apukalnā) utt. Valmierā u. c. (sal. lei. *nę̃sti*, sensl. *něstъ*; kur *ne-* ir aizstāts ar *ni-*, tur kontrahējoties rodas diftongs *ie*, piem., tag. viensk. 1. pers. *niês(m)u*[2] Mežamuižā FBR XII 13). Turpretim ar citiem vārdiem *ne-* kontrahējas tikai dažās izloksnēs, sevišķi augšzemnieku dialektā, piem., *nāss* (lejz. *neass* vietā) Birzgalē Mag. XIII 2, 46 jeb *niess* (< *niass*) Mežamuižā u. c., *nàtrast*[2] < *naatrast, nàriet*[2] < *na[v]ariet* (rakstu val. *nevarêt* vietā) u. c. Alūksnē RKr. XVII 116, *ną̊izīt*[2] < *na-aizīt* (rakstu val. *neaiziet* vietā), *ną̊izort*[2] jeb *nàizort*[2] < *naaizort* u. c. turpat 128, *ną̊isuokt* < *naīsuokt* 134; *neīmu* (< *neeimu*) Kabilē, *neij* (< *neej*) Alsungā, *nęj* Lizumā jeb austr. *nàj*[2] „neej" Beļavā, *nāᵉzmirst* (rakstu val. *neaizmirsti* vietā) Sausnējā, austr. pag. 3. pers. *naį̀d'ävä* < *naīdeve* „neiedeva", *naį̀ɬaid'ä* < *naīlaide* „neielaida" Kaunatā, *nîssviêd*[2] < *niisvied* „neizsvied" Mežamuižā FBR XII 13. Cita veida piemēri *pâpaļš*[2] Nīgrandā no *paapaļš, pāsti* (vai labojams par **pāste*?) „astes siksna pie segliem" Stendera vārdnīcā blakus *paaste* t. p. turpat, *pàiglis* Raunā jeb *pàglis*[2] Lizumā u. c. no *paeglis*, divd. *pāᵉds* Sausnējā, *pęds*[2] Zasā jeb *pàc*[2] Bučauskā no *paêdis* (sal. lei. dial. *pádus* < *paědus* LitMnd. I 1), pag. viensk. 1. pers. *pęžu*[2] Preiļos, *pāžu* Jaunpiebalgā vai *pàž*[2] Secē no *paêžu*; *jàtvęd*[2] Skrīveros no *jāatvęd, jàpaun*[2] Sāvienā no *jāapaun, jàd*[2] Bučauskā un Tirzā no *jàęd*, austr. *jùo̯inam*[2] Alūksnē RKr. XVII 134 no *juoīnam* < *jāieņem*; *šīstaba* (no

šĩ istaba) Lautenbacham BB XVII 291. Arī rakstu valodā ir *nuõra* < *nuõara*; sal. lei. dial. *núove* Otrembskim Narz. Twer. Ī no *nùavė*. Bez tam izloksnēs kontrakcija ir sastopama pēc *v* vai *j* zuduma starp patskaņiem: *tùmā* Ēvelē u. c. no *tuvumā*, daudzsk. nōm. *sapùši* < *sapu*[*v*]*uši* Drustos RKr. XV 54, *suõns*[2] Zlēkās u. c. jeb *suõns* „sivēns" Sārnatē no divzilbju formas *suans* (tâ, piem., vēl Piltenē) no vecāka *suvęns* vai *suvęns*, *zuĩtina* „zivtiņa" Vērgalos no *zuvitina*, *izdeĩbas* „kāzas" BW 32529, 1 var. no *izdevības*; *vàg*[2] (no *va*[*j*]*ag*) Vecgulbenē u. c.: inf. *vàdziet*[2] (no *va*[*j*]*adzēt*) Alūksnē, tag. daudzsk. 1. pers. *dùmām*[2] < *duõmājam*, pag. daudzsk. 1. pers. *dùmām*[2] < *duõmājām*, tag. un pag. daudzsk. 2. pers. *dùmāt*[2], viensk. dat. *vacām* < *vęcajam* vai *vaciem* < **vęcijam* Apukalnā FBR VIII 36. Citus piemērus skat. FBR III 55, IV 52, 55, 99, VI 35, 102, VII 14, 137, 147, VIII 29, 36, 42, 44, 86, IX 124, X 26, XI 70, 105, 129, XII 13, 31, 52, 67, 129, XIII 32, 43, 86, 101, XIV 45, 124, 182, XVI 43, 84, 96, 113, XVII 50, 82, 120, XVIII 35, 125, XIX 79, 117, 123, XX 13, Ceļi IX 376 un (par vietvārdiem) FBR XII 129.

13. Līdzskaņu attieksmes pret radu valodu skaņām

j, v

68. §. La. *j* atbilst lei., pr., sensl. *j*, skr. *y*, gr. ̓-, ζ-, lat. *j*-, go. *j*; par to Brugmanis Grdr. I[2] 256 skk.; piem., *jàu* : lei. *jaũ*, pr. iau, sensl. *ju*, go. *ju* „jau"; *juôsta* : lei. *júosta*, sensl. *pojasъ* „josta", av. *yāsta-* „jozts", gr. ζωστός; *spēju* : lei. *spẽju* „man ir vaļa", sensl. *spějǫ* „man veicas", skr. *sphāyatē* „(viņš) piejemas".

Savienojums *jau* var būt radies arī no *eu* vai *ēu* (skat. 30. § c), tâ laikam vārdā *jaûks*, lei. *jaukùs* „pie cilvēkiem pieradis", pr. iaukint „üben" : sensl. *učiti* „mācīt", skr. *úcyati* „mēdz".

Dažās izloksnēs *j* radies no *ģ*; piem., vārdā *jelzis* U = *ģelzis* „neass nazis" (sal. lei. *gelžìs* „dzelzs"), *jentes* U „ģimene" (varbūt pieslienoties vārdam *jentere* „vīrabrāļa sieva"?) blakus vārdam *ģente* U ar tādu pašu

nozīmi (sal. lei. *gentìs* „radinieks“); citus piemērus skat. RKr. XVII 131. Par to arī BB XXIX 190; leišu valodas piemērus ar *j* no *ģ* min Becenbergers Lit. Forsch. VIII[3] un Lit. Mitt. II 37 sk. un slavu valodu formas ar *j* no *d'*, piem., čechu *jetel* (no vecčechu *dětel*) u. c. Gebauers Histor. mluvn. jaz. česk. I 406; ukraiņu *jásny*, polabu *jōsna* (blakus *d'ōsna*).

Par *j* savienojumiem ar līdzskaņiem skat. 84.—88. §; par *j* zudumu — 88. un 100. §; par iespraustu un pieliktu *j* — 111. §; par *j* > *ļ* — 72. §.

69. §. La. *v* atbilst lei. *v*, pr. w, sensl. *v*, skr. *v*, arm. *g-*, *-g-*, *-v(-)*, alb. *v-*, gr. (*-*), lat. *v*, senīru *f-*, go. *w*; par to Brugmanis Grdr. I[2] 256 skk. un 293 skk.; piemēram, *vìlks* : lei. *vilkas*, pr. wilkis, sensl. *vlьkъ*, skr. *vṛ́ka-ḥ* „vilks“, senīsl. *ylgr* „vilcene“; *dìe(v)s* (skat. 101. § b), viensk. ģen. *dìeva* : lei. *diẽvas*, pr. *deiw(a)s*, skr. *dēvá-ḥ*, senīru *dia* „dievs“, senīsl. *tívar* „dievi“, lat. *dīvus* „dievišķīgs“; *zvę̂rs* : lei. *žvėrìs*, pr. daudzsk. ak. swīrins, sensl. *zvěrь*, gr, θήρ „zvērs“, lat. *ferus* „wild“.

Aizguvumos *v* aizstāj arī ģermāņu *f*, piem., vārdā *vīle* < vlv. *vîle*. Vārdā *afaļš* „apaļš“ (: lei. *apvalùs*) LUR XVI 79 (Kuršu kāpās) *pv* pārvērties par *f*, sal. poļu *ufać* < *upъvati*.

Vietvārdos la. *v-* vācu valoda aizstāj pa daļai ar *w-*, pa daļai ar *f-*, skat. FBR II 7 sk.

Par *v* zudumu *u*, *ū*, un *uo* priekšā skat. 101. § a; aiz diftongiem un gaŗiem patskaņiem — 101. § b; aiz lūpeņiem — 101. § f, aiz *r*, *l* — 101. § g; starp patskaņiem — 101. § c; vārda sākumā priekš *r*, *l* — 101. § d; aiz līdzskaņiem vārda sākumā — 101. § e; par iespraustu un pieliktu *v* skat. 111. §; par dial. *v* > *v́* skat. 90. §.

m[62]); *n*, *ņ*

70. §. La. *m* atbilst lei. *m*, pr. *m*, sensl. *m*, skr. *m*, arm. *m*, alb. *m*, gr. μ, lat. *m*, senīru *m*, go. *m*; par to Brugmanis Grdr. I[2] 341 skk.; piem., *mãte* : lei. *mótė* (piem., LChr. 390,5), pr.

[62]) Par Hirta IF XXXVII 224 sk. (ar literātūru) un citu hipotezi, ka ide. *ms* pārvērties par baltu *ns*, skat. Изв. XV 2, 202 sk.

mūti, sensl. *mati*, skr. *mātā́*, arm. *mair*, gr. μήτηρ, lat. *māter*, senīru *máthir*, sav. *muoter* „māte“, alb. *motrɛ* „māsa“; *dūmi* : lei. *dúmai*, pr. dumis, sensl. *dymъ*, skr. *dhūmá-ḥ*, lat. *fūmus* „dūmi“, gr. θῡμός „Mut“; *smirdêt* : lei. *smirdėti*, pr. smorde „ieva“, sensl. *smrъděti* „smirdēt“.

Par *mt*, *md* skat. Schrijnen-Festschr. 342.

Par pirmbaltu *-n* no *-m* skat. 82. § a; par *mg*, *mk* > *ŋg*, *ŋk* skat. 96. § b; par *mr-*, *ml-* > *br-*, *bl-* skat. 116. § a; par dial. *m* > *ṁ* skat. 90. §.

71. §. La. *n* atbilst lei. *n*, pr. *n*, sensl. *n*, skr. *n*, arm. *n*, alb. *n*, gr. ν, lat. *n*, senīru *n*, go. *n*; par to Brugmanis Grdr. I² 341 skk.; piem., daudzsk. nōm. *nāsis* : lei. *nósis*, pr. nozy, sensl. *nosъ*, skr. divsk. nōm. *nāsā*, sav. *nasa* „deguns“, lat. *nāris* „nāss“; *dìena* : lei. *dienà*, pr. viensk. ak. *deinan*, sensl. *dьnь*, skr. *dína-m* „diena“, lat. *nundinae* „tirgus diena (kas bija ik devītajā dienā)“, senīru *tredenus* „triju dienu laiks“, ģo. *sinteins* „ikdienējs“; *snìegs* : lei. *sniẽgas*, pr. snaygis, sensl. *sněgъ*, go. *snaiws*, lat. *nix*, viensk. ģen. *nivis*, gr. viensk. ak. νίφα, īru *snechta* „sniegs“, av. *snaēža¹ti* „snieg“.

Par patskaņu savienojumiem ar tautosillabisku *n* skat. 83. §; par *ŋg*, *ŋk* < *mg*, *mk* skat. 96. § b; par *ln* > *ll* skat. 98. § a.

ņ ir radies *n*-skaņu mīkstinot, skat. 86. un 90.—92. §.

Par *n* un *ņ* zudumu izloksnēs skat. 102. §.

l, *ļ*; *r*, *ŗ*.

72. §. La. *l* atbilst lei. *l*, pr. *l*, sensl. *l*, skr. *l*, *r*, arm. *l*, *ł*, alb. *l'*, *ł*, gr. λ, lat. *l*, go. *l*; par to Brugmanis Grdr. I² 423 skk.; piem., *làuks* : lei. *laũkas*, pr. lauxnos „zvaigznes“, sensl. *lučь*, lat. *lūx*, arm. *lois*, go *liuhaþ* „gaisma“, skr. *lōcana-ḥ* „apgaismojošs“, *rṓcatē* „spīd“, gr. λευκός „balts“, senīru *luachté* „weissglühend“; *kaũls*, viensk. ģen. *kaũla* : lei. *káulas*, pr. viensk. ak. *kaulan*, lat. *caulis*, gr. καυλός „stiebrs“; *àlga* : lei. *algà*, pr. viensk. ģen. *ālgas*, skr. *arghá-ḥ* „maksa“; la. *slauna* : lei.

šlaunìs, pr. *slaunis*, skr. *śrṓṇi-ḥ*, kimru *clun* „ciska“, lat. *clūnis*, senīsl. *hlaun* „gūža“.

Par *l* > dial. *ł* skat. 94. § a; par dial. *ł* > *u̯* un otrādi skat. 94. § b.

ļ ir radies *l*-skaņu mīkstinot, skat. 86. un 90.—92. §, un aiz lūpeņiem arī no *j*, skat. 84. §.

Austrumizloksnēs *ļ* dažkārt arī citādos apstākļos ir radies no *j*, tâ vārdos *kiuļa* FBR XVII 122 < *kūja*, *sauļa* (*saũja* vietā) BW 22419, 3 un RKr. XVII 130 vai *sauļeņa* (*saũjiņa* vietā) BW 25923, 1, viensk. nōm. *stràuļa*[3] (*stràuja* vietā) BW 23395, 1, *ģerļi* „gaŗi“ Zb. XVIII 427 un RKr. XVII 130 (=*gerji* Gulbenē), pag. 3. pers. *gōaļę* (vidusizlokšņu *gāja* vietā) Becenbergeram Lett. Di.-St. 26[5]; sal. arī *tivļi* „tuvu“ RKr. XVII 130, *zemļi*, *ńemļu* u. c. 84. § a. Un otrādi: *į* no *ļ* ir sastopams vārdā *cèikaũls* (parastā *čeļkaũls* vietā) LP VI 605 vai *ceigals* FBR XIV 124; *paĩķis* MF. <*paļķis* ME; sal. ar to augšsorbu *tejko* „tikdaudz“, lejsorbu *wjejgi* Mukem Laut- u. Formenlehre d. niedersorb. Spr. 237, alb. *uik* no *uļk* „vilks“ ũ. c.

73. §. La. *r* atbilst lei. *r*, pr. *r*, sensl. *r*, skr. *r*, *l*, arm. *r*, alb. *r*, gr. ρ, lat. *r*, senīru *r*, go. *r*; par to Brugmanis Grdr. I[2] 423 skk.; piem., *rudzi* : lei. *rugiaĩ*, pr. rugis, sensl. *rъžь*, senīsl. *rugr*; *arãjs*, *arî* : lei. *árti*, pr. artoys „arājs“, sensl. *orati*, go. *arjan*, lat. *arāre* „art“, gr. ἀρόω, īru *airim* „aŗu“, arm. *araur* „arkls“; *pràts* : lei. *prōtas*, pr. viensk. ak. *prātin* „padomu“, go. *fraþi* „prāts“, īru *raith* „viņš manīja“.

Par dial. *r* no *ŗ* skat. 86. § c; par *r* zudumu izloksnēs skat. 103. § a; par *r* iespraudumu izloksnēs skat. 112. §.

ŗ ir radies *r*-skaņu mīkstinot, skat. 86. un 90.—91. §.

Par svārstīšanos starp *r* un *l* ide. pirmvalodā Meijè Ann. acad. scient. fenn. XXVII 157 skk.

s, *š*; *z*, *ž*

74. §. a) La. *s* atbilst, pirmkārt, lei. *s*, (aiz *r*, *k*) *š*, pr. *s*, sensl. *s*, (aiz *i*, *u*, *r*, *k*) *x* resp. *š*, skr. *s*, (aiz *i*, *u*, *r*, *k*) *ṣ*, (vārda beigās) *ḥ*, arm. *s*, *(h)-*, alb. *š*, *g-*, *h-*, ϑ gr. σ (sevišķi savienojumos ar nebalsīgiem slēdzeņiem un ar σ un vārda beigās)

un ᶜ- patskaņu priekšā, lat. *s*, (starp patskaņiem) *r*, senīru *s*, go. *s*, *z*; par to Brugmanis Grdr. I² 722 skk.; piem., *sêdêt* : lei. *sėdėti*, pr. sīdons „sitzend“, sensl. *sěděti* „sēdēt“, skr. *sádaḥ*, gr. ἕδος, lat. *sēdēs* „sēdeklis“, go. *sitan* „sēdēt“, senīru seiss „sēdēja“; *àuss*, daudzsk. nōm. *àusis* : lei. *ausìs*, pr. daudzsk. ak. *āusins*, sensl. *uxo*, divsk. nōm. *uši*, lat. *auris*, go. *ausō*, senīru *au* „auss“; *nāsis*, skat. 71. §; *snìegs*, skat. 71. §; *juôsta*, skat. 68. §; *vèrsis* : lei. *veršis* „vērsis“ (tâ, piem., Būgam Aist. St. I 147, Doričam [Doritsch] Lit. Mitt. VI, CCXX lp. un Sirvīda [Szyrwid] vārdnīcā s. v. *byk*) vai „teļš“, pr. werstian „teļš“, skr. *vṛ́ṣa-ḥ* „vērsis“, lat. *verrēs* „kuilis“, gr. dial. Ϝάρρην „vīrisks“.

b) La. *s* atbilst, otrkārt, lei. *š*, kuršu *s*, pr. *s*, sensl. *s*, skr. *ś*, arm. *s*, alb. *s*, *ϑ*, gr. *κ*, lat. *c*, senīru *c*, *ch*, go. *h*, *-g-*; par to Brugmanis Grdr. I² 542 skk.; piem., *sirds* : lei. *širdìs*, pr. viensk. ģen. *sīras*, sensl. *srъdьce*, arm. *sirt*, gr. *καρδία*, lat. *cor*, senīru *cride*, go. *hairtō* „sirds“; *prasît* : lei. *prašýti*, sensl. *prositi* „prasīt“, skr. *praśná-ḥ* „jautājums“, arm. *harsn* „līgava“, lat. *procus* „precinieks“, senīru *imm-chom-arc* „jautājums“, go. fraihnan „jautāt“; *slauna*, skat. 72. §; *astuoņi* : lei. *aštuonì*, pr. asmus „astotais“, sensl. *osmь*, skr. *aṣṭáu*, gr. ὀκτώ, lat. *octō*, senīru *ocht*, go. *ahtau* „astoņi“.

Par la. *s* attieksmi pret lei. *š* Volk-Levoničs Slavia IX 521 sk.

c) La. *s* — kâ arī lei. *š*, pr. *s*, sensl. *s* — dažreiz atbilst vai nu skr. *(c)ch*, arm. *c*, alb. *h*, gr. *σκ*, lat. *sc*, go. *sk*, vai skr. *kṣ*, arm. *ç*, gr. *ξ*, lat. *x*, senīru *ss*, ģerm. *hs*; piem., austr. *sàut*² : lei. *šáuti* „šaut“, sensl. *sujǫ*, alb. *heϑ* „es metu“, sav. *sciozan* „šaut“; *sejs* vai *seja* „ēna“ : sensl. *sěnь*, skr. *chāyā*, jaunpersu *sāya*, gr. *σκια*, slv. *scimo* tp., sal. ZslPh. XVI 107 skk. un XVIII 456 skk.; *ass*, daudzsk. nōm. *asis* : lei. *ašìs*, pr. assis, sensl. *osь*, skr. *ákṣa-ḥ*, gr. ἄξων, lat. *axis*, sav. *ahsa* „ass“, senīru ais „rati“.

Par *st* no *tt, dt* skat. 117. § a; par *s* zudumu izloksnēs — 104. § a; par dial. *s* > *ś* — 90. § un 93. § e β; par pieliktu *s-* skat. 113. §.

š ir radies, pirmkārt, mīkstinot *s* (= lei. *s* un *š*), skat. 85. § b un 91.—93. §, un, otrkārt, no *tj*, skat. 85. § a.

75. §. a) La. *z*, pirmkārt, aizstāj *s* balsīgo slēdzeņu priekšā; piem., *mazgs* : lei. *mãzgas* „mezgls", sav. *masca* „cilpa".

b) La. *z*, otrkārt, atbilst lei. *ž*, kuršu un pr. *z*, sensl. *z*, skr. *j*, av. *z*, arm. *c*, alb. *z*, ð, *d*, gr. γ, lat., senīru *g*, go. *k*; par to Brugmanis Grdr. I² 542 skk.; piem., *zinât* : lei. *žinóti*, sensl. *znati* „zināt", pr. ersinnat „pazīt", skr. *jānắti* „pazīst", arm. *caneay* „pazinu", gr. γνωτός, senīru *gnáth* „pazīstams", lat. *(g)nōscō*, go. *kann* „pazīstu"; *âzis* : lei. *ožỹs*, pr. wosux „āzis", sensl. *azno* „āda", skr. *ajắ* „kaza", īru *ag allaid* „alnis"; *bę̃rzs* : lei. *béržas*, pr. berse, kr. *берёза*, skr. *bhūrja-ḥ*, sav. *bircha* „bērzs".

c) La. *z* — kâ arī lei. *ž*, kuršu, pr. un sensl. *z* — atbilst arī skr. *h*, av. *z*, arm. *j*, (aiz patskaņiem) *z*, alb. *z*, ð, *d*, gr. χ, lat. *h*, (savienojumos ar līdzskaņiem) *g*, (*u̯* un *u* priekšā) *f-*, senīru *g*, go. *g*; par to Brugmanis Grdr. I² 542 sk.; piem., *zìema* : lei. *žiemà*, pr. semo, sensl. *zima*, skr. *himá-ḥ*, av. *zima-*, arm. *jmeṙn*, alb. *dimɛn*, gr. χεῖμα, lat. *hiems*, īru *gemred* „ziema"; *vę̣zums* : lei. *vežù* „vedu", pr. wessis (kāds kamanu veids), sensl. *vezọ*, lat. *veho* „vedu", skr. *váhati*, av. *vaza'ti* „viņš ved", gr. ὄχος, senīru *fén* „rati", go, *wagjan* „kustināt"; *zvę̃rs*, skat. 69. §; *ẽrzelis* : lei. *eržilas* „ērzelis", av. *ərᵊzi-*, alb. *herðe*, gr. ὄρχις „pauts", arm. *orji* „unverschnitten".

Par *zd* < *dd, td* skat. 117. § a; par *z* < *dz* — 89. § b; par dial. *z* > *ź* — 90. §; par *z* zudumu izloksnēs — 104. § b un 108. § b_3.

ž ir radies, pirmkārt, mīkstinot *z*-skaņu, skat. 85. § b un 91.—92. §, un, otrkārt, no *dj*, skat. 85. § a.

k, ķ, c, č; g, ģ, dz, dž

76. §. a) La. *k* atbilst, pirmkārt, lei. un pr. *k*, sensl. *k* vai (palātālu patskaņu priekšā) *č*, *c*, skr. *k* vai (mīkstinājuma ga-

dījumā) *c*; dažkārt *kh*; arm. *k'*, dažkārt *x*, alb. *k*, gr. κ, dažkārt χ, lat. *c*, senīru *c*, *ch*, go. *h*, *-g-*; par to Brugmanis Grdr. I² 569 skk.; piem., *kaŗš* „kaŗš" vai (piem., BW 16217 un Zb. XVIII 366 un 390) „kaŗaspēks" : lei. *kārias* (piem., Būgam Aist. St. I 27) vai *kāras* „kaŗš" vai „kaŗaspēks", pr. karyago „kaŗa gaita", senpersu *kāra-*, go. *harjis* „kaŗaspēks", gr. κοίρανος „kaŗvadonis", senīru coire „pulks"; *kaũls*, skat. 72. §; *làuks*, skat. 72. §; *tęku* : lei. *tekù*, pr. lattako „pakavs", sensl. tag. viensk. 1. pers. *tekǫ*, tag. viensk. 2. pers. *tečeši*, inf. *tešti* „skriet", skr. *takti* „viņš steidzas", īru *techim* „bēgu", alb. *ndjek* „vajāju"; *nakts* : lei. *naktìs*, pr. viensk. ak. *naktin*, sensl. *noštь*, lat. *nox*, viensk. ģen. *noctis*, go. *nahts*, alb. *natɛ* „nakts", skr. *náktam* „nakti (adv.)", senīru *innocht* „šonakt"; *vìlks*, skat. 69. §; *sakas* : lei. *šakà*, skr. *śā́khā*, arm. *çax* „zars", go. *hōha* „arkls".

b) La. *k* — kâ arī lei. un pr. *k*, sensl. *k*, *č*, *c*, skr. *k*, *c*; *kh*, arm. *kʿ*, *x*, alb. *k* — atbilst, otrkārt, gr. π, τ; dažkārt φ, lat. qu, osku un umbru *p*, senīru *c*, *ch*, britu *p*, go. *hv*, *-w-*; par to Brugmanis Grdr. I² 586 skk.; piem., *kas* : lei. *kàs*, pr. *kas*[63]), sensl. *kъto* „kas", nek. dz. viensk. ģen. *česo*, skr. *ká-ḥ* „kas", alb. *kɛ* „wen", gr. πόθεν „no kurienes", (Hom.) τέο „kā", lat. *quae*, osku *paí* „kuŗa (nōm.)", senīru *cia*, jaunkimru *pwy*, go. *hvas* „wer"; tag. viensk. 1. pers. *lìeku*, inf. *likt*, *palikt* : lei. *liekù*, *lìkti* „atstāt", pr. tag. viensk. 3. pers. polīnka „paliek", sensl. *otъlěkъ* „atliekas", skr. *riṇákti* „viņš atlaiž" (tag. daudzsk. 3. pers. *riñcánti*), arm. *elikʿ* „viņš atstāja", gr. λείπω „atstāju (tag.)", lat. *linquere* „atstāt", go. *leihvan* „aizdot", sav. *farliwan* „verliehen".

[63]) Pr. quai „kuŗa" laikam aizstāj senāku **kai* pēc tādu formu parauga kâ siev. dz. viensk. ak. **quan*, un šī forma varēja rasties blakus viensk. nōm. **kū* < *kā* (blakus **kai* kâ lat. *qua* blakus *quae*) pēc tādiem paraugiem kâ, piem., viensk. ak. mergwan blakus viensk. nōm. mergu u. c., skat. Слблт. Эт. 130 un Apr. Gr. 123 sk.

c) Aizguvumos la. *k* var aizstāt arī slavu *x* un ģerm. *ch*; piem., *kalps* laikam no senkrievu **холпъ* (no kam tagadējais kr. *холóп* „dzimtcilvēks"; *skapis* no vlv. *schap; slikts* no vlv. *slicht* u. c.; par to Bīlensteins LSpr. 297.—298. §.

Par *kl, kn* no *tl, tn* skat. 118. §; par iespraustu *k* skat. 114. §; par *skl-* > *sl-* skat. 105. § a; par *-ksk-, -kšķ-* > *-sk-, -šķ-* skat. 108. § b 4; par *kj, ķ* > *c* skat. 87. § un 89. § a; par augšz. *šk* < *šķ* skat. 89. § c.

d) La *ķ* aizstāj aiz šņāceņa vecu *k* palātālu patskaņu priekšā, skat. 89. § c.

Aizguvumos la. *ķ* aizstāj lei. *ķ*, kuršu *ť*, kr. mīkstināto *к* un *т*, ģerm. *k, ch* un līb., ig. *k* (palātālu patskaņu priekšā); piem., dial. *(ie)ķiņķêt* U „iejūgt" no lei. *kinkýti; kaķis*, viensk. ģen. *kaķa*, laikam no kuršu **kaťa-* no **katja-, nesāķis* blakus *nesātnis* RKr. XVII 40 „negausis", skat. 85. § a; *ķīsēlis* no kr. *кисель*; *ķuŗmis* „cietums" no kr. *тюрьма, ķēde* no lv. *kēde; šķēres* no vlv. *schēre; dīķis* no lv. *dīk; ķìla* no līb. *kī'l*.

šķ, kas radies asimilējoties no *št*, ir sastopams dial. vārdos *šķe* < *šte, šķiê* < *štiê* un *šķuõvêt* „stowen".

Par *šķ* < *stj* skat. 85. § a; par *ķ* citos gadījumos — 89. § d.

e) *c* ir radies galvenām kārtām no *k* palātālu patskaņu priekšā un *kj*, skat. 87. § un 89. § a.

Vārdā *vęcs*, viensk. ģen. *vęca c* ir radies no *ts*[64]), sal. lei. *vētušas* (žem. *vėčas*), sensl. *vetъxъ*, skat. 34. §. Arī citos gadījumos *c* izrunā ir radies no *ts*, kamēr rakstā ir paturēts *ts* resp. *ds*, tâ visos nōminātīvos ar *-ts, -ds*, piem., *mats* (viensk. ģen. *mata*), *gads* (viensk. ģen. *gada), kārts* (daudzsk. nōm. *kārtis*), vārdā *viênpadsmit* u. c., un parasti arī vārdā *atslęga*, bet ne vārdā *atslêgt* un citās verbālās formās ar *at-* priekš *s-* (kur *at-* ar verbu ir mazāk sakusis par vienotu vārdu nekâ

[64]) Tâ arī formā *pęcaku* (= lei. *pėdsaką*) *darît* RKr. XVI 117 „pēdas dzīt".

substantīvā *atslęga*)[65]). Par *c* un *ts* fonētisko atšķirību Ščerba MSL XV 237 skk.

Par dial. *nc, lc* no *ns, ls* skat. 115. § a; par *c* no *s* asimilācijas gadījumā skat. 99. § a; par dial. *c* > *ć* skat. 90. §.

f) *č* ir radies galvenām kārtām no *cj*, skat. 87. §; par dial. *ņč, ļč* no *ņš, ļš* skat. 115. § a; par austr. *č* no *ķ* skat. 89. § e; par *č* citos gadījumos skat. 91. § c.

77. §. a) La. *g* atbilst, pirmkārt, lei. un pr. *g*, sensl. *g* vai (palātālu patskaņu priekšā) *ž, (d)z*, skr. *g* vai (senāk palātālu patskaņu priekšā) *j*, arm. *k*, alb. *g*, gr. γ, lat., senīru *g*, go. *k*; par to Brugmanis Grdr. I² 569 skk.; piem., *gařnis* (piem., Gaujienā) : lei. *garnỹs* „svētelis", pr. gerwe, sensl. *žeravь*, gr. γέρανος, kimru *garan* „dzērve"; tag. viensk. 1. pers. *aûgu*, inf. *aûgt* : lei. tag. viensk. 1. pers. *áugu*, inf. *áugti*, pr. auginnons „audzinājis", skr. *ójaḥ* „spēks", lat. *augēre* „vairot", go. *aukan* „augt", gr. αὔξω „vairoju" (tag.); *glīve* : lei. *gléivės* (piem., Jušk. s. v. *gléima*) „gļotas", poļu dial. *gléwieć* jeb *gliwieć* „bojāties" (par sieru), gr. γλοιός „lipīgs mitrums", lat. *glūten* „līme", senīru *glenim* „pielīpu", senīsl. *klīna* „triept".

b) La. *g* — kâ arī lei. un pr. *g*, sensl. *g, ž, (d)z*, skr. *g, j*, arm. *k*, alb. *g* — atbilst, otrkārt, gr. β, δ, lat. *v*, osku un umbru *b*, senīru *b*, go. *q*; par to Brugmanis Grdr. I² 586 skk.; piem., *gùo(v)s* : kr. *говядо* „liellopi", skr. *gāuḥ*, gr. βοῦς, umbru viensk. ak. bum „vērsi; govi", arm. *kov*, senīru *bó*, slv. *kō* „govs"; *nuôgs*, viensk. ģen. *nuôga* (piem., Ļaudonā) „nabags" : lei. *núogas*, sensl. *nagъ*, skr. *nagná-ḥ*, go. *naqaþs*, senīru *nocht* „kails"; *graûzt* : lei. *gráužti*, sensl. *grysti* „grauzt", gr. βρύχειν „griezt zobus".

c) La. *g* — kâ arī lei. un pr. *g*, sensl. *g, ž, (d)z* — atbilst, treškārt, skr. *gh* vai (senāk palātālu patskaņu priekšā) *h*, arm.

[65]) Izloksnēs tomēr ir sastopams *ac-* no *ats-* arī verbālās formās, skat. Kauliņa rakstu BB XIV 127, 129 un 136 un *ackârst* un *acpùstiês* P. Šmitam Сборн. LXVII 3, 11.

g, alb. *g*, gr. χ, lat. *h* vai (blakus līdzskaņiem) *g*, senīru, go. *g*; par to Brugmanis Grdr. I² 569 skk.; piem., *gàidît* : lei. *geĩsti* „kārot", pr. gēide „gaida", sensl. *židǫ* „gaidu", sav. *gīt* „mantkārība"; *staĩgât* : lei. *steigtis* „steigties", sensl. *stignǫ* „nonāku", skr. *atiṣṭígham* „pārkāpt", alb. *štek* (ar *-k* no *-g*) „Durchgang", gr. στείχω, senīru tiagaim „soļoju" (tag.), go. *steiga* „kāpju"; *migla* : lei. *miglà*, sensl. *mьgla*, arm. *mēg*, gr. ὀμίχλη „migla", skr. *mēghá-ḥ* „mākonis"; *nùozìegtiês* : lei. *žeñgti* „soļot", skr. *jáṅghā* „kāja", go. gaggan „iet".

d) La. *g* — kâ arī lei. un pr. *g*, sensl. *g*, *ž*, *(d)z* — atbilst, ceturtkārt, skr. *gh*, *h*, arm. *g* vai (palātālu patskaņu priekšā) *ǰ*, alb. *g*, gr. φ, ϑ, lat. *f-*, (starp patskaņiem) *-v-*, go. *g*, (starp patskaņiem arī) *w*, (aiz *n*) *gw*; par to Brugmanis Grdr. I² 586 skk.; piem., *gars* : lei. *gãras* „tvaiks", pr. gorme „karstums", sensl. *gorěti* „degt", skr. *gharmá-ḥ* vai *háraḥ* „kvēle", arm. *ǰerm*, gr. θερμός, lat. *formus* „silts", senīru *gor* „siltums"; *sniegs*, skat. 71. §; *alga*, skat. 72. §.

Par *gl*, *gn* < *dl*, *dn* skat. 118. §; par iespraustu *g* — 114. §; par *gj*, *ģ* > *dz* — 87. § un 89. § a; par augšz. *žg* no *žģ* — 89. § c.

e) La. *ģ* aizstāj aiz šņāceņa vecu *g* palātāla patskaņa priekšā, skat. 89. § c.

Aizguvumos la. *ģ* aizstāj lei. *g*, kuršu un kr. *ď*, ģerm. un līb., ig. *g* palātālu patskaņu priekšā, piem., *paģedis* U „samaitāts" no lei. *pagēdęs*; *ģęguõts* „deguts" no kr. *деготь*; *bruģêt* no vlv. *bruggen*; *ķeņģe* U „kurpe" no līb. *kēńga* vai ig. *keńg*; *bezguoģis* (< *bezguodis*) Kabilē.

Pavisam reti *ģ* ir sastopams *j* vietā, tâ vārdā *ģęls* (Becenbergera Spr. d. pr. L. 37) < *jęls* (sal. lei. *gēlas* Jušk. 702), skat. arī BB XXIX 189. Leišu valodas piemērus tādam *ģ* < *j*[66])

[66]) Nav tomēr zināms, vai *g* tādās formās kâ *šlãgės* blakus *šlãjės* „kamanas" neapzīmē *j*.

min Brükners Litu-slav. Stud. I 50 un Būga KSn. 149, slovēņu un maģāru valodas piemērus tam pašam gadījumam — Ašbōts (Asbóth), skat. RSl. III 328.

Par *žģ* no *zdj* skat. 85. § a.

f) *dz* ir palaikam radies no *g* palātālu patskaņu priekšā un no *gj*, skat. 87. § un 89. § a; par *dz* < *z* — 89. § b; par dial. *dz* > *dź* — 90. §.

dž ir radies galvenām kārtām no *dzj*, skat. 87. §; par austr. *dž* no *ģ* — 89. § e.

Ir jāievēro, ka *dz* un *dž* ir tādas pašas vienotas skaņas kâ *c* un *č* (skat. 76. § e) un tāpēc īsti būtu apzīmējamas ar vienu kādu burtu (varbūt *ʒ*, *ǯ*) : *dz*, piem., vārdā *vadzis* kâ vienota skaņa (*ʒ*) ir skaidri atšķirta no skaņu savienojuma *dz*, piem., vārdā *ad-zīt* (kuŗa vietā etimoloģiski raksta *atzīt*), sal. 76. § e.

t; d[67])

78. §. La. *t* atbilst lei., pr., sensl. *t*, skr. *t (ṭ)*, dažkārt *th (ṭh)*, arm. *tʿ*, (aiz *s*) *t*, (aiz *n*, *r*) *d*, alb. *t*, (aiz *n*) *d*, gr. τ, dažkārt θ, lat. *t*, senīru *t*, *th*, go. *þ*, *t* (aiz berzeņiem), *-d-*; par to Brugmanis Grdr. I² 521 skk.; piem., *tu* : lei. *tù*, pr. *toū*, sensl. *ty*, av. *tū*, alb. *ti*, gr. dōr. τύ, lat. *tū*, senīru *tú*, go. *þu* „tu"; *māte*, skat. 70. §; *prâts*, skat. 73. §; *nakts*, skat. 76. § a; *trîs* : lei. *trỹs*, sensl. *trьje*, skr. *tráyaḥ*, alb. *tre*, gr. τρεῖς, lat. *trēs*, senīru *trí*, go. *þreis* „trīs"; *stâtiês* : lei. *stótis*, pr. postāt „kļūt", sensl. *stati* „stāties", skr. *ásthāt*, gr. ἔστιη „viņš nostājās", lat. *stāre* „stāvēt", senīru *táu* „esmu", go. *stōþ* „stāvēju".

Par iespraustu *t* skat. 115. §; par *tl*, *tn* > *kl*, *kn* — 118. §; par *tt*, *td* > *st*, *zd* — 117. § a; par *tj* > *š* un *stj* > *šķ* — 85. § a; par *ts* > *s* — 106. § a; par dial. *t* > *tʹ* — 90. §; par *t* nejaušu zudumu — 106. §; par *tm* > *dm* — 95. §.

---

67) Par hipotezi, ka baltu *sk*, *zg* radušies no *tk*, *dg*, skat. Mél. ling. offerts à M. H. Pedersen 422 skk.

79. §. La. *d* atbilst, pirmkārt, lei., pr., sensl., lat. un senīru *d*, skr. *d (ḍ)*, arm. *t*, alb. *d-*, ð, gr. ð, go. *t;* par to Brugmanis Grdr. I² 522 skk.; piem., *dìe(v)s*, skat. 69. §; *dìena*, skat. 71. §; *sêdêt*, skat. 74. §; *sir̂ds*, skat. 74. § b; *ûdrs* vai *ûdris* : lei. *údra* vai (Dusetās) *údras*, pr. udro, sensl. *vydra* „ūdrs", skr. *udrá-ḥ* „ūdens dzīvnieks", gr. ὕδρα vai ὕδρος „ūdens čūska", sav. *ottar* „ūdrs".

La. *d* — kâ arī lei., pr. un sensl. *d* — atbilst, otrkārt, skr. *dh (ḍh)*, arm. *d*, alb. *d-*, ð, gr. ϑ, lat. *f-*, *-d-*, (aiz *u*, *r* un *r*, *l* priekšā) *-b-*, senīru un go. *d;* par to Brugmanis Grdr. I² 522 skk.; piem., *dêt* : lei. *dẽti*, pr. daudzsk. ak. senditans „saliktus", sensl. *děti* „likt", skr. *ádhāt* „viņš nolika", arm. *dnem* „lieku", gr. ϑήσω „likšu", lat. *fēcī* „padarīju", go. *gadēþs* „Tat"; *dūmi*, skat. 70. §; *mędus* : lei. *medùs*, pr. meddo, sensl. *medъ*, skr. *mádhu* „medus", gr. μέϑυ „reibīgs dzēriens", senīru *mid*, sav. *metu* „miestiņš"; *vàrds*, viensk. ģen. *vārda* : lei. *vařdas*, pr. *wīrds*, lat. *verbum*, go. waúrd „vārds"; *bìedrs* : lei. *beñdras*, skr. *bándhu-ḥ* „radinieks", gr. πενϑερός „sievas (vai vīra) tēvs", lat. *offendimentum* „zoda apsējs priesteŗa cepurei", go. *bindan* „siet".

Par *dl*, *dn* > *gl*, *gn* skat. 118. §; par *dt*, *dd* > *st*, *zd* — 117. § a; par *dj* > *ž* un *zdj* > *žģ* — 85. § a; par *ds* > *s* — 106. § a; par *dm*, *dn*, *dv* > *m*, *n*, *v* — 106. § b; par dial. *d* > *d'* — 90. §; par *dm* < *tm* — 95. §.

p; b

80. §. La. *p* atbilst lei., pr., sensl. *p*, lat. *p*, skr. *p*, dažkārt *ph*, arm. *(h)-*, *-v-*, dažkārt *pʿ*, alb. *p*, gr. π, dažkārt φ, lat. *p*, senīru — vai (*t* priekšā) *ch*, go. *f*, *p* (aiz *s*), *-b-;* par to Brugmanis Grdr. I² 506 skk.; piem., *pats* : lei. *pats*, pr. viensk. ak. waispattin „sievu", skr. *páti-ḥ*, gr. πόσις „laulāts vīrs", lat. *potior* „gūstu savā varā", go. *brūþfaþs* „līgavainis"; tag. viensk. 1. pers. *lìpu*, pag. viensk. 1. pers. *lipu*, inf. *lipt* : lei. *limpù*, *lipaũ*, *lìpti*, sensl. *prilьpěti* „kleben bleiben", skr. *liptá-ḥ*

„lipīgs“, gr. λίπος „tauki“, lat. *lippus* „pūžņainām acīm“, go. *bileiban* „palikt“; *pràts*, skat. 73. §; *prasît*, skat. 74. § b; *spēju*, skat. 68. §; *sapals* : lei. *šāpalas*, skr. *śaphara-ḥ* „cyprinus sophore“.

Aizguvumos la. *p* (blakus *v*, skat. 69. §) var aizstāt arī ģerm. *f*, tâ, piem., vārdā *peřve* „krāsa“ no vlv. *verwe* u. c.; par to Bīlensteins LSpr. 299. §.

Par dial. *p* > *ṕ* skat. 90. §.

81. §. La. *b* atbilst, pirmkārt, lei., pr., sensl. *b*, skr. *b*, arm. *p*, alb. *b*, gr. β, lat., senīru *b*, go. *p*; par to Brugmanis Grdr. I² 507 skk.; piem., *dubt* „iegrimt“ : lei. *dubùs* „dziļš un dobjš“, pr. padaubis „leja“, sensl. *dъbrъ* „grava“, go. *diups*, jaunkimru *dwfn* „dziļš“.

La. *b* — kâ arī lei., pr., sensl. *b* — atbilst, otrkārt, skr. *bh*, arm. *b*, (aiz patskaņiem) *v*, alb. *b*, gr. φ, lat. *f-*, *-b-*, senīru *b*, go. *b*; par to Brugmanis Grdr. I² 507 skk.; piem., *bę̃rzs*, skat. 75. § b; *bìedrs*, skat. 79. §; viensk. vok. *brātarīti* BW 3563, 2 var. : lei. *broterẽlis* „brālītis“, pr. brote, sensl. *bratrъ*, skr. *bhrā́tā*, arm. *elbair*, lat. *frāter*, senīru *bráthir*, go. *brōþar* „brālis“, gr. φράτηρ „frātrijas (brālības) loceklis“; *grabas* „kas kopā sagrābts“, *grâbt* : lei. *gróbti* Jušk. „tvert“, sensl. *grabiti* „rapere“, skr. *agrabhīt* „viņš tvēra“, angļu *grab* „tvert“.

Aizguvumos la. *b* var aizstāt *l* un *r* priekšā arī vlv. *v*, piem., *blīvêt* no vlv. *vlīen*, *bleķis* no vlv. *vlek(e)* „traips“ (blakus arī jaunāks *pleķis*), *bruōkasts* no vlv. *vrōkost* (ig. vārdā *wrōkost* ir *wr-* paglābts) u. c.; par to Bīlensteins LSPr. 299. § (ar šo *b* sal. *v* no vlv. *v* 69. §).

Par *bn* > *gn* skat. 118. § c; par *br-*, *bl-* no *mr-*, *ml-* skat. 116. § a; par dial. *b* > *b′* — 90. §.

14. Līdzskaņu pārveidojumi kombinācijās un vairākiem līdzskaņiem kopējas parādības

a) Līdzskaņu liktenis vārda beigās

82. §. a) Pirmatnējās vārda beigās ir paglābušies baltu valodās *s* (tâ *o*-celmu viensk. nōminātīvā, piem., la. *dìevs*, lei. *diẽvas*, pr. *deiw(a)s)* un *r* (piem., la. *ìr*, lei. *iř*, pr. *ir* „arī“ = sensl. *i*; la. *pàr*, lei. *peř* vai dial. *pař*, pr. *per*, sal. sensl. *prě-*, go. fair- u. c.). Baltu pirmvalodā bija arī *-n*, gan no ide. *-n* (piem., pr. semen „sēkla“), gan no ide. *-m*, tâpat kâ slavu, armeņu, grieķu, ķeltu un ģermāņu valodās, sal., piem., pr. viensk. ak. *kan*, lei. dial. *kan* > *ką̃*, la. *kùo* no pirmbaltu **kan*, skat. 83. § a, sal. skr. *kam* „ko“ u. c.; par to arī E. Hermanis KZ XLI 16 skk.

Zuduši bija vārda beigās laikam jau baltu pirmvalodā zobu slēdzeņi, tâ viensk. 3. personā (piem., la. *vęd*, lei. *vēda*, pr. polīnka „paliek“, sal. skr. injunktīva viensk. 3. pers. *bhára-t*) un vietniekvārdu nekatras dzimtes viensk. nōminātīvā un akuzātīvā, piem., la. *ka*, pr. *ka* „was“, lei. *ta*, skat. Jušk. s. v. *giēdris;* sal. skr. *tad*, lat. *quod* u. c.

b) Līdzskaņi, kas tikai pēc kāda patskaņa zuduma ir nokļuvuši vārda beigās, palaikam ir paglābušies. Bet ir, sevišķi nemākslotā tautas runā, atsevišķi gadījumi, kur arī tādi līdzskaņi ir zuduši. Visai bieži ir zudis *-j* aiz gaŗiem patskaņiem, skat. 100. § b.

Bet izloksnēs *-j* ir zudis arī aiz diftongiem un īsiem patskaņiem, piem., *šu*[*j*] Kurzemes Dūrē, *e*[*j*] Puzē, Vandzenē u. c., *re*[*j*] Alsungā, Pūrē, Zlēkās u. c., *ļaũ*[*j*] Nīcā, Valmierā u. c. vai *ļåu*[*j*] Ēdolē, Vendzavā, Zlēkās, Zūrās u. c., skat. BB XXVII 324 sk. Nereti izloksnēs zūd arī *-r*, tâ vārdā *ku*[*r*] Nīcā, Stendē u. c., *i*[*r*] „arī; (3. p.) ir“ Bēnē, Zlēkās u. c., *a*[*r*] „auch; mit“ Apriķos, Priekulē u. c., *pa*[*r*] „pār; par“ Kabilē, Saldū u. c., sal. lei. dial. (līdzskaņu priekšā) *a*[*r*], *i*[*r*] un *dā*[*r*] Лит.

нар. п. 133 u. c. un Spechta Lit. dial. Texte aus Russisch-Litauen 165. lp. Bez tam ir jāmin: *daũ*[*dz*] Ēvelē u. c., *lĩ*[*dz*] Cīravā u. c. jeb *li*[*dz*] „до“ Dundangā u. c., *die*[*vs*]*zi*[*n*] Bēnē u. c., *pę̃r*[*n*] Saldū u. c., *ma*[*n*] Līksnā, *go*[*n*] Mēdzūlā, *viê*[*n*] Āraišos u. c., *a*[*t*]*ka*[*l*] Nīcā u. c., *ka*[*d*] Dunalkā u. c., *duo*[*d*] Nīcā u. c., *taga*[*d*] Gramzdā u. c., *kau*[*t*] Liepkalnē u. c., *ap*[*k*]*ār*[*t*] Valmiermuižā, *vaĩ*[*rs*] Palsmanē u. c., *nuô*[*st*] Gulbenē u. c., *kàpê*[*c*] vai *kàdẽ*[*ļ*], *šùonedẽ*[*ļ*] u. c. Cirgaļos FBR IV 58, *vê*[*l*] Pas. IV 120 u. c., *ciê*[*t*] (adv.), *klâ*[*t*] Limbažos u. c., *viê*[*n*]*mę̃*[*r*] Smiltenē u. c. RKr. XVI 66, FBR VI 52, VII 27, 41, 120, VIII 42, 65, IX 100, XII 14, 69, XIII 102, XVI 98, Fil. mat. 78 sk., Becenbergeram Lett. Di.-St. 158 un Lautenbacham BB XVII 277.

Dažkārt zūd pat vesela zilbe, sevišķi imperātīviem, ko lieto ar interjekciju nozīmi: *klàu*[*siês*] vai *dzi*[*rdi*], *rau*[*gi*][68]), *re*[*dzi*] vai *vei* (varbūt = lei. *véi* no pirmbaltu **veizdi*), *paga*[*idi*] (sal. Bīlensteina LSpr. 146. §) vai *pa* FBR VIII 120; tāmnieku dialektā — arī dažos adverbos: *skai*[*dri*] Lautenbacham l. c. 277, *â* „ārā“ < *âr*[*ę*] < *ârai* (viensk. lok.) Zlēkās, *mã* „mājā“ < *mãj*[*e*] < *mājai* (viensk. lok.) Alsungā, Piltenē u. c., *pruo*[*jã*] „projām“ Ēdolē u. c., *di*[*vi*] Zlēkās FBR VII 50 un Rojā XIII 78.

Līdzīgi vārdu saīsinājumi ir sastopami arī citās valodās, par to, piem., Kuršaitis Gr. 173. §, Spechts 17 sk. un 218, Frenkelis Baltoslavica 81 sk., KZ L 216 un Balticoslav. III 29 sk., Zubatijs IF VI 294[1], Soboļevskis ЖМНПр. CCCXIV 62 sk., Karskis Белоруссы II 2, 133, Verchratskis AfslPh. XV 51 sk., Bernekers turpat XXV 480, Krečmers KZ XXXVIII 133 sk., Horns Sprachkörper und Sprachf.[2] 34 skk., Meijė MSL XIII 27 sk. (ar literātūru).

Vienā Varakļānu daļā — kâ aizrādīts FBR XI 100 — zūdot aiz līdzskaņiem katrs *-s*, piem., viensk. nōminātīvā *kùk*[*s*][3] u. c.; šis aizrādījums gan vēl ir pārbaudāms.

[68]) Arī tikai *ra!* Lautenbacham l. c. 289.

c) Balsīgie troksneņi vārda beigās pa lielākai daļai patur savu balsīgumu (atskaitot poziciju nebalsīgu slēdzeņu priekšā nākamā vārda sākumā) Vidzemē un Kurzemē; tâ, piem., *kad* ir jāizrunā ar īstu *d* (un ne ar *t*). Tikai reti lejzemnieku izloksnēs ir dzirdamas tādas formas kâ *ręc* (Stendē) *ręd̨z* vietā; kâ aizrādīts FBR XX 16, tāmiskajā Puzē balsīgie troksneņi zaudē savu balsīgumu. Palaikam tas notiek Vecgulbenes, Apukalna, Lubānas, Biržu, Zasas austrumizloksnēs un Latgalē (vai krievu valodas ietekmē?).

Turpretim Dundangas, Popes, Zūru u. c. tāmnieku izloksnēs (skat. FBR III 102, VI 30, 64 sk., VII 23, 27, 44, VIII 117, 132, XIII 64, 72) nebalsīgie troksneņi, aiz kuŗiem tagad visās izloksnēs kādreiz tiem sekojušais patskanis ir zudis, vārda beigās un salikteņu pirmās daļas beigās (atskaitot zināmus gadījumus) kļūst balsīgi vai (Puzē) izrunājami kâ „lenes“[69]) (par to A. Ābele FBR IX 176 skk.), tâ, piem., Dundangā, kâ aizrāda Fr. Adamovičs FBR III 102 sk., 3. pers. *ied* < *iet* (blakus inf. *iet*; izloksnēs infinitīvs vēl beidzas ar *-ti*), *nāg* < *nāk*, *lędz* < *lęc*, *ręd̨z* < *ręts*, *svež* < *svešs*, *amad̨z* < *amats* (un arī pret rēgulu — daudzsk. nōm. *amęd* < *amati*), *strubast* < *strup-aste*, *abârt*² < *ap-arît*, *abęst*² blakus *apęst* (kur *ap-* lokālā nozīme ir izbālējusi un otra zilbe sākas ar *p*), *adrast* „atradināties“ blakus *atrast* „uziet“ (to vairs skaidri neuztveŗ kâ salikteni; otra zilbe te sākas ar *t*) un arī *adpît*² (bet: *appît*², kur otra daļa sākas ar to pašu nebalsīgo skaņu), *adsiêt*², *absiêt*² u. c. (bet: *atteikt* u. c.); līdzīgi runājot arī Piltenē.

b) Tautosillabisku nāseņu liktenis

83. §. a) Kamēr prūšu, leišu un kuršu valodā (skat. FUF XII 66 skk. un IF XXXIII 96 skk.) tautosillabiskais *n* (at-

[69]) Līdzīgi lībiešu valodā; par to Ketunens Liv. Wrtb., XXX lp. un L. Posti Grundzüge der livischen Lautgesch. 271 skk.

skaitot dažas pozicijas leišu augštaišu dialektā) ir paglābts, latviešu valodā pirmbaltu tautosillabiskie savienojumi *an* (no kam laikam vispirms, tâpat kâ dažās leišu izloksnēs, bija radies *on*), *en, in, un* ir pārvērtušies par *uo* (sal. leišu un latviešu *uo* no vecā *ō*), *ie, ī, ū*, sal., piem., *luôgs* = lei. *lángas, pìeci* = lei. *penkì, mĩt* (tag. *minu)* = lei. *mìnti, jùtu* = lei. *juntù*. Aizguvums *mũks* (sal. tâpat aizgūto ig. *muñk*) ļauj aptuveni noteikt šās skaņu maiņas „terminus post quem"; kâ rāda 13. gadsimteņa senrakstos minētie vietvārdi, tā bija beigusies katrā ziņā jau priekš 1200. gada. Ja *ģiedu* ir aizgūts no leišu valodas (sal. lei. *pasigendù* „jūtu kā trūkumu") un ja *ie* tur radies no *en* (sal. arī *ķiekurzis* Treilanda Mat., 1570. mīklā, īsti latviskā *ciẽkuržis* : lei. *kankórėžis* vietā), tad *uo, ie, ī, ū* no *an, en, in, un* laikam ir radušies vēlāk nekâ *c, dz* no *ķ, ģ*, ar ko saskan tas, ka arī kuršu valodā, kur tautosillabiskais *n* bija paglābies, bija radušies *c, dz* no *ķ, ģ*, skat. FUF XII 64 sk. un IF XXXIII 96 skk. Bet tādas formas kâ *dziñtars* (blakus īsti latviskajam *dzītars*), kur līdzās tautosillabiskajam *n* (kas nav radies no *m*) ir *dz-* vai *c*-skaņa, ir laikam aizgūtas no kuršu valodas; pa lielākai daļai tāda veida formas sastopamas tikai Kursā, skat. FUF XII 68 skk., IF XXXIII 96 skk. un FBR VI 7 un 48.

b) Bet latviešu valodā tagad netrūkst formu ar tautosillabisku *n*. Pa lielākai daļai tās ir aizguvumi no ģermāņiem (piem., *kliñts* no vlv. *klint*, skat. arī Изв. XV 2, 211), somiem (piem., *kangas* „Webergestell" no līb. *kāngas*), slaviem (piem., *lente* no kr. *лента)*, leišiem (piem., *ģinstu* „eju bojā" vecāka **gindu* vietā, kas radies no austrumlei. *gindù* = rietumlei. *gendù* „pārlūstu", sal. Изв. XV 2, 212[2]) un kuršiem (piem., *bezdelinga* Turlavā, *dziñtars*, skat. iepriekš minēto)[70]). Tâ kâ

[70]) Kâ rāda kursiskā *bazninca* Cīravā Mag. VIII, 1125. n-rā *(baznīcas* vietā), kuršiem *nĩ* (tâpat kâ žemaišu izloksnēs, skat. РФВ LXVIII 370) bija pārvērties par *nin*.

Vidzemē ir vietvārdi, kuŗos sastopams kuršu nosaukums, un tâtad var domât, ka kurši ir arī šur tur Vidzemē nometušies uz dzīvi (par to Druva I 624 un 632[1] un FBR III 5), tad ir iespējams, ka dažas Vidzemē sastopamās formas ar tautosillabisku *n* ir aizgūtas no kuršiem. Acīm redzot šie aizguvumi ir ieviesušies latviešu valodā tikai pēc tam, kad *an, en, in, un* bija pārvērtušies par *uo, ie, ī, ū*.

c) Pārējās formas ar tautosillabisku *n* ir īsti latviskas. Pirmkārt, *k, c, g, dz* un dažās izloksnēs (vienā otrā vārdā) arī *t, d* priekšā *n* var būt radies no *m* (skat. 96. § b un c) un šai gadījumā fonētiski ir paturēts. Otrkārt, *n* var būt radies disimilējoties no *l* vai *r*, skat. 108. § a. Treškārt, tautosillabisku *n* atrodam latviešu jaunināj umos no saknēm ar *-n*, piem., *skañdinât* (no *skanêt*, kâ, piem., *gùldinât* no *gulêt); tintelêt* „einmummeln“ (no saknes *tin-* formā *tinu*, kâ, piem., *drãztelêt* no saknes *drãz-* formā *drãzt)* u. c., skat. Изв. XV 2, 209 un IF XXXIII 101. Ceturtkārt, *n* ir paturēts, ja aiz tā ir zudis kāds patskanis, tâ viensk. nōmināt īvā (piem., *svins* = lei. *švìnas)* un tag. 3. personā (piem., *dzęn* = lei. *gẽna*). Beidzot, tautosillabisku *n* atrodam onomatopoētiskos un etimoloģiski neskaidros (tâtad varbūt vēlāk radušos) vārdos. Par *-nd-* no *-dd-* skat. 117. § a.

d) Turpretim *m* līdzskaņu priekšā ir paglābies (vai aukslējeņu un dažkārt arī zobeņu priekšā pārvērties par *n*, skat. 96. § b un c), piem., *sìmts, tùmsa, gremzt, trimda, vimbas* u. c., skat. Изв. XV 2, 199 skk. Pret to neliecina tādas formas kâ *tùopu*=lei. *tampù*, jo lei. *m* te *p, b* priekšā radies no infiksa *n;* baltu (tâtad arī ide.) pirmvalodā tâtad bija iespējami savienojumi *-np-, -nb-*. Latviešu formas ar *-mp-, -mb-* no *-np-, -nb-* ir pa lielākai daļai — tâpat kâ formu vairums ar tautosillabisku *-n-* — laikam aizgūtas, sal. Изв. XV 2, 205 sk. Dažas formas ar *-mp-, -mb-*, liekas, radušās, kontāminējot skaņu formas ar *-m* un sakņu formas ar *-p* resp. *-b*, skat. IF XXXIII

101. La. *mìesa* tâtad var būt radusies (lai gan gotiem ir *mimz)* tikai no pirmbaltu **mensâ* (kas vēl redzams prūšu formā *mensā)* : ja otrs *m* gotu formā *mimz* ir vecs, tad pirmbaltu *men-* var būt radies disimilējoties no *mem-*, sal. dial. *muns* no *mums*, skat. 108. § a_3; bet varbūt go. *mimz* te radies asimilējoties no **minz.*

Sīki šā paragrafa tezes pamato Изв. XV 2, 198 skk.

c) Līdzskaņu savienojumi ar j

84. §. *pj, bj, vj, mj.* a) Latviešu pirmvalodā *j* aiz lūpeņiem laikam katrā gadījumā — tâpat kâ slavu pirmvalodā — ir pārvērtusies par *ļ*. Tâ vēl tagad vārda sākumā, piem., *pļaũt* = lei. *pjáuti* (sal. arī pr. piuclan „sirpis"), *spļaũt* = lei. *spjáuti, bļaurs* „slikts" : lei. *bjaurùs* „nejauks"; piemēru ar *vj-* un *mj-* trūkst. Tas pats rodams, kâ liekas, vārda vidū vēl šad un tad austrumizloksnēs: daudzsk. ģen. *drēbļu* (blakus viensk. ģen. *drēbes)* Evang. 1753, 72. un 73. lappusē; siev. dz. viensk. nōm. *sļapļa* (asimilējoties no **slapļa* = rakstu val. *slapja*) Viļakā u. c.; adv. *zemļi* (blakus *zemji)* BW 6572 var., 31938 var. u. c.; vietvārds *Jaûdzemļi* Labvāržos no *Jaû*[*n*]*zemji;* sal. (?) arī tādas latgaļu tagadnes formas kâ *ņemļu* „jemu" BW 27207, 1 var. (sal. sensl. *jemlǫ*) u. c., skat. 628. §. Bet te varētu būt tas *ļ*, kas tikai austrumizloksnēs radies no *j*, un *zemļi* šai gadījumā būtu jāsalīdzina ar *ģerļi*, skat. 72. un 628. §.

Palaikam katrā ziņā tagad (tâpat kâ vienā slavu valodu daļā) saknes beigās atrodam aiz lūpeņiem ne *ļ* < *j*, bet gan *j*[71]), ko var uzskatīt par jauninājumu: tâ varēja varbūt fonētisko viensk. ģenitīvu **klèpļa (: klèpis)* pēc tādas attieksmes kâ

[71]) Rucavā ir sastopams *-j-* no *-vj-:* pag. viensk. 1. pers. *atde*[*v*]*ju* RKr. XVI 93, *ka*[*v*]*ju* 182, *pļã*[*v*]*ju*, tag. viensk. 1. pers. *stã*[*v*]*ju*, daudzsk. ģen. *a*[*v*]*ju* u. c. FBR VII 121. — *mņ* no *mj* laikam ir vārdā *zemņains* (citur: *zemjains*) Fil. mat. 63 (no Mežamuižas).

viensk. ģen. *pùļa* : *pùlis* u. c. aizstāt ar **klèpa* > *klèpja*[72]); parallēles no citām baltu valodām minētas Слбл т. Эт. 65 sk.

b) Arī šī sekundārā *j* aiz lūpeņiem ir pilnīgi paglābusies tikai rakstu valodā un vienā izlokšņu daļā, proti, Jūrkalnes, Alsungas, Rendas, Sārnates, Ziļu, Vendzavas, Piltenes, Užavas, Talsu, Stendes, Sabiles, Jaunpagasta, Ādzires, Strazdes, Oksles u. c. tāmnieku izloksnēs, gandrīz visās Kursas vidus izloksnēs (t. i., arī netāmnieku kursiskajās izloksnēs), Slokas vidus izloksnē un Neretas u. c. (Zemgalē) un Jaunrozes, Apukalna, Alūksnes un Alsviķa (Vidzemē) austrumizloksnē, piem., tag. 3. pers. *vērpj, skapja, avju*[73]) u. c. Embūtē u. c. Bet arī šais izloksnēs *j* (izrunā) līdzskaņu priekšā palaikam zūd, piem., *slap*[*j*]*š* Dobelē u. c.; bieži arī vārda beigās (tag. 3. personā), piem., *kâp*[*j*] (blakus *kâpjam* u. c.) Cīravā, Gramzdā, Rucavā u. c. Lestenē, Viesatos u. c. autors *-pj, -bj* un *-mj* vietā tag. 3. personā ir dzirdējis *-pja, -bja* un *-mja*[74]), kur varbūt ir paturēts tematiskais patskanis (citādi arī te pirmbaltu *-a* ir zudis). — Dažās izloksnēs *j* zūd likumiski (skat. 88. §) aiz lūpeņiem palātālu patskaņu priekšā, tâ daudzsk. datīvā *gulb*[*j*]*iem* blakus ak. *gulbjus* Sabilē FBR IV 66 (skat. arī XVIII 22 par Snēpeles izloksni) vai daudzsk. datīvā *skap*[*j*]*im* blakus viensk. datīvam *skapjam* Piltenē, Strazdē un Vendzavā. — No Līksnas austrumizloksnes autoram ir zināmas formas ar mīkstinātu lūpeni bez *j*, piem., viensk. dat. *skaṕam*, tag. daudzsk. 1. pers. *kuôṕam;* vai te vēl atrodams tas *-ṕ-* (no kā citur radās *pj*), kas bija analoģiski aizstājis **-pļ-*, jeb vai *-pj-* (no **-ṕ-*) atkal ir pārvērties par *-ṕ-*, te nav iespējams izšķirt.

72) Sal. ar to poļu *ṕj, b'j, v'j, ḿj* no *ṕ, b', v', ḿ;* par to Boduēns de Kurtenè IF XXV 81.

73) Izloksnēs no tam ir radies *auju*, skat. BB XXVII 327[1]; sal. lei. *auįū* tp. (skat. Arumā Lit. Mund. 29), *naūjas* „jauns" : skr. *návya-ḥ* u. c.; par to Mālovs AEO 31 un Reichelts BB XXVII 77 sk.

74) Turpretim V. Krīģere, FBR XV 20, tādas formas Lestenē nav vairs dzirdējusi.

c) Turpretim tāmnieku izloksnēs — Ārlavā, Kārgados, Lībagos, Nogalē, Pastendē un Spārnē, lībiskajās izloksnēs Nabē FBR XI 70, Igatē un Skultē (Vidzemē), vidus izloksnēs Ropažos, Ādažos, Carnikavā, Krimuldā (skat. RKr. XIII 82), Olainē, Ikšķilē, Dikļos, Rubenē, Ēvelē, Valmierā, Trikātā, Smiltenē, Raunā (Vidzemē), Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 11, Baldonē un Birzgalē (Zemgalē) un augšzemnieku izloksnēs Daudzesē XVII 149, Vecumniekos (Zemgalē), Lejasciemā un Tirzā (Vidzemē) tagad ir dzirdami lūpeņu savienojumi ar *j* tikai adjektīvos un no tiem atvasinātās formās, kamēr substantīvu un verbu *j*-celmos *j* aiz lūpeņiem ir zudusi; tâ, piem., viensk. nōm. *slap[j]š*, ģen. *slapja* un *slapjums*, bet ģen. *skap[j]a* u. c. un *vẽrp[j]u* u. c. Valmierā u. c. Šās blaku formas *slapja* un *skap[j]a*, *vèrp[j]u* ir saprotamas tikai tādējādi, ka formās *skapa* un *vèrpu* to *j* nav zudusi fōnētiski. Par tādām verbālām formām kâ *vērp[j]u* jau ir minēts iepriekš, ka izloksnēs tag. 3. personā *-j* aiz lūpeņiem ir zudusi fōnētiski, piem., *vẽrp[j]*; blakus tādam *vẽrp[j]* tâtad varēja pēc tādu formu kâ *cẽrp* : *cẽrpu* utt. (= lei. *keřpa* : *kerpù* utt.) parauga analoģiski darināt formas *vèrpu*, *vèrpam*, *vèrpat*, jo vairāk tāpēc, ka 2. personas formās *vẽrp[i]* un *vẽrpiet j* bija jau laikam zudusi baltu pirmvalodā, skat. 88. §. Līdz ar to ir arī saprotams, ka Kaunatā atrodam tādas verbālas formas kâ tag. viensk. 1. personu *kuôpu* rakstu val. *kâpju* vietā blakus tādiem substantīviem kâ viensk. ģen. *kl'ìepa*[2] rakstu val. *klèpja* vietā. Bet tādos substantīvos kâ *skapis j* (skat. 88. §) vajadzēja fōnētiski zust *-i* priekšā daudzsk. nōminātīvā un *-iem* vai dial. *-im* priekšā daudzsk. datīvā un instrumentālī, un — kâ iepriekš šā § b nodalījumā jau ir minēts — izloksnēs šur un tur tiešām ir sastopamas gaidāmās formas *skap[j]i* (daudzsk. nōm.) un *skap[j]iem* (daudzsk. dat.) blakus daudzsk. akuzātīvam *skapjus* utt. Blakus daudzsk. nōminātīvam *skap[j]i* un daudzsk. datīvam *skap[j]iem* varēja vēlāk pēc tādu formu kâ daudzsk. nōm. *kapi*, dat. *kapiem* : ģen.

kapu utt. parauga piebiedroties tādi jauninājumi kâ daudzsk. ģen. *skapu* utt. Sākumā katrā ziņā vajadzēja būt svārstībai starp vecajām un jaunajām formām; tâ autors Ēdolē, Īvandē, Zūrās u. c. ir dzirdējis viensk. datīvu *skapam* blakus *skapjam* (bet to var arī izskaidrot ar izlokšņu sajaukumu). Turpretim, piem., adjektīva *slapjš* paradeigmā to locījumu skaits, kur *j* ir fonētiski paglābta, ir tik lielā pārsvarā, ka kādi **slapi, *slapiem* te nevarēja tik viegli uzrasties vai vismaz nevarēja te ieviesties.— Ja *-j* aiz lūpeņiem bija paturēta, tad verbālās formas aiz lūpeņiem varēja savu *j* paglābt, kamēr tādi substantīvi kâ viensk. ģen. *skapja* to analoģiski zaudēja; tâ autoram ir zināmas tādas formas kâ viensk. ģen. *skap*[*j*]*a* blakus tag. daudzsk. 1. pers. *kuôpjam* < *kâpjam* no Augulienas (te arī tâdi adjektīvi kâ *slapja)* un Jaungulbenes (te arī adverbs *zemji* „zemi"), tâpat no Kaldabruņas FBR XVII 52; un no augšzemnieku Susējas FBR VII 138 ir minētas tādas formas kâ daudzsk. ģen. *zem*[*j*]*u* (: *zeme*) u. c. blakus tādām verbālām formām kâ tag. 3. pers. *vę̄rpj* u. c. *ē*-celmu daudzsk. ģenitīvā (piem., *zem*[*j*]*u) j* laikam ir zudusi, tāpēc ka visos pārējos locījumos galotnes priekšā *j* nav.

d) Visās formās (tâtad arī tādos adjektīvos kâ *slapjš, slapja) j* aiz lūpeņiem ir zudusi lībiskajās izloksnēs — Ugālē FBR VII 19 sk., Sarkanmuižā un Zūrās VIII 118, Rojā XIII 72, Zlēkās, Popē, Rindā, Ancē un Dundangā (Kursā) un Kūdumā FBR XI 39, Lādē 70, Pālē XIV 59, Vainižos 84 sk., Alojā XIX 80, Svētciemā, Limbažos, Duntē un Straupē Vidzemē (skat. RKr. XIII 82), vidus izloksnēs — Siguldā, Allažos, Inčukalnā, Tīnūžos, Suntažos, Mālpilī, Akanstakā, Zaubē, Ķeipenē, Vatrānē, Lielāmuižā, Plāterē, Taurupē, Skujenē, Nītaurē, Paltmalē, Dzērbenē, Drustos, Piebalgā, Rankā, Palsmanē, Cirgaļos, Cēsīs, Augstrozē, Mazsalacā un Mazbrenguļos Vidzemē un augšzemnieku izloksnēs — Praulienā FBR VI 93, Pļaviņās VIII 87, Barkavā XIII 24, Liezērē, Lubejā un Mēdzūlā XIV

183, Sunākstē XVI 44, Vestienā XVII 83, Lubānā 122, Kalupē XVIII 36, Sēlpilī XX 64, Meņģelē, Ogrē, Ērgļos, Lizumā, Gaujienā, Trapenē, Adulienā, Kraukļos, Bērzaunē, Sarkaņos, Ļaudonā, Sāvienā, Mētrienā, Kalsnavā, Krustpilī, Ābeļos, Secē, Viesītē, Piksterē, Dignājā u. c.; tâ, piem., *slapa* (: viensk. nōm. *slap*[*j*]*š*), *slapums*, viensk. dat. *skapam*, tag. viensk. 1. pers. *kâpu* Palsmanē u. c. vai ar seno pārskaņu, kas cēlusies no *j*, viensk. ak. *släpu*, viensk. dat. *skäpam* u. c. Jaunpiebalgā u. c. (sal. arī viensk. ģen. *skap*[*j*]*a* blakus *kopa* < *kapa* u. c. Lubānā u. c.). Lībiskajās izloksnēs, kur īsie patskaņi vārda beigās ir zuduši, *slap* varētu būt radies fōnētiski no *slapja*, *slapju* un *slapji*, un blakus šim *slap* vēlāk tad varēja rasties arī tādas formas kâ *slap*[*j*]*am*. Vidus un augšzemnieku izloksnēs ar tādām formām kâ *slapa*, *slapums*, *skapam*, *kâpu* to *p* (rakstu val. *pj* vietā) varbūt radies fōnētiski no *ṕ*.

85. §. *tj*, *dj*; *sj*, *zj*. a) Pirmbaltu *tj* un *dj* ir pārvērtušies leišu valodā par *č*, *dž*, turpretim latviešu valodā par *š*, *ž*; par to A. Ābele FBR XX 219; piem., viensk. ģen. *vācieša*, lei. *vókiečio* (: nōm. la. *vācietis*, lei. *vókietis*), la. *briêža*, lei. *bríedžio* (: nōm. la. *briêdis*, lei. *bríedis*). Kâ vienā žemaišu izlokšņu daļā (par to Jaunis Росс. у. 25 sk. un Būga Žod. LIV skk.), tâ arī kuršu valodā, kâ liekas (skat. FUF XII 65 sk.), saknes beigās *t'*, *d'* (no *tj*, *dj*) ir ieviesušies to fōnētisko izveidojumu vietā, kas vārdu sākumā ir paglābti, sal. ar to la. *-pj-* blakus *pļ-* no *pj-* 84. § a. Tādas formas kâ *kaķis* (ar *ķ* kuršu *t'* vietā, sal. 10. § un 76. § d), liekas, ir aizgūtas no kuršu valodas; sal. arī vietvārdu *Āzviķi* FBR IX 89 blakus *āzvĭtnieki* „Āzvīķu iedzīvotāji".

Sevišķi ir jāaplūko savienojumi *stj* un *zdj*. No vienas puses, ir sastopamas tādas formas kâ *aũšât* = lei. *áusčioti*, *nešus* ar *š* no *stj* (par to Zubatijs IF III 135 skk.), adv. *skaiši* (: *skaists*) BW 25843, *mikši* (: *miksts*) RKr. XVII 94, *ašu* (: *aste*) *siets* „Haarsieb" BW 22024 un 22761, *aûgšā* (: *aûgsts*), *ākšuoties*

(: *âksts*) U, daudzsk. ģen. *rīkšu* = lei. *rýkščių*, viensk. ģen. *îkša* = lei. *inkščio* Becenbergera BGSL 287, daudzsk. ģen. *zvaižu* (= lei. *žvaiždžių*) Mag. VIII 1, 3. nr-ā, no otras puses — tādas formas kâ daudzsk. ģen. *rīkšķu* Zaļeniekos u. c. : *rīkste, ašķu* Raunā : *aste, ašķu siets* U un BW 23513, viensk. ģen. *îkšķa* : *îkstis, ākšķuoties* U, austr. daudzsk. ģen. *Eļšķu* Baltinavā : nōm. (vietvārds) *Eļstęs*, daudzsk. ģen. *valšķu* (: *vàlsts*) Bēnē u. c., *bruokašķu* (: *bruokastis*) Pas. VIII 101, adv. (austr.) *skàiški*[2] (: *skaists*) Neretā u. c., *Balbāržģi* (mājvārds Sesavā; : *bārzda*), daudzsk. ģen. *skružģu* Sesavā : *skruzde* „skudra" u. c., skat. arī 282. §. Zubatijs IF III 137 un Leskīns turpat XIII 174 domā, ka *stj, zdj* ir pārvērtušies latviešu valodā par *šķ, žģ;* te ir jāievēro, ka arī *sķ, zģ* ir pārvērtušies par *šķ, žģ* (un ne par *sc, zdz*), skat. 89. § c, un ka la. *ķ, ģ* īsteni izrunā kā ļoti mīkstinātu *t', d'*, skat. 10. §. Bet *aũšât, zvaižu* u. c.[75]) tomēr liek domāt, ka vispirms *stj, zdj* ir pārvērtušies par *š, ž*, varbūt ar starppakāpi *sj* resp. *zj*. Bet, kur blakus formām ar *š, ž* < *stj, zdj* bija radnieciskas formas ar *st, zd* patskaņu priekšā, tur varēja par jaunu (no formām ar *st, zd*) ieviesties *t* un *d*, tâ ka, piem., blakus daudzsk. ģen. *rīkšu* pārējo locījumu (kâ *rīkstes, rīkstēm* utt.) ietekmē varēja rasties kâ jaunināj ums **rīkstju* > *rīkšķu*. Augšzemnieku dialektā *šķ, žģ* ir vēlāk pārvērtušies par *šk, žg*, skat. 89. § c. Aiz *k* ir *š* parastāks nekâ *šķ;* tâ atrodam, piem., *rīkšu* blakus *ašķu* Kūdumā FBR XI 39 un Mežamuižā XII 15 vai augšz. *leikšu* (: *leiksts* < *līksts*) blakus *veršku* (: *vèrsts*) Alūksnē RKr. XVII 132. Blakus *aũšât* nav pazīstams nekāds **aũšķât*, jo te *š*-skaņu vairs neuztver kâ radušos no *stj*. — Zemgales un Kursas izloksnēs ir sastopami arī — tâpat kâ leišu valodā — *šč, ždž* no *stj, zdj*: daudzsk. ģen. *aščugalu* (citur: *ašķugalu*) „Achterkorn" BW 22018, 4 var. un 8 (Bauskā, Rundālē, Svitenē

[75]) Tādas formas kâ *nešus* varētu — kâ aizrāda Zubatijs IF III 137 — uztvert arī kâ analoģiskus darinājumus pēc *lèkšus, zagšus* u. c. parauga.

un Tomē), *rīkšču* 6949 var. (Bārtā; skat. arī FBR XII 171) jeb augšz. *reikšču* Kaldabruņā FBR XVII 53 un Neretā XIX 100, *pākšču* Bārtā, Plānē, Svitenē, kâ aizrāda Mūlenbachs Изв. IX 3, 261, un Vallē FBR XVIII 11, *skruždžu* „skudru" BW 25480, 6 var. (Ūsiņos), *valšču* u. c. Aknīstē FBR XV 172, vietvārds *Gruždži* (blakus *Gružģi*) Sesavā, *ščavas* (citur: *šķavas*) Jaunpilī. Izloksnēs pie Lietuvas robežas (kâ Aknīstē, Kaldabruņā u. c.) *šč* resp. *ždž* varētu būt lituānisms, sal. Лат. предл. I 212; citur — kâ Jaunpilī u. c. — tas varbūt ir paglābta zemgaliska īpatnība, sal. vietvārdus *Džûkste*[2], *Zęmaiči* (Kurmenē) u. c. Hauzenbergai FBR XII 129 sk. un viduslaiku rakstījumu Medzothen (Bīlensteina Grenzen 145) tagadējās *Mežuotnes* (Zemgalē) vietā. — Par govju vārdiem *piekča, uoča* u. c. skat. FBR XII 170.

mādžuoties (U min to no Krimuldas) „sich mit Zauberei abgeben" (blakus *mâžuoties* un *mādīties* „Faxen machen") Zubatijs AfslPh. XVI 399 izskaidro kâ *māž-* un *mād-* kontāminējumu.

Kur teikumā vai salikteņos *t* nostājas *j* priekšā, tur no jauna rodas savienojums *tj*, kas izlokšņu vairumā ir paglābts, bet dažās izloksnēs ir pārvērties arī par *t'j* > *ķ(ķ)* : *aķķât* < *atjât* u. c. Lautenbacham BB XVII 275, *aķûgt* < *atjûgt* Kabilē, *aķęmt* < *atjęmt* Nīcā, Rucavā, Zlēkās jeb *aķemt* Saldū Fil. mat. 78, pag. 3. pers. *aķēme* Griezē jeb *aķēma* Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 12, *tâ'pat' jau* Gramzdā, *te'paķ-ēme* (< *te'pat jēme*) Griezē.

b) La. pirmvalodas *sj* un *zj* ir — tâpat kâ slavu valodās — pārvērtušies par *š* resp. *ž*, piem., *šūt* = lei. *siúti*, viensk. ģen. *lūša* = lei. *lúšio*, viensk. ģen. *eža* = lei *ēžio*.

Kur sakarīgā runā vai salikteņos *s* vai *z* nostājas *j* priekšā, daudzās izloksnēs *s* un *z* pārvēršas par *š* resp. *ž*, pēc kam *j* var arī pilnīgi zust: *ceļâš* (no *ceļâs*) *Jāņa māte* Smiltenē, *eš jau* Smiltenē, Kandavā u. c., no kam *eš-au* Cirgaļos, *aš* (*as* „es" vietā) *Jāņam* Ļaudonā, *mēš jau* Kauguros u. c., *jūš jâ* „jūs jājat"

Zlēkās, *taš jumts* Zūrās, *kaš jûgs* Palsmanē, *tautaš jâja* Priekulē, *savuš Jāņa bę̄[r]nus* Bēnē, *už jumta* Palsmanē, Raunā u. c., *išjęmt* Dunalkā u. c. jeb *išęmt* Kuldīgā, *užjęmt* Turlavā u. c. vai *ūžemt* Lutriņos, *âžât*² (< *âzjât*²) Kabilē u. c. Лат. предл. I 203 sk., FBR IV 52, VI 53, VII 44, VIII 66, XII 131, XIII 72, 102, XVI 98, 117, XVIII 127, XX 17, 44 un Fil. mat. 79; sal. angļu valodas parallēles Horna Histor. neuengl. Gramm. I, 219. §.

Zvirgzdines austrumizloksnē turpretim šādos gadījumos *ź* rodas no *zj*, piem., *iźukt'* < *izjukt* u. c. FBR X 27.

86. §. *nj, lj, rj.* a) Savienojumi *nj, lj, rj* ir latviešu valodā — tâpat kâ leišu un slavu valodās — pārvērtušies par *ņ, ļ, ŗ;* piem., viensk. ģen. *zir̃ņa* (= lei. *žìrnio*), *brãļa* (= lei. *brólio*), *pavasaŗa* (= lei. *pavãsario*).

b) Izloksnēs *ņ* un *ļ* ir *i̯o*-celmu viensk. nōminātīvā *-š (-č)* priekšā pārvērtušies par *n* resp. *l*: (no *celiņš*) *celinš* (ģen. *celiņa*) Beļavā, Galgauskā, Līgutos, Vecaucē jeb *celinč* Barkavā, Druvienā, Grostonā, Liezērē, Sausnējā, Stāmerienē, Susējā, Viesītē, (no *teļš*) *telš* (ģen. *teļa*) Bauņos, Pociemā, Cēsīs, Vitrupē, Duntē, Lādē, Nabē, Mīlītē, Burtniekos, Rencēnos, Ēvelē, Rankā, Jaunpiebalgā, Druvienā, Adulienā, Tirzā, Jaungulbenē, Aknīstē u. c. Gramzdā, Kalētos, Kraukļos u. c. formā *telš*, kas radusies iepriekš minētā kārtā, *l* ir ļoti gaišs vai — Biržos, Kaldabruņā u. c. — viegli palātālizēts.

Blīdienē un Zlēkās ir dzirdēts *man jau* vietā *maņ jau.*

c) *ŗ* no *rj* tagad vēl ir paturēts tikai vienā izlokšņu daļā nemākslotā tautas izrunā, un proti, Skultē, Pabažos, Bīriņos, Slokā (skat. RKr. XIII 82), Duntē (par to Becenbergers Lett. Di.-St. 157 un FBR VIII 66), Bauņos, Mīlītē un Vecatē Vidzemē (bet arī te jau zūd) un Rietumkurzemē līdz (ieskaitot) Smārdei, Slampei, Džūkstei, Ozolmuižai (Smārdes pag.), Grauzdei, Lestenei, Pienavai, Bikstiem, Anneniekiem, Upesmuižai, Vecaucei, Bēnei un pa daļai (jau blakus *r* no *ŗ*) arī austrumos no minētajām vietām — Tērvetē, Līvbērzē un — kâ teikts FBR XII 14 — Mežamuižā (bet ne Bukaišos un Dobelē). Vēl pa-

gājušajā gadsimtenī *ŗ* runāja arī ap Jelgavu; par to Becenbergers Lett. Di.-St. 158. Taču arī Kursā tagad šur un tur *r* ir dzirdams *ŗ* vietā, piem., kâ novērojis K. Mülenbachs, Vandzenē un, kâ teikts FBR VII 21, Ugālē; biežāk *ļo*-celmu viensk. nōminātīvā *-š* priekšā (sal. iepriekš minēto *telš*), piem., *karš* Rucavā, Lutriņos, Ēdolē, Rendā, Zlēkās, Zūrās, Puzē, Ārlavā u. c., un tag. 3. personā, piem., *dzer* Sarkanmuižā, Zlēkās. Ļoti izplatīts ir *gar* (piem., Bēnē, Vārmā, Tadaiķos, Zūrās u. c.), kur *r* no *ŗ* laikam ir izskaidrojams ar proklizi līdzskaņu priekšā vārda beigās, skat. 90. § b. Dažās Kursas izloksnēs ir dzirdams *ŗ* vietā *rj*, piem., *garjam* Nīcas Lejniekos Etn. II 154, Piltenē (blakus *per* un *peras*), Tārgalē u. c., skat. arī FBR VII 20 sk. un VIII 118. Šis *rj* varētu būt radies no *ŗ*, sal. slovēņu *rj* < *ŕ* (par to Boduēns de Kurtenè IF XXV 81).

Pārējās izloksnēs *ŗ* ir pārvērties par *r*, tâpat kâ dažās leišu izloksnēs, skat., piem., Lit. Mitt. V 29[1]. Par bijušo *r* mīkstinājumu liecina vēl tieši aiz *r* sekojošs *š* (< *s*), piem., *karš* Valmierā u. c., skat. 93. § d, un daži pārskaņas gadījumi, piem., *dzeru* (ar šauru e!) no *dzeŗu* vai austr. viensk. ak. *karu* < *kaŗu* blakus *goru* < *garu* u. c.

87. §. *kj, gj; cj, dzj.* Latviešu valodā pirmbaltu *kj, gj* (tâpat kâ *k, g* palātālu patskaņu priekšā, skat. 89. § a) ir pārvērtušies par *c, dz*[76]); piem., *caũrs* = lei. *kiáuras; caũne* : lei. *kiáunė*, daudzsk. ģen. *acu* = lei. *akiũ, jûdzu* (: *jûdze*) BW 971, *pìecas* = lei. *peñkios* (siev. dz.), siev. dz. daudzsk. ak. *līdzas* BW 4602 = lei. *lýgias* (: *lýgus*), daudzsk. nōm. *rudzi* = lei. *rugiaĩ, drudzi* U „geflügelte Motten“ (sal. lei. *drugỹs*, kāda taureņu suga), tag. viensk. 1. pers. *ticu, ręd̦zu*[77]) = lei. *tikiù, regiù* u. c.

[76]) Vietvārds *Rucava* (= lei. *Rùkiava*) liecina, ka šī skaņu maiņa notikusi arī kuršu valodā, skat. FUF XII 64 sk.

[77]) Par tādām tag. viensk. 1. personas izlokšņu formām kâ *lūdžu, slaučų* u. c. Bekeram BB XXVIII 276 u. c. skat. BB XXIX 181 sk.

Fleksijas formās ir *c, dz* (no *kj, gj*) pa daļai analoģiski aizstāti ar *č, dž* (no **cj* vai **ć, *dzj* vai **dź*). Tâ sevišķi *jo*-celmos, kam viensk. nominātīvs beidzas ar *-is:* piem., fonētiskie viensk. ģenitīvi *lâca, drudza* (nom. *lâcis, drudzis*) = lei. *lókio, drùgio* ir izlokšņu vairumā un rakstu valodā pārveidoti par *lâča, drudža* pēc tādu formu parauga kâ viensk. ģen. *kuŗmja, gaîļa* u. c. blakus nominātīvam *kuŗmis, gaîlis*. Turpretim vārdā *rudzi* fonētiskais *dz* < *gj* ir paglābts tāpēc, ka šo vārdu palaikam lieto tikai daudzskaitlī, kur visos locījumos *dz* ir cēlies no *gj* (no uzvārda *Rudzis* viensk. ģenitīvs būtu *Rudža*). Fonētiski normālās formas (kâ *lâca* u. c.) vēl ir sastopamas vismaz vecās paaudzes izrunā zemgaliskajā Blīdienē FBR XVI 99 un augšzemnieku izloksnēs Praulienā VI 95, Lazdonā u. c. IX 138, Ērgļos XIV 125, Vestienā XVII 87, Apukalnā VIII 39, Alsviķī XIX 124, Alūksnē RKr. XVII 130 sk., Susējā FBR VII 139, Zasā XIII 87, Karvā, Mālupē u. c., skat. arī BB XXIX 180[1] un Augstkalna dotos piemērus FBR XVII 100 sk. Līksnā, Lubānā u. c. ir sastopams daudzsk. nom. *dodzi* (sal. 45. § b) blakus *luoči; dz*-skaņa stāda vārdā *dodzi* ir izskaidrojama tâpat kâ vārdā *rudzi*, jo arī to lielāko tiesu lieto daudzskaitlī. Sīkāk par *kj, gj* likteni skat. BB XXIX 178 skk.

č no *cj* ir sastopams bez tam vārdā *čàula*, skat. 30. § c un 34. §. Nevērīgā izrunā *-c j-* vietā bieži iestājas *-č j-* un *-dz j-* vietā — *dž j-*, piem., *nāč, Jāni!* Embūtē un Vecaucē, *lieč, Jānit!* Alsungā, *pēč Jāņiem* Cirgaļos un Nīgrandā > *pē'čāņiem*[2] Saldū Fil. mat. 79, *līdž jūs* Kaltenē FBR XIII 72 u. c., skat. Лат. предл. I 204. Sal. arī tag. 3. pers. *apprečas* (no *apprecējas*) Zlēkās FBR VII 44 un vietvārdu *Večātnieki* no *Vecjātnieki* XII 130.

Par tādām izlokšņu formām kâ *čaunis* (blakus *caûne*) un *čaurumelis* (blakus *caûrumelis*) skat. 91. § c.

88. §. *j* zudums starp līdzskani un palātālu patskani. Leišu, latviešu un varbūt arī prūšu valodā *j* aiz līdzskaņiem ir zudusi

ĭ, *ĕ* (tâtad arī leišu un latviešu *ie*) priekšā. Piemēri: tag. viensk. 2. pers. *glâb(i)*, *cìet(i)*, *cel(i)* = lei. *glóbi*, *kentì*, *kelì*, imper. daudzsk. 2. pers. *glâbiet*, *cìetiet*, *celiet* blakus tag. viensk. 1. pers. *glâbju*, *cìešu*, *ceļu* = lei. *glóbiu*, *kenčiù*, *keliù*; *dūniņas* BW 21261, 6, *ziniņa* 21995, 2, *paliņas* 8718 un 18817, *izpaliņas* 22033 var., *nedēliņa* 6807 un 22328, 1, *ietaliņas* 10877 un 10878, *pakaliņa* 5723 var., *kuniņa* 16730 var., *valiņa* 19122, 8, *muziņš* 9213, 2 (jeb *mūdiņš*[78]) 113 var.), *celelis* (Jaunpilī) vai *celiņš*, *tęlęns* — deminutīvi vārdiem *dùņas*, *ziņa*, *paļas*, *izpaļas*, *nedēļa*, *ietaļas*, *pakaļa*, *kuņa*, *vaļa*, *mûžs*, *ceļš*, *teļš* (blakus arī tādi jauninājumi kâ *izpaļiņas* BW 22033, 3 var., *nedēļiņa* 22328, *ietaļiņas* 10877 var. un 10878 var., *pakaļiņa* 5723, *kuņiņa* 16730, *vaļiņa* 21409, *mûžiņš* 113, *mežiņš* : *mežs* u. c.); *slapêt* jeb *slapinât* : *slapjš*; *radîgs* BW 21304 un 28053 (blakus jauninājumam *ražîgs* 8062) : *raža*; *sęrmūksęni* „*Sęrmūkšu* iedzīvotāji“, *birzieši* „*Biržu* iedzīvotāji“, *lugazieši* „*Lugažu* iedzīvotāji“, *mūrmuizieši* „*Mūrmuižas* iedzīvotāji“. Viegli saprotami jauninājumi arī citādi daudzkārt izskauduši senās formas, sevišķi latviešu valodā. Tâ, piem., nōminālo *į̆o*-celmu fleksijā senās formas, kas leišu valodā vēl ir paglābtas, latviešu valodā visnotaļ ir pārveidotas, piem., daudzsk. nōm. *diži*, *tukši*, *slapji*, daudzsk. dat. *dižiem*, *tukšiem*, *slapjiem* : lei. daudzsk. nōm. *didì*, *tuštì*, *šlapì*, daudzsk. dat. *didíems*, *tuštíems*, *šlapíems* (bet Ģerulis un Stangs savas grāmatas 21. lp. min no leišu izloksnēm arī tādus jauninājumus kâ daudzsk. nōm. *saldžiejie*).

Izloksnēs *j*- zūd aiz līdzskaņiem arī salikteņa otrā daļā, piem., *at'imt'* blakus *jimt'* u. c. Pildā FBR XIII 46, *iźem* blakus *jem* u. c. Kalupē XVIII 36. Sal. arī 100. § a.

---

[78]) Ja vārdā *mûžs* ir *ž* radies no *zj* (un ne no *dj*), kâ domā Fortunatovs BB XXII 160[1], tad *mūdiņš* blakus *mûžs* ir radies pēc tāda parauga kâ *mediņš* (skat. 152. § b; vai paglābies arī uzvārdā *Mediņš*?) : *mežs* (= lei. *mẽdžias*).

d) **Mīkstināšana**

89. §. Līdzskaņu mīkstinājumi sekojošas *j* ietekmē ir jau iepriekš minēti. Atliek vēl citi gadījumi.

a) Pirmkārt, latviešu, kâ arī kuršu valodā, skat. FUF XII 64 sk., pirmbaltu *k* un *g* — ja tie neatrodas aiz *s* vai *z* — palātālu patskaņu priekšā pārvēršas par *c* un *dz* (tâpat kâ zināmos gadījumos pirmslavu valodā); piem., *ciêts* = lei. *kíetas*; daudzsk. nōm. *acis* = lei. *ãkys*, pr. ackis; tag. viensk. 2. pers. *teci*, inf. *tecêt* (blakus tag. viensk. 1. pers. *tęku*) = lei. *tekì*, *tekėti*; demin. *vìlciņš* : *vìlks* (sal. 152. § b); *dzērve* = lei. *gérvė*, pr. gerwe; *aûdzinu* (: *aûgu*) = lei. *auginù*; *dārdzība* : *dārgs*. Paglābušies *k*, *g* ir *-i* priekšā, kas cēlies no *-ai*, tâ *ā*-celmu tag. viensk. 2. personā (piem., *saki* = lei. *sakaĩ*, sal. ar to *teci* = lei. *tekì*), *ā*-celmu pag. viensk. 2. personā (piem., *liki*[79]) = lei. *likaĩ*) un adverbos (piem., *ilgi*[80]) = lei. *ilgaĩ*), tâpat *o*-celmu viensk. nōmināTīvā, ja seko *-is*, kas cēlies no pirmbaltu *-as*, piem., *laĩskis* (raksta: *laisks*). Turpretim *-ie* un *-i* < *-ie* priekšā ir gaidāmi *c*, *dz*, kas konjugācijā ir tiešām arī sastopami (sal., piem., jau minēto tag. viensk. 2. personu *teci*) un dažkārt arī vēl deklinācijā, piem., daudzsk. nōm. (austr.) *dōrdzi* (raksta val. *dārgi* vietā) BW 33275, 2, *plici* (: *pliks*) 3351[4], daudzsk. instr. (austr.) *śeićim* (: *śeiks* < *sīks*) 7411, 2, daudzsk. nōm. *ṕeľiêći* (rakstu val. *pęlękі* vietā) un daudzsk. instr. *ṕeľiêćiḿ* Skaistā FBR XV 36, daudzsk. nōm. *gudruôći* (rakstu val. *gudrâki* vietā) un daudzsk. instr. *gudruôćiḿ* turpat 39; komparātīvā tur palaikam esot *-ći*, *-ćiḿ*, daudzsk. nōm. *plici zirdzi* Dagdā un Vīmaņos. Bet palaikam tagad deklinācijā sistēmas

[79]) Vēli jaunināJumi ir laikam tādas formas kâ *l'ici* „liki" BW 24215, 3 var. un *raci* „raki" 21671, 10 var.

[80]) Austrumizloksnēs tāda *-i* priekšā ir sastopami mīkstināti aukslējeņi: *smaļķi* (rakstu val. *smalki* vietā) Susējā FBR VII, 144, > *smaľči* Zb. XVIII 262, **dārģi* > *duordźi* (skat. tālāk šā § e nodalījumā) Ciblā FBR VI 36, **barģi* > *bardźi* BW 13263 un 21658, 2.

spaida dẽļ ir sastopami *k, g* arī *-i* un *-ie* priekšā, piem., daudzsk. nōm. *pliki, plikie,* daudzsk. dat. *plikiem, dārgiem* (sal. ar to, piem., kr. *волки* senkr. *вълци* vietā). Īsteni tādā gadījumā tagad *-i, -ie* priekšā būtu gaidāmi *ķ, ģ* (ne *k, g*), kâ tiešām dažkārt arī runā, piem., daudzsk. nōm. *kunģi* u. c. Becenbergeram Lett. Di.-St. 115 sk., daudzsk. dat. *kunģiem* turpat 31, daudzsk. nōm. *troki* (< *traki*) Vārkavā; bet citur manāms ir sistēmas spaids.

c, dz no *ķ, ģ* šķiet vecāki nekâ *uo, ie, ī, ū* no pirmbaltu *an, en, in, un,* skat. 83. § a.

Vidzemes lībiskajās izloksnēs ir sastopami deminutīvi ar atbilstošā pamatvārda *k,* ja seko *i*: *rutkiņč, akiņč* u. c. : *rutks, aka* u. c. Limbažos FBR IV 89, *puikiņč,* viensk. dat. *cūkiņam* (: *cūka*) Liepupē VIII 39, *akiņ*[*a*] u. c. Lādē XI 73, *akīna* (: *aka*) Kūdumā turpat 39.

b) Šur tur — sevišķi Kursā un Kuršu kāpās — ir sastopamas formas, kam *dz* < *ģ* vietā ir *z*; liekas, ka dažās kuršu valodas izloksnēs *dz* bija pārvērties par *z,* sal. FUF XII 65[1]. Piemēriem, kas minēti BB XXIX 183 skk., lai te ir pievienoti: *līz* „līdz" ME, *zeldināt* BW 14675, 1 no Krūtes rakstu val. *dzeldināt* vietā, *zeltes* 7139 var. un 7142 var. parastā *dzeltes* vai *dzeļtas* (kāds stāds) vietā, *zînadzis*[2] un *ziedzeris* ME no Kuršu kāpām, austr. *zagūžä* (< **zęguoze)* Dagdā u. c. (sal. senkr. *зегзица*) parastā *dzęguze* (= lei. *gegužė,* pr. geguse) vietā, *žiernaveņis* BW 24079, 1 jeb *žiernovy* Līksnā rakstu val. *dziŕnavas* vai *dziŕnus* (sal. lei. *gìrnos* u. c.) vietā.

Bet šur tur ir sastopami arī *z, s* vietā *dz, c.*

Piemēriem, kas minēti BB XXIX 184, var pievienot: *cakarnis* BW 9808, 1 no Kursīšiem parastā *sakārnis* vietā, *doūdzit* (*daūzīt* vietā), *dzuoss (zùoss* vietā) u. c. Lādē FBR XI 72 un Vainižos XIV 86, *sadaúdzieja* Zb. XVI 108 rakstu val. *sadauzīja* vietā, *drīdz* 1671. g. izdotajā grāmatā „Lett. geistl. Lieder u. Psalmen" parastā *drīz* vietā, *padzīkstu*[81]) BW 12979, 1 var. no Mazsalacas un FBR III 48 no Rūjienas parastā *pazīstu* (= lei. *pažįstu)* vietā, *vērdzeles* BW 27416 var. parastā *vērzeles* vietā, tag. 3. pers. *vidz* „viz" 6206 no Sasmakas. Arī dažās slavu valodās atrodam *z* vietā *dz,* skat. literātūru BB XXIX 185[1], Rešetara Der štokavische Dialekt 130 sk. un Brūknera rakstu KZ XLV 103.

[81]) *dz*-skaņa vārdā *padzīt* „pazīt" ir varbūt radusies no salikteņa *atzīt* (izrunā: *adzīt,* ko varēja uztvert kâ *at-dzīt*).

c) Aiz *s, z* ir *ķ, ǵ* paglābti, sal. Meijè rakstu MSL XII 19 un senfrīzu *skip* „kuǵis“ u. c. blakus *tsetel* „Kessel“ u. c.; piem., *šķelt* = lei. *skélti, kušķis* = lei. *kùškis, režǵis* = *lei. rẽzgis*[82]). Tikai atvasinājumos no saknēm ar *-sk, -zg* atrod arī analoǵiski radušos *sc, zdz* no *sk', zg'*, piem., *sescene* ME „seskādas cepure“, *samazdziņas* BW 28944, *drusciņas* — deminutīvi vārdiem *samazgas, druskas* (citus piemērus skat. BB XXIX 188), pēc tādu formu parauga kâ *ruoka : ruociņa, spruoga : spruodziņa* u. c. — Ar šo *šķ, žǵ* no *sk', zg'* sal. *šķ, žǵ* no *stj, zdj* 85. § a.

Jebkuŗa *šķ* resp. *žǵ* vietā (arī aizguvumos) ir sastopams *šk* resp. *žg* (par to A. Ābele FBR XX 214) augšzemnieku dialektā (izjemot Vecumnieku, Skrīveŗu, Ogres, Ērgļu, Meņǵeles, Taurupes izloksnes) un Vidzemes vidienē Nītaures, Mores, Plāteres un Akanstakas izloksnē (bet ne Taurupē, Zaubē, Vatrānē, Ķeipenē); piem., *škũnis* Nītaurē, *škùnis*² Trapenē, *škūnc* Morē, *škūnc*² Plāterē u. c., *škòuns*² Alūksnē u. c., *škòunc*² Viesītē u. c., *škèunc*² Vārkavā, *škìunc*² Līksnā u. c. rakstu val. *šķūnis* vietā, *škembele* u. c. Sausnējā u. c., *režgis* u. c. Lizumā u. c. Pie tam tomēr ir jāievēro, ka Latgalē, kur vispār visus līdzskaņus mīkstina palātālu patskaņu priekšā (skat. 90. §), *šk, žg* palātālu patskaņu priekšā izrunā ar mazliet mīkstinātu *k* resp. *g* (apmēram līdzīgi kr. mīkstinātam *к* resp. *г*, bet pavisam citādi nekā rakstu val. *ķ, ǵ*).

d) Vecos baltu vārdos (un, protams, arī aizguvumos no slavu, ǵermāņu un somu valodām, skat. 76. § d un 77. § e) dažkārt ir sastopami *ķ, ǵ* gaidāmu *c, dz* vietā arī tur, kur tie neseko aiz *s* vai *z*. Daži tādi vārdi var būt īsti latviski, proti, tādi, kur *k, g* ieradušies palātālu patskaņu priekšā tikai pēc tam, kad bija jau radušies *c, dz;* tâ laikam *ķeĩris* (blakus *kreĩlis)* ar *ķeir-* ir radies disimilējoties no **kreiris*. *ķeŕt* varbūt ir kontāminēts no sinonimajiem **kaŕt* (kas paglābies saliktenī *àizkaŕt)*

[82]) Dažkārt šis *šķ* ir ieviesies radnieciskās formās ar vēlāru patskani aiz *sk*, tâ austrumizlokšņu formā *škal'd'ę̄t'* Zb. XV 212 u. c. parastā *skaldīt* u. c. vietā (*šk-* te no *šķ-*, un tas savukārt ieviests no *šķelt*) u. c., skat. BB XXIX 188.

un *tverȓt*, sal. BB XXIX 190 un Изв. XV 2, 212[1]; formas *ķerȓt* ietekmē izloksnēs tad arī ir ieviests *ķārstīt* „gūstīt“ (piem., Lautenbacham BB XVII 273). Arī tādas formas kâ *lauķis* (blakus *laucis*) no *làuks* „blässig“ vai *pelêķis* (blakus *pelêcis*) no *pęlęķs* ir varbūt vēli jauninājumi, skat. BB XXIX 192. — Bet ir sastopamas arī formas ar vecu (ne sekundāri radušos) *ķ* resp. *ģ*, un proti, vairāk Kurzemē (sevišķi pie Lietuvas robežas) nekā Vidzemē; tomēr tādas formas ir sastopamas arī Vidzemē, piem., *ģelzis* „nazis bez spala“ Valmierā u. c., *ķirmis* (insekts; Lielsalacā, kâ aizrāda U) u. c. Tādas formas kâ *ķirzate* (blakus *šķirzate*) varbūt pārlatvināto lībiešu izrunā ir zaudējušas *ķ* priekšā *š-* (resp. vecāku **s-*), skat. Изв. XVII 4, 132. Un *ķestiês* (piem., Dobelē) „kasīties“ (= strīdēties) aizstāj varbūt senāku **cestiês* radnieciskā *kasîtiês* ietekmē. Bet lielākā daļa formu ar nekārtnu *ķ* vai *ģ* ir laikam pārjemta no leišu valodas vai kāda cita (tagad izmiruša) baltu dialekta, skat. BB XXIX 191 sk.; kaut ko noteiktāku par to varētu teikt, ja būtu zināms šo formu ģeografiskais izplatījums un visi Latvijas vietvārdi.

e) Austrumizlokšņu lielākajā daļā, proti, Biržos, Zasā, Ābeļos, Dignājā, Slatē (Sēlijā), Lubānā, Vecgulbenē, Jaunlaicenē (Austrumvidzemē), Vārkavā, Varakļānos, Viļānos, Preiļos, Barkavā, Kaunatā, Bukmuižā, Ludzā, Nirzā, Atašienē, Rugājos, Aizkalnē, Rēzeknē, Kārsavā, Baltinavā, Balvos, Viļakā, Ciblā, Zvirgzdinē, Pildā u. c. (Latgalē; par to V. Rūķe FBR XIX 152 skk.) tagad ir sastopami *ķ*, *ģ* vietā *č*, *dž* (arī aizguvumos), ja tie neseko tieši aiz *š*, *ž*; piem., *čęvę*[2] „ķēve“ Barkavā u. c., *džèims* (< *ģīmis*) Lubānā u. c., viensk. ģen. *kača* „kaķa“, *zùodža*[2] „zāģa“ Bērzpilī u. c.; par to arī Becenbergers Lett. Di.-St. 116[1]. Turpretim Jaunrozē, Apē, Alsviķī, Susējā un Asarē ir sastopami *ķ*, *ģ* un Lašos, Līksnā, Naujenē, Krāslavā, Dagdā, Eglūnā, Andrupinē, Asūnē, Kalupē, Skaistā u. c. — *ķ*, *ģ*, piem., *kaķis*, *zùoģis*[2] Līksnā u. c. Liekas, ka senāk *č*, *dž* no *ķ*, *ģ* ir

bijuši sastopami lielākā apgabalā; par to liek domāt tādi hipernormālismi kâ *kuķęrs* „kučieris“ Ābeļos (blakus vēl *čęvę* u. c.), *ķùska*[2] (rakstu val. *čūska)* Mētrienā, *ķigāni*[83]) (citur: *čigāni*) Mētrienā un Krustpilī, *ķetri* (rakstu val. *četri*) Dignājā (blakus vēl *bluči* „bluķi“ u. c.), *ķèikst*[2] (citur: *čīkst*) Biržos (te blakus vēl *čipeits* < *ķipītis* u. c.), Stāmerienē, Litenē, Beļavā, *ķàumala*[2] „čaumala“ (blakus *kaķis* u. c.) Elkšņos. Tâ laikam arī *ķiba* (rakstu val. *ciba*) Alūksnē RKr. XVII 131 (te arī citi piemēri par svārstīšanos starp *ķ* un *č*), Stāmerienē, Litenē un Beļavā aizstāj vecāku formu *čiba* (to runā Apukalnā; par *č*-lietošanu *c*- vietā skat. 91. § c). Par to arī A. Ābele FBR XX 213 skk.

90. §. a) Izloksnēs mīkstina arī citus līdzskaņus palātālu patskaņu priekšā. Kurzemes lībiskajās izloksnēs — Dundangā FBR III 99 skk., Rojā XIII 71 un 73, Popē XVI 116, Puzē XX 16, Piltenē 41, Zlēkās, Zūrās, Ziņās, Vendzavā, Užavā, Sarkanmuižā, Rindā, Ancē u. c. un Vidzemes lībiskajās izloksnēs — Liepupē FBR VIII 67, Stienē, Lādē un Nabē mīkstina (varbūt lībiešu valodas ietekmē; sal. Ketunena Liv. Wrtb. XXVIII lp.) līdzskaņus *t, d, c, dz, s, z, n, l, r* palātālu patskaņu priekšā (kas paši pēc tam var zust), pie kam tomēr *n, l, r* mīkstinājums ir vājāks par to, ar kādu runā *ņ, ļ, ŗ* no *nj, lj, rj;* mīkstinājums te ir arī bieži saistīts ar *i*-epentezi, skat. 54. §. Šāds mīkstinājums ir arī lūpeņu priekšā, kam seko palātāls patskanis; turpretim mīkstinājuma trūkst saknes sākumā un tāda *ę* priekšā, kas cēlies no vēlāra patskaņa (skat. 33. §). Piemēri: *dzęgaź* < *dzęguze* Ziņās, daudzsk. nōm. *vītęĺ* < *vîtuoli, pouť* < *pàuti, rūdź* < *rudzi,* daudzsk. dat. *dâŕbęm* < *daŕbiem* Užavā, inf. *saⁱćit* < *sacīt* Liepupē u. c.; citi piemēri RKr. XIII 82, BB

83) Sal. ar to lei. dial. *tigonas* (*cigõnas* vietā) „čigāns“ Trak. d. 46 kādā dialektā, kur *ti* ir pārvērties par *ci*, vai jaungr. megar. ἔκτι u. c. ἔτσι u. c. vietā Hacidakim IF XXXVI 292.

XXVII 315², Mülenbacham IF XVII 422 skk. un Becenbergeram Lett. Di.-St. 103¹.

Daudz konsekventāk mīkstina līdzskaņus palātālu patskaņu priekšā austrumizloksnēs, kur šāds mīkstinājums varbūt ir radies slavu valodu ietekmē. Vairāk uz rietumiem, sevišķi Secē, Viesītē, Ļaudonā, Sāvienā, Kalsnavā, Krustpilī, Cesveinē (šo vietu augšzemnieku izloksnes nav pieskaitāmas pie austrumizloksnēm), Lubānā, Barkavā, Balvos, Viļakā (par to Trasuns Sk. Do. 262 un 264), Dignājā, Biržos FBR XII 68 u. c. līdzskaņus mīkstina galvenām kārtām saknes vai vārda beigās. Piemēri no Seces: *màᵉťˀ* < *māte*, *suᵉńc* < **sunis*; no Kalsnavas: nāk. daudzsk. 2. pers. *nāksieť*, refleks. nāk. 3. pers. *cęlsaś*; no Krustpils: *ruⁱdźi*, viensk. ak. *muⁱťi*; no Praulienas FBR VI 93: *bāᵉŕdiņa* u. c.; no Lazdonas u. c. IX 134: *skāᵉps* < *skapis*, *spuⁱńďę* u. c.; no Barkavas: *goľdi* < *galdi* u. c.

Tālāk uz austrumiem, t. i., pārējās latgaļu izloksnēs un Lašos un Ilūkstē Sēlijā, līdzskaņus viscaur mīkstina ļoti rēgulāri, kaut arī mīkstinājuma stiprums zināmos gadījumos svārstās; par to, piem., Becenbergers Lett. Di.-St. 9 skk. un 145² un Trasuns Sk. Do. 260 un par Līvāniem L. Latkovskis FBR XX 139. Palātālais patskanis var, mīkstinājumu radījis, vēlāk pats izzust, piem., *mań* < **mani* Kaunatā u. c. Un tâ mīkstina — arī vārda sākumā — puslīdz visus līdzskaņus, arī *k*, *g*, kur tie analoģiski no jauna ieradušies palātālu patskaņu priekšā (skat. 89. § a, c un e), piem., daudzsk. nōm. *kuńģi* Līksnā u. c. (rakstu val. *kùngi*), *viľki* (< *vìlki*) Vārkavā u. c. jeb *vyłķi* Kaunatā u. c.; *ŕ* (no *r*) ir arī gan sastopams (piem., *dūŕť* „durt" Krāslavā FBR XII 32), sevišķi *ä*, *ā* priekšā, kas cēlušies no *e*, *ē*, tomēr liekas, ka *r* (*ŕ* vietā) ir vairāk izplatīts (sal., piem., Trasuna rakstības veidus Sk. Do. 258 sk.: pag. 3. pers. sabiària no *sabēre*, inf. vòreit blakus radieit, viensk. lok. pierekl'î rakstu val. *pereklī* vietā, daudzsk. ģen. driàbu no *drēbju*),

un — kâ aizrādīts FBR XIII 45 — tādas *ŕ*-skaņas nav Pildā; ir sastopami arī *č, dž,* piem., daudzsk. nōm. *luoči* < *lâči* Bradaižos; turpretim *š, ž* mīkstinājuma piemēri autoram nav zināmi (sal. daudzsk. nōm. *mežy* un arī *łuôčy* blakus *roťi* Bērzpilī, mieniešy no *mēneši* Trasunam Sk. Do. 258 un 259 un viensk. nōm. szys no *šis* Zb. XVIII 245; ir jāievēro, ka arī kaimiņos esošajā krievu valodā *š-* un *ž*-skaņu tagad nemīkstina). — Vairāk vai mazāk te mīkstina arī līdzskaņus mīkstinātu līdzskaņu priekšā, piem., *pļauť* u. c. Varakļānos FBR XI 103, *kŕišť* (< *krist*) Skaistā XV 34, *ďŕèikšťęť*[2] (no *drìkstêt*) u. c. Aknīstē 171.

Tâ mīkstina līdzskaņus Latgalē arī a i z palātāliem patskaņiem un aiz *j*: *treiš* „trīs“ BW 28021, 1 un Mag. XIV 2, 163; *gùš*[2] no *gùovis* Dagdā, Līksnā u. c.; viensk. nōm. *aśńiś* un daudzsk. nōm. *aćiś* Kaunatā; viensk. ģen. *upiś* < *upes* Mag. XIV 2, 164 un *mùoťiś*[2] < *mātes* turpat 166, *zùśiś*[2] Dagdā u. c.; *vęďiť* „vediet!“ blakus *vadat* „jūs vedat“ Andrupinē u. c. Ir jāšaubās, vai te pieder arī *eś* Līksnā, *ęś* Andrupinē, Bukmuižā, Dagdā, Krāslavā, Preiļos u. c. jeb *aś* „es“ Kaunatā u. c. (blakus *as* Bērzpilī u. c.) un *męś* Dagdā u. c. (blakus *mes* Līksnā, *męs* Bērzpilī, Krāslavā u. c.); *-ś* te varētu būt radies vispirms teikumā mīkstinātu līdzskaņu priekšā un pēc tam vispārināts, sal. ar to *vež* no *vez* Лат. предл. I 124.

Par *l, r, n* mīkstinājumu augšzemnieku dialektā var teikt to pašu, ko iepriekš par šo gadījumu lībiskajās izloksnēs. Ir jāpiezīmē, ka latgaļu izlokšņu vairumā vecu *ļ* < *lj* izrunā tâpat kâ jauno *l'* < *l*. Vēlāru patskaņu priekšā (piem., daudzsk. ģen. *bruoļu)* mīkstinājums vismaz dažās izloksnēs (tâ Bērzpilī) ir stiprāks nekâ palātālu patskaņu priekšā (piem., daudzsk. nōminātīvā *bruoļi).*

b) Dažās formās līdzskaņu mīkstinājums ir zudis. Jau iepriekš 86. § b un c ir minētas tādas formas kâ *celinš, telš,*

karš < *celiņš*, *teļš*, *kaŗš*. Citi piemēri šādam gadījumam: *jūrmale* Blīdienē, Lestenē u. c. blakus *jūŗa; gar* Snēpelē u. c., kur citādi *ŗ* ir paglābts; *dēl* Bīlensteinam LSpr. 566. § parastā *dēļ* vietā, skat. arī FBR XVIII 198 sk. un *sen, vêl* 472. §. Vārdos *telš, jūrmale* u. c. mīkstinājums ir zudis tāpēc, ka mīkstināmais līdzskanis atrodas cita kāda līdzskaņa priekšā; vārdā *gar* *r*-skaņa nav mīkstināta arī tāpēc, kā šis vārds atrodas proklizē, sal. uzsvērto *a'r-* blakus proklitiskajam *ar-* u. c. senīru valodā Levisa un Pedersena Celtic Grammar 110. §.

91. §. Dažkārt ir sastopams etimoloģiski un fonētiski nepamatots līdzskaņu mīkstinājums vēlāru patskaņu priekšā.

a) *ŭ* priekšā mīkstinājums var būt ieradies no radu formām ar **jau* no **eu* (skat. 30. § c), kā jau aizrādījis Uļjanovs Основы 38; tā, piem., *ŗ* formās *gŗût* (= lei. *griúti*) no *gŗaût*[84]) (= lei. *griáuti*), *ŗukt* (: lei. *rùkti*) — no *ŗàukt* (: lei. *raũkti*). La. *ŗàukt* (ar *ŗàuk-* no **reuk-*) attiecas pret lei. *raũkti* (ar *raũk-* no **rouk-*) tāpat kā la. *šaũt* (ar *š-* no *sj-*) pret latg. *sàut*², lei. *šáuti*.

b) Vairākos gadījumos mīkstinājums var būt radies, divus vārdus kontāminējot. Tā vārdā *ņeṁt* no *neṁt* un *jeṁt;* citus piemērus skat. KZ XLII 377.

c) G. Šüte IF XV 279 ir aizrādījis, ka dāņu valodā nievājamos vārdos iespraužot *j;* piem., *pjalt* no *palt* „Lumpen". Par to arī F. Līvērs (Liewehr) Idg. Jb. XIII 308, V. Macheks Studie o tvoř. výr. expresivních 11 skk. un Fr. Trāvņīčeks (Trávníček) Prace filol. XV 2, 163 skk.

Tā laikam arī latviešu valodā ir jāuztveŗ mīkstinājums vairākos gadījumos. Tas sakāms par deminutīviem ar *-elis*, kas palaikam ir lietojami ar pejorātīvu nozīmi un sastopami arī

[84]) No *gŗaût ŗ* arī *gŗavas* vārdā. — No kāda **šķau-* (no **skĕu-*) varbūt radies arī *šķu-* vārdā *šķurinât* BW 13147 var. un 16773, 12 u. c. blakus *skurinât* „schütteln" (par to arī Persons Beitr. 952).

Vidzemē un tâtad vismaz daudzos gadījumos nav lituānismi (sal., piem., *maišelis* no *màiss* Ērgļos, Ropažos u. c., *čaũrumelis* U no *caũrums, mučele* Mag. XIV 1, 162 no *muca;* skat. KZ XLII 376 un tālāk 172. § c), un ar *-uks*, kas izteic mazumu, bez maiguma nokrāsas (sal., piem., *dẽļuks* : rakstu val. *dẽls* Ērgļos, Sausnējā, Secē, Vestienā u. c., *Aņņuks* : *Añna* Lauberē u. c., skat. KZ XLII 377); tālāk tādos vārdos kâ *kņēvelis* (blakus *knēvelis), pļęka* (blakus *plaka), šļiêkas (sliêkas* vietā) RKr. XVII 94 u. c.; par to arī KZ XLII 376 un Persons Beitr. 808 (Bernekers Wb. 313 tâ izskaidro arī *ń* serbu vārdā *gńïda* „gnīda").

Pārējās formas ar šķietami spontānu līdzskaņu mīkstinājumu ir pa daļai varbūt tâpat te piederīgas, pa daļai varbūt tās ir radušās svārstīšanās dēļ starp parallēlām formām ar un bez mīkstinājuma (kâ *ŗukt* un **rukt, šaũt* un **saũt, ņeḿt* un *neḿt, kņēvelis* un *knēvelis* u. c.), pa daļai onomatopoētiskas un neskaidras[85]). Pie KZ XLII 377 un BB XXIX 194 dotajiem piemēriem lai te vēl ir pievienoti šādi: *skŗuõdels* (citur: *skruõdelis)* u. c. Īvandē FBR VI 53; *gŗimt* Lautenbacham BB XVII 286 parastā *grìmt* vai *griḿt* vietā; *kņâbt*[2] l. c. 287 parastā *knàbt* vietā; *ļiga* l. c. 288 parastā *liga* „slimība" vietā; *pļikstinât* „plätschern" l. c. 289; *siņepes* l. c. 290 parastā *sinepes* vietā; *ļimêt* „verrenkt werden" l. c. 288; *ļìmt* RKr. XV 83 un U „sinken"; *čikste* U blakus *ciksta* U „Knüppel" (skat. arī Etn. I 7); *ačîgs* BW 7365, 2 un U blakus *acîgs; čingurs* BW 9808, 6 var. vai *činkurs* „Hümpel" U blakus *cinkurs* BW 9809, 1 var.; *čakārnis* blakus *cakarnis,* skat. 89. § b; čārmukslis Pļaviņās Etn. II 17 blakus *cẽrmauksis* U „sērmokslis"; *čaun* Zlēkās, Ugālē un Vendzavā blakus *caũne; džindžinât* BW 5802 var. blakus *dzindzinât* ibid. un U „summen"; *žvārgulis* BW 8620,

[85]) Par to — speciāli par *š* (*s* vietā) — arī Jespersens Phonetische Grundfragen 165.

1 var. blakus *zvārgulis; žvadzināt* BW 8620, 1 blakus *zvadzināt; žibêt* U blakus *zibêt; žveirêt* U „šķielēt“ blakus *zveiruot* Lautenbacham BB XVII 276; *žustrenes* Birzgalē Mag. XIII 2, 39 blakus *zustrenes; šmidzināt* BW 10857, 5 var. blakus *smidzināt; špętns* U „wild, boshaft“ blakus *spętns* BW 10950; daudzsk. nōm. *męšl* un inf. *męšlęt* (kâ dzirdējis K. Mūlenbachs, Talsu apkārtnē) blakus parastajam *męsli* un *męsluôt; štiga* Lautenbacham BB XVII 276 blakus parastajam *stiga* „Pfad, Linie“; *šļacît* l. c. blakus *slacît; šmurgulis* BW 9656, 2 un 19234, 3 blakus parastajam *smuŗgulis* u. c. FBR VIII 68, IX 135, XII 69 sk., XX 17. Dažas formas ar *ž, š* ir varbūt lituānismi (tâ varbūt *žvadzināt* : lei. *žvagĕti* Trak. d. 10; *žibêt* : lei. *žibĕti; žveirêt* : lei. *žvairĕti; męšl* : lei. *mėšlaĩ; šļacît* : lei. *šlākinti)* vai arī ir radušās vācu valodas ietekmē (ar *šmurgulis* sal. baltvācu provinciālismu *Schmurgel,* un tādas formas kâ *špars* blakus *spars,* skat. Слблт. Эт. 63). — Sal. arī analogus gadījumus leišu un slavu valodās Сборн. Форт. 562; Brükneram Litu-slav. Stud. I 53 sk. un 60 un Verchratskim AfslPh. XV 56 sk.

92. §. a) *ķ, ģ, ņ, ļ* priekšā *s, z, l, n* un izloksnēs arī *r* asimilējas par *š, ž, ļ, ņ, ŗ*: *šķiŗt*[86]) = lei. *skìrti*; daudzsk. ģen. *rīkšķu* (skat. 85. § a) : *rīkste;* viensk. ģen. *sakašņa* : *sakasnis;* viensk. ģen. *pùšļa* : *pùslis; režģis* = lei. *rėzgis;* daudzsk. ģen. *zvàigžņu* : *zvàigzne;* viensk. ģen. *zižļa* : *zizlis; peļķe* = *pelce,* lei. *pélkė; spuļģis* : *spulguot;* viensk. ģen. *viļņa* : *vilnis; sliņķis* : *slinks; kriņģēlis* no v. *Kringel;* daudzsk. dat. *Juŗģiem* Skrundā u. c. > *Juoŗģęm* Dundangā, viensk. ģen. *pabēŗņa, miŗļa* Kursas izloksnēs.

Nevērīgā izrunā tāda pati skaņu maiņa ir sastopama arī

[86]) Pirmajos tekstos *šķ* vietā ir vēl rakstīts sk (laikam = *śķ*), piem., skirt LLD II 26, 5; tâpat — szl (laikam = *śļ*) *šļ* vietā, piem., daudzsk. nōm. bouszle (tagad: *baušļi)* turpat 9, 9 blakus viensk. nōm. bouszlis (tagad: *bauslis*) 9, 11.

salikteņos un teikuma sakarā: *išķęrts* Baldonē un Vecpiebalgā vai *išķęrts* Kandavā, Zlēkās u. c., *ižģęrbties* Kandavā u. c., tag. viensk. 1. pers. *išņęmu* Vecaucē u. c., *eš ļouj* Kandavā, Popē u. c., *mēš ļausim* Remtē u. c., skat. Лат. предл. I 203 sk., FBR VIII 66 un XVI 98; sal. sensl. *vъžl'ubl'ǫ, iž ńego* u. c., slovēņu *ž njim* u. c. Murko rakstā AfslPh. XIV 95.

b) Vismaz izloksnēs tas pats mīkstinājums ir sastopams arī **ń, *ŕ, *b', *ṕ, š, ž, č, dž* priekšā: austr. daudzsk. ģen. *dzîšmu* Alsviķī jeb *dźîšmu* (= lei. *giesmių*) Andrupinē, Bērzpilī, Dagdā, Krāslavā, Ludzā u. c.; daudzsk. ģen. *dušmu* „dusmu" Zb. XVIII 378 blakus daudzsk. instr. duśmiam < **dusmēm* 425 (varbūt arī *šmauk-* vārdā *šmàukt* : lei. *smaũkti* ir radies no **smjauk-* < **smeuk-*; sal. arī *žmaûgt* blakus *zmaugt*); viensk. ģen. *guļba* (arī Līvānos un Elkšņos) < *gulbja*, daudzsk. nōm. *guļbi* < *gulbji* blakus viensk. ak. *gu'lbi* < *gulbi* u. c. Praulienā, Sausnējā, Ogrē, Vējavā; par to A. Ābele FBR XIV 165 (turpretim Liezērē — kâ aizrādīts FBR XIV 183 — pēc to locījumu parauga, kam ir *guļb-* < *gulbj-*, arī viensk. ak. *guļbi*); daudzsk. nōm. *koļvi* < *kalvji* „kalmes" Drustos, *zilgaļvi* „Brunellen" Naukšēnos; viensk. ģen. *šķeļma* Ērgļos, Madlienā, Suntažos u. c. vai augšz. *škeļma* Lizumā; *sveļpu* „svelpju" Lizumā; *šveļpu*[87]) „svelpu" BW 250, 4 (I sēj. 814. lp.; no Lazdonas); *maļšana* „malšana" un *maļšu* „malšu" Blīdienē, Gaviezē, Gramzdā, Kabilē, Kalētos, Krūtē, Līgutos, Lutriņos, Meldzerē, Nīgrandā, Vaiņodē, Vībiņos, Cesveinē, Viesītē (sal. arī Bīlensteina LSpr. I 166), *maļčana* < *maļšana* (skat. 115. § a) un *maļču* Priekulē, *maļšona* un *maļšu* Bērzpilī, Kaunatā, Preiļos, Vārkavā, Viļakā, *maļšęn* Īvandē; daudzsk. ģen. *ciļšu* : viensk. nōm. *cilts* un tag. 3. pers. *meļš* : *melst* Bīlensteinam Handb. 418.; *gaŗša* „garša"

[87]) No formām ar *-ļp-* < *-lpj-* izloksnēs šis *-ļp-* ir pēc tam vispārināts, piem., pag. 3. pers. *šveļpa* BW 250, 3 var. un 4 (I sēj. 814. lp.); līdzīgi arī Dundangā pēc tag. 3. pers. *urb* < *urbj* parauga arī inf, *urbt* (sal. blakus inf. *cirpt*).

un daudzsk. ģen. *vaŗžu* „varžu“ Kursā; daudzsk. nōm. *zaļči* Tūjā, skat. 115. § a; viensk. ģen. *dzeļža* „dzelzs“ Lutriņos; *iščibēt* „pazust“ Bīlensteinam LSpr. I 162; viensk. ģen. *Breņča:* nōm. *Brencis* Alūksnē; viensk. nōm. *Aņdžš* Ērgļos vai *Aņdž*[*a*] Limbažos FBR IV 96 u. c. FBR VI 36, VII 139, VIII 39, IX 135, XI 15, 39, 82, 129, XII 68, XIII 24, 87, XIV 46, 124, 183, XV 149, XVI 44, 98, XVII 83, 122, 149, XVIII 125, XIX 124.

93. §. Aiz *j, ŗ, ļ, ņ, ģ, ķ* svelpenis *s* pārvēršas par *š*[88]), bet ne visur aiz visām tām skaņām.

a) Savienojumi *ķs, ģs* nekur nav ciesti: viensk. nōm. *mač* „mazs“ (no **mať š* < **maķš* < **maģš* < **maģs)* Gramzdā, Kalētos, Lāņos, Rucavā, Tadaiķos, Vērgalos u. c. jeb augšz. *moģis* Bērzaunē, Sāvienā u. c., skat. 36. § d (sal. arī augšz. viensk. nōm. *kaķis, kuģis* resp. *kačš, kudžš* blakus *nazs* u. c. 38. § c).

b) Aiz *ņ* ir *s* visās izloksnēs pārvērties par *š*[89]), piem., *viņš*, no kam dažās izloksnēs *viš* (skat. 102. § c) jeb *viņč* (skat. 115. § a) > *vinč* Pļaviņās FBR VIII 87 (sal. 86. § b); daudzsk. ak. *asriņš* Zlēkās no *asariņas, akmeņč* Lubānā XVII 129 no *akmeņus, ragaņč* Zb. XVIII 404 no *ragaņus, apeiņč* Barkavā FBR XIII 25 no *apīņus, vil'ćeņš* Preiļos VIII 12 no *vilceņus.*

c) Aiz *ļ* ir *s* izlokšņu vairumā pārvērties par *š*, piem., *ceļš* = lei. *kēlias*, dial. *pakaļškājas* no *pakaļ*[*a*]*s kājas* LP VI 714 (no Mežotnes, skat. arī 556. lp.), VII 1, 342 (no Nītaures) un FBR XII 15 no Mežamuižas, austr. daudzsk. ak. *bruoļš* (< *brāļus*) Zb. XVIII 467, Varakļānos FBR XI 108, Preiļos VIII 12 un tāmn. *spriguļš* (< *spriguļus)* Zlēkās VII 44, tag. akt. divd. viensk. nōm. *ceļš* (no *ceļus* = lei. *keliąs)* LP V 256

[88]) Laikam arī rakstu val. *-šs, -žs* viensk. nōminātīvā (piem., *svešs, mežs,* izrunā: *sveš, meš*) ir etimoloģisks rakstījums *-šš, -žš* vietā; tais augšzemnieku izloksnēs, kur beigās tiešām ir dzirdams *-s*, runā arī *-rs, -ļs* rakstu val. *-ŗš, -ļš* vietā, sal. 98. § b. Dažās izloksnēs runā viensk. nōminātīvu ar gaŗu *-š*, skat. 117. § c.

[89]) Mancelis (17. gadsimtenī) raksta (*-ņš* vietā) -ņs vai -ngs (ar ng = *ņ*), piem., wings Post. I 4.

(no Viesītes), *guļš* (<*guļus*) Pas. VIII 206 (no Latgales), *kaļš* (<*kaļus*) Biržos FBR XII 68.

Vēlāk dažās izloksnēs *ļš* ir nōmenu viensk. nōminātīvā pārvērties par *lš*, skat. 86. § b. Tādas formas kâ *ceļs* „ceļš", *dziļs* „dziļš" ir dzirdamas Piltenes, Puzes, Popes, Rindas, Sarkanmuižas, Užavas, Vendzavas u. c. tāmnieku izloksnēs un Zvārtavas, Lubānas, Ļaudonas, Sāvienas, Praulienas, Sarkaņu, Sausnējas, Vestienas, Grostonas, Kalsnavas, Lēdmanes, Skrīveŗu, Sunākstes, Susējas, Daudzeses, Barkavas, Ciblas, Kārsavas, Baltinavas u. c. augšzemnieku izloksnēs, skat. FBR VI 36, 93, VII 43, 44, 139, VIII 12, 103, 118, IX 135, X 26, XI 108, 130, XII 15, 52, 68, XIII 24, XIV 84, XV 36, 171, XVI 44, XVII 83, 124, 150, XX 17, 42 un paskaidrojumam A. Ābeles rakstu XX 217. No Zvirgzdines X 26 un no Skaistas XV 36 *ceļs* vietā ir minēts *ceļš*. Blakus tādiem substantīviem kâ *ceļš*, *teļš* Alūksnē RKr. XVII 130 ir tādi adjektīvi kâ *dziļs*, *zaļs;* tas izskaidrojams ar to, ka adjektīvi nav tik patstāvīgi un tâtad vairāk pielīdzinās cits citam, sal., piem., adjektīvu *u*-celmu zudumu.

d) Arī aiz *ŗ* ir *s* izlokšņu lielākajā daļā pārvērties par *š*, un šis *š* ir paturēts arī tais izloksnēs, kur vēlāk *ŗ* ir aizstāts ar *r*, skat. 86. § c; piem., *kaŗš* > dial. *karš* = lei. *kārias*. Turpretim augšzemnieku apgabalā ir dzirdams *-rš* <*-ŗš* tikai Ērgļos, Liepkalnē un Meņģelē (bez tam lai ir minēts daudzsk. ak. *kaptuŕš*< *kaptuŗus* FBR XI 109 no Varakļāniem); pārējās augšzemnieku izloksnēs un Rankas, Vecpiebalgas, Baldones, Bauskas, Birzgales, Skaistkalnes u. c. vidus izloksnēs ir latviešu pirmvalodas *-ŗs* pārvērties par *-rs* (šais izloksnēs vispār ir *ŗ* aizstāts ar *r*), skat. FBR VI 36, 93, VII 139, VIII 103, IX 135, X 26, XI 130, XII 52, 68, XIII 24, XIV 184, XV 36, 171, XVIII 11.— Tâtad *-ļs* un *-ŗs* nav dzirdami pavisam parallēli: Zūrās u. c., piem., runā *karš* blakus *ceļs*, bet Barkavā u. c. — *kars* blakus *ceļš*.

e) Ļoti komplicēts ir *-js* liktenis. Tur ir jāizšķiŗ vairākas formu katēgorijas.

α) Tādas formas kâ *slapjš* (= lei. *šlāpias)*, ko palaikam izrunā kâ *slapš* (skat. 84. § b), ir sastopamas gandrīz visās lejzemnieku izloksnēs un Ogres, Taurupes, Mēmeles un Trapenes augšzemnieku izloksnēs. Pārējās augšzemnieku izloksnēs, kuŗas autors šai ziņā pazīst, no *-js* aiz lūpeņiem nav radies *-jš: slaps* Adulienā, Lizumā, Druvienā, Viesītē, Piksterē, Krustpilī u. c., *slaᵉps* Sarkaņos u. c., *slȁps* Vestienā, Grostonā u. c. jeb *slapjis* Apukalnā, Alūksnē, Zeltiņos, Lejasciemā, Augulienā, Vallē u. c., kâ arī Bārbeles un Skaistkalnes vidus izloksnēs. Apgabals, kur runā *slap(j)š* resp. *slȁpš*, ir tâtad gandrīz tas pats, kur runā *kaŗš* resp. *karš* jeb *kȁrš;* tikai Trapenē autors ir dzirdējis *slapš* blakus *kars* (pirmbaltu **karas* tur būtu pārvērties par **kors)*.

ß) Prīmāriem nōmeniem ir gandrīz visās lejzemnieku izloksnēs, ciktāl tās šai ziņā autoram ir pazīstamas, un Kaldabruņas, Lašu, Ilūkstes un Līksnas augšzemnieku izloksnēs *-š* no *-s* aiz *j*, kas izrunā aiz diftongiem un gaŗiem patskaņiem pati lielāko tiesu ir zudusi; piem., *vējš* (= lei. *vējas)*, *vājš* (dzirdēts, piem., Iecavā), *vēš, vâš, strauš* (ģen. *strauja)*, *klajš* (izrunā: *klàįš*) Jaunpilī, Valmierā u. c., *vę̄š* Kaldabruņā, Vallē, Palsmanē, *vę̄jš* Ilūkstē, *vieš* Līksnā. Pārējās augšzemnieku izloksnēs, ko autors šai ziņā pazīst, un Lielvārdes, Birzgales, Skaistkalnes u. c. vidus izloksnēs tādā pozicijā nav radies nekāds *-š;* piem., *vējs* Vecpiebalgā u. c., *vę̄js*² Gulbenē, Sausnējā u. c., *vìejs*² Apukalnā u. c., *vìejś*² Viļānos u. c. jeb *vieś* Bērzgalē u. c. un *vèjis*² Vecumniekos (Bauskas apr.; te arī *slapjis*) jeb *vę̄jis*² Grostonā, sal. arī weyis Psalmen² 66 b jeb wegis 76 b.

Ar to parallēls ir *-js* liktenis adjektīvos ar *-ĭjs*, piem., *sàlīš* Raunā, *sòlīš* Drustos, *sàlijš* Cirgaļos blakus *vēš* turpat un *sālijs* Vecpiebalgā jeb *sāᵉlijs* Sausnējā.

γ) Pa daļai gan citāds ir *-js* liktenis vismaz divzilbju darītāju vārdos ar *-(t)ājs* un *-ējs*. Rakstu valodā te ir formas, kur *-js* ir paturēts, piem., *mācītājs* (tâ arī Suntažos, Tīnūžos, Sa-

laspilī, Olainē, Vallē u. c.; Vallē blakus ir dzirdēts *vęš), arājs, kalējs* (tâ arī Dobelē, Iecavā, Skaistkalnē, Līvesmuižā, Birzgalē, Suntažos u. c.; Iecavā, Bauskā u. c. blakus *vē(j)š).* No tam, no vienas puses, tādas formas kâ *māᵉcītājs* Odzienā u. c., *orājs* Galgauskā, Kalsnavā, Cesveinē, Liezērē, Sēlpilī u. c., *orōjs* Krustpilī, Ābeļos, Viesītē, Dignājā u. c. jeb *oruojs* Vārkavā u. c., *kalējs* Galgauskā, Piksterē u. c., *kaᵉlējs* Sarkaņos u. c., *kālējs* Vecpiebalgā jeb *kalēs* Iļģos un Lāņos (sal. 100. § b); no otras puses — formas ar gaŗuma saīsinājumu tautosillabiskas *j* priekšā (skat. 60. §): *mācītais* Alsungā, Ēduolē, Īvandē, Snēpelē, Gaiķos, Remtē, Blīdienē, Bēnē, Vīšiņķos, Strutelē, Lestenē, Jaunpilī, Bikstos, Naudītē, Sīpelē, Udzē, Bērsmuižā, Tērvetē, Rundālē, Līvbērzē, Apšupē, Pienavā, Džūkstē, Slampē, Smārdē, Kalnaciemā, Baldonē, Ikšķilē u. c., no kam *mācīteis* Inčukalnā u. c. un tālāk *mācteis* Kandavā u. c., *māctęs* Zlēkās u. c. un *māctęs* Zūrās, Tārgalē, Rindā, Sasmakā u. c.; *arais* Vānē, Zemītē, Remtē, Blīdienē, Bēnē, Naudītē, Apšupē, Sīokā, Ādažos, Carnikavā, Bīriņos, Skultē u. c., no kam *orais* Alsviķī, Litenē u. c. un *areis* Inčukalnā, Kandavā u. c.; *kaleis* Alsungā, Ēdolē, Rendā, Stendē, Spārnē, Nogalē, Laidzē, Kukšās, Pūrē, Vērgalos, Cīravā, Apriķos, Lipaiķos, Snēpelē, Padurē, Rudē, Kabilē, Matkulē, Remtē, Viesatos, Bēnē, Baldonē u. c., augšz. *koleis* Skrīveŗos, *kalęis* Jaungulbenē jeb *kalais* (ar *ai* < *ei*, skat. 44. § b) Alsviķī un Apukalnā un tāmn. *kalēs* (ar *-ēs* < *-eis*, skat. 38. § d) Īvandē, Kārgados, Vandzenē u. c., *kalęs* Jaunpagastā un Zlēkās, *kaļęs* Ziŗās, Vendzavā, Piltenē, Tārgalē, Popē, Dundangā, Sasmakā u. c. jeb *kales* Ārlavā un Zūrās.

Turpretim no formām ar *-jš* < *-js*, no vienas puses, ir cēlušās tādas formas kâ *mācītāš* Valmierā, Podzēnos, Dikļos, Burtniekos, Ēvelē, Cirgaļos, Raunā, Cēsīs, Kūdumā, Āraišos, Sērmūkšos u. c. Vidzemē, Mežamuižā FBR XII 14, Bukaišos, Elējā, Saldū u. c. Zemgalē, no kam *mōcītōš* Drustos, *mācitāš* Bumb-

rokā un *mācitaš* Ģeŗos, Rūjienā, Lādē u. c.; *arāš* Valmierā, Rozulā, Kūdumā, Zaubē, Cirgaļos u. c. Vidzemē, Tadaiķos, Zvārdē, Zaļeniekos u. c. Zemgalē, no kam *ārāš* Rankā, Meņģelē u. c., *orāš* Palsmanē u. c., *orōš* Lašos un Līksnā, *araš* Svētciemā, Limbažos, Ķonos, Ģeŗos u. c., *kalēš* Valmierā, Kūdumā, Mīlītē, Augstrozē, Smiltenē, Taurupē, Zaubē, Nītaurē, Paltmalē u. c. Vidzemē, Rucavā, Nīcā, Bārtā, Kalētos, Līgutos, Tadaiķos, Zvārdē, Saldū, Sesīlē, Sātiņos, Ošeniekos, Zaļeniekos u. c. Kursā un Zemgalē, no kam *kālēš* Jaunpiebalgā u. c., *kal'ieš* Lašos jeb *kolēš* Drustos u. c.; no otras puses — formas ar gaŗuma saīsinājumu tautosillabiskas *j* priekšā: *mācītaiš* Gramzdā, Krūtē, Lielezerē, Zvārdē, Sesīlē, Brocēnos, Ošeniekos, Mazsalacā, Augstrozē u. c., *araiš* Durbē, Sātiņos, Brocēnos, Rucavā, Kumbros, Lutriņos u. c. Kursā un Zemgalē, Mazsalacā, Mazstraupē, Lēdurgā, Turaidā, Vidrižos, Igatē, Sējā u. c. Vidzemē, *kaleiš* Mazsalacā, Gramzdā, Priekulē, Durbē, Embūtē, Nīgrandā, Griezē, Lielezerē, Kursīšos u. c. — Formas ar *-š* tâtad ir sastopamas visvairāk Vidzemes lejzemnieku apgabalā un dienvidrietumu Kursā; par to arī Becenbergers Lett. Di.-St. 159.

ð) Pag. akt. divd. viensk. nōmināvā *-jis* (= lei. *-jęs)* ir rakstu valodā un vienā izlokšņu daļā paglābts; tâ, piem., *gājis* Turlavā, Zvārdē, Matkulē, Baldonē, Līvesmuižā, Iecavā u. c., *bijis* Kalētos u. c., *turējis* Rucavā u. c., *runājis, męluojis, darijis* Bauskā, Vērgalos u. c. Tomēr lielāko tiesu šī galotne ir saīsināta: *runājs* Skaistkalnē, *gāj's* Alsungā, Ēdolē, Pastendē u. c., *-gais* Vānē, austr. *guo[j]ś* Bērzpilī; *męluojs* Alsungā, Ēdolē u. c., *runaįs* Zemītē, Džūkstē, Birzgalē u. c., austr. *runuo[j]ś, maluo[j]ś* Bērzpilī; *bijs, darijs* Bēnē, Džūkstē u. c. vai *bīs, darīs* Nīcā, Embūtē, Ēdolē, Birzgalē u. c., austr. *beįś* Bērzpilī, Kaunatā u. c., *dareįś* Bērzpilī u. c.; *turē[j]s* Nīcā, *tureįs* Skultē, Bīriņos, Carnikavā, Krimuldā, Ropažos, Ādažos, Slokā, Salaspilī u. c. Vidzemē, Birzgalē, Smārdē, Saldū, Durbē, Ta-

daiķos, Sakā, Jūrkalnē, Gramzdā, Rendā, Stendē, Talsos, Nogalē, Sārcenē, Laidzē, Laucienē u. c. Kursā un Zemgalē, no kam tālāk tāmn. *turēs* (ar *-ēs* < *-eis)* Kārgados u. c., *turęs* Zlēkās, Sārnatē u. c. vai *turęs* Ziŗās, Vendzavā, Piltenē, Zūrās, Tārgalē, Popē, Rindā, Dundangā, Puzē, Sasmakā u. c. — Un ar *-š:* no vienas puses, *gāš, bīš, runāš, męluoš, darīš, turēš* Augstrozē, Bauņos, Burtniekos, Podzēnos, Kūdumā, Valmierā, Valkā, Mērī, Smiltenē, Jaunvālē, Raunā, Cēsīs u. c. Vidzemē, Mežamuižā FBR XII 13 un Zaļeniekos Zemgalē, un ar saīsinājumu *runaš, dariš, tureš* (blakus *gāš* un *bīš)* Rūjienā, Ģeŗos, Ķonos, Alojā, Svētciemā, Dreiliņos, Limbažos, Tiegažos, Liepupē u. c.; no otras puses — *tureiš* (blakus *gāš* un *bīš)* Mazsalacā, *runaiš* Mazsalacā, Straupē, Inciemā, Siguldā, Turaidā, Nabē, Vidrižos, Sējā, Igatē, Duntē u. c. — Formas ar *-š* tâtad ir sastopamas visvairāk Vidzemes lejzemnieku apgabalā (izjemot dienvidrietumu stūri).

ε) Vēl ir jāaplūko noteikto adjektīvu vīr. dzimtes viensk. nōmināttīva galotne. Tādas rakstu valodas formas kâ *gudrais* izlokšņu vairumā ir parastas. Bet blakus tām ir formas ar *-š:* no vienas puses — *gudraiš* Rucavā, Nīcā, Bārtā, Krūtē, Kalētos, Gramzdā, Purmsātos, Priekulē, Embūtē, Vībiņos, Vaiņodē, Nīgrandā, Griezē, Zvārdē, Saldū, Sesīlē, Sātiņos, Paurē, Brocēnos, Kumbros, Lutriņos Kursā, Naukšēnos, Rūjienā, Mazsalacā, Mazstraupē, Turaidā, Lēdurgā, Sējā, Pabažos, Vidrižos, Igatē, Stienē, Duntē, Zaubē, Ķeipenē, Ogrē, Ērgļos, Liepkalnē, Rankā u. c. Vidzemē; no otras puses — *gudraš* (ar *-aš* laikam no **-ājs)* Rūjienā, Svētciemā, Limbažos, Pālē, Lādē, Liepupē u. c. Rietumvidzemē.

Tādas formas kâ *gudrais* runā, piem., Līgutos, Dunalkā, Vērgalos, Cīravā, Apriķos, Lipaiķos, Snēpelē, Padurē, Aizputē, Kazdangā, Rudē, Lāņos, Durbē, Tadaiķos, Skrundā u. c. Kursā (ziemeļos no tā apgabala, kur runā *gudraiš)* un tālāk uz ziemeļiem un austrumiem, un Slokā, Carnikavā, Ādažos, Salaspilī,

Bīriņos, Ikšķilē, Tīnūžos, Sidgundā, Mālpilī, Akanstakā, Lielāmuižā, Suntažos, Nītaurē, Inčukalnā, Paltmalē, Skujenē, Cēsīs, Mazbrenguļos, Dikļos, Bauņos u. c. Rietumvidzemē un tālāk uz austrumiem, piem., Smiltenē, Cirgaļos, Palsmanē, Augulienā, Skrīveŗos, Biržos, Barkavā, Varakļānos, Līksnā, Andrupinē, Dagdā, Naujenē, Krāslavā, u. c. No *gudrais* tālāk fonētiski cēlies *gudreis* Sakā, Jūrkalnē, Vilgālē, Vārmā, Talsos, Laucienē, Nogalē u. c. Kursā, no kam tāmn. *gudrēs* Kārgados, Vandzenē u. c., *gudrę̄s* Sārnatē, Zlēkās u. c., *gudrę̄s* Ziŗās, Vendzavā, Piltenē, Užavā, Rindā, Dundangā, Puzē, Sasmakā, Lubezerē u. c. jeb *gudres* Ārlavā. Austrumizloksnēs ir dzirdams *gudrais* vietā arī *gudrijs* resp. *gudrīs* (skat. 325. § a), tā Gulbenē, Alsviķī, Apukalnā, Bērzpilī, Ludzā, Kaunatā u. c.

Par diviem apgabaliem tātad acīm redzot var dot šādu rēgulu: austrumos *-s* aiz *j* visnotaļ paglābjas vai arī pārvēršas tikai par *-ś;* turpretim vienā vidus izlokšņu daļā, piem., ap Valmieru, *-s* aiz katras *j* pārvērties par *-š (vēš, mācītāš, arāš, kalēš, gāš, runāš, mę̄luoš, turēš* u. c.), kamēr aiz (zilbiska vai nezilbiska) *i* tur *-s* ir paturēts, piem., *gudrais.* Šī pēdējā rēgula var noderēt arī citām lejzemnieku izloksnēm, kas tagad, liekas, tai nepiesaistās. Tā var *gudraiš* būt saīsināts no **gudrājš,* sal., piem., viensk. dat. *gudrājam* Gramzdā, Priekulē u. c. (skat. 321. §); gan ir sastopams tagad, piem., Krūtē u. c. blakus *gudraiš* viensk. datīvs *gudrajam,* bet senāk noteikto adjektīvu paradeigmā *-āj-* vajadzēja mīties ar *-aj-,* skat. 324. § a. Ja bez tam, piem., Nīcā blakus *kalēš* ir tādi participi kā *turēs,* to var skaidrot tādējādi, ka laikā, kad *kalējs* pārvērtās par *kalē(j)š,* Nīcā vēl runāja *turējis,* kur *-s* aiz *i* paglābās likumiski. Grūtākas ir blaku formas kā *vēš,* no vienas puses, un *kalējs* (piem., Bauskā) jeb *kaleis* (piem., Bēnē), no otras puses. Vai nu senāk darītāju vārdiem ar *-ējs* un *-(t)ājs* starp *j* un *s* ir vēl bijis kāds *i* (sal., piem., la. *mācītājs* ar lei. dial. *mokytojis*), vai arī ir jādomā, ka, piem., mantotais *kalējs* jau pirms tam,

kad *-js* kļuva par *-jš*, bija pārvērties par *kaleis*, no kam vēlāk dažās izloksnēs pārējo locījumu ietekmē (ar *-ēj-* patskaņu priekšā) no jauna varēja rasties *kalējs*. Bet iedomātās blaku formas **vējs* : *kaleis* ir līdzīgas, piem., ar īstenām blaku formām *vēš* : *kaleiš*, piem., Gramzdā. Rakstu valodas blaku formas *vējš* un *arājs*, *mācītājs*, *kalējs* ir izskaidrojamas tādējādi, ka izloksnēs ap Jelgavu, uz kuŗām dibinās rakstu valoda, piedēkļu *-āj-*, *-ēj-* pārvērtās par *-ai-*, *-ei-* jau pirms *-jš* rašanās no *-js*, bet aiz *i* svelpenis *-s* palika nepārveidots; kāda ap Jelgavu runāta forma *arais* (blakus ģen. *arāja)* ir pēc tam rakstu valodā aizstāta ar *arājs*. — Grūti izskaidrojamas ir Kurzemes vidienes (piem., Viesatu) formas *abeiš*, *diveiš* (ar *-eiš* laikam no *-ējus)* 316. § blakus *kaleis* u. c.; varbūt, piem., **abējs* radās no *-abējus* tikai pēc tam, kad *kalējs* tika saīsināts par *kaleis*, un tad pārvērtās — apmēram vienā laikā ar *vējš* no *vējs* — par **abējš* > *abeiš*. Citus sīkumus un piemērus par *-js* likteni skat. FBR III 48, IV 56, VI 36, 93, VII 139, VIII 66, 103, IX 95, 99, XI 39, 70, XII 13, 14, XIII 87, 100, XIV 59, 60, XV 60, 149, 173, 174, XVI 44, 97, 118, 142, XVII 52, XVIII 11, XIX 79, Fil. mat. 78.

94. §. a) Rakstu valodā un izlokšņu lielākajā daļā ir tikai divējāds *l;* vai nu *l* (ko palātālu patskaņu priekšā mēdz izrunāt gaišāk nekâ vēlāru patskaņu priekšā) blakus *ļ* (skat. 10. §), tâ rakstu valodā un lielākajā vidus izlokšņu daļā, vai arī vēlārs *ł* blakus mīkstinātam *l'* (no *l* palātālu patskaņu priekšā un *lj*, skat. 90. §), tâ daudzās latgaļu izloksnēs. Pārējās izloksnēs ir sastopami blakus vairāki šā plūdeņa veidi. Zlēku, Ziŗu, Sarkanmuižas, Zūru, Popes, Rindas, Ances, Laucienes u. c. Kursas un Skultes, Duntes, Viļķenes, Svētciema, Rozēnu u. c. Vidzemes lībiskajās izloksnēs, kâ arī kaimiņos esošajās Mazsalacas, Jaunates un Naukšēnu (Vidzemē) un — kâ aizrāda Becenbergers Lett. Di.-St. 135 sk. — Abavas (Kurzemē) vidus izloksnēs *ł* (no *l*) ir sastopams palaikam tikai diftongiskos savienojumos ar iepriekšēju patskani, pavisam neievērojot nākamās zilbes

patskaņa kvalitāti (tâ, piem., arī senarmeņu valodā u. c.; par to Meijè MSL XIII 237 skk.); piem., *veł* „vēl" Svētciemā u. c., *sałm[i]* Zlēkās u. c., *tiłts* Rindā u. c., *pułks, pełnīt* Mazsalacā u. c., *iłgi* Jaunatē u. c. — Turpretim augšzemnieku dialektā (kâ arī leišu valodā; par to Meijè MSL XIII 237 u. c.) ir sastopams *ł* (no *l*) tieši vai netieši sekojošu vēlāru patskaņu un *y*<*i* priekšā, tâ Jaunlaicenē (piem., *łaja*<*leja*), Alūksnē, Gulbenē, Lubānā (piem., siev. dz. viensk. nōm. *łyła* „liela"), Cesveinē (piem., viensk. dat. *viłkam*), Dzelzavā, Liepkalnē, Lazdonā, Ļaudonā u. c. Vidzemē, Viesītē, Biržos, Dignājā, Lašos, Ilūkstē u. c. Sēlijā un Latgalē. Balvu un Viļakas latgaļu izloksnēs ir sastopams — kâ aizrāda Trasuns Sk. Do. 265 — blakus *ł* (piem., *łapiņa*) arī *l* (piem., *leja*) un *ľ* (piem., viensk. ak. *kumeľiņu*); Pildā FBR XIII 44 (līdzīgi Zvirgzdinē X 26 un Kārsavā XII 52) — blakus *ł* (*vyłna, łaiva* u. c.) arī *ľ* (no *l* palātālu patskaņu priekšā, piem., *ľeišť*<*līst, p'ęľę*) un *ļ* (kâ rakstu valodā, piem., *pļauť, vaļa*, tag. 3. pers. *maļ*). Turpretim Biržos FBR XII 67 sk. runā blakus *ł* (piem., *łoupa*<*lūpa, łūps*<*luops, łompa*<*lampa, bołts, mułda*) arī *l* (piem., *likt, lemt, lękt, laimę*), *ľ* (piem., *kuľť, miľťiņi, mutuľs, paľni, maľšana, peľeitę, veľc*, nāk. 3. pers. *maľs, ceľsīs*) un *ļ* (kâ rakstu valodā, piem., *gaļa, ļurba*, un bez tam tādās formās kâ tag. 3. pers. *šveļp*<*švelpj* vai viensk. ģen. *guļba*<*gulbja*, daudzsk. nōm. *zyłgaļvi*<*zilgalvji*); Varakļānos XI 103 sk. (līdzīgi Skaistā XV 35 un Līvānos XX 139) — blakus *ł* (piem., *gołva, vyłks*) arī *l* (piem., *lopa, lupota, laiva*), *ľ* (piem., *ľikť, ľęmť, ľeikums*) un *ļ* (kâ rakstu valodā, piem., *pļova, ļauť*, tag. 3. pers. *ćeļ*); Praulienā VI 92 — blakus *ł* (piem., *łaiks, łuogs, płyks, vyłks*) arī *l* (piem., *lęši*), *ľ* (piem., *koᶜľpi*) un *ļ* (kâ rakstu valodā, piem., *ceļu*). Par visu to arī Becenbergers Lett. Di.-St. 134 skk.

b) Dažās Latgales izloksnēs *l* līdzskaņu priekšā tiek izru-

nāts tâ, ka var šaubīties, vai jāraksta *ł* vai *u̯*, tâ Līksnā u. c., sevišķi ap Ludzu. Un tur ir sastopamas tādas formas kâ *tou̯ka* < *tołka* Volterim Мат. 91, viensk. ak. *aukiuńi* < *ęlkūni* „elkoni" Zb. XVIII 404, *koupyune* < *kalpūne* Tdz. 44668, *gouva* < *galva* 45326, *iu̯gi* < *ilgi* 41797, *smyuga* < *smilga* 44037, 1 var., *pogoums* < *pagalms* u. c. Pildā FBR XIII 44, *łyuceļs* „lielceļš" Barkavā turpat 23, *dauna* < *dęlna*, *tùzna*[2] < *tulzna* u. c. Kalupē XVIII 36 u. c. Šī *ł* pārvēršanās par *u̯* ir sastopama, kâ zināms, arī leišu valodā (par to, piem., Jaunis Перев. грамм. 104, kur *alkúnė* vietā minēts dial. *aukúnė*, Becenbergers BGLS 72 sk., Volteris ЖМНПр. CCXLIII 313, Būga Aist. St. 144 un Изв. XVII 1, 20, Doričs Lit. Mitt. VI, CLXXXVI lp.), slavu un citās valodās; par to Meijè MSL XIII 238 skk. (līdz ar literātūru) un Vondrāks Vergl. slav. Gr. I[2] 389.

Tâ kâ dažkārt vienā un tai pašā izloksnē ir dzirdams *u̯* (no *ł*) blakus *ł*, tad šur un tur *u̯* vietā runā arī *ł*, piem., *sył̨nys* (*syunys* < *sūnas* vietā) Zb. XVIII 243, Viļānos u. c., tag. 3. pers. *myłduojās* „viņš peldas" Līksnā, *mołdoatīs* „peldēties" (*moudoatīs* < *mūdāties* vietā un blakus tam) Biržos FBR XII 71, *małka* „mauka" Zb. XV 192, *Dałgava* „Daugava" Susējā FBR VII 151, Varakļānos XI 101, Skaistā XV 37, Vārkavā IV 71; par līdzīgām parādībām leišu, rētoromāņu un sorbu valodā Frenkelis Balticoslav. III 36, Gartners Rätorom. Gramm. 59. § un Ščerba Восточнолуж. наречие I 183.

Citus sīkumus un piemērus šim § skat. FBR VI 35 sk., 46, 53, 92, VII 43, 138, VIII 67, 117, IX 134, XI 103 sk., 129 sk., XII 31 sk., XIII 44 sk., 61, 71, XV 170, XVII 51, XVIII 35 sk.

f) Asimilācija[90])

95. §. Te īsti ir piederīgi arī daži no jau minētajiem mīkstinājumu gadījumiem. Šai nodaļā būs runa par tādiem asimi-

[90]) Par to Gramons (Grammont) Bull. XXIV 1 skk. un Kents Language XII 245 skk.

lācijas gadījumiem, kur asimilētais līdzskanis nav pilnīgi zudis; par līdzskaņu zudumu, kas pa daļai arī ir skaidrojams kâ asimilācija, skat. 100. § skk.

α) *Kontaktā*

1. Regresīva asimilācija

Kâ citās valodās, tâ arī latviešu valodā nebalsīgie troksneņi balsīgo troksneņu priekšā kļūst balsīgi un otrādi (arī salikteņos un teikuma sakarā); bet lietderības labad rakstība latviešu rakstu valodā un šai grāmatā ir etimoloģiska. Tādas formas kâ, piem., viensk. nōm. labs, rags, mazs, inf. atzelt, apgāzt u. c. ir lasāmas kâ *laps, raks, mas, adzelt, abgāst.* Tikai dažās augšzemnieku izloksnēs viensk. nōmināt̄ivā balsīgie troksneņi *-s* priekšā patur savu balsīgumu (vismaz savā sākumdaļā), tâ Lazdonā u. c., kâ aizrāda Elksnītis FBR IX 123 un 135, piem., *nogs* (*<nags)* blakus *beikt<beigt* u. c. — Progresīvu asimilāciju sastop zināmos gadījumos tāmnieku izloksnēs, piem., *mīctęms<mīcīdams,* viensk. lok. *pātkę<pātagai, is[t]pę<istabai* u. c. Dundangā FBR III 105 sk., *istpiņ<istabiņa* Sarkanmuižā VIII 133; par to A. Ābele VI 28.

Dažās augšzemnieku izloksnēs arī *l, r, n, m* nebalsīgu troksneņu priekšā kļūst nebalsīgi, skat. FBR VI 75 un KZ XLIV 48.

dm no *tm* ir sastopams, piem., saliktenī *sudmalas* no *sutmalas,* ko runā vēl Aknīstē Fil. mat. 40, Susējā FBR VII 134 u. c.; par to skat. EH s. v. un (citus piemērus) Streitberg-Festgabe 45.

96. §. a) Lejzemnieku un arī Jaunrozes FBR VIII 40, Kalupes XVIII 35, Kaldabruņas XVII 52, Aknīstes XV 171, Biržu XII 68, Susējas VII 137, Zasas XIII 86, Sunākstes XVI 44, Sēlpils XX 65 u. c. augšzemnieku izloksnēs *k* un *g* priekšā runā

vēlāru *n (ŋ)*. Tikai Laicenes, Gulbenes, Lubānas, Viļakas, Baltinavas, Ciblas, Bērzpils, Barkavas, Varakļānu, Viļānu, Ludzas, Dagdas, Naujenes u. c. austrumizloksnēs (par ko V. Rūķe FBR XIX 154 sk.), varbūt krievu valodas ietekmē, arī *k*, *g* priekšā sastop dentālo *n*.

m (no *n*) *p* un *b* priekšā ir sastopams, piem., vārdos *sùmpurnis*, dial. *viempadsmit* Vainižos, Vecatē, Sunākstē > *vympadsmit* Biržos FBR XII 70, *mambrāls* „mans brālis" u. c. Vainižos XIV 86 un tādos vietvārdos kâ *Ęmburga* < v. *Annenburg* u. c. E. Hauzenbergai FBR XII 131.

b) *m* latviešu valodā, kâ arī leišu valodā, *k* un *g* priekšā ir pārvērties par *n;* tâ vārdos *dungans* U „ein Schweissfuchs" (: *dumjš* „tumši brūns", kâ *zilgans* : *zils* u. c.), dial. *sunka* < *sumka* (no kr. *сумка)* un vietvārdos *Ranka* (v. *Ramkau)*, *Krankaļi* Fil. mat. 35 u. c. E. Hauzenbergai FBR XII 131; par to arī Изв. XV 2, 203 sk. un Būga LtT II 27 un 28. Tâ kâ šis *n* no *m* latviešu valodā ir paturēts, tad tāda *mg*, *mk* pārvēršanās par *ng*, *nk* var būt notikusi tikai pēc tam, kad leišu valoda jau bija nošķīrusies no latviešu valodas; no tam redzams, ka arī ide. pirmvalodā ir bijuši savienojumi *mg*, *mk*, skat. arī 83. § d par pirmbaltu *np*, *nb*.

c) Savienojumi *md*, *mt* ir latviešu valodā, tâpat kâ baltu valodās vispār, palaikam paturēti, skat. Изв. XV 2, 199. Tikai šur un tur dažās izloksnēs ir sastopams *nd*, *nt* no *md*, *mt*: *cinds* „cimds" Nīcā, ME, EH, Tdz. 39712 u. c., *dindęt* „dimdēt" Lazdonā u. c. FBR IX 135, Jaungulbenē u. c., *rondonc* < *ramdans* u. c. Biržos XII 70, *rondanc* Sunākstē XVI 45 un Daudzesē XVII 150 jeb *randanc* Liezērē XIV 184, *rints* „stiprs" BW 13186, 2 var. no *rimts* BW 13186, 3; *junts* „jumts" (blakus *simts)* Vestienā u. c.; citus piemērus min Изв. XV 2, 200 sk. (arī no leišu valodas) un — vietvārdos — E. Hauzenberga FBR XII 131.

97. §. a) *aģģist* no *atģist* „erkennen“ u. c. Lautenbacham BB XVII 274. Sal. arī *a[t]kal, ru[t]ki* u. c. 106. § d.

b) *apak[š]svā[r]ki* Mežamuižā FBR XII 15, vietvārds *Mui[ž]zemnieki* Iecavā u. c., *Meselieši* < *Mežsilieši* Rankā; sal. lei. *i[š]stóti, u[ž]sidėti.*

2. Progresīva asimilācija

98. §. a) Rakstu valodā savienojums *ln* palaikam ir paglābts, piem., *pilns, mẹļns, vẹļns, viļna* u. c. Tâpat ir Ogres, Taurupes, Meņģeles, Ērgļu, Liepkalnes, Vestienas, Liezēres, Cesveines, Lubānas, Sarkaņu, Bērzaunes, Sāvienas, Ļaudonas, Kalsnavas, Pļaviņu, Odzienas (Vidzemē), Seces, Sēlpils, Ābeļu, Biržu, Viesītes, Piksteres, Neretas, Dignājas, Lašu, Ilūkstes u. c. (Sēlijā) augšzemnieku izloksnēs un visās latgaļu izloksnēs, kas autoram ir pazīstamas. Turpretim autoram šai ziņā pazīstamo lejzemnieku izlokšņu vairumā ir sastopams *ll* (gaŗš *l*) no *ln*[91]) vārdos *pills, mẹļls, vẹļls, viļla* blakus paturētajam *ln* vārdos *dẹļna, viļnis*, kāda sēne, *pẹļni, pèlnīt, pèļņa, mìlns* jeb *mìlna, kalns, viļnis* „волна“, *dziļna, saļna.* Arī vārdā *dẹļla* ir *ll* no *ln* Paltmales, Nītaures, Inčukalna, Mālpils, Akanstakas, Lielāsmuižas, Plāteres lejzemnieku izloksnēs, un bez vārda *dẹļla* resp. augšz. *dalla* arī vārdos *pẹļli* resp. *palli, pellīt, peļļa, mills* jeb *milla, kaļls* jeb *kâļls* resp. *koļls* Birzgalē, Skaistkalnē, Daudzesē, Skrīveŗos, Ķeipenē, Jaunrozē, Trapenē, Apukalnā, Alsviķī, Alūksnē, Zeltiņos, Lejasciemā, Augulienā, Tirzā, Lizumā, Gulbenē, skat. arī BW 695 var., RKr. XVII 94 un 131 sk. un FBR III 103, IV 54, 90, V 151, VI 53, VII 43, 120, VIII 40, 87, 103, 120 sk., IX 135, XI 40, 71, XII 12, 15, XIV 60, 86, 184, XV 21, 61, 150, XVI 98, 143, XVII 150, XVIII 11, XIX 124. Varbūt ir jādomā, ka lejzemnieku izloksnēs *ln* vispirms pārvērtās par *ll* tieši kāda

[91]) Pa daļai jau Mancelim, piem., viensk. ģen. *vẹlla* Post. I 3, viensk. dat. *pillam* I 21 u. c., bet *pilnas* I 140 u. c.

līdzskaņa priekšā (piem., viensk. nōm. *męl̄[n]s* un tādos salikteņos kâ *męl[n]svārcis* u. c.) un laikam arī vārdos, kur arī sekojošai zilbei bija *n*-skaņa, piem., *mel̄[n]ene*. No viensk. nōminātīva *męl̄s* varēja tad *ln* vietā ieviesties *ll* arī pārējos locījumos; par to arī A. Ābele FBR IV 43[3] un VIII 40; sal., piem., viensk. ģen. *bę̄ra (bę̄rna* vietā) viensk. nōminātīva *bę̄r[n]s* ietekmē. Vārdu *vil̄na, dęl̄na* un *vil̄nis* paradeigmā nav neviena locījuma, kur aiz *ln* tieši sekotu kāds līdzskanis, un tāpēc lejzemnieku izloksnēs ir sastopami *dęl̄na* un *vil̄nis* blakus *pil̄ls, vęl̄ls* u. c.; bet *vil̄la* varēja (*vilna* vietā) rasties formu *vil̄laine, vil̄lāne, vil̄lene, vil̄lāns, vil̄lains* ietekmē. Šādu uztveri atbalsta arī tas, ka rakstu valodā blakus *vil̄na* un *męl̄ns, męl̄na* ir palaikam atvasinājumi *vil̄laine* vai *vil̄lāne* un *mel̄lene*. Augšzemnieku izloksnēs ar *vilna* u. c. stieptā intonācija ir aizstāta ar krītošo, kas varēja palīdzēt paglābt *ln*, jo ar šādu intonējumu (piem., *vìlna*[2]) zilbju robeža starp *l* un *n* ir skaidrāk uztveŗama. Vislabāk paglābjas *l̂n*, kur lauztā intonācija *l* un *n* vēl vairāk vienu no otra atšķiŗ. Izlokšņu vārdā *kal̂ls* (ģen. *kal̂la)* ir *n* aiz *l* vispirms laikam zudis viensk. nōminātīvā, pēc kam *ll* varēja ieviesties arī pārējos locījumos. Vārdu *dzil̂na* autors pazīst tikai ar *ln*, un vārda *sal̂na* vietā viņam ir zināma forma ar *ll* (proti, *sôłła*) tikai no Dzelzavas FBR IX 135 (kur ^ izrunā kāpjoši). Sīkāk par to FBR XI 196 skk.

b) Aizguvumos no vācu valodas ir sastopams bieži *šņ-, šļ-* no *šn-, šl-* (īstos latviešu vārdos šādu savienojumu trūkst); piem., *šņuõre*, dial. *šļaka* (blakus *šlaka)* „Schlag" u. c., skat. KZ XLII 377.

No *št-* rodas (caur *št'*) *šķ-: šķuõvêt* „stowen"; viensk. ģen. *šķàs* Raunā FBR IX 116 no *š[i]tās; šķe* ME no *š[i]te* un *šķie* ME no *š[i]tie* u. c.; par to A. Ābele FBR XX 215.

c) *s* ir asimilējies iepriekšējam *š (ž)* vārdā *mežšārgs* (rakstu val. *mežsar̂gs)*, daudzsk. akuzātīvā *miežš* no *miežus* u. c.

Piltenē FBR XX 44 un viensk. nōm. galotnē gandrīz visās lejzemnieku un dažās augšzemnieku izloksnēs; sal. 93. §, un tādas formas kâ *gaišs, mežs* tur izrunā kâ *gaiš, meš* (dažās augšzemnieku izloksnēs — tâ Gulbenē, Apukalnā, Vestienā, Lazdonā, Kaldabruņā, Daudzesē u. c. — arī ar gaŗu *-š*, skat. 117. § c). Turpretim augšzemnieku izlokšņu vairumā un dažās vidus izloksnēs, kam robežas saiet ar augšzemnieku izloksnēm (piem., Mērī, Drustos, Ķeipenē), *-s* te ir paglābts (piem., *svešs, mežs* un arī *vacs* < *vęcs* ar skaidri izrunātu *-s* Sausnējā, Liezērē, Dzelzavā, Gulbenē, Viļānos u. c.) vai pa daļai asimilēts kādam *č*, piem., *začš* < *zaķis* Lubānā, Rēzeknē, Ludzā, Preiļos u. c., skat. arī 93. §.

β) *Atastumā*

1. Regresīva asimilācija

99. §. a) *s-* (= lei. *s-* un *š-*) asimilējoties pārvēršas par *c-*, ja nākamā zilbe sākas ar *c:* zetczen Ev., czetczen Psalmen[2] 51 b, zetssen Rēhehūzenam Mag. XX 2, 38, zätzän Mancelim Post. I 83, latg. caceń Volterim Mat. 322 blakus sec(en) U „vorbei“ (: *sekt* „sekot“); *cęcumi* < *sęcumi* blakus *sękumi* tp.; *cieciņš* EH < *sieciņš; cūcaūrums*, skat. ME s. v. Vārdā *sacīt* varēja *s-* paglābties tag. *saku* dēļ (Lestenē FBR XV 31, Aknīstē 191, Sunākstē XVI 56 u. c., skat. turpat 94. lp., blakus tagadnei *saku* esot pag. *teicu* un inf. *teikt;* tas laikam ir tāpēc, ka *sacīju* un *sacīt* tur bija pārvērtušies par **cacīju* resp. **cacīt);* sal. *pacacnieks* U „pasaku stāstītājs“ no **pasacnieks*. Sal. arī *dzirdzenāji* ME < *zirdzenāji*, lei. *čičia* no *šičia* „šeit“, senspāņu *çerviçio* no lat. *servitium* u. c.

b) *c-* — *č* > *č-* — *č: čūkčamriš* Dundangā FBR V 128 *(< cūkčamuriņš)* vai *čūkčemriš* Rojā XIII 72; *čači* < *cači* „bērnu rotaļlieta“, skat. BB XXIX 194.

s-—*š*->*š*-—*š*: *šl'īkšńis* Krāslavā no **sl'īkšńis* (ar *-š-* no ģen. *šl'īkšņa* u. c.) = rakstu val. *slieksnis;* austr. *škumškis* „sauja" RKr. XVII 130 un FBR XII 70<*skumšķis;* *šeše* Baltinavā XI 131 no *seši.* Sal. lei. *šešì, šẽšuras* Būgam Изв. XVII 1, 38 u. c., skat. arī KZ XLII 377.

c) *dz-* — *dz* no *d-* — *dz* ir sastopams — kâ aizrāda Zubatijs AfslPh. XVI 422 sk. un Sborn. fil. II 109[1] — vārdā *dzedzieda* jeb *dzedziede* „neapstrādāts lauks".

d) No Vestienas autors pazīst formu *lę̨ļi* parastā *ję̨ļi* vietā; sal. varbūt serb. *l'èl'en* no *jèl'en* „briedis" u. c. Brükneram KZ XLVI 199.

e) *j* — *ģ*>*ģ* — *ģ:* *ģẽģeris*<*jẽģeris* „Jäger"; *Ģurģis*< *Jurģis* „Georg".

f) Asimilāciju sastop laikam arī vārdā *ķikuts* blakus austr. *stykūts* BW 20095, 3, lei. *tikùtis,* ig. *tikutes* (sal. Leskīna Nom. 577) un vārdā *ķiẽģelis* (vai austr. *ģìģęls*[2] Alūksnē RKr. XV 115) blakus *(s)tiẽģelis.*

Divus piemērus *(kuksis* un *kulksnis)* ar *k*—*k* no *p*—*k* min M. Nīdermanis Symb. gramm. I 114.

2. Progresīva asimilācija

g) *šis* vietā izloksnēs ir sastopams *šiš* FBR IV 68, V 128, VIII 68, XI 72 un XV 68. Tāda veida asimilācija ir laikam arī izlokšņu vārdā *čūška* Glūka bībeles tulkojumā, I Moz. III 4, Pļaviņās, Cesveinē, Lizumā u. c.>austr. *čouška* Neretā, Biržos, Susējā, Vecgulbenē, Apukalnā, *čeuška* Lašos, *čiukška* Lubānā jeb *čyuska* Baltinavā rakstu val. *čūska* vietā; forma *cūška* (no kam austr. *couška* Alūksnē un Mazlaicenē jeb *ciuška* Bērzpilī) U un Glūkam Kor. II 11, 3 ir vai nu disimilējusies no *čūška* vai kontāminējusies no **cūska* (no kam *čūska*) un *čūška.*

Vai tâpat arī austrumizlokšņu vārdā *mogouma* FBR VI 46 „magone“ < **magałma* < **magauma* rakstu val. *maguone* vietā?

g) **Līdzskaņu zudums vārda sākumā un vidū**

100. §. *j*. a) Par *j* zudumu starp līdzskani un *ĭ* vai *ĕ* skat. 88. §.

Kâ dažās citās ide. valodās, tâ arī latviešu valodā *j* zūd *ĭ* (tâtad arī *ie)* priekšā vārda sākumā un aiz patskaņiem un diftongiem, ja to neaizkavē sistēmas spaids: *ietere* ar *iet-* < *jent-*, sal. — no kuršu valodas aizgūto — *jentere* U (no Rindas) „vīrabrāļa sieva“, sal. lei. *jentė*, no kam austr. *intė*, par ko Becenbergers BGSL 93[1]; austr. *iereńc* < *jērenis* Ciblā FBR VI 37; *kã[j]iņa* u. c. Sabilē IV 66, Kumbros u. c.; pag. akt. divd. *skrē-[j]is* (tâ dzirdēts Nīcā; parasti tai vietā *skrējis* pēc to formu parauga, kam *skrēj-* ir *u* priekšā) u. c.; par to A. Ābele FBR XX 205 sk.

b) Aiz diftongiem un gaŗiem patskaņiem zūd *j* līdzskaņu priekšā, ja iepriekšējais gaŗums netiek saīsināts un ja sistēmas spaids neaizkavē *j* zušanu. Tâ viensk. nōminātīvā *vē[j]š* (sal. lei. dial. *vḗ[ja]s, rašýto[ja]s* u. c. Jaunim Перев. грамм. 80), *vâ[j]š, strau[j]š, mācītā[j]š* (citur: *mācītaiš), arā[j]š* (citur: *araiš), kalē[j]š* jeb *kalē[j]s* (citur: *kaleiš* vai *kaleis),* divd. *gā[j]š, runā[j]š, męluo[j]š, turē[j]š* resp. *turē[j]s* (citur: *runaiš, tureiš* resp. *runais, tureis); kã[j]galis* Cirgaļos, Raunā, *kā[j]gals* Lādē, Limbažos (sal. lei. *kó[j]galiai* Arch. Phil. I 209) blakus *kaĩgalis* Trikātā, Valmierā u. c. *j* zūd arī aiz diftongiem un gaŗiem patskaņiem viensk. lokātīvā (skat. 251. §), tag. viensk. 2. un 3. personā verbāliem celmiem ar *-ā, -ē, -uo* (skat. 672. §), tādās tag. 3. pers formās kâ *ļau[j], jâ[j]* Cirgaļos, Dunalkā u. c., *sē[j]* Kurzemes Dūrē u. c., *blē[j]* Mērī u. c., tādos tāmnieku izlokšņu viensk. nōminātīvos kâ *mā[j]* < *māja* Zūrās u. c., *kā[j]* < *kāja* Sarkanmuižā u. c. — Parallēles

no leišu valodas, piem., tag. 3. pers. *jó[ja]* u. c. Šleicheram Handbuch I 81 sk., Pogodinam Следы 139, Jaunim Перев. грамм. 47 u. c. Sal. arī analogo *v* zudumu 101. § b.

Tāmnieku dialektā *-j* var zust arī aiz īsiem patskaņiem, piem., tag. 3. personā *re[j]*, *šu[j]* u. c. Sarkanmuižā FBR VIII 119 u. c.

c) Izloksnēs *j* zūd dažkārt arī starp patskaņiem (arī vēlāru patskaņu priekšā), par ko A. Ābele FBR XX 206 skk.: tag. 3. pers. *istau[j]ā* Bumbrokā, pag. daudzsk. 1. pers. *staiga[j]am* u. c. Gulbenē, tag. daudzsk. 2. pers. *pļauvat* BW 28699, 2 (no Mazsalacas)<*pļau[j]at*, viensk. nōm. *šaũva*<*šau[j]a* un vietvārds *Rūvenᵉ*<*Rū[j]ene* Ģeŗos, viensk. lok. *mā[j]â* u. c. Cirgaļos FBR IV 55, daudzsk. instr. *mā[j]am* u. c. Blīdienē XVI 98. Citus piemērus skat. 67. § un 626. § b un — šim § vispār — Becenbergera Lett. Di.-St. 13 un 156, FBR IV 89, VII 20, 42, 139, VIII 36, IX 136, XI 71, XII 14, 133, XIII 72, 101, XIV 82, 85, XX 18, 42, Fil. mat. 79; sal. arī 686. § a.

101. §. *v.* a) Kâ leišu valodā un dažās citās valodās (par to Frenkelis Balticoslav. III 35 un Frōde [Froehde] BB XIV 80 skk.), tâ arī latviešu valodā *v* (īsteni *u̯*) zūd *ū* un *uo*[92]) priekšā, ja to neaizkavē sistēmas spaids: *uõre* no vlv. *vôre*, *uõdere* no vlv. *fôder* (Mancelis savā „Lettus" vēl raksta wohrmans „ormanis" un wohders „odere"), *d[v]uo* „2" (skat. 328. §) = skr. *dvā(u)*, *uola*, *uolāt*, *uolīt*, *uoļāt*, *uotainis*, skat. ME s. v.; daudzsk. ģen. *zu[v]u* „zivju" (tâ dzirdēts Nīcā), daudzsk. nōm. *sapu[v]uši* (tâ dzirdēts Rucavā, Līvbērzē, Smārdē u. c.), pag. viensk. 1. pers. *šu[v]u* (tâ dzirdēts Drustos), *à[v]u*, *ka[v]u* (tâ dzirdēts Valmiermuižā). Citus piemērus skat. 67. §, Becenbergera Lett. Di.-St. 13 un 156, FBR VII 139, VIII 6, XII 134, XIII 45, 87. Kur *v* sistēmas spaida dēļ nav zudis, to tomēr *u* priekšā pa lielākai daļai neizrunā kâ berzeni, bet gan kâ *u̯*.

[92]) *is*, ko min Lautenbachs BB XVII 276 (parastā *vis* vietā) ir radies tādējādi, ka bieži lietoto formu *nav vis* (izrunā: *na'vis*) runātāji ir uztvēruši kâ *nav is*.

Ciblas FBR VI 37, Raipoles u. c. latgaļu izloksnēs *v* zūd ne tikai *u, uo* priekšā (piem., daudzsk. nōm. *uorti* < *vārti;* Kārsavā XII 52 *uoks* < *vāks*), bet arī *o* < *a* priekšā, piem., *okors* < *vakars;* sal. ar to žem. dial. *t[v]orà* u. c. Būgam KSn. 13[6] un senīsl. *wo* > *o*.

b) Aiz diftongiem un gaŗiem patskaņiem zūd tautosillabisks *v* (šai pozicijā pārvērties par *u̯*), ja iepriekšējais gaŗums netiek saīsināts un ja to netraucē sistēmas spaids. Tâ viensk. nōm. *tę̄[v]s, die[v]s, guo[v]s* (kas laikam gan nav radusies tieši no senide. **g*$^{u}_{\circ}$*ōus*) visās autoram šai ziņā pazīstamajās lejzemnieku izloksnēs un (ar izloksnēm atbilstošo vokālismu) Ogres, Ērgļu, Skrīveŗu, Lašu, Biržu, Ilūkstes, Kārsavas, Preiļu, Līksnas u. c. augšzemnieku izloksnēs, vārdā *tā[v]s* arī Andrupinē (blakus *dīvs*), vārdā *die[v]s* resp. austr. *dī[v]s* (blakus *tāvs*) arī Palsmanē, Galgauskā, Apukalnā, Alūksnē, Zeltiņos, Lejasciemā, Lubānā, Piksterē, Neretā, Dignājā, Viesītē, Barkavā, Bērzpilī u. c., vārdā *guo*[*v*]*s* resp. austr. *gū*[*v*]*s* arī Liezērē (blakus *tāvs* un *dievs*), Manceļa „Lettus" (skat. Rōzenbergera rakstu Mag. IX 2, 49; blakus *tę̄vs* un *dievs*), Gulbenē, Galgauskā, Lubānā, Lizumā, Palsmanē, Zvārtavā, Jaunrozē, Apukalnā, Alūksnē, Zeltiņos, Lejasciemā, Sunākstē, Dignājā, Sēlpilī, Viesītē, Barkavā, Viļānos, Rēzeknē, Dagdā, Naujenē, Bērzpilī u. c., kamēr rakstu valodā un Vecpiebalgā, Dzelzavā, Tirzā, Ļaudonā, Vestienā, Kalsnavā, Sausnējā, Meņģelē, Cesveinē u. c. visi trīs vārdi ir paglābuši savu *-vs;* tas te laikam ir izskaidrojams ar *v* spirantisko izrunu, sal. augšz. *tāfs* < *tę̄vs* 8. § un FBR II 7 sk. Arī vārdos *die[v]dienas* „Allerheiligentage" LP VII 1, 289, tāmn. viensk. ak. *die[v]palīg[u]* Dzirciemā, viensk. nōm. *tę̄[v]dę̄ls* Zlēkās, *nā[v]cirste* LP V 83 blakus *nāvcirksne* U, kāda indīga čūska, *dzī*[*v*]*s* „живой" un *sī[v]s* Ugāles, Dundangas, Sarkanmuižas, Užavas, Vendzavas, Piltenes, Tārgales u. c. tāmnieku izloksnēs, *tie[v]s* Dundangā,

Ugālē, Vendzavā, Zlēkās, *grās* < *grāv[i]s*, *ie* < *iev[a]* u. c. Ugālē FBR VII 20, *brī[v]* u. c. Zlēkās 41 u. c., daudzsk. nōm. *šķī[vji]* u. c. Tārgalē, tag. 3. pers. *stā[v]* Sārnatē, pag. 3. pers. *ļā* < *ļāv[a]* Zūrās, *lou* < *lauv[a]* u. c. Dundangā III 104, *nā* < *nāv[e]* u. c. Kaltenē XIII 72, *stāt* < *stāvt* „stāvēt" Sarkanmuižā VIII 119, *krie* < *krievi* u. c. Rojā XIII 71, austr. *krīs* < *krievs*, *dzeis* < *dzīvs*, *tīgaĺs* < *tievgalis* u. c. Kaldabruņā XVII 52, *stuoradzę* < *stāvradze* Varakļānos XI 108. Citi piemēri Becenbergeram Lett. Di.-St. 14 un Spr. d. pr. L. 119, Kauliņam BB XII 226[1], FBR IV 54, 66, 75, XII 32, 52, 69, 133 sk., XIII 45, 80, XIV 184, XV 20, 60, 150, 173, XVI 118, XVIII 11, XX 18, 42 sk., 149. Sal. ar to lei. dial. *diẽ[v]s*, *tẽ[v]s*, *gýv]s* Kapelleram (Cappeller) IF XXXV 115 un Kaip sen. Liet. gyv. V, *testo[v]* Becenbergeram BB XXI 302 un Pogodina Следы 139 minētos piemērus.

c) Dažkārt izloksnēs *v* zūd arī starp patskaņiem, sevišķi aiz *u* un *uo:* daudzsk. dat. *guo*[*v*]*īm* Smārdē, daudzsk. nōm. *zu*[*v*]*es*, viensk. nōm. *sapu[v]is* Nīgrandā, *nâ* < *na[v]ā* Mazlaicenē FBR VIII 40, *lau[v]a* u. c. Sabilē IV 66, *àitiņa* < *avitiņa;* citus piemērus skat. 67. § un sal. lei. dial. *sa[v]imì*, *ta[v]imì* u. c., ko sniedz Arumā Lit. Mund. 60 un Frenkelis Balticoslav. II 21.

d) Baltu, slavu un dažās citās ide. valodās *v* ir zudis vārda sākumā *r* un *l* priekšā, tâ, piem., la. vārdā *rist*, lei. *rìšti* „siet" : senangļu *wrīon* „ietīt"; par to Lidēns (Lidén) Ein balt.-slav. Anlautgesetz (Göteborgs högskolas årsskrift 1899 IV) un arī Becenbergers BB XXVI 187, Trautmanis XXIX 308 sk., Meijè MSL IX 142[1], Persons Beitr. 274 skk., Mikola Balt. und Slav. 25 (citus aizrādījumus par literātūru skat. Слблт. Эт. 104).

e) Kâ pārējās ide. valodās, tâ arī latviešu valodā ir formas, kur, liekas, *v* zudis aiz līdzskaņa, ar ko sākas vārds, lai gan par to nav zināma nekāda rēgula; tâ, piem., la. *seši*, lei. *šešì* u. c. : av. *xšvaš* u. c.; la. *senêt* „sanēt" u. c. (skat. KZ XLIV 58) : skr. *svánati* „skan" u. c. Par to J. Šmits KZ XXVI 333,

Osthofs Perf. 456[1], Hirts IF XII 199, Trautmanis KZ XLII 372 skk. ar aizrādījumiem par literātūru, Persons Beitr. 122 skk. un 938 sk. ar aizrādījumiem par literātūru, Reichelts KZ XLVI 335 un Schreinens (Schrijnen) Symb. gramm. I 119 sk.

Izloksnēs dažkārt *v* zūd arī vispār aiz līdzskaņiem; tâ vārdā *pus[v]admal[a]* Rojā FBR XIII 72, viensk. lokātīvā *dien[v]idā* Liezērē XIV 184.

f) Kâ slavu valodās (par to, piem., Petrs BB XXI 215 skk.), tâ arī baltu valodās, kâ zināms, *v* zūd aiz *b*, *p*, kur radu formas to neaizkavē. Piemēram, *apaļš*, lei. *apalus* blakus *apvalùs; apĩņi*, lei. *apyniaĩ* blakus la. *apvīņi* U, lei. *apvyniaĩ*; *apija* blakus *apvija* ME; *apirda* blakus *apvirde* ME; dial. *ap[v]ilkt* Zvirgzdinē FBR X 27 (te arī *apʹ[v]eilʹętʹ* < *apvīlēt*), Pildā XIII 45, Pas. XI 373 (no Silajāņiem), XII 64 (no Līksnas); *labʹ[v]akar* (tâ dzirdēts Udzē, Valmierā u. c.); vietvārds *Lab[v]ārdis* Lvv. II 182, sal. lei. *Lab(v)ardžiaĩ* u. c. Būgam RSl. VI 2 sk. un 32 sk.

g) Osthofs Etym. Par. 159 skk. un Brugmanis Grdr. I[2] 384. § domā, ka katrs *v* starp līdzskani un *j* zudis ne vēlāk kâ leišu un latviešu kopdzīves laikmetā. Pie tam viņi balstās uz tādām formām kâ siev. dzimtes viensk. ģen. (lei.) *plačiõs*, (la.) *plašas* no **plat[v]jās* (blakus lei. *platùs* „plats“) un uzskata tādas formas kâ lei. viensk. ģen. *úošvio, kálvio, kiřvio* par jauninājumiem pēc viensk. nōminātīva, vokātīva un akuzātīva parauga (kur *v* atrodas *i* priekšā); par tādām formām kâ lei. *gérvė* un la. *dzērve*, kas pēc vispārizplatītā ieskata ir aiz *v* zaudējušas *j*, Osthofs domā, ka *j* te esot zudusi agrāk nekâ *v* tādās formās kâ **plat[v]jās*. Tāda hipoteze, liekas, būtu gan iespējama, bet ar zināmiem ierobežojumiem. Būtu taču dīvaini, ka visās leišu izloksnēs substantīvu ar *-vis* paradeigmā *v*-skaņa būtu visnotaļ restaurēta, lai gan locījumu ar „likumiski“ paglābušos *v* te bija gandrīz tikpat maz kâ leišu *platì*-tipa adjektīvu paradeigmā. Un vai tādas formas kâ

viensk. ģen. **aštrvjās, *gudrvjās, *stiprvjās* (blakus lei. *aštrùs, gudrùs, stiprùs* u. c.) tiešām varēja tik ilgi turēties, kamēr radās, piem., lei. *gérvė* no **gérvjē?* Domāju tāpēc, ka adjektīvu *u*-celmu siev. dzimtes formās *v* zuda (arī *ĭ* priekšā!) sākumā tikai grūti runājamās līdzskaņu kopās (kâ **aštrvī, *aštrvjās* u. c.) un tad pēc *aštrùs* : *aštrì* u. c. parauga arī blakus tādām formām kâ lei. *gilùs* varēja rasties jauninājumi *gilì*, viensk. ģen. *giliõs* (**gilvì, *gilviõs* vietā); šai gadījumā tādas formas kâ lei. viensk. ģen. *kiřvio* u. c. var savu *v* likumiski būt paglābušas. Meijè, kas pie tam balstās uz tādām formām kâ gr. πολλή un go. viensk. ak. *hardja*, domā Bull. XXXII 17, ka, piem., lei. *platì* nekad neesot runāts ar *v;* taču šādās grieķu un gotu formās varētu būt zudis *v* starp līdzskaņiem.

Turpretim tieši latviešu valodā Osthofa un Brugmaņa iedomātais skaņu likums tiešām — vismaz vienā izlokšņu daļā — laikam ir bijis spēkā. Tikai jāsaka, ka *v* aiz līdzskaņiem zūd v i s u līdzskaņu priekšā. Tâ vispirms vārdā *pęř[v]manis* „krāsotājs" Valmierā u. c. blakus *peřve* „krāsa" un dažos vietvārdos FBR XII 134. Bez tam vārdos *ciris* „cirvis" un *buris* „burvis" resp. *cieris, buoris* vai formās, kas no tiem radušās (ar *-ris* senā *-rvis* vietā — locījumu ar *-r[v]-* priekš *j* ietekmē) laikam visās lībiskajās izloksnēs un (Kursā un Zemgalē) Iļģu, Vērgalu, Tadaiķu, Skrundas, Sesīles, Sātiņu, Saldus, Brocēnu, Gaiķu, Lutriņu, Raņķu, Kabiles, Vānes, Vīšiņķu, Zaļenieku, Šķibes, Dobeles, Udzes, Līvbērzes, Džūkstes, Elējas, Baldones, Iecavas, Birzgales u. c. lejzemnieku izloksnēs, laikam visās tīrās Vidzemes lejzemnieku izloksnēs un Gaujienas, Trapenes, Jaunrozes, Apukalna, Alūksnes, Zeltiņu, Lejasciema, Augulienas, Gulbenes, Skrīveŗu (Vidzemē), Vecumnieku, Seces, Ābeļu, Biržu, Viesītes, Piksteres, Neretas, Dignājas u. c. (Zemgalē un Sēlijā), Līksnas, Preiļu, Vārkavas, Bērzpils u. c. (Latgalē)

augšzemnieku izloksnēs. Šais divos vārdos (un proti, visos locījumos) *v* ir paglābts rakstu valodā, kâ arī Kurzemes dienvidrietumos un vidienē — Nīcā, Bārtā, Krūtē, Kalētos, Griezē, Lielezerē, Zvārdē, Kursīšos, Paurē, Ciecerē, Remtē, Jaunpilī, Bikstos, Blīdienē (šais vietās *v* no *r* šķiŗ kāds anaptikses patskanis, skat. 66. §), Gaviezē *(ciervis!)*, Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 12, Rundālē, Bauskā, Vallē (Zemgalē), Aderkašu, Piebalgas, Liezēres, Tirzas, Sausnējas, Vestienas, Ērgļu, Meņģeles, Ogres, Taurupes, Dzelzavas, Cesveines, Sarkaņu, Lubānas, Sāvienas, Ļaudonas, Mētrienas, Bērzaunes, Kalsnavas u. c. (austrumu) Vidzemes izloksnēs un Barkavas, Kaunatas, Varakļānu, Viļānu, Baltinavas, Viļakas, Rēzeknes, Dagdas u. c. latgaļu izloksnēs. Ir jāievēro, ka tais augšzemnieku izloksnēs, kas *v*-skaņu te ir paglābušas, aiz *v* te ir zudusi *j* (skat. 84. § c un d), tâ ka *v* atrodas patskana priekšā, kamēr tais augšzemnieku izloksnēs, kas *j* ir paglābušas aiz lūpeņiem (skat. 84. § b), *v*-skaņa te ir zudusi. Dignājas, Viesītes, Piksteres u. c. (Sēlijā) augšzemnieku izloksnēs ir zudusi tiklab *j* aiz lūpeņiem, kâ arī zudis *v* šais vārdos; par tām ir vai nu jādomā, ka te *j*-zudums ir iestājies tikai pēc tam, kad bija zudis *v*, vai arī — ka *v* te varētu būt zudis vispirms tādās formās kâ viensk. nōm. *ciervs* (skat. 38. § c) un (viensk. instr. un) daudzsk. ģen. *ciervu* (skat. 101. § a). Par Valmieras u. c. lejzemnieku izloksnēm (ar *ciris, skapis,* ģen. *cira, skapa)* ir pieļaujama tikai pirmā hipoteze. Tādas formas kâ viensk. ģen. *cirvja* Rundālē u. c. vai *ciervja* Gaviezē varētu būt ieguvušas savu *v* no formām ar *v* priekš *i* un pēc tādu formu parauga kâ *gulbis* : *gulbja.*

Vārdā *kalvis* un formās, kas no tā ir atvasinātas vai ir tam līdzīgas, ir *v* aiz *l* paglābts, un ne tikai Sāvienā un Rēzeknē, kur arī *-rv-* substantīvos ar *-is* ir paturēts, bet arī Vārkavā un Līksnā, tâpat Drustos (daudzsk. nōm. *koļvi* „kalmes“ RKr.

XV 79), kur *-rvis* vietā ir sastopams *-r(i)s;* tas laikam ir tāpēc, ka šais izloksnēs *-lvj-* bija pārvērties par *-ļv-* (skat. 92. § b), tâ ka blakus radās *-ļv-* un *-rvj-*. Par tāmn. *šķilis* blakus *šķilvis* (= lei. *skilvis)* BW 19368 var. sal. lejāk 219. lp. teikto par *cil[v]ēks* u. c.

Tikai no Landskoronas (Latgalē) un tikai viensk. nōmināvā autoram ir pazīstams arī vārds *ûsvis* (lei. *úošvis)* „sievas (vai vīra) tēvs".

Parallēli vārdam *cir(v)is* ir laikam *v* zudis gandrīz visās vai vismaz daudzās izloksnēs daudzsk. nōmināvā *dur[v]is* un vārdā *pur[v]s*, tomēr ne visur, jo te fōnētiskie noteikumi nav vienādi. Tâ, piem., ir sastopams *purvs* jeb *pūrvs* resp. *pur^{a}vs* blakus *ciris* Vaiņodē, Nīgrandā, Lestenē, Bukaišos, Tērvetē, Dobelē, Svētē un Nītaurē; citur *purs* (Valmierā u. c.), *puors* (piem., tāmnieku un dažās augšzemnieku izloksnēs, tâ Ābeļos un Neretā) jeb *pūrs* (piem., Alūksnē, Pildā, Rēzeknē u. c.; skat. 65. §). Šais vārdos *v* varēja fōnētiski zust viensk. nōmināvā *purvs*, viensk. akuzātīvā un instrumentālī un daudzsk. ģenitīvā *purvu*, daudzsk. akuzātīvā *purvus* un daudzsk. lokātīvā *purvuos;* blakus *pur[v]s*, *pur[v]u* utt. ir laikam vēlāk radītas tādas formas kâ viensk. ģen. *pura* utt. Līdzīgi ir noticis ar vārdu *spārs* „dundurs" (piem., Valmierā) blakus vārdam *spārvs* U vai *spar^{a}vs* Jaunpilī un lei. *sparvà*.

Citādi ir skaidrojams vārds *dur(v)is*[93]). Formas ar *-v-* ir sastopamas vismaz to izlokšņu vairumā, kas pazīst vārdu *cirvis* resp. no tā radušās formas. No *durv-* ir radies *duor-* vārdā *duores* resp. tā pārveidojumos Lipaiķu, Turlavas, Snēpeles, Rudes, Dūres, Raņķu, Sakas, Alsungas, Ēdoles, Īvandes, Rendas, Zlēku, Ziņu, Vendzavas, Užavas u. c. izloksnēs vai *duoris* Skrundā, Sesīlē, Sātiņos, Saldū, Brocēnos, Gaiķos, Lutriņos,

[93]) Vārds *durvis*, liekas — pretēji lei. *dùrys* — ir cēlies no kāda *u*-celma, par ko liecina arī austr. *durovys* (ar to pašu nozīmi) Bērzpilī u. c.

Kabilē u. c., bez tam Gaujienas, Trapenes, Ābeļu, Neretas, Biržu, Piksteres u. c. augšzemnieku izloksnēs. Citur runā *duris* resp. tā pārveidojumus; kur — kâ, piem., Valmierā — ir *duris* blakus *ciris, purs,* tur nav zināms, vai te *duris* ir radies no *durvis,* vai tas jāpielīdzina lei. *dùrys:* ka arī latviešu valoda ir mantojusi kādu *duris* (bez *v),* to rāda *duris* blakus *cirvis* un *purvi* Rundālē, *dures* blakus *burvis* u. c. Gramzdā FBR IX 100 un *dur*[*i*]*s* blakus *cīr*[*i*]*s, pūrs* Jaunrozē, Apukalnā, Alsviķī, Lejasciemā, Augulienā. Liekas, ka *v* vārdā *dur(v)is* nav zudis visur pēc vienādiem noteikumiem. Biržos, Ābeļos un Piksterē, kur *-is* palaikam pārvēršas par *-s, v* varētu būt zudis fonētiski daudzsk. nominātīvā un akuzātīvā (starp *r* un *-s)* un daudzsk. ģenitīvā *-(j)u* priekšā, un pēc tam šo *v* zudumu varēja vispārināt. Citur, kur *-is* ir paturēts (kâ, piem., Gaujienā un Trapenē), var domāt, ka ir notikusi formu *duris* (= lei. *dùrys*) un **duorvis* < *durvis* kontāminācija.

Vienā Kursas un Rietumvidzemes izlokšņu daļā *v* aiz līdzskaņiem laikam ir zudis arī jebkuŗa patskaņa priekšā, bet ne visos vārdos. Bez vārda *duor*[*v*]*is* vai *duor*[*v*]*es* tur vēl ir sastopami: *vir*[*v*]*e* Ģeŗos, Mazsalacā, Augstrozē, Slokā vai *vier*[*v*]*e* U un BW 30819 no Sakas; *dzēr*[*v*]*e* Bīlensteinam Grenzen 398, Skrundā, Vecatē u. c. jeb *dzẽŗ*[*ve*] Piltenē, Popē; *dār*[*v*]*a* (rakstu val. *darva*) Lautenbacham BB XVII 273 un BW 19373 (no Alsungas), *dâr*[*v*]*a*[2] (blakus *dzērve*) Kabilē jeb *dâr*[*va*][2] Dundangā, Piltenē; *pẽŕ* Dundangā no *pērve*; Kursas *gâla*[2] (laikam no *galva* = lei. *galvà*) Pērkonē, Gaviezē, Iļģos, Līgutos, Dunalkā, Vērgalos, Turlavā, Snēpelē, Kazdangā, Rudē, Tadaiķos, Skrundā, Sesīlē, Sātiņos, Saldū, Brocēnos, Gaiķos, Lutriņos, Dūrē, Raņķos, Vārmā, (te blakus *spalva*) Kabilē u. c.[94]) jeb tāmn. *gâl*[2]; Kursas *cil*[*v*]*ẽks* apmēram turpat, kur

[94]) Uz dienvidiem un austrumiem no turienes runā *galva* resp. *gal*[a]*va,* tâ Rucavā, Nīcā, Krūtē, Kalētos, Gramzdā, Priekulē, Nīgrandā, Griezē, Zvārdē, Kursīšos, Matkulē, Vānē, Zemītē, Remtē u. c.

gâla^{2} (bet arī Nīcā, Priekulē, Kursīšos, Matkulē blakus *galva* resp. *gal*^{a}*va*)[95]) jeb tāmn. *cilęks* Jūrkalnē, Popē, Rindā, Kārgados, Nogalē, Laidzē, Laucienē, Talsos, Stendē u. c., *cilaks* Zlēkās, Tārgalē, Dundangā u. c. (arī Rietumvidzemes Liepupē FBR VIII 65) jeb *ciliks* Ziŗās, Vendzavā, Piltenē, Zūrās, Užavā u. c.; tāmn. *spall* (< *spalva*) Sārnatē, Ziŗās, Vendzavā, Piltenē, Užavā, Popē, Ancē, Dundangā, Puzē, Ārlavā u. c.; tāmn. *âls*^{2} (no *alvs*^{2}) „alva" Sārnatē, Ziŗās, Vendzavā, Tārgalē, Popē u. c. jeb *al*^{2} (viensk. dat. *allę*^{2}) Dundangā: tāmn. *ball* (< *balva*) Ziŗās, Vendzavā, Užavā; tāmn. daudzsk. nōm. *kal*[*v*]*s* „kalmes" Ziŗās (sal. daudzsk. nōm. *kalven*[*e*]*s* — ar līdzīgu nozīmi — Alsungā un arī vēl *spilvęns*^{2} blakus *cilęks* Nīcā u. c.). Citās tāmnieku izloksnēs *lv* ir paturēts: *spalv*[*a*] Ēdolē, Rendā, Kārgados u. c.; *alv*[*a*]^{2} Ancē (blakus *spall*, *gâl*^{2}), Ārlavā u. c. Sal. arī piezīmes un piemērus Becenbergera Lett. Di.-St. 152 sk. un Spr. d. L. 119, kâ arī FBR III 103 sk., IV 66, VI 52, VII 21, 41, VIII 65, 118, 119, IX 100, XII 134 sk., XIII 72, 102, XV 60, XVI 83, 85, XVIII 22.

Pa daļai te laikam bijusi asimilācija (tâ vārdā *al*^{2} un varbūt arī vārdos *spall*, *ball*, *kals*), pa daļai varbūt (īsti tāmiskajās formās) — *v* zudums, ja tas atrodas starp līdzskaņiem vai vārda beigās. Tādas formas kâ *cil*[*v*]*ęks*[96]) liekas esam līdzīgas ar *vir*[*v*]*e* u. c.; bet, kâ rāda tur blakus esošā forma *spilvęns*, kādu noteiktu rēgulu te nav iespējams dot. Ir jāievēro, ka arī lībiešu valodā (par to Ketunens Liv. Wrtb. XXVIII lp.) *v* aiz *r* un *l* ir zudis.

Par *-vj-* > *-j-* skat. 173. lp.

102. §. *m*, *n*, *ņ*. a) Pirmatnējs savienojums *-mn-* ide. valodās laikam pa daļai ir pārvērties gan par *m*, gan par *n*; par to J. Šmits Kritik 87 skk. un sevišķi 113 skk. un Becenbergers

[95]) Uz dienvidiem un austrumiem no turienes runā *cilvēks*, tâ Rucavā, Kalētos, Gramzdā, Griezē, Vānē, Zemītē u. c.

[96]) *v* zudis arī (izloksnēs) atbilstošajā slavu vārdā, piem., *čiłek* vai *čełek* (kr. izloksnēs) Šachmatovam Энц. слав. фил. 11, 1, 152. lp.

GGA 1896. g., 963 skk. Tomēr tuvāki apstākļi, kādos šī pārvēršanās notikusi, vismaz par baltu valodām nav droši izzināmi. Kur tagad latviešu valodā ir sastopams *-mn-*, tur starp *m* un *n* ir zudis kāds patskanis, tâ vārdos ar *-nieks, -niece,* piem., *sàimnieks* no *sàiminieks* vai *sàimenieks,* un *sàimniece.* Aiz kāda gaŗuma arī te izloksnēs ir viens nāsenis zudis: *saimieks* Valmierā, Augstrozē, Mazsalacā, Olainē, Sesavā, Zaļeniekos, Bēnē, Zemītē, Vānē, Saldū, Dūrē, Turlavā u. c., *seimieks* (sal. lei. *šeimýna*) Padurē, Klosterē, *sę̂miks*[2] (ar *ę̄* < *ei*) Ziŗās, *saimęc* Rindā, *saimeks* Rūjienā FBR III 48, *saimeks* jeb *saineks* Svētciemā XV 60, *kārum*[*n*]*eks* Limbažos, *sainieks* Lautenbacham BB XVII 276, *sainiks* Zlēkās, Vendzavā, Piltenē, Popē, Rindā, Dundangā u. c., *sainiece* Jaunpilī, Lautenbacham l. c. 290 u. c. Sal. lei. dial. *prie*[*m*]*nę̄* „Hausflur" LChr. 384, 13. Aiz kāda īsa saknes patskaņa, tâ vārdā *zemnieks, -mn-* visnotaļ šķiet paglābies.

Arī salikteņos radies *-nm-* izloksnēs ir vienkāršots (par *m*): *siê*[*n*]*mālis* U jeb *siê*[*n*]*malis*[2] Zvārdē u. c., *cie*[*n*]*māte* Jaunpilī u. c., *vī*[*n*]*męd̦us* BW 1467 var. „medalus" (?), dial. *vie*[*n*]*mę̄r.*

b) Jaunpilī zūd *n* nōmināttīva *-s* priekšā piedēklī *-ēno-,* piem., *sivę̄*[*n*]*s, puisę̄*[*n*]*s* (ģen. *puisę̄na),* un arī viensk. nōmināttīvā *bę̄*[*n*]*s* „bērns" (tas ir sastopams arī Remtē, Viesatos, Bikstos, Jaunpagastā, Sabilē u. c.; sal. arī *bę̄*[*n*]*c* 103. § a) no *bę̄*[*r*]*ns,* kamēr, piem., adjektīvā *lę̄ns n*-skaņa ir patvērusies.

Valmierā, Trikātā, Burtniekos, Ēvelē, Cēsīs, Skujenē, Drustos, Raunā, Smiltenē, Cirgaļos, Piebalgā, Palsmanē zūd *n* viensk. nōmināttīvā deminutīvos ar *-īno-,* piem., *mežīc* (viensk. ģen. *mežīna)* no *mežīnc* ar *-nc* < *-ns* (skat. 115. § a), kamēr, piem., vārdā *vīnc* (< *vīns)* turpat *n*-skaņa ir paturēta; varbūt šo *n*-zudumu ir veicinājuši deminutīvi ar *-īc* < *-īt*[*i*]*s* (piem., *brālīc,* ģen. *brālīša).*

c) Izloksnēs ir *ņ* zudis *-š* priekšā formā *viņš* un deminutīvos ar *-iņš*. Pie tam iepriekšējo *i* tādā gadījumā pagarina: *vîš*[2] un, piem., *ganîš*[2] (viensk. ģen. *ganiņa)* Stendē u. c. Bet, tâ kâ *vīš* bieži atrodas proklizē, tad pa lielākai daļai tas ir saīsināts par *viš: viš* blakus *ganīš* Slokā, Talsos, Skrundā, Īvandē u. c. Tais tāmnieku izloksnēs, kur piedēkļu gaŗumi ir palaikam saīsināti, ir blakus *viš* arī *ganiš*, tâ Dundangā, Popē, Pūrē, Rojā, Zlēkās u. c.; par to Mūlenbachs IF XVII 434[1].

d) Atsevišķi gadījumi: *viê*[*n*]*reiz* Jaunpilī, Cirgaļos u. c.; *ręs*[*n*]*galis* (visās la. izloksnēs); *siks*[*n*]*spārnis* (sal. lei. *šikšnósparnis)* Valmierā u. c.; *pir*[*m*]*piene* „govs, kas pirmo reizi slaucama“ Nidā; *pîrpienc* Lazdonā u. c. FBR IX 136 no *pîrmpiens; dzir*[*n*]*kalis* U; *jau*[*n*]*kundze* Mežamuižā FBR XII 14; *jaû*[*n*]*kungs, Jaû*[*n*]*pils, viê*[*n*]*gad, viê*[*n*]*dien* blakus *viêndie*[*n*] Ērgļos XIV 124; *jau*[*n*]*brālęni* un *jau*[*n*]*māsęnas* Rucavā VII 121, *jau*[*n*]*brālīši* RKr. XVI 88 no Nīcas; *Jaû*[*n*]*dzums* (ļoti parasts mājvārds)<*Jau*[*n*]*(d)zemis* („Neusass“); *strâd*[*n*]*eks*[2] „strādnieks“, *vie*[*n*]*c pats* „viens pats“ Liepupē FBR VIII 65; viensk. nōm. *spār*[*n*]*s* U>austr. *spuor*[*n*]*c* Zvirgzdinē X 27 (te arī *gur*[*n*]*c)* un Kārsavā XII 52; *krās*[*n*]*s* Jaunpilī, Dundangā, Svētciemā u. c. jeb *krā*[*e*]*s*[*n*]*c* Kalsnavā, Ļaudonā u. c. (citur: *krâ*[*s*]*nc,* skat. 108. § b); *alks*[*ni*]*s, slieks*[*ni*]*s* u. c. Dundangā V 125; *bęr*[*n*]*s* Rietumvidzemē (skat. RKr. XIII 83), Palsmanē, Mazsalacā, Sakā, Alsungā, Ēdolē, Īvandē, Ugālē, Kārgados, Vandzenē, Nogalē, Laucienē, Talsos, Vērgalē, Gaviezē, Dunalkā, Turlavā, Vībiņos, Vārmā, Vānē, Zemītē, Smārdē, Olainē, Elējā, Rundālē, Bauskā, Baldonē, Iecavā u. c. jeb *bęr*[*n*]*c* Suntažos, Vecpiebalgā u. c., no kam austr. *bār*[*n*]*c* Kārsavā un Zvirgzdinē; par to arī Becenbergers Lett. Di.-St. 17,[14] un Spr. d. pr. L. 26; Rozēnos un Mazsalacā viensk. nōmināt̄iva *bęr*[*n*]*s* ietekmē arī pārējos locījumos ir zudis *n* (ģen. *bęra* utt.), kamēr pa lielākai daļai (tâ

Sakā u. c.) pārējos locījumos *n* ir paglābts (ģen. *bę̄rna* utt.). Vietvārdu piemērus sniedz E. Hauzenberga FBR XII 135 sk.

103. §. *r, l.* a) Izloksnēs, sevišķi Kursā un Zemgalē un Cirgaļos FBR IV 53 sk. un Smiltenē XVI 162, diezgan bieži zūd (Cirgaļos sevišķi aiz *ā)* tautosillabisks *r* aiz diftongiem un gaŗiem patskaņiem; ap Platoni un Dobeli tas, šķiet, notiek visos gadījumos, skat. KZ XLIV 59 skk. Pie tur minētajām formām lai te ir pievienotas šādas: *pę̄sluot* U blakus *pę̄rslāt* „snigt mazām pārslām"; *zie*[*r*]*ņi* „zirņi" Lautenbacham BB XVII 273, *kuo*[*r*]*ls* „kurls", *Kā*[*r*]*lis* „Kārlis" turpat 276; *spâ*[*r*]*ns*[2], *pē*[*r*]*le* u. c. Kabilē; daudzsk. ģen. *sē*[*r*]*dieniņ*[*u*] „sērdieņu" Mag. VIII 111, 1406. nr-ā (no Dundangas); *vā*[*r*]*na* Jaunpagastā, Platonē u. c.; *šķuõtele* Valmierā vai *skuotele* U blakus *šķuõrtele* Сборн. LXVII, 3. nr-a 43. lp., vai *skuortele* U „priekšauts" (no vlv. *schortel);* citus piemērus skat. FBR IV 66, V 103, 125, VII 42, 58, VIII 65, IX 136, XII 14, 136 sk., XIII 104, XIV 85, XV 149, XVI 85, RKr. XX 80 un 82. Ļoti izplatīts ir (arī patskaņu priekšā!) Kursā un Zemgalē priedēklis *pā*[*r*-], skat. Лат. предл. I 152 sk.; tâpat — *bę̄*[*r*]*ns* Griezē, Lielezerē, Zvārdē, Kursīšos, Sesīlē, Sātiņos, Paurē, Saldū, Brocēnos, Gaiķos, Lutriņos, Tērvetē, Zaļeniekos, Udzē, Līvbērzē, Apšupē, Pienavā, Dobelē, Blīdienē u. c., tāmn. *bę̂ns*[2] (skat. 60. §), daudzsk. nōm. *bę̂*[*r*]*n*[*i*] Popē, Rindā, Dundangā, Puzē un Sasmakā un *bę̀*[*n*]*c,* ģen. *bę̀*[*r*]*na* Drustos RKr. XV 69; sal. arī tāmn. daudzsk. nōm. *bę̄*[*r*]*n*[*i*] blakus viensk. nōm. *bę̄r*[*n*]*s* Virbos, Spārnē u. c. Par Griezi u. c., kur *a* un *e* tautosillabiska *r* priekšā viscaur paliek īsi, laikam ir jādomā, ka forma *bę̄*[*r*]*ns* tur ir radusies no rakstu val. *bę̄rns* (ko katru svētdienu dabūja dzirdēt baznīcā): tāda skaņu rinda, kur gaŗam patskanim seko tautosillabisks *r* (līdzskaņu priekšā), ir tieši šām izloksnēm citādi pavisam sveša un tāpēc arī grūti izrunājama, sal. arī *pā*[*r*] — tais pašās izloksnēs Лат. предл. I 152 sk.

b) Atsevišķi gadījumi: *uot*[*r*]*sẽta* Lautenbacham BB XVII 288; *jẽ*[*l*]*kuls* U un RKr. XV 78 jeb augšz. *jā*[*l*]*kula* BB XII 217 „neizkaltēta labība"; *kaĩ*[*l*]*sala* Raunā; *liẽ*[*l*]*s* Džūkstē jeb *liẽ*[*l*]*c* (ģen. *liẽla)* Raunā un Valmiermuižā, sal. 115. § a. Šais vārdos *l* varbūt ir zudis tāpēc, ka tas atrodas starp gaŗu patskani un līdzskani vai arī disimilējoties. Būga Aist. St. 127 domā, ka arī la. *liêsa* „селезёнка" — blakus lei. *lieleša̍* — ir cēlusies no *lie*[*l*]*sa*.

104. §. *s, (š,) z.* a) Laikam ar pārlatvinātu lībiešu ietekmi (pašu lībiešu valodā vārdi nesākas ar kādu līdzskaņu savienojumu) ir izskaidrojams reti sastopamais *s-* (resp. *š-)* zudums vārda sākumā cita kāda līdzskaņa priekšā. Tâ vārdos *ķilvis* U „Hühnerkropf" blakus *šķilvis* BW 19368 un lei. *skilvis* (ar *s-* resp. *š-*zudumu te var izskaidrot *ķ-*gaidāmā *c-*vietā, skat. 89. § c); *tařks* U un Baldonē blakus parastajam *stārks* vai *stařķis; pīķeris* U blakus parastajam *spīķeris;* [*s*]*piẽķ*[*i*]*s* Limbažos; citus piemērus skat. Изв. XVII 4, 132.

b) Dažās Kurzemes vidienes izloksnēs zūd (arī teikuma sakarā) *z,* ja aiz tā seko *l, r, n: ā*[*z*]*likt, ū*[*z*]*nest, ū*[*z*]*rakt, ne'ma*[*z*] *nevar* u. c. Lutriņu Jaunāmuižā, *ū*[*z*]*likt, ā*[*z*]*liegt* u. c. Skrundā, Raņķos, Dūrē, Vārmā (blakus *āzmirst* Raņķos RKr. XVI 210), skat. Лат. предл. I 205.

Par *s-* un *z-* zudumu disimilācijā skat. 108. § b_3.

105. §. *k.* a) Tâ kâ ģermāņu valodās *skl-* ir laikam pārvērties par *sl-* (par to Zībss [Siebs] KZ XXXVII 285 līdz ar norādījumiem par literātūru), tad Prelvics KZ XLVII 304, Johansons BBrB XIV 295[1] un 317, Zībss l. c. u. c., atsaukdamies uz lei. *slẽpti* (= la. *slèpt)*: gr. κλέπτειν u. c., domā, ka arī leišu — un līdz ar to arī latviešu — valodā *skl-* ir pārvērties par *sl-*. Ja šī lei. *slẽpti* un la. *slèpt* etimoloģija — kas nekādā ziņā nav obligāta — būtu pareiza, tad *k*-skaņai vajadzēja būt zudušai jau baltu pirmvalodā. Vienā latviešu valodas apgabala

daļā (piem., ap Valmieru) gan tagad nav nevienas formas ar *skl-*, bet pārējās latviešu izloksnēs (BW gan tikai sniedz kursiskā apgabala piemērus) un laikam visos leišu dialektos formas ar *skl-* ir vēl tagad sastopamas. Visām šām formām tad būtu bijis jārodas ar kādu baltu valodām īpatnēju kontāmināciju no formām ar *kl-* un no formām ar *sl-*; tāda norise ir iespējama, tomēr ne visai paticama. Bet nav arī vajadzības domāt, ka Valmieras u. c. izloksnēs *skl-* būtu pārvērties par *sl-*. Tur ir sastopams *sl-*, kas atbilst savienojumam *skl-* citās izloksnēs, tikai vārdā *slîdêt* (un tam piederīgajās formās); te *sl-* var būt vecs savienojums (sal. gr. ὀλυσθάνω u. c. Buazakam [Boisacq] Dict. ét. 697). Vārdā *sklidêt*, kam ir līdzīga nozīme, *skl-* varētu būt radies, kontāminējot **kl-* (sal. *ghl-* sav. formā *glītan* u. c.) un *sl-*.

b) Atsevišķi gadījumi: *nie*[*k*]*bīlis* U „apmelotājs"; *ap*-[*k*]*ārt* Augstrozē u. c. (skat. Лат. предл. I 29); skat. arī FBR XII 138.

Par *k* zudumu disimilācijā skat. 108. § b; tālāk skat. 114. §.

c) Fortunatovs BB III 56, Johansons PBrB XV 233 un Pētersons IF XXIV 276 sk. domā, ka leišu un latviešu izloksnēs *k* zūd starp *l* un *t*; te viņi balstās uz lei. *žaltỹs*, la. *zaĺtis* blakus lei. *žaĺktis* (Būgam РФВ LXV 306), la. *zaĺktis*, lei. *smiltìs*, la. *smìlts* blakus la. *smilkts*, lei. *ìltis* blakus la. *ilkss*. Šī hipoteze ir varbūt iespējama, bet ne droša. *smilt-* var piederēt pie saknes formas *smel-* (piem., la. vārdā *smelis*, par ko Persons BB XIX 268), it īpaši kad lei. *smẽltė* „smilts" (Būgam Aist. St. 137) Dusetās ir sastopama blakus vārdam *žaĺktys*. Analogi var izskaidrot abus pārējos vārdus; lei. *žaltỹs*, la. *zaĺtis* varbūt attiecināmi uz lei. *žãlias*, la. *zaļš*, la. *zẹ̀lts* u. c. (par to Zubatijs BB XVII 327 sk. un Oštirs WuS IV 214), pie kam blaku formas *-lkt-* būtu radies no *-lgt-* (sal., piem., la. *zaļguôt*). Sal. vēl Būgas aizrādījumus Изв. XVII 1, 49 un la. *žuĺts* blakus viensk.

akuzātīvam Sulckte[97]) (1587. g. izdotajā Passio) un ſzulckte (Psalmen[2] 47 b) ar *-lkt-*, kas radies, kontāminējot *-lk-* vai *-lg-* (skat. sensl. žlъčь un la. *žuldze* RKr. XVII 67) ar *-lt-* (sal. sensl. žlъtь), kâ arī la. *mùrguôt* blakus *murdêt* (te *-rd-* nekādā ziņā nav radies no *-rgd-*) „fantazēt". — Jaunināj ums ir laikam la. *milkti* Zb. XVIII 267 blakus parastajam *milti*, lei. *mìltai*.

106. §. *t, d.* a) Baltu un slavu valodās (par ko Gramons Bull. XXIV 8 sk.) savienojumi *ts* un *d(h)s* (laikam asimilējoties caur **ss*, sal. gr., lat. un ģerm. *ss* no *ts*) ir pārvērtušies par *s*; tâ, piem., la. *krisls* „Stäubchen, Graus", lei. *krìslas* „druska" (: la. *kritu*, lei. *kritaũ*); la. *dziêsma* vai dial. *dziesme*, lei. *giesmẽ* (: la. *dziedāt*, lei. *giedóti*). — Arī vārda sākumā *s*-liekas dažkārt radies no *ts*; tâ la. vārdā *sarĝs*, lei. *sárgas* blakus kr. *сторож* u. c., skat. Слοлт. Эт. 43.

Kur savienojums *ts* latviešu valodā ir radies sekundāri, tur tai vietā tagad ir sastopams *c*, skat. 76. § e.

Salikteņos *bal*[*t*]*seris* „zirgs ar baltām krēpēm" Lautenbacham BB XVII 285 un *sẽ*[*t*]*starpis* Smiltenē u. c. [*t*]*s* ir radies no tāda *ts*, kas nav pārvērties par *c*.

b) *d(h)* ir baltu un slavu valodās zudis *m* un *n* priekšā: la. *ẽ*[*d*]*mu*, lei. *ẽ*[*d*]*mi* „(fr)esse", la. *ẽ*[*d*]*ma* „ēsma"; la. *duô*[*d*]*mu*, lei. *dúomi*; la. *brìe*[*d*]*nu*, *lìe*[*d*]*nu*, *rùo*[*d*]*nu* 612. § e; la. *blè*[*d*]*ņas* blakus *blèdis* (tas — kâ aizrāda Brükners AfslPh. XX 516 — no kāda senkr. *блядь*; attieksmē uz nozīmi sal. sensl. *blędь* „nedarbs"); dial. *slie*[*d*]*ne* ME „Spur"; dial. *palai*[*d*]*ne* BW 29431, Ērgļos, Lazdonā u. c.; dial. *strā*[*d*]*nieks* Lizumā, Vestienā, Lazdonā u. c.; dial. *nibẽ*[*d*]*nieks* Dzirciemā Etn. IV 38; austr. *ìnei*[*d*]*nīks*[2] Alūksnē RKr. XVII 133; vietvārds *Laî*[*d*]*nis* Lvv. I 85. Par to arī Leskīns Nom. 347 un 418, Persons Beitr. 117[1] un 445 un Bernekers Wb. 711 s. v. *lẽnь*.

[97]) Par šā vārda ieskaņu sal. sensl. zlъčъ u. c. Osten-Zakenam IF XXXIII 207 un Spechtam KZ LVI 123 sk.

Kur sastopam *d* tādā pozicijā, tur tas izskaidrojams ar radu formu ietekmi; piem., la. *ēdminis* U „ēsma“, *blēdņas* (= *blèņas*) BW 808, 2 var. (I 856. lp.), *nebēdnieks* (= *nibēnieks*), *strādnieks* u. c. Vārdā *sudmalas* ir *dm* radies no *tm*, skat. 95. §, tâpat laikam arī aizgūtajā vārdā *vadmala*, par ko ME s. v.; ka *d* ir zudis nāseņu priekšā arī aiz īsa patskaņa, rāda lei. vārds *demì*, ja tas varbūt nav darināts pēc *dúomi*, *ėmi* u. c. parauga. Par *dv* likteni skat. Mélanges ling. off. à M. H. Pedersen 420 sk.

c) Ciblas FBR VI 36, Zvirgzdines X 27, Kārsavas XII 52, Pildas XIII 45, Kalupes XVIII 37, Līksnas, Dagdas, Andrupines, Ludzas, Viļakas, Balvu, Lašu u. c. austrumizloksnēs zūd *t* savienojumā *-sts* (kur starp *t* un *s* ir izkritis kāds patskanis), piem., viensk. nōm. *piers*[*t*]*s* „pirksts“ blakus ģen. *piersta*. Citur *sts* disimilējoties pārvēršas par *ts* > *c*, skat. 108. § b.

d) Dažās izloksnēs *t* zūd *k* un *p* priekšā: *pakava* no kr. *подкова*; *a*[*t*]*kal* Valmierā, Nīcā u. c.; *å*[*t*]*kan* Birzgalē; *ru*[*t*]*ki* un *svę*[*t*]*ki* Valmierā, Cirgaļos, Raunā, Rūjienā u. c. jeb *svę*[*t*]*ki* Dzērbenē, Vecpiebalgā u. c. (turpretim *rutki* Ērgļos, Piksterē, Viesītē, Vārkavā u. c.); dial. *buka* „būdiņa“ U blakus *butka* no kr. *будка*; *ļau*[*d*]*pete* U „Allermannshure“; *a*[*t*]*pakaļ* Nīcā u. c. Arī *d* — priekš *g*: *vęga* LP IV 201 no *vędga* „lauznis“; sal. arī *bal*[*t*]*galvis* U vai *bal*[*t*]*gālis* Lautenbacham BB XVII 284, *brū*[*t*]*gānc* Valmierā u. c., kâ arī lei. *.gaĩ(d)gystė*, *drú(t)galis* u. c.

e) *t* ir zudis starp *s* un *m* vārdā *asmīte* (Bērzaunē, Vestienā u. c.) „arkla astotā daļa“ (zemes mērs) : lei. *ãšmas*, pr. *asma-*, sensl. *osmъ* „astotais“ un izlokšņu formās *krus*[*t*]*māt*[*e*] un *krus*[*t*]*meit*[*a*] Lādē FBR XI 71. Starp *s* un *l* — laikam vārdos *slāt* II ME un *slēmere* ME.

Leišu un latviešu valodā *t* laikam ir zudis *l* priekšā vārda sākumā: *lâcis*, lei. *lokỹs* blakus pr. clokis (un Tlokunpelk „Lāču-

purvs“); par to Mikola BB XXII 244 sk., Becenbergers XXIII 314, Būga PΦB LXVI 251, Osthofs PBrB XIII 413.

107. §. Lūpu slēdzeņi zūd tikai reti; tâ laikam vārdā *liesma* blakus lei. *liepsnà* (Būgam Aist. St. 74) un katrā ziņā izlokšņu vārdā *pom[p]t* „pampt“ (tag. 3. pers. *pom[p]st*) Lazdonā u. c. FBR IX 136 un Jaungulbenē; *dâŕ[b]niks*[2] Dundangā FBR V 125; *la[b]'vakar* Dundangā l. c., Ugālē VII 22, Zlēkās 42, Liepupē VIII 66, Mežamuižā XII 14, Liezērē XIV 184, Svētciemā XV 60, Piltenē XX 43.

h) **Disimilācija**[98])

108. §. a) **Līdzskaņu pārveidojumi disimilējoties.** 1. *l (ļ): linceļš* (no *liēlceļš*) Augulienā, Baltinavā, Gulbenē, Lejasciemā, Zeltiņos jeb *lìerceļš*[2] (tas laikam cēlies — kā aizrādīts 65. § — no **lirceļš*, kas savukārt no **lilceļš* < austr. *līlceļš*, skat. 60. §) Alūksnē un Biržos; *męlkunis* (< *męlkulis*) Vecumniekos > tāmn. *męlkęns*[2] Dundangā; skat. arī ME un Mag. XIII 2, 67; *skalgans*[2] Dundangā, Īvandē, Ziŗās, Piltenē, Puzē, Popē, Sarkanmuižā, Zlēkās, Zūrās, Svētciemā u. c. (skat. ME) jeb *skàngals* Drustos, Raunā, Valmierā u. c. no *skalgals* BW 15997, 2 var.; *platmene* BB XII 231 jeb *platmaņa cępure* Mag. XIII 2, 47 = *platmalas cępure* jeb *plątmale; liêne* Alsviķī FBR XIX 125 jeb *liêna* Mazlaicenē VIII 41 no *lêle* „dēle“; *slaũkuris* Mežotnē no *slaũkulis* „Wischlappen“; vietvārds *Sērpils* < *Sēlpils; mārpilieši* BW 7897, 3 „mālpilieši“; *lērdiņiś* Līvānos FBR XX 140 jeb *lierdīnęs* Biržos XII 70 „lieldienas“; *praûls* no **pļaul(a)s* = lei. *pjáulas* Būgam PΦB LXVI 229; *sterlęt* Aknīstē FBR XV 173 no *stellêt*.

2. *r: pārkalas* U u. c. no *pārkaras*; dial. *skrīvelis* < *skrīveris; skruõdelis* no *skruõderis* (no vlv. *schrôder*); *brūvelis* <

98) Par to arī Zubatijs Austrumā 1896. g., 227 sk. Vietvārdu piemērus min E. Hauzenberga FBR XII 135 skk. un 141 skk.

brūveris; biĩģelis < *biĩģeris; kuõrtēlis; krizduoles* no v. *Christdoren*, par ko Prelvics BB XXII 305; *rīkulis* U un LP VII 1, 140 no *rijkuris; pēlminderis* no *pērminderis; kreilis* no **kreiris* > *ķeiris; luokturis* ME un EH < *ruokturis; kankaŗi* — laikam no **karkaŗi*, sal. *kaikaris* „noskrandis cilvēks", *kaikarains* vai *kākarains* „pinkains", *kākari* „lupatas" BW 20430, 1 var., *kakarnieks* „no lupatām austa sega"; *sudabrs* jeb *sidabrs*, lei. *sudābras* jeb *sidābras* : pr. sirablan, pirmsl. **sъrebro* (par ko Fortunatovs Сборникъ въ честь Ламанскаго 1434), sensl. *sьrebro*.

3. *n, m: bēliņģis* U un Nīcā blakus parastajam *bēniņš*; augšz. vietvārds *Kołdabruņa* blakus *Kołnabruņa* resp. *Kołnabriņa* FBR XII 60 un XVII 43; dial. daudzsk. dat. *muĩs*[2] „mums" (blakus *jumĩs*[2]) Ugālē, Dundangā, Puzē, Sasmakā, Laidzē, Talsos, Stendē, Lībagos, Jaunpagastā u. c. (par to Becenbergers Lett. Di.-St. 163), kâ arī kādā laikam 17. gadsimteņa pirmajā pusē uzrakstītā tekstā, par ko Apskats I 255; *vañgale* „Mangelholz" blakus *mangale; mediķis* U „Mönch an der Schleuse" blakus *meniķis*.

4. Citi gadījumi: dial. *velme* ME no *velve; virbe* BW 1861 un pr. wirbe blakus la. *vìrve*, lei. *virvẽ; vagulis* blakus *vabulis; vanskars* (lei. *vanskariai* Lit. Mitt. I 52) laikam no **vanspars*, par ko KZ LII 119; *guļbys* Zb. XVIII 468 „kartupeļi" blakus *bulbes* U, lei. *bulbės;* augšz. *slap*[*j*]*drogs* Varakļānos FBR XI 106 < **slapjdrabs* > *sladrabs* U „slapjdraņķis"; dial. *vimba* „raudulīgs cilvēks" blakus *bimba* tp.; *kumpis* „sūknis" Alūksnē no *pumpis;* dial. *pakuope* ME laikam no **papuope* (: *puopis*); dial. *bundęga* laikam no *gundęga; vīdrieksne* ME (lei. *vendrýkštis* „spiraea"), kāds augs, laikam no **vīgrieksne*, sal. *vīgrieksts* tp. (lei. *vengrýkštis*); austr. *apkapļa* Ciblā FBR VI 37 no *apkakle;* dial. *skrīdēties* IX 135 < *strīdēties;* daudzsk. nōm. *sauči* „kurpnieki" BW 9631, 4 no *šauči*, skat. ME s. v.

saucis; viensk. nōm. *trešais, dižais* blakus *jaunaiš* u. c. Rucavā FBR VII 124. Gan ne visi šie piemēri te pieder pavisam droši.

b) **Līdzskaņu zudums disimilējoties.** 1. *l, r, n: siekalas* no *sliekalas* (bet skat. arī ME s. v.); *bezdelîga* jeb kurs. *bezdelinga* blakus kurs. *blezdelinga* Becenbergeram Spr. d. pr. L. 144 un lei. *blezdingẽ; ję̂*[*l*]*kula* ME; *kaî*[*l*]*sala* ME; *liẽ*[*l*]*ceļš* ME; *liê*[*l*]*saišķis* ME; *skalma*[*l*]*ka* ME; *edz kur* BW 19049 jeb *e kur* no *re(dzi) kur; iere* LP VI 244 u. c. no *riẽre* (Jaunpilī); *ķeīris,* skat. 89. § d; *ērbẽ*[*r*]*ģis* jeb *ēberģis* FBR IX 100; *p*[*r*]*īpirte* Rucavā VIII 141 „pirts priekšnams"; dial. [*r*]*uõdere* II M s. v.; dial. [*r*]*ùorītis*[2] ME s. v.; dial. *cau*[*r*]*dures* FBR VII 139; dial. *ùķeris*[2] ME — laikam no **rūķeris;* skat. arī *p*[*r*]*a* 549. §, *p*[*r*]*ie* 559. § un *pā*[*r*] — 551. § (latviešu valoda necieš divu *r* vienā vārdā, izjemot salikteņos); *driģenes,* laikam no **drignenes,* sal. lei. *drìgnės.*

2. Atsevišķi gadījumi: dial. *ap*[*k*]*akle;* dial. *mal*[*k*]*cirksnis* ME; *vīrēksne* „spiraea ulmaria" laikam no **vīgrēksne,* skat. ME s. v.; dial. [*d*]*ūdieviņš* ME; dial. *sla*[*p*]*drabs* „slapjdraņķis"; dial. *krâ*[*s*]*ns* (ak. *krâsni*); dial. *stra*[*z*]*ds* u. c.; dial. [*v*]*īveles* ME; vietvārdu piemērus min E. Hauzenberga FBR XII 133 skk. un 143.

Haploloģisks zudums: pag. 3. pers. *pamierkava(va)* u. c. Aknīstē FBR XV 190; *ûd*[*ęn*]*ains* ME „ūdeņains".

3. Lestenē, Džūkstē, Slampē, Slokā, Dikļos, Valmiermuižā, Burtniekos, Ēvelē u. c. (skat. Лат. предл. I 202) zūd — arī salikteņos un teikuma sakarā — *s* resp. *z,* ja aiz tā seko *c* resp. *dz:* viensk. nōm. *kru*[*s*]*ts, aûg*[*s*]*ts* (ģen. *krusta, aûgsta*) u. c.; *ma*[*zs*] *cinis; man*[*s*] *cir*[*v*]*is; ši*[*s*] *cir*[*v*]*is; mẽ*[*s*] *dzeŗam; be*[*s*] *cauruma; i*[*s*]*cept, i*[*z*]*dzīt* u. c., skat. Лат. предл. I 202 sk. Sal. sensl. *i*[*s*]*cěliti* u. c., kâ arī senprovansiešu *Critz* no *Christus* u. c. un senīsl. viensk. ģen. *prez* (no *prests*) „priesteŗa".

4. Disimilējoties zūd *k*-skaņa vārdos ar vecu *-ksk-* vai *-kšķ-* > augšz. *-kšk-*: augšz. daudzsk. ģen. *piršku, valšku* u. c. (: *pirkstis, valksts* „apgabals, pagasts" u. c.) Jaungulbenē, kur blakus ir tādas formas kâ daudzsk. nōm. *tukši, pakši, dakšas* u. c., tâ kā vārdos *piršku, valšku* laikam nevar būt kāda *-kš-* metateze; dial. *lie*[*k*]*šķere* ME; vietvārds *Aû*[*g*]*s*[*t*]*-kalniņi* Lvv. I 65.

Savienojumā *-kšķ-* > augšz. *-kšk-*, liekas, var zust arī beidzamais slēdzenis. Tādu hipotezi gan nepierāda Leskīna IF XIII 175 minētās formas (daudzsk. ģen. *rīkšu* blakus *rīkšķu* un tag. viensk. 1. pers. *baukšu* blakus *baukšķu*), jo par tām var domāt, ka tanīs zudis *t* starp *s* un *j* (skat. 85. § a), un vārdā *baukšu* skaņu kopa *-kšu* var atbilst arī lei. *-kšiu;* bet te ir jāievēro augšz. *mokšora* Becenbergeram Lett. Di.-St. 146 jeb *makšere* RKr. XVII 132 u. c. blakus parastajam *makšķere* un lei. *meškerẽ*.

Grūti ir izskaidrojams tāds augšz. *-šk-*, kas atbilst lejz. *-kš-:* tāds *-šk-* var būt cēlies vai nu no *-kšk-* < *-kšķ-* (no *-kstj-*), vai no *-šķ-* < *-stj-* resp. *-skj-* (kamēr tam atbilstošais lejz. *-kš-* var būt cēlies no *-ks*[*t*]*j-*), vai arī (kâ, piem., aizrāda Brugmanis Grdr. I² 868) — ar metatezi no vecāka *-kš-*. Piemēri: lejz. *aûgšā* (: *aûgsts*) — augšz. *aušķā* Dzelzavā, Cesveinē, Lubānā, Gulbenē, Alūksnē, Vestienā, Kalsnavā, Lejasciemā, Biržos, Ābeļos, Sēlpilī, Dignājā u. c. (blakus augšz. *augška* Becenbergeram Lett. Di.-St. 40³ un viensk. lok. *augšā* Vārkavā, Kaunatā, Barkavā, Varakļānos, Bērzpilī, Apukalnā u. c.); lejz. *apakšā* (par *-k-* skat. 114. §) — augšz. *opaušķā* Mētrienā, *apušķā* Dzelzavā, Palsmanē, Jaunpiebalgā, Kalsnavā, Alūksnē, Lejasciemā, Augulienā, Liepkalnē, Ābeļos, Dignājā u. c., *opušķā* Skrīveŗos, Bērzaunē, Cesveinē, Lizumā jeb *apaškā* Biržos, Zasā u. c. (blakus *apukšā* Galgauskā, Mazlaicenē u. c.); lejz. *prìekšā* un *ìekšā* (par *-k-* skat. 114. §) — augšz. *prieškā, ieškā* Dzelzavā, Adulienā, Tirzā, Sāvienā, Odzienā, Liepkalnē,

Gaujienā, Vestienā, Kalsnavā, Ļaudonā, Cesveinē, Viesītē u. c. jeb (austr.) *prīškā, īškā* Balvos, Vecgulbenē, Lubānā, Jaunrozē, Apukalnā, Alūksnē, Alsviķī, Lejasciemā, Augulienā, Biržos, Dignājā, Lašos, Līksnā, Vārkavā, Preiļos, Barkavā, Varakļānos, Ludzā, Bērzpilī, Andrupinē, Krāslavā, Naujenē u. c.[99]) (blakus *priekšā, iekšā* Galgauskā, Gulbenē, Vējavā, Palsmanē u. c.); lejz. siev. dz. viensk. nōm. *tukša* (ar *-kš-* no *-ks*[*t*]*j-*) — augšz. *tuška* Skrīveros, Sēlpilī, Krustpilī, Vestienā, BW 6780, 3 var. (no Līksnas) un 16361 (no Seces) u. c., vai (austr.) *tyuška* (ar *yu* <*ū*) Baltinavā (blakus *tukša* Gulbenē, Jaunrozē, Apukalnā, Lejasciemā, Alūksnē, Meņģelē u. c.); lejz. *dakšas*[100]) — augšz. *dåškas* Talkā, Devēnā, Kalsnavā u. c., un BW 22580 var., sal. arī daudzsk. dat. *dåškęm* Meņģelē, Ogrē un Taurupē (blakus *dokškas* Cesveinē, Bērzaunē, Ļaudonā, Bučauskā u. c. un *dakšas* Jaungulbenē, Alsviķī, Alūksnē, Lejasciemā, Augulienā jeb *dakšys* Barkavā resp. *dokšys* Lubānā); lejz. viensk. ģen. *îkš(ķ)a* (: *îkstis*, sal. veclei. *inkštys* Becenbergeram BGLS 287 un pr. instixs) — augšz. *īška* Vestienā, Kalsnavā, Bērzaunē, Mētrienā, Sarkaņos[101]) u. c. jeb *eiška* Sēlpilī, Secē u. c. (blakus *eikška* Ciblā, *īkša* Druvienā jeb *ikša* Jaungulbenē un Alūksnē); lejz. *aulekšiem* — augšz. *auleškiem* Bērzaunē; lejz. *rikšiem* — augšz. *riškim* Zasā. Sal. arī viensk. ģen. *pokška* Sēlpilī un Kalsnavā jeb *påkšķa* Ērgļos (lejz. *pakša* : *paksis*), daudzsk. ģen. *uolekšku* (vai *uolekšu* vietā pēc tādu blaku formu parauga kâ daudzsk. ģen. *rīkšu* un *rīkšķu* : *rīkste*?) : *uolekts* BW 5687 var. un Becenbergera piezīmes Lett. Di.-St. 40[3], Kauliņa — BB XV 235, kâ arī piemērus FBR V 150, VI 36,

[99]) Dažās izloksnēs (Bērzpilī, Varakļānos, Barkavā, Mazlaicenē u. c.) autors ir dzirdējis *prīškā, īškā* blakus *augšā*.

[100]) Sinonimais augšz. *dosti* Lizumā RKr. XVII 91 norāda uz blaku skaņu kopām *dask-* un *dast-*.

[101]) Sarkaņos viensk. nōm. pie tam ir *īksts*, tâ ka viensk. ģen. *īška* tur ir cēlies no **īkšķa*.

93, VII 139, VIII 41, 87, 103, IX 135, X 27, XI 106, 131, XII 33, 70, XIII 47, 87, XIV 185, XV 171, XVI 45, XVIII 36, XIX 101 un Ceļi IX 379. Ir jāpiezīmē, ka vārds *sagša* (ar *š* laikam no *tj*) arī augšzemnieku dialektā ir pazīstams tikai šai formā (sal., piem., daudzsk. instr. *sagšām* blakus *daškām* Kauliņam l. c.), kas šķietami runā pretim hipotezei, ka tādās formās kâ *daškas* ir notikusi metateze.

Austr. *rīškava* Zbiór XV 243, (no Apukalna) Mag. XIII 1, 24 u. c. — blakus lejz. *riekšava*, kam blakus ir arī *riekuža* — ir laikam attieksmē uz *-šk-* salīdzināma ar lei. *riešk̀ùtės*.

Par disimilāciju vispār Brugmanis Grdr. I² 850 skk. un KVG 239 skk., bez tam vēl Gramons La dissimilation consonantique (par ko Prelvics BB XXII 303 skk.), Brugmanis Das Wesen der lautlichen Dissimilationen (Abhdl. d. k. s. Ges. d. Wiss., phil.-hist. Kl. XXVII 139 skk.), Krečmers Glotta XI 101 sk., E. Hermanis IF L 274 skk., Šopfs Die konsonantischen Fernwirkungen: Fern-Dissimilation, Fern-Assimilation und Metathesis (1919. g. Götingenā; par to Valde GGA 1922. g., 224 skk.), Kents Language VIII 20 skk. u. c. (romāņu un jaungrieķu piemērus min Dīterichs KZ XXXIX 95 sk.).

i) Metateze[102])

109. §. Blakus esošu skaņu metateze. a) Līdzskanis + + līdzskanis. Laikam jau ide. pirmvalodā ir mums nezināmos apstākļos mainījušies *sk-* un *ks-*, *sp-* un *ps-*, *st-* un *ts-*. Sal., piem., la. *skubināt*, lei. *skùbinti*, go. *-skiuban* „grūst“: skr. *kṣōbhayati* „iekustina“; la. *stiĩrna*, lei. *stìrna* : vecla. *sirna* Mag. XX 2, 38, sensl. *srьna;* la. *sarĝs* (ar *s-*<*ts-*), lei. *sárgas:* kr. *сторож* u. c., skat. Слблт. Эт. 43 sk. Tikai latviešu valodā mainās *st* un *c* (<*ts*), skat. FBR XIV 142. Par šo metatezi V. Macheks Studie o tvoření výrazů expresivních (1930. g.) 79 sk. un par *st-*>*(t)s-* ķeltu valodās H. Ljuiss (Lewis) un H. Pedersens Celtic Grammar 20.

[102]) Vietvārdu piemērus min E. Hauzenberga FBR XII 143 sk.

Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika. R., 1951.

Visās baltu valodās — arī zviedru valodā, par ko Norēns Altschwed. Gramm. 263 sk. — ir sastopami *ks, gz* (lei. arī *kš, gž)* no *sk, zg* (un lei. *šk, žg)* līdzskaņu priekšā. Tâ, piem., la. *tūkst* Galgauskā blakus pag. 3. pers. *tūska; likstes mēle* „Schmeichelzunge" BW 908, 7 var. no **lisktes m.*, kur *lisk-* ir radies, kontāminējot *lisk-* (sal. *liskas m.* ar līdzīgu nozīmi BW 908, 1 var.) un *list-* (sal. pirmsl. **lьstь);* la. *megzt* Etn. II 97, lei. *mègzti* (: tag. *mezgù)* „adīt"; la. *ligzds* no **lizgd(a)s* ar *lizgd-*, kas radies, kontāminējot formas *lizg-* BB XXIX 188 un *lizd-* (vārdā *lizds);* la. *blàugznas* blakus *blauzgas* un *blauznas* u. c.; lei. *veigzlùs* (: *veizděti)* „redzams" (skat. Būgas norādījumus РФВ LXV 323) u. c.; par to Изв. XVII 4, 120 sk., Būga Изв. XVII 1, 17 un Tiž. II 470 un Zubatijs BB XVII 325.— Tādas formas kâ la. *męzgls* Valmierā, Jaunpilī u. c. jeb *mazglis* U var būt jaunināj umi pēc *mazgs* vai *męzgs* parauga.

Atsevišķi gadījumi: austr. *regžieť, megžieť* Kalupē FBR XVIII 36 (līdzīgi *izmigžeiť* Krāslavā XII 33) lejz. *režģît, mežģît* vietā (sal. lei. *rezgù, mezgù);* adv. *krieviks* Dundangā V 127 un Sarkanmuižā VIII 121 no *krieviski; rukts* no *rutks* un *mitre* „mirte" Lielezerē, kâ aizrādīts laikrakstā Dsimtenes Wehstnesis, 1912. g. 260. nr-ā; *ędrs* BW 5341 un 5342, 2 var. no *ęrds* „vaļīgs"; *ętrs* Smiltenē FBR XVI 162 no *ęrts*; *skādre* U jeb *skādris* Сборн. LXVII 3, 38 *skārde* vai *skārds* vietā; *vęgda* ME no *vędga;* austr. *vieď'reņč* Varakļānos FBR XI 105 — lejz. *vērdiņš; stiêbr̥*[2] Ugālē VII 23 „salmu kaudze" blakus *stirba* ME; *šķiędralce,* skat. ME s. v.; *pirduokne* resp. *pir*[e]*duokne* Lielezerē, Zvārdē, Paurē, Griezē, Kursīšos u. c., *pierduokne* Lutriņos, austr. *pierdukńä* Ciblā FBR VI 37, Zvirgzdinē X 28, Varakļānos XI 105, Baltinavā 131, Bērzpilī, Kaunatā u. c. blakus *piedruokne* vai *pìedurkne.*

b) Patskaņa savienojums ar sekojošu plūdeni vai nāseni un otrādi līdzskaņu priekšā: *piędrabs* RKr. XIII 83 un Rindā, Sarkanmuižā, Dundangā, Popē, Lau-

cienē, Pastendē, Stendē, Sabilē, Lestenē, Smārdē u. c., *piedrābs* Kabilē, Zemītē u. c. jeb *piedraba* Rūjienā, Mazsalacā, Bumbrokā u. c. no *piedarbs* resp. (kurs.) *piedārbs* jeb (Bauņos, Augstrozē, Dikļos, Ēvelē u. c.) *piedarba; primš* BB XII 234, Mag. XIII 3, 56, Biržos, Liezērē u. c. (lei. *prim* Kapellera Kaip sen. Liet. gyv. 30, 14) blakus parastajam *pirms; cętrudiena* Becenbergeram Spr. d. pr. L. 36 no *cętur*[*t*]*diena; cętrutais* no *cęturtais* un *uõturdiene* no *uõtrudiene* Mežamuižā FBR XII 15; *desmit* no *desimt* = lei. *dẽšimt.*

Dial. *stuorbs* RKr. XVII 54 no *struobs* vai no *stuobrs.*

110. §. Šķirtu skaņu metateze. a) Vienas skaņas pārstatījums: *brede* Mazsalacā un Rūjienā no *bedre; sudrabs* jeb *sidrabs* blakus *sudabrs* BW 5032, 1, 2, 3 (par to arī Becenbergers Lett. Di.-St. 77 sk. un ME) un lei. *sidābras* jeb *sudābras; priešaukts* Becenbergeram Spr. d. pr. L. 156 no *priekšauts; nàstrus* Сборн. LXVII, 3. nr-a 31. lp. blakus *nãrsts* = kr. *норост;* austr. *krastūls* FBR XII 71 blakus parastajam *kastruolis.*

b) Savstarpējs pārstatījums: *gazuore* Etn. III 177 (skat. arī ME un EH s. v. *gazare* resp. *gazara*) no *garuoze;* augšz. *īnals* Lizumā RKr. XVII 95 blakus rakstu val. *īlęns;* daudzsk. nōm. *puĩtmęr* (u. c.) Popē FBR XVI 119 „putraimi"; *šķitenes* Cempos blakus *stiķenes* „ērkšķogas"; *spirts* U „Kornhaufe" blakus *stirpa* „Getreideschober"; *redele* (arī ig. *redel)* no lv. *ledder;* vietvārdi *Dulęnka* FBR VI 9 „Dunalka" un *Ārlava* (v. Erwalen) VIII 6; *caumur(i)s* EH „caurums"; *letece jeb letec(i)s* EH „lecete"; augšz. *moroda,* kāds augs, Biržos XII 71 blakus parastajam *madara; nuõtaļ* „nepārtraukti" : lei. *nuolatus* tp.; *sẽnalas* : lei. *sėlenà,* skat. FBR IX 10; *parans* „maisiņš" ME blakus *panars* tp.; *purvelis* „pulveris" Cirgaļos; *slēmere* ME „strēmele"; *velmieres* XII 15 „vērmeles"; *Jẽpaks* V 127 „Jēkabs". — Vismaz pa daļai jau lat-

viešu vai pat baltu pirmvalodā ir bijuši šādi gadījumi (gan ne visai droši): *ziest*, lei. *žiedžiù* „veidoju“ (tag.), pr. seydis „siena“, sensl. *zьdati* „būvēt“ blakus skr. *dēhmi* „aptriepju“ u. c., par ko Zubatijs AfslPh. XVI 389 un Hirts BB XXIV 255; *cępu*, lei. *kepù*, gr. ἀρτοκόπος „maiznieks“ (par to Zolmsens Сборн. Форт. 514 skk.) blakus sensl. *pekǫ*, skr. *pacati* u. c.

Par metatezi vispār Brugmanis Grdr. I² 863 skk. un KVG 245 skk.; piemērus no leišu valodas min Brükners Litu-slav. Stud. I 61, no romāņu valodām un jaungrieķu valodas — Dīterichs KZ XXXIX 92 skk.

k) **Līdzskaņa pielikums un iespraudums**

111. §. *j, v.* Kâ slavu valodās (par ko Meijè Slavia I 197), tâ arī baltu valodās ar *j* un *v* dažkārt novērš hiātu (arī teikuma sakarā); par to A. Ābele FBR XX 211 skk.: tag. 3. pers. *ne-j-iet* Nīcā un BB XII 234; pag. viensk. 1. pers. *pa-j-ęžu* Dagdā; *na-j-âd* Rugājos; *na-j-aûst*, *pa-j-ît* u. c. Alūksnē RKr. XVII 132; *juonū-j-ît* „jānoiet“ Preiļos; tag. 3. pers. *pa-j-iet* Ērgļos un BB XIV 121; *po-j-iet* Secē; *ne-j-iedama* BW 25972 var.; *ne-j-iemīt* „neiemainīt“ u. c. BB XIV 121; pag. divd. daudzsk. nōm. *pujušas* (no *pu*[*v*]*ušas*) BW 31175 var.; pag. divd. viensk. nōm. *žujuse* (no *žu*[*v*]*use*) 31598, 1; *tuju* no *tu*[*v*]*u*, *zuje* „zivs“ (Īvandē u. c.) no *zu*[*v*]*e* (sal. *zuįtiņa* „zivtiņa“ no *zu*[*v*]*itina* blakus *zuve* Priekulē un daudzsk. nōm. *zu*[*v*]*es* un pag. divd. *sapu*[*v*]*is* Nīgrandā) u. c. BB XXVII 324 skk., Becenbergeram Lett. Di.-St. 94¹ un Spr. d. pr. L. 37; austr. *kū-j-as* „ko es“, *nū-j-aut* u. c. Barkavā FBR XIII 26; *nu-v ir laiks* „nu ir laiks“ u. c. Biržos un Jaungulbenē; *ne-v-oss* „neass, truls“ Stāmerienē; *nu-v uz* „nu uz“ Cesveinē; austr. daudzsk. ak. *sauvis* BW 24840, 1 < *sau*[*j*]*as*, *šauva* < *šau*[*j*]*a* un *Rūwene* < *Rū*[*j*]*ene* Ģeļos; viensk. lok. *strauvejā* BW 26380, 3 „straujajā“. Piemēri ar vārda sākumā pieliktu *j-* vai *v-*: *jaś* „es“ Krāslavā; *jirbe* „irbe“ (šis un tālākie piemēri atrodami ME un EH); *jirbene* „viburnum opulus“; *jērzelis* „ērze-

lis"; *jaire* jeb *jirkla* „airis, irkls"; *jir* „ir"; *jīšu* „iešu" u. c. Becenbergeram Lett. Di.-St. 77[2]; *vuts* „uts"; austr. *vuočis* Jaunlaicenē FBR VIII 41 jeb *vuoķis* RKr. XVII 118 no *āķis; vuorā* Krāslavā u. c. no *ārā*; *voss* Bradaižos no *ass; vūrbt'* Atašienē no *ùrbt*; *vūdze* no *uodze* u. c., skat. Becenbergera Lett. Di-St. 77 un FBR III 104, IV 66, V 128, VI 37, 52, 53, 66, VII 20, 42, 139, VIII 41, 87, 121, IX 124, 136, X 27, XI 104, 105, 131, XII 15, 32, 33, 53, 69, 144 sk., XIII 46, 72, 87, 105, XV 37, 60, 173, XVI 129, XVII 52, 84, 123, XVIII 36, XIX 100, 125, XX 43 un Ceļi IX 379. Analogus gadījumus leišu valodā sniedz Лит. нар. п. 132, Kuršaitis Gramm. 96., 98., 101. un 1004. §, Šleichers Handb. I 66 un Donal. 338, Lesk.-Brugm. 280 skk., Jaunis Gramm. 8, Vīdemanis Handb. 37, Baranausks Сборн. LXV, 9. nr-a 41. lp. un Brugmanis Grdr. I[2] 940 un Sächs. Ber. LXV 141 sk. un 174 sk. u. c.

Austrumizlokšņu Pildā — kâ aizrāda Tichovskis FBR XIII 46 — sastop tādu pieliktu *v-* gan *u, ù*[2] un *ùo*[2] priekšā (piem., *vūrbt'*), bet ne *û* un *uô* priekšā (piem., *ûga*); par to A. Ābele FBR XVI 129.

Izloksnēs tāds pielikts *v-* palātālu patskaņu priekšā ir laikam radies vai nu salikteņos (tâ varbūt *virt* „ausfasern" aiz priedēkļa *nuo-* > austr. *nū-*), vai arī kontāminējoties (tâ varbūt *virt* „irt, airēt", kas atgādina lei. *vaīras* „airis", par ko Būga Aist. Stud. 154); *vę̄rkulis* blakus *ę̄rkulis* varbūt *vèrpt* ietekmē, par ko Becenbergers BB XXI 295[1]; *vāksts* blakus sinonimajiem *âksts* un *vaiksts*.

112. §. *r*. Nereti — it sevišķi aizguvumos — iesprauž *r* starp gaŗiem patskaņiem (vai *ie, uo*) un līdzskaņiem. Piemēriem, kas ir doti KZ XLIV 60 un Becenbergera Lett. Di.-St. 59[5], lai te ir pievienoti šādi: daudzsk. ģen. *ērškēržu* (vai *r* te ir pārvilkts no 1. zilbes 2. zilbē?) „ērkšķu" BW 23710 var.; *šķę̂rps*[2] Kabilē; *stiērnis* Сборн. LXVII 3, 41 un LP VI 438; *stuõrte* „balsts, pakava rēdze" Сборн. LXVII 3, 41; *tērst* LP VII 1, 104 un ME „tēst"; *tērce* „upīte" ME; *iegārtnis* Lizumā

un ME; *dziert* „verlöschen“; *ķērde* Rembatē; par to Mūlenbachs BB XXIX 77; citus piemērus skat. FBR III 108, IV 88, V 126, VI 52, VII 41, VIII 67, 120, XI 40, 104, XII 69, 145, XIV 85, XV 60, XVI 118, XIX 79, 101.

Tâ kâ šādā pozicijā vecs *r* izloksnēs ir zudis (skat. 103. § a), tad dažkārt, kur vārda etimoloģija nav skaidra, paliekam neziņā, vai vecāka ir kāda forma ar *r* vai bez *r*; tâ, piem., vārdā *stērķêt* blakus *stēķêt* „(baļķi) šķautnēt“.

r skaņas zudums un iespraudums ir vedams sakarā ar to, ka līdzskaņu (sevišķi zobu slēdzeņu) priekšā *r*-vibrējumi var būt vāji un tāpēc ir neskaidri sadzirdami, tâ ka *r*-skaņas lietošanā var maldīties, sevišķi neparastos, piem., aizgūtos vārdos. Dažos gadījumos te var būt darīšana ar tautas etimoloģiju; par to BB XXVII 330 un Mūlenbachs IF XVII 423 un 435 un BB XXIX 79. — Vārdi *šķēpele* un *šķērpele* laikam ir vienāda vecuma, skat. ME s. v. ar literātūru.

Analogus gadījumus no leišu valodas min Becenbergers BB VII 166 sk. (un Brükners Litu-slav. Stud. 59 sk.), no albāņu valodas Fasmers (Vasmer) Studien zur alban. Wortforschung I 64 un no lejssorbu valodas Muke Laut- und Formenlehre d. nieders. Spr. 280.

113. §. *s, š.* Kâ zināms, ide. valodās daudzām radu formām sakne sākas gan ar *s-*, gan bez tā; par to Zībss (Siebs) KZ XXXVII 277 skk. un M. Blūmfīlds (M. Bloomfield) AJPh. XVI 412 ar literātūru, Brugmanis KVG 195, Vuds (Wood) IF XXII 168 skk., Schreinens KZ XLII 97 sk., Pedersens Vgl. Gramm. d. kelt. Spr. I 185 un Persons Beitr. 990. Tāds vecs „mobils“ *s-* ir laikam latviešu vārdos *skaudze* (sal. vlv. *schoche* „siena guba“) : *kàudze; strùops* (sal. lei. *straũpas* „runga“) : *trùops; šķērpêt* „art (velēnas)“ (sal. sav. *scarbôn* „griêzt gabalos“ u. c.) : *cę̃rpu*; *smaule* „purns, mute“ (sal. norv. *smaul* Fikam Wrtb. III[4] 324) : lei. *maulė* Leskīnam Nom. 463; *starpa* : lei. *tárpas*. Avotus un citus piemērus skat. Изв. XVII 4, 127 skk.; leišu piemērus min Brükners Litu-slav. Stud. 59 un

KZ LI 224, E. Frenkelis KZ L 200 sk., Jōniks Pagram. 28 un Otrembskis Narz. Twer. I 108.

Bet latviešu valodā sastop tādu *s-* (no kam *ķ-* priekšā radies *š-*) nereti arī aizguvumos *k, ķ, p, t* priekšā; piem., *sprosts* Balvos, *stuōveris* Kabilē, *stupele* Secē, *skrouzę* Elkšņos, *skaste* blakus *kaste, šķēde* blakus *ķēde, spīķis* blakus *pīķis, strepes* blakus *trepes*. Citus piemērus līdz ar avotiem skat. Изв. XVII 4, 127 skk., FBR IV 54, 88, V 128, VII 41, 139, VIII 41, 68, 120, XI 40, 71, 104, 131, XII 53, 69, XIII 46, 87, XIV 86, XV 37, 60, 172, XVI 45, 118, 162, XVII 52, 123, 150, XVIII 36, 126 sk., XIX 79, 101, 125, XX 65, Ceļi IX 379 un Fil. mat. 79. Tādu *s-* pielikumu atrodam arī lībiešu valodā, kur to var izskaidrot kâ hipernormālismu: lībiešu valodā vārdi senāk varēja sākties tikai ar v i e n u līdzskani, un tāpēc lībieši aizgūtos vārdos *sp-, st-, sk-* vietā runāja tikai *p-, t-, k-;* kad tie vēlāk centās pareizi atdarināt svešos savienojumus, tie varēja te viegli maldīties un runāt kādu *s-* arī nevietā. Kad lībieši vēlāk tika pārlatvināti, šāda lieka *s-* piespraušana varēja vēl turpināties latviski runājošo lībiešu izrunā. No lībiskajām izloksnēm daži tādi vārdi ar hipernormālu *s-* (arī tīri latviskos vārdos) varēja iekļūt arī pārējās izloksnēs. Parallēles tam min Изв. XVII 4, 131, Šachmatovs Введ. I 84, Vīdemanis Gramm. d. estn. Sprache 92 sk., Kalima Ann. acad. scient. fenn. (ser. B) XXVII 72, Ravila turpat 253. — Lībiešu ietekme te tomēr nevar būt vienīgais iemesls, jo arī leišu valodā tādu parādību sastop dažos vārdos, lai gan tur lībiešu ietekme nav domājama. Dažos gadījumos šis *s-* var būt pārjemts no formas vai nozīmes ziņā līdzīgiem vārdiem, kas sākas ar *s-*, skat. Изв. XVII 4, 132. Bez tam šāds lieks *s-* varēja rasties, ja svešo vārdu vispirms dzirdēja teikuma sakarā aiz *s-* (piem., *šis pīķis)*, uztverot vārdu kâ tādu, kas sākas ar *s- (šis spīķis)*.

114. §. *k, g.* Visās baltu valodās dažkārt sastop etimoloģiski neattaisnojamu *k* resp. *g* svelpeņu resp. šņāceņu priekšā, it

īpaši ja aiz tiem seko vēl kāds līdzskanis (*t, d, n, l, ķ, m* vai *v*). Šādu formu sarakstu līdz ar avotiem skat. Изв. XVII 4, 110 skk.; piemēri atrodami arī FBR IV 88, V 126, 134, VI 37, 52, VII 23, 41, VIII 68, 120, IX 101, X 27, XI 40, 71, 104, 131, XII 14, 53, 69, XIII 46, XIV 60, 85, 185, XV 21, 60, XVI 85, 98, 118, 162, XVII 52, XVIII 22, 126, XIX 79, 125, XX 44. Palaikam ir vēl blakus arī formas bez *k* resp. *g*. Šāds *k* resp. *g* ir radies ne visur vienādi. Pirmkārt, dažos vārdos šī skaņa ieviesta citu vārdu ietekmē, kuŗiem ir vecs *k* resp. *g*. Tâ, piem., jau Zubatijs IF VI 280 ir izteicies, ka la. *apakša* (: lei. *apačià*) savu *k* ir laikam dabūjusi no nozīmē pretējās formas *aûgša;* ka tas tiešām tâ, to skaidri rāda augšz. *opauška* (blakus *auška*, skat. 108. § b_4) Mētrienā, kur arī *au* senā *a* vietā ir pārjemts no *auška*. Tālāk tādā veidā varēja rasties arī *prìekša* un *ìekša* ar *k*. Piemērus skat. Изв. XVII 4, 118 sk. — Citos gadījumos var runāt par nozīmes ziņā līdzīgu formu kontāmināciju; tâ, piem., ar la. *bakstît*, lei. *bakstýtis* „grūstīties" sal. no vienas puses lei. *bakióti* „grūstīties", *bãkterėti* „knābāt" u. c., no otras puses lei. *bastýtis* „grūstīties", *bãstelėti* „grūstīt" u. c. Citus piemērus skat. Изв. XVII 4, 119 sk. — Treškārt, ir gadījumi, kur šāds *k* resp. *g* ir radies 109. § a minētās metatezes rezultātā. Bez tur minētajām formām *likstes mèle, ligzds* un *blàugznas* sal., piem., vēl la. dial. *īksts* „īsts" no **īskt(a)s*, kur *īskt-* bija radies, kontāminējoties *īsk-* (sal. lei. *ýskiai* „īsti" Слблт. Эт. 56 un 204) un *īst-* (sal. la. *īsts*, lei. *ìščias* un sensl. *istъ*, čechu *jistý* u. c. „īsts"). Citus piemērus skat. Изв. XVII 4, 120 sk. — Pēc tam, kad šâ vai tâ bija radušās dubletes ar un bez *k* resp. *g*, varēja iestāties zināma svārstīšanās *k* un *g* lietošanā svelpeņu vai šņāceņu priekšā; sakarā ar to dažos vārdos varēja tiešām iespraust *s, š, z, ž* priekšā lieku *k* resp. *g* un vienā otrā gadījumā arī izmest vecu *k* resp. *g*, skat. Изв. XVII 4, 122 sk.

Dzelzavas, Cesveines un Lubānas augšzemnieku izloksnēs sastop arī tīri fonētiski radušos sekundāru *k* (no Cesveines

A. Elksnītis min FBR IX 136 tai vietā arī spirantu *x)*, proti, *s, š* un *t (c, č)* priekšā, bet tikai aiz krītoša gaŗuma (šais izloksnēs arī senāk stiepti gaŗumi izrunājami krītoši, skat. 15. § b). Dzelzavā un Cesveinē tādos gadījumos *k* normāli ierodas aiz *ù*[2] un vismaz Dzelzavā arī aiz *òu*[2] (no *àu* un *aũ)*; pie tam *ù*[2] šāda *k* priekšā tiek saīsināts, tâ ka dažkārt tas izklausās kâ īss *u*. Piemēri no Dzelzavas un Cesveines: *jùks*[2] jeb *juks* no *jũs;* no Cesveines: *brukte* „līgava", daudzsk. ģen. *muksu* „mūsu", pag. 3. pers. *pùktę*[2] jeb *puktę* „pūta", *sùktit*[2] jeb *suktit* „sūtīt"; no Dzelzavas: *mùksa*[2] „muša", *ìegùkt*[2] „iegūt", viensk. lok. *kuktie* „kūtī", *òukss*[2] „auss" u. c. — Lubānā sastop šo *k* (un — kâ aizrāda Zirnītis FBR XVII 123 — arī *g*, ja aiz tā seko *z* vai *ž!)* bez tam vēl aiz *èi*[2], *ài*[2], *ùi*[2] un *u̯* un *i̯* (no *v* resp. *j)*, bet ne aiz *ū*<*uo* un *ī*<*ie*. Piemēri: *mỳuksys*[2]<*mūsas* „mušas", *brỳuktę*[2] „līgava", *sỳukc*[2] „mēsls" (daudzsk. lok. *sỳudûs*[2]), *bràukču*[2] „braucu", *ļàukc*[2] no *ļàudis, tòu̯ks*[2] *tằu̯ks*[2] „tavs tēvs" (viensk. ģen. *tova tāva), cìeru̯ks*[2] „cirvis" (viensk. ak. *cìervi*[2]), *krèikt*[2] no *krìt, gàikss*[2] „gaiss", *vìeį̀ks*[2] „vējš" (viensk. ģen. *vìeja*[2]), *màigzę*[2] no *màize* u. c., skat. Изв. XVII 4, 124 sk. Un Viļakā autors ir dzirdējis *-ûs* (no *-uôs)* vietā daudzsk. lokātīvā apmēram *-uks*. Ar to var salīdzināt, ka rietumvidusvācu izloksnēs — kâ aizrāda Pfalcs (Pfalz) Zeitschr. f. deu. Mundarten 1912. g., 364 sk. un Zīverss Grundr. d. germ. Phil. I[2] 315 un PBrB XXXVIII 328 — gāmura slēgumu (ja ir lauztā intonācija) aizstāj ar mutes slēgumu (*k*-skaņu), piem., *iks, uks* no *ī's* „Eis" resp. *ū's* „aus", *lùkt* „ļaudis", *krukt* „Kraut" u. c.; citi piemēri arī Frankam Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde XVI 353; par to arī Jespersens Lehrb. der Phonetik[2] 79[3].

Tāda veida *k*-skaņas iestarpināšana varbūt bija senāk pazīstama arī Alūksnes izloksnē: tur, proti, tagad trūkst — kâ aizrādīts RKr. XVII 133 — dažos vārdos mantotā *k (g)* aiz *u;* tâ vārdos *aû*[*g*]*sts* (sal. arī *oû*[*g*]*sts* Dzelzavā FBR IX 136 un

lei. dial. *áu[g]štas* u. c., ko min Arumā Lit. Mund. 73), *brau[k]tuve* (sal. *bròu[k]tevę*[2] Dzelzavā l. c.), *roû[g]ts;* sal. arī *àusts*[2] „auksts" u. c. l. c.

115. §. *t.* a) *nc, ņč* no *ns, ņš* (piem., viensk. nōminātīvā ar *-s, -š*) ir sastopami Rucavas, Bārtas, Krūtes, Kalētu, Gramzdas, Purmsātu, Priekules, Paplakas un Virgas izloksnē dienvidrietumu Kursā, bez tam Vidzemē, izjemot Sloku (kas atrodas pie Zemgales robežas) un Apukalnu (skat. FBR VIII 39), Jaunrozi, Trapeni, Alsviķi, Lejasciemu, Zeltiņus, Alūksni, Vecgulbeni un Beļavu ziemeļaustrumu Vidzemē, arī Latgalē, izjemot Kaunatu, beidzot Sēlijā (līdz Vecumniekiem) un Līvesmuižas (pie Vidzemes robežas) izloksnē Kurzemes vidienē. Tâ, piem., *ganc* „gans", *viņč* „viņš", *Ancis* „Ansis" u. c. Valmierā u. c.; augšz. daudzsk. ģen. *lincāklu* „linsēklu" BB XIV 144 un daudzsk. ak. *łyncākłys* Zb. XVIII 468. Blakus arī *ndz* no *nz: piñdzele* „Pinsel" Valmierā u. c.

lc, ļč no *ls, ļš* ir sastopami Krūtes, Purmsātu, Priekules, Paplakas, Virgas izloksnēs dienvidrietumu Kursā un Lielsalacas, Alojas, Rozēnu, Mazsalacas, Jaunates, Rūjienas un Trikātas izloksnē Vidzemē. Šī parādība palaikam ir tikai viensk. nōminātīvos ar *-s, -š;* tikai dažās izloksnēs to sastop arī vārda vidū: nāk. viensk. 1. pers. *ceļčuos* un nāk. daudzsk. 1. pers. *celcimies* Krūtē; *pilcāts* „pilsēta", *maļčana* „malšana" u. c. Priekulē. Turpretim, piem., Trikātā blakus *vęsalc* „vesels" gan arī *Bil̄cka* (parastās formas *Bil̄ska* vietā), bet *mal̄si* un *bàlss*. Varbūt Trikātā tikai tautosillabisks *ls* ir pārvērties par *lc* (*vęsalc, Bil̄cka;* vārdā *bàlss* skaņu kopa *ls* paturēta tādu formu dēļ kâ viensk. ak. *bàlsi),* bet ne tāds *ls,* ar kuŗa *s*-skaņu sākas jauna zilbe (*mal̄si).* — Nav saprotams, kāpēc Cirgaļos u. c. viensk. nōm. ir *liẽlc* (ģen. *liẽla),* jo tur parasti *-ls* viscaur ir paturēts (piem., *dę̂ls);* vai tāda izruna būtu cēlusies pēc bieži lietotā salikteņa *liẽlceļš* parauga?

Rūjienā FBR III 48 ir arī *dzelze* pārvērtusies par *dzeldze*, kur var domāt arī par asimilāciju.

nc (nts) no *ns* ir sastopams arī leišu valodas izloksnēs (par to, piem., Lesk.-Brugm. 289, LitMnd. I 201, Arch. Phil. VII 106, Jōniks Pagram. 28), sanskrita, vecspāņu (piem., *conçertar* no *consertāre* u. c.), sorbu (par ko Ščerba Восточнолуж. наречие I 56), čechu (skat. Naše řeč XIII 42) un osku un umbru valodā, un blakus *nc* no *ns* arī *lc* no *ls* — senīslandiešu (piem., viensk. ģen. *a(l)lz, sa(n)nz* : *allr* „ganz", *sannr* „patiess"), rētoromāņu (par ko Gartners Raetorom. Gramm. 71 un 72), jaungrieķu (par ko Tumbs Handb. d. neugr. Volksspr.[2] 25) un (par to Vīdemanis Gramm. d. ehstn. Spr. 93) igauņu valodā. — Šo parādību ir izskaidrojuši Zīverss Grundz. d. Phonetik[5] 292 sk. un Meijè IF X 65.

b) Kâ vienā leišu izlokšņu daļā, slavu, albāņu, ģermāņu u. c. valodās, arī latviešu valodā ir *sr* pārvērties par *str*, piem., *strāva* : lei. *sr(i)ovẽ* u. c. Par to Zīverss l. c. 293 un Meijè MSL XII 21 sk.

116. §. a) Iespraudums starp nāseņiem un *r*, *l* (par ko Brugmanis Grdr. I[2] 953. § u. c.). *ndr* no *nr* ir mājvārdā *Joûndrẹs* (Dundangā) no *Jaûnarājs* un personas vārdā *Iñdriķis* (no lv. *Hinrik*).

Par *-nder-*, *-lder-* no *-ner-*, *-(l)ler-* skat. 117. § b.

Savienojumu *mr* un *ml* baltu valodās trūkst, atskaitot formas, kas (kâ, piem., lei. *imlióti* blakus *imblióti*) var būt vēli jauninājumi, un salikteņus (piem., la. *āmrija* „gefrässiger Mensch"). Un, tâ kâ arī dažās citās valodās *mr*, *ml* ir pārvērtušies par *mbr*, *mbl* (no kam vārda sākumā *br-*, *bl-*), tad Johansons KZ XXX 444, Becenbergers BB XIX 248, Fiks (Fick) Wrtb. III[4] 285 un Prelvics BB XXV 283 ir izteikuši domas, ka tas pats noticis arī baltu valodās (*mr-*, *ml-* > *br-*, *bl-*), kâ piemērus minot dažus baltu valodu vārdus ar *br-*, *bl-*.

Šī hipoteze varētu būt pareiza[103]), lai gan trūkst gluži drošu piemēru. Bet V. Šulces domas (Berl. Sitzungsber., no 1910. g., 701. lp.), ka ne tikai lei. *dum̃blas*[104]) „dubļi", bet arī la. vārds *dubļi* ir atvasināms no pirmbaltu **dumla-*, ir grūti pamatojamas. Lei. *dum̃blas*, kâ zināms, ir atvasināts no tās pašas saknes kâ *dumbrs* „purvs", ko min arī pats Šulce l. c., bet blakus vārdam *dumbrs* ir *dubra* Etn. III 1 „purvaina vieta" (sal. arī viensk. ģen. *dubras zemes* BW 14425, 4 var., laikam ar to pašu nozīmi kâ *dumbra zeme* U „melna, purvaina, bet auglīga zeme"). Hipoteze, ka *-mr-* (un *-ml-*) vienā un tai pašā valodā vienlaicīgi pārvērtās tiklab par *-mbr-* (*-mbl-*), kâ arī par *-br-* (*-bl-*), būtu tikai tad piejemama[105]), ja nebūtu nekādas citas iespējas. Bet var formas *dubl-*, *dubr-* atvasināt no saknes *dhub-* (sal. vlv. *dobbe* „zema un purvaina vieta"), turpretim formas ar *dumbl-*, *dumbr-* — no saknes *dhum-* (sal. la. *dumūksnis* „purvs") vai arī *dhumb-*, kas varētu būt radusies kontāminājot *dhub-* un *dhum-*.

b) Pirmajos tekstos sastop rakstījumu *-mpt-* tagadējā *-mt-*[106]) vietā, piem., *yempt* „jemt" u. c., par ko Becenbergers LLD II X lp. No tagadējām izloksnēm ir zināms tikai *-mt-*.

c) La. *ẽrglis* nav laikam šķiŗams no augšz. daudzsk. nōm. *ereļi* Evang. 1753, 74. lp. un lei. *erēlis*. Kâ minēts 118. § a, *-gl-* te varēja rasties no *-dl-*, un starp *r* un *l* var būt zudis

---

[103]) Trautmanis Apr. Spr. 325, balstoties uz lei. vārdu *dùmplės* „plēšas", domā, ka lei. valodā *-ml-* būtu pārvērties par *-mpl-*. Bet *dùmplės* taču ir atvasināts no *dùmpti* „pūst" (kas varētu būt cēlies no *dùmti*).

[104]) Sirvīda vārdnīcā ir sastopams *dumlas* (s. v. *kał*) un arī *dumblas* (s. v. *muł*).

[105]) Šulce gan pamatojas uz franču humble (no lat. *humilis*) un houb(e)lon „apīņi"; bet vai te skaņu maiņa notikusi vienā un tai pašā laikā? Varbūt formā houb(e)lon ir *m* — *n* disimilējoties pārvērtušies par *b* — *n*.

[106]) Mancelis (17. gadsimtenī) raksta arī -mbt- un -mbs-, piem., jembt „jemt" Post. I 3, Tumbsibas I 3 („tumsības") u. c.

kāds patskanis (skat. 34. §). Tâtad liekas, ka formā **èrlis* > **ẽrlis* starp *r* un *l* ir ieradies *d* (kâ domā arī H. Pētersons Studien üb. d. indog. Heteroklisie 135), sal. arī vietvārdu *Ergļi*. Adjektīvs *kùrls* resp. *kuřls*, šķiet, runā tam pretim, bet formās *kuõrdals* Ancē, *kuõrdļs* Sarkanmuižā un Zūrās jeb *kuo*[*r*]*dļs* Popē no **kuordl(a)s*, kur *r* priekšā ir gaŗums (*uo* no *u*), rāda gaidāmo *d*.[107]) Sal. arī daudzsk. nōm. *dzierdņs* „dzirnavas“ (Ancē) parastā *dziřnus* vietā.

l) Gaŗi resp. dubultoti līdzskaņi un to liktenis

117. §. a) Indoeiropiešu pirmvalodā, šķiet, gaŗi līdzskaņi nav bijuši parasti, skat. Слблт. Эт. 24 skk. Vārdu atvasinājumos tomēr nereti sagadījās blakus divi zobu slēdzeņi, kuŗus tad tais gadījumos, kad sistēmas spaids nepieļauj tos vienkāršot, izrunāja kâ gaŗus vai kâ dubultotus zobu slēdzeņus. Baltu, kâ arī slavu un grieķu valodā (par ko Kents Language VIII 87) no tam radās svelpeņa savienojums ar sekojošu zobu slēdzeni; sal., piem., la *vest*, lei. *vèsti*, pr. *west* „vest“, la. *mest*, lei. *mèsti* „mest“, pr. pomests „unterworfen“, la. *vęzdams*, lei. *vèzdamas*[108]), la. *męzdams*, lei. *mèzdamas* : la. *vędu*, lei. *vedù*, pr. *wedais* „ved!“, un la. *mętu*, lei. *metù*, pr. metis „metiens“.

Bet tagad divu zobu slēdzeņu savienojumus tâ vairs nepārveido. Kur tagad latviešu valodā no jauna sarodas blakus divi zobu slēdzeņi, tur runā (palaikam) vienkāršu *t* resp. *d* vai arī (tâ dažkārt salikteņos) gaŗu *t* resp. *d*. Sal., piem., *ļàutiņi*,

[107]) *-rdl-* no *-rl-* ir sastopams arī kādā (slavu) pomoriešu dialektā, par ko Lorencs Изв. XVII 4, 147, frīzu valodā un igauņu vārdā *wērdlema* no un blakus *wērlema* „griezties“. Varbūt te pieder arī lei. *ergliúotis* Juśk. „ausgelassen sein“ blakus *erliúotis* tp.

[108]) Leskīns (Litauisches Lesebuch 143. lp.) apgalvo, ka lei. *vèzdamas* nav cēlies no **veddamas*, bet esot darināts no infinitīva *vèsti*, tomēr nekur to nepierāda. Un tādām domām pretim runā arī lei. *veizdėti* „lūkoties“.

brìtiņš no **ļaud[i]tiņi, *brīd[i]tiņš*[109]) : *ļàudis, brìdis;* blakus *brītiņš* ir arī vēl *brīstiņš* Bīlensteinam LSpr. I 152.

No *atduôt* (izrunā: *adduôt*) Palsmanē ir radies *anduôt;* līdzīgi runā (austr.) *andût* (tâ arī Vārkavā) un *andzynu* (no *atdzinu*) Baltinavā un Savincos; skat. arī Trasuna Sk. Do. 265. Tā pati skaņu kopa *and-* no *atd-* ir laikam arī leišu vārdā *antdotu* (Volterim Lit. Mitt. IV 171). Sal. ar to bulgāru *devendeset* „90" un *pendeset* „50" no *devetdeset, petdeset* (par ko Soboļevskis ЖМНПр. CCCXIV 64), baltkrievu *андаць* no *отдать* un jaungr. (cakon.) *seríndu* < * θερίδδω (at. θερίζω) u. c., par ko Fasmers Изслѣдованіе въ области древне-греч. фонетики 126 sk. un 167 un Tumbs (Thumb) Handb. d. griech. Dial. 92; parallēles no semītu valodām G. Meijeram IF IV 332 sk. un Brokelmanim (Brockelmann) Grundr. d. vergl. Gramm. d. semit. Spr. I 243 skk.

b) Gaŗu *l, ļ, r, n, ņ, m* ar stiepto intonāciju runā starp īsiem patskaņiem un līdzskaņiem, piem., *tīlts, durt* u. c.

Vienā izlokšņu daļā gaŗš *l* ir cēlies no *ln,* skat. 98. § a.

Gaŗš *ļ* Latgalē ir sastopams arī tagadnes jauninājumos ar *-ļu,* skat. 628. §, piem., *guļļu* Pildā FBR XIII 45.

Gaŗi plūdeņi un nāseņi ir dzirdami arī aizguvumos, piem., *stallis* (ģen. *staļļa*) „Stall", *ęrruôtiês* „sich ärgern", *ķemme* „Kamm", *pañna* „Pfanne" u. c. Bet lielā augšzemnieku izlokšņu daļā šie gaŗumi — varbūt slavu ietekmē — vismaz dažos vārdos ir saīsināti, piem., viensk. lok. *staĺî* Bērzpilī, Dagdā u. c., viensk. ak. *spańi* Bukmuižā u. c., *kona* (te blakus *vonna* „Wanne") Sēlpilī, Neretā u. c., *vona* (blakus viensk. ak. *zelli*) Pļaviņās, *ella* (blakus viensk. ak. *staeli*) Praulienā. Citus piemērus skat. FBR VI 93, VII 138, VIII 87, 103, IX 137, XI 15,

[109]) Te varētu būt arī noticis haploloģisks skaņu kopas *-di-* zudums (*-ti-* priekšā); bet tādas formas kâ *zivtiņa* no **zivitiņa* rāda, ka arī *-i-* var zust viens pats, sal. 34. §.

XII 33, 71, XIII 86, XIV 129, XV 171, XVI 45, XVII 54, 84, 123, 151, XVIII 37, XIX 101, XX 65, Ceļi IX 376 (te ir minētas arī citas skaņas, kas aizstāj šos gaŗumus).

Daudzās izloksnēs šos gaŗumus aizguvumos aizstāj arī *l, r, m, n* savienojums ar kādu līdzskani: *elle* > *elnę*[110]) Piksterē (blakus viensk. ak. *stalli*), Neretā, Dignājā, Biržos u. c. jeb *ęl'ńę* Preiļos, Zbiór XVIII 315 u. c. (vecs *ln* šais izloksnēs ir paturēts); *baļļa* > *baļva* Zbiór XVIII 279, Viesītē, Biržos, BW 20209 u. c.; *eļļa* > *eļvs* un *ķęlla* > *ķelve* Sausnējā BB XIV 147; *balle* > *balne* Mežamuižā FBR XII 15; *naŗrs* jeb *nęŗrs* > *narvs* Sausnējā BB XIV 148, Praulienā u. c.; *aṁma* jeb *ęṁma* „Amme“ > *aṁba* jeb *ęṁba; ķemme* > *ķemb* Piltenē FBR XX 43; la. *skraṁba* — laikam no vlv. *schramme* (par ko Prelvics BB XXII 307); la. *daṁbis* — no v. *Damm*, un *kaṁbaris* — no v. *Kammer*. Par *mb* < *mm* Krečmers KZ LVII 254, Švīcers (Schwyzer) (te arī par *ld* < *ll*) LXI 226, kâ arī kurdu *kämbär* „josta“ blakus jaunpersu *kamar* un romāņu un jaungrieķu parallēles Dīterichām KZ XXXIX 114; šie *ln, lv, rv* (*ll* resp. *rr* vietā) varbūt (?) ir vedami sakarā ar *ln* > *ll* 98. § a un *rv* > *r* 101. § g.

Te varētu pievienot arī la. vārdu *melderis*, kas cēlies no lv. *möller* (bet sal. arī lv. molder Livländ. Güterurkunden I, 433. lp., lei. *staldas* „stallis“ u. c. Prelvicam BB XXII 307, kâ arī ig. *mölder* „Müller“, *kelder* „Keller“); tomēr tas laikam gan nav atdalāms no *dālderis* > *dalderis* (ig. *tālder*) „Taler“ un *mālderis* (ig. *mālder*) „Maler“ un no *diēnderis* (ig. *tēnder*) „Diener“, sal. arī vietvārdu *Brendeŗi* Lvv. I 50. Te laikam ir jādomā par tādām formām kâ vav. *minder* no sav. *minniro*, vlv. *kelder* „Keller“ u. c. un *nd* < *nn* Lübena Mittelniederd. Gramm. 37, 41, 45 (te arī ir vārds *dâlder* „Taler“), Lašas Mittelniederd. Gramm. 169, v. dial. *ilderbest* blakus *illerbest*

[110]) J. Bičolis Fil. mat. 65 domā, ka to ietekmējusi forma *vęlns*.

Frišbīra Preussisches Wörterbuch, holand. *daalder, kelder, diender* u. c. Grundr. d. germ. Phil. I² 839, t. i., latviešu valoda ir pārjēmusi formas ar *ld* un *nd* no ģermāņiem.

c) Izloksnēs ir sastopami arī (pār)gaŗi troksneņi. Augšzemnieku dialektā ir gaŗi šņāceņi — arī aiz diftongiem, gaŗiem patskaņiem un līdzskaņiem — nōmenos ar *-šana* 143. §, adverbos ar *-šus* 483. § un nākotnes formās no verbiem, kam sakne beidzas ar *s, z, t* vai *d*; piem., *snàuššona*[2] Varakļānos u. c., adv. *veššus* Biržos u. c., nāk. viensk. 1. pers. *veššu, ęššu, cirššu* Lizumā, nāk. viensk. 2. pers. *ęssi*, nāk. 3. pers. *ęss* Jaungulbenē jeb *āšš* Kaunatā u. c., nāk. daudzsk. 1. pers. *vešším* Līksnā u. c., *vęssim* Viļānos u. c., *vessam* Zeltiņos u. c., *vessem* Augulienā u. c. jeb *vęssęm* Barkavā u. c. Citus piemērus skat. BB XIV 125[1], FBR I 7, V 149, VI 36, VII 138, VIII 18, 40, X 27, XI 106, 114, 130, XII 33, 52, 70, XIII 86, XV 43, 173, XVII 53, 124, XVIII 37, XIX 124, XX 146, Ceļi IX 377. Dažas nākotnes formas tur atšķiŗas no attiecīgajām pagātnes formām tikai ar savu gaŗo *š* resp. *s*; piem., nāk. viensk. 1. pers. *ńeššu* : pag. viensk. 1. pers. *ńešu* Ludzā u. c.; nāk. daudzsk. 1. pers. *nęssęm* : pag. daudzsk. 1. pers. *nęsęm* Barkavā u. c. Šņāceņa resp. svelpeņa gaŗums šais formās ir sekundārs: leišu formai *vèsiu* var atbilst tikai la. *vešu*; augšz. *veššu* ir radies asimilējoties no **vessu*, kas darināts blakus infinitīvam *vest* pēc *likšu* blakus *likt* u. c. parauga.

Alūksnē, Baltinavā, Viļakā u. c., skat. FBR VI 35, 36, VII 137, 138, VIII 40, XIX 124, pag. akt. divd. vīr. dz. daudzsk. nōmināttīvs beidzas ar gaŗu *-š*, piem., *strùodaišš* „strādājuši" u. c., kur *-šš* laikam cēlies no *-šis*, kas savukārt var būt radies kontāminējot *-ši* un *-sis* (= lei. *-sys*).

Augšz. dialektā arī viensk. nōmināttīvā dzird gaŗu *-s* resp. *-š* (sal. 98. § c): *nass* < *nazis* Dzelzavā u. c.; *bārss* (ģen. *bārza*) „bērzs" Bērzaunē u. c.; *sauss* Adulienā, Ērgļos u. c.; *mešš* (ģen. *meža*) Ērgļos u. c.; bez tam vēl tādās formās kâ daudzsk.

nōm. un ak. *auśś* < *àusis*, daudzsk. ak. *vyss* < *visus*, tag. akt. divd. *ass* < *ęsus* u. c. Višķos Ceļi IX 377; skat. arī FBR V 149, VI 36, VII 138, VIII 40, IX 136, XI 103, 130, XII 33, 52, 70, XIII 86, XV 172, XVI 45, XVII 124, XVIII 37.

Tāmnieku dialektā rodas (pār)gaŗi troksneņi vārda beigās, ja ir iestājies aizstāju pagarinājums (piem., *raš* < *rasa*, skat. 38. § b) un ja zūd piedēkļa patskanis (piem., *skatę* ar pārgaŗu *t* Ancē u. c. no *skatītāji*, skat. 34. §).

m) **Citi artikulācijas veida pārgrozījumi**

118. §. a) *tl, dl* > *kl, gl.* Kâ leišu valodā un arī prūšu valodas izloksnēs, tâ arī latviešu valodā *tl, dl* ir pārvērtušies par *kl, gl.* Piemēri: formas ar *-kl-* piedēklī — *àukla*, lei. *auklẽ*, pr. auclo: av. *aoθrəm* u. c., skat. 178. §; *egle*, lei. *ẽglė*: poļu *jodła*; skat. arī 177. §. Tāda pati pārvēršanās notiek arī slavu valodu izloksnēs un citās valodās, par ko, piem., Jagičs AfslPh. I 157, Buge KZ XX 138 skk., Šachmatovs Энц. сл. фил. 11, 1, 102. lp. un РФВ LXIX 1 skk., Brükners Prace filologiczne VI 599 un KZ XLVI 206 un 210, Krēmers BB VII 21[1] (ar literātūru), Ščerba Восточнолуж. наречие I 57, Pedersens Vergl. Gramm. d. kelt. Spr. I 487 sk., Meijè Ét. 130, Nīdermanis Essais d'étymologie et de critique verbale latines (1918. g. Parīzē) 34 skk., Gramons Bul. XXIV 25 sk. un Holthauzens IF XLVIII 263.

Tādas formas kâ *skaitlis*, lei. *skaĩtlius* ir paturējušas savu *t* radu formu dēļ, kur aiz *t* neseko *l*. Kà vārdā *katls* ir *t* paglābts, to grūti izskaidrot ar patskaņa zudumu starp *t* un *l* (skat. 34. §), jo ir sastopams *kl* no *tl* arī tādos vietvārdos kâ *Dieklāvi* < *Dietlāvi* Fil. mat. 118 un *Vīklęns* < *Vīt*[*uo*]*lęns* Lvv. I 98; skaņu kopa *tl* vārdā *katls* varētu būt paturēta, lai šis vārds nesakristu ar *kakls*.

b) *gn* no *dn* ir sastopams vārdā *megnis* ME (no *med*[*i*]*nis*, pirmatnējs *dn* ir pārvērties par *n*, skat. 106. § b); tâpat arī slavu valodu izloksnēs, par ko, piem., Ščerba l. c. I 57, Florin-

skis Лекции по слав. язык. I 519, Koñīržs (Koníř) LF XXXIX 21 un 26, Soboļevskis РФВ LXII 234 un Ramovšs Slavia I 241.

Ir sastopams arī *kn* no *tn;* tâ arī leišu valodā (piem., dial. *tīknagas* Arch. Phil. III 65) un citās valodās (par ko, piem., Brugmanis Grdr. I² 542, Buge KZ XX 140, Tiktins Rumän. Elementarb. 69 un Cupica Germ. Gutt. 19 skk., kur šī parādība ir arī izskaidrota). Piemēri: vietvārds *Rêzekne* (v. *Rositten,* lei. *Rėzýtė* Būgam KSn. 254), austr. *mynouknę* „minūte" Biržos FBR XII 71, vietvārds *Pikņi* < *Pitņi* l. c. 143 (te arī vietvārds *Bėkmaņi* < *Bėtmaņi), atšķirknis* no *atšķirtnis* „no krūts atšķirts bērns", *vībuôkne* ME no *vībuôtne* u. c. Bet ne katrs *kn,* kam blakus var atrast *tn,* katrā ziņā cēlies no *tn.* Tâ varētu, piem., *cērknis* būt kontāminēts no *cērklis* un *cērtnis.* Tādās formās kâ *putns, krìetns, rãtns* u. c. (par ko Leskīns Nom. 378 sk.) ir starp *t* un *n* zudis kāds patskanis.

c) *gn* no *bn* ir pazīstams no leišu valodas; par to Brugmanis Grdr. I² 521 un Būga РФВ LXXI 468 (sal. ar to franču izlokšņu piemērus ar *km* no *pm,* ko min Meridži [Meriggi] IF XLIV 242). Tāds *gn* no *bn* ir sastopams arī latviešu vietvārdā *Dignāja* (v. *Dubena*), laikam arī vietvārdā *Du[g]nalka* (v. *Dubenalken*), skat. FBR VIII 6.

d) Afrikāta cita līdzskaņa priekšā ir pārvērsta par berzeni vietvārdā *Mãrsnẽņi* < **Mārc[ę]nẽņi* (v. *Marzenhof*) u. c. FBR XI 186 un izlokšņu formā *piêzdesmit*² turpat XII 15 no *piêcdesmit*² (> *piedzdesmit*).

n) **Balsīgu un nebalsīgu troksneņu maiņa** [111])

119. §. a) **Saknes beigās un piedēkļos.** Piemēri: *drubaža* : *drupas* u. c.; lei. *klėbýs,* piem., Būgam Aist. St. 154 : la. *klèpis* (par ko Persons Beitr. 592¹); *ciebt* : *cìept; knàbt* : *knàpt;*

[111]) Piemēri tai arī FBR XII 71 un 148, kâ arī (no leišu valodas) Skardžum Arch. Phil. VIII 270 sk.

viêbtiês u. c. : *atvieptiês* „sich umbiegen“, lei. *viẽptis* „savilkt muti“ u. c. (par ko Persons Beitr. 235 skk.) ; lei. *slobti:* la. *slâpt; slãbt : slãpt* „zusammenfallen (von Geschwülsten)“; *asaka, pasaka, apluõks* : austr. *osaga, pùosaga*[2], *oplugs* Alūksnē RKr. XVII 134, viensk. lok. *aplaga* Lādē FBR XI 72; *apakša* (lei. *apačià*) jeb dial. *apukša : apuža* Valmierā u. c.; *māseciņa* : *māsedzīte* BW 6387 var.; *slasts* (lei. *slãstai* РФВ LXVI 238) : *slazds; tūkstuoš* : austr. *toukstužs* RKr. XVII 141 jeb *tyukstuža* Baltinavā FBR XI 131; *kudinât* BW 25003 un Kabilē: *kutinât*, lei. *kùtinti;* lei. *girgždėlẽ* „Knarren in den Gelenken“, la. *ģirgzde : dzirkste; amats : amads* RKr. XVI 22; lei. *ekẽčios*, la. *ecêšas*: *ecêžas* Sproģim 157, 73. nr-ā u. c.; lei. *erskẽčiai*: la. *čršķēži* „ērkšķi“, skat. Изв. XVII 4, 114; lei. *lakštiñgala*, la. *la*[*k*]*stīgala* (skat. Изв. XVII 4, 123) : *la*[*g*]*zdigala* FBR VIII 41; *bigls : bikls; čuļga : čulka* ME; *klìegt : kliekt* ME, lei. *klỹkti*, sensl. *kliknoti; ļęnkans : ļęngans* ME; lei. *lydekà*, la. *lîdaka* : *līdedziņa* BW 7691 var.; *lastękas* (*: tecêt*) : *lastagas*; *atpakaļ* : dial. *a*[*t*]*pagaļ; spuôks* : *spuogs* LP III 16; *tikai* : *tiga* BB XVII 275; poļu *wianek*, la. *vainuks* BW 3667 jeb *vainaks* : *vainags; kuņģis* : *kuņķis; vẽcinât* : *vēdzinât* ME; *pelce* (lei. *pélkė*) : *peldze* „peļķe“; *pęntuoks* RKr. XVI 38 : *pęñtuogs; dzęguze* (lei. *gegužė*) : augšz. *dzęgu*ᵘ*sę* (Ērgļos); *blīgzne* : *blīksne* U; lei. *gliemežys*, ko min Lalis, la. *gliẽmêzis* RKr. XV 77 u. c. : *gliemesis; ašķi* : *ažģi; liksta* : *ligzda* FBR VIII 41; *naîgs* : *nàiks; raugt* „ieraudzēt“ : *raukt* Fil. mat. 63; *sniegt* : *sniekt* ME; *valks* ME : *valgs; Kuoknese* : *Kùoknęzę* Odzienā; *Sasmaka* : lok. *Sasmagę* FBR XIII 73; *nesu* vai dial. *nešu* : dial. *atnezu* Kūdumā, Lādē, Mazsalacā, Rūjienā, Valmierā, Suntažos, Jaungulbenē u. c. jeb *atnežu* Trikātā, Smiltenē, Raunā, Dzērbenē, Piebalgā, Baltinavā, Biržos (par ko A. Ābele FBR XVI 159) u. c.; leišu piemērus min Būga KSn. 192[1].

b) **Vārda sākumā.** Piemēri: *gabana* : *kapana* BW 34259;

paksis jeb *pakš(ķ)is* : *bakšķis* Mag. XX 2, 38; *pàtaga*, aizgūta no slavu *batogъ; pāls* Etn. IV 162 : *bāls; bęka* : *pęka* LP III 26; *bires* : *pires; blakstieni* Kabilē, lei. *blakstienaĩ* „skropstas" (sal. Слблт. Эт. 38) : la. *plakstieni;* lei. *blãkė*, la. *blakts* : *plakts* BB XII 221, Manceļa darbā „Lettus" u. c.; *blankumains* : *plankumains; plęzna* : *blezne* U; *plikstinât* : *blikstinât* BB XVII 285; *bubulis* (Būgam РФВ LXVII 232) : *pubulis* „mezgls dzijā"; *bucene* BW 11916, 4 var. un 21230, 2 : *pucene* „sērmokslis"; *budele* : *pudele; (s)puņģis* BW 9397, 3 var. : *buņģis* BW 9397, 11 var. „?"; lei. *burnà* „mute" : la. *purna* „purns"; *buole* : *pùole* „govs bez ragu"; *tauņât* : *dauņât* „burzīt" BW 24742 var.; lei. *tešmuõ*, la. *tesmens* : *desmens;* lei. *trãnas*, la. *trans* : *dranis* U (sal. lv. *drane);* lei. *trenėti* (Salantos), la. *trenêt* „trūdēt" : *drenêt* BW 10915; lei. *trupėti* „sadrupt", la. *satrupêt: drupt;* lei. *dùsti* „aizelsties", la. *dusêt* „elsāt": *tusêt* (piem., BW 4904; sal. 4898); lei. *tūtinas* (Dusetās), la. *tutenis* : *dutę* „truls nazis" RKr. XV 113; *tuole* : *duõle* „govs bez ragu"; *tùolis*, kāds piena trauks : austr. *dùlîts* RKr. XV 113; vlv. *knîpen*, lei. *gnáibyti* : lei. *knaibýti*, la. *knaîbît* (par ko Zubatijs IFA XI 233); *knuozît* U (pazīstamāks ir *knùosît*) : *gnuozît* „knibbern"; *grabažas: krabažas* U; *krėvelis* BW 9325, 1 var. : *grėvelis* BW 9326 „?"; *kriška* (no kr. крышка) : *grieška* U „krāsns aizbīdnis"; *kŗuveši* : *gŗuveši; gumbata* : *kumbata* „no mizas pagatavota turza"; sav. *kuzzilôn* „kutināt", bulgāru *gъdel* „Kitzel" (par ko arī Būga РФВ LXX 251) : la. *kudinât* „kutināt"; lei. *gųžỹs*, la. *guza* : *kuza; dzērkste* U „locekļu sāpes" : *cerkste* Сборн. LXVII 3. nr-a 16. lp.; *dzirksnis*: lei. *kirkšnìs*, la. *cirksnis;* lei. *saugóti*, la. *sàudzêt* : *zaudzêt* BB XVII 275; *sipsna* : *zipsna* „vica"; lei. *šlakstýti*, la. *šļakstêt* : *žļakstêt* BB XVII 276; *šļāga* vai *šļāka* „izgāztas samazgas" : *žļāga* BB XVII 275. Citus piemērus min Būga KSn. 81 sk.

c) Tādas pašas svārstīšanās gadījumi ir arī citās ide. valodās; par to Becenbergers BGLS 85 sk.; Būga РФВ LXX 249 un LXXI 52; Vīde-

manis Handb. 25 sk.; Trautmanis KZ XLIV 223 un Apr. Spr. 180 sk.; Geitlers Lit. St. 53 sk.; Brükners AfslPh. XXIX 119, IF XXIII 217, KZ XLII 354, XLIII 320 skk., XLV 39 skk., Litu-slav. Stud. I 54 sk. un 56 skk.; Zolmsens KZ XXXVII 578 sk. un Beitr. 235; Prokošs (Prokosch) AJPh. XXXII 431 skk.; Brate BB XIII 50 skk. (ar literātūru); J. Leumanis (J. Leumann) Etym. Wörterb. d. Sanskrit-Sprache I, X skk.; Krečmers KZ XXXI 455[1]; Cupica XXXVII 387 skk.; Oštirs AfslPh. XXXVI 442; Norēns Abriss d. urgerm. Lautl. 142 un 181 skk. (ar literātūru); Rozvadovskis Język polski i jego historya I 421 (ar literātūru); Brugmanis Grdr. I[2] 629 skk.; Möllers Zeitschr. d. deutschen morgenl. Ges. LXX 159; Vakernāgelis (Wackernagel) Altind. Gramm. I 116 sk.; J. Morriss Džounss (J. Morris Jones) A Welsh grammar 156 sk.; Agrells Baltoslav. Lautstudien 43.

120. §. Iepriekš minētie svārstīšanās gadījumi starp balsīgiem un nebalsīgiem troksneņiem (dažkārt arī starp vecām tenues un mediae aspiratae) nav visi vienāda vecuma un cēluma. Dažos gadījumos šī svārstīšanās ir vedama sakarā ar to, ka slēdzeņu priekšā zūd starpība starp balsīgiem un nebalsīgiem slēdzeņiem (par ko Brugmanis Grdr. I[2] 631); tâ laikam la. vardā *juôzt* blakus lei. *júosti* u. c. Citur var būt kontāminētas dažādu sakņu formas[112]); tâ laikam la. vārdos *krabažas* „zusammengeraffter Kram“ (sal. *grabažas* „alter Kram, Zusammengerafftes“ : *grâbt* un *kṛavažas* > dial. *kravažas* „Zusammengerafftes, allerlei Kram“ : *kṛavât*) un *zvìest* „aptriept“ (sal. *sviêst* „mest; saliedēt“, *svaîdît* „salben“ un *ziest*). Vārdā *līkt* blakus *līgt* (Bīlensteinam LSpr. I 63), *lìgt* RKr. XV 83 jeb *lìgt* Сборн. LXVII 3, 28 „(handels) eins werden“ ir varbūt sakritušas divas saknes; sal. lat. *licēre* „būt pārdodams“ un lei. *lýgti* „līdzīgs tapt“. — Tādos gadījumos kâ la. *atnežu* blakus *nešu*, *amads* blakus *amats* u. c. nebalsīgais troksnenis neuzsvērtā pozicijā var būt balsīguma ziņā asimilējies blakus esošiem patskaņiem; par to Pedersens KZ XXXIX 244

[112]) Par to Günterts Über Reimwortbildungen im Arischen un Altgriechischen un Pētersons Baltische und Slavische Wortstudien 36.

un par parallēlēm no senīru valodas Pokornijs (Pokorny) A concise Old Irish grammar 72.—74. §, un par *atnežu* arī A. Ābele FBR XVI 159. — Šur tur varbūt saknes sākums ir — balsīguma ziņā — pielīdzinājies saknes beigām, un otrādi, par ko Zolmsens KZ XXXVII 578 sk. — Par citiem tādas svārstīšanās gadījumiem, kas mantoti no ide. pirmvalodas, Cupica KZ XXXVII 387 skk., Brugmanis Grdr. I² 631 sk. un Persons Beitr. 567.

Tādi gadījumi kâ *pudele* blakus *budele* varbūt ir skaidrojami ar lībiešu valodas ietekmi: lībiešiem vārda sākumā bija parasti tikai nebalsīgi troksneņi.

Vārdā *puz-ùotra,* kā bieži izrunā formu *pus-ùotra,* nebalsīgais *s* ir uzsvērtas zilbes priekšā pārvērties par *z*; parallēles no angļu valodas min Pedersens KZ XXXIX 245 un Streitbergs Gesch. d. idg. Sprachen II 297.

II. Vārdu mācība

1. Salikteņi

Sal. Delbrüka (Delbrück) Grdr. V 139 skk. un Brugmaņa Grdr. II 1, 49 skk.

121. §. Salikteņu sastāvdaļas. a) Ja otra daļa ir verbs, tad pirmā daļa var būt:

1. negācija, piem., *nezinu;*
2. prepozicija[1]), piem., *atļāvu;*
3. locījums ar atmestu galotni.

Tikai tautasdziesmās gadās tādi savienojumi kâ *kājàudama* BW 1010 *(kāj-* laikam no divskaitļa ak. **kāji), gŗūt[u]redzêsi* BW 1229, 2, *ļaũn[u]darīju* BW 1973, *viên[a]aũguse* BW 12218, 4 „μονογενής" (kā vietā *viênaûdzīte* BW 12446, 1 var.). Vispār parastas ir tādas formas kâ *paš[u]aûsts* ar pagātnes pasīvo divdabi otrā daļā.

b) Ja otra daļa ir nōmens, tad pirmā daļa var būt:

1. nōmens, piem., *mugurkaũls, liẽlmāte*[2]), *sarkanbalts* BW 281, 3, *liẽlbagâts* BW 12164; vai arī divdabis, piem., *rûgušpiẽns* BB XIV 148, *guļamistaba.* — Substantīva salikumi ar sekojošu adjektīvu nav latviski; tādas formas kâ *ziņkārîgs,*

[1]) Par infinitīvu un divdabju (ne klasiskiem) savienojumiem ar adverbiem (piem., *garjâdamas* BW 14088, 1 var. no *gaŗām jâdamas*) skat. Лат. предл. II 114[1].

[2]) Tipa *lielmāte* citi piemēri Mūlenbacham Latv. gr. 148. §, un par salikteņiem vispār runā Bīlensteins LSpr. I 449 skk. un Rōzenbergers Mag. IX 2, 288 skk.

gùodpràtîgs u. c. ir jauninājumi, kas balstās uz attiecīgajiem substantīviem *ziņkārība* un *gùodpràtība*. *snìegumbalts* RKr. XVI 170 ir tādu savienojumu atdarinājums kâ *baltum[u] balts* u. c.;

sviêstarmàize balstās uz savienojumu *sviêstu* (viensk. ak.) *ar màizi;*

2. skaitlenis, piem., *viêndêlis* jeb *viêndệls* „vienīgais dēls" BW 22308, *duidubenis* Priekulē u. c. jeb *duidubis* Apriķos „skābputras trauks", *trešdìena*;

3. vietniekvārds, piem., *šìstaba* BB XVII 291 „šī zemnieka sēta" (par divām blakus esošām zemnieku sētām) un no tā atvasinātais — *šìstabs* „*šìstabas* saimnieks"; *savdabîgs* Slampē;

4. Verbs, piem., *ệstnesis* „trauks" Tadaiķos, *êstgriba; êstvàrîtāja* LP VI 535, *paĺdìe(v)s* (no *palîdz dìevs), rèibgalvītis* Jaungulbenē vai *gruõzgalvītis* BW 765 (apīņa epitets), sal. arī *gruõzgalvīte*[3]) vai *griezes* (resp. *griezas*) *galva* BW 21228-34 (par sievieti kâ lamuvārds), *veļacis* U (s. v. *acs)* „glūniķis", *valbacis* „kas valba acis", *skrienace* EH; sal. lei. *mētakis* „acumērs" u. c. Būgam LtT II 15;

5. prepozicija, piem., *pamãte, àizkrâsne, àrdìevas (tèikt)*, uz *ar dìevu* pamata; *pamazs;*

6. adverbs, piem., *lîdzbràucēji;*

7. negācija, piem., *nedarbs, nerãtns.*

c) Ja otra daļa ir skaitlenis, tad pirmā daļa var būt:

1. skaitlenis, piem., *trîsdesmit, trîsdesmitais, trejdeviņi* (tautasdziesmās); tāda forma kâ *trîspadsmit* balstās uz *trîs pa desmit;*

2. *pus-*, piem., *pus'ùotra, pus'treša.*

[3]) Par tādu formu kâ *gruõzgalvīte* izcelšanos raksta Jakobi Compositum und Nebensatz 46 skk. un V. Pētersens IF XXXIV 258 skk. un 278 sk.

d) Ja otra daļa ir vietniekvārds, tad pirmā daļa var būt:
1. vietniekvārds, piem., *šitas;*
2. negācija vai *ik,* piem., *ne'kas, ik'katrs.*
e) Ja otra daļa ir adverbs, tad pirmā daļa var būt:
1. prepozicija, piem., *iẽpreti*[*m*], *pasen* LP VI 10;
2. negācija, piem., *ne'kur;*
3. adverbs, piem., *gan'drīz, tâ'pat.*

Sevišķi minams ir *diẽzgan,* kas radies no tādiem savienojumiem kâ *dìe*[*ẏ*]*singan* Aizputē jeb *dievs-un-gan* BW 23 var. un 15354.

122. §. Salikteņu nozīme. a) Iterātīvsalikteņi, kuŗu sastāvdaļas patur savu formālo patstāvību, noder vienkārša vārda nozīmes pastiprināšanai, piem., *mazs mazs vīriņš* (līdzīgi lei. *mažà mažà trobelė* u. c. Viltis 1908. g. 80. nr-ā); sal. Brugmaņa Grdr. II² 1, 21. § un 25. § d; Vunta (Wundt) Völkerpsychologie I³ 1, 637 sk. un Nīdermaņa Essais d'étymologie et de critique verbale latines (1918. g. Parīzē) 12 skk. un Mélanges linguistiques offerts à M. Antoine Meillet (1902. g. Parīzē) 110 sk.

b) Kōpulātīvsalikteņos abām sastāvdaļām ir tā pati sintaktiskā attieksme pret citiem teikuma locekļiem, pie kam tās palaikam patur savu formālo patstāvību; piem., *tẽvs mãte, šâdi tâdi, šis tas;* sal. tālāk 825. §. Formāli sakusušas ir abas daļas, piem., saliktenī *saŕkanbaĺts* BW 281, 3 (par meiteni; sal. kr. *белорумяный), kùrlmẽms;* sal. Brugmaņa Grdr. II² 1, 26. §.

c) Determinātīvos nōminālsalikteņos viena daļa (palaikam pirmā) tuvāk apzīmē otru[4]). Piem., *šùodìen, liẽlceļš,*

[4]) Ar *vidgaĺv* (Nabē) sal. lei. *vidùdienis* un *viršùgalvis.* Ar la. *nagacis (nags acīs)* sal. lei. *šluotgiŕnė,* gr. ἱπποπόταμος u. c., par ko Brugmanis Grdr. II² 1, 100 sk. un Frenkelis ZyslPh. XIII 223 un St. balt. VII 20.

trešdìena, bāŗa bę̃rns, zir̂[g]kūts (Vestienā), *asteszvàigzne, vìrspuse, negùods, dulbę̃rs, ilgsêde* BW 12302, 1 „meita, kas ilgi neprecas". Bieži — ne vienmēr — šiem salikteņiem ir sašaurināta nozīme; gan, piem., *linsēkles* (Zaļeniekos) vēl neuzrāda šādu sašaurinājumu, bet, piem., *trešdìena* vairs nav katra *trešā diena*. Sevišķi tautasdziesmās atrodam salikteņus ar nesašaurinātu nozīmi: *garceliņš, zaļmauriņš, dziļupīte* u. c. BW 2221, 6.

„Eksocentriskajos" nōminālsalikteņos salikteņa kopjēgums ir jāiedomājas kâ kāda dzīva radījuma vai priekšmeta īpašība, par ko Brugmanis Grdr. II² 1, 72 skk.; Потебня Зап. III 202 skk., V. Pētersens IF XXXVI 254 skk. Jakobi Compos. u. Nebensatz 83 skk. Piem., *mę̃lnace* BW 312, 2, *trijzaris, bezbę̃rnis*.

d) Latviešu salikteņos, kur aiz nōmena seko verbālsubstantīvs, pirmā daļa palaikam ir uztveŗama kâ otras daļas verbālā jēguma objekts, piem., *dzir[n]kalis, labdaris*. Citādi ir, piem., ar formām *rùokpelnis*[5]; *drūnesis* (ar *-ū-* no *-uv-*) „koka trauks, kuŗā druvā strādājošiem aiznes putru" Blīdienē (tur to sauc arī par *pakaļnesi* : *pakaļā*), Rudē u. c.; *zę̃mdęgas* „kūdra" (Jaunpilī) jeb „izdegusi zeme" U (gan laikam jāsaprot kâ determinātīvs nōminālais saliktenis) un daudzsk. ģen. *zemliku (zemliku mēnesis,* apm. „ziedojumu mēnesis") laikam stāv· sakarā ar *zemē likt*.

Par to substantīvu nozīmi, kas salikti ar prepozicijām, skat. 499. § skk.

123. §. Salikteņu forma. a) Pirmās daļas forma. 1. Celmu salikteņi. Kamēr lei. valodā vecie celmu salikteņi ir diezgan labi paglābušies (par to, piem., Krēmers BB

[5]) Stendera vārdnīcā tā vietā vēl ir *ruokupelnis*, kur *rùoku* laikam ir viensk. instr., sal. arī *badumiris* Bīlensteina LSpr. I 451 un 454 (no *badu mirt*).

VII 11 skk., Aleksandrovs Lit. Studien I 5 skk. un Būga LtT II 5 skk.), la. valodā tie vecajā celma formā sastopami vairs tikai atsevišķos gadījumos. Te pieder (no *o*-celmiem) dial. *dabravecis* „krietns cilvēks", mājvārds *Gudraveči* Lvv. I 61, *ašņadziris* „izmantotājs" Varakļānos FBR XI 107 un 120, *nagadauzis* „acu ārsts" ME, *niēkabīlis* jeb *niēkaklabis* „pļāpa", *plikadīda* jeb *plikadīdis;* (no *ā*-celmiem) *abrākasis* Liepmuižā (citur *abr(a)kasis*) un mājvārds *Salāgaļi*[6]) Lvv. II 29; (no *ē*-celmiem) vietvārds Upemolle (ja = **Upēmale)* kādā 1255. gada dokumentā Bīlensteina Grenzen 118 skk.; (no *i*-celmiem) *trinītis, trizaris* ME, *trikājis* ME, vietvārds *Tribalsa kalns* Lvv. I 21, *acimirkls* (pareizs?) Elgera Dict. 424; (no līdzskaņcelmiem) *sirdẽsti.* Kâ citās ide. valodās, tâ arī la. valodā dažkārt *o*-celmu *-o* (> baltu *-a*) ir izskaudis pirmatnējo beigu patskani, piem., dial. *dienavidus* (sal. lei. *dienãdaržis* blakus *dienódaržis)* BW 13545 u. c., *abrakasis* un *kazakuņģis* FBR XVI 99 u. c. 104 un XIV 128 sk., *astagal(i)s* blakus *astĩgalis* ME (blakus *aste,* kr. *остьъ).* Turpretim tagad parasti — tâpat kâ ļoti plaši arī lei. valodā — celma beigu patskanis ir zudis, piem., *niēkbīlis, dìenvidus, upmala, astgal(i)s, lęd̦tęķas.* Šim zudumam var būt dažādi iemesli. Pirmkārt, blakus līdzskaņcelmiem dažkārt bija — palaikam vēlāk radušies — patskaņu celmi (īpaši *i*-celmi), un nereti līdzskaņcelmi tika paplašināti ar kādu „kompozicijas" patskani, skat. Brugmaņa Grdr. II² 1, 88 skk. Sakarā ar to varēja salikteņa pirmajā daļā blakus celma formai ar patskani beigās ierasties arī celma forma bez šāda patskaņa, sal. Pogodina Слѣды 140 skk. Un, otrkārt, īsais patskanis celma beigās dažkārt var būt zudis tīri fonētiski sinkopes veidā, sal. 34. § (*-ā* un *-ē* vietā varēja būt stājies *-a* < *-o,* sal., piem., lei. *kregždãžolė* blakus *kregždẽ).* Pieminamas

[6]) Le. Gr.[1] 187[1] šai sakarā minētais mājvārds *Liẽpādeŗi,* liekas, ir citādi skaidrojams, skat. Augstkalna rakstu FBR X 114 sk.

arī Brugmaņa domas l. c. 79 sk., ka tādas formas kâ lei. *vienākis* radušās ar eliziju no **viena-akis*. Varētu arī domāt, ka lei. **vienokis* < **vienākis* (no baltu **veina-akis*) resp. **vienuokis* (ar *uo* no *ō* < ide. *-o-o-*) *akìs* ietekmē pārveidojies par *vienākis* un lei. *vienaũsis* varētu būt **viena-aũsis* kontrahējums. Pēc *vienākis* u. c. formu parauga varēja tad rasties arī tādas formas kâ *vienkójis*. Tâ radušās īsākās formas bija ērtākas (īpaši latviešu valodas pirmās zilbes uzsvara dēļ), un tāpēc tās tika vispārinātas.

2. Locījumu saliktenį. Visbiežāk pirmajā daļā sastopams abu skaitļu ģenitīvs, piem., *zìemassvętki, ugunsgrę̀ks, acumirklis*. Skaitļa ziņā dažkārt svārstās: *draudžu skuõla* Bumbrokā u. c. blakus parastajam *dràudzes skuõla*, austr. *goldunàzs* RKr. XVII 137 blakus parastajam *galda nazis, darbu dienas* Ikšķilē blakus parastajam *darba dienas, laũku ir̃be* blakus *laũka i., ganu meîtas* blakus *gana m.* u. c., par to arī FBR XIV 87 un Mülenbachs IF XIII 223 skk., Latv. gr. 135. § c un 141. § 3 un DJ III 75 skk. Ērgļos FBR XI 21 pat *rudza (rudzu* vietā) *milti* un *milta (miltu* vietā) *putra*.

Lībiskajās izloksnēs, kur ir lietojams nevis posesīvais ģenitīvs, bet gan dat., sastop arī datīvu pirmajā daļā, piem., *tammāt*[*e*] „tā māte" u. c. Vainižos FBR XIV 87.

Nōminātīvs pirmajā daļā ir vārdos: *trîsdesmit, vęcāmāte* (ģen. *vęcās-mātes*), *liẽlskùngs*, ģen. *liẽl(a)kùnga* u. c. Nōminātīvs te var arī sastingt, piem., viensk. dat. *liẽlskungam* FBR VIII 69 Liepupē, ak. *bìezaputru* (blakus nōm. *bìeza-putra)* XVI 104 Blīdienē, austr. ģen. *bīzaputras* XV 177 Aknīstē u. c. Akuzātīvs ir vārdā *šùodìen*[*u*], kam blakus sastopami arī jaundarinājumi ar citiem locījumiem, piem., *šùodìenas darbs*. Accus. temporis pamatā ir vārdam *pirmuodiena* Jaungulbenē, Sausnējā u. c., *pir*ᵉ*mudiena* Kalētos, austr. *pyrmūdīna* Baltinavā jeb *pir̃mudina* RKr. XVII 137, *uotrudiena* (jeb *ùotruõdìena* Kauguros) un *trešudiena* Mazgramzdā.

Formas *trimstarains* sakopojumā *trimstarainu pīcku* (viensk. ak.) BW 21721, 2 pamatā ir instr. qualitatis, sal. ar *pīcku trim starām* BW 21721, kam līdzīga nozīme.

Arī locījumu salikteņos pirmajā daļā locījuma beigu patskanis bieži ir zudis, kas pa daļai laikam izskaidrojams ar celma salikteņu ietekmi: kad *-ā* bija saīsināts par *-a*, varēja, piem., pēc *dìenavidus* un *dìenvidus* parauga arī blakus formai *liẽla-mãte* EH rasties *liẽlmãte*, vai blakus *sàimnieka tētiņš* arī *saimniektētiņš* (Mūlenbacha Latv. gr. 135. §). Pa daļai tomēr patskanis var te būt zudis arī tīri fonētiski, piem., *sẹ̃t*[*a*]*svidus* ME vai *gadskārta* blakus *gadus kārta* Manceļa Phraseologia lettica, cap. VII. Bieži vien tâtad paliek neskaidrs, vai kādam saliktenim pirmā daļa ir celma vai locījuma forma, piem., vārdā *gaĩdàuts* u. c.

Lībiskajās izloksnēs, kur zuduši rakstu valodā sastopamie īsie galotņu patskaņi, salikteņa pirmajā daļā sastop dažkārt no *(į)o*-celmiem atvasinātas formas ar *-s*, kas nav gluži droši izskaidrojamas, piem., *kaps kalni* Svētciemā, *ciems meit*[*a*]*s* Rindā (Mag. VIII, Nr. 2037), *vakars pus*[*e*] u. c. FBR XI 72, XIII 67, XIV 61 un 87 un Mūlenbacham IF XIII 226 skk. un RKr. XIII 87 sk. Šās formas varbūt cēlušās šādējādi: tâ kâ salikteņa pirmajā daļā bija sastopamas tiklab celma formas ar *-a* (vecāka *-ā* vietā), *-(i)*, *-(u)* un līdzskaņiem, kâ arī šo celmu ģenitīva formas ar *-s* vārda beigās[7]), tad salikteņa pirmajā daļā blakus *(į)o*-celmu formām ar *-(a)* varēja rasties arī formas ar *-s*, īpaši tāpēc, ka *-i*, *-u* un līdzskaņu celmi viensk. nōm. līdzīgi *(į)o*-celmiem beidzās ar *-s* un jo sevišķi pēc tam, kad ģen. citādi bija aizstāts ar datīvu (skat. 425. §), tâ ka ģen. vairs tika lietots tikai savienojumos ar kādu sekojošu substantīvu. Vecais ģenitīva *-s* varēja līdz ar to kļūt par „kompozicijas" skaņu, sal. Brugmaņa parallēles Grdr. II² 1, 97. Taču vismaz dažos gadījumos iespējams to arī citādi skaidrot, skat. 316. § b.

Lībiskajās izloksnēs ir arī tādi salikteņi kâ *kūtaugš*[*a*] *kūtsaugšas* vietā, *zemen ziedi zemeņu ziedu* vietā u. c., ko E. Hauzenberga Ceļi III 111 skk. izskaidro ar lībiešu valodas ietekmi.

[7]) Sal., piem., *sẹ̃tmala* blakus *sẹ̃tsvidus*, *sirdẹ̃sti* blakus *sirdsẹ̃sti*, *vidgalv*[*a*] Nabē blakus *vidspuse* ME, *sumpurnis* blakus *sùnsnagla* — blakus *sẹ̃ta*, *sirds*, *vidus*, *suns*.

b) Otras daļas forma. Dažkārt tâpat kâ leišu valodā (par ko Būga LtT II 4 skk. un Skardžus Lkžd. 429 skk.) — otrā daļā sastopama nepārveidota pirmatnējā forma, piem., *upmala, mugurkauls, lielceļš, dien(a)vidus, atkàzas* u. c.; tâ parasti mēdz būt ar adjektīviem (piem., *pamazs, tumšzils*), tādām formām kâ *nedarbs* (blakus *nedarbis*) un arī ar locījuma salikteņiem. — Citos gadījumos otra daļa beidzas ar *-is* vai *-e* (sal. Brugmaņa Grdr. II² 112 sk. un Becenbergera BB XXVII 148 sk.), proti, ja saliktenis apzīmē dzīvu būti, ar *-is* vīriešu dzimtē, ar *-e* sieviešu dzimtē, piem., *baltgalvis* un *baltgalve*. Pārējos gadījumos dzimte paliek vai nu negrozīta (piem., *linsẽklas* jeb dial. *linsēkles* blakus *sẽkla, sestdiena* jeb dial. *sestdiene* blakus *dìena, pagulte* blakus *gulta, pavêderis* blakus *vẽdars, kaĩgalis* 60. § blakus *gals* u. c.), vai arī siev. dzimtes vārdi pārvēršas par vīr. dzimtes vārdiem ar *-is* (kas laikam cēlušies no nekatras dzimtes, sal., piem., sensl. *zagorьje* blakus *gora* u. c.), piem., *pavasaris*, lei. *pavāsaris* blakus latv. *vasara*, lei. *vasarà;* lok. *pasiržuos* blakus siev. dz. *sirds; nuomalis* blakus *mala; uzači*, lei. *añtakiai* blakus la. *acs*, lei. *akìs; ieruocis*, lei. *įrankis* blakus la. *ruoka*, lei. *rankà;* dial. *pušmućś* Atašienē Fil. mat. 102 no **pusmucis* blakus *muca* u. c. Pretējais, proti, ka vīr. dzimtes vārdi pārvēršas par siev. dzimtes vārdiem ar *-e*, palaikam gadās tikai aiz priedēkļiem, it sevišķi aiz *pa-*, piem., *pakakle*, lei. *pakaklẽ* un *apkakle*, lei. *apkaklẽ* blakus la. *kakls*, lei. *kãklas; pavãrte*, lei. *pavartẽ* blakus la. *vàrti*, lei. *vařtai* u. c., skat. Лат. предл. I 148 sk., *piekalne* 175 blakus *kalns; nuõvakare* blakus *vakars; apkaime*, lei. *apìkaimė* blakus lei. *káimas;* bez tam vēl *kaigãle* U blakus *gals*. Šai dzimtes maiņai var būt dažādi iemesli. Dažas šādas formas varēja sākumā būt adjektīvi, kam piedomājams klāt siev. dzimtes substantīvs (par to Delbrüks Grdr. V 130 skk.). Tâ kâ substantīvi ar *-is* (lei. *-ys*) līdzīgi *(į)ē*-celmiem viensk. lokātīvā beidzas ar *-ẽ* (skat. 242. §) un tâ kâ vietu nosaukumi kâ la.

pavãrte vai *piekalne* bieži sastopami tieši viensk. lokātīvā, tad varēja rasties svārstīšanās, pie kam, piem., blakus viensk. lokātīvam *piekalnē*, ja tas sākumā būtu attiecināms uz viensk. nōminātīvu *piekalnis*, bija iespējams piedarināt klāt jaunu viensk. nōminātīvu *piekalne*, kas pa daļai varbūt izskaidrojams ar citu vārdu ietekmi. Tas liek domāt, ka, piem., *pagalde* radusies blakus *galdam* „**pagaldis*“ vietā pēc *pagultes* : *gultas* parauga.

Sausnējā, kâ aizrāda Kauliņš BB XII 230 sk., nozīmes ziņā atšķiras vecie celma salikteņi kâ *mežmäle* „jebkuŗa meža mala“ (kâ vispārīgs vietas apzīmējums) vai *ceļmäle* „ceļmallapa“ no locījuma salikteņiem, piem., *mežmala* „kāda zināma meža mala“ un *ceļmala*.

Otrā daļā ļoti bieži sastopami tādi nōmeni, kas nesalikti nav lietojami, it īpaši darītāju vārdi ar *-is*, *-e*, piem., *labdaris*, *pirtskuris*, *lẽtaudze* „viegli (t. i., bez rūpēm un darba) uzaugusi meitene“ BW 21930, sal. par to Jakobi Compos. u. Nebens. 20 skk. Tālāk jāmin vēl tādas formas kâ *nepraša* (blakus *prast*), *nejauša* (blakus *jàust*), *neguoža* (blakus *gùods*), *bezkauņa* (blakus *kàuns*), sal. 132. §.

124. §. a) Daži kâ atribūti lietojami salikteņi (īsti vecs genitivus qualitatis) ar nesašaurinātu nozīmi ir sastopami tikai ģenitīvā; piem., *divgadu kumeļš*, *jaũnpiẽna gùovs*, *dzẽļzasu rati* u. c. Mülenbacham Latv. gr. 144, 2 un 298, 9 §.

Tikai lokātīvā, šķiet, ir sastopams saliktenis *zaļbriẽdā (uôgas êst)*.

b) Tâ kâ divu vārdu savienojums tikai pamazām pārvēršas par salikteni, tad dažkārt var šaubīties, vai mums darīšana ar salikteni vai ar divu patstāvīgu vārdu savienojumu. Atskaitot varbūtēju nozīmes maiņu, salikteņiem dažkārt ir šādas pazīmes: 1. viena daļa ārpus salikuma ir sastopama pārveidotā formā (piem., *pa'tìesi;* citādi no *tiesas* vārda datīvs tagad ir *tìesai*), 2. no salikuma atvasināts jauns vārds,

negrozot pirmās daļas formu, piem., dial. *šùodìena*, kam pamatā viensk. ak. *šùodìen*[*u*]. Sal. arī Paula Prinzipien der Sprachgesch.[5] 325 skk.

Par salikteņu akcentu skat. 12. §.

2. Reduplikācija

125. §. Nepārprotama reduplikācija tagad latviešu valodā sastopama gandrīz tikai nōminālcelmos. Piemēri: **māma* (no tā atvasināta *māmiņa*), sal. lei. *momà* u. c., *bāba*, lei. *bóba* u. c., *tēte*, sal. lei. *tėtýtis* u. c., **dēde* (laikam no *dēdêt*), sal. lei. *dėdė̃* u. c. Mālova (Mahlow) AEO 11; *mulmulis* „stostītājs" (liekas atvasināts kâ tās pašas nozīmes vārds *mulmis* no lauztā reduplikācijā veidotā *mulmêt* „stostīties"; līdzīgs ir *murmulis* „stostītājs", lei. *murmùlis* „ņurga" : la. *murmināt*, lei. *murménti* un *murmėti* „kurnēt", sal. arī la. *murmuļi*), (varbūt) *burbulis*, sal. lei. *burbulas* u. c. (ja pieder pie lat. *bulla* „pūslis" u. c.; bet varbūt tas ir rada ar lei. *burbėti* „anschwellen", skat. Persona Beitr. 254 un 269; turpat arī par *bum̃bulis*, lei. *bum̃bulas* „mezglains sabiezējums", kâ arī par la. *bum̃burs* „bumba", lei. *bumburas*, un 247[3] un 269. lp. par la. *pum̃purs*[8]), lei. *pum̃puras*); *bembeŗi* „karājošās skrandas; ciekuri", *bęmbęraîns* (blakus *bębaraîns*) „zottig" blakus *bārbaļas* „saplīsušu drēbju karājošās daļas"; (varbūt) cencers „vecs celms", sal. la. *cęrs* un lei. *kēras* „vecs celms"; (varbūt) *denderis* „raudošs zēns" un *duñdur*[*i*]*s*, skat. Buazaka (Boisacq) Dict. ét. 351 u. c. (*duñdur*[*i*]*s* varētu arī būt no *dundêt* „schnarren"); *ciẽkurzis*, *ciẽkurs*, *cinkurs* jeb *čęnkurs*, sal. lei. *kankórėžis* un *kìrkužė* tp. (Būgas Aist. St. 135 un 177; tur te

[8]) Blakus tam kāds sinonims *pupurs* BW 2776, 3 var., 24407, 5 u. c.; bet sal. arī M. Nīdermaņa rakstu IMM 1923. g., 855.

piesaistīts arī la. *kukurznis*); *kànkari, kakari*[9]) jeb (BW 20430, 1 var.) *kākari, kaîkara*[2] RKr. XVI 116[1] jeb *kaikaris* U (skat. arī BW 18926-7) „abgelumpter Mensch", *kākaraîns* jeb *kaikaraîns* „pinkains"; *gaigale* U jeb *gaĩgala* RKr. XV 76, lei. *gaĩgalas* „pīļu tēviņš", sal. pr. gegalis „kleiner Taucher" u. c.; *paîpala*, lei. *píepala* (par to Būga Aist. St. 82; Becenbergers BB I 253; Leskīns Nom. 476, Meijè Bull. XXVII 136 un H. Pētersons KZ XLVI 132), sal. pr. penpalo, kr. *перепел* u. c.; *Ciecere*, sal. lei. *Kerẽs-upis* Būgam РФВ LXVII 249 (tur arī šā reduplikācijas tipa lei. piemēri); *vaivariņi* U, *vaiveri* BW 20996 jeb *vāveriņi* „ledum palustre", *vãvere*, lei. *voverẽ* jeb (Būgas Aist. St. 62) *vèverìs*, pr. weware, par ko Zubatijs AfslPh. XVI 419, Persons Beitr. 500[2], Leskīns Nom. 267 u. c.; *papar̂de*, lei. *papartỹs* u. c. (Būgam Изв. XVII 1, 4 sk.); *dadadzis* U jeb *dadazis* U un BW 14611, 6 „Odermennig", sal. *dadzīši* tp.; *teteris*, lei. *tẽtervinas* u. c.; cecers U (laikam jālasa kâ **ceceris*) „sproggalvis", sal. *cę̣ra* „(nekārtīgi) mati" un čechu *čečeřiti* „iesprogāt", skat. Bernekera Wb. 138 un Persona Beitr. 157; citādi par to Šeftelovics (Scheftelowitz) WZKM XXI 141; *dzęguze*, lei. *gegužė*, pr. geguse u. c., skat. Meijè MSL XII 213 sk.; daudzsk. ģen. *dedes(t)iņu* BW 5843 jeb *dadasiņu* BW 5844 (kāda stāda nosaukums), sal. lei. *dedesva* „Vogelwicke" vai *dedešra* „Käsekraut"; *titilbis* U „Wasserläufer" jeb *stidilbis* LP I 87 blakus *tilbīte* ar to pašu nozīmi, sal. arī lei. *titìlvis* „Strandläufer" Būgam Aist. St. 54 un 172 blakus *tilvìkas* „sloka"; daudzsk. ģen. *kukulznīšu* (deminutīvs) BW 2664, 1 var. (blakus *kankalīšu*) un daudzsk. nōm. *kukulkšņi* Etn. IV 98; tā pati nozīme ir vārdam *kakalze* U „sacietējusi mālu pika laukos"; *susuris* RKr. XV 139 „raudulis" (sal. *surdzêt* „kaukt un raudāt"); „graue Spitzmaus"

[9]) Sal. austr. *kokariêtis* „anhangen" RKr. XV 117, kas laikam ir saistāms ar *kaŗâtiês*.

(sal. gr. ὕραξ „Spitzmaus“ un arī Buazaka Dict. ét. 1006). Par reduplikāciju vispār skat. Brugmaņa Grdr. II² 1, 46 sk. un 126 skk., Meijè MSL XII 215 skk. un Pizāni Reale Accad. naz. dei Lincci, Rendic. Ser. VI, II (1926. g.) 321 skk.; par reduplikāciju leišu valodā raksta Brenders St. balt. VI 83 skk.

3. Nōminālo celmu atvasināšana

Par to Leskīns Nom. un Skardžus Lkžd.

a) Piedēklis (ide.) *-o, -ā*

126. §. Atskaitot tikai adjektīvu mōciju un darītāju vārdus ar *-(t)ājs* un *-ējs*, noteiktas nozīmes šiem jau neproduktīvajiem piedēkļiem vairs nav. Arī saknes vokālisms ir ļoti dažāds. Abstraktiem verbālsubstantīviem un darītāju vārdiem parasti sākumā bija saknē *o* (resp. *oi, ou* vai *ō*), un arī vēl tagad baltu valodās, kâ redzams Leskīna Nom. 159—233, *a* (resp. *ai, au*) šādu vārdu saknē sastopams biežāk par citiem patskaņiem. Nereti *a* (< *o*) vietā attiecīgo verbālo formu ietekmē ieviešas *e* (par to arī Skardžus Arch. Phil. V 61 skk.), piem., *tęks* (blakus vecākam *taks* = lei. *tākas*, sensl. *tokъ*): *tęku; sęrs* (blakus vecākajam austr. *sors* Sk. Do. 13) : *sērt; slęgs* (blakus vecākam *sluôgs*, lei. *sluogai* Viltis 1908. g., 114) : *slêgt*, lei. *slĕgti; męzgs* (blakus vecākam *mazgs*, lei. *mãzgas*) : *megzt* Etn. II 97, lei. *mègzti* (tag. *mezgù*) „adīt“; daudzsk. nōm. *piedęgas* (blakus vecākajam *piēdagas* Valmierā) : *degt*; *riêba* (blakus vecākajam *raiba*) : *riêbt; niezs*, lei. *niẽžas* (blakus vecākajam *naizs* vai *naiza*) : *niezêt*, lei. *niežĕti; snìegs*, lei. *sniẽgas* (blakus vecākajam pr. snaygis, sensl. *sněgъ*, go. *snaiws*) : tag. 3. p. *snìeg*, lei. *sniẽga* (Dusetās, skat. LtT II 287); *beĩgas* (blakus vecākajam *bàigas*² FBR XV 35) : *bèigt; apsęga* (blakus vecākajam *apsaga* Fil. mat. 66) : *apsegt* u. c. Rēgulāras turpretim ir šādas formas: *gans*, lei. *gãnas:* la. *dzęnu*, lei.

genù; spaîds : *spiêst, valka* „caurvējš“ : *vę̀lku*; *pìematas*[2] „pārmetumi“ Skaistā FBR XV 37 : *piemest* „pārmest“ u. c. Par *-o, -ā* vispār Brugmanis Grdr. II[2] 1, 148 skk., Veltens Bull. XXXIII 213 sk. un sevišķi par fēmininо *-a* arī Ribeco (Ribezzo) Schrijnen-Festschrift 347 skk.

Dažkārt blakus celmiem ar *-o* sastop celmus ar *-ā* (par to arī Lōmanis Genus und Sexus 14 sk.), piem.[10]), *bę̃rzs* (lei. *béržas*) blakus dial. *bę̃rza* (kr. *берёза* u. c.); *kļavs* (lei. *kliãvas*) blakus *kļava; lazda* (lei. *lazdà*) blakus dial. *lazds; liẽpa* (lei. *líepa*, sl. *lipa*) blakus dial. *lìeps*[2], lei. *líepas* LChr. 479, $_{19}$ resp. žem. *līpas* Juškevičam Извѣст. X 431 (šajos gadījumos var domāt par citu koku nosaukumu ietekmi, sal. arī vīr. dzimtes la. *kùoks* un lei. *mẽdis* un Delbrüka Grdr. III 91 sk.); *tàutas* (blakus *tàuta*, lei. *tautà*) : austr. *tauty* Mag. XIV 2, 173 un 177 (te celma maiņu laikam noteikusi vīr. dzimte); *alvs* (lei. *álvas*) blakus *alva; cìems* (lei. *kiẽmas*) blakus austr. *cìma*[2] BW 10439, 1 (sal. lei. *káimas* blakus *kaima* Jaunim Понев. гов. II 29); *grìda*, austr. *grèida*[2] (Krāslavā) blakus dial. *grīds*, lei. *griñdas; grùozs* blakus dial. *gruoza* BW 6917; *ìesms* (lei. *iẽšmas*) blakus dial. *iesma* LP VI 455; *lizds* (lei. *lìzdas*) blakus *lizda; màlks* (lei. *malkas*) blakus *màlka; naizs* blakus *naiza; suôkls* RKr. XV 138 blakus *suokla* XVII 78; *pę̂da* (lei. *pėdà*) blakus dial. *pę̃ds* BW 4617 un 4005, 6 un 7; *leja* blakus dial. *lejs* BW 33671, 5; *priêks* blakus dial. *prieka* RKr. XIV 22 sk., BW 1895 var., 27964, 1 un 28100; *pùlks* (lei. *pulkas*, sensl. **pъlkъ*) blakus dial. *pùlka*; *purna* (sal. lei. *burnà*) blakus *purns; spala* Mag. XIII 2, 51 blakus *spals; starps* (sal. lei. *tárpas*) blakus *starpa* (visbiežāk lieto viensk. lok. *starpā*, kas abu celmu formām vienāds; tā kā lokātīvi *aûgšā, apakšā, ìekšā, prìekšā* pieder siev. dzimtes nōmeniem *aûgša, apakša, ìekša, prìekša*, tad arī blakus lokātīvam *starpā* varēja rasties viensk. nōm. *starpa*, tāpat kā blakus

[10]) Te minētas arī tādas formas, kur *-o* vai *-a* priekšā ir vēl kāds piedēkļa līdzskanis.

viensk. lokātīvam *ârā*, kas pieder pie nōminātīva *âra*, lei. *óras*, radies jauns viensk. nōm. *āra;* sal. arī blakus *vìrsus* [lei. *viršùs*] formu *aûgša*, *apakša* u. c. ietekmē atvasināto vārdu *vìrsa*); *sęga* blakus *sęgs;* *tęks* blakus *tęka*; *valks* blakus *valka;* *maina* (sl. *měna*) blakus lei. *maĩnas*; *lapa* blakus lei. *lãpas;* *smakrs* (lei. *smãkras*) blakus lei. *smakrà;* *ûdrs* (lei. *údras* Dusetās) blakus lei. *údra*, sensl. *vydra;* vēl citi piemēri RKr. XVII 138 sk., Mag. II 1, 9 un IV 2, 157 skk. un Mūlenbacham Latv. gr. 96 sk. un no leišu valodas Becenbergeram BGLS 94 skk. un Frenkelim KZ LVIII 277 sk. Ir izteiktas domas, ka šādu dzimtes svārstīšānos radot nekatras dzimtes zudums (tâ J. Šmits Neutra 9 sk. un 21 sk., Benders AJPh. XLII 330 skk. un Frenkelis ZslPh. III 83), bet tās ir neticamas, skat. Symb. gramm. II 13 sk., un visos drošajos gadījumos pr. vai sl. nekatras dzimtes *o*-celmam atbilst arī lei. un la. *o*-celms. Retumis arī slavu valodās blakus (vīr. dzimtes) *o*-celmam sastop tās pašas saknes *ā*-celmu. Ka leišu un latviešu valodā šādu gadījumu ir vairāk, izskaidrojams varbūt ar to, ka leišu un latviešu valodā *o*- un *ā*-celmiem viensk. akuzātīvā tagad ir tā pati galotne; la. valodā — arī viensk. instrumentālī un lokātīvā; tâpat svārstīšānās starp *o*- un *ā*-celmiem latviešu valodā, šķiet, novērojama biežāk nekâ lei. valodā. Ja dažos locījumos *o*- un *ā*-celmu galotnes saskan, tad *o*-celms radniecīgas nozīmes *ā*-celma ietekmē var pārveidoties par *ā*-celmu un otrādi.

b) **Piedēklis *-i***

127. §. Arī šim piedēklim, kas vairs nav dzīvs, tagad nav noteiktas nozīmes, un arī saknes patskanis var būt dažāds (sal. Zolmsena Beitr. 157—165). Piemēri Leskīnam Nom. 234—239. Baltu un slavu valodās šie *i*-celmi bieži ir seno līdzskaņu celmu pārveidojumi, skat. tālāk 273. § b, Zubatija rakstu RSl. II 3, Šmita Neutra 109 sk., 250 skk. (sal. par to arī Mūlenbacha rakstu Изв. VIII 1, 27 sk.), 254 un par to arī

Brugmaņa Grdr. II² 1, 170-5. Savukārt latviešu (un pa daļai arī leišu, skat. Būgas rakstu Изв. VIII 1, 29) valodā tie vīr. dz. *i*-celmi, kas paturējuši savu dzimti, ar nedaudz izjēmumiem ir pārvērsti par *į̆o*-celmiem; piem., *uôsis* (viensk. ģen. *uôša* : lei. *úosis*, siev. dz. viensk. ģen. *úosies*[11]) jeb arī: *úosio*); *lūsis*, viensk. ģen. *lūša* : lei. *lúšis*, *-ies* jeb *-io*, par ko Būga РФВ LXVI 234 un Leskīns Nom. 238; *tāsis*, viensk. ģen. *tāša* blakus *tāss*, viensk. ģen. *tāss*, lei. siev. dz.[12]) *tóšis*, *-ies;* austr. *zviers* RKr. XVII 139 jeb *zvę̄rs* no **zvēris*[13]), viensk. ģen. *zvę̄ra* (no *zvē̆ra)* Zb. XVIII 261, Smelt. 8 un BB XII 228, viensk. ak. źvieri Zb. XVIII 260 : lei. siev. dz. *žvėrìs*, *-iẽs*, sal. pr. daudzsk. ak. swīrins, sensl. vīr. dz. *zvěrь*, *-i; piêtis*, viensk. ģen. *piêša* (blakus siev. dz. *piêts*, *-s* un lei. vīr. dz. *péntis*, *-iẽs)*, sal. 277. §; kursiskajās un citās izloksnēs *i*-celmus aizstāj *(į̆)ē*-celmi, skat. 273. § b, retumis — ja *i*-celma viensk. nōmināt̄ivs bija neērti runājams — arī rakstu valodā; piem., *uodze* blakus austr. (siev. dz.) *ùdzs*² BW 31347, 1 var.[14]), lei. *angìs*, *-iẽs*, pr. *angis*, lat. *anguis* u. c., skat. 273. § b.

c) Piedēklis *-u*

128. §. Substantīvu *u*-celmi latv. valodā, vismaz vidus dialektā, vēl ir sastopami (arī dažos aizguvumos!), skat. tālāk 298. § un Leskīna Nom. 239 skk., bet adjektīvu *u*-celmus visus[15]) aizstāj *į̆o*- un arī *o*-celmi (arī leišu valodā tagad adjektīvu *u*-celmiem *į̆ā*-celmu ietekmē darina lielāko daļu siev. dz. locī-

[11]) Par dzimtes maiņu runā Būga l. c.

[12]) Par dzimtes maiņu runā Būga l. c.

[13]) Lejzemnieku izloksnēs turpretim (kâ *o*-celms) *zvę̄rs*, viensk. ģen. *zvę̄ra*, laikam pēc senā daudzsk. ģen. *zvę̄ru* = lei. *žvėrų̃* An. szil. 11 (un ar daudzsk. nōm. *žvėres* Tiž. II 468), gr. θηρ-ῶν; arī leišu valodā atrodami pārveidojumi par *į̆o*-celmu: daudzsk. nōm. *źwėrei* BB II 112.

[14]) Viensk. nōmināt̄ivā *ūcis* BW 10297, 4 *i* ir lāpāmais vokālis, un tâtad nōm. *ūcis* aizstāj *ūdz-s* > *ūcs*.

[15]) Par vecu *u*-celmu atliekām skat. 479. §.

jumu pēc *į̄o*-celmu parauga), sal., piem., *dziļš* : lei. *gilùs, plašs,* lei. *platùs, gr.* πλατύς (blakus arī *plats,* laikam arī no *u*-celma; sal. lei. viensk. dat. *plačiám* blakus viensk. ak. *plãtų,* kas var tieši atbilst la. viensk. akuzātīvam *platu).* Tâ kâ arī blakus lei. valodas *u*-celmiem bieži gadās *o*-celmi, tad arī dažkārt latviešu valodā kāds *a*-celms, kam blakus ir *ja*-celms (radies no vecāka *u*-celma), varbūt cēlies no veca *o*-celma; piem., la. *tâļš* (līdz ar adverbu *tâlu)* blakus *tâls* : lei. *tolùs* blakus *tólas* (piem., Jušk. LD 713. nr-ā).

d) **Piedēkļi ar *j***

129. §. Piedēklis — *(j)ē.* a) Ka vismaz daži substantīvi, piem., la. *zeme,* lei. *žẽmė* u. c. saskaņā ar 88. § vismaz pa daļai var beigu patskaņa priekšā būt zaudējuši *į̄* skaņu, uz to norāda ne tikai somu aizgūtā *purje* attieksme pret lei. *bùrė* (skat. Tomsena Beröringer 163), bet arī šo celmu daudzsk. ģen. (kâ la. *zemju,* lei. *žẽmių*), tādas slavu formas kâ sensl. *zemlja* (kur *-mlja* var būt <*-mjē)* un tādi latīņu vārdi kâ *faciēs, aciēs* u. c. Bet vismaz daži baltu *ē*-celmi varētu atbilst arī tādiem latīņu vārdiem kâ *fidēs;* daudzsk. ģen. galotne (la. *-ju* lei. *-jų̄*) varbūt varēja rasties arī no ide. *ę̄m* <*-ē-ōm.* Sal. РФВ LXX 109 skk. un LXXVI 292 skk., Brugmaņa Grdr. II² 1, 220 skk. ar literātūru, Küni (Cuny) Symb. gramm. I 85 skk. un Spechta rakstu KZ LXIII 70 sk.

b) Nereti sastopami prīmāri *ē*-celmi ar dažādu nozīmi, kâ *ẽrce,* lei. *érkė* u. c.; skat. Leskīna Nom. 264—81. Īpaša grupa ir verbālnōmeni (nomina actionis, pa daļai ar pārveidotu nozīmi), piem., *pļãve* RKr. XV 132, lei. *pjovė* Juškeviča LD Nr. 976, $_4$; *atļãve* RKr. XV 106; daudzsk. nōm. *slâpes;* daudzsk. nōm. *vemes;* daudzsk. nōm. *dures* „dūrieni sānos"; daudzsk. nōm. *beres* (graudu nodeva); *kure; spiêde; vare* (: *varēt); redze* (: *redzēt*); *aûdze* (: *augt); dedze* (: *degt); êde* (: *êst);*

šķèle (: *šķeĺt;* par metatoniju skat. 17. § c); daudzsk. *zādzes* „zagtas lietas“ (: *zagt*) RKr. XVII 86. Dažkārt ar *o*-pakāpi: *atkàuse* (: *atkust*), daudzsk. nōm. *graîzes* (: *griêzt*).

Nereti blakus *-e* ir *-a*[16]) (arī kâ citu piedēkļu sastāvdaļas); piem., *gruoza* BW 6917 : *gruoze* U; *bę̃rza* (skat. 126. §) : *bērze* (no kursiskajām izloksnēm, piem., BW 30651 var. un RKr. XVI 255); *laīma*, lei. *láima* : la. *laīme*, lei. *láimė; lapsa* : *lapse* Rucavā; *mîkla: mîkle* „Загадка“ (Nīcā); *usna: usne* BW 32560 var.; *vaīna* (veclei. *vaina* Becenbergeram BGLS 336), *dziêsma, liesma, briēsma(s), gàisma, blāzma:* austr. *vainę, dzîsmę* (=lei. *giesmẽ), līsmę, brīsmę, gaismę, bluozmę* (Ķempim Dzimtenes Vēstneša 1912. g. 113. nr-ā); *sluoka* (lei. *slankà)* : lei. *slañkė; vīza* U (lei. *vyžà*) : *vîze; sluoksna* U (lei. *slúoksna* Jablonska pēcvārdos Jušk. XXIII lp.) : *sluoksne* „strēmele“; *iela* (lei. *eilà* Jušk.) : lei. *eilẽ;* daudzsk. ģen. *sluošu* blakus *sluota(s)* Pas. VI 20, skat. arī ME un EH s. v. *sluôta;* arī verbālnōmenos: *pļāva* U : *pļāve; vara* : *vare* u. c.; vēl citi piemēri RKr. XVII 139 un Mūlenbacha Latv. gr. 96 sk. Dažos gadījumos *ē*-celms varbūt ir radies kāda salikteņa beigu daļā (saskaņā ar 123. § b); sal., piem., *bērze*[17]) ar salikteni *pabērze;* skat. arī 130. § c par svārstīšanos starp *-a(s)* un *-is* (= lei. *-ys*).

Pa daļai šie *ē*-celmi ir radušies no vecākiem *i*-celmiem, skat. 127. §.

c) Ar šo piedēkli darina arī (kâ arī leišu valodā, skat. Leskīna Nom. 281 skk.), pirmkārt, sieviešu dzimtes substantīvus. Tādas siev. dz. formas ir parastas blakus visiem vīriešu dzimtes vārdiem ar *-is*[18]), piem., *blēde* BW 15871

[16]) Piemēri no leišu valodas Becenbergera BGLS 96 skk. un Būgas Aist. St. 60 sk.

[17]) *bērze* varētu būt arī galotnē pielāgota koku nosaukumiem ar *-e (egle, priēde, apse).*

[18]) Nav vajadzīgs, lai atbilstošais vīr. dzimtes vārds ar *-is* jau iepriekš būtu darināts.

var. blakus *blèdis*, austr. *vęcę* RKr. XV 142 blakus *vecis*, *kumpe* „kuprīte“ BW 23316, 4 : lei. *kumpis* (: la. *kumps* BW 23316, lei. *kumpas* „līks“), *vāciēte*, lei. *vókietė* : *vāciētis*, lei. *vókietis*, *snaũdule* BW 21967 : *snaũdulis* U, *palaîdne* : *palaîdnis*, *sērdìene* : *sērdìenis;* arī blakus visiem vīriešu dzimtes vārdiem ar *-nieks*, piem., *stràdniēce* : *stràdniēks*, retumis blakus citiem *o*-celmiem, tâ *nabadze* (lei. *nabãgė)* : *nabags* (lei. *nabãgas)*, *gane* BW 21257 : *gans*, *draudzę* Zb. XVIII 430, lei. *draũgė* Jušk. SvD Nr. 604,$_8$: *dràugs*, lei. *draũgas* u. c.; sal. arī pr. wosee „kaza“ : lei. *ožỹs*, la. *âzis*. Pie tiem pieder arī govju vārdi kâ *Raīb*[*e*] : *ràibs*, *Brũn*[*e*] u. c. Liepupē FBR VIII 69.

Otrkārt, substantīvus no adjektīviem; piem., *līksme* BW 23972 : *lìksms*, *kāre* U: *kārs*, *dzîve* : *dzîvs*, *smalce* : *smalks*, *brīve* BW 32062 : *brīvs*.

Par formām ar *-e* salikteņu otrā daļā skat. 123. § b.

130. §. *-įo*-celmi ar viensk. nōm. ar *-is* (lei. *-ys)*[19]. a) Prīmāri vārdi: 1. Ar šo piedēkli vēl tagad atvasina darītāju vārdus salikteņu otrā daļā, skat. 123. § b. Tikai retumis šādi vārdi sastopami arī ārpus salikteņiem (tâ arī leišu valodā, skat. Leskīna Nom. 295 skk.), piem., *svilpis* : *svìlpt*, daudzsk. nōm. *siŗi* „apkārtklīstoši kareivji“ : *sirt*, *brēķis* : *brèkt* (par *ķ* gaidāmā *c* vietā skat. 89. § d) ; tautasdziesmās vēl *sēņu lauzis* BW 21893 (kâ lamu vārds) un *lapu gulis* BW 21893, 6 var.

2. Verbālnōmenus ar citu kādu nozīmi (darbības, rīka u. c. nosaukumus) latviešu valodā tikai retumis vairs darina ar šo piedēkli (biežāk leišu valodā, skat. Leskīna Nom. 283 skk.), piem., *režģis*, lei. *rēzgis* : lei. *rezgù* „adu“, *lìcis*, lei. *liñkis* : la.

[19]) Sal. Brugmaņa Grdr. II^2 1, 121. § un šās grāmatas autora piezīmes РФВ LXXVI 307 skk. un KZ L 24, pēc kuŗām šo celmu *-įo-* pa daļai, šķiet, cēlies no *-iįo-*.

lìkt, lei. *liñkti* „locīties“, *bāzis* „tīkla gremdējamais akmens“[20]) : *bâzt*, *niezis* : *niẽz*. Vismaz daži no šādiem nōmeniem sākumā ir bijuši *i*-celmi, sal. 127. §; tâ lei. *ātilsis*, *-ies* (vīr. dz.) jeb *-io* „atdusa“, la. *drudzis*, lei. *drugỹs* blakus kr. (siev. dz.) *дрожь* „drebuļi“ : *дрожать* (skat. arī Brugmaņa Grdr. II² 1, 185). Ar to saskan saknes vokālisma zudumpakāpe tādos vārdos kâ la. *sprîdis*, lei. *sprìndis* : la. *spriêst*, lei. *sprę́sti*. — Dažkārt saknes patskanis ir gaŗš, tâ, piem., *nēši* : *nest*, *brìdis*, lei. *brỹdis* (skat. BB XXIX 179²) : la. *brist*, lei. *brìsti*, la. *svìris* (blakus *sviris*) : lei. *svįrù svìrti* „gūt pārsvaru“, *mīnis* „vieta, kur mālus min“ : *mīt*, lei. *mìnti* (pag. viensk. 1. pers. *mýniau*), sal. 93. lp. Dažos gadījumos šis gaŗums sākumā varbūt ir radies salikteņos palīgakcenta ietekmē (saskaņā ar 62. § c), sal., piem., lei. *ìšmonis* „saprāts“ : *manýti* „saprast“, *ùždoris* „aizdarīta telpa“ : *uždarýti* „aizdarīt“ u. c.

3. Beidzot ar šo piedēkli ir prīmāri vārdi ar dažādu nozīmi, kam blakus — vismaz tagad — nav nekāda verba; piem., *briêdis*, lei. *bríedis*, la. *ezis*, lei. *ežỹs* u. c. Leskīna Nom. 299 sk.

b) Sekundāri atvasinājumi. 1. No adjektīviem ar šo piedēkli atvasina substantīvus, kas apzīmē tos, kam piemīt adjektīva izteiktā īpašība: *raudis* BW 27476, 4 var. un JlgRKr. II 150 „sarkans zirgs“ : *rauds* BW 27476, 4, lei. *raũdas* Jušk. SvD 93, 7 „sarkans“; *pelêcis* BW 2368, lei. *pelėkis* : *pę́lę̃ks*, lei. *pelėkas; vecis* : *vę̃cs;* govju vārdi kâ *raīb*[*i*]*s* : *ràibs* u. c. lībiskajā Vainižu izloksnē FBR XIV 88; *šķę̀rsis:* lei. *skeršas*; **kupris* (= lei. *kuprỹs*), no kam deminutīvs *kuprītis* : *kuprs* BW 24051, 1 u. c. Arī leišu un citās valodās, skat. Leskīna Nom. 302 skk. Tādu atvasinājumu no substantīviem kâ lei. *žiemỹs* „ziemelis“ : *žiemà* u. c. latviešu valodā, šķiet, nav.

[20]) Varbūt tas ir substantīvēts verbāladjektīvs („iebāžamais“), sal., piem., skr. *yájya-ḥ* „venerandus“, *gúhya-m* „noslēpums“ u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 183 skk.

2. Ļoti bieži šo piedēkli atrod saliktu substantīvu otrā daļā, skat. 123. § b un Leskīna Nom. 304 skk.

3. *traucis* „mucinieks“ Raunā : *traũks* laikam ir pārveidots pēc daudzsk. *trauči* (kādreiz: **trauci)* no **traucus*, sal. lei. *kuřpius* u. c. Leskīnam Nom. 325 sk.

4. Sieviešu kristībvārdi ar *-is* ir ne tikai Straupē sastopami, piem., *Annis, Emmis* FBR XV 153 (kādreiz tie bija nekatras dzimtes?), bet tādi kâ, piem., *Edis, Madis* arī augšz. Galgauskā.

c) Blakus formām ar *-is* (lei. *-ys)* dažkārt ir arī formas ar *-e* (lei. *-ė)*, piem., (par to arī Mūlenbachs Latv. gr. 97 un leišu piemēri Becenbergeram BGLS 94 skk. un Frenkelim KZ LVIII 279 sk.) *mīnis* : *mìne* RKr. XV 86, *dūris* U : *dùre*, lei. *korỹs* : la. *kâre* Šm. u. c. (kâ arī *pagaĺvis* : *pagaĺve*, skat. 123. § b); un arī formas ar *-s* (=lei. *-as*), piem., latg. *puŕńc*, viensk. ģen. *-ņa* Līksnā, Dagdā u. c.: *purns* U; *sapnis*, viensk. ģen. *-ņa*, lei. *sapnỹs*[21]) LitMnd. I 7 (viensk. ak. *sãpnį* Trak. d. 44. lp., viensk. lok. sapnye jeb sapnije Vilentam LLD III 132, 16 un 133, 4) : la. **sapn(a)s* (daudzsk. nōm. *sapni* BB XVII 278, viensk. ģen. *sapna* un viensk. lok. *sapnâ* Sk. Do. 211), lei. *sãpnas* (laikam=skr. *svápnya-m*, lat. *somnium* : skr. *svápna-ḥ*, lat. *somnus)*; la. *dvìnis* : lei. *dvýnas* (Dusetās); la. *pûŗi* RKr. XVI 81, B, BW 17019 u. c. (laikam pēc *kvìeši, mìeži* un *rudzi* parauga) : *pûri* BW 25338, 5 var., 25860, 1, 7, 8, 24327, 3 u. c., lei. *pūrai* „ziemas kvieši“ (sal. gr. πυρός „kvieši“, sensl. *pyro* „Spelt“); la. *purvis* U : *pùrvs*, lei. *pũrvas* „ielas netīrumi“; la. *ûdris* (viensk. ak. *ūdri* BW 24692) : *ûdrs* BW 22353, lei. *údras* (Dusetās); la. *bìedris* (viensk. ak. *bìedri* C) : *bìedrs* U, lei. *beñdras*. Abos pēdējos piemēros vienskaitļa nōmināt̄ivus *ûdris, bìedris* (< **ûdras, *bìedras*, skat. 36. § d)

[21]) Sal. РФВ LXXVI 309 un Jauņa Перев. грамм. 82.

varēja uztvert kâ *jo*-celma formas, sevišķi izloksnēs, kur *ŗ* aizstāja ar *r;* sal. arī *milzis* 80. lp.

131. §. Celmi ar *-i̯o* visos locījumos (sal. РФВ LXXVI 307 skk.). Tādi substantīvi — sākumā laikam nekatras dzimtes — ir, tâpat kâ leišu valodā (skat. Leskīna Nom. 309), reti un ar dažādu nozīmi, piem., *ceļš,* lei. *kẽlias, vaŗš,* lei. *vãrias, vẽjš,* lei. *vẽjas* u. c. Sākumā baltu valodās bija arī nedaudz adjektīvu celmu ar *-i̯o* (piem., *slapjš,* lei. *šlãpias, zaļš,* lei. *žãlias, stràujš,* lei. *sraujas*[22]) SzDi. s. v. *bystry).* Latviešu valodā šādi celmi ir radušies arī no *u-* un *i*-celmiem, piem., *plašs* : lei. *platùs* (skat. 128. §); varbūt *i*-celms ir la. *dižs,* lei. *dìdis* pamatā.

132. §. Piedēklis *-i̯ā*. a) Nereti šis piedēklis sastopams bez kādas noteiktas nozīmes (kâ arī lei. valodā, skat. Leskīna Nom. 311 skk., un arī citās valodās, skat. Brugmaņa Grdr. II² 1, 185), piem., *daļa,* lei. *dalià,* kr. *доля; saũja,* lei. *sáuja; kuôža* RKr. XV 121; *ziņa,* lei. *žinià, sêža; spriêža* u. c. Verbālnōmeniem saknē ir pa daļai *o*-pakāpe: *paļas* : *peĺt; dvaša,* lei. *dvasiẽ* : tag. viensk. 1. pers. *dvešu,* lei. *dvesiù; àizmārša* : *àizmirst; izpaŗas* : *peŗu; sanašas* : *nest;* lei. *kančià* : *kenčiù.* Blakus tiem dažreiz ir iterātīvs verbs ar *o*-pakāpi, piem., *paļât* : *paļas,* un ar *sanašas* jāsalīdzina kr. *ноша.*

b) Darītāju vārdi ar nievīgu nokrāsu: *guļa* „miega pūznis"; *glemža* „pļāpa"; *luõža; nepraša; nepieêža* u. c.; par to jau iepriekš 263. lp. un Leskīns Nom. 313 sk. Sal. lei. *ėdžia* „liekēdis", *skundžia* „sūdzētājs", *nežadžia* „mēmais" u. c. Leskīnam l. c. 312, kr. *невежа* „nepraša" u. c. Tie laikam gan ir pirmatnēji darītāju vārdi, sal. Brugmaņa

[22]) Varbūt kāda *u*-celma (**sravu-*) pārveidojums, uz ko, šķiet, vēl norāda siev. dz. viensk. lokātīvs *stravioj* Trak. d. 73. lp. (*-avj-* fōnētiski vajadzēja kļūt par *-auj-*); **sravu-* : tag. celms *srava-* (tag. akt. divd. viensk. ģen. *srãvančio* Daukšas Post. 199, 8) kâ, piem., *lipùs* : *lìpti* u. c.

Grdr. II² 1, 610 skk.[23]); la. *guļa* nozīmē vēl arī gulēšanu. Nozīmes ziņā tiem pievienojas sekundāri atvasinājumi no substantīviem, piem., *bezkauņa* blakus *kàuns* (vārdu *nekauņa*, kas nozīmē to pašu ko *bezkauņa*, var attiecināt arī uz *kàunêties*), *neguoža* blakus *guods* u. c. Leskīna Nom. 316.

Citādi sekundāri atvasinājumi sastopami vēl tikai ļoti retos gadījumos, piem., *aûgša* blakus *aûgsts*, *garža* blakus *gards*; sal. lei. *mažia* „sīkums" u. c. Leskīna Nom. 316 un Brugmaņa Grdr. II² 1, 189.

c) Dažkārt ir blakus celmi ar *-jā* un *-(j)ē*, piem., austrumlei. *kundžia* SzDi. (s. v. *mol*): riet. lei. *kandẽ*, la. *kuôde*; la. *eža*, lei. *ežià* (Dusetās) : *ežẽ*; la. *muša*, lei. *musià* An. 155, Niemi 188. nr-ā u. c.: *musẽ*; la. *ušņa*: *usne* u. c.

133. §. Piedēklis *-iio-* : *-iiā-*. a) Tikai vienā izlokšņu daļā sastopami sekundāri adjektīvi ar šo piedēkli, kas te nozīmē apmēram to, ko vācu *-haltig* (par nozīmi sal. Kauliņa rakstu FBR XIV 70 sk.): *sàlijš* Cirgaļos u. c. (> *sòlīš* Drustos) vai *sālijs* Vecpiebalgā u. c. > austr. *soalejś* Aknīstē u. c. blakus *sȁls*; *smiltijs* Praulienā u. c. vai *smilktijs* Sausnējā u. c. blakus *smìl(k)ts*; *mãelijs*[24]) Sausnējā > austr. *moalejs* Biržos FBR

[23]) Maldīgs vai vismaz lieks ir Uļjanova Charistēria 132. lp. minētais ieskats, ka tādas formas kâ lei. *nauvedžia* būtu cēlušās, kontāminējot *nauvedà* un *nauvedỹs*, un ka, piem., kr. *-вежа* vārdā *невежа* nebūtu tās pašas cilmes kâ po. *wiedza* „zināšana". Kr. *невежа* taču ir tādā pašā attieksmē pret po. *wiedza* kâ la. *nejẽga* pret *jẽga*. Sal. vēl tādas formas kâ lei. *tylà* „klusēšana; nerunīgs cilvēks" un Delbrüka Grdr. III 110. Ka darītāju vārdi — nōmina agentis — var rasties no darbības vārdiem — nōmina actionis — (par ko Uļjanovs l. c. 131. lp. šaubās), rāda gluži droši tādas formas kâ v. *Regierung*, *Vorsehung* u. c. Paula Prinzipien d. Sprachgesch.[5] 99.

[24]) Viensk. lok. *mālijā* BW 28320, 2 šķiet substantīvējums, sal. lei. *molijà* „*molynė*" Skardžus Lkžd. 81; neapšaubāms substantīvējums ir viensk. lok. *vērijā* 22336, 1 un 25448 var. (no *vēris*), tâpat *muklijs* EH.

XII 71 u. c. blakus *māls; slapijš* Cirgaļos u. c. blakus *slapjš;* austr. *tauknejs* (šā vārda *-n-* jāsalīdzina ar *-n-* vārdos *kalsnējs* un *balsnējs* 134. § b 4) „taukains“ un *yûdesnejs* „ūdeņains“ Barkavā FBR XIII 27. Raunā te *i* ir gaŗš *j* priekšā: *sàlīš,* ģen. *sàlīja;* viensk. ģenitīvu *sàlīja (sàlija* vietā) varēja darināt pēc viensk. nōminātīva *sàlīš* (no *sàlijs*) apmēram pēc tādu formu parauga kâ viensk. ģen. *vidēja:* viensk. nōmin. *vidēš* (no *vidējs*). Iedomātā forma *sàlija* gan šķiet saīsināta no baltu pirmvalodas **sālīja-*, skat. KZ L 24 sk. Bet, tâ kâ te laikam ir tas pats sufikss, kas Brugmaņa Grdr. II² 1, 188 skk. apcerētajās formās (piem., gr. ἵππιος „equinus“, τίμιος „godā esošs“ u. c.), tad iedomātais baltu pirmvalodas *i* pagarinājums varētu būt sekundārs.

Līdzīgu adjektīvu substantīvējumi, liekas, ir tādi mājvārdi kâ *Kalnijas* Ērgļos (sal. lei. *kalnijà* un *Kalnìjos* — ciema nosaukums — par ko Skardžus Lkžd. 80 sk.), *Cērpijas* Bučauskā, *Aûgstijas* Liepkalnē u. c., tâpat arī *kramija* „sausa pļava“ Dunikā.

b) Zemju vārdi kâ *Latvija, Krìevija, Prūsija* (lei. *Prúsija)* u. c. ir vēli jaunvārdi.

c) Augšz. izloksnēs ir arī adjektīvi ar *-ijs* > *-ejs,* kas aizstāj rakstu valodas formas ar *-ējs,* piem., *mūsijais* un *jūsijais* „mūsu resp. jūsu saimnieks“ Lizumā, Sausnējā u. c. (sal. par to 134. § b 2); *munìs*² (ar *-ìs*² no *-ijs)* „manējais“, *aûškìs*² „augšējais“ u. c. Alūksnē RKr. XVII 134 un 140 (jo tur arī noteiktie adjektīvi beidzas ar *-ìs,* tâ, piem., adj. *munìs* lokāms gluži tâpat kâ, piem., *mozìs = mazais); vidijs* un *galijs* (te varbūt pievienojama lei. *Galijà,* pļavas nosaukums, Skardžum l. c. 82) Vecgulbenē, Vecpiebalgā u. c., sal. lei. *tárpijos.*

Dažās augšz. izloksnēs sastopamas formas, kur šā *-ij-* > *-ej-* priekšā ir *(z)d: vìerzdijais*² Neretā jeb *vìerzdejais*² „virsējais“ (blakus *virsijs* Skrīveŗos) u. c. Biržos FBR XII 69, *pakaļdejais* Sunākstē XVI 46 jeb *pakaļzd'ejìš* „pakaļējais“ Pildā XIII 51 (līdzīgi Lubānā XVII 125);

prìksd'ejìś[2] (rakstu valodas *prìekšējais* nozīmē) Pildā jeb *prìekšdejais*[2] Sunākstē u. c.; šķiet, ka šās formas ir vedamas sakarā ar pr. pirsdau „priekš", sirsdau „zem", pansdau „pēc tam", skat. FBR XIX 95.

Šai § minētajam *-ij-* vēl citus piemērus skat. FBR IV 55, VI 38, 94, VII 140, VIII 10, 88, 103, IX 132, 137, XI 18, XIII 88, XIV 186, XV 174, XVII 85, XIX 101 un 102, 125, XX 65.

134. §. Piedēklis *-ējo-*, siev. dz. *-ējā-*. a) Produktīvs tas ir, pirmkārt — tâpat kâ lei. valodā — atvasinot prīmārus darītāju vārdus, kas apzīmē gan kādas darbības profesionālo darītāju, gan arī tādu, kas nejauši kādu darbību patlaban dara vai ir jau padarījis (par nozīmi lei. valodā skat. Leskīna Nom. 328 sk., Jablonska Raštai IV 16 un Skardžus Lkžd. 128 sk.); la. valodā arī tādu, kas ko grib vai spēj darīt (apmēram līdzīgi latīņu participiem ar *-tūrus*). Piemēri: *tas puisītis jēmējiņš, tā meitiņa gājējiņa* RKr. XVI 81; *mūsu kalpi ir palicēji* Valmierā u. c.; *ja viņš būtu bijējs, tad viņš būtu jau klāt* Biržos; *četri braucēji* (= *braucamie*) *zirgi* Puzē FBR XX 26; *ar savu sāpētāju ruoku* turpat; *zēns jau pļāvējs* u. c. Mūlenbacha Latv. gr. 131. § 1 un Treilanda Мат. 249. un 1122. sakāmv.; par to arī Potebņa Зам. III 362 skk. ar citiem piemēriem.

Verbālā daba šiem darītāju vārdiem ar *-ējs* (*-ājs* 135. § a un *-tājs* 205. §) ir tik dzīvi izjūtama, ka no tiem atvasina arī refleksīvas formas (skat. 235. §) un ka tos (tâpat kâ verbu) var tuvāk apzīmēt arī adverbi vai kādas prepozicijas savienojumi ar locījumiem (skat. 448. § un 820. § 4 un Mūlenbacha Latv. gr. 130. un 292. §) un ka tiem dažkārt var būt objekts tai pašā locījumā kâ attiecīgajam verbam, skat. turpmāk 411., 416., 433., 451., 457. §; sal. arī Frenkeļa Griech. Nom. ag. I 70 sk.

La. *-ẽ-* piedēklī *-ẽja-* (tâ, piem., ap Valmieru, Drustos, Raunā un Jaunpilī) var atbilst lei. *-ẽ-* piedēklī *-ẽja-* (skat. Jablonska pēcvārdus Jušk. XXXI un XLIX lp.) vai *-ẽ-* piedēklī *-ẽja-* Kuršaitim, skat. 16. §.

La. valodā parasti šo piedēkli pievieno tikai prīmāriem verbiem, kamēr darītāju vārdus no citiem (vairākzilbīgiem) verbiem atvasina ar izskaņu *-tājs* (skat. 205. §). Izjēmumi ir sastopami gandrīz tikai tautasdziesmās[25]): *taisējiņa* BW 13278 var. (blakus *taisu, taisīt)*, *rādējiņa* 13971 var. no Cīravas (blakus *rādu, rādīt)*, lībiskajās izloksnēs *vârejiņ*[2] FBR XI 81 Lādē (blakus *vāru, vārīt*), latg. *adējeņa* BW 15565, 1 (blakus *adu, adīt)*, *airējs* EH (blakus *airēju, airēt)*, *perẽja* (blakus *perēt) vysta* Biržos FBR XII 71. Dažā ziņā līdzīgi ir lei. valodā; par to Leskīns Nom. 329 un Skardžus Lkžd. 83 sk.

La. valodā šās formas vienmēr atvasina no prīmāro verbu pagātnes celma, piem., *gājējs* no *iet* (pag. *gāju)*, *devējs* no *duot* (pag. *devu)*, *jâjējs* no *jât* (pag. *jâju);* līdzīgi, bet ne vienmēr, tâ arī lei. valodā; par to Leskīns Nom. 331.

La. valodā blakus sastopamas arī formas ar *-ājs, -āja*, skat. 135. § a. Piedēklis *-ējo-* ar to pašu nozīmi sastopams arī slavu valodās, skat. Leskīna Nom. 333 skk. Gluži kâ darītāju vārdi ar *-tājs* ir vecāku formu ar *-tā* paplašinājumi (skat. 205. §), tâpat arī varbūt formas ar *-ējs* atvasinātas ar piedēkli *-i̯o-* no *ē*-celmiem, sal. Brugmaņa KVG 550 sk. un Skardžus Lkžd. 84. Jāpiemin tādas formas kâ lat. *fidē-s*, la. *dedze, mērce, vemes, beres* u. c., lei. *plyšẽ* u. c. Latviešu valodas rēgula, ka šos darītāju vārdus vienmēr atvasina no pagātnes celma, tâtad būtu sekundāra, bet stāvoklis lei. valodā — vecāks.

b) Ar *-ējs* atvasina arī adjektīvus kâ rāda FBR VIII 88, tie nav

[25]) Tāmnieku tautasdziesmās sastopamas pat tādas formas kâ *valkajiņ* (blakus *valkât*) Mag. VIII, 2047. nr-ā, *glabejiņ* (blakus *glabât*) un *žẽluojiņ* (blakus *žẽluot)* BW 23339; tāmnieku izloksnēs verbi ar *-īt* sakrīt dažu formu izskaņā ar citu verbu *-āt* un *-uot*: inf. *taist, glābt, žẽlt (taisīt, glabāt, žẽluot* vietā), pag. 3. pers. *taisę, glabę, žẽlę*, piem., Dundangā; *žẽluojiņ* vietā (ar *uo*, kâ gandrīz nemaz nerunā) būtu drīzāk jāgaida **žẽlejiņ* vai **žẽljiņ*. Pagrūti ar to ir salīdzināt lei. *raudojas* (blakus *raudoti*) u. c., ko min Leskīns Nom. 339 un Skardžus Lkžd. 86.

sastopami Pļaviņās, kur tai vietā ir *-ijs)*. 1. No vietas un laika adverbiem un arī no substantīviem atvasināti adjektīvi, kas noder vietas un laika apzīmēšanai: *tuvējs* Bēnē u. c. blakus *tuvu; vìrsējais* Trikātā u. c. blakus *vìrsū; prìekšējais* Raunā u. c.; *pakaļēji* Iļģos; *tālējs* blakus *tâlu* un *klātējs* blakus *klât(u)* BW 26108; *vidējais* vai *viduvējais* blakus *vidus; galējs* (vai — sal. *viduvējais—galuveiš* Rucavā FBR VII 122) „pašā galā esošais" blakus *gals; vaļējs* blakus *vaļā; pêdējs* blakus *pēdis* (piem., RKr. XVI 123); *vakarējs* blakus *vakar; citreizējs* jeb *citkārtējs* blakus *citreiz* resp. *citkārt; tagadējais* blakus *tagad* u. c., skat. Latv. gr. 50. § 5 b un Bīlensteina LSpr. 182. § 2 b. Substantīvēts adj. ir *vasarēja* (scil. *labība)* RKr. XVII 34. Šis *ē* priekš *j* neļauj, piem., formu *galējs* tieši atvasināt no **galei-o-s* (skat. Prelvica rakstu BB XXIII 76); varētu būt, ka te *e* pagarinājums radies saskaņā ar 62. § c palīga akcenta dēļ (?) vai arī to formu ietekmē, kam pamatā ir viensk. lokātīvs ar *-ē(į)* kâ la. vārdā *pretējs* (blakus *pretē)* un lei. viensk. ģenitīvā *vidurėjos* (blakus *vidurỹs)* u. c., ko min Leskīns Nom. 342, *žemėjis* — Skardžus Lkžd. 44. §, kas jāsalīdzina ar Spechta rakstu KZ LIX 269, kas domā, ka te relātīvpronōmens *jis* nostājies pie viensk. lokātīva.

Liekas, ka *e* vārdā *âerejie* Sausnējā blakus viensk. nōminātīvam *âerijs* (turpat līdzīgi *mūsejie* blakus viensk. nōminātīvam *mūsijs*, bet ar *ē* > *ę* turpat, piem., *sausnęjs* „noliesējis") radies disimilējoties no *i*, gluži tâpat kâ *e* daudzsk. nōminātīvā *ęveni* un daudzsk. datīvā *ęveniem* blakus viensk. nōminātīvam *avinc* Sausnējā un Ērgļos vai tag. viensk. 2. p. *vāerdzeni* blakus infinitīvam *vārdzināt* Berzaunē FBR III 39.

2. Atvasinājumi no posesīvpronōmeniem: *manēš* (<*manējs)* Smiltenē (tā vietā *muinejs* Praulienā FBR VI 99) „mans vīrs", *manēji(e)* (no *mans)*, *tavēji(e)*, *savēji(e)*, *mūsēji(e)*, *jūsēji(e)*. Šās formas lieto arī kâ adjektīvus (palaikam ar noteikto formu), piem., *tava vara nav tik liela kâ manējā*. Tâpat kâ formas *jūsijais* Birzgalē Mag. XIV 2, 207 un lei. *mūsyjis*

Leskīnam Nom. 342 liekas atvasinātas no lokātīva (lei. *mūsȳ, jūsȳ)*, tâ varētu būt arī *manēji(e), tavēji(e)* u. c. atvasinājumi no lokātīva; sal. īpaši Ulmaņa (s. v. *manējs)* minēto frazi *manē tie bẽrni jau nav; viņi visi tevē.* Visai paticamas ir Spechta domas KZ LIX 272, ka te kādam lokātīvam esot pievienots relātīvais *jis.*

Vidzemes lībiskajās izloksnēs, kur sastopams ne gen. possessīvus, bet dat. possessīvus (skat. 425. §), tâdas formas atvasina no datīviem, piem., *mumĩseš* (ar *-eš* < *-ējs*) „mūsējais", *viņameš* „viņam (vai viņai) piederīgais", *viņimeš* „viņiem piederīgais", *šimeš* „šim piederīgais", *saimecameš* „saimniecei piederīgais" u. c. FBR IV 92, VIII 72, XI 76, XIV 64 un 88, XV 62 un 68.

3. No skaitleņiem atvasinātas formas, kas blakus daudzskaitliniekiem aizstāj attiecīgos pamata skaitleņus: *viênēji, divēji, trejēji, četrēji, pìecēji, sešēji* (tâ ar *-ē-* Valmierā, Raunā, Trikātā, Iecavā, Bauskā, Džūkstē, Dunikā, Snēpelē u. c.), piem., *vienējas dur(v)is, divēji svārki, trejējas* (vai *trejas) bikses.* Tâ kâ la. *divēji* nav šķiļams no līdzīgas nozīmes lei. formas *dvejì*, tad liekas, ka la. *divèji* cēlies no *diveji* (kâ vēl runā Drustos, Zaubē, Skujenē, Vecpiebalgā, Gulbenē, Galgauskā, Cesveinē, Sausnējā, Bērzaunē, Lubānā, Ērgļos, Jumurdā) citu formu (ar mantotu *-ēja-)* ietekmē. Līdzīgi vēl *abēji* Valmierā u. c. blakus *abeji* Drustos u. c. no *abi.*

4. Atvasinājumi no adjektīviem: blakus *stàigns* ir nozīmes ziņā gandrīz līdzīgais *stàignējs,* blakus *grũsns — grũsnējs,* blakus *sàuss — sausējs* U „noliesējis", blakus *sàusns*[2] ME „sauss" — *sausnējs* „noliesējis", blakus augšz. *soldans* „salds" — *soldanējs* „saldens" Lizumā RKr. XVII 99 u. c. Tâ kâ adjektīvus *stàignējs* un *sausnējs* var attiecināt arī uz *staigs* (piem., BW 25927) resp. *sàuss,* tad blakus *kalss* „sauss, vājš" ir ieviesies *kalsnējs,* blakus **bals(a)s* „balts" (no kam *balsît* „balsināt" un lei. *balsis* „balts veprītis" u. c.) *balsnējs.* Arī te

laikam *j* priekšā *e* aizstāts ar *ē*, sal. piedēkli *-ejo-* Brugmaņa Grdr. II² 1, 122. §.

5. No substantīviem atvasināti adjektīvi ar *-ējs*, kas nozīmes ziņā saskan ar 133. § a minētiem adjektīviem ar *-ijs* : *ļekmējs* „dūņains" u. c. Sausnējā FBR XIV 74; *saknejs* „sakņains" BW 22587, 1. variantā no Tirzas; *sudrebejs* „sudrabots" BW 6340 no Vietalvas. Arī te laikam *j* priekšā vecāko *e* izskaudis *ē*.

135. §. Piedēklis *-ājo-*, *-ājā-*. a) Blakus 134. § a apcerētajiem darītāju vārdiem ar *-ējs*, *-ēja* ir sinonimas formas ar *-ājs*, *-āja* (ar *ā* Valmierā u. c.), bet ne visās izloksnēs vienādā apjomā un ne no visiem prīmāriem verbiem. Visvairāk izplatītas laikam ir formas ar *-ājs*, kam saknē patskanis *ē*, piem., *dzę̂rājs* (jeb no tā radušās formas) blakus *dzêru* (piem., Valmierā, Drustos, Cirgaļos, Rūjienā, Gaujienā, Lizumā, Ērgļos, Sausnējā, Kalsnavā, Jaunpilī, Zvārdē, Saldū, Lutriņos, Vānē, Zemītē, Rundālē, Vallē u. c., „žūpas" nozīmē arī rakstu valodā), turpretī *dzêrējs* utt. Nīcā, Bārtā, Līgutos, Sesīlē, Īvandē, Priekulē, Embūtē, Griezē, Kursīšos, Gaviezē, Dunalkā, Vērgalos, Padurē, Lipaiķos, Snēpelē, Skrundā, Kabilē, Matkulē u. c. Kursā, tâpat arī tāmnieku izloksnēs, piem., *dzêręs*² Dundangā; arī BW 26924—27070 sastopamās formas ar *-ēja-* vairumā ir kursiskas (daudzās vietās sastopama forma *dzę̂rājs* „žūpa" blakus *dzêrējs* „kas patlaban dzeŗ vai ir dzēris"); *pę̂lājs* no *pêlu* blakus *tèicējs* no *tèicu* BW 25521; *ę̂dāš* Valmierā > *ę̂daš* Rūjienā jeb augšz. *ādājs* Sausnējā u. c. no *êdu* (*ę̂dāš* „kāda vaina" blakus *êdēš* „kas ēd vai ir ēdis" Raunā u. c.; augšz. *âdājs* „ēdējs" blakus *ę̂dējs* „kāda vaina" Lizumā; austr. *âdajs* Alūksnē RKr. XVII 134 jeb *âduoįś* Pildā FBR XIII 48 „kas kaut kur pastāvīgi ēd" blakus *iêdejs* Alūksnē vai *iêdieįś* [< *êdējs*] Pildā „kas patlaban ēd vai ir ēdis"); viensk. dat. *bę̂dzājam* Trikātā; augšz. *cālājs*, *pārājs*, *vārājs*, *vālājs* u. c. (ar *ā* < *ę̄* saknes zilbē) Sausnējā BB XII 229; augšz. *ķârājs*, *spârājs*, *ņāmājs* u. c. ar *ā* < *ę̄* saknes zilbē (blakus *vedę̄js*,

kūlę̄js, cirtę̄js, grâbę̄js u. c.) Lizumā RKr. XVII 96; liekas, ka tieši aiz *j* turpretim *-ājs* nostājas tikai retumis, tâ *sę̄jāš, lę̄jāš*[2] Straupē FBR XV 147 jeb augšz. *sę̄jājs* (blakus *sę̄ję̄js,* kam līdzīga nozīme) Lazdonā u. c. FBR IX 137, bet, piem., *sẽjẽš* u. c. (blakus *ę̂dãš* u. c.) Valmierā u. c. jeb augšz. *sę̄ję̄js* blakus *ādājs* u. c. Sausnējā. Ļoti izplatītas ir arī formas ar *-ājs,* ja saknē patskanis *e,* piem., *vędājs* jeb no tā radušās formas Jaunpilī, Valmierā u. c. (Saldū turpretim daudzsk. nōminātīvā *vedēji* blakus *dzę̄rāji;* sal. vēl siev. dz. viensk. nōminātīvu *cepēja* Sesavā un *devējs* blakus *dęvājs* BW 16474). Mazāk izplatīts, kâ liekas, ir *-ājs,* ja saknē patskanis *ā* (pēc *āj,* šķiet, sastopams tikai *-ējs): kārājs* BW 32264, 3, *pļāvāš* (blakus *gãjēš* no *gãju*) Raunā, *pļāvājs, šāvājs, rāvājs, krāvājs* (blakus *gāję̄js, jâję̄js, rāję̄js* u. c.) Sausnējā BB XII 229, daudzsk. nōmin. *pļãvāji* Mazsalacā, viensk. nōmin. *pļāvājs* Kalsnavā (te blakus *kaⁱlę̄js, koulę̄js* ar *ou* < *ū);* turpretim *pļāvēji* Valmierā, Jaunpilī u. c., *pļãveji* Rūjienā, *pļàvę̄ji*[2] Ļaudonā. Aiz pārējiem saknes patskaņiem parasti ir *-ējs.* Minami šādi izjēmumi: *cìrtājs* (blakus *cirtu)* BW 11962 var. (no Ērgļiem[26]) un Nītaures; citur *cirtējs), bridājs* (blakus *brist)* 15905, 15 var. (no Valkas; citur *bridējs*), *īraš* Mag. VIII, 2484. nr-ā „īrējs", *mijājs* (blakus *mît*) Lazdonā FBR IX 137, *kūlaš* Rūjienā (turpretim *kũlēš* Drustos, Valmierā u. c., daudzsk. *kũlēji* Jaunpilī u. c.). Taču izlokšņu vairumam un rakstu valodai raksturīga forma ir *arājs* jeb no tās radušās formas *(arējs* jeb no tā cēlušās formas ir galvenām kārtām kursiskas, tâ, piem., Alsungā un Ošeniekos; bet arī Vecpiebalgā un pēc RKr. XVII 111 un 134 Alūksnē); šis *arājs,* liekas, radies, kontāminējot *arēju* un **artāju* (= lei. *artójas,* pr. artoys, sensl. *ratajь),* un tâpat kâ *arājs* varēja atvasināt arī pārējos darītāju vārdus ar *-ājs.* Sīkāk par to skat. FBR III 38, 51, VI 54, VII 130, VIII 10, IX 137, XI 10, 132, XIII 48, 81, 102, XIV 186, XV 147, 174, XVII 125, XIX 102.

[26]) Autoram no Ērgļiem zināmas formas *dzinēš* un *kūlēš.*

b) Tikai izloksnēs, sevišķi augšz., ir sastopami adjektīvi ar *-ājs* apmēram ar to pašu nozīmi kâ formas ar *-ains* 158. §; reti lejzemnieku izloksnēs: BW 14594 no Kabiles un 28284 var. no Kandavas, *toûka[j]s*[2] no Popes, *smilktājs* no Īvandes FBR VI 57, *avuotaja plęva* no Turaidas. Piemēri no augšz. izloksnēm: *niedrājs ęzęrs, rāvājs* (= *rāvuots*) *ūdens, pęrslājs sniegs* u. c. no Sausnējas FBR XIV 74, *muołojs* (< *mālājs*) no Varakļāniem, *miglajā reitā* no Jaungulbenes, *dubļuojuom kuojeņuom* BW 31933, 11, skat. arī FBR IV 72, VI 38, VIII 88, X 28, XI 132, XIII 48, XVI 120, XIX 126. Liekas, ka šādas formas ar *-ājs* sākumā darinātas no *ā*-celmiem, pa daļai varbūt no locījumu formām (par to Prelvics BB XXIV 98, pie kam jāievēro Becenbergers Γέρας 186 sk.), skat. arī Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 119. §.

c) Šādu adjektīvu substantīvējumi, šķiet, ir nōmeni, kas apzīmē vietu, kur vairumā atrodas tas, ko apzīmē vārda sakne. Piem., viensk. lok. *sutrājā, viřcājā* BW 21260, 2 var. „kur mēsli un virca sakrājušies"; *sūdājs* „mēslots lauks" (U) jeb „mēslu novietne" Valmierā; *dùksnājs* (: *dùksne*); viensk. lok. *smìltājā* BW 27476, 11 var.; *trûdājs* u. c. Sevišķi daudz ir tādu atvasinājumu no stādu vārdiem: *bęrzājs;* (austr.) viensk. lok. *apsuōjâ* BW 5825, 1 jeb *apšājā* BW 5825 (: *apse,* daudzsk. ģen. *apšu*); viensk. lok. *ęglajai* (*-aj-* < *-āj-*; Lielvārdē); viensk. ģen. eglajas LP II 40; viensk. nōm. *àlksnâja* Krumbergam Mag. XV 2, 58 (: *àlksnis*); *priēdulājs* (piem., RKr. XV 90; atvasinājums no tās pašas nozīmes vārda *priēdula* BW V 239. lp.; sal. *liēpula* BW 13655 un *priēdala* U); austr. *lìpuksnajs*[27]) (Jaungulbenē; atvasināts no kādas formas ar *-ūksn-*) u. c., skat. Leskīna Nom. 338. Atvasinājumi no labību vārdiem apzīmē vienskaitlī lauku, kur attiecīgā labība patlaban

[27]) Viensk. lok. leelpuksnije BW 13655, 2 var. (kas laikam ir tautas etimoloģija) liek iedomāties viensk. nōm. **liēpŭksnis.*

vēl aug (retāk) vai (biežāk) vēl redzami tās rugāji (pēc pļaujas): viensk. lok. *linājã, kvìesājã* jeb *kvìešājã* (: daudzsk. nōm. *kvìeši* ar jaundarināto viensk. nōm. *kvìesis*; senais *t* vēl formās *kvietāja* FBR XI 10 jeb austr. *kvìtajs* RKr. XVII 134) BW 28337, 3; *àuzājs* U jeb *auzāja* FBR VII 121; *rugājs* jeb (FBR VII 121 un XI 10) *rugāja* (laikam ne tieši no formas *rudzi* = lei. *rugiaĩ*, bet no vecāka celma *rug(h)-* jeb *rug(h)i-*, sal. sensl. siev. dz. *rъžь*, senīsl. *rugr*, sav. *roggo* u. c.) u. c. Daudzskaitlī atvasinājumi no stādu vārdiem apzīmē šo stādu stiebrus vai paliekas: *kvìesāji* „kviešu salmi", *àuzāji* „auzu salmi, auzu stublāji", *ziřnāji, rugāji* jeb *rudzāji* U > austr. *rudzoaji* Biržos, *kaņepāji* ar *e* gaidāmā *ę* vietā pēc vārda *kaņepes* parauga; *vìrsāji* Сборн. LXVII 3, 47, *vāverāji* „ledum palustre"; *brùklāji, brùklenāji* jeb (RKr. XV 73) *brùklęnāji* (blakus **brūkles*, skat. 144. § a, un *brùklenes*) u. c., skat. Latv. gr. 50. § 6 b un Leskīna Nom. 338. Tiem pievienojas *uôgāji* Dzelzavā (: *uôga*), *uôgulāji* (blakus *uôgulājs* U, sal. jau minēto *priēdulājs*); *kulmāji* „nogrieztie linu gali" (jeb arī *kulāji* U); *zìemāji* U (: *zìema*), *vasarāji* (arī: *vasarājs*). Sal. lei. *vasarójas, pupójas* (Kvēdarnā) jeb *pupienójai, apynójai* blakus *apynójas* (Salantos) „apīņu dārzs" u. c. Leskīna Nom. 338 sk. un Skardžus Lkžd. 58. §.

Blakus ir nedaudzas tās pašas nozīmes formas ar *-ējs* jeb *-ēja: vasarēja* u. c. Bīlensteinam LSpr. 182. § 2; *liēpûksnējs* RKr. XV 83; sal. 134. § b, 4.

136. §. Adjektīvi ar *-uojs* ir sastopami pārejas apgabalā starp austrumizloksnēm un vidus dialektu, kâ arī (BW) atsevišķos gadījumos kursiskajās izloksnēs (tâ BW 1465 Durbē un 10511 var. Cīravā). Piemēri: *dūmuojs* BW 2986, 1 var., *mìeguojs* (Bērzaunē); *dubļuojs* jeb *dùņuojs* BW 3499, 5 var. „notriepts ar dūņām", *ciņuojs* BW 22600, 1, *grùžuojs* BW 23378, *sęņaluojs* BW 4314 var., *bañšuojs* „ar bantēm pušķots" BW 3741 (: *bañtes*, daudzsk. ģen. *bañšu*), *zemuojs* (blakus *zemjājs*

un *zemjuôts*) BW 10511 var., *smìltuojs* jeb *smìlšuojs* BW 27654 var. (: *smìlts*, daudzsk. ģen. *smìlšu*), *lęduojs* BW 13268², 25 var. u. c., skat. Latv. gr. 50. § 6 d, BB XII 232, FBR III 52, VI 94, IX 125 un 137, XVII 85. Sausnējā, pēc Kauliņa domām FBR XIV 73, formas ar *-uojs* apzīmē pastāvīgu īpašību, piem., *miltuojs* „mehlhaltig" blakus *miltains* „nejauši ar miltiem apkaisīts". Sal. lei. *Kalnuojai* (vietvārds Mazlietuvā) jeb žem. *Kalnūjai* B (ar *ū* < *uo*), kâ arī *pienùitas* „ar pienu notriepts", un *spuogùitas* „pūslīšu pilns" (Būgam РФВ LXVI 219), laikam formu *pienúotas*, *spuogúotas* un **pienuojas*, **spuoguojas* kontāminējums (*-ui-* tâtad < *-uoi-*). Skat. arī Skardžus Lkžd. 60. §.

e) **Piedēkļi ar *v***

137. §. Formas ar *-vs*, *-va*, *-vis*, *-ve* ir gan sastopamas, bet to piedēklis vairs nav produktīvs. Piem., *pùrvs*, lei. *pur̃vas*; *sīvs* „kaņepju eļļa" (piem., RKr. XV 135), lei. *sývas*; *tiêvs*, lei. *tėnvas*; *dzîvs*, lei. *gývas*, pr. daudzsk. ak. *geīwans*, sensl. *živъ*, skr. *jīváḥ*, lat. *vīvos*; krevs (e var lasīt kâ *ie*) „intortus" Elgera Dictionarium polono-latino-lottavicum 643, lei. *kreĩvas*, pirmslavu *krivъ*; *darîva*, lei. *darvà* (Laļa vārdnīcā); austr. *dìerva*² (*ier* < *ir*) BW 4506, 2, lei. *dirvà* „druva" (sal. Būgas Aist. St. 163); *galva*, lei. *galvà*, sensl. *glava*; *kalva*, lei. *kalvà* „pakalns"; daudzsk. nōm. *pęlvas* BW 16764 var. u. c., pr. pelwo, sensl. *plěva* „pelavas"; *kalvis* (Sāvienā u. c.), lei. *kálvis*; *šķilvis* „Magen" BW 19368, lei. *skilvis*; austr. *ûsvis* (Landskoronā) = lei. *úošvis* „vīra vai sievas tēvs"; *dzērve*, lei. *gérvė*, pr. gerwe; *plêve*, lei. *plėvė*; *vìrve*, lei. *virvẽ* u. c., skat. Leskīna Nom. 342 skk.; Skardžus Lkžd. 376 skk.; Meijè Ét. 362 skk.; Brugmaņa Grdr. II² 1, 199 skk. un (par formām ar *-vis*) Spechta rakstu KZ LXV 202.

138 §. Formas ar *-avs*, *-ava*, *-eve*, *-uva* un *-uve*. a) Vietas apzīmējumi: *dumbrava* : *dum̃brs*; *puostava* : *puõsts*; *peņava*

„pelce“ Ērgļos (sal. *pane* „virca“ RKr. XV 129, *pancele* jeb *pancka* „pelce“, pr. pannean „Moosbruch“, go. *fani* „dubļi“ u. c.); *dundava* „vieta, kur satek virca“; *sietava* U (blakus *sietus)* „dziļa vieta upē“; *dunavas* jeb *duņavas* „mazi ūdeņi, kas neaizsalst“ (sal. lei. *dunójus* „dziļa vieta ūdenī“); *rugav*[*a*] „rugāji“ FBR V 131 Dundangā un viensk. lok. *rugave* (sal. *rugājs* 285. lp.) BW 10569, 2 var. un 12 var. (Sasmakā; šī forma varētu būt arī kāds *o*-celms, un *a* šai izloksnē var būt cēlies arī no *ā*); sal. lei. *salava* „sala“ Becenbergera BGLS 320, *velniavà* „velna lizda“, *randavos* „Nehrung“, sensl. *dobrova* „mežs“, skat. arī Skardžus Lkžd. 379 skk. Te pieder arī tādi vietvārdi kâ la. *Rucava, Cīrava, Vęndzava, Kañdava, Irlava, Sàikava*[2], *Kalsnava, Dzęlzava,* latg. *Bal'tinova* (sal. pr. Rythabalt Būgam РФВ LXVII 232 un sensl. *blato* „purvs“), *Małnova* u. c., lei. *Pìliava, Šēduva, Linkuva, Vĕluva* u. c., pr. Romowe, Lynaw u. c. Būgam LtT I 338 sk. un Ģerulim Apr. ON 259; laikam arī tādi upju vārdi kâ la. *Dàugava* jeb (Pļaviņās) *Dàuguva*[2], *Abava, Užava, Seseve, Iecava* jeb *Iecuve, Audruva* u. c., lei. *Daũguva, Bártuva, Várduva, Mielava,* pr. Ragaw Ģerulim l. c. Tādas formas kâ la. *dumbrava* u. c. varbūt ir substantīvēti adjektīvi, skat. Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 204 sk., par ko arī Vaijans (Vaillant) Bull. XXIX 40 sk.; sal. adjektīvu *vaskavs* EH „iedzeltens“ : kr. *восковой*.

b) Dzīvu radījumu nosaukumi: *līgava, ļaudava* tp. BW 13234, 16 u. c. jeb *ļauduva* BW 15835 var., *jaûnava* BW 23369 un RKr. XVI 204, *jaûņava* RKr. XVI 197 u. c., latg. *jaûņevę* Zb. XV 225, *jauņuva* BW 23369 var., *jaûnuve* BW 23369, 1 jeb *jaûņuve* BW 1916 var. „jauna vedekla, jauna sieva“ (*jaunieva* BW 23369 var. ir formas *jauniete* BW 23369 var. kontāminējums ar kādu no formām ar *-va), guļava* „miegaina sieviete“ Sproģim 203, 20. nr-ā, *palaistuve* jeb *palaistava* BW 32550 var. jeb *palaîstuva* U (: *palaîsts), pļugava* U „palaidnis“, *dabrava* U, kas savas drēbes nosmulē, *ciēlava, brūnava* (: *brūns),*

govs vārds FBR VIII 69, *raudava, raudave, rauduva* U, *rāuduve* (Smiltenē), austr. *ràudivę*[2] (laikam ar *-iv-*<*-uv-*, skat. 18. § d un 63. §) jeb *raudeve,* meža pīļu suga, BW 2512—2515, 13234, 28399 (: *rauda* ar to pašu nozīmi BW 2513, 4 var. un lei. *raudēlė* „liela iesarkana meža pīle", : *raũdas* „sarkans", piem., Jušk. SvD 93. nr-ā 7, la. *raũds*[28]) Sakā, Priekulē un BW 27476, 4), austr. *varďevä* Zb. XV 222 jeb *varďivę* (laikam arī ar *-iv-* no *-uv-*) Vārkavā, Barkavā un Preiļos (: *varde); sal.* pr. gabawo „krupis" (blakus sensl. *žaba).* Formas ar *-eve* rāda, ka *-ava* laikam ir radies no *-evā* (skat. 24. § c).

c) Dažādi vārdi: *kūzava* U „kokā pakārts bišu strops"; *nešļava* „kaitīgs burvju līdzeklis" (: *nešļât* „nēsāt šurp un turp"), austr. *l'èigovys*[2] „šūpotnes" FBR XI 107 Varakļānos; *mìlava* U „liels spieķis" (ja atvasināts no *mìlns,* tad laikam lasāms ar *ll*<*ln); māravas* un *mārnavas* (zināms stāds, lat. *galium); niedravas* BW 29631, 1 (V sēj. 677. lp.); *ašavas* „meldri"; *lùokavi*[2] Birzgalē un Vējavā (varbūt radies no slavu *lukovъ;* blakus *luõki);* austr. *duravas* „duris" BW 30387 var., 30776, 1 u. c.; *ārdavs;* sal. lei. *mìniava* „Filzgras". Blakus ir formas ar *-us* šādos gadījumos: *ragavas* jeb (BB XII 230) *raguvas* (blakus daudzsk. nōm. *ragus); pęlavas* jeb (BW 4405, 1 var.) *pęluvas* (blakus daudzsk. nōm. *pęlus,* lei. *pēlūs); dziřnavas* jeb (BB XII 230; BW 661 var., 7941 var.) *dzirnuvas* (blakus daudzsk. nōm. *dziřnus,* sensl. viensk. nōm. *žrъny,* go. -qairnus); *lietavas* U jeb (BB XII 230) *lietuvas* „lietains laiks" (blakus viensk. nōm. *liêtus);* arī blakus *duravas* varēja eksistēt forma **duru-,* sal. deminutīvu *duru-tiņas* BW 30387 un *durv-is,* skat. 214. lp. Arī dažas citas šai paragrafā minētās formas laikam cēlušās no veciem *u-* vai *ū*-celmiem: ar tādiem vietas apzīmējumiem kâ *puostava* u. c. sal. sensl.

[28]) *ràuduve* un *ràuda* (RKr. XV 91) liek iedomāties bijušu formu **ràuds* (= lei. *raũdas*); ar la. *raũds* sal. lei. *raudà,* viensk. ak. *ráudą* „bruīšė" Jaunim Поиев. гов. II 21.

pusty-ńi u. c., ar tādiem sieviešu personu nosaukumiem kâ *līgava, ļaudava, jaûnava, palaîstuva* u. c. — sensl. *jętry, svekry, neplody* u. c., ar *raudava* jeb *ràuduve* — sl. pirmval. **pьstry* „forele“ (par ko Zubatijs AfslPh. XXV 357). Šai gadījumā varētu piedēkli *-javā-* dažās leišu un latviešu formās saistīt ar piedēkli *-ju-*, kas ir ļoti izplatīts leišu valodā, skat. Leskīna Nom. 318 skk.[29]) Par formu *ragavas* skat. atsevišķi 313. §.

f) **Piedēkļi ar *-n-***

139. §. a) Formas ar *-ns, -na* vairs nav produktīvas. Veci verbāladjektīvi ir *pìlns*, lei. *pìlnas*, pr. viensk. ak. *pilnan*, sensl. *plьnъ*, skr. *pūrṇá-ḥ*, go. *fulls* u. c.; *plâns*, lei. *plónas*, lat. *plānus* (: lei. *plóti* „breitschlagen“); *mìkns* (par laiku): *mìkt; nikns* : lei. *ap-nìkti* „uzbrukt“ u. c., skat. Leskīna Nom. 355 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 257 skk. Jāiegaumē, ka la. *-ns* te var atbilst arī lei. *-nus*, tâ, piem., la. *lępns* : lei. *lepnus* „izlutināts“ Lit. Mitt. I 389 (: lei. *lèpti*). — La. *laîpns* jeb *làipns* (blakus *lipns* : *lipt*), *stàigns* (: *stigt*), *tàisns* (: lei. *tiẽsti* „iztaisnot“) sava vokālisma dēļ, šķiet, ir denōminātīvi, kâ *ęrtns* (: *ęrts* RKr. XV 76) u. c. Leskīna Nom. 359. — Krāsu apzīmējumi: *męlns* (blakus skr. *malina-ḥ*), *slauns* „lāsains, raibs“ (jeb arī *šļauns* BW 28923), *saĩns* „sirmja krāsā“, sal. Brugmaņa Grdr. II² 1, 255 sk. un Zolmsena rakstu KZ XXXVIII 439 sk.

Substantīvi: *kaĩns*, lei. *kálnas; piẽns*, lei. *pienas; pliens* BW 21318, 9, lei. *pliẽnas* „tērauds“; *dęlna*, lei. *délna; vārna*, lei. *várna*, sensl. *vrana; vìlna*, lei. *vìlna*, sensl. vlьna, skr. *ūrṇā*, go. *wulla* u. c.; daudzsk. nōm. *sliẽnas*, sensl. *slina* „siekalas“; *maina*, lei. *at-mainà* (Leskīna Nom. 365), sensl. *měna* „maiņa“ u. c., skat. Leskīna Nom. 360 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 260 skk.

[29]) La. valodā tikai retumis, piem., *maiņus*.

b) *-n-*, kâ arī *-m-*, *-l-* priekšā dažkārt ir sastopams *-s-*, skat. Brugmaņa Grdr. II² 1, 264 sk. Piemēri: *blāksns* „lēzens"; daudzsk. nōm. *plūksni* jeb *plūksnas* „Schwimmhölzer im Nest", *riksna* „svītra" RKr. XV 133 (: lei. *riẽkti)*, *šķiêsna* „linu šķiedra"; *vîksna*, lei. *vìnkšna* u. c., skat. Leskīna Nom. 358 sk., 362 sk. un 368 sk.

c) Latviešu valodā ir sastopami arī substantīvi ar *-(š)ņa: maiņa* (blakus *maina); pèļņa* (blakus lei. *pelnas); līkšņa* „viengabala ratu ritenis"; *luōžņa* (radies no *luōža)* u. c. Leskīna Nom. 369. Pa daļai šis *-ņa* var būt *-na* resp. *-n(a)s* kontāminējums ar *-ņus;* tâ blakus vārdam *maiņa* ir atrodamas ar to pašu nozīmi formas *maina* un *maiņus* : *maīnît* (sal. leišu nomina actionis ar *-jus* Leskīna Nom. 318 skk.), arī blakus substantīvam *pèļņa* sastopamais daudzsk. nōm. *peļņi* varētu būt saistāms ar viensk. nōm. **peļņus* (no *pèlnît)*. Personu nosaukumi ar *-ņa* kâ *vìešņa* laikam ir pārveidoti no vecākām formām ar *-ni*, sal. lei. *viešni* (Šleichera Gramm. 181 un KZ XLIII 376) u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 215 sk.

140. §. a) Celmi ar *-(s)ni* latviešu valodā ir tikai retumis uzglabājušies: *saknis* (daudzsk. ak. *saknis*, ko min Manceļa Lettus; tagad to aizstāj *sakne)*, lei. *šaknìs*[30]); (siev. dz.) *balksnis* Ev. *(: balss); krâsns* (sal. 108. § b 2), lei. *krósnis*, sal. Leskīna Nom. 370 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 285 skk. Pārējos gadījumos šos celmus aizstāj *ē*-celmi (sal. bez formas *sakne*, piem., arī vēl *slaûne*² Dundangā[31]) : lei. *šlaunìs* „gūža"), vai arī tie ir pārgājuši *jo*-celmos (tâ, piem., *vîlnis*[32]), viensk. ģen. *viļņa* : lei. *vilnìs*, viensk. ģen. *vilniẽs; degsnis*, viensk. ģen. *degšņa* : lei. *degsnìs*, viensk. ģen. *degsniẽs* „izdegusi vieta"), sal. 127. §.

[30]) Sākumā tas varbūt bija *n*-celms, par ko Zubatijs RSl. II 5.

[31]) Kursiskajās izloksnēs vispār *i*-celmus aizstāj *ē*-celmi, skat. 273. § b.

[32]) Kâ *i*-celms vēl daudzsk. ak. *vilnis* Mag. XIV 2, 179 (: viensk. nōm. *vilnis* 173).

b) Vairāk ir substantīvu ar *-(s)nis* (viensk. ģen. *-(š)ņa)*, kas vismaz pa daļai radušies no veciem *-(s)ni*-celmiem: *svaĩnis* RKr. XVI 124[2] jeb *svaînis* (Valkā, RKr. XVI 276), lei. *sváinis* (Būgam РФВ LXVI 250); *acu-mirknis* Mancelim Post. I 221; *bîrsnis* „etwas leicht Zerfallendes" RKr. XV 107, *îksnis* (Mazbrenguļos); *rùksnis* RKr. XV 133 „ņurga"; *bļaûsnis* RKr. XV 107; *teksnis* (sal. lei. *verksnỹs* „kas pinkš" u. c. Leskīna Nom. 377) u. c., skat. Leskīna Nom. 371 skk.

c) Formas ar *-(s)ne:* daudzsk. nōm. *mauknes* „kamiens"; *nesapratne* „nesapraša" (LP VI 131) vai „šaubas" (Latvijā 1907. g. 124. nr-ā); *slaine* LP IV 6 „sieviete, kas slaistās"; austr. *cìersnę*[2] RKr. XV 109, peļu suga; *vilksne* „vilku bars" u. c., skat. Leskīna Nom. 374 skk.

d) Dažās formās ar *-nis* vai *-ne* laikam *n* priekšā ir zudis kāds patskanis *(i, e)*, tâ formās: *mednis* (skat. 34. §), *palaîdnis* (blakus *palaiduons* U un lei. *palaiduo, -dens), nuorietne* jeb *nuorietnis* „saulespuķe" (blakus lei. *riẽtenos*, stāda vārds), *pītnis* blakus *pītenis, vītne* blakus *vītene, atraîtne* blakus *atraitene* BW 27849 var., *apkārtne* blakus *apkārtene* (Skrundā) u. c.; *snātne* (blakus *snātene)* „linu sega" varētu būt formu *snāte* un *snāne* kontāminējums. Sal. arī lei. *paslėpnės* Leskīna Nom. 375 (blakus *paslẽpsniai* ar to pašu nozīmi, kas laikam rāda, ka formā *paslėpnės* nekāds patskanis nav zudis) blakus la. *paslêpenes.*

e) Dažkārt ir sastopama izskaņa *-nis* resp. *-ne* sekundāros vārdos: *pūznis* un *pūznes* (: *pūt); d*audzsk. ģen. *kukulznīšu* (deminutīvs) BW 2664, 1 var., ar to pašu nozīmi kâ *kakalze* „sacietējusi mālu pika" U (blakus arī daudzsk. nōm. *kukulkšņi* Etn. IV 98), un *kukurznis* jeb (Liezērē) *kukursnis; sliednes* (Trikātā) blakus *slìedes; zvàigzne* — blakus lei. *žvaigždẽ* — laikam no **zvàigzdne; rikšņi* (Jaungulbenē) blakus *rikši; vārputne* blakus lei. *várputis*, līdzīgs vārds ir *šķẽrsutne* U „ķirzaka"; *vībuôtnes* blakus *vībuotes* u. c.; tālāk formās ar

-atne, skat. 207. §; beidzot vārdā *peterȋnes* RKr. XV 130 „vīzes“, austr. *škadarȋns, -ņa* (tas lejzemniekiem būtu **šķędarȋnis)* RKr. XV 139 „pagale“ (sal. arī daudzsk. instr. šķederniem BW 30421, tā pati nozīme ir vārdam šķedēns U, kur *r* var būt zudis starp ē un *n;* par *-rn-* [arī lei. vārdā *Draverna* u. c. RSl. VI 7] sal. Brugmaņa Grdr. II² 1, 281), un *ûdelȋne* „mazs melns dzīvnieks, kas dzīvo pie upēm“ RKr. XV 141 ir varbūt vārdu *ūdele* U un *ūdenis* „ūdens žurka“ U kontāminējums.

f) Nereti ir substantīvi ar *-tnis* vai *-tne* (dažkārt ar sufiksālu patskani *-t-* priekšā), kas laikam ir radušies no celmiem, kuŗos atrodas piedēklis ar *-t-* (par to Brugmanis Grdr II² 1, 269 un Lōmanis ZslPh. X 363): *àizgūtnēm* U (no *gūt); atšķirtnis* U; *ìegātnis;* daudzsk. nōm. *drumpetnes* U „Betonien“; *galuotnis* jeb *galuôtne* un *vìrsuotne* BW 9317 var.; *aûguotnis* „augonis“ Mag. XIII 1, 26; *jęguotne* U „strīdus“; *līguotnis* U „šūpuļa līksts“ (pēc šā vārda parauga arī *šūpuotne* BW 32239 *šūpuolis* vietā), *līguotne* (Sīpelē) jeb *līguotnis* U „vieta purvā, kur pamats zem soļiem līgojas“, u. c.; skat. Leskīna Nom. 378 sk. Arī te dažos gadījumos starp *t* un *n* var būt zudis kāds patskanis; tâ Leskīns l. c. 379 salīdzina la. *galuotnis* ar lei. *galutìnis* „der äusserste“. *uo* formā *galuotnis* jeb *galuôtne* varētu būt pārjemts no *galuone* (Rucavā) vai no *vìrsuotne*, kam varētu būt pamatā viensk. lok. *vìrsuo* (no *vìrsus); aûguotnis* (no *aûgt)* ir salīdzināms ar tās pašas nozīmes vārdu *aûguons*, un *līguotne* ir rada ar *līguôtiês.*

Blakus ir sastopamas formas ar *-k(s)nis* un *-k(s)ne;* tâ *atšķirknis* blakus *atšķirtnis, dzelk(s)nis* jeb *dzelk(s)ne* „Mariendistel“ blakus *dzeltenes* „nātres“ (: *dzelt), galuokne* (Šķēdē, Vīšiņķos, Alsungā, Kauguros u. c.) jeb *galuoksne* BW 13250, 51 blakus *galuôtne, atraīknis* (Valmierā, Raunā) jeb *atraiksnis* BW 15449, 3 var. blakus *atraīt(n)is; aûdzêknis* (arī *audzeklis* U, varbūt ar *ē)* „audžu bērns“ (: *aûdzêt); raudzeknis* (varbūt lasāms ar *ē)* BW 25220 „ievērības cienīga lieta“

(: *raũdzît*); *palēcekne* „?“ BW 32239, 1 u. c., skat. 118. § b un Leskīna Nom. 378. Dažos gadījumos te *-kn-* varēja fonētiski rasties no *-tn-* vai kâ *-tn-* un *-kl-* kontāminējums, skat. 118. § b; blakus *-kn-* no *-tn-* var *-ksn-* būt analoģiski darināts, par paraugu jemot vecas dubletes ar *-kn-* blakus *-ksn-*, tâ varbūt vārdā *cęturksnis* (blakus augšz. *catu'rknis* Sausnējā BB XIV 147); jāievēro tomēr arī slavu pirmvalodas **četvьrgъ*. Tādos gadījumos kâ *velêknis* (arī *velēksne* U) blakus *veleklis* U (laikam ar *-ēk-*) varētu arī domāt par disimilāciju.

Par formām ar *-ksnis, -ksne* ar šķietami vecu *-k-* skat. 181. §.

141. §. Formas ar *-ans, -ana* (*n* priekšā *a* radies pa daļai no e, skat. 35. § a) un *-ęns, -ęna*. a) Adjektīvi (prīmārie un sekundārie): *alkans* „izsalcis“, lei. *álkanas* (blakus *álkti* „ciest badu“), sal. ar skr. *vahana-ḥ* „fahrend“ u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 266 skk.; *slavęns* jeb austr. *słovonc* Biržos blakus *slūt* „kļūt pazīstams“; *slępęns* blakus *slepju; atlaidęns* blakus *atlaisties* u. c. *vedene* „vedekla“ norāda uz kādu **vędęns* „vests“ = lei. *vēdenas* (Leskīna Nom. 398), sensl. *vedenъ*, sal. go. *bundans*, senīsl. *bundenn* „sasiets“ u. c. — No veciem verbāladjektīviem ar *-ęns* laikam atvasinātas formas ar *-ęn* (piem., Liezērē FBR XIV 194) > augšz. *-an*, kas līdzīgi formām ar *-in* 149. § a noder tās pašas saknes verba pastiprināšanai, piem., augšz. *zodzan zoga* BW 23998, 1 u. c. (par to Mūlenbachs Latv. gr. 159 un Zubatijs IF III 132), tâpat kâ infinitīvi pēc *sâkt*, piem., *sāka nācęn* (nākt) Liezērē l. c. vai augšz. *sāk snydzan* (snigt) Lazdonā FBR IX 155. Turpretim tai pašā veidā lietotas formas ar *-en* Lizumā FBR I 18 sk. laikam atvedināmas uz veciem darbības vārdu viensk. akuzātīviem (kâ *putenis* u. c. 145. §).

Ar šo piedēkli no adjektīviem atvasinātie adjektīvi nozīmē to pašu, ko vācu formas ar *-lich*, piem., *rötlich, süsslich* u. c.

(sal. deminutīvo nozīmi vārdā *meîtene* u. c. 144. § e), piem., *saldęns* jeb *saldans* blakus *saĺds; sìltans*[2] (augšz. *a* te laikam stājies *ę* vietā) Alūksnē RKr. XVII 135 blakus *sìlts; skâbęns* Vecumniekos blakus *skâbs;* austr. *vaconc* „vecīgs" u. c. Zvirgzdinē FBR X 28; *brūnanc* un *zilanc* Lādē XI 73; augšz. *sôltânc* u. c. Lazdonā u. c. IX 138. Citus piemērus skat. FBR V 131, VI 81, VIII 11, XI 106, XII 73, XVI 47 un 120; sal. to ar lei. *lùnkanas* u. c. Skardžus Lkžd. 137. §, pr. Dargenne, bulg. *Dragon,* sensl. *mladenьcь* u. c. Tiklīdz pamatvārdu vairs nelieto, zūd vai nobāl arī deminutīvā nozīme atvasinājumos ar *-ans.* Tâ, piem., augšz. dialektā *saĺds,* skanēdams tâpat kâ *saĺts* „auksts", ir aizstāts ar atvasinājumu *saĺdans,* kas pie tam ir zaudējis pamazināmo nozīmi, ko te savukārt izsaka forma *saĺdanējs.* Kā deminutīvus vairs neuztver arī *saŕkans, slidęns, gurdęns, iŕdęns* u. c., jo attiecīgās pamatformas *sarks* „sarkans", *slids* „slidens", *gurds, irds* tagad pavisam vai gandrīz nelieto. Sakarā ar to, piem., blakus formai *saŕkans* Svētciemā FBR XV 63 darināts atvasinājums *saŕkananc*[2] > augšz. *soŕkononc* Zvirgzdinē X 28 (rakstu valodas *iēsaŕkans* jeb *pasaŕkans* vietā).

b) *-ans* vietā sastop arī *-gans* ar līdzīgu nozīmi: *sal*[*d*]*gans* blakus *saĺds, mę̀l*[*n*]*gans* blakus *mę̀lns.* Par paraugiem ar šo *-gans* minami adjektīvi *baĺgans* (ja tam būtu sakars ar skr. *bhárgaḥ* „spožums", skat. Persona Beitr. 879[3]) blakus *baĺts* un *bāls, zìlgans* (no *zìlgt*[2] „kļūt zils") blakus *zils, zalgans* (sal. *zalguot)* blakus *zaļš* (no kam jaundarinājumi *zaļgans* un *zaļguot).* Sal. arī lei. *balzganas* (blakus *balsvas* tp.) blakus *báltas* vai *juõzganas* „melngans" (blakus *juõsvas* tp.) blakus *júodas,* tâpat kâ la. *ruzgans* blakus *ruzgs* un *ruds,* skat. par to arī Mél. ling. off. à M. H. Pedersen 424 sk. un Skardžus Lkžd. 227.

Retumis tā vietā arī *-kans* : *rùskans* (blakus *rùsa),* varbūt ir stājies *rùsans* tp. vietā formas *saŕkans* (blakus *sarks)* ietekmē, sal. tomēr arī lei. *rúškanas* Skardžum l. c. 226.

c) Substantīvi: *stumbans; gabana* jeb *gabans* „siena guba", lei. *gabanà* „klēpis"; *spīgana* jeb *spīgans; ragana,* lei. *rãgana; dâvana,* lei. *dovanà;* austr. *druponas* Sk. Do. 230; *katana* „kaķene"; *iekšana* „iekšas" Manceļa Post. II 142 u. c., skat. Leskīna Nom. 386 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 421.

142. §. Formas ar *-tan-, -ten-* (kas ir atvasinātas no vārdiem ar *-t-* piedēklī). a) Verbāladjektīvi, kam parasti ir latiņu ģerundīva nozīme (augšzemnieku apvidū): *dzęrtans*[33]) jeb *dzęrtęns* „bibendus" un *ņęmtans*[33]) „capiendus" BW 11099, 1 un 2, *paļâtans*[33]) BW 8468 var. un 8777; *atstâtans* „deserendus" BW 17331 (piecietans turpat — no *pìecìest,* šķiet, ir kļūda, tā vietā būtu jāgaida *pieciestans,* kas blakus citām tamlīdzīgām formām ir minētas no Lazdonas u. c. FBR IX 138); sal. formas ar *-tins,* 150. § a, kam tā pati nozīme. — Pie tām pieder arī formas ar *-ten*[34]) (tā pati nozīme kâ ar *-tin* 150. § a); piem., *rãten rãta* BW 212, augšz. *-tan,* piem., *as jou nu ietan iešu* Lazdonā u. c. FBR IX 155, jeb *-tens,* piem., *ietens iešu* BW 9593 var. (sal. *rãtins rãja* 150. § a).

b) Nomina actionis (augšzemnieku apgabalā): viensk. lok. *pļautanā* „zu mähen" (īsteni: pļaušanā[35]) un *vęstanā* jeb *vestenē* „precēšanās gados" (īsteni: vešanā) BW 14047 var., jeb *pļoutaņā* (resp. *pļouta^{e}nē* BW 14637, 1) un *vastaņā* (te *a* priekš *ņ* var būt radies tikai no ide. *o*) BW 14047, 5, viensk. lok. *âstaņā* BW 28205, 3, *ęstanā* jeb *ēstenē* BW 28205, 4 var. „zu essen" (īsteni: ēšanā[36]); viensk. lok. *dzītenē* BW 28878, 2 „dzenamā laikā" (īsteni: dzīšanā), tâpat *rãtenē* BW 3280 var. (: *rãt*); *līdz myrtanam* u. c. Lazdonā u. c. FBR IX 138; *iet viena*

[33]) Te *-an-* var atbilst lejzemnieku *-ęn-;* tomēr arī Raunas vidus izloksnē sastopams adverbs *strīķętanis* RKr. XIV 36.

[34]) Lizumā ar šauro *e,* piem., *roûten izrâve.*

[35]) *Rudzi, rudzi, mìeži, mìeži nu pašā pļautanā.*

[36]) *Kad pupiņas ęstanā.*

ietene Lādē XI 73; sal. senpersu *čartanaiy* „zu machen" u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 312.

c) Tālāki atvasinājumi: *atzveltene, durtene* „asa jājamā pātaga", *slìetenis*, skat. RKr. XVII 78, *mietenis* Etn. IV 146 „kaut kas tikai maiņai noderīgs"; *vītene* jeb *pītenis, pītene*, viensk. ak. *uzklāteni* BW 24242 var. „galvas lakatu", *liktenis, izduotenes* RKr. XVI 64 „kāzas" u. c., skat. 140. § d un f.

143 §. Darbības vārdus ar *-šana* la. valodā var atvasināt no jebkuŗa verba, un proti, no infinitīva celma: *bûšana, iešana, duošana, vešana* (tag. *vẹdu*, inf. *vest*), *laušana* (tag. *laužu*, inf. *lauzt*), *lasīšana*. Austrumizloksnēs un arī augšz. rietumizloksnēs, piem., Lizumā, formās, kas atvasinātas no verbiem, kuŗiem sakne beidzas ar *-s, -z, -t, -d* (kâ arī nākotnē, skat. 117. § c), šo *š* izrunā gaŗi. Šie nōmeni pa lielākai daļai apzīmē laika ziņā neierobežotu un nebeigtu norisi, kas patlaban vai zināmā laikā notiek vai var notikt (piem., *silā laba ganīšana* BW 29539; *bûs man sausa staigâšana* 28916; *man bij*[*a*] *liela nuoskumšana* 15885; *kad es biju rāšanā* 3280; *es ar savu dziedâšanu raudulīti smīdināju* 194; *duot vilnu vērpšanai; viņš iet vienā iešanā; pie êšanas visi, pie darba ne viena; tā man pirmā dzirdēšana*); retāk — kādu jau nobeigtu norisi (piem., *par âbola raustīšanu* BW 28672; *tẹ̄vs prìecājās par dệla pārrašanuos*); dažkārt — kādu darbību, kas ir jādara (piem., *kad jau tev tur iešana, tad...*); retumis — arī kaut ko konkrētu (piem., *êšanu paņêmu nuo mājas līdz* BB XIV 117). Jaunākos laikos šie nōmeni sastopami arī daudzskaitlī: *man pilsẹ̄tā darīšanas; iešanās iet* ME „klaušās iet"; *piedzīvuot dažādas nepatikšanas; visādas nebūšanas; zinâšanas*. Pilnīgāk piedēkļa *-šana* lietošanu apcerē Potebņa Зап. III 388 un Mülenbachs Latv. gr. 131. § un DJ IV 54 sk.

Šo nōmenu ciešo sakaru ar verbu rāda arī tas, ka tiem ir arī refleksīvas formas (skat. 258. §) un ka tie tâpat kâ verbi

var būt tuvāk apzīmēti arī ar kādas prepozicijas un locījuma savienojumu, skat. 820. § 4.

Atbilstošās lei. un pr. valodas formas rāda, ka la. *-š-* te radies no ide. *-si̯-*. Lei. valodā sastopamas tādas formas kâ *bliũsiana* „bļaušana“ Švēkšnā (skat. Viltis 1908. g. 114. nr-ā-); un arī *-se-* vārdos *búsena* Jušk. 256, *eīsena* jeb *eisenà* (skat. Jušk. 694), *jósena* „jāšana“ Jušk. 686 u. c. Skardžum Lkžd. 234 var droši uztvert kâ *-sia-*. Par pr. formām atskisenna „augšāmcelšanās“, etwerpsannan, bousennis u. c. skat. Apr. Gr. 70. Runājot par lei. izlokšņu formām ar *-sina* (īpaši Daukantam, skat. Leskīna Nom. 380), jāatgādina, ka Daukanta žemaišu izloksnē *-in-* var būt radies no *-en-* (un tas savukārt no *-i̯an-*), sal. Būgas minētos piemērus Изв. XVII 1, 21 sk. Bet, ja te — vismaz pa daļai — ir vecs *i*, tad šis *-sina* ir tādā pašā sakarā ar la. *-šana* kâ *-si-* ar pirmbaltu *-sja-* nākotnes celmā.

Formu ar *-šana* vietā Rūjienā dzird formas ar *-šę̣na* (no kam arī augšz. *-šana* Praulienā FBR VI 80?) un pēc FBR XVIII 20 kursiskajā Snēpelē, no kam *-šę̣n* tāmnieku izlokšņu vairumā (skat., piem., FBR III 96, V 131, VI 54, VII 39, VIII 114, XVI 114 un XX 46), tâpat arī *-šena* (no *-šene?*) Aiviekstē FBR VIII 88, Lazdonā u. c. IX 130; varbūt *-še-* radies, kontāminējot *-ša-* un *-s(i̯)e-*? Vai arī *-ša-* tīri fonētiski pārvērties par *-še-* (sal. FBR XX 14 un 24)?

Tâ kâ formas ar *-šana* ir sinonimas formām ar *-tana* (sal., piem., viensk. lok. *pļaušanā* blakus *pļautanā* BW 14047 ar to pašu nozīmi, tâpat kâ lei. *šóktinai* „zum Tanzen“ u. c. Zubatija rakstā IF III 144 blakus verbāladjektīviem ar *-tinas*), bet formas ar *-tana* šķiet esam substantīvēti „ģerundīvi“, kas nozīmes ziņā saskaņas ar nākotnes pasīviem divdabjiem, tad formas ar *-šana* varbūt jāuzskata par substantīvētiem nākotnes pasīviem divdabjiem (uz nākotnes celmu *-šana* attiecina arī Becenbergers BGLS 109); sal. veclei. nākotnes pasīvos divdabjus ar *-simas* jeb *-semas*, kur *-se-* laikam radies no *-sia-*, piem., daudzsk. ak. *išganysemus* „salvandos“ Becenbergeram l. c. 227, skat. arī 731. §.

Ka *-eno-* resp. *-ono-* arī baltu valodās noderējis divdabju atvasināšanai, rāda jau tādas formas kâ la. *slępęns, vedene* „vedekla“ u. c. Nozīmes ziņā sal. jau iepriekš minēto teikumu *kad jau tev tur iešana, tad...*

144 §. Formas ar *-ene* (pa daļai *-eno-* un *-enā*-celmu tālāki pārveidojumi). a) Stādu, sēņu un ogu vārdi: *skâbenes* (sal. iepriekš 141. § a *skâbęns*), *rûgtene* RKr. XV 133 jeb *sūrene, glumene, blusenes, driģenes* (skat. 108. § b 1), *lēpenes* U, *piēnene* (blakus *piene*) — no *piēns, rasenes* (sal. lei. *riẽtenos* „Vogelknöterich“ u. c. Skardžum Lkžd. 230 sk., pr. wissene [ja ar pirmbaltu *-en-*] „vāverāji“, sensl. *jasenь* „osis“, sav. *hagan* „ērkšķu krūms“, arm. *moreni* „Brombeerstrauch“ u. c.); *auzenes* (Sesavā), *alksnenes, apsenes, briedenes, gailenes, kuocenes, medenes, villenes, celmenes* un vēl citi tādi sēņu vārdi Mag. XIII 3, 77 skk., FBR V 132 un VIII 63 un 70; *mellenes* (sal. lei. *mėlėnė* „mellene“ Jauņa Перев. грамм. 130[1] un Skardžum l. c. 236), *avenes, brùklenes* (blakus ar to pašu nozīmi *brūkles* BW 9657 un deminutīvs *brūklīte* 14537; sal. arī *brùklājs*), *dzērvenes, cūcenes, lâcenes* vai *kazenes* u. c. Vismaz pa daļai ar šo *-ene* aizstāj vecāku, izloksnēs vēl pāglābušos *-ine*. Tâ, piem., blakus *celmene* sastop dial. *celmine* = lei. *kelmìnė* (kāda sēne), blakus *zemene* — dial. *zemine* (lei. *žeminė úoga*). Vārdos *celmene, zemene* u. c. otrs *-e-* varētu būt radies no *-i-*, asimilējoties iepriekšējam un nākošajam *e*, pēc kam tâ radies *-ene* varēja ieviesties arī aiz citiem saknes patskaņiem, īpaši, ja — spriežot pēc lei. *mėlėnė* — jau bijušas dažas formas ar pirmatnējo *-ene*.

Dundangā, kâ norāda Fr. Adamovičs FBR V 132, to vietā ir sinonimas vīr. dzimtes formas ar *-ęńs* < *-enis* ar *-iņ* viensk. genitīvā un daudzsk. nōminātīvā, kur *ņ* priekšā *i* var būt cēlies no *e*, piem., *meĺliņ, aviņ, zemiņ* u. c.

b) Dzīvnieku vārdi: *lapsene, kamene* (lei. *kamãnė*) jeb

alene (pirmatnējā **aline*?), *mīzene, katene* „kaķene“ (sal. *katana* tp. 141. § c), *gluõdene* (: lei. *gluodenà*), sal. lei. *audenė* „cauna“ Becenbergera BGLS 274.

c) Priekšmetu vārdi: *racenes* RKr. XVII 75, *jērene, caunene* BW 31107, 1 un RKr. XVII 29 (kur arī citi piemēri), *lipene* „ausaina cepure“, *apgalvene* (blakus *apgalve* U) „galvas lakats“, *taucene* RKr. XVII 57 „tauku putra“, *zarene* „zara kanna“ XV 144, *slaũcene* (sal. lei. *výžena* „vīze“ Jušk. LD 252,5 sensl. *vrěteno* „vārpste“, kr. *пелена „auts“*, skr. *bhákṣaṇa-m* „dzeŗamais trauks“, gr. περόνη „sprādze“ u. c.); miesas daļu vārdi: *blikstene* „plakstiņš“ BB XVII 285, *paslêpenes, lèmene*[2] ME Ērgļos. Arī te dažās formās laikam *-ene* ir izskaudis vecāku *-ine*: blakus *caunene* ir gan lei. *kiaunenõs kepurėlė*, bet arī *kiaunìnė*, un blakus *paslêpenēm* izloksnēs ir ar līdzīgu nozīmi arī *paslèpine* EH.

d) Vietu nosaukumi: *smìltene* BW 1470, 2 var. „smilšu paugurs“ > „kapsēta“, *rāvene* „muklājs“ Bīlensteina LSpr. I 284, *āpšene* „āpšala; vieta, kur ir āpšalas“, *kapenes*, austr. *miêslene* „mēsliens“ RKr. XVII 136, *silene* BW 22375, 2, *videne* 23823 „vidus“, *apkārtene* (Skrundā); vietvārdi kâ *Dzērbene, Gùlbene, Smìltene, Rubene, Lestene* u. c. un daudzi pļavu nosaukumi, piem., *Eglene* (Babītē), *Dzirene* (Zantē), *Dziłdene*[2] (Valtaiķos), *Dzērvene* (Briņķos) u. c. Izloksnēs rakstu valodas formu ar *-iene* vietā: *ârene, klâtene, ìekšene, nuo kurenes (uz kureni), nuo turenes, nuo šejenes* u. c. Bīlensteina LSpr. I 284; tādas formas sastopamas arī Alūksnē RKr. XVII 136 un Jaungulbenē. — Formas kâ, piem., *smìltene, rāvene* u. c. vispirms laikam jāsalīdzina ar tādiem darinājumiem kâ la. *stragana* „purvs“, lei. *malkanas* „koka“ (ja uz to var paļauties), *sniegianas* (-ia-<-*e*-?) „apsnidzis“ Leskīna Nom. 385. Pēc formas *smìltene* u. c. parauga varēja vēlāk rasties tādas formas kâ *apkārtene, ârene, šejene* u. c.; citādās domās par to ir Prelvics BB XV 155 sk. un XXIII 76 un Zolmsens KZ XXXI 474. —

Arī dažos vietu nosaukumos *-ene-* aizstāj senāku *-ine,* sal., piem., *kapenes* ar lei. *kāpinės.*

e) Daži deminutīvi: *gultene* Bīlensteina LSpr. I 307, *meîtene, ķēvene* LP V 372, *guotene* (blakus *gùovs*; *-t-* laikam no vārda *gùotiņa,* sal. 152. § c), *kūtene* LP V 167 u. c. FBR XVI 144 un 162; droši vien arī *bārene* (blakus *bāre*) un laikam arī *vecene* (blakus austr. *vęcę*); sal. tos ar deminutīviem ar *-eņš, -eņa* 146. § un adjektīviem ar *-ęns* 141. § a, kâ arī č. *stařena* „veca sieva" u. c. Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 548. — Izloksnēs arī ar pejorātīvu nokrāsu: *cìrvene*² (blakus *cìrvis*) EH „neass cirvis", *cūcene* (blakus *cūka*), *vistene* Cirgaļos FBR IV 56, *bę̀rnene*² (blakus *bę̀rns*) „nerātns bērns" un *pìrstenes*² (blakus *pirksti*) „neglīti, lieli pirksti" Apukalnā VIII 42, *zirdzene* (vīr. dz.; blakus *zirgs)* un *cilvecene* (vīr. dz.; blakus rakstu valodas formai *cìlvēks)* Stāmerienē u. c. XIX 126. Arī ar amplifikatīvu nozīmi: austr. *kùcene*² (: *kùoks*), *pùisene*² (: *puīsis*), *sùntene*² (blakus *suns*), *gùtene*² (*gùovs*), *rùcene*² (*rùoka*), *maîtene* (blakus rakstu valodas formai *meîta*) u. c. Alūksnē RKr. XVII 136 un 138; sal. ar to Brugmaņa Grdr. II² 1, 679 sk.

f) Formas ar *-ene* sievas nosaukumam pēc viņas vīra un saimnieces pēc viņas mājas varētu būt jaundarinājumi; piemēri: *brālene* U „brāļa sieva", *vedējene* RKr. XVI 98 „*vedēja* sieva (kāzās)"; *kalējene* „*kalēja* sieva" u. c. Cirgaļos FBR IV 57, Skrundā u. c., *ķēniņene, ķesterene, buõdniecene* (Valkā) „*buõdnieka* sieva", *saimniecene* Manceļa Post. I 147 un 161 (citur: *sàimniece*), *Vagalene* „*Vagaļu* mājas saimniece vai *Vagaļa* sieva Briņķos (pie Aizputes), Blīdienē, Valmierā u. c., *skuõlene* „skolotāja sieva" u. c. Kūdumā FBR XI 41, *mežsarᵃdzene* „mežsarga sieva", *mūķene* (blakus *mūks*), *Bumbierene* „*Bumbieŗa* sieva" u. c. Mežamuižā XII 15, *puôlene*², *ārstene* „siev. dzimuma ārste", *skruõdelene* „šuvēja" u. c. Bēnē XVI 144, *vācene* vai *vācietene* EH, *Zaķītene* „Zaķīša sieva"

u. c. Smiltenē 162, *skuõluôtājene* „skolotāja sieva vai skolotāja“, *Bērzene* „*Bę̃rza* vai *Bērziņa* sieva“ u. c. Snēpelē XVIII 23, *Grasene* „*Graša* sieva“ u. c. Lestenē Fil. mat. 100 u. c. Bīlensteina LSpr. I 283.

Citās izloksnēs un lei. valodā šai nozīmē *-ene* vietā ir formas ar *-iene* resp. lei. *-ienė*, kas laikam ir vecākas. Kâ paraugi ar šo *-ene* varēja noderēt tādas formas kâ *vedene, vecene* u. c.; jāievēro, ka U min blakus formām *vecene, meitene* arī *veciene, meitiene*.

145. §. Nōmeni ar *-enis* pa daļai ir tuvu rada formām ar *-ene*, tâ, piemēram: *kaupen[i]s* „kaupiņš“ BB XIV 147, *tārpen[i]s* „tārps“ 124, *kälpen[i]s* „cilpa“ 147, *slàucenis* RKr. XV 94, *rubenis, plūdenis* „pludiņš“, *midzenis, smiltenis* „smilšu paugurs“, *zâlenis* (Bīlensteina LSpr. I 281), *sutenis* (Vānē) „mitra vieta pļavā“, *gubenis, kupenis* (Valmierā arī: *kupene*), *putenis, meteņi, teceņi* U, *grūdenis* (laikam atvasināts no pag. pas. divd. ar *-eno-*) „grūstas kaņepes“, *šķiedenis* „kartupeļu biezputra“, *zīdenis, uzmetenis*, skat. RKr. XVII 85 u. c., kâ arī FBR XIV 186. Arī šai piedēklī dažos gadījumos *-en-* laikam ir senāka *-in-* vietā. Tâ, piem., blakus *kaupenis, rubenis, putenis, tecęni* ar līdzīgu nozīmi ir *kaupiņš, rubin[i]s, putin[i]s, teciņi*, blakus *rācenis* — dial. *rācinis*, blakus *ritenis* — dial. *ritin[i]s* jeb *ritiņš* un lei. *ritìnis*, blakus *plàcenis* — dial. *plācinis*, blakus *rîtenis* — lei. *rytìnis;* ar to pašu *-enis* arī vēju nosaukumi *austrenis, pludenis* „rietumvējš“, *tērpenis* jeb *tārpenis* „dienvidvējš“ Bīlensteinam l. c. I 281.

146. §. Deminutīvi ar *-enis* jeb *-eņš* no *o*-celmiem[37]) un ar *eņa*[38]) no *ā*-celmiem sastopami austr. un īpaši latgaliešu izlokšņu vairumā (skat. V. Rūķes rakstu FBR XIX 164 sk.), kâ arī Lubānā, Lašos, Kaldabruņā FBR XVII 55, Susējā VII 140

[37]) Izņēmuma kārtā arī no substantīviem ar *-is:* viensk. ģen. *vadzeņa* Mag. XIV 2, 169.

[38]) Dažkārt ar iepriekšēju *-t-* (sal. 152. § c): *zuolteņa* BW 12359, 1 blakus rakstu valodas *zâle*.

un Zasā XIII 88, piem., *ćeľeńć* (< **celenis*) blakus *ceļš* Ciblā FBR VI 38, Zvirgzdinē X 26 un Kārsavā, *zareņč* blakus *zars* Lubānā u. c., *mozeņč* blakus *mazs* Lašos u. c., *puotadzeņa* blakus *pàtaga* Vārkavā u. c.; citus piemērus skat. Zb. XV 190, Becenbergera Lett. Di.-St. 147 sk. u. c. Ar šiem deminutīviem sal. formu *taurenis* (blakus *tàuriņš*), deminutīvus ar *-ene* 144. § e, no kam Ciblā u. c. tīri fonētiski radies *-eņa*, adjektīvus ar *-ęns* 141. § a un *-en-* dažādos slavu deminutīvos Beliča rakstā AfslPh. XXIII 166 skk. un 203 un XXVI 353 sk.

Dažās austrumizloksnēs locījumu formas, kas ir piederīgas nominātīvam ar *-eņš* resp. *-eņa*, lieto promiscue ar formām, kam šķietami iedomājams nominātīvs ar *-enis* resp. *-ene:* viensk. nōm. *źîd'eņč*, viensk. lok. *vid'eņâ* u. c. blakus viensk. ak. *auť eńi* (blakus *àuts*) Preiļos; viensk. nōm. *gańeņč*, viensk. lok. *kaľńeņâ* blakus viensk. akuzātīvam *raśeńi* blakus *rasa*, *laiveńi* blakus *laiva* Ludzā; viensk. nōm. *kaľńeņč*, viensk. ak. *kaľńeņu*, viensk. lok. *kaľńeņâ* u. c. blakus viensk. ak. *kaľńeńi*, *rùćeńi*[2], viensk. lok. *kaľńeńî*, *kakťeńî* u. c. Dagdā (līdzīgi Krāslavā u. c.). Tâ kâ šī svārstīšanās, liekas, ir tikai lokātīvā un īpaši viensk. akuzātīvā un instrumentālī, bet ne viensk. nominātīvā, tad to nōmenos ar *-is* (= lei. *-ys*) laikam pa daļai ir radījusi svārstīšanās starp *-i* un *-u* viensk. akuzātīvā un instrumentālī (skat. par to 241. §): tâ kâ, piem., veco viensk. instrumentāli **gub'eņu* (no *gubenis*) lietoja arī viensk. akuzātīva vietā un otrādi, tad varēja arī, piem., blakus formai *kaľńeņu* rasties jauna viensk. akuzātīva un instrumentāļa forma *kaľńeńi* un tai blakus varēja atvasināt jaunu viensk. lokātīva formu *kaľńeńī;* sal., piem., viensk. akuzātīvu *kùoji*[2] Dagdā vai *bùru*[2] Ludzā ar rakstu valodas *kāju*, *bùrvi*.

147. §. Ar *-ēno-* (un *-ēnā-*) darina deminutīvus, kas apzīmē kaut ko ne tik mazu kâ formas ar *-iņš* 152. § b un *-ītis* 210. § un bez maiguma; izloksnēs tos lieto arī ar nevērības (tâ Alojā FBR XIX 82 un 84) nokrāsu vai pat ar nievīgu nozīmi (tâ,

piem., Valkā, skat. Becenbergera Lett. Di-St. 140[1], un Cirgaļos FBR IV 56). Piemēri: *puĩsę̃ns, dę̂lę̃ns* blakus *dę̂ls, meîtę̃ns* jeb (Becenbergera Spr. d. pr. L. 120) *meitę̃na, mãsę̃na* blakus *mãsa* Rucavā RKr. XVI 95, 117 u. c. un FBR VII 122, *sę̃tę̃na* blakus *sę̃ta* Nīcā RKr. XVI 134, *Marę̃ns* blakus sieviešu kristībvārdam *Marija* Skujenē, Valmierā u. c., *tęlę̃ns* blakus *teļš, vę̀rsę̃ns* blakus *vę̀rsis, kaķę̃ns, pīlę̃ns, kumęlę̃ns* blakus *kumeļš, lapsę̃ns* LP V 167, *ęzę̃ns* 216, austr. *leîdacānc* blakus rakstu valodas formai *lîdęka, syvānānc, rudzāni* „slikti auguši rudzi" u. c. Lubānā FBR XVII 126; (atvasinājumi no deminutīviem ar *-ulis* 174. § c) *kazulę̃ns* BW 22277, 2 var., Adulienā u. c. jeb (ar *u* zudumu, skat. 34. §) *kazlę̃ns* (blakus *kazulis* BW 2388 no *kaza*), *âzulę̃ns* U blakus *âzis, zùosulę̃ns* Dzērbenē, Raunā u. c. vai *zùoslę̃ns, irbulę̃ns* blakus *ĩrbe* un *sluokulę̃ns* blakus *sluoka* BW 2659, 4, *žurkulę̃ns* Mag. XIV 1, 160, *čũskulę̃ns* XIII 3, 62, *vaŕdulę̃ns* U;(no deminutīviem ar *-elis* 172. § c) *kucęlę̃ns* BW 16730, 6 var. > austr. *kucałāns* 16730, 12 un Zb. XVIII 336, austr. *kačałāns* Zb. XVIII 336, augšz. *irbalāns* un *sluokalāns* BW 2659, 1 var.; citus piemērus ar šo *-ę̃ns* skat. FBR VI 54, 94, VII 45, 122, 131, VIII 70, XI 11, XII 72, XIII 27, 81, XIV 47, XVI 47, 86, 120, 144, 162, XVII 55, XVIII 38, 127, XX 45, 66. Sal. ar to lei. *botagẽnas* Balčikōņa Lkž., *katẽnas, žmogẽnas, varnẽnas, žydelẽnas* u. c. Skardžus Lkžd. 238 sk. un Trautmaņa Apr. PN 168.

Te pieskaitāmi arī nōmeni, kas apzīmē izcelšanos: (no radniecības vārdiem) *brālę̃ns* (lei. *brólẽnas)* „brāļadēls" (tagad parasti ar v. „Vetter" nozīmi), *māsę̃ns* „māsasdēls" (sal. poļu *siostrzan* ar to pašu nozīmi) vai „mātesmāsas dēls", *svainę̃ns* „sievasbrāļa dēls", *dievę̃rę̃ns* „vīrabrāļa dēls", *draudzę̃ns* „drauga dēls" un vēl citas gramatiķu Adolfi 15. lp. un Stendera 152.[39]) lp. minētās formas, ko tagad, liekas, vairs nelieto; (no

[39]) Parallēli ar tām Adolfi un Stenders min siev. dzimtes formas kâ *brālene* „brāļameita" vai *Klāvene* „Klāva meita", kur e kvantitāte *n* priekšā nav apzīmēta.

personu vārdiem) *Klāvęns* „Klāva dēls“ *Madęns* „Mades dēls“ u. c. Adolfi 14 sk., *Zaręni* „Zara bērni“ Jērcēnos, *Ciguzęns* „Ciguža dēls“ u. c. Smiltenē FBR XVI 162, austr. *Radzānc* „Radzes dęls“ u. c. Lubānā XVII 126, *kalvęns* „kalvja (kalēja) dēls“ Jaunō Straume 1926. g. 16. dec.; (no vietvārdiem) *nītauręni, piebaldzęni, sęrmūksęni, dunicęni* (vēl citi piemēri Stendera Gramm.[2] 153); ar *-ieši* (skat. 211. §) paplašināti: *raũnēnieši* u. c.; sal. lei. *tilžėnas, kupiškėnas* u. c. Skardžus Lkžd. 238, gr. Ἀλπηνοί u. c. (par ko Jakobsōns KZ LVII 107 sk.; vecitaļu cilts piederības apzīmējumus kâ *Alfēnus* u. c., ko min Planta Arch. f. lat. Lexikogr. u. Gramm. XII 368 skk.) un arī sensl. *slověne* „slavi“, par ko Zubatijs LF XXIX 226 un arī Meijè Ét. 430.

Te ierindojamas formas kâ *baznîcęni* Valmierā u. c., *skuõlęns, tirdzęns, rīdzęns* „kas brauc uz Rīgu vai no Rīgas“ Bērzaunē, Dzimtenes Vēstneša 1913. g. 95. nr-ā, *tàlcęns*[2] ME un vietvārdi kâ *Lizdęni, Jęrcęni, Mãrsnęni* u. c.; sal. ar lei. *Darbėnai* u. c. Skardžum l. c.

Sākumā ar deminutīvu nozīmi laikam bija arī *dzęltęns* (blakus *dzęlts* „dzeltēns“) Jaunpilī u. c. (sal. ar iepriekš 141. § a minētām formām kâ *saldęns* blakus *saĺds*), varbūt arī *stumbęns* un *pilęns* U „*pile*“.

Par piedēkli *-ēno-* skat. arī Spechta rakstu KZ LIX 251 skk. Slavu *-ěno-* (formās *lьněnъ* „lineus“, *rožanъ* „corneus“ u. c.) laikam jāstata blakus la. *-ęna-* formā *kalnęns* „kalnains“ u. c. Dundangā; un no *-ęn-* varētu būt radies arī *-ęn-* formā *kalnęnc* Turaidā resp. *-an-* formā *kalnanc* Skultē u. c. RKr. XIII 75 (šis *-ęna-* resp. *-ęna-* vai *-ana-* nostājies tur parastā *-aina-* vietā 158. § a); vai varbūt *kalnanc* saistāms ar lei. *malkanas* „koka“ 144. § d?

Formāli pilnīgi izolēta ir la. *vęlęna*, lei. *velėnà*; tâpat — austr. *turęne* un **kuręne* Lubānā FBR XVII 126 rakstu valodas *turienes* resp. *kurienes* vietā.

148. §. a) Ar *-ēno-* sinonims ir dažos vārdos — it sevišķi augšz. dial. — piedēklis *-āno-:* austr. *atašùonc*[2] „kāds no Atašienes“ Fil. mat. 101, *aknīšāni* „Aknīšas ļaudis“; sal. lat. *Rōmānī* u. c. un gr. formas ar *-ᾱνός*, par ko Dečevs KZ LXIII 227 skk.; (ar *-ieši* 211. § paplašināti) austr. *viškùońìši*[2] „Višķu ļaudis“ Ceļi IX 380, *salānieši* „Ābeļu (agrāk *Salasmuižas)* ļaudis“; *baznīcāni, tirdzāni, talcāni;* austr. *ûdzùonc*[2] „ogotājs“ Varakļānos Fil. mat. 104; vietvārds *Līvāni* u. c. — Tas pats piedēklis ir vārdos *lìkāns* „greiza auguma cilvēks“, *nešķīstāns*, arī: *nešķīstēns* (blakus *nešķīsts;* sal. kr. *великан* „milzis“ blakus *велик* „liels“, ja *-a-* < ide. *-ā-); druvāns* (blakus *druva)* „neapstrādāts lauks“ un *dirvāns* = lei. *dirvónas* (blakus *dirvà), par* ko Specht KZ LIX 226; *sàusàni*[2] „sausi zari“; *dzeļtāns* = lei. *geltónas, vilnāns* = lei. *vilnonas* u. c., skat. FBR III 38, 51, IV 77, VII 130 un 141, VIII 11, IX 125, XII 72, XIII 81, XV 175, XVII 125.

b) Blakus formām ar *-āni* ir — austrumizloksnēs — arī sinonimas formas ar *-āņi: baznīcāņi, tirdzāņi* u. c. FBR XV 175, XVII 56, XVIII 38, XIX 102; varbūt senāku *i*-celmu pārveidojumi, sal. lei. *Avižonìs* u. c. Trautmaņa Apr. PN 170, *tilžonìs* u. c. Gerullis-Stang 27, *ligónis* u. c. Skardžus Lkžd. 275, kur pieminēti arī *io*-celmu vārdi kâ *Blažónis* u. c.

149. §. **Formas ar *-ins***[40]). a) Leišu valodā ir pazīstami tādi verbāladjektīvi kâ *nēšins* (*maišelį*) Klaip. 85. nr-ā, *tēkinas* „tecēdams“ u. c., ko min Viltis 1908. g. 79. nr-ā, Jablonskis Pēcvārdos Jušk. III, Būga KSn. 91 sk., Baranausks Сборн. LXV 9, 59 sk., Frenkelis Tiž. V 104 ar literātūru, Specht Ursprung 135 sk., Skardžus Lkžd. 234 sk. un Leskīns Nom. 397 skk. (Leskīns te min arī slavu parallēles, piem., *bogo-borьnъ* „Gott bekämpfend“ un *dostižьnъ* „sasniedzams“; sal. arī av. *aiwitačina-* „heranlaufend“ un pēc Būgas domām l. c. arī gr. πιθανός u. c.). Latviešu valodā tagad var minēt tikai formu *vilcins* no

40) Par šo *-ino* skat. Macheka rakstu LF LXIV 38 sk.

Bārtas izloksnes, kur arī citos gadījumos manāma leišu ietekme (*... bij gājis tuo uôzuola kluci līdza vilcins* Becenbergera Spr. d. pr. L. 20; leišu valodā turpretim no tagadnes celma *velkinas* Leskīna Nom. 398). Šādi verbālie adjektīvi laikam agrāk arī latviešu valodā ir bijuši bieži lietoti, jo pie tiem pieder apokopētās formas ar *-in*, kas parasti noder tās pašas saknes verba pastiprināšanai. Te daži piemēri: *pìrcin pìrkta man zemīte* BW 23049, 1 var. jeb *pìrcin pìrku sev zemīti* BW 23049, 3; *sitin sita, kâvin kâva bāliņš savu līgaviņu* BW 26911 var.; *visi kùoki raûdin raûd* BW 2820 var.; *sveša māte bārenei sviêdin sviêda villainīti* BW 4659; *lìcin lìka vaŗa tilts* BW 4901; *drebin dręb kumeliņi* BW 5157, 1; citi piemēri atrodami Mag. VIII 2791. nr-ā, BW 2432,$_2$, 2542, 3053, 3529, 3530 un Mūlenbacha Latv. gr. 264. §, Zubatija rakstā IF III 131 un Kauliņa rakstā BB XII 233. Saliktu verbu priekšā forma ar *-in* sastopama bez priedēkļa: *ļàutiņiem māmulīte nicin bija apnikusi* BW 4105; *àitas nesin saņęsuši kūtī* LP VI 626; *cìrtin liēpu neizcìrta, vedin meîtu neizveda* (Mūlenbacham Latv. gr. 160). Bet kur formai ar *-in* neseko tās pašas saknes verbs, tur tai var būt priedēklis, piem., *palècin mutes duôt* (Mūlenbacham l. c. 159). Ir sastopamas arī formas ar analoģiski radušos refleksīvo galotni *-iês: lùdziniês izsalùdzu nùo Laīmiņas jâjējiņa* BW 10571 u. c.

Ja attiecīgajam infinitīvam sākumā ir bijušas divas zilbes, tad te pārrunājamās formas ir atvasinātas no pagātnes celma (sal. nupat minētās formas *pìrcin, kâvin, lìcin, cìrtin*); bez tam formas ar *-in* ir tikai vēl blakus tādiem sākumā trīszilbju infinitīviem, kas pieder pie prīmāra tagadnes *o*-celma; tādā gadījumā *-in* priekšā parādās tīrā sakne — kâ tagadnē (tâ minētās formas *raudin raûd, drebin dręb : raûdât, drebêt*).

Ar tādu pašu nozīmi lieto arī formas ar *-tin* (skat. 150. § a) un (tikai izloksnēs) ar *-iņ* (skat. 151. § a), *-en* resp. *-ęn* > austr. *-an* (skat. 141. § a) un *-ien* (skat. 156. §); bet, kamēr formas ar *-iņ, -ęn, -ien* atvasina no tādiem pašiem verbiem kâ formas

ar *-in*, formas ar *-tin* parasti atvasina tikai no prīmāriem verbiem ar infinitīvu, kam sākumā bijušas divas zilbes[41]). Un proti, blakus ir bieži sastopamas tā paša verba formas ar *-in* un *-tin* (piem., *pìrcin* blakus *pìrktin*, *sviêdin* blakus *sviêstin* u. c.); no saknēm ar *-l*, *-r*, *-n*, *-m*, šķiet, atvasina tikai formas ar *-tin* (piem., *šķiřtin šķīra* BW 2037, 1, *šķiltin šķīla* 999, *birtin bira* 2430, *celtin cêla* 3053, 3 var., *kultin kūla* 3963, *dzītin dzinu* 4017 var., *ņemtin ņemšu* 5164), tāpat no *bût*, *iêt*, *duôt* (ar stipru atšķirību pagātnē: *biju*, *gāju*, *devu*; piem., *iêtin iêšu* BW 9593); sevišķi arī no saknēm, kas beidzas ar patskani (piem., *šūtin šūta* Džūkstē, *rātin rāja* BW 87, 1; *kaûtin* — bet arī *kâvin* — *kâva* BW 26911 u. c., par ko Bīlensteins LSpr. II 172 un Zubatijs IF III 145), kamēr saknes, kas beidzas ar *-t*, šķiet, parasti piejem galotni *-in*, piem., jau minētais *sitin sita*; piemērs formai *sistin* atrodams ME.

Tai pašā nozīmē lietotām formām ar *-tin* atbilst leišu formas ar *-tinai* (skat. Viltis 1908. g. 77. nr-ā un Zubatija rakstu IF III 144), un tâ *-in* vismaz pa daļai varētu būt saīsināts[42]) no **-ini* (= lei. **-inai*) un varētu būt adverba galotne adjektīvam ar *-in(a)s* (citādi spriež par to Zubatijs IF III 129 skk.). Bet lei. pahonai ... tekini téką (Daukšam Post. 50,$_{18}$) rāda, ka, piem., la. *tecin* izteicienā *tecin tęk* varētu būt arī saīsināts no vīriešu dzimtes daudzsk. nōmināTīva **tecini* vai no sieviešu dzimtes viensk. nōmināTīva **tecina*[43]) un pēc vispārināts; uz kādreiz bijušu **tecins* (vīr. dz. viensk. nōm.) *tęk*, liekas, norāda *rātins rāja* 150. § a.

Citādi jādomā par formām ar *-in* (un, kâ aizrādīts Mag. II 2, 178 un Bīlensteina LSpr. II 172, arī ar *-iņ*), kas savie-

[41]) Tādi izjēmumi kâ *raûdâtin saraûdāju* BW 26724, šķiet, ir ļoti reti; sal. lei. *gulėtinai neguli* Viltis 1908. g. 78. nr-ā.

[42]) Sal., piem., *labâk(i)* „melius“ ar *labâks* „melior“.

[43]) Sal. lei. *aisiu per dvarelį tekina* Лит. нар. п. 462.

notas ar *sâkt,* piem., *sâk kasin* LP VI 479 „sāk kasīt“, *sâk aûdzin* vai *lijin* Cirgaļos, Gaujienā, Jaungulbenē, Vestienā, Ērgļos, Kalsnavā, Odzienā, Krustpilī u. c., skat. arī Stendera gram. 182. lp. un Mūlenbacha Latv. gr. 159. Vecpiebalgā tâpat arī ar *-an: sâk kusan.* Paskaidrojums, ko par šādu lietošanu sniedz Zubatijs IF III 132, nav piejemams, jo tas neatbild uz jautājumu, kādēļ parasti tâ nelieto formas ar *-tin*[44]) un kādēļ formām ar *-in* tieši, ja tās seko aiz *sâkt,* ir infinitīva nozīme. Drīzāk te (sal. Mūlenbacha Latv. gr. 159[3]) formas ar *-in* ir uzskatāmas kâ apokopēti siev. dz. viensk. nōminātīvi resp. vīr. dz. daudzsk. nōminātīvi, un tādi teikumi kâ *zâle sâk aûdzin*[*a*] vai *viņi sâk kasin*[*i*] salīdzināmi ar gr. ἦρχε . . . κιών Γ 447 „sāka iet“ u. c., la. *viņš nùostâja brâucis* (Mūlenbacham l. c.) „viņš beidza braukt resp. apstājās“, lei. *nustok pūtęs* Лит. нар. п. 531 „stājies pūst, beidz pūst!“. Šo apokopēto formu vēlāk, kad verbāladjektīvus ar *-in(a)s* vairs nelietoja lokāmā veidā, vispārināja, un tâ tagad saka arī, piem., *snìegs sâk kusin* (**kusins* vietā). Tâ kâ tādos savienojumos kâ *pìrcin pìrku* saka *pìrcin* vietā arī *pìrciņ, pìrcęn* jeb *pìrcan,* tad (ja Bīlensteina ziņas ir pareizas) aiz *sâkt* lieto arī formas ar *-iņ* un *-an.*

Nek. dz. viensk. nōminātīva galotne **-ina,* šķiet, ir šādos gadījumos saīsināta par *-in: pietrūcin* (arī *pìetrūciņ* jeb augšz. *pìetrūcan*[2]) *man spèciņa, atlicin* (arī *atliciņ* jeb augšz. *atlican*) *paduomiņa* BW 27284 „man pietrūkst spēka, saprašanas man pārpārēm“; *nùo preceniekiem ne jutin*[45]) (Mūlenbacham Latv. gr. 159) „no preceniekiem nekas nav manāms“; *êdin* (arī *êstin*) *mani* (viensk. dat.) *tuo màizīti* BW 17780, 6 var. „jāēd

[44]) Kâ izjēmums ir minams *tirptin sâk* BW 34748 var.; tâ kâ *tirptin* un *tirpin* varēja lietot vienu otra vietā, tad nav jābrīnās, ka arī te *tirptin* stāv (*tirpin* vietā) kâ infinitīvs.

[45]) Lizumā tā vietā *juten,* sal. 141. § a.

man tā maizīte"; sal. tās pašas nozīmes galotni *-tin* (= lei. *-tina*) 150. § a.

b) Lei. valodā adjektīvus ar *-inas* darina arī no adjektīviem, skat. Leskīna Nom. 400 sk. un Skardžus Lkžd. 241. Šāda veida adjektīvi laikam ir pamatā latviešu adverbiem ar *-in*, kas noder tās pašas saknes adjektīva pastiprināšanai, piem., *bālin bāls, ràibin ràibs* u. c. Mūlenbacha Latv. gr. 159². Augšzemnieku izloksnēs ir vēl arī adjektīvi ar *-ins* > *-yns* lejzemnieku formu ar *-ęns* vai *-ans* vietā: *lētins* BW 14935 (blakus *lęts* „viegls"), *eistyns* Sk. Do. 54 „īsts" (blakus lejz. *īsts*), *ìerdyns*² 67 „irdens" (sal. *irdęns* 141. § a), *līdzins* BB XII 232 =lejz. *līdzęns, gärins* „garens" u. c. turpat. Bērzaunē, skat. FBR III 38, sastopamas arī tādas formas ar *-ins*, kam tieši *-ins* priekšā ir *k* vai *g*, piem., *zilgins, sorkins* rakstu valodas *zìlgans, sarkans* vietā, kamēr no Sausnējas Kauliņš Ceļi IV 21 sk. min, piem., *zilganc, sarkanc* blakus *saldinc* (rakstu valodas *saldęns* vietā) u. c.

Prīmāri atvasinājumi varbūt ir slepyns Sk. Do. 44 un slavyns 62 (kas atbilst rakstu valodas formām *slępęns* resp. *slavęns*), sal. *slepju* un sensl. *slovǫ* „clareo" (bet arī la. *slava*).

Augšz. *-ins* lejzemnieku *-ęns* vietā sastopams arī retajos no substantīviem atvasinātajos adjektīvos, kâ, piem., *mārins* (rakstu valodā *męręns*) BB XII 233 (blakus *męrs*); tâpat substantīvos, piem., *stymbyns* Sk. Do. 45 „koka stumbrs", *gradzyns* 121 (*gredzins* arī LP VI 329 Jaunauces lejzemn. izloksnē rakstu valodas *grędzęna* vietā), *kucins* „kucens" u. c. BB XII 224, *čilins*² (rakstu valodā *īlęns*) u. c. Alūksnē RKr. XVII 136.

Citus piemērus šām āugšz. formām ar *-ins* lejzemn. *-ęns* vietā skat. FBR V 151, VIII 11 un 88, XII 33 un 72, XIII 48, XIV 126, XV 174, XVII 85 un XVIII 38.

c) Deminutīvi ar *-ins*, siev. dz. *-ina* (rakstu valodā *-iņš, -iņa*) sastopami (no *o*- un *ā*-celmiem) Kursas dienvidrietumu izloksnēs, tâ Rucavā, Bārtā, Pērkonē, Gramzdā, Prie-

kulē, Paplakā, Virgā, Gaviezē, Iļģos, Dunalkā, Bebē, Vērgalos, Tadaiķos u. c., piem., *ganins* (blakus *gans*) Tadaiķos u. c. > *ganinc* Rucavā u. c., *māsina* Rucavā u. c.; sal. ar to lei. *vaikìnas* u. c. Skardžus Lkžd. 242 un slavu *-ьn-* deminutīvsufiksos Beliča rakstā AfslPh. XXVI 324 sk.

d) Leišu valodā *-ina-* noder arī par amplifikatīvsufiksu, tâ, piem., formā *vaikìnas* „liels, rupjš puika" u. c. Leskīna Nom. 404 sk.; te senāk varbūt piederēja arī augšz. *puiškins* (kompromisa atvasinājums no *pūika* un *pūisis*, ģen. *puīša*) BB XII 233, Vārkavā u. c.

Te pieder arī dzīvnieku tēviņu nosaukumi: *avins* (= lei. *ãvinas*, pr. *awins*, sensl. *ovьnъ*), *katins* „runcis" (= lei. *kãtinas*), *zùosins* (= lei. *žą̃sinas*), austr. *pèilync*[2] (= lei. *pýlinas*) „pīļtēviņš" Vārkavā u. c., skat. FBR VIII 11, XII 72, XVII 56 un 126, XVIII 38. Šo sufiksu Jōkls Ling.-kult. Unters. 310 sk. konstatē arī alb. vārdā *šatį* „zostēviņš".

Par augšzemniekiem raksturīgā *-ina-* vokālismu skat. 22.§ e.

150. §. a) Ar *-tins* (siev. dzimtē *-tina*) beidzas tagad izmiruši verbāladjektīvi ar latīņu ģerundīva nozīmi. Vēl 17. gadsimtenī šās formas lietoja (tâ, piem., Mancelis, Adolfi u. c., sal. P. Šmita rakstu RKr. XIV 36 un Mūlenbacha Latv. gr. 264. §), piem., *gaidîtins* „expectandus" Manceļa Post. I 14, *kuoptins* „colendus" l. c. I 63, *atrastins* „reperiendus" l. c. 78 u. c., *sarĝātins* „custodiendus" Adolfi Gram. 210 („ne visur daudz lietots") u. c.; austr. *pļàut'iñi*[2] *mìži*[2] Krāslavā FBR XII 41 varbūt ir lituānisms. Latgaļu tautasdziesmās šās formas ir sastingušas ar objektu akuzātīvā BW 11099, 4 (*dzarîtyns*[46]) *byutu oluť eņu ...; jimtyns byutu ļàudavèņu*[2] „alus būtu jādzeŗ, sieva būtu jājem"); *-tins* vietā BW 11099, 1 var. sastopams *-tin* (*dzertin*, *ņemtin*) ar objektu nōminātīvā, tâ ka *-tin* te laikam ir pielīdzināms lei. datīva formai ar *-tinai* (Leskīna Nom. 405).

[46]) *-yns* te aizstāj nekatras dzimtes formu ar *-yn(a)*.

Vecais nek. dz. viensk. nōm. ir sastopams, piem., izteicienos: *ietin man* BW 3736, 2 un 17783 u. c. „man jāiet“ (sal. lei. *jau eĩtina* „jau jāiet“ Viltis 1908. g. 79. nr-ā); *êstin man tuo màizīti* BW 17780, 6 „jāēd man tā maizīte“.

Kâ formas ar *-in* (skat. 149. § a), tâ arī formas ar *-tin* pastiprina tās pašas saknes verbu; piemērus skat. 149. § a (turpat arī par *-in* un *-tin* sadalījumu) un Mūlenbacha Latv. gr. 160. Refleksīvu formu priekšā sastopams palaikam *-tin* (piem., *stèigtin stèigtiês* Mūlenbacham l. c. 160[1]), dažkārt arī *-tinies* (piem., *pìrktinies ìepìrkâs* BW 21015). Šādā gadījumā *-tin* katrā ziņā ir identisks ar tās pašas nozīmes lei. galotni *-tinai* (piem., Būgam KSn. 93, Jablonskim pēcvārdos Juśk. XIII lp., Zubatijam IF III 144 un Viltis 1908. g. 77. nr-ā) un laikam ir adverba galotne blakus formām ar *-tin(a)s*. Atsevišķos gadījumos *-tins* šai nozīmē aizstāj *-tiņ* (*māte mani rātins rāja* BW 87, 1 var.), kur *-tins* ir vai nu sastingusi nōmināTīva izskaņa (pēc **-tecins* u. c. parauga 149. § a), vai arī daudzsk. instrumentāļa **-tinis* saīsinājums.

Šie verbāladjektīvi ar *-tins* (= lei. *-tinas*, sl. *tъnъ*[47]), piem., sensl. *prijętъnъ* „piejemams“) ir radušies no formām, kuŗās ir bijis kāds piedēkļis ar *-t*. Tomēr nav droši nosakāms, vai šis *-tino-* alternē ar *-teno-* (142. §), tâ ka arī gr. -τανος, -τανη ar tiem būtu salīdzināmi (par ko Meijè Ét. 440, Brugmanis Grdr. II[2] 1, 269, Pedersens Hitt. 150 un Zubatijs Sborn. fil. I 142 sk.), vai arī tur meklējams ide. *-ino-* (skat. Leskīna Nom. 405).

b) *-tins* tālāki pārveidojumi ir *-tiņš*, *-tinis* un *-tine: rautiņš* U „ein Raufeisen“, *vītinis* U „pīts pātagas kāts“, *drāztinis* U „gaŗš pātagas kāts no cieta koka“, austr. *vìertinę*[2] „gaŗa rinda, liela kaudze“ Sk. Do. 213 (atbilst lejz. *vîrkne*); sal. lei. *droštìnis bōtkotis* „geschnitzter Peitschenstock“ u. c. Leskīna Nom. 406 sk.

[47]) Šis sl. *-tьnъ*, kas gan nav šķiŗams no baltu *-tinas*, runā pretim Becenbergera domām Γέρας 161[1] un 169[1].

-tin vietā dažkārt ir arī *-tiņ* tādās formās, kas pastiprina radniecisku verbu: *ietiņ iešu* BW 9592 var., 9598, 1 u. c., *lūgtiņ lūdzu* 16627 var.; vai nu *-tiņ* ir (arī Bīlensteinam LSpr. II 172 un Mag. II 2, 178) cēlies no **-tiņu* (viensk. instrumentālis no **-tinis*, sal. lei. *suktinỹs*, kāda deja, Leskīna Nom. 406), vai arī *-tiņ* ir radies blakus *-tin*, kâ *-in* (149. § a) bija blakus *-iņ* (151. § a).

151. §. Formas ar *-inis, -ine* sastopamas tagad vairs tikai izloksnēs. a) Atvasinājumi no verbiem: *putinis* Rucavā jeb austr. *putins* (lejzemn. *putenis*), *ritins* (lejzemn. *ritenis*), *sutins* „sutīgs laiks", *kustins* „kustonis" Alūksnē RKr. XVII 136, *metinis* U „liels tīkls", *liecinis* U „no plāna koka izliekts sieks". — Lei. valodas darbības vārdiem kâ *šokinỹs* „deja" u. c. (Leskīna Nom. 403) atbilstošas formas šķiet bijušas arī vēl la. valodā (sal. jau minēto *putinis*). Tâ, piem., uz kādu **tecinis* „Lauf" norāda viensk. instr. *teciņu (es... ar teciņu uztęcętu* BW 82) un (laikam daudzsk. ak.) *teciņus (tec[i] teciņus!* Zubatija rakstā IF III 132; *es teciņus vien tecēju* Mag. VIII, 810. nr-ā); sal. vēl *klupiņu* U. Formu ar *-iņu* saīsinājums ir laikam ar *-in* (149. § a) promiscue lietotais *-iņ* formās, kas noder tās pašas saknes verba pastiprināšanai Bīlensteinam LSpr. II 172 un Zubatijam l. c.

Retāk sastopamas tādas formas kâ *perine* (parasti *perene*) *vista* „perētāja vista" Dunikā un Gramzdā, austr. *savedine* (*māršas munas savedines* BW 21183, 1 var. „manu brāļu sievas ir [no dažādiem novadiem] te savestas") un *pìrcinis*[2] „nopirkts".

Vēl citi atvasinājumi no verbiem minēti FBR IV 72 un XVIII 38.

b) Sekundāri darinājumi: *àitinis*[2] EH „aitu", *apzilinis* EH „zilgans", *dzelzinis* (lei. *gelžìnis*) *nazis* EH „nazis ar dzelzs spalu", *vasariņi* „vasarājs" Bīlensteina LSpr. I 280 (sal. lei. *vasarìniai kviečiaĩ*), *plaukstiņi* U „plaukstaini cimdi", austr.

ratin[*i*]*s* Alūksnē u. c. „ratiņš“, *taurinc* (ar *-nc* < *-nis)* „tauriņš“ Biržos, *gańińc* (< **ganinis*) Baltinavā u. c., deminutīvs vārdam *gans*, viensk. lok. *puĺćińî* Preiļos (deminutīvs no *pùlks;* sal. *-iņš* 152. §), *meitine* Rucavā jeb austr. *mẹiťińę* Zvirgzdinē, austr. *bùorin*[*i*]*s*[2] „bārenis“, *ruocin*[*i*]*s* „rācenis“ (daudzsk. *rāciņi* arī Bīlensteinam LSpr. I 280) u. c. Alūksnē RKr. XVII 136, daudzsk. ak. *plùociņus*[2] „plāceņus“, turpat 104, viensk. lok. *midzinî* Rucavā „midzenī“, austr. *pīnine* (lejzemn. *piẽnene*) u. c. Trasuns 11, *zemines* „zemenes“ un *mellines* „mellenes“ Rucavā u. c., *brūkline* Gramzdā u. c. > austr. *broukline* Neretā u. c., austr. *dridžinę* (vidus izloksnēs *driģene)* N. Rancāna Bišu kùpšona 14, *vecinę* „vecene“ Neretā u. c., *milzine* „milze“ LP VI 27 no Bārtas, *slępkavine* turpat „slepkavas sieva“, *leītine* „leitiete“ Rucavā, *zlēciņi* (bet viensk. nōm. pēc 152. § laikam skan jau *zlēciņš*) „Zlēku ļaudis“ (sal. lei. *svėdasìnis* GK 1939, 10 un Būgas rakstu Židinỹs 537); *kamine* U (lei. *kamìnė*) „kamene“; vietvārds *Bebrinę* FBR XII 60 u. c., skat. FBR VII 122 un 140, VIII 11 un 103, IX 101 sk., X 28, XI 131, XII 33, 60 un 72, XIII 25 un 88, XV 174 sk., XVII 55 un 151, XVIII 38, XIX 102 un Ceļi IX 380; par lei. valodas formām Leskīns Nom. 402 skk. un Skardžus Lkžd. 245 skk.

152. §. Pārveidojot 151. § b minētās formas ar *-inis*, ir radušās formas ar *-iņš*, pie kam blakus viensk. ģenitīva formai ar *-iņa* (no nōmināt̄iva ar *-inis*) radās jauna nōmināt̄iva forma ar *-iņš*, kam savukārt kâ sekas bija siev. dzimtes nōmināt̄ivs ar *-iņa* (*-ine* vietā). a) Tâ vispirms *lapiņš* („no lapām darināts“; būtu lei. *lapìnis*, salīdz. Augstkalna rakstu FBR XI 47) ... *vainadziņš* BW 6002; *austriņš* „austrumu vējš“ (sal. lei. *aũstrìnis* „ziemeļaustrumu vējš“); *vakariņš* jeb *vakariņas* (ar izskaņu pēc *pusdienu* parauga); *tautiņš* „svešnieks“, *veñtiņi* u. c. FBR VII 128, *cìemiņš*, *kaĩmiņš*; sal. arī slavu *-ьnje-* Vondrāka Vergl. slav. Gramm.[2] I 537 skk. un ķeltu *-injo-* Pedersena Vergl. Gramm. d. kelt. Spr. I 383.

b) Deminutīvus ar *-iņš*[48]) parasti darina no (arī adjektīvu) *o*-celmiem un tiem *jo*-celmiem, kas viensk. nōmināt. nebeidzas ar *-is*, un formas ar *-iņa* — no *ā-*, *jā-* un pa daļai arī no *i*-celmiem. Tâ tas ir rakstu valodā un tais izloksnēs, kur *-iņš*, *-iņa* vietā nelieto *-ins*, *-ina* 149. § c, *-eņš*, *-eņa* 146. § vai *-īns*, *-īna* 153. §, un pa daļai arī Latgalē (kur pārsvarā *-eņš*, *-eņa*), tâ, piem., Barkavā un (skat. FBR XI 101) Varakļānos, Becenbergera Lett. Di.-St. 144 un Kosovska Gram. infl. łot. 4, 6 un 11. Par latviešu deminutīvsufiksu piesaistīšanu noteiktiem celmiem skat. FBR XX 187. Deminutīvi ar *-iņš*, *-iņa* apzīmē — tâpat kâ formas ar *-ītis*, *-īte* 210. § a — kaut ko mazu vai (un) mīļu; tautasdziesmās tie bieži vien ir vairs tikai stila līdzeklis, pie kam deminutīvā nozīme var būt gluži nobālusi. Parasti *-i-* priekšā *k* un *g* (arī pēc *s*, *z*!) pārvēršas par *c* resp. *dz*, piem., *rùociņa* blakus *rùoka*, *drusciņa* blakus *druska*, *nadziņš* blakus *nags*, *samazdziņas* blakus *samazgas* u. c.; tikai izloksnēs retumis sastopamas nerēgulāras formas kâ *puīkiņč* Sidgundā u. c. blakus *puīka*, *smiłgiņ*[*a*]^2 u. c. Vitrupē FBR XIV 61 u. c.

Saskaņā ar 88. § *i* priekšā *j* zūd, tâ, piem., *teliņš* (blakus *teļš*), *celiņš* (blakus *ceļš*), *medinč* (blakus *mežs* = lei. *mēdžias*) Neretā FBR XIX 102 (citur tā vietā tikai jaundarinājums *mežiņš*), *mūziņš* BW 9213, 2 (parasti tā vietā jaundarinājums *mûžiņš* un atsevišķos gadījumos arī *mūdiņš*, piem., BW 113 var.) blakus *mûžs* (par to skat. ME s. v. *mûžs*); citus piemērus skat. 88. §. Bet blakus tiem ir arī jaundarinājumi kâ *vaļiņa* (blakus *vaļa*) Jaungulbenē u. c., *mušiņa* blakus *muša* u. c.

Deminutīvi no *i*-celmiem: *kārtiņa*, *klētiņa*, *kūtiņa*, *krâsniņa*, *pìrtiņa*, *pâkstiņa*, *smiltiņas* u. c.

[48]) Par sufiksa *-in-* ekspresīvo nozīmi skat. J. Glonara rakstu ZslPh. XV 76.

Lībiskajās izloksnēs un augšz. izlokšņu vairumā, kur *u*-celmi sakrituši ar *o*-celmiem, ir, protams, arī deminutīvi ar *-iņš* (austr. — arī *-eņš*) no veciem *u*-celmiem, piem., *lietiš* Zūrās no (rakstu valodas) *liêtus* vārda vai *mędiš* Dundangā resp. *mędiņč* Limbažos u. c. no (rakstu valodas) *mędus* vārda.

Izloksnēs — it sevišķi tāmnieku — deminutīvus ar šo piedēkli atvasina arī no substantīviem ar *-is* un *-e*, piem., daudzsk. nōm. *zierniņ* (: rakstu valodas *zirņi*) Rindā, viensk. nōm. *mutiņ*, *brāliš* (: rakstu valodas *mute* resp. *brālis*) Dundangā, viensk. dat. *brāliņam* Puzē u. c., viensk. vok. *gaîliņ*[2] (: rakstu valodas *gaîlis*) Sasmakā, viensk. nōm. *Jānīš* Jaunpagastā, *mēnesīš* Kandavā u. c.; pie tam jāievēro, ka tāmnieku izloksnēs, zūdot īsiem gala zilbju patskaņiem, dažos locījumos galotņu ziņā nōmeni ar *-is* un *-e* fōnētiski ir sakrituši ar nōmeniem ar *-(a)s* resp. *-a*.

Citi piemēri tādām formām kâ *lietiš* un *zierniņ* FBR IV 90, V 131 sk., VII 45, VIII 69, XI 73, XIII 74, XIV 61 un 88, XVI 120, XX 46.

Ir arī — sevišķi lībiskajās izloksnēs — vīr. dzimtes deminutīvi ar *-iņš* (skat. arī 174. § c un 187. §) no siev. dzimtes vārdiem, piem., *meitenīš* Sakā, *mājīš* (: *māja*) Valgalē u. c., *dziesmīš* (: *dziêsma*) Stendē u. c., *akiņč* (: *aka*) Limbažos, Vainižos u. c.; citi piemēri Mūlenbacha rakstā Изв. VIII 1, 17 sk. un FBR IV 89 sk., VII 45, VIII 69 un 71, XI 73, XIII 74, XIV 88. Līdzīgi lei. valodā, piem., *volungẽlis* Jušk. SvD 114, 1 (: *volungẽ*), *vištýtis* Šleichera Handb. II 346 (: *vištà*), *mergelutis* (: *mergà*) Becenbergera Lit. Forsch. 141 u. c. Šie vīr. dzimtes substantīvi šķiet sākumā bijuši nekatras dzimtes, skat. Becenbergera Lett. Di.-St. 140[1] un Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 671 sk. Sakarā ar Vidzemes rietumu izlokšņu formām kâ *ciēlaviņč* Liepupē (: rakstu valodas *ciēlava*) vai *mājiņč* (: rakstu valodas *māja*) Viļķenē ir jāpiezīmē, ka Rietumvidzemes lībiskajās izloksnēs arī nedeminutīvām siev. dzimtes formām nereti ir vīr. dzimtes galotnes, skat. 318. § un RKr. XIII 84 sk.

Pamazināmo nozīmi ir zaudējuši vārdi *ratiņš* (: *rats*), *tēviņš* (: *tẽvs*) u. c.

c) Bieži *-iņš* sastopams aiz citiem deminutīvpiedēkļiem. Tâ *u*-celmu deminutīvos, piem., *alutiņš* : *alus* (sal. lei. *alùtis* : *alùs*), *mẹdutiņš*, daudzsk. nōm. *ragutiņas* (: daudzsk. nōm. *ragus*), viensk. nōm. *lẹdutiņš* BW 2386, *vidutiņš* BW 19041 var. un 30563 var., daudzsk. nōm. *pẹlutiņas* Dzērvē un BW 29948, *dzirnutiņas* Olainē un LP VI 277, *durutiņas* BW 27618 var. un 30387 (sal. *duravas* 138. § c); un BW 9569 var. arī *laĩmutiņa* : *laĩma* jeb *laĩme*, arī *piẽnutiņš* BW 32419 var. (: *piẽns*) un *krâsnutiņa* (: *krâsns*) BW 34043, 7. — Arī dažos *i*-celmu deminutīvos, piem., *zuvitiņa* Vībiņos (> *zuĩtiņa* Mētrienā u. c. un varbūt arī — ar vīriešu dzimtes galotni — *zūtiņš* Manceļa Phraseologia IX nod.) jeb *zivitiņa* BW 12057, 3 u. c. (> *zivtiņa*), *avitiņa* Adolfi Gram. 17. lp., BW 1145, 6806 var., 27987 un Mag. XII 1, 8; *dzivitiņa* BW 21450 un 25170, 2 no celma **dzivi-* (sal. viensk. nōm. *dzìs*, viensk. ak. *dzìvi* „dzija" P. Šmitam Сборн. LXVII 3. nr-ā 18), *duritiņas* BW 25873, 2 (> *dùrtiņas*) jeb *durvitiņas* BW 1137. Arī formās *actiņa*, *austiņa*, *zùostiņa*, *bĩržtiņa*, *dzèlztiņa* LP VI 473 un formās *brìtiņš* (: *brìdis*), austr. *grùtiņas* (: daudzsk. nōm. *grùds*[2] < **gruodis*) RKr. XVII 134, *ļàutiņi* (: *ļàudis*, skat. 117. § a) *-t-* priekšā laikam ir zudis *-i-*; un arī *gùotiņa* (: *gùovs*) gan cēlusies no **guov*[*i*]*tiņa*. — Arī aiz deminutīvā *-īt-*[49]) (210. § a) dažkārt ir sastopams *-iņš* : *kulītiņa* BW 2743 (: *kulīte* no *kule*), *ma'zītiņš* Pienavā u. c. vai *ma'žītiš* Dzirciemā Etn. IV 38, *tie'vītiš*, *vie'glītiš*, *sma'lcītiš* u. c.

No tādām formām ir izlobīts *tiņš*[50]), ko sastop visbiežāk līdzskaņu celmu deminutīvos, bet aiz plūdeņiem, nāseņiem un berzeņiem arī citur, piem.: *ûdentiņš*, *akmentiņš* (bet *akmeniņč*

[49]) Jājem vērā arī lei. formas, piem., *trumpiñtelis* u. c. Leskīna Nom. 585.

[50]) Nepazīstams Dundangā, skat. FBR V 132.

Vainižos FBR XIV 88) jeb (Ļaudonā) *akmintiņč, dibentiņš* BW 1931, 1 var., *asentiņas* jeb *asintiņas* BW 14975, *ritentiņš* RKr. V 176, *gredzentiņš* BW 481 un Rudē, *smadzentiņas* Treilanda Mat. 119. sakāmv., *cirmentiņš* BW 1159 var., *gubentiņš* BW 2470 var., *rãcentiņš* BW 2138 var., *apentiņš* BW 30, 8 var.; *dęguntiņš; uõrmęntiņš* Zlēkās, *velentiņa* BW 4189 var. un 11116 var. (: *vęlęna*), *sẽntiņa* (: *sẽne* jeb *sẽns*, viensk. ak. *sẽni*) Mag. XIV 1, 157, *ĩlentiņš* BW 9530, *pavẽntiņš* BW 10175; *caũrumtiņš* LP I 173 un VI 332; *dievertiņš* BW 7570 var., *dzīpartiņi* BW 4909; *kamuoltiņš* BW 11 u. c.; *âbuoltiņš* RKr. V 82, *âbeltiņa* RKr. XVII 138, skat. arī BB XVI 325, *skriemeltiņš* Mag. XIV 1, 159, *stabultiņa* Mag. VIII 2181. nr-ā, *piltiņa* Treilanda Mat. 280. sakāmv., *kumeltiņš* BW 10290, 4 var.; *ielejtiņa* BW 9451 var. (: *iẽleja*); *dziĩnavtiņas* BW 6793; *mẽnestiņš; viestiņš* BW 14679 (: *vìesis*), *lastiņa* Sproģim 116, 6. nr-ā (: *lase*); *bẽrztiņš* BW 11055 var. un 24544 var. — Retumis *-tiņš* priekšā atrod arī *-s-* (laikam sakarā ar tādām formām kâ *mẽnestiņš, zùostiņa, dzèlztiņa* u. c.): *gùostiņa* BW 10569 var. u. c. (: *gùovs*), *dieverstiņš* BW 23707 var. u. c.; sal. arī *dievestiņš* u. c. 197. § d.

Ne gluži skaidra ir *-(s)n-* rašanās, ko dažkārt atrod *-iņš, -iņa* priekšā: *naksniņa* (: *nakts*), sal. *naksnenīte* ME, *sirsniņa* (Adolfi Gram. 18: *sirdsniņa*) : *sirds*, sal. *sirsnîgs, sirsnîtiês* un *sirsnuot* ME, *gùosniņa* (Adolfi l. c. 17 raksta: *guovsniņa*) : *gùovs*, Adolfi l. c. 18 arī *zuosniņa* (: *zùoss*), *brīsniņš* BW 27759, 1 var. (: *brìdis*), viensk. ak. *mẽnesniņ*[*u*] Sproģim 43, 8. nr-ā. Varbūt *-sn-* ir abstrahēta no *zùosniņa*, kas var būt saīsināta no **zuoseniņa* (sal. *ķẽvene* u. c. 144. § e) jeb **zuosiniņa* (sal. *zùosins* 149. § d); pēc *zùosniņa* parauga arī *gùosniņa* u. c.; aplūkojot *-sn-* vārdā *mẽnesniņu* jāievēro arī *mẽnesnieks* 189. §; sal. arī tādas formas kā *ūdesniņš* 197. § d.

Piemēri, kur *-iņš, -iņa* atrodami aiz citiem deminutīvpiedēkļiem: *māmuliņa; dęļuliņš* un *bāluliņš* Adolfi Gram. 18. lp.,

tāmn. *guoliņa* (: *gùovs*) BW 432, $_{10}$, 12400, $_{1}$, 16471 var., 28902, 3 var. u. c. (jeb *guoliņš* BW 16515, $_{2}$), laikam no **guov[u]liņa; tievínīš* „ļoti tievs“, *mažínīš* (: *mazs*), *vieglínīš, smalcínīš* Dzirciemā Etn. IV 38 (*i* kvantitāte *n* priekšā nav apzīmēta) : *māseciņa, māseniņa* (e kvantitāte *n* priekšā nav apzīmēta), *māsuciņa, māsaciņa* (*a* kvantitāte *c* priekšā nav apzīmēta), *māsiciņa* (laikam ar gaŗu *ī* priekš *c*, skat. 188. § 3) BW 6387 var.; *Iēvužiņa* BW 12127 var.; *veprukiņš* BW 20314 (: *vepris*), *Jāņukinč* (apzīmē mazumu un mīļumu) : *Jānis* u. c. Sausnējā BB XII 230.

d) Aizguvumos no vācu valodas ar *-iņš-* atdarina lejsvācu *-ing-*, piem., *ķēniņš, lādiņš, tēriņš, misiņš* u. c. P. Šmitam RKr. XV 48, kuŗš min arī lejsvācu oriģinālus; pēc to parauga *-iņš* ir arī tādos aizguvumos kâ *meldiņš, dakstiņš* u. c. P. Šmitam l. c. un pat latviešu saknes vārdos, piem., *glâbiņš, kâutiņš* „kauja“ (jaunināj ums pēc aizgūtā tās pašas nozīmes vārda *slaktiņš*), *cīniņš* LP IV 16 (laikam gan nav salīdzināms ar lei. *barinỹs* „strīds“), austr. (Alūksnē) *atpóutiņš*[2] (*-ou-* < *-ū-*) RKr. XV 106 un *trimiņš* „kņada“ turpat 141.

153. §. Formas ar *-īns* un *-īna* sastopamas 1) izlokšņu deminutīvos, pie kam viss, kas 152. § b teikts par deminutīvu atvasināšanu ar *-iņš, -iņa*, ir sakāms arī par formām ar *-īns* (no kam izloksnēs *-īc*[51]), skat. 102. § b), *-īna;* un šis *-īns, -īna* pievienojas arī tiem pašiem sufiksu elementiem kâ *-iņš, -iņa* 152. § c. Deminutīvsufikss *-īno-* (siev. dz. *-īnā-*) gadās Kursas dienvidrietumu izloksnēs, piem., Gramzdā FBR IX 95 un 102, Nīcā, Bārtā (blakus *-ino-, -inā-*), Krūtē un Kalētos (šais izloksnēs ar *î*[2], sal. par to 16. §) un Vidzemes vidienes izloksnēs, piem., Kūdumā FBR XI 40, Vecatē XVI 86, Auciemā, Mazbrenguļos, Burtniekos, Rubenē, Ēvelē, Ērģemē, Valkā, Trikātā,

[51]) *-īnc* sastopams Grundzālē un Rankā. Bauņos, Bumbrokā un Mīlītē viensk. nōminātīvā *-nc* priekšā *-ī-* saskaņā ar 60. § ir saīsināts, piem., viensk. nōm. *ganinc*, daudzsk. nōm. *ganīni*.

Smiltenē, Cirgaļos, Mērī, Palsmanē, Taurenē, Drustos, Dzērbenē, Raunā, Valmierā, Cēsīs, Skujenē, Piebalgā; un arī *-in-* Rozēnos, Mazsalacā[52]) un Rūjienā, kur arī citādi gadās piedēkļu gaŗumu saīsinājumi, varētu būt radies no *-īn-*. Sal. ar to lei. *žmogýnas, genýnas* u. c., un *mótyna, mergýna* u. c., ko min Skardžus Lkžd. 267 un 268 sk. un Gerullis-Stang 26, po. *dziecina* „mazs bērns" u. c. Beliča rakstā AfslPh. XXIII 196 skk. un Jagiča rakstā AfslPh. XXXI 229., gr. κοραχῖνος „krauklītis", δελφακίνη „cūciņa" u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 275 un E. Frenkeļa Griech. Nom. ag. II 131. 2) Ar *cìemīc* (ģen. *cìemīna*) Valmierā u. c. sal. lei. *kaimýnas* u. c.; ar *darvīna* — varbūt po. *buczyna* „skābaržu malka". 3) Adjektīvi, a) atvasināti no adjektīviem (par nozīmi Kauliņš FBR XIII 161 sk.): *tuvīns* BW 22423 var. (no Ērgļiem un Odzienas), LP VII 1, 1101 (no Bārbeles) u. c. (: *tuvs*), augšz. *tāelīns* BB XII 232 (no Sausnējas), BW 21030 (no Cesveines) u. c. (: *tâls*), *âgrīnc* Ērgļos un BB XII 232 (: *agrs*), *vêlīnc* Ērgļos u. c. (: *vęls*). Blakus tiem ar to pašu nozīmi citās izloksnēs ir formas ar *-īms* 161. § b; *tālīms* atgādina lei. *tólimas* (sal. arī lei. *ártimas* jeb *ártymas* „tuvs") un pr. ku-ilgimai „cik ilgi". Tāpēc var domāt, ka *tuvīns* un *vēlīns* ir radušies disimilējoties no *tuvīms* resp. *vēlīms*, pēc kam arī varēja rasties *tālīns* un *agrīns* formu *tālīms* resp. *agrīms* vietā, it sevišķi, ja agrāk jau bijuši daži adjektīvi ar *-īns*, sal. lei. *mẽlynas* „zils" (: la. *mēļš*), skr. *navīna-ḥ* „jauns" u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 275 skk. — b) Atvasinājumi no substantīviem: *vaļīns* Sunākstē, BB XII 232 u. c., austr. *sòaleînc*² „sāļš" Biržos, *svareînc* „svarīgs" turpat, *dùšīnc*² „dūšīgs" Ērgļos u. c. — c) Atvasinājumi no verbiem: *turīni cilvẽki* „turīgi cilvēki" Valkā, *gulīna labība* Mēdzūlā u. c., skat. arī FBR VI 94, VIII 88, IX 137, XI 11, XII 72, XIV 126 un 186, XV 175, XVI 48, XVII 85 un 151, XIX 103.

[52]) No Mazsalacas Becenbergers Lett. Di-St. 149 min arī formas ar *-īn-*.

154. §. Vārdi ar sufiksālu *-ūn-* la. valodā gadās reti un tikai izloksnēs: *pę̂rkūnc*[2] (= lei. *perkúnas*) Pļaviņās u. c., *pę̂rkunc*[2] (ar *u* < *ū*) Lādē, Limbažos, Liepupē u. c. (skat. Mūlenbacha rakstu IF XVII 428) jeb austr. *pȁrkiunc*[2] (viensk. ģen. *pȁrkiuņa*[2]; = pr. percunis?) Lubānā, Barkavā, Preiļos u. c. rakstu valodas *pę̂rkuons* vietā; augšz. *golūne* (= lei. *galúnė*) Lizumā RKr. XVII 95 u. c., *vìrsūne*[53]) (= lei. *viršúnė*) Vecpiebalgā, BW 9317 var. u. c. jeb austr. *viersyuńę* Mag. XIV 2, 164, BW 30292, Dagdā, Preiļos u. c.; *kalpūne* Und. Ps. 38,20 jeb austr. *kolpyuńę* Sk. Do. 20, Mag. XIV 2, 169 u. c.; augšz. *alkūne* (=lei. *elkúnė*) BB XIV 147 u. c., *miroûnc* (< *mirūnis*) Neretā u. c.; citus piemērus ar šo *-ūn-* skat. FBR III 52, VII 131, X 28, XI 11, 66 un 125, XII 33 un 72, XIII 21, 39, 48 un 81, XIV 187, XV 175, XVI 48, XVIII 38, XIX 103.

Te pieminami arī austr. vietvārdi kâ *Osyuna* (Būgam RSl. VI 16), *Agłyuna* un *Rušyuna* Sk. Do. 207 un lejzemn. *Krimūnas*, kâ arī *Dzędūnes* (zemnieku mājas Liezērē).

bricūna „nerātns zēns“ (Zaļeniekos) atgādina lei. formas ar *-ūnas* Leskīna Nom. 395 skk., kâ arī *Norúnas* u. c. Būgam LM IV 420 un RSl. VI 29.

Sal. ar to sensl. *bogyńi* „dieviete“ u. c. Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 280, tâpat arī Spechta rakstā KZ LIX 213 skk., Ģeruļa Apr. ON 254 un Trautmaņa Apr. PN 168 sk.

n priekšā īss *u* ir vārdā *dęguns* un zemnieku māju vārdos kâ *Baîduņi* Baižkalnā, *Kaîkuņas* Drabešos, *Dàuguņi* Vecpiebalgā; sal. lei. *Nẽmunas* (upe) un *nemùnė* (kāda sēne) Būgas KSn. 190 un 245 sk., pirmsl. **bagъno* „purvs“, skr. *táruṇa-ḥ* „jauns“ u. c. Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 279.

155. §. Citās izloksnēs *-ūn-* vietā sastop arī *-aun-*: *pę̂rkaunc* Meņģelē, Vecpiebalgā u. c. jeb (ar augšz. *ā* < *ę̄*) *pārkaunc*

[53]) Par *ū* (blakus *u* vārdā *vìrsus)* E. Frenkelis Griech. Nom. ag. II 131.

Bērzaunē, Ļaudonā u. c., viensk. dat. *pārkouņam* Dzelzavā BB XVI 329, sal. sl. *Perunъ* (Pērkons) un gr. κεραυνός; *virsaune* BW 8515 var., 9318, 24474 var., 26541, 3 var., 30352 var. un Mūlenbacha rakstā IF XVII 428; *kalpaune* BW 10100, 1 var., 5232 var. jeb augšz. *kolpoune* Dzelzavā BB XVI 324; augšz. *alkaune* „elkonis" Bērzaunē; *griezaune* U „liederliches Frauenzimmer"; sal. lei. *gēležaunės* „dziedzeņi" (blakus *gēležūnės* un *gēležuonės*) Būgas KSn. 189 un slavu formas ar *-unъ* Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 549 sk. Te jāpiemin arī vietvārdi *Bigauņi* (pie Rīgas) un *Bērzaune*. — Pārmaiņus ar *-aun-* un *-ūn-* vēl sastop *-uon-* 159. §. — Par šo *-aun-* skat. arī Trautmaņa Apr. PN 168 sk. un Spechta rakstu KZ LIX 265 skk.

156. §. Ar *-iêns* resp. *-iēns* (skat. 17. § b) beidzas darbības vārdi, kas atvasināti pa lielākai daļai no prīmāro verbu pagātnes celma, piem., *šāviêns, grûdiēns*. No sekundāriem verbiem šādas formas atvasina retāk: *ganījiêns* BW 22903 var. (parasti tā vietā *ganījums*) blakus *ganît;* nerēgulāri (no tagadnes celma) atvasinātas ir līdzīsko izlokšņu formas kâ *drebenc* < **drebiens* blakus *drebêt, kloûdzenc*² < *klàudziens* blakus *klàudzêt* u. c. Vainižos FBR XIV 88. Bet arī no dažiem prīmāriem verbiem tagad parasti ir tikai darbības vārdi ar *-ums* resp. *-šana*. Nōmeni ar *-iens* tagad vairs tikai diezgan reti apzīmē pašu darbību (un proti, vienreizēju, laika ziņā ierobežotu; par nozīmi skat. arī Kasparsona rakstu FBR XIII 8 skk. un XIV 24 skk.), tâ, piem., *snaudiens klât; tur bûs kâdas stundas gājiens; braucuot bez kažuoka bija gan saliens; mìeži nu pašā pļāvienā* BW 14047 var.; *cūku deva slàucienam* (vienreizējam) BW 16490, 2; *vērsi êda êdienā, mucu dzêra dzêrienā* Tdz. 57008; sal. arī formu *ariêns* ar *arums* Bīlensteina LSpr. I 303. Te pieder arī apokopētās formas ar *-ien*, ko lieto[54]) tâpat kâ for-

[54]) Dzelzavā tās lietojamas arī kâ infinitīvi kopā ar *sâkt*, piem., *sâk snidzien*, skat. FBR IX 155.

mas ar *-in* 149. § a, piem., *sâcien viên es ìesâku* BW 7457; *bêdzien bêgu* 13350; *lùdzien lùdza* 14954; *pìrcien tàutas rudzus pìrka, zadzien zaga malējiņu* 23998 var.; citi piemēri BW 4659 var., Mūlenbacha Latv. gr. 264. § un Kauliņa rakstā BB XVI 338. Šis *-ien* laikam ir saīsināts no *-ienu* (viensk. instrumentāļa izskaņa), sal. refleksīvo formu *lùdzienuos (izalùdzuos)* BW 22520 var. un tādus slavu teicienus kâ kr. *гудом гудит* u. c. Vondrāka Vergl. slav. Gramm. II² 285; formu *pìrceniês (ìesapirka)* BW 23049 var uzskatīt par jaundarinājumu. Arī pabeigtas darbības apzīmēšanai formas ar *-iens* parasti nelieto; te visnotaļ lieto formas ar *-ums*. Nōmeni ar *-iens* tagad visbiežāk apzīmē darbības sekas vai rezultātu un pat ko konkrētu, piem., *ìelāps uz ìelāpa, ne adatas dūriena* Treilanda Мат., 285. mīkla; *rieciens; ķêriens; metiens; klâjiens, pèriens* jeb *kūliens; bèlziens; cêliens; šļirciens; êdiens; dzêriens; piliens; nesieni; plêsiens* RKr. XVII 47 „līdums", *katram savs nuosauciens* (Sakā); *nuosêdieni* BW 16723, 1 (apmēram v. „Sitzungen").

Austrumizloksnēs *-iens* vietā ir **-ienis*, tâ, piem., Trasunam 11, Sk. Do. 33, 62, FBR VII 140, VIII 10, XI 107, XII 72, XIII 88, XV 175, XVII 56, XVIII 38, XIX 102, XX 66. Dažās lībiskajās izloksnēs šie nōmeni daudzsk. nōminātīvā beidzas ar *-ņ[i]*, skat. FBR XI 73, XIV 63, 88, XV 66, XIX 85, XX 22 un arī E. Ādamsona piezīmi FBR XIV 91. Sal. arī daudzsk. akuzātīvu *siteņus* „sitienus" Manceļa Post. II 116.

Izskaņas *-ien(i)s* rašanās ir neskaidra. Ja tā būtu vecs mantojums, to varētu salīdzināt ar slavu *-ina* (Leskīna Nom. 412 un Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 543 skk., piem., serbu *ogrebine* „Abschabsel"), ja slavu *-i-* te radies no *-ei-*. Taču jau Leskīns minētajā darbā — pieslienoties Daničičam — ir aizrādījis, ka slavu verbālie nōmeni ar *-ina* varētu būt darināti „pēc analoģijas ar sekundāriem atvasinājumiem", un lei. un pr. valodā, šķiet, nav nekā līdzīga la. formām ar *-iens*. Varbūt

la. *-iens* kâ darbības vārdu izskaņa ir jaundarinājums: tâ kâ dažos gadījumos blakus formām ar *-en-* bija sinonimi ar *-ien-* (tâ, piem., vārdâ *smiltene* 144. § d blakus *smiltiene* jeb *smiltien(i)s* 157. § a, *ķēniņene* 144. § e blakus *ķēniņiene* 157. § b), tad varēja arī blakus mantotajam *-ęns* (kas būtu radies no ide. *-enom*, sal. 141. § un Brugmaņa Grdr. II² 1, 266 skk.) ierasties *-iens*, sevišķi viegli tādos gadījumos kâ **plēsens* (tagad: *plêsiens*) „līdums", kas nozīmes ziņā atgādināja tādas formas kâ *celmiens* EH u. c. 157. §. Vecos tekstos vēl dažkārt *-iens* vietā atrodam *-ens* vai tālākus atvasinājumus no tā: tâ Mancelim bez jau minētā *siteņus* ir vēl arī daudzsk. akuzātīva forma *sedzeniņus* blakus *sedzieniņus* „sedziņas" BW 7457 var., *grūdens* U blakus *grûdiens*, *belzenis* U blakus *belziens*, *bridens* (viensk. ak. *brideni*) „Tritt" Mag. III 1, 118, *kūliens blakus kūlens* (daudzsk. ak. *kūlenus* Mag. X 3, 78 no Blīdienes) un *kūleņi* U „Prügel", *metiens* blakus *metens* U „Wurf, Schicht" un *metieņi* blakus *meteņi* „Fastnachten"; citus piemērus skat. Mag. II 1, 66 sk., III 1, 43 un 167, IX 2, 226 sk. Paliek tomēr nezināms, vai šais piemēros *-en-* nav kļūda pareiza *-ien-* vietā vai arī nenāk no tādām izloksnēm, kur neuzsvērtais *ie* pārvērties par e. Bet gluži droša forma ir *riecęns* no Nīgrandas u. c. jeb *riecenis* no Drustiem u. c. parastā *rieciens* vietā, tâpat arī *cepen[i]s* „karsts laiks" BB XIV 149, un blakus la. formai *cêliens* ir lei. *kẽlena* ar to pašu nozīmi. Arī viensk. ak. ehdenne LLD II 19, 2 būs gan laikam jālasa kâ *ēdęnu* vai *ēdeni*.

157. §. a) Leišu valodā ir no stādu vārdiem atvasināti substantīvi ar *-ienà* (skat. Leskīna Nom. 413, Skardžus Lkžd. 288 un Brugmaņa Grdr. II² 1, 273 skk.) un prūšu valodā — vietvārdi kâ Sawseyne u. c. Ģeruļa Apr. ON 252. Atbilstošās la. formas sastopamas pa lielākai daļai viensk. lokātīvā, piem., *nâtrienā* BW 206, 3, *kārklienā* 1468, *apsienā* 5825 var., *smildzienā* 11670, 4, *skujienā*, *virsienā* 10408 var. Tām piebiedrojas tādas formas kâ *bìezienā* LP V 361, *smiltienā* BW 1470, 2 var.,

mêslienā 28, 4, *virclenā* 21260, 2. Šie lokātīvi liek iedomāties viensk. nōminātīvu ar *-iena* vai *-iens*. Biežāk ir konstatējamas vīriešu dzimtes formas: *siliens* „Heidegegend“ un *priediens* BW 30663, viensk. dat. *alksnienam* 19877, 11, *egliens* u. c. Snēpelē FBR XVIII 23 un Kabilē, *celmienc* „kur daudz celmu“ u. c. Rucavā VII 122, *mālienc* „māla zeme“ u. c. Gramzdā IX 102, Priekulē u. c. Taču sastop arī siev. dzimtes formas: *skaîdiena* FBR III 51 un XI 11 un vietvārdus kâ *Druviena, Sāviena, Uodziena, Vestiena* u. c. Blakus ir arī sinonimas formas ar *-iene: skaidiene* u. c. Biržos FBR XII 72, vietvārdi kâ *Blīdiene* u. c.; tâpat arī — ar *-ienis:* viensk. lok. *smilktienī* Mag. VIII, 1978. nr-ā „auf der Sandbank“, *rāvienī* 1962 „purvā“, latg. *skaiďīńć* (viensk. ģen. *skaiďīņa*) „skaidiena“; Becenbergers BB XXIII 299[1] te blakus nostata pr. seweynis „Saustall“. — Te piebiedrojas no adverbiem atvasinātas formas vietas apzīmēšanai (skat. par tām Prelvica rakstu BB XXIII 76 un Becenbergera rakstu Γέρας 161 un 168): *tâliene, âriene, aûgšiene*[2] (Zaļeniekos u. c.), *uz kurieni, nùo kurienes, uz turieni, nùo turienes, cituriene* LP III 17, *šejiene,* austr. *nu ťîńiś* „no turienes“ Kaunatā, *iz žaḿīńi* „uz zemi“ Zb. XVIII 368, *iz augśťīńi* 378 „uz augšu“ u. c. Izloksnēs *-iene* vietā arī *-iena* (un *-ene,* skat. 144. § d): *nuo turienas* Ērgļos. Tâpat: *nuo mazienes* jeb (Gramzdā FBR IX 103) *mazienas.* — Par izlokšņu formām kâ *tureine* (blakus *turiene)* u. c. Sunākstē FBR XVI 48 u. c. skat. FBR XI 199 sk.

Deminutīva nozīme ir formai *puoriens* (Kabilē) „purviņš“, un senāk tā varbūt bija arī formai *plakstiens* (blakus sinonimai formai *plakstiņš* un *plaksts;* sal. arī lei. *blakstienas);* sal. kimru *colwyn* „dzīvnieka mazulis“ un *morwyn* „meitene“ (Osthofa Etym. Par. I 275 skk.).

Savrup stāv adjektīvs *vęrienc* „varens“ (: *vara)* Sausnējā BB XII 220; sal. lei. *vargienas* „vārgs“ u. c. Skardžus Lkžd. 287.

b) Kâ ar lei. *-ienė* (skat. Leskīna Nom. 414 un Skardžus Lkžd. 290), tâ arī ar la. *-iene* beidzas nosaukumi sievietēm un dzīvnieku mātītēm, piem., *Krūmiene* (Krustpilī u. c.) „Krūma sieva", austr. *Trasunīne* (Jaunō Straume 1926. g. 16. dec.) „Trasuna sieva vai māte", *ķeizeriene* u. c. Sausnējā BB XII 230, *ērgliene* LP VI 530, latg. *mėdńīńę* „Auerhenne" BW 2502[1] (918. lpp.), *Ķaukiene* „Ķauku saimniece" Lielsesavā (Lielplatonē tai vietā *Ķaukuviene;* sal. lei. *kur̃piuvienė* „kurpnieka sieva" u. c. Skardžum l. c.), *Vagaliene* „Vagaļu saimniece" u. c., sal. Bīlensteina LSpr. 283, FBR VII 131 un 140, XII 72, XIII 81 un 88, XIV 186, XV 175, XVI 48, XVII 126, XVIII 12, XIX 103, XX 66. Citur tai vietā formas ar *-iena* (piem., Ērgļos) vai *-enc* 144. § e.

c) Latgales Ciblas izloksnē FBR VI 38 ar *-īņa* < *-iene* beidzas arī ogu un stādu nosaukumi, piem., *bryukl'īņa* „brūklene", *skuôb'īņa* „skābene."

158. §. a) Bieži lietojami[55]) ir adjektīvi ar *-ains* (diftongs ar lauzto intonāciju ap Valmieru, ar stiepto — Drustos RKr. XV 64, no kam augšz. *-ài-*[2] Lizumā, Susējā u. c.) rakstu valodā un vienā izlokšņu daļā, piem., Kandavā, Puzē, Neretā, Litenē, Alūksnē, Lazdonā, Bērzaunē, Ērgļos, Vestienā, Liezērē, Smiltenē, Raunā, Trikātā, skat. arī FBR III 51, VII 131, VIII 42, IX 125, XI 10 un 132, XII 16 un 72, XIII 20 un 82, XVI 47, XIX 82 un 102, XX 46 un 73. Citās izloksnēs, piem., Platonē, Jaunpilī, Lutriņos, Veldā, (Kurzemes) Dūrē (skat. arī FBR XIII 102, XIV 47, XVI 145), tai vietā ir formas ar *-aiņš* (tâpat arī Snēpelē, kur pēc mīkstināta līdzskaņa tomēr seko *-ains,* piem., *dubļains* u. c. blakus *spalvaiņš* u. c., skat. FBR XVIII 23; bet Kabilē *dubļaiņš* u. c.), kas laikam pārveidotas no formām ar *-ainis* (ko vēl lieto austrumizloksnēs, skat. FBR VIII 10, XIII 48, XVII 56, XVIII 38 un O. Skrindas Latv. vol. gram. 32). Tās norāda, ka priekšmetam kaut kas piemīt v a i r u m ā (par nozīmi arī Kauliņš FBR

[55]) Pļaviņās tie it kā neesot sastopami, skat. FBR VIII 88.

XIV 70 un 74 sk. un Kasparsons — XV 12 skk.), piem., *cęlmains (lîdums)* BW 2366 un 8562, *mālaiņš (kalniņš)* 2366 var., *lìkumaina (lazda)* 2783, 1, *dūmaina (istaba)* 2986, 1 (un *dūmains zirgs* U), *miglaiņš (rîts)* 1714 (vai austr. *myglaiņš* Preiļos FBR VIII 10 < *miglainis), gružaina (istaba)* 1526, *dūņains* blakus *dūnaiņš*[56]) 7540, *spaļains* blakus *spalaiņš*[56]) 21742 un 25465 var. (te arī: *spaļaiņš), dublaiņš*[56]) 7291 var., 18656 un 28088 blakus parastajam *dubļains* (un *dubļaiņš* 7291, 1 var.), *cinaiņš* 24097, 3 blakus parastajam *ciņains* (blakus *cinis*, ģen. *ciņa), zâlains* BB XVII 282 u. c. blakus parastajam *zâļains* (blakus *zâles,-ļu), smiltains, smiltaiņš, smilšains* jeb *smilšaiņš* BW 21545 var. un 27649—54 (blakus *smiltis, -šu), ragains, akmentaiņš* „steinig" (ar *-t-*, laikam deminutīvās formas *akmentiņš* ietekmē) 15932 var. blakus parastajam *akmeņains, zàbakains* blakus neparastajam *zābacains* (tautasdziesmās) no vairākām izloksnēm FBR XVII 101 (ar *c* laikam no kāda iedomājama daudzsk. nōminātīva **zābaci* (blakus *zàbaks*) u. c.; sal. lei. *ašakaĩnis* „su ašakomis" (pilns kliju) Balčikōņa vārdnīcā, *pelaĩnė* („su pelais") *dúona, Mólaina* (kāda upe); *Mólainiai* (kāds ciems) u. c. Skardžus Lkžd. 286 sk.

Piederību kaut kam šis piedēklis apzīmē substantīvētajā adjektīvā *Ilzainis* (Rucavā) „Ilzes vīrs", sal. pr. deynayno „auseklis" (tâpat kâ lei. *ašvíenis* „zirgs" : *ašvà* „ķēve"), un tieši ar av. *zaranaēna-* „no zelta izgatavots" (ja *-aē-* te nav radies no ide. *-ei-)* saskan la. izlokšņu forma *akminaini (trauki)* no Ukŗiem FBR XVI 145 un *akminaiņi (naži)* Glūka tulkotās bībeles Joz. V 2, tâpat kâ lei. *miežaĩnė dúona* „miežu maize" u. c. Skardžum l. c.

Te jāpievieno atvasinājumi no adjektīviem: *tālains* BW

[56]) Te varētu domāt, ka *n̨* resp. *l̨* : *n̨* ir disimilējies par *n* resp. *l* : *n̨*; taču jāiegaumē arī tādi gadījumi kâ *smiltains* blakus *smilšains : smiltis, -šu* u. c., tâpat *kviesājs* blakus *kviešājs : kviesis, -ša* u. c., sal. arī lei. *šlapùmas* : *šlãpias, didókas* : *dìdis* u. c.

7783 var. „tālumā dzīvojošs“ blakus *tâls;* izloksnēs *dzęltains* (sal. pr. geltaynan, kâ laikam jālasa forma gelatynan) blakus *dzęlts* tp.; austr. *skuôbaîns* „skābens“, *vuôjaîns* „vājš“, *garaîns* „garens“[57]) u. c. Alūksnē RKr. XVII 135 blakus rakstu valodas formām *skâbs, vâjš, gaŗš; slapaîns* „slapjš“ Dziŗās FBR XX 46 blakus *slapjš* u. c.; sal. lei. *apvalaĩnas* „apvalus“, *sūrainis* „sūrus“ u. c. Skardžum l. c. un pr. angstainai „morgens“ blakus lei. *ankstì* „agri“.

b) Šo adjektīvu substantīvējumi ir zināmas formas ar *-ainis* vai *-aine: pirkstaiņi, spilvain*[*i*]*s*[2] (Zlēkās) „spilvens“, *skarain*[*i*]*s* (Zūrās) „skrandainis“, *utain*[*i*]*s* Mag. XIV 1, 157, *sutrainis* U „mēslu čupa“, *galaîn*[*i*]*s*[2] (Dziŗās) „galotne“, augšz. *ruõgoin*[*i*]*s* „rogainis“, *spolvoin*[*i*]*s* „Rauchhaariger“ u. c. Bērzaunē, *zęltaine* „zeltene“ Mag. VIII 1871. nr-ā, *skujaine* BW 4465 (priedes epitets), *uolaine* 381, 8 (strauta epitets; sal. arī vietvārdu *Uõlaine), vilnaine* Ērgļos u. c., *rugaine* BW 9756, 1 u. c. „rudzu ņugājs“, *niedraine* 4993, 3, *kviesaine* 28337 jeb (vecāka f.) *kvietaine* Etn. IV 99 „kviesājs“, *miezaine* (latg. *mīžaiņę* Trasunam 11) „miezājs“ Sausnējā BB XIV 146 (: *mìezis, -ža*), *priedaine* BW 250, *eglaine* 2333 (jeb austr. *aglaîns* RKr. XVII 135), *liepaine* 34066 var., *kļavaine* (Vecpiebalgā u. c.), *alksnaine* U, *męslaine* BW 1161, 1 var., *skaidainä* (Sēlpilī) „skaidiena“, *krustaine* „debesbraukšanas diena“ Sausnējā BB XIV 148 u. c., sal. Bīlensteina LSpr. 286; citus piemērus skat. FBR XII 72, XIII 21, 39 un 49, XIV 187, XVI 47, XVII 126, XX 141. — No adjektīviem ir radušies *vęcaine* (pēc *rugaines* u. c. parauga), *labainīt*[*i*]*s* „labais dēls“ Sausnējā BB XIV 148, *svętainis*[2] (Kursīšos u. c.) „gandrs“. Sal. lei. *dirsaĩnė* „lāčauzām pilna maize“, *slìnkainis* „sliņķis“ u. c. Skardžus Lkžd. 286 sk.

[57]) Sal. lei. *kiaušis nečyst apvalus* — *apvalaĩnis* Balčikoņa Lkžd. I 226 un *apskritaĩnis* „pailgai apskritas“ turpat 211.

Veci deminutīvi laikam ir *tę̃vainis* BW 3040 un RKr. XV 140 un *bāraine* BW 4013 var. (blakus *bāre* tp.); sal. lei. daudzsk. ak. *dievainius* „simulacra" Leskīna Nom. 415 (nozīmes ziņā sal. la. formu *dìeviņš)*.

Parastā *-aimi* vietā izloksnēs ir *-aiņi* formās *kapaiņi* „Häcksel" un *putraiņi* (Rucavā, skat. A. Ābeles rakstu FBR VII 122) „putraimi"; *-aiņi* te ir laikam radies (pielāgojoties tādām formām kâ *pirkstaiņi* u. c.) vecāka *-aini* vietā, un tas savukārt (pēc *p*) disimilējies no *-aimi*.

No *rāp(â)t* atvasinātā forma *rāpainis* „rāpulis", vēl rāpojošs bērns" ir laikam (patapinātā *kukaiņa* ietekmē) pārveidota no *rāpuonis;* tâpat — *kustainis* (: *kustēt)* no *kustuonis*.

Konstatēti ir arī substantīviski lokātīvi ar *-ainā : rugainā* BW 9756, 1 var. (no Krustpils), *eglainā* 2333 var.; *-ainā* te laikam kontāminēts no *-ainē* un *-ienā*.

159. §. Piedēkļi ar *-uon-* (par tiem arī Spechts KZ LIX 233 skk.). a) Dažās formās *-uon-* mijas ar *-ūn-* un *-aun-* (sal. 154.—155. §, Leskīna Nom. 397 un gr. χελώνη blakus χελύνα Brugmaņa Grdr. II² 1, 280; skat. arī Būgas rakstu LM IV 424 un Trautmaņa Germ. Lautg. 30 sk.): *pę̀rkuôns* jeb dial. *pę̀rkuonis, virsuone* BW 9318, 2 u. c. (sal. sinonimo *galuone* Rucavā = lei. *galuonė)* jeb *virsuonis* U, *kalpuône, ęlkuônis, dęguons* (ko min Adolfi 3. lpp.; arī Birzgalē) blakus parastajai formai *dęguns,* vietvārdi kâ *Balduone, Platuone, Daiguone, Lazduona* u. c., sal. lei. *Lazduonà* (kāda upe) u. c. Būgam RSl. VI 22 un РФВ LXXII 195 un Ģerulim Apr. ON 254, un illuru vietvārdus ar *-ōna* Hirta Indogermanen 610. lpp.

b) Citos vārdos la. valodā nāseņa *n* priekšā sastop tikai *uo*. Vismaz pa daļai tie ir pārveidojumi no līdzskaņcelmiem ar *-n*. It īpaši dzīvu radījumu nosaukumi, skat. Brugmaņa Grdr. II² 1, 292 skk.: (no nōmināliem celmiem) *grèizuonis, lìkuonis, mežuonis,* sal. lei. *pirmuonìs* „Erstling" (Dusetās) u. c., lat. *silō* „Plattnasiger" u. c., gr. ψώλων „Wollüstling" u. c. Brugmanim l. c. 300 sk. un Zolmsenam Beitr. I 53 skk.; (no verbālcelmiem) *miruônis* jeb *miruons* (viensk. ģen. *miruoņa;*

Einhorns Mag. XX 2, 42 it kâ pazīst vēl viensk. ģenitīvu *miruons)*, *klaîduõnis* (: lei. *paklaiduo* SzDi.) jeb austr. *klęjûnc* (< **klejuonis)* u. c. Biržos FBR XII 72, *palaiduonis* (arī *palaidnis)*: lei. *palaiduo*, *slaistuoņi* Manceļa Post. II 94, *blànduônis*, *kustuônis* u. c. Leskīna Nom. 391, sal. lei. *lyduonėlis* u. c. Leskīna Nom. 393 un lat. *bibō* „dzērājs" u. c. Brugmanim l. c. 301 sk. Te pievienojamas vēl tādas formas kâ *grimuonis* „koks, kas grimst ūdenī" un *dzęluonis* jeb (Raunā u. c. kâ *o*-celms) *dzęluôns* : lei. *geluõ* jeb *geluonìs*. Tādi darītāju vārdi laikam bija sākumā arī sekojošie slimību nosaukumi (sal. *dūrējs* un *aûdzējs)*: *aûguonis* jeb (kâ *o*-celms) *aûguons* (: lei. *auguonìs*), *kařsuonis*, *rèibuônis* u. c. Leskīna Nom. 391, sal. lei. *nuomaruo* „krītamā kaite" un (ar *o* no *uo*) *vėmo* „vemšana" Leskīnam l. c. 381. Te vēl pieminams darbības vārds *kaucuoņi* un arī konkrētu jēdzienu nosaukumi: *šķîduonis*, *mākuonis* jeb (piem., Nīcā) *mākuoņa*, *sutuoņi* u. c., skat. Leskīna Nom. 391 sk. — Pēc šo formu ar *-uonis* parauga radies arī viensk. lok. *pļautuonī* BW 14047 var., citur *pļautanā* 142. § b.

Beidzot sastopami darbības vārdi un (kâ liekas, no tiem radušies) darītāju vārdi ar *-uoņa* un (retumis) *-uona* (par tiem arī Specht KZ LIX 259 sk.; par to nozīmi raksta Kasparsons FBR XIII 8 sk. un XIV 21 skk.): *sanuoņa*, *sutuoņa*, *tirpuoņa* Sausnējā BB XII 229, *kustuoņa* „visi mājas lopi" turpat, *ęduoņa* LP VI 398 „rijīgs cilvēks", *plęsuoņa* V 78, *strīduoņa* Līvesmuižā, *nevęluoņa* BW 9143; *dęguôna* „liela steiga" (Kauguros; piem., *kad viņam tâda dęguôna ir, lai skrien!)*; citus piemērus skat. FBR XI 11, XII 72, XIII 21, XVIII 38.

g) Līdzskaņu celmi ar *-(m)en-* un to pārveidojumi[58])

160. §. Atliekas no celmiem ar *-(m)en-* ir vairs tikai vārdu *ûdens* (sal. lei. *vanduõ*, skr. *udán-* un go. *watō)*, *rudens* (sal.

[58]) Skat. par tiem arī Spechta rakstu KZ LIX 241 skk. un Ģeruļa Apr. ON 251.

lei. *ruduõ)*, *rēmens* (sal. lei. *rėmuõ)*, *akmens* (sal. lei. *akmuõ)*, *asmens* (sal. lei. *ašmuõ)*, *tesmens* (sal. lei. *tešmuõ)* paradeigmās, skat. 286. §. Pirmatnējās patskaņu mijas piedēkļa zilbē vairs nav: tur ir vispārināta v i e n a kāda pakāpe *(uo* < *ō; a* < *o; e* vai redukcijas pakāpe *i)*, un — kâ pa daļai arī leišu un slavu valodās — līdzskaņu celma vietā pa lielākai daļai ievests celms ar patskani beigās. Tâ blakus vārdam *ûdens* ir *ûdęns*[59]) *-ęna* (Jaunpilī, Blīdienē, Lestenē, Zvārdē u. c.), *ûdiš, -iņ* (Dundangā) jeb austr. *iu̯d'ińc, -iņa* (Preiļos u. c.), blakus vārdam *rudens* ir *rudęns, -ęn* (Valgalē u. c.) jeb austr. *ruď'ińš, -iņa* (Kaunatā u. c.), blakus vārdam *akmens* ir *akmęnc, -ęna* (Auļos u. c.; sal. lei. dial. *ākmenas,-eno* Lesk.-Brugm. 301), *akminc, -ina*[60]) (Cirgaļos, Valmierā, Rūjienā, Mazsalacā u. c.), *akmenis, -eņa* (Iecavā) jeb *akminc, -iņa* (Jaungulbenē u. c.) utt., sal. par to Becenbergera Spr. d. pr. L. 64 un BB XXVIII 159, tâpat iepriekšējā paragrafā minētās formas ar *-uon(i)s*. Vismaz pa daļai seni *n*-celmi ir pamatā arī vārdiem (sal. par to Brugmaņa Grdr. II² 1, 232—43 un 292—312) rakstu valodas viensk. nōm. *asins*[61]) jeb daudzsk. nōm. *asinis*, blakus *aseņi* Nīcā un BW 34043, 14, *asiņi* Mag. XIII 2, 44, (vīr. dz.) viensk. nōm. *asens* Ev. un Kandavā, viensk. ģen. *asens* Treilanda Mat. 272. sakāmv. augšz. (vīr. dz.) daudzsk. nōm. *asens* RKr. XVII 98 jeb *äsens* BB XVI 337, tāmnieku viensk. nōm. *asęns* + daudzsk. ģen. *asiņ* Sārnatē, daudzsk. ak. *asnis* BW 34136 un viensk. nōm. *asnis* RKr. XVII 139 jeb latg. *aśńiś, -šņa* Kaunatā u. c., daudzsk. ģen. *asinu* Glükam, sal. skr. *asan-* (= la.

[59]) Sal. austrumlei. daudzsk. nōminātīvu *undanaĩ* LitMnd. I 429.

[60]) Sal. lei. dial. daudzsk. ģen. *akminu*, daudzsk. instr. *akminais* Lit. Mitt. I 367, viensk. ģen. *ākmina* LitMnd. I 259.

[61]) Sākumā nekatras dzimtes vārds, kam latviešu valodā bija jākļūst par vīr. dzimtes vārdu; tâ kâ citas daudzskaitļa formas ar *-is* parasti ir sieviešu dzimtes, tad arī daudzskaitļa forma *asinis* tagad ir sieviešu dzimtes.

asen-) un *asn-* (= la. *asn-*; blakus la. *asin-* no **as$_e$n*)[62]) tp.; *smadzenes, smadzini* RKr. XVII 136 jeb daudzsk. nōm. *smadzenis* (Stērstem I 20), sal. lei. *smãgens* Leskīnam Nom. 283; *alnis* (lei. *álnis* jeb *élnis*), sal. sensl. daudzsk. nōm. *jelen-e; sirsenis* (= sensl. srъšenь) jeb *sirsinc, -ina* (Сборн. LXVII 3, 38), sal. lei. *širšuõ* u. c. Būgam Aist. St. 152; (varbūt arī) *sisenis, cìrcenis*, blakus austr. daudzsk. ak. *cìerciņus*[2] (Alūksnē RKr. XV 109), *kucęns* jeb *kucins, -ina* (Sausnējā BB XII 224), *sivęns* Vatrānē un Lielāmuižā (sal. kr. *телен-ок* „teļš" u. c.); *grędzęns, gradzęns* (Valgalē), *gredzenis* (Bīlensteinam LSpr. I 281) jeb augšz. *grådzinc, -ina* (Ērgļos u. c.), *spilvenis* (Džūkstē u. c.), *spilvęns, -ęna* (Nīcā u. c.) jeb *spilvinc, -ina* (Raunā u. c.), *zuõbęns* (Nīcā u. c.) jeb *zuõbinc, -ina* Raunā u. c. (U min arī viensk. ģen. *zuobins*), *zibęns* (Bikstos u. c.), *zibens, -eņa* (BB XII 225 u. c.), *zibins, -iņa* RKr. XVII 136 jeb *zibinc* Valmierā u. c. (skat. arī 288. §), *dubęns, -ęna* (Kursā), *dibęns, -ęna* (Zemītē u. c.) jeb *dibins, -ina* Jaunpilī u. c. (Stendera Gramm.[2] un LP VI 493 vēl viensk. ģen. *dibins*); bez tam (seni *men*-celmi) *lekmens, -eņa* „purvaina pļava" (Alūksnē RKr. XVII 136), *melmeņi* „Kreuz, Hüften" (sal. lei. *melmuo*), mesmens U „Aufzug des Webers" (sal. lei. daudzsk. nōm. *mẽtmens* tp. Leskīna Nom. 417), *šķiemeņi* „über den *lumstiņi* sich kreuzende Fäden beim Weben" (sal. lei. daudzsk. nōm. *skiemenys*), viensk. ģen. *skriemeņa* BW 24197 „Scheibe", viensk. nōm. *zelminis* U „eingegrastes Roggenfeld" (sal. lei. *rugių žélmenys* „rudzu stiebrs" un *želmuõ* „atvase"), *ēdminis* U jeb viensk. ak. *eîdmaniņ* (Stendē) „Lockspeise" (sal. lei. daudzsk. nōm. *ẽdmenys* „Fresse"), *luôkmanis*[2] „elkonis" (Džūkstē; sal. lei. *lenkmenis* jeb *lenkmenė* Leskīna Nom. 417 un 420), *liekmaņi* „Abfall beim Schlachten". Te lai-

[62]) Citādi par *i* celmā *asin-* Mēringers Wiener SB CXXV 2, 6 sk.

kam minams arī kâ sekundārs atvasinājums *lietmaņas* U „allerlei Sachen". Turpretī tādi vārdi kâ *sausmanis* „trans" un *sîkmaņi* „sīklopi" laikam tâpat kâ *zīlmanis* U „Wahrsager; Sehrohr" (sal. Prelvica rakstu BB XXIII 70[2]), *dusmanis* BW 20910 var. „cilvēks, kas bieži dusmojas", *ālmanis* U „der sich unruhig gebärdet", *aûgstmanis, liēlmanis* u. c. beidzas ar izskaņu *-manis*, kas radusies no v. *-mann* (tâ, piem., *būmanis* no lv. *būman* „Baumann" u. c. Leskīna Nom. 419) un kļuvusi latviešu valodā produktīva.

h) **Piedēkļi ar *-m-***

161. §. a) Piedēkļi *-(s)mo-* un *-(s)mā-* ir sastopami vārdos: *pìrmais* : lei. *pìrmas*, pr. pirmas, sal. Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 225 sk.; *salms* = lat. *culmus*, sav. *halm* „Halm"; *dūmi* : lei. *dúmai*, sensl. *dymъ* utt.; *sārms* = lei. *šármas; siřms* = lei. *šìrmas* (Būgam Aist. St. 138); *cęlms* = lei. *kélmas; puõsms; kuļsma* ME, *kursma* jeb *kuřsms* ME; *vęrsms* jeb *vęrsma; lìksms* = lei. *liñksmas; sarma* = lei. *šarmà; dusma(s); baūma, dziêsma, ęsma, jàusma* u. c., skat. Leskīna Nom. 421 skk., Hirta rakstu IF XXII 286 skk. un Brugmaņa Grdr. II 1, 245 skk.

b) Par divdabjiem ar *-(d)ams* skat. 718. un 720. §. Austrumizloksnēs sastopami daži adjektīvi ar *-eims* < *-īm(a)s: tuôl'eims* „tālu dzīvojošs" (= lei. *tólymas*), *t'iveims* „tuvīns", *agreims* „agrīgs", *vāl'eims* (kur *ę* vietā *ā* pēc *vâls* „vēls" parauga) „vēlīns" (= lei. *vėlymas* Jablonska Raštai III 133), *tureims* „turīgs" (citur *turīns*), skat. FBR VII 140, X 28, XII 46, XIII 88, XVII 56, XVIII 38 un Lvv. II 181. Šis *-īma-* ir laikam izskaudis vecāku *-ima-* (paglābies vēl lei. formās *tólimas, ártimas* u. c., par ko Lōmanis ZslPh. X 354) un visticamāk gan laikam formu ar *-īns* (153. § 3) ietekmē, sal. arī *ī* lei. vārdā *ankstýbas* jeb *ankstývas*, kâ arī pr. ku-ilgimai „cik ilgi".

162. §. Formas ar *-(s)mis* un *-(s)me* (sal. Spechta rakstu KZ LIX 242): *kuřmis* = lei. *kùrmis, šķilmis* „Magen“, *pūsmis* jeb *pūsme* „elpas vilciens“, *dzelme* = lei. *gelmẽ, sàime, lèkme, stukme* RKr. XV 138 „nomīdīta vieta pļavā“, *cẽrme, tvīk-(s)me* „Hitze (mit Dunst)“, austr. *dzîšmę* „dziesma“ = lei. *giesmẽ* u. c., skat. Leskīna Nom. 424 skk.

163. §. Formas ar *-ums, -uma.* a) Abstrakta jēguma apzīmējumi no adjektīviem, kas sākumā atvasināti no *u*-celmiem (tâ arī lei. valodā, skat. Leskīna Nom. 431 skk. un Skardžus Lkžd. 212 skk.), piem., *aûgstums* (lei. *augštùmas), sàusums* (lei. *sausùmas), zaļums* (lei. *žaliùmas)* u. c. Ar *-uma* tikai *siltuma* Valmierā u. c. „silts gaiss“ (blakus *sìltums;* sal. lei. *augštumà* „augstiene“ blakus *augštùmas* „augstums“ u. c. Skardžum l. c. 214 un Otrembskim Narz. Twer. I 156 skk.), *gaisuma* Vallē u. c. jeb *gaišuma* Lett. geistl. Lieder u. Psalmen 1671. g. un Zasā (citur *gàišums), labuma* Lett. geistl. Lieder u. Psalmen 1671. g. (parasti *labums),* kamēr formas ar *-ums* var atvasināt no katra adjektīva. — Ar to atšķiras *-ums* no 218. § a *-ība,* kas apzīmē substantīva veidā daudzmaz pastāvīgas un aktīvas dzīvu radījumu īpašības un tāpēc vien jau nav darināma no visiem adjektīviem. Turpretim formas ar *-ums* apzīmē vispirms tikai adjektīva jēguma substantīvējumu jeb (skat. Bīlensteina LSpr. I 304) „aizstāj zināmā mērā adjektīva nekatru dzimti“; sal., piem., (kāda priekšmeta) *ciêtums* blakus *(cilvēka) ciêtība,* (kādā gadījumā izpaudies) *barîgums* blakus (pastāvīga) *barîdzība, tīrums* „das Reinsein“ blakus *tīrība* „Reinlichkeit“, *tàisnums* „das Geradesein“ blakus *tàisnība* „Gerechtigkeit“ u. c., skat. arī Kasparsona rakstu FBR XVI 26 skk. (par *-umas* un *-ybė* atšķirību lei. valodā skat. Leskīna Nom. 431 sk.). Formas ar *-ums* var ar laiku iegūt gluži konkrētu nozīmi, piem., *ciêtums* „тюрьма“, *tīrums* „druva“, *uõlas baltums,* austr. *voskums* „olas dzeltānums“ RKr. XVII 86, *klajums, mīkstums, îksumi* (piem., ap

Valmieru) „īsa (vēl nemazgāta, cirpta) aitas vilna“ (arī: *sprucumi)*, *caũrums*, *vęcums* „vecs mežs“, *gaŗumi* „gaŗie salmi“ u. c.

Dažas formas ar *-ums* ir darinātas arī no divdabjiem, substantīviem un adverbiem: austr. *pìerktumi*[2] Alūksnē RKr. XV 130 „no pirktas drānas pašūtas drēbes“ (blakus *pìrkts)*, *sakums* (= lei. *šãkumas* „kājstarpis“, skat. Leskīna Nom. 432) jeb *sękums*, *sęcums* > *cęcums* „Verzweigung“ (daudzskaitlī ar nozīmi „sekumi“) blakus *saka* „Verästelung“ (sal. *Saka*, Daugavas pieteka pie Ābeļiem, un *sakas)* = lei. *šakà* „zars“ resp. **sece* (paglābies vietvārdā *Sece)*, *dvanums* „tvans“ blakus *dvans* tp., *linums* „linu tīkls“ blakus *lini*, *austrums* jeb (LChr. 120, 25) *austruma* „ВОСТОК“ (galotnes ziņā sal. lei. vietu nosaukumus ar *-umà* Leskīnam l. c.) blakus *àustra* „pirmā rīta gaisma“ — laikam gan vārda *rietums* „ЗАПАД“ ietekmē (skat. Mūlenbacha rakstu IF XVII 403), *pušums* blakus *pušu* (sal. lei. *ganùmas* „diezganums“ blakus *ganà* „diezgan“) u. c. Mūlenbacham l. c. Par *-ums* vietā sastopamo *-ams* Liezērē FBR XIV 183, augšz. *sokami (sakumi* vietā) Bučauskā, *kārams* U u. c. runā Mūlenbachs l. c. 416 skk.

b) Substantīvus[63]) ar *-ums* var darināt no visiem verbiem, pie kam sakne parasti uzrāda pagātnes celma vokālismu (dāžkārt gadās arī refleksīvās formas kâ viensk. ak. un instr. *cęlumuôs*, viensk. ģen. *cęlumâs*, skat. Mūlenbacha rakstu IF XVII 406 un 235. §). Tie apzīmē vispirms kādu pabeigtu darbību (skat. arī Kasparsona rakstu FBR XIV 27 un 28 skk.): *kùo vēlies par šīs nakts sargājumu?* LP V 301; *pêc septiņi gadu meklējuma* VI 1032; *par galviņas sukājumu* BW 4384, 8 var.; *pêc pęrkuoņa graudumiņa* 644 u. c. Tad arī — pabeigtas darbības sekas vai rezultātu, kas var būt

[63]) Dažkārt tie ir tuvāk noteikti ar adverbu: *kas nuo mana drīz auguma?* BW 22100-3.

arī kas gluži konkrēts, vai kādai darbībai sekojošo stāvokli: *pàmpums* jeb *uztûkums, bites dzęlums; vai tas ir viss jūsu arums?* (atbilde:) *šuodien grūts ariens* Bīlensteina LSpr. I 303; *nuo celiņa vien pazinu bāra bęrna tecējumu* BW 4617; *dzęrumā, apmulsumā; vai tu gribi pazaudêt savu dieva dęvumiņu?* BW 1604 (tâpat 4659, 3 un 4669); viensk. ak. *tavu darījumu* 1991, 3 (900. lpp.); *pàrvędumu* (to, kas pārvests) *rādît* LP V 210; *krèjums, vęzums, lîdums, plęsums, rûgums, likums;* citus piemērus dod Bīlensteins LSpr. I 302 skk., Потебня Зап. III 388 skk. un īpaši Mūlenbachs Latv. gr. 131. § 2, RKr. XIII 47 skk. un IF XVII 406 skk.

Šo formu viensk. instr. (dažkārt ar *-u* zudumu) var Vidzemes[64]) dienvidaustrumu izloksnēs aizstāt pagātnes aktivā divdabja nominātīvu; arī netiešā runā[65]) un nerealizējama nosacījuma teikumu palīgteikumos: *bij uznākumu tā'di likumi* (Odzienā); *dārzā bijumu* (= *bijis*) *daudz... kuoku* LP VI 935; *pamętumu* (= *pamętuši*) *tiem galu; es ņęmtu, kau[t] dęvum* (= *dęvuši, duotu)* Ozolmuižā pie Ērgļiem u. c. Mūlenbacham IF XVII 410; *viņam ęsuot teikumu, ka tas neęsuot tiesa; viņam iedęvumu simtu rubļu naudas* Ļaudonā; *pielīgumu* (= *pielīguši) arī, cik... ; uguni nedęvumu* (= *nedęvuši)* Pas. XIII 438; *šāvumuos* (refleksīva forma) BB XIV 133. Šāds *-um(u)* lietošanas veids balstās laikam uz tādiem izteicieniem kâ *man bāliņi jūriņā vakarēju gājumiņu* RKr. XIII 47 u. c. Mūlenbacham l. c. 406; ka forma ar *-u* te tiešām ir instrumentālis, rāda dažkārt priekšā nostatītā prepozicija *ar*, piem., *kruogā*

[64]) Tâ Pļaviņās FBR VIII 93, Lubejā XIV 194, Vestienā XVII 93, Kalsnavā (skat. LP VI 66), Bērzaunē (skat. LP VII 1, 323), Ļaudonā, Sausnējā, Vietalvā un — spriežot pēc teikuma *luopiņš tūdaļ buim* (laikam no **bujumu;* vai **buvimu) beigts* LP VII 1, 636 — arī Kursas Raņķos.

[65]) Ļaudonā un (kâ teic Kauliņš BB XIV 126) Sausnējā tikai ar nenoteiktu subjektu!

dzied bāleliņš ar vakara gājumiņu BW 1007. Iepriekšējais teikums *bāliņi... vakarēju gājumiņu* jāpapildina ar kopulu *ir*, kamēr netiešā runā *ir* būtu jāaizstāj ar *ęsuot;* tâ kâ netiešā runā pag. akt. divdabja nōminātīva formas priekšā *ęsuot* parasti nelieto (*bāliņi vakar gājuši*) un tâ kâ *gājumu* nozīmes ziņā bija kļuvis līdzīgs ar *gājuši*, tad varēja arī formas *gājumu* priekšā šis *ęsuot* atkrist: *bāliņi vakar gājumu*; tâ kâ *gājumu* te figūrē jau kâ verbum finitum, tad to vairs nenosaka adjektīvs, bet gan adverbs.

Izlokšņu formās ar *-ums* saknes zilbe dažkārt ir pieskaņota tagadnes celmam: *cę̂rtums*[2] EH un *cę̂rtumi*[2] ME, *šķirums* (Sāvienā) „atšķirība", *màisumi* RKr. XV 125 „otrreiz aparta zeme", *aunums* Tdz. 49609, viensk. ak. *šūnumiņu* BW 23689 var. un 23690 var. jeb austr. *šyunuńeņu* Mag. XIV 2, 189 (citur: *šuvumiņu), ietumiņu* BW 15687, 8 var. (no Dundangas; citur: *gājumiņu*), viensk. nōm. *adums* 7204 (no Ventspils) un 15561, 1 (blakus *adījums*) u. c.,[66]); par to Mülenbachs IF XVII 404 sk.

Izloksnēs *-ums* vietā sastop arī *-ams* tagadnes pasīvā divdabja ar *-ams* ietekmē, piem., *oûžams*[2] Sarkanmuižā u. c. (formas *aûdums* vietā), *pļoūjams* Ancē u. c. (*pļāvuma* vietā), augšz. *vazams* Bučauskā (*vęzuma* vietā), viensk. ak. *nęsamiņu, auklējamu* BW 23689 var. no Liezēres (skat. arī FBR XIV 183) u. c., sal. Mülenbacha rakstu IF XVII 416 skk.

Kur pag. viensk. 1. pers. beidzas ar *-cu* vai *-dzu*, šā *-ums* priekšā (gluži kâ pag. akt. divdabī ar *-us-*) parasti mēdz būt *·k* resp. *g* (piem., *bràukums, slę̂gums)*, un tikai retumis gadās tādas formas kâ *braucums* BW 991 var. vai *slędzums* 3137, 1 var. u. c. FBR XVII 101.

Aiz *j* ir *u* (jeb senākais *i*?) dažās izlokšņu formās zudis (skat. 34. §): *krèims* blakus *krèjums, sālīms* (= lei. *sólymas*) blakus *sālījums*, vietvārdi *Darīms* un **Cīnīms* FBR XII 128, skat. arī 164. §; un formā *slaumi* „saslaukas" BW 14000, 13 var. un 24114 var. *-au-*, liekas, būs radies no *-a[w]u-*, sal. lei. *šlaviaũ* „slaucīju".

66) Bet *mitinums* Matkulē attiecināms laikam uz senāku pag. formu **mitinu* = lei. *mitinau* „es baņoju".

Leišu valodā verbālnōmeni ar *-umas* sastopami diezgan reti: *áugumas, trūkumas* (tagadējā rakstu valodā), viensk. ģen. *atpirkùmo* „atpestījuma“ Daukšas Post. 69, 12, viensk. ak. *likumą* Liet. pas. II 67, greszumas *dantų* „zobu griešana“ Lit. Mitt. V 118, *alkumas* „izsalkums“ Leskīna Nom. 431 u. c., skat. Spechta Ursprung 272[3]. Parasti te *-umas* vietā lieto *-imas,* kas atgādina sl. *-ьmo,* par ko Zubatijs Sborn. fil. II 86 sk.; varētu būt, ka *-ima-* radies no *-i-* (piem., vārdā *ilsis* „miers“ blakus *ìlsti*) + *-ma-* (formā *ūžmas* „Sausen“, sal. skr. *sárma-ḥ* „tecēšana“, *ēma-ḥ* „gaita“, slv. *farm* „braukšana“, gr. ἅρπαγμός „laupīšana“ u. c.). Vedas tāpēc domāt, ka *-um(a)-s* tikai la. valodā kļuvis tik produktīvs. Varētu pieslieties Mūlenbacham IF XVII 414, ka tos gadījumos, kur no adjektīva atvasinātai formai ar *-um(a)-s* blakus bija verbs ar to pašu saknes formu, varēja attiecināt formu ar *-um(a)-s* arī uz tās pašas saknes verbu un tādā kārtā to uztvert kâ verbālnōmenu; sal., piem., *lìkums* (lei. *linkumas* Skardžus Lkžd. 213) blakus *lìkt* un *lìks, spirgums* blakus *spirgt* un *spirgs* vai lei. *troškùmas* blakus *troškùs* un *trókšti.* Iespējams arī, ka dažās formās piedēkļa *i* skaņa (*m* priekšā) saskaņā ar 35. § b ir asimilējusies saknes zilbes *u* vai *ū* skaņai. Un, ja senāk la. valodā no adjektīviem atvasināja arī substantīvus ar *-im(a)-s* (sal. lei. *kietimas, minkštimas, skystimas* u. c., ko min Skardžus l. c. 209), ko pēc tam aizstāja substantīvi ar *-ums,* tad līdz ar to tagadējās formas ar *-ums* varēja izskaust arī vecos verbālnōmenus ar *-im(a)-s.*

164. §. Formas ar *-aimi.* Augšz. forma *kopaîmi* RKr. XV 118 un FBR V 152 un XI 132 (: *kapât*) ir laikam radusies no *kapājumi* (ko arī lieto šai nozīmē); sal., piem., jau minēto formu *krèims* blakus *krèjums.* Tâ laikam arī *putraîmi* — no **putrājumi* (blakus iedomājamam **putrât* „putraimus taisīt“ no *putra,* līdzīgi kâ *màitât* no *màita*); to apstiprina izlokšņu blaku forma *putrâmi.* Arī *pelaimi* Alūksnē RKr. XVII 135 no

pelēj[u]mi (no kam *pel'eiṁi* Zvirgzdinē FBR X 28), *gruzdaîmi* turpat no *gruzdēj[u]mi*, un droši vien arī *kùorcaimi*[2] Alūksnē RKr. XV 121 „varžu kurkuļi" — no **kurcējumi* (*ei* Alūksnē pārvērties par *ai*), sal. *kurcêt* U = *kurkt* un arī *kurcumi* U; un *dusaîmi* turpat 113 un FBR V 144 un 152 (no Gulbenes) un XI 132 (no Baltinavas) — no **dusējumi*, sal. *dusêt* „pelēt". Par *sò^{a}laîms*[2] un *daraîms* Apukalnā skat. A. Ābeles rakstu FBR VIII 37. — Bet formas *garaîmi* „gaŗie salmi" Alūksnē RKr. XV 114 un *jukaîmi* turpat 117 (citur *jukumi*) grūti pakļaujamas šādam skaidrojumam. Iespējams, ka *garaimi* ir varbūt pārveidojums no *gaŗumi* vai arī **garimi* (blakus *gaŗš;* sal. lei. *kietimas* u. c. 163. § b) tādu formu ietekmē, kuŗas beidzas ar *-aiņi*, kâ, piem., *kapaiņi*, kâ arī *putraiņi* Rucavā FBR VII 116 parastā *putraimi* vietā. *garaimi* ietekmē tad *jukumi* varēja pārvērsties par formu *jukaimi*.

i) **Piedēkļi ar *-r-***

165. §. Līdzskaņu celmu ar *-r* pārveidojumi: *māte, -es,* blakus lei. *mótė, -er(e)*s u. c., sal. stādu vārdu *māteres* „leonurus cardiaca" (un *mātes zâle* „gentiana centaureum"); viensk. vok. *brātarīti* BW 3563, 2 var. „brālīti", sal. lei. *broterẽlis*, pr. brote, lat. *frāter* u. c.; *dieveris* jeb *dievars* (piem., BW 23800, 3) „vīrabrālis", sal. lei. *dievẽris, -eĩs,* skr. *dēvár-* u. c.; *ietere* „vīra brāļasieva", sal. lei. *jentė, -ers* u. c. — Sens darītāja vārds ar piedēkli *-ter-*, šķiet, ir pamatā formai *degteris* U „Branntweinbrenner"; tâpat *gūters* ME „kas dara steidzīgi savu darbu", *pūsteris* EH „pūtējs", *lakteris* ME „kas daudz luok", *šausteris* ME „šaušalas"; vai arī *degteris* un *lakteris* ir darināti pēc tādu ģermānismu parauga kâ *slakteris* un (?) *smelteris* „podnieks"? Sal. arī leišu verbus ar *-erėti*.

166. §. a) Ar piedēkļiem *-ro-, -rā-* atvasināti tādi vārdi kâ *maũrs* (: lei. *mauraĩ*, kr. *мур* Būgam РФВ LXXII 196); *ûdrs:* lei. *údras* (Dusetās) jeb *údra* u. c.; *vīrs* : lei. *výras*, skr. *vīrá-ḥ*;

pûrì[2] „ziemas kvieši“ : lei. *pūrai*, sensl. *pyro*, gr. πυρός; *sūrs* : lei. *súras* „sāļš“; *šķiêdra* : lei. *skiedrà* „Span“; *sutra* „tvans“ u. c. Leskīna Nom. 434 skk.; skat. arī Meijè Ét. 402 skk. un Hirta rakstu IF XXXII 284 skk.

Piedēkli *-tro-* (skat. Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 339 skk.) rāda *žautrs* „kārts, uz kuŗas kaut kas tiek žāvēts“ (no *žaût*); *šautrs* „Querholz, durchgesteckter Stock“ u. c. (no *šaũt*); blaku forma *šaustrs* BB XVII 276, šķiet, darināta ar piedēkli *-stro-* (Brugmanim l. c. 346 sk.). Ar piedēkli *-trā-* ir atvasināts vārds *vętra* : lei. *vėtra*, pr. wetro, sensl. *větrъ*.

b) Formas ar *-ris*, *-re: kumbris* „Gabel, darin das Steuerruder liegt“ : lei. *kumbrỹs* „Jochholz“; *niêdre* : lei. *néndrė; bedre, bļaure* „bļauka“, *paure* „Schädel“ u. c., skat. Leskīna Nom. 439 sk.

c) Piedēkli *-ru-* rāda vārds *mistrus*. *ru*-celmi var būt pa daļai pamatā arī adjektīviem ar *-rs*, skat. Leskīna Nom. 440 skk.

167. §. Piedēkļu formas ar *-er-: -ar-* (vēlāru patskaņu priekšā *-ar-* var būt radies no *-er-*, skat. 35. § a) : *vędars* jeb *vędęrs* : lei. *vėdaras* jeb *vėderas* (LChr. 377, 40 un 378, 42), pr. weders, skr. *udára-m; ęzars* jeb *ęzęrs* : lei. *ēžeras*, pr. assaran, sensl. *jezero; vakars* : lei. *vākaras*, sl. *večerъ; lęvars* jeb *lēveres* „lupatas, skrandas“; *asara* : lei. *ãšara; vasara* : lei. *vãsara; mugara* (Lubāna u. c.), sal. lei. *nugarà* tp.; *asaris* (piem., BW 2717) : lei. *ešerỹs; kaikaris* „ādenis; noskrandis cilvēks“ (ar otru nozīmi arī *kaîkara*[2] RKr. XVI 116); *îksteris* (Nītaurē) „īkšķis“; *smeceris* „cūkas purns“, *stebere* „govs aste“; *vedzere* U „šaura līču pļava mežā“; *stuõdere* (Apšupē) „koka kārts ar salmu kušķi pie augšgala“; *stauberis* RKr. XV 137 „koks bez zaru“; *makšķere* : lei. *meškerė; šķauteris* „asa akmens šķautne“ : lei. *skiauterė̃* „seksts“; *bemberis* „egles ciekurs“ u. c.; *līveris* „klaidonis“, *uõ(k)šķeris* u. c., skat. Leskīna Nom. 443 skk. un Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 329 sk., 347 sk. un 356 sk.

168. §. Piedēkļu formas ar *-ur-* (aiz *u* tāds *-ur-* pa daļai var būt radies no senāka *-er-*, skat. 35. § c); *baũgurs* „paugurs“ (Сборн. LXVII 3, 13) : kr. *бугор* (viensk. ģen. *бугра*) tp.; *kâpurs; pudurs* jeb *puduris; stuburis* „celms“; *mìeturis* RKr. XV 126, lei. *mentùris* „Quirlstock“; *bulduris* RKr. XV 108 „kas neskaidri runā“; *susuris* „graue Spitzmaus“ jeb „raudulīgs cilvēks“ (RKr. XV 139); *klumburis* „klaidonis“; *cępure* : lei. *kepùrė* u. c.; skat. Leskīna Nom. 448 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 357 sk.

j) **Piedēkļi ar *-l-***

169. §. Formas ar *-(s)l(a)s, -(s)la.* a) Substantīvi: *prauli:* lei. *pjaulaĩ; dęls; liẽls; mirla* RKr. XVII 168 „panīcis cilvēks“; *migla* : lei. *miglà*, sl. *мьgla; ìela; mîkla* „тесто“; *krisls* „puteklītis“ : lei. *krìslas* „Brocken“; *krimsli* jeb *krimslas* „Abgenagtes“; *męsls; mę̂sli* : lei. *mẽšlaĩ; grūsla* „sagrūstas kaņepes“; *māksla* BW 6660 var. : lei. *moksla* u. c., skat. Leskīna Nom. 451 sk., Meijè Ét. 414 sk., Brugmaņa Grdr. II² 1, 362 skk. un 371 skk. un par piedēkli *-slo-* arī Meklera rakstu Γέρας 253 skk.

b) Adjektīvi: *dęgls* BW 22828, 3 var. jeb augšz. *dogls* BW 21225, 9 „brandfleckig“: lei. *dẽglas* jeb *dãglas; kùrls* jeb austr. *kùrslys*² (Lubānā) : lei. *kurlas; liẽls* : lei. *lielas; gurls*² (Tadaiķos) „noguris“; *jukls* ME (no *jukt*) „verwirrt; mürbe“; *spirgls* ME (no *spirgt*) „spirgts, vesels“ (kâ sl. *gnilъ* „faul“ no *gniti* „faulen“ u. c.) u. c. Leskīna Nom. 467 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 361 sk. un 373 sk. No *lu*-celmiem var būt pa daļai radušies adjektīvi ar *-ls*.

170. §. Piedēklis *-lu-* un *-li-*. *lu*-celmi, kâ liekas, ir pamatā tādiem adjektīviem kâ *tâls* jeb *tâļš* : lei. *tolùs* (sal. la. adverbu *tâlu*) vai *baiļš* „bailīgs“ : lei. *bailus*, skr. *bīlu-ḥ* tp.; sal. arī gr. θῆλυς „женский“ un go. *aglus* „grūts“.

li-celms ir vairs tikai izlokšņu forma *ùoglis* (Druvienā u. c., skat. 36. § f)[67]) : lei. *anglìs*, pr. *anglis*, sensl. *оглъ*; tâ kâ citi substantīvi ar *-is* tagad visi ir vīr. dzimtes, tad fēmiņino formu *ùoglis* izlokšņu vairumā ir aizstājusi forma *ùogle*.

171. §. Formas ar *-(s)lis*, *-(s)le*. a) Darītāju vārdi: austr. *rèils*[2] no *rîlis* (RKr. XV 133) „allzu gieriger Esser“ (arī *rîļa* U, kas radies pēc tādu formu parauga kâ *luõža* u. c. 132. § b); *kraûklis* : lei. *krauklỹs* „vārna“, *dêle* : lei. *dẽlẽ*, *bêglis* (siev. dz. *bêgle*), *zaglis* (siev. dz. *zagle*), *ķeslis* (Dobelē) „Kratzbürste“, *kaûslis*, *pūslis* „uzpūtīgs cilvēks“ (blakus arī *pūšļa* „vārdotājs, pūšļotājs“) u. c. Leskīna Nom. 455 skk. un Abl. 418.

b) Rīku nosaukumi, kam laikam pamatā darītāju vārdi: *kaplis* : lei. *kaplỹs; deglis*, *greblis*, *kāp(s)lis*, *ceplis*, *tūp(s)lis* „Gesäss“, *sprūslis* „Knebel“ u. c. Leskīna Nom. 458 skk.

c) Darbības vārdi, it sevišķi darbības rezultāta apzīmēšanai: *nuobîlis* jeb *baîles* : lei. *bailė*, *mirklis*, *baũslis*, *aũglis* : lei. *aũglis* „Wachstum, Schössling“, *pīslis* (laikam saistāms ar lat. *pinsere* „zerstampfen“ u. c.), *drāzlis* „was beim Schnitzen abfällt“ : lei. *drožlis* „ēveles skaida“, *šũle*, lei. *siũlẽ* „šuve“ u. c. Leskīna Nom. 460 skk.; sal. arī Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 383 sk.

d) Substantīvi ar dažādu nozīmi: *egle*, lei. *ẽglė*, *knislis*, *kraulis* „stāvs krasts“, *grîslis*, *šķērslis* u. c. Leskīna Nom. 462 skk.

172. §. Formas ar *-ẽlis*, *-ẽle*. a) Darītāju vārdi ar kāda peļama paraduma jēgumu, līdzīgi formām ar *-lis* 171. § a, *-aļa* 173. §, *-ulis* 174. § (sal. par to Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 174): *pūtẽlis* (Kauguros) „viegli sadusmojams un tad raudošs bērns“, *tūpele* (blakus lei. *tūpti*) RKr. XVI 187 „tūļīga sieviete“, *tiepelis*, *smirdelis*, *duselis* U „kas pastāvīgi klepo“, *krecelis*, *bẽdelis* BW 15583 var., *kvêpelis* RKr. 121, lamu vārds ne-

[67]) Daudzskaitļa forma *ùoglis* utt. autoram zināma arī no Lubānas, Litenes, Vestienas, Veckalsnavas, BW 33721.

pieaugušiem, austr. *mèizala*[2] (< *mìzele*) Apukalnā FBR VIII 42 = *mīzene* 1, *vezele* RKr. XV 143 „sieviete, kas apkārt vazājas“, *perele* EH.

Tiem, pirmkārt, pievienojas — nozīmes ziņā — atvasinājumi no adjektīviem kâ *gurdelis, senele* „vecmeita“ Mag. XIV 1, 157, *vecelis* (sal. lei. *dìdelis*); otrkārt — formas ziņā — tādi vārdi kâ *netrūdelis, pūtēlis* jeb *pūtelis* (lei. *pùtelis* Būgam РФВ LXVI 245 sk.) „ēdiens no auzu miltiem“ (blakus *pūtelis* „zema, resna auguma cilvēks“ Alūksnē), *smerdelis* RKr. XV 136 „pliederi“, *ūbele, skuteles* jeb *skutēles* „aitu utis“, *spīdeles, karselis* „karsonis“, *dvēsele, tesele* jeb *tēsele* „līks cirvis“, dial. *šūpelis*. Kamēr la. valodā *e* te *l* priekšā palaikam ir īss, lei. formas ar īsu *e* priekš *l*, kâ liekas, sastopamas ļoti reti, tâ, piem., *vēpelis* jeb (Būgam РФВ LXV 324) *vēpelis* „Maulaffe“, sal. arī Leskīna Nom. 479 sk. un Skardžus Lkžd. 176; leišu valodā *l* priekšā palaikam *ė*, un palaikam verba celma priekšā — pretstatā latviešu valodai — ir vēl kāds priedēklis (piem., *išpùtėlis* „uzpampis cilvēks“), skat. Leskīna Nom. 464 skk. un Skardžus Lkžd. 178 sk.

Šim *-elis, -ele* pamatā ir kāds ide. *-elo-*, piem., sav. *wibil*, gr. δείκελος, senīsl. *biđill* u. c. Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 366; par gaŗo *ē* priekš *l* sal. gr. μῖμηλός u. c. Brugmanim l. c. 369 sk.

b) Dažādi vārdi. Darbības vārdi vai formas, kam pamatā darbības vārdi: *virpeles* „Herumdrehen eines Schlittens auf dem Eise“, *vērzeles* „slejas“, *vedeles* (jeb *vadeles*) BW 32911, 1 var. „pavada“, *šķē(r)pele, šķērdele* „abgespaltetes Holzstück“, *dējele* „koks, kuŗā ir izcirsts vai var tikt izcirsts bišu trops“, *kāpele* „vieta, kur kāpj pāri sētai“ (sal. ar šo *-el-* 173. § *-al-* un armeņu infinitīvus ar *-el*). Bez tam: *ėrzelis* (blakus gr. ὄρχις „pauts“ u. c.), *ziēmelis* jeb *ziēmēlis* „ziemeļi: ziemeļu vējš“ (no *zìema*), *vêdzele* (blakus lei. *vėgėlė*), *ūdele* „Steinotter“, *kremeles* jeb *krimeles*, kāda sēne (sal. lei. *kremblỹs*, kāda sēne), *skupele* „linu gurste“ RKr. XV 135, *skretele*

„rats“ turpat, *krencelis* U jeb *krencele* RKr. XV 120 „cemurs, ķekars“, *cirpele* 109 „Knoten im Garn“; *âbele* jeb (skat. Слблт. Эт. 101) *âbēle* jeb (*i*-celms) *ābels*[68]) jeb augšz. *uôbals* (Mazlaicenē) jeb *ābẽls* (Mārcienā) „ābele“ jeb (Latgalē, piem., Zb. XV 186) arī „ābols“, sal. lei. *obelìs* „ābele“, viensk. ģen. *obels*[69]), daudzsk. nōm. *óbeles*, daudzsk. ģen. *obelų* Kuršaitim Gr. 658. § un Būgam РФВ LXX 100 (varbūt pirmbaltu viensk. nōm. **ābē(l)*, viensk. ģen. **ābeles* utt.; sal. *âbuol(i)s* 175. § un Bechteļa rakstu KZ XLIV 129 un Frenkeļa rakstu LXIII 172 sk.); *dievelis* BW 18879 var. (senāka *dieveris* pārveidojums), *skriemelis* (kāda *men*-celma pārveidojums, skat. 331. lp. viensk. ģenitīvu *skriemeņa)*, *rēmeles* „grēmas“ (tâpat; sal. *rēmens* tp.), *muomelis* U jeb *muomēle* U „Zäpfchen im Halse“, *sūreles* „rēmeles“, *sērmelis* „šaušalas“, *vārstelis* „vārtiņi“ (blakus *vārste* „Vorlegestange für Pforten“ un *vārstît)*, *pēdelis* „pēdējais“, *Duōbele* (vietvārds); pa daļai tie var būt seni deminutīvi.

c) Deminutīvi ar *-elis, -ele* (ar mazvērtīguma nozīmi) biežāk gan sastopami ir Latvijas dienvidizloksnēs, kur leišu ietekme, šķiet, izpaužas arī šo formu skaņās (piem., *draugẽlis, ruoķele, vanaģelis* BW 2563 no Iecavas, *ķirvelis* „cirvītis“ U no Dienvidkurzemes, *vištele* u. c. Mežamuižā FBR XII 15 sk., *šunelis* u. c. Bīlensteina LSpr. I 308 sk., Becenbergera Spr. d. pr. L. 120 un Lautenbacha rakstā BB XVII 275), bet tomēr ir īsti latviski, jo tos sastop arī Vidzemes izloksnēs, piem., *sunelis, vīrelis, kruoģelis (dz* vietā *ģ* laikam pēc pamatvārda *kruogs* parauga), *màiselis*[2] Vecgulbenē jeb *maišelis* (blakus *màiss)* Ērgļos (par *š* vārdā *maišelis* un *č* vārdā *čaurumelis* U u. c. skat. 91. § c), *bērželis* (blakus *bẽrzs*) LP V 10 no Druvienas, austr. *dùbẽlẽ*[2] „mazs dobums“, *ripẽlẽ, sòudẽls*[2], lamu vārds (blakus *sūds*) u. c. Alūksnē RKr. XV 113, 133 un 138;

[68]) Tâ, piem., RKr. XVII 117, Jaungulbenē, Stērstem I 20 un MWM 1903. g., 652.

[69]) Arī *obaĩs* Jušk., LD, Nr. 29, viensk. nōm. *obalìs* Jušk. SvD 132[1]. lp.

citus piemērus skat. FBR V 153, VIII 42, IX 102, XI 40 un 73, XII 73, XIII 88, XIV 47, XV 64 un 151, XVI 47, 87 un 144, XX 46.

Ar *ē* priekš *l*: *vistêle* ME; *Gustužẽl*[*i*]*s* Lizumā, *zir̂ģēlis* u. c., skat. FBR VII 141, XII 73, XV 176, XVII 57, XVIII 38 un XIX 103, sal. lei. *kepurėlė, avinėlis* u. c. blakus nedeminutīviem *kirmėlė, musėlė, utėlė* u. c. Kuršaiša Gramm. 307. § un Skardžus Lkžd. 180.

Kurzemes izloksnēs arī ar metatonijas veidā radušos ~ saknes zilbē, piem., *maĩšelis* : *maîss*[2], *ruõķele* : *ruôka*[2] u. c., skat. 17. § h un FBR XII 15 sk.

Plaši izplatītas un pa daļai pat latviešu valodā vispār sastopamas ir formas (laikam veci deminutīvi) *dzìrkstele* (blakus *dzirkste), krevele* (blakus *kreve), tīrelis* jeb (kâ domā Becenbergers KZ XLIV 299[4], „augmentātīva" forma) *tīrẽlis* „purvs" (blakus lei. *týrai* „lieli purvu apgabali"), *grezele* jeb *grezelis* „skalu grozs", sal. žem. *krėžis* tp.

Sakarā ar šo deminutīvsufiksu sal. arī pr. patowelis u. c. Ģeruļa Apr. ON 250 sk. un Trautmaņa Apr. PN 174 sk., kâ arī Leskīna Nom. 481, Skardžus Lkžd. 176 sk., Becenbergera rakstus BB XXVII 185 un KZ XLIV 299 skk., Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 366 sk. un 375 skk., Beliča rakstu AfslPh. XXIII 193 un Grasmaņa rakstu KZ XI 26.

173. §. Piedēkļu formas *-al-, -aļ-* (vēlāru patskaņu priekšā *-al-* var pa daļai būt radies no *-el-*, skat. 35. § a). a) Prīmāri vārdi: *mìzals* jeb *mìzali*, lei. *mįžalaĩ, spļaudalas*, lei. *spjaudalas*, austr. *sòukala*[2] RKr. XV 138 „piliens" un lejz. *sũkalas*, lei. *sunkalai, dẽjals* jeb *zîdals, -la* jeb austr. *zeidals, -ļa* (Jaungulbenē), *kritals* jeb *kritaļa* „Lagerholz", *drimala* RKr. XV 112 „drusciņa", austr. *tìerpalas*[2] 141 „drebuļi", *šaušalas* „šausmas", *ģĩbalas* „nesamaņa", *šņaũkalas; sapals*, lei. *šapalas* „Döbel", skr. *śaphara-ḥ*, kāda karpa, *bimbals*, lei. *biműbalas* „dundurs", *masalas* „Rossfliegen", lei. *mašalaĩ* „kleine Fliegen"; *vadalas* BW 32911, 1 var. jeb *vadale* U (blakus *vedeles* 172. § b) „ie-

maukti“, *dējala*, piem., Kauguros (= *dējele* 172. § b), *pampaļi* „kartupeļi“; *augaļa* „bērzu birzs“ u. c., skat. Leskīna Nom. 472 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 366. — Ar piedēkli *-aļā-* (sal. *-elis, -ele* 172. § a) dažkārt atvasina personu nosaukumus: *miegaļa* BW 21976 jeb *snaudaļa* BW 6800 (sal. lei. *snaudālius*, siev. dz. *snaudālė* „snaudule“), *trūdaļa* BW 27551, 1 (zemes epitets), sal. arī atvasinātos verbus ar *-aļât* 646. § un Leskīna Nom. 477.

b) Sekundāri vārdi: tikko minētajām formām ar *-aļa* nozīmes ziņā pievienojas no adjektīviem atvasināti substantīvi kâ *gudraļa* BW 13309, *zęmaļa* 20184, 4 „zęma auguma sieviete“, *sīkaliņa* 5302, *bārgaliņa* 23850, 1, *draugaļa* 15407 (sal. lei. *draugala* „pellex“ Leskīna Nom. 478 no SzDi.), *dūmaļa, kvępaļa* 12346 „nokvēpusi sieviete“ (sal. arī adjektīvu *dūmals* „dunkelfarbig“), *druvaļa* „?“ 28063 (no *druva)*; un bez tam govju vārdi ar *-ala* (piem., Pildā FBR XIII 49, Valmierā, Raunā un Drustos), *-aļa* jeb *-ale*: *Zvaĩgala* jeb *Zvaigaļa* „govs ar zvaigzni pierē“ (blakus arī *Zvaigulis* U „vērsis ar zvaigzni pierē“), *Raĩbala, Raibaļa* jeb *Raibale, Sęstala* jeb *Sęstaļa* „sestdienā dzimusi govs“ u. c. Bīlensteinam LSpr. I 269, Kasparsonam RKr. IV 113 sk. un Leskīnam Nom. 479. — Dažādi vārdi: *priedala, biĩztala* (blakus *birztele)* jeb *bierztaļa* Cīravā (deminutīvs no *biĩzs; -t-* no deminutīva *biĩztiņa*, skat. 152. § c), *puõgaļa, drumsalas* jeb *drumstalas* (ar *-st-* sal. parallēlo *-sk-* vārdā *drumsks* RKr. XV 112 „drusciņa“), *grumstalas* „atliekas, kas paliek, taukus kausējot“ (sal. lei. *grumstas* „Erdkloss“), *krimstalas* (blakus *krimsteles)* „woran genagt wird“ (sal. *krimšķi* „Abgenagtes“), *cīkstalas* jeb arī *cīpstalas* (blakus *cīpsteles)* „atliekas, kas paliek, taukus kausējot“; *druoztala* „Abschnitzel“ (kam blakus ar citu saknes vokālismu *drāzteles* tp., skat. par to 638. §); pa daļai tie, šķiet, ir pirmatnēji deminutīvi. *r*-celma pārveidojums ir *iētaļa* RKr. XVI 172¹ jeb *ietala* U, sal. *ietere* 165. §. Vēl citas formas Leskīna Nom. 478 sk.

174. §. **Piedēkļu formas ar *-ul-*, *-uļ-*** (pēc *u* tāds *-ul-* retumis varbūt aizstāj senu *-el-* vai *-al-*, skat. 35. § c). a) Nosaukumi personām pa lielākai daļai ar kādu nelabu paražu vai īpašību[70]) ar *-ulis*, siev. dz. *-ule*, retāk *-uļa* (laikam pēc izskaņas *-aļa* parauga): (darītāju vārdi) *miegule* BW 21977 jeb *miegu̯la* 21977, 2, *mākule* 25220, 1, *nemākule* jeb *nemākuļa* 25220, *raûduļa* u. c. FBR VI 94, *rûgulis* RKr. XV 133 „raudulīgs bērns“ (jeb „rūgušpiens“), *sakule* BW 2617, 5 jeb *stāstule* 2617, 8, *vārgulis*, lei. *pavārgulis* „kas ir postā“, *smakulis* 436 „kas mēdz būt aizsmacis“, *bẽdulis* U (no *bẽdât)*, *šņurgulis* U „ein Rotzlöffel“, *dusmulis* BW 10220 var. u. c., skat. Leskīna Nom. 487 skk. un Skardžus Lkžd. 187; (adjektīvu substantīvējumi) govju vārdi kâ *Ziêduļa* u. c. FBR VI 94 un *Raibuļa* Matkulē, *sīvulis* „ein Barscher“, *dzẽdrulis* apmēram tp. un *ātrulis* BW 15021, *sīkule*, *sīkuļa* (jeb *sīkaļa)* 6490 var., *mīlulis*, lei. *mielulis* u. c. FBR XII 73, skat. Leskīna Nom. 491 skk. un Skardžus Lkžd. 188. Tiem nozīmes ziņā pievienojas (pa daļai neskaidri) atvasinājumi kâ *brutulis* RKr. XV 108 „nekārtīgs cilvēks (apģērbā un darbā)“, *budulis* ibid. „kas mēdz visu izrakņāt“, *draugulis*, *vīrule* „uz vīriešiem traka sieviete“, *drīzuļi* „agri augļi“, *ruogulis* BW 27908, 1 var. un 28110, 8 (rudzu epitets), *skārbulis* RKr. XV 135, stāda vārds, *zvaguļi* „rhinanthus crista galli“ (sal. arī dzīvnieku nosaukumus ar *-ulis*, *-ule)*; un bez tam rīku nosaukumi kâ *bigulis* (piem., Valmierā) jeb *bidzulis* U (no *bidzît)* „Stock zum Umrühren des Ofens“, *urbulis*, *šūpulis*, *vadulis* „pavada“ (sal. pr. wadule „Pflugbaum“), *slaukulis* „Wischtuch“, *ritulis*, *krẽtulis*, kāds sieta veids, u. c., un ar *-t-* priekš *-ul-* (sinonimo formu ar *-tuve* ietekmē, skat. Leskīna Nom. 493) *nẽstules* jeb *nẽstuļi* U „nesieni“, *kārstulis* U „kāstuvis“, *brauktule* „brauktuve“, *spraustulis* „spraustuve“.

b) Retāk ir sastopami darbības vārdi un vārdi, kas apzīmē

[70]) Sal. go. *sakuls* „ķildīgs“.

darbības konkrēto rezultātu: *drę̨bulis* (= *drębulỹs*), *dusulis* „klepus“ : lei. *dusulỹs* „aizdusa“, *kārkulis* „Röcheln“, *zaigulis* „vizma“, *mākulis* „tumšs mākonis“, *šņurguļi* jeb *šņurgulas* U u. c., skat. Leskīna Nom. 484 skk.

c) Deminutīvi: *Annul*[*i*]*s*, *Madul*[*i*]*s* no *Añna* un *Mada* u. c. Ērgļos, FBR VIII 70, XI 73, XIV 88, XVI 121, *Indulis* no *Indus* U, *Jēzuliņš* no *Jēzus*, *māmuļa*, *māmuliņa* jeb *māmulīte*, *brālulis* (Adolfi Gram. 18. lp.), *kazulis* (> augšz. *kozuls* Tirzā) „kazlēns“ un *ję̄rulis* „jēriņš“ BW 2388, *guoliņa* u. c. 318. lp. (skat. arī formas ar *-ulę̨ns* 303. lp. un dzīvnieku nosaukumus šā § d); *virbulis* (blakus *virbs*) „Stöckchen“, *pâpule* jeb *pāpulis* (blakus *pâpa*) „pūte“, *duobule* U jeb *duobulis* (blakus *dùobe*) BW 25789 un RKr. XV 113, sal. lei. *dievùlis* u. c. Leskīna Nom. 492, Skardžus Lkžd. 188, pr. Mattulle u. c. Trautmaņa Apr. PN 176 sk. un Brugmaņa Grdr. II^2 1, 368.

d) Dzīvnieku nosaukumi (pa daļai varbūt pirmatnēji deminutīvi vai darītāju vārdi): *vagulis* BW 15950 (augšz. daudzsk. nōm. *voguļi* Preiļos) jeb *vabule* (piem., Valmierā), *masuļi* „knišļi“, austr. *kùrmul's*^{2} Kaunatā (: lejz. *kuŕmis*), *sę̂rmulis*, *zvirbulis*, *svāpulis* „svilpis“, *kumulis* „Stieglitz“, *cīrulis* u. c. (sal. arī stādu nosaukumus ar *-ulis* šā § a nodaļā), sal. lei. *švitulis* „jāņtārpiņš“, *keršùlis* „meža balodis“ u. c. Leskīna Nom. 488 un 491.

e) Dažādi vārdi: *kapulis* „kapu sargs“ EH, viensk. lok. *liepulā* BW 13655 var. (arī: *liepūlā* 13655, 4 var.), jeb *liepulē* 33405 var. „liepu mežā“, viensk. lok. *priedulā* jeb *priedulē* BW V, 32. nr-ā 239. lp. (sal. pārveidoto formu *priēdulājs* 284. lp.); *mutulis* : lei. *mutulys* „mutulis, ko met verdošs ūdens“, *sę̂nula* ME, *vìesulis*, lei. *viesulỹs* tp., austr. *rogul*[*i*]*s* RKr. XV 132 „arkla rokturis“, *skrimulis* 135 „maizes gabaliņš (vairāk tieši garoza)“, *urskulis* U „gespitzter Mund“ (blakus *urska* „lūpa“), *pubulis* „Knoten im Garn“, *stabule* u. c. Pa daļai tie var būt pirmatnēji deminutīvi.

Gaŗš *ū* priekš *l* ir vārdā *apsūla* (Rankā) „apšu mežs“ un mājvārdos *Lapūlis* (Raunā) un *Kabūlęni* (Vecpiebalgā).

175. §. Piedēkļu formas ar *-uol-:* *âbuõls, -la* (piem., Valmierā, Bauskā, u. c.), *âbuolis, -ļa* (piem., Pētertālē u. c.) jeb (kâ vīr. dz. *i*-celms) *ābuols, -ls* Stērstem I 20, Ērgļos un BB XII 236 „Apfel“ (arī *âbuls, -la* Birzgalē un Lizumā; sal. arī *âbuoliņš, âbuliņš* jeb — Blīdienē u. c. — *âbūls* „клевер“) : lei. *óbuolas, obuolỹs* jeb *obuolis, -ies* (arī *óbulas* Būgam РФВ LXX 100; sākumā varbūt *l*-celms, sal. *âbele* 343. lp.); *dābuols* (arī *dābuls*) jeb *dābuoliņš* „āboliņš“ (vārda *âbuols* ietekmē formas **dābils* = lei. *dóbilas* vietā), *amuols* „āboliņš“; *kuôduõls, -la* (Valmierā, Raunā u. c.) jeb *kuoduolis, -ļa* U (*kuôduls* Lizumā): lei. *kanduolas; kamuõls* RKr. XV 79, *kamuôls, -la* (Valmierā, = augšz. *komuols* Lizumā) jeb *kamuolis, -ļa* U, Pētertālē u. c. (blakus arī daudzsk. nōm. *kamuļi* Birzgalē) : lei. *kamuolỹs; pùpuôli* (Raunā u. c.) jeb *pùpuõļi* RKr. XV 91 (arī *pūpuļi* U un austr. *poûpuli* RKr. XVII 103) : lei. daudzsk. ģen. pupuolu (laikam ar gaŗu *-u-*) Leskīnam Nom. 494 no SzDi.; *vîtuõls* (arī: *vîtuls* Birzgalē), *uôzuõls* (arī: *uôzals* Mūlenbacham IF XVII 425 > austr. *ûzols* Barkavā, Andrupinē un BW 28001; blakus *uôzuls* Lizumā, skat. RKr. XVII 96) : lei. *ąžuolas* jeb žem. *ónžūlis* (skat. Jauņa Понев. гов. II 30, Becenbergera rakstu KZ XLII 263, un Doriča rakstu Lit. Mitt. VI CCXIV lp.); *prieduols* BW 30670 „priežu mežs“ (blakus viensk. lok. *priedulā* 174. § e), *nieduols* U „niedrājs“; *Ciruole* (vietvārds); *seinuoles* U „Lungenkraut“; *vabuolis* (blakus *vabule*) : lei. *vabuolas* Leskīna Nom. 494; *vìesuols* U (blakus *vìesulis*), *šūpuolis* U (blakus *šūpulis*) jeb *šūpuole* BW 32239 var., austr. *matūles* RKr. XV 126, kāds tītavu veids; *vīstuols* U „Bündel“, *tvīkuolis* „Schwindel“; *dzęnuols* „bites dzelonis“ vai „ērkšķis“ Birzgalē (arī: *dzęnulis*) u. c., skat. Leskīna Nom. 493 sk.; sal. gr. εἴδωλον „картина“ u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 370 un Trautmaņa Apr. PN 177.

176. §. Pavisam izolēta latviešu valodā ir piedēkļa forma *-ail-* vārdā *šķirgailis* U „ķirzaka“ (arī *šķiřgālis* Сборн. LXVII, 3. nr-ā, 42. lp., *šķiřgata* Valmierā u. c.), sal. pr. crupeyle „varde“ u. c. Leskīna Nom. 495 un Būgam Draugija XX 273.

Ar *šķiřgālis* sal. varbūt lei. *gaudolė* (Leskīna Nom. 494 no Juškeviča) „kāda vabole“ vai *gývolis* (skat. Būgas KD 31 sk.) „dzīvnieks“, blakus *gȳvailioti* „dzīvot“ Jušk. — Minama arī vēl forma *teciêls* (Raunā) jeb *teciêla* RKr. XV 98 blakus *tecīla*[71]) Mag. XIII 2, 46, sal. mājvārdu *Lipielas* (Zelgauskā) un pr. skritayle „rata loks“, tâpat Trautmaņa Apr. PN 177.

Ar *i* priekš *l*: vietvārdi *Kabili* Lvv. II 22 un 23 un *Tapilnieki* 113, personu vārdi kâ Butill u. c. Blesem Latv. pers. v. 80 sk., pr. Tapilkayme u. c. Senpr. val. 75. §.

l) **Piedēkļi ar *-gl-*, *-kl-*, *-ksl-*, *-kn-*, *-ksn-*, *-kt-*, *-kst-***

177. §. *-gl-* rodams formās **dzęnuogl(a)s* (no kā latg. deminutīva viensk. ak. *dzanûgl'eņu* BW 28643, 3) jeb **dzęnūgl(a)s* (no kā latg. deminutīva viensk. ģen. *dzanyugl'eņa* BW 26940, 4 un 28643, 2 un daudzsk. ģen. *dzanyugl'eņu* 34043, 6) „dzelonis“ (parasti *dzęnuols*), latg. viensk. ak. *teceiglu* Sk. Do. 71 „tecīlu“ (var būt polonisms, sal. po. *toczydło*), *āmeglis* U „spoks“, *ziřņu āmeglis* „Erbsenscheuche“ (no *āmêties* „Possen reissen“) un varbūt arī forma *baiglis* „biedēklis“. *-gl-* te no *-dl-* (skat. 118. § a), kas savukārt no ide. *-dhl-*, sal. po. *żądło* „dzelonis“, gr. ἔδεθλον „sēdeklis“ u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 377 skk.

178. §. Šai paragrafā apcerētajos vārdos *-kl-* laikam radies no *-tl-*, skat. 118. § a un Burdas rakstu KSB VI 245, Buges rakstu KZ XX 135 skk., J. Šmita rakstu XXV 29 un Brugmaņa Grdr. II² 1, 339 skk. Šās formas palaikam ir atvasinātas no verbiem un apzīmē darbības rīkus, vietu vai rezultātu, dažkārt arī darītāju vai to, ar ko kas tiek darīts.

---

71) *-īl-* arī vietvārdos kâ *Sesîle*, (mājvārds) *Medîles* (Ļaudonā) u. c.

a) Tieši no saknes atvasinātas ir formas ar *-kl-* kâ *arkls*, lei. *árklas, iřkls* jeb *irkla* (BW 26495, 1), lei. *ìrklas, tìkls*, lei. *tiñklas* : pr. sasintinklo „zaķu tīkls“, *žuôkls, padękls* U jeb *padēklis* (Raunā) „untergelegtes Ei“ (arī: „angeschweisstes Eisen“ U), *smiêkls, riekls* „ķildīgs“, un *rieklis* „ķildnieks“; *àukla* : lei. *auklẽ*, pr. auclo „apauši“, lat. *subūcula* „apakšdrēbes“, *sęķļa*, lei. *sẽkla* (Kvēdarnā), *mîkla* „загадка“, *dęķla* „angeschweißtes Stück Eisen“, *strūkla* jeb *strūkle* : lei. *striūklẽ; raûklis* „Raufeisen“, *saiklis* „kūlīša saite no salmiem“, *dēklis* „vistas lizda“, *pèrklis, sērklis* „sēklis“, *jāklis*, siev. dz. *jākle* „vazanka“, *dzerklis* „uzbarots teļš“, *kařkles*, lei. *kárklės* (Būgam Aist. St. 141) „redeles“, *rīkle, padzirkle* tp. (sal. lei. *gerklẽ), dēkle* (arī *dēkļa* un *dęķla*), kāda likteņdieve, RKr. XVI 228[1]; BW 17848—9 un 18617—8 u. c.

b) Formas ar e vai (skat. 35. § b) *a* starp sakni un *-kl-*: *pinękls* (piem., Jaunpilī) jeb *pinakls*, piem., Valmierā un Raunā (no *pît*), *kàisakls*[2] RKr. XV 117 „pakaiši“ (no tagadnes viensk. 1. p. *kàisu*, inf. *kàisît*), *aûdękls* (Jaunpilī) jeb *aûdakls* (Valmierā un Raunā), lei. *áudeklas* jeb *audaklas* SzDi. s. v. aksamit (no *aûst), vęrpakls* Raunā (no *vèrpt), będakls* (Raunā) „kurmja rakums“ (no *best), vęmakls* (Raunā), vemakli Mag. XIV 2, 209 jeb *vēmeklis, -ļa* U (no *vemt*[72]); *mujaklis* RKr. XVII 69, *vędękla* (piem., Jaunpilī), *vędakla* (Valmierā un Raunā) jeb *vedekle* U (no *vest), sal.* lei. *vedēklis* „jauneklis precību gados“; *bruceklis* „Sensenstreichholz“ (blakus *brucinât* un lei. *braũkti*), *grâbeklis* (no *grâbt*), *slapeklis* RKr. XV 136 „ar ko slapina“ (no *slapêt* jeb *slapinât), eceklis* RKr. XV 113 „ecēšas“ (no *ecêt), baîdeklis* Jaunpilī, blakus *baîdêklis* RKr. XV 71 (no *baîdît), miteklis* (no *mist), šuveklis* (no *šūt), ade*klis „adīklis“

[72]) Pēc tāda parauga arī *smęrdakli* „menschlicher Unrat“ Mag. XIV 1, 156 (kâ liekas, atvasināts no kāda nōmena, tâpat arī *smerdelis* „Stänkerer“; verbam *smiřdêt* ir saknē *i)* un *varžakli* RKr. XV 142 „varžu kurkuļi“ (no *vařde*).

Mag. XIV 2, 209 (no *adît*, tagadnes viensk. 1. p. *adu*), *juceklis* (no *jukt*), *mudžeklis* Blīdienē (no *mudžêt*), *putekļi* (no *putêt*), *lâceklis* RKr. XV 122 „nomīdīta labība vai zāle“ (no *lâčuôt* „nomīdīt labību“), *nic*eklis BW 23830 „nicināšana, izsmiešana“ (no *nicinât*), *muc*eklis U „purvs“[73]) vai „ein Entlaufener“ (no *mukt*), *lumst*eklis „lišķis“ Mag. XIII 2, 50 (no *lumstîtiês*), *kâpekles* RKr. XV 118, „koka kāpnes“ (no *kâpt*) u. c.

c) Formas ar ē priekš *-kl-*: *biêdêklis* RKr. XV 72 blakus augšz. *biedâkls* (viensk. ģen. *b-la*) BB XIV 146 (no *biêdêt*), *kavêklis* Raunā (no *kavêt*), *lùocêklis* RKr. XV 84 „loceklis“ (no *lùocît*), *daũzêklis* RKr. XVI 275 „anstössiger Mensch“ (no *daũzîtiês*), *gànêklis* RKr. XV 76 (no *gànît*), *mâcêklis*, siev. dz. *mâcêkle* XV 84 (no *mâcît*), *muõcêklis*, siev. dz. *muõcêkle* RKr. XV 86 (no *muõcît*), *stàipêklis* (Raunā) „staipeknis“ (no *stàipît*), *àusêklis* RKr. XV 71 „auseklis“ (no *àust*), augšz. *kärsẽkl*[*i*]*s* (no *karsêt*) BB XIV 147 „siltalus“ u. c.

d) Formas ar ī priekš *-kl-*: daudzsk. nōm. *mīstîklas* RKr. XV 86, Raunā, Mazbrenguļos (no *mīstît*), *ganîkla* Alsungā jeb *ganîkle* Embūtē, lei. *ganyklà* „ganības“ (no *ganît*), *adîklis* Valmierā, Raunā, lei. *adyklys* Becenbergera Lit. Forsch. 95 (no *adît*), *ãrdîklis* Valmierā „mēslu ārdāmās dakšas“ (no *ãrdît*), *dedzîklis* Raunā „rīks, ar ko izdedzina kokā caurumu“ (no *dedzît*), *kasîklis* Valmierā, Raunā „koka adata, ar ko piesprauž kodaļu sprēslīcai“ (no *kasît*), *tīrîklis* RKr. XVI 45 „par pļavu iztīrīts purvs“ (no *tīrît*) u. c.

e) Formas ar ā priekš *-kl-*: *vazâklis* Embūtē „vazanka“ (no *vazâtiês*), *šũpâkles* Raunā „šūpoles“ (no *šũpât*), sal. lei. *kapõklis* „kapājamais nazis“ (no *kapóti*); *vārākls* (no *vàrît*) RKr. XVII 85 „no kam vāra ēdienu“.

f) Formas ar *uo* priekš *-kl-*: viensk. ak. *šũpuokli* BW

[73]) Pēc tāda parauga arī *sàuseklis*[2] RKr. XV 134 „sausa vieta pļavā“ (no *sàuss*) un *sûneklis* ibid. 138 „ar sūnu aizaugusi vieta“ (no *sûnas*).

32239 var. (lei. *siūpuoklės* SzDi.) blakus *šūpuot*, *krejuoklis* (blakus *krejuôt*), *dzîvuoklis* (blakus *dzîvuot*) „rotaļlieta (*nazis nav bęrnam ne'kâds dzîvuoklis*, dzirdēts Kauguros); dzīvoklis", *mājuoklis* (blakus *mājuot*), *baruoklis* (blakus *baruot*), *gręmuoklis* blakus *gręmuot* (no kam ar *-uo-* laikam arī *ęduoklis*); tā vietā arī *gręmūklis* Ērgļos u. c.; ar *ū* laikam formas *ędūkšņa* Ērgļos u. c. „nesagremota barība dzīvnieka kuņģī" ietekmē. Sal. arī *ędūkļi* tp. Plāņos, *dzirdūklis* „dzirdes kanālis cūkas ausīs" Cesveinē, *kašūklis* ME „kasīklis", *pęrūkle* (jeb *perīkle*) FBR XII 16 „vista, kas per".

-ekl- senāk laikam pievienoja prīmāriem verbiem, *-ēkl-* — turpretim — verbālcelmiem ar *-ē-*; bet vēlāk, kâ rāda iepriekš minētie piemēri, radušies dažādi jaundarinājumi, ar ko izloksnes pa daļai cita no citas atšķiras un pa daļai svārstās *-ekl-* un *-ēkl-* lietošanā. Citus piemērus ar šo *-kl-* dod Hūgenbergers Mag. II 1, 67 skk., Bīlensteins LSpr. I 293 skk., Leskīns Nom. 496 skk. (no U; taču jāievēro, ka te patskaņu kvantitāte sufiksos bieži paliek neapzīmēta), FBR V 134, VIII 42, IX 138, XII 74, XIII 25, XV 176, XVII 57, XVIII 39, XIX 103 un 126.

Formas ar *i* priekš *kl* kâ *adiklis* (lei. *adìklis*) Aknīstē u. c. (citur: *adîklis*) ir laikam tādu formu pārveidojumi kâ lei. *malìkas*, *pavarìkas*, *stumìkas* u. c. Skardžus Lkžd. 129.

179. §. Minami vēl daži vārdi ar *-klis*, kas atvasināti no nōmeniem. Tādu formu kâ *burveklis* (no *burvis*), *mūžeklis* „der geht und eine Ewigkeit wegbleibt" (no *mûžs*) u. c. nozīme rāda, ka tās var būt darinātas pēc iepriekšējā paragrafā apcerēto verbālo atvasinājumu ar *-klis* parauga (*burveklis* var arī vārda *burvis* ietekmē būt radies senāka **bureklis* vietā); sal. arī jau 350. lp. minētās formas. Citos gadījumos turpretī, šķiet, ir senu piedēkļu ar *-k-* pārveidojumi. Tâ *jaûnêklis* (Raunā) jeb *jauneklis* atgādina lei. *jaunìklis* Jušk. tp., kas nav šķiļams no sinonimā *jaunìkis* (skat. Leskīna Nom. 467); tāpēc, šķiet, latviešu valodā **jauniklis* tādu formu kâ *mâcêklis*

ietekmē ir pārveidots par *jaûnêklis* resp. *jauneklis*[74]). Tâpat darināti varbūt ir vārdi *vieneklis* (ar nezināmu e kvantitāti) BW 22308 var. „vienīgais dēls“ un *pirmekļi* „kas pirmo reizi iet pie dievgalda“. No tās pašas saknes kâ *viducis* laikam ir atvasināts *viduklis* (BW 30563 var. un 32314 var., Jaunpilī u. c.) tp., tâpat *vidukle* (ar nezināmu u kvantitāti) BW 7411, 3 var. „vidējā dukte“ (sal. lei. *Vidùkliai* Skardžus Lkžd. 198 un *vidùkšlis* „Eisenstab in der Spule“ Becenbergera Lit. Forsch. 198); līdzīgi darināts ir laikam viensk. ak. *virsukli* (ar nezināmu u kvantitāti) Mag. VIII, 2719. nr-ā, jeb *vìrsūklis* ME „galotne“ (no *vìrsus*). Blakus ir *virsuklis* U (ar nezināmu u kvantitāti) „virši“ (no *vìrsis* tp.), kam varbūt pamatā deminutīvs ar *-uk(a)s* (skat. 187. §); sal. lei. *esukliai* blakus *esukai* (no *esiai* „Kannenkraut“) Leskīna Nom. 519. Neskaidra forma ir *birzūklis* „ātraudža egle“ jeb *birzuoklis* U „sausā zemē audzis koks“; vēl citas formas min. 180. §, Leskīns Nom. 504 un Skardžus Lkžd. 198.

180. §. Tâ kâ blakus *-lis* ir sinonims *-slis* (sal., piem., *kâplis* blakus *kâpslis* 171. § b), tad varēja dažkārt arī blakus *-kl-* (no *-tl-*) rasties *-ksl-*: *kavekslis* U (ar nezināmu e kvantitāti) = *kavêklis* vai „kauslis“ (LP IV 124; no *kauties*), *grę̃muokslis* U = *grę̃muoklis* (skat. 352. lp.), un tâpat ir darināta laikam arī sinonimā forma *ę̃duokslis* U, sal. lei. *perẽkšlė* blakus *perẽklė* Leskīna Nom. 501 sk. un bez tam Skardžus Lkžd. 201 sk. — Citos gadījumos, šķiet, *k* piedēkļu formās ar *-ksl-* ir vecs (vai arī radies no *g*): *dzę̃ruok(s)lis* jeb *dzę̃rûkslis* Сборн. LXVII 3, 18 (arī *cę̃ruok(s)lis*, sal. Būgas rakstu РФВ LXVII 234), sal. lei. *gerúokštas* (Būgas Aist. St. 185), *gerūkštė* jeb *gerankštis* tp. (Geitlera Lit. St. 83 un Leskīna Nom. 585); *darbākslis* U jeb *dârbuokslis* (Matkulē) „malkas pagale skalu

[74]) Jāievēro arī tādas formas kâ lei. *bernẽkas* jeb *bernėkas* (skat. Leskīna Nom. 509), ukr. *малеча* „nepilngadīgs cilvēks“, lat. *senex* u. c.

plēšanai"; *darvākslis* jeb *darvāksnis* „sveķains koks darvas tecināšanai" (sal. lei. *darvókšnis*); *dzirnākslis*[75]) ME (parasti *dzirnāklis* jeb *zirnêlis*); *šķiedrakslis*[75]) BB XVII 291 (ar nezināmu a kvantitāti) „ķirzaka", varbūt per metathesin no **šķierdakslis* un tas (skat. 65. §) no **šķirdakslis*, kas varbūt ar disimilāciju no **šķirgakslis*, sal. blaku formas *šķirgata* un *ķirzaka; sęrmuôkslis* (Valmierā) jeb *sęrmûkslis* (Raunā), sal. lei. *šermùkšlė* tp.; *kavâkslis* jeb *kavuokslis* (blakus *kavuoksnis*) „kauslis".

181. §. Dažkārt ir *-k(s)l-* blakus sinonimam *-k(s)n-*. No vienas puses, formām ar *-(s)nis* bija pa daļai tāda pati nozīme kâ formām ar *-(s)lis* (sal., piem., *acu mirklis* blakus *mirknis* 291. lp. vai *kaûslis* 171. § a blakus *bļaûsnis* 140. § b); no otras puses, šķiet, *-kl-* dažkārt ar disimilāciju pārveidots par *-kn-*, ja saknē *l*, skat. 110. § b un 140. § f., tâpat Leskīna Nom. 378; te laikam minams arī *āļuoknis* „pustraks cilvēks" (no *āļuôtiês*). Tâ kâ tagad blakus *-nis* ar tādu pašu nozīmi ir sastopams *-snis*, tad varēja dažkārt arī blakus *-kn-* (*-kl-* vietā) rasties *-ksn-*; tâ visdrīzāk vārdos *velēksne* 293. lp., *aûdzêksnis* ME jeb *aûdzeksnis* RKr. XVII 136 „audzēknis" (sal. *audzêknis* RKr. XV 71 un *audzēklis*), austr. *baruksnis* RKr. XV 107 (sal. *baŗuôklis* tp. 178. § f) un *puteksnis* jeb *putekslis* = *puteklis* 351. lp. Neskaidri darināti ir vārdi *uolaknis* jeb *uolākne* „яичница" (no *uōla*) un *ędūkšņi* jeb *ędûkšņas* (Ērgļos) „nesagremota barība dzīvnieku kuņģī", sal. *ęduokslis* 180. §. — Senu *k* (vai arī *g*), šķiet, rāda formas *uoleksnīte* (deminutīvs) BW 34047, 5 var. „rīta zvaigzne"; *dzęluoksnis* „dzeroklis" (sal. *dzęruok-(s)lis* 180. §); *kārtuoksnis, kārtâksnis* (tâ Krumbergam u. c.), *kārtākslis* jeb *kārtūksnis* „Blättermagen", sal. atbilstošās lei.

[75]) Sal. arī senīru *nathir* (viensk. ģen. *nathrach*) „ūdenscūska" u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 505 sk. un 508 skk.

formas Leskīna Nom. 502; austr. *oluksna*[76]) RKr. XV 104 „purvaina, staigna vieta (sevišķi mežā)“, sal. vietvārdu *Alûksne; dumūksnis* „purvs“ jeb austr. *dimuksnis*[77]) (Vecgulbenē) „mitra vieta pļavā“; *slāpuksnis* U „ūdeņaina zeme“; austr. *maucuksnes*[76]) RKr. XV 126, kāda zāles suga; *varḑukšņi*[76]), kāds stāds XVII 136; *salduoksne* jeb *saldūksne* U „Vogelbeerbaum“, *saldūksnes* (Aucē), sēņu suga (blakus vēl sinonims *saldūka* RKr. XVII 50), sal. lei. *šermùkšnė* „sērmūkslis“; *prieduoksne* „priedulājs“, sal. arī austr. *lìpuksnajs*[2] 284. lp.; *zaļuôksnis* „grünend, frisch“ (sal. lei. *žaliúokė*, sēņu suga u. c. Leskīna Nom. 516), sal. arī *męllûksnējs* 134. § b 4; *darveksnis* „skalu pagale“, sal. lei. *ožėksnis* „Spindelbaum“ u. c. Leskīna Nom. 379; *stubuŕksnis* RKr. XV 138 „koks bez zaru“ vai „labības stiebrs bez vārpas“ (blakus *stuburis* „celms“) un *pudurksnis* „Haufe von Lebendigem“ (blakus *puduris*); beidzamajos divi piemēros varbūt saskaņā ar 114. § *k* uzlūkojams kâ iespraudums *s* priekšā. Citus piemērus ar *-k(s)n-* skat. FBR XII 73 un XV 175.

182. §. Ar *-ksl-* saskaņas vārdu atvasināšanā dažkārt arī *-kst-*, sal. 353. lp. la. *dzęruokslis* blakus lei. *gerankštis*. *-kst-* rodams vārdos *zebieksts* U, *zebiêksta* RKr. XV 102, *zebiekste, zebēkste, žębaikste, žeberkste* jeb *žeberksne* U (par *-r-* sal. *žeberis* U tp.): lei. *žebenkštìs*[78]) tp.; daudzsk. nōm. *lēdzeŕkstis* RKr. XV 123, kāds stāds (blakus *lēdzirksni* U u. c. ME (s. v. *lēdzēkne*) „Wiesenkohl“; sal. lei. *lėgersas* un *lėgėstos*), *vidrikste* U (ar nezināmu i kvantitāti) „sium latifolium“ un *vīdrikste* (ar nezināmu i kvantitāti) „Spierstaude“ (blakus *vī-*

[76]) Formās ar *-uksn-* (no Alūksnes) *u* var būt radies no sena *u*, *ū* vai *uo*.

[77]) *-im-* blakus *-um-* varbūt tâpat kâ austr. formā *k'imūss* blakus parastajai formai *kumuôss*, 18. § c.

[78]) Sal. varbūt sensl. *zajęcь* „zaķis“ vai skr. *piśanga-ḥ* „iesarkans“ u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 508.

dirkšņi, viderksnīte, vidarsnīte tp.); un vietvārdos un upju vārdos *Aluokste* u. c. Būgam RSl. VI 6, *Cęraukste, Vadakste* (lei. *Vadakstìs* RSl. VI 13), (*i*-celms) *Sunāksts, Ilūkste.*

Tikai *-kt-* rāda vārdi *uôlekts, -s,* lei. *uolektìs* (Dusetās) tp., sal. *ęlks,* lei. *elkúnė* „elkonis" un gr. ὠλένη u. c.; *lecekts, -s* (piem., Valmierā; Jaunpilī u. c. *leceklis*).

m) **Sufiksi ar *-k-* (*-ķ-*, *-c-* un *-č-*)**

183. §. a) Formas ar *-(s)k(a)s* un *-(s)ka* : *sęsks* (lei. *šẽškas), spęķs* (lei. *spẽkas:* skr. *pīva-sphāka-ḥ* „von Fett strotzend"), *priêks, prieka* BW 28100 jeb *priêca, drùmsks*[2] RKr. XV 112, *druska* (: lei. *druskà* „sāls"), *ciska* (: lei. *kiškà* „pacele", skat. Lidēna rakstu MO V 198), *pluska* „pinka" (: lei. *plùskos* „Haarzotten" Būgam РФВ LXV 319), *bļauka, dzìrka*[2] „dzērājs", *plīska* Mag. IX 2, 238 jeb *pliska* U „noplīsis cilvēks", *lęska, plauskas* „blaugznas", *lauskas* (: sl. *luska,* par ko Būga l. c. 318), *làuska*[2] RKr. XV 123, viensk. ģen. *liskas* (*mèle*) BW 908, 1 var. „lišķis", *tūska; plūskas* „slūžas", *pìrskas* (viensk. ģen.) *kauls* RKr. XVII 73 „Steissbein", *utka* „Lausenickel", *pļūtka, skutk*[*a*] „ne visai tikumīgs skuķis" u. c. FBR XIV 88; skat. arī Leskīna Nom. 504 skk., Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 473 skk. un Hirta rakstu IF XXXII 288 sk. Ar *-ka* aiz kāda cita sufiksa — *êška* (: lei. *ẽdžia*), *rauška* „rijīgs zirgs" (sal. *rauša* 2 ME), *snauška* (jeb *snauža*) u. c. FBR X 28, XI 107 un XII 74; (nievīgi govju īsvārdi) *Raĩcka* (blakus *Raĩbaļa), Piecka* (blakus *Piektaļa*), *Uocka* jeb *Uočka* (blakus *Uotaļa*), *Sęška* jeb *Sęšķe* (blakus *Sęstaļa*) u. c. FBR VIII 70. *Uočka* ir pārveidota pēc sinonimās *Uočas* parauga, sal. arī *Raĩča* (= *Raĩcka*), *Zieča* (= *Ziedaļa*) u. c. FBR XIV 89, tâpat arī *Pieča* ME (= *Piecka*), *guôča*[2] „gotene", *meîča* (par to skat. ME) jeb *meîčka, veča* „veca sieva", sieviešu vārdi kâ *Grieča* (blakus *Grieta*), *Kača* (un lv. *Otsche* pilnvārda *Ottilie*

vietā Frišbīra Preuss. Wrtb. II 114) un *tepča* „neveiklis, lempis“ un (austr.) *soudu klepča* (lamu vārds) FBR XII 75.

Neskaidra ir *-cka* cilme; arī vārdā *žeīcka* ME (pēc *pīcka*?).

b) Deminutīvi ar nievīgu nokrāsu kâ *Jancis* (blakus *Janka* no *Jānis*), *Daucis* (blakus *Dauka* no *Dāvis*), *Jēcis* (blakus *Jęķus*, *Ješka* u. c. no *Jęķabs*), *Triñcis* (senāk Stalbē, skat. FBR XV 151; no *Trīne*) u. c. ir laikam atdarināti pēc aizgūtiem vārdiem *Ancis* (kâ teikts 115. §, tīri fonētiski no *Ansis* < v. *Hans*), *Spricis* < v. *Fritz*, *Brencis* (blakus *Labrencis*) < *Laurentius* u. c.

184. §. Formas ar *-(š)ķis: pušķis* (blakus *pusks* tp., skat. KZ XLIV 62 sk,), *kušķis* (lei. *kùškis*), *plušķis*, *sušķis* (lei. *sùskis*), *kašķis*, *drušķis* jeb (ar kursisku *o* < *u*) *drošķis* (Dundangā) „mazs, drukns cilvēks“ — spriežot pēc lei. *drùčkis* tp. — laikam no **dručķis*. Retumis *-šķis* laikam aizstāj senāku *-stis:* tâ, piem., vārdā *îkšķis* pēc viensk. ģenitīva *îkšķa* (ar *-šķ-* no *-stj-*) blakus *îkstis;* varbūt arī vārdā *ievāršķis* „pastalu aukla“ formas **ievārstis* (blakus *ievārstît*) vietā, *bīšķis* ME formas **bīstis* (sal. *bīstīkls* EH un *bīkstît* EH) vietā, *puõšķis* „puostītājs“ un *uošķis* (blakus *uoška* no *uostît*).

Kristībvārdu un govju vārdu nievīgajos deminutīvos *Aņķ(i)s* (no *Anna*), *Bruņķ(i)s* (no *Brūnaļa*), *Ziműķ(i)s* (no *Zīmaļa*) u. c. FBR XIV 89 un XV 151 ir laikam lv. deminutīvsufikss *-ke;* sal. arī *Emmiķis* 186. § b.

185. §. Piedēkļi ar *-ek-*, *-ak-*, (*-ak-*, šķiet, dažkārt ar asimilāciju radies no *-ek-*, skat. 35. § b) : *lîdęka* jeb *lîdaka*, lei. *lydekà* (arī *lîdęks*, lei. *lydèks* Jauņa Пон. гов. II 25), *asaka*, lei. *ašakà*, *valaka* Mag. IX 2, 223 jeb *viļaka*, *viļaks* jeb *vālaks* U (resp. *vāļaks* Mag. XV 2, 97; arī ar *-g-*: *vāļags* U) „vieta labībā, kur zirgs vārtījies“, *dūmaka* „dūmakains laiks“, *spļaudakas* Mag. IX 2, 223, *jātaka* „jāklis“ (*-t-* te no formas *jâtniēks* u. c.), *vainaks* „vainags“, latg. krepieczy (laikam = *krepèči* vai

krēṕeči; sal. *krę̄pas* U) „smarki (z nosa)“ Zb. XVI 217, *gubecis* „?“ BW 31247 u. c., skat. Leskīna Nom. 508 sk., Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 612 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 493 skk. — Ar *māseciņa* jeb *māsaciņa* „māsiņa“ BW 6387 (var.) sal. varbūt lei. *bernēkas* u. c. Leskīna Nom. 509 un Skardžus Lkžd. 125. — Izloksnēs, kur no *-tis* un *-cis*, *i* skaņai zūdot, fōnētiski ir radies *-c(s)*, retumis formas ar *-c(s)* no *-tis* deklinē kâ formas ar *-c(s)* no *-cis*, tâ austr. viensk. ģen. *cepeča* Sk. Do. 51 u. c. (parastās formas *cepeša* vietā) blakus viensk. nōminātīvam *cepec(s)* no *cepetis;* varbūt ar *-cs* senāka *-tis* vietā arī austr. *okacs* (viensk. ģen. *okaca*, viensk. ak. *okaci*) RKr. XV 104 „akacis“, sal. *akate* tp.

186. §. Sufiksi ar *-ik-* (*-iķ-*). a) Deminutīvi ar *-ika* (bez maiguma, arī zīmējoties uz pieaugušām personām): *Añnika*, *Marika* Kauguros, FBR XI 40 un XV 151; sal. lei. *karvika* „karvelė“ (ko min Neselmanis) u. c. Leskīna Nom. 511 sk., Skardžus Lkžd. 130, Ģeruļa Apr. ON 248 sk., Trautmaņa Apr. PN 172 un Brugmaņa Grdr. II² 1, 487 skk.

b) Formas ar *-iķis:* (atvasinājumi no nōmeniem) *klibiķis*, *melniķis* „melns zirgs“, *salniķis* „salns zirgs“, *strupiķis*, *strubiķis* (Dundangā), *skuôbiķis*² „skopulis“, *namiķis*, austr. (Varakļānos) *ḿęit'ičš* „meitās gājējs“; (darītāju vārdi) *dūriķis* (blakus *dur̃t*) un *miniķis* (blakus *minu*) BW 21036, *jumiķis*, *lãpiķis* (sal. lei. *lopikis* jeb *lopìkas*), *glũniķis*, *grabiķis* „pļāpa“, *grābiķis*, *rũniķis* u. c. Šās formas ar *ķ* (*c* vietā) var tomēr būt īsti latviskas, it īpaši tāpēc, ka tās pa daļai sastopamas arī Ziemeļvidzemē: var domāt, ka la. pirmvalodā *-iķis* vietā bijis kāds *-ik(a)s* (= lei. *-ikas*, pr. *-iks*, sl. *-ьcь*, skat. Leskīna Nom. 509 skk., Skardžus Lkžd. 127 skk., Meijè Ét. 344 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 487 skk.), un, pēc tam kad *ķ* > *c*, šis *-ik(a)s* citu nozīmē līdzīgu vārdu ar *-is* (tâ, piem., blakus *salniķis* ir sinonims *salnis*) ietekmē tika pārveidots par *-iķis*, kur nu *ķ* vairs nepārvērtās par *c*.

Tāmnieku izloksnēs Sarkanmuižā, Popē un Zūrās, kur (skat. T. Šmites rakstu FBR VIII 122) deminutīvus ar *-its* < *-ītis* 210. § lieto tikai retumis (visvairāk tajos ciemos, kas atrodas pilsētu tuvumā), ir deminutīvi ar *-iķ[i]s*, piem., *puīsiķs, brāliķs, vīriķs, siēviķs, mêtiķs*[2] (blakus *puīsis, brālis, vīrs, siēva, meîta*); šis *ķ* te laikam jāizskaidro tâpat kâ vārdā *kaķis* 85. § a. Turpretim ar nievīgu nokrāsu lietotos sieviešu vārdos kâ *Añniķis, Mariķis* u. c. Snēpelē FBR XVIII 23 un *Eñmiķis* (senāk) Stalbē XV 151 *-ķis* varētu būt radies no lv. *-ke* (sal. *Aņķ[i]s* 184. §), ja vien tikai tas nav (sal. ar iepriekš minēto *klibiķis* u. c.) pārveidots no *-ik(a)s* vai *-ika*.

187. §. Formas ar *-uk-* lieto vispirms kâ deminutīvus: *Līžuks* (blakus *Līze*), *Jāņuks* (blakus *Jānis*), *večuks* (blakus *vecis)* u. c. Ērgļos (bez maiguma), *Brenčuks, Spričuks, teļuks* (blakus *teļš*) u. c. Sausnējā BB XII 230 (mazuma izteikšanai; maigumu te izteic formas ar *-inč: Brenčukinč* u. c.), *maišuks* (blakus *maiss*), *suņuks* (blakus *suns*) u. c. Sēlpilī, augšz. *Annuks* (resp. *Onnuks* Lizumā vai *Aņņuks* Laubērē), *vęršuks, dęļuks* (blakus *dęls;* citur *dęluks*) u. c. Vestienā, *kuļuks* (blakus *kule)* jeb *kuļuka* u. c. Biržos FBR XII 73 sk.; citus piemērus skat. FBR V 153, VII 140, VIII 88 un 103, IX 138, X 28, XI 40, XII 27 un 88, XIV 47, 88 un 187, XV 64, 151 un 176, XVI 46, 87 un 144, XVII 57 un 152, XVIII 39, XIX 103 un 126, kâ arī Ceļos IX 381.

ļ vārdā *dęļuks* un *ņ* vārdā *Aņņuks* jāizskaidro vai nu ar *į*o-celmu deminutīvu (kâ *Jāņuks* u. c.) ietekmi, vai arī saskaņā ar 91. § c. Sal. lei. *varnùkas* jeb *varniùkas* u. c. Leskīna Nom. 517 skk. un Skardžus Lkžd. 137 sk., pr. wosux, sensl. *synъkъ* u. c. Ģeruļa Apr. ON 249, Trautmaņa Apr. PN 173, Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 491 skk., tâpat arī Becenbergera rakstā BB XXVII 184 sk.

Sens deminutīvs laikam ir (līdzīgi sensl. **vĕnъkъ*) *vainuks* (jeb *vaiņuks*) „vainags", sal. arī lei. *vainìkas* tp.

Citi atvasinājumi: *māsuciņa* jeb *māsucīte* BW 6387 var. un

12066 un *pikucītis* (blakus *pika* jeb *piks*). Ar *-ucis* beidzas deminutīvi *puikuc(īt)is* (blakus *puika*) u. c. Vecatē FBR XVI 87, *veprucis* (blakus *vepris* JlgRKr. II 130, *Annuc[i]s* u. c. RKr. XVII 138, sal. lei. *šeirukis* Leskīna Nom. 519; tad vēl — formas kâ *tẽvucis* BW 23402 un 23389 (citur: *tẽvuocis*; blakus *tẽvs*), austr. *ikucs* „īkšķis" RKr. XV 115 u. c., (demin.) *kabucītis* XV 117 „vecs kažociņš", *viducis* (blakus *vidus* tp.), austr. *vidrucs* 143 „cūkas speķa vidējais sāngabals", *klukucis, rupucis* (blakus *rupjš), rāpucis* „mazs, vēl rāpojošs bērns" (blakus *rāpt*), *pẽmpucis* (blakus *pempt*), sal. lei. *bildùkas* „draiskulis" u. c. Leskīna Nom. 516, Skardžus Lkžd. 136 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 491 skk.

Adjektīva substantīvējums ir *bẽruks* (jeb *bẽŗuks*, kas laikam no *bēris*), sal. lei. *bėrùkas* jeb *bėriùkas* u. c. Leskīnam Nom. 517 un Skardžum l. c. 137.

188. §. Piedēkļi ar gaŗu patskani priekš *-k-*. 1. Ar *-âks* beidzas visi komparātīvi, piem., *labâks* (: *labs*) vai *gaŗâks* (: *gaŗš*). Ar šo *-âks* identisks ir lei. *-ókas*, piem., vārdā *mažókas* „pamazs" vai „(drusku) par mazu", skat. Otrembska Narz. Twer. I 168 sk. Dažreiz lei. formas ar *-ókas* tulkojamas tieši ar vācu komparātīvu, skat. Kuršaiša Gramm. 1534. § un Frenkeļa rakstu Slavia XIV 505[1]; un šā lei. valodas piedēkļa nozīme ir pazīstama arī la. valodā, piem., *zeķes tādas knapākas* (jeb *paknapas*); *viņš te ilgāku laiku nav rẽdzẽts*. Šis pats piedēklis ir laikam arī sensl. vārdā *novakъ* „qui modo advenit", lat. *merācus* (blakus *merus*) u. c.; par to arī Leskīns Nom. 515, Skardžus Lkžd. 134 sk., Becenbergers BB V 97 skk., Johansons XIV 173, Prelvics XXII 97[1], Persons Studia etymologica 117, Zolmsens Beitr. I 129[1] un Brugmanis Grdr. II² 1, 498 skk.

Tās pašas cilmes ir laikam arī augšzemnieku piedēklis mazliet nievīgajos Augškurzemes deminutīvos kâ, piem., *teļòaks*[2] (: *teļš*) Aknīstē u. c., *bãrnòaks*[2] (: *bẽrns*) Neretā u. c. jeb *bãrņòks*[2] Sunākstē, *Pẽteroâks*[2] (: *Pēteris*) Biržos u. c., skat.

FBR VII 140, XII 74, XIII 88, XV 176, XVI 46; sal. lei. *teliõkas, berniõkas* u. c. Skardžum l. c. 133 un (?) īru *brommach* „kumeļš" G. S. Leina (Lane) rakstā Language VIII 295.

2. Liekas, ka tā pati nozīme ir piedēklim *-ēko-* austrumizlokšņu deminutīvos kâ *bȃrnāks*[2] Trasunam 10 jeb *bārņāks* Kārsavā, *sunāks* Zvirgzdinē u. c. jeb *suņāks* Kalupē (: *suns*) u. c., skat. FBR X 28, XII 53, XIII 49, XVII 57, XVIII 39; sal. lei. *bernẽkas, šunẽkas* u. c. Skardžum l. c. 126 un arī lat. *vervēx, vulpēcula* u. c.

Ar šo pašu piedēkli ir arī adjektīvs *pęlęk̃s* = lei. *pelẽkas*.

3. Sens *-īk-* ir vārdos *māsīce* jeb *māsīca* „vīramāsa" (: *māsa*) un *mātīce* jeb *mātīca* „vīramāte"; sal. lei. *Vaškýkė* „Vaškio duktė", *karvýka* „karvytė", *brolykas* „brāļadēls" u. c. Skardžum l. c. 131, pr. *bratrīkai* „brāļi", kr. *сестрица* „māsiņa" u. c., skat. Trautmaņa Apr. PN 173 un Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 495 skk. Bez tam: *sivēnīce*[79-80]) un *kumelīce*, sal. *telīdze* 193. §.

4. *-uok-* (laikam no pirmbaltu *-ōk-*) ir vārdā *tęvuocis* „vīratēvs"; sal. lei. *veliuoka* „velns" u. c. Skardžum l. c. 140.

5. *-eik-* ir upes nosaukumā Draveykenuppe kādā 1430. g. senrakstā (no Palsmanes) Livl. Güterurkunden I, 256. nr-ā; sal. daudzos lei. un pr. vārdus ar sufiksālu *-eik-* Būgam LtT I 82 skk., Trautmanim Apr. PN 171 un Skardžum l. c. 157 sk.

189. §. Substantīvi ar *-nieks*, siev. dz. *-niece*. Priekš *n* te atrodam *i* vai (dial.) *e*; *-in-* = lei. *-in-* (piem., *laukiniñkas*), pr. *-in-* (piem., laukinikis) un sl. *-ьn-* (piem., sensl. *dvorьnikъ*). Formas ar *-in-* ir laikam atvasinātas no adjektīviem ar *-ino-s, -ini-s* vai *-inio-s;* par to arī Torbjörnsons Symb. philol. O. A. Danielsson octogen. dic. 372 sk. Un *-en-* saskan ar lei. *laukeninkas* u. c. Lit. Mitt. V 47 un 119, Becenbergera BGLS 107 sk. u. c., pr. daudzsk. dat. auschautenīkamans (ja *e* te ne-

79—80) Varbūt no **sivēnnīce* (sal. austr. *kumel'ńeica* Ceļi IX 381); pēc *sivēnīces* parauga tad *kumelīce?*

aizstāj platu *i*) un sl. *učenikъ* u. c. Agrākā atšķirība starp *-in-* un *-en-* ir tagad pavisam izzudusi; *-en-* sastopams it sevišķi Kurzemes rietumos un vidienē, tâpat arī Vidzemē, kamēr *-in-* autoram zināms no Latgales, Apukalna (Vidzemē), Biržiem u. c. (Sēlijā), sal. arī piemērus, ko dod Adolfi 12 skk. Patskanis *n* priekšā ļoti bieži ir zudis un, proti, vairāk g a ŗ ā k ā s nekâ ī s ā k ā s formās (par to A. Ābele FBR IX 102), sal., piem., *nīgrandnieki* blakus *skruñdenieki*. Ī s ā k a j ā s formās patskanis *n* priekšā paglābies īpaši tur, kur, patskanim zūdot, rastos neērta līdzskaņu grupa (*cn, dzn, ļn, ņn, ģn, ķn, nn, tnn, drn, kln* u. c.), sal., piem., *laucinieks* (blakus *nīkrācnieks*), *bundzinieks* (blakus *garīdznieks*), *vaļinieks* (blakus *savvaļnieks*), *bruņinieks, kuģinieks* (blakus *kuģniecība*), *gudrinieks* u. c. blakus *saimnieks, dārznieks, zemnieks, miesnieks, kurpnieks* u. c. Patskaņa *i* resp. *e* liktenis priekš *n* bez tam ir pakļauts arī individuālām un dialektiskām svārstībām, un izloksnēs (īpaši a u s t r u m u), tâpat arī vecos tekstos atrodam vēl formas kâ *dārzinieks, sliminieks, zeminieks* u. c. rakstu valodas *dârznieks, slimnieks, zemnieks* u. c. vietā. Izskaidrot *ie* (vai tas no *ei* vai *en*?) la. piedēklī *-niek-* ir pagrūti[81]), it sevišķi tāpēc, ka nav zināms, no kā radies *i* sl. formās ar *-nikъ* un vai lei. *-nink-* nav ieviesies no žemaišu dialekta, kur *-nī-* tīri fonētiski varēja pārvērsties par *-nin-*, skat. 167. lp. Kâ aizrāda Skardžus Lkžd. 140, *-inink-* it sevišķi raksturīgs žemaišiem un to tuvumā atrodamām augštaišu izloksnēm, kamēr pārējās augštaišu izloksnēs tai vietā ir *-inyk-*, kas senāk lietots arī

[81]) Mikola savā darbā Die älteren Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch 33 apgalvo, ka la. piedēklis *-nieka-* esot aizgūts no krievu valodas. Bet aizgūt gan mēdz nevis piedēkļus, bet vārdus, no kuŗiem tad vēlāk var abstrahēt kādu piedēkli. Bet veci latviešu aizguvumi ar *-nieks* no krievu valodas nav zināmi, un vecajā patapinājumā *baznîca* krievu *-i-* ir aizstāts ar la. *-ī-*. — Par labu ieskatam, ka *ie* radies no *ei*, runā tādas lei. formas kâ *mušeikà, juodeīkis, prieštariẽkas* u. c. Skardžus Lkžd. 159 sk.

Mazlietuvā. Gluži izolētajā pr. Wirssneick (blakus Wyrssnecke; varbūt e <*ei*?) Trautmaņa Apr. PN 118 *ei* (ja tas pareizs) varbūt radies no *ī* vai arī no tādām formām kâ Dirgeiko u. c. turpat 171 sk. Ka piedēklis *-nīk-* ir bijis arī la. valodā, liecina varbūt tādi ieraksti kâ Burtnic Livl. Güterurkunden I, Nr. 39 (no 13. g. s.), Burteniker turpat, Nr. 195, Burtenigh Nr. 277, Burtnicke Nr. 357, Burttenieck Nr. 510, Burthnick Nr. 526, Burtnick Nr. 613, Burtnicke Nr. 644 (tagad: *Burtniēki*), semenicken (*zemnieki*) Nr. 63, Strowpenicken Nr. 654, -muisenick Bulmerinka Vier Bücher I 352, Rattenix 358, darbenicke 367 (blakus šām formām arī Mele-semeningk turpat II 305; laikam ar kursisko *-nink-*); šais senrakstos la. *-ie-* citur parasti transkribē ar e. V. Kiparskis St. balt. VI 65 gan domā, ka te la. *-iek-* aizstāts ar vlv. *-ik*. Bet arī tāmnieku *-niks* (Dundangā, piem., *loũcniks laũcinieka* vietā blakus *lībẹts* <*lībietis*) liekas ir saīsināts no *-nīks*, un kursiskajā *-nīk-* laikam gan meklējams pirmbaltu *ī*. Blakus siev. dzimtes izskaņai *-niece* ir arī *-nīca* jeb *-nīce;* rakstu valodā tikai aizgūtajā vārdā *baznîca, lemesnīca, pavārnīca* un jaunvārdos kâ *slimnīca* u. c., citādi tikai izloksnēs, it sevišķi Latvijas austrumdaļā, kur blakus vīr. dzimtes izskaņai *-nìeks*[2] (> austr. *-nìks*[2]) sastopama siev. dzimtes izskaņa *-nîca* > austr. *-neîca* (par intonējumu A. Ābele FBR XV 199 sk.), piem., *sàimiñeîca*[2] blakus *sàimiñìks*[2] Višķos Ceļi IX 381 u. c. Izskaņas *-ca (-ce* vietā) dēļ, kâ arī tādēļ, ka to sastop it sevišķi Latvijas austrumdaļā, *-nīca* līdz ar lei. *-nyčia* laikam aizgūta no krievu valodas, kamēr *-nīce* varbūt ir identiska ar lei. *-nykė* (jeb *-ninkė*). — Ja piedēklī *-niek-* divskanis *ie* būtu no *en* un lei. *-nink-* nebūtu radies no *-nīk-*, tad la. *-nieks* būtu apmēram tādā attieksmē ar lei. *-ninkas* kâ sav. *kuning* ar senīsl. *konungr* u. c., skat. Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 485 skk.; par šo piedēkli skat. arī Skardžus Lkžd. 141 skk. līdz ar norādīto literātūru.

Visparastākās — tâpat kâ arī lei. valodā — ir no substantī-

viem darinātās formas ar *-nieks*, kas apzīmē kādu personu pēc viņas nodarbošanās, stāvokļa, dzimtās vai dzīves vietas utt., piem., *rij(i)nieks, putninieks, amatnieks, mìesnieks, kuŕpnieks, mucinieks, kruõdzinieks, dàŕznieks, daŕbinieks, bļuõdnieks, drav(i)nieks, dumpinieks, sūdzībnieks* „kas labprāt sūdzas", *tìes(i)nieks* „kas tiesājas; tiesnesis", *paduomnieks, bērinieks, sìenìnieks* „siena strādnieks", *maļcinieks, vaļinieks, savvaļnieks* „brīvprātīgais", *bandinieks, sàimnieks, zemnieks, muižnieks, radinieks, brālnieks* „brālis" (sal. senkr. братеникъ tp.), *māsnīca* „vīramāsa; māsīca", *neguodnieks, mājinieki, pìlsētnieks, vidzemnieks, rīdzinieks*. Runājot par kāda pagasta apdzīvotājiem Vidzemē — un arī tikai rietumdaļā — šo piedēkli pievieno tikai pie pagastu vārdiem ar *-ži* (piem., *pabažnieks*, bet, piem., *skultietis)*, bet Kursā un Zemgales rietumdaļā arī pie visiem citiem vietvārdiem, piem., *skruñdenieks*. Dažās izloksnēs arī ar deminutīvu nozīmi: *Jànenieks*[2] „pusaugu Jānis", *Mìldenîca*[2] „pusaugu Milda" u. c. Ērgļos FBR XI 16, austr. *vucinìks*[2] (: *vucins* „auns") Zasā XIII 88. Vārdi, kas apzīmē ko priekšmetīgu: *zâlniēks* (Kauguros) „zālājs" (sal. sl. *travьnikъ* tp.), *pęlavnieks* (sal. lei. *pelùdnykas* tp. Skardžum l. c. 145), *siernieks, sālnieks* jeb *sālnīce* „sālstrauks" (Džūkstē un Lestenē tai vietā formāli neskaidra *saļnīka*[2]), *iesalnīce* (sal. lei. *šalyklinykas* Skardžum l. c. tp.), *sēklinieks* jeb *sēklenīce, kaklinieks* (lei. *kaklinìñkas)* „kaklasaite", *miltenīce* jeb *miltinieks* „miltu ēdiens" (sal. lei. *pipirninkas* „piparkūka" Skardžum l. c.), *pakulnieks* „pakulu audums", austr. *prìškenìks*[2] RKr. XV 131 „priekšauts", austr. *pìerstinìks*[2] 130 „uzpirkstenis", *pirkstenieki, pirkstainieki* (sal. *pirkstaiņi*) jeb austr. *pierśt'iñeicys* BW 7293 (var.), *jērenīce, ābelnīce, zemnīces* „zemenes", *mēnesnieks* „mēness", *mēnesnīca* u. c. — Ar *-is-* (par to 197. § d) priekš *-n-:* austr. *rubisńeica* „rubeņu mātīte" BW 2668[1] un 2686, 1 (924. lpp.) un *medisńeica* „medņu mātīte" 2502[1] (918. lpp.) un 2675, 1 (924. lpp.).

Atvasinājumi no adjektīviem, skaitļiem (pazīstami arī lei. valodā, Skardžum l. c. 146) un adverbiem: *gudrinieks, slimnieks, īstnieki* jeb (Remtē) *îsinieki*[2] „asinsradinieki“, *tukšinieks, labinieki, vaļīgnieks* (Birzgalē), *desmitnieks, uotrinieks* jeb (Cēsīs) *uotarnieks, pretinieks.*

Dažas formas ar *-nieks* šķiet atvasinātas no verbiem; tâ *krâpnieks* (lei. *kropininkas* Skardžum l. c. 147) blakus *krâpt*, lei. *krópti; trūcenieki, saduomniece* (laikam pēc *paduomnieka* parauga), *sagādniece* BW 1342, 2 (884. lpp.) „sieviete, kas spēj vai mēdz kaut ko sadomāt vai sagādāt“. Formu *medinieks* tagad var attiecināt tikai uz verbu *medît*, bet atvasināta tā laikam ir no lei. valodā paglābušās adjektīva *medìnis* „meža“, un arī *stràdnieks* varbūt nav atvasināts no *stràdât*, bet gan no izloksnēs vēl sastopamā substantīva *strāda* (kas laikam no kr. *страда*). Forma *jâtnieks* attiecināma varbūt uz tādu substantīvu kâ lei. *jotis* „kavalerija“ (Skardžum l. c. 593) vai arī uz kādu lei. vārdam *jótas* „beritten“ atbilstošu formu. Formas kâ *sargātnieks, zinātnieks, runātnieks* u. c. atgādina lei. *kapotininkas* „miško kirtējas“ (Skardžum l. c. 147), kam pamatā laikam ir kāda forma *kapotė*, sal. *važiõtė* „važiavimas“, *kapõtė* „kapojamasis įrankis“ u. c. Skardžum l. c. 352.

Citus piemērus un atsevišķas izlokšņu formas ar šo piedēkli skat. Bīlensteina LSpr. I 288 skk., FBR III 51, 52, 96, IV 44, 56, 71, V 135, 153, VI 31, 54, 94, VII 131, 140, VIII 10, IX 125, 138, XI 11, 16, 72, 106, 132, XII 16, 60, 66, 74, XIII 20, 39, 49, 81, 88, XIV 187, XV 176, XVI 46, 121, 145, XVII 57, 127, XVIII 12, 23, XIX 103, XX 20, 46, 66 un Ceļos IX 381.

190. §. La. valodas adjektīva piedēklis *-iska-* atbilst lei. *-iška-*[82]), pr. *-iska-*, sl. *-ьsko-*, ģerm. *-iska-*, gr. *-ισκο-*, lat.

[82]) Varbūt kontāmināts no *-iša-* < ide. *-isko-* un *-iska-*, skat. ZslPh. XVI 112 sk., šeftelovica rakstu KZ LVI 197 un E. Frenkeļa Balt. Sprachw. 46 sk.; sal. *juõčkis* (droši vien no **juõdiškis)* „dzīvnieks ar melnu spalvu“ blakus *juõdskis* (laikam no **juõdiskis*) tp. un formas kâ *vagìšius* „zaglīgs cilvēks“ u. c.

un ķeltu *-isco-*, un tas ietveŗ varbūt komparātīvpiedēkli *-is-*, tâ ka *-isko-* — ar zināmo *-sk-* un *-st-* miju — varētu būt parallēlforma superlātīvpiedēklim *-isto-*, sal. Brugmaņa Grdr. II² 1, 501 skk.[83]). Produktīvs šis piedēklis la. valodā ir tagad vairs tikai svešvārdos, kas atdarina vācu formas ar *-isch* (piem., *polītisks)* un jaunvārdos kâ *tàutisks, valuodniecisks* u. c. Vecs mantojums ir samērā nedaudzi atvasinājumi ar to: (no substantīviem) *luõpisks, bãbisks, ārisks* u. c.; (no adjektīviem) *liẽlisks, garenisks, apalisks* u. c.; sal. lei. *bóbiškas, svetimiškas* u. c. Skardžus Lkžd. 150 skk., pr. (viensk. ak.) *prūsiskan*, tikrōmiskan u. c., sav. *altisc* „vecs" u. c. Var arī, piem., teikt: *viņa valuoda nav īsti latviska*, bet krievu „русский язык" ir latviski tikai: *krievu valuoda.*

Substantīvēti adjektīvi: viensk. ak. *vīrisku* „vīrieti", *sievisku* „sievieti" 1689. g. Glüka bībeles tulkojumā, viensk. nōm. *sieviska* Bīlensteina LSpr. I 292 no Stendera (tagad to vietā atvasinājumi *vīrišķis, siẽvišķis*; sal. lei. *vyrìškis* tp. Jušk. 681 un Niemi 1345. nr-ā un *moterìškė*), sal. lei. *výriškas* „vīrietis" LChr. 212,16, veclei. *māt(e)riškas* „sieviete" 254,1,9 (skat. arī Spechta rakstu KZ LXVIII 37); austr. daudzsk. nōm. *maîtiskī* „sievietes" un *puisiskī* (ar noteikto adjektīvu galotni) „vīrieši" Jaunrozē, viensk. nōm. *maîtisks* RKr. XV 126 *(meitiska* Bīlensteinam l. c. jeb *meitišķis* U) „sieviete", *puisisks* 131 „vīrietis"; sal. lei. *du põnišku* „divi kungi" Jurkš. 24, sorbu *ženska* „sieva" (Ščerbam Восточно-луж. наречие I 105; par to arī Potebņa Зап. III 33), gr. νεᾶνίσκος „jauneklis" u. c.

Augšz. izloksnēs *-isk-* vietā sastop arī savādo *-usk-* : *viduskais* ME (ar *u* varbūt pēc *viduvējs* parauga) parastā *vidisk(ai)s* vietā, *âruska* u. c. Lazdonā u. c. FBR IX 133, *gerenusks* (= *garenisks*) u. c. 138 un 158, *meîtusk'īš* u. c. Zvirgzdinē X 28 jeb *mẹituskīs (dorbs)* Pildā XIII 49, (adv.) *vācuski* EH, *trokuskai* (= *trakiski*) u. c. Biržos XII 90; sal. lei. *Néndruškė* (kāda pļava) u. c. Skardžum l. c. 162 un Būgam Židinys 538.

[83]) Citādi par to domā Krečmers Glotta VII 349 sk.

Ļoti parasts vēl tagad ir *-isk-* adverbos ar *-iski, -išķi* jeb (vecs daudzsk. instr.) *-iskis* un atvasinājumos ar *-išķis* un *-išķîgs*. Adverbi: *labiski, gariski, plakaniski* LP I 155, *sevišķi* (jeb sawiske Und. Ps. 28,25): lei. *saviškaĩ; dziêd purviski* (no *purvs*), *āriski* (no *ārs* vai *āre*, skat. Etn. IV 145) BW 600, *plātiski (sist)* „mit der Fläche (schlagen)", *pa gaîliski* LP I 113, *atmuguriski* U, *luõpiski, ratiski (griezties)* LP VII 1, 327, *iêt tîtaviskis* (no *tîtavas*) 418, *pārvęlk rę̃s*[*n*]*galiskis* 418, *stakliski* (no *stakle*) *pārplêst* 545, *bezguodiski* (Rucavā) „negodīgi", *pretiski* (Svētciemā), *pa kundziski* BW 7042 var., *rudeniski (dziêdât)* 358, *riteniski* (no *ritenis*) *velt* LP I 164; pēc tāda parauga (un arī pēc vārda *gareniski* parauga) varbūt darinātas formas ar *-en-: veĺteniski* RKr. XVII 62 „kopfüber", *jâteniski* U (no *jât;* skat. tomēr arī Zubatija rakstu IF III 145), *ripeniski* (no *ripa*) *laist* LP VII 1, 176, *šļūteniski vilkt* I 164 (U min arī *šļūtiski* tp.), *krusteniski* (jeb *krustiski* U) Treilanda Мат., 463. sakāmv.; *klupiniskis* (blakus *klupiņu* tp.) „in kurzem Galopp" (sal. Zubatija rakstu IF III 132); *blīviski* U „fest gestampft" (no *blīvêt*), *slīdisku* U „rutschend" (no *slîdêt*); *pa preiliskam* (Vārkavā) „kâ Preiļos" (piem., runât); *(pa) vāciski* (= lei. *vókiškai*) jeb *vāciskis* (sal. sensl. *slověnьsky* „slaviski") u. c., skat. arī 477. § a. — Nōmināli pārveidojumi: *melnišķis (cilvẽks* U) „ein brünetter (Mensch)"; *slatišķis* „Slates iedzīvotājs" u. c. FBR VII 141 (sal. lei. *kauniškis* „kaunietis" u. c., skat. arī Skardžus Lkžd. 158 sk.); *tēvišķîgs, dievišķîgs, bērnišķîgs, brīnišķîgs, debešķîgs* U (laikam no **debesišķîgs*)[84]) u. c. U u. c. min arī tādas formas kâ *brīnišks* „brīnišķīgs"; tâ kâ tādas formas sastopamas ne tikai augšzemnieku dialektā (kur *-šk-* var būt radies no *-šķ-*), tad tās laikam ir radušās, kontāminējot formas ar *-isks* (piem., *brīnisks* 17. gadsimtā tulkotajos Zālamana sakāmvārdos XXX 18)

[84]) Tâ varbūt arī *iekšķîgs* no **iekšišķîgs*, sal. *ârišķîgs*.

un *-išķis* (sal. *vīrišķis*) vai *-išķîgs*. Neizprotams ir o priekš *-sk-* daudzsk. datīvā ſemmoskims „(niedrigen >) demütigen“ LLD II 25, 4, viensk. akuzātīvā ſemmoske Und. Ps. 38, 20 (un arī Ev.); sal. ar to varbūt ſemmoyan (wetan) Ev. „zemā (vietā)“. Dīvains ir arī a *(ā?)* formā wussaske Und. Ps. 42, 22 jeb wuessaske 53,30 = *visaški* U „visādi“; ja šās formas ir lasāmas ar *ā*, tad varbūt tās ir radušās, kontāminējot **visiski* jeb **visišķi* (sal. lei. *visiškai*) > *viski*, **višķi* 473. § un *visâdi* tp.; sal. *līdzākši* „blakus“ Mūlenbacham Изв. IX 3, 256. — Citi piemēri un sīkumi par šo piedēkli FBR XII 60, 74, XIII 49, 88, XV 161¹, 176, XVI 46, XVII 44, 58, XVIII 39, XIX 103.

n) **Piedēkļi ar *-g-***

191. §. Formas ar *-gs* un *-ga* ir reti sastopamas: *lizgs* (Zūrās) „lizda“ (blakus — ar pazīstamo *-zd-* un *-zg-* maiņu — *lizds*), *ruzgs* RKr. XV 133 „iesarkans“, *dzīga* „dzīve“, *lizga* „ein Leckermaul“, *nirga* (blakus *nira*) „Taucherente“, *vędga* U „Eisaxt“ (varbūt *g* priekšā ir zudis kāds patskanis, sal. lei. *vedegà*, pr. wedigo), *strūga* „ūdens strūkla“, *buzga* „runga“ IF XXXIII 126; sal. Brugmaņa Grdr. II² 1, 506 skk. un Šefteloviča rakstu IF XXXIII 139 skk. un 147 skk.

192. §. Piedēkļi ar *e, a, ā, uo* priekš *g: uodęga* „aste“ : lei. *uodegà* tp., *mędaga* Etn. IV 146 „lietas koks“ : lei. *medžiaga*, *dardedze* jeb *dardadze* U „varavīksne“ (blakus *dards* „raibs“), *vanags*, lei. *vānagas:* pr. sperglawanag „Sperber“, *nārags* U (Krumbergam *nārâgs)* „Fischerstange mit stumpfem Eisen am Ende“ (sal. Leskīna Nom. 524), *nuorags* jeb *nuoręgs* U „sāpes“, *vārags* U „kāds vārīts ēdiens“, *vilags* U, *vīrags* jeb *vęrags* U „atvars“, *stīlāgs* jeb *stīladzis* U „Griffel, Stift“, *mauragas* (Būga РФВ LXXII 196 sk. salīdzina ar to kr. муро́г) jeb *muragas* U „Mauseohr“, *nuoraga* U „Bibernell“, *šķinaga* (piem., Valmierā) „gaŗa rīkste“, *šķīnagas* U „grozu pīšanai sagatavotas rīkstes“, *kabadze* RKr. XV 117 „kalsna,

veca sieviete vai liesa govs", *skabarga* (piem., Valmierā; jeb *skabargs* U), varbūt (?) no **skabraga*, skat. 109. § b; *āluogs* U „liels caurums drēbēs"; *vāluôdze* jeb **vālūdze* (no kam austr. *vuołyudzę* BW 2127, 3, 904. lp. jeb *vuoleudzę* 2686, 1, 924. lp.), lei. *volungẽ*, skat. IF XXXIII 126 (sal. lei. upju vārdu *Bebrunga* Sproģa Географ. словарь древней жомойтской земли 18. lp.); sal. Leskīna Nom. 524 skk., Skardžus Lkžd. 103 sk., Trautmaņa Apr. PN 174, Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 628 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 508 sk. un 510 skk. — Minama būtu vēl forma *Alūdzes* (zemnieku māja pie Ķēčiem).

193. §. Piedēkļi ar *-īg-*. Adjektīvi ar *-îgs*[85]) (= lei. *ìngas:* pr. -ing(i)s, skat. Apr. Gr. 84. §, Leskīna Nom. 526 skk., Skardžus Lkžd. 106 skk., Ģeruļa Apr. ON 247, Brugmaņa Grdr. II² 1, 509 sk. un Becenbergera rakstu KZ XLI 81 skk.[86])) ir atvasināti, pirmkārt, no substantīviem, un tie nozīmē, ka kam (bagātīgi) piemīt tas, ko izsaka pamatvārds: *zâlîga pļava* Trikātā u. c. (: lei. *žolìngas* tp.), *pienīgi* (: lei. *pieningas*) *luopi* LP V 120 un *guovis... brīnum pienīdzes* (= lei. *pieningės* Skardžus Lkžd. 121) ME s. v. (blakus arī substantīvs *piēnīdze* Bīlensteina LSpr. I 298), *sàlîgs, slavîgs* (: lei. *šlovìngas*) RKr. XVI 176, *pràtîgs* (lei. *protìngas*), *gùodîgs, kàunîgs* (no kam *kaunīdze* BW 1554 var.; sal. lei. *gẽdingas* un pr. *nigīdings), naîdîgs, dusmîgs, sirdîgs* (lei. *širdìngas* „sirsnīgs; dusmīgs"), *rasmīga dzīve* BW 3194 var., *ražîgs* 8062, 3, *ârîgs* Mag. XIII 2, 66 „ākstīgs", *vējîgs* (= vieglprātīgs) : lei. *vẽjingas*

---

[85]) Ar la. *-îga-* < *-ingá-* saskan lei. dial. viensk. nōm. *garbingà* u. c. Jušk. 698 s. v. *galìngas;* turpretim, piem., Gulbenē FBR V 143 un Lizumā tai vietā ir *-ìga-*[2].

[86]) Jāgičs AfslPh. XXXI 232 te pievieno arī kr. -яга vārdā скупяга „skopulis" u. c. Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 628; par to arī Potebņa Зап. III 633 sk. un Volteris Разысканія по вопросу о грамматическомъ родѣ 133 skk.

„vējains (laiks)“, *mę̣lnmatīgs* BW 12167 var., *vilnīgs* ME (lei. *vìlningas* Skardžum l. c. 111) „vilnains“, *bezgalîgs, mutîgs, plecîgs* (sal. lei. *petìngas* tp. Jušk. 699), *priêcîgs, vaļîgs, spècîgs, sparîgs, viltîgs, vaĩnîgs, bērnīgs* (blakus *bērnīdze māte* Treilanda Мат., наrов. 399; sal. lei. *vaikìnga* „trächtig“); *telīdze* „govs neilgi priekš vai pēc atnešanās“ un austr. *teľēga* (<**telīga*) „grūsnēja“ Kaldabruņā FBR XVII 58, sal. lei. *telìnga* (*kárvė*) Leskīna Nom. 526 sk. — Šis *-īgs* lietošanā skaŗas ar *-ains* 158. §; sal., piem., *miltīgi* jeb *miltaini* (arī: *miltuoji*) *rāceņi* (bet *acîgs cilvẹ̄ks*, pretstatā *acains rācenis*). Gluži izolēta ir iepriekš minētā forma *mę̣lnmatīgs* (*mę̣lnmatains* vietā); parasti ar izskaņu *-īgs* ir abstraktas nozīmes salikteņi, no kā atvasina arī formas ar *-ība* 218. §; piem., var būt gan *stūrgalvîgs*, tomēr ne **sešgalvīgs*, bet gan *sešgalvains*.

Pie iepriekš minētām formām nozīmes ziņā var pievienot vēl tādus darinājumus kâ *aûgstpràtîgs, ârpràtîgs, bezdìevîgs, pãrgalvîgs* u. c. Tâ kâ, piem., blakus *pãrgalvīgs* bija *pãrgalvis* vai blakus *bezdievīgs* forma *bezdievis* un tâ kâ *-îgs* ļoti bieži gadās blakus substantīviem ar *-ība* 218. §, tad dažkārt arī no dzīvu radījumu nosaukumiem ir atvasināti adjektīvi ar *-īgs* (blakus tiem bieži ir substantīvi ar *-ība*), kas apzīmē līdzību vai piemērīgumu kam: *nelietîgs* (blakus *nelietis*), *zaglîgs* (blakus *zaglis*), *blèdîgs* (blakus *blèdis*), *pūcîgs, brālîgs*, sal. lei. *kareivìngas* „kareivīgs“, *vyringas* „vīrišķīgs“ u. c.

Gluži izolēts nozīmes ziņā ir tagad *sudabrīgs* Liepnā jeb (austr.) *sudobreigs* BW 13595, 20 „sudraba“, sal. lei. *akmeningi rykaĩ* „akmens trauki“ LChr. 31,2.

Atvasinājumi no adjektīviem (kas izceļ īpašības pastāvīgumu tâpat kâ atvasinājumi no verbiem): *veiklîgs* BW 3194, *laipnîgs, tīrîgs, veselîgs, slimîgs, barḑzîgs, agrîgs*, sal. pr. labbīngs „labs“; (abstraktākā nozīmē) *bagâtîgs*, lei. *bagotìngas* „bagātīgs“, *pazemîgs* (blakus *pazę̣ms*), *pilnîgs, ātrîgs, vīrišķîgs* (jāievēro, ka ar šo *-īgs* saskan abstraktā *-ība: bagâtība, paze-*

mība utt.); (ar nozīmes pavājinājumu) *vecîgs, saldîgs* U, *biezîgs* EH, *apaļîgs* ME, *aũkstîgs* ME.

Te pievienojamas arī no adverbiem atvasinātās formas *pretîgs* un *pêdîgs*. Substantīvēts adjektīvs ir *melnīga* (Lubānā)>*mellīga* (Dzelzavā) „mellene“ (un pēc tās parauga *zemnīga* „zemene“ Dzelzavā), no kam tālāk *meľńeîdza* tp. Krāslavā FBR XII 44 un Aulejā (kâ aizrādīts FBR XII 44, Aulejā blakus arī vēl adjektīvs *meľńeiguo ûga* tp.); saskaņa ar kr. dial. formām (no Sibirijas) землянига un чернига (parasti: черника) РФВ LXXVII 174 varētu būt nejauša.

Atvasinājumi no verbiem (izteic tieksmi vai spēju veikt atbilstošā verba apzīmēto darbību; no prīmāriem verbiem tiem palaikam pamatā pagātnes celms): *devîgs, sapratîgs* jeb (Syrach 61 u. c.) *sapruotîgs* (sal. lei. *supratingas* jeb *suprantingas* Skardžus Lkžd. 119), *izvedîgs* BW 77, *briedîgs* 1055, *izšķīrîgs* 17317 var., *radîgs* (U min arī: *ruodîgs)* 21304 „ražīgs“, *izārdîgs* 371, 5 „izdarīgs“, *nepieêdîgs* Mag. XIV 1, 153, *atminîgs, nepanesîgs* (Augstrozē u. c.), *derîgs* (lei. *derìngas)*, *tecîgas kājas* U, *luocîgs, zinîgs, tiepîgs* jeb *tielîgs, dzìrdîgs, audzelîgs, êdelîgs, nesalīdzīgs* (Kārgados) „nesaticīgs“, *strādîgs, apietîgs* (no tagadnes celma) „saticīgs“ Mag. XIII 3, 70; (no Kursas) *peringa (vista)* BW 3000, 1. Par šā piedēkļa lietošanu skat. arī vēl J. Sirmā rakstu Etn. III 147 skk., 163 skk. un 178 skk., Bīlensteina LSpr. I 297 sk., Jušk. 699 s. v. *galvìngas* un Viltis 1908. g. 82. nr-ā.

Ir arī daži substantīvi ar šo piedēkli: *teterīga* (blakus *teteris)*, *bezdelīga* (sal. lei. *blezdingẽ* tp.), *lakstīgala* (lei. *lakštiñgala* jeb *lakštinga*), sal. skr. *kapiñjala-ḥ* „meža irbe“ u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 508 sk.; *Kuldīga* (senāk *Kuldinga*, skat. Sproģa Географ. словарь древней жом. земли 155); baridʃe (laikam = *bārīdze*) „bārene“ Лат. кат. 31.

Formai *teterīga* pievienojas tādas formas kâ *Melderīga* „Meldeŗa sieva“, *Leimanīga* „Leimaņa sieva“ u. c. (blakus

derîgs u. c.) Baižkalnā, *Ūzinīga* „Ūzina sieva“, *Puõdzenīga* „Podzeņu māju saimniece“ u. c. Raunā, skat. par to FBR IX 118.

Citus sīkumus un piemērus adjektīviem ar piedēkli *-īg-* skat. FBR III 51, 96, IV 44, VII 122, VIII 70, IX 103, XII 74, XIII 39, 49, 81, XVII 58, XIX 83, 103.

-īgs un *-īns* (153. § 3) kontāminējumā radušos *-īgns* sastopam augšz. formās *vęlīgns* „vēlu atnācis“ un *tuvīgns* „tuvīns“ BB XII 232; sal. *agrīns* (pretstats formai *vęlīgns*) turpat un *agrīgs* U.

o) **Piedēkļi ar *-z-*, *-ž-***

194. §. a) Piedēkļi ar *-u-* priekš *z:* (deminutīvi) *Annuža* LP VI 477 (no Mēdzūlas), *Måruža* (Vestienā), *Ievuža* (nievīgi; Ērgļos), viensk. vok. *Aññuž* RKr. XIII 87; citi piemēri FBR XI 73, XIV 88, XV 64, XVI 88 (no Rietumvidzemes); sal. lei. deminutīvus ar *-užis, -užė* Leskīna Nom. 600 un pr. merguss „Magd“. Pirmatnēji deminutīvi varbūt ir arī *līkuža*[87] BW 2155, 3 „eine Bucklige“, *męlluža* 14426 „melna (= netīra) sieviete“, *pirmuža* U „pirmdienā dzimusi govs“, *miguža* BW 21973, 5 „snaudule“, *ciguzis* „zvirbulis“ (sal. sav. *chranuh* „dzērve“, gr. ὄρτυξ „paipala“), *luopuži* ME, austr. (demin.) *kabuzîts* RKr. XV 117 „šķūnītis“.

b) Tâ kâ vārdam *līkuža* ir sinonimi *līkaža* un *kukaža* BW 2155 (skat. P. Šmita rakstu RKr. XV 160), tad laikam arī te *ž* radies no *zj*. Līdzīgi darināti ir vēl vārdi *varaža* ME, *kaltaža* RKr. XV 117 „ein Abgemagerter“, *kaulaža* tp. 118, *nagaža* U „kas lēni ēd un lēni strādā“; sal. varbūt lei. *drambãžius* „resnvēderis“.

c) Dažādi vārdi: *bradūzis* Mag. XIII 2, 47 „kas tīšām saslapinājis savas drēbes“, *cęrūzis* jeb *cẽrūzis* ME „verwühlter

87) Blakus *līkuoža* BW 2778, 1 (928. lp.).

Kopf", *utūzis* (Kauguros), lamu vārds (no *uts*)[88]; *gubezis* BW 2470, 5 var. „gubenis", *grebeze* RKr. XV 114 „ļoti nolietots rīks", *gliẽmẽzis* 77, Mālpilī u. c. jeb *gliẽmezis* Mag. XVI 2, 67 (U min formu *gliemesis*) : lei. *gliemežys* (Laļa vārdnīcā) „mussel-fish, shell-fish" (ar piedēkļa daļu sal. arī lei. *glẽmėžius* „Schleim" Būgam РФВ LXX 107); *drubazas* jeb *drubažas* „Holzsplitter" (ar *-az-* sal. lei. *gargažis* „Schlacke" u. c. Leskīna Nom. 600); tâpat *-ž- no -zj-* laikam arī vārdā *grabažas; garuõza* jeb *garaũza*, piem., Raunā (par *-uo-: -au-* skat. 213. §); *àuzas*, lei. *ãvižos* tp. (blakus sl. *ovьsъ*); *stigznis* RKr. XV 138 „muklājs", sal. arī *pūznis* 140. § e un Persona Beitr. 465 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 506 skk.

d) Neskaidras cilmes (no *zj* vai *dj*) *ž* ir formās austr. *lòukažas*[2] (*ou* no *ū*) RKr. XV 124 „Besuch bei einer Wöchnerin", austr. *kryuteža* „krūtis" (Rēzeknē un Zb. XVI 171), *riekuža* „riekšava" (skat. Leskīna Nom. 600).

p) **Piedēkļi ar *-s-*, *-š-***

195. §. Lei. *š*, gr. χ atbilst la. *-s-* laikam šādās formās: *palss* „fahl" = lei. *pálšas* tp.; *âpsis*[89]) jeb *âpša* : lei. *opšrùs* tp.; *gliemesis* U (blakus *gliẽmezis* 194. § c.); varbūt arī formā *lapsa*[89]) (skat. V. Šulces rakstu KZ XLV 287 sk. un Trautmaņa Apr. PN 178 sk.).

196. §. Dažos gadījumos nav zināms, vai *s* atbilst lei. *s* vai lei. *š*, gr. χ utt.; tâ formās *kumuoss, kumâss* (tâ, piem., Iecavā, Drustos, Raunā, skat. arī BW 34587), augšz. *kumoũss* (Biržos FBR XII 75; *-ou-* no *-ū-*), *kumuss* (Kraukļos; varbūt *u* — piedēklī — no *ū*), austr. *kymyuss* (piem., Lubānā; *-yu-* no *-ū-*) jeb

[88]) Izskaņa *-ūzis* atgādina lei. *lamúža* „slampa" (Būgam РФВ LXXI 464) un tādas slavu formas kâ *gołysz* „armer Wicht" u. c. Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 639 (*-k̂-* un *-ĝ-* maiņa?).

[89]) Citādi par to Persons IF XXXV 204.

kimūss Andrupinē, ar *ū* no *uo*; par *i* no *u* skat. 18. § e (Becenbergera etimoloģija BB XXI 315 ir nedroša), *kamiesis* „plecs", *krèisais*, *lāpsa* U „das kleine Holz an der Handmühle, woran das Seil, womit man den Stein regiert" (varbūt saistāms ar lei. *lopšỹs* „Hängewiege"?), *depsis* „kleiner, fetter Knabe", *tupesis* BW 34383 „Heuschober" (ka *s* = lei. *š*, rādītu blaku forma *tupezis*, ja tā būtu veca; taču forma *tupesis* ļoti atgādina formas ar *-esis* 197. § b ar vecu *s* = lei. *s*, un forma *tupezis* varētu būt jauna, sal. *amads*, *lastags*, *Kùoknęzę* u. c. 119. § a).

197. §. a) Sens sufiksāls *s* (= lei. *s*) rodams vispirms atsevišķos vārdos kâ *bàlss*, lei. *balsas* tp., *tùmsa* : lei. *tamsà* tp., *rùsa*, *šķ̨ęrss*, lei. *skeřsas* tp., *paksis* (skat. Becenbergera rakstu BB XVI 120), *kveksis* „medību suns" (varbūt blakus verbam ar *-sêt* kâ lei. *kvaksėti* u. c.), *vieksis* U „atvars"; sal. Leskīna Nom. 595 skk., Brugmaņa Grdr. II² 1, 538 skk. un par *depsis* „kleiner, fetter Knabe" u. c. Persona rakstu IF XXXV 204.

b) Formas ar *-es(i)s* (vecu *es*-celmu pārveidojumi) : *debess*, *-s* (daudzsk. ģen. *dębęsu*) siev. dz. un *debesis*, *-ša* (lei. *debesìs* „mākonis", daudzsk. nōm. arī : *debesiaĩ*; daudzsk. ģen. vēl arī : *debesų̃*), *mēness*, *-s* „луна" un *mēnesis* „месяц" (lei. *mẽnesis* jeb *mẽnuo*, viensk. ģen. *mẽnesies* jeb *mẽnesio*), *puvesis* : gr. πύος (lei. *puvẽsis* „sapuvis koks" Skardžus Lkžd. 314), *gŗuveši* (lei. *griuvẽs(i)ai*), *kruvesis*, *dzeresis* „skābens dzēriens", *zîdešs* RKr. XV 145 „zīdals", augšz. *ę̃dess* BB XIV 147 „lopbarība", sal. lei. *ẽdesis* jeb *ėdesỹs* u. c. Skardžum l. c. 312 sk. un Brugmanim Grdr. II² 1, 514 skk.

Arī upes nosaukums : *Laucęsa* = lei. *Laukesà* (par ko Būga RSl. VI 11 un 24 sk. un Tiž. II 114 un Skardžus l. c. 312); tâpat *sunešs* RKr. XVII 137 jeb latg. *suńiešs* „sunītis", *kùndzèšs*² EH „kunga dēliņš" (sal. lei. *mergẽsė* „mergaitė" Skardžum l. c. 314 un *vaikẽsas* „berniokas" turpat 311) un *jaucẽšs* EH „silts, jauns alus".

c) Piedēkļi ar *-est-* : *-ast-* (vecu *es*-celmu paplašinājumi; to starpā arī vēli jauninājumi pēc veciem paraugiem): *rūpęsts* un *rũpestība* (: lei. *rũpestis, -ies*), *sirgasts* ME un viensk. ak. (demin.) *sirgastīti* BW 11068, 1 var. „bēdas" (sal. arī Bīlensteina LSpr. I 150; rada ar lei. *sir̃gti su* „rūpēties par" Слблт. Эт. 5[1] un 203 un v. *Sorge), ātraste* jeb *mudraste* „steiga" FBR XVII 128, *glabasts, -s* XV 178 „glābiņš" (par to EH), *kāraste, kārestes* jeb *kārestība, *līgaste* „līdzība" (*abi vienas līgastes* RKr. XVI 107), *pilnestība, pãrestība, ļaunestība, mānestība* ME, *brĩvestība, vēlestība* „atļauja", *er̃restība* (no vlv. *erre* „dusmīgs"), *zvêrestība* jeb *zvę̂rastība, zvẽrests, zvę̃ręsts* jeb *zvę̃rasts, sazvẽrestība, derestība* „Wette", *kùngaste*[2] jeb *kùngasts*[2], *-s* EH „kundzība", *bràleste*[2] EH „brālība", *bràļasts*[2], *-s* EH „kongregācija", *ķēneste* EH jeb *ķènests, -s* EH „ķēniņvalsts", *mĩlestība* (sal. sl. *milostь*) blakus *miẽlasts* (*o*-celms), *mìelasts*[2], *-s, mielaste, mieleste, mielests, -s* jeb *mìelęsts*[2] EH (sal. lei. *pamylė́ti* „labi pamielot" un jaungr. φιλεύω „mieloju"), *cienasts, guodasts* ME, *guodastība* ME „guodība", *dīkasts, -s* ME „brokasts", *dęvasti* LP V 21 „dāvanas", *šķipasts* „šķipsna", *saimeste* jeb *saimestība* ME „saimniecība". — Nozīmes ziņā savrup stāv formas *lepeste* ME „kājas locītava" (rada ar kr. *лопасть* „kājas pēda"?) un *rateste* jeb *reteste* ME „žurka". Sakarā ar šo *-est-*: *-ast-* < *-ost-* sal. lei. *lýgastis, -ies* „lygybė", *bjaũrestis, -ies* „bjaurybė" u. c. Skardžus Lkžd. 366 sk., tâpat Burdas rakstā KSB VI 188 skk., Johansona rakstā KZ XXXII 502 un IF XIV 271, Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 439 sk., Meijè Ét. 280 skk., Osten-Zakenam IF XXVIII 407 skk. un Prelvicam Glotta XIX 93 sk.

d) Grūti spriest par dažiem austr. deminutīviem ar *-ist-, -isn-, -esn-: akḿiśt'eņč* „akmentiņš" Dagdā, BW 8695, 1 un 27739, Zb. XV 250 u. c. jeb *akmisniņš* BW 2654 var.; *skrīmisteņš* 24610, 2 (lejz. *skriementiņš*) „das sich mitdrehende Gewicht an der Spindel", *ùoglisteņa*[2] EH, demin. no *ùogle,*

iuď'iśńeņč Ludzā, BW 2958[1] (931. lp.) un 27929, 1, *yudisńeņš* 6702, 6 un 22383, 1, *eudisnenč* 27289, 1, *ūdesniņš* 11913, 2 un 28249 var. jeb *eudesneņš* 13406, 1 un 28723 (deminutīvs no lejz. *ûdens*); *rudisńeņš* 33597, 4 (deminutīvs no lejz. *rudens*); *ńedisnāni* 2502[1] (918. lp.) „jaunie medņi" (no **medinis* > *mednis;* sal. *ńedisńeica* 364. lp.). *r*-celms ir pamatā formai *dievestiņš* 23715,[2] (blakus: *dievertiņš* un *dieverstiņš*, skat. 152. § c) no *dieveris*.

Formas ar *-isteņš* varbūt ir no nōminātīva formas ar *-uo* (kâ lei. *akmuõ*) atvasinātu senu deminutīvu ar **-istis* vai **-istjas* tālāki pārveidojumi (skat. par to Ģeruļa Apr. ON 257 un Trautmaņa Apr. PN 185), sal. lei. *vaĩkiščias* (Būgam Aist. St. 52 un РФВ LXVI 233, skat. par to arī Spechta rakstu KZ LXV 176 un Skardžus Lkžd. 332 un 767) „bērniņš", pr. gertistian „cālis" u. c., tâpat piedēkļa formai *-ist-* parallēlo *-isk-* poļu vārdā *drzewsko* „panīcis koks" u. c. un gr. ἀσπιδίσκη „mazs vairogs" u. c.; *dievestiņš* (blakus kādam viensk. nōminātīvam **dievē*) varētu tikt salīdzināts ar lei. *vaĩkeščiai* „jauni bērni", vai arī *e* priekš *st* šai vārdā ievests no formas *diever-*. *akmisniņš* ir varbūt formu *akmisteņš* un **akmininš* kontāminējums, un pēc *akmisniņš* parauga varbūt ir radušās formas *yudisńeņš* jeb (ar *-es-* pēc *ūden-*) *eudesneņš*, tâpat *rudisńeņš*. Ka *ūdes-* vārdā *ūdesniņš* būtu bijis *es*-celms, nav paticams, jo tāda *es*-celma nav baltu valodās, un arī citās valodās tas ļoti reti sastopams (gr. ὑδε[σ]-, skat. Meijè Esquisse d'une gramm. comp. de l'arménien classique 49). Sal. arī *mēnesniņš* u. c. 152. § c. — Varētu te domāt par krievu deminutīviem ar *-ешек* (no substantīviem ar *-ень*; piem., *камешек* no *камень* „akmens"), tomēr skat. par to Beliča rakstu AfslPh. XXIII 191 sk. — Pavisam neskaidra cilme ir vārdam *ńedisnāni;* varbūt ar disimilāciju no **mednis[t]nāni* (ar austr. *ā* no *ę̄*; no **med[i]nistis* „jauns mednis", kam blakus saskaņā ar 147. § bija iespējams **med[i]nę̄ns*)?

198. §. **Formas ar *-ša.*** a) Ar *-īša* darina Vidzemes augšz. novadā un dažās vidus izloksnēs Vidzemes vidienē sieviešu vārdus: *delverīša* BW 9626 (blakus vīr. dz. formai *delveris), cepējīša* 12981, 1 var., *vedējīša* 17101 u. c., *vęverīša* Cesveinē, Ērgļos u. c., *Rubenîša* „Rubeņa sieva“ u. c. Lizumā, *Bęrgmanīša* „Bergmaņa sieva“ Ežu-muižā (pie Skujenes); citus piemērus izskaņai *-īša* ar to pašu nozīmi skat. FBR III 51, IV 70, V 153, VI 94, IX 125, 138, XI 11, XIV 187, XVII 86, 128. Ir arī forma *Brimanêša* (ar *ē* < *ī*) „Brimaņa dukte“ u. c. Kaldabruņā FBR XVII 58. Sal. lei. *karvelyčia* „karvelio patelė“ blakus *brolyčia* „brolio duktė“ u. c. Skardžus Lkžd. 357 un la. *Zušmaniete* „Zušmaņa sieva“ blakus *Krūmiete* „Krūma dukte“ 211. §. Mazāk paticams šķiet šās izskaņas *-īša* sakars ar tādām kr. formām kâ опекунша, купчиха u. c. Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 634 un 636.

b) *-š-* no pirmla. *-sj-* (sal. Trautmaņa Apr. PN 178 sk.), šķiet, ir vārdos *lêkša* „was sich schichtweise gelöst hat; z. B., Dünger“ (Krumbergam) jeb (RKr. XV 123) „ein Stückchen Schmutz; ein Unsauberer“ (blakus *aplêkšt* RKr. XV 105 „kļūt netīrs“), *brēkša* „Schreihals“, *tiẽpša, lēkša* „Springinsfeld“ un *nerimša* „ein Unruhiger“, sal. lei. *rimša* „sliņķis“, *nemokšas* „Unwissender“ u. c. Leskīna Nom. 598, Skardžus Lkžd. 315, serb. *nèdaša* „nedevējs“ u. c. Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 633 sk. Un proti, šķiet, te darīšana ar pirmvalodas *s*. Pēc lūpeņiem *s* leišu valodā ir pa laikam paglābies (sal., piem., *vapsà*), bet no formām kâ *nemokšas* (kur *š* aiz *k* var būt radies no *s*) šis *š* var būt ievests arī citās formās, sal. Слблт. Эт. 36; un uz senu *s* norāda arī slavu formas ar *-xa* Vondrāka Vergl. slav. Gramm. I² 633, tâpat skr. *sakṣa-ḥ* „überwältigend“ vai sav. *wīs* „vieds“. Bet ir arī iespējams, ka *-ša* formās *tiẽpša, lēkša* un *nerimša* sākumā ir abstrahēts no formām *nejauša, nepraša* u. c. (132. § b).

c) Neskaidras cilmes (no pirmla. *sj* vai *tj*) *š* ir vārdos

karašas U „Lumpen, altes Gerät“ (atgādina nozīmes ziņā līdzīgo vārdu *grabažas* 194. § c), *dakšas* (skat. 228. lp.), *brukšas* „Lagerholz, Schutt“, *lekša* RKr. XV 123 „labi nobarots sivēns“.

d) *-š-* no *-tj-* ir vārdos *dzimša* (skat. U); *apakša* (skat. 114. §, Lōmaņa rakstu ZslPh. X 362 un 365[2] un V. Šulces rakstu KZ XL 417 sk.), *ìekša, prìekša, ecêšas,* lei. *ekẽčios* tp., *aizduošas* (Tirzā u. c.) „aizdevums“ (sal. serb. *dâća* „Abgabe“) un laikam arī vārdos *sagša* „Decke der Frauen“, *vārša* „Torriegel“ (sal. lei. *dẽčios,* „vistas vai zoss pērklis“ u. c. Leskīna Nom. 544 sk.); *aũša,* sal. *aũšât* 85. § a; *pirtīšas* (RKr. XVI 210 un BW I 191. lp.; blakus *pirtīžas* BW I 166. lp. un U) „Wochenbett-Schmaus in der Badstube“, *guldīšas* RKr. XVI 196 „jaunā pāŗa guldīšana kāzās“, sal. lei. *kerýčios* „eine Verrufungskrankheit; zur Verzauberung hingelegte Dinge“.

q) Piedēkļi ar *-t-*

199. §. Formas ar *-t(a)s, -ta.* a) Kārtas skaitleņi kâ *pìekts,* lei. *peñktas,* pr. penckts, sensl. *pętъ,* gr. πέμπτος u. c. 337. § un Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 390 sk.

b) Pagātnes pasīvie divdabji, skat. 737. § un 813. § un Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 394 skk. Daži tādi seni verbāladjektīvi ir tagad savu verbālo dabu pilnīgi zaudējuši: *balts,* lei. *báltas* tp. (blakus lei. *bálti*), *salts,* lei. *šáltas* (blakus la. *salt,* lei. *šálti*), *aũksts* (blakus lei. *áušti*), *spirgts* (blakus *spirgt*), *dzimts*[90]) „angeboren, erbgehörig“, *pikts,* lei. *pìktas* tp. u. c. Leskīna Nom. 557.

c) Adjektīvi (kas pa daļai var arī būt bijuši seni verbāladjektīvi) kâ *ę̀rts,* lei. *eřtas* tp., *dzęlts* BW 21386 u. c., lei. *geltas* „dzeltāns“, *sa̍rts,* lei. *sařtas* „fuchsrot“ u. c. Leskīna Nom. 557 sk. un Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 411 skk.

d) Substantīvi (pa daļai substantīvēti verbāladjektīvi), it

[90]) Sal. lei. *gimtas* Becenbergeram BGLS 261 u. c.

sevišķi ar *o*-pakāpi saknē; dažos gadījumos tie apzīmē darbības līdzekli: *vãrti*, lei. *vařtai*, pr. warto, sensl. *vrata*, *kalts*, lei. *káltas* tp., *àuts*, lei. *aũtas* tp., *mìets*, lei. *miẽtas* tp., *zęlts* blakus sensl. *zlato* un go. *gulþ* tp., (saules) *lękts*, *znuõts*: gr. γνωτός „brālis“, *milti*, lei. *mìltai* tp., *jùmts*, *nasta*, lei. *naštà* tp., *krauta* U „krasts“, *seĩta* (Kauguros) „saite (no salmiem, linu siešanai kūlīšos)“ blakus lei. *saitas* „Fessel“, pr. -saytan, *sluôta*, lei. *šlúota* tp., *dzimta* „Geschlecht“ blakus lei. *gamta* „angeborene Art“, *strutas*, lei. *strutà* tp. u. c. Leskīna Nom. 530 skk. un 541 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 408 skk., 414 skk. un 420.

200. §. Formas ar *-st(a)s, -sta.* Substantīvi (daļa no tiem seni darbības vārdi, skat. Zolmsena Beitr. 15 sk.): *valksts* „loms“, *slaista gabals* „ein fauler Schlingel“, *lumsti* „Weberhefteln“; *šķilsta* U „šķiltavas“, *lâpsta* jeb *lãpsts* U (blakus lōpusta Smelt. 12, sal. ar to pr. ragusto „Schröpfkopf“) „pleca lāpstiņa“ : kr. *ласт* „ķetna; spura“ (skat. Būgas rakstu РФВ LXVI 243 sk.) u. c.; lei. *lankstas* „līkums“ u. c. Leskīna Nom. 532 skk. un 544. — Adjektīvi: *aũgsts*, lei. *áugštas* tp., *mîksts*, lei. *mìnkštas* tp. u. c. Leskīna Nom. 558 sk.

201. §. Substantīvi ar *-(s)tis, -(s)te* (pa daļai senu *-(s)ti-*celmu pārveidojumi): *zaĺ(k)tis*, lei. *žal(k)tỹs* (skat. 105. § c, Leskīna Nom. 552 un Būgas rakstu Изв. XVII 1, 49), *îkstis*, lei. *inkštis* (Becenbergeram BGLS 287) tp.; *saĩte*, *svilte* RKr. XVII 81 „izdegusi vieta mežā“, *vīte* „Ranke“ (sal. lei. *vytìs* „kārkla klūdziņa“ Būgam РФВ LXVI 250, sensl. *vitь* „res torta“, lat. *vītis* „vīnstīga“), *rĩ(k)ste*, lei. *rýkštė*, pr. riste tp., *vãrpste* RKr. XV 100 (blakus *vārpuste* ME), lei. *varpstė* „Spindel“ (blakus lei. *varpstis*, *-ies*) u. c. Leskīna Nom. 539 skk. un 546 skk.

202. §. *-(s)ti-* celmi[91]) (pa daļai seni verbālnōmeni ar zu-

[91]) Pēc šo celmu parauga loka kâ *i*-celmus arī daudzus no vācu valodas aizgūtus vārdus, kas beidzas ar *-ts*, piem., *dakts*, *vāts* „Fass“,

dumpakāpi saknē): *nîts* (piem., Valmierā) „Weberheftel", lei. *nýtis* „Weberkamm": sensl. *nitь* „pavediens"; daudzsk. nōm. *autis* „auti" Manceļa Post. I 48 un 58; daudzsk. nōm. *stātis* U „Wendepunkt": kr. *статъ* „statūra", av. *stāiti-* „Stehen, Stand"; daudzsk. nōm. *jūtis* „kaulu locītavas": skr. *yūti-ḥ* „savienojums", *dzìmts*, lei. *gimtis* tp., *cìlts*, lei. *kiltis* tp., *pìrts*, lei. *pirtìs*, senkr. *пьрть*; *acekts* (<*atsegts*, *-s*) ME „Spanneisen für Weber"; *smìlts*, lei. *smiltìs* tp., *nasts* U „nasta": lei. *pusiáu-naštis* „Mitte der Schwangerschaft", *sagts* „sakta": lei. *sagtìs* „sprādze", *nakts*, lei. *naktìs*, pr. viensk. ak. *naktin*, sensl. *noštь* u. c., *blakts*, *izkapts*, *lakts* „наковальня", daudzsk. nōm. *gātis* „bišu tropa skreja"; *(s)pìrkstis* „karsti pelni" jeb *birkstis* U, *dzirksts* „Gliederschmerz", *dùksts* „staigna vieta", *pâksts* (piem., Vecpiebalgā) „стручок", *maigsts* „Stange", *plauksts* U „plauksta" u. c., skat. Leskīna Nom. 545 skk., Hirta rakstu IF XXII 277 sk., Brugmaņa Grdr. II² 1, 428 skk. un 437 sk. un Meijè rakstu Bull. XXV 123 skk.

203. §. Formas ar *-(s)tu-s* (seni verbālnōmeni): *liêtus*, lei. *lietùs* tp., *vîltus*, *mîtus* jeb *mietus* „maiņa"; *dẽstũ* (viensk. lok.) *likt* (piem., Kauguros) „(Samen) in die Keime legen"; sal. Leskīna Nom. 564 un Brugmaņa Grdr. II² 1, 440 skk. *tu*-celmu viensk. ak. ir supīns, skat. 717. §.

204. §. Piedēkļi ar *-tev-*, *-tav-*, *-tuv-* (senu *tu*-celmu pārveidojumi, skat. Mālova AEO 8, Krečmera rakstu KZ XXXI 333 un Brugmaņa Grdr. II² 1, 447 skk.).

a) Verbālnōmeni (Dienvidaustrumvidzemē): viensk. lok. *vęstuvẽ* jeb *vęstavā* BW 14047 var. un 28108 var. *(tàutu meîta ... nu pašã vęstuvẽ* „tautu meita ir tagad precību gados", īsti: „vešanā"; sal. lei. *vestùvės* „kāzas"), tâpat *pļautuvẽ* (arī Etn. IV 165) jeb *pļautavā* ibid. „gatavs pļaušanai", *ęstuvẽ* BW 14047, 3 jeb *ęstavā* 28205, 4 „gatavs ēšanai", *šķītavā* 28205, 3 „gatavs plūkšanai", *lîstavā* 23991 „reif zum Abhauen", *saūlīte*

dzītavā jeb *dzītuvē* 28878 „saule ir dzīšanā, t. i., tai laikā, kad (lopus no ganībām mājā) dzen“, sal. lei. mártuwesp „uz mīršanu“ Daukša Post. 244,20, regêtuve 218,1 (ar neskaidru izskaņu; šķiet, ka ir infinitīvs, sal. pr. infinitīvus ar *-twei*) un *skerstùvės* „lopu kaušanai sekojošās dzīres“ u. c. Leskīna Nom. 565 sk., tâpat sl. *godъ jestь sětvě* u. c. Potebņam Зап. III 207.

b) Rīku nosaukumi[92]): *slauktava, slauktuva, slauktuve* jeb *slaukteve, šautava, šautuve* jeb *šauteve* „atspole“, *vę̄rstava, vę̄rstave, vę̄rstuva* jeb *vę̄rstuve, vęlę̄tava, vęlę̄tave, velēteve, vęlę̄tuve* jeb *vęlę̄tuva, sietava(s)* jeb *sietuvas* BB XII 230 „auti kāju lielu aptīšanai“, *šķiltava(s), šķiltavs, šķiltuves* jeb *šķiltuvis* (lei. *skiltuvas* jeb *skiltuvė*), *tîtavas, sę̄tava, sę̄tave, sę̄tuva, sę̄tuvs, sę̄tuve, sę̄tuvis* jeb austr. (Skaistā FBR XV 35) *sàt'iu̯ś*[2] < **sę̄tuvs, -s* (lei. *sėtuvė*), *turę̂tava* „zobena spals“, *turę̄tuve* „izkapts kluģis“, *grūstava, grūstave, grūstavis, grūstuvis, grūstuve* jeb *grūstevis* (lei. *grūstùvas*), *lùocîtava* jeb *luocītuva* BB XII 230, *kāstava, kāstavs, kāstavis, kāstuvis, kāstuve, kāstuva* jeb *kāsteve* BB XVII 282 (lei. *koštùvas* jeb *koštùvis*), *kārstava(s), kārstavi, kārstave, kārsteve, kārstevis, kārstuvis* jeb *kārstuves* (lei. *karštùvas*), *piltuve* RKr. XVII 73 (lei. *piltuvas*), *maltava, maltave, malteve, maltuva* jeb *maltuve* (lei. *maltùvė*), *dzimtava* jeb *dzimtuve* (lei. *gimtuvė*) „dzimtā vieta“; citi piemēri FBR III 104, V 135, VIII 70, IX 137, X 28, XI 107, XII 72, XIII 88, XV 35, XVI 48, 121, XVIII 23, XIX 83, 102, XIX 47, XX 66, Ceļos IX 380, Leskīna Nom. 565 skk. un Skardžus Lkžd. 382 skk. Sal. arī pr. romestuc, schutuan u. c.

c) Reti darītāju vārdi: *mę̀lstavis* „melis“, *palaistuve* (Mag. VIII, 1597. nr-ā) „eine Liederliche“, lei. *palaistuvė* u. c. Skardžus Lkžd. 383 sk. un Leskīna Nom. 567; sal. ar tiem skr. *mántu-ḥ* „padoms, padoma devējs“, go. *hliftus* „zaglis“ u. c. Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 440 un 449.

[92]) Par to attieksmi ar verbālsubstantīviem skat. Frenkeļa Griech. Nom. ag. I 79.

Latviešu valodā ir atrodamas blakus formas ar *-tavs, -tava, -tavis, -tave, -tevis, -teve, -tuvs, -tuva, -tuvis, -tuve,* kas norāda uz alternāciju *-teu̯- : -tuu̯-; -tuu̯-*, pirmvalodas variantu skaņu kopai *-tu̯-* (sensl. *žętva* „pļauja" u. c.), rāda arī gr. δίκτυον „tīkls" un *-teu̯-* — gr. verbāladjektīvi ar -τε(ϝ)ος, skr. ģerundīvi ar *-tavya-ḥ* un infinitīvi ar *-tavē*, skat. Brugmaņa-Tumba Griech. Grammatik[4] 216 un Prelvica rakstu BB XXIV 103[1] (bet Prelvica uzskats, ka baltu valodās *-tuv-* radies fonētiski no *-tev-*, jau la. *-teve*[93]) dēļ nav paticams, skat. arī Leskīna Nom. 241 skk.). No *-tev-* ir radies saskaņā ar 24. § c *-tav-* formās ar *-tava* un *-tavs* (Leskīna uzskats Nom. 244, ka *-tava* radies ar asimilāciju no *-tuva*, nav pierādāms un ir nevajadzīgs); ļoti retie *-tave* un *-tavis* laikam ir izskaidrojami kâ *-tava, -tavs* un *-teve, -tevis* mistrojums. Mūlenbachs gan domā IF XVII 430, ka la. *-tava* ir radies, sajaucoties izskaņām *-tuva* un *-ava* (skat. 138. §), un šie piedēkļi tiešām ir viens otru ietekmējuši (tâ Sausnējā, kur, kâ saka Kauliņš BB XII 229 sk., ir tikai *-tuve* un *-tuva*, ir arī *dzirnuvas, raguvas* parasto formu *dzir̃navas* un *ragavas* vietā). Bet *-tav-* atrodams retumis arī lei. un pr. valodā (lei. *autavas* un *piltavas* Leskīna Nom. 566 un pr. trintawinni, skat. Becenbergera rakstu KZ XLI 78), un, kâ jau teikts, *-tav-* bez šaubu varēja rasties no senāka *-tev-*. Var domāt, ka *-tav-* vienā latviešu izlokšņu daļā — nōmenu ar *-ava* ietekmē (kâ *dzirnavas*, tâ varbūt *maltavas* U tp.) — aizstāj parallēlo *-tuv-*. Skaidrāk būtu izzināms pirmatnējais *-tav-* un *-tuv-* izplatījums, ja būtu savāktas visas formas ar šiem piedēkļiem no visām leišu un latviešu izloksnēm.

205. §. Darītāju vārdus ar *-tājs, -tāja* var atvasināt no visiem verbiem ar *-ât, -êt, -ît, -uôt*, kam infinitīvā vismaz divi

[93]) Šis *-teve* sastopams arī Latgalē, kur tas nevar būt radies ar pārskaņu no *-tave*.

zilbes, piem., *dziêdâtājs*, siev. dz. *dziêdâtāja*, *gulętājs*, *lasîtājs*, *uôguôtājs*, sal. lei. *giedótojas* u. c. Skardžus Lkžd. 86 sk. un Zommera Balt. 266. Lieto tos gluži kâ darītāju vārdus ar *-ējs* 134. § a, kas atvasināti no prīmāriem verbiem; arī kâ atribūtus, piem., *dziedātāju māsu devu* BW 189. Lei. valodā turpretim ar *-toja-* atvasina darītāju vārdus arī no prīmāriem verbiem (šai ziņā lei. valoda tagad tuvinās la. valodai, par ko Skardžus l. c. 87), piem., *artójas*, sal. pr. artoys, sl. *ratajь* u. c. Ka arī la. valodā reiz bijis **artājs*, liecina *-ā-* plaši izplatītajā vārdā *arājs* (*arējs* vietā). Lange savā vārdnīcā min arī formu *liktajs* „likteņu lēmējs“ (var uz to paļauties?). Ar lei. ietekmi varbūt izskaidrojamas latg. formas partoisz „biczownik“, nukautojs „głownik“ u. c., ko min Kurmina Słownik, jo šai vārdnīcā vispār daudz lituānismu. Sal. par to arī Augstkalna rakstu FBR X 107 un RKr. XX 136. — Piedēklim *-tājo-* ir pamatā varbūt tas *-tā-*, ko rāda gr. κριτής, ποιητής u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 415, par ko Brugmanis l. c. 196; citādi par šām grieķu formām domā E. Frenkelis Griech. Nom. ag. II 118 skk.

206. §. Sekundāri adjektīvi ar *-t(a)s*, kur *-t-* priekšā ir kāds gaŗums. a) Formas ar *-uot(a)s* (sākumā blakus tikai *o*-celmu substantīviem[94]), bet tagad — kâ pa daļai arī leišu valodā — arī citiem): *dūmuota istaba* BW 2986, 1 var. un 14594 var. „dūmaina istaba“, *zàbakuots* 3859 „gestiefelt“, *zaruots* 4300 un 24250 „zarains“, austr. *mùolûts*² 23844, 1 „mālains“, *spękuots* LP V 218 „spēcīgs“, *kumeļuota ķēve* BW 21174 „an Füllen reiche Stute“, *akmeņuota zeme* (Ābeļos) „akmeņaina zeme“; Bērzaunē: *roguots* (lei. *ragúotas*) „ragains“, *ruobuots* „robains“, *zuobuots* „zobains“, *mieguotas acis* „miegainas acis“, *spolvuots* „spalvains“, *skoruots* „pinkains“, *skron-*

[94]) Sal., piem., lei. daudzsk. ģen. *gîsłotų* (no *gýsla*) ir *káulųtų* (no *káulas*) Daukšas Post. 235, 3.

duots „skrandains“, *migluots rīts* „miglains rīts“, *ocuots puika* „acīgs puika“; *asaruots* BW 3461 „asarains“, *sẽnaluots* 4314 „sēnalains“ (variantos: *sẽnaluojs* un *sẽnalains), dūņuots* jeb *dubļuots* 3499, 5 „dūņains jeb dubļains“; citus piemērus skat. FBR IX 103, XII 75, XIV 73 un 127, XVII 89 un Ceļi IX 381.

b) Ļoti retas tagad ir formas ar *-āts* (sākumā no *ā*-celmiem), *-ẽts* un *-īts: ligāts* U „slimnieks, vārgulis“, *caunāts* U „mit Marderfell verbrämt“, austr. *dyunuots* (Preiļos) „dūņains“, *mygļuots, spolvuots* Trasunam 11, (no *o*-celma *zars) zoruots* BW 24250, 4 „zarains“ (variantos: *storuots* no *stara* vai *stars); juoslẽts* U „svītrains“, *astīts* „ar asti apveltīts“; citus piemērus skat. FBR VIII 11, XIII 21 un XVII 58. Leišu valodas piemēri Skardžum Lkžd. 341 skk. un Leskīnam Nom. 560 skk.; sal. Brugmaņa Grdr. II² 1, 405 skk. Frenkeļa Griech. Nom. ag. II 132 un Prelvica rakstu Γέρας 68¹.

No šiem adjektīviem ir atvasināti daži substantīvi ar *-nis, -ne: taukuotnis* BW 32226, 2, kāds ēdiens, *Mežuotne,* vietvārds, *vilnatne* (laikam ar gaŗu *ā)* BW 4156 var. „villaine“ no *vilnātns* „vilnāns“, kas savukārt radies, kontāminējot *vilnāns* un **vilnāts.*

207. §. Piedēkļi ar *-at-*[95]). a) Substantīvi ar *-ats, -ata: adata* (lei. *ādata*), *klabata, kupata* (: lei. *kùpeta*) „siena kaudze“, *cinata, lakats* (lei. *lākatas* „lupata“), *žagata, ālata, šķiŗgata, stiepats, vārpata* (sal. pr. kamato „Fenchel“), *vẽrpata* jeb *virpats* „viesulis“, *lamata,* lei. *lamataĩ* u. c.

Nozīmē tuvojas cits citam vārdi *drupata, kripata* jeb *kripats, ļaupata, lupata* jeb *lupats, slarpata, supatas, pluskata* u. c. Lamu vārdi kâ *pluskata* ir arī *plukata* jeb *plukats, slapata, pļupata, alkata, maukata* u. c., skat. arī FBR X 28, XI

[95]) Par to arī E. Hauzenberga Fil. mat. 80 skk. un Trautmanis Apr. PN 184. — Iespējams, ka *-at-* vēlāro patskaņu priekšā saskaņā ar 35. § b dažkārt radies no *-ẽt-*.

107, XV 37, XVII 58. Kâ ar lei. *-ata*, sl. *-ota*, skr. *-atā* u. c., skat. Brugmaņa Grdr. II² 1, 416 sk., tâ arī la. valodā ar *-ata* senāk ir darināti substantīvi kādas īpašības apzīmēšanai; tâ vēl tagad ir *jaunata* (sl. *junota*) „jaunība“ Trasunam 11. Tiem tad pievienojas nōmeni, kas apzīmē kādu, kam piemīt kāda īpašība: *plikata*, *bālata*, sal. sl. *sirota* „bārenis“ u. c. Vecā abstraktā nozīme paglābusies vēl pārveidojumos: *sveikatība* (: lei. *sveikatà*) Syrach 69 „veselība“, *jaunatne* (blakus dial. *jaunātne)*, *mazatne* (blakus dial. *mazātne* un *mazuotne;* ar *uo* no *mazuone* EH), *plikatne* jeb *kailatne* „pliksala, kailsals“, *pilnatne* (sal. sensl. *plъnota)* frazē *mēness ir pilnatnē*, *svešatne* (blakus dial. *svešātne)*, *viênatne* (blakus dial. *vienātne)*, *nuo pirmatnes* Mag. XIII 1, 28, *liekatnes* „pārmērīgas klaušas“; sal. arī vietvārdus *Līgatne*, *Subata* u. c., ko min E. Hauzenberga Fil. mat. 85 sk., tâpat pr. Steypata (palus) u. c. Būgas rakstā RSl. VI 32 un Draugija XX 271. — Izskaņa *-ne* vārdos *mazatne*, *jaunatne* u. c. varētu būt pārņemta no tādām formām kâ *mazuone* (sal. lei. *nuõ mažeñs* blakus nōm. **mažuõ)*, *maziene*, *jauniene* u. c.; par to arī Specht KZ LXVI 216 sk.

Blakus sastopami *i*-celmi ar līdzīgu nozīmi: austr. *pỳlnatś* un *Subatś* Aknīstē FBR XV 178; sal. lei. *pilnatìs* „pilns mēness“ u. c. Skardžus Lkžd. 337.

Kollektīvnozīme ir lokātīviem *divatā* jeb (no Kursas) *dujatā*, *trejatā* jeb *trijatā*, *vairatā* u. c.; tiem pievienojas arī *viênatā* (sal. lei. *vienàt* „einzig“, *dvējetas* „Zweiheit“ u. c. un pr. ainat „vienmēr“). Blakus arī formas ar *-āt-* (= lei. *-ōt-)* kâ *ciemāts* u. c., ko min E. Hauzenberga Fil. mat. 82; par to arī Skardžus l. c. 344, Ģerulis Apr. ON 255 un Trautmanis Apr. PN 183.

b) Substantīvi ar *-atis*, *-ate*. Deminutīvi (sal. žem. *ieràtis* „jērs“ žem. Tierf. 27,ii): *dẽlatis* un *zirdzatis* (*dz* laikam pēc *zirdziņa* parauga) Bīlensteina LSpr. I 309, laikam arī *akate*

(lei. *aketẽ* jeb *akytė* Becenbergeram BB XXVII 175) blakus *aka* un varbūt arī *šķirzate* (sal. lei. *gyvātė* „čūska“); par tiem arī E. Hauzenberga Fil. mat. 80 sk. Par deminutīvo *-t-* skat. Zolmsena rakstu 1906. g. DLZ 1692 sk. un 209. un 210. §.

208. §. Sufiksāls *-et-* rodams formās *cepetis* (: lei. *kepenys;* sal. skr. *pacatá-h*: sl. *pečenъ* u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 401 un Frenkeļa Griech. Nom. ag. I 51¹), *lepete* RKr. XV 124 „kaut kas ļoti plāns“, *ķepete* 122 „kas ēdot jem pārāk pilnu kaŗoti“, *vęcęta* ME „vecmāmuļa“; vietvārdā *Nęręta* (skat. Būgas rakstu RSl. VI 14 sk.); sal. lei. *elgeta* „ubags“, *lepeta* „liela ķetna“ u. c. Leskīna Nom. 570 sk.; skat. arī Ģeruļa Apr. ON 257 un Trautmaņa Apr. PN 181.

209. §. Sufiksāls *-ut-* ir sastopams vispirms tādos deminutīvos kâ *Grigutis* U un *Marute* U (skat. arī tādus pārveidojumus kâ *alutiņš* u. c. 152. § c); sal. lei. *alùtis* u. c. Leskīna Nom. 575 skk., pr. *nagutis*, sensl. *nogъtь* „nags“, tâpat 207. § b; skat. arī Ģeruļa Apr. ON 258 un Trautmaņa Apr. PN 182. Bez tam vārdos *vę̃rpute* LP V 96 „vērpete“ jeb *vę̃rputa* RKr. XV 101; *vārputne*, lei. *várputnis* „vārpata“, *Līguti* (vietvārds); *dęguts* (arī *dęguots*), lei. *degùtas*, sl. **degъtь* „Birkenteer“.

210. §. Formas ar *-ītis, -īte.* a) Ar *-ītis, -īte* beidzas deminutīvi[96]), kam ir tā pati nozīme kâ formām ar *-iņš, -iņa* 152. § b; ar *ĩ* Valmierā, Raunā, Drustos, Nītaurē u. c., ar *î* Suntažos, Palsmanē, Apukalnā, Alūksnē, Liepnā, Lejasciemā, Ērgļos u. c. un ar austr. *eî* < *î* Barkavā, Dagdā, Ludzā u. c. Dzīvajā sarunu valodā rakstu valodas apgabalā tos tagad darina tikai no substantīviem ar *-is* un *-e*, piem., *brālītis* (lei. *brolýtis*) no *brãlis* vai *saulīte* (lei. *saulýtė*) no *saũle*. Bet tautasdziesmās un dažās izloksnēs (skat. FBR IV 56, VI 38, VII 140, XII 75

[96]) Kâ aizrādīts FBR V 132, tie nav sastopami Dundangā, kur tos aizstāj formas ar *-i*[*ŗ*]*š, -iņ*[*a*].

un Fil. mat. 102) tos sastop — tâpat kâ lei. valodâ — arī no citiem celmiem, piem., *pupīši* BW 34487, 1 var. no *pupi, pupīte* 32514 var. no *pupa*, viensk. vok. *uodīti* 32237, 1 no *uôds, linīši* 32211 no *lini, vilcītis* (lei. *vilkỳtis*) 10602 var. no *vilks, acīte*s (lei. *akýtės*) 10559 var. no *acs*, austr. *šīveit'ä* Zb. XV 190 blakus rakstu valodas formai *siēva, stidzeîte* no *styga* u. c. Biržos. Šo piedēkli sastop arī aiz citiem deminutīvpiedēkļiem, piem., *vīrulītis* jeb *vīrelītis* BW 9397, 4 var. no *vīrs; māsucīte* jeb *māšelīte* 6387 var. no *māsa; rudactīte* 13501, sal. *actiņa* 152. § c. Sīkāk par šo piedēkli runā FBR III 51, IV 44, V 132, 143, VI 31, VII 131, VIII 25, IX 125, XI 11, 125, XII 34, 49, XIII 21, 39, 81, XVI 48, 95.

Lībiskajās izloksnēs ir deminutīvi ar *-īc* < *ītis* arī blakus siev. dz. substantīviem, piem., *pelic* (blakus *pele*), *Annic* (blakus *Anna*) u. c. FBR IV 87, 91, VIII 71, XIII 75.

Formas ar īsu *i* priekš *t* kâ *zuvitiņa* u. c. skat. 152. § c.

Adjektīvu deminutīvos la. *-īt-* varētu atbilst lei. *-int-*, tâ, piem., vārdā *ma'zītiņš*, sal. lei. *mažintelis* (skat. par to Becenbergera BGLS 109[1]) Daukšas Post. 59, 8 vai *šaltiñtelis* „krietni auksts" Kuršaitim u. c. (bet sal. arī lei. *mažytėlis*); arī upes vārdā *Viesīte* (: lei. *Viešintà* Būgam RSl. VI 29) un varbūt formās *sirdzītis* „slimīgs cilvēks", *zīdīte* „zīdāms jērs" Mag. IX 2, 233 un *perīte* (darināta no tag. akt. divd.?) *vista* „perētāja vista" Gramzdā; par to Ģerulis Apr. ON 256, Skardžus Lkžd. 375 un Trautmanis Apr. PN 184.

b) Formas cilmes apzīmēšanai (sevišķi Latgalē): *tautītis* BW 24242, 4 var. (no Kuldīgas) un latg. *tauť eits* Dagdā, Zb. XV 211 un Mag. XIV 2, 174, latg. *labeits* BW 29819, 3 „labietis", latg. *vuoćeits* (= lei. *vokytis* Leskīnam Nom. 572 un Būgam Jauņa gramatikas tulkojumā V lp.) un *latv'eits* Zb. XVIII 282 skk., *ciemīte* „kaimiņiene; sieviete, kas atnākusi ciemā", *ciemīši* „viena ciema ļaudis" (sal. žem. *šiaulýtis* GK 1939, 10. lpp.), *Kursīši*, vietvārds Rietumkursā, latg. *k'ieńińeit'ä* Zb. XVIII 373 „ķēniņmeita", sal. lei. *Kumutytė* u. c. Leskīna

Nom. 572 un Skardžus Lkžd. 356, skat. arī Ģeruļa Apr. ON 257 sk. un Trautmaņa Apr. PN 182. Vedas salīdzināt arī ar tādām slavu formām kâ sensl. *otročištь* „puerulus“, serbu *kràl'ić* „regulus“ jeb „regis filius“ u. c., par to Zubatijs LF XXIX 227 sk. un Mikola RSl. I 18.

Atsevišķi jāmin *alksnītes* Mag. XIII 3, 77 jeb *alksnīši* U (blakus *àlksnis*) un austr. *melneitęs* (Dignājā) „mellenes“ (blakus *męlns*).

Vecu kollektīvnozīmi — kâ lei. vārdos *alksnýtė*, *beržýtė* u. c. Skardžum l. c. — E. Hauzenberga Fil. mat. 86 liekas pareizi saskata arī tādos āļu vārdos kâ *Kalmīte* (kāda pļava), *Apsīte* (kāda pļava), *Sūnīte* (kāda pļava), *Zvirgzdīte* (kāds strauts), *Vardīte* (kāds dīķis) u. c.

211. §. **Formas ar *-ietis*, *-iete*** (kas alternē un nozīmē pa daļai saskan ar *-ītis*, *-īte*; ar *iẽ* ap Valmieru u. c., ar *iê* Lejasciemā, Lizumā u. c.) ir lietojamas it sevišķi personu cilmes apzīmēšanai: *latvietis*, *latviete*, *vācietis* (lei. *vókietis*), *vāciete* (lei. *vókietė*) un pēc tāda parauga arī *krìeviete* blakus *krìevs*, *igauniete* blakus *igaunis* u. c.; *smìltenietis*, siev. dz. *sm-te* (tādas formas kâ *smìltenietis* lieto Vidzemē, Latgalē un Sēlijā, citur — formas ar *-nieks*, skat. par to 364. lpp.; Latgalē pat *kurzemīši*, *reigīši* u. c., ko min Ķemps 1912. g. Dzimtenes Vēstneša 113. nr-ā parasto formu *kurzemnieki*, *rīdzinieki* vietā), sal. lei. *panevėžiėtis* GK VI 57; *raũnėnietis* (senāk: **raunęns*, skat. 147. §); *augšļaudieši*, *tàutietis*, *labietis*, *dailietis* BW 9432 var. u. c., *savietis* (sal. lei. *giminiėtis* „radinieks“ Dusetās u. c.), *šuojieši* (no daudzsk. ģen. *šùo* 366. §), *vīrietis* jeb *dēlietis*, *siēviete*, *sievietis*, *meitietis*, *bābietis* jeb *bābiete*, *jaunietis*, *jauniete* BW 23369 var. „vedekla“, *aitieši* (blakus *àitas*), *cūcieši* (blakus *cūkas*); *Tilcēniete* „Tilcēnu mājas saimniece“ (pie Valmieras; skat. arī Bīlensteina LSpr. I 276), *Zušmaniete* „Zušmaņa sieva“ Smiltenē FBR XVI 162 (līdzīgi Skaistkalnē XVIII 12); austr. *Kryuṁīt'ę* „Kryuma (< Krūma)

dukte“ Varakļānos, sal. lei. *seseriẽtė* „māsas dukte“ Skardžus Lkžd. 360. — Vecs deminutīvs, liekas, ir *kundzieši* (drošs?) U; skat. arī Augstkalna rakstu FBR XVII 102. Vēl jāpiemin *avieši* (lei. *aviečiaĩ*) jeb *avietes* (lei. *aviẽtės)* „avenes“, sal. austr. *melneitęs* 210. § b un pr. sliwaytos „plūmes“ u. c. — Citi atsevišķi gadījumi un piemēri ar šo piedēkli FBR III 21, 51, 96, IV 44, XII 75, XVI 95, XIX 84; par pr. Muntileitis u. c. Būga Draugija XX 273 un Ģerulis Apr. ON 256; divējādi skaidrojams ir ī latīņu formā *Samnītēs* u. c.

212. §. Formas ar *-aitis, -aite (-aita),* kas alternē un pa daļai saskan šai nozīmē ar *-ietis, -iete*[97]) : *tautaitis* Mag. VIII, 1708. nr-ā (no Lielezeres) nozīmē to pašu, ko *tautietis* 211. §, sal. lei. *gimináitis* „radinieks“ u. c. Leskīna Nom. 574 un Skardžus Lkžd. 359, tâpat Zolmsena rakstā IFA XV 226; te pieskaitāmi vietvārdi kâ *Āraiši, Bukaiši, Tuodaiši, Tiltaiši* u. c. (skat. Bīlensteina LSpr. I 276 un 322 skk.); sal. ar kursiskajām formām *Lipaĩķi, Valtaĩķi* u. c. FUF XII 65.

Bez tam *linaite* jeb (FBR XI 132) *linaits* (*i*-celms), *rugaite, rudzaite* jeb *rudzaita, auzaite, miezaite,* viensk. lok. *kviesaitẽ* BW 28337, 1 jeb *kviesaitā* 28337, 2; *mẽslaite; bẽrzaite* BW 15449, 3 var. „birzs“, sal. lei. *alksnaitė* „alksnynas“ u. c. Skardžum l. c. 360; par to arī FBR XII 75, XIII 39, 49, XVI 48, XVII 58, 152, XVIII 39, XIX 103, Ceļos IX 381, Ģeruļa Apr. ON 255 un Trautmaņa Apr. PN 180 sk.

213. §. Piedēkļi ar *-uot-* (*-aut-*) : *akuõts* (lei. *akúotas*), *avuõts* (ar *uo* no pirmbaltu *an,* kâ sprieţ Būga Tiž. I 14, kas šai sakarā min lei. upes vārdu *Avantà,* Valde Vrgl. Wrtb. I 254 u. c., ME s. v., turpretim Fiks Vrgl. Wrtb. I[4] 5 domā, ka *uo* no *ō*; sal. lei. upes vārdu *Aluotà*), *kaŗuote* (piem., Jaunpilī),

[97]) Ar *-īt-* : *-iet-* : *-ait-* sal. sinonimo *-īn-* : *-ien-* : *-ain-* 153., 157. un 158. §.

karaûte (piem., Raunā un Palsmanē, kur *ŗ* pārvērties par *r*) jeb *karûte* Rankā resp. augšz. *karoutę* (Dignājā, Sēlpilī u. c., ar *ou* < *ū*), sal. skr. *karōṭi-ḥ* „kauss, bļoda“ un sl. *koryto* „sile, abra“. Vārdos *kaŗuote* (ar *ŗ* varbūt pēc *kaŗautes* parauga, kâ vēl runā Gramzdā u. c.; ka *karuote* ir vecāka forma, secināms no austr. *korūtę* Baltinavā FBR XI 128), *kaŗaute* un *karūte* (resp. *kaŗūte*), liekas, ir patskaņu mija *-ō(u̯)- : ēu̯- : -ū-*. Pēc šo blaku formu *karuote* un *kaŗaute* (un *pę̄rkuons : pę̄rkauns, kalpuone: kalpaune* u. c. 155. § un *tę̄raûds: tę̄ruods*, kur jau pašā lībiešu valodā sastopam *ō* blakus *au*, skat. Tomsena Beröringer 281) parauga tad arī radušās formas *azaute* Raunā jeb *azauts* ME (viensk. lok. *azaŭtī* Etn. IV 174 no Ēveles) *azuots, -s* (= austrumlei. *ažuntis*) jeb *azuotes* vietā, *priekšuots* BW 5714 var. u. c. *priēkšauta* vietā, *galduots* Mazsalacā *galdauta* vietā, *apuoži* turpat *apaušu* vietā, *pakuosis* turpat *pakauša* vietā, *kažauks* Raunā u. c. *kažuoka* (no senkr. *кожухъ*) vietā, *Ję̄kaups Ję̄kuopa* vietā, *piedraukne* ME *piedruoknes* vietā, līb. *pañkoūk*[*a*] Liepupē FBR VIII 64 parastā *pañkuoka* vietā, *iguonis* Mazsalacā *igauņa* vietā (sal. ar senās Igaunijas novada nosaukumu Ugaunia); sal. arī *garauza* blakus *garuoza* 194. § c un *galaũdiņa* EH blakus *galuôda* 216. §.

Piedēklis *-uot-* ir arī vārdā *galuotne*. — Par piedēkli *-aut-* skat. arī Trautmaņa Apr. PN 181.

r) **Piedēkļi ar *-d-***

214. §. Formas ar *-d(a)s, -da, -de:* austr. *bòlgzds*[2] RKr. XV 107 „Stützenverband am Schlitten“, *li(g)zds* jeb *li(g)zda*, lei. *lìzdas, strazds*, lei. *strãzdas* tp., *zvìrgzdi* (piem., Raunā; blakus *zvìrgzdis* RKr. XV 102 un *zvirgzde* U), lei. *žvīr(g)ždai* tp., *glīzds* U jeb *glìzda* RKr. XV 77 „Mergel“, *gargzda* U „pelēka, smilšaina zeme“: lei. *gargždas* (skat. Būgas rakstu РФВ LXX 251) „zvirgzdi“, *bārzda*, lei. *barzdà* „bārda“, *la(g)zda* jeb *la(g)zds*, lei. *lazdà, velde* „vom Regen u. a. niedergelegtes

Korn"[98]). Sal. Leskīna Nom. 586 skk., Meijè Ét. 319 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 1, 466 skk. *-zd-* mijas ar *-zg-*, tâpat kâ *-st-* ar *-sk-*, skat. 109. § a un 114. §.

215. §. **Formas ar *-âds* un (austr). *-aids*** (sal. par to arī Ģeruļa Apr. ON 247 un Trautmaņa Apr. PN 184). *tâds* „talis" (: *tâ*) un *kâds* „qualis" (: *kâ*) bijuši par paraugu formām *citâds* (lei. *kitódas*), *viênâds* (lei. *vienódas*), *dažâds*, *savâds*, *visâds* (jeb *visenāds* Manceļa Post. I 145), *divējâds* (jeb *dujâds*² Zlēkās u. c.), *abējâds* (jeb *abâds*² Augstrozē un Dundangā), *trijâds* jeb *trejâds*, *ciekâds* Mancelim l. c. 168 „wie mancher!" u. c. Turpretim vienā Latgales daļā pēc *taîds* (piem., Barkavā, Kārsavā, Krāslavā, Dagdā, Andrupinē, Varakļānos, Pildā, Preiļos un arī Vidzemē — Lubānā) „talis" (: *taî* „tâ") un *kaîds* (turpat) „qualis" (: *kaî* „kâ") parauga sastopamas arī formas kâ *vînaids* (piem., Viļānos), *ùtraids*² (piem., Barkavā un Varakļānos), *divinaids* „divējāds" Smelt. 11 u. c. — Par formu wenaidibe Und. Ps. 11,7 u. c. raksta Augstkalns FBR X 108 sk.

216. §. Dažādi vārdi: *aruõds*, lei. *arúodas* „labības apcirknis", *valuôda*, *galuôda* jeb *galuods* U „Schleifstein" (blakus. lei. *galąsti* „trīt"), sal., piem., sensl. *orǫdije* „instrumentum", *baluôdis*, *lei. balañdis* tp., sal. serbu *läbūd*, po. *łabędź* „gulbis", lat. *hirundō* u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 467 sk. un 469 sk.; *skabarda* ME, *krimeldes* U (blakus *krimeles*), *krimuldes* U jeb *krimuldas* RKr. XV 120, kāda sēņu suga.

s) **Piedēkļi ar *-b-***

217. §. Formas ar *-ba* ir pavisam reti sastopamas: *cęrba* U „Locke", *vimbas* „slienas", *šķiřba:* slovēņu *ščrba* „Zahnlücke". Sal. Leskīna Nom. 590 sk., Brugmaņa Grdr. II² 1, 388 sk., Meijè Ét. 271 skk. un Persona Beitr. 565 skk.

[98]) *gręmzdi* jeb *gremzde* U saistāms ar lei. *grèmždu* „ich schabe"; šo formu vietā — verba *grebt* ietekmē — arī *grębzdi* jeb *grebzde* U.

218. §. **Formas ar *-ība*** (ar *ī* Kauguros, Raunā, Drustos, Dobelē u. c., ar *î* resp. augšz. *eî* Valmiermuižā, Apukalnā, Alūksnē, Lejasciemā u. c., skat. FBR III 51, IV 44, VI 31, VII 131, VIII 25, IX 125, XI 11, 125, XII 34, 49, 75, XIII 21, 39, 81, XV 176, XVI 47, 95, XVII 128, 152, XVIII 39, XIX 103, Ceļi IX 381 un — par nozīmi — arī Kasparsona rakstu FBR XVI 30 skk.) = lei. *-ýba* (blakus *-ýbė* jeb *-ỹbė*, par ko Zenns Language XV 189 skk.): pr. pagon[i]be, sl. *-ьba* (retumis arī: *-iba*); sal. Leskīna Nom. 591 sk., Skardžus Lkžd. 90 skk., Grīnbergera rakstu Wiener SB CXLII, Nr. VIII, 41 sk., Prelvica rakstu BB XXII 89 skk., Zolmsena Unters. z. griech. Laut- und Verslehre 198 sk., Persona Beitr. 889 sk., Brugmaņa Grdr. II² 1, 386 skk., Frenkeļa Griech. Nom. ag. II 132 un Osten-Zakena rakstu IF XXVI 307 skk.

Izloksnēs tai vietā retumis arī *-aba(s)*: blakus no kr. *жалобы* aizgūtajai formai *žẽlabas* sastop vēl *mīlabas* (skat. ME s. v.), *nuosuolaba* „solījums, zvērests“, *laulabas* jeb *laulubas*, *kristabas*, *krustabas*, *krustubas* (skat. 35. § b) jeb *krustūbas*, *gaidabas* EH. Ar *-ieb-* vietvārds *Varieba*.

a) Abstrakti substantīvi no adjektīviem un substantīviem (par nozīmes starpību starp *-ība* un *-ums* skat. 163. § a): *dzîvība* jeb austr. *dzèivîba*² (ar ` no ~) RKr. XVII 109, lei. *gývyba* tp., *patiesība*, *veselība*, *nabadzība*, *jaûnība* (lei. *jaunỹbė*), *gudrība*, *aplamība*, *tàisnība*, *verdzība*, lei. *vergyba* tp., *dràudzība* (lei. *draugỹbė*, sensl. *družьba*), *pārestība* u. c. 197. § c, *sveikatība* 207. § a. Sevišķi bieži ir substantīvi ar *-ība* blakus adjektīviem ar *-îgs*, piem., *lẽnpràtība* blakus *lẽnpràtîgs*, *pazemība* blakus *pazemîgs*, *sirdība* U „dusmas“ blakus *sirdîgs* „dusmīgs“, *devība* jeb **davīb*e* (viensk. ģen. dawibes LLD II 28, 24) „щедрость“ blakus *devîgs* u. c., sal. Osten-Zakena rakstu IF XXVI 318². Konkrēta nozīme tagad ir vārdam *labība* (lei. *labýba* „turtas“) „Getreide“ (blakus *labums* „Gutsein; Vorteil“).

b) Darbības vārdi un vārdi, kas no tiem radušies: *ticība*, lei. *tikyba* tp., *cerība*, *vēlība* U „Erlaubnis“, *izšķirība*, *zudības* RKr. XV 122 „zaudējums“, *ganība(s)*, lei. *ganýba* tp., *medība* BW 2390 jeb *medības*, *dalības* 2657, 1, lei. *dalýbos* „деление“, *mēness apgruozības* U „Mondphasen“, *apjūmības dzert* „die Vollendung der Bedachung feiern“, *apkūlības* „Vollendung des Dreschens“, *radības* „atradums“ (RKr. XV 132; sal. lei. *radýbos* „atradēja alga“) vai „dzemdības“, *kristības*, *laulība* „брак“ un *laūlības* „венчание“, *šķirības* BW 2034 „Feier der Entwöhnung von der Mutterbrust“, *derības* „Verlobung; Wette“, lei. *derýbos* „Vertrag“, *vedības* „Hausbringung“, lei. *vedýbos*, *viesības* BW 2682, *precības* „Feier der Verlobung“, lei. *prekyba* „Handel“, latg. ajzdzieriebias Zb. XV 210 „saderināšanās“.

t) Piedēkļu grupējums pēc to nozīmes

219. §. Dzīvu radījumu nosaukumi: ar *-ava* 138. § b, *-uonis* 159. § b, *-iķis* 186. § b; (kam piemīt kāda īpašība) *-is*, *-e* 130. § b, *-nieks*, *-niece* 189. §.

Personu nosaukumi: ar *-aļa* 173. § a un b, *-ulis*, *-ule* 174. § a, *-nieks*, *-niece* 189. §, *-aža* 194. § b.

Darītāju vārdi: ar *-is* 130. § a, *-ja* 132. § b, *-ējs* 134. § a, *-ājs* 135. § a, *-snis* 140. § b, *-(s)lis* 171. § a, *-ĕlis* 172. § a, *-klis* 178. §, *-iķis* 186. § b, *-tājs* 205. §.

Vārdi cilmes apzīmēšanai: ar *-ęns* 147. §, *-nieks* 189. §, *-ītis* 210. § b, *-ietis* 211. §, *-aitis* 212. §.

Iedzīvotāju nosaukumi: ar *-ęns* 147. §, *-ietis* 211. §, *-nieks* 189. §.

Vārdi sieviešu dzimtes apzīmēšanai: ar *-e* 129. § c; speciāli sieviešu nosaukumi: ar *-ene* 144. § e, *-iene* 157. § b, *-īša* 198. § a.

Sieviešu radniecības nosaukumi: ar *-īce* 188. § 3.

Jaunu dzīvnieku nosaukumi: ar *-ęns* 147. §.

Govju vārdi: ar *-ala* jeb *-aļa* 173. § b.

Dzīvnieku tēviņu nosaukumi: ar *-inis* 149. § d.

Dzīvnieku nosaukumi: ar *-ene* 144. § b, *-enis* 145. §, *-ulis* 174. § d.

Stādu nosaukumi: ar *-āji* 135. § c, *-ene* 144. § a, *-enis* 145. §.

Vēju nosaukumi: ar *-enis* 145. §.

Priekšmetu (rīku, ierīču u. c.) nosaukumi: ar *-ene* 144. § c, *-enis* 145. §, *-nieks* 189. §, *-(s)lis* 171. § b, *-ulis* 174. § a, *-kl-* 178. §, *-tav-: -tev-: -tuv-* 204. § b.

Vietu nosaukumi: ar *-ājs* 135. § c, *-ava* 138. § a, *-ene* 144. § d, *-enis* 145. §, *-ien-* 157. § a, *-aine* 158. § b, *-kl-* 178. §, *-aite* 212. §.

Abstrakti verbālsubstantīvi: ar *-e* 129. § b, *-tan- : -ten-* 142. § b, *-šana* 143. §, *-iens* 156. §, *-uoņa* 159. § b, *-ums* 163. § b, *-tav- : -tuv-* 204. § a, *-ība* 218. § b.

Abstraktu īpašību nosaukumi: ar *-e* 129. § c, *-ums* 163. § a, *-at-* 207. § a, *-ība* 218. §.

Verbāladjektīvi: ar *-tans, -tęns* 142. § a, *-ins* 149. § a, *-tins* 150. § a, *-ts* 199. § b.

Adjektīvi: ar *-ijs* 133. § a, *-ējs* 134. § b, *-ājs* 135. § b, *-uojs* 136. §, *-ans, -ęns* 141. § a, *-gans, -kans* 141. § b, *-ins* 149. § b, *-īns* 153. § 3, *-ains* 158. § a, *-isks* 190. §, *-îgs* 193. §, *-uots* 206. § a, *-âds* jeb *-aids* 215. §.

Komparātīvi: ar *-âks* 188. § 1.

Kārtas skaitļeņi: ar *-ts* 199. § a.

Deminutīvi: ar *-ene* 144. § e, *-enis, -eņš* 146. §, *-ęns* 147. §, *-ins* 149. § c, *-iņš* 152. § b un c, *-īns* 153. § 1, *-elis* 172. § c, *-ulis* 174. § c, *-ika* 186. § a, *-uks* 187. §, *-uža* 194. § a, *-atis* 207. § b, *-utis* 209. §, *-ītis* 210. § a.

Sal. par to Brugmaņa Grdr. II² 1, 582 skk.

4. Substantīvu deklinācija[99])

a) Iepriekšējas piezīmes

220. §. Latviešu valodā tagad īsti ir tikai konsonantiski celmi, piem., viensk. nōm. *rat-s*, ģen. *rat-a*, dat. *rat-am*, ak. *rat-u*, lok. *rat-ā* utt.; bet vieglākas orientēšanās labad te būs runa par tām celmu formām, kādas ide. salīdzināmā gramatika piedēvē ide. pirmvalodai.

Prūšu valodā vēl ir nekatras dzimtes nōmeni (par neutrālo *-o-m* arī Lōmanis Genus und Sexus 10 un Būga Tiž. II 104[4]) un pronōmeni un lei. valodā vēl vismaz nek. dz. adjektīvi un divdabji, bet la. valodā nek. dz. pilnīgi ir zudusi, sal. par to Mūlenbacha rakstu RKr. XIII 52 skk. līdz ar pieminēto literātūru. Tâ kâ tas tâ ir jau visvecākajos lei. un la. tekstos, tad attīstības gaitu nevar vairs droši izzināt. Varbūt vispirms no tiem nek. dzimtes deminutīvu *o*-celmiem, kas apzīmēja vīr. kārtas būtes (skat. 152. § b un 210. § a), darināja viensk. nōminātīvu un daudzsk. nōminātīvu un akuzātīvu ar vīr. dzimtes galotni, lai skaidri būtu apzīmēta vīr. dzimte. Nek. un vīr. dzimtes galotņu svārstīšanās deminutīvos varēja vēlāk ieviesties arī pārējos nek. dzimtes *o*-celmos, un kad nek. dz. *o*-celmi tādas svārstīšanās dēļ galu galā bija pārvērsti par vīr. dz. vārdiem, tiem varēja šai ziņā sekot arī pārējie — samērā nedaudzie — nek. dz. vārdi, sal. Symb. gramm. II 11 skk.

Locījumi ir šādi: nōminātīvs, ģenitīvs, datīvs, akuzātīvs, instrumentālis, lokātīvs un vienskaitlī arī vokātīvs; instrumentālis tagad palaikam formas ziņā saskan vienskaitlī ar akuzātīvu un daudzskaitlī ar datīvu. Ablātīva funkcijas baltu valodās — kâ arī slavu un grieķu — ir pārjēmis ģenitīvs.

No vecajām skaitļu formām vismaz vienā lei. izlokšņu daļā ir paglābies divskaitlis, no kā la. valodā ir palikušas vairs tikai

[99]) Sal. par to Specht a Ursprung 353 skk.

sastingušas atliekas, par ko Mülenbachs Изв. VIII 1,7 skk. un 314.—316. §.

Arī la. valodā ir daži defektīvi substantīvi, kam nav visu locījumu; tâ, piem., daudzsk. ģen. *gāju* savienojumā *gāju putns* un viensk. lok. *vęrā* (un viensk. ak. *vęru*), skat. ME s. v. **vęra*.

b) -(į)o- celmi[100])

221. §. *o*-celmu paradeigmai jemta forma *cìlvęks: į*o-celmu paraugam *cìemiņš*. Visi tie ir vīr. dzimtes.

	Vienskaitlis	Daudzskaitlis
nōm.	*cìlvęks cìemiņš*	*cìlvęki cìemiņi*
ģen.	*cìlvęka cìemiņa*	*cìlvęku cìemiņu*
dat.	*cìlvękam cìemiņam*	*cìlvękiēm cìemiņiēm*
ak.	*cìlvęku cìemiņu*	*cìlvękus cìemiņus*
instr.	*cìlvęku cìemiņu*	*cìlvękiēm cìemiņiēm*
lok.	*cìlvękā cìemiņā*	*cilvękuôs cìemiņuôs*
vok.	*cìlvęk(s) cìemiņ*	*cìlvęki cìemiņi.*

222. §. Par viensk. nōminātīvu; par to Pedersens Hitt. 83 sk. *-š* saskaņā ar 93. § ir radies no *-s*. *-s* priekšā ir zudis la. pirmvalodas *a* (no ide. *o*), skat. 36. § d un e; turpat par tādām formām kâ *kaklas, kaklus* un *kaklis*, kâ arī 38. § a par *kakls* > *kakals*.

223. §. Par viensk. ģenitīvu; par to Pedersens Hitt. 26. *-a* saskaņā ar 37. § a ir vecākā *-ā* (= lei. *-o*) saīsinājums un var būt radies tikai no ide. *ā*. Šis latviešu *-a* un lei. *-o* laikam ir identisks ar slavu ģenitīva galotni *-a*. Ja aiz *-a* ir zudis *-t* vai *-d*, tad tā ir vecā ablātīva galotne, par ko Leskīns Decl. 34 skk.[101]); par pirmbaltu *-ā* sakaru ar lat. *-ō(d)* utt. skat. Слблт. Эт. 132 skk.

[100]) Šo celmu paraugus no Biržu izloksnes dod Bičolis FBR XII 75 sk.

[101]) Citādi par to Möllers KZ XLIX 220.

224. §. **Par viensk. datīvu.** *-am* ir pārjemts no pronōminālās deklinācijas (skat. 362. §). Latviešu un leišu valodā adjektīvu deklinācijā ieviesušās pronōminālās galotnes un latviešu valodā vēlāk ar adjektīvu starpniecību — arī substantīvu deklinācijā; arī leišu izloksnēs dažkārt sastopams viensk. dat. ar *-am;* par to Specht KZ LXIII 91. Pilnā — veclei. valodā vēl paglābusies — galotne var būt bijusi *-amui* (ar *-ui*[102]) no ide. *-ōi̯*); *-ui* (ne fōnētiskais) zudums vispirms var būt iestājies noteiktajā adjektīvā (skat. Слблт. Эт. 153[4]); kas la. valodā tīri fōnētiski būtu iznācis no *-ui*, nav zināms.

225. §. **Par viensk. akuzātīvu.** Kâ rāda 37. § sk., *-u* te vispirms saīsināts no la. pirmvalodas *-uo*, kas saskaņā ar 83. § a atbilst lei. *-ą*, pr. *-an*, sensl. *-ъ*, skr. *-am*, gr. *-ον*, lat. *-om* > *-um*. — Vienā Latgales daļā (par to V. Rūķe FBR XIX 160 skk.) un Susējas austrumizloksnē FBR VII 141 *i̯o*-celmi beidzas arī (resp. tikai) ar *-i* (arī viensk. instr.), piem., *ćel'i* Krāslavā un Līksnā (blakus viensk. nōm. *ćeļš*), Pildā (blakus viensk. nōm. *ćel'ś*), Zb. XVI 107 u. c. Kur — kâ Pildā u. c. — *-s* nav pārvērties par *-š*, *i̯o*-celmu vārdi gandrīz visos locījumos beidzās līdzīgi tādiem substantīviem kâ *bruol'ś* < *brālis* (ak. *bruol'i* < *brāli*); tāpēc tāds jaundarinājums kâ *ćel'i* bija gandrīz vai nenovēršams. Un arī izloksnēs ar tādiem nōminātīviem kâ *ćeļš* varēja rasties tādi akuzātīvi kâ *ćel'i:* pirmkārt, „alternējošiem" *(i)i̯o*-celmiem, kam viensk. ak. beidzas ar *-i*, bet Latgalē arī ar *-u* (skat. 241. §), locījumu vairumā ir tās pašas galotnes kâ „bezalternācijas" *i̯o*-celmiem; bez tam izskaidrojumam ir vēl nozīmīgs arī tas, ka arī *i̯ā*-celmu (skat. 249. §) viensk. akuzātīvā un instrumentālī blakus *-u* bija radies *-i*.

---

[102]) Bet ir arī iespējams, ka latviešu valodā līdzīgi žemaišu dialektam (skat. Слблт. Эт. 159) te nebija *-ui*, bet **-uo* (no *-ō/i̯*) vai *-uoi̯*; šai gadījumā vecās ar viensk. akuzātīva un instrumentāļa galotni sakritušās galotnes aizstāšana būtu vēl saprotamāka.

226. §. **Par viensk. instrumentāli.** *-u* te saskaņā ar 37. § sk. tâpat kâ lei. valodā radies no *-uo*, kas savukārt < ide. *-ṓ*, sal. skr. (vēdu) viensk. instr. *vṛkā*, slv. *hoďu* u. c., skat. Vīdemaņa Handb. 64 (līdz ar pieminēto literātūru) un Reichelta rakstu BB XXV 232.

227. §. **Par viensk. lokātīvu.** *-ā* (vai *-â*, skat. 16. §) ienācis (sal. Leskīna Decl. 46 sk.) no *ā*-celmu paradeigmas, skat. 251. §, kur ir minētas arī izlokšņu blaku formas. Sākumā *o*-celmu lokātīva forma la. valodā laikam beidzās ar *-i* (sal. austr. *vakar* 45. § d) < *-ie* = lei. *-iẽ* < *-eĩ* (skat. Brugmaņa Grdr. II² 2, 180) vai *-ę̀* (par to Слοлт. Эт. 166, Spechts 102, Torbjörnsons IF XLIX 123 un V. Pētersens KZ LXVI 237 skk.) un tad fonētiski sakrita ar daudzsk. nōminātīva[103]) galotni, un tāpēc kâ pārprotamu to varēja aizstāt kāda forma ar *-ā*, bet skat. arī Zubatija rakstu IF VI 281.

228. §. **Par viensk. vokātīvu.** Tādas formas kâ *cìlvę̄k* senāk, domājams, ir beigušās ar *-e* = pr. *(deiw)e*, sensl. (vlьč)e, skr. *(dēv)a*, gr. (λύκ)ε, lat. *(lup)e* un laikam arī (skat. Слοлт. Эт. 165 un Изв. XXI 2, 311 sk.) lei. *(diev)è*[104]). *k* formā *cìlvę̄k* — līdzīgi *-k-* skr. vokātīva formā *vṛ́ka* — var būt radies citu locījumu ietekmē.

Īpašu vokātīva formu parasti darina tikai no dzīvu radījumu nosaukumiem, sevišķi personu vārdiem, un proti, no visām formām ar *-iņš* (piem., *dêliņ*[105]), *kaimiņ*), *-(i/e)nieks*

[103]) Pronōminālā (skat. 319. §), lei. *-ame* atbilstošā vīr. dzimtes galotne būtu pārvērtusies par **-am* un tâtad sakritusi ar viensk. datīva galotni.

[104]) Kādā tautasdziesmā (Mag. VIII, Nr. 1769) sastopami vokātīvi *ûdre* un *bebre*. Ka to *-e* radies no *-ĕ*, tas ir gluži nedrošs; te varētu būt darīšana ar *-ē*, kas paglābies pantmēra spaidā, vai ar vienkāršu lāpāmo vokāli.

[105]) Izloksnēs, kur *-iņa-* vietā sastopams *-īna-*, vokātīvs beidzas ar *-ī*[*n*], piem., *dêlī!* Sal. ar to senaugšvācu vok. (nōm. un ak.) formas ar

(piem., *kurpniek*), *-ājs* vai *-ējs* (piem., *mâcîtāj, kalēj*) un no visiem īpašvārdiem (piem., *Kaspar*); vēl sastopami vokātīvi *: tę̄(v)* no *tę̄va* vārda (par intonācijas maiņu skat. 17. § k), *tàutu dę̀l* BW 10599, 4 var. vai *dìva dę̀l* (kādā tautasdziesmā no Biržiem, bet palaikam tā vietā nōminātīva forma *dę̀ls!*), *uôd!* LP VI 861, austr. *vyłk* Zb. XV 195, *nabag* Pas. IX 140, *ubag* 146, *vēj* VIII 98, *galdaut* 103, *znuot* Bīlensteina LSpr. II 406. Citur vokātīva formu aizstājis nōminātīvs, piem., *dìevs*[106]) !, *kùngs!, dràugs!*

Adjektīvs vokātīvā beidzas vai nu tâpat kâ nōminātīvs[107]) (piem., *vęcaiš tę̄v* Nīcā, *mīļš dìeviņi*[108]) BW 4717, 2), vai ar *-uo* resp. (nenoteiktajā formā) ar *-u* (piem.,*mīļuo kungs* Vībiņos un Vārmā); par to arī Mūlenbachs Latv. gr. 296. §. Tautasdziesmās ir sastopamas arī adjektīviem ar *-uo* atbilstošas substantīvu formas ar *-u* (piem., *ā dìeviņu* BW 152; *mazuō bāleliņu* 2829, 1 blakus *mazais bāleliņ* 2829, 2).

Becenbergera domas (BB XV 297 sk. ar literātūru un KZ XLIV 326; tâpat domā arī Krečmers KZ XXXI 358 sk. un Lõve LI 200 sk.), ka *-u* resp. *-uo* te radies no ide. *-ō*, uzlūkojamas par nedrošām, jo ide. vokātīvi ar *-ō* citur nekur nav droši sastopami (āriešu *-ā* var jau arī būt radies no *-ē*) un vistuvāk radnieciskajā leišu valodā nav atrodamas ide. *-ō* pēdas vokātīvā. Vairāk paticams šķiet Zubatija uzskats (skat. IFA X 295 sk.), ka vienkārt *-u* radies no *-au* un tâ ar *i̯o-* un *i̯u*-celmu starpniecību (par to Zommers IF XLII 324 un Hujers Slov. dekl. jm. 88 sk.) ienācis no *u*-celmu vokātīva[109]) (sal. lei. *vyrau*

-î blakus viensk. ģenitīvam ar *-înes*, piem., *chindilî* „bērniņš", viensk. ģen. *chindilînes*.

[106]) Senā forma *diev* vēl zvērasta formulā no 1678. g. IMM 1936 I, 405 un laikam arī formā *nu'die*.

[107]) Par to Frenkelis Griech. Nom. ag. II sk.

[108]) *-i* te ir lāpāmais vokālis.

[109]) Tâ kâ leišu valodā vēl sastopami ar vienādu nozīmi *i̯o-* un

Lit. Mitt. IV 268, *išganýtojau, brolaũ* u. c.), otrkārt, te var būt izsaukuma akuzātīva ietekme. Tâ, piem., teicienā *ài, tu manu lẽtu pràtu* BW 124 var. forma *pràtu* pati par sevi varētu būt vokātīvs, bet varianti dod tai vietā arī sinonimo *ài, tu manu lẽtu dabu*, kur *dabu* formas ziņā var būt tikai akuzātīvs. Tâ kâ nu izsaukuma akuzātīvam ir tā pati nozīme, kas vokātīvam, tad ir saprotams, ka noteiktā adjektīva *-uõ* no izsaukuma akuzātīva varēja ieviesties vokātīvā, it īpaši kad kādam substantīvam ar *-u* priekšā noliktais noteiktais adjektīvs vienmēr beidzās ar *-uõ*. — Zubatijs nu l. c. domā, ka arī vokātīvi *dẽliņ* vai *sàimniẽk* ir zaudējuši nevis *-e*, bet *-u*, Tas gan šķiet iespējams (kaut gan *-u* parasti paliek), bet vismaz par *o*-celmiem laikam gan drīzāk ir jādomā, ka te zudis *-e*: kâ *-i* patveŗas, piem., formā *bràli!*, tâ gan arī būtu paglābies, piem., **tẽvu!*, un tāpēc *tẽ(v)!* laikam gan radies no **tēve*.

Izloksnēs sastopamas arī — sevišķi saucot no tāluma — paplašinātas vokātīva formas ar *-ō* un *-ā*: *tẽvõ*[110]) Alojā un Svētciemā (citādi *ō* šām izloksnēm svešs), tâpat arī FBR V 139, VI 55, VIII 72, 122, IX 142, XIX 87, jeb *tẽva!* Umurgā, Limbažos, Liepupē (*-a* te var būt *-ā* saīsinājums, par ko arī Kīkerss [Kieckers] Sprachw. Misc. VII 3); tâpat — ar *-ā*, skat. FBR XI 16 un Fil. mat. 101, *-ẽj*[2] FBR VII 145, *-ẽ*[2] IV 77, XIII 91 (skat. arī IX 142 un XII 63). Tas liek iedomāties Adolfi gramatiku 250 sk., kur sacīts, ka latvieši saucot „der letzten Syllabe einen harten Stoß geben“ (ar to gan domāts vārda akcents), piem., Jehkubà! Te pieder laikam arī Bīlensteina LSpr. I 205 un II 9 no Lielezeres minētā forma *tẽvu!*, ja tā nav jemta no kādas tautasdziesmas. Šais gadījumos mums laikam ir darīšana ar vokātīviem, kas, lēnām saucot tālumā, paplašināti ar kādu lieku skaņu, sal. lei. *tẽvai! Jõnai!* u. c., kâ arī skr. formas ar *-ā*, saucot no tāluma (par ko Becenbergers BB XV 296, Löve KZ LI 209 sk. un arī Vunts [Wundt] Völkerpsychologie I[3] 1, 323).

229. §. Par daudzsk. nōminātīvu. Datīva forma rāda, ka substantīvi ir deklinējami pēc adjektīvu parauga; tâ nu laikam

---

ịu-celmi, tad šo parallēlismu var iedomāties bijušu arī latviešu valodas vecākajā periodā.

[110]) Sal. v. dial. *Hans-ō* u. c., ko min Löve KZ LIV 139.

arī daudzsk. nōminātīva *-i* neatbilst lei. *-ai* substantīvos, bet lei. *-i* no *-ie* (no *-ei*) adjektīvos (skat. Слбл̃т. Эт. 138 skk., LtT II 289 un IF XXXIII 125), un par to liecina varbūt arī izlokšņu šaurais *e* resp. *ē* tādās formās kâ *veci tēvi* (41. § d).

230. §. **Par daudzsk. ģenitīvu.** Blakus substantīvu un nenoteikto adjektīvu *-u* ir *-uo* pronōmenos *tùo* un *šùo* un noteiktos adjektīvos (piem., *labuõ*). Kaut arī lei. valodā ir *ū*, la. *-uo* nekādā ziņā nav jāuzskata, kā dara Vīdemanis KZ XXXII 115 un Zubatijs Genitivend. 11, par jaundarinājumu. La. *-u* < *-uo* un lei. *-ū* abi radušies no vecāka *-uon* < *-ōn* (= gr. *-ων* u. c.): la. valodā *-uon* > *-uǫ* > *-uo* > *-u*, bet lei. valodā, kur *-n* ilgāk turējās, *-uon* saīsinājies par *-un* (par to Štreitbergs IF II 415 skk.), no kam tad radās *-ū*. Pats par sevi la. *-uo* > *-u* varētu arī atbilst pr. *-an* (*grīkan*), kas it kâ līdz ar sl. *-ъ* u. c., liekas, radies no ide. *-om*, kâ domā Meijè MSL XXII 258 sk., Būga Tiž. I 417, Vandriess (Vendryes) IF XLV 364, Vaijans (Vaillant) Bull. Nr. 107, XIX sk. lpp. un Rev. XV 5 skk. un Benvenists Bull. Nr. 107, XXIII sk. lpp. Bet, tâ kâ la. valoda ar lei. valodu ir tuvāka rada nekâ ar prūšu valodu, tad la. *-u* te drīzāk varētu būt identisks ar lei. *ū*.

Par dial. *-us* < *-uos* skat. 316. § b.

231. §. **Par daudzsk. datīvu.** *-iem* laikam reizē[111]) ar viensk. datīvu pārjemts no pronōminālās deklinācijas (skat. 367. §); un proti, Valmierā, Smiltenē, Cirgaļos, Drustos, Nītaurē, Dobelē u. c. ir *-iẽm* (= lei. *-íem*), kamēr Kursas izloksnēs (piem., Krūtē, Matkulē, Zemītē), Carnikavā (Rietumvidzemē), Krumbergam, Lazdonā (Austrumvidzemē) u. c. runā *-iêm* un Augulienas, Lejasciema, Alsviķa, Alūksnes, Apes, Jaunrozes, Liep-

111) Brūknera AfslPh. III 303 un Mūlenbacha Изв. VIII 1, 34 pretējos ieskatus atspēko dialektiskās blaku formas ar *-iems* (kas ir nostājies *-ams* un nevis *-am* vietā).

nas, Viļakas, Baltinavas u. c. austr. izloksnēs — *-îm* < *-iêm*. Cīravas, Apriķu, Aizputes, Lipaiķu, Dunalkas, Vērgalu, Sakas, Alsungas, Ēdoles, Īvandes, Rendas, Zlēku, Sārnates, Vendzavas, Piltenes, Usmas, Sasmakas, Sārcenes, Laidzes, Kārgadu, Laucienes, Talsu, Valgales, Pastendes, Stendes, Lībagu, Strazdes u. c. Kursas izloksnēs un bez tam gandrīz visās Vidzemes lībiskajās izloksnēs (skat. RKr. XIII 86), Mazsalacas, Rūjienas, Vecates, Mīlītes, Ērģemes, Valkas, Trikātas, Mēŗa, Rankas, Smiltenes, Ēveles, Burtnieku, Bumbrokas, Valmieras, Cēsu, Āraišu, Nītaures, Drustu (desmit pēdējās blakus *-iem!*) u. c. Vidzemes vidusizloksnēs, Palsmanes, Gaujienas (šais abās blakus *-iem!*), Jaungulbenes (te blakus *-īm* < *-iem!*), Beļavas, Trapenes (Vidzemē), Biržu, Sērenes, Neretas, Dignājas, Lašu, Seces, Viesītes (šai izloksnē blakus *-iem!*) Sēlijas izloksnēs un latgaliešu izlokšņu vairumā (skat. Rūķes rakstu FBR XIX 163 sk.) *-iem*[112]) vietā runā *-im*. Šis *-im* tīri fonētiski varētu būt saīsinājies tikai Latvijas austrumdaļā, kur *ie* pārvērties par *ī* un kur tiešām gaŗie patskaņi *-m* priekšā saīsinās, sal., piem., daudzsk. datīvu *rūkom* „rokām“ (ar *-om* < *-uom* resp. *-ōm* < *-ām*) blakus *rotym* < *ratiem* Rēzeknē u. c. Turpretim pārējās izloksnēs, kur arī sastopams *-im*, šis *-im* tīri fonētiski gan nevarētu būt saīsinājies no *-iem*, jo tur citādi *ie* līdzīgā pozicijā nav saīsināts par *i*, sal. BB XXVII 314 sk. Šis *-im* laikam ar *(i)ļo*-celmu starpniecību ir ienācis no vīr. dzimtes *-i*-celmiem (par to Mūlenbachs Изв. VIII 1, 30 skk.), kas la. valodā tagad gandrīz visi pārvērtušies par *(i)ļo*-celmiem; sal. arī lei. dial. *brólims* u. c. (ko min Gerullis-Stang 30 un 38, Becenbergers BGLS 142 un Spechts KZ LX 274 un LXIII 69), kur *-ims* ir vai nu blakus *-is* (viensk. nōmināvā) pēc *-ams*: *-as* parauga, vai arī analoģiski vīr. dzimtes *i*-celmiem radies jauninājums (jāiegaumē arī sav. *entim* blakus go. *andjam*), tāpat kâ tādus

[112]) Latgalē blakus *-im* (tâ, piem., Barkavā) sastop arī *-ym* (piem., Krāslavā), skat. 51. § b.

vecla. datīvus kâ *tims* „tiem“, *patims* LLD II 19, 2 (seko tieši formai *vārdims*) un Und. Ps. 29, 14[113]).

Pārējās izloksnēs ir galotne *-iem* resp. no tās tīri fonētiski radies *-īm* (austrumizloksnēs), *-ęm* Vidrižu lībiskajā izloksnē (Vidzemē), Zūrās, Užavā, Tārgalē, Sarkanmuižā, Popē, Rindā, Dundangā, Puzē, Ugālē, Lubezerē u. c. (Kursā) vai *-em* Vandzenē (te arī: *-im!*), Ārlavā (Kursā) un Mazstraupē Vidzemē[114]). Tikai Kursas piekrastē vēl blakus gadās arī galotnes ar *-s* aiz *-m: -iems* Rucavā un (retumis, skat. FBR VI 56) Īvandē, *-ęms* Dundangā (piem., *kungęms*, sal. FBR V 139; bet uzsvērtā zilbē ar *ie: tiems*), *-ims* Jūrkalnē, Sārnatē un (skat. Becenbergera Lett. Di.-St. 128 un Spr. d. pr. L. 53 un 55, kâ arī 122 sk. turpat un Mūlenbacha rakstu Изв. VIII 1, 71) Kuršu kāpu latviešu izloksnēs. Šis *-ms* (*-m* vietā) sāk zust. 1586. g. katechisms un 1587. g. Undeutsche Psalmen pazīst tikai *-ms*, pie tam *-ems* (laikam = *-iems*) blakus *-ims* (piem., thems bhernems LLD II 2, 13, tims waerdims 4, 12), no kam tomēr nav jāsecina, ka visas 16. gadsimteņa izloksnes ir pazinušas tikai *-ms* (sal. vs dewedomam Лат. кат. 29 un mannems grekem turpat 44, ja forma grekem nav jālabo par grekems). Arī vēl 17. gadsimteņa tekstos sastop *-ms*, bet jau blakus *-m* (Mancelis palaikam lieto abas galotnes, Rēhehūzens — palaikam *-ms*, Elgers — spriežot pēc paraugiem LChr. 132—141 — tikai *-ms*, turpretim Glūks un sevišķi Adolfi — palaikam *-m*, un Einhornam, skat. Mag. XX 2, 41 skk., ir tikai *-m*; skat. vēl P. Šmita rakstu RKr. XIV 24). 18. gadsimteņa grāmatā „Dis-

113) Katrā ziņā forma *ļàudis* viena pati nebūtu varējusi radīt šo *-im(s)*. Zlēkās, taču, piem., blakus *vīrim* ir *ļoudęm;* tāpēc Mūlenbacha ieskats, Изв. VIII 1, 36, ka *vīręm* Zūrās u. c. būtu darināts pēc formas *ļoudęm* parauga, ir neticams.

114) Šim uzskatam nav par šķērsli tādas refleksīvformas kâ inf. *skrieties* u. c. (Vandzenē): *-em* (sal. *vens* < *viens* u. c. 60. §): *-ies* = daudzsk. dat. ar *-am* < *-ām*: daudzsk. lok. ar *-ās* (Alsungā u. c.).

positio imperfecti ad optimum“ (1732. g.) *-ms* ir biežāks nekâ *-m* („In Dativo . . . plurali . . . non semper addunt in fine literam *s*. Unde bene etiam dicitur: *Tiem łabiem Kungim*“ Kön. St. I 191.); arī Elversam ir vēl *-ms* (Liber memorialis Letticus, 104. lpp.), kamēr Stenders (skat. viņa Lett. Grammatik² 203) gan pazīst *-ms* (no vecām grāmatām vai citām izloksnēm), bet pats lieto tikai *-m*. Starpība *-ms* un *-m* lietošanā atsevišķiem autoriem ir laikam ne vien chronoloģiska, bet arī dialektiska; šķiet, ka *-m* ir izplatījies no vidusdialekta[115]). Daudzskaitļa datīva vecākā galotne laikam būs *-ms*, kur starp *m* un *s* ir zudis kāds patskanis, sal. pr. *-mas*, veclei. *-mus* un sl. *-mъ*. Leišu un latviešu valodā citādi paturētais *u* vispirms var būt zudis pārāk gaŗajās noteikto adjektīvu formās (piem., **labiemusjiemus)*, sal. Слобл. Эт. 152 skk.; tâtad la. *-ms* pats par sevi var būt cēlies no *-mas* un *-mus*. Bārtā un Nīcā sastopamas arī daudzsk. datīva formas ar *-mis* (par ko Mūlenbachs Изв. IX 3, 233 skk.), un arī augšz. forma *mu'ms* (skat. 351. §) ir radusies no *mumis*. Tâtad, kad galotnēs *-mus* resp. *-mas* (daudzsk. datīvā) un *-mis* (daudzsk. instrumentālī) patskanis varēja arī zust (kâ redzams leišu valodā), daudzsk. dat. un instr. dabūja vienu un to pašu *-ms*, un tādēļ pēc tam dažās izloksnēs varēja lietot pirmatnējo instrumentāļa galotni *-mis* arī daudzsk. datīva vietā[116]). Bet no tam nav noteikti jāsecina, ka visas izloksnes daudzsk. datīvā pārjēmušas *-mis*, sal. 351. §.

Par *-m* sakaru ar *-ms* sakāms, ka arī leišu izloksnēs sastopams daudzsk. dat. ar *-m*, skat. Лит. нар. п. 134; Lesk.-Brugm.

[115]) Austrumizloksnēs, piem., Rēzeknē, Alūksnē, Gulbenē un Daugavpilī pēc Manceļa ziņām (no 17. gadsimteņa 1. puses) bija lietojamas tādas formas kâ kunghiems (t. i., *kungīms*, ar austr. *ī* < *ie*), skat. RKr. XIV 24.

[116]) Aiz tā paša iemesla arī leišu 1573. g. postillas rokrakstā sastopamas formas ar *-mus* kâ daudzsk. instrumentāļi (par to Gaigalats Lit. Mitt. V 129), un otrādi — formas ar *-mis* kâ daudzsk. datīvi (turpat 133 un 134).

297 sk.; Daukšas Kat. 137; LChr. 379,24 (no Tverečas); 346,24; 362,16 u. c. Hirta domas IF V 254, ka šis *-m* radies no ide. *-mo* un no sākta gala ir daudzsk. datīva galotne, ir gluži nedrošas, jo citur nekur nav drošu piemēru ar tādu *-mo*, un nav vajadzīgs baltu pirmvalodai piedēvēt trīs dažādas daudzsk. datīva galotnes *(-mus, -mos* un *-mo)*. Daudz paticamāk, šķiet, sprieţ Brükners AfslPh. III 302 sk., Zubatijs Flickvok. 12 sk., Brugmanis Lesk.-Brugm. 298, Po(r)žezinskis Сборн. Форт. 624, Jaunis Gram. 14 un Mülenbachs Latv. gr. 192 sk., ka šis *-m* ir pirmatnējā divsk. datīva galotne. Kad divsk. jau sāka zust, tad vecos divsk. datīvus *acim, àusim, rùokām, kājām* u. c. un daudzsk. datīvus *acims, àusims, rùokāms, kājāms* u. c. sākumā lietoja divskaitļa nozīmē, vēlāk arī daudzskaitļa nozīmē bez izšķirības, pēc kam nozīmē līdzīgais un fonētiski ērtākais *-m* varēja izspiest *-ms* (līdzīgi slavu valodās, par ko Vondrāks Vergl. slav. Gramm. II^2 26 un 34 sk. un Zubatijs FBR XII 100, Arumā [Arumaa] Unters. 71 sk. un Soboļevskis Лекции^4 209.). Aiz divskaitļa *-m* zudis kāds patskanis; vecleišu tekstos un izloksnēs sastopama pilnāka galotne *-ma, -mu* vai *-mi*, skat., piem., Tiž. II 364; par to arī Becenbergers BGLS 149, Arumā Unters. 49, 65 un 76 skk., Spechts KZ LIII 152 un Frenkelis Balticoslav. II 36[117]). — Leišu nōmināļajam *-amus* atbilstoša izskaņa īsti latviskās izloksnēs nav droši sastopama. Savrup stāvošais wihrams Rēhehūzenam Mag. XV 2, 13 laikam ir kļūda, jo Rēhehūzens citur lieto tikai formas ar *-ims* vai *-iem(s)* (jājem vērā, ka viņš valodu labi neprot un, piem., raksta arī szehwims *sievāms* vietā). Un lituānismu pilnas ir Kuršu kāpu izloksnes, kur atrodamas tādas formas kâ *vējams* (ko min Bekers BB XXVIII 268), kâ arī Rucavas, Nīcas un Bārtas izloksnes, kur sastopamas tādas formas kâ *radamis* (RKr. XVI 182; skat. arī 90 un piezīmi 216. lp.), *svārkamis*

[117]) Daudzsk. instr. ar *-mi (dantimi)* Mikuckim (Извѣст., 1854. g., III sēj., 368. lp.).

BW 1525, 2, *zirgamis* (Becenbergera Spr. d. pr. L. 122); par *-mis* galotnes *-m(u)s* vietā ir jau runāts. Bārtā šis *-amis* ir ienācis arī adjektīvos un pronōmenos (piemērus dod Mūlenbachs Изв. IX 3, 236); līdzīgs jaundarinājums ir žem. viensk. dat. *báltūjū* Salantos (Kuršaiša Gramm. 953. § un Jauņa Gramm. 114) pēc *výrū* parauga.

Daudzsk. datīvā un nōminātīvā *k, g* priekš *-iem* resp. *-i* vajadzēja senāk pārvērsties par *c, dz* (tâ vēl austrumizloksnēs *plici* BW 3351[4] un austr. *śeicim* 7411, 2, kā vietā citur tagad saka tikai *pliki, sīk(i)em* > austr. *seikīm*); bet sistēmas spaids ir te atkal restaurējis *k* un *g*, skat. arī BB XXIX 195.

232. §. Par daudzsk. akuzātīvu. La. un lei. *-us* te, šķiet, < la. un lei. pirmvalodas *-uons* (sal. žem. daudzsk. ak. *ǵeŕiņśus* Tiž. II 469) < ide. *-ōns*, no kam varēja rasties arī skr. *-ān* u. c., par ko Baks (Buck) AJPh. XI 298 sk.; la. un lei. (augštaišu valodā) *-us* ir vispirms saīsinājies no *-uos*, skat. Слблт. Эт. 167 skk. līdz ar pieminēto literātūru un labojumu IF XXXIII 121 skk., tâpat arī Po(r)žezinska rakstu Symb. gramm. II 30.

No Zasas austrumizloksnes FBR XIII 89 un no Kalupes XVIII 40 ir dotas formas ar *-ys* vai (pēc mīkstinātiem līdzskaņiem) *-is;* sal. 38. § c.

233. §. Par daudzsk. instrumentāli. La. *-iem* ir īsti daudzsk. datīva (skat. 231. §) galotne, kas, sakrītot pārējo celmu daudzsk. datīva un instrumentāļa galotnei, ieviesās arī instrumentālī. Vecāka galotne *-is* ir vēl paglābusies (pa lielākai daļai jau blakus *-iem)* Kuršu kāpu izloksnē un Kursas dienvidrietumu izloksnēs, piem., Pērkonē FBR XVIII 129, Rucavā, Nīcā, Bārtā, Kalētos un (tagad[118]) vairs tikai tautasdziesmās) Priekulē BW 2221, 4, Krūtē 576 un 1840, Vērgalos 634 un 965, Lielezerē 2221, Skrundā 2221, 3, Dunalkā u. c., sal. Becenbergera

[118]) Bet senāk — kâ aizrāda Katerfelds Mag. IV 2, 1 sk. — Gramzdā (par to A. Ābele FBR IX 103), Priekulē, Krūtē un Bārtā „bieži".

Spr. d. pr. L. 56 sk. un 123. Kâ daudzsk. instrumentāļi ar *-is* ir laikam uztveŗamas arī dažas formas ar -es 16. gadsimteņa tekstos, piem., Dewe beernes *tapt* Ev. (laikam = *dieva bernis tapt* „tapt par Dieva bērniem"), sal. arī Brales *būt* „būt brāļiem" Und. Ps. 51, 23. Citādi šis *-is* ir patvēries vēl tikai dažās par adverbiem kļuvušās formās, piem., *ubagis iet* Nīgrandā, *pa prātis* Fūrekeram (17. g. s.), *viênis prâtis, labis prātis, rętumis* u. c., skat. Bīlensteina LSpr. II 35 sk. un 468. §. Tâ kâ blakus šim *-is* Rucavā u. c. (skat. 367. §) ir pronōmināle daudzsk. instrumentāļi *tiẽs, šiẽs* (ar *ie* no daudzsk. datīva un nōmināt̄iva) un ar šauru *e* izrunājamais *pêdis* „pēc tam" (Rucavā u. c.) norāda uz kādu vecāku **pēdies* (nevis **pēdais*), tad *-is* laikam (vismaz vienā izlokšņu daļā) nav identisks ar lei. *-ais*, bet gan saīsināts no *-ies*, kur *ie* (vecāka ai vietā) ienācis no *ties* un *šies*.

Lei. *-aĩs* atbilst skr. *-āiḥ* (no ide. *-āis?*); gr. οις un osku *-ois* var būt vai nu saīsinātas lokātīva galotnes (par to J. Šmits KZ XXXVIII 3 skk., Krečmers Glotta I 56 sk. un Brugmanis Grdr. II^2 2, 250 sk.), vai arī instrumentāļa jaunināj̄umi, skat. IF XXXIII 121. Bet, tâ kâ gluži drošu refleksu ar ide. *-ōis* trūkst, tad, liekas, nav diezgan pamatots Būgas uzskats РФВ LXXI 470, ka lei. *-ais* senāk neuzsvērtā pozicijā radies no *-ōis* un pēc tam vispārināts, tâ ka, piem., *taĩs výrais* būtu stājies vecāka **tuĩs výrais* vietā.

234. §. Par daudzsk. lokātīvu. Kâ rāda žemaišu galotne *-unsi*, lei. un la. *o*-celmu daudzsk. lokātīvs radies laikam, senajai daudzsk. akuzātīva formai pievienojot kādu postpoziciju[119]), skat. Слблт. Эт. 169 līdz ar tur minēto literātūru un Jauņa Перев. грамм. 82 sk. (citos ieskatos par to Stangs Mažv. 105). Kāds patskanis la. valodā zudis aiz *-s*, nav droši izzināms, jo

[119]) Tas tā būtu arī tad, ja pareizs būtu Būgas (Jauņa Перев. грамм. 83[1]) skaidrojums, ka žem. dial. *-uns-* < pirmžem. *-ūs-*, jo tāds *-uns-* esot pazīstams tikai no tām izloksnēm, kur arī citādi *s* priekšā sastopams

lei. valodā ir dažādas galotnes, to starpā arī *-uosu*[120]) (skat., piem., Becenbergera BGLS 146 un LLD II, XVIII[1] lpp. un Gaigalata rakstu Lit. Mitt. V 129 sk.), kur postpozicijas patskanis aizstāts ar *u*, kas pārjemts no senās lokātīva galotnes *-su*.

Vidzemes lībisko izlokšņu vairumā (skat RKr. XIII 74) un Pilteņes, Užavas, Ugāles, Vendzavas u. c. tāmnieku izloksnēs, kur neuzsvērtais *uo* saīsinājies par *a*, arī daudzsk. lokātīvā *-uos* vietā ir *-as*. Tārgales, Rindas, Dundangas, Puzes, Sasmakas, Lubezeres u. c. tāmnieku izloksnēs tai vietā ir *-ęs* un Ārlavā — *-es*. Ir jātic laikam Mülenbacham IF XVII 426 (tur arī par Popē sastopamajām formām), ka *-ęs* resp. *-es* ir jauninājums pēc viensk. lokātīva ar *-ę* resp. *-e* parauga, varbūt pēc *ē*-celmu parauga, kas tur viensk. lokātīvā beidzas ar *-ę* resp. *-e* un daudzsk. lokātīvā ar *-ęs* resp. *-es*.

235. §. **Refleksīvās formas.** No darbības vārdiem ar *-ums* (163. § b) sastopamas arī refleksīvas formas, it sevišķi viensk. instr., piem., *strādājam ar šà rîta cęlumuôs;* austr. daudzsk. nōm. *tìpumîs*[2] „tiepšas" Biržos FBR XII 79; skat. Mülenbacha rakstu IF XVII 406, kur minēts arī kāds viensk. ģen. *cęlumâs* un lei. parallēles (arī Zubatijam IFA XVI 60, Gaigalatam Lit. Mitt. V 236, Jaunim Pocc. y. 31, Būgam KD 10 un 27 un Arumā Unters. 37 sk.).

Arī no darītāju vārdiem ar *-(t)ājs* un *-ējs*, piem., *tie ir lieli sūdzętājiês* Becenbergera Lett. Di.-St. 159, tâpat arī Remtē, Blīdienē, Dobelē, Zvārdē, Ēdolē, Iecavā, Raunā u. c.; daudzsk. nōm. *pakaļdzinējies* LP III 9. Sastop arī viensk. nōmināt̄iva

kāds sekundāri radies nāsālizēts patskanis, kâ, piem., *glųosnis* augštaišu *glúosnis* vietā. Tāds pirmžem. *-ūs-* varēja rasties blakus *-us* (daudzsk. akuzātīvā) pēc to *ā-*, *i-* un *u*-celmu parauga, kam jaundarinātajā daudzsk. lokātīvā *-s-* priekšā bija gaŗš patskanis, blakus īsajam patskanim priekš *-s* daudzsk. akuzātīvā. Taču tādiem sekundāri nāsālizētiem patskaņiem nepieciešams izskaidrojums, bet maz domājams, ka tas visos gadījumos būs tīri fonētisks.

120) Sal. arī szwętůsęiůse Daukšas Post. 252, 5 un Zydůsęmp 337, 15 un 355, 16.

formas ar *-iês*, piem., *dusmôtājiês* Kauguros u. c., laikam pēc viensk. un daudzsk. nōmināmā nozīmē lietojamā divdabja ar *-damies* parauga 721. §. Ar to pašu nozīmi blakus sastopamas arī nerefleksīvas formas, piem., viensk. nōm. *cīnītājs* Pas. VIII 249, *vēlējums* Remtē (blakus daudzsk. ģenitīvam un akuzātīvam *vēlējumuos*), viensk. ģen. *cệluma*[2] (dzirdēts Vībiņos), viensk. ak. un instr. *cệlumu* (dzirdēts Kurzemes Dūrē, Sātiņos, Drustos u. c.), daudzsk. nōm. *sūdzẹ̄tāji* (dzirdēts Saldū, Lutriņos, Embūtē, Vībiņos, Skrundā, Valmiermuižā, Raunā, Drustos u. c.), daudzsk. dat. *tiesâtejiem*[2] (dzirdēts Pastendē blakus daudzsk. nōmināmā *tiesâtejies*).

236. §. Tāmnieku dialekts. Lai seko formas (kādas dzirdamas Dundangā u. c.) *eîdẹ̄s*[2] (no *êdẹ̄js*) un *mâctẹ̄s*[2] (no *mâcîtājs*), kas rāda, kâ tāmnieku dialektā lokāmi darītāju vārdi ar *-ẹ̄js* un *-tājs:* viensk. nōm. *eîdẹ̄s*[2], *mâctẹ̄s*[2], ģen., ak. un instr. *eîdẹ̄*[2], *mâctẹ̄*[2], dat. *eîdẹm*, *mâctẹm*, daudzsk. nōm. un ģen. *eîdẹ̄*[2], *mâctẹ̄*[2], dat. un instr. *eîdẹm*[2], *mâctẹm*[2], ak. *eîdẹ̄s*[2], *mâctẹ̄s*[2] (lokātīvam piemēru trūkst). Šās formas izskaidrojamas ar gala zilbju patskaņu zudumu un pēc tam sekojošo pamazītnējo *ẹ̄j* resp. *āj* saīsināšanu par *ẹ*.

c) **(*i*)*ja*-celmi, kam viensk. nōm. beidzas ar *-is*[121])**

237. §. Arī šie celmi visi ir vīr. dzimtes. Paradeigmai jemts *brāļa* vārds.

	Vienskaitlis	Daudzskaitlis
nōm.	*brālis*	*brāļi*
ģen.	*brāļa*	*brāļu*
dat.	*brālim* jeb *brāļam*	*brāļiẽm*
ak.	*brāli*	*brāļus*
instr.	*brāli*	*brāļiẽm*
lok.	*brālī*	*brāļuôs.*
vok.	*brȁli*	

[121]) Šo celmu izlasi no Biržu izloksnes dod Bičolis FBR XII 76.

238. §. Par viensk. nōmināt̄ivu. La. *-is* līdz ar lei. *-ys*[122]), pr. *-īs* (piem., rikijs, rickis, rykyes un reykeis „kungs") vismaz vienā vārdu daļā ir laikam radies no vecāka *-iį̂as* > *-iį̂s*; sal., piem., no baltu valodām aizgūto igauņu vārdu *takijas* (: lei. *dagỹs*, la. *dadzis*). Tādi nōmeni kâ la. *vaŗš*, lei. *vārias* u. c. ir seni nek. dzimtes vārdi (sal. pr. wargien), kas sinkopes laikā vēl beidzās ar *-iį̂an*, skat. РФВ LXXVI 307 skk. un Zommera Balt. 243 skk. un 260.

Kursiskajās un austrumizloksnēs no tiem locījumiem, kur galotnes priekšā *j* ar iepriekšēju līdzskani ir radījis mīkstinājumu, šis mīkstinātais līdzskanis dažkārt ir ieviesies arī pārējos locījumos, piem., *uošis* (*uôsis* vietā, ģen. *uôša*) Rucavā vai *el'k'šńiś* (parastā *elksnis* vietā, viensk. ģen. *elkšņa*) Skaistā, skat. FBR VII 123, IX 103, XV 36, XVIII 36. Te jāmin (kâ kursisms, skat. 2. § c un 76. § d) laikam arī *kaķis*.

Jauninājumi ir arī tādas formas kâ *kvìesis* senāka **kvìetis* (= lei. *kvietỹs*; *t* vēl paglābies austr. vārdā *kvītajs* RKr. XVII 134) vietā blakus viensk. ģenitīvam *kvìeša* = lei. *kviẽčio* u. c.: la. *š* ir divējādi uztveŗams, jo tas var būt radies no *tj* un *sj*, bet *s*-skaņa šņācenim *š* tuvāka nekâ *t*-skaņa, un parasti šis vārds lietojams daudzskaitlī, kur visos locījumos ir tikai *š*. Līdzīgi radies *zusis* Svētciemā (parasti *zutis*) u. c., skat. KZ L 27.

239. §. Viensk. ģenitīvā un visos daudzskaitļa locījumos ir tās pašas galotnes, kas atbilstošajiem *o*-celmu locījumiem. Galotnes priekšā esošā līdzskaņa mīkstinājums radies no *j*, kas senāk bija starp beidzamo līdzskani un galotnes patskani. Tajos celmos, kam *-is* (no *-īs*) ir radies no baltu pirmvalodas *-ijas*, šī *j* laikam tīri fōnētiski radusies no veca *ij* (sal., piem., la. viensk. ģen. *auļa*, lei. *aulio* : sensl. *ulija*, kr. *улья*), skat. KZ L 24 un par slavu formām — Lōmaņa Genus und Sexus 63. Izloksnēs, kur *-tis* un *-cis* viensk. nōmināt̄ivā izrunā saplūst par *-c(s)*, sastopams sajaukums, kâ, piem., viensk. ģen. *ceṕeča* (parastā *cepeša* vietā no nōmināt̄iva *cepetis*) Sk. Do. 51 un 156.

[122]) Par lei. rakstu valodas formām ar *-is*, kâ, piem., *brólis*, skat. Streitberg-Festgabe 42.

240. §. Par viensk. datīvu. Formas ar *-'am* atrodamas visās augšzemnieku izloksnēs, lielākajā daļā lībisko izlokšņu un daudzās vidus izloksnēs (*vēršam* arī LLD II 22, 25), kamēr formas ar *-im* (kas dominē tagadējā rakstu valodā) ir raksturīgas lielākai daļai vidus izlokšņu un vienai lībisko izlokšņu daļai, skat. KZ L 33 sk., FBR III 48, IV 57, 67, 75, V 140, VI 55, 94, VII 24, 48, 123, 141, VIII 13, 43, 71, 89, 104, 123, 124, IX 103, 139, X 29, XI 16, 74, 108, 132, XII 16, 35, 53, 76, XIII 76, 89, XIV 63, 90, 187, XVI 49, 114, XVII 152, XVIII 12, 24, 40, 129, XIX 85, 103, XX 21 un Ceļi IX 383. *-'am*, protams — atskaitot mīkstinājumu — ir tāda paša cēluma kâ *o*-celmu *-am*, kamēr *-im* ir radies blakus viensk. nōminātīva galotnei *-is* pēc *šis* : *šim* parauga.

Dažās lībiskajās izloksnēs blakus *-'am* sastop arī līdz šim neizskaidrotu *-ęm* (skat. KZ L 34 un FBR XI 74), un Limbažu lībiskajā izloksnē u. c. (skat. FBR VIII 71, XI 74, XIV 63 un 90) dzird tādus datīvus kâ, piem., *ezitam* (*ezīšam* vietā) blakus viensk. nōminātīvam *ezits* < *ezītis*.

241. §. Par viensk. akuzātīvu un instrumentāli. **-īn* (no kam lei. *-į* un la. *-i;* blakus pr. rikijan) varēja rasties blakus viensk. nōminātīvam ar **-īs* pēc tādas parallēles parauga, kāda ir viensk. akuzātīvam ar **-in* un viensk. nōminātīvam ar *-is*. Viensk. instr. no vārda *brālis* īsti būtu *brāļu* (= lei. *bróliu*). Bet, kad la. valodā viensk. ak. un instr. dažās celmu grupās bija sakrituši tīri fōnētiski, arī pārējiem celmiem sāka darināt abus locījumus ar vienādu (par to Brükners AfslPh. III 291), un proti, parasti ar akuzātīva galotni, tâ ka, piem., formu *brāli* tagad lieto arī ar instrumentāļa nozīmi. Vecākos tekstos un austrumizloksnēs un lībiskajās izloksnēs lieto arī formas ar *-'u* viensk. akuzātīva un instrumentāļa nozīmē, skat. KZ L 32 sk. un FBR V 139, XI 74 un XV 67, tâpat V. Rūķes rakstu XIX 160 skk.; sal. arī instrumentāli *puišu* blakus akuzātīvam *puisi* Pas. II 507, *a*[*r*] *brāļ*[*u*] III 370, *ar spriguļu* VII 387, *ar . . . veču* IX 461. Vai šās formas ar *-'u* ir senie instrumentāļi vai jaunināJumi pēc *o*-celmu viensk. akuzātīva un instrumentāļa parauga, nav droši nosakāms.

242. §. Par viensk. lokātīvu. Blakus *-ī* izloksnēs ir arī *-ie, -ē, -ei* un (retumis) *-'ā*, gluži kâ *i*-celmos, skat. KZ L 28 skk., Fil. mat. 100, FBR IV 57, 75, V 140, VI 55, 79, 94, VII 24, 48, 141, VIII 88, 89, 104, IX 139, X 29, XI 16, 132, XII 35, 36, 76, XIII 76, XIV 120, 187, XVI 49, 50, XVIII 12, 40, 129, XX 21, 48, 66, 141 un Ceļi IX 383. La. *-ie,* aiz kā zudis *j* un vēl kāds patskanis, laikam ir senā *i*-celmu galotne, kas, salīdzinot ar *u*-celmu viensk. lokātīva galotni *-uo* (skat. 305. §), radusies drīzāk no ide. *-ēi̯* (no kam pēc *-i̯* zuduma radās *-ē,* uz ko attiecināms skr. *-ā i*-celmu viensk. lokātīvā) nekâ no *-ei;* senā izskaņa *-ie* (kas vēl paglābusies lei. *gaidiep* Viltis 1908. g. 125. nr-ā) pēc *ē-* un *ā*-celmu viensk. lokātīva parauga (kur aiz *-ēi̯* resp. *-āi̯* vēl sekoja kāda postpozicija) vēlāk ir paplašināta. Runājot par *-ē* un *-ei* (= augštaišu *-ė[je]* > žem. *-ie),* nav skaidrs, vai te ir (sākumā *i*-celmos radies) jauninājums pēc *ē*-celmu parauga vai vecā galotne; beidzamajā gadījumā rodas jautājums, vai šai galotnei pamatā *-ē* vai *-ēi̯*, skat. par to KZ L 31. Arī *-ī* (= lei. *-yje)* visdrīzāk laikam ir senā *i*-celmu galotne, skat. 280. § un KZ L 31; te arī par šķietamo *(i)i̯o-* un *i*-celmu saskaņas iemeslu viensk. lokātīva izskaņā.

243. §. Par viensk. vokātīvu. *-ī,* no kam lei. *-y* un la. *-i,* laikam radies no pirmbaltu *-ij(e),* skat. KZ L 24. Par metatoniju la. vārdā *bràli* skat. 17. § k. — Izloksnēs ar kādu pievienotu partikulu: *Pę̀ter·ei*[2] u. c. Biržos FBR XII 63, *Pìeterēj*[2], *Pìeterou*[2] vai *Pìeterō* Lazdonā u. c. IX 142.

b) Par daudzsk. lokātīvu. Praulienā, kâ aizrādīts FBR VI 95, blakus *lìcùos*[2] u. c. dzird arī *lìcìes*[2] u. c. (ar to pašu *ie* kâ viensk. lokātīvā un daudzsk. datīvā un instrumentālī, gluži kâ *i*-celmos 285. §), un lībiskajā Nabē un Lādē blakus *grãvas* < *grãvjuos* u. c. — arī *kuřves* ar to pašu *e* kâ viensk. lokātīvā.

d) **(i̯)ā-celmi**

244. §. Parasti šie celmi ir siev. dzimtes. Vīr. dzimtes ir *puĩka* un bieži arī *laũva* un *tàutas* (piem., BW 33571, 2 un 1788, 4) precinieku nozīmē; abu dzimšu ir (palaikam nievīgi)

personu nosaukumi pēc viņu darbības vai īpašībām kâ *kaũka, laĩža, vàrmāka, plukata, bezkàuņa, briēsmuoņa* LP III, 3, *nejẽga, liẽlība, slẹpkava, màita* u. c., kâ arī *kũma* u. c. FBR XII 76 sk.; par to Mūlenbachs Latv. gr. 138. § un Volteris Разысканія по вопросу о грамматическомъ родѣ 70 skk., 94 skk. un 123 skk. Tâtad par vīrieti saka, piem., *tâds bezkàuņa*, turpretim par sievieti *tâda bezkàuņa*. Izjemot kongruenci, vīr. dz. izpaužas vēl viensk. datīvā, kur vīr. dzimtes vārdi parasti beidzas ar galotni *-am* (vīr. dz. *o*-celmu galotni) *-ai* vietā, piem., *màitam* Mag. XIV 1, 159 (no Birzgales), *puĩkam* (bet augšz. izloksnēs arī *puikai*, tâ, piem., Andrupinē, Dagdā u. c., skat. FBR XII 35, XIII 51, XV 177, XVII 59 un 153). Daži no šiem nōmeniem izloksnēs dabū vīr. dzimtes galotnes arī pārējos locījumos, tâtad, piem., viensk. nōm. *vàrmāks, plukats*, augšz. *najāgs, slapkavs* Sausnējā (ko min Kauliņš BB XII 231), viensk. ģen. *puĩka* LP I 55 un (te blakus viensk. nōm. *puĩka)* 81, daudzsk. dat. *puikim* Dignājā. Vīriešu dzimtes *ā*-celmi, zināms, sastopami arī leišu, latīņu[123]), grieķu un slavu valodās; par to Uļjanovs Charistēria 126 skk. (ar literātūru), Neisers BB XX 49, Delbrüks Grdr. III 103 skk., Brugmanis Grdr. II^2 2, 96 skk. un Frenkelis Griech. Nom. ag. II 118 skk. un MSL XIX 23^2.

245. §. Paradeigmai jemts *siẽvas* vārds.

Vienskaitlis.	Daudzskaitlis.
nōm. *siẽva*	*siẽvas*
ģen. *siẽvas*	*siẽvu*
dat. *siẽvài*	*siẽvãm*
ak. *siẽvu*	*siẽvas*
instr. *siẽvu*	*siẽvãm*
lok. *siẽvã*	*siẽvâs*
vok. *sìev*	

[123]) Par latīņu valodu Vandriess (Vendryes) MSL XXII 97 skk.

246. §. Par viensk. nōminātīvu. *-a* saskaņā ar 37. § a ir *-ā* saīsinājums; tâ *siẽva* ir ar tādu pašu izskaņu kâ, piem., lei. *rankà*, pr. *mensā*, sensl. *roka*, skr. *aśvā*, gr. θεά u. c.

247. §. Par viensk. ģenitīvu. *-as* saskaņā ar 37. § a ir *-ās* saīsinājums; tâ *siẽvas* ir ar tādu pašu izskaņu kâ, piem., lei. *rañkos*, gr. θεᾶς, lat. *familiās*, go. *gibōs* u. c. Par latg. *-ys* skat. 38. § c.

248. §. Par viensk. datīvu. *-ai* ir pārjemts no pronōminālajām formām kâ *tài*, *šài* un noteiktā adjektīva formām kâ *labai* u. c. (jau 16. gadsimteņa tekstos, par ko Augstkalns Fil. mat. 49 sk.). Mantotais *-āi̯*, sal. lei. *rañkai*, pr. tickray, sensl. *roce̍*, gr. θεᾷ, lat. *equae*, go. *gibai* u. c., kâ aizrādīts 37. § g, bija saīsināts par *-i*, par ko Becenbergers BB XV 299 skk. un Zubatijs Flickvok. 8[1] un Genitivend. 11 Anm. (ar literātūras norādījumu). Formas ar *-i* ir vēl bieži sastopamas: pirmkārt, tādu *-i* aizstāj -e 16. gadsimteņa tekstos (piemēri Zubatijam l. c.), otrkārt, *-i* vēl ir 17. gadsimtenī Mancelim (blakus *-ai*), Einhornam Mag. XX 2, 42 u. c. un vēl tagad — vismaz vecajā paaudzē — Kursas dienvidrietumu izloksnēs, kâ Bārtā (par to Becenbergers l. c.), Nīcā, Krūtē, Kalētos, Gramzdā, Pērkonē, tâpat Raunas un Smiltenes apkārtnē (par to P. Šmits Сборн. LXVII 3, 4) un — spriežot pēc LP VI 873 — Lugažos (pie Valkas) Vidzemē; un tautasdziesmās arī no tādiem apvidiem, kur ikdienas valodā *-i* ir aizstāts ar *-ai* vai tā pārveidojumiem, tâ, piem., Brocēnos (Kursas dienvidos), Sakā, BW 922, 6 (no Lielezeres), 4009 (no Cīravas), 4138, 2 (no Dzērves), 21733 (no Vērgaliem) u. c. Dažos sastingušos izteicienos *-i* ir arī vēl rakstu valodā: *lìeti derēt*, *pa'tiesi*, *pa labi* resp. *krèisi rùoki*, *pa rùoki*; ļoti izplatīts ir arī izteiciens *līdz gàismi* Kauguros (te arī: *līdz mali*, *līdz siẽni* u. c.), Lestenē, Jaunpilī, Sesīlē, bez tam dzird vēl *līdz Rīgi* Bauņos, *uz citi vasari* Smiltenē u. c. — Bet citādi *-ai* ir stājies *-i* vietā; par dial. *-ei*, *-ē*, *-e* resp.

-ę < *-ai* skat. 38. § d. — Skrundā, Dūrē, Raņķos u. c. (Kursas rietumos) *-ai* vietā ir *-â*[2], un arī *-a* dažās tāmnieku izloksnēs (Popē, Stendē u. c.) un Skrīveŗos, šķiet, saīsināts no *-ā;* šis *-ā* blakus *-ai* datīvā laikam radies pēc lokātīva blaku formām ar *-ā* un *-ai* (skat. 251. §). — Rucavā dzird *-î*[2] (piem., *cūkî*[2]) galotnes *-ai* resp. *-i* vietā; šis *-ī* varētu būt stājies vecāka *-i* vietā, jemot par paraugu *i*-celmu viensk. datīvu, kur bija blakus formas ar *-i* un *-ī* < *-ij* (skat. 277. §). — Liepupes FBR VIII 71 un Vainižu XIV 90 lībiskajās izloksnēs gadās arī maskulīnizēti (skat. 318. §) datīvi kâ *skuolam* (blakus *skuolai), mucam.*

249. §. Par viensk. akuzātīvu. *-u* (kâ aizrādīts 37. § f) < *-uo* < pirmbaltu *-ān* (par ko N. van Veiks Apr. Stud. 68 skk.); formai *siēvu* tâtad ir tā pati galotne, kas lei. *rañką*, pr. *rānkan*, sensl. *rǫkǫ*, skr. *aśvām*, gr. ἵππον, lat. *equam* u. c.

No *į̄*-celmiem austrumizloksnēs (it sevišķi Latgalē, par ko V. Rūķe FBR XIX 162 sk.) gadās formas ar *-i* : *gaļi* (blakus *gaļu)* Susējā FBR VII 142, *kuoji* Zb. XVIII 273, *daļi* (blakus nōminātīvam *daļa*) BW 27931, 1 u. c. Šis *-i* (arī viensk. instrumentālī) ienācis no *ē*-celmu viensk. akuzātīva; *ē*-celmiem tur dažos locījumos tīri fōnētiski galotnes ir sakritušas ar *ā*-celmiem: viensk. nōminātīvā tur gandrīz vai pavisam sakrīt *-e* ar *-'a* (sal. motia Zb. XVIII 236 no *māte),* tâpat arī *-ei* ar *-'ai* vienskaitļa datīvā, un viensk. ģenitīvā un daudzskaitļa nōminātīvā un akuzātīvā *-as* aiz *j* un palātālizētiem patskaņiem tur nepārvēršas par *-ys,* bet gan tâpat kâ *-es* par *-is.*

250. §. Par viensk. instrumentāli. *-u* saskaņā ar 37. § f ir radies no *-uo* (no pirmbaltu *-ān*); sal. austrumlei. *runkù* un Kuršaiša *gerá-ja* no **gerą́-jǫ́,* kâ arī skr. (vēdu) instrumentāļus ar *-ām,* ko min Meijè MSL XX 174 sk. un netieši sensl. *rǫk(oj)ǫ* (par to O. Hujers Slov. dekl. jm. 157 skk. ar literātūru). Leišu valoda rāda, ka viensk. instr. atšķīries no viensk. akuzātīva ar uzsvaru.

251. §. Par viensk. lokātīvu. Lielākajā izlokšņu daļā šis locījums beidzas ar *-ā* (no kam, kâ aizrādīts 33. §, izloksnēs arī *-a),* un proti, ar *-ā* Valmieras, Raunas, Allažu, Ropažu, Slokas u. c. Vidzemes izloksnēs un Dobelē, Jaunpilī, Blīdienē

u. c. Zemgalē, citur turpretim ar *-â* (skat. IF XXXIII 105), tâ varbūt augšz. izlokšņu vairumā (bet, piem., Praulienā, kâ teikts FBR VI 78 ar *-à*[2]), bez tam Smiltenes, Mazbrenguļu, Dzērbenes, Drustu, Drabešu, Nītaures, Zaubes, Suntažu, Ķeipenes, Tīnūžu, Salaspils, Olaines, Ikšķiles u. c. vidusizloksnēs Vidzemē un lielākajā Kursas izlokšņu daļā. *-ā* vietā sastop *-ai* Lielvārdē un Lēdmanē Dienvidvidzemē un Secē (sēļu zemē) un bez tam kursisko izlokšņu vairumā, un proti, nepārgrozīts *-ai* ir Zemītē, Gaviezē, Aisterē, Lieģos, Dunalkā, Vērgalos, Kazdangā, Rudbāržos, Tadaiķos u. c. (uz dienvidiem no šām vietām, tâtad Rucavā, Nīcā, Bārtā, Krūtē, Kalētos, Gramzdā, Pērkonē, Priekulē, Iļģos, Embūtē un uz austrumiem no turienes runā *-ā*), kamēr tālāk uz ziemeļiem *-ai* > *-ei*, *-ē*, *-e* vai *-ę* (skat. 38. § d); šai apgabalā tâtad viensk. lok. saskan ar viensk. datīvu. Adolfi 1685. g. gramatikas 26. lpp. sniedz abas galotnes *(-ā* un *-ai)*; sal. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 106. Abas šās galotnes radušās no **-āį̆* = lei. *-oje* > *-ō(j)*. Šī lei. un la. galotne ir laikam radusies, pievienojot senajai lokātīva izskaņai *-āį̆*[124]) (kas bija raksturīga arī viensk. datīvam!) kādu postpoziciju, par kuŗas formu la. valoda nedod vairs nekāda pieturas punkta; par lei. galotni (kas vislabāk, šķiet, saglabāta formā *dienoję-jų* Daukšas Post. 357, 15 un *toję-g* 335, 33; sal. arī *danguję-jis* 228, 5, 233, 28, 272, 36 u. c. un *viršuję-jomis* 277, 36) Vīdemanis Handb. 49 (ar literātūras norādījumu), Zubatijs Flickvok. 6 sk. un 24, Genitivend. 12 (piezīmē) un IF VI 284 skk., Mālovs AEO 125, Kollics BB XXIX 111, Po(r)žezinskis Symb. gramm. II 29 un Сборн. Форт. 614 skk., Brugmanis Grdr. II[2] 2, 181, Frenkelis MSL XIX 44 sk., Torbjörnsons IF XLIX 123 un Arumā Lit. Mund. 55. Dažās Latgales izloksnēs *įā*-celmu viensk. lokātīvs beidzas arī ar *-ī* (piem., *gaļî* Ciblā FBR VI 39, skat. arī XIII 40), kas varēja rasties blakus viensk. akuzātīvam ar *-i* (skat. 249. §) pēc *i*-celmu viensk. ak. ar *-i:* viensk. lok. ar *-ī* parauga.

124) Paglābusies (saīsinoties *-āį̆* par *-aį̆*) lei. formā *motinai-p* u. c. Becenbergera BGLS 251 un *mergai-p* u. c. Viltis 1908. g., Nr. 125 un Spechtam 94 sk.

252. §. **Par viensk. vokātīvu.** Aiz formas *sìev* ir zudis no laika gala īss *-a* (*siev*, piem., Einhornam Mag. XX 2, 42); sal. lei. *mótyn* (par to J. Šmits KZ XXVII 382 piezīmē), sensl. *ǫkǫ*, gr. (Homēra) νύμφα u. c. — Par metatoniju skat. 17. § k. — Arī nōminātīva formu var lietot vokātīva nozīmē. — Dažās izloksnēs arī ar piekabinātu partikulu : *Onn'ēj* u. c. Praulienā FBR VI 96, *Īv'ei, Minnō* u. c. Biržos XII 79.

253. §. **Par daudzsk. nōminātīvu.** *-as* saskaņā ar 37. § a ir *-ās* saīsinājums; tâ *siēvas* ir ar tādu pašu izskaņu kâ, piem., lei. *rañkos*, pr. (Elbingas vokābulārā) lauxnos, skr. *áśvāḥ*, go. *gibōs* u. c. — Par augšz. *-ys* skat. 38. § c.

254. §. **Par daudzsk. ģenitīvu.** *-u* tâpat kâ atbilstošais lei. *-ų̃* vispirms ir radies no pirmbaltu *-ōn*, skat. 230. § un Brugmaņa Grdr. II² 2, 241 sk. Vecākais *-uo* vēl ir formā *kājuo-p* 558. §.

255. §. **Par daudzsk. datīvu un instrumentāli.** Parallēli ar *o*-celmu (skat. 231. §) *-iẽm: -iêm* sastop *-ām* blakus *-âm;* tâ kâ *-ām* tâpat kâ *-iem* (skat. 231. §) ir laikam senāk bijusi divskaitļa galotne (arī lei. izloksnēs *-om* ir ieguvis daudzskaitļa nozīmi[125]), tad arī la. *-ām* laikam ir identisks ar lei. *-óm* (divsk. datīvā) un la. *-âm* ar lei. *-ōm* (divsk. instrumentālī). Kamēr lielākajā izlokšņu daļā tagad abi locījumi beidzas vai nu ar *-ām*, vai ar *-âm*, Apukalna austr. izloksnē, kâ konstatējusi A. Ābele FBR VIII 25, datīvā *-m* priekšā runā *ùo*² < *ā*, turpretim instrumentālī runā *uô* < *â* (līdzīgi tur šķiŗ šos divus locījumus arī pārējiem celmiem). Dažās austrumizloksnēs dzird vēl *-ām* vietā no tā rēgulāri radušos *-ōm* > *-uom*, skat. 50. §. Latgales izlokšņu vairumā turpretim šī galotne tagad

[125]) Par to Kuršaitis Gr. 605. un 607. §, Mikuckis Извѣст. (1854. g.) III 368, Po(r)žezinskis Изв. III 1129. u. c.

skan *-om,* kas laikam gan tīri fonētiski radies no *-ōm* resp. *-uom;* tâpat arī lejzemn. izloksnēs (ne tikvien lībiskajās, kur galotnes vispār saīsinājušās, bet arī Aizputē, Dunalkā, Snēpelē, Lipaiķos u. c.) *-ām* ir saīsinājies par *-am* (Rucavā, kâ teikts FBR VII 118, *-am̃*) — arī laikam tīri fonētiski, skat. RKr. XIII 75 skk., KZ XLIII 1 skk. un 60. §. — Vecā daudzsk. galotne *-āms* vēl ir sastopama 16. un 17. gadsimteņa tekstos, par ko P. Šmits RKr. XIV 24 un Augstkalns Fil. mat. 53; *-ams,* kas saīsinājies no *-āms,* vēl ir arī tāmnieku tautasdziesmās (piem., BW 23250 no Ēdoles, 1232, 3 un 10554, 3 var. no Dundangas) un — retāk — arī tāmnieku sarunas valodā (skat. FBR V 139, VII 49 un VIII 123), tâpat arī Kuršu kāpu izloksnē, par ko Becenbergers Spr. d. pr. L. 53 un 66 un Bekers BB XXVIII 264. Kādā latgaliešu tautasdziesmā (Volteŗa Mat. 106) atrodam instrumentāli *odotoms.* — Šis *-āms* var būt radies tiklab no *-āmus* (sal. lei. daudzsk. datīvu *rañkom*[*u*]*s*[126]) un [?] sensl. *rǫkamъ*), kâ arī no *-āmis,* sal. lei. daudzsk. instrumentāli *rañkomis* ar *i*<*ī* (skat. KZ L 17) un sensl. *rǫkami,* par ko Zubatijs IF III 126[1] un Arumā Unters. 44 skk. Leitīšos[127]) pie Nīcas autors vēl ir dzirdējis pilno instrumentāļa formu *vietāmis,* kas rāda, ka *i* daudzsk. instrumentāļa formās *māsiņāmis* BW 60, 2 var. un *māmināmis* 17312 (no Nīcas) gan nevarētu būt lāpāmais vokālis (sarunu valodā tagad tur pārsvarā *-ām*); citus piemērus formām ar *-āmis* (arī ar daudzsk. datīva nozīmi) min Mülenbachs Изв. IX 3, 233 skk. Kaimiņu Rucavas izloksnē daudzsk. datīvam un instrumentālim blakus *-ams* (un *-am̃*) lieto gaŗāku formu ar *-amis* (ar *ă!*), skat. RKr. XVI 216, piezīmi; *-āmis* vietā ir *-amis* laikam *o*-celmu *-ams* un *-amis* ietekmē (skat. 231. §).

Vēl jāpiemin arī maskulīnizētas (skat. 318. §) formas kâ *gultim* u. c. Liepupes, Vainižu, Pāles, Svētciema u. c. lībiskajās izloksnēs FBR VIII

[126]) Sal. Leskīna Lit. Lesebuch 184. lpp. minētos datus par lei. *-m(u)s.*

[127]) Senāk tie ietilpa Lietuvā, skat. Becenbergera Spr. d. pr. L. 115[1].

71, XIV 62 un 90, XV 66; *kazęm* Rojā FBR XIII 76 vai *sievęm* Skrīveŗos VIII 104 ar ę no daudzsk. lokātīva, kas tur beidzas ar *-ęs*.

256. §. **Par daudzsk. akuzātīvu.** Ar. *-as* < *-ās* (skat. 37. § a) sal. austrumlei. *runkàs* (un arī lei. dial. *tikrósias* Arch. Phil. I 72, *jaunósias* Tiž. III 441, *tõs*, ko min Arumā Unters. 83 un Jaunis Понев. гов. II 6 un 10, kâ arī žem. *rašýtuoses* Jaunim turpat 12). To pašu galotni rāda arī go. *gibōs*, skr. *áśvāḥ* u. c., bet ļoti jāšaubās, vai lei. un la. pirmvalodas *-ās* te ir mantots no ide. pirmvalodas, jo šai gadījumā tādas lei. formas kâ *gerásias* Kuršaitim, (veclei.) *pirmanses*, (žem.) *raibanses* un (austrumlei.) *giliúsias* Tiž. I 136 būtu grūti izskaidrojamas. Pirmbaltu valodā *ā*-celmu daudzsk. ak. laikam beidzās tikai ar *-āns*, sal. pr. *rānkans*, sensl. *rǫky*, gr. krēt. τῑμάνς u. c. Lei. un la. pirmvalodā substantīvu *ā*-celmos siev. dzimtes *i*-celmu ietekmē *-āns* var būt aizstāts ar *-ās:* daudzsk. nōm. *-ās:* daudzsk. ak. ar *-ás* = daudzsk. nōm. ar *-īs:* daudzsk. ak. ar *-ís* (skat. 284. §). La. valodā, kur vispār gandrīz pavisam ir zudusi starpība starp nōminālo un pronōminālo fleksiju, ir tad arī pronōminālajā deklinācijā *-āns* (jeb tā refleksa) vietā ievests *-ās*, kamēr lei. valodā pronōmeni un adjektīvi mantoto *-āns* pa daļai ir paturējuši. Citādi par to Specht IF XLII 291; skat. par to FBR XVII 105. Par austr. *-ys* skat. 38. § c.

257. §. **Par daudzsk. lokātīvu.** Aiz *-âs* (augšz. izloksnēs arī *-às*[2], skat., piem., FBR VI 79 un XIV 188) ir zudis kāds patskanis: vai nu *-u* (sal. veclei. un dial. *rañkosu*, skr. *áśvāsu* u. c.), vai daudzsk. akuzātīvam pievienotas postpozicijas patskanis (kâ lei. *rañkose*); sal. *o*-celmu izskaņu *-uôs* 234. § un Frenkeļa rakstu MSL XIX 45. — Vienā austrumizlokšņu daļā *-ās* rēgulāri pārvērties par *-uos*, skat. 50. § c; dažās Latgales izloksnēs, piem., Balvos, Viļakā u. c., šis *-uos* aizstāts ar *-ūs*, kas laikam pārjemts no *o*-celmu daudzsk. lokātīva, kur *-ūs* attiecināms uz rakstu valodas *-uos*: viensk. lokātīvā abām celmu grupām jau agrāk bija tā pati izskaņa. —

Skrīveŗos FBR VIII 104 un tāmnieku izloksnēs — Dundangā V 140, Zūrās VII 49, Sarkanmuižā VIII 123, Rojā XIII 76 u. c. ir galotne *-ęs*, kas izskaidrojama tâpat kâ *o*-celmu galotne, skat. 234. §.

258. §. Refleksīvas formas. Darītāju vārdiem ar *-tāja* (205. §) un darbības vārdiem ar *-šana* (143. §) ir arī refleksīvas formas: piem., viensk. nōm. *sūdzętājâs* u. c. (Becenbergera Lett. Di.-St. 159), *kaûšanâs* (sal. žem. *skriẽsenos* GK VI 25), viensk. ģen. *kaûšanâs*, viensk. ak. un instr. *kaûšanuôs*, daudzsk. nōm. un ak. *sūdzętājâs*, daudzsk. ģen. *vēlẽšanuôs* Austrumā XIV (1898 II), 88. lpp.; sal. 235. §. — Vēls jaunināJums un pavisam reti sastopams ir augšz. viensk. lok. *bāeršenàs*[2] Lazdonā FBR IX 142.

Tāmnieku izloksnēs darbības vārdi beidzas arī ar *-nies* (*-nâs* vietā; tâ Jaunpagastā, Okslē, Strazdē u. c.), no kam laikam arī *-nęs*[2] (Zlēkās), *-nęs* (Piltenē, Zūrās, Puzē, Ugālē u. c.) vai (Lādes FBR XI 66 un Pāles XIV 57 lībiskajā izloksnē, Vidzemē) *-nes*, pie kam šī izskaņa ir arī viensk. ģenitīvā, akuzātīvā un instrumentālī (līdzīgi *cẹlumies*[2], kas kâ viensk. nōminātīva, akuzātīva un instrumentāļa forma dzirdēta Alsungā, sal. 235. §; pēc šā *-mies* parauga laikam arī *-nies*; skat. arī 707. § b).

No *-nies* laikam arī radies *-nis* Skrīveŗos.

e) (*į*)*ē*-celmi

259. §. Šie celmi, par ko arī 129. § a, ir palaikam siev. dzimtes. Vīr. dzimtes ir tikai nosaukumi vīriešu būtēm, kâ *beñde, ārste* (novecojis), austr. (Biržos FBR XII 77, kur ir minēti arī dažādi siev. dzimtes *ē*-celmi) *bulę* (citur: *bullis*); vārdam *beñde* ir viensk. dat. *beñdem* (sal. *pūkam* 244. §; Sunākstes FBR XVI 50 augšz. izloksnē tai vietā: *bendei*). Gluži neparasts ir formas *dute* „neass darba rīks“ maskulinizējums teikumā *šis nazis tīrs dute — ne'maz nekuož* ME s. v. (no Alūksnes).

260. §. Paradeigmai jemts *mātes* vārds (atbilstošais vārds

dažās izloksnēs arī lei. valodā, par ko Spechts KZ LXII 250[3], un pr. valodā ir lokāms kâ *ē*-celms).

	Vienskaitlis	Daudzskaitlis
nōm.	*māte*	*mātes*
ģen.	*mātes*	*māšu*
dat.	*mātèi*	*mātēm*
ak.	*māti*	*mātes*
instr.	*māti*	*mātēm*
lok.	*mātē*	*mātês.*
vok.	*màt*	

261. §. Par viensk. nōminātīvu. Kâ rāda, piem., lei. *katẽ* un pr. wosee, *-e* te ir saīsinājies no *-ē*, skat. 37. § b; par šo *-ē* РФВ LXX 110 ar literātūras norādījumu, Reichelts BB XXV 237 un Pedersens La cinquième déclinaison latine. Par dial. *-a* skat. 43. § a.

262. §. Par viensk. ģenitīvu. *-es* ir saīsinājies no *-ēs*, skat. 37. § b, sal., piem., lei. *katẽs* un veclat. *rabiēs*. Par austr. *-is* skat. 38. § c.

263. §. Par viensk. datīvu. *-ei* ir stājies vecāka *-i* (= lei. *-ei*) vietā, pēc tam kad *ā*-celmu viensk. datīvā *-i* bija aizstāts ar *-ai*, skat. 248. §. Kur *ā*-celmi vēl beidzas ar vecu *-i* (skat. 248. §), tur arī *ē*-celmos vēl ir *-i* (*māti* blakus *mātei* min arī Adolfi Gramm. 28; dat. *mātei* ir jau Лат. кат.). — Blakus *ā*-celmu galotnei *-ā* resp. *-a* Skrundā, Dūrē u. c. šiem celmiem vēl ir galotne *-ẽ* un Skrīveŗos *-ę*, skat. 248. §. — Rucavā šis locījums beidzas ar *-ĩ*[2], skat. par to 248. §. — Par dial. *-ē*, *-e vai -ę* < *ei* skat. 38. § d. — Liepupes FBR VIII 71, Vainižu XIV 90, Svētciema XV 66 u. c. lībiskajās izloksnēs ir tādi maskulīnizēti (skat. 318. §) datīvi kâ *mutam* (rakstu valodā *mutei*) u. c.

264. §. Par viensk. akuzātīvu. *-i*, kâ rāda 37. § e, ir radies no *-ie*, kas savukārt no pirmbaltu *-ēn*, sal. lei. *kãtę* un lat. *rabiem*. Par akuzātīva formām kâ *māt* (Mancelim, Rēhehūzenam

un FBR V 117[1] un Ērgļos, Liezērē, Vestienā un Vecpiebalgā, skat. FBR XIV 125, 188, XVII 87 un M. Kaudzītes Vecpiebalga 86) vai *mātu* (Dzelzavā, Praulienā, Cesveinē, Lazdonā u. c., skat. FBR VI 95, IX 140 un BB XVI 335) skat. Ann. acad. scient. Fenn., ser. B, XXVII 29 un 37. § j.

265. §. **Par viensk. instrumentāli.** *-i*, kâ aizrādīts 37. § e, ir radies no *-ie*, kas savukārt no pirmbaltu *-ēn*, sal. austrumlei. *katì*.

266. §. **Par viensk. lokātīvu.** Blakus *-ē* resp. *-ê* (= lei. *ėje*; vecāko izskaņu vēl rāda *dešinei-pi*, ko min Becenbergers BGLS 251) izloksnēs ir — parallēli *ā*-celmu izskaņai *-ai* 251. § — *-ei* (tāda paša cēluma kâ *-ē*), no kam tad tālāk *-ē*, *-e* vai *-ę*, skat. 251. §. Viļakas, Baltinavas u. c. austrumizloksnēs ir *-ē*, kas tur, kâ aizrādīts 44. § a, rēgulāri pārvērties par *-ie*.

Latgalē sastopama arī galotne *-î* (pārjemta no *i*-celmiem, kas arī viensk. akuzātīvā un instrumentālī beidzas ar *-i*), piem., *pušî* u. c. Andrupinē, Vārkavā, Ciblā, Pildā, Zvirgzdinē, Kārsavā, skat. FBR VI 39, X 29, XII 53, XIII 50 un, kâ aizrādīts XIII 89, arī Sēlijas Zasā. Dažās tais izloksnēs, tâ, piem., Jaungulbenē vai Praulienā, kur viensk. nōm. beidzas ar *-a* (skat. 43. § a), ir arī lokātīvi ar *-ā*. — Dažās Vidzemes lībiskajās izloksnēs (skat. FBR VIII 71 un XI 75) sastop arī formas ar *-a* vai *-i*.

267. §. **Par viensk. vokātīvu.** Zudis ir *-e*, sal. lei. dial. *vuošvēle* (blakus nōminātīvam *vuošvēlē*) u. c. IF XXXIII 124. Par metatoniju formā *màt* skat. 17. § k. Arī nōminātīvu lieto vokātīva nozīmē.

268. §. **Par daudzsk. nōminātīvu.** Kā aizrādīts 37. § b, *-es* ir saīsinājies no *-ēs*, sal. lei. *kātės*, pr. aketes un lat. *faciēs*. Par austr. *-is* skat. 38. § c.

269. §. **Par daudzsk. ģenitīvu.** *-šu* formā *māšu* (sal. lei. *kačių*), kâ aizrādīts 85. § a un 37. § f, radies no pirmbaltu *-tįōn*; par *į* cilmi aiz *t* skat. 129. § a un par *į* savienojumu ar kādu iepriekšēju līdzskani — bez 85. § vēl arī 84., 86. un 87. §.

270. §. Par daudzsk. datīvu un instrumentāli. Mutatis mutandis ir arī te jāatkārto, kas teikts 255. § par *ā*-celmiem. Blakus *-ēm* ir arī *-êm;* sal. lei. dial. daudzsk. datīvu *katĕm* un daudzsk. instrumentāli *katę̃m* Kuršaiša Gramm. 605. un 607. §. Baltinavas, Jaunlaicenes, Alsviķa u. c. austrumizloksnēs *-ēm* likumiski pārvērties par *-iem*. Kâ *ā*-celmos *ā* resp. tā pārveidojumi, tâ arī te izloksnēs *ē* priekš *-m* ir saīsināts. Senā daudzsk. izskaņa *-ēms* ir vēl 16. un 17. gadsimteņa tekstos, piem., siemehms (= *zīmēms)* Manceļa Post. I 19 (blakus *zālēm* 29), uppems Und. Ps. 1, 27 un arī *pelems* 1732. g. gramatikā Kön. St. I 189 un *puķēms* Elversa Liber memorialis letticus 104. *-ems* < *-ēms* ir Kuršu kāpu izloksnē (par to Becenbergers Spr. d. pr. L. 60 un Bekers BB XXVIII 266), Rucavā (*lāsītems* RKr. XVI 111; blakus *-emis: siksnītemis* u. c. 95; sal. *-amis* 255. § un FBR VII 118 sk. un 123) un Zūru FBR VII 50 tāmnieku izloksnē vai *-ęms* Dundangā V 139. Talsu, Laucienes, Pastendes, Stendes, Lībagu, Jaunpagasta, Sārcenes, Kārgadu, Oksles, Kandavas u. c. tāmnieku (ne dziļo) izloksnēs un (dažkārt) lībiskajā Duntes izloksnē (Vidzemē) FBR VIII 71 *-em* < *-ēm* vietā ir no *ā*-celmiem ienācis *-am*. Turpat līdzās, piem., Kukšās, Virbos u. c. runā gan *zuosām*, bet arī *pīlēm* u. c. Tas rāda, ka jauninājums radies no daudzsk. ģenitīva. Tâ, piem., forma *zuosu* ir vecs līdzskaņu celmu daudzsk. ģen., kas uzglabājās arī vēl tad, kad *zùoss* vārdu citur deklinēja kâ *i*-celmus un vēlāk tāmnieku izloksnēs kâ *ē*-celmus; ģenitīvam *zuosu* varēja pēc tam (formas *vistām* ietekmē?) pievienoties daudzsk. dat. un instr. *zuosăm (zuosĕm* vietā). Bez tam jāiegaumē, ka šais tāmnieku izloksnēs īsie gala zilbju patskaņi pa lielākai daļai zūd, tâ ka līdz ar to stipri bija mazinājusies starpība starp *ā*- un *ē*-celmiem. — Jaungulbenē ir formas ar *-ām* (blakus viensk. nominātīvam ar *-a*, skat. 43. § a), latgaliešu Kaunatā — formas ar *-'am* (piem., *prīd'am;* blakus viensk. nominātīvam ar *-'a* < *-e*, skat. 43. § a), Ciblā FBR VI 39, Zvirgzdinē X 29, Krāslavā XII 36, Kārsavā 53 — formas ar *-'om* (< *-'ōm* < *-'ām;* pēc mīkstinātiem līdzskaņiem un pēc *j* šais latgaliešu izloksnēs starpība starp *a* un *e* galotnēs ir gandrīz vai pavisam zudusi). — Liepupes FBR VIII 71, Pāles XIV 63, Vainižu 90 un Svētciema XV 66 lībiskajās izloksnēs sastopamas maskulīnizētas formas (sal. 318. §) ar *-im*, piem., *eglim*.

271. §. **Par daudzsk. akuzātīvu.** Kâ aizrādīts 37. § b., *-es* ir saīsinājies no *-ēs;* sal. austrumlei. *katès,* ar *-es* < *-ės,* sal. 256. §. — Par austr. *-is* skat. 38. § c.

272. §. **Par daudzsk. lokātīvu.** Aiz *-ês* ir zudis kāds patskanis; sal. lei. *-ėse* vai veclei. *-ėsu* un 257. §. — Jaunlaicenes, Alsviķa, Baltinavas u. c. austrumizloksnēs *-ēs* likumiski pārvērties par *-ies.* — Analoģiski daudzsk. datīva izskaņai *-'om* (skat. 270. §) Kaunatā, Ciblā, Zvirgzdinē, Krāslavā, Kārsavā u. c. daudzskaitļa lok. beidzas ar *-'uos* < *-'ās.*

f) *i*-celmi

273. §. a) 36. § b, 127., 140., 170., 182. un 202. § un Bīlensteina LSpr. II 4 un 406 minētajiem *i*-celmiem var pievienot šādas (pa daļai tikai izlokšņu) formas: (daudzskaitli) *aknis* (kas ir vecs *n*-celms, sal. skr. viensk. ģenitīvu *yakn-aḥ;* no vecā pie *n*-celmiem piederīgā ģenitīva *aknu* laikam ir radusies forma *aknas* = lei. *āknās* Dusetās); *akts* no vācu „Akte(nstück)"; *âbels,* skat. 172. § b, *âbēls* FBR XIV 125 un (vīr. dz.) *ābuols,* skat. 175. §; daudzsk. nōminātīvu *ārdis* BB XII 228 un BW 34583; *bìržs* (piem., Raunā) > austr. *bìerzs*^{2} (Alūksnē); latg. *b'it'ś* (Kaunatā u. c.) = lei. *bitìs; bruõkasts* jeb daudzsk. *bruõkastis;* daudzskaitli *Cēsis* (bet ģen. *Cẽsu); cins* (Alūksnē u. c.; citur *cinis, -ņa); dzijs* (Stērstem I 20; RKr. XVII 139, Jaungulbenē u. c.) jeb *dzì*[*v*]*s,* daudzsk. *dzìvis* (Valmierā, Raunā); daudzskaitli *gļuôtis* (Raunā); daudzskaitli *grùodis* RKr. XV 115; *ilkss* U „ilknis"; *kuôds* (Raunā) = lei. *kandìs; lākts* „liesma" Lizumā RKr. XVII 98; *liets* Mag. II 2, 185 (parasti: *lìeta);* *lìksts* Mag. XV 3, 27 un Сборн. LXVII 3, 28 = lei. *linkstìs* Būgam РФВ LXV 309 (te sakarā ar lei. *lìngė* forma rakstīta etimoloģiski ar *g);* daudzskaitli *nãsis* (= lei. *nósys); nîts* (Raunā); *palts* Stērstem I 20; *pūts* Manceļa Post. I 252; *rūts* Lizumā RKr. XVII 98; *rīksts* Stērstem I 20; *sals* „Speckseite", daudzsk. akuzātīvu *salis* BW 34986, 1 (: lei. *šalìs);* daudz-

skaitli *sapinis* (1903. g. MWM, 652. lpp., Valmierā u. c.); *sẽns* Stērstem I 20, BB XII 239, Jaungulbenē, Alūksnē, Lizumā; daudzskaitli *silks(t)is* U (sal. arī BW 22621); *sìlksts*[2] RKr. XV 135; *šùts*[2] Krustpilī; latg. *upś* Preiļos, Dagdā, Andrupinē (te jāmin arī viensk. ģen. *Mùolups*[2] Alūksnē RKr. XVII 139) = = lei. *upìs* Jušk. 676 (s. v. *ižůti*) un Jušk. SvD 132, 2; *ùoksts* (Valmierā, Raunā); *ùoss* (Raunā u. c.); daudzskaitli *vārtis*[128]) Manceļa Post. I 7; Glūka Bībelē, Mat. VII 14 u. c.; *vèrsts* Lizumā RKr. XVII 98 u. c., skat. arī FBR VI 35 un 38, IX 140, XI 17 un 132, XII 60 un 78, XV 178, XVI 50, 99 un 146, XVII 60, 87 un 130, XVIII 41, XIX 104 un Ceļus IX 384.

b) *i*-celmi pa daļai ir seno līdzskaņu celmu pārveidojumi, skat. 127., 160., 276. un 282. §. Savukārt *i*-celmi ir pa daļai pārvērsti par *ē*-celmiem (arī žem. izloksnēs, par ko Jaunis Gram. 77, Frenkelis KZ LVIII 280 sk. un Gerullis-Stang 32). Dažos gadījumos arī lei. valodā sastop atbilstošu *ē*-celmu (tā, piem., la. *bìrze, kuôde, bite, upe* = lei. *biržė, kandẽ, bìtė, ùpė*), kas dažkārt ir vecāks par parallēlo *i*-celmu (tā, piem., la. *rīkste:* lei. *rýkštė*, pr. riste blakus la. dial. *rīksts,-s*). Pirmkārt, *-e* ierodas *-(i)s* vietā tur, kur, *i* skaņai zūdot, rastos grūti izrunājama skaņu kopa; tā *sakne* blakus *saknis* 140. § a, *ùogle, uodze* blakus *uoglis, uodz(i)s* 36. § b un 127. §, dial. *krāsne* (piem., Iecavā, Sēlpilī, Rencēnos) blakus *krâsns* (izrunā: *krâss*, skat. 102. § d, jeb *krâns*, skat. 108. § b_2). Otrkārt, dažos gadījumos *i*-celmu var pārveidot par *ē*-celmu kāda nozīmē tuva *ē*-celma ietekmē; tā varbūt *zuose* Vīšiņķos u. c. jeb austr. *zùšę*[2] Dagdā pēc *pīles* parauga. Bet sevišķi liela nozīme šai ziņā bija tam, ka *i*- un *ē*-celmiem tīri fonētiski bija sakritušas dažu locījumu galotnes. Tais izloksnēs, kur bez viensk. akuzātīva un instrumentāļa (ar *-i*) un daudzsk. ģenitīva (ar *-ʼu*) arī abu celmu viensk. lokātīvi vienādi nobeidzās ar galotni *-ē(į), i-*

[128]) Laikam jaundarinājums (pēc *dur(v)is* parauga) formas *vārti* = lei. *vařtai* vietā, sal. arī pirmsl. **vartā*; par ko Mülenbachs Изв. VIII 1, 51.

celmi ir vai nu pavisam (tâ tāmnieku dialektā un lielākajā Dienvidkursas izlokšņu daļā, skat., piem., Becenbergera Lett. Di.-St. 159 sk. un Spr. d. pr. L. 64 sk. un 121, Bīlensteina Grenzen 400, FBR IV 67, VII 121, 123, IX 104, XIII 103, XIV 48, XVIII 24, kâ arī Vidzemes Vecatē FBR XVI 88 un Sēlijā ap Skaistkalni XVIII 13, Vecumniekiem un Birzgali, skat., piem., Mag. XIII 2, 38 sk.), vai vismaz pa daļai (tâ Drustos, skat. RKr. XV 68, Cirgaļos FBR IV 57, Palsmanē, Suntažos, Lēdmanē, Baldonē u. c.) pārveidoti par *ē*-celmiem. Kur, kâ, piem., Drustos u. c. vai Rucavā, Krūtē, Kalētos, Gramzdā (kur nevis viensk. lokātīvā, bet gan viensk. datīvā ir vienādas galotnes, proti, *-i* vai — Rucavā — *-ĩ*[2]) vēl sastopami *i*-celmi blakus *ē*-celmiem, dažkārt grūti nosakāms, vai šie *i*-celmi tur ir vecs mantojums vai rakstu valodas ietekmē no jauna ieradušies. Tâ kâ pārveidojums rodas galvenokārt viensk. locījumu dēļ, tad var gadīties, ka daudzskaitlī vecās formas paglābjas ilgāk (bet Cirgaļos, kâ aizrādīts FBR IV 57, — otrādi); tâ autors Gaviezē, Priekulē, Kursīšos, Skrundā, Sesīlē, Saldū, Vārmā, Vānē un Drustos ir dzirdējis blakus viensk. nōmināīvam *zuve* daudzsk. nōmināīvu *zuvis* (šo vārdu biežāk lieto daudzskaitlī; bez tam viensk. nōm. *zūs*, kâ pa lielākai daļai runā *zuvs* vietā, īsti nesaskan ar pārējo paradeigmu). — Daudzās izloksnēs, kur *i*-celmi citādi ir paglābušies, tie vismaz viensk. datīvā pēc *ē*-celmu parauga beidzas ar *-ei*, skat. 277. § un RKr. XIII 85. No izloksnēm, kur *i*-celmi citādi ir paglābušies, jāmin vēl šādi pārveidojumi ar *-e: guove* Vīšiņķos (te dzirdēts blakus viensk. datīvam *guovij* un daudzsk. datīvam *guovīm)* un Ģeŗos; *kūte* Bauņos un Mazbrenguļos; *pirte* Mazbrenguļos (te dzirdēts blakus viensk. ģenitīvam *pirts* un viensk. lokātīvam *pirtī)*, Cenā, Slokā u. c., skat. RKr. XIII 85; *valste* Mazsalacā un Ģeŗos.

c) Atskaitot vīr. dzimtes vārdu *ļaudis*, ko pēc daudzsk. ģenitīva *ļàužu* parauga dažas izloksnes ir pārveidojušas par *ļauži*,

rakstu valodā *i*-celmi tagad ir siev. dzimtes. Tikai vārdi *uguns*, *sãls* (senāk laikam nek. dzimtes), *dzelzs* (skat. RKr. XVII 98; izloksnēs arī lei. forma *gelžìs* ir vīr. dzimtē, skat. Jušk. 703) vienskaitlī var būt arī vēl vīr. dzimtes; skat. arī 160. § par vārdu *asins* un 127. §.

274. §. Paradeigmai jemts *avs* vārds.

	Vienskaitlis	Daudzskaitlis
nōm.	*avs*	*avis*
ģen.	*avs*	*avju*
dat.	*avij*	*avīm*
ak.	*avi*	*avis*
instr.	*avi*	*avīm*
lok.	*avĩ*	*avîs*.

275. §. **Par viensk. nōminātīvu.** *-s* priekšā ir zudis *i*, sal. lei. *avìs*, pr. *angis*, sensl. *nošть*, skr. *áviḥ*, lat. *ovis*, gr. πόλις go. *ansts*. *i* vēl sastopams formās *saknis*, *ùoglis*, *uodzis* u. c., skat. 36. § b.

Tagad lietojamos *i*-celmos gandrīz nav tādu, kam bieži bija sastopams viensk. vok.; un tâ *i*-celmu vecais viensk. vok. ir zudis un vajadzības gadījumā to aizstāj nōminātīvs. Var gan minēt formu *asini* (Treilanda Мат. наров. 272), kur būtu *-i* (no *-ie*) = lei. *-ie*, sensl. *-i*, skr. *-ē* (ja šī forma nav īsteni viensk. ak., skat. 228. §).

276. §. **Par viensk. ģenitīvu.** Lei. galotnei *-ies* (< *-eis*), sensl. *-i*, osku *-eis*, skr. *-ēḥ*, gr. -εις (vārdā πόλεις, ko min Švīcers [Schwyzer] KZ LXV 247 sk.) la. valodā *i*-celmu viensk. ģenitīvā, kâ aizrādīts 37. § e, var atbilst tikai *-is* (< *-ies*). Un tiešām vēl gadās ģenitīvi ar *-is: avis* (blakus viensk. nōminātīvam *avs*) Dreseļa gramatikā, *ęcis* < **acis* (blakus *ęcs*) M. Kaudzītes darbā Vecpiebalga 85, *guovis* Ev., Blīdienē (te blakus viensk. nōminātīvam *guos*) FBR XVI 99 un Kabilē,

makstis Pas. X 74 (no Nīcas), *naktis* XV 25 (no Nīcas), Und. Ps. 37, 15 un Elgeram Cantiones spirituales, 67. lpp., *pilis* Ev., Pass., Mancelim Post. I 154 (blakus *pils* II 78), Psalmen[2] 79 b, *pirtis* Lng. (s. v. *pērt*)>kursiskā formā *piertis* Vārmā, *sirdis* Psalmen[2] 68 a, 69 a (blakus *sirds* 72 b), Elgera Dict. 490 un Cantiones spirituales 82, *uoglis* Liezērē FBR XIV 182, *valstis* Švābem Drustu pag. tiesas spr., 20. lpp., *zivis* Evang. 1753, 38. lp. un LP VI 881 (no Gulbenes). Šis *-is* ir vecā galotne. Turpretim *-s*, liekas, ir kādreizējā līdzskaņu celmu galotne (senāk: *-es)*; tâ, piem., la. *sirds* var pilnīgi atbilst lei. *šird-ès* Daukšas Post. 97, 26, 129, 35, 213, 14 u. c. un lat. *cord-is*, vai la. *pìrts* — lei. *pirts*, ko min Šleichers Handb. I 188. Tâ kâ līdzskaņu celmus parasti ļoti plašos apmēros deklinēja tâpat kâ *i*-celmus, tad līdzskaņu celmu viensk. ģenitīva galotne savukārt ļoti labi varēja ieviesties arī *i*-celmos.

Arī daudzās latgaliešu izloksnēs ir ģenitīvi ar *-is*, piem., *šir̂d'iš* Līksnā, *aćiš* Kārsavā (te blakus *aćs*), Kaunatā, Krāslavā, *ausis* Sk. Do. 83, *guńiš* Mag. XIV 2, 174 un Volteŗa Mar. 11 u. c. Taču šis *-is* nav vecais *-is* (< *-ies*), jo tas Latgalē, kâ redzams 38. § c, būtu pārvērties par *-s*, bet gan, kâ rāda 38. § c, radies no *-es* un līdz ar to īsteni ir *ē*-celmu galotne.

277. §. Par viensk. datīvu. Galotni *-ij* (kâ mēdz rakstīt) resp. *-ī* (nemākslotā izrunā *-ij* skan kâ *-ī*, tâ, piem., Kabilē) sastop Rucavā, lielākajā Kurzemes vidienes izlokšņu daļā, (rietumu un vidienes) Vidzemes izloksnēs, piem., Mazsalacā, Rencēnos, Bauņos, Augstrozē, Inčukalnā, Krimuldā, Straupē, Pabažos, Slokā u. c. un dažās augšz. izloksnēs (kâ Skrīveŗos, Alūksnē RKr. XVII 140, Jaunlaicenē u. c.); tās vietā *-ei* (vai tā reflekss) — Kursas izlokšņu vairumā, bez tam Bauskā, Baldonē, Vallē u. c. (Zemgalē), lejzemn. izloksnēs, kâ Olainē, Cēsīs, Zaubē, Lielvārdē, Paltmalē, Dikļos, Ēvelē, Cirgaļos, Trikātā u. c. (skat. RKr. XIII 85) Vidzemē un augšz. izlokšņu vairumā; *-i* — Adolfi gramatikas 31. lpp., Einhornam Mag. XX 2, 43, Mancelim (piem., *sirdi* Post. II 57), Glükam (skat.

RKr. XIV 26) un vēl tagad Bārtā (skat. Becenbergera Spr. d. pr. L. 121), Nīcā, Krūtē, Kalētos, Gramzdā, Griezē, Smiltenē un P. Šmitam Сборн. LXVII 3, 4; beidzot *-iem* Dzelzavā BB XVI 336 (skat. par to arī FBR IX 140), no kam austr. *-īm* Lubānas vienā daļā.

Visvecākā galotne ir *-i*. Tâ kâ *-i* bija arī viensk. akuzātīva un instrumentāļa galotne un visai labi nesaskanēja ar pārējām siev. dzimtes datīva galotnēm *(-ai* un *-ei)*, tad lielākajā izloksņu daļā tas ir aizstāts ar citām galotnēm. Un proti, galotne *-ei* ir pārjemta no *ē*-celmiem, kam ar *i*-celmiem viensk. akuzātīvā, instrumentālī (un izloksnēs lokātīvā) un daudzsk. ģenitīvā bija jau vienādas galotnes, turpretim *-ij* (precīzāki *-iį)* laikam ir *-i* pārveidojums galotņu *-ai* un *-ei* (arī fēmiņino *ā-* un *ē*-celmu viensk. datīvā) ietekmē[129]).

Ir grūti pasakāms, kâ *-iem* izspiedis *-i*. Tâ kâ pārējie siev.

---

[129]) Liekas, kâ *-ij* ir jāuztveŗ arī vecleišu rakstījums -iy jeb -ii (piemēri Becenbergeram BGLS 127, Bechtelim LLD III, XXXVII lp., Reinholdam Lit. Mitt. IV 261, Spechtam 98[2] un KZ LXIII 82). Blakus (piem., Reinholdam l. c.) sastopamais -ij var apzīmēt arī *-i*, jo ij ir bieži y vietā, kas bieži apzīmē īsu *i* (sal., piem., viensk. ģenitīvu gijmines LChr. 249, 15, daudzsk. nōminātīvu pilnij 250, 4, infinitīvu apsaugotij 250, 37 un Becenbergera LLD I, VIII lp.). Tikai krājumā Univers. ling. Litvan., šķiet, ar ausij 12. lp. noteikti domāts *ausių*. Lei. *-ij* Po(r)žezinskis Возврат. форма 5 identificē ar la. *-ij* un IF XXXI 426 šaubīdamies atvasina no pirmlei. *-ieį*. Tāds *-ieį* varētu būt galotņu *-uoį*, *-āį*, *-ēį* (*o-*, *ā-* un *ē*-celmu viensk. datīvā) ietekmēts senāka *-ie* pārveidojums. Bet latviešu valodā no veca *-ij* (no *-iei)* būtu jāiznāk *-ī* > *-i*. Po(r)žezinska uzskats par lei. *-ij* neliekas neiespējams, bet ir nedrošs. Arī lei. *-ij* var uzlūkot par vecāka *-i* pārveidojumu. Vecā (dažreiz apokopētā) *-i* (= gr. *-ι*) piemēri Becenbergeram BGLS 127, Volterim Lit. Mitt. IV 372, Gaigalatam turpat V 124 sk., Kuršaitim Gr. 660. §, de Sosūram (Saussure) IF IV 460 un 463, Spechtam 98[2], Zubatijam LF XXIX 222. Lei. formai *širdi* (ar ide. *-ī*) atbilstu la. **sird*; ja la. valoda pazina **sird*, tad šo **sird* — jo tas šķietami bez galotnes — *ē*-celmu datīva ietekmē varēja aizstāt ar *sirdi* resp. (vēlāk) *sirdei*.

dz. vārdi viensk. datīvā nebeidzas ar *-m*, tad galotnē *-iem* diezin vai ir *-m* no vīr. dzimtes datīva galotnēm *-am*, *-im*, *-um*, it īpaši, kad starp *-iem* un *-am*, *-im*, *-um* nevar atrast nekādu proporciju. Varbūt *-iem*, kaut arī tas šķistu dīvaini[130]), ir vienskaitļa nozīmē lietotā daudzsk. datīva galotne (skat. 283. §); viensk. dat. jau nevienam *i*-celmam nav tik parasts[131]), ka tas cieši turētos atmiņā. *-iem* lietošanu vienskaitlī varēja varbūt atvieglot tas, ka dažiem *i*-celmiem (piem., *asini-*, *durvi-*) vienskaitlī un daudzskaitlī varēja būt vienāda nozīme. Bez tam varbūt senāk — kâ vēl tagad Turaidā un Straupē — arī Dzelzavā un Lubānā *u*-celmi viensk. un daudzsk. datīvā arī beidzās ar *-um*. Un vēl vairāk jājem vērā, ka *-iem* > austr. *-īm*, kas ir daudzsk. datīva un instrumentāļa galotne, sastopams arī personu vietniekvārdu viensk. instrumentālī (skat. 347. §): *mẽniem*, *teviem*, *seviem* (Dzelzavā) jeb *manīm* utt. (Lubānā); bet šās formas lieto arī kâ datīvus (skat. 345. §).

Bet galotne *-i*, kas pati par sevi varētu būt saīsināta arī no *-ī*, *-ei* vai *-ai*, laikam (ja tā nav jauninājums) visdrīzāk ir radusies no *-ie*, jo arī žemaišu izlokšņu datīva galotne (ziemeļrietumu stūrī) *-ei* resp. (dienvidaustrumu stūrī) *-ī*[132]) šķiet norādām uz pirmlei. *-ie*. Šis *-ie* laikam redzams vēl vecleišu datīvos *prapultie* un *akmenie* (Becenbergera BGLS 127), ja tie nav nepareizi, kâ arī varbūt infinitīvos ar (lei.) *-tie* > (la.) *-ti*, skat. 713. §. Lei. un la. *-ie* (kas ļauj domāt, ka vismaz daļai *i*-celmu bijusi datīva forma ar uzsvērtu galotni)

130) Analoga forma būtu kipriešu viensk. ģen. ar *-ωv*, par ko Hermanis IF XX 354 skk. un Ležöns (Lejeune) Bull. XXXIII 67 skk., vai sav. dial. viensk. dat. *herzen* arī kâ daudzsk. dat. (par ko Behāgelis, Gesch. d. deutschen Sprache[4], 369. §).

131) Aiz prepozicijām datīvs ir reti sastopams. Bet parasti datīvu visvairāk lieto no personu nosaukumiem — un tādu *i*-celmos nav.

132) Piemēri Geitleram Beitr. 355 sk., Kuršaitim Gr. 660. §, Jaunim Pocc. y. 34 un Gram. 77, de Sosūram IF IV 461[1]; sal. bez tam *dantie* Liet. sint. 39 (blakus *danti*) un *vagie* 40.

varētu būt identisks ar pr. *-ei* formā *nautei*, ja tā ir *i*-celma datīvs, sensl. *-i*[133]) un lat. *-ī* (ko, protams, var arī citādi skaidrot). Grūti ir izšķirt, kādā sakarā stāvētu šo galotņu pamatā sastopamais *-ei* ar skr. *-ayē*. Jo haploloģiskais ide. *-e̯i̯e̯i̯* īsinājums par *-e̯i̯*, par ko domā Meijè MSL XVIII 378 sk. (ar literātūru), nav varbūt neiespējams, bet ir apšaubāms (ar tādu zilbju dalījumu kâ **o-u̯e-i̯e̯i̯!*) un nav nemaz nepieciešami vajadzīgs, jo seno *-e̯i̯e̯i̯* varēja pārveidot par *-e̯i̯* arī, jemot par paraugu līdzskaņu celmu (kas daudzkārt saskārās ar *i*-celmiem) viensk. datīva *-e̯i̯*[134]), par ko Zubatijs RSl. II 2, Hirts IF XXXVII 226, Hujers Slov. dekl. jm. 124 skk. (ar literātūru), Ģerulis AfslPh. XXXVIII 55 skk., Būga Tiž. I 432, van Veiks (Wijk) ZslPh. XII 240 skk. un Apr. St. 57 sk., Koržīneks (Kořínek) LF LXIV 438 skk. un — gluži citādi — Spechts KZ LXIII 77 skk.

Vīr. dzimtes *i*-celmi, šķiet, vispirms vienskaitļa datīvā ir pārjēmuši *i̯o*-celmu galotni. Tâ Mancelis, kas *vìesa* vārdu citur loka kâ *i*-celmu (skat. 36. § sk.), Post. I 150 jau lieto viensk. datīvu *viesim*, un Lizumā RKr. XVII 98 no vīr. dzimtes *i*-celma *dzèlzi-* viensk. dat. skan *dzèlžam*. Līdzīgi sastopama arī lei. viensk. datīvā *vāgiui* (no *vagìs* „zaglis") *i̯o*-celmu izskaņa (pēc vīr. dzimtes *-i̯ui* parauga ir varbūt tad darināta no *i̯ā*-celmiem jemtā siev. dzimtes galotne *-i̯ai*[135]).

---

133) Šis slavu *-i* nerunā par labu uzskatam (par ko Mālovs AEO 99, J. Šmits KZ XXVII 288[1], Vīdemanis Handb. 57), ka lei. un la. *-ie* priekšā zudis *i̯*. Citādi jau būtu arī iedomājams, ka *-e̯i̯e̯i̯* to locījumu formu ietekmē, kuŗos celms beidzas ar *-i* (sal., piem., daudzsk. nōminātīvu ar **-i̯e̯s*) bija kļuvis par *-i̯e̯i*, no kam tālāk būtu varējis rasties *-i̯ei* > *-(i̯)ie*, ja (skat. KZ L 24) leišu un latviešu valodā *i̯i* kļuva par *i̯*.

134) Par šo galotni Brugmanis-Tumbs Griech. Gramm.[4], 261. § piez. (ar literātūru) un Persons IF XXVI 65 sk.

135) Jeb, piem., viensk. dat. *širdžiai* ir radies pēc dial. (par ko Zommers Balt. 187) viensk. instrumentāļa *širdžią* (kas atgādina sensl. *noštьjǫ* u.c.) parauga? Par to arī Spechts KZ LXIII 83.

Vēl jāpiemin tādas ar vīr. dzimtes galotni (skat. 318. §) darinātas formas kâ *pirtam* lībiskajās izloksnēs, piem., Liepupē FBR VIII 72 un Vainižos XIV 90.

278. §. Par viensk. akuzātīvu. *-i* radies no *-ī* no baltu pirmv. *-in*, sal. lei. *ãvį*, pr. *naktin*, sensl. *noštь*, skr. *ávim*, gr. πόλιν u. c.

279. §. Par viensk. instrumentāli. *-i* līdz ar lei. (veco tekstu un izlokšņu) *-i* (piemēri Becenbergeram BGLS 124, Spechtam 176 sk. un Kuršaitim Gr. 662. §) varētu būt *-ī* saīsinājums un salīdzināms ar skr. vēdu *-ī* u. c. (par ko Vīdemanis Handb. 58, Oduēns [Audouin] Décl. 409 sk. un Hujers Slov. dekl. jm. 157 ar literātūru). Bet la. *-i* viegli izskaidrojams arī kâ jauninājums: tâ kâ *o-*, *ā-* un *ē*-celmiem viensk. ak. un instr. fōnētiski bija sakrituši, tad varēja *i*-celmu viensk. akuzātīva *-i* (kâ *ē*-celmiem) lietot arī kâ viensk. instrumentāļa galotni. Arī leišu instrumentāļi ar *-i* varētu būt jauninājumi, pat izloksnēs, kur *-ę* nav kļuvis par *-į*, kâ, piem., vecleišu Te Deum tulkojumā (te viensk. instr. *linksma širdi* LChr. 249,$_{29}$): viensk. instr. ar *-i* (*-imi* vietā) blakus viensk. akuzātīvam ar *-į*, kâ viensk. instr. ar *-a*, *-e* blakus viensk. akuzātīvam ar *-ą*, *-ę*. Droši izlemt to nevar.

280. §. Par viensk. lokātīvu. Blakus *-ī* (resp. *-î*, sal. 251. §) dial. arī *-ie*, *-ē* vai *-ei*, skat. 242. §. La. *-ī* (= lei. *-yje*, par ko Leskīns Decl. 45) ir laikam jauninājums *-ie* resp. *-ē(į)* vietā, un proti, viensk. lok. *-ī:* daudzsk. lok. *-īs* = *ā-* un *ē*-celmu viensk. lok. *-ā*, *-ē:* daudzsk. lok. *-ās*, *-ēs*. Par lei. galotnēm arī Spechts KZ LXIII 71 skk.

281. §. Par daudzsk. nōmināīvu. Iegaumējot la. *trîs*, kur lauztā intonācija laikam norāda uz pirmbaltu **triịés*, la. *-is* līdz ar lei. *-ys* un, domājams, arī pr. *-īs* (formā ackis) varētu visdrīzāk būt radies no pirmbaltu *-iịes* un atbilst sensl. *-ьje* un gr. dial. *-ιες*. Vecākais *-eịes* (skr. *matáyaḥ* u. c.) varēja kļūt

par *-iį̃es* to locījumu ietekmē, kur celms nobeidzās ar *i*, kâ arī pēc *ī*-celmu daudzsk. nōm. (ar *-iį̃es)* parauga, sal. Слблт. Эт. 172 skk. ar literātūru. — Vēl jāpiemin vīr. dzimtes (skat. 318. §) forma *pirt*[*i*] no lībiskās Liepupes izloksnes FBR VIII 72.

282. §. Par daudzsk. ģenitīvu. La. *-'u* un lei. *-'ų̃* pamatā ir vai nu ide. *-i̯ōm* (sal. avestas *kaoyąm*, daudzsk. ģen. no *kavi-)*, vai (par ko Jaunis Перев. грамм. 60), ja *-ij* kļuvis par *-j-* (skat. KZ L 24), ide. *-i̯ōm* (sal. sensl. *noštьjь* un gr. dial. πολίων). — Celmiem ar *-sti* daudzsk. ģen. beidzas ar *-šķu* > augšz. *-šku* vai ar *-šu* (skat. 85. § a), piem., augšz. *bruokašku* LP VI 383 > austr. *brūkašku* Zb. XVI 185, *dūkšu* BW 15905, 3 var., *makšu* Lotavica Grammatica (1737. g.), *pākšķu* blakus *pākšu* BW 31311 līdz ar variantiem, *vàlšķu* (Raunā) > austr. *vàlšku*[2] (Jaungulbenē), *vēšķu* Adolfi Gramatikā 32, *veršu* Mazsalacā jeb augšz. *veršku* Galgauskā. — Daudzsk. ģen. no *acs* vārda lielāko tiesu skan rēgulāri *acu* (= lei. *akių̃)*, tikai reti *aču* (no **acju*, skat. 87. §).

Līdzskaņu celmu atliekas sastopamas ģenitīvos *àusu* (= lei. *ausų̃*, par ko J. Šmits Neutra 109) Valmierā, Vecpiebalgā, Zaļeniekos u. c., blakus *àušu* (= lei. *ausių̃)* Adolfi 31. lp., Kuldīgā, Rucavā, Priekulē, Kabilē, Vecaucē, Alsungā, Krāslavā u. c.; *duru* (= lei. *dùrų̃* Būgam Изв. XVII 1, 23 un senīsl. *dura* blakus daudzsk. nōminātīvam *dyrr* < ide. **dhur-es)* Adolfi 32. lp., BW 21714 un 27547, Mežamuižā FBR XII 17, Blīdienē XVI 99, Kalētos, Gramzdā u. c.; *dzęlzu* (eventuāli, skat. 34. §, = = lei. *geležų̃;* ar *e* aiz *l* arī la. *dzelezs* Smelt. 19) Valmierā, (Kurzemes) Dūrē u. c. blakus *dzèlžu; guovu* (sal. skr. *gav-ām* u. c.) BW 21260, BB XIV 122, RKr. XVI 92 un 261, Mežamuižā FBR XII 17, Kabilē, Blīdienē u. c. blakus *guovju* Adolfi 32. lp. u. c.; *naktu* BW 21667 (= veclei. un dial. *naktų̃*, skat. J. Šmita Neutra 254) blakus *nakšu* Krāslavā u. c.; *pirtu* Tdz. 44123 blakus austr. *pieršu* Krāslavā (sal. lei. viensk. ģenitīvu *pirts* 276. §); *utu* (= žem. *utun* Būgam LM IV 450)

Adolfi 32. lp., BW 24911, 1 u. c.; *zuosu* (= lei. *žāsų*, gr. χηνῶν) Kauguros, Vecpiebalgā, Galgauskā, Zaļeniekos u. c., Adolfi 32. lp., BW 17605 var. (te blakus arī *zuošu* > tāmn. *zuoš* Dundangā, Ārlavā, Zlēkās u. c. jeb austr. *zūšu* Krāslavā) > austr. *zūsu* Dignājā vai *dzuosu* Mazsalacā u. c.; *zuvu* (= lei. *žuvų*) BB XII 227, Sēlpilī, Rucavā, Nīcā, BW 30709, 1 jeb *zivu* Mežamuižā FBR XII 17, Zaļeniekos u. c.; *Cęsu*. — Ir jāšaubās, vai arī formu *asu* Mag. III 1, 15, BW 1505, 3 u. c. > austr. *osu* Zb. XVIII 449, Biržos, Krāslavā, Dignājā, Lubānā, Kaunatā, Preiļos (blakus *ašu* Adolfi 32. lp. un Kosovska Gram. 6) no *ass* (= lei. *ašìs*, pr. assis, sensl. *osь*, lat. *axis*) var uzskatīt par vecu; tad jau drīzāk *nāsu* (blakus *nāšu*, skat. EH s. v. *nāss*), skat. Valdes Vrgl. Wrtb. II 318.

283. §. **Par daudzsk. datīvu un instrumentāli.** Galotne *-īm* (*-ĩm* resp. *-îm*, skat. 231. §) sastopama vidus izloksnēs Zemgalē (ap Jelgavu, Dobeli, Džūksti, Bausku, Mežamuižu, Lielezeri, Lutriņiem, Kabili, Jaunpili u. c.) un — pa daļai — Vidzemē (Burtniekos, Valmierā, Dikļos, Augstrozē, Inčukalnā, Ikšķilē, Slokā, Ropažos, Salaspilī u. c.) un dažkārt gadās jau Mancelim (aussihm Post. I 69, azziem 269). Turpretim austr. *-īm* Apukalnā, Balvos, Alūksnē, Gulbenē, Lejasciemā, Lubānā u. c. drīzāk būs gan radies no *-iem*[136]) — kaimiņu augšzemnieku izlokšņu galotnes, ko sastop Lizumā, Tirzā, Praulienā, Dzelzavā, Ērgļos, Vestienā, Liezērē, Lazdonā, Ļaudonā, Bērzaunē, Cesveinē, Kalsnavā, Vietalvā, Pļaviņās, Sēlpilī, Sunākstē, Ābeļos u. c. Beidzot *-im* (ar īsu *i*) ir ne tikai izloksnēs, kur arī *ā*-celmu daudzsk. datīvā gaŗums *-m* priekšā ir saīsināts (tâ Lēdurgā, Turaidā, Pēterupē, Ādažos, Skrīveŗos, Mazsalacā, Rūjienā u. c. Vidzemē, Stendē, Snēpelē u. c. Kursā, kâ arī Dignājas, Vārkavas, Preiļu, Kaunatas, Varakļānu, Viļānu, Rēzeknes, Ludzas,

136) Tâ katrā ziņā Lubānā, kur arī sufiksālais *ī* pārvērties par *ei*, kamēr Apukalnā u. c. *ī* piedēkļos ir paglābies.

Andrupines, Dagdas u. c. austrumizloksnēs), bet arī tais izloksnēs, kur *ā-* un *ē*-celmu daudzsk. datīvā un instrumentālī *-m* priekšā paglābies gaŗums, tâ P. Šmita izloksnē Сборн. LXVII 3, 5, Rankā, Trapenē, Zvārtavā, Mērī, Smiltenē, Trikātā, Ēvelē, Cēsīs, Raunā, Dzērbenē, Nītaurē, Neretā, Adolfi gramatikā (sal. rakstījumu awim blakus meitahm, mahtehm u. c.) un Stendera gramatikā (pirtim blakus akkahm, muttehm), bieži Mancelim (piem., azzim Post. I 210) un Glüka bībelē (piem., kahrtim II Mos. 25,15). Šis *-im*, kur tas sastopams blakus *-ām*, ir vecāks par *-īm*, sal. lei. *-im(s)*, go. *-im* un sensl. *-ьмъ; -īm* radās blakus daudzsk. lokātīvam ar *-īs* pēc *ā-* un *ē*-celmu *-ām, -ēm* (daudzsk. datīvā un instrumentālī): *-ās, -ēs* (daudzsk. lokātīvā) parauga, skat. Brüknera rakstu AfslPh. III 303. Arī augšz. *-iem* ir jauninājums pēc daudzsk. lokātīva galotnes *-ies* parauga, skat. 285. §. *-im* līdz ar lei. dial. *-im* (piem., Kuršaiša Gr. 666. §) ir laikam senā divskaitļa galotne, sal. 231. §; jāiegaumē, ka tieši dažu *i*-celmu *(aci-, àusi-, krùti-, nāsi-, duri-, īksti-, ilksi-, ùosi-, jūti-)* divskaitļa formas bija bieži lietojamas. Vecāko galotni *-ims* vēl atrod 16. un 17. gadsimteņa tekstos (piem., loudims Und. Ps. 39, 33, atczims Psalmen[2] 73 b un 75 a) un vēl tagad Kuršu kāpās un Rucavā (skat. Becenbergera Spr. d. pr. L. 56 un 122 sk. un Bekera rakstu BB XXVIII 265; Rucavā arī vēl daudzsk. instr. *acimis* RKr. XVI 96 un 168, sal. *-amis* 255. §).

Laucienē, Talsos, Kandavā u. c., kur (kâ vispār lielākajā daļā Kursas izlokšņu) *i*-celmi ir aizstāti ar *ē*-celmiem, ir formas kâ *acam* u. c., skat. 270. §. Un latgaliešu izloksnēs ir tādi datīvi kâ *aćom* (ar *-om* < *-ām*) Krāslavā FBR XII 36, Kārsavā 53, *śird'om* jeb *śiržom* Ciblā VI 39, *kl'iešom* Pildā XIII 50, sal. par to 270. §.

Vīr. dzimtes vārda *ļàudis* formas pa lielākai daļai ir līdzīgas pārējo *i*-celmu formām *(ļaudīm,* piem., Mazbrenguļos, Vānē u. c. jeb *ļaudēm* Kursas Vaiņodē); bet *ļaudim* (blakus *acīm* u. c.) Valmiermuižā jeb *ļaudiem* (blakus *durēm* u. c.)

Cirgaļos FBR IV 57 un Suntažos *o*-celmu daudzsk. datīva ietekmē (ar *-im* resp. *-iem)* un *ļaudīm* (blakus *acēm, ausēm* u. c.) Kurzemes Dūrē u. c. (tâ kâ *ē*-celmu ietekme izriet galvenokārt no viensk. locījumiem, tad daudzskaitlinieks *ļaudis* savas *i*-celmu formas var paturēt ilgāk, it sevišķi tāpēc, ka tas no *ē*-celmiem atšķiras arī ar savu vīriešu dzimti).

284. §. Par daudzsk. akuzātīvu. Pirmforma la. vārdam *avis* un lei. *avìs* nav gluži droši nosakāma. Vērā te jājem pr. ackins u. c. un skr. vīr. dz. *patīn,* no vienas puses, skr. siev. dz. *matīḥ,* gr. krēt. πόλινς, lat. *ovīs,* umbru *avif,* go. *gastins* u. c., no otras puses. Tâtad la. un lei. *-is* var būt radies vai no ide. *-ĭns* (no kam laikam arī sl. *-i,* sal. sl. *ā*-celmu galotni *-y* daudzsk. akuzātīvā), vai no ide. *-īs* (sal. la. un lei. *-as* 256. § blakus pr. *rānkans),* pie kam varbūt — tâpat kâ sanskritā — siev. dzimtes galotne kādreiz atšķīrās no vīr. dzimtes galotnes (sal. par to Zubatija rakstu IF VI 273[1]); šai gadījumā akcenta starpība starp lei. *ausìs* un pr. *āusins* (un kr. *ýши,* par ko van Veiks IF LI 203 sk.) un izskaņa *-as* lei. un la. valodas *ā*-celmu daudzsk. akuzātīvā būtu labāk saprotama.

285. §. Par daudzsk. lokātīvu. Aiz *-ìs* (sal. lei. *-yse)* ir zudis kāds patskanis: vai nu daudzsk. akuzātīvam pievienotas postpozicijas patskanis (sal. 257. §), vai arī *-u* (sal. lei. dial. *akisù* Būgam KD 18, sensl. *gostьxъ,* skr. *aviṣu),* ja te pamatā senais daudzsk. lokātīvs; sal. lei. *akysù* Linkmenēs (kas laikam kontāminēts no *akisù* un *akysè,* kâ arī *akisè* Naumiestī). Augšzemnieku izloksnēs, kur datīvā galotne *-iem* (skat. 283. §), daudzsk. lokātīvs beidzas ar *-ies* > austr. *-īs* (tâ arī Dignājā, Lašos, Vārkavā, Preiļos, Barkavā, Rēzeknē, Andrupinē, Dagdā, Krāslavā u. c.): *-ies* blakus viensk. lokātīvam ar *-ie* = *ā-* un *ē*-celmu *-ās, -ēs* blakus viensk. lokātīvam ar *-ā, -ē.* — Latgalē ir arī tādas formas kâ *aćuos* (ar *uo* < *ā)* Kārsavā FBR XII 53, *kl'iešuos* Pildā XIII 50, *šird'uos* jeb *širžuos* Ciblā VI 39; sal. bez tam datīvus ar *-'om* 283. §. — Kandavā u. c. *acâs* formas *acîs* vietā, sal. *acam* 283. §.

g) Līdzskaņcelmu atliekas un pārveidojumi

286. §. Jau 127., 160., 172. § b *(ābels)*, 276. un 282. § ir runāts par līdzskaņcelmu pārveidojumiem, par ko arī FBR V 139 un XII 78 un Frenkelis KZ LXIII 190 skk. Te vēl jārunā par šo celmu tagadējo deklināciju. Agrāko *(m)en*-celmu (kas tagad visi ir vīr. dzimtes) rakstu valodas deklinācijas paradeigmai jemts vārds *akmens*.

	Vienskaitlis [137])	Daudzskaitlis
nōm.	*akmens*	*akmeņi*
ģen.	*akmens (akmeņa)*	*akmeņu*
dat.	*akmenim (akmeņam)*	*akmeņiēm*
ak.	*akmeni*	*akmeņus*
instr.	*akmeni*	*akmeņiēm*
lok.	*akmenī*	*akmeņuos.*

Tâpat lokāmi vēl *tesmens, asmens, ūdens, rudens, rēmens* „Sodbrennen", *zibens*, skat. arī FBR VI 96 un IX 141.

287. §. **Par viensk. nōminātīvu.** Formā *akmens* (tâ Nīcā, Zebrenē, Mālpilī u. c.) starp *n* un *-s* zudis no *i*-celmiem pārjemts *i* (tâpat arī laikam pr. formā *kērmens;* bet sal. arī lei. dial. viensk. nōminātīvu *moters* Lit. Mitt. III 112), sal. lei. *šun-i-s* (dial.) vai *diever-ì-s. -en-* ienests no citiem locījumiem; sal. lei. *akmuõ*, lat. *homō*, gr. ἀηδών u. c. Tālāki jauninājumi 160. §. Blakus *tesmens* sastopams *desmins* (Lestenē), *tesmins, -ina* (Alūksnē) jeb *tesminc, -ina* (Jaungulbenē); blakus *asmens — asmins, -ina* (Alūksnē), *esminc, -iņa* (Jaungulbenē). Kabilē un Vērgalos: *akmenis, ūdenis* u. c.

288. §. **Par viensk. ģenitīvu.** *akmens* (tâ Dzelzavā, Piebalgā, Cesveinē u. c.) = lei. *akmen-ès* (skat. Слбл т. Эт. 175) > *akmeñs;* sal. pr. *kermenes*, sensl. *kamene*, skr. *karmaṇaḥ*, lat. *nōminis* u. c. Blakus arī *akmins* (jeb *akmiņa)* Stendera

[137]) Viensk. vok. *akmen(i)* sastopams BW 17723.

Gramm.[2] 42 > *akminc* Biržos jeb — pēc *į̆o*-celmu parauga — *akmeņa* (= lei. *ākmenio)* Vietalvā, Liezērē, Drabešos, Mālpilī, Bauskā, Baldonē u. c. un (uz vecā daudzsk. ģenitīva pamata) *akmęna* EH (= lei. dial. *ākmeno* Jauņa Перев. грамм. 107) resp. *akmina* EH s. v. *akmens*. Tâpat *tesmens* jeb *tesmeņa*, *rēmens* jeb *rēmeņa*, *zibens* jeb *zibeņa* Bīlensteina LSpr. 349. §, *asmens* turpat, Dzelzavā, Vecpiebalgā u. c. vai *asmeņa* Birzgalē Mag. XIV 1, 158, *ûdens* (resp. *ûdenc* jeb — Gramzdā FBR IX 104 — *ûdęnc*[2]) Valmierā, Mazsalacā, Smiltenē, Cirgaļos, Palsmanē, Lizumā, Raunā, Drustos, Vecpiebalgā, Bērzaunē, Mētrienā, Vecumniekos, Dobelē u. c., *ūdinc* Kalsnavā (> augšz. *oûdinc* Susējā jeb *yudinc* Zasā FBR XIII 89) jeb *ûdeņa*[2] utt. Lutriņos, Saldū, Vārmā, Zemītē, Remtē, Zaļeniekos, Bauskā, Baldonē, Iecavā, Pabažos, Inčukalnā, Ļaudonā, Alūksnē, Lubānā, Viļakā, Dignājā, Sēlpilī, Viesītē u. c. resp. *ūdiņa* Nidā, (kâ aizrāda Bekers BB XXVIII 269) Pervelkā u. c. un *ûdęna* Jaunpilī u. c., *rudens* (resp. *rudenc)* Lizumā, Valmierā, Jaunpilī, Lestenē, Vīšiņķos u. c. resp. *rudinc* Kalsnavā jeb *rudeņa* Alūksnē, Dignājā, Vietalvā, Alsungā, Kandavā u. c.; *dibins* LP IV 27. Ģenitīvi ar *-s* < *-es* var būt arī formas *zùoss*, *sirds*, dial. *ābels* u. c.

289. §. Par viensk. datīvu. *akmenim* jeb *akmeņam* ir — tâpat kâ lei. *ākmeniui* — jauninājums pēc *į̆o*-celmu parauga, skat. 240. §; *akmeņam* arī Dzelzavā BB XVI 336, kur *akmens* paradeigmā citādi nav nevienas *į̆o*-celmu formas, un Vecpiebalgā. Vecākā forma sastopama vēl leišu izloksnēs: *ākmeni* u. c. (Jēznā) > *ākmen* u. c. (Naumiestī). Vēl jāpiemin *ruĩdeniem* (sal. *-iem* 277. §) Lazdonā u. c. FBR IX 141 un *dzęlzam* u. c. Ērgļos XIV 126.

290. §. Par viensk. akuzātīvu un instrumentāli. Viensk. akuzātīva *-i* līdz ar lei. *-į̆*, sensl. *-ь*, gr. *-α*, lat. *-em* no ide. *-m̥*. Tâ kâ arī *i*-celmu viensk. akuzātīvā bija radies *-i* (no ide. *-im)*

un bija sakritis galotnē *i*-celmu un līdzskaņcelmu daudzsk. akuz., tad līdzskaņcelmi pa daļai ir pārvērsti par *i*-celmiem. Viensk. instr. ar *-i* ir akuzātīva forma (kas citos celmos bija sakritusi ar viensk. instrumentāli); vecāka forma ir lei. *akmenimì*, kâ arī sensl. *kamenьmь*.

291. §. Par viensk. lokātīvu. Viensk. lokātīvu darina gluži pēc *i*-celmu parauga: *akmenī* (= lei. *akmenyjè*) jeb dial. *akmenie*, *akmenē* jeb *akmenei*, skat. 280. §.

292. §. Par daudzsk. nōmināTīvu. *akmeņi* līdz ar lei. *akmeniaĩ* ir pēc *jo*-celmu parauga darināta forma. Gadās vēl arī pēc *i*-celmu parauga, kâ lei. *ākmenys* : *akmenis* Ev. (rakstīts: ackmennes; seko aiz vīr. dzimtes atribūta sche=*šie*) un Pass. jeb *akminis* Manceļa Post. I 273 un 277 (te blakus daudzsk. instr. *akmiņiem*). No *akmenis* (un ne **akmenes* = lei. *ākmenes* > *ākmens*) resp. *akminis* laikam arī *akmenc* Lazdonā u. c. FBR IX 141 (te arī citi līdzīgi vārdi), Piebalgā, Vietalvā u. c. resp. *akminc* Ērgļos XIV 125 (rakstu valodas *-is* tur pārvērties par *-s*, skat. 38. § c). Tâpat vēl *rudenc*, *ūdenc* (sal. *ūdenis* Lotavica Grammatica, kur šī forma blakus vīr. dzimtes viensk. nōmināTīvam *ūdens* minēta kâ siev. dzimtes vārds), *tesmenc*, *asmenc* Vecpiebalgā u. c., sal. Stērstes gramatiku I 20, *dzelzs* (vīr. dz.), *kamuẽls*, *dzẽnuẽls*, *sīpuẽls*, *pūpuẽls*, *ābuẽls*, *aesinc*, *smaedzinc* Ērgļos FBR XIV 125 sk. (pieci pēdējie vārdi ar šo izskaņu arī Vestienā XVII 88). Šās formas ar *-(i)s* tur tiek lietotas arī kâ akuzātīvi.

293. §. Par daudzsk. ģenitīvu. Kâ lei. *akmeniũ*, tâ arī la. *akmeņu* ir pēc *i*-celmu parauga darināta forma. Vecāka forma bija **akmẽnu* (= lei. *akmenũ*, sal. sensl. *kamenъ*, gr. ποιμένων, lat. *hominum* u. c.), no kam augšz. *akmanu* Dzelzavā BB XVI 337 un FBR IX 141 (tâ kâ *akmanu* atgādināja *o*-celmu daudzsk. ģenitīvu, tad pēc tā parauga atvasināja daudzsk. akuzātīvu *akmanus* un daudzsk. lokātīvu *akmanuos*, kamēr pārējiem lo-

cījumiem tur *o*-celmu formas paliek svešas; bet citur tās gan ir sastopamas, skat. 288. §); tai vietā *akminu* Ērgļos FBR XIV 125, kur uzrakstīta arī forma *asinu*. Citus piemērus ar seno daudzsk. ģenitīvu skat. 282. §.

294. §. **Par daudzsk. datīvu, instrumentāli, lokātīvu un akuzātīvu.** *akmeņiem, akmeņuos* un *akmeņus* ir jaunināj umi pēc *(i)jo*-celmu parauga. Mancelim Post. I 256 vēl gadās vecā daudzsk. akuzātīva forma *akminis* (vīr. dz.) ar *-is* < ide. *-ņs;* sens ak. ir arī augšz. *ākmenc* Lazdonā u. c. FBR IX 141 < **akmenis* = lei. *ākmenis,* sal. pr. smunentins, sensl. *kameni,* skr. *áśmanaḥ,* gr. ποιμένας u. c.; skat. arī 292. §. Te pieskaitāmi arī tādi akuzātīvi kâ *Cēsis, duris* (= lei. *durìs), zùosis* (= lei. *žąsìs,* gr. χῆνας) u. c., skat. 282. §. Jāpiemin vēl pēc *i*-celmu parauga atvasinātās formas: lok. *ruˀdenies* un dat. un instr. *ruˀdeniem* Lazdonā l. c. un instr. *akminims* Elgeram (Günther Altle. Sprachd. I 60), sal. lei. *akmenimìs.*

295. §. *suns* (no **sunis*[138]) = lei. dial. *šunis* Kuršaiša Gr. 731. §, pr. *sunis)* tagad visos pārējos locījumos lokāms kâ *brãlis* 237. §, tâtad viensk. ģen. *suņa* (= lei. dial. *šùnia* Kuršaiša Gr. 732. §) utt. Ir vēl šādas vecākas formas: viensk. ģen. *suns* (= lei. *šunès* Слблт. Эт. 176 > *šuñs;* sal. vēl skr. *śunaḥ,* gr. κυνός) Einhornam Mag. XX 2, 42 (sal. arī *suns âbele* U), viensk. ak. *suni* (= lei. *šùnį,* gr. κύνα), daudzsk. nōm. *sunis* (= lei. *šùnys)* Einhornam l. c., Ev., Manceļa Post. I 145 un 236, daudzsk. ak. *sunis* (= lei. *šunìs,* skr. *śúnaḥ,* gr. κύνας) Einhornam l. c. (te arī daudzsk. dat. *sunim)* un Manceļa Post.

[138]) Ja Šausnējā, kâ teikts BB XII 222, saka *sunc* (blakus *guinc*) un ne **suinc*, tad tā varbūt ir vecā viensk. ģenitīva **suns* (= lei. *šunès)* ietekme (tagad Sausnējā šo formu aizstājusi forma *suņa*); viensk. nōm. *sunc:* viensk. ģen. **sunc* = viensk. nōm. *guinc* (sal. lei. *ugnìs)*: viensk. ģen. *guinc* (sal. lei. *ugniẽs*; no *-ies* > *-is* Sausnējā, vajadzēja fōnētiski iznākt *-s).* Kabilē saka: *sunis.*

I, 104, daudzsk. dat. *sunims* Elgeram (Güntera Altle. Sprachd. I 48. — Sal. vēl 159. § b *miruons*.

296. §. *es*-celmu atliekas. *debess* (tagad siev. dz. *i*-celms; sākumā nekatras dz.) parasti lokāms kâ *i*-celms (sal. lei. *debesìs, -iẽs* siev. dz.); bet vecs ir daudzsk. ģen. *dę̣bę̣su* (Valmierā u. c.)>augšz. *dabasu*[139]) BB XVI 337=lei. *debesū* LChr. 351,23 (sal. sensl. *nebesъ*, skr. *mánasām*, gr. jon. μενύων, lat. *generum* u. c.), un viensk. ģen. *debess*, sal. sensl. *nebese*, skr. *mánasaḥ*, lat. *generis* u. c. Blakus sastopams vīr. dz. *debesis, -eša*, sal. lei. daudzsk. nōm. *debesiaĩ*, par ko J. Šmits Neutra 251 sk. — *mẽnesis, -eša* (=lei. *mẽnesis, -io)* jeb *mẽness, -ess* tagad lokāms pārējos locījumos kâ *brãlis*. Manceļa Post. I 112 ir vēl vecāka daudzsk. lok. forma *mẽnesīs* = lei. *mẽnesyse*, un Ērgļos FBR XIV 126 sastopams daudzsk. nōm. un ak. *mẽness*<**mẽnesis*. Veca forma laikam ir viensk. ģen. *mẽness* (no ide. **mẽneses)*.

Pēc Lotavica Grammatica arī *tuksness* lokāms kâ *debess* (tagad *tuksnesis, -eša);* sal. *tuksnība* jeb *tuksna* Elgera Vārdnīcā 340 *(tuksn-* ar metatezi no **tuksn-*, no *tusk-: tust-* Изв. XVII 4, 121).

297. §. Vecie *er*-celmi kâ tādi ir zuduši: *mãte* (= lei. *mótė* ar viensk. ģen. *moters*, skr. *mātā́)*, izejot no viensk. nōm., kļuvusi par *ē*-celmu (tâpat kâ lei. dial. *mótė*, par ko Spechts KZ LXII 250[3], pr. mūti, sal. viensk. ak. mūtin), sal. stāda nosaukumu *māteres; ietere* ir *er*-celma paplašinājums par *ē*-celmu; sal. lei. *jentė*, viensk. ģen. *jenters* (Becenbergeram BGLS 93[1] un 1885. g. GGA, 916. lpp.), kā vietā Compendium Grammaticae Lithavanicae Theophili Schultzen 17. lp. raksta gentė, skr. *yātar-* u. c. — Vēl jāpiemin viensk. vokātīva deminutīvs *brãtarīti* BW 3563, 2 var., sal. lei. *broterẽlis* u. c.

[139]) Pēc šā ģenitīva parauga tad citi locījumi, kâ lok. *dabasûs* (vīr. dz.) Zb. XVIII 487 un dat. un instr. *dabasim* turpat.

h) *u*-celmi.

298. §. Palaikam divzilbju formas. Vīriešu dzimtes formas: *alus* (lei. *alùs*): pr. *alu; balus* Siguldā „die Bleiche"; *depšus* Pampāļos „pusaudzis"; *kaitus* ME „rotaļlieta"; *kasus* „kašķis"; *kāsus* jeb *klępus; kruõgus; lędus* (lei. *lēdus* Gotiò [Gauthiot] Buiv. 98, pirmsl. **ledъ*); *liêtus* (lei. *lietùs*); *męd*us (lei. *medùs*): pr. meddo, skr. *mádhu*, gr. μέθυ u. c.; *mistrus; miêtus* (arī *mîtus* un *mitus* ME); *naîdus; nàstrus* 110. § a; *niēzus; sietus* „dziļa vieta upē"; *tàlkus; tìrgus* (lei. *tuřgus*); *vadus; vidus* (lei. *vidùs*); *viltus; vìrsus* (lei. *viršùs*, pirmsl. **vьrxъ*) u. c., skat. Leskīna Nom. 240 sk. Arī īpašvārdi, kâ — *Muõzus, Kristus, Mikus, Vàlkus* (arī: *Vàlka*), *Zębrus* (kāds ezers). Te vēl pieminamas atsevišķas locījumu formas: viensk. ģen. **ārus (âra* vietā = lei. *óro)* latg. *nu uors pušiš* Zb. XVIII 239 (seko vārdiem *nu vyd*[*u*]*s pušiš; tâtad *ārus*, no kam arī *oârs* Biržos FBR XII 79, blakus formai *vidus* ar pretējo nozīmi); *(sękl*as) *dęstū* [viensk. lok.] *(ìelikt)* Valmierā u. c.; viensk. ģen. *gadus* savienojumā *gadus kārta* Manceļa Post. II 46, *šāgads brūte* BW 6104—6105, austr. *iz ūtra gods* Zb. XVIII 245 „nākamajā gadā", *nu gods z godu* Biržos FBR XII 79 u. c. Mūlenbacham Изв. VIII 1, 66 un RKr. XIII 87[1], skat. arī 307. § par vārda *gods* deklināciju Alūksnē (citur parasti *gads* ir *o*-celms); viensk. lok. (kâ adverbs) *laikuo* BW 7698 var. u. c. „(īstā) laikā" un viensk. ģen. *laik*[*u*]*s* izteiciena *nuo tà laiks* Lazdonā u. c. FBR IX 145; viensk. lok. *lîtuo* Praulienā FBR VI 95; *nuo rītus* LP VII 1, 16 un 32 un Bārbelē un Skaistkalnē FBR XVIII 14, sal. lei. *rytus* (tagad parasti: la. *rîts* = lei. *rýtas*, pēc formas *vakars*, lei. *vākaras* parauga?); viensk. lok. *siluo* „silā" BW 30679, 2 var. un FBR VI 95; viensk. lok. *siêtuo* FBR VI 95; viensk. lok. *(tagadējā) viežū* RKr. XVI 67 „(tagadējā) veidā". Ar *-uo* beidzas Ērgļos FBR XIV 125 arī *siliņuo, tirdziņuo, vidiņuo* — deminutīvi blakus viensk. lokātīviem

siluo, tirguo, viduo; sal. lei. viensk. ģenitīvu *alùčiaus* blakus *alaũs.*

Sieviešu dzimtes ir tikai daudzskaitlinieki *dzir̃nus* (: go. *-qairnus), pęlus* (= lei. *pẽlũs,* siev. dz., piem., Daukšas Post. 118, 5), *ragus; priedus* 559. §, *sāņus* „ragavas" Adolfi Gramm. 26, *važus* U „Borkschlitten".

Daudzskaitlī vīr. dzimtes vārdi tagad pārvēršas par *o*-celmiem (tâ arī leišu izloksnēs, par ko Kuršaitis Gramm. 702. §, Jaunis Перев. грамм. 107, Frenkelis KZ LXI 272 sk. un Gerullis-Stang 34), un tiem, no kuŗiem lieto daudzsk. formas (kâ *kruõgi, tìrgi),* ir arī vienskaitlī pēc *o*-celmu parauga atvasinātas blaku formas (kâ *kruõgs, tìrgs).*

Bet Adolfi gramatikas 25. lp. blakus daudzsk. formām kâ *tirgi* minētas arī pēc *u*-celmu parauga deklinētas formas kâ *tirgus,* kas esot siev. dzimtes, kamēr vienskaitlis ir vīr. dzimtes, — acīm redzot (ja norādījums pareizs!) tāpēc, ka parasti daudzskaitlī lietojamie *u*-celmi bija siev. dzimtes. Stenders Gramm.[1] 43 sk. pazīst tikai tādas daudzsk. formas kâ *tirgi;* viņš pats domā, ka vārdi *vidus* un *virsus* esot tiklab vīr., kâ arī siev. dzimtes.

299. §. Paradeigmai jemti *alus* un *ragus.*

Vienskaitlis		Daudzskaitlis
nōm.	*alus*	*ragus*
ģen.	*alus*	*ragu*
dat.	*alum*	*ragũm*
ak.	*alu*	*ragus*
instr.	*alu*	*ragũm*
lok.	*alũ*	*ragûs.*

300. §. Par viensk. nōmināt̄vu un vokāt̄vu. *alus* ir veca mantota forma, sal. lei. *alùs,* pr. *widus,* sensl. *synъ,* skr. *sūnuḥ,* gr. πῆχυς, lat. *manus,* got. *sunus* u. c.

Vokāt̄vā sugas vārdi gandrīz nav sastopami, bet īpašvārdi beidzas ar *-u,* piem., *Miku!* Ja šis *-u* ir veca galotne, tad tā, iegaumējot lei. *-au,* sensl. *-u,* skr. *-ō* u. c. (sal. arī 228. §), lai-

kam drīzāk ir cēlusies no pirmbaltu *-au* nekâ no *-u* (=gr. *-ʊ* u. c.).

301. §. Par viensk. ģenitīvu. *-us* (no pirmbaltu *-aus*, skat. 37. § i) = lei. *-aus*, sensl. *-u*, skr. *-ōḥ*, lat. *-ūs*, go. *-aus* u. c.

302. §. Par viensk. datīvu. *-um*[140]) ir la. jaunināj̦ums līdzīgi vīr. dz. *i*-celmu viensk. datīva *-im* 277. §; nav izzināms, kādu galotni aizstāj šis *-um*. Par lei. *-ui* van Veiks ZslPh. XII 248.

303. §. Par viensk. akuzātīvu. *-u* (no ide. *-um)* = lei. *-ų*, pr. *-un*, sensl. *-ъ*, skr. *-um*, gr. *-υν*, lat. *-um*, go. *-u*.

304. §. Par viensk. instrumentāli. La. *aļu* un lei. dial. *dungù* u. c. (Becenbergera BGLS 126 un Kuršaiša Gr. 700. §) laikam ir drīzāk jaunināj̦umi (la. valodā pēc to gadīj̦umu parauga, kur viensk. ak. un instr. bija sakrituši, skat. 279. §) nekâ salīdzināmi ar avestas formām ar *-ū*. Vecā instrumentāļa forma laikam ir adverbs *virsum* (Mülenbacham Изв. IX 3, 251 sk.)> latg. *viersum* Zb. XVIII 479, BW 31006, 1 u. c. (sal. lei. *viršumì*, pirmsl. **vьrхъmь*).

305. §. Par viensk. lokātīvu. *-ū* vai dial. (Alsungas, Ēdoles, Kuldīgas, Zemītes, Vārmas, Tadaiķu, Aizputes, Dunalkas, Cīravas, Vērgalu, Gaviezes u. c. kursiskajās izloksnēs) *-uį̄* ir — līdz ar atbilstošo lei. *-ūje* — jaunināj̦ums, kam par parauguvarēja būt *-ī* (lei. *-yje) i*-celmu viensk. lokātīvā, par ko Brükners AfslPh. III 277. Vecāks ir ar lei. dial. *-uo(je)* identiskais *-uo* dažās augšz. izloksnēs, piem., Vietalvā (skat. BB XII 227), Ērgļos, Zvārtavā, Trapenē, Lizumā, Gulbērē, Devēnā, Praulienā, Dzelzavā u. c. un Cirgaļos, kas citādi pieder pie vidus izloksnēm, vai *-uoj* vārdā *viêrsuōj*[2] no kursiskās Īvandes FBR VI 56. Pamatā tam ir ide. *-ō(ų)*, sal. skr. *sūnāú*, sensl. *synu* u. c. un Слбл т. Эт. 179 ar literātūras norādījumu.

[140]) Dīvaini ir lei. (no Vabalninkiem) viensk. datīvi *lokōjum* LitMnd. *34* (2×) un *žmôgum* turpat 35 (2×).

306. §. *u*-celmu vienskaitļa formu zudums izloksnēs. Tais lībiskajās un augšzemnieku izloksnēs, kur *-us* fonētiski pārvērties par *-s*, arī *u*-celmu viensk. nōm. fonētiski sakrita[141]) ar *o*-celmu viensk. nōminātīvu, pēc tam kad jau rakstu valodā viensk. akuzātīva (un līdz ar to arī viensk. instrumentāļa) galotnes fonētiski bija sakritušas. Tas veicināja *u*-celmu tālāku pārveidošanos. Visagrāk laikam datīva galotne *-um* aizstāta ar *-am*; jo no apellātīviem *u*-celmiem datīvs reti lietojams. Jaunināju mu *-am* sastop ne tikai augšzemnieku un visās dziļo tāmnieku izloksnēs, bet arī daudzās vidus izloksnēs, piem., Vallē, Birzgalē, Zaubē, Suntažos, Mālpilī, Rembatē, Skujenē, Drabešos, Dzērbenē, Cirgaļos, Mazbrenguļos u. c.; tâ, piem., Drustos, kâ aizrādīts RKr. XV 67, viensk. ģen. no *tirgus* skan vēl *tirgus* un viensk. lok. — *tirgû* (arī: *tirgâ)*, bet viensk. dat. — *tirgam*, vai Dzelzavā, kâ teikts BB XVI 336, no vārda *mad[u]s* viensk. ģen. vēl ir *mads* un viensk. lok. — *maduo*, bet viensk. dat. — *madam*. Dažās vietās (piem., Ēdolē, Laucienē, Pastendē u. c.) dzird promiscue *-um* un *-am*. Pēc tam pārveidojas viensk. lok. Pēc *o*-celmu parauga darinātus lokātīvus sastop visās dziļo tāmnieku un tais augšzemnieku izloksnēs, kur zudis vecais *-uo* (skat. 305. §), tâpat daudzās vidus izloksnēs, piem., Birzgalē, Suntažos, Mālpilī, Zaubē, Lielvārdē, Rembatē u. c., šur tur (piem., Drustos) promiscue ar lokātīviem ar *-ū* resp. (piem., Lizumā) augšz. *-uo*. Visilgāk turas par adverbiem kļuvušie lokātīvi. Tâ dzird vēl *virsū*, *vidū* Mazbrenguļos u. c. resp. augšz. *virsuo*, *viduo* Cesveinē, Galgauskā, Vecpiebalgā, Liepkalnē, Vestienā, Kalsnavā, Ļaudonā, Bērzaunē u. c., kur lokātīva kâ dzīvā locījuma forma tagad beidzas jau ar *-ā*. — Vissīkstāk turas parasti vecais viensk. ģen., kuŗa *-us*, kâ zināms,

141) Lībiskajās izloksnēs vairs tikai saknes patskaņa sekundārais pagarinājums (skat. 38. § b) liecina par agrāko piederību pie *u*-celmiem; tâ, piem., *āls* Ārlavā, Dundangā u. c. var atbilst tikai vidus izlokšņu formai *alus* (un ne **als*).

izloksnēs tīri fonētiski saīsinājies par *-s*. Tâ sastopam vēl ģenitīvus, kâ *mędus* (resp. tāmn. *mędz* jeb augšz. *mads)* ne tikai vidus izloksnēs, bet arī Zūrās (te jau blakus *mędz*<*męda)*, Ēdolē, Ancē, Alsungā u. c. tāmnieku izloksnēs un augšz. izloksnēs, kâ, piem., Palsmanē, Gaujienā, Jaungulbenē, Lizumā, Galgauskā, Vestienā, Liezērē, Dzelzavā, Apukalnā, Mētrienā, Viesītē, Piksterē, Līksnā, Baltinavā, Viļakā, Kārsavā, Zb. XVIII 239 *(vyds)*, 251*(oļs)*, 267 *(mads)* u. c. Turpretim tādus ģenitīvus kâ *męda* resp. augšz. *mada* dzird Dignājas, Ābeļu, Kaunatas, Augulienas, Lubānas, Bērzaunes, Ļaudonas, Kalsnavas, Pļaviņu, Barkavas, Druvienas u. c. augšzemnieku izloksnēs un Birzgales (Mag. XIII 2, 48), Ķeipenes u. c. vidus izloksnēs.

307. §. *u*-celmu pārvēršanās dažās izloksnēs par *i*-celmiem. Augšz. izloksnēs, kur *-us* bija pārvērties par *-s*, *u*-celmi līdzīgi *i*-celmiem viensk. nōminātīvā un ģenitīvā beidzās ar *-s*, tâ ka dažās izloksnēs *u*-celmi arī pārējos locījumos pieslējās *i*-celmiem, kas skaita ziņā bija pārsvarā: viensk. ak. *oli*[142]) Lejasciemā, Alsviķī, Augulienā, Gulbenē, Apukalnā, Liepnā u. c., *madi* Viļakā u. c., viensk. lok. *olî* Lejasciemā, Augulienā, Gulbenē, Litenē u. c. jeb *oľie* (ar *-ie*<*-ē*, sal. turpat *acie)* Baltinavā FBR XI 133, *madie* Viļakā, viensk. dat. *olij* (vīr. dz.) Augulienā (te blakus *oļam*, sal. 277. §) u. c. jeb *oļam* Lejasciemā, Gulbenē, Apukalnā u. c., *madei* (kâ *acei*, siev. dz.) Viļakā. Un, kâ teikts RKr. XVII 139, vārdus *lads*, *mads*, *tìergs*[2] Alūksnē deklinē gan kâ *o*-celmus, gan arī kâ *i*-celmus, kamēr *ols* tur svārstās starp *i*- un *(i)ja*-celmu deklināciju (tâ, piem., viensk. dat. *oļam* blakus *madam*; *ď*-skaņa Alūksnē nav pazīstama); līdzīgi ar vārdu *gods* : ģen. *gods*, lok. *godî*, skat. 298. §.

308. §. Par daudzsk. nōminātīvu. La. *-us* laikam ir identisks ar lei. *-ūs* (piem., formā *pēlūs*). Ja šis lei. *-ūs* nav

[142]) Ka *oli* nevar būt radies no veca **ali*, rāda tā *o*.

jauninājums pēc *i*-celmu daudzsk. nōminātīva *-īs* parauga (kâ tiecas domāt Osthofs MU II 141 un Hujers Slov. dekl. jm. 63 par lei. *súnūs;* skat. arī Brugmaņa Grdr. II² 2, 216 sk.), kas gan ir iespējams, bet nav nemaz nepieciešams, tad tas varētu būt radies no pirmbaltu *-uu̯es,* skat. 281. § un Слблт. Эт. 175 skk. ar literātūru. Šis *-uu̯es* laikam sākumā bija *ū*-celmu izskaņa, sal. pirmsl. **žьrnъve* (par to Vondrāks Vergl. slav. Gramm. II² 43 sk.), skr. *śvaśrúvaḥ,* gr. ἰχθύες. Vecā *u*-celmu izskaņa, liekas, sastopama vēl lei. dial. formā *lietous* „lietus gāzes" u. c., skat. Слблт. Эт. 172¹ ar literātūru un LitMnd. I 463 *(-ous,* kuŗa vietā Lit. Mitt. IV 426 vēl *-aus,* laikam no pirmbaltu *-au̯es* = sl. *-ove,* sal. skr. *-avaḥ,* gr. -εες u. c.). Un parasti arī la. *pę̣lus, dzirnus, ragus* uzlūko par veciem *ū*-celmiem, tâ, piem., J. Šmits Neutra 67, Leskīns Nom. 243 sk., Brugmanis Grdr. II² 2, 220, kuŗi arī la. *-us* te atvasina no *-uu̯es; ū* datīvā *pę̣lūm* u. c. un lokātīvā *pę̣lûs* u. c., uz ko tādos gadījumos mēdz atsaukties, to gan nepierāda, jo to var izskaidrot arī kâ jauninājumu, skat. 310. un 312. § un senkr. daudzsk. instr. пелъми Šachmatovam Энц. сл. фил. 11, 1, 153. lp.

Runājot par formām *dzirnus* un *pę̣lus,* lielāka nozīme ir sensl. vārdam žrъny un atvasinājumam *pę̣lūde*[143]) (arī *pę̣luode,* par ko 213. § un Brugmanis IF XVII 488). Var būt, ka latviešu vārdiem vismaz pa daļai pamatā ir seni *ū*-celmi, bet paliek neskaidrs, vai tie ir seno *ū*-celmu tiešs turpinājums, jo *ū*-celmi varēja būt arī sajukuši ar *u*-celmiem, sal. senangļu kâ *u*- (vai *ā*-) celmu lokāmo cweorn ar sensl. žrъny jeb lat. *socrus* ar sensl. *svekry.* Bet *u*-celmiem varēja rasties daudzsk. nōminātīvs ar *-uu̯es ū*-celmu un to locījumu ietekmē, kam celms beidzās ar *u,* sal. 281. § par *-iu̯es i*-celmu daudzsk. nōminātīvā.

[143]) V. Šulce KZ XLIV 132 saskata rakstījumā pellūdė (Rūigam [Ruhig], blakus alludė) izrunu *pelūdė.* Kuršaitim gan ir tikai *pelùdė* (tâ arī Jaunim Понев. гов. II 24) = la. *pę̣lude* RKr. XVI 113 un 127. Jāpiemin arī tādas formas kâ *vidúloukyj* (ar *ū!)* u. c. Spechtam 107.

309. §. Par daudzsk. ģenitīvu. La. *-u* un lei. *-ų̄* varbūt, ja tas nav jaunināj̦ums, ir radies no pirmbaltu *-u̯ōn*, sal. av. *pasvąm*, gr. jon. γούνων u. c. Šis *-u̯ōn*, protams, bija *u*-celmu senā izskaņa, kamēr *ū*-celmiem īpatnējas formas ir sensl. *svekrъvъ*, gr. ὀφρύων, skr. *bhruvām* u. c., kādēļ tad arī Brugmanis Grdr. II² 2, 244 la. *pęlu* atvasina no trīszilbju formas; tā būtu pirmbaltu **peluu̯ōn* (kamēr J. Šmits l. c., Leskīns Nom. 241 un Brugmanis l. c. iedomājas la. valodai neiespējamu formu *peluu̯ū)*. Baltu pirmvalodā varētu būt bijušas tādas formas ar *-uu̯ōn* (skat. 313. §), bet vai *-uu̯ōn* tīri fonētiski (> *-uu̯uo* > *-uuo* > *-u̯uo)* būtu kļuvis par la. *-u*, tas nav drošs. Tâ kâ daudzsk. akuzātīvā *ū-* un *u*-celmu galotnes bija sakritušas, tad *ū*-celmu daudzsk. ģenitīva galotne var būt pārjemta no *u*-celmiem.

310. §. Par daudzsk. datīvu un instrumentāli. *-ūm (-ūm* resp. *-ûm*, skat. 231. §) ir laikam senā divskaitļa galotne, skat. 231. §; *ragus* varbūt sākumā bija duale tantum, un arī no *dziřnu* vārda divskaitlim vajadzēja būt ļoti parastam (rokas dzirnūs bija divi dzirnakmeņi). *ū* galotnē *-ūm* ir vai nu *ū*-celmu izskaņa vai arī jaunināj̦ums *(u* vietā) pēc *i*-celmu daudzsk. dat. un instr. parauga, skat. 283. §. Rozulā ir gadījies, skat. RKr. XIII 76, dzirdēt formu *ragum* (blakus *abām pirtīm)* un Augstrozē — *ragum, dziřnum* (blakus *kūtīm);* te laikam *u* ir *u*-celmu izskaņa un salīdzināms ar lei. *u* izlokšņu daudzsk. dat. un instr. formās kâ *sūnùm* (Kuršaiša Gr. 703.—704. §); sal. arī senkr. пелъми 308. §.

311. §. Par daudzsk. akuzātīvu. Vai la. *-us* (= lei. *-us)* radies no ide. *-ŭns* vai *-ūs* (sal. gr. ὀφρῦς, skr. [siev. dz.] *dhēnūḥ*, [vīr. dz.] *sūnūn*, lat. *manūs*, go. *sununs*, sensl. *syny)*, nav droši izzināms, par ko Zubatijs IF VI 273[1].

312. §. Par daudzsk. lokātīvu. Aiz *-ûs* ir zudis kāds patskanis: vai nu daudzsk. akuzātīvam pievienotas postpozicijas

patskanis (sal. 257. un 285. §), vai *-u*, ja pamatā vecais daudzsk. lok.; sal. lei. (vīr. dz.) *pelūs* Dusetās vai *pietusè* Naumiestī, sensl. *domъxъ*, skr. *sūnuṣu, śvaśrūṣu* u. c. Ja darīšana būtu ar seniem *u*-celmu lokātīviem, tad *ū* te būtu viegli izskaidrojams jauninājums *u* vietā.

313. §. Parallēlformas vārdam *ragus* utt. *ragus, dziĩrnus, pęlus* vai no tām tīri fonētiski radušās formas sastopamas Latvijas rietumu daļā (izjemot dziļos tāmniekus, skat. RKr. XIII 85) līdz pat Rūjienai, Augstrozei, Straupei, Siguldai, Ropažiem, Salaspilij (Vidzemē) un Baldonei un Bauskai (Zemgalē) inkluzīvi. No turienes tālāk uz austrumiem gandrīz visur dzird *ragavas* (resp. *rẹgavas*, sal. 22. § c), *dzirnavas, pẹlavas* vai no tām fonētiski radušās formas. Sausnējā un Vietalvā, kâ aizrādīts BB XII 230, tai vietā ir *raguvas* (arī Vallē), *dzirnuvas, palvas* no *pẹlvas* (*pẹlvas* arī Vallē, Vecpiebalgā un BW 16764, 2 var.); ir apšaubāms, vai *pẹlvas* var tieši salīdzināt ar pr. pelwo un pirmsl. **pelva*, jo, kâ teikts 34. §, vārdam *pẹlvas* varētu arī iedomāties kādu vecāku formu *pẹluvas* (kas vēl sastopama Skrīveŗos). Tīnūžos u. c.: *dzirnas* = lei. *gìrnos;* lībiskajās izloksnēs palaikam *rag(a)s, dzirn(a)s, pẹl(a)s* (skat. RKr. XIII 85) vai no tām tīri fonētiski radušās formas, kam nemaz nav jābūt veciem *ā*-celmiem (jāiegaumē, ka tur beigu patskaņi plašos apmēros zuduši, skat. 38. § b). — Nu varētu domāt (par to Leskīns Nom. 241 skk. ar literātūru), ka blakus, piem., kādam daudzsk. ģenitīvam **dzirnuvuo*, ko varēja noturēt par *ā*-celma formu, radās jauninājumi nōm. **dzirnuvās* (**dzirnuves* vietā) utt.; sal. sensl. daudzsk. dat. *zrъnъvamъ*, daudzsk. lok. *žrъnъvaxъ* blakus daudzsk. ģenitīvam *žrъnъvъ*. Sausnējā, kur, kâ min Kauliņš BB XII 229 sk., *-ava* vietā vispār lieto *-uva* vai *-u̯ve*, tādā gadījumā būtu patvērušās *dzirnuvas, raguvas*. Citur, sakarā ar svārstīšanos *-(t)uva* un *-(t)ava* lietošanā (skat. 138. un 204. §), blakus formai *dzirnuvas* utt. būtu ieradušies jaundarinājumi *dzirnavas* utt. un

beidzot palikuši kâ vienīgā forma. Bet vedas arī *dzirnavu* vārda *-av-* identificēt ar sl. *-ov-* senčechu formā *žrnov* un senpoļu formā *žarnov*, vai arī iziet no pirmbaltu daudzsk. ģen. ar *-avōn* (= sensl. *-ovъ*, gr. *-εων*), par ko arī Mālovs AEO 8; šai gadījumā *dziřnavas* varētu būt vecākas nekâ *dzirnuvas* vai vismaz tikpat vecas. Tâ kâ iespējami vairāki uzskati, tad droši izlemt te nav iespējams. Sal. arī *lietavas* U vai (Sausnējā) *lietuvas* (blakus *liêtus*).

i) **Divskaitļa atliekas**

Sal. Mülenbacha rakstu IF XIII 235 skk. un Изв. VIII 1,7 skk.

314. §. Latviešu valodā, kâ arī daudzās leišu izloksnēs, tagad sastopamas tikai sastingušas divskaitļa atliekas. Ja 16. gadsimteņa tekstos daudzsk. dat. un instr. beidzas tikai ar *-ms*, bet 17. gadsimtenī šo galotni aizstāj *-m*, tad tas laikam nozīmē, ka 16. gadsimtā *-m* bijis vēl ar divskaitļa nozīmi. Senās divskaitļa formas (it īpaši no mēra, svara un laika nosaukumiem) ir parasti lietojamas vairs tikai aiz skaitleņiem, un proti, ne tikai aiz *abi* un *divi*, bet (kâ, piem., krievu valodā arī aiz 3 un 4) arī aiz skaitleņiem no 3 līdz 9[144]). Pie tam tagad ak. un nōm. formas var stāvēt aiz visām prepozicijām (tâtad arī aiz tām, kas parasti biedrojas ar ģenitīvu). Šo formu sastingums izpaužas arī ar to, ka nōm. un akuz. forma dažkārt var aizstāt arī citus locījumus; tâ, piem., *četri dìeni* (kâ ģen.) *laîkã* LP VI 361, vai *àuti* (subj.) *abi rùoki* (ģen. vai instr.) *tauņājami* Mülenbacham IF XIII 237 un Изв. VIII 1, 24 un BW 24742. Visur divskaitļa formas var aizstāt arī ar daudzskaitļa formām.

144) Ar šiem skaitleņiem nu rīkojas kâ ar adjektīviem, kamēr aiz *desmit(s)* parasti liek ģenitīvu. — Piemēri šām divsk. atliekām arī Ceļos IX 397, FBR IV 57 sk., XI 36, 42, XII 17 un (sajaukti ar nesaderīgām lietām!) 79.

315. §. Divsk. nōminātīva un akuzātīva atliekas. a) *(į)o-*celmu formas. Vīr. dzimtes *o*-celmu galotne ide. pirmvalodā bija *-ō(u̯)*, no kam lei. *-u*, sensl. *-a*, skr. *-ā(u̯)*, gr. *-ω* u. c., par to arī Meijè MSL XXII 53; citādi E. Levi (Lewy) IF LVI 32. Gaidāmais la. *-u* ir vēl sastopams: *divu dārzu* (ak.) Tdz. 39267; *divi mûžu* (ak.) *dzîvuodama* Treilanda Hap. n., Nr. 309; *atnest divi sìeku miltu* LP I 10; diw łaułotu gradzynianiu (nōm.) Mag. XIV 2, 182; diŭ *zyrgu* (ak.) Zb. XVIII 283; *ar* diŭ *rogu* 411; citi piemēri Mūlenbacham l. c. 41. Nedrošs, bet paticams ir, ka arī teikumā *atver vàrtu* BW 636 var. bez skaitleņa sastopamais *vàrtu* ir divskaitļa forma, par ko Mūlenbachs l. c. 50 sk.

Daudz biežākas īr formas ar *-i: divi darbi darît* (Zaļeniekos); *trîs kumâsi* (Valmierā); *divi gadi vęcs* (Strutelē u. c.); *pa abi laũki* BB XVII 277; *ar četri zirgi* XII 235; *vęsęli trîs gadi* (ak.) LP VI 311; *divi vecie bāleliņi* (ak.) BW 583, 3 (842. lpp.); *div' sarkani ruõžu krūmi* (ak.) 4006; citi piemēri Mūlenbacham l. c. 20 sk. Šis *-i* bija varbūt senāk nekatras dz. *o*-celmu galotne un pats par sevi (iepriekš minētais *vecie* te neko nepierāda) var būt radies no pirmbaltu *-ei* vai *-ai*, sal. sensl. *izě*, skr. *yugē*. Bez tam par paraugiem te varēja būt arī vīr. dz. *i*-celmi, kas vēlāk gandrīz visi pārvērtušies par *į̆o*-celmiem, un vīr. dz. *ā*-celmi, kuŗu divsk. nōm. un akuz. la. valodā arī beigtos ar *-i;* sal. lei. divsk. *viešpati, krikščioni* Kleina Compendium Litvanico-Germanicum, 29[145]), sensl. *gosti*, skr. *patī* u. c. ar lei. *rankù* u. c. (skat. tālāk b nodalījumā); par to Mūlenbachs l. c. 25 skk. Un sevišķi par paraugu te varēja būt vīr. dzimtē pārgājušais *divi*, tâpat *abi*.

b) *ā*-celmu formas: *kâdi četri dziêsmi* (ak.) Mazbrenguļos; *divi vārpi* (nōm.) BW 12181 var.; *abi kāji* (var.: *abām kājām) atspêries* 13146; *div' ietaļi* 23717; *abi kāji tai*

[145]) Uz to autoram ir norādījis K. Būga (jo Kleina kompendijs te Rīgā nav pieejams).

vistai gribēja izriesties EH s. v. I *izriest;* exkan touwe roke LLD II, 20,28; *par divi dìeni* u. c. Mūlenbacham l. c. 8 skk.; skat. arī 828. §. Arī frazē *kāj' àudama* BW 23976 laikam *kāj'* radies no *kāji* (divsk. ak.). Forma *abi* kâ siev. dz. divsk. nōm. sastopama, piem., teikumā *dzied māsiņa pret māsiņu, abi tàutu rùociņā* BW 251, 2, skat. arī 329. §. Jāpiemin, ka *ā*-celmu formas ar *-i* tagad mazāk parastas par *o*-celmu formām, sal., piem., *aũklē māte pìeci dẽļi, aũklē pìeci cìrva pieši; aũklē māte pìecas meîtas, aũklē pìeci mīļi vàrdi* (var.: *pìecas vìeglas dìenas)* BW 1959, kur *meîtas* (un *dìenas)* sastopamas blakus formām *dẽļi, pieši, vàrdi* (no *o*-celmiem) un par ko Mūlenbachs l. c. 24 sk. — *-i* te vispirms radies no *-ie,* sal. lei. *geŕieji-dvi rankì;* un lei. un la. *-ie* arī te laikam radies no *-ei,* sal. kimru dwy „duae" (no **dṷei),* kamēr sensl. *-ě* norāda uz *-ai* vai *-oi* un skr. *-ē* ir neskaidras cilmes, sal. LtT II 290.

Tâ kâ *o*-celmos *-u* mainījās ar *-i,* tad arī *ā*-celmos blakus senajam *-i* ir ieradies jauns *-u: sešu nedẽļu* (ak.) Jaunpiebalgā u. c. Mūlenbacham l. c. 41 sk.; sal. lei. dial. *du saldu ógu (úogi* vietā) vai *su abudu ranku* Kuršaiša Gr. 609. §.

c) *ē*- un *i*-celmu formas: *uz abi pusi* (Valmierā); *divi peli* (ak.) LP VI 354, sal. lei. divsk. nōm. un ak. *pusì, pelì; i*-celmi: *caũr deviņi kùngu vàlsti* BW 6136; *abi ausi* (ak.) RKr. XVI 244; *pìeci asi* (ak.) LP VI 356 u. c. Mūlenbacham l. c. 8 sk.; sal. lei. *ašì,* sensl. *nošti,* skr. *matí* u. c.

316. §. Divsk. ģenitīva un lokātīva atliekas. a) Sastindzis divsk. lok.[146]) ir *pušu* = lei. *pusiaũ* (no la. *puse,* lei. *pùsė*), sal. sensl. *meždu* (no *mežda*) un avestas divsk. lok. formas ar *-ō.* No šās formas var būt atkarīgs arī ģenitīvs, piem., *pušu rîta* BW 6782[1] var., *pušu gaîļu* BW 1085 var. (sal. lei. *upėje vandens — vėžiui pusiau šonų* Viltis 1908. g., Nr. 79); priekš *pušu*

[146]) Tâpat latg. (*kryta*) *ćeļu* (= ceļos) Zb. XVIII 423, ja forma ir pareiza.

stāv arī atribūts *abeį* no **abĕju* (sal. *abēju pus ceļa* Mūlenbacham l. c. 52[1] un sensl. *oboju)*, tâ *abeį pušu ceļam* (Paurē), un *abeį pušu* BW 4573, 2 (944. lpp.) un 25261. Blakus *abeį* sastopami kâ ģenitīvi *abeis* jeb *abeiš* un *diveiš*, piem., *abeiš ruoku pirksti, diveiš minūš[u] iztrūkst* Mag. XIII 1, 15 (no Blīdienes), *diveiš gadu vęcs, diveiš dìenu maizi* u. c. Mūlenbacham l. c. 52 skk. no Zemgales. Mūlenbachs l. c. 54 sk. atvasina *-eiš* resp. *-eis* te no *-ejus* (no pirmbaltu *-ejaus)* un salīdzina to ar lei. *dviejaus* (blakus *dviejau*, par ko Zubatijs IF VIII 214 skk. un Jauņis Gram. 119), skr. *dvayōḥ* un sensl. *dъvoju*. Sava *-š (-s* vietā) dēļ *-eiš* drīzāk varētu būt radies no *-ējus* (ar sekundāru *e* pagarinājumu, skat. 341. §); *-š* te ir gan tik un tâ grūti izskaidrojams, jo, piem., Viesatos blakus *diveiš*[147]) sastopamas formas kâ *kaleis*, skat. 93. § e. Tâ sākumā varbūt divsk. ģen. — vismaz pa daļai — ir atšķīries no divsk. lokātīva, kâ vēl redzams avestas valodā, bet pēc tam, liekas, iestājies abu locījumu sajukums (sanskritā abi locījumi beidzas ar *-ōḥ);* kamēr la. *diveiš* ir ar ģenitīva nozīmi, leišu formai *dviejaus* ir lokātīva nozīme; par to Brugmanis Grdr. II[2] 2, 207 un Zommers Miscellany presented to Kuno Meyer (edited by O. Bergin and C. Marstrander) 136 skk.

b) Pirmatnējas divsk. ģen. formas Mūlenbacham l. c. 55 skk. ir laikam arī zināmas ģenitīva formas ar *-(u)s* austrumizloksnēs (par to arī Zubatijs Genitivend. 12 sk.), lībiskajās izloksnēs un pirmajos la. tekstos. Kâ liekas, visās latgaliešu izloksnēs un kaimiņos esošajā Lubānā (Vidzemē) vienzilbes vietniekvārdu un noteikto adjektīvu daudzsk. ģen. beidzaș ar *-ūs*[148]) (no *-uos)*, no kam saīsinot radās *-us* divzilbju vietniekvārdos un nenoteiktos adjektīvos; vismaz dažās latg. izloksnēs

[147]) Un Mag. X 3,91 (no Blīdienes) raksta divejuš (nepareizi, *diveiš* vietā?).

[148]) Lielāko tiesu ar krītošo intonāciju, piem., *tùs*[2] Barkavā u. c.; reti *tûs*, piem., Varakļānos.

(tâ Kārsavā, Kaunatā, Preiļos, Līksnā) blakus *-ūs, -us* dzird arī *-ū, -u*. Piemēri galotnei *-ūs* resp. *-us: tūs lītu* LChr. 145, 22 (no 1753. g. evaņģelija izdevuma), *boltūs* BW 6761, 1, *grỳutūs*[2] *dzìernaveņu*[2] 17582, 1 un 21253, 1, *tūs lūku, tūs zoru* 26709, 1, *tūs jiuru* 30765, 1, *tūs śeptiņu bārnu* Zb. XVIII 236, diel biediejgus 254, *šūs* 258, *visu tūs meitu* Smelt. 3, *tūs* diweju *rogonu* 4, *visu tūs breineigūs lītu* 6, *tūs treju aźereņu* Mag. XIV 2, 163. Vēl citi piemēri Becenbergeram Lett. Di.-St. 161 un Mūlenbacham l. c. 55. Substantīvu daudzsk. ģenitīvi ar *-us*, šķiet, ir austrumizloksnēm sveši; frazē „sajoj *tautus vokorâ*" Mag. XIV 2, 183 *tautus* varbūt ir drukas kļūda, kas jālabo par *tautys* (daudzsk. nōm.), un apšaubāms piemērs ir arī „pi wōrtus" Zb. XVI 137 frazē pi wōrtus *daīdama*, jo wōrtus te varētu būt daudzsk. ak.; bez tam vēl nu *dyuņus* (blakus *vušku)* Pas. VIII 278, *lopus* (blakus *lopu)* XV 277 un *kūčus dīna* X 103. — 16. gadsimteņa tekstos ne vien vietniekvārdi un adjektīvi, bet arī substantīvi beidzas ar *-uos* (rakstīts -os vai -oes) resp. *-us* (rakstīts -os), dažkārt arī ar *-uo* resp. *-u*, piem., tos baſnitczekunges Pass., tôs Sweetes Pass., thôs Naggles Ev., tos Iſredtczeetes peetcz Ev.; piemēri no Und. Ps. un 1586. g. katechisma Zubatija Genitivend. 9 sk. Jau Zubatijs l. c. aizrādījis, ka šos tekstos substantīviem galotne *-us (-u* vietā) tikai tad, ja to priekšā stāv artikuls vai kāds atribūtīvs adjektīvs ar *-uos* resp. *-us*, sal., piem., mỹleis debbeſſe thews LLD II 14, 4, thado gir ta debbeſſe walſtibe 29, 22, tems pagane loudems Und. Ps. 31, 3, muſze Greeke naſte 40, 22, Kunr wueſſo Kungo 54, 9–10, gir tho Greeke doudtcz 59, 14 u.c. ar apeſkan tho juge thoes Greekes Und. Ps. 11, 4 u. c. Tâtad nav neiespējams — un par to domājis arī Zubatijs l. c. 10 — ka substantīva galotne asimilējusies ar iepriekšējā vietniekvārda vai adjektīva galotni, un nevis pašu latviešu runā, bet šo tekstu vācu autoriem, kas arī citādi nodarījuši rupjas kļūdas. Bez Zubatija l. c. 3 skk. minētajām kļūdām sal. vēl exkan to waerde to (ak. ģen. *tā* vietā) thewe LLD II, 3, 28–29, 20, 10 un 30, 16 un

līdzīgi py to wärde tho thewe 29, 14–15. Arī bez atribūta ar *-uos* resp. *-us* substantīviem ir dažkārt galotne *-us* Elgera grāmatā Cantiones spirituales 1673. g., piem., ne vien wyſſus græfus pameſzanu LChr. 139, 2 vai wyſſus Swætus Saule 138, 1–2, bet arī Tu kœniga es Engelus vnd Prophetus 137, 38–39; bet arī Elgers, par kuŗa valodu arī Mūlenbachs l. c. 69, ir daudzkārt ļoti nepareizi rakstījis, piem., aiz prepozicijām licis nōminātīvus (tâ, piem., caur ſauwa ſweta nawe LChr. 137, 7 vai pe labbá rôká 140, 38), tâ ka par ģenitīva formu uz viņu nevar paļauties.

Bet latgaliešu izloksnes gluži noteikti norāda uz galotnes *-uos* resp. *-us* pronōminālu[149]) cilmi: tâ kâ substantīvi la. valodā galotnēs visnotaļ pielāgoti pronōminālajai deklinācijai, tad būtu dīvaini un gandrīz neizskaidrojams, ka taisni substantīvi būtu zaudējuši ģenitīva galotni *-us*. Bet, ja šī galotne sākumā bija pronōmināla, tad to nevar vienkārši uzlūkot par divsk. ģen. pirmatnējo galotni. Sakarā ar vistuvāk radniecisko lei. *dviejaus* būtu la. valodā drīzāk gaidāma galotne *-aus* nekâ *-uos* (= avestas *-ā*). Varētu gan domāt, ka *-uos* varbūt ir *-uo* (daudzsk. ģen.) un *-aus* (divsk. ģen.) kontāminējums, kam par labu runā tas apstāklis, ka arī citādi divzilbju un vairākzilbju adjektīviem un vietniekvārdiem ar *-u(s)* (kur *-aus* būtu rēgulāri kļuvis par *-us*) atbilda *-uo(s)* vienzilbes vietniekvārdos. Bet sensl. divsk. ģen. *toju* un skr. *tayōḥ* (sal. arī la. *abeiš* un *diveiš*) drīzāk norāda uz pirmbaltu **tajaus*. Forma **taus*, ko varbūt varētu salīdzināt ar skr. vēdu *yōḥ*, *avōḥ*, *ēnōḥ*, būtu varējusi ierasties **tajaus* vietā nōminālās deklinācijas (sal. sensl. *rabu* blakus *toju*) ietekmē; bet latgaliešu izloksnēs, liekas, trūkst substantīvu ģenitīvu ar *-us*. Bet, ja jāiziet no vietniekvārda, tad varbūt drīkst domāt, ka vēl tai laikā, kad baltu valodās vēl bija daudzsk. ģenitīvi **nōs* un **u̯ōs*, pēc to

[149]) Žemaišu izl. divsk. ģenitīvi kâ *abòdòus galóus* (ar *óu* < *uo*) Arumā Unters. 74 ir, kâ rādās, vēlāki jauninājumi un tāpēc te nav jāievēro.

parauga blakus vecajām formām kâ **teisōn* (sal. pr. steison) vismaz izloksnēs parādījās jauninājumi kâ **tōs* (no kam la. *tuos*), kâ arī otrādi **teisōn* u. c. ietekmē cēlušies jauninājumi **nō(s)sōn, *u̯ō(s)sōn;* daudzsk. ģen. **tōs:* daudzsk. ak. **tōns* = daudzsk. ģen. **nōs* : daudzsk. ak. **nōns* (> sensl. *ny;* sal. arī pr. *mans, wans*). Leišu un pa daļai arī la. valodā tad vēlāk nōminālās deklinācijas ietekmē **tōs* būtu aizstāts ar **tōn,* kas gan var būt iestājies arī tieši **teisōn* vietā.

Beidzot, šķiet, arī lībiskajās izloksnēs ir daudzsk. ģenitīvi ar *-s*, kas saskaņā ar 38. § b var būt radies no vecāka *-us*, bet — pretēji latg. izloksnēm — īpaši no substantīviem. Visdrošākie piemēri ir *simtiem bẽr's kumeliņ* (kâ latg. izloksnēs) BW 25872, 21 (no Rindas); *simtam nāk guojus, vēršus, simtam — bẽrus kumeliņus* (*u* priekš *-s* var būt tikai lāpāmais vokālis) 4881 (no Rindas); *liep ir pil mẹl strazd's* (dzirdēts Limbažos); *purs ir pils gatav uog's* (dzirdēts Liepupē); *pil balt's gaigališ* IF XIII 226 (no Rindas); *jaune rat's dīsel* (no Kandavas Mūlenbacham l. c. 62). Sekojošos gadījumos formu ar *-s* (no substantīviem, kam parasti tikai *o*-celmu formas) nozīmes ziņā varētu uzlūkot arī par viensk. ģenitīvu: *cẹlm's*[2] *galiņa* (viensk. lok.) RKr. XIII 67 (no Liepupes), *kap's kalni* (dzirdēts Svētciemā), *nuovad's maliņe* (viensk. lok.) RKr. XIII 87[1] (no Rindas), *dẹls māt'* BW 23609, 2 (no Sasmakas; tam seko *meits māt'* ar *meits* no *meitas* (viensk. ģen. no *meita*). Mūlenbachs l. c. 62 (un IF XIII 226 skk.) te pievieno arī *louk's putn'* (Umurgā un Rindā), *louk's pel'* (Limbažos, Umurgā, Liepupē u. c., skat. arī FBR XI 72 un XIV 87, kur minēti arī citi piemēri), *ciem's meit's* Mag. VIII, Nr. 2037 (no Rindas), *gar tautit's klēt's dur'* IF XIII 228 (no Rindas). Bet U s. v. *lauks* min arī savienojumu *laũkas darbs,* tâ ka arī savienojumā *louk's putn'* u. c. *louk's* var būt cēlies no vecāka *laukas;* pie tam, neraugoties uz lei. *lauka* Becenbergera BGLS 298, nav jāiedomājas nekāds vecs *ā*-celms (**laukā-*), jo, piem., *laukas*

putni[150]) var būt (*lauka putni* vietā) darināti pretstatā *mājas putniem*, sal. 298. § *ârus puse* pēc *vidus puse*. Līdzīgi *ciem's meit's* varbūt pēc *māj(a)s meit's*, bet ir piemērs arī *ā*-celmam *(ciemā-)*, skat. 126. §; un tâ arī *sil's kalnc* RKr. XIII 87 (no Lielsalacas) var būt saistāms ar *ā*-celmu *sila* U (blakus *sils*); tâpat — *kap's kalni* — ar *kapa* ME s. v. II *kaps*. Blakus *cęlmam* un *nuovadam* atbilstošu *ā*-celmu gan trūkst (tomēr maiņa starp *o*- un *ā*-celmiem ir diezgan bieža, skat. 126. §), un blakus formām *dęls* un *tautītis* (210. § b) > tāmn. *toutits* atbilstošas *ā*-celmu formas nav pat iedomājamas. Bet tomēr *tautit's* laikam drīzāk jāuzlūko par viensk. ģenitīvu, jo daudzskaitļa ģenitīvam no šā vārda būtu jābeidzas ar *-š's*, sal. vidusdialekta daudzsk. ģenitīvu *tautīšu* jeb *tautiešu*. Liekas, ka Rindā u. c. *-s* skaņai (kâ vācu valodā) ir „kompozicijas skaņas" loma, kaut arī tikai ierobežotos apmēros; kâ pie tāda *-s* nokļuva, tas vēl viegli saskatāms. Lībiskajās izloksnēs, kur īsie gala zilbju patskaņi ir zuduši, *u*-celmi ir sakrituši ar *o*-celmiem, izjemot viensk. ģenitīvu, skat. 306. §; bet vecais viensk. ģen. ar *-(u)s* te turas savienojumos, kam ir salikteņu raksturs, piem., *mędš krūz* Ancē u. c. (tâpat kâ augšz. Lizumā RKr. XVII 99). Tâ kâ, piem., vārdus *cęlm*[*a*]*s* un *liêt*[*u*]*s* lībiskajās izloksnēs parasti loka vienādi, tad nebūtu ko brīnīties, ka salikteņiem līdzīgos savienojumos radīja formu *cęlm's*[150a]) pēc *liet's* parauga, it īpaši ja forma *cęlm* (no *cęlma*) bija pārprotama, jo tā aizstāja arī formas *cęlmi* (daudzsk. nōm.) un *cęlmu* (viensk. ak. un instr. un daudzsk. ģen.). Tālāk jāievēro,

---

150) Priekš *lauk(a)s* tālāk var parādīties arī atribūts ar *-s* (sevišķi, kad dzimšu starpība lībiskajās izloksnēs zudusi, skat. 318. §), tâ *viņ's lauk's* (viensk. vai daudzsk. ģen.?) *galiņei* (viensk. lok.) Mag. VIII, Nr. 2048 (no Rindas).

150a) Tâ jau domā Mūlenbachs RKr. XIII 87[1] un l. c. 65 sk., kamēr l. c. 66 sk. viņš — bez nopietniem iemesliem — šaubās par šā uzskata pareizumu.

ka vīr. dz. *ā*-celmu viensk. ģen. beidzas ne vien ar *-as* > līb. *-s*, bet izloksnēs arī ar *-a* (skat. 244. §), kas tāmniekiem zūd. Bez tam jāiegaumē tas apstāklis, ka salikteņu pirmajā daļā bieži var lietot ir viensk. ģenitīvu, ir daudzskaitļa ģenitīvu, piem., *tautas meita* BW 25480, 8 > tāmn. *tauťs meit* 25480, 2 var. blakus *tautu* (> tāmn. *taut*) *meita* 25480, vai *meîtas māte* 23611, 2 (> tāmn. *meit's māt*) blakus *meîtu* (> tāmn. *meit*) *māte* (par ko arī Mūlenbachs IF XIII 228 skk.), kādēļ lībiskajās izloksnēs pēc *meit's māt* parauga ļoti viegli varēja rasties kâ pretstats *dęls* (*dęl* vietā) *māt*. Arī tas apstāklis, ka lībiskajās izloksnēs dažos sintaktiskos savienojumos ģenitīvu pa lielākai daļai aizstāj citi locījumi [151]), varēja būt labvēlīgs formām ar *-s* (arī no *o*-celmiem) salikteņos. Bez tam svārstīšanās, piem., starp veco viensk. ģenitīvu *lauk(a)*[152]) un pēc *mãj(a)s* parauga jaundarināto viensk. ģenitīvu *lauk(a)s* varēja palielināties un radīt zināmu nedrošību, lietojot formas ar *-s*.

Dažos Mūlenbacha l. c. 62 skk. (ar literātūru) arī te pieskaitītos gadījumos, uztverot sintaktiski formu ar *-s*, var svārstīties starp daudzsk. nōminātīvu un daudzsk. ģenitīvu. Savienojumā *tai sętei grīn's ļaud's* Mag. VIII, Nr. 2063 (no Rindas) var *grīn's ļaud's* mierīgi uzlūkot par daudzsk. nōminātīvu: tâ kâ *ļaud's* tāmnieku izloksnēs pilnīgi var locīt pēc siev. dz. *ē*-celmu parauga, tad arī to atribūts ir piejēmis galotni *-s*, pie kam tā ir tīri formāla saskaņa, jo dzimšu atšķirība tur zudusi (skat. 318. §); sal. arī *sīvas tauťs* Mag. VIII, Nr. 773 (no Zlēkām). Grūtāk skaidrojams ir savienojums *mīļs vārd's* IF XIII 227 (no Rindas), ko sintaktiski var uzlūkot par daudzsk. nōminātīvu vai ģenitīvu. Blakus formai *vārds* nav gan pazīstams atbilstošs *ā*-celms, un Mūlenbachs no tā paša dialekta dod IF XIII 277 arī parasto daudzsk. nōminātīva formu, proti, *vārdi*. Bet dažkārt arī citādi lībiskajās izloksnēs sastop daudzsk. nō-

[151]) Sal., piem., *pulks vist's* (394. § piezīmē) *pulks vist*[*u*] vietā.
[152]) Rindā autors dzirdējis, piem., savienojumu *loũk ierb's*.

minātīva formas (laikam *o*-celmu) ar *-s*: *balt's cimd's* Mag. VIII, Nr. 1993 no Rindas (daudzsk. ģen. te sintaktiski neiespējams; sintaktiski šī forma bez daudzsk. nōminātīva varētu būt tikai vēl daudzsk. instr., bet tāmn. dialektā vecais daudzsk. instr. ar *-is* ir citādi gluži svešs, un aiz formas *cimd's* seko kâ opozicija *man' pirmei daramei* — neapšaubāmas daudzsk. nōminātīva formas); *tiẽ žīd's* RKr. XIII 88 (no Vitrupes); *tie mežs, jumts, kāzneks* u. c. FBR XI 74, XIV 63 un 90. Tādēļ arī *žīd's* un *krast's* savienojumos *pulk žīd's* RKr. XIII 88 (no Vitrupes) un *nou doudz krast's* 87 (no Limbažiem) sintaktiski un formāli var būt nōminātīvi. Kâ tādi *o*-celmu daudzsk. nōminātīvi ar *-s* varēja rasties, to Mülenbachs RKr. XIII 87[1] pa daļai pats jau paskaidrojis: vienkārt, par iemeslu varēja būt svārstīšanās starp formām *rag's, pęl's* 313. §, *vārt's* (piem., Sārnatē, Dundangā u. c.; skat. 273. §), *griêst's*[2] (Dundangā) u. c., un *rag(i), pęļ(i)* RKr. XIII 85, *vārt(i), griest(i)* u. c. (tâ kâ dzimšu izšķirība bija zudusi, tad varēja *-s* uzlūkot arī par daudzskaitļa galotni vien); otrkārt, *o-* un *ā*-celmu daudzsk. ģen., ak. un lok. Rindā un Vidzemes lībiskajās izloksnēs galotnēs bija jau sakrituši, kādēļ arī galotni *-(a)s* no *ā*-celmu daudzsk. nōminātīva dažkārt varēja pārnest uz *o*-celmu formām.

Atgriežoties pie minētajām formām ar *-s*, kas visdrīzāk liekas esam daudzsk. ģenitīvi, varētu formas *bęr's (simtiem bęr's kumeliņ)* un *balt's (pil balt's gaigališ)*, ja tās pareizi darinātas un uzrakstītas, uzlūkot kâ latg. formas ar *-us*. Savienojumā *rat's dīsel -s* varbūt skaidrojams tâpat kâ *-s* savienojumā *dęl's māt*. Par trim pārējiem piemēriem nevar gluži droši izteikties. Ja formas uzrakstītas pareizi un ja tās nav aplami acumirkļa darinājumi (ir jau minēts, ka galotnes *-s* lietošanā lībiskajās izloksnēs ir konstatējama zināma nedrošība), tad būtu vai nu jādomā, ka latg. izloksnēs tikai vietniekvārdos un adjektīvos sastopamais *-us* lībiskajās izloksnēs pār-

nests arī uz substantīviem (bet kādēļ tad, piem., *mę̃l strazd's* un ne **mę̃ls strazd's*?), vai lībisko izlokšņu *-s* radies no *-us*, kas savukārt no vecās divskaitļa (pirmbaltu) galotnes *-aus*.

Senās divsk. datīva un instrumentāļa formas, kâ liekas, ir pamatā tagadējām daudzsk. datīva un instrumentāļa formām, skat. 231. §.

k) **Lokātiva formas ar *-n***

317. §. Leišu valodā, kâ zināms, sastopami „illātīvi" ar *-n* (vienskaitlī), kas parasti noder virziena apzīmēšanai, bet izloksnēs arī kâ parastie lokātīvi atbild uz jautājumu „kur?", par ko, piem., Šleichers Handb. 293, Kuršaitis Gr. 602., 1445. un 1488. §, Becenbergers BGLS 248 skk., Gotiò (Gauthiot) Buiv. 33 skk. un 58 un — par uzsvaru — Изв. XXI 2, 302 sk. un Būga Aist. St. I 41. Šādas, arī latviešu valodā sastopamas formas ar *-n* īsteni radušās, pievienojot senajam viensk. akuzātīvam ar (pirmbaltu) *-n* kādu postpoziciju, kuŗas forma — vismaz la. valodā — nav vairs droši nosakāma (sal. vismaz lei. *augštóna klėtelėn* Tiž. I 170, *kalnana* 216, *langúosna* 254 vai kanáģ „kurp" Daukšas Post. 17,27), par ko Zubatijs IF VI 269 skk., Frenkelis MSL XIX 42 skk. un (citādi) Becenbergers BB XV 295 sk. un Γέρας 159 skk. Latviešu valodā šās formas tikai visvecākajos tekstos ir dzīvas locījuma formas, kas noder tiklab virziena apzīmēšanai, kâ arī atbild uz jautājumu „kur?" (resp. „kad?"), kamēr vēlāk tādas formas sastopamas vairs tikai kâ adverbi.

Piemēri *o*-celmiem: newede munis lawnā padomā (= *ļaunan paduoman)* Grūnava tēvreizē LLD II 49, *tan pļaujaman laikan* Ev., *tan rītan, tan vakaran* Psalmen[2] 38 b, *kounan tapt* Und. Ps. 8, 31 un 23, 5, *cietuman tur* 11, 5, *krustan sists* 15, 9, *āran* LLD II 2, 16, Stendera Gramm.[2] 126. § u. c. = lei. *oran; vīran* Adolfi gram. 19; citi piemēri P. Šmitam RKr. XIV 25 un Zubatijam IF VI 278 sk.

ā-celmi: Sweedenan Ev., tan treſſchan denan Und. Ps. 15, 10 u. c., erkan Debbes walſtiban 48, 23, tan 20. wetan LLD II 1, 7, baſniczan 5, 19, pirrmejan Kahrtan Manceļa Post. I 448, ſchin dehnan Rēhehūzenam Mag. XX 2, 27, *auškan* un *nīcan* BW 30830, 4 var. (no Altenes); citi piemēri Zubatijam l. c. 279[153]).

No *ē*-celma *zeme* darināts ſemmen LLD II 2, 27, 12, 18, Und. Ps. 15, 10, 45, 33, tāmn. *zemen* (Mūlenbacham Изв. VIII 1, 61[1]).

Leišu *ā*- un *ē*-celmu formām ar *-on* resp. *-ėn* latviešu valodā būtu jāatbilst formām ar *-ān* resp. *-ēn*; patskaņa gaŗums *-n* priekšā šķiet vismaz dialektos jau agri (60. §) saīsināts; par apšaubāmiem gaŗuma piemēriem skat. KZ XLIII, 2[1] (ar literātūru).

No *i*-celma, liekas, darināts *pretin* Birzgalē (pēc tādām formām ar *-in* laikam *vydyn* Dagdā no *vidus*).

Pie *u*-celmiem *virsus* un *vidus* pieder wuerſzon Und. Ps. 2, 27, LLD II 1, 17 u. c. vai wirſſon Manceļa Post. I 13, un wueddon Und. Ps. 41, 18. Zubatijs IF VI 280 domā, ka -on ir *-un* apzīmējums (sal. lei. *viršun, vidun* Лат. предл. I 123 un 201); bet, tâ kâ parasti (arī Adolfi gram. 244: wirson) ir rakstīts -on un ne *-un*, tad gan drīzāk jādomā par lokātīvu *virsuo, viduo* (skat. 305. §) un illātīvu *virsun* (tâ Rēhehūzenam Mag. XX 2, 36), **vidun* kontāminējumu.

5. Sieviešu dzimtes formu zušana lībiskajās izloksnēs

318. §. Visās lībiskajās izloksnēs siev. dzimtes formas ir plašos apmēros zudušas. Visbiežāk sastopamas ir vīr. dzimtes

153) Šo locījumu formu ar *-an* ietekmē pēc tam pārveidoti arī daži adverbi par formām ar *-an*: *klâtan (klâtu* vietā) Bauskā, Ārlavā, Liepupē, BW 13268[1], 19 var., *šurpan* (*šurp* vietā) 5037, *teitan* Zūrās un Carnikavā (jeb *teitān* Gramzdā) vai *šteîtan* (Cirgaļos); par to arī Mūlenbachs Изв. IX 3, 257 sk. — *-an* sakropļojums laikam ir *-am* savienojumā *palika ļaunumam* Elverfelda Līksmības grām. 215 un *šim nuovadam atvęsta* 229.

formas pronōmeniem, kas kâ subjekts vai objekts aizstāj siev. dzimtes substantīvus, piem., *viņč ir aizgāš* (Pabažos u. c.), *tas ir Miķelim cūk, tas ir dziesma* (Stendē u. c.), *tam* „tai" Piltenē u. c., *tuos* (attiecas uz vārdu *kazas*) *nuoliedz* Sakā u. c., *vęlkat viņus* (attiecas uz vārdu *uolas* „oļi") *mala!* (Lēdurgā). Bet transitīvajam verbam arī te par tiešo objektu ir (viensk.) siev. dzimtes formas (īsteni viensk. ģenitīvi) *viņ[a]s, tās, šīs,* kas nostājas arī aiz akuzātīva prepozicijām (skat. 494. §), piem., *es rędz viņ[a]s* Svētciemā, Lēdurgā, Stienē, Kandavā u. c. (tāpat kâ *ar viņ[a]s* Kandavā, Lēdurgā. Straupē, Umurgā, Alojā u. c.). Drusku mazāk izplatīts ir vīr. dzimtes predikāts blakus siev. dzimtes subjektam, piem., *zēm ir slapš* Rindā, Dundangā, Puzē, Usmā, Ārlavā, Laucienē, Dzirciemā u. c., *saimniec laimigs* Ārlavā u. c., *up ir dziļš* Nogalē, Rūjienā u. c., *diens ir gāŗ* Laucienē u. c., *guov bij sabijies* Dzirciemā u. c., *tā meit nau nācs* Alojā u. c., *acs ir tādi vāji* Pālē u. c. Gandrīz tikpat izplatīts ir vīr. dzimtes pronōmens un skaitlenis *viens* kâ atribūts siev. dzimtes substantīvam, piem., *tuos ųols* Alojā u. c., *tas meit* Rūjienā, Svētciemā, Rindā, Sasmakā, Sārcenē, Laucienē, Talsos, Stendē, Lībagos, Kandavā, Dzirciemā u. c., *tie uogs* Skultē, Piltenē, Popē, Dundangā, Ārlavā u. c., *tiem dziesmam* Valgalē u. c., *vienc māt* Svētciemā u. c., *tas viens meit* Zūrās. Daudz retāks jau ir vīr. dzimtes adjektīvs kâ atribūts siev. dzimtes substantīvam, piem., *ar gatavim uogam* Liepupē, *balts pļav* Viļķenē Etn. III 37 (bet te blakus arī, piem., daudzsk. nōm. *męlns guos*), daudzsk. ak. *labuos meits* Dzirciemā IV 38, daudzsk. instr. *raksťtęm kāmnam* Popē (bet arī te blakus, piem., *gāŗs diens*); sal. vēl *bārg ziem būs pārciests* Dundangā Becenbergeram Lett. Di.-St. 58, *labe ruok* Kandavā u. c. vai *tie meits ir jaun* blakus *jauns meits* (daudzsk. nōm.) Ārlavā. Ja atribūtīvajam adjektīvam vairumā gadījumu ir sava substantīva galotne, tad te laikam ir cieši saistītā atribūtīvā adjektīva un tam piederīgā substantīva tīri formāla kongruence (sal. arī

grīn's ļaud's 458. lpp.): vienzilbes pronōmenu siev. dzimtes formas (*tā, tās, šī* u. c.) ar savas izskaņas vokālismu atšķiras no atbilstošajām substantīvu locījumu formām, un tāpēc vīr. dzimtes formām tās bija vieglāk izskaužamas; predikāts ar subjektu nav tik cieši saistīts kâ atribūts. Visvēlākā — vismazāk izplatītā — attīstības pakāpē arī vecajiem siev. dzimtes substantīviem pašiem ir vīr. dzimtes galotnes (visretāk viensk. nōminātīvā), piem., *nedaļš, vists* (blakus *māt* u. c.) Svētciemā, *sienc* „siena" (blakus *dien* u. c.) Stienē, *sęts* (blakus *meit* u. c.) Skultē, *mugurs* (blakus *saim, meit* u. c.) Viļķenē Etn. III 37; viensk. dat. *māsam* u. c. Svētciemā, Limbažos, Liepupē, Duntē, Stienē, Dzirciemā u. c., *mātam* Svētciemā, Viļķenē, Limbažos u. c. jeb *mātem* Liepupē, Duntē, Stienē, Lādē, *valstam (valstij* vietā) Svētciemā u. c. vai *valstim* Duntē, Stienē u. c., viensk. lok. *māta* (blakus *māte*) Svētciemā u. c., daudzsk. nōm. *manti, puķi, nakti* Svētciemā, *kleit(i)* Skultē, *ziņģ(i)* Liepupē; daudzsk. dat. un instr. *ruokim, upim* u. c. Svētciemā, Umurgā, Duntē, Skultē, Lādē, Viļķenē, Sasmakā, *uogem* Ārlavā, Vandzenē, Nogalē; daudzsk. lok. *ruokuos, acuos* u. c. Vandzenē un Nogalē.

Citi piemēri šai parādībai atrodami Becenbergera Lett. Di.-St. 142 sk., RKr. XIII 84 sk. un 98, Etn. III 37 un IV 35 skk., FBR III 49, IV 90, 91, 94, 95, VII 23, 51, VIII 70 sk., 108, 122, XI 40, 73, 74, 79, XIV 48, 58, 61 sk., 89, XV 65, XVI 88, 119, 124, XX 25 un 47.

Arī ārpus lībiskajām izloksnēm dažkārt dzirdams, ka sievietes, par sevi runājot, lieto vīr. dz. formas, piem., *es pats* (dzirdēts Nīcā), *man pašam* (dzirdēts Slampē), *es neęsu tik gudris* Sesavā, skat. piemērus arī FBR XIII 106 no Skrundas un XVII 159 no Daudzeses; sal. lei. (sievietes teikts) *aš esù kaltas* (Becenbergeram l. c. 141[1]) vai po. (tautas valodā) *byliśmy* resp. *my byli* (sieviešu runāts; Niča Język polski i jego historya, część II 301). Un dažkārt, runājot par sievietēm, īpaši ar nievīgu nokrāsu, saka arī *viņš*. Balstoties uz to, Becenbergers l. c. 140 skk. un Mūlenbachs Изв. VIII 1, 15 skk. domā, ka sie-

viešu dzimtes formu zudums lībiskajās izloksnēs tikai rāda rakstu valodā tikko aizsāktas parādības tālāku dabisku attīstību. Bet izteicieni kâ *zeme ir slapjš* ārpus lībiskajām izloksnēm ir gluži neiedomājami, un kāpēc siev. dzimtes formas tik plašos apmēros ir zudušas tikai senajā lībiešu apgabalā? Pareizi šo parādību ir skaidrojis jau Bīlensteins Grenzen 407 sk. ar vēlāk pārlatvināto lībiešu ietekmi. Tâ kâ lībiešu valodā — tâpat kâ vispār somu valodās — nav starpības starp gramatisko vīriešu un sieviešu dzimti un tādēļ, piem., jēgumus „viņš“ un „viņa“ apzīmē ar to pašu vārdu, bija taču ļoti dabiski, ka lībieši, sākdami latviski runāt, arī la. valodā pēc lībiešu valodas paraduma siev. dzimtes formu vietā lietoja vīr. dzimtes formas un tâtad, piem., sacīja ne tikai *mežs ir slapjš*, bet arī *zeme ir slapjš* un formas „viņa“ (viensk. nōm.) vietā lietoja formu *viņš*.

6. Adjektīvu deklinācija un gradācija

319. §. Kamēr senslavu valodā pa vecam adjektīvus deklinē gluži kâ substantīvus, leišu un latviešu valodā (prūšu valodā tikai pa daļai) adjektīvi ir pārjēmuši pronōmināl̄as locījumu galotnes. Leišu valodā tālāk nav iets, bet la. valodā pronōmināl̄as deklinācijas galotnes pārnestas arī substantīvu deklinācijā, tâ ka tagad nenoteiktos adjektīvus deklinē tâpat kâ substantīvus, un proti, vīr. dzimtē kâ *(į)o*-celmus, siev. dzimtē kâ *ā*-celmus; tikai austrumizloksnēs adjektīvu daudzsk. ģen. ar *-us* (skat. 316. § b) atšķiras no subst. daudzsk. ģen. ar *-u*.

Leišu valodā vismaz pa daļai paglābušies *u*-celmi latviešu valodā viscaur aizstāti ar *(į)o*-celmiem. Piem., la. vīr. dz. viensk. ak. *saĺdu* atbilda lei. dial. *sáldų*, daudzsk. ak. *saĺdus* — lei. **sáldus* (sal. *brángus* un *šviesùs* KZ XLIV 53 un *lýgus* LChr. 340,33 un Niemi, Nr. 529), daudzsk. ģen. *saĺdu* — lei. *saldū (sal. *bailų̃* un *stropų̃jų̃* KZ XLIV 56); tâ kâ ar *-u* resp. *-us* latviešu valodā beidzās arī atbilstošie *o*-celmu locījumi (sal. arī

lei. daudzsk. dat. *saldíems* no *saldùs*, kâ *geríems* no *gẽras*), tad blakus formâm *saldu*, *saldus* (un *saldiem*) arī pārējos locījumus varēja darināt pēc *o*-celmu parauga, tâtad, piem., viensk. nōm. *saldṣ* radās **saldus* (= lei. *saldùs*) vietā utt. Citos gadījumos ir vispārināts (blakus siev. dz. *ją*-celmam darināts) *ją*-celms. Tâ, piem., la. viensk. dat. *dziļam* atbilda lei. *giliám* (no *gilùs*), la. viensk. instr. *dziļu* — lei. *giliù* utt., un pēc tā tad arī la. viensk. ģen. *dziļa* senā **dzilus* (= lei. *gilaũs*) vietā, kâ žem. *saldia* (*saldaũs* vietā) Niemi, Nr. 1091 (sal. arī lei. *saldžiojo* blakus *saldaũs*, un daudzsk. nōm. *saldíeji* blakus *saldũs;* par to arī Jaunis Перев. грамм. 115), viensk. nōm. *dziļš* senā **dzilus* (= lei. *gilùs*) vietā utt., it sevišķi, kad laikam jau iepriekš seno siev. dz. viensk. nōm. **dzili* (= lei. *gilì*) bija aizstājis jauninājums *dziļa* (pēc viensk. ģen. *dziļas* = lei. *giliõs* utt. parauga; sal. lei. *saldžióji* blakus *saldì*), kâ la. *mārša*, *viešņa* seno **mārti*, **viesni* (= lei. *martì*, *viešni* KZ XLIII 376) vietā pēc viensk. ģen. *māršas* (= lei. *marčiõs*) utt. parauga. Dažos gadījumos sastop *o*- un *ją*-celmu vienu otram blakus, piem., *drùošs* blakus dial. *drùoss* (lei. *drąsùs*), *daiļš* blakus (piem., RKr. XVI 124[2]) *dails* (lei. *dailùs*), *gaužs* blakus (piem., BW 4475 var.) *gauds* (lei. *gaudùs*), *gàišs* blakus (Sēlpilī) *gàiss*, *plats* — ar nozīmes starpību — blakus *plašs* (lei. *platùs*), *tâls* (piem., Valmierā) blakus *tâļš* (lei. *tolùs*). Stenderam Lett. Gramm.[2] 40 un 53 no *glīts* (laikam * *glītus* vietā) viensk. ģen. skan *glīša* un siev. dz. viensk. nōm. — *glīša*; ja Stendera piemērs pareizs (tagad tā vietā parasta forma *glîta*), tad te vēl redzams senākais *o*- un *ją*-celmu parallēlisms vienā un tai pašā paradeigmā, sal. arī (laikam archaisko) daudzsk. ģen. *smalcu* BW 15058 (no Krūtes) no parastā *smalks* (lei. *smulkùs*), kam citur daudzsk. ģen. *smalku;* skat. arī 471. §.

Tâpat la. valodā adjektīvā, kas leišiem skan *dìdis*, viensk. ģen. *dìdžio*, siev. dz. *dìdė*, viensk. ģen. *dìdės* (blakus *didžiõs*), tagad sastopams *ją*- resp. *ją*-celma vispārinājums: viensk. nōm.

dižs, siev. dz. *diža*, viensk. ģen. *diža*, siev. dz. *dižas*. Uz formu **garis* (tagad *gaŗš*) norāda adverbs *garēm*. Tâpat *-aiņš* laikam no izloksnēs (skat. 158. § a) vēl paglābušās *-ainis*. Izloksnēs ir arī vēl tādas formas kâ *aitinis, dzelzinis, apzilinis* 151. §.

320. §. Baltu un slavu valodās ir radušās īpašas „noteiktā" adjektīva formas, pievienojot „nenoteiktajam" adjektīvam atbilstošos vietniekvārda *jo-* locījumus (par to lietošanu skat. 461. §), skat. par to Слблт. Эт. 131 sk. Parasti vietniekvārds ir aiz adjektīva, bet vecleišu tekstos sastop vietniekvārdu saliktos divdabjos arī starp priedēkli un divdabi, piem., paioprasta u. c. Слблт. Эт. 131; sal. arī veclei. *tikrop-iop* u. c. Becenbergera BGLS 156. Vietniekvārdam *jo-* te sākumā laikam drīzāk būs bijusi relātīva (par to Hermanis Lit. Konj. 90 ar literātūru, kâ arī Griechische Forschungen I [1912], 330. lp., Spechts KZ LIX 272 sk. un Brugmanis Grdr. II² 2, 347 ar literātūru) nekâ anaforiska nozīme (par ko Vondrāks Vergl. slav. Gramm. II² 96). Kâ no relātīvā vietniekvārda var rasties zināma veida artikuls, tam vēl noteikti var izsekot avestas *ya-* un senpersu *tya-*formās, par ko Delbrüks Grdr. V 303 skk. un 313 sk., Reichelts, Awest. Elementarb. 370 un Bartolomē (Bartholomae) Altiran. Wörterb. s. v. *tya-* un *ya-*.

321. §. Rakstu valodas paradeigmas paraugs.

	Vienskaitlis		Daudzskaitlis	
	vīr. dz.	siev. dz.	vīr. dz.	siev. dz.
nōm.	*mazaĩs*	*mazā*	*maziẽ*	*mazãs*
ģen.	*mazā*	*mazās*	*mazuõ*	*mazuõ*
dat.	*mazajam*	*mazajài*	*mazajiẽm*[154])	*mazajãm*[154])
ak.	*mazuõ*	*mazuõ*	*mazuõs*	*mazãs*
instr.	*mazuõ*	*mazuõ*	*mazajiẽm*[154])	*mazajãm*[154])
lok.	*mazajã*	*mazajã*	*mazajuôs*	*mazajâs*.

[154]) Vecākos tekstos *-m* vietā vēl arī *-ms*, piem., daudzsk. dat. *mazajiems* Manceļa Post. I 257, sal. 231. §.

Jērcēnos dzird gala zilbēs to pašu intonāciju kâ atbilstošajās formās no *tas*; viensk. gen. *mazà* kâ *tà* blakus siev. dzimtes viensk. nōminātīvam *mazã* kâ *tã*, viensk. ak. un daudzsk. ģen. *mazùo* kâ *tùo*, daudzsk. ak. *mazuōs*, *mazãs* kâ *tuōs*, *tãs*. — Austrumizloksnēs (skat., piem., FBR VIII 15 un XI 111) intonācijas ziņā viensk. ak. *mozù*[2] šķiras no viensk. instr. *mozû*. Par viensk. vokātīvu skat. 228. §.

Viensk. datīvā un lokātīvā un daudzsk. datīvā, instrumentālī un lokātīvā ir arī īsākas, ar atbilstošo nenoteikto adjektīvu formām identiskas formas bez *-aj-*, piem., *mazam*, *mazài*; ar divkāršu *-aj-* Sunākstē FBR XVI 52: viensk. dat. *lobajajam*, *lobajajai*, viensk. lok. *lobajajā*, daudzsk. dat. *lobajajiem* utt.

Izlokšņu vairumā ir *-j-* priekšā īss *a*, tâ ap Saldu, Dobeli, Jelgavu, Bausku, Cēsīm, Valmieru, Neretu, Sēlpili u. c., skat. BB XXVII 311. Gaŗš *a* priekš *-j-* (piem., *mazājam*) ir Cirgaļos, Mērī, Grundzālē (Vidzemē), Rucavā, Gramzdā, Pērkonē, Gaviezē, Iļģos, Vībiņos, Vaiņodē, Skrundā, Ošeniekos, Dūrē, Kabilē u. c. Kursas dienvidos, skat. BB XXVII 312 (turpretim Bārtas, Krūtes u. c. Kursas dienvidu izloksnēs *a* te ir īss). Dažās izloksnēs, kur *o-* un *ā*-celmu viensk. lok. parasti beidzas ar *-ā*, ir adjektīvu viensk. lokātīvi (pronōmināla lokātīvu *tai*, *šai* ietekmē) ar *-ai* noteikto un nenoteikto adjektīvu nozīmē, tâ Rucavā FBR VII 124 (te arī tādi siev. dzimtes viensk. datīvi kâ *mazāji*, par ko A. Ābele l. c.), Ērgļos XI 18, Kūdumā 42, Straupē XV 154, Smiltenē XVI 163, skat. par to arī 324. § b.

Vīr. dzimtes viensk. datīvā *-ăjam* vietā sastopam *-ām*, piem., Jaungulbenē, Litenē, Augulienā u. c. (Austrumvidzemē) un Alsungā, Padurē u. c. Kursā, skat. BB XXVII 312 (*-ajam* varēja pārvērsties par *-aam*, skat. 67. § un 100. § c, un tad par *-ām*, kamēr *-ājam* arī ar starppakāpi *-ājm* varēja pārvērsties par *-ām*) vai *-aim* (Kalētos u. c., skat. BB XVII 278) > *-ēm* (Briņķa-Pidolē) > *-ęm* Dundangā u. c.

322. §. Vecākās gramatikās un tautasdziesmās (kâ archaismus) sastop *-aj-* resp. *-āj-* starp sakni un locījuma galotni arī citos locījumos, piem., siev. dz. viensk. nōm. *trešajā* (tautasdziesmā no Vecbiebalgas), lehlakaia Rēhehūzenam Mag. XX 2, 14, labbaja Adolfi gram. 39 un Stendera Gramm.[2] 54; vīr. dz. viensk. ģen. *īstaja* Mag. VIII, Nr. 1239, siev. dz. *zaļâjas* (tautasdziesmā no Kabiles), labbajahs Adolfi l. c.; vīr. dz. viensk. ak. sarkanaju Mag. VIII, Nr. 616, labbajo Adolfi l. c. 38; siev. dz. labaju Mag. VIII, Nr. 1450, labbajo Adolfi l. c. 39; vīr. dz. viensk. instr. smagaju Mag. VIII, Nr. 1216; vīr. dz. daudzsk. nōm. *gudrāji* (tautasdziesmā no Dzērves), pirrmaji Mancelim Post. I 233, labbajee[155]) Adolfi l. c. 38, siev. dz. labbajahs Adolfi l. c. 39; vīr. dz. daudzsk. ģen. lielajuo BW 5245 var., labbajo (arī siev. dz.) Adolfi l. c. 38 sk., padižaju, pamazaju Mag. VIII, Nr. 593; vīr. dz. daudzsk. ak. labbajohs, siev. dz. labbajahs Adolfi l. c. 38 sk., vīr. dz. pirmayus Syrach 81. Citi piemēri Bīlensteinam LSpr. II 57. Elverfeldam Līksmības grām. 186 pat viensk. nōm. *jaunajais*.

323. §. Izloksnēs ir arī vēl tagad gadījumi, kur *-aj-* bez lokātīva, datīva un instrumentāļa ir arī vēl citos locījumos. Tâ, piem., Dundangā noteiktos adjektīvus deklinē tâpat kâ darītāju vārdus *eîdęs*[2] un *mâctęs*[2] 236. §; tâtad, piem., viensk. nōm. *labęs*, ģen., ak. un instr. *labę*, dat. *labęm*, daudzsk. nōm. un ģen. *labę*, dat. un instr. *labęm*, ak. *labęs*. Līdzīgi kaimiņu izloksnēs Ārlavā (tikai *ę* vietā te runā *e)*, Zlēkās, Sārnatē (šais abās izloksnēs vēl tomēr *-ęs* vietā *-ęs*[2], kamēr *-ę* arī te ir īss; no Zlēkām jāmin arī viensk. datīva formas kâ *piermjam* < *pirmajam*), Sasmakā, Piltenē, Užavā, Vendzavā, Zūrās, Rindā u. c. Līdzīgas ir arī siev. dzimtes formas, piem.,

155) *-ji* blakus *-jie* kâ lei. *mažieji* blakus *mažiejie;* tâpat viensk. akuzātīvā un daudzsk. ģenitīvā *-ju* blakus *-juo*, daudzsk. akuzātīvā *-jus* blakus *-juos*, siev. dz. viensk. ģenitīvā *-jas* blakus *-jās* utt.

viensk. nōm. *labę* (arī Ugālē u. c.) un daudzsk. nōm. *labęs* Tārgalē. Te *ę* (resp. *e* vai *ē*) ieradies no *ei*, kas savukārt no *ai*, sal. 38. § d. Ne pilnīgi tāmiskajā Kandavas izloksnē deklinē, piem., tâ: vīr. dzimtes viensk. nōm. *labeîs*[2], ģen., lok., ak. un instr. *labe*, dat. *labejam*[156], daudzsk. nōm. un ģen. *labe*, dat. un instr. *labejiem*, ak. *labeis* (šī forma pazīstama arī no Kārgadiem, Vandzenes, Strazdes, Jaunpagasta u. c.), lok. *labuos*, siev. dzimtes daudzsk. nōm. un ak. *labeis;* sal. arī siev. dzimtes viensk. ģenitīvu *labeis* Kārgados, Talsos, Jaunpagastā u. c. (viensk. nōm. *labeis:* viensk. ak. *labe* Kandavā = viensk. nōm. *labęs:* viensk. ak. *labę* Zlēkās). Tâtad, piem., daudzsk. ak. *labeis* Kandavā u. c. pierāda, ka daudzsk. ak. *labęs* Dundangā u. c. (resp. *labēs* Zlēkās) arī vispirms radies no *labeis;* bet *labeis* ir tīri fōnētiski radies no *labais*, kas savukārt no **labaj(u)s* (sal. pirmayus 322. §), un par viensk. datīvu Dundangā u. c. skat. 321. §. — Un ar nepārveidotu *-aį-:* viensk. ak. *labajuo*, daudzsk. nōm. *labajie* u. c. Kūdumā FBR XV 154 > *labai* Limbažos IV 92, Liepupē VIII 72, Lādē XI 76, Pālē XIV 64 > *labei* Vainižos XIV 91, Svētciemā XV 58, Daudzesē XVII 153, daudzsk. ak. *labais* Limbažos, Liepupē, Lādē, Pālē > *labeis* Vainižos un Svētciemā, siev. dzimtes viensk. nōm. *labai*, vīr. un siev. dzimtes viensk. ak. *labai*, vīr. dzimtes daudzsk. ak. un (tas arī Daudzesē XVII 153) siev. dzimtes daudzsk. nōm. un ak. *labais* Popē XVI 123.

---

[156]) *labejam* vai nu tīri fōnētiski no *labajam* vai arī saskaņā ar *labeis*; līdzīgi Dzirciemā, Talsos, Jaunpagastā un citās (ne dziļo) tāmnieku izloksnēs, tâpat kâ Dzelzavas augšz. izloksnē; turpretim Jaungulbenes, Meirānu, Barkavas, Baltinavas, Viļakas u. c. austrumizloksnēs, kur viensk. nōm. nebeidzas ar *-eis, -ej-* ir radies vai nu tīri fōnētiski no neuzsvērta *-aj-*, vai arī jāizskaidro tâ, kâ aizrādīts 325. §. — Neskaidrs paliek *labêjam*[2] (ne dziļi) tāmiskajā Sabilē FBR IV 67 blakus viensk. nōminātīvam *labeis*, lokātīvam *labē*, daudzsk. nōminātīvam *labie*, siev. dzimtes viensk. datīvam *labēį*.

324. §. a) Senās, no adjektīva un vietniekvārda *jo-* locījumiem saliktās formas ir latviešu valodā gandrīz pilnīgi zudušas. Visdrošākais piemērs ir vecla. vīr. dz. viensk. ak. pirmoye BB XXVII 313[3], kam lasāms *pirmuoji* (= lei. *pìrmąjį*) vai *pirmuoju* (sal. sarkanaju 322. §). Tautasdziesmās sastopamās formas kâ *baltuo-i* (viensk. ak.) u. c. Zubatijam Flickvok. 9 vai *skliduoju* (viensk. ak.) BB XXVII 313[3] nevar būt vecas: vai nu te ir darīšana ar lāpāmo vokāli (sal., piem., siev. dz. daudzsk. nōm. *ražęnās-i* Zubatijam l. c., kur *-i* var būt tikai lāpāmais vokālis), vai, piem., *skliduoju* varētu būt radies arī, kontāminējot *skliduo* un *sklidãju*. No Skrīveŗiem jāmin viensk. ak. *męlluį* (laikam no **męlnuoji* vai **m-ju*; tādas formas arī Daudzesē FBR XVII 154); tâpat siev. dz. viensk. nōm. un vīr. dz. viensk. ģen. formas ar *-ai*, piem., *gudrai*, ar *-ai* no *-āj-*.

Neapšaubāmi turpretim ir siev. dz. viensk. dat. *mazajài* tīri fōnētiski radies no senā **mazai-jai* = lei. *mãžaijai* (līdzīgi lei. *baltajai* Kuršaitim Gr. 952. §, *mãžajai* LChr. 335, 34, *cīkrajai* 397, 26, *senajei* Lit. Mitt. IV 444, *mažajei* 446, *gẽrajei* Lesk.-Brugm. 12, *siãnajai* Po(r)žezinskim Изв. III 1137). Pēc *mazajài* parauga tālāk analoģiski darināja vīr. dz. *mazajam*[157]) (senais **mazamjam* = lei. *mažámiãm* bija fōnētiski neērts) un siev. dz. daudzsk. dat. *mazajãm*, vīr. dz. *mazajiẽm* utt., sal. BB XXVII 312 skk. (līdzīgi lei. vīr. dz. viensk. dat. *jáunajam* vai *jaunãjam* Jušk. 680, *sẽnajam* Jauņa Gram. 114, *pirmãjam* Jurkš. 28, austrumleišu vīr. dz. viensk. ak. *margajį*, siev. dz. *margajū* Niemi, Nr. 406, *žoliajū* Nr. 1230, vīr. dz. viensk. lok. *augštajam* Nr. 1107, *naujajam* Lit. Mitt. IV 511, *didžiajañ* Spechtam 110). Izlokšņu formas ar *-āj-* (*-aj-* vietā) savu *ā* var būt dabūjušas[158]) no siev. dz. viensk. nōm. (piem., **mazāji* = = lei. *mažóji*, vai **mazāja* = lei. dial. *mažója* Jaunim Gram.

[157]) Sal. lei. dial. *báltājai* pēc vīr. dz. *baltá(m)jām* parauga.

[158]) Varbūt siev. dz. daudzsk. dat. *mazājām* radās arī tīri fōnētiski no **mazāmjām*, kâ lei. vīr. dz. viensk. dat. *baltájām* no *baltámjām*.

116 un Zommeram Balt. 354 sk., sal. labbaja 322. §), siev. dz. viensk. lok. (sal. lei. *mažõjoje* vai — ar saīsinājumu — *naujõjo* LChr. 346, 17) un vīr. dz. viensk. ģen. (piem., **mazājā* = = lei. *mãžojo;* sal. īstaja 322. §), skat. BB XXVII 312; sal. lei. dial. siev. dz. daudzsk. nōmināt̄ivu *ráibjojos* LChr. 390, 2, siev. dz. viensk. datīvu *trečiójei* u. c. BB XXVII 312[2]. Jeb vai domāt ar Becenbergeru BGLS 156, ka te lei. *-o-* (un la. *-ā-)* radies no *ā*-celmu viensk. dat. galotnes *-ãį* (tâtad, piem., la. *mazājai* no **mazā(i)-jāi,* sal. veclei. viensk. datīvu pirmamůiem u. c. Becenbergeram l. c. 128)? Arī vīr. dz. viensk. nōmināt̄īva *-ais* (> dial. *-eis, -ēs,* -es, skat. 323. §) ir (sal. lei. dial. *pažýstamais* BB VII 163) radies no *-ajis* (sal. lei. dial. *baltàjis* GK IV 34) resp. *-ājis;* speciāli uz *-ājis* norāda laikam dial. *-aiš* un *-aš,* skat. 93. § eɛ. Popes tāmnieku izloksnē vīr. dz. viensk. nōm. beidzas ar *-as* (blakus arī ar *-ęs);* forma *mazas* Popē varētu atbilst lei. *mažàsis.* Bet par to jāšaubās tādēļ, ka citās latviešu izloksnēs nav pazīstams nekas, kas atbilst lei. *-asis;* būtu arī iespējams, ka *-as* radies no *-ā(j)s* < *-ājis,* sal. pagātnes aktīvā divdabja vīr. dz. viensk. nōmināt̄īvu *dzîvas* Popē < *dzîvājis* vai *dzîvuojis.*

b) Grūtāk ir spriest par formām ar *-ā(s), -uo(s), -ie,* kâ, piem., par daudzsk. nōmināt̄īviem *maziẽ, mazãs* utt. (kam atbilst lei. *mažíeji, mãžosios* utt.). Blakus *mazajam* utt. ar to pašu nozīmi lietotais datīvs *mazam* utt. varētu likt domāt, ka vietniekvārds — kâ lieks un neērts — ir vienkārši atmests (tâtad, piem., *mazam* senā **mazamjam* vietā, *mazãs* senā **mazãsjãs*[159]) vietā utt.). Bet tādai norisei gandrīz nebūtu salūkojamas parallēles[160]), un dat. *mazam* utt. saprotams šādā kārtā: *mazam*

---

159) Jeb no tā, kâ teikts 85. § b, bija radies jau **mazãšãs?* Tādai formai ar savu *š* paradeigmā vajadzēja būt neērtai.

160) Tomēr par lei. dial. daudzsk. akuzātīvu *suirusiuos* Liet. pas. II 195 (2×) un *stāviunčiuos* 279 nevar gandrīz citādi spriest.

utt.: viensk. ģen. *mazã* utt. = *tam* : *tà* utt. Drīzāk varētu domāt, ka daži pārrunājamie locījumi radās tīri fōnētiski: vīr. dz. viensk. ak. *mazuõ* no **mazuoj* (skat. 100. § b) no **mazuoi* no **mazuoji* (skat. 100. § a) = lei. *mãžąjį;* vīr. dz. daudzsk. nōm. *maziẽ* no **maziẽj* no **maziei* no **mazieji* = lei. *mažieji* (daudzsk. nōm. *šlapie* Tautos. d. IV 178, *palìkusie* Lit. Mitt. II 254); siev. dz. viensk. nōm. *mazã* no **mazãj* no **mazãi* no **mazãji*[161]) = lei. *mažóji;* sal. lei. dial. viensk. nōminātīvu *gerá* Skardžum Arch. Phil. I 117[2], *nuo-dzidziausioj* Tautos. d. IV 171, vīr. dz. viensk. instrumentāli *ģerúo* u. c. Otrembskim Narz. Twer. I 252. No *mazã* tad varbūt pēc parauga *tã* : *tàs* varēja darināt viensk. ģenitīvu *mazãs* utt. Trešā iespēja — arī vērā liekama — būtu, ka pēc gaŗumu saīsinājuma gala zilbēs varbūt atkal pronōminālās — nesaīsinātās — galotnes pārnesa uz adjektīvu deklināciju (sal. 248. § par viensk. dat. *mazai* senā *mazi* vietā pēc *tài* parauga), tâ ka, piem., daudzsk. nōminātīvā blakus *mazi, mazas* — pēc *tiẽ, tãs* u. c. parauga — būtu radušies jauninājumi *maziẽ, mazãs* u. c., un pēc tam varēja iestāties nozīmes starpība. Tāda nozīmes starpība — spriežot pēc diviem piemēriem (*tiem slinkiem suņim* un *visim gudrim gals)* — liekas, ir radusies arī Apriķos un Sakā, pēc tam kad daudzsk. datīvā blakus vecajam *-iem* bija radies *-im* (skat. 231. §); un, kâ saka Becenbergers Spr. d. pr. L. 66, Kuršu kāpu izloksnēs noteikto adjektīvu daudzsk. dat. beidzas ar *-iems*, kamēr atbilstošajam nenoteikto adjektīvu locījumam ir galotne *-ims* turpat 53. lp. Tâpat (skat. RKr. XVII 99) Lizumā pronōminālo lokātīvu *taî* (viensk.), *taîs* (daudzsk.) ietekmē ir darināti tādi adjektīvu lokātīvi kâ viensk. *gudraî* (arī Drustos, Dzērbenē u. c.), un pēc tam ir radusies nozīmes starpība, pie kam vecākās galotnes *-ã* (viensk.), *-uôs, -âs* (daudzsk.)

---

[161]) Izskaņa *-jã* resp. (vīr. dz. viensk. ak.) *-ju*, kam tiešām piemērs 322. §, var būt jaunāka un tādēļ nevar būt svarīgs iebildums pret to.

atstātas nenoteiktiem adjektīviem, kamēr jauninātos *-aĩ*, *-aĩs* tagad lieto kâ noteiktā adjektīva galotnes. Te vēl jāievēro aizrādījums Adolfi gram. 37 sk., ka latvieši, ja viņi per euphoniam grib runāt „in besserem Laut[162]), *-u(s)* un *-i* vietā lieto pilnākas galotnes *-uo(s)*, *-ie* ar līdzīgu nozīmi, piem., *viņš labu ļaužu bẽrns* jeb *viņš labuo ļaužu bẽrns*. Pats par sevi šis aizrādījums nav gluži drošs; tomēr 461. § 1 g būs redzams, ka tas varbūt ir pareizs. Formas ar *-ā(s)*, *-uo(s)*, *-ie* pazīst jau Mancelis, piem., py labbahs Rohkahs Post. I 119, 393, 493 (Rohkahs var būt kļūda kâ daudzsk. nōm. strahdneekee u. c., skat. 37. § piezīmi, vai arī tās būtu bijušas kādreiz tiešām runātas jaundarinātas blaku formas?).

325. §. **Citas izlokšņu formas.** a) Alūksnes (skat. RKr. XVII 140), Vecgulbenes FBR V 154, Zvirgzdines X 30, Lubānas XVII 130, Beļavas, Ludzas u. c. austr. izloksnēs (kur *ā, ie, uo* > *uo, ī, ū)* noteiktās formās *-aj-* vietā sastopams *-ij-*, tâtad, piem., viensk. dat. *mozijam, mozijai* (ar *o*, kâ aizrādīts 45. §, gaidāmā *a* vietā no locījuma formām bez *-ij-* kâ viensk. ģen. *mozuo, mozuos* u. c.); no *-ij-* varbūt ir radies arī *-ī-* viensk. nōminātīva formā *mozīs*, sal. rakstījumus kâ *vacijs* Zb. XVIII 254 u. c. (izruna svārstās starp *-ī-* un *-ij-*, ciktāl tur vispār var saklausīt starpību). Viensk. nōm. ar *-īs* ir zināms arī no Kaunatas, Kārsavas, Stāmerienes, Apukalna, Alsviķa, LP VI 669 (no Jaunrozes), BW 7390, 1 un 7357 (no Ciblas pag.), Liepnas u. c.; viensk. nōminātīvam ar *-īs* blakus ir arī viensk. datīva formas ar *-ejam* Viļakā, Baltinavā u. c., — ar *-ajam* Viļānos Zb. XVIII (te 284. lp. *jaunuokajam* blakus

[162]) Stenders Gramm.[2] 54 atkārto šo aizrādījumu un saka, ka latvieši lietojot pilnāko galotni „wenn sie nach ihrer Art galant austun wollen".

viensk. nōminātīvam *jaunuokijs)*, — ar *-ām* Litenē un Augulienā un ar *-u(j)am* Gulbenē. Un otrādi — autoram no Dagdas ir zināms viensk. dat. ar *-ijam* blakus viensk. nōminātīvam ar *-ais*. Formas ar *-ij-* ir pazīstamas arī Pļaviņu FBR VIII 89 (te blakus viensk. nōminātīvam ar *-âis;* skat. arī IX 142 par Lazdonu u. c.) un Sēlpils (kur paglābies *ie* un *uo)* augšz. izloksnē: (no Sēlpils) viensk. dat. *lānijam (ā<ę̄)* BW 15028, 1, *baltijam* 3520, 1 var., viensk. lok. *lielijā* 3509 var., siev. dzimtes daudzsk. dat. *sīkijām* 17145, 2 u. c.; lejz. Rikterē radies viensk. dat. *mazijam* BW 1385, 1. Šās formas ar *-ij-* ir grūti izskaidrot. Maz ticams būtu salīdzinājums ar tādām lei. formām kâ viensk. nōm. *didȳsis* (viensk. ak. *dìdįjį), žalysis* Klaip. 15. lp. u. c. KZ XLIII 39[2] (sal. par to Zommera Balt. 334), jo *ī, īj* vienā izlokšņu daļā, kur ir tāds *-ij-*, būtu pārvērtušies par *ei, ej*[163]), sal., piem., pag. viensk. 1. pers. *skàit'eju*[2]*<skàitīju* blakus datīviem ar *-ijam* Dagdā. Ka *-ij-* tīri fōnētiski būtu radies no *-aj-*, šķiet neiespējams, sal. viensk. nōminātīvu ar *-ijs* blakus viensk. datīvam ar *-ajam* Viļānos un viensk. nōminātīvu ar *-ais* blakus viensk. datīvam ar *-ijam* Dagdā. Šķiet neiespējams arī, ka austr. *-īs* viensk. nōminātīvā te būtu radies no **-ies*, kaut gan BW 15193 var. (no Lubānas) tiešām ir minēts viensk. nōm. *mazies* (kas, kâ aizrādīts FBR XVII 130, tur nav dzirdēts), un arī Jaungulbenē gadās tādas formas ar *-ies*. Šis *-ies* īsti ir pārnormāla forma *-īs* vietā: Lubānā un Jaungulbenē *ie>ī*, un kas tur cenšas runāt rakstu valodā, aizstāj dažkārt ar *ie* arī tādu *ī*, kas nav radies no *ie*, tâ, piem., arī *ī* substantīvos ar *-ība, -īt(i)s, -īte,* adjektīvos ar *-îgs* u. c., par ko Brencis RKr. XVII 124 sk. — Drīzāk varbūt varētu domāt, ka svārstīšanās dēļ starp *-ejs* (no *-ējs)* un *-ijs* viensk.

[163]) Austr. formas ar *-ej-* kâ, piem., siev. dzimtes daudzsk. instr. *bośejõm* BW 4398, 6 var. drīzāk savu *-ej-* var būt dabūjušas no *-ij-;* taču drīzāk te pieminamas lei. formas kâ viensk. dat. *dìdeijai*, ja vien *-ej-* nav radies no neuzsvērtā *-aj-*, skat. 469. lpp.

nōminātīvā vai *-ejam* (no *-ējam)* un *-ijam* viensk. datīvā tādos adjektīvos kâ *vidējs* resp. *vidijs* (skat. 133. § un 134. § b) arī noteiktos adjektīvos blakus izskaņām *-eis* (no *-ais), -ejam* radās izskaņas *-ijs, -ijam;* tâ, piem., Alūksnē, kâ aizrāda Brencis l. c. 140, adjektīvu *vidīs* „vidējais" deklinē gluži kâ *mozīs.* Tomēr nav skaidri zināms, vai visur, kur ir noteiktie adjektīvi ar *-ijs,* lieto arī tādas formas kâ *vidijs;* būtu tad arī jādomā (bet tas nav drošs), ka tur vispār kādu laiku bijušas tādas formas kâ *vidijs* blakus formām kâ *videjs* un adjektīviem kâ *gudreis, gudrejam.* Paticams būtu vēl šāds skaidrojums: tai laikā, kad siev. dzimtes viensk. dat. **mazaijai* bija jau pārvērties par *mazajai,* vecais vīr. dzimtes viensk. dat. **mazamjam* (sal. lei. *mažámiām*) vēl bija paglābies un *ā*-celmu viensk. dat. vēl beidzās ar *-i* (skat. 248. §), tad blakus vīr. dzimtes **mazamjam* viegli (jo blakus nenoteiktam adjektīvam *mazam* bija siev. dzimtes forma **mazi)* varēja rasties siev. dzimtes forma **mazi-jai (mazajai* vietā), pēc kam varēja blakus atvasināt arī vīr. dzimtes formu *mazijam* utt. Ja Viļānos blakus viensk. nōminātīvam ar *-ijs* sastopamas viensk. datīva formas ar *-ajam,* tad šo *-ajam* var izskaidrot vai nu ar kaimiņu izlokšņu ietekmi (jo datīvi ar *-ajam* blakus nōminātīviem ar *-ais* sastopami arī Krāslavas, Līksnas u. c. latgaliešu izloksnēs), vai arī ar to, ka blakus jaunināj umam *mazijai* vēl kādu laiku eksistēja vecākā forma *mazajai,* tâ ka varēja rasties parallēlformas. — Latgalē ir arī formas, kur *-ij-* (resp. *-aj-)* vietā ir *-yj-:* viensk. nōm. *łobyjs* (un daudzsk. nōm. *łobỳ)* Ciblā FBR VI 39, viensk. dat. *lobyjam, lobyjai,* viensk. lok. *lobyjâ,* daudzsk. lok. *lobyjûs* (vīr. dz.), *lobyjuôs* (siev. dz.), siev. dzimtes daudzsk. dat. *lobyjom* (blakus vīr. dzimtes viensk. nōminātīvam *lobais)* Krāslavā XII 37. Tâ kâ locījumu vairumā līdzskanis saknes izskaņā ir vēlāra patskaņa priekšā un tāpēc paliek nemīkstināts, tad nemīkstināto līdzskani varēja ievest arī *-ij-* priekšā; bet pēc nemīkstinātiem līdzskaņiem tur vairs nevar izrunāt *i,* bet gan

y (sal. tādas formas kâ daudzsk. nōm. *gony* u. c. 51. § b). Pildā XIII 51 *y* priekš *j* ir gaŗš; šis gaŗums radies laikam no vīr. dzimtes viensk. nōmināt̄iva ar *-ỳs*[2] *(-īs* vietā aiz līdzskaņa, kas analoģijas dēļ nav mīkstināts, kâ ir arī *-ỳ*[2] vīr. dzimtes daudzsk. nōmināt̄ivā *-ì*[2] vietā; sal. nōmināt̄ivus kâ *tagad'ejìś*[2] turpat).

Formas ar *ie* < *ē* priekš *j* Bērzpils latgaliešu izloksnē FBR IV 72 sk.: vīr. dzimtes viensk. dat. *łobìejam*[2], siev. dzimtes daudzsk. dat.-instr. *vìgłiejom*[2], *pyŕmìejom*[2]; ar *ē* pēc tādu formu parauga kâ *vidējam, vidējām??*

b) Viesītes, Biržu, Dignājas, Saukas, Elkšņu, Kaldabruņas, Aknīstes, Asares, Slates, Susējas u. c. austrumizloksnēs (Sēlijā), Līksnā, Līvānos (Latgalē) un Jaungulbenē (Austrumvidzemē), kur *uo* pārvērties par *ū, -aj-* vietā vai pa daļai (tâ Biržos, Līksnā, Saukā u. c.) blakus *-aj-* dzirdams *-uj-*, piem., viensk. dat. *gudrujam* Biržos u. c., *lobujam* BW 15363, 8, viensk. lok. *trešujā* 5069, vīr. dzimtes daudzsk. dat.-instr. *jaunujīm* 12319, 2 var. (no Līksnas), siev. dzimtes *bosujōm* 4398, 6, *pyrmujōm* 14550, 1 var., vīr. dzimtes daudzsk. lok. *gudrujūs* Biržos u. c. (citus piemērus skat. KZ XLIII 39[2]); LP V 256 arī vīr. dzimtes viensk. nōm. *boltuis*. Šis *-uj-* arī ir grūti skaidrojams. Leišu izlokšņu formas kâ vīr. dzimtes viensk. dat. *jáunujui* Lesk.-Brugm. 12 (no *jáunui-jui* ar substantīva galotni, sal. žem. viensk. datīvu *báltūjū* u. c. Kuršaitim Gr. 953. un 954. §; Balčikōnis L. k. žod. min arī kādu nōmināt̄ivu *baltùjis* „baltasis") ar to grūti salīdzināmas (jo la. valodā arī substantīvu galotne, kas atbilst lei. *-ui*, ir aizstāta ar pronōminālo *-am*, skat. 224. §), ja varbūt formas kâ *gudrujam* neattiecas uz to laiku, kad la. valodā vēl bija lei. *-ui* atbilstoša galotne. Varbūt senāk blakus tādiem *o*-celmu datīviem kâ **mazamjam* bija tādas *u*-celmu formas (sal. viensk. datīvu *alum* 302. §) kâ **tālumjam* (sal. veclei. *brangujam* Becenbergeram BGLS 155); kad nu **mazamjam* bija aizstāts ar *mazajam*, tad pēc šā pa-

rauga **tālumjam* vietā arī varēja darināt formu *tālujam*. Kad *u*-celmi bija pārvērsti par *(į)o*-celmiem, tad *-uj-* viegli varēja pāriet arī uz vecajiem *o*-celmiem.

Citus izlokšņu sīkumus par adjektīvu deklināciju skat. FBR III 52, IV 67, 69, 75, 92, V 154, VI 39, 79, 96, VII 25, 50, 124 sk., 143 sk., VIII 15, 36 sk., 44 sk., 72, 89, 104 sk., 107, 113, 125, IX 104, 142, X 30, XI 18, 42, 76, 109, 111, 133, XII 37, 54, 80, XIII 29, 51 sk., 77, 90, 103, XIV 64, XV 58, 154, 179, XVI 52, 123, 163, XVII 61, 130, 154, XVIII 26, 42, 129, XIX 88, 104, 128, XX 22, 50, 67, 143 sk., Ceļos IX 385.

326. §. Gradācija (par to arī E. Frenkelis IF XLIX 52 sk.). 1. Komparātīvs. a) Kamēr leišu valodā senais komparātīva piedēklis *-įes-* (par tā zudumu la. valodā skat. Ceļi VII 137) ir paglābies vismaz pārveidojumā ar *-esnis* (piem., *mažesnis*), la. valodā tagad par komparātīva piedēkli noder *-āko-* (skat. 188, 1. §), piem., *mazâks, mazâkaīs.* — Formas kâ, piem., *maziņâks*[164]) pieder formas ziņā pie *maziņš* (deminutīvs no *mazs)*; pēc nozīmes *maziņâks* ir deminutīvs no *mazâks.*

Jāpiemin ir arī senā (tagad latviešu valodā pilnīgi izolētā un pa daļai sastingusī, skat. 459. §) komparātīva forma *pastars* = lei. *pãstaras (*par to KZ XLIV 50[1] un Zubatijs AfslPh. XIII 316 sk.), lat. *posterus,* par ko arī J. Otrembskis Lingua Posnaniensis I 344.

b) Formu ar *-âks* var arī aizstāt ar citu kādu izteiksmi. Zināmos gadījumos tās vietā var likt pozitīvu, piem., *skaista auga bārenīte par (*var.: *aiz) visām meitiņām* BW 4506. Tālāk pozitīvs + *vêl: man mazai tęvs nùomira, vêl* (var.: *juo) mazai māmuļite* BW 4136, 1. Bet it sevišķi komparātīvu aizstāj savienojums *(vêl) juo*[165]) ar pozitīvu, tâ Rēhehūzena (*lielāks* „grösser" blakus *juo liels* „noch grösser" Mag. XX 2, 13),

164) Analoģiski leišu valodā *mažėlėsnis* „minusculus" u. c. Jauņa Перев. грамм. 121.

165) Retumis arī substantīvu priekšā: *priêki, priêki tēviņam, kad...; vêl juo priêki dêliņam, kad...* BW 1056.

Adolfi *(labâks* jeb *juo labs* 40. lpp.) u. c. gramatikās, un tagad vēl Kursā un Kuršu kāpu izloksnēs, piem., *balti ziedi zemenei, vêl juo balti brùklenei* BW 4495; *juo labs* Nīcā un Bārtā, Krūtē, Gramzdā u. c., skat. FBR VII 125, XVI 123 un XVIII 129; citi piemēri Becenbergera Spr. d. pr. L. 104 (piem., *juo ouksts ne dienu* „kälter als bei Tage" un 129 sk., piem., *viņš ir juo labs kâ es). juo* vietā arī paplašinājums *juole(i),* par ko Bīlensteins LSpr. 606. § b. *(vêl) juo* sastopams arī komparātīva priekšā: *juo lętâks* (Sakā, Apriķos, Kalētos u. c.); *man brālītis juo* (var.: *vêl) mīļâks ne* ... BW 3485 u. c., skat. arī FBR XX 26. Korrelātīvi lietots *juo—juo* nozīmē to, ko v. „je (mehr) — desto (mehr)" un var savienoties ne vien ar komparātīviem un pozitīviem, bet arī ar verbālām formām, sal. Bīlensteina piemērus LSpr. 606. § c, BW 109 un *juo lâcis skrìen, juo putas krìt* (mīkla RKr. VII 317). P. Šmitam RKr. XIV 19 *juo* ir šķitis patapināts no lejsvācu valodas; viņš pie tam aizrāda uz teicieniem kâ „yo lenger yo mehr" (Rusova lejsvācu valodā uzrakstītajā chronikā). Bet līdzīgi lietotu *júo*[166]) jeb (Jauņa Перев. грамм. 122) *juõ* sastop arī leišu valodā, īpaši žemaišu dialektā, kur *uo* rēgulāri kļuvis par *ū* resp. *ou,* par ko Lit. Mitt. V 245, Kuršaitis Gr. 1533. un 1614. §, Liet. sint. 63 sk., Jušk. 686 s. v. *jú,* Leskīns IF XIV 106 un Becenbergers Spr. d. pr. L. 104. Šis la. un lei. *juo,* liekas, ir vietniekvārda *įo-* viensk. instr. — Retumis sastop arī *vaĩrâk* pozitīva priekšā: *vaĩrâk ilgi* BW 11701 (parasti: *ilgâki).*

c) Aiz komparātīva krievu „чем" nozīmē liek vai nu kādu prepoziciju (*par, aiz, uz*), vai partikulu (*ne, kâ, nekâ,* par ko Mūlenbachs DJ I 32 skk. un Hermanis Lit. Konjunkt. 74 sk.), piem., *mazâks par mani* u. c. Лат. предл. I 158; *Añna smukâka àiz Trīnas* u. c. Лат. предл. I 19 (sal. lei. *augštesnis ažu dungų*

166) *júo* radies *juõ* vietā (skat. Слблт. Эт. 143 skk.) laikam paplašināto formu *júočiu(i), *júoba* > žem. *júba* Jušk. 686 ietekmē.

turpat); *liẽlâks uz tuo* (Smiltenē) u. c. Лат. предл. I 117 (sal. lei. *senesnis ùž manè*); *meîtas vęcâkas ne*[167]) ... *mãte* BW 3320, *vaîrâk lędus ne ûdeņa* 1310, latg. *syuruoks na rutkys* Zb. XVI 199 (citi piemēri Zb. XVIII 276 un 339) u. c. Bīlensteina LSpr. II 349 (sal. lei. *daugiaũ nè šiẽmtas* u. c. Būgam РФВ LXXII 199 skk. un sl. *ne-že* Vondrākam Vergl. slav. Gr. II² 349, kâ arī skr. *na* (kr. „чем"), par ko Hortons-Smits BB XXII 196); *kãjiņa juo vìeglâka kâ* (var.: *ne) jaûnãm meîtiņãm* BW 238, 1; *mazâks nekâ es* (sal. lei. *nekõ* vai *nekaĩ* Būgam l. c.). Visparastākie tagad ir *par* un *nekâ*.

d) Ja salīdzina divas īpašības savā starpā, tad ir vai nu abi adjektīvi komparātīvā, vai tikai pirmais, piem., *tas ir rẹsnâks (ne)kâ gaŗâks* (Kandavā, Apriķos u. c.) vai *gaŗš* (Kurzemes Dūrē), par ko Hāferss (Havers) Handb. d. erkl. Synt. 70 un Delbrüks Grdr. III 418.

2. Superlātīvs. Senā superlātīva forma baltu un slavu valodās nav sastopama. Latviešu valodā tagad par superlātīvu pa lielākai daļai lieto noteiktā komparātīva formu ar priekšā noliktu *vis-* (no daudzsk. ģenitīva *visu*, kas vecākos tekstos un tautasdziesmās sastopams vēl nesaīsināts), piem., *vis'labâkais*,

---

[167]) Šis *ne* leišu valodā nozīmē arī „kâ" [=kr. *как*] (par to Būga РФВ LXXII 200; tâ varbūt arī la. *ne* BW 11172 un 21162 var., tomēr *ne* 11172 var nozīmēt arī „kâ" [=kr. *чем*] un 21162 var. būt ar negācijas nozīmi), kâ arī sl. *ne* un skr. *ná*. Ja *ne* „как", kâ domā Delbrüks Grdr. IV 539 sk., Brugmanis Grdr. II² 3, 994 sk., Hillebrants GGA (1889. g.), 414 sk. u. c., būtu šķiŗams no negācijas *ne* (pret to Potebņa Зап. 454¹, Hortons-Smits BB XXII 194 skk., Spicers WuS VI 211 un E. Hermanis GGN (1919. g.), 223 skk. ar literātūru), tad *ne „чем"* laikam pieder pie negācijas. To rāda tādi latviešu savienojumi kâ *daudz dieviņa ruokā bija, ne bajāra klētiņā* (Bīlensteina LSpr. II 349), vai *mīļi vārdi tautiešam, ne īstam brālīšam* (Mülenbacham Latv. gr. 151. §); sal. arī vācu *„besser ... denn kein Gold"* u. c. Hāfersam (Havers) IFA XXXIII 11, kâ arī grieķu un angļu līdzīgos savienojumus Frenkelim IF XXVIII 236 sk. (ar literātūru) un Holthauzenam IF XXXII 339 sk.

sal. lei. *visu-geriáusis* Jauņa Перев. грамм. 121 vai *visu didesnis* Becenbergera BGLS 237. un ig. *kõige wanem* no *kõige* (no *kõik* „viss“) — un *wanem* „vecāks“. Arī komparātīva noteikto formu vien, piem., *tuvâkie radi* (līdzīgi leišu un slavu valodās, par ko Becenbergers BGLS 237 un Vondrāks l. c. II² 328). Arī formas *pats* savienojumu ar pozitīvu vai komparātīvu, piem., *pats labais*[168]) BW 988 jeb *pats labākais*[168]) 1311 (līdzīgi lieto kr. *самый* ar pozitīvu vai komparātīvu superlātīva aizstāšanai); beidzot *vis(u)-* ar pozitīvu, piem., *vis-labais* BW 988 var., sal. arī FBR VI 96, XII 81, XV 73 un 179, XVI 123, XX 26 un žem. *visu-gèrãsis* Jauņa Перев. грамм. 122.

3. Adverbu gradācija. No adjektīviem atvasinātie adverbi ar *-i* (vai *-u*) beidzas komparātīvā ar *-âki*, pie kam *-i* bieži — kâ lieku — atmet, piem., *labi: labâk(i)* un *vis'labâk(i)*. Blakus pozitīviem ar *-u* (skat. 479. §) sastopami arī komparātīvi ar *-âku*, piem., *augstâku* blakus *augstu* BW 2729 (sal. lei. *saldokus* no *saldus* blakus *juodokas* no *juodas* u. c. Becenbergeram BGLS 109, Frenkelim Slavia XIV 505 un Zommeram Balt. 142 sk. un 212). Tādus komparātīvus dažkārt darina arī no substantīviem: *badu, badu Jānīts nāca, vêl badâku* (var.: *vêl juo badu* vai *juole badu*) *Pēterīts* BW 33031; *laīkâk(i)* jeb *laīkâku* blakus *laīku* jeb *laīkã;* sirźok Zb. XVIII 435 (no *sirds*); *pēdāk* LP VI 9 no *pēdis* RKr. XVI 123 (daudzsk. instr. no *pę̃ds*, skat. Лат. предл. I 175); sal. slavu parallēles Vondrāka Vergl. slav. Gr. II² 328, un par to arī Pauls Prinzipien⁵ 357 sk. un Potebņa Зап. III 43 sk.

No senākām komparātīva formām ir vēl: *labis* „besser, lieber“ Mancelim Post. I 39 un 41, Glükam (skat. RKr. XIV 24) un Stenderam Gramm.² 140; *vaĩrs*[169]) skat. BB XXVII 315³,

[168]) Līdzīgi arī Lizumā un leišu valodā, par ko Nīdermanis KZ LI 33.

[169]) Šis *vairs*, ko tagad lieto tikai kâ partikulu (piem., *tagad man ne'viena brāļa vairs nav*), ir kâ adverbs aizstāts ar *vaīrâk* (resp. *vairâks* Puzē u. c.), ko lieto kâ komparātīvu no *daũdz.*

un varbūt arī (ja tās nav daudzsk. instr. formas) *pirmis* jeb *pirms* 316, *senis* Bīlensteinam LSpr. 528. § vai — Padurē — *senâks*, sal. vēl *tujâks* (Zlēkās), *ilgâks* Etn. IV 39, *labâks* BB XVII 278, Etn. IV 39, BW 14303 var. u. c., par ko Mūlenbachs Изв. IX 3, 249 sk. (piem., *labâks* < **labâkis* var būt formu *labis* un *labâki* kontāminējums; **labâkis* : *labis* = *augstâku* : *augstu*). *-is* formā *labis* varētu saskaņā ar 37. § g būt identisks ar pr. *-ais* formā massais (par to sal. Apr. Gr. 107).

Turpretim la. formu *vaĩrs* varētu salīdzināt ar pr. *tālis* jeb *tāls*, lat. *magis*, go. *mins* u. c.; tomēr *pêc* < *pêdis* 556. § rāda, ka daudz lietotos adverbos arī *i* no *ai* var būt zudis. Un *senâks*, *labâks* droši vien ir radušies no **senâkis*, **labâkis* (ar *-is* no *-ais*), sal. *labâk* no *labâki*.

7. Skaitļeņi[170])

a) Pamata skaitļeņi

327. §. a) *viẽns* (ar *iẽ* Bēnē FBR XVI 139), siev. dz. *viẽna* = = lei. *vienas*, siev. dz. *vienà*, ar *ie* no *ei*, sal. lei. *vič-veĩnelis* „viens pats“ (par to Brenders St. balt. VI 83 sk.) un LtT II 288; blakus tam ir pr. *ains*, sl. *ino-*, gr. οἴνη, go. *ains*, senīru *óin*, lat. *ūnus* u. c. (par etimoloģiju minējums Boduēnam de Kurtenè [Baudouin de Courtenay] Idg. Jb. IX 199). Leišu un latviešu formas sākumā laikam, kâ domā Fortunatovs BB XXII 169[1], jāmeklē kāda partikula (sal. sensl. *jedinъ*), kuŗas forma varētu būt bijusi **u̯, u̯ĕ* (otrā gadījumā skaitlenis pats būtu varējis skanēt **einas*, **inas*[171]) vai varbūt pat **ainas*, ja **u̯ĕai* varēja kļūt par **vēi-*) vai *u̯i* (**u̯i-ei-* vajadzēja kļūt par

[170]) Par tiem arī Elverfelds Mag. XI 2, 57 skk.
[171]) Sal. lei. dial. *ìnas* Būgam РФВ LXVII 240 sk.

**vei-)*. Par labu **u̯i*[172]) varētu minēt varbūt lei. *vič-vienas* „viens pats“ *(vič-* blakus **vi*, kâ, piem., **betį-*, no kam la. *bešā*, blakus lei. *bè* „bez“), kamēr *v-* sakars ar *u-* skr. formā *u-bhāú* „abi“ (blakus go. *bai)* ir mazāk paticams, jo šis *u-* varbūt ir bijis ar divskaitļa nozīmi, skat. Brugmaņa Grdr. II² 2, 11 (nepieciešams šis uzskats, protams, nav, sal. lei. *abù* un sensl. *oba*, kuŗu *a-* resp. *o-* laikam nav nekādā sakarā ar divskaitli; par to Meijè RSl. III 167), un baltu valodās citādi partikula **u*, liekas, nav sastopama. Vēl mazāk paticami domā Osten-Zakens IF XXXIII 270 par sakaru ar lat. *vē-* formā *vēcors* u. c., jo pret to runā lat. *vē-* nozīme, skat. Valdes Lat. etym. Wörterb.² 811 un Brugmaņa Grdr. II² 2, 809.

b) *viêns* — kā lei. *vienas* — dažreiz ir ar nozīmi „viens un tas pats“, piem., *viņi dzimuši vienā dienā* Mūlenbacha Latv. gr. 181, 2. § (sal. lei. *vienu keliù ištráki* Jurkš. 14), v. *lauter*, piem., *vienuos priekuos dzîvuot; raudât vienā raudâšanā* u. c. Mūlenbacham l. c. 181, 3. § (sal. lei. *vienì výrai* Šleichera Handb. I 296, par ko arī Jaunis Перев. грамм. 154), „tikai“, piem., *upe viêna starpiņā, viêns pats* u. c. Mūlenbacham l. c. 181, 4. § (sal. lei. *tìk vienà kumēlė* Šleicheram l. c.), „kāds“, piem., *ja man viens tuo bûtu teicis, es nebûtu ticējis* (Lautenbacham BB XVII 283), *kâ viens vaska rituliņš* BW 3768, latg. *bėja vîns kupča dâls* Zb. XVIII 276 (sal. lei. *sỹkį bùvo viens žmogùs* Šleicheram l. c. II 120 u. c.); latgaliešu pasaku Zb. XVIII salīdzinājums ar lejzemnieku pasakām LP rāda, ka lejzemniekiem *viêns* kâ nenoteiktais vietniekvārds ir daudz parastāks nekâ latgaliešu izloksnēs, kas varbūt (bet ne katrā ziņā) skaidrojams ar vācu valodas ietekmi. Par īstenu „artikulu“ *viêns* nav kļuvis; vācu „die Eiche ist ein schöner Baum“ latviski skan: *uôzuols ir skaists kùoks.*

172) Šis **u̯i* ir varbūt arī vārdos la. *viss*, lei. *vìsas*, pr. wissa-, sensl. *vьsь*, skr. *viśva-ḥ*, sal. vāc. *all*ein.

328. §. a) *divi* var noderēt abām dzimtēm; bez 315. § b un c dotajiem fēmiņina *divi* piemēriem sal. vēl *trîs Laîmiņas mazgājâs, divi saka* Sproģim 215, Nr. 1 (tâpat vēl Zb. XVI 110). Siev. dz. *divi* — kam blakus tagad ieviesies arī dzimtes ziņā skaidrākais jauninājums *divas* — ir, protams, vecā divsk. forma (skat. 315. § b), kas saskaņā ar 18. § d rēgulāri radusies no vecāka **duvi*, sal. sensl. *dъvě*, skr. vēdu *duvé*, lat. *duae* u. c. — Vīr. dz. *divi* dabūjis savu *-i* (vīr. dz. daudzsk. galotni) vecās divsk. galotnes *-u*[173]) vietā, skat. 315. § a, jo divsk. kâ dzīva formu katēgorija ir zudis, skat. 314. § sk. Jāšaubās ir, vai savienojumā *divudesmit* vēl sastopama vecākā vīr. dz. forma (Lizumā RKr. XVII 89 un 102; te blakus arī *četru-desmit!)*; tâpat austr. (piem., Alūksnē RKr. XVII 141 u. c.) — abās dzimtēs lietotais — *diu̯* pats par sevi varētu būt radies no **diu* < **diu̯u (*du̯u* vietā pēc siev. dz. *divi* parauga), tomēr tas — vienzilbes trijnieka ietekmē — var būt arī *divi* saīsinājums.

Kursiskajās izloksnēs divnieka nosaukums skan *dūv* (no **duvu* vai **duvi)* Sarkanmuižā FBR VIII 125 (skat. arī VII 26), *duj* vai *duį* (ģen. *duju* utt.) vai arī (Piltenē, Zlēkās) *du* (abām dzimtēm), par ko Mūlenbachs Изв. VIII 1, 74 un Becenbergers Spr. d. pr. L. 70 skk. un 123 sk. Šis *du* ir laikam *duį* saīsinājums, sal. *šu* no *šuj* u. c. tāmnieku izloksnēs BB XXVII 324 sk. un 82. § b; pēc *du* parauga tad arī *dudesmit* Zlēkās vecāka *duįdesmit* (Kuldīgā u. c.) vietā. *duį* varbūt ir radies no vecās vīr. dz. formas **du̯u* = sensl. *dъva*, skr. vēdu *duvā(u)*, gr. (Homēra) δύω u. c.; no **du̯u* vispirms (saskaņā ar 101. § a) varēja rasties **duu* un pēc tam (saskaņā ar 111. §) **duju;* pēc divskaitļa zuduma varēja pārveidot **duju* par **duji* (no kam *dùj*[i] Snēpelē FBR XVIII 22) un beidzot ar **dui*

[173]) Savienojumos kâ *divi simti* u. c. varētu *divi* arī būt vecās nekatras dz. formas rēgulārais turpinājums, par ko Becenbergers Spr. d. pr. L. 73[1] un Mūlenbachs Изв. VIII 1, 39 sk.

starpniecību par *duį*. Tai pašā laikā arī siev. dz. (un nekatras dz.) **duvi* varēja būt kļuvis par **dui*, sal. *sapuis* no *sapuvis* u. c. BB XXVII 326.

1732. g. gramatikā Kön. St. I 195 sastopams austr. (vīr. dz.) *dū* (arī kâ ak. saliktenī *abudū* „abus“) = lejzemn. *duo* (paglābies formās *duotiek* — blakus *duitiek* — Adolfi gram. 227 un *duokārt* vai *duoreiz* Adolfi gram. 226 un 1737. g. „Lotavica grammatica“ nodaļā „de adverbiis“, kâ arī *abu duo* P. Šmitam RKr. XIV 41) = lei. **dvuo* (no kam, kâ teikts Слблт. Эт. 144, neuzsvērtā pozicijā *dù*[174]), gr. *δύω (formā δώδεκα), senīru *dau* u. c.

b) Kursiskajā Sakā u. c. ir saliktenis *ducele* (blakus *duį* un *duįpacmit)*; Nīcā u. c. tā vietā *dicele* (blakus *duį)* un Dundangā RKr. XVII 63 — *vicel*[*e*]. Beidzamās formas *vi-* varētu drīzāk būt radies pārlatvināto lībiešu[175]) izrunā (vēl tagad Dundangā sastopami lībieši!) no **dvi* (= lei. *dvi-*, pr. dwi-, skr. *dvi-*, senangļu *twi-*, av. un lat. *bi-* u. c.), nekâ salīdzināms ar av. vī-sa[i]ti „20“ u. c. (Brugmanim Grdr. II[2] 2, 11). *du-* sastopams arī itaļu (piem., lat. *duplex*) un vidindiešu dialektos (par to Bartolomē IF XXIII 44 sk. un Šarpantjè [Charpentier] Zeitschr. d. deutschen morgenl. Ges. LXX 217[5]), tomēr tas varētu būt radies arī katrā valodā atsevišķi *dvi-* vietā to divnieka formu ietekmē, kas sākas ar *du- (du-:* ģen. *duju* = *tri-:* ģen. *triju)*, pie kam varbūt papriekšu varētu būt radies *du-* no **dų-*, sal. sl. *dvo-* un *dvu-* sena **dvъ-* vietā. Arī *di-* varbūt bijis jau ide. pirmvalodā (skat. Valdes Lat. etym. Wörterb.[3] 104 s. v. *biennium)*; tomēr la. *di-* varēja arī rasties no *du-* un **dvi-* vai no *du-* nākamā *tri-* ietekmē.

c) *divi* loka kâ nenoteiktu adjektīvu, ja to lieto kâ substan-

[174]) Kādā žemaišu tekstā Живъ. Стар. III 526 sastop (ar *ou* no *uo*) formu *dou;* un *duo* — LitMnd. I 147.

[175]) Somu valodās, kâ zināms, vārda sākumā cieš tikai v i e n u līdzskani.

tīvu. Daļā Zemgales (par to Mūlenbachs Изв. VIII 1, 72) ierodas — atskaitot formu *divi* — starp *v* un locījuma galotni vēl *j*, piem., ģen. *divju* utt. (*divji* Augstkalnē FBR XII 18 un Bēnē XVI 147). Arī to izlokšņu *divu*, kas *j* aiz lūpeņiem zaudējušas (skat. 84. §), varētu vismaz pa daļai būt radies no *divju* (bet ka formas ar *vj* nebija visās izloksnēs, to, piem., rāda Pētertāles izloksne, kur saka *diviem* blakus, piem., *grāvjiem* — no *grāvis*, kâ arī Bauskas izloksne ar ģen. *divu grāvju*). *-j-* nāk laikam no ģenitīva: ģen. *divju*, proti, ir radies, kontāminējot *divu* (jauninājumu blakus mantotajam dat. un instr. *diviem*, sal. lei. datīvu *dviem*, instrumentāli *dviēm*, sensl. datīvu un instrumentāli *dъvěma* u. c.) un **dveju* (sal. skr. *dváyōh*, sensl. *dъvoju* un lei. ģenitīvu *dvejų* no *dvejì*) resp. **dvieju* (= lei. *dviejų* ar *ie* no dat. un instr. un varbūt no senā nōm. un ak. **dvíe*, no kam neuzsvērtā pozicijā *dvì*), sal. arī gotu ģenitīvu *twaddjē* u. c. Varakļānos FBR XI 110 un Aulejā XII 37 ir arī ģen. *d'iveju;* 1732. g. gramatika Kön. St. I 195 sniedz vēl (blakus formālajam daudzsk. datīvam *diviems*) ģenitīvu dwieju „duorum, duarum", kas lasāms vai nu (ar latg. *v* palātālizējumu) *dveju* (sal. turpat ģenitīvu tiewiś = *t'eviś* < *tevis*), vai *dvieju* (= lei. *dviejų*); tâ kâ blakus min akuzātīvu *divjus*, tad blakus dwieju jābūt bijušam jau arī ģenitīvam *divju*. Ar to saskan, ka Stendera Gramm.[2] 51. § kâ datīvu dod *diviem* blakus *divjiem*, bet kâ ģenitīvu tikai *divju;* par to Bīlensteins LSpr. II 64 sk., Mēringers KZ XXVIII 234 un Mūlenbachs Изв. VIII 1, 72 skk. — Kâ adjektīvs *divi* — proti, aiz prepozicijām un akuzātīvā — var būt arī nelokāms, piem., *divi* (blakus *divu*) *gadu vęcs* (Mūlenbacham Latv. gr. 122), *pêc divi dienām* (Stendera Gramm.[2] 52. §); a) nodalījumā ir jau aizrādīts, ka *divi* lietojams vēl kâ siev. dz. nōm. un ak.

Nīcā un Bārtā sastopams vīr. dz. dat. *dujuom* (līdzīgi *abjuom* un pat *trijuom*). Darīt par to atbildīgu tikai lokātīvu ar *-uos* (*-uom* : *-uos* = *-ām* : *-ās* *ā*-celmos) laikam nevarēs, jo

pārējiem *o*-celmiem, neraugoties uz daudzsk. lok. ar *-uos*, tomēr nav daudzsk. datīva ar *-uom*. Varbūt tātad *dujuom* ir parādījies blakus *dujiem* (**duviem* vietā pēc ģen. *duju* < **du(u̯)u* parauga) pēc dat. **duom* parauga (no kam pēc K. Būgas domām žem. *dom* < **dòum* Telšos; dat. **duom* no nōm. **duo*, kâ žem. dat. *dùm, dvìm* Jauņa Gram. 118 pēc nōm. *dù, dvì* parauga). — Rucavā tai vietā *(abiems) dujiems* un Lubānā FBR XVII 131 *dim̂* (pēc *trim̂* parauga?) blakus *divîm*. — Par dial. *diveiš* skat. 316. § a.

329. §. Sakarā ar *divi* aplūkosim formu *abi*. Retumis vēl sastopami piemēri vīr. dz. divsk. formai: latg. *obu*[176]) (= lei. *abù*, sensl. *oba)* BW 23712, 5 (no Varakļāniem), ak. *abu-dū* 1732. g. gramatikā Kön. St. I 195, lejzemn. *abu duo* RKr. XIV 41. Biežāk gadās *abi* (= lei. *abì)* kâ siev. dz. nōm. un ak. Bez 315. § b minētajiem piemēriem sal. vēl *„abi* non habet in fem. *abas*, sed *abi“* L. Depkina Vortrab 3, *meś obi* Aknīstē FBR XV 179, austr. daudzsk. akuzātīvu *juos abi* Pas. III 308, nōmināīvu *ębi* Sausnējā BB XII 214[2], *muna mùosa, vèira*[2] *mùosa*[2] — *obi vînu skaistuṁeņu* BW 21274, 1 (līdzīgi vēl BW 23611, 4 un 12042, 3 un 5). Austr. *obi* vietā vajadzētu gaidīt *abi; o-* nāk no vīr. dz. *obu*, kur pēc tam novecojušais *-u* aizstāts ar daudzsk. galotni *-i* (līdzīgi pr. abbai), un Mag. XIV 2, 179 sastop vēl siev. dz. *abi* blakus vīr. dz. *obi*. Tagad loka pa lielākajai daļai vīr. dz. *abi* un siev. dz. *abas* kâ nenoteiktu adjektīvu. Izloksnēs ir arī formas ar *-bj- (-b-* vietā; par to Mūlenbachs Изв. VIII 1, 72; no *abju* arī ģen. *äbu* Sausnējā BB XII 214[2]); ģen. *abju* utt. ir izskaidrojams tâpat kâ ģen. *divju* utt. (328. § c), sal. lei. *abiẽjų*. — 1732. g. gramatika Kön. St. I 195 sniedz vēl formālo daudzsk. datīvu *abiems* (jeb *abidiviems)* abām dzimtēm, un *abiem ruokam* ir Becenbergeram

[176]) Kâ *abu* lasāma ir laikam arī akuzātīva forma abbe : abbe, Mariju un Jāzepu Ev.

Spr. d. pr. L. 124, sal. lei. *abíem;* siev. dz. *abams* (no **abāms)* BW 23250 (no Ēdoles). — Kuršu kāpu dialektā ir nelokāms *abis* visiem locījumiem Becenbergera Spr. d. pr. L. 72 skk., un arī no Krūtes dienvidrietumu Kursā ir piemērs vismaz nōminātīvam *abis duį* (Mūlenbacham l. c. 76). Ar austr. *obys* BW 3369, 3 u. c. (no *abas* 36. § c) kursiskajam *abis* nav nekā kopēja; tas varētu būt radies vispirms akuzātīvā pēc kāda iepriekšēja ak. *mumis* vai *jumis* parauga (Becenbergeram l. c. 75) vecākā *abi* vietā un no turienes izplatījies, jo arī ar *abis* aizstāto *abi* liek ne vien nōminātīvā un akuzātīvā, bet arī — īpaši aiz prepozicijām — pārējo locījumu vietā; citādi par to Specht̄s KZ LX 266[1].

Divnieka priekšā sastop arī tīro celmu: *aba-divi* FBR III 111 (no Veismaņiem) un Druwā III 552 (no Raunas), *aba-duį* Krūtē, austr. *oba-div* BW 4368, 1 (943. lpp.), FBR VIII 15 un XIII 52 u. c., dat. *aba-divim* Drustos u. c. Ar to salīdzināms baltkr. обо́-два Karskim Бѣлоруссы II 327. No šā *aba-* Bīlensteina LSpr. II 64 no Sakas minētais *duva* dabūjis savu *-a.*

Neskaidrs ir lei. un la. *abu* un sl. *oba* sakars ar skr. *ubhāú,* gr. ἄμφω, lat. *ambō* un go. *bai,* par ko Brugmanis Grdr. II[2] 2, 76 ar literātūru.

330. §. *trîs* = lei. *trỹs,* laikam no pirmbaltu **triįés* = sensl. *trьje* (par to arī Lōmanis ZslPh. X 364 sk.); ar *i* no ģenitīva, blakus skr. *tráyaḥ,* gr. τρεῖς, lat. *trēs* u. c. Ģenitīvs: *triju* = lei. *trijų̃,* sensl. *trьjь,* gr. τριῶν, lat. *trium* u. c.; pēc *triju* parauga par jaunu darināts vīr. dz. dat. *trijim* Jūrkalnē u. c., vīr. dz. lok. *trijuôs,* siev. dz. *trijâs*[177]). Datīvs un instrumentālis: *trim,* kā vietā *trim̃* Biržos FBR XII 81 > *trîm* Praulienā u. c. VI 97 un IX 143; vecāks *trims* Ev., Manceļa Post. I 281 un Kön. St. I 195, sal. lei. dat. *trìms,* instr. *trimìs,* sensl. dat. *trьmъ,* instr. *trьmi,* go. dat. *þrim; trim* vietā skaidrāks jau-

[177]) Sal. lei. žem. vīr. dz. *trijųsì* un siev. dz. *trijuosì* Jaunim Перев. грамм. 154[1].

ninājums vīr. dz. *trimiem* resp. *trimim*, siev. dz. *trimām* (dzirdēts Vidzemē), un pēc tā ģen. *trimu* BW 20522 var., vīr. dz. lok. *trimuos* (dzirdēts Vidzemē), siev. dz. *trimâs* BW 18379, 13 var. Akuzātīvs *trîs* aizstāj gaidāmo **trīs* > augšz. *trìs*[2] (arī kâ nōm.) Lazdonā u. c. FBR IX 142 (sal. XIII 107) = lei. *trìs* jeb *trins* Arumā Unters. 23 resp. *trįs* Daukšas Post. 96,4 (Volteŗa izdevumā), sensl. *tri*, go. *þrins*, lat. *trīs*, gr. (krētiešu) τρις, skr. *trīn* u. c. Lokātīvs: *trîs*, jauninājums kâ *avîs* 285. §, bet leišiem vēl vecais *trisù* Kvēdarnā (Viltis 1908. g., Nr. 79) un Jušk. SvR 76 vai *trysu* Arumā Lit. Mund. 55, sensl. *trьхъ*, skr. *triṣú*. — Pēc *divi*, *četri* parauga arī *trîsi* (*trîs* vietā), kas lokāms kâ adjektīvs, piem., vīr. dz. lok. *trîsuôs* Valmierā un Dzirciemā Etn. IV 39, siev. dz. *trîsâs* turpat, dat. un instr. *trîsiem* turpat, nōm. *trîsi*[2] Kūdumā FBR XI 43 u. c. — *Trīs* kâ adjektīvu — īpaši aiz prepozicijām — lieto arī nelocītu.

Dažos salikteņos sastop vēl seno *tri-*: *trinītis* (= lei. *trinýtis*), par ko Brugmanis Distrib. 33, *trizaris* ME un *trizãri* (Manceļa Phraseologia, cap. XXVII), no tā pārveidotais *trizuļi* U, *trikãjis* (lei. *trikójis*) Bauskā, Svētē u. c., *Tribalsa kalns* Lvv. I 21, *Trilēči* 41, *Trilapi* II 25, *Trikaũļi* 115. Tagad tā vietā parastāks *trī-* no *trij-* (pēc ģen. *triju* parauga), piem., *trìkõš*[178]) Drustos RKr. XV 99, *trìzaris* u. c.

331. §. Skaitleņi 4—9 ir rēgulāri lokāmi kâ nenoteiktie adjektīvi[179]) vai — sevišķi aiz prepozicijām — paliek arī nelocīti (kâ adjektīvi), piem., par *deviņām* vai *deviņi dìenām* (vai *deviņi dìeni*, skat. 314. § f).

a) *četri* savu *č-* (*c-* vietā) laikam dabūjis slavu valodu ietekmē, par ko Zubatijs BB XVIII 248 un Fojs (Foy) IF VI 314; gaidāmais *c-* ir ne vien formā *cęturtais*, bet arī cettre Лат. кат. 35, 40 u. c. vai cœtr Elgera Dictionarium 52. lp. (arī

178) Bīlensteinam LSpr. I 449 tā vietā rakstīts *trikāja*.

179) Sal. lei. dial. ak. *aštúonius* Spechtam 50, *d'avýnius* 112.

salikteņos) un lok. zettros Langes vārdnīcā. Senais *u* starp *t* un *r* (sal. lei. *keturì*, skr. *catúraḥ* u. c.) redzams vēl instrumentālī *četuris* vai *četuriem* Rucavā (Becenbergera Spr. d. pr. L. 123), czeturkort 1753. g. Evang., 76. lp., viensk. lokātīvā czeturpacmytâ turpat 64. lp., skat. arī FBR X 105, un uz agrāku *u* aiz *t* norāda vēl *ę* formā *čętri* (Raunā) > augšz. *čatri* Liezērē FBR XIV 176 u. c. Citādi *u* zudis, jo *četriem* tuvāk stāvošiem skaitļņiem nav vairak par divām zilbēm[180]); līdzīgi lei. siev. dz. *kātres* LChr. 332, 44 no *kētuŕos*, vīr. dz. ak. *ketrius* Jušk. s. v. *ketvirtáinis* un č. *čtyři*, po. *cztery* u. c. ar *čt-* no *čet-* (sensl. *četyre* u. c.; sakarā ar slavu uzsvaru vārdā *četýre* te nevarēja zust *y*, bet gan pirmās zilbes *e*).

b) *pìeci* = lei. *penkì*, blakus vecākajiem nelokāmiem skr. *páñca*, gr. πέντε u. c.

c) *seši* (ar *š* no *sešas* = lei. *šẽšios* u. c.), lei. *šešì* (no **sešì* ar asimilāciju, kâ arī augšz. *šeše* ar *-e* no *-i* Baltinavā FBR XI 134, kur tomēr var arī domāt par krievu valodas ietekmi) blakus vecākiem nelokāmiem go. *saihs*, lat. *sex*, gr. ἕξ u. c., skat. Слблт. Эт. 46 skk. ar literātūras norādījumiem, Brugmaņa Grdr. II² 2, 17 ar literātūras norādījumiem, Osthofa rakstu MU I 96, Meijè rakstu RSl. V 160 un Vīdemaņa rakstu BB XXVII 261. Par sches (1×) un schest- (kārtas skaitlenī; biežāk) Лат. кат. skat. Augstkalna rakstu FBR X 104 un 105.

d) *septiņi* (ar īsu *-i-*) runā, kâ liekas, visā Vidzemē, laikam lielākajā Zemgales un Sēlijas daļā (tâ Dobelē, Baldonē, Iecavā, Bauskā, Birzgalē, Vecumniekos, Ābeļos, Viesītē, Biržos, Dignājā u. c.) un Baltinavas, Viļakas u. c. latgaliešu izloksnēs. Turpretim *septîņi*² Nīcā, Skrundā, Vērgalos, (ar *-ī-*, par ko skat. FBR XVI 140) Bēnē u. c. Kurzemes dienvidrietumos un (ar *ei* < *ī*) latg. *śepťeiņi* Līksnā, Krāslavā, Dagdā, Andrupinē, Kārsavā, Ludzā u. c. La. *septīņi* atbilst lei. *septynì*, atskaitot *n*,

[180]) Par to G. Gābelencs Die Sprachwissenschaft², 226 sk.

kas pārjemts no tādām formām kâ *septiņas* = lei. *septýnios* u. c. Šis **septīni* (ar *-i* < *-ie*) ir formas **septin* (skat. 82. § a) pārveidojums, un **septin* no **septim* = skr. *sapta*, gr. ἑπτά lat. *septem* u. c.; **septīni* senāka **septini* vietā vai nu pēc pirmbaltu **aštōni* parauga (skat. Brugmaņa Grdr. II² 2, 18 sk.), vai (?) arī pēc kāda nōminātīva **septį* < **septin*, ja reiz blakus nōminātīvam **septį* bija no celma *septin-* atvasinātas atkarīgo locījumu formas (sal. lei. akuzātīvu *septýnis*). Atzīt la. *septiņi* par jaunāku nekâ *septīņi* ir diezgan riskanti, jo Bauskas, Baldones, Iecavas, Dobeles u. c. izloksnēs runā *septiņi* blakus *astuoņi* (ne *astuņi!*); ja te *-i-* būtu *-ī-* vietā (*-ī-*, kâ teikts 60. §, varētu būt saīsinājies vispirms salikteņos *septiņpadsmit, septiņdesmit* u. c. vai arī ātri skaitot), tad te blakus būtu gaidāms arī (*astuoņi* vietā) *astuņi* (kas citur patiešām tâ ir). Drīzāk *septiņi* tâtad varētu būt paglābis īsu *-i-* (formā **septin*). — Preiļu, Kaunatas, Vārkavas, Zvirgzdines u. c. latgaliešu izloksnēs šis skaitlenis beidzas ar *-eņi* vai nu promiscue lietoto deminutīvu ar *-iņš* 152. § b un *-eņš* 146. § dēļ, vai arī asimilācijas kārtā, skat. 35. § b. — Par izskaņu *-iņi, -eiņi* un *-eņi* izplatījumu Latgalē skat. V. Rūķes rakstu FBR XIX 166 skk.

e) *astuôņi* un lei. *aštuonì* ir pirmbaltu * *aštō* (= skr. *aṣṭā(u)*, gr. ὀκτώ, lat. *octō* u. c.) pārveidojums pēc skaitleņu *septiņi* un *deviņi* parauga, skat. Brugmaņa Grdr. II² 2, 18; par ide. *oktō(u)* R. Löve IF LIV 190. — Ļoti daudzās izloksnēs (kâ Valmierā, Cēsīs, Cirgaļos, Drustos, Nītaurē, Zaubē, Suntažos, Ērgļos, Vestienā, Ogrē, Bērzaunē, Sausnējā, Cesveinē, Kalsnavā, Ābeļos, Dignājā, Biržos, Viesītē, Vecumniekos u. c.) *-uo* (resp. austr. *-ū-*) vietā runā *-u-*, kas ir *uo* (skat. 60. §) saīsinājums tautosillabiska nāseņa priekšā salikteņos kâ *astuoņpadsmit, astuoņdesmit* u. c. (vai pat formas **astuntas* „astots“ > *astūts* 83. § a ietekmē?) vai arī radies, ātri skaitot (*septiņi* un *deviņi* ietekmē?). Augšz. *ostiņi* Alūksnē (te, kâ min Brenčis

RKr. XVII 112, blakus vecākam *ostuņi*), Lazdonā u. c. FBR IX 142, Lizumā, Jaungulbenē, Apukalnā, Augulienā, Ļaudonā, Baltinavā, Viļakā, Sunākstē, Sēlpilī, Susējā, Saukā, Biržos, Aknīstē u. c. ir augšz. *ostŭņi* pārveidojums pēc *septiņi* un *deviņi* parauga; līdzīgi radies *astviņi* (ar *v* no *deviņi*) Svētciemā, augšz. *ostviņi* Sunākstē FBR XVI 52 > *ōstviņ'* Daudzesē XVII 154, līb. *astviņdesmit* Liepupē vai *astiņdesmit* Duntē VIII 73, sal. lei. dial. *aštiniólika* Kuršaiša Wrtb. Barkavā, Dagdā, Varakļānos, Zasā, BW 18903, 1, FBR IV 77 u. c. sastop *ostoņi* (laikam radies ar asimilāciju no *ostuņi*, skat. 35. § b), Skaistā, Pildā, Krāslavā, Kārsavā, Ludzā, Andrupinē u. c., BW 18903, 1 var., Kosovska Gramatyka inflantsko-łotewska 9 sk. — *ostoiņi* (no tā laikam *ostaiņi* Ciblā FBR VI 40; divskanis *oi* tur citādi nav sastopams), vai Vocab. comp. II 475 — *astoiņ*[*i*] un Liezērē FBR XIV 178 — *ostuiņi;* šās formas ar divskani priekš *-ņi* ir laikam radušās, kontāminējoties formām ar *-uoņi* resp. *-oņi* vai *-uņi* un *-iņi* resp. *-īņi* > austr. *-eiņi*. Par izskaņu *-iņi*, *-oņi* un *-oiņi* izplatījumu Latgalē V. Rūķe FBR XIX 168 sk., kur ir arī aizrādīts, ka blakus *ostoiņi* runā *septeiņi* un blakus *ostoņi* — *septeņi*.

f) Parallēli ar *septiņi* : *septīņi* : latg. *śepťeņi* (un līdzīgi skaidrojamus) sastop tais pašās vietās *deviņi* : *devîņi* (: lei. *devynì*) > latg. *d'eveîņi* : *d'eveņi* (šis pēdējais arī BW 13250, 7; 20965; 26296, 11; 28128, 4; 28733, 2 u. c.). Pamatā ir varbūt **devin*, un tas (analogi sensl. *devętь*) var būt radies, disimilējoties no **nevin* (= skr. *náva* u. c.), par ko Gramons (Grammont) IFA X 292, Būga Aist. St. 100 un V. Šulce KZ XLII 27, tâ ka Šleichera u. c. uzskats (par ko arī Osthofs MU II 141 un Bernekers Wb. 189), ka *d-* (*n-* vietā) radies desmitnieka ietekmē, ir lieks.

Jāpiemin tautas valodā iemīļotais saliktenis *trejdeviņi*, piem., BW 9631, 11, Treilanda Mat. 531. mīkla u. c. vai (reti)

trîsdeviņi BW 7793. — Par *deviņš* (*devîts* vietā), *deviņais* un *deviņie* Mūlenbachs Latv. gr. 187. §.

332. §. *desmit* ar metatezi no *desimt* (= lei. *dẽšimt*; apokopēta akuzātīva forma), kas paglābies vēl Kuršu kāpu izloksnēs, Pervelkā (Bekeram BB XXVIII 273) u. c. Becenbergeram Spr. d. pr. L. 71 un Vocab. comp. II 475. Adolfi gram. 32 dod vēl tā vietā veco nōm. *desmits* : lei. *dẽšimtis*, pr. dessimpts, sensl. *desętь*, skr. *daśati-ḥ* „dekada“ (blakus pamatformai skr. *dáśa*, gr. δέκα, lat. *decem* u. c.), par ko Meijè Rev. V 178 un Kīkerss (Kieckers) Miscellen XIII 6 skk. Vēl loka (siev. dz. vai — Ulmanim — arī vīr. dz.) *desmits*, *-s* (sal. sensl. *dъva desęti*) vai (laikam pēc vecā daudzsk. ģen. **desmitu*, veclei. *dešimtų*, sensl. *desętъ* no līdzsk. celma, sal. skr. *daśát* un lei. *dešims* FBR IX 88) *desmits*, *-a* resp. *desmita*, *-as* (sal. veclei. *su* keturomis *dešimtomis* Becenbergera BGLS 182) dekadas nozīmē, piem., *iekš devîtās desmits* (dzirdēts Kursā) vai *desmitas* (Bārtā); citi piemēri Bīlensteinam LSpr. II 67 sk. Sal. arī vēl *līdz desmitiem* (Valmierā u. c.), *a visiem desmitiem* (Dzirciemā Etn. IV 39), bet *viẽns izgaisa, desmit meklẽ* RKr. VII, 102. a mīkla. Dīvains ir *ī* formā *desmīt* (arī *vienpadsmīt* utt.) Bēnē FBR XVI 140 un Skaistkalnē u. c. XVIII 14. — Aiz *desmit(s)* — kâ skaita substantīva — lietojams īsteni ģenitīvs, piem., nōm. *desmit aitiņu* RKr. VII, 1313. a mīkla, par ko Kauliņš BB XII 235; tomēr tagad blakus sastop arī kâ adjektīvu konstruētu *desmit*, piem., nōm. *desmit kājas* RKr. VII 323. mīkla; tâ vienmēr lokātīvā (piem., *desmit vìetâs*), datīvā un instrumentālī.

333. §. 11—19. *viẽnpadsmit* (*-ds-* runā kâ *-c-*; tai vietā *viẽnpādsmit* Cirgaļos FBR IV 58, sal. turpat 54 *vā*[*r*]*ds*, *dā*[*r*]*zs* u. c., un austr. *vînapacmit* Baltinavā XI 134), *divpadsmit* (tai vietā *dijpacmit* Praulienā VI 97, Lazdonā u. c. IX 142, Ērgļos XIV 127 u. c. vai *dipacmit* Zlēkās VII 50, Sarkanmuižā VIII 125, Rojā XIII 78, Skrundā 102 un Kabilē, sal. *di* „divi“ 82. § b),

trîspadsmit, četrpadsmit (tai vietā *četrupacmit* Lizumā RKr. XVII 102 u. c., *četrupaćmiť* Pildā FBR XIII 52, *čātrupacmit* Praulienā VI 97 un *četrupacmyt* Barkavā 29, varbūt ar *ru* no *ur*, vai *četrapacmit* Alūksnē RKr. XVII 141, Baltinavā FBR XI 134, Lestenē XV 25, Blīdienē XVI 101 u. c.), *pìecpadsmit* (tai vietā austr. *pìcapacmit*[2] Baltinavā XI 134), *sešpadsmit, septiņpadsmit, astuoņpadsmit* un *deviņpadsmit*. Adolfi gram. 33 arī *vienpadesmits* (un *vienpadesmit* Īvandē FBR VI 55 un Pērkonē XVIII 130; īsteni: 1 aiz jeb pēc 10), *divipadesmits, četrpadesmits* utt. un Sarkavā *trīs'padesimt* ar paglābtu *e* starp *d* un *s*; parasti šis *e* ir zudis, sal. kr. *четы́рнадцать* u. c. blakus sensl. *četyre na desęte* u. c. Skaitlenī *viênpadsmit* aiz *n* vajadzētu būt zudušam *-u* (nek. dzimtes viensk. ak. vai viensk. nōm.?) vai *-a* (nek. dzimtes viensk. nōm., no ide. *-od*); pārējās formās — izjemot *trîspadsmit* — vieninieka beigās galotne *-i* izzudusi. — Dobelē, Bērsmuižā (kâ min Bīlensteins LSpr. II 69), Dzirciemā Etn. IV 39 un Birzgalē Mag. XIII 3, 55 runā *viendesmit viens* „11", *viendesmit divi* „12" utt. pēc *divdesmit viêns* utt. parauga. Šos skaitleņus konstruē tâpat kâ *desmit*, piem., *divpadsmit zaru* RKr. VII, 348. mīkla sk. blakus *divpadsmit zari* turpat 348, instr. *divpadsmit zariem* turpat 348 d; sal. vēl *viênpadsmituôs, a*[*r*] *divpadsmitam galvam* Dzirciemā Etn. IV 39, bet dat. *visiem divpadsmit* LP III 25.

334. §. 20—99. *divdesmit*, (Alūksnē RKr. XVII 141 u. c.) *dividesmit*, (Lizumā RKr. XVII 102) *divudesmit* (jāsalīdzina apmēram ar sensl. *dъva deseti*?), Adolfi gram. 33 *dividesmits*, (Lielezerē, kâ aizrāda Bīlensteins LSpr. II 69) *divdesmits*, (Rojā) *didesmit*, (Ērgļos FBR XIV 127) *dijdesmit, divdesmit viêns* (ģen. *divdesmit viêna* utt.), *divdesmit divi* utt., *trîsdesmit* (> *trîšmit* Ērgļos XIV 124, sal. kr. *тридцать*), *četrdesmit*[181]), (Adolfi gram. 33) *četrdesmits*, (Lizumā RKr.

[181]) Manceļa Post. I 272 arī vēl (siev. dz.) ak. *četras desmits dienas*.

XVII 102, Biržos FBR XII 81, Barkavā XIII 29, Pildā 52) *četrudesmit*, (Bērzaunē FBR III 38, Praulienā VI 97) augšz. *čatrudesmit*, (Blīdienē un Lestenē) *četradesmit*, (Cirgaļos IV 58) *četredesmit*, *pìecdesmit*[2] > *piedzsmit* Ērgļos XIV 124 > *piēzsmit* Sunākstē XVI 43, *sešdesmit* > *sežsmit* Ērgļos un Sunākstē vai (pēc kr. *шестьдесят* parauga?) *šesdesmit* Baltinavā XI 134, Krāslavā XII 33, Pildā XIII 52, *septiņdesmit*, *astuoņdesmit*, *deviņdesmit* (pēdējo triju formu pirmā daļa izloksnēs variē tâpat kâ skaitļeņu 7, 8, 9 formās). Konstrukcijas piemēri: nōm. *trîsdesmit sîku putnu* BW 2664, 1 var. (bet blakus arī, piem., nōm. *trîsdesmit meîtas* RKr. VII, 349. mīkla), *ar divdesmit uļekšu* Sausnējā BB XII 235, nōm. *trîsdesmit seši putni* BW 2713, *divdesmit viêns zirgs*, *divdesmit viêna àita* (bet Kandavā un Umurgā: *divdesmit vien*[*i*] *zirg*[*i*], *divdesmit vien*[*a*]*s ait*[*a*]*s*); *tęs jou piecdesmituos* Dzirciemā Etn. IV 39.

335. §. **100—999.** *sìmts* = lei. *šimtas*, sākumā nekatras dz. vārds, sal. skr. *śatá-m*, lat. *centum* u. c. Kâ tīrs substantīvs — bez atkarīga nōmena aiz tā — *sìmts* vēl arvienu ir lokāms, piem., *līdz sìmtam skàitît;* sal. arī frazes kâ *ar sìmtiem luôgu* RKr. VII 1342. mīkla. Daudzskaitlī — attiecoties uz siev. dz. — sastopams arī *ā*-celms, piem., instr. *simtām* Mag. VIII, Nr. 1336. Substantīvu priekšā tagad sastopamas sastingušas formas *sìmts*, *sìmtu* (viensk. ak.; vai pat nekatras dz. vecais viensk. nōm.?) vai *sìmt* (no *sìmtu* vai *sìmti* salikteņos *divi sìmtu* > *divisìmt* u. c.), piem., nōm. *sìmts àutu* RKr. VII 477. b mīkla (blakus arī, piem., *sìmts vęlni* turpat 592. mīkla u. c.), *ar sìmts acîm* turpat 825. a mīkla; nōm. *sìmtu luodziņu* turpat 828. b mīkla, *sìmtu sagšu* turpat 477. mīkla; *sìmtu... villainīšu* Treilanda Mat. 532. mīkla, *sìmtu luôgu* turpat 1303. mīkla, *sìmtu nastu* LP V 10 u. c. blakus *sìmtu zùosas* Lizumā RKr. XVII 102, instr. *sìmtu kārtām* Treilanda Mat. 1532. mīkla, ģen. *sìmtu gùovu* BW 2852; nōm. *simt lupatu*

RKr. VII 362. mīkla u. c. blakus *simt mazi putniņi* BW 2689 u. c.

sìmts jeb *sìmt(u) viẽns*, *sìmts* jeb *sìmt(u) divi* utt.

divi sìmti (piem., nōm. *divi sìmti sîku putnu* BW 2664, 4) vai *divisimt* (piem., *par divisimt sešdesmit rubļiem* Mūlenbacham Latv. gr. 122) resp. *divisimts*[182]), ar *-s* pēc sastingušā *sìmts* (Bīlensteina LSpr. II 70) parauga, *trîs sìmti* vai *trîssimt(s)* (piem., ak. *trîssimts kaŗa vīrus* LP III 17), *četri sìmti* vai *četrisimt(s)* utt.

336. §. 1000 u. c. *tūkstuōt(i)s* Vecpiebalgā, *tūkstuôt(i)s*, *-ša* jeb (kâ kursisms) *tūkstant*[*i*]*s* Dundangā FBR VI 63 = lei. *túkstantis*, *-čio* vai vecāks (Kuršaiša Gr. 1043., 1047. §, Becenbergera BGLS 183 un Jauņa Gram. 120) *-ties*[183]). Kâ *i*-celms lei. *túkstantis* ir sākumā siev. dzimtes (sal. arī blaku formu *túkstantė* Jaunim l. c. un daudzsk. datīvu *túkstančiomus* Daukšas Post. 309, 35, kâ arī latg. *tyukstūša* Trasunam 19, Varakļānos, Pildā, Skaistā u. c., *tyukstuža* Baltinavā FBR XI 134, daudzsk. nōm. *tyukstūšys* Zb. XVIII 284 un 443), pēc kam tas — pēc J. Šmita Neutra 66 un Frenkeļa domām KZ XLIII 202 varbūt *šimtas* ietekmē — ir pārgājis vīr. dzimtē un kâ tāds pārveidots par *jo*-celmu. — Substantīvu priekšā tagad palaikam lieto nelokāmo formu *tūkstuôš* (konstrukcija ir tāda pati kâ ar *desmit* vai *sìmts*), varbūt **tūkstuot* (=lei. *túkstant*, no viensk. ak. *túkstantį*) vietā tādu formu kâ *divi-tūstuoš* u. c. ietekmē. Blakus lokāmajam *divi tūkstuôši* utt. sastop, proti, apokopētu *divi-tūkstuoš* utt.

Grūti skaidrojama ir attieksme pret pr. (daudzsk. ak.) tūsimtons, sensl. *tysǫšta* vai *tysęšta*, go. *þūsundi*, senīsl. *þúsund*

---

[182]) Sal. lei. *dù šimts výrų* un *keturi šimts výrai* Becenbergera BGLS 182.

[183]) Vēl vecāka bija varbūt go. *þūsundi* atbilstoša celma forma, par ko J. Šmits Neutra 66 un Langs Sborn. fil. II 127[1 un 4].

blakus *púshund*. Ka pr. tūsimtons ir saliktenis ar *simt-* otrā daļā, par to gandrīz nav jāšaubās, ja dažkārt pr. *tūsimt-* nav (kâ domā Hirts IF VI 347) pirmbaltu **tūsint-* (= go. *þūsund-*) pārveidojums kâ „tautas etimoloģija". Un sl. *tys-* te ar savu *-ys-* (un ne *-yx-* resp. *-yš-!*) laikam radies no ide. *tū(s)k-*; uzlūkot slavu formu, kâ dara Hirts l. c. 348, par patapināju mu būtu tīra patvaļa. Bet go. *þūsundi* var būt radies no **þūshundi*, par ko Buge (Bugge) PBrB XIII 325 skk. un Klūge Urgermanisch[3] 257 ar literātūru. Tâtad leišu un latviešu pirmvalodai varbūt var piedēvēt formu **tū(s)-šamt-* (tâ arī Būga Aist. St. 138 un Gotiò [Gauthiot] IFA XXI 145 sk. un XXV 81, kas tālāko attīstību tomēr iedomājas citādi); uz tādu pamatformu norāda arī aizgūtais somu *tuhansi*, par ko Tomsens Beröringer 233. Šo **tū(s)šamt-*, tiklīdz to vairs neizjuta kâ salikteni, tautas etimoloģija var būt pielīdzinājusi kādam divdabim **tūšant-* (no ide. *tū-sḱo-nt-*), sal. sensl. *tyti* (tagadne *tyjǫ*) „kļūt tauks" no saknes formas *tū-*, ar ko palaikam saista šo skaitleni; uz pirmbaltu tagadnes celmu **tūša-*, liekas, netieši vēl norāda la. *tūskt* (blakus *tūkt*). Kad blakus tagadnes celmam **tūša-* (no ide. *tū-sḱo-*) radās nozīmē līdzīgs tagadnes celms **tū-sta-* (skat. 621. §), tad kontāminējot varēja rasties **tūšta*[184]), kam varēja sekot arī **tūštant-* kâ divdabis un ar tūkstoša nozīmi; no šā **tūštant*, šķiet, vēl radies vecla. tuustosch (skat. Изв. XVII 4, 123). *-k-* lei. formā *túkstantis* vai vecajā (Becenbergera BGLS 81) *tūkštantis* un la. *tūkstuot(i)s* nāk laikam no nozīmē līdzīgas saknes *tṷ̄k-* (no kam la. *tûkstu*), kas leišu un latviešu valodā izspiedusi nepaplašināto *tū-*. Lei. *túksta-* (gaidāmā *túkšta-* vietā, sal. Слблт. Эт. 33 skk.) laikam radies to tagadnes *-sto-*celmu ietekmē, kur *-sta-* — nebūdams aiz *k* vai *r* — rēgulāri bija paglābies. — Citādi par to J. Šmits Neutra 431, Brugmanis Grdr. II[2] 2, 48 sk. (ar literātūru) un Persons Beitr. 480.

[184]) Sal. ar to lei. *aũšta*, la. *àust* u. c. Слблт. Эт. 57.

b) **Kārtas skaitleņi**

337. §. a) *pìrmais* (tā vietā *pĩrmaš* Svētciemā; augšzemnieku dialektā ar lauztu intonāciju saknes zilbē, skat., piem., RKr. XVII 124 un BB XXIX 279): lei. *pìrmas*, pr. *pirmas*, slv. *formo*, senangļu *forma*. Par divu pirmo kārtas skaitleņu sakaru ar atbilstošiem pamata skaitleņiem M. Ležöns (Lejeune) Bull. XXIX 117 skk.

b) *ùotrs* (dial. arī *uõtrs* IF XXXIII 108) = lei. *añtras*, pr. *āntra-* (piem., viensk. ak. *āntran*). Tautasdziesmās ir vēl locījumu formas no trīszilbju celma *uotęra-*: *uotara-* > austr. *ūtora-*: viensk. ak. *uotęru* BW 10290 var.; 16557; 25920; 28200, 2; *uotaru* 4637, 3; 10290 var.; 10290, 2; 24250 var.; 24250, 5 var.; *ūtaru* Etn. IV 12; *ùtoru*[2] BW 24250, 4; 24250, 13; siev. dz. viensk. nōm. *uotara* 24761 var.; 24761, 1; 30249; *ùtora*[2] 23858; viensk. ģen. *ùtora*[2] 4357; 33574, 2; Zb. XVI 109; sal. lei. *añtaras* Būgas Aist. St. 28 un 71, Zubatijam IF VI 270[1], austrumlei. *untaras* Bistroņam 34, 35, 41 (skat. arī LChr. 384, 13), č. *úterý* (otrdiena), skr. *ántara-ḥ*, go. *anþar*. Visvecākajos rakstos sastop trīszilbju celmu tikai vīr. dz. viensk. nōmināt īvā (*uotęrs* bija ērtāks runāšanai nekâ *uotrs*) : oters Und. Ps. 55, 12, Ev., oteers[185]) LLD II 1, 10 un 9, 16 (blakus siev. dz. otra 6, 8 un 14, 5), ohters Mancelim Post. I 8 un II 38 (blakus viensk. lok. *uotrā* I 12, viensk. dat. *uotram* I 17 u. c.); un arī Dzirciemā Etn. IV 39 *uotars* (arī *uotrs*) blakus viensk. dat. *uotram*, daudzsk. nōm. *uotr*[*i*] u. c. Arī pr. vīr. dz. viensk. nōm. *antars* vai *anters* ir blakus siev. dz. *antrā* u. c., tomēr pr. *antars* vai *anters* varētu būt radies no **antr(a)s*, sal. pr. tickars (: lei. *tìkras*) vai tickers: siev. dz. tickra u. c.

[185]) Pret Becenbergera domām LLD II, XIV lpp., ka oteers radies no *uotrs*, runā kutris (no **kũtr(a)s*) LLD II 19, 27, stippris Ev. vai *smieklis* Und. Ps. 44, 32 no **smiekl(a)s* u. c.; tikai Psalmos[2] ir tādas tāmnieku formas kâ stippers 67 b (no **stipr(a)s*) vai skaiders 71a (no **skaidr(a)s*).

No noteiktām formām sākumā vairījās (kâ arī, piem., senīsl. *annarr* un slv. *ôđar* lokāmi tikai pēc stiprās deklinācijas), sal., piem., *nāk uotru dìenu, nāk trešuo* LP VII 923 vai *viêna bija man māsiņa, uotra — brāļa līgaviņa, tā trešā sveša bija* BW 552; tomēr tagad sastopamas nereti arī noteiktās formas, piem., BW 1251[1] (879. lp.), skat. arī Bīlensteina LSpr. II 72.

Daudzskaitlis — atskaitot pluralia tantum — lietojams arī tādos gadījumos kâ: *pìeci vìlki vìlku vìlka, uotri pìeci brīnējâs* BW 2383 (analogi vēl BW 937).

Bez kārtas skaitļņa nozīmes *uotram* ir arī vēl vietniekvārda nozīme, piem., *viêns uotram* (dat.) vai *viêns uotru* (ak.).

c) *trešais* : lei. *trēčias*, sensl. *tretьjь*; arī ģermāņu formu *i* (piem., go. *þridja*) varētu būt radies no *e*. Neskaidrs ir to sakars ar pr. *tīrts* (ak. *tīrtin*, tīrtian u. c.), skr. *tṛtíya-h*, gr. τρίτος, lat. *tertius*, kimru *trydydd* u. c.; gluži nedroši ir Zubatija LF XXXI 272[1] un Brugmaņa Grdr. II[2] 2, 12 un 54 minējumi, par ko Meijè RSl. III 165 sk. un Bull. XXIX 35 un Lōmanis ZslPh. X 364 sk. — *i* formā *trišais* BW 15101 var. varētu būt kļūda. Austr. siev. dz. viensk. nōm. *trešei* (kam blakus arī *ūtŕei*) Zvirgzdinē FBR X 31 atgādina ar savu *-ei* (taču laikam no *-ī*) senpr. tirti. — Stāmerienē FBR XIX 128 ir dzirdēta forma *trimìs*.

d) *cętuŕtais* ir laikam radies no * *cetvirt(a)s* (= lei. *ketviŕtas*, pr. kettwirts, pirmsl. **četvьrtъ*, gr. [Homēra] τέτρατος, par to — kâ arī par sekojošām formām Meijè Bull. XXIX 31 skk.) to atbilstošā pamatskaitļņa formu ietekmē, kuŗas sākas ar **cętur-* (= lei. *ketur-*), kas — mutatis mutandis — sakāms arī par skr. *caturtha-ḥ*. — No *cęturtais* ir laikam ar metatezi radies *cętrutais* (Zaļeniekos M); tâpat arī *cętruots*[186]) Lielezerē (Dzimtenes Vēstneša 1912. g. 260. nr-ā)

[186]) Līdzīgi *cętruoksnis* (Bīlensteina LSpr. II 78) blakus *cęturksnis*.

un Krūtē no *cętuorts*, kâ daudzās izloksnēs runā saskaņā ar 65. §. Lielezerē un Krūtē *ur* līdzskaņu priekšā gan nav kļuvis par *uor*, tâ ka *cętuorts* tur varēja ieviesties tikai kâ aizguvums vai nu no kaimiņu izloksnēm, vai no rakstu valodas, kur (skat. Bīlensteina LSpr. II 72) senāk bija parasta dialekta forma *cętuortais*.

e) *pìektais* : lei. *peñktas*, pr. penckts, sensl. *pętъ*, gr. πέμπτος.

f) *sęstais* : lei. *šēštas* (ar asimilāciju no **seštas*), gr. ἕκτος, lat. *sextus*, go. saihsta u. c.

g) *septîtais* : lei. *septiñtas*, skr. *saptátha-ḥ; septint-* gaidāma **septimt-* vietā pēc **septin* < **septim* = lat. *septem* parauga (tâtad nav vajadzības domāt ar Brugmani IF V 377 un Grdr. II² 2, 19 par *devint-* ietekmi).

h) *astuôtais* ir laikam drīzāk *astuoņi* ietekmē pārveidots *astūts* (no tā *astûtoĩs* Drustos RKr. XV 71, *åstūtais* Ērgļos, Meņģelē, Vecumniekos, *ostouts* Kaldabruņā, *ōstutais* Praulienā, *astutaš* Lādē, Limbažos, Liepupē) = lei. *aštuñtas* (no **aštuontas*[187]), jauninājuma kâ senfrīzu *ahtunda*, skat. Osthofa rakstu MU I, 104, vai ziemeļnieku *ǫttunde)*, nekâ atvasināts no kāda pirmbaltu **aštō* (apmēram kâ sav. *ahtodo* no sav. *ahto*, skat. Brugmaņa Grdr. II² 2, 56) vai (kâ domā Būga PΦB LXXI 470) radies no la. pirmvalodas **astontas* (sal. lei. dial. *aštañtas*, ko min Balčikōnis Lkž.), kas savukārt radies no pirmbaltu **aštuontas*. — *astuot-* vietā sastop augšz. *ostīt-* Lizumā, Adulienā, Apē, Lejasciemā, Augulienā, Gulbenē, Viļakā, Alūksnē, Dzelzavā, Grostonā, Kalsnavā, Krustpilī, Sunākstē u. c. resp. *osteit-* (ar *ei* < *ī*) Meirānos, Vārkavā, Dignājā, Piksterē u. c., *ostit-* (ar *i* < *ī*) Ļaudonā, Lazdonā u. c. (un tāmn. *astitęs* Sarkanmuižā FBR VIII 115), *ostoit-* Bar-

[187]) Sal. arī viensk. ģenitīvu *aštuontõs* Jušk. SvD, Nr. 919, 8, uń viensk. nōminātīvu *aštuontóji* turpat, Nr. 1099, 13.

kavā, Kārsavā, Ludzā, Dagdā, Andrupinē, Krāslavā, Varakļānos u. c., *ostait-* Ciblā VI 40, *ostuit-* Viesītē, Ābeļos, Bērzaunē, Vestienā, Ogrē u. c. (par to arī Becenbergers Lett. Di.-St. 162) un *ostot-* Bērzpilī — kas jānovērtē sakarā ar atbilstošā pamatskaitļeņa 331. § e analogiem jauninājumiem.

No la. pirmval. formas **asmas* (= lei. *ãšmas*, pr. *asma-* viensk. akuzātīva formā *asman*, sensl. *osmъ;* sal. pr. *sep(t)mas*, lei. *sẽkmas* < **sep(t)mas)* ir atvasināta la. *asmīte* (Biržos, Bērzaunē, Vestienā, Vietalvā) „arkla (tīruma mēra) astotā daļa".

i) *devîtais* : lei. *deviñtas*, sensl. *devętъ* (par *d-* senā *n-* vietā skat. 331. § f), pr. *newīnts*, go. *niunda.*

k) *desmitais* vai (skat. 42. § a) *dęsmitais* (blakus vecākam *desimtaiš* Becenbergeram Spr. d. pr. L. 71, skat. 332. §), vai augšz. *dasmyts* Biržos FBR XII 81 u. c.: lei. *dešimtas*, pr. dessīmts, sensl. *desętъ*, gr. δέκατος, go. taihunda; par to Meijè Bull. XXIX 29 sk.

l) Tāmiski-kursiskajā Dundangā kārtas skaitleņi no 7 līdz 10 skan: *septantęs, astantęs, devantęs* (šī forma arī Ģipkā FBR XIII 78), *desantęs* (te *-ant-* senāka *-amt-* vietā pēc iepriekšējo formu parauga); *-an-* varbūt ir radies no *-ę-* no kuršu *-in-*, skat. IF XXXIII 97 sk.; citādi Mūlenbachs IF XVII 433.

338. §. a) **11—19.** Tagad: *viênpadsmitais, divpadsmitais, trîspadsmitais* utt., skat. 333. §. Vecākas formas: ak. no XI *vienu padesmitu* Mancelim Post. I 233, lok. *vienā padesmitā* I 300; no XIII siev. dz. nōm. tresscha paddesmette LLD II 7, 22, latg. treszsz-pacmytoa Zb. XVIII 429, lok. *trešā padesmitā* Mancelim Post. I 167, augšz. viensk. nōm. *sastapacmitīs* „XVI" Baltinavā FBR XI 134 utt. Sākumā te aiz *pa* laikam sekoja tā pati forma, kas ir atbilstošajā pamata skaitlenī; sal. sensl. *tretьjь na desęte.*

b) *div(i)desmitais, div(i)desmit pirmais* (ģen. *div(i)-*

desmit pirmā utt.), *div(i)desmit uotrs* utt., *trîsdesmitais* utt. Vecākas formas: no XXI lok. *uotrā desmitā*[188]) *un pirmajā* Mancelim Post. I 1 un 335 (tur blakus viņam arī, piem., no XXII lok. *dividesmitā un uotrā* Post. II 305 un 331), no XXXIV lok. tresscha *desmitī un* zettortà Post. I 4 (tagad būtu: *trîsdesmit cęturtajā*). Bīlensteins LSpr. II 74 min arī tādas formas kâ *pìecdesmit un viênais* (*pìecdesmit pirmā* vietā).

c) *sìmtais* (piem., viensk. lok. *simtajā* BW 26541, 1): lei. *šimtàsis; sìmt(s) pìrmais, sìmt(s) div(i)desmit trešais, divisimtais* utt.

tūkstuôšais (piem., BW 13532 var.) vai kursiskais *tūkstantęs* Dundangā FBR VI 63: lei. *túkstantysis*, siev. dz. *tūkstančioji; tūkstuôš deviņisimt pìecpadsmitais* utt.

339. §. Tagad kārtas skaitleņus palaikam lieto ar noteikto galotni. Nenoteiktā forma redzama vēl tagad visnotaļ aiz *pus-*, piem., *pus'treša gada, pus'pìektas mārciņas* u. c. Tautas valodā nereti arī vēl, piem., *sešas vaŗa lapiņas, septîts zęlta âbuoltiņš* Treilanda Mat., 287. mīkla; *man deviņi bāleniņi, devîts kùngu kaŗavīrs* BW 3397; *tęvs ar māti, trešs tàutietis* 15062, 4; *septîts, pats mazâkais, uguntiņu dedzināja* 9631, 2; *visi pìekti vakariņi* 6848, 1 var.; *trešu pate paturēju* Sproģim 21, Nr. 11; *jàu* (jeb dial. *jou*) *trešs gads* (jeb dial. *gods*) Alūksnē RKr. XVII 141, Lizumā XVII 102, Limbažos, Kastrānē, Augstrozē, Gaujienā u. c.; *uotris grib un treš* (Daugavgrīvā); *divi stāvu, divi gulu, pìekts pa vidu tękalē* Mūlenbacham Latv. gr. 104[2]; skat. arī Ceļu IX 386.

c) **Atvasinājumi no skaitleņiem**

340. §. Nereti gadās lokātīvi ar *-atā*, piem., *pìecatā uôdu kâva* BW 12876; līdzīgi vēl *divatā, trejatā, četratā, sešatā,*

[188]) Sal. lei. *añtras dešimtas* (blakus *dvìdešimtas*) Becenbergeram BGLS 185.

piem., Jaungulbenē vai *(divatā* vietā) kursisms *dujatā* (piem., Nīgrandā un Gramzdā)>*duįtā* (piem., Kalētos) un *trijatā (gulāt)* Sausnējā BB XIV 144[2]. Blakus ir *o*-celmu daudzsk. instr. formas: *divatis* U[189])>*divats* (arī *dīvtęm*<**divatiem)* Dundangā. Sal. lei. *vienàt* „einzig" (un la. *viênat*[2] Dundangā, *viênatā* un *vienatne)* u. c. 207. § a, lei. *trējetas* „3 als Einheit" *(-je-* var būt *-ja-* vietā), *peñketas (-ke-* var būt *-kia-* vietā), skr. *pañcatā* „Fünfheit" u. c.

Neskaidras ir formas *divieči* U „je zwei" un *četrieši* U „je vier, zu vieren" (pēdējā var būt kāda lokātīva pārveidojums, kas atbilstu lei. dial. **keturiesu* Jauņa Понев. гов. II 10 ?).

341. §. Daudzskaitlinieku priekšā liek pamata skaitleņu 2—9 vietā no tiem atvasinātas formas ar *-ēji,* siev. dz. *-ējas (-ēj-* vecāka *-ej-* pārveidojums, skat. 134. § b[3]), kamēr vienīnieka nozīmē tādos gadījumos palaikam lieto daudzskaitļa formu no *viêns,* piem., *viênus ... svàrkus* BW 3451, *divējas kàzas, abējas ragus, treji vàrti*[190]) BW 1284, dial. arī *trejēji,* (Alūksnē RKr. XVII 141 *traji* un arī *dvaji; -aj-* var būt radies no *-ej-,* sal., piem., *smajîs* l. c. 106, no *smejiês), trejas* (var.: *trijas* ar *-i-* pēc ģen. *triju* parauga) *tàutas* BW 1182, *četrējas bikses* utt., sal. lei. *vienì, dvejì, abejì, trejì* (par vokālismu skat. FBR XVI 24) blakus daudzskaitliniekiem un Brugmaņa Grdr. II[2] 2, 76 skk.

Arī ar kollektīvnozīmi lieto šās formas (par to Brugmanis l. c. 79 skk. un Mūlenbachs Latv. gr. 123), piem., *nuorauj nùo abējiem aûgļiem* LP VI 761. Dialektos ar kollektīvnozīmi lieto arī formas ar *-j(u)* ar ģenitīvu aiz tām: *diveju bišu* Biržos;

189) Bīlensteins LSpr. II 407 raksta te gaŗu *ā.*

190) Locījumu formas no *treji* (*triji* vietā, skat. 330. §) lieto „trīs" nozīmē ne tikai daudzskaitlinieku priekšā, piem., *trejâs* (blakus *trijâs*) *vietiņâs* BW 18379 var.; līdzīgi *divēju* (*divu* resp. *divju* vietā) *gadu bęns* (Zaļeniekos).

man sajâja triju tàutu BW 1182, 2; *treju svȁrku mugurā* 23607 var.; *treju zeķu* Ērgļos u. c.; *ar divaju zeķu* Jaungulbenē; *abaju* (blakus *abu*) *vāģu* turpat; diviẹj' *kraklu mugurā* BW 20630, 5; divej *zàbaku* u. c. no Piebalgas Mūlenbacham Latv. gr. 123[1]; *divai zeķu* Ērgļos un Sausnējā BB XIV 144, *ar vienai zeķu, trejai bārnu, četrai zirgu, piecai lincāklu; ābai cimdu, divai māju* (blakus *divas mājas)* u. c. Sausnējā l. c.; citus piemērus skat. FBR VI 97, IX 143, XI 19, XII 79, 81, XIV 127, 189, XV 180, XVII 55, 89, XIX 105, XX 67. Formas ar *-u* varētu būt veci nekatras dz. vārdi ar *-u* no ide. *-om,* un, piem., *abaju* varētu salīdzināt ar pr. abbaien un sensl. *oboje* (lei. *abeja* Becenbergera BGLS 186 sk.); formas ar *-j* ir laikam aiz *-j* šo *-u* zaudējušas (*-a-* izskaņā *-ai* Sausnējā nevar būt cēlies no *-e-,* bet tas jāuzlūko tâpat kâ slavu *o* formā *troje).* — Izloksnēs ir arī tādi savienojumi kâ, piem., nōm. *sešu bikšu* Jaungulbenē vai austr. *pîcu duoru* Biržos, laikam tādu formu kâ *triju* ietekmē, un varbūt reizē par paraugu te bijuši divskaitlinieki ar *-u* 315. § a.

Veci kollektīvvārdi ir arī *dvìņi* (lei. *dvynû)* un *trìnīši;* par tiem Brugmanis Grdr. II[2] 2, 78, Valde Lat. etymol. Wrtb.[3] s. v. *bīnī* (ar literātūru), Vuds (Wood) IF XIII 121 sk.

Par adjektīviem ar *-âds,* kâ *viênâds, divējâds* (jeb kursisko *duvējâds* Alsungā resp. *duvejâds* Vībiņos u. c.), *divâds* Dundangā FBR VI 63, *dyvâds* Lazdonā u. c. IX 143 jeb *divaids* Preiļos VIII 15, *četrâds, piecâds* utt. Dundangā, *septiņâds* u. c. Lazdonā u. c. skat. 215. §. Par *cęturksnis* skat. 140. § f; sal. ar to arī skr. *caturtha-m* „ceturksnis" un lei. *ketvirtàinis* tp.

8. Vietniekvārdi

a) Personu vietniekvārdi[191])

342. §. Rakstu valodas formu paradeigma:

	Viensk. 1. pers.	Viensk. 2. pers.	Refleks.	Daudzsk. 1. pers.	Daudzsk. 2. pers.
nōm.	*es*	*tu*	—	*mēs*	*jūs*
ģen.	*manis*	*tevis*	*sevis*	*mūsu*	*jūsu*
dat.	*man*	*tev*	*sev*	*mums*	*jums*
ak.	*mani*	*tevi*	*sevi*	*mūs*	*jūs*
instr.	*manim*	*tevim*	*sevim*	*mums*	*jums*
lok.	*manī*	*tevī*	*sevī*	*mūsuôs*	*jūsuôs*

343. §. **Par viensk. nōminātīvu.** *es* (dial. arī *ęs*, no kam augšz. *as*, skat. 43. § b) = veclei. *èš* Becenbergeram BGLS 161 (speciāli Klaipēdas apkārtnē pēc ziņām l. c. 5 un 8) un LLD II XXIV lpp., un Bistroņam 31, 38, 63 u. c., pr. es, as; pirmbaltiem laikam vēl **ež* : ziemeļģerm. pirmvalodā un senīsl. *ek* (par to Valde Die germ. Auslautges. 118[1], Kīkerss [Kieckers] IF XXXVIII 218 un Norēns Gesch. d. nord. Sprachen[3] 177 sk.), arm. *es* (no **ec*, par ko Brugmanis Grdr. II[2] 2, 382 ar literātūru), av. *azəm*, skr. *ahám*, gr. ἐγώ, lat. *ego*, par ko J. Šmits KZ XXXVI 405 skk., Pizani (Pisani) IF L 232 skk., Šobers (Szober) Charist. C. de Morawski 271.

tu = lei. *tù* (no ide. *tŭ*, skat. IF XXXIII 122), pr. tu, gr. (doriešu) τύ u. c., kam blakus pr. *tū* > *toū*, sensl. *ty*, lat. *tū* u. c., par ko J. Šmits Neutra 219[1].

344. §. **Par viensk. ģenitīvu**[192]). Pamatā laikam ir formas

[191]) Par tiem arī Jensens IF XLVIII 117 sk., Petersens Language VI 164 skk., Künī (Cuny) Actes du deux. congrès intern. de ling. 134 un Hirts Idg. Gr. III 20 skk.

[192]) Par to arī E. Frenkelis KZ LVIII 281 skk., Spechts ZslPh. XII 198 sk. un Stangs Balticoslav. II 352 sk.

**mene* (sal. sensl. *mene*, av. *mana*), **teu̯e*, **seu̯e* (sal. av. *tava*, skr. *táva*, sensl. *tebe*, *sebe*, kas savu *-b-* senā *-v-* vietā dabūjuši no *tebě*, *sebě*, skat. Слбл т. Эт. 180 ar literātūru). Vecā izskaņa varbūt sastopama vēl lei. formās *manè*, *tavè*, *savè* Lesk.-Brugm. 12 un 302, Jaunim Gram. 102 un Po(r)žezinskim Изв. III 1130 sk. (ar *-a-* gaidāma *-e-* vietā laikam datīva formas ietekmē, skat. 345. §), un *-e* varbūt ir zudis latviešu izlokšņu formās *man*, *tev*, *sev* (Bārbelē u. c. FBR XVIII 13, Baldonē, Ikšķilē, Tīnūžos, Jumpravā, Lielvārdē u. c. Rkr. XIII 88 un Mūlenbacham IF XIII 240 un 263), kas sastopamas aiz prepozicijām, piem., *nuo man*. Tās pašas formas tur sastopamas arī aiz akuzātīva prepozicijām (piem., *ap man*), un arī lei. *manè*, *tavè*, *savè* lietojami kâ akuzātīvi, par ko Kuršaitis Gr. 859., 860., 864. §, Lesk.-Brugm. 302, Bernekers KZ XXXVII 378 ar literātūru, Bechtelis LLD III, LIII lpp. un Doričs Lit. Mitt. VI, CIII lp. (te *tavè* vietā ir *tevè!*). Kâ akuzātīviem tad šām formām ar *-e* pārējo viensk. akuzātīvu ietekmē (kas baltu pirmvalodā beidzās ar *-n*) ir beigās pievienots nāsenis (par to 346. §, Po(r)žezinskis Возврат. форма 91 un Bernekers l. c. 379 ar literātūru). Tâ kâ, piem., **mane* bija reizē ģenitīvs un akuzātīvs, tad arī jaunināto viensk. akuzātīvu **manen* vēlāk lietoja kâ viensk. ģenitīvu, sal. lei. dial. *manę̃*, *tavẽ*, *savę̃* Kuršaiša Gr. 843., 854. §, Jurkš. 11, Becenbergeram BB IX 288 > austrumlei. *manȳ* LChr. 395, 1, *tavȳ* l. c. 395, 5 un 387, 40, un la. dial. viensk. ģen. *mani*, *tevi*, *sevi* BW 19506 *(sauce mani dzârōjeņas)*, 21336 *(mani vęcas* — viensk. ģen. — *nepanāca)*, Mag. XIV 2, 185 *(najimś t'evi* ziejlotoiś), Becenbergeram Lett. Di.-St. 162, Mūlenbacham IF XIII 262, Dignājā (piem., *nu tevi*), Piksterē, Līksnā, Ābeļos, Ciblā, Zvirgzdinē, Krāslavā, Kārsavā, Pildā, Grostonā, Dagdā u. c. > tāmn. *mān*, *tēv*, *sēv* (piem., *nuo mān* blakus dat. *man*; *mān* no *mani* saskaņā ar 38. § b). Kâ ģenitīviem tad, jemot paraugam citus viensk. ģenitīvus ar *-s*, formām **mane* utt. resp. **manen* utt. beigās pievienoja *-s* (tâ

Bernekers l. c. 379; to apšauba Arumā Unters. 25 skk., bet nedod sava izskaidrojuma): lei. dial. *manès, tavès, savès* Kuršaitim Gr. 861. §, Lesk.-Brugm. 302, resp. *manę̃s, tavę̃s, savę̃s*, la. *manis (-is*[193]) no *-ens), tevis, sevis* > izl. (augšz. izloksnēs, kā teikts 38. § c) *mans, tevs, sevs* Lizumā RKr. XVII 100 u. c. vai (ar sekundāru lauztu intonāciju) *mâns (no *manŝ), teûs, seûs* Alūksnē Rkr. XVII 142 (pats par sevi augšz. *mans* varētu atbilst arī lei. dial. *manès).* Saknes *-e-* la. formās *tevis, sevis* un lei. dial. *tèvęs, sèvęs* Kuršaitim Gr. 854. § a un Becenbergeram BB IX 288 un 336 ir, protams, vecāks par lei. *-a-* formās *tavę̃s, savę̃s.* — Augšzemnieku izloksnēs Odzienā, Pļaviņās u. c. sastop *mani* vietā *mu'ni* un Ērgļos u. c. *manis* vietā *mu'nc* (no **munis); u* te kâ lei. dial. formās *munęs* resp. *munis* (Kuršaitim Gr. 855.—858. §, Jaunim Gram. 102, Gaigalatam Lit. Mitt. V 18) nāk no viensk. datīva, skat. 345. §.

Augšzemnieku izloksnēs sastop arī ģenitīvus ar *-a* un *-e*: *maŋa* Atašienē, Baltinavā, Varakļānos, Preiļos, BW 8603, 2; 15616, 1; 17706, 5; 23125, 2; 23810, 2 var.; 26797, 1 u. c., Becenbergera Lett. Di.-St. 162, Zb. XVIII 260, Smelt. 8 u. c., *maŋä* Bērzpilī, *mane* BW 15616, 1 var.; 23125, 1; 23810, 2; 25632, 2, *manę* Lubānā, Barkavā, Kaldabruņā, Aknīstē, Asarē, Susējā u. c. jeb *mune* LP V 255 sk. (no Viesītes); *t'ev'a* Baltinavā, BW 26797, 1, *t'ęv'a* BW 11626, 1, tiewa Zb. XVIII 240, tevia Sk. Do. 263, *t'av'a* BW 13273, 2, tiawia Becenbergeram l. c. 162, *t'äv'ä* Bērzpilī, *t'ęv'ę* BW 17706, 5 var., *teve* BW 11626, 1 var.; 14847, 3; 21654, 7; *teve, seve* Aknīstē, Asarē, Susējā u. c., *tęvę, sęvę* Lubānā, Barkavā u. c., siewa Zb. XVIII 258, sewja Smelt. 20, siawia Becenbergeram l. c. 162, *seve* LP V 255 sk. Galotne *-a* varētu būt pārjemta no nominālajiem *(i)io*-celmiem, ar ko šiem vietniekvārdiem viensk. akuzātīvā un lokātīvā bija vienāda izskaņa, un *maŋä* (kâ varbūt jālasa arī *mane* BW) ir varbūt radies no *maŋa* (kâ arī otrādi *-e* latg. izloksnēs kļuvis caur *-ę* > *-ä* par *-'a*, skat. 43. § a), bet Viesītē *-ŋa* nebūtu varējis pārvērsties par *-ne*; ja no Viesītes u. c. minētās formas ar *-e* (*mune, seve*) ir īsti latviskas, tad to *-e* var būt radies tikai no *-ē* (**sevē* varbūt sākumā kâ akuzātīvs kontāmināējies no

[193]) Pats par sevi la. *manis* varētu atbilst arī lei. dial. *maniẽs* Po(r)žezinskim Изв. III 1130 (jauninājumam pēc *i*-celmu parauga), tomēr drošāk var pielīdzināt la. *-is* vairāk izplatītajam lei. *-ęs.*

**seve* un **sẽ*, sal. pr. -si, kas laikam no **sẽ* — un skr. *mā, tvā*; grūti nāktos salīdzināt senkr. viensk. ģen. un ak. *менѣ, тебѣ, себѣ*).

manes, teves BW 8939 var. (no Skrundas, kur *i*-celmi pārveidoti par *ẽ*-celmiem, skat. 273. § b) ir jauninājumi pēc *ẽ*-celmu viensk. ģenitīva parauga un laikam radušies no viensk. lokātīva ar *-ẽ*, skat. 348. §; sal. lei. dial. *munės* Kuršaitim Gr. 856. §. Turpretī latg. tiewies Evang. 1753. g. 111. lp. u. c. ir laikam kontāminējies no minētajiem ģenitīviem ar *-e* un ģenitīviem, kas beidzas ar *-s*.

345. §. Par viensk. datīvu. *tev* (tai vietā *teû* Biržos FBR XII 81 u. c., *t'ęû* Krāslavā, *t'eû* Varakļānos XI 110 > *têv* Preiļos IV 100), *sev* (ar analogiem pārveidojumiem) vietā (ar *e*, kâ lei. dial. *téu, séu* Kuršaiša Gr. 854. § a, par ko arī Becenbergers BB IX 336, pēc ģenitīva un akuzātīva formu parauga, skat. Becenbergera Lett. Di.-St. 89[1]) sastop vēl Drustos (skat. RKr. XVI 271), lībiskajās izloksnēs (sal. RKr. XIII 87) un tais Kursas izloksnēs, kas ir tāmniekiem kaimiņos, piem., Turlavā, Snēpelē, Vānē, Matkulē, Kabilē, Vārmā, Gaiķos, Lutriņos, Ošeniekos, Dūrē, Saldū, Brocēnos, Sātiņos, Sesīlē, Skrundā, Rudē, Kazdangā, Padurē, Apriķos u. c., vecākas formas *tav, sav* (runā: *tau, sau* > *tâu, sâu* > *tou, sou*, skat. 49. §) = lei. *táu, sáu* (par to Fortunatovs Сборн. LXIV 11, 16[2]) vai (skat. Kuršaiša Gr., 848. §) *tàu, sàu* no *tavi, savi* (piem., Becenbergeram BGLS 162 sk., Daukšas Post. 4, 29, táwi-gu 175, 30, *savì-k* Jušk. SvD, Nr. 25, 2), sal. de Sosûra rakstu IF IV 460. Senāki datīvi ir pr. tebbei, sebbei, sensl. *tebě, sebě*, av. *taibyā*, umbru tefe, pēlignu *sefei* u. c.; leišu un latviešu saknes patskanim *a* atbilst sl. *o*[194]) po. formās *tobie, sobie*, čechu *tobě, sobě*, senkr.

[194]) Hujera uzskats Sborn. fil. II 206, ka šis baltu *a* un sl. *o* būtu ienācis no atbilstošajiem baltu posesīvpronōmeniem **tavas, *savas*, pirmsl. **tovъ, *sovъ*, nenoskaidro, kāpēc *a* (resp. sl. *o*) senāk bijis raksturīgs tikai datīvam (un lokātīvam), ko la. valoda gluži droši rāda. Arī sl. *tvojь* un *svojь* ir skaidrojami tikai kâ vecāku **tvъ, *svъ* (= skr. *tva-ḥ, sva-ḥ*, gr. σος, ὅς u. c., bet ne **tovъ, *sovъ*) pārveidojumi (pēc *mojь* parauga).

тобѣ, собѣ (viensk. datīva un lokātīva formas) un sensl. *prisobiti* „piesavināties“ u. c., par ko Soboļevskis РФВ LXXI 449 sk. un Brükners AfslPh. IV 16[2]. Varbūt lei. (un la.) *tavi, savi* bija pirmatnējie lokātīvi (sal. Meijè Recherches 85 skk. un lei. *mani-p, tavi-p, savi-p,* par ko Becenbergers BGLS 253 u. c.), kas vēlāk līdz ar nōminālajām formām ar *-i* (no līdzskaņu celmiem) ieguva datīva nozīmi; pirmatnējā datīva galotne (līdzīgi pr. *-ei* formās tebbei, sebbei) ir laikam paglābusies (par ko N. van Veiks Apr. Stud. 57) lei. dial. datīvos táwiẽ, sáwiẽ Kuršaiša Gr. 847. §, távë Lesk.-Brugm. 75, žem. *sàvẹi (-ẹi < -ie)* LChr. 321, 10 un de Sosûram IF IV 461 (skat. arī Jablonska pēcvārdus Jušk. LIII lp.) — ar *b* vietā stājušos *v* ģenitīva un akuzātīva (un lokātīva?) ietekmē.

Par enklitiskā **si* atliekām refleksīvajos verbos skat. 711. §.

man (tai vietā augšz. *manî* FBR IV 75, *maṇ* XI 110 > *mâṇ* VIII 15, XII 38, XV 39, Dagdā, Krāslavā u. c. > *mâ* XV 39, XVIII 43) = lei. *mán* (dial. *máñ,* piem., LChr. 490 un Kuršaiša Gr. 859.—861. §) no vecāka *mani* Becenbergeram BGLS 161, *mãni* Po(r)žezinskim Изв. III 1130, *(máni-k)* Jušk. SvD, Nr. 198, 2, Spechtam 49 u. c., blakus pr. mennei (kam pamatā ģen. **mene* un kas atvasināts pēc tebbei un sebbei parauga; vecāks ir laikam vēdu *máhya,* umbru mehe u. c.); *mani* ar *a* laikam no *tavi* (lei. dial. arī mániẽ Kuršaitim Gr. 847. §, Becenbergeram BB XV 301), skat. arī Meijè Recherches 94.

man vietā runā *mun* augšz. Lizumā RKr. XVII 100, Tirzā, Druvienā, Liezērē u. c. (no kam *mûn* Praulienā, Sarkaņos, Cesveinē u. c.; šais izloksnēs — sākot ar Lizumu — *u* tikai datīvā un viensk. 1. personas posesīvpronōmenā), Sausnējā (ar *-unî*), Odzienā, Pļaviņās, Kalsnavā, Liepkalnē, Ērgļos, Vestienā, Ogrē, Bērzaunē u. c. (šais izloksnēs *u* arī citos locījumos). Visvairāk izplatīts ir *-u-* posesīvpronōmenā *muns* > *munc* „mans“, kas sastopams puslīdz visās augšz. izloksnēs (arī tādās, kur ir

dat. *man*, nevis *mun* „man"; un arī Latgalē); Vecpiebalgā, Rankā, Meņģelē u. c. tālāk uz rietumiem jau *mans* > *manc*.

To pašu *mun*- visos personas vietniekvārda oblīkvajos locījumos un piederības vietniekvārdā sastop leišu (žemaišu) izloksnēs, tâ bez 344. § vēl Becenbergeram 1885. g. GGA 927. lpp., LChr. 318, 17 (dat. *mùny* no **mùnie)*, 324, 23 (dat. *mùnẹi* no **mùnie)*, Žem. Tierf. 159 (dat. *mùn*, *mùna* u. c.). Un Gotiò (Gauthiot) MSL XIII 194 ir laikam pareizi ar to salīdzinājis sl. *mъn*- instrumentālī *mъnojǫ* un datīvā *mъně* (tâ senkrievu un laikam arī pirmslavu valodā), skat. par to FBR XVII sk. *-u*- formā *mun*- laikam radies atbilstošo viensk. 2. pers. vietniekvārda formu ietekmē, sal. ar to hetītu am-muuk „man" blakus tu-uk „tev" Pedersenam Hitt. 74; pie tam, kâ rāda latviešu un slavu valodas, personas vietniekvārdā laikam vispirms datīvā (un lok.); vai nu, kâ domā Meijè Recherches 94, blakus skr. *tvē* (kam blakus būtu domājams **tuvē)* baltu un slavu valodās bijis kāds viensk. lok. ar *tuv*-, vai arī, kâ domā Hujers IF XXX 49 skk. un Sborn. fil. II 197 skk. (ar literātūru), blakus skr. *túbhya(m)* bijis baltiem kāds viensk. dat. **tubei*, slaviem — **tъbě*. Beidzamās formas pēc tam varēja **sebei* (pr. sebbei) resp. sl. *sobě (sebě)* ietekmē pārveidot par **tebei* (pr. tebbei) resp. sl. *tobě (tebě)*, jo refleksīvajam vietniekvārda ģenitīvam un akuzātīvam bija parallēlas formas ar viensk. 2. personas vietniekvārdu. — To latviešu izlokšņu dēļ, kam *-u*- ir tikai formā *muns*, jāiedomājas laikam arī baltu pirmvalodā **tuvas* „tavs" (blakus skr. *tvá-ḥ* u. c.), un patiesi ir sastopams la. *tuvs*[195]) JlgRKr. II 121 (blakus *muns*, no Dvietes) un *suvs* LP V 255 (divreiz) un 256 (trīsreiz; no Viesītes); vai drošs?

Dažkārt kâ datīvu lieto arī veco instr. formu, piem., *te manim saũle lèca* BW 22430, *ļaũn maniem* 6753, *sevim* (var.: *seviem*) 12544, par ko

195) Nedrošs ir vienreiz dotais viensk. ak. tuwe Becenbergera BGLS 162.

arī Mūlenbachs IF XIII 246; ar *-m* beidzas arī vīr. dz. nōmenu viensk. dat. Tâpat lei. izloksnēs: *mānim nėra* „neturiu" Balčikōnim Lkž. s. v. *àš* 268. lpp.; *savim peno jieškodamas* Arumā Unters. 63.

346. §. Par viensk. akuzātīvu. La. *mani* (dial. *mu'ni* Sausnējā u. c., skat. 345. §; sal. lei. dial. *mùni* LChr. 314, 18 u. c.), *tevi, sevi* (kam blakus dial. *man, tev, sev,* skat. 344. §) ir ar dažādi skaidrojamu *-i:* vai nu no *-en* (skat. 344. §) resp. *-ēn* (piem., **tevēn,* kontāminējot **teve* un **tēn* = sensl. *tę* un laikam arī pr. tien, skat. Слблт. Эт. 181 skk., sal. arī skr. *tvām* un Brugmaņa Grdr. II² 2, 413; ja **tēn* bija ar akūtu, tad šim *-ėn* leišu valodā jākļūst par *-è* > austrumlei. *-ì*, sal. *manì* Jaunim Перев. грамм. 135¹, Doričam Lit. Mitt. VI, CLXXX lp. un *tavì* turpat, CXCIV lp., Spechtam 47 u. c.), vai no *-in* pēc *i*-celmu parauga, kuŗu ietekme bijusi jūtama arī instrumentālī (skat. 347. §) un lokātīvā (skat. 348. §). Biržos FBR XII 82 tai vietā *manę, tevę, sevę;* sal. 344. § ģenitīvus ar *-e*.

347. §. Par viensk. instrumentāli. *manim* (augšzemniekiem arī ar *mun-), tevim, sevim* (tâ Zaubē, Ēvelē, Rankā, Trapenē u. c., par ko Mūlenbachs IF XIII 263) — līdz ar lei. *manimì, tavimì, savimì* (dial. tai vietā *tevim, sevim* Becenbergeram BB IX 336) — ir darināti pēc nōminālo *i*-celmu parauga, kam ar personu vietniekvārdiem viensk. datīvā bija vienāda galotne *-ei*. Šās formas ir tagad lietojamas tikai aiz prepozicijām (un pie tam aiz visām, skat. 493. § un Mūlenbacha rakstu IF XIII 249 skk.); bez prepozicijas un pie tam ar adverba nozīmi izloksnēs sastop formu *sevim,* piem., latg. *śevim dzeivuot'* „atsevišķi dzīvot" Trasunam 47. Pēc tam kad arī daudzsk. instr. bija kļuvis par prepozicionālu locījumu (skat. 496. §), formas *manim, tevim, sevim* asociējās ar *i*-celmu daudzsk. instrumentāļa formām ar *-im* un īpaši ar vīr. dzimtes formu *ļàudim,* tâ ka atkarīgi no tam, vai *(ļàudim* vietā) runā *ļaudīm, ļaudiem, ļaudęm* vai *ļaudem,* tad arī runā *manīm* utt. (Augstrozē, Maz-

brenguļos, Bumbrokā, Bauņos, Salaspilī, Iecavā, Bauskā, Zaļeniekos, Jaunaucē, Dobelē, Embūtē, Rudbāržos u. c., par ko Mūlenbachs l. c. 263), *maniem* utt. (Rudē, Skujenē, Suntažos, Ķeipenē, Rembatē, Cirgaļos, Lizumā, Cesveinē, Druvienā, Viesītē, Mētrienā, Meņģelē, u. c. Mūlenbacham l. c. 263) resp. *muiniem* (Odzienā, Pļaviņās, Vestienā, Ogrē, Sausnējā u. c.), *maņem* utt. (Piltenē, Zlēkās, Užavā, Sarkanmuižā u. c.) jeb *manem* utt. (Vandzenē u. c.), Mūlenbacham l. c. 250 sk. un 263 sk. — Aiz instrumentāļa prepozicijām *manim* utt. vietā tagad lieto arī akuzātīvam līdzīgās formas ar *-i*, sal. lei. dial. *su manì* (resp. *muni*), *tevì* Kuršaiša Gr. 854. un 855. §.

348. §. Par viensk. lokātīvu. *manī* utt. tâpat kâ lei. *manyjè* ir jauninājums pēc *i*-celmu viensk. lokātīva parauga; kâ (skat. 280. §) tur, tâ te blakus *-ī* sastopama izskaņa *-ē* (*manē* BW 4790 var., *manē, tevē, sevē* Cirgaļos FBR IV 58, lei. *manėje, tavėje*, saweie, seweye Becenbergeram BGLS 161 skk., *manẽ, tevẽ, sevẽ* resp. žem. *muniẽ* Kuršaitim Gr. 854.—856. §) vai *-ie* (*manie* Druvienā, Lizumā, BW 4790 var., *muinie, tevie, sevie* Sausnējā BB XII 236, *tevie, sevie* Dzelzavā BB XVI 337, Lizumā, *tevie* BW 10816, 1 u. c.).

349. §. Par daudzsk. nōminātīvu. a) *mēs* (resp. dial. *męs* > *mās*, skat. 43. § b) tâpat kâ lei. *mēs* (ievērot leišu *ē* kvalitāti!) vai dial. *mẽs* Balčikōnim Lkž. I 268 savu gaŗumu dabūjis laikam *jūs* (lei. *jūs*) ietekmē, par ko Brükners AfslPh. IV 10^2. Veco īsumu (sal. pr. *mes* un arm. *mekᶜ*), kâ šķiet, rāda vēl la. *mes* (Alūksnē u. c.) resp. *męs* > *mas* (skat. 43. § b un KZ L 17 sk.). Baltu pirmvalodas *mes* atbilstošā slavu pirmvalodas forma ir pēc *vy* parauga pārveidota par *my;* par to arī Meijè MSL VIII 161 un XV 91 un Recherches 95, Leskīns Sächs. Ber. XXXVI (1884. g.) 98 sk. un (citādi) Brugmanis Grdr. II^2 2, 386 sk. un 411 sk. un Torps Beitr. 36 sk., kuŗi domā, ka *m-* te ienācis *v-* vietā (sal. skr. *vayám* un go. weis) to viensk. 1. pers.

vietniekvārda formu ietekmē, kuŗas sākas ar *m-*. Bet grūti izprotams paliek tad *m-* armeņu formā *mek'*, jo armeņu valodā nav pazīstamas viensk. 1. pers. vietniekvārda formas, kas sākas ar *m-*, un tādēļ drīzāk jādomā, kâ dara Hujers LF XLV 188 skk. un Kerns Language XV 21[3], ka šis *m-* nāk no verbu daudzskaitļa 1. pers. galotnes, kas sākas ar *m-*.

b) *jūs* (izloksnēs, piem., Lizumā, Alūksnē, Lejasciemā, Apukalnā, Gulbenē, Ciblā, Kārsavā, Pildā u. c. ar lauzto intonāciju, kas pārjemta no citiem locījumiem) = lei. *jūs* (no *jús*, skat. Слбл т. Эт. 144 sk. ar norādīto literātūru), pr. ioūs, av. *yūš* un go. *ƕus* (laikam ar *ū*). Tai vietā *jums* (2×) Latvijas Saulē, 1056. lp. (no Jāsmuižas); ja uz to var paļauties, šī forma varbūt ir ar nōminātīva nozīmi lietots akuzātīvs, sal. lei. dial. *juns*, par ko Arumā Unters. 22 skk.

350. §. Par daudzsk. ģenitīvu. Ar dažādu intonāciju: *mūsu, jūsu* (= lei. *músų, júsų*, pr. ioūsan) Bīlensteinam, Bēnē, Skrundā u. c., *mûsu, jûsu* (varbūt pēc instrumentāļu *mumîs, jumîs* 351. § parauga?) Lizumā, Drustos u. c. resp. austr. *moûsu, joûsu* Gulbenē, Alūksnē u. c. jeb *myûsu, jiûsu* Ludzā, Bērzpilī u. c. (tai vietā *mŷsu* — varbūt ar disimilāciju — blakus *jiûsu* Zvirgzdinē FBR X 32, Kārsavā XII 55, Pildā XIII 52) un *mùsu, jùsu* (Kauguros, Jērcēnos un P. Šmitam Сборн. LXVII 3, 5) ar *ù* no akuzātīva (lei. dial. formā *jūsų* Jušk. 687 s. v. *jùmsu ū* laikam no nōminātīva *jūs*). Pamatā te laikam (tâpat kâ skr. *naḥ, vaḥ* ar ģenitīva, datīva un akuzātīva nozīmi lietotas) formas **nōs, *u̯ōs* (vokālisma ziņā sal. lat. *nōs, vōs* u. c.), kas baltu un slavu valodās ģenitīva nozīmē pārveidotas par **nōssŏn, *u̯ōssŏn* (sal. sensl. *nasъ, vasъ*) pēc norādāmo pronōmenu daudzsk. ģenitīva parauga. Baltu valodās tad **u̯ōs(s)ŏn* (formas *įūs* u. c. ietekmē? skat. Слбл т. Эт. 185 ar literātūras norādījumu) ir pārveidots par **įūsŏn*, un pēc tā parauga, tad arī **nōs(s)ŏn* — par **nūsŏn*, no kam pr. noūson, bet lei. *músų* un la. *mūsu* ar *m-* no akuzatīva (sal. pr.

mans) un nōminātīva, sal. arī Meijè Recherches 96. — Blakus arī *mumȋsu, jumȋsu* Lubānā FBR XVII 132 (līdzīgi lei. dial. *mùmsų*, ko min Balčikōnis Lkž. I 269, ar *-m-* no izlokšņu akuzātīvu formām ar *-ms*?), austr. *myûsus, jyûsus* Ciblā VI 40 (ar *-us* no adjektīviem 319. § ?) un *mūs, jūs* (> latg. *jius* Zb. XVIII 387) Gramzdā IX 104, Blīdienē u. c. (izloksnēs, kur beigu patskaņi parasti paglābušies) = lei. *mús, jús* Becenbergeram KZ XLI 114, Lesk.-Brugm. 302, Jušk. 688 s. v. *júsų*; varbūt (zilbju skaita ziņā) pirmatnējo **nōs, *ų̄ōs* refleksi? vai ar ģenitīva nozīmi lietoti akuzātīvi?

351. §. Par daudzsk. datīvu un instrumentāli. Vispārināts ir vai nu senais dat., vai arī senais instr. Senais dat., kâ liekas, ir *mùms, jùms* (P. Šmitam l. c., Trikātā un Smiltenē), laikam no **mumus, *jumus* ar uzsvaru saknes zilbē (sal. lei. *mùms, jùms* no *mùmus* Balčikōņa Lkž. I 269, *jùmus* Jušk. LD 813, 5, kâ arī laikam ir lasāmi vecleišu mumus, iumus Gaigalatam Lit. Mitt. V 133 u. c., sal. instrumentāļus *mumìs, jumìs*; pašas par sevi lei. formas *mùms, jùms* varētu būt radušās no **múms* < **múmus*[196]), **júms* < **júmus*, sal. pr. noūmas, ioūmas) vai no **mumas, *jumas* (sal. — galotnes ziņā — pr. formas). **jumus* var būt radies senāka **jūmus* vietā (sal. pr. ioūmas) laikam pēc *u*-celmu daudzsk. datīva parauga (skat. Torpa Beitr. 39), kuŗu daudzsk. nōminātīva galotni *-ūs* (piem., lei. *súnūs*) atgādināja nōm. *jūs;* pēc tam arī varēja rasties **mumus* senāka **mūmus* vietā (un **mūmus* senāka **nūmus*[197]) vietā, sal. pr. noūmas, līdzīgi kâ ģen. **mūsŏn* 350. § **nūsŏn* vietā). *nō-* senākā formā **nōmus* (no kam sensl. *namъ*) varēja būt abstrahēts no ģenitīva **nōs(s)ŏn* un lokātīva **nōs(s)u.* —

[196]) Forma múmus (pareizi uzrakstīta?) tiešām sastopama Jušk. SvR 50 un Jušk. SvD, Nr. 760, 10. Uzsvērtā patskaņa kvantitāte formā múmus Bistroņam (Bystroń) 33, 40, 42, 43, 49 u. c. paliek nezināma.

[197]) Vai *n-* vienreizējā *nums* LLD II 59 (blakus *mums!*) ir pareizs un pirmatnējs, paliek nezināms.

Veci datīvi būtu arī *muñs, juñs* (Umurgā, Limbažos, Liepupē, Svētciemā, Kūdumā, Inčukalnā, Iecavā, Lāņos u. c., kâ redzams 60. §, no **mūms, *jūms* < **mū́mus, *jū́mus* resp. **mū́mas, *jū́mas*, sal. pr. *ioūmas*), ja tie nav radušies pēc ģenitīvu *mūsu, jūsu* parauga formu *mùms, jùms* vai *muṁs, juṁs* vietā. Turpretim veci instrumentāļi ir *muṁs, juṁs* (Kauguros, Smiltenē, Barkavā, Dignājā, Susējā u. c.; Dobelē, Skrundā, Īvandē u. c., kur ˋ sakritis ar ˆ, *muṁs*², *juṁs*² var būt stājušies vecāku *mùms, jùms* vietā) resp. augšz. *muⁱṁs, juⁱṁs* (Sausnējā, Odzienā, Pļaviņās, Bērzaunē, Ļaudonā, Sāvienā u. c., par ko Mūlenbachs Изв. IX 3, 236 sk.) = lei. *mumìs, jumìs* (sal. arī sensl. *nami, vami*), kas radušies līdzīgi datīviem. Arī lei. *mumìs, jumìs* izloksnēs ir sastopami ar datīva nozīmi, skat. Becenbergera BGLS 162, Gaigalata rakstu Lit. Mitt. V 133, Lesk.-Brugm. 302; un arī Rucavas, Krūtes, Gramzdas, Pērkones u. c. kursiskajās izloksnēs (kâ arī Simona Grūnava tēvreizē LLD II 49) sastopamas vēl pilnas formas *mumis, jumis* ar datīva nozīmi, laikam pēc to formu parauga, kas tika lietotas tiklab ar datīva, kâ ar instrumentāļa nozīmi. Zlēkās u. c. (skat. 108. § a 3) *muṅs*² disimilējies no *muṁs*²; disimilējoties laikam ir radies arī *muîs* Ērgļos FBR XI 19 un XIV 127 un Vestienā XVII 89, kas tur sastopams blakus *muⁱṁs* un *juⁱṁs*, un (?) *myṁs, jims* Krāslavā XII 37.

Mēdzūlā (Becenbergera Lett. Di.-St. 163) un Liezērē FBR XIV 189 *męṁs* blakus nōminātīvam *mẽs* tâpat kâ *jums* blakus nōminātīvam *jūs*.

Aiz prepozicijām Umurgā, Limbažos, Liepupē un Pālē lieto *muñsim, juñsim* (dat. *muñs: ar muñsim* = dat. *man: ar manim*), Vildogā — *muñsiem, juñsiem*, Pļaviņās — *muᵉmsiem, juᵉmsiem* (sal. *ar maniem* 347. §).

Pēc to attieksmju parauga, kādas ir *o*-celmu (skat. 231. §) daudzsk. datīva un instrumentāļa izskaņai *-iem* resp. *-im* ar daudzsk. ģenitīva izskaņu *-u*, sastopam izloksnēs blakus ģeni-

tīviem *mūsu, jūsu* datīva un instrumentāļa formas *mūsiem, jūsiem* (Skujenē, Suntažos, Dzērbenē, Odzienā u. c.) > austr. *moûsîm, joûsîm* (Alūksnē RKr. XVII 142, Vecgulbenē, Augulienā, Jaunrozē u. c.) resp. *myûsīm, jiusīm* (Baltinavā; > *myûšim, jyûšim* Ciblā FBR VI 40) jeb *mûsim, jûsim* (resp. no tām tīri fonētiski radušās formas) Drustos, Gaujienā, Kaunatā, Bērzpilī, Kārsavā u. c., skat. Becenbergera Lett. Di.-St. 163; Pildā FBR XIII 52 *mŷsim* blakus *jiûšim*.

Lizumā RKr. XVII 100, Cirgaļos, Palsmanē, Tirzā sastop formas *mûsiem, jûsiem*, Mērī — *mūsim, jūsim* aiz prepozicijām, kamēr ar datīva nozīmi tur — un arī Birzgalē Mag. XIV 1, 154, Jaungulbenē, Vecpiebalgā, Druvienā, Andrupinē u. c. — lieto *mûs, jûs* resp. no tām tīri fonētiski radušās formas. Varbūt radās, piem., kāds dat. *jūs* blakus tādiem savienojumiem kâ *ar jūsiem* (resp. *jūsim*) pēc to attieksmju parauga, kādas ir datīvam *tev* ar tādiem savienojumiem kâ *ar teviem* (resp. *tevim*).

352. §. **Par daudzsk. akuzātīvu.** *mūs, jūs* Dobelē, Iecavā, Blīdienē, Skrundā, Īvandē, Dundangā u. c., *mûs, jûs* (ar ^ varbūt pēc instrumentāļa parauga) Birzgalē, Cirgaļos (> austr. *moûs, joûs* Apukalnā u. c.) vai *mùs, jùs* Kauguros, Trikātā, Smiltenē (ar *ù* no cirkumflektēta *un*?). La. formām *mūs, jūs* varētu atbilst lei. *mus, jus*, ja šās formas (ar neuzsvērtā pozicijā saīsinātu patskani) radušās no vecākiem **mūns, *jūns* vai **mùns, *jùns* (jauninājumi pēc *u*-celmu parauga ar nominātīva formu *jūs* kâ pamatu, kamēr pr. *mans, wans* un sensl. *ny, vy* liek iedomāties pēc senāka **tons* u. c. parauga pārveidotus akuzātīvus **nōs, *u̯ōs;* par to Kīkerss [Kieckers] Sprachwissensch. Misc. VII 4 un Arumā Unters. 22 sk.); pretējos Mālova (Mahlow) AEO 85 un Torpa Beitr. 37 ieskatus, ka lei. *mus* saīsināts no **muos* < **mōns* (= pr. *mans*), nebalsta reti sastopamais lei. mûs Becenbergera BGLS 162, jo ů vecleišu tekstos bieži lietots *u* vietā (kâ, piem., datīvā mumûs un ģenitīvā musů resp. mûsu turpat).

Lizumā, Druvienā, Ķeipenē, Gulbenē, Augulienā, Lejasciemā, Alūksnē, Bērzpilī, Ludzā, Krāslavā, Baltinavā, Ciblā, Pildā, Zvirgzdinē u. c. (skat. Becenbergera Lett. Di.-St. 163) *mûsus, jûsus* (vai arī to tīri fonētiski pārveidojumi), Kūdumā *mûsus*^{2}, *jûsus*^{2}, Jērcēnos *mùsus, jùsus,* Ērgļos FBR XI 19 *jùsus*^{2} (vīr. dz., blakus siev. dzimtes *jùs*^{2}), *mùsus*^{2} — jauninājumi pēc ģenitīvu *mūsu, jūsu* parauga.

Ap Raunu un Smilteni (kâ aizrāda P. Šmits Сборн. LXVII 3, 5) *mùsu, jùsu* (kas skan tâpat kâ ģenitīvs) varbūt kādu senāku ģenitīva blaku formu *mùsu, jùsu* un *mùs, jùs* (skat. 350. §) dēļ. Arī latg. *myusu, jiusu* sastopami ar akuzātīva nozīmi, piem., Zb. XVIII 391, 464, 472 (blakus *jius* 477), — slavu ietekmē?

Limbažos, Liepupē, Lādē, Pālē u. c. *mumš, jumš,* Susējā FBR VII 142, Bārbelē XVIII 13 u. c. *mùms*^{2}, *jùms*^{2}, Dundangā *mums*^{2}, *jums*^{2}, Barkavā, Dagdā, Vārkavā, Sēlpilī, Neretā, Dignājā, Biržos u. c. (Becenbergeram l. c. 163) *muñs, juñs,* Praulienā, Lazdonā u. c. *mu'ñs, ju'ñs* — senie datīvi (Und. PS. 51, II formu *mumus* sastop vēl kâ akuzātīvu) vai instrumentāļi, kâ arī lei. *mumùs, jumùs* Būgas Aist. St. 137 (akcenta ziņā pieskaņojušies akuzātīviem ar *-ùs*) vai *mumìs, jumìs* (par ko Būga l. c., Kuršaitis Gr. 850., 854.-6., 858., 864. §, Jaunis Gram. 102, Becenbergers Spr. d. pr. L. 75, Po(r)žezinskis Изв. III 1130, Lesk.-Brugm. 302, Daukša Kat. 154 u. c.), — arī *mums, jums* Daukšas Kat. 142 un Kuršaiša Gr. 859. § — lietoti ar akuzātīva nozīmi galotņu *-us, -is* dēļ, kas atgādina akuzātīvu; par to arī Arumā Unters. 50 skk. un Spechts Zsl-Ph. XII 202 sk.

353. §. **Par daudzskaitļa lokātīvu.** *mūsuos, jūsuos* — pareti sastopami (piem., RKr. XVII 100 un 142, te tâpat kâ Cirgaļos ar *û,* Trikātā un Smiltenē ar *ù,* BB XII 236) ir vēli jauninājumi (ar ģenitīvu pamatā) tâpat kâ lei. dial. *mūsuosè,*

jūsuosè. Bīlensteinam LSpr. II 82 arī *mumīs, jumīs* (kâ lei. *mumysè* Kuršaiša Gr. 864. §), blakus akuzātīvam **mumis*, **jumis*, tâpat kâ daudzsk. lok. *avîs* blakus daudzsk. akuzātīvam *avis* (Torps Beitr. 39).

354. §. Divskaitļa formas. Rucavas izloksnē, kur jūtama neliela lei. valodas ietekme, sastop divskaitļa formas *mūduį* „mēs abi", *jūduį* „jūs abi", ģen. *mūduju, jūduju*, dat. *mūdujiem, jūdujiem*, par ko Mūlenbachs Изв. VIII 1, 78; sal. lei. *mùdu, jùdu*.

355. §. 3. personas vietniekvārds. a) Kâ dažās lei. izloksnēs vecāko *jis* „viņš" aizstāj *añs* „tas" = sl. *onъ* (par ko Grūnentāls Изв. XVIII 4, 133[2] un N. van Veiks Apr. Stud. 116 sk.), tâ arī la. izlokšņu lielākajā daļā (rakstu valodā, lejz. izloksnēs un augšz. izlokšņu rietumu apgabalā) *viņš* (siev. dzimtē *viņa*), ko loka[198—199]) rēgulari kâ *į̆o*-celmu, aizstāj austrumizloksnēs vēl paglābušos *jis* „viņš". Pronōmena *viņš* vecākā nozīme ir „tas" (v. = *jener*), tâ (kâ atribūts!), piem., vēl tādos savienojumos kâ *viņā laukā* u. c. Bēnē FBR XVI 148, augšz. *viņi sàti*[2] „tālākie kaimiņi" Biržos XII 82, *viņa nakts* Tdz. 45130, 1, *viņā kalna galiņā* BW 150 var., *viņā pulciņā* 281, 2, *viņā saulē, viņpus* u. c., skat. arī ME s. v. *viņš*, Kauliņa rakstu BB XII 237 sk. un Mūlenbacha datus Latv. gr. 166. un 168. §; Kalupē FBR XVIII 43 arī *viņūs* (daudzsk. ģen. = „kaimiņu") *gùš*[2], *sàta*[2] u. c. — Varbūt šis la. *viņš* ir rada ar pr. winna „ārā" un sensl. *vьně* „ārā" (ja ar *ь*<*i*; par la. *viņš* un sensl. *vьně* sakaru ir domājis arī Brugmanis Demonstr. 110[1], bet nav pie šā uz-

[198—199]) Tāmnieku izloksnēs daudzsk. dat. beidzas arī ar *-ms*: *viņ̨ms* Zūrās, Užavā, Dundangā u. c., *viņims* Popē, Jūrkalnē u. c., (ar *u* no *mums, jums*) *viņums* Ugālē FBR VII 26. — Lībiskajā Svētciema izloksnē viensk. nōminātīvu *viņč* lieto ar v. *es* nozīmi, piem., *viņč bi sagâzes*[2] *kuôki*[2] *krustim šķ̨ęrsim* FBR XV 75 „es waren Bäume kreuz und quer zusammengefallen".

skata palicis); šai gadījumā *viņš* sākumā būtu nozīmējis apmēram ko „ārējais", pie kam būtu saprotams arī paplašinājums ar *-i̯o-*.

b) Gandrīz visās austrumizloksnēs (Latgalē, Lubānā un Alūksnē Austrumvidzemē un Dignājā, Biržos u. c. Sēlijā) sastop vēl veco *jis*[200]) „viņš" (ar *j-* laikam pēc citu locījumu parauga, kâ viensk. datīva *jam* u. c., kâ arī lei. *jis* [dial. arī *is* LitMnd. I 37]; sal. lat. un go *is* u. c.), siev: dzimtē *jèi*[2] no **jī* (par šo formu sal. Zommera rakstu IF XXXVI 225[1]) = lei. dial. *jỹ* Jušk. 721 (s. v. *jis*), *jī* (rakstīts: gie) Volterim Списки населённыхъ мѣстъ Сувалкской губерніи, 313 un 315, kas, kâ aizrādīts Слблт. Эт. 143 skk., radies no *jí* (dial. Jušk. l. c. arī *jý* pēc *tó* u. c. parauga, un *tó* pēc *geróji* u. c. parauga), no kam neuzsvērtā pozicijā *ji*; 1732. gada latviešu gramatikā Kön. St. I 193 tai vietā *jā* (sal. sensl. *ja-že*) līdzīgi kâ *šā* 360. § b. Vietniekvārdu *jis* loka tâpat kâ *šis*, skat. 360. § skk., tâ vīr. dzimtes viensk. ģen. *jùo*[2] < **jā* = lei. *jõ*, siev. dzimtes *jùos*[2] < **jās* = lei. *jõs*; vīriešu dzimtes viensk. dat. *jam*, siev. dzimtē *jài*[2] = lei. *jám*, *jaĩ* (te blakus arī la. *jei* Mag. XIV 2, 191 un Zb. XVIII 236, saskaņā ar 59. §, domājams, no **jii̯*, sal. *šii̯* 362. §); vīr. un siev. dzimtes viensk. ak. *jù*[2] (Barkavā, Preiļos, Varakļānos u. c.) < **juo* = lei. siev. dz. *ją̃*, sensl. *jǫ* (tâ kâ, piem., la. *tùo* tâpat kâ lei. *tą̃* ir reizē vīr. un siev. dzimtes, tad la. valodā vīr. dzimtes formu **jī* [= lei. *jĩ*] ir aizstājusi siev. dzimtes forma **juo*); vīr. un siev. dzimtes viensk. instr. *jû* Barkavā, Preiļos, Varakļānos u. c. : lei. vīr. dzimtes *juõ* < *júo*, siev. dzimtē *ją́*; vīr. un siev. dzimtes viensk. lok. *jamâ* Biržos, Susējā, Barkavā, Varakļānos, Kalupē u. c. (blakus *imâ* Ciblā vai *jimâ* Zvirgzdinē, Kārsavā, Krāslavā, Sk. Do. 14 un 89): lei. vīr. dz. *jamè* un (piem., Daukšas Post. 341, 3) *jime* (sensl. *jemь*), siev. dz. *jojè*, sal. 364. §; vīr. dzimtes daudzsk.

[200]) Vismaz pa daļai tur blakus arī *viņš*, piem., Zb. XVIII 236.

nōm. *jī*, siev. dzimtes *juos* = lei. *jiẽ, jōs;* vīr. un siev. dzimtes daudzsk. ģen. *jū* Zb. XVIII 239 u. c. (= lei: *jų*) vai *jùs*[2] Kārsavā, Kaunatā, Preiļos u. c. resp. *jûs* Varakļānos, Barkavā u. c. < **juos*, sal. *tuos* 366. §; vīr. dzimtes dat. un instr. *jīms* 1732. g. gramatikā Kön. St. I 193 (= lei. datīvam *jiems*, sensl. *jimъ*) vai *jīm* (= lei. dial. *jiem* LChr. 369, 4)> *jiṁ* Barkavā u. c., siev. dzimtes *juom* (= lei. dial. *jóm* Lesk.-Brugm. 305), kam blakus ar saīsinājumu *joṁ* Varakļānos vai *jaṁ* Barkavā FBR XIII 30; vīr. dzimtes daudzsk. ak. *jûs*, siev. dzimtes *juôs* Varakļānos, Barkavā u. c. : lei. vīr. dzimtes *juõs* jeb *júos*, siev. dzimtes *jõs* Jauņa Перев. грамм. 144 vai *jós, jas*; vīr. dzimtes daudzsk. lok. *jamûs* Barkavā, Varakļānos u. c. vai *jimûs* Sk. Do. 35, Zvirgzdinē, Pildā resp. *imûs* Ciblā, siev. dzimtes *jamuôs* Barkavā u. c. jeb *jimuôs* Sk. Do. 18 u. c. resp. *imuôs* Ciblā — jauninājumi pēc viensk. lokātīva parauga, skat. 369. §; sal. par to arī Brugmaņa Grdr. II[2] 331 un J. Šmita Neutra 43[2].

Pas. VII 138 (no Maltas Latgalē) lasāms: ...*divi oklas muosys. itī muosys* (šās māsas)..., *jī*...*vīna ar ūtru lomuojās*. Ja tas tâ pareizi uzrakstīts, tad te vēl ir sieviešu dzimtes divsk. nōm. *jī* < **jie* (un *itī* < **itie*), sal. lei. *jiẽdvi*. Un arī Fil. mat. 102 no Atašienes ir minēts *jì*[2] (bet kâ substantīva atribūts, kâ liekas, ar demonstrātīvu nozīmi; ja uz to var paļauties?) un *it'ì*[2] ar siev. dzimtes divsk. nōminātīva nozīmi.

356. §. **Par personu vietniekvārdu lietošanu.** a) Pie „verbum finitum" atbilstošais personas vietniekvārds katrā ziņā liekams tikai tad, ja tas ir uzsvērts vai ja no verba galotnes skaidri neizriet persona. Parasti vēl ļoti bieži lieto tīro verba formu bez vietniekvārda, piem., *àizmygu*[2] Zb. XVIII 240; *īmam pa ceļu* 242; *ka ìl'eiśśi*[2], *to jimšu* 246; par to arī Bīlensteins LSpr. II 264 sk. un Mūlenbachs Latv. gr. 286. §.

b) Abu skaitļu nozīmē lietojamais refleksīvais vietniek-

vārds — tâpat kâ piederības forma *savs* — kâ leišu, slavu, āriešu u. c. valodās attiecas arī uz 1. vai 2. personu, ja tā ir (kaut arī tikai loģiskais) teikuma subjekts, piem., *man jàgādā par sevi* u. c., par ko Bīlensteins Handb. 662.—667. §, Mūlenbachs Latv. gr. 163. §, Delbrüks Grdr. III 477 skk. un Brugmanis Grdr. II² 2, 396 skk. — Pie refleksīviem verbiem refleksīvais vietniekvārds dāžreiz sastopams kâ pleonasms, piem., *sev vìetiņas meklêtiês* BW 2468 u. c., par ko Mūlenbachs l. c. 163. § un Trautmanis Apr. Spr. 271.

b) **Piederības vietniekvārdi**

357. §. a) La. *mans, tavs, savs* (refleksīvforma visām trim personām, sal. 356. § b), ko rēgulāri loka kâ *o*-celmus, pirmkārt, atbilst lei. *mānas, tāvas, sāvas* Kuršaitim Gr. 886. §, Becenbergeram BGLS 167, Brükneram AfslPh. XIII 566, Daukšam Post. 4, 21, 28, 31, 5, 5, 6, 23, 36 u. c., Bistroņam 31, 33 u. c. Leišu un latviešu **manas* ir jauninājums (kam pamatā viensk. ģen. **mene* 344. §) baltu pirmv. **majas* vietā (= pr. *mais*, sensl. *mojь;* sal. arī lat. *meus*) **tavas*, **savas* (blakus ģen. **teve*, **seve* 344. §) ietekmē = gr. (Homēra) τεός, ἑός, itaļu pirmv. **toy̯os*, **soy̯os*, av. *hava-*, par ko Brugmanis Grdr. II² 2, 403 skk. un arī Persons IF II 243. — Par la. dial. *muns*, (*tuvs, suvs*) skat. 345. §; par dial. *tevs, sevs* un augšz. *tavs, savs* blakus *tovs, sovs* skat. 45. § c 4. — Nepazīst šos piederības vietniekvārdus Liepupē u. c. FBR VIII 72, Limbažos IV 92, Lādē XI 76 un Pālē XIV 64, kur tos aizstāj atbilstošie personu vietniekvārdu datīvi, piem., *man tęs*.

b) Āzvīķu (FBR IX 105), Rucavas un Nīcas izloksnē — kâ leišu valodā — lieto ģenitīvus *mana, tava, sava* (= lei. *mano, tavo, savo*) kâ nelokāmus piederības vietniekvārdus, piem., *mana kumelins* BW 9084 (no Nīcas), *tava* (vai *tavu*) *ātru dabu* (Nīcā), *sava kājas* (Rucavā). Te pieder arī paer

touwe loudis Und. Ps. 3, 16, manne atczes 24, 5 un manne auszes 69, 13, ja touwe un manne jāuztveŗ kâ *touŗa* resp. mana. Ģenitīva *paša* priekšā *mana, tava, sava* kâ piederības vietniekvārdi, šķiet, ir visiem latviešiem, piem., *mana paša pẽdas* (RKr. VII, 332. mīkla) u. c., un pēc tā ar atrakciju arī siev. dz. *manas, tavas, savas* siev. dz. *pašas* priekšā, piem., *manas pašas tikumiņš* (dzirdēts Embūtē), *tovas pošas meîta, muna poša dâls* u. c. Lizumā, skat. FBR I 5, *tavas pašas vaina* u. c. Mūlenbacham IF XIII 234 un Latv. gr. 111. Sal. ar to sav. dial. *mīnes selbes* u. c. Behāgeļa Geschichte d. deutschen Sprache[4] 410. §.

c) Kâ nelokāmus piederības vietniekvārdus lieto (kâ leišu valodā) ģenitīvus *mūsu, jūsu, viņa, viņas* (viensk.) un *viņu* (daudzsk.). — 16. un 17. gadsimteņa tekstos (kam vācu autori) sastop arī deklinētu *mūss* un *jūss*, piem., viensk. lok. *jūsā valuodā* (Mancelim Post. I 36), sal. pr. **nōuss*, siev. dz. *nousā* un ioūs, siev. dz. iousā, un lei. *mūsàsis, mūsóji, jūsóji* Kuršaiša Gr. 983 un Lit.-deu. Wörterb. s. v. *jūsàsis* (kur tikai *jūsóji* atzīst par parastu) un Becenbergera BGLS 167 skk. No tautas valodas autoram pazīstams tikai latg. vīr. dz. viensk. dat. *myusam* Zb. XVIII 417.

d) Noteiktās formas ir latviešu valodā tagad ļoti retas (piem., viensk. dat. *savajam* BW 32464, 2 var.). Bet Adolfi gram. 42 min *manais, tavais, savais, mūsais* (*mūsaiš* Gramzdā FBR IX 104), *jūsais*, kas saskan ar lei. *manàsis, tavàsis* utt. (Kuršaiša Gr. 982. §). Tagad to vietā lieto (skat. 134. § b 2 un 133. §) atvasinājumus ar *-ējs* vai dial. *-ijs* (arī noteiktā formā): *manējs, tavējs, savējs, mūsējs* (vai *mumsejs* Umurgā), *jūsējs, viņējs* (formas ar *-ijs*, piem., Sausnējā BB XII 237, Lizumā RKr. XVII 100, Alūksnē l. c. 134 un 140 un Ērgļos), piem., *gar mūsēju namdurim* BW 2109, *saņęm abas mazā rùokas savējâs* Etn. III 80 u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 146, 9. un 162. §.

358. §. **Piederības vietniekvārdu lietošana.** a) Pasīvo divdabju priekšā piederības vietniekvārdi var aizstāt atbilstošā personas vietniekvārda ģenitīvu, piem., *ne tã* (proti: *dziêsma*) *mana pamanîta* BW 15; *dziêsma mana padziêdâta* 957, 1 (bet vēlāk turpat: *manis jaûna padziêdâta*); *ne tiẽ mani nùosẽdẽti* 23863; *tavi duoti lakatiņi* 34837 u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 162. §.

b) Refleksīvo piederības vietniekvārdu[201]) *savs* lieto arī ar citu nozīmi: („paša") *labâk mani tàutas rãja nekâ savi bãleliņi* BW 1010 u. c.; („īpašs, sevišķs") *bet sava lìeta tur ir* Mūlenbacham Latv. gr. 110; („zināms, kāds") *àiziet savs laiks; tu vêl... dzîvuosi savus gadus trîs* u. c. Mūlenbacham l. c.; („cits") *tę̃us*[2] *a*[e]*bâm viênc, bet ęs ešu savas mà*[e]*tes*[2] Ērgļos FBR XIV 127; par to arī Nīdermanis KZ LI 31.

c) **Norādāmie vietniekvārdi**

359. §. *tas* un *šis* lokāmi šādi.

	Vīr. dz.		Siev. dz.	
		Vienskaitlis		
nōm.	*tas*	*šis*	*tã*	*šĩ*
ģen.	*tà*	*šà* vai *šĩ*	*tàs*	*šàs* vai *šĩs*
dat.	*tam*	*šam* vai *šim*	*tài*	*šài*
ak.	*tuo*	*šuo*	*tuo*	*šuo*
instr.	*tuo*	*šuo*	*tuo*	*šuo*
lok.	*tai*	*šai*	*tai*	*šai*
		Daudzskaitlis		
nōm.	*tiẽ*	*šiẽ*	*tãs*	*šãs* vai *šĩs*
ģen.	*tùo*	*šùo*	*tùo*	*šùo*
dat.	*tiẽm*	*šiẽm*	*tãm*	*šãm* vai *šĩm*
ak.	*tuõs*	*šuõs*	*tãs*	*šãs* vai *šĩs*
instr.	*tiẽm*	*šiẽm*	*tãm*	*šãm* vai *šĩm*
lok.	*tuos* vai *tais*	*šuos* vai *šais*	*tâs* vai *tais*	*šâs* vai *šais*.

[201]) Kâ tāds *savs* dažreiz neattiecas uz subjektu, bet uz citu kādu

360. §. **Par viensk. nominātīvu.** a) La. *tas*[202]), *tā* (no kam neuzsvērtā pozicijā *ta* Ancē, Piltenē, Zlēkās; sal. lei. *ta*) līdz ar lei. *tas*, siev. dzimtes dial. *tō* (Слблт. Эт. 144 un Jušk. 721 s. v. *jis;* te un Spechtam 209 arī *tó* pēc *geróji u. c.* parauga) un sensl. *tъ*, siev. dzimtē *ta* ir jauninājumi ar *t-* atkarīgo locījumu ietekmē, salīdzinot tos ar vecākām formām skr. *sa, sā*, gr. *ὁ, ἡ* un go. *sa, sō*. — Lielākajā augšzemnieku daļā (Apukalnā, Alūksnē, Alsviķī, Augulienā, Gulbenē, Bērzaunē, Liezērē, Vestienā, Liepkalnē, Vietalvā, Daudzesē, Secē, Sēlpilī, Piksterē, Sunākstē, Susējā un tālāk uz austrumiem līdz pat slavu valodu apgabalam, skat. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 164) *tas, tā* vietā ir jauninājumi *tis* (tai vietā *tys* Praulienā, Lazdonā, Biržos un Latgalē), siev. dzimtē *tī* > *tei*, pie kam *tis* (šī forma Fil. mat. 79 minēta arī no kursiskās Saldus izloksnes), *tī* > *tei* blakus ģenitīvam *tà* > austr. *tuo*, siev. dzimtē *tàs* > austr. *tuos* radās pēc to attieksmju parauga, kādas ir ģenitīvam *šà* > austr. *šuo* un austr. *juo*, siev. dzimtē *šàs* > austr. *šuos* un austr. *juos* ar viensk. nominātīvu *šis*, siev. dzimtē *šī* > augšz. *šei*, austr. *jis*, siev. dzimtē *jei*. Kâ aizrāda Kauliņš BB XII 237, Sausnējā sastop vīr. dzimtes *tas* („retāk“ *tis*) blakus siev. dzimtes *tī* („reti“ *tā*); līdzīgi ir Skrīveŗos FBR VIII 105 vīr. dz. *tos* blakus siev. dzimtes *tei* jeb *tā* un Pļaviņās 90 vīr. dzimtes *tàs* blakus siev. dzimtes *tī*. Tâtad siev. dzimtes *tī*, liekas, radies agrāk nekâ vīr. dzimtes *tis*, kas varbūt izskaidrojams ar siev. dzimtes viensk. nominātīva blaku formām *šī* un *šā*. — Pārējie locījumi no šā *tis* (*tys*), *tī* > *tei* palaikam patur savas vecās formas (piem., Alūksnē

teikuma locekli, piem., *svaiņi... nuocẽluši muļķīti nuo savas... ķèvītes* LP III 32; *katram savs krusts jàņẽs*.

[202]) *tas* tiek lietots arī ar nekatras dzimtes nozīmi, piem., *tas ne'kas, nùo tam, tùo es zinu* u. c.; turpretim *šis* — tikai savienojumā *līdz šim* un korrelātīvi ar *tas: ne šis, ne tas; šis tas*. Bez tam izloksnēs: *izdzierdis šū* Pas. IX 56; *šuo zinājis* 78.

ģen. *tuo, tuos,* dat. *tam, tai* utt.), un sevišķi reti ir tādi jauninājumi kâ viensk. dat. *tim* Becenbergeram l. c. 38 (seko drīz pēc iepriekšēja *šim!*) vai latg. viensk. ģen. *t'ei* (< **tī*) Zb. XVIII 264 pēc viensk. ģenitīva *šī* > augšz. *šei* parauga.

b) *šis* (kâ pr. schis), *šī* (no kam *ši* Zlēkās FBR VII 51) ar *š-* no citiem locījumiem (piem., ģenitīva *šà, šàs* = lei. *šiõ, šiõs*) aizstāj senākus **sis, *sī* = lei. *šis* (un — ja nav kļūda — pr. *sis* 1× II katech.), siev. dzimtē dial. (Becenbergera Lit. Forsch. 1) *šy* (no kam neuzsvērtā pozicijā *ši*), sensl. *sь*, siev. dzimtē *si*; sal. arī go. *himma* „šim", lat. *cis* u. c., skat. Brugmaņa Grdr. II² 2, 321 sk. un Pedersena Pron. démonstr. 12 skk. un Hitt. 50. — Dažās izloksnēs *šis* vietā (skat. 99. § g) arī *šiš* un Skrīveŗos FBR VIII 105 *šos* (ar *o* < *a*) savienojumā *šos tos* (citādi *šis*); *šī* vietā arī *šā* (pēc ģenitīva *šàs* u. c. parauga) Ev.² un Skaistkalnē FBR XVIII 13, sal. lei. dial. *šió* LitMnd. I 3, kas var būt radies no *šiój(i)*.

c) Ar siev. dzimtes viensk. nōminātīva nozīmi ir arī *tài*², *šài*² Alsviķī FBR XIX 128 (te blakus *tei* < *tī* vai *tuo* < *tā* un *šei*), Neretā 97 (te blakus *tęî, šęi*) un Lejasciemā IV 51 (te blakus *tºà*² < *tā*) un Zemzarei Lejasc. 137; liekas, ka šās formas var salīdzināt ar pr. *stai,* quai un lat. *quae*; salīdzināt šās formas ar lei. *tóji, šióji* liedz tas, ka la. valodā *tas* un *šis* ar noteiktām galotnēm citādi gandrīz nav pazīstamas, sal. vēl 365. un 366. §.

361. §. Par viensk. ģenitīvu. *tà* (Valmierā, Raunā, Drustos u. c.; *tā* Kūdumā FBR XI 42 blakus *šâ*², Mazsalacā, Gramzdā, Skrundā, Dundangā u. c.) = lei. *tõ*, sal. 223. §. Blakus *šis* ir ģen. *šā* > austr. *šuo* (= lei. *šiõ*) Manceļa Post. I 5, Mazsalacā, Lizumā, Vecpiebalgā, Gulbenē, Ļaudonā, Sausnējā, Sēlpilī, Dignājā, Kaunatā u. c. (ar *à* Raunā, Cirgaļos u. c., ar *ā* Pūrē FBR XIV 49 blakus *kâ*² „кого") jeb *šī* Adolfi gram. 45 (blakus *šā*), Sātiņos, Vārmā, Smārdē u. c. (ar *ī* Īvandē, Zlēkās un Gramzdā); ģen. *šī*: nōm. *šis* = ģen. *tā* : nōm. *tas,* skat. Brük-

nera rakstu AfslPh. III 259. Siev. dzimtes forma *tàs* (tâ Valmierā, Raunā, Drustos u. c.; ar *ā* Kūdumā blakus *šâs*[2], Skrundā u. c.) līdz ar lei. *tōs* un gr. τῆς ir forma ar nōmināLu galotni (tâpat arī vīr. dz. *tà*); līdzīgi arī *šās* Und. Ps. 50, Mazsalacā, Lizumā, Ļaudonā, Sausnējā, Sēlpilī u. c. (ar *à* Raunā, Cirgaļos u. c., ar *ā* Bīlensteina LSpr. II 91) = lei. *šiōs*, kam blakus jauninājums *šīs* Adolfi gram. 46 (blakus *šās*), Ancē, Zaļeniekos u. c. (ar *ī* Gramzdā, Īvandē u. c.); ģen. *šīs*: viensk. nōm. *šī* = ģen. *tās* : nōm. *tā*.

362. §. **Par viensk. datīvu.** *tam* (ar *-am̂* FBR IV 75) = lei. *tám* (veclei. arī *tamui*; sal. arī sensl. *tomu*), blakus pr. stesmu, kasmu, skr. *tasmāi* u. c.; par *tom-: tosm-* Specht's LitMnd. II 105 un Hirts Handb. des Urgerm. I 11[1], un par pilno galotņu saīsinājumu skat. 224. §. Tâpat *šam* (Zb. XVIII 243, Krāslavā, Kaunatā, Lubānā, Ļaudonā, Grostonā, Cesveinē, Lizumā, Jaungulbenē, Vestienā, Kalsnavā, Odzienā, Pļaviņās, Vecumniekos, Piksterē, Neretā, Mazsalacā, Mag. XIII 3, 68 u. c., ar *-am̂* Biržos FBR XII 82 līdz ar siev. dzimtes *šaî*) = lei. *šiám*, kam blakus ir *šim* (Adolfi gram. 45 blakus *šam*, Īvandē, Krūtē, Vārmā, Kūdumā, Cirgaļos, Drustos, Raunā, Mazbrenguļos u. c.); dat. *šim* : viensk. nōm. *šis* = dat. *tam* : viensk. nōm. *tas*; sal. tomēr arī pr. schismu un go. *himma*. Siev. dzimtes *tài* ir gluži kâ lei. *taī* un gr. τῇ darināts pēc nōmināLās deklinācijas parauga; tâpat *šài* (Valmierā, Raunā, Drustos, Lizumā, Sausnējā u. c., ar *aî* Biržos) = lei. *šiaī*, kam blakus *šiį* Padurē BW 12187, 1, Pērkonē FBR XVIII 130, Snēpelē 27, Bēnē XVI 148, Vērgalos > *šī* (ar *ī* Puzē XX 23) : nōm. *šī*, līdzīgi kâ *tai* : nōm. *tā*. — No *tai*, šai neuzsvērtā pozicijā radies *tei* Baltinavā FBR XI 135 (ar *eî* IV 75), *šeî* Krustpilī, no kam tad arī tāmn. *tę̃*, *šę̃* (Ugālē VII 26, Sarkanmuižā VIII 113 un 126) > *tę* Zlēkās VII 51 (te blakus *šiję*, ar *ij* no viensk. lokātīva, skat.

364. §; tâ arī Lestenē XV 26 blakus *tam, tai* dažkārt dzird lokātīva *tainā* ietekmē radušos jauninājumus *taînam*[2], *taînai*[2]).

363. §. Par viensk. akuzātīvu un instrumentāli. *tùo* (Valmierā, Raunā, Drustos u. c.; *tuõ* Siguldā, Ādažos, Smārdē, Vānē, Vārmā, Skrundā, Gramzdā u. c.) atbilst lei. vīr. un siev. dzimtes akuzātīvam *tą̃* (lei. vecos tekstos un dial. vēl *tan*, ko min, piem., Gaigalats Lit. Mitt. V 41 sk., Bechtelis LLD III, XLIX skk., Kuršaitis Gr. 915. § un Jaunis Gram. 104; dažās žemaišu izloksnēs vēl šķiņ vīr. dzimtes akuzātīvu no siev. dzimtes akuzātīva, skat. FBR XVII 162), sensl. *tъ*, *to*, skr. *tam*, *tām*, gr. τόν, τήν u. c., un tâpat arī (ar instrumentāļa nozīmi) lei. vīr. dzimtes instrumentālim *tuõ* (kam blakus *túo*, skat. Слблт. Эт. 144 sk.) un siev. dzimtes *tą̀* vai austrumlei. *tú*, skat. Слблт. Эт. 145; ar instrumentāļa nozīmi šai formai Valmierā būtu gaidāma stieptā intonācija, bet, tâ kâ parasti viensk. akuzātīvs bija sakritis ar instrumentāli, tad akuzātīvu *tùo* tur tagad lieto arī ar instrumentāļa nozīmi, un otrādi — Siguldā u. c. instr. *tuõ* arī akuzātīva nozīmē. Daudzās augšz. izloksnēs, skat. FBR III 50, VI 98 sk., VIII 16, IX 144, XI 10, 111, XII 82, XIII 30, XVII 89, 132, XX 143, RKr. XVII 109 vēl šķiņ akuzātīvu *tùo*[2], *šùo*[2] (un *kùo*[2]) no instrumentāļa *tuô*, *šuô* (un *kuô*, skat. par to FBR XIV 69). — Tâpat tagad *šùo* (ar *ùo* ap Valmieru u. c.; *šuõ* Smārdē, Popē, Īvandē u. c.) atbilst lei. vīr. dzimtes instrumentālim *šiuõ*, siev. dzimtes *šią̀* un siev. dzimtes akuzātīvam *šią̃* (pr. schan) un aizstāj (gluži kâ pr. schan) arī pirmatnējo vīr. dzimtes akuzātīvu **sì* resp. (vēlāk) **šì* (kas varbūt vēl paglābies austr. adverbā *šèileik*[2] „ap šo laiku" RKr. XV 139, ar *šei-* no *šī-*) = lei. *šį̃*, sensl. *sь*, kas arī viegli izskaidrojams. Siev. dzimtes ak. *šī*, kâ aizrādīts FBR VI 56 (pareizi?), sastopams Īvandē un Sarkanmuižā VIII 132 (sal. pr. siev. dzimtes schin Senpr. val. 172. §), un *šijuo* BW 6138, 2 var. no Gramzdas, kas atgādina pr. schian

un sensl. *sijǫ*, bet radies laikam analoģiski blakus lokātīvam *šijā* (skat. 364. §).

364. §. **Par viensk. lokātīvu.** Lei. *tojè* atbilst la. *tai* (Adolfi gram. 44, Dundangā, Kandavā, Nīcā, Matkulē, Jaunpilī, Smārdē, Dobelē, Piksterē, Druvienā, Sausnējā u. c.; ar *ài* Raunā, Blīdienē u. c., ar *aî*[2] Strutelē, ar *aî* Alūksnē, Lizumā, Lejasciemā, Augulienā u. c., ar *âj* Praulienā, Lazdonā u. c.) vai *tā* (Ancē, Adolfi gram. 44, BW 127, 2 no Kuldīgas, Mag. VIII, Nr. 42 un 58 no Kabiles, Tdz. 41852 no Sarkanmuižas), kas sākumā bija tikai siev. dzimtē, bet tagad arī vīr. dzimtē, sal. 227. §, kur parādīts, ka arī vīr. dzimtes nōmeni viensk. lokātīvā pārjēmuši siev. dzimtes galotnes. No *tai* neuzsvērtā pozicijā radies *tę̄* (Ugālē, Sarkanmuižā u. c.) > *tę* (Zlēkās, Rojā, Zūrās, Sasmakā u. c.). Līdzīgi (tagad arī vīr. dz.)*šai* (Adolfi gram. 46, Saldū, Kalsnavā, Ļaudonā, Bērzaunē, Līksnā u. c., *šài* Raunā u. c., *šoî* < **šai* Drustos, *šâj* Praulienā, Lazdonā u. c. un neuzsvērtā pozicijā radies *šę̄* Ugālē un Sarkanmuižā) vai *šā* (Adolfi gram. 45) = lei. *šiojè*. Sastopams arī *šių* BW 31768, 7, Pērkonē un Vērgalos vai *šī*[203]) (Adolfi gram. 45, BW 12187, 1; 20787; 156, 5; 841 var., Rēhehūzenam Mag. XX 2, 27 un Becenbergeram Spr. d. pr. L. 76 sk., Jūrkalnē, Ēdolē, Nīcā, Smārdē; ar *ī* Puzē un Sabilē, ar *î*[2] Kandavā, Sātiņos u. c.) blakus nōminātīvam *šis, šī*, līdzīgi kâ lok. *tai, tā* blakus nōminātīvam *tas, tā*. Bez tam sastop arī *tajā* (Vecpiebalgā, Gramzdā, Zvārdē u. c. un Bīlensteina LSpr. II 407 sk., kur blakus minēts arī *tājā*) un *šajā* (Sausnējā u. c.), kas radušies varbūt, kontāminējot *tai* resp. *šai* un *tā* resp. *šā*, un laikam arī noteikto adjektīvu viensk. lokātīva (ar *-ajā)* ietekmē. *šajā* vietā sastop arī *šijā* Gramzdā FBR IX 105 un **šijai* > *šije* Īvandē VI 56 un Snēpelē XVIII 27 vai *šiję* Zlēkās VII 51; *šijā* ir blakus *šis*, līdzīgi kâ *tajā*: *tas*. — Pirmat-

[203]) Pēc šā parauga laikam arī lok. *tî* Baltinavā FBR XI 135.

nējā vīr. dzimtes forma tagad ir lietojama arī ar siev. dzimtes nozīmi, proti, *tamī* (Adolfi gram. 44, te minēta tikai kâ maskulīna forma, Baldonē, Burtniekos, Valmierā, Trikātā, Raunā u. c.; runā ar *-ī* vai *-î*, skat. 280. §), *tamā* (Birzgalē Mag. XIII 2, 52, Jaunatē, Augstrozē, Kūdumā, Suntažos, Mālpilī, Drabešos, Ķeipenē, Cirgaļos, Adulienā, Grostonā, Sēlpilī, Dignājā, Līksnā, Zb. XVIII 245, Smelt. 6 u. c. un — blakus *tamajā* — Sunākstē FBR XVI 53 un ar augšz. *o* < *a* Baltinavā) jeb (pēc nōminātīva *tis* resp. *tys* parauga, skat. 360. § a) *timā* resp. *tymā* (Kaunatā, Bērzpilī, Baltinavā, Volterim Мат. 137, Zb. XVIII 239, Sk. Do. 18, BW 9294) un *šamī* (Stendera Gramm.[2] 215 u. c.; tai vietā *šamiê* Lizumā RKr. XVII 101, kur šī forma kâ maskulīna nostatīta blakus siev. dzimtes formai *šamâ*, taču turpat ir minēta arī kāda siev. dzimtes forma *šimiê*), *šamā* Mag. XIII 2, 52, Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 13, Krāslavā u. c. vai *šimī* (Adolfi gram. 45, kur tas minēts tikai ar vīr. dzimtes nozīmi, Baldonē, Iecavā, Valmierā, Mazsalacā, Raunā, Cirgaļos u. c.) resp. *šimā* > *šymā* LP VI 944, Sk. Do. 37, Mag. XIV 2, 180, Volterim Мат. 79, Kaunatā, Krāslavā u. c. Vispirms laikam radās *tamī*, *šamī* resp. *šimī* no **tami*, **šami* resp. **šimi* nōminālo viensk. lokātīvu (ar *-ī*) ietekmē (sal. vecleišu iamije Becenbergera BGLS 168), no kam — vispirms laikam ar siev. dzimtes nozīmi — pēc viensk. lokātīvu ar *-ā* parauga varētu būt radušās blaku formas *tamā*, *šamā* resp. *šimā*. Vairāk skaidrojumu ir iedomājamām formām **tami*, **šami* resp. **šimi* : *-i* vai nu no *-in*, sal. skr. *tásmin*, vecleišu *jamimp(i)*, *šventamimpi* u. c. Becenbergeram l. c. 252 un Daukšas Post. 274, 1 (par to Leskīns Decl. 47 un 116 un AfslPh. III 502, Vīdemanis Handb. 82 un Zolmsens KZ XLIV 215 sk.), vai no *-i*, sal. av. *aētahmi*, gr. krēt. ὀτιμι, sensl. *tomь* (kur *-ь*, protams, var būt radies arī no *-in*), vecleišu *jamip*, ko gan varētu būt ietekmējušas arī formas *savip*, *tavip*, *manip*, un otrādi — formu *savimpi* u. c. varbūt ietekmējis *jamimpi*

(par to Zubatijs IF VI 286 sk. un arī Brugmanis Grdr. II² 2, 363, Brükners AfslPh. III 279 skk. un Osthofs MU II 8 sk.), vai arī no *-eñ* resp. *ėn* (kas eventuāli nōminālo lokātīvu[204]) ietekmē varētu būt nostājies vecāka *-in* vai *-i* vietā), sal. lei. *tamè, šimè* vai *šiamè* (vecos tekstos arī *šemi* Becenbergeram l. c. 168 ar *še-*<*šia-*), *tamę-jeg* Daukšas Post. 226, 9, 259, 4, 335, 19 jeb *tamę-jag* 252, 31, 255, 34, 356, 13 (ar *ę* Daukša šeit apzīmē tiešām nāsālu *e*), žem. *geramę̇ń-jė* u. c. Jaunim Gram. 114, Būgam KSn. 160 un Becenbergeram BB X 313 (par to Becenbergers BB XV 294, Po(r)žezinskis Сборн. Форт. 615 skk., Bechtelis LLD III, LXXIII sk. un Trautmanis Apr. Spr. 264). Gluži droši spriest par la. formām nav iespējams; par to vēl Spechts ZslPh. XII 216, Stangs Balticoslavica II 356, Pētersens KZ LXVI 240 un van Veiks Arch. Phil. IV 47 skk.

Blakus — abām dzimtēm — lieto *tanī* (Adolfi gram. 44, Manceļa Post. I 1, Zaļeniekos, Inčukalnā u. c.), *šanī* (Adolfi l. c. 46 un Mežamuižā FBR XII 17 blakus *šinī*) vai *šinī* (Manceļa Post. I 7, Vadakstē, Sesavā, Līvbērzē, Apšupē, Inčukalnā u. c.), — kas laikam ir formu *tan* LLD II, VII lpp., *šan* vai *šin* (Stenderam Gramm.² 215 un Rēhehūzenam Mag. XX 2, 27; par šām formām ar *-n* skat. 317. §) un *tamī, šamī* vai *šimī* kontāminējumi, sal. Brūknera rakstu AfslPh. III 283; citādi par to Becenbergers BB XV 294 skk., ar ko vienis prātis Zubatijs IF VI 283. — *tanī* vietā sastop arī *tanā* Pas. VIII 341 (no Latgales; pareizi?) un Bēnē FBR XVI 148 ar citu viensk. lokātīvu *-ā* vai *tanai* Ceļi IV 70 ar citu viensk. lokātīvu *-ai*; no *tanā* + *tā* ir laikam radies *tānā* Blīdienē FBR XVI 101 (te arī *šānā*).

Beidzot *tainī* Sesavā, Džūkstē, Lestenē u. c. no *tanī* + *tai*, no

[204]) Sal. no lokātīviem atvasinātos daudzsk. ģenitīvus naktiį̄ių *dienojęjų* Daukšas Post. 357, 14—15, viensk. ģen. widuriįėio 317, 2 un 4, viensk. nōm. dąguiėiis 228, 5, 233, 28, 272, 36, daudzsk. instr. virszuiėiomis 277, 36 u. c., tāpat arī viensk. lok. *toję-g* 335, 33.

kam tad *tainā* Ceļos IV 70 un Lestenē ar citu viensk. lokātīvu *-ā*.

365. §. Par daudzsk. nominātīvu. La. *tiẽ* (no kam neuzsvērtā pozicijā *tę* vai *ti* Zlēkās FBR VII 51 un Zūrās), *šiẽ* atbilst lei. *tiẽ, šiẽ* (par cirkumflektētajām lei. formām skat. Слбл т. Эт. 143 skk. ar literātūras norādījumu). Pirmbaltu **teí* (sal. arī pr. tennei un daudzsk. datīvu *steimans*, kas ļauj iedomāties bijušu daudzsk. nominātīvu **stei*; bieži lietota priekš substantīviem ar *-ai*, forma **stei* varēja tikt pārveidota par *stai*) — salīdzinot ar sensl. *ti* (blakus daudzsk. datīvam *těmъ*!), gr. dōr. τοί un go. *þai* — varbūt senāka **tai* vietā formu **šei*, **(j)ei* ietekmē, sal. sensl. *si* (blakus daudzsk. datīvam *simъ!*) un senīru *é*, skat. IF XXXIII 125 līdz ar norādīto literātūru un LtT II 289 (**tei* : *tās* = **jei*, **šei* : **jās*, **šįās*; sal. arī viensk. nominātīvu *tis* pēc *šis, jis* parauga 360. §); Pedersens Tocharisch 59 gan arī tocharu B formām *cey* vai *cai* „šie" iedomājas kādu senāku **tei*. — Lībiskajā Lādes izloksnē FBR XI 76 tai vietā arī *tiei, šiei* (= lei. *tiẽji, šiẽji?*). — Vecākajos nelatviešu autoru sarakstītajos tekstos, kas arī citādi bieži ir kļūdaini, uz sieviešu dzimtes substantīviem attiecinātais *tie* diez vai varētu būt pareizs; citādi par to Spechts KZ LX 261 sk. un 264 sk.

Siev. dzimtes *tās, šās* (Kūdumā, Mazsalacā u. c.; *šàs*[2] Lizumā, Sausnējā u. c.; arī *šīs* Gramzdā, Rudē u. c. un Adolfi gram. 46, blakus viensk. nominātīvam *šī*, gluži kā *tās* blakus viensk. nominātīvam *tā*) ar stiepto intonāciju — salīdzinot ar lei. *tōs, šiōs* ar senu cirkumfleksu (sal. daudzsk. nominātīvu *rañkos* u. c.) — varbūt *tiẽ, šiẽ* ietekmē (bez tam jāiegaumē, ka siev. dzimtes nōmeniem daudzsk. nominātīvā un akuzātīvā ir līdzīga galotne; bet daudzsk. ak. no *tā* skan rēgulāri *tās*); te vēl atbilst skr. *tāḥ*, go. *þōs* u. c.

366. §. Par daudzsk. ģenitīvu. la. *tùo, šùo* (tâ Valmierā, Raunā, Drustos u. c.; ar *uõ* Gramzdā, Īvandē, Skrundā u. c.,

austr. Naujenē ar *û*<*uô*) = lei. *tū, šiū* (par la. *-ùo* : lei. *-ū* skat. 230. §), gr. τῶν u. c., blakus speciāli pronōmināliem pr. steison, sensl. *těxъ*, skr. *tḗṣām*, senīsl. *þeira* u. c. — Par (vecos tekstos) *tuos*>latg. *tùs*[2] (Baltinavā u. c.) jeb (Līvānos u. c.) *tûs* skat. 316. § b; par šā *tūs* izplatījumu skat. V. Rūķes rakstu FBR XIX 165 sk. — Ar noteiktā adjektīva izskaņu: *šuojuo* (= lei. *šiūjų*) BW 10232, 1.

367. §. Par daudzsk. datīvu un instrumentāli. *tiẽm, tām* (tâ Valmierā, Raunā, Drustos, Bīlensteinam LSpr. II, 378. § u. c.; ar lauzto intonāciju Krumbergam, Alūksnē u. c.), *šiem, šām* (Adolfi gram. 46, Cirgaļos, Drustos, Mazsalacā, Lizumā, Sausnējā u. c.; blakus siev. dz. *šīm* Īvandē, Bīlensteinam l. c. II 92) laikam ir senās divsk. formas, gluži kâ lei. dial. *tíem, tóm* resp. *tám* Lesk.-Brugm. 303 sk. un Kuršaiša Gr. 918. § (Dusetās *tām)*; la. *tām*, lei. *tóm* resp. *tám* laikam ir senie divsk. datīvi[205]), la. *tâm*, lei. *tām* — divsk. instr., sal. 231., 233. un 255. §. — Vecos tekstos un izloksnēs ir vēl vecās daudzsk. formas *tiems, šiems, tāms, *šāms, šīms* (piem., LLD II 2, 9, 13, 14, 15, 24, 4, Und. Ps. 31, 3, Ev., Manceļa Post. I 18, Kuršu kāpās, par ko Bekers BB XXVIII 270 sk. un Becenbergers Spr. d. pr. L. 56, 76 un 122, ar stiepto intonāciju Zlēkās, Zūrās, Dundangā, Sarkanmuižā, Īvandē u. c.) : lei. dat. *tíem(u)s, šíem(u)s, tóm(u)s, šióm(u)s*, siev. dzimtes instr. *tomìs, šiomìs*. Bārtā senos instrumentāļus *tiemis* Becenbergeram l. c. 123 (sal. sensl. *těmi;* par to Spechts KZ LX 272 sk.) un *tāmis* lieto arī ar datīva nozīmi, sal. 231. un 255. §. — 16. gadsimteņa tekstos (skat. St. balt. I 110 skk.) un 1732. g. gramatikā (Kön. St. I 189 skk.) *tiems* lietāts arī ar siev. dzimtes nozīmi, gluži kâ lei. dial. *tíem(u)s* (par to Spechts KZ LVI 264 skk. un LX 254 skk. un Gerullis-Stang 44), pr. *steimans*, sensl. *těmъ, těmi,*

[205]) Po(r)žezinskis Изв. III 1133 vēl šķiŗ datīvu *tóm* no instrumentāļa *tõm*, kāmēr Dusetās formu *tām* lieto arī ar datīva nozīmi.

go. *þaim* u. c.; tāmiskajā Popes izloksnē, kâ aizrāda L. Krautmane FBR XVI 124, sastop ar siev. dz. nozīmi ne tikai *tiẽms, šiẽms,* bet arī daudzsk. nōminātīvu *tiẽ, šiẽ* un daudzsk. akuzātīvu *tuõs, šuõs,* kamēr vienskaitlī tur šķiņ formu *tã* no *tas* utt. — **ei* formās la. *tiem(s),* lei. *tíem(u)s* un pr. *steimans* — blakus sensl. *těmъ,* go. *þaim* u. c. — ir radies līdzīgi **ei* nōminātīvā **tei* 365. §. — Blakus *tiem(s)* arī *tims* (LLD II 2, 16 u. c., Und. Ps. 1, 6 u. c., Ev., Sārnatē, ar *iṁ* Zūrās, ar *iṁ*[2] Popē FBR XVI 124) resp. *tim* (Vendzavā, Piltenē, Užavā, Tārgalē, Rindā, Zlēkās u. c.; *t'im* Krāslavas un Preiļu austrumizloksnē), varbūt nōminālo formu ar *-im(s)* ietekmē 231. §; vai ar *i* no *ie,* par ko 60. resp. 61. § (sal. lei. *tìms* Kuršaiša Gr. 911. § un Šleichera Handb. I 33, te blakus *vìns* „1"), gluži kâ tāmn. *tęm* Rojā un Zlēkās un austr. *tom, šim* Krāslavā un *šoṁ* Biržos radušies, saīsinoties no *tiem, tām, šīm, šām.* Līdzīgi arī *šim* Krāslavā un (te ar *iṁ)* Biržos ir *šiem* vietā.

Lestenē FBR XV 26 *taîniem*[2], *taînām*[2] radies pēc viensk. lokātīva *tainā* 364. § parauga.

**tais,* **šais* vietā (sal. lei. *taĩs, šiaĩs,* skr. *tāiḥ,* av. *tāiš)* Kuršu kāpās (par to Becenbergers l. c. 76 un 123), Rucavā, Nīcā, Bārtā un Pērkonē ir jaundarināti vīr. dzimtes instrumentāļi *tiẽs, šiẽs* ar *ie* laikam nōminātīva un datīva ietekmē (*tiẽs* : *tiẽ* = *ratis* 233. § : *rati* u. c.).

368. §. Par daudzsk. akuzātīvu. Par la. *tuõs, šuõs* = lei. *tuõs, šiuõs* Слблт. Эт. 144 sk. skat. 232. §; tiem blakus pr. *stans,* schans, sensl. *ty,* skr. *tān,* gr. krēt. τόνς, go. *þans* u. c. — Siev. dzimtē *tãs, šãs* (piem., Cirgaļos, ar *à*[2] Lizumā, Sausnējā u. c., ar *ā* arī Manceļa Post. I 3 u. c.; tai vietā *šīs* Adolfi gram. 46 u. c.) = lei. *tõs, šiõs* (Arumā Unters. 83 un Jauņa Перев. грамм. 137, kam blakus arī *tós* Tiž. II 470 u. c.) Слблт. Эт. 144 sk., sal. skr. *tāḥ* u. c. un 256. §.

369. §. Par daudzsk. lokātīvu. Par la. *tuôs* (no kam, prokli-

tiski saīsinoties, *tos* Zlēkās FBR VII 51), *šuôs* (Drustos, Druvienā, Kalsnavā, Sausnējā, Blīdienē, Und. Ps. 37, 6 u. c. un ar austr. *ū*<*uo* Lejasciemā, Alūksnē, Augulienā, Vecgulbenē u. c.) un lei. *tuosè, šiuosè* — blakus sensl. *tĕxъ, sixъ*, skr. *tẽṣu* u. c. — skat. 234. §. Par atbilstošajām siev. dzimtes formām *tās* (Adolfi gram. 44, Mag. VIII, Nr. 1926, BW 32633, 1, ar *â* Blīdienē, ar *â*[2] Stendē, Matkulē, ar austr. *uô*<*â* Alūksnē u. c.; tai vietā proklitiskas saīsināšanās kārtā radies *tas* Zlēkās), *šās* (Adolfi l. c. 46 un Sausnējā; Matkulē un Adolfi l. c. arī *šīs*, pie kam Adolfi l. c. 45 lokātīvu *šīs* min arī ar vīr. dzimtes nozīmi, kas skaidrojams ar vīr. dzimtes viensk. lokātīvu *šī* 364. §; daudzsk. lok. *šīs* : viensk. lok. *šī* = daudzsk. lok. *avīs* : viensk. lok. *avī*) un lei. *tosè, šiosè* (skr. *tāsu* : sensl. *tĕxъ, sixъ*) skat. 257. §. — *taîs* (ar siev. dzimtes nozīmi minēts RKr. XV 52 no Drustiem, no Ārlavas, Remtes, Vecpiebalgas autoram — laikam gan tikai nejauši — pazīstams tikai ar siev. dzimtes nozīmi, Dobelē u. c. abām dzimtēm), *šaîs* (RKr. XV 52 no Drustiem minēts tikai ar siev. dzimtes nozīmi un Bīlensteina LSpr. II 91 tikai ar vīr. dzimtes nozīmi; citur utriusque generis): viensk. lok. *tai, šai* 364. § = daudzsk. lok. *sievās* : viensk. lok. *sievā* u. c., sal. Leskīna Decl. 118. No *tais, šais* proklitiskā pozicijā *tẽṣ, šẽṣ* Ugālē FBR VII 26 un Sarkanmuižā VIII 126, no kam *tẽs* Zlēkās VII 51 un Rojā XIII 78. — Bez tam ir vīr. dzimtes *tajuos, šajuos* un siev. dzimtes *tajās, šajās* Dzirciemā Etn. IV 40, Snēpelē u. c., vīr. dzimtes *šijuos*, siev. dzimtes *šijās* Ivandē FBR VI 56, Gramzdā IX 105, Snēpelē XVIII 27, Vērgalos, siev. dzimtes *tîs* Baltinavā XI 135, abām dzimtēm *šiịs* Pērkonē XVIII 130, *tanīs* (Mežamuižā XII 18, Zaļeniekos u. c.; Adolfi gram. 44 tikai siev. dzimtes), *šinīs* (Mežamuižā pie Bauskas, Adolfi l. c. 45 sk. u. c.; vīr. dzimtes *šinīs* Manceļa Post. I 17), *tamîs* (Raunā, Valmierā u. c.; Adolfi l. c. 44 vīr. dzimtē), *šamīs* (Stendera Gramm.[2] 215), *šimīs* (Stenders l. c., Mazsalacā; vīr. un arī siev. dzimtes Raunā u. c.), vīr. dzimtes

tanuos, siev. dzimtes *tanās* Bēnē FBR XVI 148, vīr. dzimtes *tānuos*, *šānuos*, siev. dzimtes *tānās*, *šānās* Blīdienē 101, vīr. dzimtes *tainuos*, siev. dzimtes *tainās* Lestenē XV 26, vīr. dzimtes *tamuos*, siev. dzimtes *tamās* Cirgaļos, Mazsalacā, Mazbrenguļos, Mālpilī, Bīriņos u. c., vīr. dzimtes *šamuos*, siev. dzimtes *šamās* Skaistkalnē, Lizumā, Mag. XIII 2, 57 u. c., austr. vīr. dzimtes *tymûs* Bērzpilī u. c., siev. dzimtes (austr.) *tymuos* Zb. XVIII 428 u. c., vīr. dzimtes *šimuos* Cirgaļos, Turaidā u. c.> austr. *šymûs* Kaunatā un Kosovska Gram. 13, siev. dzimtes austr. *šymuos* Kosovskim l. c., vīr. dzimtes *tamajuos*, siev. dzimtes *tamajās* Sunākstē FBR XVI 53 ir jauninājumi blakus viensk. lokātīviem *tajā*, *šajā*, *šijā*, *tî*, *šiį*, *tanī*, *šanī*, *šinī*, *tamī*, *šamī*, *šimī*, *tanā*, *tānā*, *šānā*, *tainā*, *tamā*, *šamā*, *tymā*, *šimā*, *tamajā*; arī *taînijâs*[2] (siev. dz.) Sīpelē liek iedomāties senāku viensk. lokātīvu **tainijā*. — Lībiskajā Skultes izloksnē *tiemas*, *šiemas* un Vainižos XIV 92 *tiēmas*, *štiēmas* (ar *-as* no *-uos* resp. *-ās*) ar *-ie-* no datīviem *tiem*, *šiem* un nōminātīviem *tie*, *šie*.

370. §. **Kâ lietājams *tas*.** a) *tas* lietājams kâ v. *der* (par ko Brugmanis Grdr. II[2] 2, 312 skk. un 314 skk. un Delbrüks Grdr. III 499 skk.) ar dažādām norādāmās enerģijas pakāpēm un zīmējas uz ko patlaban redzamu vai dzirdamu: *kam tã baznīca upītes malã?* BW 3686; *eita ... skatîtiês, kùo tãs vistas kladzināja* 2584; *kuõ tiẽ mũsu suņi rẽja viņā priẽžu cẹkulã?* (Mülenbacham DJ III 36); *dziêdi tu, gailīti, ar tùo kaũla dẹguniņu!* BW 2465; *ai, upīte ..., kas tãs tavas krasta malas ... tricinâs?* 381.

b) Anaforiski: *vanagam asi nagi, tas nùoķêra ciẽlaviņu* BW 2589; *man ... ķēvīte bija, ar tùo ķēvīti* 2165; *mīļu Mãŗu, tùo kavẽju, tã netapa baznīcai* 1183; *klausîtiês, vaj i[r] mana tâ dziêdãja; ne tã mana tâ dziêdãja, ne ...* 539, 1; *kas vaĩnîgs,*

tas baîlîgs; tẽvam neduôšu, tam ciêtas rùokas; mãtei, tài duôšu 1574, 2.

c) Preparātīvi: *kad tài bija vìegla dìena, mazu bẽrnu mãmiņai?* BW 3355, 1; *vài tiẽ akli, cìema puĩši, ka tiẽ mani neredzẽja?* 468; *kur tiẽ dzima, staltiẽ* (var.: *stalti*) *vĩri?* 1147; *tã, kas klâtu aîcinãja, tã ìedeva* ... 5036; *labs tas darbiņš, kas padarîts; tã ir nelaime, ka* ...

d) Dažreiz tas stāv tieši kāda nōmena priekšā, ja ar to grib apzīmēt kādu klausītājam pazīstamu jēdzienu (pamatā te laikam preparātīvā nozīme): *es tecẽju pìe tàs savas mãmulītes* BW 3249; *tà nabaga Aĩndreja man žẽļ; saîgies* ... *nùo tà vẽja vanadziņa* 2589, 2; *jùo tiẽ ļàudis daũdz runãja, jùo es niẽka nebẽdãju* (Mūlenbacham DJ III 37).

e) Dažkārt — varbūt vācu ietekmē — *tas* lietojams gandrīz ar noteiktā artikula nozīmi: *tu gribi bût tas labais, bet es laî ęsmu tas suns* (Mūlenbacham DJ III 37); *nùo visiem bẽrniem Jañcis man tas mīļâkais* turpat; *tã jàu ir tã nelaîme, ka mẽs* ... (Mūlenbacham Latv. gr. 114). Ģermānisms ir varbūt arī *tas uņ tas* „ὁ δεῖνα", piem., *laî* ... *viņas pavęduot līdz tài un tài muĩžai* LP VII 619; tomēr arī latg. *tù i tù* Zb. XVIII 249.

f) Korrelātīvs *tas — tas* sastopams, piem., BW 3256: *tùo celiņu rîtã gãju, tùo celiņu vakarã.*

Par to arī Mūlenbachs DJ III 29 skk. un Latv. gr. 167. § (ar citiem piemēriem).

371. §. Kâ lietājams *šis*. Pirmatnējo nozīmi sastop vēl tādos visiem latviešiem kopējos savienojumos kâ *šai pusẽ, šùodìen, šùonakt, šùogad, līdz šim* u. c. Parasti vietniekvārdu *šis* tagad dzīvajā tautas valodā ļoti bieži[206]) šai nozīmē aizstāj 372. § minētie salikumi ar *tas*.

---

[206]) Bet ne vienmēr un visur, sal., piem., *šĩ skaistã spalva* LP VI 937; *viņa ratiem pienãca vĩrs; šis nùopìrka* ... (Mūlenbachs Latv. gr. 168. §) u. c.

b) Atstāstāmajā izteiksmē *šis* aizstāj 1. un 2. personas vietniekvārdus: *šà tę̃vam ęsuõt trîs dę̀li* LP VI 938; *šùo putnu nu šis ęss atrads* turpat; *šà vęcâkie ... brãļi ... ęsuõt šùo nùokavuši* 944; *vinč teice, ka šis* (teicējs) *bràukšis* (Sausnējā BB XII 237), kamēr *v. t.*, ka *vinč br.* nozīmē, ka braucējs ir cita persona, ne stāstītājs; *vucyns ... atsoka: šam łobs kažũks* Zb. XVIII 243; *jī soka: nu, īškūšš ... pazavārt, kas ta šam t'ī iraida* 256; *jei soka: nâ, nadūškūt'a, šam iraida sowys ūłys* 263. Bet kur pārpratumu nav, formu *šis* te var aizstāt arī *viņš* resp. austr. *jis*, piem., *lùdzis mātei, laî tã viņam siẽvu pārvęstu* LP VI 374; *šîva jũ* izromiejusia Zb. XVIII 262.

c) Sausnējā un Vietalvā, kâ aizrāda Kauliņš BB XII 237, *šis* ir 3. pers. vietniekv., runājot par klātesošiem, piem., *kam tu šajā naklausies?; vinč nanųęsliecęs šãs nabučuojs.*

d) Lizumā RKr. XVII 100, Valmierā u. c. *šis* zīmējas uz patlaban minētām personām, pret kurām runātājs izturas nievīgi: *lielijâs sūdzę̀t, bet kùo nu šis izsūdzę̀s! voj nùo šà kam baîles!* RKr. XVII 100; *kas ta šim duôs!* (dzirdēts Valmierā).

e) Sausnējā un Vietalvā BB XII 237, Lizumā RKr. XVII 100 sk., Valmierā u. c. ar daudzsk. *šiẽ*, siev. dz. *šãs* apzīmē klāt neesošus mājiniekus, piem., *kùo ta šie tagad dara?* (dzirdēts Valmierā); citi piemēri Kauliņam BB XII 237.

372. §. Formas, kas aizstāj vietniekvārdu *šis*. Formu *šis*, norādot uz ko tuvumā esošu, tagad ļoti bieži (sal. 371. § a) aizstāj šādi salikteņi: *šitas* vai pēc noteikto adjektīvu parauga *šitais* resp. augšz. *šitis* > *šytys* (no kam Biržos FBR XII 82 arī *šyts* blakus viensk. datīvam *šytajam* u. c.), Sausnējā BB XII 237, Lizumā RKr. XVII 101, Mazsalacā, Skultē, Krimuldā, Mālpilī, Adulienā, Liezērē, Jaungulbenē, Sēlpilī, Ilūkstē u. c., sal. lei. *šìtas;* arī *štas* (Ērgļos, Cirgaļos, Valmierā, Igatē, Kūdumā, Limbažos u. c.; sal. lei. *štaĩ*) > *šķas* Smiltenē, Raunā u. c.; tad vēl *šitanais* Valkā vai *šitęnais* Krimuldā u. c. (sal. pr. *tāns*,

daudzsk. tennei) un austr. arī *itis* resp. *itys* Gulbenē, Alūksnē, Apukalnā, Lubānā, Zvirgzdinē, Varakļānos, Bērzpilī, Ludzā, Kaunatā, Līksnā u. c., skat. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 15 (arī, kâ liekas, siev. dzimtes divsk. nōm. *itī* < **itie* savienojumā *it'ī rūkys* „šās abas rokas" Fil. mat. 102 no Atašienes un *itī muosys* „šās abas māsas" Pas. VII 138; sal. lei. dial. *ìtas* Būgam РФВ LXVII 241 un LChr. 376, 24, 380, 45, 383, 7 u. c.; kâ *šitas : šis*, tâ laikam *itas : *is* = lat. un go. *is*, kā vietā tagad *jis)*, sal., piem., *par itū naudu* Zb. XVIII 260. Šās formas loka kâ *tas* resp. *tis* vai (izjemot nōminātīvus *šitis, itis, štas, šķas)* kâ noteiktos adjektīvus, sal., piem., datīvus *šitam* vai *šitajam*, siev. dzimtē *šit(aj)ai*, daudzsk. *šit(aj)iem* utt. Lizumā RKr. XVII 101.

373. §. ***tâds, šâds.*** *tâds* (> austr. *tuôds* Līksnā, Vārkavā, Viļakā, Balvos u. c.), *šâds* (pēc nozīmes *šâds* un *tâds* savā starpā šķiras tâpat kâ *šis* un *tas)* blakus adverbiem *tâ, šâ*, skat. 215. §. — Kur runā ne *tâ*, bet *taî*, tur ir arī *taîds (tâda* vietā), par ko 215. §, Becenbergers BB XXIV 322 sk. un V. Rūķe FBR XIX 170 sk. Formas *šâds* vietā saka *šitāds* Sausnējā BB XII 238 u. c. resp. *štâds* Rūjienā, Jaunpiebalgā u. c. > *šķâds* Smiltenē FBR XVI 163 jeb (austr.) *ituôds* Alūksnē RKr. XVII 142 u. c. resp. *itaîds* (piem., eś itajds leîs Zb. XVIII 258). *šâds* turas (blakus *šitâds* u. c.) savienojumā ar *tâds; šâds—tâds* (visbiežāk daudzskaitlī) ir lielāko tiesu ar nievīgu nozīmi, skat. piemērus Kauliņam BB XII 238, Bīlensteinam Handb. 676. § un Mūlenbacham Latv. gr. 169. §. Arī *tâds* pats par sevi var būt ar nievīgu nozīmi, piem., *tâds ar tâdu* U; citi piemēri Mūlenbacham l. c. — Šie vietniekvārdi var būt arī adjektīvu priekšā, piem., *viņš ir tâds baîlîgs, tâds gudrs puīka.* Dažreiz *tâds* var būt arī ar nenoteiktā *kâds* nozīmi (skat. 384. § c), piem., *dzîvuojis tâdu* (parastāk: *kâdu) laīku itin miêrā* (Mūlenbacham l. c.), sal. jau minēto *viņš ir tâds baî-*

lîgs. — Loka šos vietniekvārdus kâ nenoteiktos adjektīvus. — Biržos ME ir *toâ'duįs* — liekas, noteiktā forma, sal. *boltuis* 325. § b; tā vietā Kaldabruņā FBR XVII 63 *tā'duiš* ar neskaidru *-š* blakus tādiem adjektīviem kâ *boltais.*

374. §. ***pats.*** Rakstu valodā tagad loka formu *pats,* siev. dzimtē *pati* (= lei. *pats,* kam blakus arī *patis,* piem., Lit. Mitt. V 133, siev. dzimtē *patì),* sākot ar viensk. ģenitīvu, kâ *įo-* resp. *įā*-celmu, tâtad viensk. ģen. *paša* (lei. *pāčio* blakus *patiēs),* siev. dzimtē *pašas* (= lei. *pačiōs),* dat. *pašam* (= lei. *pačiám,* kam blakus substantīvēts *pāčiui*), siev. dzimtē *pašai* (= lei. *pāčiai)* utt. Blakus sastopamas arī vecākas un jaunākas formas: vīr. dzimtes viensk. nōm. — augšz. *pošs* Pas. IX 481; siev. dzimtes *pati* (ar *-i* no *-í,* sal. skr. *dēvī* u. c., un **patī* formas **patnī* vietā, sal. lei. *vieš-patni* LChr. 255, 40, skr. *pátnī,* gr. πότνια un Joh. Šmita Neutra 44, laikam pēc vīr. dzimtes *pat(i)s* parauga) vietā *ē*-celmu ietekmē arī *pate* (Nīcā, Bukaišos, Līvbērzē, Iecavā, Birzgalē, Viesītē u. c. Kurzemē, Lielvārdē, Ogrē, Meņģelē, Skrīveŗos, Liepkalnē, Piebalgā, Cirgaļos, Palsmanē, Lizumā, Sarkaņos, Ļaudonā, Lubānā, Alūksnē, Gulbenē u. c. Vidzemē un — blakus *pati* 1732. g. gramatikā Kön. St. I 191; turpretim *pati* Adolfi gram. 45, Valmierā, Mazlaicenē, Kārsavā u. c.) vai — pēc pārējo locījumu parauga — *paša* (Barkavā, BW 1458, 2; 1994 var.; 13234, 10, Zb. XV 211 sk., Kosovska Gram. 14 u. c.) resp. *poša* (Biržos, Dignājā, Preiļos, Kaunatā, BW 13234, 16, Zb. XVIII 238, Mag. XIV 2, 191 u. c.; par *o* : *a* skat. 45. § b un 46. § c); vīr. dzimtes viensk. ģen. (blakus *paša)* — *patis* Kosovska Gram. 14, *pat'iś* Kalupē FBR XVIII 43 (tâ kâ rakstu valodas *i* priekš *-s* augšzemnieku dialektā citādi ir zudis, skat. 38. § c, tad *i* te ir pārjemts no tādiem ģenitīviem kâ *aćiś* Kalupē 41, kur tas savukārt ienācis no tādām formām kâ *muot'iś* < *mātes),* augšz. *pāet's* Lazdonā u. c. IX 144 < **patis* (= lei. *patiēs)* jeb *pat'a* Zb. XVIII 336 un

353, Smelt. 4, *patę* Susējā VII 143, Kaldabruņā XVII 64 u. c. (izskaņa te laikam no ģenitīviem *manę, tevę, sevę* 344. §); siev. dzimtē *(pašas* vietā) *pates* Skaistkalnē u. c. XVIII 13 jeb austr. *pat'es* (Kön. St. I 191) > līb. izloksnēs *pats* (ne *pac!*) Lādē XI 76 un Dzirciemā Etn. IV 40;

vīr. dzimtes viensk. dat. (formas *pašam* vietā) — (izskaņa no *i*-celmu viensk. datīva, skat. 277. §) *patim* (Adolfi gram. 45 blakus *pašam*, LLD II 26, 32, Und. Ps. 20, 18 un 46, 32, Ev., BW 4976, 11; 8669, Zb. XVIII 285[207]) un XVI 135 un 169, Kosovska Gram. 14, Pas. VII 484 u. c.), *pāe't'iem* Lazdonā u. c. FBR IX 144 vai austr. *patîm* (ar *î*<*iê*) Susējā VII 143; siev. dzimtē (formas *pašai* vietā) *patei* Skultē, Lādē, Skaistkalnē u. c., BW 4945, 4 var. > *pāe't'êi* Lazdonā u. c. FBR IX 144;

vīr. dzimtes viensk. ak. un instr. (formas *pašu* vietā, sal. lei. instr. *pačiù*) — *pati* (= lei. *pāt̨i*) Und. Ps. 10, 29 (rakstīts: patte) un 79, LLD II 8, 29, Stendera Gramm.[2] 59, Manceļa Post. I 271, Zb. XVIII 271 un 302, Kosovska Gram. 14, Aulejā FBR XII 38, Pas. IV 83, BW 13250, 7; 22084, 1; 33646, 3, *pāe't'i* Lazdonā u. c. FBR IX 144; siev. dzimtē (formas *pašu* vietā = lei. *pāčią*) *pati* (blakus nōminātīvam *pate*) BW 15887, 2, Pas. IX 204, Smelt. 7 (blakus *poti* 8) > *pat* Dzirciemā Etn. IV 40;

vīr. dzimtes viensk. lok. (formas *pašā* vietā) — *patī* (= lei. *patyjè* Adolfi gram. 45 (blakus *pašā*) un BW 14047 var., *patie* 14047 var. (vai *pāe't'ie* Lazdonā u. c. FBR IX 144) > austr. *pat'ī* Aulejā XII 38, Vārkavā, Preiļos, Zb. XVIII 276, BW 16119, 4; 22981, 1 vai (austr.) *pat'iê* Kalupē FBR XVIII 43 ar *ie* no *aćiê*<*acē;* siev. dzimtē (formas *pašā* vietā = lei. *pačiojè) patē* (blakus nōminātīvam *pate)* BW 14047, 3;

vīr. dzimtes daudzsk. nōm. (formas *paši* vietā) — *patis* (= lei. *pātys*) Psalmen[2] 86 b (rakstīts: pattes) > augšz. *pae't's*

[207]) Te 491 arī *pat'am.*

Lazdonā u. c. FBR IX 144 (tā pati forma te arī daudzsk. akuzātīvam; kâ *patis* var lasīt arī akuzātīvu pattes LLD II 11,11 u. c.);

vīr. dzimtes daudzsk. dat. (formas *pašiem* vietā, ko aizstāj vēl senāks daudzsk. datīvs *pašiems* Ev., sal. lei. *patíems)* — *patims* (= lei. *patìms*) LLD II 19, 2, Und. Ps. 29, 14, Ev.;

vīr. dzimtes daudzsk. lok. (formas *pašuôs* vietā = lei. *pačiuosè*) — *pāet'ies* Lazdonā u. c. FBR IX 144, sal. 285. §; siev. dzimtē (formas *pašâs* vietā = lei. *pačiosè*) — *patīs* BW 22468 (no Lubānas), senāk laikam vīriešu dzimtes, tâpat kâ viensk. lok. *patie* 14047 var., liekas, arī ir siev. dzimtes (kâ atribūts substantīviem *vestenē, pļautanā*).

375. §. Kâ lietojams *pats*. Kâ substantīvs *pats* resp. *pati* apzīmē saimnieku resp. saimnieci, sal. lei. *pats* „муж", *patì* „жена", pr. viensk. ak. waispattin „Frau", skr. *páti-ḥ* „kungs, Gemahl", gr. πόσις „laulāts draugs", go. *brūþ-faþs* „līgavainis". lat. *com-pos* „teilhaftig" u. c., par ko arī Brükners AfslPh. XXIX 435, Feists Etymolog. Wörterbuch der gotischen Sprache² 82, Frenkelis Idg. Jb. XXI 320, Pedersens Hitt. 77 skk., sal. arī lat. *ipsa* „kundze", un kr. *сам, сама*.

Bez parastās nozīmes *pats* lietojams vēl šādi: 1. piederības vietniekvārdu priekšā, piem., *viņi dzîvuo paši savâs mājâs;* 2. superlātīva darināšanai, skat. 326. §; 3. *viêns pats* (*viêna pati man māsiņa* BW 81, 1), *ne'viêns pats*; 4. lai izceltu sekojošā substantīva izteikto jēdzienu, piem., *pašā laikā; kâ man bija netrakuot nu pašā trakumā* BW 104; *līdz pašam dibinam* 1751; 5. ar nozīmi „spontāni", piem., *suņi paši rej*. Par to arī U s. v. *pats* un Mülenbachs Latv. gr. 164. §.

376. §. *tas pats* = lei. *tàs pats*; blakus (reti) arī *šis pats*, kâ *šis* : *tas*.

Aiz *tâds* lieto *pats* vai nelokāmo *pat*[208]) = lei. *pàt* (par to

[208]) Ar la. *tâ'pat* sal. nozīmē līdzīgo slv. *sǫ self*.

Brugmanis Grdr. II² 3, 997), piem., *tâdas pat ẽkas* (dzirdēts Bēnē).

d) **Jautājamie, relātīvie un nenoteiktie vietniekvārdi**

377. §. *kas* (= lei., pr. un skr. *kas*, go. *hvas* u. c.) ir deklinējams kâ *tas*, bet pronōmenam *kas* lei. un la. valodā nav daudzskaitļa un īpašas siev. dzimtes, kamēr pr. valodā ir abas šās katēgorijas. Tikai retumis arī la. valodā gadās siev. dzimtes formas: *kài tu iedevi savu grāmatu?* dzirdēts Smiltenē; *kai meitiņas daiļas auga* Janševska Mežv. ļaudīs II 33; *tai meitai pūru kala, kai deviņi bāleliņi* tautasdziesmā (autoram iesūtījis Kr. Barons). Izjēmuma kārtā arī daudzskaitlis: *jāpalīdz griêzt guovīm bietes, kuo aiz vęcās klēts pilnas bedres* Sudrabu Edžus Velnu dzinējs 65. Tâtad: viensk. ģen. *kà* (> *kâ*² Dundangā u. c. blakus *tã*, skat. 361. §) = lei. *kõ*; viensk. dat. *kam* = lei. *kám* < *kamui*, sal. arī sensl. *komu* (bet pr. *kasmu*, skr. *kásmāi*, go. *hvamma*, skat. 362. §); Biržos FBR XII 83 *kaṁ* > *kâm* Sunākstē XVI 54; viensk. ak. *kùo* (> *kuô*² Smārdē u. c. blakus *tuõ*, skat. 363. §; Plāķis Diss. 70 min *kuô*² *tu teici?* blakus atsevišķi lietātajam *kuõ*?) = lei. *kę̃*, skr. *kam;* viensk. instr. *kùo* (pēc akuzātīva parauga) sena **kuõ* vietā = lei. *kuõ* < **kúo*, pr. -ku, av. *kā* (augšz. izloksnēs, skat. FBR III 50, VI 98 sk., VIII 16, IX 144, XI 10, 111, XII 82, RKr. XVII 109, šķir tagad vairs tikai aiz prepozicijām lietāto instrumentāli *kuô*> austr. *kû* no akuzātīva *kùo*² > austr. *kù*²); viensk. lok. (rakstu valodā maz sastopams) *kamī* (sal. lei. *kamè*, sensl. *komь* blakus skr. *kásmin*) Valmierā, Trikātā, Raunā, Alūksnē u. c., *kamiê* Lizumā, *kamâ* Sunākstē, Biržos, Zasā, Varakļānos u. c., *kanī* Bēnē, Mežamuižā FBR XII 18 > *kani* Pūrē XIV 49, austr. *kimâ* Kaunatā, Pildā, Volteŗa Mat. 16, Kosovska Gram. 13 u. c. pēc blaku formu *timā* un *tamā*, *šimā* un *šamā* parauga 364. §. Nek. dzimtes viensk. nōminātīvu *ka* (= pr. *ka*, lat. *quod*, go.

hva u. c.) tagad lieto kâ saikli[209]) ar tādu nozīmi kâ v. „dass“ un arī lat. *quod* (līdzīgi, šķiet, lei. *ka* Tautos. d. IV 201, 220, 221, 241).

378. §. Kâ lietājams *kas*. a) Šis vietniekvārds, kas tagad kâ leišu valodā lietājams ar visu triju dzimšu nozīmi, vispirms der jautāšanai[210]) — un pie tam vienmēr kâ substantīvs. Jautājot ko labi nesadzirdētu, lieto akuzātīva formu *kùo*. Piemēri: *kas tiẽ tâdi? kas saldâks par mẽdu?* Jautājamam *kas* (un arī citām jautājuma formām) bieži piemetina *ta* vai (Sausnējā BB XII 238 u. c.) *t* — laikam no *tad* (piemēri BB XII 238 un no Praulienas FBR VI 99); sal. sensl. *čьto*.

b) Kâ nenoteikts vietniekvārds: *jutuse apakš kājām kùo ciêtu* LP III 14; *kas visu kùo grib darît* (RKr. VI, 1018. sakāmvārds); *cik labi, kad cilvẽks kùo mâk* (Treilanda Mat., 184. sakāmvārds); *ja kas netic, laî nāk raudzît*. Nenoteikto *kas* pastiprina ar *kaût* vai (Sausnējā BB XII 238 u. c.) *kaû* (kas var būt *kaût* saīsinājums), sal. lei. *taučiau* Becenbergera BGLS 331 (piem., *dẽls manìjis, ka tẽvam kaût kas pràtā* Mūlenbachs Latv. gr. 117); (novecojušu) *laban* vai *lab (kad jums kaslaban kùo sacîs* Manceļa Post. I 2; ak. *kuo-lab* l. c. I 128); *jeb* (*jeb kas* Bīlensteina LSpr. II 98) u. c. Nenoteikts ir arī *kas nékas* (piem., *viņi bija labi pārtikuši: bija liẽls dàrzs, kas nekas* Mūlenbachs Latv. gr. 117); par savienojuma *kas nekas* izcelšanos sal. bez Frenkeļa raksta IF XLIV 47[1] arī piemēru *kas tur bija, kas nebija ciẽlaviņas kàziņâs? cīrulītis iztecẽja saplūkâtu cẽkuliņu*. Sal. arī lei. *kur ne kur* (Kuršaitim Wrtb.

[209]) Laikam ar jautājamā pronōmena nozīmi teikumā *ka* (nepareizi *kas* vietā?) *tad tov nu... kait?* Pas. III 364 (no Dundangas). Sal. ar lei. ká bùwo czonay? „was war da?“ Rūiga Anfangsgründe einer li. Gramm. 57.

[210]) No jautājamās nozīmes radusies nenoteiktā nozīme, kâ domā, piem., E. Hermanis Sitzber. d. Bayer. Ak. d. Wiss. 1943, 3. burtn., 12. lp. Datīvu *kam* lieto arī adverbiāli ar nozīmi „kādē]“ un pat kâ saikli (= jo, ja); par to Mūlenbachs Teikumā 85.

s. v. *ne kur* un Liet. pas. II 55) = la. *kur nékur*, un *kâds nékâds* 384. § c.

c) Kâ relātīvs vietniekvārds: *tùo meîtiņu, kam gaidāmi precinieki* BW 817, 1; *tuõs bèrniņus, kam nebija...* 1872, 3; *kam bij māte, tiẽ dziêdāja* 150; *kùo tã viêna izrakstīja, tùo tã uotra izdziêdāja* 26; *kas bij laba* (proti: *dziêsma*), *tùo paņēmu* 45; *dziêdat, meîtas, kam ir lustes!* 199; dial. *âbuli bûtu kur jāieber, bet nav kamiê ìebẽrt* RKr. XVII 101.

Tikai pastiprināšanai lieto šo relātīvo *kas* ar tā nōmena atkārtojumu, uz kuŗu tas attiecas: *glîts kas glîts* (Mūlenbachs Latv. gr. 117); *jūsu dẽls kùngs kas kùngs* turpat.

d) Vispārināmā relātīvā vietniekvārda formas: *dziêdat, puīši, kùo dziêdat, kumeliņu apdziêdat!* BW 53 (līdzīgi 126); *laî darīju, kùo darīju, dziêdâdama viên darīju* 76 (līdzīgi 80, 2589 un 2812, 1); *rãjat, kungi, kùo rãdami* (var.: *kùo rãjat*) 79 var.; *duôd, mãmiņa, kam duôdama, neduôd zùosu ganiņam!* 2532; *laî bagâta, kas bagâta, priẽde, egle, tã bagâta; laî tur vai kas, man ar viņu jàsatìekas* (Mūlenbachs Latv. gr. 117).

e) Dalāmā ģenitīva priekšā *kas* nozīmē „cik(daudz)“: *ne kur likt, ... kas zẽlta* LP III 72.

Par to arī Brugmanis Grdr. II² 2, 350 skk., Delbrüks Grdr. III 510 skk., Mūlenbachs Latv. gr. 170. §, Adolfi gram. 47, Apsīšu Jākups RKr. XVII 101.

379. §. *katrs*, siev. dz. *katra* (= lei. *katràs*, siev. dz. *katrà*) lokāmi kâ nenoteikti adjektīvi; vīr. dz. viensk. nōm. arī *katars* LP VI 437 (no Valkas) un Psalmen² 24 a vai *katęrs* Und. Ps. 1, 27, 47, 22 (blakus daudzsk. ak. *katrus* 2, 1 u. c.), LLD II 2, 25 (blakus daudzsk. nōm. *katri* 2, 14 u. c.), Ev. (te blakus *katra* u. c. vienreiz arī viensk. ak. *katęru*, rakstīts: kattere; sal. *uotęrs* jeb *uotars* blakus *uotrs* 337. § b): lei. *kataràs* LChr. 377, 39 un 384, 12 un Būgam Aist. St. 71, sensl. *kotoryjь* jeb *koteryjь*, skr. *katará-ḥ*, gr. πότερος, go. *hvaþar* u. c.

380. §. **Kâ lietājams *katrs*.** Kâ jautājamais vietniekvārds tas nozīmē „kuŗš no abiem?“, tâ Sausnējā BB XII 238, Dzelzavā, Ērgļos u. c.; piem., *stāvu duōmâdama, katram* (var.: *kuŗam*) *lèkšu kamanâs* BW 17880 (līdzīgi 2290 u. c.); tad arī (kâ arī leišu valodā) „kuŗš no daudziem?“ piem., *katri cilvēki iêt?* LLD II 8, 2.

Dažkārt tas nozīmē „ikviens no abiem“, piem., *gāši atkal abi gulętu, katars sovā kamburī; gar katru pusi* (dzirdēts Pabažos); *zied âbele pret âbeli, katra kaĺna galiņā* BW 251. — Kopā ar iepriekšēju negāciju — „neviens no abiem“ (Koknesē Etn. IV 112, Lielezerē Dzimtenes Vēstnesis, 1912. g. 260. nr-ā, Zūrās u. c.), piem., *duį dêliņi, ne'katram līgaviņas* BW 460, 1; bet arī — „neviens no daudziem“, piem., *deviņi bāleliņi, ne'katram* (var.: *ne'vienam*) *līgaviņa* 460 var.

Un tâ arī pozitīvi — „ikviens no daudziem“ (rakstu valodā tagad šī nozīme[211]) ir visparastākā), piem., *katram (cilvękam) savas rūpes; kūmas, duōmājiêt, kùo jūs katris darîsiet* BW 1645. *katrs* vietā arī *ik'katrs*[212]) (vai *ik'viêns* = lei. *jiekvienas* Jušk.) un *kuŗš katrs*, piem., *tik gudrs laīkam gan bûs kuŗš katrs* Mūlenbacha Latv. gr. 118; turpretim *nùo kuŗa katra kapa* LP III 29 nozīmē laikam : „no viena vai otra kapa“.

Vecos tekstos un izloksnēs (kâ leišu izloksnēs, sal. Lesk.-Brugm. 304 un *bernýtis, katràs mìrė* Jušk. SvD, Nr. 18, 10; tâ arī *kataràs* Arumā Lit. Mund. 57) arī kâ relātīvais vietniekvārds (par ko Adolfi gram. 46 šaubās, t. i., nav dzirdējis viņam pazīstamajā Jelgavas apkārtnē): *katra* (visi varianti: *kuŗa) meîta gùodu gaida, tai*... BW 6621, 3; *tuos meitiņas, kotras* (var.: *kas*) ... 8981, 2; *kuoks*..., *katęrs* Und. Ps. 1, 27; *visims, katri* 2, 31; *katęrs*... *dzīvuo, apsmej tuos* 2, 15; *tiems,*

211) Tā ir arī lei. formai *katras* Klaipēdas izloksnē Jakobijam Lit. Mitt. I 64 un Būgam Liet. k. Žod. CXIII.

212) Par *ik* sal. 406. §.

katri LLD II 2, 14; *tie ļaudis, katri* Manceļa Post. I 2 u. c. — Par to arī U s. v. *katrs*.

381. §. *kuŗš*, siev. dz. *kuŗa* ir deklinējami kâ nenoteikti adjektīvi. Augšz. *kurs* resp. — Sausnējā BB XII 238 u. c. — *kuĩrs* vai nu saskaņā ar 86. § c = lejzemn. *kuŗš*, vai arī = lei. *kuĩrs* (siev. dz. *kurì*) no *kurìs* Lit. Mitt. V 133, Zommeram Balt. 362 u. c. La. *kuŗš* vai nu = lei. dial. *kuriàs* LitMnd. I 36, vai kâ jauninājums — kas radies pēc citu locījumu parauga no celma *kuŗa-* — aizstāj senāku *kurs* < **kuris*. Pamatā ir (par to J. Šmits KZ XXXII 401) adverbs *kur*. Šo *kur* kâ lei. (par to J. Šmits l. c. 402, Šleichers Handb. II 349 un Lesk.-Brugm. 305 sk.), tâ arī la. izloksnēs (piem., Aknīstē, skat. FBR XV 182 ar piemēriem) lieto ar relātīvpronōmena nozīmi (parallēles no citām valodām min Nīdermanis IMM 1923., 855. lp. sk. un Jensens IF XLVII 295), piem., *tys puiśeit'is, kur* BW 12174 „tas puisītis, kas"; *tas bij jūsu virsinieks, kur* 20295, 5 „... virsinieks, kuŗš; *kas tas bija, kur atjâja* Sproģis 300, Nr. 6 „... kas atjāja"; *tū... puiši, kur* Zb. XVIII 236 „... puisi, kas". Austrumizloksnēs šim *kur* dažkārt locījumu nozīmes skaidruma labad pievieno vēl vajadzīgo locījumu no *jis* „viņš", piem., *ļaud'ś, kur jū* „ļaudis, kuŗu" Zb. XVIII 372; sal. lei. *kur ji* „kuŗi" (relāt.) Lesk.-Brugm. 305. Šis *jis* vēlāk sakūst ar *kur* vienā vārdā: vīr. dz. viensk. nōm. *kuris* Pas. VI 263, VIII 293, 485 (tai vietā vēlāk *kuŕìś*[2] Zvirgzdinē FBR X 32 kâ *gudŕìś*[2] turpat 30, vai *kurỳs*[2] Pildā XIII 53 kâ *gudrỳs*[2]; *kurijis* 3× Pas. VIII 485 var būt radies no *kur-jis*), siev. dz. *kuŕèi*[2] < *kur(j)ī* FBR X 32, Tdz. 36891, Pas. VIII 167, vīr. dz. viensk. ģen. *kuruo* < **kuŗā* < **kur-jā* Pas. I 281, VIII 293, viensk. ak. *kurū* < **kuŗuo* < **kur-juo* Lubānā FBR XVII 133, viensk. lok. *kuramā* < **kuŗamā* VIII 16, XII 38, XIII 30, XVII 133, Pas. VI 262, VIII 101, IX 109 vai *kurimā* XII 448 > *kurymā* FBR VIII 16, XII 38, daudzsk. nōm. *kuriji* (radies no *kur-jī*?) Pas.

IX 320, siev. dz. daudzsk. lok. *kuramōs* < **kuŗamās* Lubānā FBR XVII 133. No Varakļāniem autoram ir minēts savienojums (nōmināt īvā) *kuŕī rūkys* „kuŗas rokas", kur *kuŕī* < **kur-jie*, domājams, ir siev. dzimtes divsk. nōmināt īvs, sal. lei. *kuriẽ-dvi*.

382. §. **Kâ lietojams *kuŗš*.** a) Kâ jautājamā forma, zīmējoties uz kādu noteiktu[213]) daudzumu (kamēr *kas* attiecas uz nenoteiktu un nezināmu skaitu): *parādiet ..., kuŗš* (var.: *kur*) *brūtei īstais brālis* BW 20295; *abi lobi, bet nezini, kuru nemt* (Lizumā RKr. XVII 101); *kuŗš, ļàutiņi, dzirdējāt?* (Mūlenbacha Latv. gr. 118); *te ir daũdz puķu; kuŗu laî es tev duodu?* turpat.

Noteiktā forma *kuŗais* (*kurìs* Apukalnā FBR VIII 45) nozīmē „cikais?" piem., *kurais tu skuolā sêdi?* (Lizumā RKr. XVII 102).

b) Ar relātīvo nozīmi: *kuŗu ...*, *tam* Manceļa Post. I 23; *trešã līdzi aîcinãja; kuŗa līdzi aîcinãja, tã pasaka mãmuliņu* BW 4993, 1; *kuŗš pũisītis čakli gãja, tas bij liēls dziêdâtâjs* 628; *tùo meîtiņu, kuŗa* (var. : *kas*) *brūte* 817; *tã meîtiņa, kuŗai ...* 4678. — Retumis noteiktā formā: *cylvāks, kurais* Pas. VIII 351; *viêns grib manu liēlu pūru, uotris — daiļu aûgumiņu; kuŗš grib manu liēlu pūru, tam ..., kuŗais — daiļu augumiņu, pìe tà ...* BW 9476.

Vispārinot: *pùš vējiņš, kuŗš pùzdams, visi pùta ...* BW 3697; *kuŗš viên tevi ìeraudzīja, visi ...* 2365.

c) Kâ nenoteikts vietniekvārds: *ik vakaru savu kuŗš* (var.: *ik kuŗš, savu* vai *katris savu*) *žūžināja* BW 2659; *dìevs tùo zina, citu gadu kur mēs kuŗa* (var.: *katra*) *dziêdâsim* 269; *kâda kuŗa dìena bija, tâdu sedzu villainīti* (Mūlenbacha Latv. gr. 119); *viņi klausījâs, kâ kuŗš spēja* turpat; *ręd̦zu, uz kurieni kuŗš ceļš iet* turpat 118. *kuŗam* („katram") *saimniekam ir*

213) Tāpēc Adolfi gram. 47 tulko *kuŗš*: „welcher unter ihnen".

divai ragavu. lei ę̂d guęu̯s savu malu kuⁱra („katra") Ērgļos FBR XIV 127. — Arī aiz jautājamām formām *kuŗš* drīzāk varētu būt nenoteikts nekâ jautājamais vietniekvārds: *kas kuŗam bę̀das bija, kad...?* BW 9876, 3; *kas tad nu kuŗam par tùo jâzin?* (Mūlenbacha Latv. gr. 118).

Tâ nereti arī noteiktā formā: *apduomājiet, kas ar juⁱms kuⁱruo tuęreiz bij* (Sausnējā BB XIV 148); *dzîvuojam, kur kurais* (Lizumā RKr. XVII 101); *kâ (nu) kurais* (Nītaurē, Ķeipenē, Carnikavā u. c.) vai *kuraiš* (Bukaišos u. c.), vai *kâ kuŗš* U; *kâds kuŗais cilvę̄ks, tâds kuŗam cilvę̄kam dìevs* (Mūlenbacha Latv. gr. 119); *runājiet nu, ļàutiņi, kùo kuŗais* (var.: *kuŗš katris*) *zinâdami* BW 8856 var.

Kâ nenoteikts vietniekvārds *kuŗš* vietā ir arī *ik'kuŗš* (piem., *ik'kuŗam... savs rãjẽjiņš* BW 2586, *kaû(t)'kuŗš* (piem., BB XII 238), *jeb'kuŗš* U un *kuŗš katrs;* Pildā FBR XIII 53 arī — *śeu̯kurs,* sal. arī XII 83.

Jāpiemin vēl latgaliskais lietojums: *vysys treis, — kura âd'a, kura šyva* Zb. XVIII 335 (līdzīgi 491).

Par to arī Mūlenbachs Latv. gr. 172.—173. § un Bīlensteins LSpr. II 97.

383. §. *kâds,* siev. dz. *kâda,* lokāms kâ nenoteikts adjektīvs. Ar *tâds* > austr. *tuôds* un *taîds* parallēli ir *kâds* > austr. *kuôds* un *kaîds* (par to V. Rūķe FBR XIX 170 sk.) > *keîds* (skat. 55. §), blakus adverbam *kâ* > austr. *kuô* vai *kaî* > *keî.*

384. §. **Kâ lietojams *kâds*.** a) Kâ jautājamais vietniekvārds: *kâda mãte mani gaida?* BW 4246, 4; *kâda dìena šuodien ir?* (Mūlenbacha Latv. gr. 175. §) „kāds ir šodien laiks?" vai arī (sal. Vakernāgeļa Synt. II 113 sk.) „kuŗa nedēļas diena?"

b) Kâ relātīvais vietniekvārds: *kâds kùngs, tâds kal̄ps.*

Vispārinot: *laî tie vẽji kâdi pùta, visi pùta...* BW 3697, 2; *puškuojies, sērdienīte, kâdu ziêdu dabûdama!* 4621; *kâds ne-*

auga... kùoks, vēji viņu purināja 4794; *dziesmīt[i] dziedu kâd[u] ęsuošu* 957 var.

c) Kā nenoteikts vietniekvārds: *bija kâds vīrs; kas jau kâds neguodîgs, drīz sêdēja kaktiņā* (Mūlenbacha Latv. gr. 120); *pêc kâdām dìenām; tur bûs kâds simts cilvęku* (par to Delbrüks Grdr. III 517[2]); *kâdu uôlekti plats; ja bûs* (pretstatā iepriekšējam *laba*) *kâda jeb ne'kâda* (proti: *dzîvuošana*) BW 206, 7.

Kâ nenoteikts vietniekvārds *kâds* vietā ir arī *kaû(t)'kâds* (piem., BB XII 238), *jeb'kâds* un (sal. *kas nékas* 378. § b) *kâds nékâds*, piem., *ezeriņš ar kâdiem nekâdiem kukainîšiem* (Mūlenbacha Latv. gr. 120); *ja bûs kâds nekâdais* BW 206, 25.

385. §. *cits*, siev. dz. *cita* = lei. *kìtas, kità*, pr. *kita-* (piem., daudzsk. ak. kittans; rada ar lei. *keĩsti* „mainīt“ Leskīna Abl. 274), piem., *laî netika citajam* (rituma dēļ parastā *citam* vietā) BW 11284. *cits-cits*, piem., *citam* (var.: *citiem*) *kāri vieglu mûžu, citu* (var.: *citus*) *gŗūti rūdināji* BW 1218; *cits àukliņas nùovijiet, cits vîzītes nùopiniet!* 7777. — *cits* (siev. dz. *cita*) — *citam* (*citai*, dat.) vai (ak.) *citu* (zīmējoties uz vairākiem; par divām personām: *viêns uotram* [dat.] vai *uotru* [ak.]): *cita citu vadījâs* BW 91; *visi brę̀c un skrìen cits caũr citu* (Mūlenbacha Latv. gr. 165. §).

Tam ir arī nozīme „dažs“[214]: *citi cilvęki ar'viênu jàutri* (dzirdēts Valmierā).

Ar laika jēdzieniem arī „nākošais“ un „agrākais“: *citu gadu vaîrs neiêšu* BW 155; *citām reîzēm dzîvuoja* (Mūlenbacha Latv. gr. 112).

Sal. arī U s. v. zits un Mūlenbacha Latv. gr. 165. §.

386. §. *dažs*, siev. dz. *daža*, blakus lei. *dãžnas* (piem., LChr. 361, 17 un Juškevičam Извѣст. X 413) un pr. kodesnimma „so

[214]) Sal. lei. *kìtas iř nesẽjęs pjáuna* Liet. sint. 45.

oft". Tā vietā arī *dažs labs*, sal. RKr. XVI 267 sk., un (reti) *dažs nédažs* (sal. *kâds nékâds* 384. § c), piem., viensk. dat. *dažam nedažam* BW 27907 var.

387. §. *viss*, siev. dz. *visa*, „весь" = lei. *vìsas*, pr. wissa- un (par to Lōrencs KZ XXXVII 264 skk.) sensl. *vьsь*. — Par nozīmi sal., piem., *visa pasaũle, visa naûda, visi šiẽ ļaudis; visā balsī; muļķītis àizgāja ar visu meiču* (Mūlenbacha Latv. gr. 179. §); *visas tavas rùokas trīc* turpat; *visas acis izraûdāju* turpat. Ar noteikto galotni: *voj tik visā vin bij?* (no Lizuma).

Sausnējā, kâ aizrāda Kauliņš BB XII 238 sk., substantīva nozīmē lietotam *visi* pieliek *nuoļi* (siev. dz. *nuoļas*).

388. §. **Negācijas formas** (par tām Delbrüks Grdr. IV 521 skk., Brugmanis Grdr. II² 3, 975 skk. Meijè Rev. VIII 174 sk., Vakernāgelis Synt. II 250 un Hermanis Sitzber. d. Bayer. Ak. d. Wiss. 1943, 3. burtnīca, 15. lp.). Apukalna, Alūksnes, Augulienas, Trapenes u. c. augšz. izloksnēs saka, piem., *neĩvîns* (resp. *neĩkas, neĩkuôds*) *nadûd* (ar austr. *na-*<*nę-*), kâ lei. *neĩ vienas* (resp. *niẽkas*) *nedúoda* un kr. *никто не даёт* (par negācijas atkārtojumu verba priekšā Matesiuss [Mathesius] Mél. off. à J. van Ginneken 79 skk. un Engerts Arch. Phil. VI 117 skk.). *nei* vietā runā *ni* > latg. *ńi* Jaungulbenē, Lazdonā, Pļaviņās, Skrīveŗos, Daudzesē, Zasā, Sunākstē, Susējā, Skaistkalnē, Neretā, Līksnā, Zvirgzdinē, Baltinavā, Bērzpilī, Barkavā, Kārsavā, Dagdā, JlgRKr. II 120, 122, 132 u. c.: *nĩvîns nadûd* Susējā u. c.; sal. pr. *niains* „neviens" un lei. *ni vienas negalėjo* Liet. pas. II 35; šis *ni* varētu būt zuduma pakāpe no *nei*. Daudzās izloksnēs, piem., Mežamuižā FBR XII 12, Bukaišos, Lestenē, Līvbērzē, Cenā, Svirlaukā, Vircavā, Svitenē, Zaļeniekos, Tērvetē, Bauskā, Iecavā, Baldonē, Olainē, Salaspilī, Carnikavā, Ādažos, Tīnūžos, Krimuldā, Lielstraupē, Jūrkalnē, Sārnatē, Vendzavā, Zūrās, Dzirciemā u. c. ir *ni* — tāpat kâ prūšu valodā — vispārināts: *nĩviens niduod;* turpretim

citās izloksnēs (ap Valmieru u. c.) un rakstu valodā ir vispārināts *ne : ne'viens neduod.* Šais noliegtajās formās uzsvērts ir pronōmens, un prepozicijas nostājas — tâpat kâ leišu un slavu valodās — starp negāciju un pronōmenu, piem., *ne nuo viena, ne par kuo;* par to V. Šulce KZ XLII 329.

Aiz *bez* nenoteikto pronōmenu var aizstāt noliegtā forma, piem., *bez ne'viena tìesneša* (RKr. VII, 848. mīkla); *bez ne'kâdām* (vai: *kâdām) pūlēm* (Mūlenbacha Latv. gr. 120), sal. 873. §.

Tikai tautasdziesmās (pantmēra dēļ) retumis negāciju pie verba neatkārto: *ne'viens saka tuo vārdiņu* BW 2912, 2; *ne'vienam tâda laime* (parasti: *nav tâdas laimes*) 4859, 2. Tagad nav vairs lietojami tādi izteicieni kâ *nav... viena (ne'viena* vietā) *laba gabaliņa* BW 4951; *es neradu... vienu (ne'vienu* vietā) *daiļu gabaliņu* Mūlenbacha Latv. gr. 374. §; *nevar kungi kuo (ne'kuo* vietā) *darīt* turpat, sal. arī 836. §.

9. Par skaitļu nozīmi deklinācijā

389. §. Vienskaitli var lietot — līdzīgi daudzskaitlim — sugas jēdziena nozīmē, piem., *âbuols nùo âbeles tâlu nekrìt; man kurpes kājiņā* BW 16956; par to Brugmanis Grdr. II² 2, 432 skk.

Ar vācu valodas praksi latviešu valoda saskan arī tādos gadījumos kâ *vęcā un jaunā derība, leišu un krievu valuoda* u. c. Mūlenbacha Latv. gr. 360. §.

Daudzskaitlis stāv vienskaitļa vietā tādos savienojumos kâ *dievs nu'pat devis jaunus dęļus* u. c. (Mag. II 2, 13, Mūlenbacha Latv. gr. 98 un Mag. III 1, 137); par to Brugmanis l. c. 434 sk. — Lautenbachs min BB XVII 283 sk. kādu „pluralis pietatis" („tikai vīr. dz."), piem., *viņi* (= viņš) *saka;*

mīļie (= mīļais tēv), *duodat man zirgu!* Līdzīgi runā Ugālē, skat. FBR VII 26. No Stienes VIII 75 minēti tādi savienojumi kâ *jounkundz*[*e*] *paš*[*i*] un *viņim tę̄*[*v*]*s miruši.*

Piemēri „eliptiskajam" daudzskaitlim (par ko Brugmanis l. c. 446 sk.): *sàimnieki* (= saimnieks ar savu ģimeni) LP VI 439 un 443 u. c. Mülenbacha Latv. gr. 98.

Locījumu salikteņos pirmajā daļā bieži svārstās starp viensk. un daudzsk. ģenitīvu, skat. 123. § a 2.

Blakus citu valodu „distributīvajam" vienskaitlim (par ko Delbrüks Grdr. V 249 sk. un Brugmanis KVG 881, 5 §) latviešu valodā ir daudzskaitlis, tâ, piem., *tautas klausījâs, cępurītes nuoņę̄muši* BW 374; *visi brīnîdamies ieplèta mutes* LP VI 685; *lai šie katris mugurām nuodīrājuot vienu sleju âdas* 688; *brāļi bijuši vienuos sejuos* 717; *par viņu dzîvībām* 1006 u. c. Mülenbacha Latv. gr. 361. §.

390. §. Vienskaitlinieki. Palaikam tikai vienskaitlī lietojami ir: a) zināmi masas jēdzieni, piem., *gàiss* (izjēmuma veidā no tā daudzsk. lok. Treilanda Mar. 1403. mīkla), *piẽns* = lei. *píenas, sviêsts* = lei. *svíestas, gaļa, alus* = lei. *alùs* (daudzsk. nozīmē: alus šķirnes; piem., latg. *divinaidi oli* Smelt. 11), *mędus* = lei. *medùs, lędus* (daudzsk. *lędi* „ledus gabali" LP VI 46, Mag. XIII 3, 56), *sar̂ma* = lei. *šarmà, rasa* = lei. *rasà, migla, dar̂va, mal̂ka,* lei. *málka, naûda, sàls* un metallu nosaukumi (tikai izjēmuma veidā arī daudzskaitlī, piem., demin. *sudrabiņi* BW 4667, *sudrabiem* 5322, 3, *istaba mir̂dz viênuôs sudrabuôs, zęltuôs* LP I 135); b) abstraktie jēdzieni, piem., *tàisnība, ticība, lępnums, dzer̂šana, mâka* RKr. XV 125, *skàudība* (bet: *vacuokom cę̄lę̄s lelas skaudeibas un dusmes* Pas. VIII 206), *kàuns* (daudzskaitlis iespējams, tiklīdz vārds ir ar konkrētu nozīmi, piem., *aplamības, darîšanas;* neparasti ir tādi savienojumi kâ *pìeci kàuni* BW 6592, *divi priêki* 1146, 1; formu *priêki* lieto vienskaitļa *priêks* vietā jēdziena pastiprināšanai); c) dažādi

citi nōmeni, piem., *mìegs* = lei. *miẽgas* (daudzsk. *mìegi* BW 6766, 6 var. un īpaši skaidri 16723, 1 par atkārtotu gulēšanu), *klępus* vai *kãsus* (bet *kãsẽjiet gaŗus kãsus!* Sproģim 257, Nr. 11), *kasus* „kašķis“, *tùmsa, gàisma, krę̃sla* u. c., par ko Mūlenbachs Latv. gr. 141. § un IF XIII 224, kâ arī (arī par nākošo §) Bičolis FBR XII 79 un Kancāns XVII 61.

391. §. Kâ **daudzskaitlinieki**[215]) palaikam sastopami: a) zināmi masas jēdzieni, piem., *putas, plûdi, tàuki* (lei. *taukaĩ), slienas, sliekas* jeb *siekalas, samazgas, svęki, smadzenes* (lei. *smãgenės), sviêdri, dūmi* (lei. *dúmai), pęlus* (lei. *pẽlūs), pę̀lni* (lei. *pelenaĩ*), *dubļi, dūņas* (bet viensk. BB XIV 147 un BW 7524, 1), *ļàudis* u. c.; palaikam arī mazāku stādu un labību nosaukumi; b) ķermeņa daļu nosaukumi (pa daļai agrākie divskaitļi), piem., *plàuši* (lei. *plaũčiai), nãsis, krẽpes* u. c.; c) rīku un apģērba gabalu nosaukumi (pa daļai agrākie divsk.), piem., *dzirnus, ragus, kamanas* (bet viensk. BW 9267 var.), *rati* (viensk. *rats*, lei. *rãtas* „ritenis“), *plẽšas, ecẽšas* (lei. *ekẽčios), tîtavas, vàrti* (lei. *vařtai), apauši, ìemaukti, svari* (viensk. *svars* „smagums“), *zir̂kles* (lei. *žìrklės), nesiêni, bikses, bruñkas;* d) vietu vārdi, piem., *Cẽsis, Talsi*, māju nosaukumi (vismaz dažos apvidos), *dìenvidi* (bet arī viensk. *dìenvidvs)* u. c.; e) svētku un maltīšu nosaukumi, piem., *svę̃tki, Jãņi, kristības, bères, kàzas, derības* (lei. *derýbos), vedības* (vai *vešanas* BW 16170), *apkūlas, vakariņas;* f) dažādi citi nōmeni, piem., *vâtis* (viensk. *vâts), ìesnas* (bet viensk. BB XIV 147), *ìenãši, męli, vaidi, rūpes, dràudi, blẽņas, šausmas, grìesti* u. c., par ko Mūlenbachs Latv. gr. 140. §, Delbrüks Grdr. III 146 skk. un Brugmanis Grdr. II^2 2, 437 skk. un vispār par daudzskaitļa lietošanu slavu un baltu valodās Potebņa Значеніе множественнаго числа въ русскомъ языкѣ. Воронежъ 1888.

215) Leišu valodas piemēri Jaunim Перев. грамм. 19 sk., Kuršaitim Gr. 1298. § un Šleicheram Handb. I 255 sk.

10. Locījumu lietošana[216])

a) Nōminātīvs

392. §. Nōminātīvs, pirmkārt, apzīmē teikuma gramatisko subjektu; otrkārt — predikāta nōmenu ar kōpulu vai bez tās. Predikātu nōminātīvā sastop aiz verbiem ar nozīmi „būt“ vai „tapt“ un arī aiz „verba dicendi“ vai „sentiendi“ u. c. Piemēri: *es uzaûgu dziêdâtāja* BW 291; *vāciēts aûga tavs dêliņš* 3348[2]; *stiepiês gaŗa, pletiês plata!* 2922; *apaļa baruojuos* 5266 (sal. lei. *ùžgimiau siratẽlis ir užáugau vargdienẽlis* Jušk. LD 324; *radaũs juodbruvẽlė* 244, 6); *gùovis nāk slàucamas; sakâs kùnga dravenieks* BW 2289 u. c. Mūlenbacha Latv. gr. 292, 12 un 295. §. Par divdabju nōminātīvu aiz „verba dicendi“ un „sentiendi“ skat. 793. §, 804 § b un 810. §; par adjektīvu nōminātīvu pie predikāta — arī 460. §. Par to arī Potebņa Зап. 163 skk., Delbrüks Grdr. III 393 sk. un Brugmanis Grdr. II[2] 2, 642 skk.

Kad infinitīvs vēl bija dzīva locījuma forma, tad ar infinitīvu izsacītās darbības objekts varēja nostāties kâ teikuma gramatiskais subjekts nōminātīvā, un arī pēc tam, kad infinitīvs ir kļuvis par tīri verbālu formu, tā objekts var nostāties vēl vienmēr kâ teikuma gramatiskais subjekts nōminātīvā, ja infinitīvu apzīmē modāls adverbs, piem., (sal. arī 789. § b) *nùosûnuojis akmins gŗũti kustinât* (Treilanda Mar., 37. sakāmv.); sal. lei. *akmuo lengva (ratuos) indėti ir sunkiausias* Viltis 1903. g., Nr. 77 un piemērus Liet. sint. I 19 sk. un 23; tâpat (vismaz izloksnēs), ja infinitīvs atkarīgs no kāda izteiciena, kas apzīmē vajadzēšanu vai gribēšanu, vai ja tam ir imperātīva nozīme, piem., *jàiêt rija kult* BW 946, *jàiêt ... zirgi sukât* LP III 11 (sal. par to 759. §); *vaiga issukât galva* (Kalētos); *vaidzẽja celtiș*

216) Par to arī R. Jākobsons Beitrag zur allgem. Kasuslehre Travaux du cercle ling. de Prague VI 240 skk., E. Frenkelis Syntax der litauischen Kasus (Kaunas 1928) un Rīgišķu Jōns Linksniai ir prielinksniai.

gails kaut; nedẽļa vaidzẽja iztikt; gribīs koads dorbs padarīt u. c. Neretā FBR XIX 106; *zirgs vajadzês mazgât* (Becenbergera Spr. d. pr. L. 131[3]; citus piemērus skat. FBR VII 149, IX 107, XII 79, XIII 94, XVII 61 un Etn. II 155); *kungam ẽst tei maizītẽ* (kādā tautasdziesmā no Neretas); sal. lei. *reikia*[217]) *kultuvė padaryti* Viltis 1908. g., Nr. 125 un Jablonska piemērus pēcvārdos Juškeviča vārdnīcai, XIX lpp. sk. un Liet. sint. I 20 un 23, kâ arī kr. dial. *надо душа спасти* u. c. Soboļevskim Лекции[4] 197 sk. vai *потерять тебѣ будетъ буйна голова* u. c. Vs. Milleram Очерки русск. народн. словесн. 86.

Īstenais objekts ir nōminātīvā arī tādos teicienos kâ *viņam duots zirņi êst* u. c. Mūlenbacha Latv. gr. 352. § un FBR IX 145; sal. 781. §.

393. §. Jāmin ir vēl divlocekļu apozicijas nōminātīvs pie kāda substantīva, kam pašam nav katrā ziņā jābūt nōminātīvā, piem., *tur nãk mana krusta mãte, zẽļta ruõze rùociņã* BW 1286; *smuks puīsītis, baltas acis, gulẽj*[*a*] *ceļa maliņã* 1167, 3; *mazs putniņš, zẽļta spārni* (var.: instr. *spārnis*), *pret saūlīti lidināja* 28056; *man ìedeva . . . liẽlu gùovi, plati ragi* 32416, 4; sal. arī tādus pavārdus kâ Loune Dabbe u. c. ZslPh. IX 251; par to arī J. Šmits Neutra 86, Potebņa Зап. III 187 skk. un 193 skk., Leskīns IF XXIII 204 skk., Brugmanis IF XXVII 139 sk., Baudišs Böhm. Sitzungsber. 1912. g., III 3 un par analoģiskiem gadījumiem somu valodā Gotiò (Gauthiot) MSL VI 219 sk.

b) **Ģenitīvs**

Par to Bīlensteins Handb. 549.—69. §, Mūlenbachs Latv. gr. 297.—99. § un DJ I 1 skk. un 19 skk. (ar citiem piemēriem), Spechts 62 skk., šleichers Handb. I 271 skk., Kuršaitis Gr. 376 sk., 404 sk. un 408 sk., Leskīns Lit. Lesebuch 215 sk., Delbrüks Grdr. III 307 skk. un

[217]) Par to arī Delbrüks Grdr. IV 461[1] un Brugmanis Grdr. II[2] 3, 924. — Latviski saka (kâ aizrāda Mūlenbachs Latv. gr. 164[1]. lpp.) izloksnēs arī: *man vajaga nauda* (*naudas* vietā).

Brugmanis Grdr. II² 2, 565 skk. un par „gen. adnominalis“ Zommerfelts Bull. XXIII 18 skk.

394. §. Dalāmais ģenitīvs. 1. Aiz nōmeniem, pronōmeniem, skaitleņiem un adverbiem[218]): *pùlki meîtu gãja* BW 281; *vęzums sìena* (blakus *sìena vęzumam*); *gabals gaļas; muca alus; mãrciņa linu; visu mazâkā* BW 281, 5 (kâ superlātīvs, skat. 326, 2. §; tādi teicieni kâ lei. *geriausias obuolių* Viltis 1908. g., Nr. 90 latviešu valodā tagad laikam nav lietojami); *sìmts zirgu* (skat. 332.—336. §; bet *viẽns nùo mums* blakus lei. *vienas mūsų* Viltis 1908. g., Nr. 90); *kas viņam daļas* LP III 11; *kas man vaĩnas* BW 2662; *kùo zemīšu dalījām* 3784; *kùo*[219]) *mẽs laba vẽlêsim?* 1452; *kas tev vãrda?* (un tālāk arī atbildē, piem., *man Jānis vãrda;* sal. BW 1167, 1; 1397, 1; 1401 var.); *maz dziêdâtāju* BW 2670; *vaĩrâk àuzu* 1772; *daũdz dìeniņu* (var. : nōm. *dìeniņas)* 981; *gana man ... dziêsmu* 36; *tik gùosniņu, cik skudriņu* 1326; (aiz *pus-) pus-vasaras tautas jâja* 5194, *pus-upītes pietecēja* 5066, (ak.) *pus'trešas vãverītes* 2260 (līdzīgi 2636). — Jēdziena pastiprinājumu ar ģenitīva palīdzību sastop tādos izteicienos[220]) kâ *pa malu malām* U (s. v. *mala), purvu purvi* BW 875, 1, *caũr debešu debešiem* 876, *pa zariņu zariņiem* 2417; *priêki liẽlu liẽlie* LP III 16, *vęcu vęcais iẽnaîds* 46 u. c.; par to arī Kauliņš BB XII 233 un Zubatijs O alliteraci 28.

218) Lībiskajās izloksnēs dalāmā ģenitīva vietā aiz substantīviem (nōminātīvā) sastopams nōminātīvs: *trîs buẽdziņ meît's nāc* (Zūrās); *pulks vist's* (Zlēkās); *puõds pakuls* (Jūrkalnē); skat. arī FBR IX 107, XI 79, XIV 67, 96, XV 74 un Mūlenbacha Latv. gr. 174. Parallēles slavu valodās Potebņam Зап. III 245.

219) Aiz nōm. *kas* stāv *adjektīvs* palaikam tikai nōminātīvā, piem., *kas labs* (tomēr latg. arī *kas ļoba* Zb. XVIII 405); „кто из нас“ latviski skan: *kas nùo mums.*

220) Sal. lei. *vagių vagis* u. c. Mīlkes Anfangsgr. einer lit. Sprachl., 173. lpp. un Būgas KSn. 97.

2. Kâ subjekta locījums (par to Tomsons Изв. XIII 3, 293): *viņam ir naûdas, kâ vęllam pęlavu* Mag. XIV 1, 163; *ša t'eų naudys nyu!* Zb. XVIII 296; *kam dràugu, tas bagâts* Treilanda Мат., 306. sakāmv., *tùo man pašai* BW 24327; *saimiekam, tam ir visa kā* (dzirdēts Bēnē), *nu tev vaļas* (var. : nōm. *vaļa)* 493; *bij man dziêsmu* 911; *bûs ... sviêsta* 2933; *darba, darba tai mātei* 3157; *sanāca bez gala ļàužu* Mūlenbacha Latv. gr. 172, *pēc lietus būs laba laika* (tâ sakot Nīcā), bet: *ir* vai *bija labs laiks,* skat. arī FBR VIII 49, 138, IX 107, 145, XII 80, XV 49, 180, Ceļi IX 397 un Mūlenbacha piemērus IF XIII 227 un Изв. VIII 1, 64 sk.

3. Kâ objekta locījums blakus verbiem „ēst, dzert, jemt, duot" un pie nozīmē radniecīgiem verbiem (kas parasti prasa akuzātīva), ja grib uzsvērt, ka darbība attiecas tikai uz kā daļu: *piēna paęduši* BW 741; *aknu pārêdies* RKr. VI, par. 21; *es dzêrš āls* (Ēdolē); *nùodzeries ... ûdentiņa!* BW 4274; *kur jimśim naudys* Zb. XVIII 296; *duod ... man màizītes* (var.: ak. *màizīti)* BW 664 var. (skat. arī BW 776; 2948; 28953, 1 un 2; Mag. XIII 1, 7 un Sproģa 291, Nr. 14); *kas kukuļa atnesîs* BW 26488 (skat. arī BW 790); *trîs reīz uzlêš uz kàša tàs zupas* (Valmierā); *ûdeņa smęldama* (var.: ak. *ûdeni sm.)* BW 1153, 1 (876. lpp.); *pìrkat puīšu* 988, 8; *tev uôgu palasîšu* 1346; *jam putrys śvīž nu dabasu* Zb. XVIII 241; *dabūt manta* Pas. VII 41; *dabûsi*[221]) *putras* (dzirdēts Valmierā), skat. arī FBR XII 80, XV 49, XIX 131. Dažreiz verbālā izteiksme ir jāpiedomā: *tàuku, tàuku ratiņam!* BW 705; *àuzu, àuzu kumeļam!* 971.

[221]) Ja aiz formas *dabût* dažreiz ģen. sastopams arī tur, kur nav darīšanas ar daļas jēdzienu (piem., *dabûs ... teirumeņa* BW 27914; *vīra* — blakus ak. *vīru* — *dabût* 718, 3; 22111, 1; 24123), tad šī konstrukcija varbūt kopā ar verbu ir aizgūta no slavu valodām, jo aiz kr. *добыть* sastop ģenitīvu, skat., piem., Словарь русск. языка ... импер. академии наук I 1057 (1895. g.).

Kamēr nesaliktie verbi *êst, dzeȓt* u. c. tagad palaikam prasa akuzātīva, ģenitīvs vēl ir ļoti parasts ar atbilstošajiem salikteņiem, ja priedēklis norāda uz lielu objekta apmēru: *alus pìedzę̂ruši* BW 240; *màizes pìeę̂duši... putras pìestrę̀buši* 2189; *atdzeȓties ûdens, atêsties uôgu, izêsties mûsu labuma, saêdies uôgu* Mülenbacha Latv. gr. 297. §; *pìebeŗam... rudzu* BW 3653; *vãveŗu pìekavu* 23595; *rĩkstĩšu pìegriêzis* LP VI 389; *tuo* (proti: pļavu) *pìelaižu akmentiņu* (Ļaudonā); *sagrâbies zę̀lta* u. c. Mülenbacha Latv. gr. 297. §.

4. Arī pie nozīmē radniecīgiem intransitīviem verbiem ir tas pats ģenitīvs: *pìelìdis blusu* (dzirdēts Valmierā); *smaĺka liêtus pìelijusi* BW 4036; *puķu pìeaûguši* 6469 (līdzīgi arī 34392, 2); *pìebira* (proti: *villaine) sudrabiņa* (Sproģim 13, Nr. 9); *tīrums pieoudzs ūšņu* FBR IX 145.

Blakus tādiem verbiem var nostāties arī *pil̃ns* : *man pìebira pil̃nas kuȓpes zilu ziêdu* BW 638; *dĩķĩts pil̃ns kùoku pìemę̃tâts* RKr. VII, 176. mīkla; *muciņa pil̃na gaļas pìesàlîta* RKr. VII, 839. mīkla.

Protams, arī *pil̃ns* pats par sevi var prasīt ģenitīva: *kùoki pil̃ni*[222]) *rasas* BW 452.

5. Dalāmā ģen. jēdziens („Teiktais neattiecas uz nōmināljēdziena pilnu apjomu un saturu") ir laikam arī šādu (mazāk parastu) verbālu savienojumu pamatā: *sērdìenĩša* (tai vietā lielākā daļā variantu ak.) *sil̃dîdama* BW 4358, 6; *daȓba ieradušas* 6851 (sal. ar to varbūt lei. *mókia mus pil̃nùmo* u. c. Слблт. Эт. 191); *kùo... es darîšu savas... lìksmas dabas* 87, 2 (variantos tai vietā dat.); *ka juos muot'a syuta struoduot'* Zb. XVIII 476.

6. Te piederēja sākumā laikam arī ģenitīvs pie noģiduma

[222]) Pēc tādu teicienu parauga kâ, piem., *rasas pilni kùoki* varēja tad arī darināt laikam frazes kâ, piem., **sniega balta zeme* (sal. sav. *er sach in bluotes rōten* Delbrükam Grdr. III 355); un no tā varbūt tālāk radies (tautas valodā neparastais) izteiciens (ticams?) *snìega balts (krękls)* BW 5477, 1 un 5686.

verbiem: *manas bàlss klausuoties*[223]) BW 497 (līdzīgi 382, kur variantos arī akuzātīvs un lokātīvs); *tęva klausîsiet* 2052; *nu ticēju māmuliņas* (iepriekš: *es māmiņas neticēju;* var.: ak. *māmuliņu)* 1227, 1; *zinãj[u] sava drùoša pràta* 21826 (parasti ar *zināt* ir akuzātīvs); *atminas . . . muskuļa* LP III 15; *tevis* (var.: *tevi) ìegādāju* BW 3541 var.; *laî es tevis* (var.: *tevi) lūkuojuos* 21197 var.; *meža sava* (var.: ak. *mežu savu) sarģājiet!* 1680, 2; *skōtuos gonu* u. c. Lazdonā u. c. FBR IX 145 un XII 80.

7. Tâpat — „mērķa" ģenitīvs: *îsa laîka gribędama* BW 126, 7 var. (līdzīgi 457 un Becenbergera Spr. d. pr. L. 105; turpretim pa lielākai daļai: *kùo — kà*[224]) vietā — *tu gribi?*); *liēlas mañtas dzīdamies* 22053, 5; *duru dagājuse* 16, 1 (līdzīgi 4801, 1 var. un 26557); *tevis męklędami* 4398, 5 (līdzīgi 2182 var.); *sęcumu skatâs* 19331 (iepriekš ar lok.: *grìestuos skatâs*); *krustdêliņa pèlnîdama* 1289; *kad vakara* (var.: ak. *vakaru) sagaidîšu?* 4404 (līdzīgi Mag. XIV 2, 162); *es gaid[u] irbes iztękuot* Mag. VIII, Nr. 2632; *dzeiņa raûd* BW 1905 (līdzīgi 404 var. un 760, 5); *sâp* (proti: *galva*) ... *vainadziņa* (var.: *pêc vainadziņa*) 24479 var.; *lùdzâs . . . māmuliņas* 1946, 2 (līdzīgi 1071 un 1072 var., kur blakus ģenitīvam arī ak.); *d'īva łyudz* Zb. XVIII 256; *màizes* (var.: ak. *màizi*) *prasa nùo dêliņa līgaviņas* BW 1964; *pras[a] ganam kukulīša* 2445 (līdzīgi 1733 un 2182); *prosa kołpa, łaj īt . . .* Zb. XVIII 492; *jaūtã . . . gudru vīru* BW 1734, 1; *Laīma Laīmas jaūtājâs* 1196[1] (879. lpp.); *vaicã jūsu māmuliņas* (var.: ak. *māmuliņu*) 3057; *Laīma Laīmas pavaicāja* 3254 (līdzīgi 349, 1); *jęri brèca smaĺka sìena* Mūlenbacha Latv. gr. 172 (sal. lei. *kumẽlė žvéngia kumelýčio* Kuršaitim Lit.-d. Wrtb. s. v. *žvéngiu;* līdzīgi Jušk. SvD 221, 9);

[223]) Par šo konstrukciju arī Zommers IF XXXVI 317.

[224]) Ģenitīvu sastop, piem., Zb. XVIII 341 (*kuo tu gribi?*) blakus akuzātīvam XVIII 407 un 411 (*kū tu gribi?*).

klìedz brāļa LP VI 479; *pasauce dẹļa* Pas. VII 41; *vẹļna saũkâdams* RKr. VI, 965. sakāmv.; *sàuca gudra vīra* BW 1733, 2 var. (līdzīgi 8036, 1). Pieslienoties tam, pie *sàukt* sastopams arī predikātīvs ģenitīvs: *bij manam bāliņam tâda kuŗma znuōta* (var.: *tâdu kuŗmi znuōtu) sàukt?* BW 21435 (līdzīgi 4012; 23338; 29900, 2; 34349 un V sēj., 211. lp.); austr. *jũ Jōņa sauc* FBR XX 155.

Aiz virzības verbiem tâpat kâ leišu valodā arī dabūjamā priekšmeta apzīmēšanai: *es ieš[u] sìena telītēm* BW 6528, 1; *nāca nīšu, nāca šķieta* RKr. XVI 76; *kalps brauce ķiẽģeļu* Becenbergera Lett. Di.-St. 76; *braukšim naudys* Zb. XVIII 296; *raûga* (var.: lok. *raugai;* vēl parastāk tagad: *pêc raûga*) *tẹk* BW 2635 (līdzīgi Sātiņos, Dignājā, Jaungulbenē u. c.); *kà* (var.: *kam*) *lìdi ... apiņu dărzā?* 2680, 1; austr. *beju yudiņa* FBR XIII 91; citus piemērus skat. VI 41, VII 145, VIII 49, IX 145, XII 56, 80, XVI 51, 104, XIX 106, 131.

„Mērķa" ģenitīva vietā sastop tagad arī, ko pa daļai rāda jau iepriekš minētie varianti, akuzātīvu vai prepoziciju *pêc* ar ģenitīvu; par to arī Mülenbachs Latv. gr. 172.

395. §. Ar dalāmo ģenitīvu saskaņas **piederības ģenitīvs** pie substantīviem un verbiem: *tẹ̃va māja; kam tiẽ kalni, kam iẽlejas, kam zaļiẽ uôzuoliņi? dìeva — kalni, Laīmes — lejas, bites — zaļi uozuoliņi* (Sproģim 22, Nr. 1); *kùngu — tã muižiņa* BW 3703; *tẹ̃va es meîtiņa ... bûšu tẹ̃va, vai nebûšu?* 3103; *tiẽ ir viênas māmuliņas* 2135, 1; *bajāriņa dẹ̃vệdamas* 4577; *tas nav mūs[u]* 2193; *ļàužu bût* (var.: *kļūt*) 4693; *kas bārīti ļàužu liek?* 5006; *kâdas zemes, kâdu ļàužu ... tava līgaviņa?* 207, 1 (līdzīgi BW 72; 318, 10; 2298, 2; Mag. XIII 3, 53); *viņš man radą* U (sal. lei. *tàs mán genčių* Kuršaiša Lit.-d. Wrtb. s. v. *gentìs*). Kur ir darīšana ar cilmi, tur varētu eventuāli būt arī ablātīvs pamatā, par ko Delbrüks Grdr. III 207 sk.

396. §. Ar frazi *viņš man rada* saskaņas visciešāk tādi izteicieni kâ *bārenīte liēlu radu* BW 5045 var. (līdzīgi 2276 var.), kuŗos var konstatēt jau **īpašības ģenitīvu**, kas tad arī mēdz būt saistīts ar piederības ģenitīvu. Citi piemēri (arī Mūlenbacha Teikumā 38): *vysys vîna aûguṁeņa* (Preiļos); *abas viêna liēlumiņa* BW 317, 3; *juôstiņu trîs asu gaŗuma, uôlekts platuma* 1505, 3; *jis bejis korstys śirds* Zb. XVIII 286; *viênas dìenas sàimniece* Treilanda Мат., 258. sakāmv.; *sešu gadu zirgs* Mag. XIII 1, 14 (līdzīgi BW 1843); *tas bēniņš četru gadu* (dzirdēts Bēnē); *treša gada puisēniņu* BW 2156; *tīra gùoda tā meîtiņa* 846; *liēlu rakstu vilnainīti* 4477 var.; *kùokastes tęvs, gaŗastes māte* RKr. VII, 561. mīkla; *pusmûža vīrs; pusaûgu meîta* U; *trijzaru dakša; gùoda vīrs; blèņu dziêsmas.* Sal. īpašības instr. 440. §.

Tādi teicieni kâ *divju gadu vęcs* (Vecaucē); *kumeļš triju mēnešu vęcs* u. c. Mūlenbacha Latv. gr. 299. § — līdzīgi: *mēneša vęcu* (proti: *dęlu*) LP I 58 — radušies varbūt, kontāminējoties īpašības ģenitīvam (piem, *triju mēnešu*) un adjektīva savienojumam ar ak. (piem., *trîs mēnešus vęcs*, skat. 432. §). Sal. senīsl. *tíu vetra gamall*, vav. *zweio elnon lang* u. c.

397. §. No piederības ģenitīva radies laikam arī t. s. **gen. definitivus**: *skauģu* (var.: viensk. ģen. *skauģa*) *ļàudis* BW 437, 2 var.; *puīšu blèži* 6455; *latviešu tàuta*; *trijgalvju vęļns* Mūlenbacha Latv. gr. 174; *kalpa cilvęks* turpat 175; *gana* (vai daudzsk. *ganu*) *pūika* turpat; *arāja vīrs* (dzirdēts Bēnē); *raûduļa tęva dęls* BW 194 var.; *meîtas bęrnu* 3343[1]; *nabaga bāra bęrns* 4524; *zęna knēvelis* 24547; *egles kùoks* 2818; *Vęņtas upe; Kalniņa kùngs; Kalniņa mâcîtājs*[225]); *Kalniņa tęvs* (kâ cieņas izteiksme); *Kalniņa* vai (daudzsk.) *Kalniņu Kārlis; Rīgas pìlsęta.* Citi piemēri Mūlenbacha DJ III 51 skk., Teikumā

[225]) Tâ, kad Kalniņa mācītājs jāatšķiŗ no cita mācītāja; iespējams arī otrādi: *mâcîtāja Kalniņš*, kad mācītāja Kalniņš jāatšķiŗ no cita Kalniņa.

39 un Latv. gr. 134. §; par to arī Pogodins Слѣды 177 sk., Urtelis DLZ 1912. g., 1122. lpp. (ar literātūru) un Schuchardt-Brevier 197 sk.

398. §. Tâpat — ģen. ar pasīvo divdabi: *vẽja laûzta âbelīte* BW 213, 2; *dziêsma mana padziêdâta, neba mana darinâta: vęcu ļàužu darinâta, manis jaûna padziêdâta* 957, 1 (līdzīgi 4700); *duôti manas māmuliņas* 15557, 2; *manis dẽtu uôzuoliņu* Sproģim 34, Nr. 27; *svešu ļàužu bildināmas* BW 172 (līdzīgi 191; 378); *manis* (var.: *mana*) *padziêdama (dziêsma)* 810, 9; *ûdeņa* (var.: instr. *ûdeni* vai lok. *ûdenī*) *mazgãjami* 4475, 1; *lopu vīstumais laiks* (Lizumā), skat. arī 794. §. Par to Brugmanis Lesk.-Brugm. 321 un IF V 135 sk., kâ arī Grīns (Green) The dative of agency (New York 1913), 46 skk.

Sekojošā piemērā ģen. aizstāj laika akuzātīvu: *deviņu gadu gaidîtais* LP III 8; objekta akuzātīvu tādos savienojumos kâ *linu tīrījamais laĩks* (dzirdēts Valmierā), *màizes pẽļnāms laĩks* (dzirdēts Raunā), *maizes cepjamā diena* LP VI 3; sal. lei. *javų kuliamóji mašinà* Jablonskim Jušk. I pēcvārdos XIX lp. Nūle minētajos izteicienos ģenitīvs ir atkarīgs īsteni no tam sekojošā substantīva.

399. §. Ar dalāmo ģenitīvu saskaņas **vielas ģenitīvs,** bet tas baltu valodās pa daļai (proti: pie verbiem) var būt arī vecā ablātīva turpinājums. Piemēri: *mãla zeme; zẽlta ruõze* BW 281, 5; *ruõžu kruõnis* 281, 5 var.; *vasku kurpes* 281, 7; *âbuoliņa cisas* 1720; *liẽpu līksta* 1862; *lûku juôsta* 4580, 9; *galva dzèlzs, kãjas kùoka* RKr. VII, 64. mīkla; *kâda kùoka tã laĩviņa?* BW 4712; *àlkšņa kùoka tã taĩsîta* 866 (līdzīgi 371, 6); *sudrabiņa gruôžu*[2] *viju, zẽlta*[2] *kalu kumeliņu* (dzirdēts Slampē); *salmu pîtas cẽpurītes* BW 277, 1 (līdzīgi 1862); *alvas* (var.: *nùo alvas) liêtu* (ak.) 370 var.; *sìeniņa* (var.: instr. *sìeniņu*) *kàisîta tã istabiņa* 1522 var.; *mẽtru viju vainadziņu* 4580, 4; *zaļa vaŗa* (proti: *vainagu*) *darināja* 4580, 8.

400. §. Rada ar piederības ģenitīvu ir **subjekta ģenitīvs**: *dìeva žẽlastība; sērdienīša... lùgumiņu* (ak.) BW 4024; *acu redzējums* 1946, 6; *pa Laīmītes vēlējumu* 1946.

401. §. Par **objekta ģenitīva** rašanos Delbrüks Grdr. III 334. Piemēri (arī Mūlenbacha Teikumā 38): *uguns kūrējiņi* BW 1950, 2; *caũnas mediniẽki* 2408; *tàutiẽša vàldiniẽce* 4586; *jẽru zaglis; laīka kavẽklīts* BW 1162, 1; *par šūpuļa kārumiņu, manis mazas aũklējumu, manis liẽlas aũdzējumu* 13646; *par galviņas sukãšanu* 13646, 6; *gana dubļu bridējiņu* 3255; *rasiņas bridumiņš* 4017; *aũgstu zirgu jãjējiņi* Sproģim 6, Nr. 1; *viẽnas dienas* (aizstāj laika akuzātīvu) *tecējumu*[226]) (ak.) BW 4662, 2; *gàisa skrèjējiņa* 4833, 1; *dẽļu grìdas* (var.: *pa istabu) staīgãtāja* 21610; *kaŗa* (aizstāj lokātīvu) *gājējiņi* 1955; *par pìeguļas* (aizstāj lokātīvu) *jãjumiņ*[*u*] Sproģim 284; *istabiņas* (var.: *istabã*) *sẽdẽtāju* (ak.) BW 21247; *suõla* (var.: *uz beņķa*) *gulẽšana* 31037 (sal. lei. *tvorõs lipìmas* „kāpšana pār sētu" Viltis, 1908. g., Nr. 77); *Rīgas ceļš* Mag. VIII, Nr. 2357 (sal. lei. *Ušpãlių kẽlias* Viltis, 1908. g., Nr. 77); *bẽrna* (aizstāj datīvu) *rīkstītes* BW 4786; *saũlītes* (var.: *saũlei*) *pakrẽslis* 4795, 1; *siẽvas bèdas... līgavas žẽļabiņas* 822 (sal. ģen. aiz *žẽļ* 405. § b).

402. §. Par adnōmināļu (objekta) ģenitīvu Delbrüks Grdr. IV 475 un Meijè Recherches 162 sk. (arī Baranovskis Arch. Phil. I 92) ir uzlūkojuši arī baltu un slavu ģenitīvu pie **supīna**; tâ, piem., la. *iẽsim guôvu slàuktu!* (Valmierā u. c.). Bet nav drošs, vai objekta ģenitīvs jau bija lietojams, kad supīns bija vēl dzīva locījuma forma. Vairāk paticami Zubatijs IF III 130[2] (RSl. II 19, sal. arī AfslPh. XX 36) un Brugmanis Grdr. II[2] 2, 629 sk. un 3, 907 (arī E. Frenkelis KZ LIII 48 skk.) domā, ka ģenitīvs te atkarā no „verbum finitum", un norāda uz 394, 7. § minēto ģenitīvu pie virzības verbiem (piem., la. *iešu sìena*).

[226]) Sal. lei. *ankstaũs rytu* (viensk. ģen.) *kẽlėjėlį* Jušk. LD, Nr. 833, 8.

Arī infinitīvam aizstājot supīnu, ģenitīvs var palikt (kâ slavu valodās, par ko, piem., Timčenko РФВ LXX 40 skk.): *iẽšu māsas apraudzît* (Nīcā u. c.); *miltu jābrauc malt* (Pērkonē u. c.); *gāja guovu* (var.: ak. *guovis*) *slaukt* BW 4859. Citi piemēri Mūlenbacha DJ III 62 skk.

Ar dalāmā ģenitīva raksturu ir laikam ģenitīvs pie īstā infinitīva tādos gadījumos kâ *palīdz[i] ruõžu izravêt!* BW 298, 3 var.; *palīdz[i] man... maza bę̃rna paglabât...!* 3027.

403. §. No dalāmā ģenitīva ir radies (par to Meijè Le slave commun[2] 465) varbūt arī baltu un slavu valodu **ģenitīvs noliegtos teikumos,** par ko Brugmanis Grdr. II[2] 2, 611 sk., Zubatijs RSl. II 19 un arī Tomsons Изв. XIII 3, 299 skk. un IF XXIX 252 skk. (citādi Potebņa Зап. 325 skk. un Kudŗavskis ЖМНПр. CCCX, aprīļa burtn. 22 skk., kuŗi te iziet no ablātīva, par ko arī Timčenko РФВ LXX 48 skk. ar kritisku literātūras pārskatu).

Kâ subjekts: *ne tev tę̃va, ne māmiņas* BW 23; *ka nav laba kumeliņa* Mag. VIII, Nr. 1965; *kaŕstâs zemês zìemas nav* (dzirdēts Valmierā, bet turpat blakus: *vêl jàu nav zìema*[227]), par ko arī Potebņa Зап. III 480 skk.).

Kâ objekts (arī pie nenoliegta infinitīva, kas atkarīgs no noliegta „verbum finitum"): *mèitu kùngi nenùorāja* BW 80; *nejem siẽvas Madaļinas!* 731; *kāju àut nemâcẽju* 4590-4 (līdzīgi 944, kur varianti dod arī ak.); *nij saprata krę̃sla ceĺt, nij...* 21949; *liẽlījâs saũlei sakņu* (var.: ak. *saknes*) *nerādît* 2799, 3; *nedrìkstu... šùo vērīšu trīcinât* 201; *nikur beja dančа vęšt, ni zùbyna vācynōt* 24133, 2; *nuo tā laika tur vair nav ne'viena spuoka radzâts* (Lizumā); *nav putrāmu taisīts, nav siena pļauts* FBR XIV 128.

Jau minētie varianti rāda, ka tādos gadījumos blakus ģeni-

227) Izloksnēs arī *man nav vais vaskis* (ģen. *vaska* vietā) u. c. Lautenbacham BB XVII 283, FBR IV 94, VIII 74, IX 107, XI 79, XIV 67.

tīvam sastop arī akuzātīvu (tâ promiscue, piem., arī vēl BW 30; 132; 437; 447; 469; 810; 939; 957; 1311; 1328); par to arī Mūlenbachs DJ I 23 skk.

Pa daļai atšķirība ir izloksnēs: akuzātīvs ir pārsvarā (kâ objekts!) stingri lībiskajās izloksnēs (skat. FBR VIII 74, XI 79, RKr. XIII 93)[228]), kur ģenitīva lietāšana vispār stipri ierobežota, vismaz pa daļai arī dienvidu Kursā, skat., piem., FBR IX 107, ģenitīvs — piem., Lizumā, skat. FBR I 19. Tomēr arī latgaļu izloksnēs, kur šai ziņā vācu ietekme nav jūtama, gadās akuzātīvs, tâ, piem., Zb. XVIII 236, 237, 275, 285, 288, 289, 295, 307, 308, 345, 401, 419, 449, 475, pa daļai promiscue ar ģenitīvu (sal., piem., *šīva nakłausa jū* 237 blakus *juo nakłausa* 492). Akuzātīvs liekas normāls, ja noliegtā teikuma objektu nostata pretī nenoliegta teikuma objektam, piem., *šmuku zyrgu najem, pajem vacu!* Zb. XVIII 308; *tu najem naudu! pajem ūgl'iś!* 348; *ņem... zęlta ziedu, neņem manu dvēselīti!* BW 1096 (tâ visos variantos); *šķietu, nītes gan dabūja, audējiņu nedabūja* RKr. XVI 76. Arī (neutrāli lietātu) vietniekvārdu sastop (kâ slavu valodās, par ko Vondrāks Vgl. slav. Gramm. II² 252) akuzātīvā arī izloksnēs, kur parasti pārsvarā ir ģenitīvs, piem., *as tuo nazinu* (Sausnējā, kâ aizrāda Kauliņš BB XII 236) (tomēr arī: *es tà daudzi nebędāju* BW 1685). Vēl citas rēgulas par ģenitīva un akuzātīva lietāšanu ar negāciju mēģinājis dot Tomsòns (Къ синтаксису и семасіологіи русскаго языка, Одесса 1903, 1 skk. un IF XXIX 258 sk.); cik tās der latviešu valodai, tas vēl īpaši jāpārbauda.

404. §. a) Palaikam kâ ģenitīvi lietātās formas *manis, tevis, sevis* sastopamas dažreiz arī aiz verbiem, kas citur palaikam prasa akuzātīva: *ņems manis* BW 718, 9; *kùo tu manis kaitināji?* 537, 1 (838. lpp.); *redz[i] tu manis!* 4967; *kas var manis*

[228]) Tam atbilst nōm. (ģen. vietā) kâ subjekta locījums, skat., piem., Mag. VIII, Nr. 2003, 2007.

niecinât? 27979; *tevis tàutâs àizvedîs* 17398; *kùo mēs sevis gaudinam?* 17596 var. — Vai tā ir tīri sintaktiska (saskaņā ar 394. § 3, 5, 6 izskaidrojama) vai morfoloģiska (sal. kâ ģenitīvus un akuzātīvus lietātās formas *mani, tevi, sevi* 344. §) parādība, tas droši nav izšķiršams. Sal. arī akuzātīvus *mùsu, jùsu* 352. §.

b) Rietumvidzemē un ziemeļu Kurzemē siev. dz. vietniekvārdu *viņa, tā* u. c., sieviešu personvārdu (kâ *Anna* u. c.) un dažreiz arī tādu sugas vārdu, kas apzīmē dzīvas siev. kārtas būtes (kâ *māte, meîta),* veco akuzātīvu vietā lieto īstenās ģenitīva formas kâ akuzātīvus, piem., *rędz pamātes pārnākam* BW 5116 var.; par to skat. RKr. XIII 84 un 92, FBR V 141, Лат. предл. II 12 un Mūlenbacha domas IF XIII 244 sk. un 262. Ka te vecās ģenitīva formas kļuvušas par īstiem akuzātīviem, kļūst skaidrs no tam, ka šās formas stāv arī aiz prepozicijām, kas parasti prasa ak. (un instr.).

405. §. a) Ģenitīvs apzīmē iemeslu izsaukumos: *mãsiņ, tava muļķa prâta*[2]*!* (dzirdēts Dunalkā); *ak tu vęca mãmulīte! tavas gręznas dziêdâšanas!* (variantos arī akuzātīvs) BW 554 (līdzīgi arī 2787, 2); *ai, bāraine, ... tavu daiļu villainīšu!* 4457; *vai, mana māmiņa! tùo zagļa ļàužu!* 13643, 1. Sal. serbu *fala bogu! čuda velikoga!* (Vūka Srpske nar. pjesme I 232, 23), Vondrāka Vgl. slav. Gramm. II[2] 249 un Brugmaņa Grdr. II[2] 2, 611.

b) Ģenitīvu sastop kâ pie sl. *žal',* tâ pie aizgūtā la. *žēl*[229]): *ja tev bija manis žēl* BW 492; *žēl man ir tà cìemiņa* 383, 7; *žēl bij viêna zara duôt* 1844, 2.

406. §. No senākas **laika ģenitīva** lietāšanas (par to Delbrüks Grdr. III 356 skk. un Brugmanis Grdr. II[2] 2, 573 sk.) ir varbūt radies ģenitīvs aiz *ik* (latg. arī *cik*): *ik vakara* BW 11;

[229]) Arī pie verba *žēluôt,* piem., Zb. XVIII 393. — Lībiskajā Pālē FBR XIV 67 sastopams pie *žēl* nōm., piem., *bīš* (< *bijis*) *žēl viņč.*

ik svę̀ta rîta RKr. VII, 395. mīkla; *ik dìenas* vai latg. *cik d'īnys* Zb. XVIII 408 un 415; sal. lei. *kiek dienos* tp. LLD III, 164, 4. Šis *ik* ir darināts kâ *cik, tik,* un kâ *cik, tik* saskaņā ar 61. § ir vecāko *ciek, tiek* saīsinājumi, tâ laikam arī *ik* ir radies no **(į)iek-* (blakus pronōmena celmam *į̀o-*), sal. *iêkām* 844. § b 4 un lei. *(j)iekas* „nonnullus" Leskīna Nom. 507 un *jiek* (= la. *ik*) Jušk. 683. Par latg. savienojumu *kas vokora* (*ik vakara* vietā) Becenbergers Lett. Di.-St. 75.

407. §. Senā **ablātīva** nozīme ir ģenitīvam visticamāk šādos gadījumos:

a) *tàutu bêgu* Mag. VIII, Nr. 2764; *kuŗa pura tu izlìdi?* BW 382, 13 var. (tagad mēdz tādos savienojumos pievienot prepoziciju *nùo*); par to Delbrüks Grdr. III 201 un Brugmanis Grdr. II² 2, 496.

b) *savas mātes bijâties, svešas mātes kàunêties*[230]) BW 3060 (līdzīgi 836); *acis darba izbijâs* 6853 (līdzīgi 3969 var., kur variantos aiz *bîties* ir arī akuzātīvs; tagad arī ar prepoziciju *nùo); žę̄l tēviņa, baîl mātītes* Treilanda Mat., 1261. sakāmv.; *kàuns man ļàužu* Mūlenbachs Latv. gr. 171. Sastopami arī tādi savienojumi kâ *kàunies kàuna!* BW 21934. Sal. Delbrüka Grdr. III 212 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 2, 500 sk.

c) *pę̀rc, tàutieti, savas naudas* (var.: instr. *savu naudu) man sudraba gredzentiņu!* BW 6361, 2; *man[i] tàutiņas pazinušas... valuodiņas* Mūlenbachs Latv. gr. 173; *neatvēli tàutiņām viênas reīzes jâjumiņa* (var.: instr. *jâjumiņu)!* BW 15082; *pats priêciņa* (var.: *nuo* vai *àiz priêka*) *nevarēju* 564, 6 (līdzīgi 6377, 1 un Sproģim 67, Nr. 5); *mīlabu nevar, cik skaists ir šis upes lìcis* RKr. XVII 68; *šùodìen kàuna nevarēju vakarējās valuodiņas* BW 9021.

Ir jāšaubās, vai te pieskaitāmi arī tādi gadījumi kâ *kâda vęlla es dziêdâšu!* BW 2453, 1; *kâda vęlla ta tu tur lien!* Mag. XIV 1, 158; sal.

230) Arī ar ak., par ko Mūlenbachs Latv. gr. 171.

ukraiņu якого чорта ви прийшли? Timčenko rakstā РФВ LXX 39, kas tādos izteicienos visdrīzāk vēlētos saskatīt ablātīvisku „gen. causae"; tomēr sal. arī „mērķa" ģen. 394. § 7.

408. §. Ablātīvu varbūt turpina arī ģenitīvs pie *(pìe)trũkt*[231]), *pìecìest, vajadzêt* u. c., par ko Delbrüks Grdr. III 205 skk. un Brugmanis Grdr. II² 2, 497; tomēr var domāt arī par īsto ģenitīvu. Piemēri: *atlika veltīšu* (var.: nōm. *veltītes*), *pìetrũka tàutiešu* BW 25515; *jums dziesmu pìetrũcies* (var.: *dziêsmas pìetrũkušas*) 916, 1; *krękla trũka* 817, 5 (iespējams būtu arī: *krękla nebija* kâ 403. §); arī *trũkst tev triju trũkumiņu* RKr. XVI 261; *viņam neticis męslu* Mūlenbachs Latv. gr. 171; *pìcìeš kùngi laba vīra* (var.: ak. *labu vīru* 387. lpp.) BW 2375, 1, 913. lp. (līdzīgi 3125); *kâdu zuvu vaīrs vajag?* (dzirdēts Rucavā; sal. lei. *reĩkia* ar ģen.); *vajag miltu* Zaļeniekos u. c. (te blakus *kuo vajag*[232]); *izkapšu vajaga sìeniņa pļaũt* BW 2221 (blakus 2221, 5 ar ak.: *izkapti vajadzēja sieniņu pļaut*); arī *pũcītei vajaga pèriena dabût* 2546 vai *kaķa vajaga likt pagrabã* (dzirdēts Valmierā), kur nōmens īsteni ir objekts infinitīvam, kas atkarīgs no *vajaga*.

409. §. Pilnīgi savrup stāv šāds absolūtā ģenitīva (baltu un slavu valodās[233]) parastā absolūtā d a t ī v a vietā) piemērs: *slìka... zeme, sẽrdienìšu staĩgājuot* (ģerundijs divdabja vietā) BW 5046; sal. lei. *tėvo, motkos nežinancių, aš jų pamokįsiu* Trak. d. 20. lp., 24. nr., un skr. un gr. absolūto ģen., kâ arī lat. absolūto ablātīvu.

Ģenitīvs seko aiz prepozicijām *àiz, apakš, bez, dẽļ, ìekš, iz, nùo, pìe, pêc, prìekš, uz, virs, zem* u. c., skat. 498., 509., 519., 525.,

---

231) Dažās izloksnēs ar nōm., piem., *pietrūka papīrs, netrūkst maize* Skrundā FBR XIII 106, līdzīgi Vainižos XIV 96, Svētciemā XV 74 u. c.

232) Līdzīgi Vainižos FBR XIV 97. Citur arī *kà vajag(a)* un — tāmnieku dialektā — arī *kas vajag(a)*, par ko Mūlenbachs IF XIII 220 skk. un 26. Sal. arī *tę̃vs jau tur arī vajaga būt* Janševska Precību viesulī 81.

233) Daži absolūtā ģenitīva piemēri no slavu valodām Potebņam Зап. 329. sk.

531., 533., 542., 557., 560., 566., 574., 582. un 584. §. Daudzās lībiskajās izloksnēs, piem., Limbažos FBR IV 91 un 94, ģenitīvs lietojams gandrīz vairs tikai salikteņos.

c) **Datīvs**

Par to Bīlensteins Handb. 571.—83. §, Mülenbachs Latv. gr. 300. § (ar citiem piemēriem), Šleichers Handb. I 265 skk., Kuršaitis Gr. 377 sk., Delbrüks Grdr. III 277 skk. un Brugmanis Grdr. II² 2, 547 skk.

I. Datīvs blakus verbiem, verbāliem substantīviem, adjektīviem un adverbiem.

410. §. Datīvs sastopams blakus verbam *duot*, piem., BW 3505 un 2505 un, pieslienoties tam, arī blakus *jemt* u. c., piem., *kas man duod, tas mans dìevs; kas man ņẹm, tas mans vẹls* Treilanda Mat., 283. sakāmv.; *dievs duod devējam, vẹlns rauj râvējam* turpat, 287. sakāmv.; *aizmidzis aizmigušam zùog* turpat, 153. mīkla; *kas šim pìrks?* (dzirdēts Valmierā); blakus *(nùo)làupît* un it īpaši blakus vairākiem ar *at-*, *nùo-* vai *iz-* saliktiem verbiem personas apzīmēšanai, kam ko jem, piem., *atjemt* jeb *nùojemt, atraut* jeb *nùoraut, nùozagt* u. c.; blakus *pìeduot*, piem., BW 4978; *nest*, piem., 4384, 9, *sùtît* un citiem nozīmē radnieciskiem verbiem, piem., *priēdei sedzu baltu sagšu, ...* 4976, 3; *sveša māte bārenei sviedin svieda villainīti* 4659.

Arī blakus *sùolît*, piem., BW 4437-40 vai LP III 35 (*kuŗai... sùolījiês); vēlêt*, piem., BW 121; 3760; 4588; *ļaũt*, piem., BW 243; *likt*, piem., BW 4455; *liêgt*, piem., *kas kaķam krâsni liêgs?* Treilanda Mat., 466. sakāmv.; *lùgt(iês)*[234]), piem., *kùo es tev... lùgšu* BW 4384, 8 var. (līdzīgi 4112), *ķēniņiene lùgusês... vīram, laî...* LP III 13; *prasît*, piem., *viņam kazu prasa* BW 1843, 6 (līdzīgi 2206, 2), *prasa vistiņai* 2470, 2, *viņam izprasîts* (dzirdēts Valmierā), sal. arī 394. § 7; *(pa)vaicât*, piem., *kam vaicâšu paduomiņu?* BW 4727 (līdzīgi 1326, 5; arī

[234]) Arī ar ģen. un ak., skat. 394. § 7; tâ parasti *dìevu lùgt*.

ar ģen., sk. 394. § 7); *rãdît*, piem., BW 4360; *sacît* un *(pa)tèikt*, piem., 2470, 3 var. un 2680, 4 var.; *runât*, piem., *runâšu... vīram, laî aîzvęd mani* LP III 4; *sũdzêt*, piem., BW 2680, 5 un 4131; *gàust*, piem., BW 4112 u. c.

Tâpat blakus *ticêt*, piem., *es vêl dievam ticu* dzirdēts Bēnē (līdzīgi Treilanda Mat., 269. sakāmv.), *tici sapņiem!* LP III 35 (te arī ar akuzātīvu *tùo*); *klausît*, piem., BW 1979, 2 (variantos arī ar akuzātīvu un ģenitīvu) un Treilanda Mat., 1260. sakāmv. (*tam jàklausa patēvim*); *klanîties*, piem., BW 1938; *kalpuôt*, piem., *man jākalpuo vęllam* (Nīcā); *(pa)līdzêt*, piem,. BW 3992 un 4976, 8; *izdabât, iztapt* (arī *ìetapt*) vai *iztikt* (arī *ìetikt*), piem., BW 968; 4138; 4150-1; *(sa)riêbt*, piem., BW 1027-8 un 968; *atriêbties*, piem., LP III 16; *atdarît*, piem., BW 4835; *mīlêt* „būt mīļš", piem., BW 395, 1 un 3026; *(pa)tikt*, piem., *ja tev tika*[235]) *prâtiņam* BW 316; *derêt*, piem., BW 4791; *pìederêt*, piem., BW 3665 un 4580, 8; *kaitêt*, piem., *kas tev kaît aci?* (dzirdēts Smiltenē).

Arī blakus *priêcâties*, piem., Treilanda Mat., (papildinājumos) 64. sakāmv. (visbiežāk tagad ar *par* un instr.); *smiêt(ies)*, piem., *man jāsmejas jums* (dzirdēts Zūrās), *jàsmejas tam Marę̃nam* (dzirdēts Valmierā), līdzīgi arī BW 806; 903, 4; 905 (*smêjâs man valuodai*); 906; 4665; 22040,3 (te arī: *kâ smiêklam nesmiesies?* līdzīgi 21010); *izsmêš viņam* (dzirdēts Valmierā); *brīnîties* jeb *brīnêties* (tagad visbiežāk ar *par* un instr.), piem., BW 903, 2; 5926, 2 (*brīnumam brīnējuos savam ruožu dârziņam*); 22040, 1 (*brīnumiem brīnîties*), sal. lei. *stebêtis* ar datīvu Daukšas Post. 179, 17; *kàunêties* BW 8528.

Blakus *mâcît*, piem., *kas mâcīja bārenīti... darbiņam* (var.: lok. *darbiņā*)? BW 4716 (līdzīgi 3290), *mâci dziesmas... māsiņām!* 19, 1 (796. lp.); *ìerast* jeb *ìejūkt*, piem., *darbam* (var.: *darbu*) *biju ìeraduse* 4698, 1 var.; *ìejūkuse... darbiņam* 5142.

235) Sal. gr. (Homēra) Ἀγαμέμνονι ἤνδανε θυμῷ A 24.

Arī blakus verbiem ar nozīmi „sviest, mest, šaut, sist, cirst, kost, durt“: *sviêd... Nelaimei ar akmeni mugurã!* BW 1220; *ganiņš tev šautru svieda* 2447 (sal. skr. *vájraṃ bhrā́tṛvyāya prá harati* Delbrükam Grdr. III 293); *metis vęlnam ar savu nūju* LP III 19; *šāvis žagatai* LP VI 8; *mãsai cę̃rtuot, ìecirta Brīnumam* LP III 16; *citam kuož, pats brę̀c* RKr. VII, 1372. mīkla; *kungs duŗ gaspažai* RKr. VII, 96. a mīkla; *saimieks sit saimìecei* (dzirdēts Valkā); *es tou siš* (dzirdēts Zlēkās); *sunim sist,* blakus *suni* (ak.) *sist,* par ko Mūlenbachs IF XIII 222 un Latv. gr. 176.

411. §. To pašu datīvu sastop arī blakus atbilstošajiem verbāliem substantīviem: *kungam tìesas devējiņš* (Mūlenbachs Latv. gr. 178); *uotram dziesmu paņę̃māja* BW 924, 2; *tę̃vs tautām vę̃lę̂tājs* 3367 (līdzīgi 116).

412. §. Tâpat blakus pie dažiem pieminētajiem verbiem piederīgiem un citiem nozīmē līdzīgiem adjektīviem, tâ blakus *mīļš, paklausîgs, derîgs, kaitîgs, līdzîgs* u. c.; par to Mūlenbachs Latv. gr. 178. Te pieskaitāms arī piemērs *laba man* (var.: *pìedęr man) diêga juôsta* BW 4580.

413. §. Datīvs var būt atkarīgs arī no adverbiem un adverbiāliem izteicieniem; piem., *mātei blakus* (vai *līdzâs*) *sêdêt; gāja... gaŗam... istabai* BW 80; *brauci mežam caŭri!* LP III 12 (līdzīgi BW 383, 1 var.); *apkārt gāju... krūmiņam* RKr. V 101; *lìks bę̃rzs pāri Dàugavai* RKr. VII, 498. a mīkla (līdzīgi BW 3456); *maize êdējam pakaļ neiêt* Treilanda Mat., 664. sakāmv. (līdzīgi BW 1076); *kas tur sauca viņu pusi Daugavai?* BW 2745; *kas citām nāk pa priekšu* 281, 7; *ar lìkumu tautas jâja man* 5078; *mātei pretī* (*līdz*) *iet.*

414. §. Tâpat — no verbiem, kas salikti ar priedēkli, kuŗš atbilst vietas adverbam; piem., *nę̀vienam cilvę̃kam nevar ìekšā ìelìst* Treilanda Mat., 175. sakāmv.; *daudz dumbrājiem nav pārbrienams* turpat, 317. sakāmv.; *tiēm nevar sveša māte pęļa-*

viņas klât pìebērt BW 4405, 1 var.; *kas... tev uzklâja... paladziņu?* 4557; *mēs ienaidniekam pielìdām un uzbrukām* (Mūlenbachs Latv. gr. 178).

415. §. Datīvs blakus *bût* un nozīmē radnieciskiem verbiem apzīmē to, kam pieder vai pienākas: *man arāj(i)s gadījâs* BW 527; *kad bûšu vīram* 165; *tęvam bija divi zirgi; tęvam nav zirgu.* — Kōpulas pie tam var arī nebūt: *tęvam* (blakus *tęvam ir*) *divi zirgi; gan man šim vakaram* BW 478; *tav... bęrniem pliki vêderiņi* 3004; *nei man tęva, nei māmiņas* 4552; *bārenei trîs grędzęni pirkstiņā; saimenieka meitiņai ne redzêt neredzēja* 4551.

II. Brīvākais datīvs predikāta papildināšanai.

416. §. **„Dat. (in)commodi“.** Piemēri: *nedar[i] pār[i] sērdieņam!* BW 4817; *pataupa ganiņam* 4412; *pirks man... gredzentiņu* 1881; *māsiņām... daru alutiņu, laî tās man skaisti dzied* 770 (līdzīgi vēl 179; 329; 1082; 4580, 1; 4601 u. c.); *meklējam liepas meitu uozuoliņa dêliņam!* Sproģim 3. nr-a 35. lp.; *tev trijâdi viesi nāce* BW 5097 (līdzīgi vēl 65 u. c.); *es tev iešu kultu* 2927; *vai tã kâda vedējiņa mazajiem putniņiem!* 2696; *kuo tas pieniņš tev laba dara? — man tas pieniņš bęrniņiem* 2221, 1 (907. lp.); *labi man šim brìžam* 3095, 5; *akmentiņš... taka maliņā, sieviņām apsêsties* 1083; *es ļaudim rîta rasa* 4790; *man uzaûga âbelei pìeci zęlta âbuolîši* Sproģim 12. nr-a 40. lp.; *kas kājiņas tam apàva?* BW 4491; *kùo... es darîšu priecîgam pràtiņam?* 87 var.

Šis datīvs var būt atkarīgs arī no kāda verbāla nōmena, piem., *bûsi brāļa līgaviņa, brālim gultas taisîtāja* BW 314 var.

417. §. **„Ētiskā datīva“** piemēri: *vai tu man neiesi!* (Mūlenbachs Latv. gr. 177); *laî tã man(i) nepakrita* BW 1082, 1 var.; *kad tas man(im) liēls izaugs* 1881; (dat. „reflexivus“) diać sieŭ! (t. i., manis dēļ tu vari sadegt) Zb. XVIII 313; par lei. *sáu* Nīdermanis KZ LI 34.

418. §. Cieši pie „dat. (in)commodi" pieslienas arī datīvs dažādos bezpersonas izteicienos: *kam nesâp, tas neraud* Treilanda Мат., 858. sakāmv.; *kam niez, tas kasâs* turpat, 864. sakāmv.; *man salst; vēmējai slâpstuot* LP VII 581; *tas man rūp; man gribas êst; man šķìet; darbs man sùokas (vęḍas* vai *vèicas); nebij žęḷi dęvušai* BW 1801; *aizmirsâs man dziesmiņas* 197; *tai pašai nepietika* 4412; *trūkst tai viena dzîpariņa* 4645; *mãmiņai* (proti, *manis) nevajag* 4553. — Te var pievienot arī tādus izteicienus kâ *man pašam smiekli nâca* BW 564, 7 vai *nelietim birst asaras* 524.

419. §. Rada ar datīvu blakus 418. § minētajam *vajag(a)* ir datīvs blakus dēbitīvam, piem., *šī zemīte man jàmin* BW 113.— Līdzvērtīgs ar dēbitīvu var būt infinitīvs, pie kuŗa arī (kâ leišu valodā, par ko, piem., Becenbergers BGLS 260, un slavu valodās, par ko Potebņa Зап. 392 skk.) predikāta nōmens nostājas datīvā: *lustîgam man dzîvuot* (var.: *lustîgam jàdzîvuo)* BW 83; *kùo ... man darît?* 87 var.; *vai man... gremdêt?* 87, 2 var.; *pie slìeksnīša tev gulêt!* 1243; *laî paliek galuotnīte, kur putnam uzmesties* 2765; *bûs kungiem kaŗā iet!* (dzirdēts Nīcā); *kùo bij man tam darît?* BW 74 (līdzīgi 1580); *tam pašam vęcam bût!* 3250; *man... augt liēlam!* 4601; *man auguot bārenei bût atraitņa līgavai!* 4962; *kam bij man tęvam bût* 22039.

Predikāta nōmena datīvs sastopams arī blakus citiem (bez dēbitīva nozīmes) infinitīviem: *duod man vīram tapt!* BW 2505 (līdzīgi 1934; 12704 un Treilanda Мат., 171. sakāmv.).

420. §. Līdzvērtīgs ar datīvu blakus dēbitīvam ir arī datīva savienojums ar pasīvo tagadnes divdabi: *tā zemīte man minama* (var.: *man jàmin*) BW 113, 2; *man vìeta taisāma* 4708; *bij man sniedze audzējama* RKr. V 211. Datīvs pie šā divdabja sastopams arī tur, kur nav darīšana ar nepieciešamu vajadzību: *nelietim* (viensk. ak.) *sajęmamu* (iepriekš ar ģenitīvu;

vēja aiznęsamu) BW 378; *kas man bija neręd̦zama* 95, 1; citi piemēri Mūlenbacham IF XIII 237.

Arī (retāk) blakus pasīvajam pagātnes divdabim[236]): *man dziesmiņa izdziedâta* BW 877; *âbelīte vējam* (visos pārējos variantos ģen.: *vēja*) *laûzta* 4778, 2 var. (līdzīgi 8546, 1). Tâ īpaši lībiskajās izloksnēs, kur ģenitīva lietāšana vispār ir ļoti stipri ierobežota, piem., *pašam audzęts zirgs* (Etn. III 37 no Viļķenes).

421. §. „Dat. iudicantis“: *šī pêdîga vasariņa, tev skanuot, man dzieduot* BW 177; *maļam smalki rudzu maizi; bûs tautām bīdęlęta* 4600. Te pieskaitāms varbūt arī (ja tas nav vienkāršs dat. incommodi) piemērs *kas pats dums, tam lędus glums* Treilanda Mat., 622. sakāmv.

422. §. Nolūka datīvs (dažreiz blakus kādam citam datīvam): *es iešu maizei miltu* (dzirdēts Jaungulbenē); *liniem zemi ęcędams* BW 366, 1; *šūpuolam kārti cirtu mazajam bērniņam*[237]) 1684, 1; *es tevi skaliem cirtu* 708; *laipai metu zuębentiņu* (Sēlpilī); *kungam âda kažuokam* BW 2194; *mani nesa kukuļam* 4800 un 4836; *cêla mani miēlastam* (var.: lok. *miēlastā*) 4836, 3; *kam tie auga gaŗi meži, ne saulei* (var.: ģen. *saulītes*) *pakrēslim? kam es augu bārenīte, ne ļaudiem valuodai?* 4795 (līdzīgi 4786 un 9078); *iēvu ziedi smaršai ļabi, ne bitēm mędu nest* 12720; *meitiņas guodam aug* 622; *guodam sedzu villānīti* 4250; *ne smicklam es atnācu* 902; *gudra biji paduomam* 3147 (līdzīgi 3185 un 3186); *bij māsiņa palīgam* (var.: lok. *palīgā*) 286, 2; *vęŗgam tura māmuliņu* 3185; *neņems mani vędęklai* 359, 1; *lai nāk viņai biedram* (dzirdēts Līvbērzē); *dieviņš man biedram nāca, mēnestiņš gaišumam* (dzirdēts Brocēnos).

---

[236]) Par to Grīns (Green) The dative of agency 114 skk.

[237]) Sal. lei. *kàs táu užtvėrė rūtėlėms daržėlį?* Jušk. LD 1163, 6. nr-ā.

Nolūka datīvam, šķiet, pieslienas arī sekojošie (reti sastopamie) izteicieni: *tã manam pràtiņam* BW 529, 2 var.; *mīļumam nevarēju tam cìemam gaŗām iet* 383, 6; *voi ir lobi gaŗumam, voi ir lobi brîdumam* 19480, 1; *iešu tautu teikumam* 10806.

423. §. Nolūka datīvam var pievienot arī sekojošos izteicienus: *labi man šim brìžam, kaut visam mûžiņam* BW 3095, 4; *lai palika mūs laikam tēva zeme nedalîta* 3777. — Turpretim īstenu l a i k a datīvu sastop dažkārt latgaliešu izloksnēs: *a jī tam ļaikam skrīń i skrīń* Zb. XVIII 435 „a oni tymczasem lecą i lecą"; ji taj szaltiaj daskriaja... turpat 436 „oni tymczasem przybiegli".

424. §. Nereti datīvs, kas papildina predikātu, stājas arī tuvākā sakarā ar kādu substantīvu, tâ ka to vismaz pa daļai varētu aizstāt ar „gen. possessoris" vai kādu piederības vietniekvārdu. Piemēri: *es redzēju vilkam ragus* BW 2361 (līdzīgi 2644, 1); *vienu pusi dziesmai* (var.: ģen. *dziesmas*) *zinu* 939 var.; *dzêru brāļam kàzas* 175; *es nuolauzu tēvam* (var.: ģen. *tēva*) *cirvi* 3113, 2 (līdzīgi 2194; 4677; 4686; 4718; 4872); *pūram* (var.: ģen. *pūra*) *vâku atvēruse* 4540, 2; *kas linam* (var.: ģen. *liniņa*) *šķiedru teica?* 4715 var.; *es atradu tam puisim... suņa amatiņu* 12616; *zagļiem... pēdas sadzìsi* LP III 29; *izgriež sev kājai ikrus* (Mūlenbachs Latv. gr. 178); *vęcam* (var.: daudzsk. ģen. *vęcuo*) *luste aizgājuse* BW 234; *ciemiņam pirts kûpēja* 1085, 2 var. (līdzīgi 3113); *tam sêdêt mugurai* (lok.) 5077; *man dęlam dęls miris* (Stūŗumuižā Mag. XIII 1, 10); *kas tev aci vaīnas* (dzirdēts Smiltenē).

425. §. a) Iepriekšējos paragrafos minētie piemēri padara saprotamu, ka lībiskajās izloksnēs varēja rasties adnōmināls piederības datīvs, kas tur izskaudis piederības ģenitīvu (tâ kâ gala zilbju patskaņi tur ir zuduši, tad tur fōnētiski sakrita, piem., ģen. *tēva* un ak. *tēvu* formā *tēv*, kādēļ pārprotamo *tēv* varēja piederības attieksmes lielākas skaidrības labā aizstāt ar

datīvu *tẽvam*): *uz tẽvam nâų gaidit* (no Viļķenes RKr. XIII 92 sk., kur vēl citi piemēri); *dẽls valkę tẽvam cępur* (no Dzirciema Etn. IV 35, kur vēl citi piemēri; skat. arī Mag. III 17, FBR IV 91, 94, VIII 72, 74, XI 79, XIV 67, 92, 97, XX 26 un Velliga Beitr. 210 sk.); *kam dẽls tu esi?* Hardera Anm. 28. Velligam (kas bija Liepupes mācītājs) Beitr. 211 — pat *kungam* (= kunga) *rakstîta grāmata* u. c.

b) Datīvs seko aiz prepozicijām *da, līdz, pa, uz,* skat. 522., 540., 546. un 574. §.

Par absolūto datīvu skat. 806. § c.

Dat. *ęzaram* teikumā *V. upe ieejuot Duorbes ęzaram... mūsu ẽzaram ieiet Duorbes upe* Latv. Avīzes 1825. g. 98. nr-ā (no Durbes) aizstāj varbūt kâdu senu pārprastu illātīvu **ęzaran.*

d) **Akuzātīvs**

Par to Bīlensteins Handb. 533.—41. §, Mūlenbachs Latv. gr. 301. § (ar citiem piemēriem), Potebņa Зап. 299—324, šleichers Handb. I 262 skk., Kuršaitis Gr. 375 sk. un 380 skk., Delbrüks Grdr. III 360 skk., Brugmanis Grdr. II² 2, 615 skk. un Barone Studi sul significato fondamentale dell' accusativo e sulla teoria localistica (1926. g. Romā).

426. §. Akuzātīvs arī latviešu valodā ir transitīvo verbu tiešā objekta locījums, ja šo objektu iedomājas kâ verba jēdziena pilnīgi apjemtu — par cik ir darīšana ar pretstatu ģenitīvam.

Te lai seko tikai daži vairāk vai mazāk spilgti izteicieni no tautasdziesmām: *dziêdu savu augumiņu* BW 127, 3; *labu mûžu cẽrẽdama* 198; *sirmus zirgus kungi jâja* 3443, 2 var. (līdzīgi 3121, 1; 4978, 3); *pats sev skrèju kumeliņu* Sprogim 1. nr-a 20. lp.; *apniku lietus gaisu* (var.: *man apnika lietus gaiss*) BW 3941, 2; *biju apradusi* (var.: *ìeradusi*)... *valuodiņu* 4276; *dubļus brist* 4601 (līdzīgi 62; 173; 2334; 3025); *sẽtu lècu* 14900; *cūka rej suni* Treilanda Мат., 1217. sakāmv.; *lietus gaisu duomâdama* Ltd. 2160; *pasaka māmuļiņu* u. c. Potebņam Зап.

302 un 308; *ruoka ruoku mazgājâs* BW 4201; *sasatiku... māti* 4574 (līdzīgi 5104); *mēs viņu nesatikāmies* FBR IX 107.

Akuzātīvs sastopams arī blakus sekojošiem verbiem, kas parasti prasa arī — (vismaz pa daļai) tai pašā nozīmē — ģenitīva resp. datīva: *meklêt* (var.: *taujât)* BW 1734; *gaidît* 28, 1; *es prasīju saujiņu* (var.: ģen. *saujiņas*) 2206; *lùgties* 526; *vaicâs... māmuliņu* (var.: *ģen. māmuliņas*) 3057 var.; *dzenies(i) māsu!* 13644; *nuodzērâs ûdęnu* (dzirdēts Olainē); *bîsties dievu* Treilanda Mar., 507. sakāmv.; *kaunu bêga* BW 62; *uozuols... zīles* (var.: ģen. *zīļu*) *raud* 3521, 2; *kumeliņš kalnus raud* Sproģim 122, Nr. 46; *brèca* (var.: *klìedza*)... *ûdeni* (var.: ģen. *ûdeņa*) BW 4037 var.; *kukuoji... birzi* (var.: ģen. *birzes*) 4082; *tęk gailīti lūkuoties* 254; *ziņģi* (var.: ģen. *gaviliena*) *klausuoties* 382, 9; *māmiņu* (var.: dat. *māmiņai*) *klausa* 282; *tici māņus!* Treilanda Mar., 701. sakāmv. (sal. blakus *netici... māņiem!* U s. v. *māņi); svešu māti* (var.: dat. *svešai mātei*) *izdabât* BW 4150 var.; *visi smêjuši strupdęguni* LP V 8; *brīnâs manu valuodiņu* BW 188; *atsacît... dęlu* (var.: dat. *dęlam*) 15307; *ierast... dzirnus* 22494, 2; *mâcies pirmuo darbiņu!* (dzirdēts Olainē).

Daudzi intransitīvi verbi kļūst transitīvi un prasa akuzātīvu salikumā ar kādu priedēkli vai savienojumā ar kādu adverbu, kas aizstāj priedēkli, piem., *panākt; pārjâj lauku* BW 70; *cieminu* (var.: dat. *ciemiņam*) *gaŗām iet* 383; *apkārt tęk ęzariņu* 2491; *Daugaviņu pāri lèca* Sproģim 116, Nr. 3 (līdzīgi arī BW 24388, 4); *cępurīti... aplipušas* BW 965 un 966; *ceļu aizkritusi* (Mūlenbacham Latv. gr. 180, kur citi piemēri); skat. arī 430. §. Par to E. Hermanis GGN 1932, 1 sk.

427. §. Rezultāta akuzātīvs: *pūru darît* BW 282, 3; *cimdus ada, trejus rakstus rakstîdamas* 288; *sēsim lielu rudzu lauku!* 3101; *lielu krāvu vęzumiņu* 2367; *miltus malt; lîdumu lîst; nuo vilka luopu suni izmâcît* Treilanda Mar., 1407. sakāmv.

Rezultāts nereti ir izsacīts ar atribūtīvu adjektīvu: *êd pillu vęḑęru!* (dzirdēts Nīcā); *atplèst acis platas; sasist muguru zilu* u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 179.

428. §. Satura akuzātīvs: *bę̀dā... manu bę̀du!* BW 105; *kaunies kaunu!* 2982 var.; *vienas duomas duomājam* 3455; *zied mēļus ziedus* 3668 var. (līdzīgi 3679); *guļu gulêt* 25106; *saucu lielus saukumiņus* 25943; *kāsējiet gaŗus kāsus!* 31556; *teciņus* (var.: instr. *teciņiem*) *vien tecēju* 3745; *kas guļ miegu* (laikam ak.[238]) un ne instr.) 624; *lij, lītiņ, zęlta rasu* (laikam drīzāk ak. nekâ instr.)! 4582, 2. Par to sal. 441. §, Potebņas Зап. III 422 sk. un Gertchena (Gärtchen) Prim. Präs. 50 skk.

429. §. Divkāršais akuzātīvs. a) Abi akuzātīvi stāv verbam vienlīdz tuvu: *tas mani dziļus dubļus kājiņām bridināja* BW 23040; *es viņu... izmâcīšu vis'smalkâkuo amatu* LP III 25; lietiskā objekta akuzātīvs sastopams arī aiz pasīvām formām no verba *mâcît: vai mēs ęsam valuodu mâcîti?* (dzirdēts Olaines apkaimē).

b) Viens akuzātīvs ir predikātīvs: *kas māsiņas mīļas tur* (Mūlenbacham Latv. gr. 179); *grib tev*[*i*] *sulaini ņemt* Elverfelda Līksmības grām. 186; *tuos sauc pumpurus, kur...* FBR XIV 129; *tuos sauc Ęzęrkalnus* XVI 104; *lâcīts êda manas auzas, savas auzas dęvęḑams* BW 2290; *pazinu vedējus devîgus cilvękus* 1778, 2. Te pieskaitāms arī ak. ar divdabi 793., 796., 798., 805., 808. §, 810. § c un 814. § c. Kur predikātīvais akuzātīvs ir vienskaitlī un tâ formāli sakritis ar instrumentāli, tur bieži nevar droši zināt, vai darīšana ir ar predikātīvu akuzātīvu vai instrumentāli. Akuzātīvi visdrīzāk varbūt ir sekojošos piemēros: *šķitu meitu apgulušu* (no Priekules); *šķitu ļaunu tuo dieniņu* BW 4753, 3; *kas pazina mani jaunu?* 71; *zina tevi cęlājiņu* 23911; *saka mani dzęŗājiņu* 788 (citi piemēri

[238]) Sal. lei. *miegmi* géra miega Becenbergera BGLS 239[1].

Potebņam Зап. 308 un 312). Te var arī piedomāt saīsināto divdabja formu *ęsam* vai *ęsuot* „ὄντα“ resp. „οὖσαν“. — Turpretim pilnīgi nenosakāma ir predikātīvā locījuma forma tādos izteicienos kâ: *mani brūti sauca* Ltd. 965 (līdzīgi BW 345; 549; 3150, 1); *mani ņēma dziedâtāju* BW 955 (līdzīgi 2488, 1); *kas gulbīti baltu taisa?* 2486; *pieliek mani ganîtāju* 4978, 3; *bût[u] dieviņš mani laidis labâk puisi* 3801; *kas Jānīti vārdu lika* 1402.

430. §. Virziena akuzātīvs aiz nesaliktiem verbiem sastopams vēl retumis tautasdziesmās: *es iẽš cit ciem* (no Zūrām); *Muora tiergu guoja* (no Dagdas); sal. lei. *jósva svečių šalėlę* Lesk.-Brugm. 19, Nr. 14, 3; *keliáusiu tólimą šalėlę* Jušk. LD 271, Nr. 270, 4. Biežāk ir sastopams šis akuzātīvs blakus saliktiem verbiem (sal. 426. §): *druvu dagājusi* BW 632 (līdzīgi 4801); *pili pìeiedams* 1357[1] (885. lp.); *dievu nuoiedama* 4384, 6; *ciemiņu piejâdams* 383, 5; *piebrauc... ievas krūmu* 3528; sal. lei. *parvažiavo savo dvarą* Lesk.-Brugm. 97, Nr. 8, 15; *nueikie vyšnių sodą* turpat 127, Nr. 57, 8.

Te piederēja sākumā arī izteiciens *bites kâpt*. Te pieskaitāms varbūt arī (tautasdziesmās!) akuzātīvs pie verba *sêdêt* (sākumā varbūt pie *sēsties*, sal. skr. vēdu *barhíḥ sīdantu* Delbrüka Grdr. III 363): *sêdi... vienu krę̂slu!* BW 1216 (līdzīgi 1229, 2; ka *krę̂slu* ir akuzātīvs, to rāda varianti I 879 un FBR XII 80, kur sastop *sêd divus krę̂slus;* par to arī Mūlenbachs IF XIII 238).

431. §. Izplatījuma akuzātīvs (sal. 442. §): *aizgāja gaŗus ceļus* BW 2221, 5 (908. lpp.); *svešas zemes staīgâdams* 20 (līdzīgi 2360 var.); *cūku takus vazājâs* 22012 var.; *kalnus kâpa* 3025, 8 var.; *es jùs meklēju malu malīnas* (dzirdēts Valmierā). — Arī blakus adjektīviem (*gaŗš, augsts, dziļš, plats, smags* u. c.), piem., *trîsdesmit asis gaŗš diegs* RKr. VII, 715. mīkla; arī blakus atbilstošajiem substantīviem: *aste, — asi gaŗumā* LP VI 48; *svece..., mazâkais pę̂du rę̨snumā* V 375.

432. §. **Laika akuzātīvs**[239]: *trîs rîtiņus sìeku mala* BW 4732; *cik man ilgi jàdzîvo? trîs gadiņi pie māmiņas, visu mûžu tàutiņâs* RKr. V 209; *agrâkus gadus* (dzirdēts Skujenē); *agrâkus laikus* (dzirdēts Valmierā); *vęcus laikus* (no Blomes); *tuos laĩkus* (dzirdēts Carnikavā). Arī blakus adjektīvam *vęcs*: *kumeļš divus gadus vęcs.*

Akuzātīvs arī tad, „ja norise laiku pavisam neaizpilda, bet tikai iekrīt tajā": *kad rudeni māršu vedu* BW 28 var.; *Mārtiņdienu appuškuoju... cępurīti* 52, 6 var. u. c. (ka arī te ir akuzātīvs un ne instrumentālis, tam par labu runā parallēles leišu valodā).

Dažreiz ir jāšaubās, ar kuŗu nozīmi ir darīšana, piem., *kas nu tavus lìkumiņus ik vakarus skandinâs?* BW 381, 8.

Teikumos ar vienskaitli dažreiz paliekam neziņā, vai darīšana ar akuzātīvu vai instrumentāli, piem., *kuoki zaļi zìemu, zaļ[i] vasaru* RKr. V 108 (līdzīgi BW 2818).

433. §. Arī pie **darītāju vārdiem** dažkārt sastopams objekta akuzātīvs: *tūs cymdus ad'eituoju* (ak.) Mag. XIV 2, 187; *svaini sùtîtāja* u. c. Mūlenbacham IF XIII 228 un Teikumā 40.

434. §. Dažās izloksnēs arī pie *vajaga*, piem., *kam tuo izkapti* (var.: ģen. *tàs izkapts*) *vajadzēja?* BW 2221, 5; *kâdus miltus jums vajaga?* (dzirdēts Olainē); līdzīgi Lutriņos, Popē, Jūrkalnē, Alsungā, Zlēkās u. c.; par to 408. §, RKr. XIII 93 un Mūlenbachs IF XIII 222 sk. un 261.

435. §. Arī blakus „maksāt" un „būt parādā" sastopams akuzātīvs: *maksā zęlta gabaliņu* BW 1965 (līdzīgi 988, 2 u. c.); *man... parādā pìeci puõdi zęlta naudas, vaska pîtu vācelīti* 4882.

239) Pie dēbitīva šo akuzātīvu var aizstāt arī nōm.: *vêl viens gads jàpabaruojas* LP VI 391.

436. §. a) Akuzātīvs izsaukumos: *vaile manu gŗūtu mûžu, bet lustîgu paduomiņu!* BW 122; *ai tu manu lętu dabu!* 124; *tavu skaistu dziedâšanu!* 382. Analogi piemēri leišu valodā Becenbergera BGLS 239.

b) Akuzātīvs seko aiz prepozicijām *uz, ap* u. c., skat. 502. un 574. §.

e) **Instrumentālis**

Par to RKr. XIII 7 skk., Bīlensteins Handb. 586.—90. §, Mūlenbachs Latv. gr. 302. § (ar citiem piemēriem), Потебня Зап. 443—535, Šleichers Handb. I 267 skk., Leskīns Lit. Lesebuch 217 sk., Spechts 67 sk., Kuršaitis Gr. 377 un 382 skk., Skardžus GK VII 100 skk., Delbrüks Grdr. III 231 skk. un Brugmanis Grdr. II² 2, 518 skk.

437. §. **Pavadoņa instrumentālis** no dzīvu būtņu nosaukumiem blakus virzības verbiem ir arī tautas dzejā gandrīz vai izmiris, un to aizstājis instrumentāļa savienojums ar prepoziciju *ar*. Minēt var varbūt: *vista tęką uz stallīti deviņiem cālīšiem* (Mūlenbachs Latv. gr. 181). Biežāk tâdu instrumentāli sastop no priekšmetu nosaukumiem: *eimu... laidarā deviņām slauktuvēm* BW 1180; *atej... kliņģeŗiem!* 2914; *kur... tecēji liepas sluotu padusē?* (Mūlenbacham l. c.). Tādi izteicieni atgādina jau „pavadapstākļu“ instrumentāli 439. §.

Pie citiem verbiem: *saule vēju* (var.: *ar vēju*) *sniegu ęd* BW 27569, 1 var.; *Mārietām* (var.: *Annām*) *vie*[*n*] *dzīguot* 27188, 2; *atradu... brālīti kalpa puisi* (var.: *ar kalpiņu*) *runājam* 9622, 1. Šai piemērā instrumentālis gan saistāms ciešāk ar divdabi, un vēl vairāk tas sakāms par šādu izteicienu: *atradu vęlna māti dieva māti kaudamuos* BW 34054. No leišu valodas var minēt: *nesekė tėvu* (Viltis, 1908. g., Nr. 75).

Pilnīgi pie nōmena pārvilkts redzams šis instrumentālis piemērā *ìedeva... guovi trim, četrām aitiņām* BW 16431.

„Pavadapstākļu“ instrumentāli resp. „īpašības instrumentāli“ atgādina šādi izteicieni: *es paliku tukšu pūru* BW 16598;

kas kurpēm, zàbakiem, tiẽ... 24101; *sagaidīja (sīvu, bargu valuodiņu)... rīkšu sauju ruociņā* 4245, 4; *(uozuols auga... deviņiem žuburiem)*; *es uzaugu deviņiem bāliņiem* 3399; *tautas stāv... nuosvîdušu kumeliņu* 16293; *pierkšu brūtganiņu męllim zābakim* (dzirdēts Padurē).

Ar vieglu kauzālu nokrāsu ir instrumentālis piemērā *meitām auga viegla dìena, dęliem gaužas asariņas* BW 3350[3].

438. §. Distributīvais instrumentālis: *rindām auga uozuoliņi* RKr. V 75; *trim pulkiem puiši jâja* BW 279, 2; *pulkiem puiši... nāca* 281, 8; *sìekiem naudu suolîdami* 2462, 1; *ratiem krausi sudrabiņu* 12134; daleja jus łyłokim i mozokim pulkim Zb. XVIII 416 (līdzīgi BW 3770 var. un 3771); *paša pràtu panęs jûdzēm* RKr. VI, 627. sakāmv.; *simtiem luopus skaita* RKr. VII, 102. d mīkla; *kuo mēs laba suolîsim? — simtiem guovu, simtiem vèršu* BW 1451 var.; *viens iet, simtiem, tūkstuošiem krìt* RKr. VII, 1012. mīkla. Leišu valodas piemērus min Frenkelis IF XLIX 57 sk.

439. §. „Pavadapstākļu" instrumentālis: *visi pieci vienis pràtis* BW 2387; *suoļiem (rikšiem) braukt; neduod mani tautiņām vienas reizas jâjumiņu* (var.: *ar pirmuo nākumiņu*) BW 15082 var.; *ej gulêti... vakarēju ędumiņu!* 2897, 3 (līdzīgi 3620 un Mūlenbachs Latv. gr. 131. § 2); *nebiju pie bāliņa aizpęrnuo bijumiņu* 3779; *tai sajâja treju tautu vienu vàrtu vęrumiņu* 5139; *ziedêt vienu baltumiņu* 2773; *es neietu męlnu krękļu, dubļainām kājiņām* (līdzīgi 4634); *meitas sêd gludām galviņām* 265 var.; augšz. *aizgā[ja] malnu mūtu* (= *muti*) FBR IX 145; *voi tu ēsi* (< *esi*) *jau trōkuo* (< *trakuo*) *prātu?* turpat.

440. §. Cieši tam piebiedrojas **„īpašības instrumentālis"** (par to arī Metners Glotta VI 33 skk.): *kur tu teci... dzęltęniem matiņiem, tur spîdēja saule dzęltęniem stariņiem* BW 4579; *moûsu muojas vînu lilumu* (no Alūksnes RKr. XVII 140;

līdzīgi BW 100); *augu niedres gaŗumiņu, maguonītes daiļumiņu* BW 473, 1 (līdzīgi 4597); *lai auga pādīte spruogainis matis* 1319 var. (līdzīgi 4472 un 4473); *es uzaugu dziedâtāja vāluodzītes dziesmiņām* 360, 1; *mãjiņa trim pakšiem bũvẽta* RKr. VII, 558. mīkla; *dievs radīja putnu spārniem, cilvẽku ruokām* Treilanda Mat., 275. sakāmv.; *kruoni kala deviņiem žuburiem* BW 4628; *rędzu meitu četrām kājām* RKr. VII, 557. mīkla; *pũce platu galvu, pacel . . .!* BW 2878 (līdzīgi 2203—5); *gaŗa dęsa lìkumu lìkumis* RKr. VII, 612. a mīkla; *tava līgaviņa glẽvajām ruociņām* BW 664, 2; *trim stùŗiem namiņš* RKr. VII, 279. mīkla; *mẽlnu galvu līgaviņa* (Mūlenbacham Latv. gr. 181; sal. lei. *geltais plaukais mergelė* Viltis, 1908. g., Nr. 80); sal. īpašības ģen. 396. § un īpašības lok. 454. §, un Mūlenbacha Teikums 40 sk., un Latv. gr. 182.

441. §. „Tēlojamais" instr.: *zied puķītes trejis ziedis, (deviņām lapiņām)* BW 576; *zied dzęltãniem ziediņiem* RKr. V 100 (sal. lei. gražėjs žiẽdajs žydẽju Jušk. SvD 231); *saukumiem Laima sauca* BW 5070 var.; *bẽrni raud asarām* 2883; *tas sadedza smalkis pẽlnis; kur palika smalki pẽlni? tie izlija lielis lietis* 2221; eś jos... saszkaŭdieju smołkom druponom Zb. XVIII 267. Pēdējie piemēri atgādina dalāmo instrumentāli 438. § un predikātīvo instrumentāli 448. §. Sal. satura ak. 428. §.

442. §. Vietas instrumentālis: *tãs nuoskrèja augstis mežis* BW 2221, 3; *tecẽj[a]... deviņiem celiņiem* 3401; *kuo vazājies mana tẽva ganîklêm* (no Embūtes); *citim gabalim* (no Puzes). Tâ kâ sastopams arī līdzīgas nozīmes akuzātīvs (skat. 431. §), tad vienskaitlī instr. nav droši atšķiŗams no akuzātīva. Visdrīzāk (bet ne gluži droši!) instrumentālis meklējams šādos piemēros: *lai skan balsis kuoku virsu* BW 483 (līdzīgi 2454); *vienu vietu dzîvuojuši* 3785 (līdzīgi 4145, 3); *ceļa vidu aizgājušas* 25; *gaisu tęcẽdama* 4385; *jâja rudzu lauku* (no Lestenes;

sal. lei. *jójau lýgiais laukēliais* Jušk. SvD 2, 6). Arī blakus darītāja vārdam: *dēļu grìdu* (var.: *virsu* vai ģen. *grìdas) staīgâtāja* BW 21610 var.

Izloksnēs arī blakus adjektīviem (*gaŗš, augsts, dziļš* u. c.) parastā akuzātīva vietā (431. §): *trim asiem gaŗi lini* Etn. IV 28; *sešām asīm gaŗš tēviņš* RKr. VII, 946. mīkla.

„Distributīvais" (438. §) instrumentālis ir tādos teicienos kâ *mani... jûdzēm vada* (Mūlenbacham Latv. gr. 183).

443. §. Laika instrumentālis: *šiem gadiem tuo ne'viens nav dabūš* (no Valmieras); *šies laikis* (no Nīcas); *kas gul dienām, skraida naktēm* Treilanda Mat., 256. mīkla; *dienām un nedēļām apkārt vazâties* Mag. XIII 2, 59 (šis piemērs atgādina distributīvo instrumentāli 438. §); *lec, saūlīte, rîtis agri!* Becenbergera Spr. d. pr. L. 123; *trim rîtiem rasa stāv* ... BW 4480, 5; *pūru svètdienām piedarīja* 6841 (līdzīgi 2918, kur varianti instrumentāļa vietā sniedz lokātīvu, un 4908); *nedzird vairs līguojam kâ citām vasarām* 404, 2; *ik vakaris* (var.: *vakarus, vakara, vakaru) es dziedāju* 481 var.; *brìžiem luops, brìžiem — kamuolis* RKr. VII, 346. mīkla.

Tâ kâ arī akuzātīvu dažreiz lieto līdzīgā nozīmē (skat. 432. §), tad viensk. instr. nav droši atšķiŗams no akuzātīva; drīzāk laikam instrumentālis (un ne akuzātīvs) ir piemēros: *rîtā mazu gaisumiņu, tad mēs abi tiksimies* BW 6528, 1; *nuoej laiku vakarā* 4363.

444. §. Līdzekļa instr. a) *bę̄rza malku kurinâta* BW 3243 (līdzīgi 442); *ûdeni* (var.: ģen. *ûdeņa* un lok. *ûdenī) nuomazgâta* 4475 (līdzīgi 4419, 2); *vienu ruoku dzirnus grieza, uotru slauka asariņas* 4485; *bę̄rnu biezu putru ēdināju* 2041; *tevi šautriem svieda* 2447; *braucu kamanām* 3691; *kājiņām saminama* 4026; *dùrēm sita,* (un tālāk neparasti) *matiem (matus* vietā) *râva* Treilanda Hap. п., Nr. 881; *skaties abām acīm, klausies abām ausīm!* Treilanda Mat., 5. sakāmv.; *asu zuobęnu*

kaklu nuocirstu (no Nīcas); *kājām iet; gŗāvi pildît zemēm* (Mūlenbacham Latv. gr. 184; un tâ arī pie *pilns:) pilnas acis asarām* (var.: ģen. *asariņu)* BW 128, 1; *dziesmiņām ... es dabūju līgaviņu* 589; *apauga* (proti: *pakalns) sîkajām nâtrītēm* 182; *liniem sēju tuo druviņu, maguonēm nuoziedēja* RKr. V 161; *visām galvām kliegt* (no Valmieras); *vīra balsi* (laikam instrumentālis un ne akuzātīvs) *es dziedāju* BW 355, 1. — Vielas ģenitīvu (skat. 399. §) atgādina šis instrumentālis tādos izteicienos kâ: *redzēju... vaskiem pilis mūrējot* BW 2617, 5; *puķēm pina vaiņadziņu* 4473; *tęva palags zvaigznēm austs* RKr. VII, 255. mīkla.

Ar pavadoņa instrumentāli 437. § šis instrumentālis saskaŗas tādos izteicienos kâ: *es tiešām par kalniņu apkaustîtu kumeliņu* RKr. V 54; *vien zierg pūr vęst* (no Zūrām); *iebrauc sešis bęris kumelīnis, četris kaltis ritentīnis* (no Nīcas).

Ar „cēloņa un iemesla" instrumentāli 445. § šis instrumentālis saskaŗas tādos izteicienos kâ: *mirdz ezeriņš sîkajām raudiņām* BW 3516; *pazīt bija... egli męlnajām skujiņām* 4168.

b) No „līdzekļa" instr. radies laikam arī instrumentālis blakus dažiem verbiem: *âbuoltīnu spęlędama* (no Raunas; līdzīgi BW 636); *milliņām vilkties* Mag. XIII 2, 58; *spękiem mērīties* U (s. v. *spęks); samîsam grędzęniem!* (no Ļaudonas; līdzīgi BW 1592; 13263, 1 un V sēj., 209. lp., Mag. XIII 2, 51); *dalījās spainīšiem* Tdz. 44220; sal. lei. *mainýsiva žiedēliais* Jušk. SvD 147, 4.

445. §. Cēloņa un iemesla instr.: *gružiem upe netecēja* BW 143; *zīlītēm, lapiņām nevar zaru kustinât* 2786; *vaigi bāl asarām* (var.: lok. *asarâs)* 3933 var. (līdzīgi 4496); *asarām* (var.: *aiz asaru) neredzēju* 4225; *mirsim badu* 2884; numierť *mań* biedieniom Mag. XIV 2, 172; *dusmīnām nezināju, ku*[*r*] ... (no Nīcas); *žęlumiņu nevarēju... iet* (Becenbergera Spr. d. pr. L. 54[1]; līdzīgi BW 126, 2 var., 126, 5 un 204, 810. lpp.).

446. §. „Mēra" instr. sastopams formā *juo*[240]) (piem., *juo lielâks, juo labâks* U; *juo pliks, juo traks,* skat. arī 326. § 1 b). Tas pats instrumentālis (un ne akuzātīvs) sastopams laikam arī tādos izteicienos kâ: *tikt kâdu vārdu gudrāks* RKr. XIII 65; *bija visu galvu gaŗāks* (Mūlenbachs Latv. gr. 185), sal. lei. *visa galva augštesnis* vai *dviem metais vyresnis* Dirva-Žinynas 1903. g., Nr. 8, 162[1]. lp.

447. §. „Attieksmes" instrumentālis sastopams adjektīva savienojumos (kas atgādina „tēlojamo" instr. 441. §) ar kādu tās pašas saknes substantīvu, piem., *âda jęlumu jęla* LP VI 258; *vęcumu vęcuos laikuos* LP V 393; *baznîca bijusi pilnumu pilna* turpat, skat. arī 465. §.

Parasti šo instrumentāli sastop vairs tikai gluži reti tautasdziesmās: *sîka seju man māsiņa* (Mūlenbachs Latv. gr. 185).

448. §. Novecojies ir tagad predikātīvais[241]) instrumentālis (dzīvajā valodā tam tagad nostata priekšā prepoziciju *par,* ja to neaizstāj nominātīvs): *puišu* (vai daudzsk. ģen.?) *man bij bût* Ltd. 227; *esi gudru!* BW 6258; *paliks guovis ālavēm* 32459, 2; *kalpu* (var.: *par kalpiņu) gāja* 11776, 1 (līdzīgi 9329 var.; 31075 var.; 31136); *meties biedru ar maniem!* 14820; *māsiņām saucamies* 6517—20 (līdzīgi 6516, 1 un 29386).

Drīzāk instrumentālis nekâ 429. § b aplūkotais akuzātīvs ir laikam arī *vīru* teikumā *auklē mani gudru vīru!* BW 3350[4].

Dažus 441. § minētus piemērus atgādina šādi izteicieni: *skaidiņām drupināt* BW 30559, 2; *griezies pate sęnulām!* 4834.

Sekojošu izteicienu instrumentāļa daudzskaitļa forma radusies varbūt no tam, ka tas cēlies no pavadoņa instrumentāļa: *kalpiem* (var.: *kalpu) gāja tas puisīts* BW 10018 (līdzīgi 11776); *kâlpuonēm iesâkdama* 11776, 2; *māsa vêl ir meitām*

240) Latgalē tai vietā arī *kū* < *kuo* (polonisms?); *kū vairuok,* to *łobuok* Zb. XVIII 402, „co więcej, to lepiej".

241) Par to E. Frenkelis AfslPh. XL 77 skk.

Mag. XIII 1, 28; *meitām* resp. *puišiem palikt* Mag. XIII 3, 68; *vędakla bija ęmmām* (no Upesmuižas); *ubagis iet* Nīgrandā; sal. lei. *dár veřkdams ùbagais eĩsi* Donal. Metas I 293. Iedomājams būtu arī, ka daudzskaitlis sākumā bija parasts teikumos ar subjektu daudzskaitlī, piem., *kalpiem gāja tie puisīši.*

Citi piemēri šim paragrafam arī Mūlenbacham IF XVII 411.

449. §. a) Pavisam reti sastop instrumentāli arī izsaukumos: *ak, pūcīt, taviem smukiem bèrniņiem!* Etn. II 12.

b) Instrumentāli sastop aiz *ar* 511. §.

f) **Lokātīvs**

Par to Bīlensteins Handb. 543.—8. §, Mūlenbachs Latv. gr. 303.—15. § (ar citiem piemēriem), Kuršaitis Gr. 384 sk., Brenders IF LV 97 skk., Delbrüks Grdr. III 217 skk. un Brugmanis Grdr. II² 2, 506 skk.

450. §. Laika lokātīvs. Šis lokātīvs apzīmē pa lielākai daļai laika sprīdi, kuŗā kas notiek, pie kam norise neaizjem visu laika sprīdi: *tās dziedāja rîtā agri, tās — bez saules vakarā* BW 81; *trîs reizītes dieniņā* 3140; *Jānī* 33111 (arī daudzsk. *Jāņuos);* sal. lei. *Kamajuos' buvau perniai, šventam Petre* Viltis, 1908. g., Nr. 77.

Dažreiz norise aizjem visu laika sprīdi: *pūru mala rītiņā* (tālāk seko tai pašā nozīmē akuzātīvs: *trîs rîtiņus sieku mala)* BW 4732; *gaŗa auga vasarā* RKr. V 155.

451. §. Lokātīvs, kas atbild uz jautājumu „kur?" (tās vietas apzīmēšanai, iekš, uz vai pie kuŗas kas ir vai notiek): *zivis dzîvuo ûdenī; vienā krę̂slā sêdêt* Treilanda Mar., 527. sakāmv.; *maliņā stāvędami* RKr. V 7; *ne tavā ruociņā* turpat 20 (proti: lai spīdētu gredzens); *istabiņa . . . kalniņā* turpat 59; *pats āz vārtu kumeļai* (no Dunalkas; līdzīgi BW 11234); *svārki mugurā* RKr. V 111; *vaska kurpes kājiņā* turpat 173; *biksas*

(proti: *man) kãjâs* BW 2190; *es plânuos palaguos* Sproģim 21, Nr. 6; *sêdês ilgi vaiņagã* BW 829 (līdzīgi 5080 un 24302); *cik lapiņu bẽrziņã* (var.: dat. *bẽrziņam)* 7239 (līdzīgi 3248); *asarãs darinâtas* 134 (proti: dziesmas); *es lieluos sirdsę̂stuos* Sproģim 21, Nr. 8; *es — ļautiņu valuodâs* turpat 22, Nr. 15; *viņš man parãdã; mani viņš acu galã neierędz* LP III 9; *mĩļumê mãtei visi bę̃ni vienâdi* BB XVII 288; *labâk ņem graudã nekâ naudã!* Treilanda Мат., 399. sakāmv.; *kas rudzĩša gaŗumã, kad nav laba briedumiņa?* BW 11917, 4 var.; *maizĩtẽ bagâtĩba, ne zęltã, sudrabã* (Mülenbacham Latv. gr. 186); *kas grieznĩ? spures vien* turpat; *es lę̃tumã uzaugusi* turpat.; *zirgs zirgã, lùoks luokã pa lielaju tĩrumiņu* turpat (līdzīgi BW 6123); *es ęsmu mierã* turpat 187; *ęsam dieva varã; tas bûs manã ziņã* U (s. v. *ziņa); kàpêc Jãnĩtis sarkans vaigã?* (Mülenbachs Latv. gr. 187); *bija stiprs spę̀kã* turpat; *lietus lija saulĩtẽ* BW 4108; *sẽt ziemeļa vẽjã* (Mülenbachs Latv. gr. 188); *pakãrsim rãcenĩti dęguniņa galiņã* BW 2138; *es paliku tukšã* (no Valmieras); *neatstâj viņu sausã!* (no Valmieras); *sveikã* (= nōm. *sveika) nebûs palikusi* (Mülenbachs Latv. gr. 187).

(Kâ „tēlojamais" lokātīvs) *iet vienã iešanã* (Mülenbachs Latv. gr. 188); *bļaut vienã bļaušanã* turpat; augšz. *kliedze vysã gōłvã* FBR IX 146; *augumã augt* turpat; *vę̂dęrs briest briedumã* turpat; *klaipu êda êdienã* BW 15979.

Pie verbālnōmena: *mugurã sę̂dę̂tãja* (no Bārtas; līdzīgi BW 278, 1; 4696; 21610, 1 var. un 21247, 1).

Tâpat lietojams arī lokātīvs no dzīvu būtņu nosaukumiem un vietniekvārdiem: *aug tevĩ rudzi* BW 3147 var.; *manĩ paļas nedabũja* 23401; *viņš sevĩ ieduomãjas* (no Lutriņiem); *brāᵉls sevie nuoskuⁱms* BB XII 326; *bãliņuos dzîvuodama* BW 27 (līdzīgi 90; 91; 99); *cits krievuos, cits leišuos* 3839 un 3845; *tevie bûdams* u. c. BB XIV 120; *munã Jāᵉnie nau naˑkã* BB XII, 228; *kas ta viņã ir?* Mag. XIII 3, 65 (līdzīgi BW 21966); *sprî-*

dis vīrā, uolekts bārzdā (Mūlenbachs Latv. gr. 188; neparasts); *zirdziņā, dêliņā* (var.: *nuo zirdziņa, nuo dêliņa), tur mātei lieli prieki* BW 1895; *kaŗa vīrs jaunajā bāliņā* (Mūlenbachs Latv. gr. 186); *kad es biju bęrçnā* (no Jaunpils); *meitā laba dzîvuošana* BW 5286, 5 var.; austr. *dzeivūj kungā* FBR XII 80; *tuo es vēl meitâs nuopirkuos* Mag. XIII 1, 8; *meitā austi dvieļi* FBR XIV 129; *paliks atraitnē* BW 11864, 2; *paliks guovis ālavē* 32459, 3; *kalpuos gāja* 31137 (līdzīgi 11776, 3); *viesuos bût; iet ubaguos* RKr. V 173; *tęvei piedzimuši* BB XVII 277 (līdzīgi U s. v. *manējs); tas neizskotas na'kamie* RKr. XVII 101; *biedruos êst* Mag. XIV 1, 154; *ņēmis sev biedruos līdz* LP VI 563; *šie iešuot četruos* (iespējams būtu arī: *četratā*, skat. 340. §) turpat 942.

452. §. Dažreiz lokātīvs atbild gan vēl arī uz jautājumu „kur?“ (retumis šī lokālā uztvere var arī jau būt zudusi), tomēr reizē tas apzīmē arī līdzekli: *saujā naudu zvadzināja* BW 3445; *saujiņā* (var.: *ar saujiņu) pamieluoja, glāzītē padzirdīja* 4446, 3; *nuoslauk*[*i*]*... asariņas nęzdaugā!* 492 var.; *pienā muti nuomazgāju* 2929; *ziepês ... mazgājâs* 11656; *manī* (var.: *manim) ļaudis kājas àva, manī* (var.: *manim) ruokas nuomazgāja* 4790; *saulītē sildījâs, maizītē baruojâs* 4379; *dziesmiņâs* (var.: instr. *dziesmiņām) remdējies* 23 (līdzīgi Sprogim 128, Nr. 15); *maizītē* (var.: *nuo maizītes) es pazinu, kuŗa laba malējiņa* 8069 (līdzīgi 139); augšz. *tuirînc noudā* FBR IX 146; *apsirga vęḑęra sęrgā* BW 2898; *spārnu gali sudrabai* (var.: *ar sudrabu) laistījâs* 2496, 1 (līdzīgi LP III 31); *ruozês puškuojuos* 6481; *apāvuos kurpītês* 8321 (līdzīgi 10270 un 13250, 35); *apkaliet sudrabā!* 5322, 2; *sâulit apsģęrbâs sudrabę* (no Zlēkām); *divas māsiņas vienā villainē sasęgušâs* RKr. VII 109. a mīkla (līdzīgi BW 4802); *vienā juostā sajuozušies* turpat, 693. mīkla; *stāv vienā kājā* turpat, 472. mīkla.

Dažreiz tādam lokātīvam ir kauzāla nozīme: *nedziedāja*

arājiņa žĝlabâs (Mūlenbachs Latv. gr. 186); *dusmâs tâ viņš izrunājies* turpat 189; *badā* (blakus instr. *badu*) *mirt*.

453. §. Iepriekšējiem paragrafiem jāpievieno lokātīvs blakus dažiem verbiem: *sieniet ... kumeliņu zaļa zīda pavadā!* BW 578 (līdzīgi 2887, 2); *guovi veda valdziņā* 1834, 1 (līdzīgi RKr. VII, 31. mīkla); *slinkumā ieradusi* 3309, 4 (līdzīgi 10090); *dĝlu mâca amatā* Mag. XIII 1, 13 (līdzīgi BW 16, 3; 4716, 1, kur varianti lokātīva vietā sniedz arī datīvu, skat. 410. §); *mâcījies labâ dârbâ* (no Lutriņiem); *tâ mēs grāmatā mâcîti* (no Cirgaļiem); *zirgu zirgā mît* Mag. XIV 1, 165; pordusim naudieniâ Mag. XIV 2, 171; *ruozītē* (var.: *par ruozīti*) *uortu ņēmu* BW 6447 var.

454. §. Lokātīvs, kas atbild uz jautājumu „kur?“, var būt arī **„īpašības“ lokātīvs**: *nūstuošim ... vînûs godûs, vînûs vaigûs, vînûs augumûs i vînaidâ skaistumā* Zb. XVIII 433; *abi vienā mĝlnumā* Treilanda Mat., 956. sakāmv.; *visi vienā gaŗumā* RKr. VII, 633. mīkla; *es bût*[*u*] ... *ievas ziedu baltumā* (var.: instr. *baltumiņu*) BW 4510 var.; *mani pamĝtuse ne cinīša lielumā* 4591, 1; *manā vęcumā daudz vairs nebûs* Mag. XIII 1,8; *galds divu pĝdu platumā* u. c. Mūlenbachs Latv. gr. 308. § (skat. arī turpat 305. §). Sal. īpašības instr. 440. §.

455. §. Latviešu valodas lokātīvs atbild arī uz jautājumu „kurp?“, pie kam tas apzīmē arī to vietu, kuŗā vai pa kuŗu virzās kustība (vai uz ko ir vērsta kāda darbība). Šis lokātīvs var pa daļai aizstāt novecojušos „illātīvus“ ar *-n* (skat. 317. §), kas vēl tagad leišu izloksnēs lietojami šā lokātīva vietā. Vispār lietojami ir šie lokātīvi, ja tos vācu tulkojumā var izteikt ar „in“ vai „auf“ savienojumu ar akuzātīvu; retāk (*uz* vietā ar akuzātīvu) —, ja vācu valodā to vietā stājas prepozicija „nach“ vai „zu“. Piemēri: *aizbêga Vāczemē* (parastāk: *uz Vāczemi* BW 2251, 2) BW 2250; *Rīgā* (var.: *uz Rīgu*) *brauca* 2251,5

(līdzīgi 34588, 2); *lai tęk... Kurzemē* (parastāk: *uz Ku-i*) *žagaruos* RKr. V 99; *darbuos gāju raudâdama, tautâs gāju dziedâdama* BW 173, 3 (līdzīgi 174; 4800, 1 u. c.); sal. lei. *nuvējâ ānas pakasŷnâs* LChr. 368, 33); *kalnā* (var.: *kuokā*) *kâpu* 224; *iebrauca mežā* 2174; *tec, saulīte, vakarā!* 4453; *laidîšuos ęzęrā raudavīšu pulciņā* 4085 (līdzīgi 4086; 4803); *laisim ruožu dārziņā* Mag. VIII, Nr. 1397; *lìdîš*[*u*] ... *zemītē* BW 4802; *kalnā devu... māsiņu* 3842 (līdzīgi 189); *māsiņu vidū ņēmu* 338; *ceļuos mesties; neņemiet valuodâs!* BW 4778 (līdzīgi 4809—11); *māte sauca launagā* 2910; *iet saulīte zęmumā, iet māmiņa vęcumā* 3165 (līdzīgi 988, 2; 3252, 2); *zudumā iet* (no Valmieras); *liec êdienu galdā!* (no Valmieras); *liec cępuri galvā!* turpat; *kuodîs kājâs* Treilanda Мат., 189. sakāmv.; *negrâb dievam acîs!* turpat, 271. sakāmv.; *bite dūra vêdęrai* BW 2286; *viņš ar kausu mugurā* 2632; *iejûdzu... zaķi... kamanâs* 2297; stibrâ mauczu gradzynianiu Mag. XIV 2, 173; *acis diegā savęrtas* RKr. VII, 556. mīkla; *ķersimies ruociņâs, lèksim... upītē!* BW 4075; *pārģęrbusês vīriešu drēbês* LP III 35; *guodā tapa* (Mūlenbachs Latv. gr. 186); *pasaskatu priedītē* RKr. V 110; *balstiņā klausîdama* BW 220, 2 (līdzīgi 496, 4).

Piemēri tam pašam lokātīvam no dzīvu būtņu nosaukumiem un vietniekvārdiem: *gāj vīra* RKr. XIII 93; *kalpā mani nelaizdama* BW 11771, 4; *iesveries mu'nie!* BB XII 236; *mu'nie naskętietęs!* turpat; *tevie... iemīlējies* turpat.

456. §. Lībiskajās izloksnēs sastop lokātīvu arī blakus *caūr(i)* un *pār(i)* : *lec grāve pār!* u. c. Lādē FBR XI 80; *meža caur* u. c. Viļķenē XIV 67; *cour krūmas* u. c. Vainižos 97. Lokātīvs pie virzības verbiem (līdzīgi ģen. 394, 7. §) var apzīmēt arī to, ko grib dabūt: *jàiet uz klēti miltuos* (no Valmieras); *mani sùtīja atslęgā* turpat; *es biju krękļā* turpat; *zirgā skriet* (no Mazbrenguļiem); *jābrauc uz meža malkā* (no Les-

tenes); *nuogāja uogâs* (no Remtes); *iešu sēnês* no Nīcas (līdzīgi BW 6465 un RKr. V 181); *tie kārtē braucējiņi* BW 1651.

457. §. Citos gadījumos šis lokātīvs var apzīmēt arī darbības nolūku vai rezultātu (līdzīgi datīvam 422. § un predikātīvajam instrumentālim 488. §): augšz. *īsoļu līk deiglī* FBR XII 80; *gaļā kaûnams* turpat; *naudu brandvinā nuodzęre; guovi (nuokautu) gaļā pōrdeve* u. c. XVI 52; *tu lûkā* (var: dat. *lûkam*) *nederēji* BW 21706 var.; *nesa mani kukulī* (var.: dat. *kukulim*) 4800, 3; *mani cêla mielastā* 4800, 5; *izceps tevi cepetī* 2625; *ne es tevi skaluos* (var.: *skaliem*) *cęrtu* 708, 3; *bruņas lemešuos izkaluši* 970; *sagruva pelniņuos* 2221, 15; *saietu pulciņā* 4145, 1; *satinu kamuolā* 27, 2; *savij ruozes vaiņagā* RKr. V 131; *sienu męt kaudzē* RKr. VII, 41. mīkla; *māte berž druskâs* Treilanda Mar., 85. mīkla; *kad tu ... sasagrieztu sęnalâs* Sproģim 264, Nr. 14; *augat ... gana rīkstītês!* Mag. VIII, Nr. 1184; *gulês ... zeme ... vęcainē* BW 3805; *nuovārtā likt* 577; *lietā likt* 4971; *priēduos es gribu vęsęlu jęru* (no Zaļeniekiem); augšz. *tys i[r] bębšanā* FBR IX 146 (tas, kâ liekas, grib bēgt); *Jānīti vārdā* (var.: *vārdu* vai *vārda) lika* BW 1401; *jemiet mani palīgai!* 298, 2 (līdzīgi 578); *palīgā iet; ganuos iešu* (arī pie atbilstošā darītāja vārda: *laba ganuos gājēja* Mülenbacham Latv. gr. 131. §); *pratuse ... spīganâs iet* LP VII 1, 539 (arī pie atbilstošā darītāja vārda: *spīganâs gājēja* turpat 541); *viesuos iet* vai *lùgt* Mag. XIII 2, 59; *panāksnuos iet; kūmâs* (var.: *kūmām*) *iedama* BW 1319; *iesam abas ietaļâs!* 309; *eita ... iegātņuos!* 3831—33; *neņems mani vędęklâs*[242]) (var.: *vędęklām*) 359; *tuo veda vędęklā* 12314 var.; *kas ... tevi vīrā cêla?* 6177, 1; *kad es tiku sieviņā* 6580; *tik netapu nabagā* 29085; *sametâs drauguos* (Mülenbacham Latv. gr. 186).

[242]) Daudzskaitlis varbūt sākumā tais gadījumos, kur v i e n a i mātei bija vairāk par v i e n u dēlu.

11. Adjektīvu lietošana

458. §. **Nekatras dz. formu aizstāšana** (par leišu valodu Brugmanis Grdr. II² 2, 108 sk. un Srba LtT II 79 sk.). Substantīva nozīmē lietotā nek. dz. adjektīva oblīkvos locījumus, kas no sākta gala (atskaitot daudzsk. akuzātīvu) skanēja vienādi ar atbilstošajām vīr. dz. formām, tâ lieto vēl arī tagad — bet tikai vienskaitlī[243]: *laba vien gribējâs* BW 3096; *vēl[i]... man labu!* 4841; *baltu vien spļaũt* Etn. IV 42; *saldu êdu, saldu dzêru* Mag. XIV 2, 18; *kas ļauna necieš, tas laba neręd̦z* Treilanda Mat., 616. sakāmv.; citus piemērus skat. 394. § 1 un 451. §.

Substantīva nozīmē lietoto nek. dz. (viensk.) nōminātīvu kâ subjektu aizstāj ar atbilstošu vīr. dz. formu: *labs laba nemaitã* Treilanda Mat., 583. sakāmv.; *labs nav bez ļauna* turpat, 584. sakāmv.; *silts nãk ar sildîšanu, labs — ar gaidîšanu* turpat, 1090. sakāmv.; *kur puods stāv, tur męlns paliek* turpat, 957. sakāmv. (līdzīgi BW 35273). — Nereti nek. dz. adjektīva vietā sastop atbilstošo substantīvu ar *-ums* (skat. 163. § a), piem., *kur lâcis tup, tur męlnums paliek* (Mūlenbachs Latv. gr. 101); *kâds labums* (blakus *kas labs*).

Turpretim kâ predikātu pie *tas*, pie nenoteikta subjekta, pie infinitīva vai kâda vesela teikuma nek. dz. adjektīvu ir visbiežāk aizstājis adverbs ar *-i*: *tas ir labi (nekrietni)*, sal. lei. *taĩ geraĩ* (bet *mán gẽra*; par to arī M. Nīdermanis IMM 1923, 856. lp.); *cik patìkami putnu dziesmâs klausîties!* (Mūlenbachs Latv. gr. 207); *labi man šim brìžam* BW 3095, 4; *t'ī nava ła̧bi* Zb. XVIII 370; *man karsti (auksti)* u. c. Bet austrumizloksnēs sastop arī tādos gadījumos vīr. dz. adjektīvu: *nu*, griũts (lejzemn. *grũti*) tieũ... *ir?* Zb. XVIII 342 (līdzīgi arī 450); *man*

[243]) Latg. *vysa (padaŕeišu vysa* Zb. XVIII 450) ir pārāk izolēts, lai uz to balstītos (aiz *vysa* kādas pasakas beigās turpat 245 ir laikam jāpiedomā substantīvs *posoka*, kâ aiz *b'eigta* 261 „finita").

bij labs (lejzemn. var. 110. lpp.: *labi*) *klausîties* BW 663, 2 (847. lp.; no Litenes; līdzīgi 23286 var. un 23757 var.).

(Vispār parastos) izteicienos, kâ *šuodien auksts (karsts), paliek krietni vęss, tagad jau vęls* (Mūlenbachs Latv. gr. 207; skat. arī FBR IX 146) aiz adjektīva jāpiedomā vīr. dz. forma *laiks*.

459. §. Adjektīvs no substantīva un otrādi. a) Tautasdziesmās sastop dažkārt substantīvu *zęlts* kâ adjektīvu: *zęltas adatiņas* BW 2629; *zęltajām raudiņām* 3516, 3 var.; *zęltā upē* 5033; — varbūt formas *dzęlts ietekmē* (199. § c), sal. *zęlt-* < *dzęlt-* 89. § b.

Savienojuma *lāga* (ģen.) *vīrs* (u. c.) vietā izloksnēs ir arī *lāgs vīrs* (u. c.) U.

Retumis sastopams substantīviskais *simts* (skat. 335. §) kâ adjektīvs: ak. *simtus labus vakariņus* BW 4384, 9 var. (no tāmn. dialekta!), par ko arī Mūlenbachs Latv. gr. 102.

pùlks (jeb *pùlka*), ļoti parasts ar nozīmi „daudz" (piem., *pulks* jeb *pulka ļaužu, pulka naudas* u. c.), kļūst vēlāk dažkārt par adjektīvu: *tie pulki bērni* LP VI, 701. To ir ietekmējis varbūt sinonimais *daũdz* (*daudz bę̃rnu*, dat. *daudz* vai arī *daudziem*[244]) *bę̃rniem;* par sevi vienmēr: *daudziem*[244]); noteiktā formā: *tie daudzie bę̃rni;* ģen. *daudzuo vilkatu dẽļ* LP VII 1, 881). Arī *gabals* sastopams kâ adjektīvs, ja gabalos skaitītā manta ir siev. dzimtes; piem., *cik tur aitu ir?* — (atbilde) *trîs gabalas* (skat. U s. v. *gabals*).

b) Kâ atribūtīvus substantīvus (par to Delbrüks Grdr. III 420 skk.) latviešu valodā sastop darītāju vārdus un salikteņus, piem., ak. *baltmutīti līgaviņu* BW 21247, 1; *sīvi rùcējs brālis*

[244]) Turpretim no savienojuma *maz bę̃rnu* nevar datīvs skanēt *maziem bę̃rniem*, jo šim savienojumam jau ir cita nozīme. — Ar la. *daudziem* un *daudzus* sal. lei. daudzsk. datīvu *daugiems* un daudzsk. ģenitīvu *daugiųjų* Becenbergera BGLS 72[2].

(Mūlenbachs Latv. gr. 130. §); citi piemēri Mūlenbacham l. c. 133. un 292. § 5. Bet visvairāk tos aizstāj ar ģenitīva formām; tâ saka, piem., savienojuma *sešgalvis vęlns* vietā pa lielākai daļai *sešgalvu vęlns;* citi piemēri Mūlenbacham l. c. 144. § 2. Latviešu valoda vispār mēdz citu valodu atvasinātus adjektīvus bieži aizstāt ar ģenitīvu, piem., *latviešu valuoda* „латышский языкъ".

c) Adjektīvus var, zināms, arī latviešu valodā lietot kâ substantīvus; piemēri 458. § un 461. § 2 un Mūlenbacham l. c. 143. § 5 un 146. § 10.

Tikai kâ substantīvs sastopams tagad no slavu valodām *(ubogъ* „nuogs") aizgūtais *ubags* (lei. *ùbagas*). Arī *nabags* ir tagad palaikam substantīvs („nuogs cilvēks"[245]); „ubags") un retāk (tâ, piem., BW 35750) adjektīvs, sal. slavu *nebogъ* „nuogs"; „nuogs" pārnestā nozīmē (= „nelaimīgs") izsakāms ar nelokāmo ģenitīvu *nabaga,* piem., *nabaga cilvęks.* — Kâ substantīvu lieto arī grāmatu vārdu *vęcâki* (arī *vęcâkie* BW 35050) „родители".

Arī senais komparātīvs *pastars* (skat. 326. § 1) sastopams dažreiz ģenitīva formā, sastindzis par substantīvu: *mans pastara bāleliņš* (Mūlenbachs Latv. gr. 102); *līdz pastara(s) dienai* (blakus *līdz pastarai dienai)* turpat.

460. §. Adjektīvus adverbu vietā (verbu un adjektīvu tuvākai apzīmēšanai) sastop arī latviešu valodā: *kas pirmais atnāca? tiẽ ir pirmie sẽti zirņi* (dzirdēts Smiltenē); *visas tavas rùokas trĩc* u. c. 387. §; *tâds gudrs puika* u. c. 373. §; *kad sarkans neziedēja* (proti: rožu dārzs) BW 71, 3 (801. lp.); *ja lustîgs* (var.: *lustîgi) nedzîvuoju* 83; *bèdîgs maciņu atraisīja* 1791; *smalks nuolija* 3277 var.; *skaista* (var.: *skaisti) ruoze zied* 4512 var.; *malka klusa* (var.: *klusu) dega* 18178, 3; par to arī FBR IX 146, Mūlenbachs Latv. gr. 143, 3. un 292, 12. §, Del-

[245]) Ar šo nozīmi ir arī lei. *nabãgas.*

brüks Grdr. III 453 skk., Brugmanis Grdr. II² 2, 660 skk., Kuršaitis Gr. 387 sk. un Frenkelis MSL XIX 1 skk.

Adjektīvs var adverbu aizstāt arī šādos gadījumos: *eglu durvis, tās ir vieglas* (iespējams būtu arī: *viegli*) *virināt* (Mūlenbachs Latv. gr. 101). Tāpat — tādos gadījumos kā *labs* (*labi* vietā) *liels* Vainižos FBR XIV 92; *ņēmu labu* (*labi* vietā) *druošu sirdi* BW 14744; par to Frenkelis ZslPh. XIII 210.

461. §. Nenoteikto un noteikto formu lietošana (par to Mūlenbachs Latv. gr. 145.—147. §, Delbrüks Grdr. III 432 sk. un Hermanis Lit. Konjunkt. 90[1]). Noteiktas formas darina arī no divdabjiem, skaitļiem (skat. 357. § d, 366., 372., 382., 384., 385. §) un dažiem vietniekvārdiem.

Par tagadējo valodu visumā spēkā ir rēgula, ka noteiktā forma attiecas uz ko uzrunātajam zināmu vai parādītu. Tā var, piem., kāds, kas savā priekšā redz baltu un melnu zirgu, jautāt: *kuŗš zirgs tev vairâk patìk? mẹlnais vai baltais?* Turpretim, neredzot zirgu, var jautāt: *kâds zirgs tev vairâk patìk? mẹlns vai balts?* Retāk tagad lieto noteikto formu („emfatiski“) adjektīva jēdziena izcelšanai.

1. Adjektīvs kâ atribūts. a) Kur vācu valodā sastopams adjektīvs (resp. divdabis) ar nenoteikto artikulu vai bez artikula, tur latviešu valodā — atskaitot vokātīvu un „emfatisko“ lietošanu — jāliek nenoteiktā forma, kamēr uzrunātajam ko zināmu vai norādītu, vai iepriekš minētu apzīmē ar noteikto formu; piem., *tuo izdzêra mẹlni vērši. — kur palika mẹlnie vērši? — tie aizgāja gaŗu ceļu. — kur palika gaŗais ceļš? — tas apauga žaļu mauru. — kur palika zaļais maurs?* BW 2221, 8 (varianti *mẹlnie, gaŗais* un *zaļais* vietā sniedz arī atbilstošās nenoteiktās formas — kas tagad liekas archaiskas —, varbūt nūle iepriekš stāvošo nenoteikto formu ietekmē). — *mazs cinītis lielu vẹzumu gâž; Gaŗais Pēteris* (runātājam un uzrunātajam zināmais).

b) Aiz *tâds, kâds* seko palaikam nenoteiktā, aiz *tas, šis* un piederības vietniekvārdiem — noteiktā forma: *tâds gudrs puĩka* 373. §; *kâds svešs cilvẽks; tai mazajā birzītē; šis grūtais darbs; manas (tavas, mūsu, jūsu) jaunās drēbes.* Turpretim Puzē FBR XX 25 sk. *mans vẹc[s] vīrs; tas ōksts* (< *auksts*)... *lãi̯ks* u. c., skat. arī XIV 92.

Nenoteiktā forma aiz *šis* resp. *tas* vai aiz piederības vietniekvārdiem paglābusies (atskaitot Puzi u. c.) frazēs *līdz šuo baltu dìenu* U (s. v. *balts*), izsaukumos (piem., *tavas grẹznas dziedâšanas!* u. c. 405. § a, *vaile manu grūtu mûžu!* u. c. 436. § a) un kâ archaisms (rituma labad) tautasdziesmās, piem., *aiz tà mīl̦a auklējuma* BW 1977; *tavu labu lietu* 35180 var.; *mani bę̃ri kumeliņi* u. c. Mūlenbachs Latv. gr. 103.

c) Vokātīvā tagad pārsvarā[246]) ir noteiktā forma, piem., *mīl̦ais draugs!* u. c. 228. §. — Tautasdziesmās rituma labad ir paglābusies arī nenoteiktā forma, piem., *kur tu iesi, mīl̦š dievi̯n* u. c. Mūlenbacham l. c. 104.

Kur vokātīvam ir vairāk izsauciena raksturs, tur ir arī tagad iespējama vēl nenoteiktā forma (blakus noteiktajai), piem., *atstâjies nuost, tu nešķīsts* (jeb *nešķīstais*) *gars!* (Mūlenbacham l. c. 104).

d) Kārtas skaitļeņi sastopami tagad palaikam noteiktajā formā, tomēr blakus tai sastop arī nenoteiktās formas[247]), skat. 337. § b un 339. §.

e) Superlātīvs sastopams (kâ atribūts) tagad vienmēr noteiktajā formā (piemērus skat. 326. § 2 un Mūlenbacham l. c. 103). Tikai tautasdziesmās rituma labad retumis ir vēl nenoteiktā forma, piem., *pate laba... meita* BW 988, 6.

Arī ar superlātīvu līdzvērtīgiem savienojumiem ir noteiktā

246) Līdzīgi leišu un slavu valodās, par ko Becenbergers BGLS 236.

247) Nenoteikto formu *piekta* „quinta" sastop kâ substantīvu savienojumā *lielā piekta* Etn. II 120 un LP VII 1, 367.

forma: *ęsuot iedzîvuojies par lielu lieluo kungu* LP VII 1, 917 u. c. Mūlenbacham l. c. 103.

f) Noteiktā forma var noderēt arī kontrasta izcelšanai, piem., *jaunie putni vęcuo putnu dziesmu dzied* Treilanda Mat., 980. sakāmv.; *labā ruoka* un *kreisā ruoka* (nenoteikto formu sastop vēl teicienos *pa labi* resp. *kreisi ruoki* vai *pa labu* resp. *kreisu* — blakus *labuo* resp. *kreisuo* — *ruoku)*; tâ arī dažos savienojumos, kam ir salikteņu raksturs, piem., *męlnais strazds, pęlękais strazds; baltais âbuoliņš* un *sarkanais âbuoliņš; sarkanais vīns; zaļā cęturtdiena* un *lielā piektdiena;* sal. lei. *pilkieji žirniai* Viltis, 1908. g., Nr. 77.

Tomēr dažos gluži vienādos gadījumos sastopama arī nenoteiktā forma (dažreiz blakus noteiktajai): *mana īsta māte* BW 996, 1; *sveša māte* 3944, 2-4 vai 4245-47 (blakus *svešā māte* 3944, 5); *ędama* vai *ędamā istaba* (arī *ędamistaba); sakāms vārds; balta maize* (arī *baltmaize*) un *rupja maize; bieza putra* (arī *biezputra*).

Ja noteiktā forma ar substantīvu veido salikteni, tad tās priekšā var būt kāda nenoteikta forma, piem., *ar dzîvu zaļuo vardi* Etn. IV 113.

g) 324. § b ir jau minēti Adolfi un Stendera aizrādījumi, saskaņā ar kuŗiem, piem., *labu ļaužu bęrns* vietā varot sacīt arī *labuo ļ. b.*, ja gribot izteikties „in besserem Laut" vai „galant". Ja šie aizrādījumi nav gluži nepareizi, tad te laikam būs bijusi darīšana ar „emfatisko" lietojumu. Un arī tautasdziesmās atrodami līdzīgi rituma labad paglabāti (tagad archaiski) izteicieni, piem., *tava līgaviņa gļęvajām ruociņām* 440. §; *simtiņš mazu sērdienīšu basajām* (var.: *ar basām*) *kājiņām* BW 4398 (līdzīgi 4605); *sveša māte sagaidīja ar bārguo valuodiņu* 4245, 2; *duod... man uzaugt ar gudruo paduomiņu!* 1876; *guli... maiguo miedziņ[u]!* 2061; *pilni gurni... asajuo skabardziņu* 34580, 3; (taisni kâ superlātīvs) *dižęnais... dęls* 988, 2; *lielais draugs* 35120 (sal. lei. *gražiąisiais pinigais ažmokėsiu* Viltis,

1908. g., Nr. 77, *tà meřga eikliūjų zingsnēlių* Jušk. 394 sub *eiklùs, tẽnai bus... ramióji naktēlė* Лит. нар. п. 140 un Becenbergera piemērus BGLS 235 sk.). Tikai dažos nedaudzos izteicienos šis lietošanas veids paglābies līdz mūsu dienām, piem., *nu jau vairs nav labais gals* LP VII 1, 976; *voi tu ēsi* (< *esi*) *jou trōkuo* (< *trakuo*) *prātu* FBR IX 145 u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 103.

2. Ar substantīva nozīmi lietojamas abējas formas. Kur adjektīva forma vai divdabis aizstāj veco nek. dzimti, tur sastopama palaikam nenoteiktā forma (piemērus skat. 458. §); kâ izjēmums ir jāmin izteiciens *lielajā saskriet* Mag. XIII 2, 58; *mûn dzyrdātais jou tâ kâ piemirsies* u. c. FBR IX 155; *jis vysu dzierdātū izstuosta* Pas. IX 268.

Kur ir darīšana ar dzīvām būtnēm vai priekšmetiem, tur sastopama nenoteiktā forma, ja kâdas īpašības nesējs jāapzīmē abstrakti, nedomājot pie tam par kādu noteiktu individu; piem., *kad mazs neraud, kad vęcs nevaid!* Treilanda Мат., 717. sakāmv., *jauns ar spę̀ku, vęcs ar pràtu* turpat 449 (līdzīgi turpat 86); *labam laba slava* turpat 581 (līdzīgi turpat 409 un 477); *nuo sîksta tak kuo var dabût, nuo plika — ne'kà* turpat 1085 (līdzīgi turpat 1162); citi piemēri Mūlenbacham Latv. gr. 143. § 5 un 146. § 10. Mīklās sastop, zināms, nenoteikto formu (blakus noteiktajai formai), arī ja runa ir par kādu noteiktu īpašības nesēju; piem., *nedzîvs dzîvam* (iespējams būtu arī: *nedzîvais dzîvajam*) *taisnību rāda* RKr. VII, 882. mīkla.

Noteiktā forma turpretim attiecas uz kādu noteiktu īpašības nesēju; piem., *nelabais* LP VII 1, 976, sal. lei. *nelabàsis* tp. u. c. Jauņa Перев. грамм. 21 sk.; *pęlę̂kais* (t. i., vilks) turpat 873; *bę̃rais* (līdzīgi lei. *bėrasis* Viltis, 1908. g., Nr. 77); *vęcajam bārda trīs* BW 35713; *klibais dzęn, aklais ķeŗ, plikais iebâž azuotī* (mīkla) u. c. Mūlenbacham l. c. 105; *sitamais; ę̂damais; vę̀lkamais* „ar ko izvelk korķi" (dzirdēts Valmierā).

Divdabis ar *-ams* sastopams noteiktajā formā arī tur, kur

tas noder tās pašas saknes finīta verba pastiprināšanai; piem., *nāk viestiņi nākamuo* BW 3057 u. c., skat. 797. §.

3. Kâ predikāta nōmens adjektīvs resp. divdabis sastopams palaikam nenoteiktajā formā; piem., *zeme (ir) apaļa; vasarā laiks ir viskarstāks; puika izsalcis; darbs padarîts; sarkans auga âbuoltiņš* (Mūlenbachs Latv. gr. 106); *îsu laiku kavẽdama* BW 126 var.; *krâsni ļuoti karstu sakurinât* Treilanda Mat., 520. sakāmv. — Turpretim noteiktajā formā, ja ir darīšana ar kārtas skaitleni (piemēri Mūlenbacham l. c. 106), un aiz *(ne')kâds*, piem., *diezin kâds krietnais viņš jau nu nav* (Mūlenbacham l. c. 106); *apgabals ir ... smilšains un ne'kâds jaukais* turpat 106. Arī no superlātīviem., piem., *šis nuo viņiem ir vis'pràtîgâkais.* — Emfatiska šķiet noteiktā forma piemēros *gaŗais mans arājiņš* BW 34719; *siti!... gan paliks rāmais* LP VI 611; *bija jau brangi vẽlais* LP VII 1, 153; *kalns... bijis ... ievẽruojami augstais* LP VII 1, 1027, skat. arī FBR XIV 92.

12. Adverbi

Par tiem Delbrüks Grdr. III 535 skk. un Brugmanis Grdr. II² 2, 667 skk.; dialektu formas skat. FBR I 20 skk., IX 158 skk., XII 18 sk. un 89 sk., XVII 70 skk.

a) Adverbi no locījumu formām

α) *Substantīvu locījumu formas*

462. §. **Viensk. nōm.** *pùlks* jeb *pùlka* kâ adverbs nozīmē „daudz“ (skat. 459. § a), tâ Vārmā u. c. (*pulks*), Valmierā, Alūksnē, Bēnē u. c. (*pulka*); *pasauls* (no **pasaulis* = lei. *pasáulis*; no tam viensk. ģen. *pasauļa* Zb. XVIII 289 u. c.) *viesu* LP III 31 (skat. arī ME s. v. *pasaule*); *pasaule* „daudz“ FBR XII 18. — Zolmsens Beitr. 167 domā, ka te jāpieskaita arī lei. *ganà* = la. *gana* Psalmen² 68 b un 71 a, BB XII 234 (no

kam austr. *gona* Zb. XVIII 490[248]) un Alūksnē RKr. XVII 145) u. c. > *gan.*

463. §. Viensk. dat. *mûžam* (no *mûžs*) „vienmēr, mūžīgi"; *brìžam* (no *brìdis*) Zaļeniekos, BW 35691—92 u. c.; *laīkam* (no *laīks*?).

Pēc *šim brìžam* parauga radās laikam jauninājums *pêčam* (blakus *pêc*) Vecpiebalgā un RKr. XVII 72. — *darbu gùodam* (no *gùods*) *padarît; lìeti* (no *lìeta*) *derêt.* — Par šām datīva formām Mūlenbachs Изв. 3, 244 skk.

464. §. Viensk. ak. *pùlku* (skat. 462. §), piem., Vērgalos, Iļģos un ME (no tam komparātīvs *pulkâku* Bīlensteina LSpr. II 284); *drusku* (no *druska*), arī deminutīvs: *drusciņ*; *šùodien* (lei. *šiañdien*), *šùonakt* (lei. *šiąnākt*), *šùorît, šùovakar, šùonedēļ, šùovasar, šùogad* (sal. lei. *šįmēt); viênreiz* (sal. lei. *vienąsyk*); ak. (un ne instr.) ir laikam arī *rît(u);* jāšaubās (vai ak. vai instr.) ir par latg. formām *vosor* un *zìm*[2] Zb. XVIII 477.

465. §. Viensk. instr. Te pieder (skat. 447. §) formas ar *-um(u),* kas pastiprina kādu tās pašas saknes adjektīvu, piem., *vęcum vęcs* Embūtē, Krūtē, Zlēkās, Sārnatē u. c., *pillum pîls* Alsungā, Ēdolē u. c., *zilum zils* Vībiņos, Lībagos, Vecpiebalgā u. c.; citi piemēri Kauliņam BB XII 233 un Mūlenbacham IF XVII 412; sal. varbūt kr. *глухим глухохонек* u. c. Beličam AfslPh. XXVI 335 sk. Drīzāk jāpieskaita te (nekâ 464. §) varbūt arī *mazum* (no *mazums*), piem., *ne mazum lępns; milzum* (no *milzums*), piem., *milzum bagâts; brīnum* (no *brīnums*), piem., *brīnum labs,* par ko Mūlenbachs IF XVII 412 sk.; *virsum*[249]), skat. 304. §; *laīku* (šās locījuma formas pil-

[248]) Te *gona* poļu tulkojumā ir „dużo".

[249]) *virsum* vietā arī *virsuom* FBR IX 158 un XVIII 133 (no *virsum* + lok. *virsuo*), *virsūm* vai tā fonētiskais pārveidojums (Zaļeniekos,

nīgais sastingums izpaužas tai faktā, ka to var tuvāk apzīmēt kāds adverbs, piem., *läbi laiku* BB XII 234 vai *tik laĩku* BW 3905, 3, un tai blakus ir arī komparātīvs *laĩkâku* 326. § 3); *labpràt; aûgšpę̂du; nuomaļu* U; *nuopakaļu* (Zubatijam O alliteraci 24[3]); *krustu šķēršu* Mag. VIII, Nr. 2793.

466. §. Viensk. lok. *vakar* (skat. 45. § d un *šai vakari* Zubatija Flickvok. 14[3]); varbūt arī *tagad* (skat. 45. § c) — sal. sl. *togda* no **to-goda*, kâ domā Meijè Le slave commun[2] 470; *aûgšã, apakšã, vìrsũ* jeb augšz. *virsuo* (skat. 306. §), *vidũ* jeb augšz. *viduo* (skat. 306. §), *zemẽ, ârã, laũkã* (Cēsīs arī *laukũ*, varbūt pēc *vidũ* parauga), *ìekšã, prìekšã, pakaļã, vaļã, kuõpã, reĩzã; laikã* jeb augšz. (Vējavā BB XII 233 u. c., skat. 298. §) *laikuo; bešã* jeb (Dikļos u. c.) *bešũ; pretĩ.* —

Par adverbiem kļuvuši arī (skat. arī FBR VII 52, VIII 129, XI 79) 317. § minētie „illātīvi" *āran, auškan, nīcan, zemen, virsun* u. c.

467. §. Daudzsk. ak. Adverbu raksturs ir dažiem 432. § minētiem laika akuzātīva piemēriem, piem., *agrâkus gadus, tuõs laĩkus* u. c. Vēl ir diezgan daudz adverbu ar *-us*, no kuŗiem daži varētu būt arī īsti (satura, skat. 428. §) akuzātīvi, tâ, piem., *tečus* (var.: *teciņus* jeb *teciņu*) *tecēju* BW 1808 (arī RKr. XVII 58 un BW 11520 var., te blakus formai *teču*[250]),

Nīgrandā, Priekulē, Embūtē, Raņķos u. c.), — vai nu (kâ domā Mūlenbachs Изв. IX 3, 253) daudzsk. datīvu un instrumentāļu ietekmē, kuŗi beidzas ar *-ũm* (skat. 310. §), vai (jo tie kâ adverbi nav sastopami) gan drīzāk kontāminējot formas *virsū* un *virsum*. Pēc *virsum* resp. *virsūm* parauga laikam radušies jaunināj umi *kājum* BW 10555, 5 var. un 26571 var., Laucienē, Embūtē u. c. jeb *kājūm* Nīgrandā, Priekulē u. c. (*kājām* vietā 468. §), *augšum* Pervelkā BB XXVIII 273, Baldonē u. c. (*augšā* jeb *augšām* vietā), *tīšum* Alsungā (*tīšām* vietā), *pušum* BW 21901, 1 var. (*pušu* vietā), *šurpum* BW 24604 u. c., par ko Mūlenbachs Изв. IX 3, 251 sk.

[250]) Par formu *teču(s)* skat. 151. § a.

kas visdrīzāk laikam ir viensk. instr.). Bet to nozīme dažreiz ir grūti saistāma ar akuzātīvu, un palaikam blakus tādām formām ar *-us* sastop nozīmē līdzīgas formas ar *-u* (viensk. instr.), piem., *nuopakaļus* LP III 32 un VI 456 blakus *nuopakaļu* 465. §; *atpakaļus* (Zaļeniekos) jeb *apukaļus* BB XVII 284; *paviršus* U; *uzmošus* RKr. XV 70 blakus *uzmašu* „tīšām" BB XII 234 (skat. *uzmašām* 468. §); *sãņus* U blakus *sãņu* Mülenbacham Изв. IX 3, 259; *pãrmaiņus ganît* LP VII 1, 16. Ir iespējams, ka *-us* blakus *-u* un tā vietā te ieradies tāpēc, ka verbālos adverbos svārstās starp *-u* un *-us* (kâ *gulu* blakus *gulus* vai *nevilšu* blakus *nevilšus* u. c., skat. 482. un 483. §), par ko Zubatijs IF III 136 skk. un Mülenbachs Изв. IX 3, 264 sk.

468. §. **Daudzsk. instr.** *brīžis* Nīcā (= lei. dial. *brydeis* Lit. Mitt. I 132) jeb *brìžiem* (piem., BW 35693); *laikiem* Jaunpiebalgā; *rętumis*[251]) jeb (BW 269, 3 var.) *rętumiem; mazum(is), milzumis, mīļumis* Mülenbacham IF XVII 412 sk.; *lìečis* (Ulmanim arī *liečām*, kas laikam drīzāk ir *liečis* pār-

[251]) Tai vietā *rętumš* BW 1011 var. ar tikpat neparastu *-š* (*-s* vietā) kâ formā *primš* (Sausnējā BB XII 234 un Ērgļos) blakus parastajam *pirms* no *pirmis* (kas, piem., vēl RKr. XVI 123). Pret uzskatu, ka *-mš* te tīri fōnētiski būtu radies no *-mis* > *-mi̯s*, runā tas apstāklis, ka minētajās izloksnēs *-s* citās formu katēgorijās (tâ *i̯o*-celmu viensk. nōminātīvā un aktīvajā pag. divdabī) aiz zuduša *-i-* nekur nav kļuvis par *-š* un ka *-s* tur aiz *j* vispār tiek paturēts; sal. tādas formas kâ *mu*ⁱ*ms* no **mumis*, *kru*ⁱ*ps* no *krupis*, *släps* (parasta *slapjš* vietā) no **slapjas*, *nuoskuⁱms* no *nuoskumis* u. c. Sausnējā. Tāpēc laikam jādomā, ka te par paraugiem bijuši citi adverbu nozīmē lietoti daudzsk. instrumentāļi ar *-š* (no *-is* aiz *ļ* vai *ņ*). Speciāli par *primš* jāiegaumē tā pretstats *pę̄č* BB XII 234 (te blakus prepozicija *pę̄c* no *pēdis*, skat. 556. §); *pêč* (no kam Sausnējā *pę̄č*) radies laikam no komparātīva *pêčâk*, kur *č* ienācis *c* vietā varbūt iepriekšējā šaurā *ē* dēļ: *-cā-* priekšā saskaņā ar 40. § *ē*-skaņai būtu jākļūst par *ę̄*, kamēr *-čā-* priekšā *ē* bija normāls, un pamata vārds *pêc* lika *ē* skaņai patverties arī komparātīvā.

veidojums pēc citu adverbu parauga, kuŗi beidzas ar *-ām*, nekâ piederīgs pie kāda *ā*-celma); *pēdis* (piem., RKr. XVI 123) > *pêc; sānis* (Krūtē un U) jeb (izloksnēs) *sõnč* (Drustos RKr. XV 70) no **sāņš*, un tas no **sāņis* (kas ir daudzsk. instr. no *sānis, -ņa* U, vai *sānis* — daudzsk. instr. no *sāns, -na* — pārveidojums pēc salikteņa *iesāņis* parauga, skat. 123. § b, no kam *iesāņš* Vecpiebalgā, kâ domā Mūlenbachs Изв. IX 3, 250; U min arī formu *iesānis*, kas aizstāj formu *iesāņis* Сборн. LXVII 3, 19 pēc *sānis* parauga); *uzkaļņš* RKr. XVII 84 no **uzkaļņis* (blakus substantīvam *kalns, -na*); *viņgobaļš* 93 (no **viengabaļis*, blakus substantīvam *gabals, -la*); *pārdienč* U (no **pārdieņš* < **pārdieņis*, blakus substantīvam *dìena*) jeb arī *pārdienis* turpat jeb *pārdienām; apgabalis* U „im allgemeinen"; *krustis* RKr. VII, 647. a mīkla jeb *krustiem* turpat, 457. a mīkla, resp. *krustim* turpat, 647. mīkla (arī *krustām* savienojumā *krustām šķẹ̄rsām* turpat, 457. mīkla, formas *šķẹ̄rsām* ietekmē, par ko Mūlenbachs Изв. IX 3, 247); *tīšām* (lei. *tyčiomìs*, sal. *tyčiópirdis, patýčios*, par ko Zubatijs IF III 129); *kājām; vietāms* Mag. III 1, 37, *vietams* (Rīgas apkaimē) jeb *vìetām* (par ko Mūlenbachs l. c. 235); *aumaļām; uzmašām* U „darüber hinaus"; „absichtlich"; par formām *lèkšis* jeb *lèkšiem* skat. 483. §.

Pēc formu *rẹtum(i)s, mazum(i)s, milzum(i)s* parauga laikam radīja jaunināj umus *vietum(i)s* U (= *vietām*), *reizum(i)s* (Valmierā *reīzām* vietā), *krustums* BW 9610, 3 (*krustis* jeb *krustiem* vietā), *brīžums* (*brìžiem* vietā) Zvārdē; par to Mūlenbachs Изв. IX 3, 254 sk., kur ir minētas arī formas *putu putumis, grabu grabumis, plasku plaskumis* u. c.

Pēc tādu formu kâ *tīšām, vietām, kājām* un (skat. 477. § c) *lẹ̄nām* u. c. parauga ir varbūt pārveidotas formas *kuopā, augšā, vaļā* (skat. 466. §) par *kuopām* (Nīcā u. c.), *augšām* (Nīcā, Kabilē u. c.) resp. *auškām* (BB XII 235 un Talkā), *vaļām* (Nīcā u. c.); citi piemēri galotnei *-ām* Mūlenbacham

Изв. IX 3, 242 sk. un 247. Daudzās izloksnēs šis *-ām* fonētiski ir kļuvis par *-am*, par ko Mūlenbachs l. c. 244 skk.

Daudzsk. instrumentāļa galotne ir arī formās *pretīm* (Līgutos u. c.) un *pāris* RKr. VII, 1053. mīkla.

469. §. Daudzsk. un divsk. lok. Par formām *lèkšuos* u. c. skat. 483. §; par tādām formām kâ, piem., *šùorîtâs* skat. 476. §.

Divsk. lok. ir *pušu* (= lei. *pusiaũ*), skat. 316. § a.

β) *Adjektīvu un vietniekvārdu locījumu formas*

470. §. Adverbu darināšanai no adjektīviem[252]) visparastākā galotne ir *-i*, un daudzos gadījumos tā ir vienīgi pazīstamā galotne, piem., *labi* (no *labs*). To pašu galotni sastop komparātīvu (un superlātīvu) vairumā, piem., *labâki, vis'labâki.*

Vispareizāk ir saskaņā ar 37. § g pielīdzināt šo la. *-i* leišu adverbu galotnei *-ai*, tâtad, piem., la. *labi* (formas ziņā) = lei. *labaĩ;* par to Becenbergers BB XV 302. Tai atbilst arī prūšu adverbu galotne *-ai*, piem., labbai. Šis baltu *-ai* ir laikam identisks ar sl. *-ě* (piem., formā *dobrě* „labi" u. c.), skat. Слбл т. Эт. 166[2], Mālova AEO 49, Nieminena Ausgang 53 sk., Zolmsena rakstu KZ XLIV 188 skk. un Frenkeļa domas MSL XIX 34 sk. Bartolomē IF XXIII 49 uzlūko baltu *-ai*, domādams to radušos no *-āį*, par *ā*-celmu viensk. datīva galotni un salīdzina ar to tādus grieķu adverbus kâ, piem., κοινῇ, kamēr Zolmsens l. c. uzlūko gr. κοινῇ, ἰδίᾳ u. c. par *ā*-celmu viensk. lokātīvu un arī baltu *-ai* un sl. *-ě* notur par to pašu lokātīva galotni, ko Frenkelis l. c. atzīst par iespējamu, bet atzīst arī iespēju baltu *-ai* un sl. *-ě* uzlūkot par *o*-celmu viensk. lokātīva galotni. Tâ kâ visvienkāršāk, šķiet, te ir iziet no nek. dz. adjektīva un pret to nav nekādu formālu iebildumu, tad laikam vispareizāk būs

252) Arī no divdabjiem, ko lieto kâ adjektīvus: *tikuši* U no *ticis*, skat. U s. v. *tikusi* un *ticis.*

(kâ jau Слблт. Эт. 166[2] ir darīts) baltu *-ai* un sl. *-ě* uzlūkot par *o*-celmu viensk. lokātīva galotni; sal. skr. *kṣiprė* „ātri".

Vai la. *-i*[253]) atbilst dažkārt arī savrup stāvošajam lei. *-ie* (no *-ei*, kas viensk. lokātīvā mijās ar *-oi* > *-ai*; piemēri leišu adverbiem ar *-ie*, piem., Becenbergeram BB XXVII 158 un Γέρας 161 un Būgam Изв. XVII 1, 18) un pr. *-ei* (par ko Frenkelis l. c. 37 sk.), nav izzināms.

471. §. Leišu valodā *u*-celmu adverbus ar *-ai* atvasina no *jo*-celmiem, kas aizstāj *u*-celmus (sal. 319. §), piem., *saldžiai* no *saldùs*. Līdzīgi arī latviešu valodā: *smalči*[2] (Nīcā; citur — *smalki*) blakus *smalks* (sal. lei. *smùlkiai* blakus *smulkùs*); *garži* (Alūksnē, Jaungulbenē, Barkavā u. c.; citur — *gardi*) blakus *gards* (sal. lei. *gardžiaĩ* blakus *gardùs*); *drùoši* (Valmierā, Sausnējā u. c.) blakus *drùoss*[2] Sausnējā u. c. (kam blakus Valmierā u. c. *druošs*, skat. 319. §; sal. lei. *drąsiai* blakus *drąsùs*); *plaši* blakus *plats* (blakus arī *plašs*, skat. 319. §; sal. lei. *plačiaĩ* blakus *platùs*); *gàuži* blakus *gauds* BB XII 233 u. c. (kam blakus arī *gaužs*, skat. 319. §; sal. lei. *gaũdžiai* blakus *gaudùs*); *lepņi* Lejasciemā u. c. (citur — *lępni*) blakus *lępns* (sal. lei. *lepnùs*); *gluži* (blakus *gludi*) blakus *gluds* (sal. lei. *gludžiaĩ* blakus *gludùs*); austr. *viẽļi* < **vẽļi* Alūksnē u. c. blakus *vâls* < *vẽls* (sal. lei. *vėlùs*). Te pieder laikam arī *bìeži* (Valmierā u. c., kam blakus citās izloksnēs, piem., Svētciemā, *biezi*) blakus *bìezs; gàiši* blakus *gàišs* Valmierā u. c. vai *gaiss* BB XII 233 (sal. arī *gaisums* Und. Ps. 30, 8 un 41, 17 u. c. vai *gaisuma* Vallē un Mūlenbacham IF XVII 403) un varbūt arī *skâišķi* Ērgļos vai *skaišķi* < *skaišķi* (Mag. XIV 2, 178, Sprogim 198, Nr. 17, Dagdā, Līksnā, Barkavā, Lītenē u. c.; citur — *skaisti*) blakus *skaists* (sal. lei. *skaistùs* „spožs" blakus *skáistas*). Šāds adverbu atvasināšanas veids vislabāk paglābies

[253]) Piem., formā *tâli* (Bīlensteina LSpr. II 273) blakus lei. *tolie* Becenbergera BGLS 332.

augšz. izloksnēs, skat. FBR IV 47, 58, V 155, VI 41, 114, VII 144, VIII 16, 29, 49, IX 158, X 33, XI 135, XII 43, 55, 70, 89, XIII 30, 53, 90, XIX 110, 130, Ceļi IX 393, Kauliņa rakstu BB XII 233, Brenča rakstu RKr. XVII 145 u. c.

Dažkārt tâ adverbus atvasina arī no tādiem adjektīviem, kam leišu valodā atbilst *o*-celmi: *augšķi* (< **augšķi*) BW 21411, 1 vai *augši* 23656, 1, Mag. XIV 2, 191 u. c. (citur — *aûgsti* = lei. *augštaĩ*) blakus *aûgsts* = lei. *augštas; balši* Sprogim 156, Nr. 66 (citur — *balti* = lei. *baltaĩ*) blakus *balts* = lei. *báltas; ciêši* Valmierā u. c. > austr. *ćîši* Zb. XVIII 240 u. c. blakus *ciêts* = lei. *kíetas* (adv. *kietaĩ* = la. *ciêti*, ko izloksnēs lieto ar pirmatnējo nozīmi („твердо") blakus adverbam *ciêši* „густо"; blakus adverbam *ciêši* izloksnēs ir atvasināts arī adjektīvs *ciešs*); *īši* Vestienā u. c. (citur — *îsi*) vai *îkši* Raunā > *ikši* Gulbenē un Lizumā un arī *īkšķi* BW 10926, 1 (*īkši* vietā laikam svārstīšanās dēļ starp *-kšķi* un *-kši* tādos gadījumos kâ *mîkšķi* blakus *mîkši* no *mîksts*) blakus *î(k)ss* (lei. *įsas* Būgam RSl. VI 10, pr. viensk. ak. *īnsan*); augšz. *labi* (laikam no **labji*, skat. 45. § b) Biržos, Lejasciemā u. c. (blakus rakstu valodas *labi* = lei. *labaĩ*, pr. labbai) blakus *labs* = lei. *lãbas*, pr. *labs; lēņi* BW 4704 var., BB XII 233, Viesītē u. c. (Valmierā u. c. *lẹ̄ni*) blakus *lẹ̄ns* : lei. *lẽnas* Būgam РФВ LXVI 225; *lēši* BW 21493 var. > austr. *lieši* Alūksnē u. c. (Valmierā u. c. *lẹ̄ti* : lei. *lẽtaĩ*) blakus *lẹ̄ts* : lei. *lẽtas* „blöde", *mīkšķi* (< **mīkšķi*) Sprogim 192, Nr. 58 vai *mīkši* BW 10306 un 16039, 4 > *mikši* Lizumā RKr. XVII 94 (citur — *mîksti* = lei. *minkštaĩ*) blakus *mîksts* = lei. *mìnkštas; pikš(ķ)i* U (citur — *pikti* = *lei. piktaĩ*) blakus *pikts* = lei. *pìktas; plāņi* BB XII 222, Lizumā u. c. (citur — *plâni* = lei. *plonaĩ*) blakus *plâns* = lei. *plónas; reši* Alūksnē (te, kâ aizrādīts RKr. XVII 145, ar vietas nozīmi blakus *reti* ar laika nozīmi; *rẹ̄ti* = lei. *retaĩ* Valmierā u. c.), Lejasciemā, Sausnējā, Ērgļos, Jaungulbenē, Rembatē u. c. blakus *rẹ̄ts* „undicht, selten" = lei. *rẽtas; rešņi*

Alūksnē, Viļakā u. c. blakus *ręsns* = lei. *rēsnas* „stiprs“ Leskīna Nom. 358; *sikši* Lizumā RKr. XVII 94 (no **sîkši*) blakus *siksts* turpat no *sîksts* = lei. *šýkštas* (adv. *šykštai* = la. *sîksti*); *svęšši* Lizumā vai *svìeši*[2] (no **svèši*) *Alūksnē* (citur — *svęti*) blakus *svęts* (no veckr. СВЯТЪ); *zemji* Jaungulbenē, RKr. XVII 145, BW 9615 un 26506 var. vai latg. *źeml'i* Zb. XVI 141, BW 14165, 1, Baltinavā, Bērzpilī u. c. (arī *zemņi* BW V, 554. lpp., Nr. 9825, 1) blakus *zęms* = lei. *žēmas* (adv. *žemaĩ* = la. *zęmi*, kam blakus arī *zęmu*). Te laikam pieder arī *stalši* Jaungulbenē un Sproģim 67, Nr. 68 (citur — *stalti*) blakus *stalts* (drīzāk gan aizgūts no vlv. *stolt* nekâ rada ar to); *savâži* Jaunpiebalgā (citur — *savâdi*) blakus *savâds* (sal. lei. *vienódas* 215. §), *vînaiži* Viļānos blakus *vînaids*, *ūtraiži* Barkavā u. c. blakus *ūtraids*. Pēc tam, kad adjektīvu *u*-celmi bija pilnīgi sakusuši ar *o*-celmiem, arī no veciem *o*-celmiem varēja dažkārt atvasināt adverbus kâ no veciem *u*-celmiem (par to jau Mūlenbachs Изв. IX 3, 261 sk.); bez tam dažreiz varēja arī kādam lei. *o*-celmam atbilst la. *u*-celms; lei. valodā nereti svārstās starp *o*- un *u*-celmiem.

Vēl pieminamas dažas formas, par kuŗām nav skaidrs, kāds celms tām ir pamatā: augšz. agri (laikam no **agŗi*) 45. § b blakus *agrs; glīši* BB XII 233, BW 34724, Jaungulbenē u. c. (citur — *glîti*) blakus *glîts*; *greiži* BB XII 233, Lizumā u. c. (citur — *grèizi*) blakus *grèizs; grūši* BW 4706, Odzienā u. c. (citur — *grūti*) blakus *grūts*; *našķi* U > *naški* BB XII 233 (citur — *naski*) blakus *nasks*; *slaiži* BW 32209 (citur — *slaidi*) blakus *slaids; (pa)svabaži* 16039, 3 (citur — *svabadi*) blakus *svabads; taišņi* Cirgaļos, Ķeipenē, Siguldā, Vecpiebalgā, Zvārtavā, Alūksnē, Ābeļos, Dignājā, Barkavā, Krāslavā, Bukmuižā, BW 34614 var., BB XII 233 u. c. (citur — *tàisni*) vai *taikšņi* Jaunpilī un Lubānā blakus *tài(k)sns* (laikam sens *u*-celms); *tivji* Alūksnē blakus *tuvs* (citur — *tuvu*, kas liecina

par *u*-celmu); *viegļi* Ērgļos, Lielvārdē, Sproģim 133, Nr. 5 u. c. (citur — *vìegli*) blakus *vìegls*.

Tāds pats līdzskaņa mīkstinājums saknes beigās ir arī atbilstošajā komparātīva formā, piem., *ciêšâk(i); rešâki, lęņâki* u. c. Lizumā u. c.

Šī adverbu galotne *-i* ir tik izplatīta, ka tā dažkārt adverbos, kas atvasināti no substantīviem, aizstāj citas galotnes, piem., *sāņi* BB XII 234 vecāka **sāņis* vietā 468. § (sal., piem., *latviski* blakus *latviskis* 477. § a) vai *sāņu* 467. § (sal. *augstu* blakus *augsti* u. c. 479. §), *tīši* (arī *tīšu* BW 5256, 2) U un BW 5256, 3 (no tā atvasināts arī adjektīvs *tīšs*) *tīšām* vietā 468. § (sal. *lęni* blakus *lęnām* u. c. 477. § c), *augši* LP VI 215, Kaunatā u. c. resp. *auški* Sēlpilī u. c. adverba *aûgšā* 466. § vai *aûgšām* vietā 468. §, *puši* Sproģis 79, Nr. 22 *pušu* vietā 469. §.

472. §. Bieži iepriekšējā paragrafā aplūkotais *-i* atkrīt, sevišķi komparātivā, kur, piem., forma *labâk* tagad varbūt ir pat parastāka nekâ *labâki*, no kuŗas tā laikam radusies[254]). Ir arī dažas pozitīva formas bez *-i*, un dažreiz laikam ir jādomā par apokopētu *-i*, tâ, piem., latg. formā *čīš* „ļoti“ Zb. XVIII 246, 252 u. c. blakus *čīši* 471. §; *drīz* (blakus *drīzi* U, skat. arī Zubatija Flickvok. 7) jeb *drīž* Olainē, Lielvircavā, Iecavā, Rembatē, Ļaudonā u. c. (Lizumā: *drīži*); *līdz* blakus *līdzi* U = lei. *lýgiai; pę̃rn* (Adolfi 223 vēl pērni), sal. lei. *pérnai; varęn* (blakus *varęni* „ļoti“ Ulmanim un Bīlensteinam LSpr. II 270) blakus adjektīvam *varęns; ciêt* — bieži aizstāj verba priedēkli (skat. 746. §) — blakus īstenajam adverbam *ciêti;* tie nu ir gandrīz tikai tādi adverbi, kam blakus atbilsto-

[254]) Varbūt tādas formas kâ *labâk* u. c. (*labâki* u. c. vietā) ir darinātas pēc *mazâk* (kam blakus adverbs *mazâki*, šķiet, nav sastopams), *vaīrâk* u. c. parauga; *mazâk* tâpat kâ *maz* var būt zaudējis *-a* (no ide. *-od*), sal. *augstâku* blakus *augstu* 326. § 3.

šais adjektīvs vairs nav parasts vai kas savā nozīmē ir no adjektīva attālinājušies.

Bet ir arī adverbi, kas, šķiet, zaudējuši ne *-i* (no *-ai*), bet *-a* (no ide. *-od*, nek. dz. viensk. nōminātīva un akuzātīva izskaņu, kas slavu un baltu valodās no vietniekvārda pārnesta uz adjektīvu); tâ katrā ziņā *maz* (sal. austr. *moz*, piem., Zb. XVIII 339, 378 u. c. blakus *labi* u. c., skat. 75.[1] lp.) = lei. *màž* blakus *māža* (Daukšam[255]) Post. 18,7 un no kādas austrumlei. izloksnes Niemi, Nr. 27,2; par to arī Garbe LLD IV, XLI lpp. un Zommers Balt. 345), sal. sl. *malo* „maz", pr. *ilga* u. c. (par ko Zubatijs Flickvok. 15, Mālovs AEO 49 un Po(r)žezinskis Сборн. Форт. 632 sk.); tas pats laikam sakāms arī par *ciek*[256]) (= lei. *kiek*, Becenbergeram BGLS 71 un austrumleišu Dusetās vēl *kíeka)*, *tiek*[256]) (= lei. *tíek;* sal. lei. *tieka-jaũ* „tikpat"), no kam proklitiski saskaņā ar 61. § *cik, tik* (Psalmen[2] 91 b un Ev. arī *tikt*, sal. lei. *tìkt, tiktaĩ); vis* (latg. *vys*[257]) Zb. XVIII 323 „vienmēr", 491 kr. „всё"), sal. lei. *vìs* „vienmēr" (austrumlei. ak. wisa „всё" Bistroņam 39 un 58) un *vìs-lāb* „viss"; *viên* (: *viêns*), par ko Zubatijs Flickvok. 15 (sal. arī lei. *vienà-t* „tikai"); *salt* (Jaunpiebalgā u. c.) jeb *aũkst* un *kaŕst* Bīlensteina LSpr. II 270 u. c. (citur *aũksti, kaŕsti)*, sal. lei. *šált(a)* u. c. Jauņa Перев. грамм. 22 sk. un 116 sk. un Būgas KSn. 161. Varbūt līdzīgi arī aiz formas *daũdz*[258]) ir zudis *-a*, sal. lei. *daugia* Becenbergera BGLS 72 un Zubatija Flickvok. 7 un po. *dużo* „daudz"; Zubatijs l. c.

[255]) Sena *-om* vietā Daukšam ir *-ą*.

[256]) Sal. arī la. ciekams U „cik ilgi", tiekams „tik ilgi" U un BW 35659 (vīr. resp. nek. dz. daudzsk. dat., ja a ir īss un nav saīsināts; ar gaŗu *ā* tie ir siev. dz. daudzsk. dat. vai instr. kâ sinonimais *tiêkām* RKr. XV 98).

[257]) Latg. *vys* nozīmi ir laikam ietekmējusi kr. forma всё.

[258]) Latg. *daudźi* Zb. XVIII 382, 385, 394 u. c. ir laikam līdzīgs jaunināj ums kâ lei. *mažaĩ* blakus *màž*.

gan domā, ka (kâ arī lei. formā *daũg)* zudis *-i* (lei. *daugi* gadās, piem., vēl Becenbergeram l. c. un kādā 1598. g. katechismā AfslPh. XIII 564), uzlūkodams šo formu par nek. dz. *i*-celma viensk. nōminātīvu un akuzātīvu, kas katrā ziņā ir iespējams; forma *daugums* (kâ, skat. Ulmaņa vārdnīcu, runājot Ērgļos parastā *daũdzums* vietā), šķiet, (tâpat kâ lei. *daugùmas)* runā par labu tam, ka vismaz baltu pirmvalodā blakus formai **daugi̯a-* bija sastopams vēl cits tās pašas saknes celms.

Ja *señ* un *vêl* radušies no *seņ* ME resp. *vẽļ* ME (skat. 70. § b), tad šās formas ir identiskas ar lei. *seniaĩ* (par ko Frenkelis KZ LVII 174 sk.), *vẽliai.* — Ar. lei. *tolì* ir varbūt identisks latg. *tuoĺ* Zb. XVIII 394, sal. arī lei. *arti* „tuvu", *ankstì* „agri", *pamažì* „lēnām" (varbūt identisks ar la. *pamaz* tp. Bīlensteinam LSpr. II 270), pr. ilgi u. c., sl. *pravь* u. c., par ko Būga Tiž. I 433 un Изв. XVII 1, 18, Frenkelis MSL XIX 35 skk. un Nieminens Ausgang 57.

473. §. Ir arī daži adverbi ar *-ai,* bet saskaņā ar 37. § g šo *-ai* nevar tieši salīdzināt ar lei. *-ai* (= la. *-i).* Rakstu valodā ir forma *visai,* kas, domājams, identiska ar lei. *visái* (ar neskaidru, varbūt emfatisku akūtu), jo galotņu īsināšanas laikā tai bija vēl uzsvērta otra zilbe, kâ izloksnēs (tâ Lazdonā, Lubānā, Vestienā) runā vēl tagad[259]). Ja tâ nav skaidrojamas formas *tâdai* ME un Bīlensteinam LSpr. II 269 > austr. *tuôdai* Alūksnē, *kādai* Langes Wrtb., *ne'kādai* Bīlensteinam l. c., tad varētu domāt, ka tās atvasinātas pēc adverbu *taî* un *kaî* (= lei. *kaĩ,* pr. *kai)* parauga. Ka *kaî* kādreiz ir bijis visu izlokšņu

[259]) Sinonimais *višai* BW 5306 un 11750 dabūjis savu *š* laikam no *višķin* tp., kas varbūt radies no **višķi* nozīmes ziņā radniecīgā *itin* ietekmē; šis **višķi* un *viski* (Bīlensteina LSpr. II 272) no **visiski* > **visišķi* = lei. *visiškai* > *viškai* Liet. pas. II 174, 192, 204 u. c.

kopēja forma, to liecina arī forma *tikai*[260]), kas laikam jāuztveŗ kâ *tik-kai*, sal. *tik-kuo* un (Gaujienā) *tik-kâ* „tikko"; līdzīgi *ciekai* „tikko" Mag. VIII, Nr. 2744 un (te blakus *cikai*) BW 598 var. no *ciek-kai*. — Sērenē un citās Sēlijas un Latgales augšz. izloksnēs (skat. FBR VII 144, VIII 16, XI 101, 118, XII 43, 90, XIII 90, XV 48, 183, XVI 54, XVII 71, XVIII 44, XIX 110 un 173) sastopami no dažiem adjektīviem atvasināti adverbi ar *-ai* (blakus adverbiem ar *-i!*), piem., *rętai* Sērenē, *labai* Sproģim 31, Nr. 9, *mīreigai* „mierīgi" Zb. XVIII 401; un pa daļai arī tādās izloksnēs (skat., piem., FBR XI 101), kur blakus nelieto vis *taî, kaî*, bet gan *kâ* > *kuô*, *tâ* > *tuô*. Šie no adjektīviem atvasinātie adverbi ar *-ai* drīzāk varētu būt skaidrojami ar leišu valodas ietekmi.

474. §. Iepriekšējā paragrafā minētās la. formas *kaî, taî*, lei. *kaĩ* un pr. *kai* ir laikam veci lokātīvi[261]), par ko Zolmsens KZ XLIV 190, pie kam paliekam neziņā, vai to *-ai* radies no ide. (vīr. vai nek. dz.) *-oi* vai (kâ domā Nieminens Ausgang 43) no (siev. dz.) *-āį* : lei. *kaĩ* varētu būt normāli radies no **kái* (skat. Слблт. Эт. 144); prūšu forma (par to arī Nieminens l. c. 16) gan viena pati palaikam sastopama kâ *kai* (varbūt tādēļ, ka neuzsvērta), turpretim pa lielākai daļai ar *ā* savienojumos *kāi-gi* un *kāi-di*, un pēc tā spriežot šķiet, ka tajā ir cirkumflektēts *-ai* (no ide. *-oĩ)*; la. formās *kaî, taî*, ja tie ir veci vienzilbes vārdi, lauztā intonācija ir neparasta un izskaidrojama vai nu ar formu *kaîds* „qualis" un *taîds* „talis" ietekmi, vai arī tâ, kâ formā *nê*, skat. IF XXXIII 105 un 15. § a. Lokātīvi ir varbūt arī la. *kâ, tâ*, kas radušies vai nu no (siev. dz.) **kāį*, **tāį*, — šai gadījumā to lauztā intonācija izskaidrojama analogi kâ formās *kaî, taî* (sal. *kâds* „qualis",

[260]) Tautasdziesmās *tikai* (skat. ME s. v. *tikai* 2) dažreiz arī (īsteni gan laikam nepareizi) aizstāj vienzilbes formu *tik*.

[261]) Citādi par pr. *kai* un lei. *kaĩ* domā Fortunatovs BB XXII 166.

tâds „talis“) — vai arī no divzilbju formām, kas bija identiskas ar lei. **kojè* (no kam, kâ liekas, *-kõ* formā *nekõ* 326. § 1 c), *tojè*.

tiê „tur“ (Valmierā, Mag. VIII, Nr. 977 u. c.; Cirgaļos: *štiê*)>austr. *tî* (piem., Lubānā) resp. latg. *t'î* (Kaunatā, Zb. XV 219 u. c.) vai nu radies no viensk. lokātīva **tei* (sal. pr. quei „kur“), vai arī = lei. *tę̃* (no **te* + *en?*[262]), sal. arī pr. *tēn-ti* „tagad“, *stwen* „tur“; lauztā intonācija ir laikam izskaidrojama tâpat kâ formā *nê*. Līdzīgi radusies forma ir *šiê* „šurp“ (Nīcā, Aizputē, Jaunpiebalgā u. c. savienojumā *nāc šiê* — ko izrunā *nāčiê* ar uzsvērtu beidzamo zilbi)>austr. *šî* (Lubānā, Alūksnē RKr. XVII, 145, Viļakā), sal. lei. *šę̃*.

Blakus formam *tiê, šiê* sastop *teî*[2] un *šeî*[2] (Bīlensteina LSpr. II 273); pretī uzskatam, ka *tei, šei* ir saīsināti *teju* Sproģim 96, Nr. 5 un LP VI 745 (= lei. *te-jaũ; teijuo* „hier zu Hause“ BB XII 234 varbūt ir darināts pēc *viduo* u. c. parauga), *šeju* U (sal. *tuoj* „tūliņ“ < *tuoju* U = lei. *tuo-jaũ*), runā paplašinājumi **teit* (sal. *teitan)* un *šeit* U (blakus *šeitan); attieksmē uz -t skaņu formā *šeit* sal. pr. *tēn-ti* vai *tī-t* (blakus ti-te-t) un 592. §. *teî*[2] un *šeî*[2] ir tâtad laikam lokātīvi (ar neuzsvērtā izrunā paglabātu *-ei)*, par ko Prelvics BB XV 155 sk.

475. §. Viensk. lokātīvi ir latg. *vysâ* „visai“ Sk. Do. 200 un *tukšā* (blakus *tukšs)* savienojumos, kâ *tukšā braukt, tukšā palikt*. Bez tam sastopams *gaŗā* „gaŗām“ Saldū Fil. mat. 79, Meldzerē, Ošeniekos u. c., *tiešā* „taisni“ Kumbros, Vārmā u. c., *pruojā* Bēnē, Blīdienē, Skrundā u. c. Bet šās formas varētu būt stājušās parastāko *gaŗām, tiešām, pruojām* (skat. 477. § c) vietā tās svārstīšanās ietekmē, kāda ir starp *kuopā* un *kuo-*

[262]) Citādi par lei. *tę* domā Persons IF II 233; bet vai viņa iedomātais **tene* būtu varējis kļūt par lei. *tę?* Sal. austrumlei. *ty* (no **ten*) Bistroņam 40, 42, *tynaĩ* Dusetās u. c. (= *tēnaĩ*, t. i., *tęnai* Naumiestī B) Būgam Изв. XVII 1, 17.

pām, augšā un *augšām, vaļā* un *vaļām* u. c. (skat. 468. §); par to arī Mūlenbachs Изв. IX 3, 255 sk.

476. §. Daudzsk. lok. ir *līdzâs* (blakus lei. *lýgus* „līdzens"). No šā *līdzâs* un varbūt vēl no citām formām lokātīva izskaņu *-âs* ir pārjēmuši arī daži citi adverbi: *te'patâs* Skultē u. c. (citur — *te'pat), tur'patâs* Lielvircavā u. c. (citur — *tur'pat), tik'patâs* Viesatos (citur — *tik'pat), tâ'patīmâs* ap Olaini (citur — *tâ'pat;* ar *-īm-* sal. *tur'patim* Jaunvālē un *pretīm* 468. § u. c.), *nu'patas* (ar *-as*<*-ās)* u. c. Nabē FBR XI 79 vai *nu'patęnās* Dzirciemā Etn. IV 59 (citur — *nu'pat;* ar *-ęn-* sal. *iekšen* u. c. Mūlenbacham Изв. IX 3, 257), *šeitanâs* Tadaiķos un Siguldā (citur — *šeitan), visurâs* U (citur — *visur), tū'lītâs* Kandavā jeb *tul'lītâs* Remtē, Talsos u. c. (citur *tū'līt), tagadītâs* Jaunpilī *tagad(īt)* vietā vai *tagadīnâs* Mag. XIII 1, 2 *tagadīn* vietā turpat 10, *pirmītâs* Sesavā, Zaļeniekos u. c. *pirmīt* vietā, *šuorītās* Kandavā, Sesavā, Zaļeniekos u. c. *šùorît* vietā, *var'būtâs* Saldū *var'bût* vietā; par to arī Mūlenbachs l. c. 258. — Retumis *-âs* vietā arī *-ês: tagodītês* RKr. XV 70 jeb *tagadītęs* un *tūlītęs* BB XII 234; *-ītēs* laikam atbilst instrumentāļa izskaņai *-ītēm* formā *lēnītēm* u. c. 477. § c.

Neskaidras cilmes ir austrumnieku *-îs (i*-celmu daudzskaitļa lokātīva galotne) formās: *dažuodîs* (lejz. *dažâdi)* RKr. XVII 124 no Alūksnes, *vusuôdîs, vînuodîs, cituodîs, savuodîs, kuôdîs, tuôdîs* turpat 146 un *otkonîs* Becenbergeram Lett. Di.-St. 167 (citur — *otkon,* piem., Zb. XVIII 237, *otkan* Cesveinē, *atkan* BW 8439, 1 var., Lizumā u. c.>*akan* Ikšķilē un Suntažos, skat. par to ME s. v.).

477. §. a) Veci *o*-celmu daudzsk. instrumentāļi ir *rętis* Trikātā u. c., *se'nais* (lituānisms?) Nīgrandā vai *senis* (varbūt komparātīvs saskaņā ar 326. § 3?) U (s. v. *sęns)* un formas ar *-iskis* (sal. 190. §), kâ *krìeviskis, latviskis* u. c., tâ, piem.,

BB XVII 278, Rudē u. c., sal. sl. *slověnьsky* u. c. Kâ rāda 470. §, *-iskis* vietā parasti ir *-iski*, piem., *latviski* = lei. *lātviškai;* šām formām ar *-iski(s)* priekšā var nostāties arī prepozicija *pa*, sal. kr. *по-русски* u. c. (izloksnēs aiz *pa* var būt arī dat.: *pa latviskam* Mētrienā u. c., skat. Mūlenbacha rakstu Изв. IX 3, 260). — Blakus *-iski(s)* izloksnēs arī *-isku(s)* : *leitisku* (grūti izšķirt, vai te viensk. ak. vai instr.) *runāt* Rucavā, *latviskus* Vībiņos, *vācisku(s)* Mūlenbacham l. c., *durtenisku krist* BB XII 234 „krist ar galvu uz leju". Šis *-isku(s)* blakus *-iski(s)* radies laikam *-i(s)* un *-u(s)* svārstīšanās dēļ citās formās, piem., *sāņis* 468. §: *sāņi* (jaunināj ums pēc formu ar *-i* parauga 470. §) BB XII 234 : *sāņus* : *sāņu* 467. §; *iēpakaļis* Сборн. LXVII 3, 19 : *iepakaļus* ME; *lìečis* 468. § : *liečus* Mūlenbacham l. c. 259; *rikšis* (daudzsk. instr.) : *rikšu(s)* Mūlenbacham l. c. 259 sk. (te vēl citi piemēri); sal. arī svārstīšanos starp *tâli* 470. § un *tâlu* 479. § u. c.

b) Par komparātīviem, kas atgādina daudzsk. instrumentāli ar *-is*, kâ *pirmais* (?), *senāks, labāks* u. c., skat. 326. § 3. Pēc tādu blaku formu parauga kâ *senāk* un *senāks* u. c. laikam arī *tagads* (Popē, Virbos u. c.)> *tagac* Kandavā u. c. stājies *tagad* vietā; līdzīgi arī austr. *pirmîts, toûlîts* un *tànîts*^{2} „tagad" RKr. XVII 146 blakus *pirmît, toûlît, tànît*^{2} turpat un 110. Šis *tànît*^{2} ir deminutīvs blakus *tǎn*^{2} „tagad" (tâ, piem., Zb. XVIII 472, Andrupinē, Baltinavā, Ciblā, Kārsavā, Zvirgzdinē u. c.), un šis *tǎn*^{2} radies no *taan* (tâ vēl Zb. XVIII 346), kas savukārt no *tagan* Zb. XVIII 241 u. c. līdzīgi kâ *tàdiņ*^{2} Jaunlaicenē FBR VIII 41 no *tagadiņ;* par *g* zudumu sal. analoģiskus gadījumus Ščerbas Восточнолуж. нарѣчие I 184 un Meijè MSL XIX 116 skk., tâpat kâ lei. *dar* blakus *dabar* (*tagad* vietā *tagan* laikam *atkan* ietekmē 476. §).

c) Sieviešu dzimtes instrumentāļi (par datīviem grūti iedomājami) ir *tìešām, lęnām* Valmierā u. c., *klusām* (Zaļeniekos u. c.; te blakus deminutīvs kłusieniom Zb. XVIII 271; lī-

dzīgi wigleniom 408), *gaŗām* (Nīgrandā, Griezē, Vārmā, Matkulē, Blīdienē, Jaunpilī, Bēnē u. c.)>*garām* Valmierā, Cirgaļos, Piebalgā, Dobelē u. c., *šķērsām*[263]) (Valmierā u. c.)>*šķēršām* Udzē, *rętām* „reti" Aucē, *pruôjām* Valmierā, Džūkstē, Dobelē, Zaļeniekos, Nīgrandā, Gramzdā u. c., *gaužām* Gramzdā FBR IX 106 u. c., austr. *ilguom* un *liliskuom* Alūksnē RKr. XVII 146; par to arī Mūlenbachs l. c. 242 sk. un 259. — La. valodas adverbu formas *tiešām* u. c. ir daudzsk. locījumi (sal. lei. *aklomìs* „aklai" Balčikōnim Lkž. s. v.); la. formai *tiešām* lei. valodā īsteni atbilst adverbs *tiesióm*, kā vietā varētu gaidīt **tiesiõm* (sal. arī lei. adverbu *tuščiom* Liet. pas. IV 41, 80 un 255); ja šās formas gadās arī tur, kur *ā*-celmu daudzsk. instr. beidzas ar *-omis* (un ne *-om)*, tad tām, liekas, jābūt divsk. formām. To balsta arī tas, ka 16. gadsimta la. tekstos, kur vēl dzīvās *ā*-celmu daudzsk. datīva un instrumentāļa formas parasti beidzas ar *-ms*, tieši adverbs tescham vienmēr ir rakstīts bez *-s;* par to Mūlenbachs l. c. 250.

Tekstos, kur patskaņu gaŗums nav konsekventi apzīmēts, un izloksnēs, kur *-ām* fōnētiski pārvērties par *-am*, formas ar *-ām* nevar atšķirt no formām ar *-am* 478. §, skat. 468. § un Mūlenbacha rakstu l. c. 241 skk.

Arī šis *-am* izloksnēs ir aizstāts ar *-um*, piem., *gaŗum* Alsungā, Valtaiķos u. c., *tiešum* Pervelkā BB XXVIII 273, *pruojum* Jūrkalnē u. c.; skat. 465. § un Mūlenbacha rakstu l. c. 251 sk.

Ar *-ēm* (laikam no seniem *ē*-celmiem kâ lei. *dìdė* u. c.): *garēm* Mazbrenguļos (kur arī *klātēm)* u. c.; austr. *lienîtiêm* Alūksnē RKr. XVII 146 (te arī *valîtiêm* jeb *valiêm* no **vale* = *vaļa); pama'zītēm* RKr. XV 88; *attālēm* U; *izgudrēm* U (jeb būtu jāraksta *iz gudrēm?* BW 14675 tai vietā neskaidra forma

[263]) Tai vietā arī vīr. dzimtes daudzsk. instr. *šķērsis* RKr. VII, 647.a mīkla vai *šķērsiem* turpat 457.a mīkla (iepriekšējā *krustis* resp. *krustiem* 468. § ietekmē) un arī viensk. instr. *šķęrsu* turpat 148. mīkla, pēc *krustu* 465. § parauga.

izgudreimi); caur caurę̄m BB XII 234, *pāᵉr pāᵉrę̄m* turpat (tai vietā *pār pārim* Bīlensteina LSpr. II 272); par to arī Mülenbachs l. c. 243 (te arī *caur caurīm* un *pār pārīm)* un 258 sk.

478. §. a) *o*-celmu viensk. datīvi, kâ liekas, ir formas: austr. *lobuôkam* Alūksnē RKr. XVII 146, *ilgam* turpat un BW 84 (tas varbūt ir darināts pēc *mûžam, brìžam* parauga 463. §), *gaužam* „ļoti" Vecpiebalgā u. c. (varbūt no *gàuži* formas *aplam* ietekmē 479. §, par ko Mülenbachs l. c. 246), *gaŗam* Vaiņodē un Vecaucē > *garam* Birzgalē, Augstrozē u. c., *pruojam* Remtē, Baldonē, Iecavā (šai izloksnē u. c. arī *augšam* formas *augšām* vietā 468. §), Cirgaļos u. c. Minētajās izloksnēs gaŗums celma izskaņā daudzsk. datīva un instrumentāļa *-m* priekšā nav saīsināts (sistēmas spaids?). Vaiņodē, kur *ā*-celmi daudzsk. datīvā un instrumentālī (dzīvajā paradeigmā) beidzas ar *-ām*, sastop gan tomēr adverbu *kãjam* (parastā *kãjām* vietā); taču *kãjam* varētu būt radies no *kãjām* pēc citu adverbu parauga, kuŗi beidzas ar *-am*.

Izloksnēs, kur *-ām* tīri fōnētiski ir saīsināts par *-am*, viensk. datīva *-am* nav vairs šķiŗams no daudzsk. datīva un instrumentāļa *-ām*.

Pēc tādu formu kâ *pruojam* u. c. parauga ir arī radušies jauninājumi *šurpam* (*šurp* vietā) Okslē un *klâtam* Limbažu apkārtnē.

Te ir minams arī *kam* (lei. *kám*) „kādēļ".

b) Šādā teikumā vīr. dz. (sākumā nek. dz.) viensk. nōm. ir lietots līdzīgi adverbam: *grūts bij man kalnā kāpt, lę̄ts — lejā nuotecēt* Tdz. 36933 (no Lubānas).

479. §. Formas ar *-u: tâlu* Valmierā, Nīcā, Priekulē, Sēlpilī, BW 26506 u. c., *tuvu* BW 127 u. c. (tai vietā *tivu* Odzienā u. c., *tùmu* Burtniekos, Ēvelē u. c., *tùlu* Trikātā u. c. un *tuju*, skat. BB XXVII 320 un 324), *zęmu* BW 26506 u. c. > austr. *zamu* Kaunatā u. c., *augstu* BW 21412; 23656 u. c. *vę̂lu* Valmierā, BW 67 u. c., *sębu* „vēlu" Priekulē, BW

425, 1 u. c., *klusu* Blīdienē u. c., *lẽnu* BW 3199, 1, *ilgu* Gramzdā FBR IX 105. Blakus visiem šiem adverbiem ar *-u*[264]) ir arī tās pašas saknes un tās pašas nozīmes formas ar *-i*; tomēr diezin vai būtu pareizi domāt, kâ dara Zubatijs IF III 124, ka formas ar *-u* (kâ *zẽmu* u. c.) būtu radušās blakus atbilstošajām formām ar *-i* verbālo adverbu ietekmē, kas beidzas ar *-u* (kâ *gulu, stãvu* u. c. 482. §). Jo šai gadījumā būtu grūti pateikt, kādēļ šis *-u* ieviesies tikai dažās formās. Tāpēc laikam būs pareizāk uzlūkot šo *-u* paraugformās par *u*-celmu nek. dz. viensk. nōminātīvu un akuzātīvu; ar la. *tâlu* sal. lei. *tolùs* (pēc tāda parauga arī *tuvu*, ja tas pats nav vecs *u*-celms, un vēl arī *zẽmu* un *augstu*), ar la. *vẽlu* — lei. *vėlùs* (kam blakus atrodam sinonimu *sẽbu*). Un bez šaubu tāds vecs mantots *-u* ir formā *atastu* U, BB XII 234, LP VI 936 u. c. (kā vietā — laikam ar asimilāciju — *atustu* RKr. XVII 95), sal. lei. *atstù* tp. (par to Becenbergers Lit. Mitt. I 40 un BB XXVII 157[1]), un formā *nuôstu* Jaungulbenē, BW 4804 u. c. (tagad pa lielākai daļai saīsināts par *nuôst* vai pat *nuô*).

Te pieskaitāmas varbūt arī sekojošās formas, kam blakus adjektīvs tagad nav pazīstams: *klâtu* (Lestenē, Vīšiņķos u. c.), kā vietā tagad pa lielākai daļai ir apokopētais *klât* (bet par to skat. arī Becenbergera rakstu BB XXVII 159; citādi domā Zubatijs IF III 134); *blaku* Priekulē, Vībiņos u. c. (tai vietā arī *blakus* Līgutos u. c., skat. 467. §, *blakām* Zaļeniekos u. c., skat. 468. un 477. § c, *blakum* Alsungā, Laucienē, Stendē u. c., skat. 465. §), sal. lei. *blakù* (blakus *pablakù*) tp. Lit. Mitt. I 74 (no Klaipēdas) un Leskīnam Nom. 175 (skat. arī turpat 214. lp.), kas leišu formu *blakù* uzlūko par viensk. instrumentāli.

Pēc *nuôstu, klâtu* u. c. parauga ir radušies arī jaunināJumi *šuřpu, tuřpu* formu *šuřp, tuřp* vietā 558. §. Spriežot pēc lei.

---

[264]) Arī atbilstošie komparātīvi beidzas ar *-u*, skat. 326. § 3.

āplamu „pavirši, nolaidīgi“ (Būgam РФВ LXXI 464; te arī adjektīvs *āplamas*), la. formā *aplam* (blakus adjektīvam *aplams*) ir zudis *-u* (arī *o* austr. formā *oplom* 45. § e rāda, ka aiz *-m* var būt zudis tikai kāds vēlārs patskanis, bet ne *-i*); tâpat dial. formā *līg* U (laikam = lei. *lýgu*), sal. *līdzu* (Mūlenbacham Изв. IX 3, 256), kas ir formu **līgu* un *līdz(i)* kontāminējums vai ieradies *līdz(i)* vietā formas *klâtu* u. c. ietekmē.

-u vietā sastopams *-uc* austr. formā *nûstuc* Alūksnē RKr. XVII 146 (te arī *vìersuc*, laikam parastā *virsum* vietā 465. §, un *cîšuc* laikam *cîêši* vietā 471. §) un Apukalnā Mag. XIII 1, 28 (te arī *kluotuc* formas *klâtu* vietā). *-c* te izskaņā laikam ir radies no vecāka *-dz* (skat. 587. §) = lei. *-gi*, sal., piem., la. *nedz* „neque“ = lei. *nègi*.

480. §. Formas ar *-a*: *pirma* Alūksnē RKr. XVII 145 > *pyrma* „iepriekš“ Dagdā (sal. lei. *pirmà*, par ko Nieminens Ausgang 54); austr. *ùtra*[2] (no *uotrs* „alter“) teikumā *ùtra*[2] *tik daudz* Alūksnē RKr. XVII 145 vai latg. *ūtra* cik wajrok Zb. XVIII 329 „otrtik“ (tai vietā *uõtru tiek* Bīlensteina LSpr. II 282, lei. *añtra tíek*); *oplama* RKr. XVII 145 (citur *aplam* 479. §); *vaira* turpat (arī Zb. XVIII 248 u. c.) parastā *vaĩr(s)* vietā; *krìviska*[2] *(runuôt)* turpat (arī *opaliska*, *ripeliska*; sal. *-iski(s)* un *-isku(s)* 477. § a); (dīvaina forma) *kristinga* turpat (nozīmē to pašu, ko kristynyski Zb. XVIII 460 „krustām“); *līdza* (Zubatija Flickvok. 18) > latg. *l'eidza* Zb. XVIII 249, 402 u. c. (parastā *līdz* vietā 472. §). — *pirma* (varbūt arī *ùtra*) varētu būt nek. dzimtes daudzsk. nōm. vai ak., *vaira* varētu būt pārveidots pēc *gana* vai *pulka* parauga 462. §; grūti ir spriest par pārējām formām ar *-a*.

481. §. Dažiem līdz šim minētajiem adverbiem ir arī pamazināmās formas. Minētas jau ir formas *tagadīt(âs)*, *pirmīt(âs)* 476. §, kłusieniom, wigleniom, *lienîtiêm*, *valîtiem*, *pamazītēm* 477. § c. Sal. vēl *pama'zītiņam* (Alsungā u. c.);

drus'cīt (Trikātā u. c.) blakus *druscin̦* 464. §; *pirmiņ* (Iecavā u. c.) blakus sinonimam *pirmīt* 476. §; *na kuĭrpiņ* (blakus *kurp*) un *šurpinâk* (blakus *šurp*) Sausnējā BB XII 234; un piemērus no Dzirciema Etn. IV 38 un 59 sk. un Bīlensteina LSpr. II 283 sk. un 285 (te arī tādas formas kâ *augstiņâki* u. c.).

Par formām ar *-in* kâ, piem., *bālin (bāls)* u. c. skat. 149. § b.

γ) *Verbāli adverbi*

482. §. Formas ar *-u(s): stāvu* (var.: *stāvus*) *mìza* BW 34923 blakus verbam *stāvu*; *tupu* (var.: *tupus*) *tupẽdama* 34923 var. blakus verbam *tupu; gulu* 34930 u. c. jeb *gulus* Zaļeniekos u. c. blakus verbam *gulu* jeb *guļu*; *sẽdu(s)* U jeb *sẽžu* U blakus verbam *sẽžu; ẹzars ir atsẽdu* (Burtniekos); *rāpu* U jeb *rāpus* U, LP VI 438 u. c. (piem., *rāpu iet* U) blakus verbam *rāpju(os); pẽldu* BW 3238 (*pẽldu laistu kumeliņu*) un U jeb *pẽldus* blakus verbam *pẽldu; klùpu* U blakus verbam *klùpu; slẽpus nuoskatîties* LP III 27 (līdzīgi VI 4) blakus verbam *slèpju; paslẽpus* tp. VI 8; *paveŗu* U vai *pusviru* Jaungulbenē (jeb *pusvirā* U) blakus verbam *veŗu; pacilu(s)* RKr. XVII 70 „vaļīgi" blakus verbam *paceļu*, sal. arī lei. *pakilùs* (Kuršaitim iekavās) „erhoben", *kilus* tp. Mikuckim (Извѣст. 1855. g. IV 101) un *kilaũ „piecēlos"; pazvilu, piezvilu* U vai *nuozvẽlu* U blakus verbam *zveļu*, par ko Zubatijs IF III 122[1] un (par saknes formu ar zudumpakāpi) 128; *pieplaku* U blakus verbam *(pie)plùoku* (inf. *plakt*); *atstatu* blakus verbam *statu* (Zubatijs IF III 134 ar to vispirms salīdzina leišu adjektīvu *statùs* „stāvs"); *izklaidus* LP VI 10 blakus verbam *klaidu; gaŗšļauku* 11 jeb *gaŗšļaukus* III 43, sal. *šļaukâties* U un *šļaukt* RKr. XV 139; *neviļu* U blakus verbam *vilties* „cerēt" 623. § a; *nevīžu(s)* „unversehens" U (arī *nevīži* U saskaņā ar 470. §, kâ lei. *dvisėdaĩ* blakus *dvisėdà* Zubatijam IF III 123) blakus verbam

vīdêt U „redzēt“. — Te minami arī tādi onomatopoētiski darinājumi kâ *brizdu brazdu* U, *drisku drasku* u. c. Citi piemēri Bīlensteinam LSpr. II 278, Zubatijam IF III 119 skk., un Mūlenbacham Изв. IX 3, 263 sk.

Šie adverbi ar *-u(s)* apzīmē darbību vai stāvokli, kas tuvāk noteic verba izteikto darbību (piem., *rāpu iet*); dažreiz tie tikai pastiprina tās pašas saknes verbu (kâ, piem., *tupu tupẽdama)*. Formu *gulu* sastop retumis arī kâ substantīva atribūtu; pēc tam tā kļūst arī deklinējama (kâ *o*-celms), par ko Mūlenbachs l. c. 263.

Visticamāks liekas Zubatija uzskats IF III 119 skk. (skat. arī Leskīna Nom. 193 par la. *klūpu* u. c.), ka latviešu formas ar *-u* — vismaz vairumā — sākumā bijušas *ā*-celmu viensk. instrumentāļi un atbilst leišu formām ar *-a*, *-u* < *-ą* (piem., *paselà* „schleichend“, *varu* „ar varu“, *dvisėdà* „zu zwei sitzend“). Tam par labu runā parallēlas daudzsk. instrumentāļa formas, kas sevišķi leišu valodā ir bieži sastopamas, piem., la. *neviļām* U blakus *neviļu, pagaidām* (blakus verbam *pagaidu*), *apsitām* U „grūdieniem“ (blakus verbam *apsitu*), *iztirām* U „mit listigen Fragen“ (sal. *iztirât* „izpētīt“ un lei. *tìrti*), lei. *selomis* „schleichend“, *sėdomis* jeb (Jablonskim pēcvārdos Juškeviča vārdn. XIV lp., kur arī forma *gulõm*) *sėdõm*[265]) „sēdus“ u. c. Zubatijam l. c. J. Šmita KZ XXVII 392 un Mūlenbacha l. c. 262 sk. uzskatam, ka latviešu adverbi *sẽdu, stāvu, gulu* u. c. ir pirmatnējas aktīvā tagadnes divdabja formas, runā pretī jau Zubatija l. c. uzsvērtais apstāklis, ka ļoti bieži trūkst tagadnes celma raksturīgo pazīmju. Bez tam latviešu valodā kâ divdabji būtu gaidāmas nevis formas *sẽdu, stāvu, gulu,* bet **sēdi,* **stāvi,* **guli* (= lei. *sėdį, stovį, gulį*), jo attiecīgie verbi tagadnē ir (arī latviešu valodā dažās izloksnēs paglābušies) *i*-celmi. Tālab arī (retā) blaku forma *sẽžu* nevar būt divdabis:

[265]) Ar la. *rāpu* sal. austrumlei. (*ataik*) *rāpām* Liet. pas. II 251.

tā ir formas *sę̂du* pārveidojums verba *sêžu* ietekmē, par ko Zubatijs l. c. 128 sk.

Aiz tiem pašiem iemesliem — sal. arī Zubatija l. c. 125 izteiktās šaubas — arī blaku formas ar *-us* nevar būt aktīvie tagadnes divdabji, atskaitot varbūt tādas izolētas formas kâ *neviļus* (blakus *neviļu*). Formas ar *-us* ir laikam — vismaz pa daļai — jauninājumi vecāku formu vietā, kas beidzas ar *-u*, un radušās sakarā ar svārstīšanos starp *-u* un *-us* tādās formās kâ *teču* un *tečus* 467. §, *teciņu* un *teciņus* 151. § a un 467. §, *rikšu* un *rikšus* u. c. 483. §.

Varbūt to starpā ir arī daži (leišu valodā vēl lietojamie) aktīvi pagātnes ģerundiji ar *-us*, tâ varbūt *pacilus, pazvilus* (blakus *pazvilu*), *sę̂dus* blakus *sêst(ies), gulus* u. c. Tâ taču tagad adverbu nozīmē lieto arī tagadnes ģerundijus *beidzuot* un *neviļuot* U.

Tâ kâ Mūlenbacha l. c. 263 sk. minētās formas ar *-du* (piem., *steigdu steigdamies, klupdu klupdams,* bez tam Gatartā: *skrìedu skrìedams, lękdu lękdams, ęzdu ęzdams*), kâ liekas, sastopamas tikai priekš divdabju formām ar *-dams*, tad tām laikam nav nekā kopēja ar grieķu formām, kas beidzas ar *-δον* vai *-δην* (piem., Brugmaņa Grdr. II² 2, 681), bet tās laikam jāuzlūko, kâ dara Mūlenbachs l. c., par formu ar *-u* pārveidojumiem divdabju ar *-dams* ietekmē.

483. §. Formas ar *-šu(s): nevilšu* LP III 49 jeb *nevilšus* turpat 7 un U; *sišu* (*nuosita*) VI 1004; *nejaušu* U (arī *nuo nejaušu* un *nejauši*, sal. lei. *slapčiaĩ* blakus *slapčią* Zubatijam IF III 136); *pãrmîšu* U jeb *pamîšu* U; *jâšus* (*jâjuši*) LP VI 39; *rîšus* (*nuorîtu*) III 19; *lîšus* (*ielijis*) VI 831; *raûšus* (*izrâva*) 368; *kaûšus* (*nuokavis*) 13 (līdzīgi BW 34726); *skrìešus (skrien)* RKr. VII, 1054. mīkla; *ej iešus, ...neleci lèkšus!* BW: 17409; *pîšus* (*pîta*), *vîšus* (*vîta,* proti, *istaba*) 32654 var.; *velšus* (*jāveļuoties*) LP VI 14; *lùgšus* (var.: *lùdzin*) *lùdzu* BW 34696 var. un 5153; *sàukšus* (*sauc*) LP VI 259; *bràukšus;*

sviẽšus[266]) (*nuosviẽda*) 838; *nęsušas nešus*[266]) III 50, *ne vis bràukšus*, bet *nešus tuo atnese* U (s. v. *nešus*); *raišu* U jeb *raišus* BB XII 234 (blakus *raisît*).

Citi piemēri Bīlensteinam LSpr. II 278, Zubatijam IF III 136 skk. (un O alliteraci 24[3]) un Mūlenbacham Изв. IX 3, 265.

Šās formas noder vai nu tās pašas saknes verba pastiprināšanai (piem., *lùgšus lùdzu*), vai darbības veida uzsvēršanai (piem., *nęsušas nešus*); dažkārt tās lietojamas arī predikātīvi kâ, piem., *bràukšus bûdams* Zubatijam l. c. 138.

-šus ir tagad parastāks par *-šu* un dažos gadījumos vienīgi sastopams, kamēr katrai formai ar *-šu* laikam blakus ir arī atbilstošā forma ar *-šus*. Par vecāku laikam ar Zubatiju l. c. 135 skk. un AfslPh. XV 500[2] ir jāuzskata *-šu*, kas jāidentificē ar lei. *-čią* (piem., *slapčià* „slepus“, *vogčià* „zagšus“) < *-tįām* (viensk. instr. izskaņa). Zubatijam IF III 137 gribas domāt, ka *-šus* radies no aktīvā nākotnes divdabja viensk. nōminātīva ar *-šus*, bet šie divdabji nozīmes ziņā it nekâ nesaskaras ar adverbiem, kas beidzas ar *-šu*. Drīzāk *-šus* radās *-šu* vietā un tam blakus, jemot par paraugu tādu parallēlismu kâ *teču* un *tečus*, *teciņu* un *teciņus* u. c. 467. §. Bez tam laikam blakus adverbam *rikšu*, kas, izjemot *-k- skaņu* (par to skat. Изв. XVII 4, 121), var atbilst leišu formai *riščià*, jau agri bija substantīva celms **ri(k)stja*[267]) (no kam la. daudzsk. nōm. *rikši*), kas darināts blakus kādam verbam (sal. pirmslavu **ristati* un **riskati*), kâ, piem., pirmbaltu *tekja-* (no kam la. *teču* un *tečus* 467. §) no verbālas saknes *tek-*. Tâ kâ blakus *rikšu* (=lei. *riščià*) adverba nozīmē lietoja arī daudzsk. akuzātīvu (skat.

[266]) Lizumā *sviẽššus*, *nešš̃us*, *veššus* (: *vest*) u. c. blakus *broukšus* u. c.; tâpat Biržos FBR XII 70 un 90 u. c.

[267]) Dažkārt sastopamais viensk. nōm. *riksis* (piem., Mūlenbacham Изв. IX 3, 265) ir vēls jauninājums blakus daudzskaitlim *rikši*, kâ, piem., *kvìesis* blakus *kvìeši* 238. §. — Blakus lei. *riščià* ir viensk. nōm. (ar deminutīvu *ristìkė*) Būgam Aist. St. 165.

467. §) *rikšus* (blakus *rikši*), tad pēc tāda parauga varēja, piem., blakus *lèkšu* (*pārlēkšu*) BW 5261 var., **skriešu*, **jâšu*, **braukšu* ierasties jauninājumi *lèkšus, skriešus, jâšus, braukšus*; un, tâ kâ no formas *rikši* arī instrumentālim *rikšis* (piem., Jaunvālē) jeb *rikšiem* un lokātīvam *rikšuos* bija adverba nozīme, tad blakus *lèkšus, skriešus, jâšus* sastop vēl arī adverbu nozīmē *lèkšis* (piem., Jaunvālē) jeb *lèkšiem* un *lèkšuos, skriešis* jeb *skriešiem, jâšis* (Mūlenbacham Изв. IX 3, 265).

Tâdas formas kâ *sišu, nešus* pēc Zubatija domām IF III 137 ir jauninājumi (**sišķu, *nešķus* vietā, ar *šķ* no *stj* saskaņā ar 85. § a) pēc tādu formu kâ *jâšus, lèkšu(s), velšus* u. c. parauga; tomēr skat. tagad par to arī 85. § a.

-šu vietā sastop *-stu* formā *slępstu* FBR IX 105 vai *slępstu* LP VI 648, sal. lei. *slaptà* (daudzsk. *slaptomìs*) tp. u. c. Zubatijam IF III 134; *-stām*: *-tām* = lei. *klupščias: klupčias* u. c. Zubatijam l. c. 136.

Par formām ar *-en, -ten, -in, -tin, -tiņ, -iņ, -ien* skat. 141. § a, 142. § a, 149. § a, 150. § a un b, 151. § a, 156. §.

484. §. Par adverbiem kļuvuši arī ģerundijs *bèidzuot* (no *bèigt*), nākotnes viensk. 2. pers. *rasi* „varbūt“ (= lei. *ràsi* tp.; īsteni: tu atradīsi), noliegtais infinitīvs *ne'bût* („ne esse quidem“) un (teikums) *var'bût*.

b) Adverbi no prepozicijām ar locījumu

α) *Prepozicija locījuma priekšā.*

485. §. *aiz viên* U jeb *ar vien(u)* resp. *ar vienis* (Bruzilās) un — sastingstot, — arī *ar vienīm* (Garozē); *pa galam; pa visam* (lei. *po visám*); *pa pilnam* > *pa pillam* (Cirgaļos u. c.); *pa'rętam* (Cirgaļos); *pa labi* (arī tur, kur viensk. dat. tagad beidzas ar *-ai*, skat. 248. §), *pa kreisi; pa tiesi* (tam blakus atvasinājums *patiesība*); *pa reizi* jeb arī jau (ar uzsvērtu *pa-*) *pareizi; pa'priekšu; par vèlti; par lìeku; pārdienas* (kā vietā

arī *pārdienis*, ar *-is* vai nu saskaņā ar 468. §, vai pēc salikteņa daudzsk. instrumentāļa **pārdieņis* parauga, no kam *pārdienč* U Piebalgā) jeb *pārdienām; pārnaktis* U; *pārnedēļas* U (jeb *pārnedēļis*); *pārgadus* jeb *pārgadis* resp. *pārgadiem.* (Uzsvērta) *pār-* savienojumi ar akuzātīva formām radušies laikam tai laikā, kad aiz *pār* arī daudzskaitlī sekoja vēl akuzātīvs; vēlāk tad ieviešas arī instrumentālis, kas bija kļuvis par daudzskaitļa locījumu aiz prepozicijām (skat. 496. §).

parît (lei. *porýt*) un *àizvakar* (lei. *ùžvakar*), *àizpę̃rn* (lei. *ùžpērnai*) ir laikam prepoziciju savienojumi ar adverbu, kâ, piem., vēl *nuo tur* (Lielvircavā), *nuo citur* (Nīgrandā), *pie citur jāiet* turpat, *nuo tik tâlu* (Nīcā).

β) *Prepozicija aiz locījuma*

486. §. Bez formām ar *-n* 317. § un ar *-p* 558. § ir vēl jāmin *tàpêc* jeb *tàdēļ* un *kàpêc* jeb *kàdēļ.*

c) **Adverbi, kam nav locījumu galotnes**

487. §. a) *kad, tad,* austr. *vysod* (Sk. Do. 8, Kaunatā u. c.), *vy'sod* Ciblā u. c. jeb *vusod* RKr. XV 144 „vienmēr", *citad* EH „citā laikā" atbilst laikam vai nu skr. formām *kadą́* un *tadą́*, vai drīzāk visļuvākās radu valodas formām: lei. *kadà* (kâ saiklis arī saīsināts par *kàd*), *tadà* (arī saīsināts par *tàd*), *visadà, kitadà.* Bet šis lei. *-à*, liekas, radies no *-ą́*, sal. *kadángi* „jo", *tadangi* (Becenbergeram BGLS 42), austrumlei. *kadu, tadù* (piem., LChr. 378, 37); par to Zubatijs Flickvok. 20, Hermanis Lit. Konjunkt. 70, Fortunatovs KZ XXXVI 35, Mālovs AEO 66, Po(r)žezinskis Сборн. Форт. 634 un par nāseni Persons IF II 238. Tâtad aiz *-d* ir laikam zudis *-u* (no *-ą̄*), un uz vēlāra patskaņa zudumu norāda austr. *o* formās *kod, tod* 45. § e; vecajos tekstos, kur visus īsos beigu patskaņus bieži raksta ar -e, vēl dažreiz ir formas kadde (Psalmen² 50a un 51b; Mag. XX 2, 35), tadde (Psalmen² 50a; Mag. XX 2, 40).

b) *kùr* (lei. *kuř*) un pēc tāda parauga laikam *tùr*[268]), *šùr* (*šur un tur*), kā vietā bieži apokopētais *šu* aiz imperātīviem, kâ, piem., *nāc šu* (izrunā *nā'ču;* tam blakus *nā'čūr* Rucavā ar *ū* saskaņā ar 65. §) u. c. Zubatija Flickvok. 19[1], *šitur* BB XII 234 sk., *citur* (lei. *kìtur*), *visur* (lei. *vìsur*), **svešur* (sal. lei. *svetuř*), no kam atvasinājums *svešuriene* RKr. XVII 81, *dažur* RKr. XV 112 un LP VII 1, 592.

Fōnētiski nebūtu pats par sevi neiespējams, ka la. *kùr* un lei. *kuř* ir radies no vecāka **kuor*; tâ domā Mālovs AEO 115, Hirts IF I 30, Streitbergs IF I 271 sk. un (mazāk noteikti) II 415 skk., Valde Lat. etym. Wrtb.[2] 214. Bet nepieciešams tas nav (par ko J. Šmits KZ XXXII 400 skk. un 412 sk.), un vietniekvārdi la. *kuŗš*, lei. *kuřs* 381. § drīzāk norāda uz vecu *u*; par to jāieskatās arī Johansons BB XVI 130 sk. (attiecoties uz *-r*), Gotiò (Gauthiot) La fin de mot 210 sk. un Brugmanis Grdr. II[2] 2, 735.

c) *te* varbūt tâpat kâ lei. *tè* ir proklitiska **tē* saīsinājums (žem. *tė* dod Rīģišķu Jōns Liet. k. gram., Etim.[2] 281. §), skat. 43. § a, un par to arī Hirts IF I 29 (arī par *še*) un Johansons BB XIII 125 un XV 314. Tomēr ir iespējams arī vecs īsums, par ko Streitbergs IF I 270 sk., Persons IF II 247 un Zubatijs LF XXXVII 222, un Sborn. fil. III 219 sk. Blakus ir sinonimie *šite* (piem., Rikterē) > *šit* BB XII 234, *šte* (Cirgaļos, Smiltenē, Kūdumā u. c.) un *ted* (piem., Valmierā); ja šis *ted*, kas BW 28205, 2 nozīmē arī „tad", būtu ar vecu *d*, tad ar to varētu salīdzināt gr. dial. τῇδε „še" vai sensl. *sьde* „še" u. c., bet drīzāk laikam *ted* blakus formai *te* ir ieradies tādēļ, ka ir svārstīšanās starp *tad* un saīsināto *ta*.

še (lei. *še*) ar *š-* (*s-* vietā), kâ *šis* 360. § b; par to Šulce Quaestiones epicae 395, Valde Lat. etym. Wrtb.[2] 147, Būga

[268]) No tam Sausnējā BB XII 235 atvasinājums *tuìrī* kâ lokātīvs. — Lazdonā u. c. FBR IX 159 *kûr* < **kuř* blakus *tùr*[2], *šùr*[2]. — Blakus *šur* ir komparātīvs *šurāk* FBR IX 106.

РФВ LXXV 143 un (citādi) Becenbergers BB X 204 un Prelvics BB XV 156.

d) *nū* BB XIV 145 un Mag. XV 2, 60 > austr. *nòu*[2] RKr. XVII 114 jeb *niụ* Zb. XVIII 259 u. c. vai nu = lei. nụ Daukšas Post. 232, 16 u. c., nun Becenbergera BGLS. 305, gr. νῦν, vai arī = skr. *nū́*, senīsl., senangļu, sav. *nū;* blakus ir *nu*, kâ lei. *nù*, sav. *nu*, gr. νυ u. c.; skat. J. Šmita Neutra 219[1], Brugmaņa Grdr. II[2] 3, 991 sk. un Persona domas IF II 251. — *nū* arī salikteņos austr. *nūlāt*[269]) „jetzt erst" BB XII 234 (ar *-lāt* laikam no *-lẹ̄t*, sal. *nyul'êt'* BW 24246, 1 un *kālēt* Bīlensteina LSpr. II 280 vai *kalēt* „cik ilgi, kamēr" Dalbes apkaimē, un *tālēt* „tik ilgi" Bīlensteinam l. c. vai *talēt* U) un *nūle* (arī *nule* U) BW 24246 (par *-le* sal. 590. §).

jàu = lei. *jaũ*, pr. iau, sensl. *ju* (par ko Persons IF II 248, Brugmanis Grdr. II[2] 3, 987 un Bernekers Wb. 106, 456 ar literātūru); *jàu* vietā sastop austr. *joû* FBR IV 77 jeb Alūksnē RKr. XVII 114 *jòu*[2], kas vai nu radies rēgulāri no **jū* (= sav. *jū* „reiz", par ko Krečmers KZ XXXI 466), vai ir *jàu* pārveidojums pēc *nòu*[2] (no *nū)* parauga, aiz kuŗa tam bieži jānostājas. Užavas un Rindas tāmnieku izloksnē un BW 8450, 1 (no Dundangas) tai vietā *ju*, kas, ja tas varbūt nav *jau* (vai **jū)* saīsinājums neuzsvērtā pozicijā, būtu salīdzināms ar ide. *nu* blakus *nū*.

Laikam identiska ar *ju* ir (uzsvērtā) partikula *ju* „?" teikumā *ju gulēju visu nakti* BW 6693, 3 var. Jeb vai *ju gulēju* īsteni jālasa kâ **juk gulēju? juk* (= lei. *jùk* „jā, taču"; tai vietā jukáig Daukšas Post. 321, 8) dzirdams Rucavā un Kalētos (piem., *juk tâ bija).*

d) **Adverbu lietošana**

488. §. Arī latviešu valodā adverbi tuvāk apzīmē verbu, adjektīvu un adverbu, kam piemēri ir lieki; dažkārt arī substantīvu, īpaši darītāju vārdu[270]): *agri* (var. : viensk. nōm.

269) Par *-t* skat. 592. §.

270) Sal. kr. *вы много по землѣ ходоки* u. c. Potebņam Зап. III 359.

agris) cêlējiņš BW 4726; *tâļu devējs* 16474, 1; *nuopakaļu važuotājs* 290; *daudz ẹdājs, daudz dzệrājs, ne tik daiļi dancuotājs* 26119 u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 130. un 292, 9. § un šeit 163. § b. Bet sastopami arī tādi savienojumi kâ *zirgs ar vaļā* (466. §) *kājām* (no Valmieras); *Taîsni*[2] *taks* Cīravā, Plāķa Latvijas vietu vārdi I 26; *šeń godim* Zb. XVIII 366 (līdzīgi 351); sal. Brugmaņa Grdr. II[2] 2, 756 skk. Un lietojami tie arī kâ predikāts; tâ, piem., *klusu* (var.: *klusa*) *bija istabiņa* BW 23781, 6.

13. Prepozicijas

Sal. Лат. предл. I un II (ar citiem piemēriem un literātūru) un arī Mūlenbacha DJ III 79 skk. un Apsīšu Jākupa rakstu FBR I 22 skk., kâ arī Frenkeļa Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen (Heidelbergā, 1929. g.) un Rīģišķu Jōna Linksniai ir prielinksniai 104 skk.

a) Iepriekšējas piezīmes

α) Prepozicijas kā priedēkļi

489. §. Priedēklis tagad ir nešķiŗami saistīts ar verba formu, atrodas vienmēr tai priekšā un ir uzsvērts. Par dažiem izjēmumiem akcenta ziņā skat. 11. §. — No tā laikmeta, kad priedēklis vēl bija patstāvīgs vārds, nāk pajēmiens iespraust refleksīvo vietniekvārdu starp priedēkli un verbu, skat. 710. §. Tautasdziesmās dažreiz kâ archaisms (rituma labad) sastopams arī vēl kāds cits vārds starp refleksīvo vietniekvārdu un verbu, piem., *iz-sa gàuži raudājuos* BW 205, *ap-sa pate duomājies!* 4690 u. c. Лат. предл. II 19, sal. arī lei. dial. *pasigižiūrėjau* u. c. Būgas KSn. 28. — Pavisam izolēti ir tādi gadījumi kâ *sadẹr miezis ar apini, sa zâlīte ar ābuolu* BW 15453 (līdzīgi arī BW 18727 var.), kur visa salikteņa vietā ir atkārtots tikai priedēklis; un tādi gadījumi kâ *ap auziņu ẹ̄dẹnāja* BW 14548, *nuo zariņš līguojās* 24450, 3 un *aiz-ģi-gāju*

Višmaņa Der unteutsche Opitz 77, kur starp priedēkli un verbu ir iesprausts kāds nōmens resp. partikula bez iepriekšēja refleksīvā vietniekvārda.

Baltu valodās mēdz verbam būt tikai v i e n s priedēklis. Tādas formas kâ *ìepazīties* (lei. *isipažínt'* LitMnd. I 93, *išpažìnt* „erkennen" Jurksch. 27), *ìepatikties* izskaidrojamas ar to, ka attiecīgais nesaliktais verbs pavisam vai gandrīz pilnīgi izzudis, tâ ka *pazīt* un *patikt* lietošanas ziņā (skat. arī 742. §) tagad izliekas it kâ nesalikti verbi, kam priekšā var būt vēl priedēklis; par to arī Frenkelis IF L 224.

β) *Iepriekšējas piezīmes par rekciju*

490. §. Gandrīz visas prepozicijas tagad — kâ arī leišu valodā — proklitiski nostata locījuma formas priekšā; aiz locījuma nostājas tagad novecojies *-p* 558. § un prepozicija, kas zudusi aiz formām ar *-n* 317. §, un arī vēl tagad — gan tikai fakultātīvi — *pêc* 557. § un sevišķi *dẽļ* 525. §. — Atskaitot retumis sastopamos slavismus Latgalē (skat. Лат. предл. II 20[1]), atkarīgās locījuma formas priekšā var būt tikai v i e n a prepozicija.

Latviešu valodā aiz prepozicijām sastopams ģenitīvs, datīvs, akuzātīvs un instrumentālis, kamēr (leišu valodā vecākos tekstos vēl sastopamais) lokātīvs tagad nekad nav sastopams atkarā no prepozicijām. Aiz ģenitīva prepozicijām *nùo* un *iz* sākumā laikam sekoja ablātīvs, kamēr, piem., aiz *apakš*, *virs*, *ìekš* un *prìekš* laikam ir īstais ģenitīvs, un aiz *pie* senāk (pēc jautājuma „kur?") nostājās laikam lokātīvs (sal. lei. *prieg* stułpy Bistroņam 85). No tām prepozicijām, aiz kuŗām vienskaitlī seko akuzātīva un instrumentāļa kopējā forma, *ar* droši ir instrumentāļa, *uz* — atbildot uz jautājumu „kurp?" — akuzātīva prepozicija. Daudzskaitlis, kur instr. arī formāli atšķiŗas no akuzātīva, te nav izšķirīgs, jo aiz visām šām prepozicijām daudzskaitlī tagad ir instrumentālis, skat. 496. §. Da-

tīvs, kas visumā aiz prepozicijām ierodas vēlāk un retāk, sastopams — noteiktos gadījumos — aiz *pa* (tâpat aiz lei. *pō* un sl. *po)*, kâ arī aiz *līdz, da* u. c. — Aiz diezgan daudzām prepozicijām nostājas vairāk par vienu locījumu, bet tikai aiz prepozicijām *pa* un *uz* locījumu starpība ir saistīta ar nozīmes starpību. Sal. Лат. предл. II, 1—4.

491. §. Zināmas locījumu formas sastop aiz visām prepozicijām. Te izšķiŗami seši gadījumi.

Pirmkārt, ja substantīviem par atribūtu ir *abi* vai pamatskaitleņi 2—9, tad tie aiz visām prepozicijām var nostāties ar (seno divskaitļa un tikai aiz akuzātīva prepozicijām pareizo) galotni *-i* (retāk *-u*), piem., *ar abi kāji, pêc divi dieni, nùo abi gali,* skat. 314.—5. §, Лат. предл. II 4 sk. un Mūlenbacha rakstu IF XIII 235 skk.

492. §. Datīvus *kam* (no *kas)* un *tam* (no *tas)* sastop arī aiz ģenitīva vai akuzātīva resp. instrumentāļa prepozicijām, piem., *nùo tam* „davon", *kamdēļ* „почему", *par kam* „зачем" u. c. Лат. предл. II 5 sk. un Mūlenbacham l. c. 241 sk. Vismaz augšzemnieku dialektā aiz ģenitīva prepozicijām lieto ar nekatras dzimtes nozīmi arī atbilstošos ģenitīvus, piem., *pie tā* (v. *daran)* Sausnējā BB XIV 117, *uz kā* (v. *worauf)* turpat, latg. piec to (v. *darnach)* Zb. XVIII 453, nu tô (v. *davon*) 246, nu kô (v. *wovon*) 341. Akuzātīva un instrumentāļa kopējā forma *kuo, tuo* ar nekatras dzimtes nozīmi gadās aiz prepozicijām arī citur, skat. 495. § un Mūlenbacha aizrādījumu Latv. gr. 190; savienojumi *ar kuo* (v. „womit") un *ar tuo* (v. „damit") ir varbūt sastopami visās izloksnēs.

Tādi savienojumi kâ *pìe tam* u. c. atgādina lei. *priegtám* „pie tam" (piemēri Лат. предл. II 7 sk.) un *potám* „pēc tam". Lei. *priegtám* ir paglābies varbūt no tā laikmeta, kad *prie(g)* bija vēl lietojams ar adverba nozīmi, bet aiz adverbiem var sekot datīvs, skat. 413. §; katrā ziņā sastop arī tādus savieno-

jumus kâ, piem., *prie juodai žemei, prie šaltam vandenėliui* Tautos. d. IV 6. Un tâ arī, piem., la. savienojumā *pêc tam* (kr. „затем“) *pêc* sākumā kâ adverbs (šī nozīme tam var būt taču arī vēl tagad) būtu varējis prasīt datīvu *tam;* dažas citas prepozicijas (*priekš, iekš, caur*) ir tikai nesen radušās no adverbiem. Bez tam apmēram sinonimie *pêc kam, dēļ kam, par kam* „почему“ un *priekš kam* „для чего“ varēja rasties, kontāminējoties nozīmē līdzīgajiem izteicieniem *kam* (v. *weshalb, wofür)* un *pêc kā, dēļ kā, par kuo, priekš kā,* jo arī *kamdēļ* (un pēc tāda parauga darināts *tamdēļ*) ir laikam radies, kontāminējot *kam* un *kàdēļ;* tādā kārtā iznāca ērta izšķirība, piem., starp *pêc kam* „почему“ un *pêc kà* „после кого“[271]). Nav varbūt arī neiespējams, ka, piem., savienojumā *pìe tam* (v. *dabei) tam* sākumā ir bijis lokātīvs (skat. 364. §).

ar kuo (v. *womit*) blakus *par kam* „зачем“ u. c. ir izskaidrojams varbūt ar to, ka *ar kuo* ir ieradies tikai vēlu instrumentāļa *kuo* vietā.

493. §. Treškārt, varbūt izlokšņu vairumā aiz visām prepozicijām ir sastopami vecie instrumentāļi *manim, tevim, sevim,* skat. 37. §, Лат. предл. II 9 sk. un Mūlenbacha rakstu IF XIII 246 un 262 sk. Sākumā šās formas, zināms, bija tikai aiz instrumentāļa prepozicijām un vēlāk, kad viensk. instr. ar akuzātīvu visās citās paradeigmās bija sakritis, arī aiz akuzātīva prepozicijām. Tā tas vēl ir latgaļu pasakās Zb. XVIII 236—492: *ar* manim 242, 386, 401 sk., 449, 488, *ar* tiewim 307, 321, 369, 395, 396, 397, *ar* siewim 365 (blakus arī *ar* tiewi 316 un 401), *par* manim 460, *par* tiewim 418 un 434; *pa* siewim 434 un 450; pieť („pret“) tiewim 428, pieť siewim 417; *iz* (= *„uz, pie“)* manim 238, 347, 349, 396, 408, 429, 435, *iz* tiewim

[271]) Jāiegaumē, ka latgaļu pasakās Zb. XVIII 236 skk. *tam, kam* priekšā, izjemot *pa* (piem., *pa tam* 242 „deshalb“), kas arī citur prasa datīva, kâ rādās, ir tikai prepozicija *dēļ,* piem., diel *kam* 250 u. c., diel *tam* 242 u. c.

411 un 418, *iz* siewim 335, 338, 483 (arī *iz* mani 436); blakus ir (savienojumi ar ģenitīva prepozicijām) *iz* („uz“) mania 285, 349 (nedaudz iepriekš *iz* manim „pie manis“), 374, 461, 411 (te ar nozīmi „pie manis“) vai *iz* mani 407 (skat. 344. §), *iz* siewa 391 un arī *iz* tiewi 430; pi mania 296, 312, 350, 370, 375, 376, 402, 467 vai arī pi mani 321, pi tiewa 350, 411, 412, 448, 467, pi siewa 442; nu mania 310 un 436 vai nu maniś 437, nu tiewa 467 vai nu tiewi 360, nu siewa 293, 354, 449; *da* siewa 378; piec mania 374, 387, 388; diel mania 432 vai diel mani 370 un 422, diel tiewa 375, 422, 460 vai diel tiewi 299; biez tiewi 459. Bet citur formas *manim, tevim, sevim,* tâ kâ tās bez prepozicijām vairs nebija lietojamas, ir kļuvušas parastas arī aiz ģenitīva prepozicijām. Sevišķi viegls bija šāds jauninājums tais izloksnēs, kur formas *mani, tevi, sevi* resp. *man, tev, sev* (skat. 344. §) lieto (un lietoja) ne vien kâ akuzātīvus (un instrumentāļus), bet arī kâ ģenitīvus: kâ, piem., *ar mani* blakus (vecākam) *ar manim,* tâ pēc tāda parauga arī *nuo manim* blakus vecākam *nuo mani* u. c. — Sal. par to arī Arumā Unters. 69.

494. §. Lībiskajās (skat., piem., FBR XIV 67 un 96, XV 72 un XX 27) un tām kaimiņos esošās vidusizloksnēs aiz visām prepozicijām sastop tur ar akuzātīva nozīmi (skat. 318. §) lietotās ģenitīva formas *viņas, tās, šās, pašas* „ipsae“, bieži arī sieviešu kristībvārdu *(Annas* u. c.), dažreiz arī tādu sugas vārdu ģenitīvus, kas apzīmē siev. dzimtes personas (piem., *māte),* un dažkārt pat tādu siev. dz. substantīvu ģenitīvus, ko lieto kâ priekšmetu nosaukumus; skat. Лат. предл. II 12 un Mūlenbacha rakstu IF XIII 243 skk. un 262.

495. §. Sausnējā, kur *àiz* parasti prasa ģenitīvu, saka, kâ aizrāda Kauliņš BB XIV 116, tomēr *aiz kuo* (v. *warum)* un *aiz tuo* (v. *daher;* arī Lizumā), kamēr, piem., aiz *pie* ir sastopams arī formu *kas, tas* ģenitīvs *(pie kā* „zu wem“, *pie tā*

„daran“ turpat 117); *aiz kuo* ir varbūt apmēram sinonimo izteicienu *kuo* un *aiz kā* „warum“ (piem., *kùo tu viņu sit?)* kontāminējums, un pēc *aiz kuo* parauga tad var būt darināts *aiz tuo*. Citās izloksnēs *kuo, tuo* ir arī aiz pārējām ģenitīva prepozicijām; pēc *aiz kuo* parauga var būt darināts, piem., *pie kuo* u. c., pie kam jāievēro, ka ģenitīvu *kā* (un retāk *tā)* arī citos gadījumos aizstāj ak. un instr. kopējā forma *kuo (tuo),* skat. 394. § 7, 403. un 408. § un Mūlenbacha rakstu IF XIII 220 skk. un 261. Pēc tāda parauga tad dažās izloksnēs arī (vismaz retumis) ir, piem., *pie tuo brāli* (ak.) blakus *pie brāļa* (ģen.), *uz tuo mežu* blakus *uz meža* u. c. Lībiskajās izloksnēs (skat., piem., FBR IV 94, VIII 74, 105, XI 79) ir beidzot visu nōmenu un pronōmenu viensk. akuzātīva un instrumentāļa kopējā forma kļuvusi par normu aiz visām prepozicijām (izjemot tās, aiz kuŗām seko datīvs); jāiegaumē, ka tur *(į)o*-celmu viensk. ģen. un akuzātīva un instrumentāļa kopējā forma ir fōnētiski sakritusi (piem., *gald* no ģenitīva *galda* un akuzātīva un instrumentāļa *galdu).* Sal. Лат. предл. II 13 skk. un Mūlenbacha rakstu IF XIII 252 skk. un 264 sk.

496. §. Rakstu valodā un izlokšņu lielākajā daļā tagad daudzskaitlī aiz visām prepozicijām seko datīva un instrumentāļa kopējā forma; tikai priekš postpozicijas *(dēļ* u. c.) ir paglābies ģenitīvs arī daudzskaitlī, piem., *meitu dēļ.* Šās parādības pirmcēlonis ir viensk. akuzātīva un instrumentāļa sakritums. Tā sekas bija vispirms nedrošība daudzsk. akuzātīva un instrumentāļa lietošanā aiz akuzātīva un instrumentāļa prepozicijām, līdz beidzot aiz tām vispārināja daudzsk. instrumentāli. Ka taisni instrumentālim (un ne akuzātīvam) deva priekšroku, tas nāk varbūt no tam, ka vecos instrumentāļus *manim, tevim, sevim,* kas formāli stipri līdzinājās divsk. instrumentāļiem ar *-m,* lietoja arī aiz akuzātīva prepozicijām (skat. 493. §); daudzsk. instr. bija arī mazāk pārprotams nekâ

daudzsk. ak., kas siev. dz. celmos bija sakritis ar viensk. ģenitīvu (piem., savienojums *uz pļavas* senāk nozīmēja ne vien to, ko v. *auf der Wiese*, bet arī to, ko v. *auf die Wiesen*, un tas dažreiz varēja būt pārprotams, jo zināmos gadījumos aiz *uz* var likt tiklab ģenitīvu, kâ akuzātīvu). — Daudzsk. akuzātīvu sastop vēl, pirmkārt, dažreiz vecākos tekstos (piemērus skat. Лат. предл. II 15; visbiežāk varbūt aiz *par)*, kuŗu autori bija nelatvieši, kas neprata latviešu valodu pilnīgi, tâ ka varbūt arī viņu daudzsk. ak. aiz prepozicijām toreiz jau bija aplams. Otrkārt, tautasdziesmās sastop to siev. dz. celmu daudzsk. akuzātīvu, kuŗiem par atribūtu ir kāds pamatskaitlenis, piem., *caur* (var.: *par) deviņas kungu valstis, par deviņas vasariņas, ar divi pupiņas* u. c. Лат. предл. II 5. Ir laikam jādomā, ka, piem., *par deviņas vasariņas* ir vecāka un pārprasta savienojuma *par deviņi vasariņi* (skat. par to 491. §) pārveidojums: *vasariņi* tagad mēdz būt vīr. dz. (daudzsk. nōminātīva) forma, kādēļ *-i* ir aizstāts ar siev. dz. (daudzsk. nōminātīva un akuzātīva) galotni *-as* (jāsalīdzina BW 426, kur kādā dziesmā sastopams savienojums *par deviņas valstis* tūliņ aiz *par deviņi . . . sili*[272]). Un vairākās latgaļu izloksnēs (tâ Līksnā, Krāslavā, Dagdā, Bukmuižā u. c., skat. arī Лат. предл. II 2 sk. un Kosovska gramatikas 4. lp.) un augšz. Kaldabruņā un Neretā sastop vēl siev. dz. celmu daudzsk. akuzātīvu (kâ liekas, īpaši aiz *ar)* arī tad, ja šie celmi nav tuvāk apzīmēti ar kādu pamatskaitleni; vismaz dažās izloksnēs sastop blakus daudzsk. akuzātīvam arī siev. dz. celmu daudzsk. instrumentāli, tâ, piem., *par rūkys, par kuojiś* FBR XII 44, *ai diụ pupeńiś* XIII 57, *par laiṕeńiś* 58, *ar skujas, ar rūkas* (blakus *ar gūviṁ*) XVII 72, *par kājas* 74, *par treis stundas, pēc treis dienas* u. c. XIX 112 no Neretas (te tikai, ja priekšā ir skaitlenis kâ atribūts!), *ar kuojis* Zb. XVIII 267, *ar aćś* 433, *pa durs* 278, 314, 380 blakus *ar* osorom 346, *pa* jiŭrom 338,

[272]) No vīr. dz. vārda *sils*.

par łyŭpom 335, *iz* atkozom 385 u. c. Pas. IX 55 (no Kalupes), Ceļi IX 394, FBR XX 142. Ir laikam jādomā, ka, piem., savienojums *ar aćś* ir jauninājums pēc tādu savienojumu kâ *ar četris aćś* Zb. XVIII 239 u. c. parauga. Neskaidri (ja pareizi) ir vietniekvārdu akuzātīvi savienojumos: *ar jūs* Zb. XVIII 283, *caur jius* 285 (blakus *caur* jiusim 287), *ar myusu* (par formu skat. 352. §) 365.

Kad daudzsk. dat. bija formāli sakritis ar daudzsk. instrumentāli, tad daudzsk. datīva un instrumentāļa kopējo formu lika aiz prepozicijām, kas vienskaitlī prasīja datīvu vai akuzātīva un instrumentāļa kopējo formu, kamēr ģenitīva prepozicijas sākumā arī vēl daudzskaitlī prasīja ģenitīvu. Šādu stāvokli sastop vēl Kurzemes dienvidrietumu stūrī (Rucavā, Nīcā, Krūtē, Kalētos, Pērkonē, Gramzdā), laikam visās latgaļu izloksnēs (tomēr tur, vismaz dažās izloksnēs, aiz ģenitīva prepozicijām gadās arī jau daudzsk. dat. un instr.) un kâ archaismu tautasdziesmās (rituma labad) arī no tādiem novadiem, kur dzīvajā valodā jau aiz visām prepozicijām lieto daudzsk. datīva un instrumentāļa kopējo formu. Tikai retumis (sevišķi aiz *bez*) lieto dzīvajā valodā daudzsk. ģenitīvu arī vidus izloksnēs aiz ģenitīva prepozicijām (piemērus skat. lejāk, FBR IV 61 un Лат. предл. I pie atsevišķām prepozicijām). Citur tagad arī aiz ģenitīva prepozicijām seko daudzsk. dat. un instr. kopējā forma. Būs laikam ar Mūlenbachu jādomā, ka daudzsk. datīva un instrumentāļa kopējās formas lietošanai aiz visām prepozicijām par iemeslu ir instrumentāļu *manim, tevim, sevim* lietošana arī aiz ģenitīva prepozicijām (493. §): šās formas ar savu galotni līdzinājās divsk. datīvam un instrumentālim (no kam tagadējā daudzsk. datīva un instr. kopējā forma), un tâ, piem., savienojums *nuo acim (acu* vietā) ir darināts pēc savienojuma *nuo manim* u. c. parauga. Ar to saskan tas fakts, ka latgaļu pasakās Zb. XVIII 236 skk., kur *manim, tevim, sevim* aiz ģenitīva prepozicijām nav sastopami

(skat. 493. §), vēl ir lietojams daudzsk. ģen. aiz ģenitīva prepozicijām. Un ka formas *manim, tevim, sevim* runātāju apziņā tiešām saistījās ar divsk. (> daudzsk.) datīva un instrumentāļa kopējo formu, to rāda šo locījumu blaku formas *manīm* utt., *maniem* utt. 347. §. Sal. par to Лат. предл. II 14 skk. un Mülenbacha rakstu IF XIII 247 skk., un Latv. gr. 191 skk.

b) **Atsevišķas prepozicijas**

àiz

Sal. Лат. предл. I 10—22 un 208, II 20—28 un 138.

497. §. *àiz* vietā ir Rietumkurzemē *âz*[2] un *az*, pie kam atkarā no izloksnes vai nu priedēklis un prepozicija abi skan *āz* (piem., Lestenē, Blīdienē, Sabilē, Rojā, Snēpelē, Zlēkās) resp. *az* (tâ Sarkanmuižā u. c.), vai arī (piem., Rucavā, Gramzdā, Saldū u. c.) blakus prepozicijai *az* ir priedēklis *āz-*. Rakstu valodā *az* ir saliktenī *azuots* (izloksnēs arī ar otras daļas pārveidojumu) = austrumlei. *ažuñtis* (*az-* šai vārdā[273]) arī tajās izloksnēs, kur parasts ir *āz-*, piem., Aizputē, Lestenē, Sabilē; tikai no Snēpeles FBR XVIII 29 ir pazīstama forma *âzuote*[2]). Bez tam *az* vēl ir austr. vārdos *ozbors* „putraimi" (sal. *aizbari* U) Zb. XVI 208, Kaunatā, Kārsavā, Varakļānos u. c., *ozdors* Pildā FBR XIII 47 (sal. *aizdara* ME), *ozgolds* turpat un Zvirgzdinē (sal. *àizgalds*), vietvārdā *Ozupiņę* FBR XIII 47 un varbūt (skat. ME s. v.) arī vārdā *azaids*, sal. viensk. akuzātīvu *āzaidu* RKr. XVI 263 no Rucavas un *aizęds* EH. *az-* jeb *āz-* rāda arī Vidzemes vietvārdi senrakstos: Asuppene Livl. Güterurkunden I, Nr. 151 (1399. g.), Aspurwe turpat, Nr. 372 (1456. g.; ietilpa Lēdurgas draudzē un vēlākos avotos saukta Aispurre jeb Aispurzeem), Nr. 426 (1466. g.), Nr. 611 (1492. g.; šai dokumentā rakstīts „Haspwrw"), Nr. 677

[273]) Pamatvārds **uots* (= lei. *añtis*) la. valodā ir zudis, tâ ka vārdu *azuots* tagad vairs neizjūt par salikteni, un tādēļ *az-* varēja palikt nepārveidots.

(1499. g.; šī pati vieta bez tam vēl sastopama ar rakstījumu „Ayspurwe“ kādā 1474. gada senrakstā, turpat Nr. 499), Aspurven turpat, Nr. 381 (1457. g.; Madlienas draudzē); un tagadējo *Aizkraukles* vārdu viduslaikos sastop rakstījumā Asscrade, no kam v. *Ascheraden*. Jau parallēlformas *azuots* un *āzkrāsne* (piem., Aizputē) resp. *àizkrâsne* (Valmierā u. c.) norāda, ka *az* ir vecāka forma. Un *az* atbilst austrumlei. *ažúo-* (arī *ažū-*), (varbūt saīsināts no *ažuo-*) *ažu-*, *až-*, *až(u)*, piem., Bistroņam (Bystroń) 30 un 33, Būgam Aist. St. 115 (citi piemēri Лат. предл. I 14 u. c.). La. *āz* varēja rasties blakus *az* pēc *ūz* : *uz* (skat. 573. §) parauga; jaunāks par *az* ir varbūt arī neskaidrais *àiz*, par ko izteiktas domas Лат. предл. I 13 (citādi par to Brugmanis Demonstr. 116 un Grdr. II² 2, 846 sk.). Ar baltu **ažō* laikam ir kādā sakarā sinonimais sl. *za*; vai ar to var identificēt austrumlei. *žu* (= *ažù*) Tautos. d. V 13, *žu-* IV 145 u. c., ir ļoti apšaubāms, sal. par to Frenkeļa Präpos. 167.

498. §. Prepozicija *àiz* prasa palaikam ģenitīva[274]) un nozīmē vispirms to pašu, ko v. „hinter“[275]), piem., *àiz kalniņa* BW 318, *az kuoku* (Nīcā), *āz vārtu* (Dunalkā), *aiz jiuru* (daudzsk. ģen.) Zb. XVIII 378, *aiz durvu* (var.: *durvīm* vai *aizdurvē*) *stāvętāja* BW 23948 var., sal. lei. *ažù stãlo* (Baranauskam Зам. 63 un Lit. Mitt. IV 183); (kurp?) *àizskriet àiz stùra* (Raunā u. c.) vai *āzskriet az pakša* (Tadaiķos u. c.) resp. *āz pakša* (Gaviezē u. c.) tp., *aizl'eid'š aiz tūs bārnu* Zb. XVIII 271, *aiziet saule aiz kuokiem* BW 3935, sal. lei. *ažeĩti àž kálno* „aiziet aiz kalna“ Būgam Aist. St. 115. — Arī laika nozīmē (reti): *āz* (citur: *pēc*) *pussvętas svętdiena* (Vērgalos); *aiz*

[274]) Veco gramatiķu ziņām (no Adolfi līdz Rōzenbergeram), ka uz jautājumu „kurp?“ sastop ak., tagadējās izloksnēs, cik zināms, nav atbalsta.

[275]) Ja pēc Becenbergera domām Spr. d. pr. L. 170 Kuršu kāpu izloksnēs *āz* nozīmē arī „uz“ (piem., *āz kuokis*), tad tās ir sekas no tam, ka la. prepozicijai *uz* formāli atbilstošā lei. forma *ùž* ir ar nozīmi „aiz“, kâ jau Becenbergers l. c. aizrādījis.

Mārtiņiem FBR IX 155; no šādas lietošanas radušies salikteņi *àizvakar, àizparît* (lei. *až* parit Daukšas kat. 165), *àizpẽrn, àizviņu nedẽļu.*

No lokālās nozīmes radusies arī lietošana blakus verbiem *turêt, grâbt, tvert* jeb *ķert, vest, vilkt, raustît* u. c., piem., *ņemšu àiz matu* (daudzsk. ģen.) Valmierā, *grâbšu es tev āz aušu* (Manceļa Phraseologia Lettica, Kap. V), *tvẽrîš... aiz* kriepu *munu* (daudzsk. ģen.) Zb. XVIII 451, sal. lei. *jémė ažu runkos* Lit. Mitt. IV 185, *ažu širdes tvẽria* An. 21.

Komparātīvā nozīmē (blakus biežākam *par*): *augši dzied cīrulītis aiz visiem putniņiem* RKr. V 217; *izsaveice ņan darbiņš aiz visām māsiņām* BW 394; *smukâka aiz Trīnas* (U s. v. *aiz*); *aiz visām māsām tā skaistâkā* LP VI 592; sal. lei. *aukštesnis ažu dungų* Sirvīdam (Szyrwid) LLD IV 87, 32.

Kauzāli: *(aiz kalniņa meitas dzied,) aiz migliņas neredzēju* BW 318, 1; *nicina aiz* (var.: *dẽļ*) *mazā augumiņa* 6775; *aiz osoru napazynu* Mag. XIV 2, 180; *aiz kuo mûn līkas kājas?* FBR VI 114; austr. *bīzs* (< *biezs*) *aiz mušam* XII 90; *navar gloabtīs aiz viņa* turpat.

Ar kr. „вместо" nozīmi (sal. par to Pota Etymolog. Forsch. I² 617 sk.): *ej aiz* (var.: *par*) *mani tautiņâs!* BW 17504 var.; *izgāja aiz maniem gonuos* RKr. XVII 100 u. c.

Dažās izloksnēs arī *uz* vietā aiz *kārs: kārs aiz naudas* FBR VI 114; *kārs aiz drīķu pūtras* (< *driķu putras*) IX 155.

499. §. Nominālie salikteņi pa lielākai daļai radušies no prepozicijas savienojuma ar atkarīgo locījumu (par ko V. Pētersens IF XXXIV 284 sk.), piem., *aizgalds* U (viensk. lok. *azgalda* Popē), viensk. lok. *àizvējā, āzugune* (Dunalkā), *aizgavēnis* U u. c., sal. lei. *ažústalė, ažúovėja, ažūgavenios* u. c. Baranauska Зам. 63.

500. §. Atbilstošais verbu priedēklis vispirms nozīmē to, ko v. „hinter", piem., *aizlieni aizkrâsnē!* LP VII 1, 155 u. c., sal. lei. *ažĺiñdā àš púodā* LChr. 378, 5. Tādus savienojumus kâ

ņemšu aiz matu u. c. 499. § atgādina tādi salikteņi kâ *aizņemt* (piem., *vējš te mūs aizņęm* U), *aizķert* jeb *aizkart*, sal. lei. *ažgaũs saulēlē veidēl'y* LChr. 397, 19 u. c.

Otrkārt, tas apzīmē vienkārši attālināšanos, piem., *sieva aizbęg* (praes. hist.) *nuo vīra* LP I 86, *zaķis grib aizlekt* I 120 u. c. — Dažreiz pie tam ir arī minēts kārotais vai sasniegtais mērķis, piem., *aiznes tęvam êst!* (dzirdēts Valmierā), *uz pilsętu aizbrauca* turpat, *zaltis aiztinies līdz sirdij* LP I 118, *šuo aizkrāpj* (praes. hist.) *uz savu pili* I 66 u. c.

Ar v. „zu-, ver-" nozīmi: *aiznagluo zārku* LP I 80; *duris aizslêgt*; *tam aizstâjâs ceļā* LP VII 1, 1213 u. c., sal. lei. *veidų savo... ažudingdavo* Sirvīdam LLD IV 93, 17 u. c. Dažiem šās grupas verbiem kâ objekts ir vai nu tas priekšmets, ar kuŗu ko aizsprosto, vai arī tas, ko aizsprosto, piem., *aizkŗaut malku durīm priekšā* vai *aizkŗaut duris ar malku*, sal. par to Лат. предл. II 24.

Kamēr *aizstāvêt ceļu* nozīmē „ceļu aizsprostot", šis pats *aizstāvêt* tâpat kâ *aizstât* U ir arī ar nozīmi „pārstāt, kr. защищать" (sal. tādus savienojumus kâ *ej aiz manis tautiņās!* 498. § un darītāja vārdu *aizkūlējs* U); līdzīgi tad arī *aizlùgt*, *aizrunāt* u. c.; sal. lei. *ažustojėjas* Sirvīdam LLD IV 56, 24 un *ažutarymop* LChr. 60, 37.

Bet nūle minētais *aizrunāt* nozīmē arī „runāšanā pārspēt"; līdzīgi vēl *aizdziedât* (piem., Sprogim 152), *aizbrèkt*, *aizstrādât*, *es tevi aizskriešu* (Zvārtavā); sal. lei. *jìs mańì ažùrėkė* (no Kupišķa) un tādus savienojumus kâ *augši dzied cīrulītis aiz visiem putniņiem* 498. §.

Beidzot *aiz-* apzīmē arī darbības kvantitātīvu ierobežojumu vai ierobežojumu laika ziņā, piem., *aizsprâgt* U; *aizšauts vilks* U; *tys* jerziels kaj ajzaźwidzia, *vysa* ziemia ajztrejsiaja Zb. XVIII 460; *aizakliedza* (var.: *nuosakliedza*) *vanadziņš* BW 2570, 1 u. c.; sal. lei. *mergà ažustáuģē* LChr. 386, 4 un Лат. предл. II 25 skk.

ap

Sal. Лат. предл. I 22—29 un 208, II 28—33 un 141.

501. §. Blakus rakstu valodas *ap, ap-* latg. izloksnēs sastopamais *ab, ab-* (piem., *abuovu* Kaunatā lejzemnieku *apàvu* vietā) ir laikam slavisms (sal. sl. *ob-*); par *ab-* vecleišu tekstos skat. Лат. предл. I 25. La. formai *ap, ap-* vispirms atbilst lei. *apiẽ* (no kam proklitiski arī *apė*), *apei, apì* (piem., LChr. 337, 21), *àp* (piem., Lit. Mitt. III 456), *api-* (ne tikai lūpeņu priekšā, skat. Лат. предл. I 24), *ap-* vai (nōminālos salikumos) *apý-*. Par pr. *ep-, eb-, ab-*, sl. *ob-, o* un tālāku radniecību skat. Senpr. val. 93 un (pa daļai citādi) Trautmaņa Apr. Spr. 330 un Brugmaņa Grdr. II² 2, 820 sk. un 838 skk.

Blakus la. *ap* (no **api*) ir sastopama arī prepozicija *ap* „zem", kas, kâ rāda nozīmē līdzīgā forma *apakš*, laikam ir **apa* saīsinājums, skat. 505. §.

502. §. Aiz *ap* (tâpat kâ aiz lei. *apiẽ, apì*) seko akuzātīvs, piem., *bijis ap pili... dārzs* LP I 65; *jâja ap... birzi* Sproģim 46; sal. lei. *apėjo apì tuos trìs bėržus* Lesk.-Brugm. 264. Arī laika nozīmē, piem., *ap šuo laiku.*

Vēl (sevišķi latgaļu izloksnēs) *ap* (tâpat kâ lei. *apiẽ*) ir blakus nōminālj ēdzienam, ar ko ir darīšana, piem., *strādā ap sìenu*² FBR IX 155; *âp liniem daᵉrbi bij* XVII 94; *brīnums bija... ap tām... meitiņām* Mag. VIII, № 2487; *kuo... baŗaties ap... uozuoliņu?* BW 3780; *ap* (var.: *par*) *seviem vien dziedāju* 956; *ap vaļnu* Zb. XVIII 259 (kādas pasakas virsraksts).

503. §. *ap* vietā sastop (sevišķi vecos tekstos un tautasdziesmās) arī *apkārt* (blakus lei. *apikarta* „apkārtne" Geitleram Lit. St. 77 jeb *apýkarta* Balčikōnim Lkž.), ko dzīvajā valodā tagad palaikam sastop kâ adverbu. *apkārt* vietā dažās izloksnēs arī *apkār, apār, apart, vis-apkārt; vis-apār*, skat. Лат. предл. I 29.

Prepoziciju *apkãrt* lieto gluži tâpat kâ *ap*, piem., *apkãrt kalnu saule tęk* BW 4347; *stãdîsim liepu mežu apkãrt mūsu pagalmiņu* (var.: dat. *pagalmam*, kur tâtad *apkãrt* saskaņā ar 413. § jāsaprot kâ adverbs) BW 2785; *apkãrt tuo laiku* LChr. 122; *apkãrt* (var.: *ap, par, gar, nuo*) *mani runãjuot* BW 8461 var. — Hūgenbergers Mag. II 2, 69 un Heselbergs Lettische Sprachlehre 319. § saka, ka aiz *apkãrt* sekojot ģenitīvs uz jautājumu „kur?", piem., *apkārt ęzara ir mežs.*

Senāk (un vēl dažās izloksnēs?) *apkãrt* vietā arī tikai *kārt*, piem., *kārt vakaru, kārt luopiem tinâs* Adolfi gramatikā, Ulmanim u. c.

504. §. Austrumizloksnēs sastop *apkãrt* vietā adverbu un prepoziciju *apleik* (no *aplīk* = lei. *apliñk*, skat. Лат. предл. I 31, FBR VII 145 un XI 136 un Zubatija rakstu Sborn. fil. III 127 skk.) > latg. *apl'eik*. Kâ prepozicija austr. *apleik* autoram pazīstams tikai vietas nozīmē, piem., *apl'eik kołnu... pavad'eju* BW 9352, 1; sal. lei. aplinkuy tawa *namùs* LChr. 68 un arī *aplink tavi mislyt* Lit. Mitt. V 291.

505. §. Kâ liekas, aiz vairs tikai tautasdziesmās (reti) sastopamā *ap* „zem" (tâpat kâ aiz *apakš* 508. §) palaikam seko ģen.: *nesêduos ap* (var.: *zem*) *uozuola,... ap* (var.: *zem*) *uozuola liela rasa* BW 10462; *es apgulu... ap zaļājas velēniņas* Mag. VIII № 246; *ap zemītes* (var.: *apakš zemes, zem zemītes, pa zemīti*) *tę̄vs* BW 4821, 3.

506. §. Nōminālie salikteņi radušies (atskaitot formas, kas atvasinātas no saliktiem verbiem, piem., *apavi* „auti") palaikam no prepozicijas savienojuma ar atkarīgo locījumu, piem., *apkakle* (lei. *apýkaklė, apìkaklė* jeb *apkaklė̃*, skat. Лат. предл. I 28), *apkaime* (lei. *apýkaimė* jeb *apikaimė*), *apruoce* (lei. *apýrankė* jeb *aprankė*) u. c. Turpretim *apdārzs* (*ap mēnesi ir liels apdārzs* Etn. III 145) ir radies no vecāka *dārzs ap...* (tâ U s. v. *dȁrzs* dod: *dārzs ap mẽnesi*); *ap-* tur ir *dārza* atribūts.

507. §. Kâ verbu priedēklis *ap-* (tâpat kâ lei. *api-* > *ap-*) nozīmē vispirms to, ko v. „um", piem., *aptecēju ezeriņu* (var.: *ap ęzaru*) BW 3984; *apsieni... galvu ar lupatu!* LP I 46 (iespējams būtu arī: *apsieni lupatu ap galvu!*); *aptinâs meitai... gar kaklu* LP I 83; *apsagâza kamaniņas* BW 2561.

Vēl *ap-* tâpat kâ lei. *ap(i)-* nozīmē, ka darbību veic vesela rinda subjektu vai ka tā attiecas uz veselu rindu objektu (par ko Uļjanovs Знач. II 34 un 40 un Fortunatovs Сборн. LXIV 11, 94), piem., *viss kaŗaspęks... apmirst* LP I 32; *apkava mūsu vīrus* 4; *darbi tika... apdarīti* VII 1, 799; *kuokus aplauzīja* 335; *aptvert asinis* U. Arī jau te piederīgi savienojumi kâ *apstaigājuši visus laukus* LP VII 1, 32 vēl skaidri rāda priedēkļa *ap-* vietas nozīmi. — No šā paša *ap-* laikam ir radies arī jau perfektīvējošais *ap-* verbā *apsêsties* u. c., skat. Лат. предл. II 31.

Ar deminutīvu nozīmi ir *ap* verbā *apmazgât* un *apbaŗuot* Bīlensteinam LSpr. I 463, *apsalt* U, *apsilt* U. Beidzamajos divos piemēros priedēkļa *ap-* vietas nozīme vēl stipri izmanāma; *ap-* deminutīvā nozīme laikam radusies no pretstata starp kāda priekšmeta virsu (kas vispirms, piem., pakļauta siltumam vai salam) un tā (lielāko) iekšieni.

Sakarā ar tādiem savienojumiem kâ *ap seviem... dziedāju* 502. § u. c. stāv savienojumi, piem., *kumeliņu apdziedat!* BW 53; *uotru aprunāju* 804; *apmęluot* LP I 70, *apzināt* U u. c.; sal. lei. *apgiedóti, apkalbĕti* u. c.

Par nedrošiem *ap-* „zem" piemēriem skat. Лат. предл. II 33.

apakš

Sal. Лат. предл. I 32—37 un II 138.

508. §. *apakš* (dažās izloksnēs arī *apš* Rojā FBR XIII 80, *apaž, apukš, apuš* jeb *apuž*) radies no illātīva ar *-n* (kas visvecākajos tekstos sastopams arī kâ prepozicija), kas lietots kâ adverbs, vai no lokātīva *apakšā* (resp. dial. *apukšā, apušā* jeb

apužã) blakus substantīvam *apakša* (par *-k-* skaņu skat. 114. §) = lei. *apačià* (sal. skr. *ápatya-m* „pēcnieki"), kas ir atvasinājums no ide. **apo* (no kam laikam arī la. *ap* „zem" 505. §; sal. arī *pa, pa-* „zem" 546. § a), skat. Лат. предл. I 32 skk. un II 73 un Brugmaņa Grdr. II² 2, 806.

509. §. Aiz *apakš* seko palaikam ģenitīvs, piem., *apakš... villainīšu* BW 1412; *palìst apakš galda* (no Iecavas); *apskrēj[a] apaž klētsapaž[u]* no lībiskajiem Limbažiem FBR IV 90. — Kâ aizrāda Stenders, Hūgenbergers (Mag. II 2, 69), Heselbergs, Bīlensteins un Ulmanis (s. v. *apakš*), uz jautājumu „kurp?" sekojot arī akuzātīvs, ko autors vidusdialektā nekur nav manījis. — Austrumu Latvijā *apakš* vietā lieto prepoziciju *zem* > *zam* 583. §. — Sal. lei. dial. *apat* („zem") *lizdo* Tautos. d. III 28.

ar

Sal. Лат. предл. I 39—51 un 213 un II 138 sk. un FBR IX 155, XII 20, 90, XIX 90.

510. §. Prepoziciju *ar*[276]) sākot ar Potu (Etymolog. Forsch. I² 703) laikam pareizi domā cēlušos no partikulas *ar*. Domājams, šis *ar* senāk nozīmēja ne vien (tâ arī leišu valodā) „arī" (kâ vēl tagad), bet arī (tâpat kâ radniecīgais lei. *ir* „un, arī") „un" (līdzīgi nozīmē arī la. *ir* tagad vairs tikai „arī"). Tai gadījumā varēja, piem., kontāminējoties vienādas nozīmes savienojumiem *tę̃vs *dę̃lu* (pavadoņa instr., skat. 437. §) *gãja* un *tę̃vs *ar dę̃ls gãja*, rasties jauns savienojums *tę̃vs ar dę̃lu gãja*, kur *ar* varēja dabūt prepozicijas nozīmi; sal. arī lei. *ir su* un sl. *i sъ* „ar", par ko Frenkelis ZslPh. III 76. Jāiegaumē, ka prepoziciju *ar* dažreiz vislabāk var tulkot vāciski ar „und" (skat. Лат. предл. I 48 un 511. §), un Zb. XVIII 414 sk. ir lasāms pat dziejwoja *jauns* kienińcz pì *tāva ar* motis, kur *ar* tik spilgti rāda nozīmi „un", ka aiz tā nav likts gaidāmais

[276]) Neskaidrs ir konstantais rakstījums ahr grāmatā Lat. kat. (piem., 27 u. c.).

instr., bet ģen. iepriekšējā ģenitīva *tāva* ietekmē. — *ar* vietā ikdienas runā bieži (Kūdumā FBR XI 43 un Mežamuižā XII 14 tâ līdzskaņu priekšā!) *a* (skat. 82. § b) un latgaļu izloksnēs, piem., Kārsavā, Baltinavā, Krāslavā, Andrupinē, Viļakā, Ciblā, Pildā, Zvirgzdinē u. c. (vismaz pa daļai blakus *ar*) grūti skaidrojams *ai*[277]), par ko A. Ābele FBR XVI 166 sk.

511. §. Aiz prepozicijas *ar* seko instr., ko *ar* savienojums ar instrumentāli aizstāj. Ir gadījumi, kur vēl tagad iespējams instr. vien (piem., *kājām iet*), gadījumi, kur *ar* pievienošana iespējama, bet nav nepieciešama, un gadījumi, kur *ar* tagad ir nepieciešams, sal. 437.—447. §. Vienskaitļa instrumentāļa priekšā, kas savu formu zaudējis agrāk, *ar*, šķiet, nostājas biežāk nekâ daudzsk. instrumentāļa priekšā, kas tikai vēlāk ir sakritis ar kādu citu locījumu (datīvu).

Pavadoņa instrumentālim pievienots *ar* redzams, piem., teikumā *gāju līdz ar ... bāleliņis* BW 10056; *dziedat ... ar manim!* 20 un c. Te piebiedrojas *ar* tādos gadījumos kâ *ar manim laba bija* BW 4130; *tas ar manim ienaidā* Sproģim 35; *kaušûś ar t'evim* Zb. XVIII 395; *škirûs ar bruoļeņu* Mag. XIV 2, 176; *runât ar kuo* un arī *ar ļaudīm runâtāju* BW 565, 1; *ar puišiem bučuoties* 5278, 1; *ar čigānu zirgu miju* Mag. VIII, № 2088.

Pavadapstākļu instrumentālim pievienots *ar* teicienos *ar dziesmām guldîts kļūšu* BW 3 var.; *ar saulīti lietus lija* Sproģim 16; *lai sadega zęlta nauda ar zilām ugunīm* BW 6568, 2; *uozuolā ar teciņu uztęcętu* 82.

Arī īpašības instrumentālim var piebiedroties *ar*, piem., *puķe ar blāvis ziedis* (no Nidas).

„Cēloņa un iemesla" instrumentālim priekšā noliktu *ar* sastop izteicienos *miris ar tādu kaltējumu* Mag. XIII 1, 20; *gul ar vędęru* (Heselberga Lettische Sprachlehre, 311. §, kur vēl citi

[277]) Arī jautājamās partikulas *ar* vietā, kâ aizrāda Stenders 200. lpp., ir bijusi izruna *ai*.

piemēri); *slims a vẽdẹru* FBR XII 20; *pasaule nuobeigsies a kariem* turpat; *ar muguru nevarẽju* BW 12480; *tã ar savu lẹpnumiņu sêdês ilgi vaiņagã* 829.

Arī aiz *pilns* ir *ar* iespējams; piem., *pilns kakts ar... uolãm* RKr. VII 554.

ar (obligāti) sastopams arī atkarā no vienlīdzības un identitātes izteicieniem, piem., *es līdza puškuojuos ar* (var.: *līdz*) *bajāra meitiņām* BW 4493, 2; *līdz ar mūri ir kastīte* Mag. XIII 1, 7; *es izaugu ar tautieti vienã... sẽtiņã* Sproģim 31.

Arī „līdzekļa" instrumentāļa priekšā sastopams *ar* (priekš viensk. instrumentāļa formām, kam nav atribūta, *ar* dzīvajā runā tagad ir pat obligāts, par ko Nīdermanis IMM 1923, 856. lp.), piem., *ar tauri taurẽjuot* BW 4015[1]; *ar naudu lielījâs* 3271; *es ar... dziedâšanu raudulīti smīdināju* 194; austr. *kroapt* (< *krāpt*) *ar svoru* FBR XII 90.

Beidzot jāmin izolēti gadījumi: *kas ar manu kumeliņu?* Sproģim 56; *kurlys ar vienu ousi* FBR IX 155; *yzbrouce jou ar mozu gaismiņu* turpat; *labib stāu ar nedeļam zeme* XIX 90.

Vēl jāpiezīmē, ka *ar* un no tā atkarīgās locījuma formas savienojums dažreiz piebiedrojas ne subjektam, bet (tiešajam vai netiešajam) objektam vai kādam citam locījumam, kas atkarīgs no citas prepozicijas, un tad tas dažreiz vislabāk tulkojams vāciski ar „und"[278]), piem., *nuosita tẽv*[*u*] *ar mãti* BW 2749 var. „erschlug den Vater und die Mutter"; ziejla niesia viesti *tāvam ar* moti 2692, 8; *da tuos mėitys tàva*[2] *ar mùoťi*[2] Zb. XVIII 384; *pārvedîšu ar kurpēm plùcẽjiņu* (Mūlenbacham DJ II 86).

Par siev. dz. nōmenu daudzsk. akuzātīvu aiz *ar* austrumizloksnēs skat. 496. §.

ār(ā)

512. §. Kâ aizrāda Heselbergs (Lettische Sprachlehre, 299. §), ir „reta" prepozicija *ār* (citur tikai: *ârpus*, skat. 567. §) cum gen., piem.,

[278]) Sal. arī Bīlensteina LSpr. II 341.

ār nama. Šis *ār* ir laikam pilnās formas *ârā* saīsinājums, piem., teikumā *es neiešu ârā durvu* BW 26211, 3 „non ibo extra ianuam"; *ārā pils* LChr. 122; lokātīva *ârā* vietā arī illātīvs *āran* savienojumā *āran ustabas* Kön. St. I 210. Šās pilnās formas parasti lietojamas tikai kâ adverbs un pieder, zināms, pie formas *ârs* = lei. *óras* „laiks (kr. погода), gaiss". Sal. Лат. предл. I 51—53.

at

Sal. Лат. предл. I 53—60, 208 un 213, II 33—39; Слбл т. Эт. 157 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 2, 844 skk. (ar citu literātūru).

513. §. *at-* vietā sastop arī *ata-* adverbā *atastu* (sal. lei. *atastùs*) 479. §, formā *atadiene* ME un tautasdziesmās (kâ archaismu rituma labad) dažkārt arī salikteņos ar verbiem, piem., *atavāze* BW 16826 var., *atalika* 27284 var. (citus piemērus skat. Лат. предл. I 53). Dažos gadījumos, šķiet, *ata-* gan ir refleksīvā *atsa-* vietā, tâ, piem., *ataskatu* BW 31978, 2 var. (citur, šķiet, lietojama tikai refleksīvā forma *atskatîties)*, vai aktīvais pagātnes divdabis *ataspêr[i]s* 28212, 2 var. (sagaidāma te refleksīvā forma, un pēc tam seko *izaplēt[i]s* ar *iza-* no *izsa-*) vai nu ar disimilāciju, vai arī pēc *aiza-*, *iza-* < *aizsa-*, *izsa-* parauga (skat. 711. §). Bet, ka vismaz dažos gadījumos *ata-* te ir vecs mantojums, tam par labu runā formas *apa-* trūkums blakus *ap-* un noteikti atbilstošais lei. *ata-*, kas — blakus *at-* — sastopams ne tikai zobeņu priekšā, piem., *atanešė* Bistroņam 43, *atapučia* u. c. Niemi, № 65, 157 un 553, *atāvaras* Būgam LtT II 5 (citus piemērus skat. Лат. предл. I 54). Blakus lei. *at(a)-* kâ verba priedēklis ir arī *ati-*, bet tikai modernos tekstos un tikai *d* un *t* priekšā, un nōmināla jos salikteņos ir *at-*, *atā-*, *ató-* jeb *atuo-* (par *ató-* : *atuo-* skat. Лат. предл. I 208). Tâ nu liekas, ka tagadējais lei. *at-* ir jaunāks par *ata-* (*ati-* varēja blakus *at-* ierasties pēc *api-* : *ap-* parauga), kaut gan *ati-* vecumam par labu runā ķeltu **ati-*, skr. *áti* u. c. Baltu *ata-* ir vai nu vecs mantojums (sal. ide. **anti* blakus **anta* Brugmaņa Grdr. II² 2, 802), vai blakus

pirmbaltu **at-* (sal. sl. *ot-)* varēja rasties *ata-* pēc *anta* : *ant* parauga (šās abas formas, kâ zināms, paglābušās vēl leišu valodā). Par leišu un latviešu formas tālākiem radu sakariem skat. Лат. предл. I 56 sk.; par to arī Brugmanis l. c. 84 sk.; par dažkārt sastopamu *ad-* *(at-* vietā) leišu un latviešu valodā skat. Лат. предл. I 53 un 55 sk. Līdzskaņa *d-* priekšā *at-* izloksnēs ir kļuvis par *an-*, skat. 117. § a; neskaidrs ir *antvars* U (s. v. *atvars)* blakus *atvaram*. Te pieder arī senpr. *at-* jeb *et-*, skat. Senpr. val. 93.

514. §. Kâ prepoziciju *at-* latviešu valodā rāda tikai daži piemēri: *vakar bēri pildināju pret straumīti, at straumīti; šuodien braukšu māršas vest pret kalniņu, at kalniņu* RKr. XVI 162 (no Raņķiem); *luokāties, ...bę̃rzi, pret saulīti, at saulīti!* turpat 72 (no Raņķiem); *pret kalniņu ruokē vedu, at kalniņu ātri braucu* (no Sabiles, kâ mutvārdiem ziņojis J. Lautenbachs); Sabilē, kâ norādījis J. Lautenbachs, arī ikdienas runā ir parasts teiciens *atkalnu* (adv.) *braukt*, sal. lei. *atkálnė* „kalna nogāze". Vai aiz *at* sekojošas formas ir ak. vai instr., tas nav izšķiramas; nozīme (diametrāli pretēja skr. *áti* nozīmei, piem., savienojumā *áti vratám* „pret likumu") varbūt ir radusies no vecākas nozīmes „no", ko rāda sl. *otъ* un kāda ir verbu priedēklim *at-*, skat. 515. §.

515. §. a) Kâ verbu priedēklis la. *at-* (tâpat kâ lei. *at-* un sl. *ot-)*, pirmkārt, apzīmē atdalīšanos vai attālināšanos, piem., *atstâjies... nuo maniem!* BW 5079; *atsviež zuobinu* LP I 3; *atgriêž... virslūpu* 9; *atrauj... ruoku nuost* 128; *atņęm šim dzirnutiņas* 78; *atraisît; atceliet* (var. : *atveriet) ... vārtus!* BW 636, 1; *vārti atdarâs* LP I 23 (pēc *atraisît* u. c. parauga laikam arī *atplèš muti* 17; *atburt* VII 1, 206; *ataûst* U u. c.); *atduoš[u] tevi incīšam* BW 2110, 2; *atrast* vai *atjūkt* (pēc *atrast* u. c. parauga laikam arī vēl *nu ir atêdies* Mag. XIII 2, 62; *atsitušies* BW 12878 var.; *atlît* U; *atcirsties* U u. c., sal. lei. *kirvis atsikirto* u. c. Viltis 1908. g., № 82).

b) Otrkārt, *at-* (tâpat kâ lei. *at-* un sl. *ot-*) nozīmē „atpakaļ, atkal“ (kustība, nonākusi līdz zināmai vietai, pagriežas no turienes uz agrāko izejas punktu), piem., *zivs atlęc ûdenī atpakaļ* LP I 1; *atduot* (no „atpakaļ“ tālāk izveidojas nozīme (v.) „nach hinten“, piem., *atgâzties* U; *kad ... knãbli atgriezîšu* LP I 7); *atskanêt; atbildêt; atspîdêt;* (atkārtojumu) *kū ar mani nūrunōja, tū ūtram atrunōja* BW 9024, 1; *cits atstâstīja tâ šuo pasaku* LP I 127 (sal. lei. *atpãsakodava* Jurkš. 126); *atgręmuot;* (atmaksu) *es tev tuo atdarîšu, kuo tu manām māsām esi darījis* LP VII 1, 511; *atkalpuot* U; (atgriešanos agrākā stāvoklī) *atdzîvuoties; atzelt* u. c.

c) Treškārt, *at-* (tâpat kâ lei. *at-)* nozīmē „šurp“, piem., *atiet man tās dieniņas* BW 65; *atnest* (piem., BW 996); *vai te mani vējš atpùta?* 1022, 1; *atlabināja tuo pie upes* LP VII 1, 41. Nozīme „šurp“ varēja varbūt rasties no nozīmes „projām“ resp. „atpakaļ“ tādos gadījumos, kur projām vai atpakaļ vērstā kustība bija pagriezta pret runātāju.

516. §. Arī nōmināls salikteņos *at-* (kâ atribūts) nozīmē „atpakaļ, atkal“, piem., *atkàsis* (sal. lei. *atšankẽ* tp.); ar šādu nozīmi arī adverbiālos darinājumos, piem., *atruoči* U; *atpakaļ; atmuguriski* U; sal. lei. *ātžagaras* „ačgārns“; *atbalss; atkàzas* (sal. lei. *ātsekminės* u. c. Būgas KSn. 109 sk.); *atsâpes* u. c. — Tā nozīme, kas ir v. „ab-“ (skat. 515. § a), kâ liekas, (arī atribūtīvai) formai *at-* ir substantīvā *atzars* U (blakus *zars)*, kâ arī adjektīvā *attâļš*.

au-

517. §. Formās *aumaļām, aumanis* „bezprātis“, *aumež* „gar zu sehr“ sastop vēl vecu *au-* = lei. *au-* (formā *aũmoniom* „bè nuomonės“ Būgas Aist. St. 92 u. c.), pr. *au-* (piem., viensk. akuzātīvā aumūsnan („nomazgājumu“), sl. *u-, u,* lat. *au-* (formā *auferō* u. c.), gr. αὐ- (savienojumā αὐχάττειν ·ἀναχάζεσθαι) u. c., skat. Лат. предл. I 60 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 2, 809 skk.

bez

Sal. Лат. предл. I 61—67 un 213, Rozvadovska rakstu RSl. II 81 skk. un Brugmaņa Grdr. II² 2, 810 sk. (ar tur minēto literātūru).

518. §. *bez* vietā daudzās izloksnēs (tâ Baldonē, Bēnē, Blīdienē, Gramzdā, Snēpelē, Susējā u. c., skat. Лат. предл. I 61) arī *bes* (no *bez* nebalsīgo troksneņu priekšā), *bež* Lādē, Lazdonā, Praulienā u. c. (radies mīkstināto līdzskaņu priekšā, skat. 85. § b), *beš* Mežamuižā FBR XII 15, Liepupē, Bērzaunē, Ērgļos, Kalsnavā, Ļaudonā, Mētrienā, Vestienā u. c. (skat. Лат. предл. I 61; sal. arī adverbu *bešā* $<^{*}$ *b(h)etiā-*) un *be* Biržos M un Susējā FBR VII 151 (blakus *bes*), Līksnā, BW 28120, 1 (no Latgales), Tdz. 38050, 44284, 44308, 49077 (citi piemēri Лат. предл. I 61). Šis *be* visdrīzāk laikam = lei. *be* un pr. bhe (kamēr sl. dial. *be*, piem., Soboļevska rakstā РФВ XXII 47 skk., drīzāk varētu būt tāda *be* vispārinājums, kas zināmā pozicijā fonētiski radies no *bez*), un radies droši vien tieši no ide. **b(h)e* (sal. la. *bešā*), kamēr la. *bez* un sl. *bez* ir paplašināti ar kādu arī no citām prepozicijām pazīstamu partikulu. Rada ir laikam arī skr. *bahiḥ* „ārpus“ (blakus *bāhya-ḥ* „ārējais“).

519. §. Aiz *bez* seko ģenitīvs (daudzsk. ģen.[279]) arī vēl vidus un augšzemnieku izloksnēs nereti sastopams), piem., *bez ziepu* (Drustos u. c.); *bez ne'viena tiesneša* RKr. VII, 848. mīkla „sine ullo iudice“; *nebraukšu ... bez triju dienu* Ltd. 541 (sal. lei. *bè porýt* „priekš parīta“ Kuršaiša Lit.-deu. Wrtb. s. v. *bè*); *atsùtîšu bez îkšķīša ... cimdus* Mag. VIII, № 1881. — Dažreiz *bez* ar locījuma formu sakūst vienā (atribūtīvi lietotā) vārdā, pie kam vārda uzsvars ir šim *bez*, piem., *bezpupa bęrs* Mag. XIII 1, 5, *par bezastes žagatām* LP VII 1, 548. Tādus savieno-

[279]) Dažās izloksnēs daudzsk. ģenitīvu sastop tikai tad, ja *bez* apzīmē pilnīgu trūkumu, piem., *es ešu tagad palics gluži bez zābaku*, blakus *bez* (= kr. кроме) *zābakiem viņam nastiņā bij vêl zeķes* (Lizumā).

jumus tālāk pārveido par lokāmiem salikteņiem, piem., *bezdvēsele* BW 869, *bezkauņa* BW 950, 3 (kam blakus tad adjektīvs *bezkaunîgs)*, *bezdievis* (lei. *bedīēvis)*. — Vēl jāmin, ka arī *bez* dažkārt parādās *(bešā* vietā) bez kādas locījuma formas, piem., *lai tā bez* (proti: *vīra*, kas jāpapildina no kopsakara) *nuodzîvuoja* BW 15731.

Dīvains un neskaidrs ir latg. *b'ez* Raipolē ar nozīmi *pēc*, piem., *ît iz mežu b'ez mouķys;* tam blakus *b'ez* tur nozīmē arī kr. „без".

caũr

Sal. Лат. предл. I 68—70 un II 139.

520. §. *caũr* no *caũri* = lei. *kiaurai* (piem., *kiaurai žemę; kiaurai vandens)*, kas ir adverbs no adjektīva *caũrs* = lei. *kiáuras;* par etimoloģiju skat. ME s. v. *caũrs* un Valdes-Pokornija Vergl. Wrtb. II 552. Izloksnēs (piem., BW 31775, 1, Alūksnē, Bērzpilī, Baltinavā, Sunākstē u. c.) *caur* proklizē (sal. 60. un 61. §) > *car* vai — Sunākstē, Kaldabruņā (te blakus *car)*, Sēlpilī, Varakļānos u. c. — *dzar* (skat. par to FBR XIX 20); Aknīstē FBR XV 184 tai vietā neskaidrs *cęŕ* vai (ar nozīmi *gar) dźęŕ* un Varakļānos XI 118 — *dźer*.

Šo prepoziciju (vienskaitlī) lieto ar ak. vai instr. un pa lielākai daļai ar vietas nozīmi, piem., *cauri tęku caur Jęlgavu* BW 5932; *spîdi... cauri... luogu!* 6837 var.; *sper... tautu dęlu caur ûdeņu!* 8916; *tavu sierdi raušu caur... zaris* 10857, 4; *zīdu vilka dzar akmini, dzar ûdeni* 10297, 7 var.

Retumis ar laika nozīmi (Latgalē): *łyka caur nakt'i* patajsiet *sołu* Zb. XVIII 430.

Dažkārt *caur* aizstāj arī „līdzekļa" instrumentāli, piem., *caur ṕel'eit'i... boguots... pałyku* Zb. XVIII 331; *laimîgs caur mani tu tiki* LP III 9; *cour tevi viņč tyka* (< *tika) vīrā* FBR IX 155; *dzar mańi* („manis dēļ") *tys nūtyka* XI 118; *dzar toṁ lītoṁ jis prapula* turpat „tādēļ viņš gāja bojā".

Augšz. izloksnēs *ca(u)r* resp. (Dignājā, Viesītē, JlgRKr.

II 122 u. c.) *dzar* dažkārt sastopams ar prepozicijas *gar* nozīmi (sal. lei. *prõ* „caur; gar"), piem., *cauri caur* „gaŗām gar" Pas. X 542; *caur manim garum gōja* BW 23913, 3 „gāja man gaŗām"; *car mani paīdama* 23913, 7; *car* „gar" arī BW 26785, 3 var. un 26879, (arī ar nozīmi „caur") Andrupinē, Kalupē, Krāslavā, Pildā, Zvirgzdinē, (blakus *dzar)* Neretā, Biržos u. c.

Ar verbum infinitum adverbs *caur(i)* un arī *car* var sakust vienā vārdā, pie kam akcents nostājas uz adverba, piem., *carbraukt car mežu* RKr. XVII 138 no Alūksnes, *caurjõdami* BW 14088, 5, *cauriet* U u. c., skat. Лат. предл. II 114[1].

da

Sal. Лат. предл. I 71—75 un II 39—42.

521. §. Laikam visā augšzemnieku apgabalā (arī Cirgaļos, Piebalgā un Rankā) ir pazīstama prepozicija *da* „līdz" (kas dažās izloksnēs, skat., piem., RKr. XVII 146 sk., ir lietojama promiscue ar *līdz* 539. §). Tālāk uz rietumiem tagad sniedzas verbu priedēklis *da-*, kas lietojams arī Trikātas, Raunas, Valmieras, Cēsu un Skujenes vidusizloksnēs (kur prepoziciju *da* tagad nepazīst). Spriežot pēc 16. un 17. gadsimteņa tekstiem, priedēklis *da-* ir bijis toreiz lietojams arī Zemgalē. Leišu valodā, liekas, pazīst tikai verbu priedēkli *da-* un tagad tikai Dižlietuvas izloksnēs, kamēr agrāk (spriežot pēc 16. un 17. gadsimteņa tekstiem) tas lietots arī Klaipēdas apgabalā; piemērus tam skat. Лат. предл. I 71 sk. Ja tagad lei. un la. *da-* (un la. *da*) sastop tikai austrumizloksnēs, tad tas varbūt ir skaidrojams ar to, ka tur — slavu tuvumā — *da-* lietošanu balstīja ar to identiskais sl. *do-* (*do*). Par baltu *da* un sl. *do* tālākiem radu sakariem skat. Лат. предл. I 73, Vakernāgeļa Synt. II 209 un Brugmaņa Grdr. II[2] 2, 811 sk.

522. §. Aiz prepozicijas *da* „līdz" (vietas un laika nozīmē) seko ģenitīvs (tâpat kâ aiz sl. *do)* vai (piem., Lizumā) arī (varbūt sinonimā *līdz* ietekmē 539. §) datīvs (arī aiz sl. *do*

dažkārt ir datīvs, skat. Лат. предл. I 73[2]), piem., (ģen.) *da meža* Alsviķī, Lubānā, Ļaudonā, Kaunatā u. c., *da durovu* Viļakā, Baltinavā u. c., *da mołys* Kārsavā u. c.; *da pazušu* Zb. XVIII 397; *da zemienes lazda zied* BW 3520, 2 var.; *pagaidi da vokara!* RKr. XVII 147; (dat.) *da mežam* Liezērē, Ērgļos, Viesītē, Dignājā, Rankā, Piebalgā, Tirzā, Lizumā, Kalsnavā, Secē, Lašos, Līksnā, Vārkavā, Krāslavā u. c., *da Reigai* Apukalnā, Jaungulbenē, Preiļos, Piksterē u. c.; *da pusnaktei* LP VI 479.

Ne ar kustības (resp. darbības) robežu, bet mērķi ir darīšana tādos gadījumos kâ (ģen.) *nùjuoja jis da juo dâļa* Zb. XVIII 252; *atguoja da jiuru* 378; (dat.) *oizît da mežam* Alsviķī; *īsim da kungam!* BW 2290, 3; *braucīšu da Smiltenei* Cirgaļos; (vairāk abstrakti) *puiši da maitām, ... zirgi da auzām* Volteŗa Мат. 236. u. c.

523. §. Verbu priedēklis *da-* (kā vietā citās izloksnēs pa lielākai daļai *pie-*, retāk *aiz-* u. c.; par starpību starp *da-* un *pie-* austrumizloksnēs P. Šmits 1903. g. MWM 653) vispirms apzīmē kādas robežas vai darbības mērķa sasniegšanu, piem., *da dibinam nevar daiet* Sproģim 318; *davest līdz ceļam* (P. Šmitam l. c.), bet, piem., *pievest, cik prasa* turpat; *dabraukusi pie vārtiem* Sproģim 28; *linu druvu dagājusi* BW 632; sal. lei. *dajójau pírmū pulkū* LChr. 389, 14 u. c.

Ar pievienošanu kam ir darīšana tādos gadījumos kâ *daber vêl drusku klât!* (P. Šmitam l. c.); *daspraust puķi* turpat; *daliet pienu pie putras* turpat; *daliec pieci pie pieciem!* (Lizumā); sal. lei. *dalìkti*, po. *dosypać* u. c.

Slavu *do-* ir nozīmē ietekmējis varbūt tādus salikteņus kâ *daaûst* „līdz galam noaust" Mālupē, *nedabaruot* Zvirgzdinē, *dabriest* Saikavā, *dabeigt* Kaldabruņā u. c., *dacept* (intrans.) un *nedacepis* „garīgi aprobežots" turpat, sal. kr. *недоросль* u. c.

dẽļ

Sal. Лат. предл. I 81—87 un 214.

524. §. Blakus *dẽļ* sastop *dêļ* Lizumā, *dẽl* Bīlensteina LSpr. 566. § resp. augšz. *dẽļ* Neretā *(-l* te *-ļ* vietā; par to skat. 90. § b) un — ar saīsinātu *ẽ* neuzsvērtā pozicijā — *deļ* Becenbergera Lett. Di.-St. 161, Susējā, Bērzpilī u. c., *dęl* Aknīstē un Neretā, *dẽļā* Cempos u. c. un ar dīvainu (no *par* vai *gar* pārjemtu?) *r* — *dar* (vai vedams sakarā ar lei. *darin*, par ko FBR IX 113 un Frenkelis Präpos. 230 sk.) Biržos FBR XII 71 (te blakus *dęr* un *dęļ*) un Kaldabruņā XVII 73 (te blakus *daļ* un *deļ)*. La. *dẽļ* atbilst vispirms lei. *dẽl'* (varbūt no **dẽl'*, skat. Слблт. Эт. 144), kam blakus arī *dẽliai (*dẽliai* vietā pēc *dẽl'* parauga?), dela, *-dẽli-*, *dẽl* > *dèl*, *dẽ* un *-d*, skat. Лат. предл. I 82. Varbūt rada ar sinonimo sl. *dělʼa*, par ko Iļjinskis РФВ LX 434, Bernekers Wb. 195 sk., Brugmanis Grdr. II² 2, 929 un Frenkelis Präpos. 224.

525. §. Prepoziciju *dẽļ* (kauzālā un finālā nozīmē) lieto ar ģenitīvu, un to var nostatīt locījuma formas priekšā (tâ Susējā FBR VII 145 u. c.) un aiz tās, piem., *dziesmas* (var.: *dziesmu) dẽļ . . . ienaidiņa neceliet!* BW 957; *strazdiņš ņêma dzeņa meitu dẽļ tã raiba kažuociņa* 2535; *maksas dẽļ neęsmu tuo darījis* LP III 7 (līdzīgi Baltinavā FBR XI 136 u. c.).

Īpaša nokrāsa prepozicijai *dẽļ* ir tādos gadījumos kâ *tẽva dẽļ* (var.: *par tuo tẽvu) . . . bez vārdiņa dzîvuotum* BW 1345, t. i., „tēvs nerūpējās, lai man dotu vārdu"; *šitie puiši manis dẽļ vai bijuši, nebijuši* 7833.

Austrumizloksnēs *dẽļ* nozīmē arī to, ko kr. „для", piem., diel mania nabieja tys griŭts Zb. XVIII 432; *gūds* . . . diel *vysu* zwieru 386; atnieś *myłktu* diel piejragu! 267; sal. lei. *kepùrę dẽl' tãvęs nupirkaũ* Jušk.; par lei. *dẽl'* nozīmi skat. arī Jablonska Raštai IV 26 sk. un 82.

526. §. a) *kādẽļ, tādẽļ* vietā ir arī *kālab(ad), tālab(ad);* šis *labad* (no kam *lab)* ir radies no **laba dẽļ* (skat. Zubatija Flickvok. 13; **kà laba dẽļ* īsteni „cuius boni causa", blakus

labs = lei. *lābas*, pr. *labs)*, sal. *kā laba pêc* LP VI 942 un *tā laba pêc* 938 blakus *kàpêc* un *tàpêc*. Ar *labad* < **laba dẽļ* sal. lei. *kuod* (Zubatijam l. c.) no *kuodėl'*. — Reti sastop *labad* arī aiz substantīviem, piem., *tās villas labad* (no Sakas). *labād* Mag. VIII, № 164 radies varbūt, kontāminējoties formām *labā* (sal. *kā labā* „kāpēc" BW 8502) un *labad*.

b) Ulmanis dod arī „ļoti maz lietojamu" postpoziciju bēd, piem., *manis* bēd „manis dēļ"; augšz. (Lizumā) *kābād* „kādēļ", *tābād* „tādēļ", *tevs bād* „tevis dēļ". Šis *manis* bēd ir savienojuma *manu bẹ̀d(u)*[280]) pārveidojums *(manis dẽļ* ietekmē); sal. *manu bẹ̀du* (viensk. instr. no *bẹ̀da)* . . . *nuomiruse* BW 10532; *manu bẹ̀du* (var.: *manu bẹ̀d* un pēc tāda parauga arī *manu dẽļ, manu pêc* blakus savienojumiem *manis dẽļ, manis pêc* turpat) . . . *zẹ̃mu acu nenesiet!* 6574 var. (līdzīgi arī 9242). Sausnējā pēc tam (skat. Becenbergera rakstu BB XV 297[2]; par to arī Kauliņš BB XII 236) savienojumi *munu dẽļ* (koncesīvā nozīmē) un *mu'nis dẽļ* „manās interesēs" ir diferencēti. — Ar *tava* (sal. 357. § b) *dẽļ* (Mūlenbacham IF XIII 234) sal. lei. màna dėl Becenbergeram BB IX 288[2].

c) Kārsavā, Biržos, Kaldabruņā u. c. (skat. FBR XII 56 un 71 un XVII 73) ir forma *dar* (kâ liekas, rada ar lei. *darin* FBR IX 113), kas nozīmē to pašu, ko *dẽļ*, piem., *lai stāv dar zīmas*.

gar

Sal. Лат. предл. I 94—97.

527. §. *gar* runā arī izloksnēs, kur *ŗ* nav zudis (skat. par to 90. § b; Pūrē tomēr, kâ aizrādīts FBR XIV 46, — *gaŗ)*, bet vecos tekstos sastopams arī rakstījums *gaŗ*. Šim *gar* (: pr. pagār mien „blakus man") pamatā ir adverbi (kas — sevišķi tautasdziesmās — lietoti arī kâ prepozicijas) *gaŗām, gaŗam,*

[280]) Lizumā pazīst arī tādus savienojumus kâ *viņa bādā* „viņa dēļ".

garēm, garum, gariem (arī saliktenī ar *vis-: vis'garēm, vis'gaŗam),* kas ir rada ar *gaŗš.* Arī *gar* sastopams vēl kâ adverbs ar nozīmi kâ v. „entlang, vorbei." — Ar nozīmi *gar* sastop arī *dzar* vai *ca(u)r* (augšzemniekiem, skat. 520. §), *dzac* Barkavā FBR XIII 31 un *kad* Vainižos FBR XIV 86.

528. §. Vidusstāvokli starp adverbu un prepoziciju šī forma iejem, piem., teikumā *garām gāju linu druvu* (iespējams būtu arī dat. *druvai* aiz tīra adverba *garām)* Sproģim 79. Aiz prepozicijas pa lielākai daļai seko (vienskaitlī) akuzātīva un instrumentāļa kopējā forma, retāk ģenitīvs. Piemēri: *gar* (var.: garam vai *gariem) kruodziņu gaŗām gāju* BW 5902 var.; *garît gar cìmu* RKr. XVII 138; *garîs gar muoju* Alsviķī FBR XIX 131; *ît garum gołda* (Preiļos); *lîda lîdumiņu visgarēm Daugaviņu* BW 2314; *gar vārtiem ruozes zied* 6435; garam *krâsns* (var.: *krâsni)* ... *lieku savu muguriņu* 7633 var.; *jākrīt gaŕ zemi* LP I 52; (laika nozīmē) *vis'garēm dienas* (Valmierā) „per totum diem" u. c.

Arī gandrīz vai gluži ar to pašu nozīmi kâ *ap* : piem., *gar uguni sệdệdami* BW 612; *augat,... mati, gaŕ* (var.: *ap) vaiņagu tîdamies!* 5498 var.; *zaltis aptinies meičai gaŕ*[281]) *kaklu* LP III 34.

gar (tâpat kâ *ap)* nostājas arī tā priekšā, par ko subjektam ir kāda interese, piem., *gaŕ kurpi raustâs* LP I 71; *gar* (var.: *par*) *manim bẹ̀dâdami* BW 8632, 1; *gar* (var.: *ap, par* vai *nuo*) *manim* — jeb (BW 8659) *garum manis* — *runājuot* 8659; *viņi ņẹ̄mẹ̄s vienā gobolā gar maᵉni* Lazdonā u. c. FBR IX 156 (sal. *dzar* Lubānā XVII 135).

ie-

Sal. Лат. предл. I 87—90 un II 42—47, Trautmaņa Apr. Spr. 327 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 2, 827 skk.

[281]) Vēlāk tai pašā lappusē ar to pašu nozīmi *ap kaklu.*

529. §. La. *ie-* (lietojams tikai nōminālos un verbālos salikteņos) = pr. *en*, ģerm. *in*, gr. ἐν u. c., kamēr lei. *ę̄* ir zudumpakāpē; Piltenē tai vietā ir *ę-*, piem., *ęlikt* (laikam no **ie˙likt)* FBR XX 37, Dundangā — *e-*.

Nōminālie salikteņi radušies pa daļai no prepozicijas savienojuma ar atkarīgo locījuma formu, piem., *ìeruocis* (lei. *įrankis*), *iēradzis* RKr. XV 56 un 76, *ìenāši* (lei. *įnosės*).

Atribūtīvs ir *ie-* substantīvos *ìeleja* RKr. XV 57 un 76 (sal. lei. *įˀłomis)* un *iemulda* U.

Salikteņa otrā daļā izteikto jēdzienu *ie-* vājina viensk. lokātīvā *iekrēsliņā* Treilanda Hap. п., № 436; formās *iēpęlęks* (sal. v. *diese Farbe spielt ins Grünliche* u. c. un la. *iekš brūn* Puzē FBR XX 27), *iēsarkans, iēskâbs, iēgaręns, iētâļš* u. c., sal. gr. ἔμπικρος u. c., senīsl. *ìrauđr* u. c.; *iēšķērsām, iēpretim* u. c.

Bez tam ir atvasinājumi no verbāla salikteņa; te pieder, piem., (māju nosaukums) *Iêtakas* Lvv. I 76.

530. §. a) Kâ verbu priedēklis *ie-* vispirms ir ar vietas nozīmi un izsaka to, ko vācu „hinein", piem., *ìebridu . . . ęzęrā* Sproģim 4; *ìeiet tur ìekšā* LP VI 735; *ìedzelt; ìestaigât* U; *ìepļaut* Bīlensteina LSpr. I 464 (pēc *ìepļaut* u. c. parauga tad arī *ìegriêzt maizi* Bīlensteinam l. c.; *ìelaist mucu* turpat; *ìejât zirgu* U; *ieradinât*[282]) u. c.).

No lokālās nozīmes izveidojusies arī *ie-* lietošana blakus verbiem ar mazāk konkrētu nozīmi, piem., *iečukstędami tiem labus paduomus* LP VII 1, 122; *ìeteikt* U; *iegaumêt* U; *ìevęruot* U; *iedzîvuoties* U; *ìemigt.*

b) Īpaši jāmin salikteņi, kur *ìe-* apzīmē nokļūšanu kādā noskaņojumā vai stāvoklī, piem., *iemīlêties* ar lok.; *iekaitināt; iesirgt* U; *iestiprinât* U; *slimība ieilgst* U (s. v. *ieilgt);*

[282]) Pēc šāda parauga laikam arī *iepļauties* „pamazām iemācīties pļaušanu" u. c. Mülenbacham Latv. gr. 128.

ieskâbt U (pēc šā parauga varbūt *iēskâbs* u. c. 529. §); *iegribâs* (praes. hist.) *dzert* LP I 107 (pēc *iegribêties* u. c. parauga tad varbūt arī *iegādâties* „pēkšņi atcerēties“ u. c.).

c) Darbības ierobežojumu laika vai kvantitātes ziņā apzīmē *ie-* (līdzīgi *aiz-* 500. §) tādos gadījumos kâ *sunītis ierêjâs* (Treilanda Hap. n. 376); *viss mežs iešņācies* LP VII 1, 127; *ierūkties* (Bīlensteina LSpr. I 464); *ieteikusies uz kàziniekiem* LP VII 1, 35; *ieskrambât* U (te *ie-* deminutīvo nozīmi nosaka nesaliktā verba *skrambât* nozīme, kamēr *ie-* pats arī te sākumā varēja būt ar vietas nozīmi); līdzīgi arī *ielûzt* U u. c.; un pēc tāda parauga varbūt tad arī *iebārt* U (s. v. *ie-*), *iedzêries*.

Tādi salikteņi kâ *ieskurbis* U u. c. atgādina reizē arī tādus verbus kâ *ieskâbt*, *iesirgt* šā § b nodalījumā.

iekš

Sal. Лат. предл. I 91—94.

531. §. *iekš*, kas aizstāj **ie* un dažās izloksnēs ir lietojams arī kâ adverbs, radies no adverba nozīmē lietotā illātīva *iekšan* (kas visvecākajos tekstos gadās arī kâ prepozicija) vai lokātīva *iekšā* (no *iekša;* par *-k-* skat. 114. §); dažās izloksnēs ir arī vēl *ieša* (uņ, piem., Blīdienē Etn. IV 18, *ieš*)<**entiā* vai (? sal. lei. *įščios*[283]) „iekšas“) reizē arī no **enstiā*.

Prepozicija *iekš*, aiz kuŗas palaikam seko ģenitīvs, sacenšas ar tīro lokātīvu, kas arī tagad vēl var aizstāt katru *iekš* savienojumu ar ģenitīvu. Piemēri: *iekš ... niedrājiņa divi ... avuotiņi* BW 5036, 10; *iekš septītās desmits* (Lutriņos); *iekš rudzu* (daudzsk. ģen.) no Nīcas; *kuo bērsi iekš tā lielā maisa?* (Baldonē); *uzaugu ar tautieti iekš vienām ruobežām* BW 9397, 2 var. Dažās izloksnēs, piem., Liepupē FBR VIII 75, šī prepozicija ir ļoti parasta, turpretim Preiļos 16 „nepazīstama“.

[283]) Par šo vārdu skat. bez literātūras Лат. предл. I 91 vēl Būgas KD 12 sk.

iz

Sal. Лат. предл. I 98—102 un II 47—55 un 139, Bernekera Wb. 440 un Brugmaņa Grdr. II² 2, 823 skk. (ar citu literātūru).

532. §. Kursas lielākajā daļā un pa daļai (tâ Mežamuižā FBR XII 19, Bēnē, Blīdienē u. c.) arī Zemgalē (kur *iz* kâ prepoziciju nelieto) priedēklim ir forma *is-*, kamēr pārējās izloksnēs un rakstu valodā sastopams tikai *iz- (iz)*. La. *iz, iz-, is-* = lei. *iž, iž-* (bez piemēriem Лат. предл. I 100 skat. vēl Arumā Lit. Mund. 24, Otrembska Narz. Twer. I 113 un Jušk. 719 s. v. *iš), iš, iš-* (blakus *ýš-* formā *ýšmintis* u. c. Spechtam 121), pr. is, is-, sl. *iz, iz-*.

Par dial. *iz, iz-* „uz" skat. 537. §.

533. §. Kâ prepozicija *iz* tagad varbūt ir sastopama vairs tikai Latvijas austrumu daļā (un arī tur ne visur, tâ, piem., ne Sausnējā, kâ aizrāda Kauliņš BB XIV 117, ne Cirgaļos FBR IV 61), kamēr senāk *iz*, kâ liekas, bijis izplatīts tālāk uz rietumiem: tâ Adolfi gramatika (240. lpp.), kam pamatā Zemgales vidusizloksnes, pazīst vēl prepoziciju *iz*, kamēr Heselberga Lettische Sprachlehre (302. §) tais pašās izloksnēs šo prepoziciju nepazīst. Aiz šās prepozicijas (tâpat kâ aiz lei. *iš* un sl. *iz)* seko ģenitīvs, piem., *iz avuota smelt* (Raunā); *nākt iz istabas ârā* (Valmierā); *izzudusi iz cisiņu* (daudzsk. ģen.) BW 1143, 4; *izvîla ... mãsiņu iz* (var.: *nuo) bāliņiem* 600, 2 var. Gluži neparasts ir izteiciens *kalt iz lęd̦us zuobentiņu* 28259 var. Citur šo *iz* palaikam aizstāj ar *nuo*.

Jāmin tādi salikteņi ar adverbu nozīmi kâ *izlēņi* (var.: *palēņi)* BW 3745 var., *iztālēm* 9815 (sal. lei. *iš tólo), izgudrēm* 10760.

534. §. a) Verbu priedēklis *iz-* (tâpat kâ lei. *iš-*, pr. *is-*, sl. *iz-)* nozīmē vispirms „ārā", piem., *izlien* (praes. hist.) *iz krūmiem* LP I 51; *izdzeŗ* (praes. hist.) ... *un izdzęrtuos traukus*

sasit VII 1, 407; *mani izsvieda caur ... luogu* BW 2164; *izceļâs ... pils* LP I 99; *izmęluoties* U; *iztaujât* U.

b) Laikam pieslienoties tādiem gadījumiem kâ *izbārstît* vai *izlaiž* (praes. hist.) *uz visām malu malām grāmatas* LP I 72 u. c., kur formā *iz-* vēl manāma pirmatnējā nozīme „ārā", priedēklī *iz-* izveidojas kr. *роз-* (v. „auseinander, zer-, ver-") nozīme, tâ, piem., savienojumā *izpaužâs vēstis* LP I 63; *visi izklîst* 9; *pili izpuostît* 102; *izklât; izšķirt* U u. c.

c) Vēl *iz-* apzīmē arī darbības nobeigumu (par ko Uļjanovs Знач. II 40 sk. un 44 skk. un Fortunatovs Сборн. LXIV 11, 91 skk.); tâ, piem., teikumos *visas dziesmas izdziedâtas* BW 26; *izdziest* (var.: *apdziest* vai *nuodziest*) ... *guntiņa* 3937, 1; *bedri izrakt; maizi izcept; zvaigznes izskaitît* u. c.

d) *iz-* rāda arī (sal. *ap-* 507. §), ka darbību veic vesela rinda subjektu vai ka tā attiecas uz veselu rindu objektu vai visu kādu laiku vai telpu (par ko Fortunatovs l. c. 94 un 116 sk.), piem., *kad vęcie iedzîvuotāji izmira* LP VII 1, 328; *izjâdīju svešas zemes* BW 13264; *visus darbus izdarît* LP I 17; *visu gadu izkalpuot* VII 1, 192; *trîs gadiņus izdziedāju* Treilanda Нар. п., № 24; *purvu izbradāju* BW 5037, 8. Līdzīgi lieto arī lei. *iš-* un sl. *iz-*.

e) Beidzot *iz-* (tâpat kâ lei. *iš-* un sl. *iz-*) apzīmē darbības veikšanu līdz apmierinājumam (vai apnikumam), piem., *kungs izskatâs, kungs izsmejâs* LP I 122; *apsêžas, izsêžas, izduomājas* VII 1, 134; *izķeŗâs dienām un nenuoķeŗ ne'kā* I 104; *labi izgulējies* 60.

īz „līdz" un *iz* „iekš, uz"

Sal. Лат. предл. I 102—105 un II 139 sk.

535. §. Laikam kâ *īz* (turpretim Burda KSB VI 90 un Būga KD 12 te domā par *īs* < **m-s*) ir jālasa 16. un 17. gadsimteņa tekstos sastopamā prepozicija ihs, is jeb ys „līdz" (ko tagad aizstāj *līdz;* jau Adolfi pazīst ihs tikai no Manceļa rakstiem, kur ihs lietots promiscue ar *līdz*). Aiz šās prepozicijas pa lielākai daļai seko datīvs vai akuzātīva un instrumentāļa

kopējā forma (tâpat kâ aiz *līdz*), reti arī ģen. vai pat illātīvs. Piemēri: *aug* ihs *pļaujamam laikam* Manceļa Post. I 194; ihs... *nâvei* I 448 jeb ihs *nâves* (ģen.) I 520; ys tho plauyamme laike Ev.; ihs *pašu nakti* Manceļa Post. II 57; no wene galle is otran Und. Ps. 60, 2 u. c. Šis *īz*, domājams, ir radies no **in-z* (ar **in-* = lei. *į* „iekš“) un laikam = lei. dial. *inš* „uz“ (piemērus skat. Лат. предл. I 88). Nozīmes ziņā sal. lei. *į* „iekš, līdz“ Jušk. 503.

536. §. Kuršu kāpu latviešu izloksnēs ir sastopama forma *iz* (ko izrunā arī: *is*) „iekš“[284]) ar ģenitīvu lokātīva aizstāšanai, piem., (kur?) *iz debešu* (Nidā) „gaisā“, *skrēja iz meža* (Nidā), (kurp?) *is Klaipēdas* (Sarkavā) „uz K.“ u. c.; skat. arī Becenbergera Spr. d. pr. L. 48 skk. Becenbergeram l. c. 51 tīkas šo *iz* „iekš“ vest sakarā ar *īz* „līdz“, kas nav neticams: *iz* varētu būt *īz* proklitisks saīsinājums, sal. *li(dz)* no *lī(dz)* 589. §, un sēmazioloģisku kavēkļu tam nav.

537. §. Grūti skaidrojams ir augšzemn. *iz* „uz“ kâ prepozicija un priedēklis Gaujienā, Trapenē, Apukalnā, Gulbenē, Lejasciemā, Alūksnē, Augulienā, Lubānā, Mētrienā, Daudzesē, Secē, Sēlpilī, Piksterē, Sunākstē, Viesītē, Neretā, Biržos, Ābeļos un tālāk līdz Latvijas austrumu robežai. *iz* vietā (un tam blakus) kâ prepozicija ir arī *z* (laikam proklitisks *iz* saīsinājums), tâ Ciblā FBR VI 35, Susējā VII 136, Biržos XII 92, Kalupē XVIII 45, Lašos, Bukmuižā, BW 24610, 5 u. c. (citus piemērus skat. Лат. предл. I 104). Šo *iz* kâ prepoziciju un priedēkli lieto gluži vienādā nozīmē ar *uz*, tâ ka piemēri par lietošanu te ir lieki. Dažās izloksnēs lieto *iz* promiscue ar *uz;* tâ BW 5057 sastop kâ prepoziciju *iz* un *uz* un kâ verbu priedēkli *iz-* „uz-“ un *iz-* „ārā“. Arī leišu izloksnēs *už* vietā ir sastopams *iž* kâ prepozicija un verbu priedēklis, skat. Lit. Mitt. IV 171 un 184, Frenkeļa rakstu Balticoslav. II 20, Arumā Lit. Mund. 62, 68, 72 un Viltis, 1908. g., № 125.

Becenbergers l. c. 50 skk. dēvē augšzemn. *iz* „uz“ par identisku ar Kuršu kāpu latviešu *iz* „iekš“, par ko sēmazioloģiskā

[284]) Vāciski dažreiz jātulko arī ar „auf“, piem., *is pusceļa* (rakstu valodas *pusceļā)* „auf halbem Wege“.

ziņā šaubu nav. Un arī prepozicija *iz* „uz" varētu būt radusies proklitiski no veca **īz*, kâ laikam arī lei. dial. *ìž* no **yž* < **inž*. Bet kâ priedēklis, kas latviešu valodā vienmēr ir uzsvērts, būtu sagaidāms **īz-* > austr. **eiz-*. Varbūt ir jāievēro tas, ka verbu priedēkļus *uz-* un *iz-* dažos salikteņos var lietot promiscue (tâ *uzaugt* un *izaugt* nozīmē vienu un to pašu; citus piemērus skat. Лат. предл. II 48[1] un 140); tâ nu kopā ar prepozicijas *iz* ietekmi varēja varbūt iznākt, ka *uz-* kâ verbu priedēkli daudzās izloksnēs izskauda *iz-*. Turpretim A. Ābele domā Fil. mat. 61 sk., ka augšzemnieku dialektā *uz* tīri fonētiski varēja kļūt par *iz*. Turpat 62 ir teikts, ka austr. Mālupē *uz-* vēl šķiŗ no *iz-*.

kuopš

538. §. Dažās izloksnēs (pēc Ulmaņa ziņām Augškurzemē) sastop citur kâ adverbu („cik ilgi") vai saikli (v. „seitdem", skat. Bīlensteina LSpr. II 279, 316, 358, 372) lietotu prepoziciju *kuopš* ar datīvu, piem., *kuopš tam laikam* (Hūgenbergeram Mag. II 2, 72); *kuopš trim dienām* LP VII 1, 998; arī ar ģenitīvu, piem., *kuopš mazatnes*, sal. Лат. предл. I 137 sk. un par formu 844. § b.

līdz

Sal. Лат. предл. I 75—81 un 214 un II 139.

539. §. *da* (521. §) vietā un augšzemnieku dialektā vismaz dažās izloksnēs (piem., Alūksnē RKr. XVII 146 sk.) tam blakus sastop kâ prepoziciju lietotu *līdz*, kas (ar pilnākām formām *līdzi* u. c.) lietojams arī kâ adverbs „reizē, kopā ar"; atvasināts tas ir no adjektīva **līgus* = lei. *lýgus* „līdzens, vienāds". Blakus formai *līdz* dažās izloksnēs kâ prepozicija ir arī *līg* (laikam radusies no nek. dz. formas **līgu)* vai (ar *-dz* vai *-g* zudumu, sal. 82. § b) *lī* un (proklitiski saīsināts) *lidz* (Vērgalos, Snēpelē u. c.) resp. *li* Snēpelē, Rojā, Ugālē, Popē, Zūrās, Sarkanmuižā u. c. Arī leišu izloksnēs ir tādas pašas nozīmes prepozicija *lyg* vai arī *lìg(i)*, skat. Лат. предл. I 76 sk. un 214.

540. §. Aiz *līdz* seko akuzātīva un instrumentāļa kopējā forma vai (tâpat kâ aiz lei. *lyg)* dat. un retāk ģen., piem., (ak. resp. instr.) *sêdēju līdz luogu* (Palsmanē); *liec gultu līdz luogu!* turpat; *nuo namiņa līdz istabu* BW 1082, 4; *līdz dziļu nakti* 2132 (344. lpp.); (dat.) *līdz mežam* (Iecavā, Baldonē u. c.), *līdz malai* (Drustos u. c.); *līdz zemei klanījâs* Sproģim 189; *līdz uotram rudeņam* (Valmierā u. c.); (ģen.) *līdz šā laika* (Krustpilī u. c.); skat. arī piemērus FBR XII 20.

Dažreiz *līdz* apzīmē kustības mērķi, piem., *aizbrauksim līdz pilsētam!* (Kauguros); *kam ... dubļus bridi līdz* (var.: *uz) manim bārenīti?* BW 5130, 2; *li kale* (Zlēkās) „pie kalēja".

Šis pats *līdz* nozīmē arī „līdz ar, līdzīgi"; piem. (skat. arī piemērus FBR VI 115 un IX 156), *audz ... līdz mani liela!* Sproģim 140; *lai zied mani vaigu gali līdz sarkanu âbuoliņu!* BW 5416 var.; *tās vistas jau šuogad līdz mežuoņiem* (Cempos); *es līdza puškuojuos līdz* (var.: *ar) bajāra meitiņām* BW 4493; *es darba nedarīju līdz citām māsiņām* 6657, 2; *līdz vanaga lidināt* Mag. VIII, Nr. 2659; *lai mań nūt'īk l'eidz tova vuorda!* LChr. 150 (sal. lei. *palyg* ar ģenitīvu „saskaņā ar"). Gluži līdzīgi lieto lei. *lyg*, skat. Лат. предл. I 80.

nuo

Sal. Лат. предл. I 127—137 un II 61—71, Rozvadovska rakstu RSl. II 91, Trautmaņa Apr. Spr. 385 (s. v. no) un Brugmaņa Grdr. II² 2, 798 sk.

541. §. Prepozicijas *nùo* vietā ir arī proklitisks saīsinājums *nu*[285]) daudzās tāmnieku izloksnēs un laikam arī austrumizlokšņu vairumā, Kuršu kāpu latviešu dialektā un — blakus *nuo* — dažos visvecākajos tekstos, retumis arī (tâ Sarkan-

[285]) Neskaidrs ir tai vietā (blakus priedēklim *nuo-*) Neretā sastopamais *ni*, ko sniedz autora Lett. Lesebuch 129 (dzirdēts tikai no vienas personas mutes; citas personas no Neretas, ko autors par to izjautājis, šo *ni* nepazīst).

muižā FBR VIII 116, Vārvē 134) *no* kâ pārejas pakāpe starp *nùo* un *nu* un Dundangā (te, kâ minēts FBR VII 52, blakus *nu)* un Zūrās arī *na*. Arī kâ verbu priedēklis *no-* ir sastopams Sarkanmuižā FBR VIII 116, Vārvē 134 un (blakus *nu-*) Piltenē XX 37 un 56 un *nu-* Zūrās un Sārnatē VIII 116. La. *nùo* = lei. *nuõ*, no kam proklizē, vienkārt, *nõ*, *nũ*, otrkārt, *nù* un (Doričam Lit. Mitt. VI, CLXXXV lp.) *nà*. Kâ verbu priedēklis leišu valodā vecais *nuo-* vecos tekstos un dažās izloksnēs ir paglābies līdz mūsu dienām (bez piemēriem Лат. предл. I 128 sk. sal. vēl pagātnes 3. personu *nuomirė* u. c. Liet. pas. II 65 un Jauņa piemērus LtT I 556), kamēr izlokšņu vairumā ir vispārināts *nu-*, kas radies no *nuo-* neuzsvērtā pozicijā; sal. arī leišu rakstu valodas verbālnōmenus, kâ *núobraukos, núokulos* u. c. — Formāli identisks ar la. un lei. *nuo* ir, domājams, pr. no, na „uz" un sl. *na* „uz"; leišu un latviešu nozīme (v. „von") ir laikam izveidojusies savienojumā ar ablātīvu.

542. §. Šī prepozicija, aiz kuŗas seko ģenitīvs ar pirmatnēju ablātīva nozīmi, vispirms apzīmē virzienu no augšas uz leju, piem., *rosa kŕeit* nu *kùku* Zb. XVIII 280; *śvīž* nu *dabasu* 241.

Arī — vispār kustības (virziena vai darbības) izejas punktu, piem., saskriaja *łuoču* nu *vysu pušu* Zb. XVIII 388; *tęk nuo pakaļas* BW 2472; *izlaśeit ... poroku* nu *pałnu* Zb. XVIII 450; *nuo acīm izlaist* (Rundālē); *šķiries ... nuo citām meitiņām!* BW 279, 7. — Arī laika nozīmē; piem., nu *tuo łaika jei ... struoduoja* Zb. XVIII 238; *nuo rîta līdz vakaram; nuo pat maģu dienu* (daudzsk. ģen.; Bārtā). Lokātīva nozīme ir savienojumam *nuo rîta* vai *rītiem*, piem., *dziedat ... nuo rîtiem!* BW 454, 2 (vai te *nuo* sākumā būtu nozīmējis vēl „uz"?).

Šis *nuo* lietojams arī aiz izteicieniem, kas apzīmē bailes, kaunu, aizsargāšanu, glābšanu, atbrīvošanu u. c., piem., *nuobijies nuo suņu* (Nīcā Etn. II 155); *nuo manis kaunaties* BW 575, 2 var.; *sargies ... nuo tā ...!* 2589, 2.

Arī aiz dažiem adjektīviem (pa daļai tiek aizstāts „ablativus limitationis"), piem., *pliks nuo drēbēm* (Valmierā); *nabags nuo mantas, bagâts nuo prieka* (Treilanda Mat., 699. sakāmv.); *sārts nuo vaiga* BW 11720, 4 var.

Vēl *nuo* norāda cilmi, ierosinātāju, cēloni, personu, kam ko lūdz vai jautā, vai no kuŗas ko gaida, vielu, no kuŗas kas rodas vai tiek darināts, un pazīmi, pēc kuŗas pazīst, u. c., piem., *piedzimu ... nuo vęciem ļautiņiem* BW 3002; *nuo dieva veselība* 70; *ne ûdeņa balināti* (proti, *vaigi*): *asarām balināti nuo nelieša* 4475, 3; *nuo*[286]) *bajāra* (var.: ģen. *bajāriņa* bez *nuo*) *bildinama* 5117; *nuo* (var.: *aiz*) *lępnuma nerunāja* 826, 1; *nuo uotra lùgt* 1448; *jautājiet nuo māmiņas paduomiņu!* 3253; *kuo tu gribi nuo manis?* (Valmierā u. c.); *nu ùgļu byuś nauda* Zb. XVIII 348; *nuo miega maizi necęp* (Treilanda Mat., 753. sakāmv.); *nuo balstiņas vien pazinu* BW 318, 1. — Te piebiedrojas *nuo* ar ģenitīvu, ja tiek aizstāts „gen. totius", piem., nu *tūs śepťiņu bārnu śeši apmyra* Zb. XVIII 236.

Beidzot *nuo* (retāk kâ *par*) nozīmē arī to, ko lat. *dē*, piem., *tu dziesmiņu daudz zināji nuo sālītes, nuo maizītes* BW 14; *dzīdom nū ūšīm* 740, 5 (I sēj., 851. lp.); *duōmę n"o māń* no Puzes FBR XX 27.

543. §. No prepozicijas savienojuma ar atkarīgo locījumu ir radušies tādi salikteņi kâ *pa nuōvakariem* LP III 43 jeb (Līvbērzē) *nuōvakarēm* (sal. *nuo rîta* 542. §), *nuōmalis, nuopakaļu* LP I 120 jeb *nuopakaļus* 48; *nuokaļņi* BB XIV 148 u. c.

Kâ atribūts *nuo-* ir laikam substantīvā *nuōmala* U „abgelegener Ort".

544. §. a) Kâ verbu priedēklis *nùo-* tâpat kâ leī. *nu-* vispirms apzīmē virzienu no augšas uz leju, piem., *nuo kumeļa nùolęcuot* Treilanda Hap. п., № 439; *riekstiņi nuobiruši* BW 2526.

[286]) Sal. 398. § un Mūlenbacha DJ III 81.

b) Tad — šķiršanu vai attālināšanu vispār, piem., *nuoslaucīja asariņas* BW 3993, 2; *miegu nuodzęnājuot* LP I 103; *putas ... nuosmalstît* VII 1, 98; austr. *nūgoaja* (citur: *aizgāja*) *pļautu* Apukalnā FBR VIII 48.

c) *nuo-* apzīmē visvairāk vai pat vienīgi darbības nobeigumu, piem., *nuoķêra* (var.: *saķêra*) *cielaviņu* BW 2589; *nuopruot* (praes. hist.), *ka piekrāpts* LP I 59; *viju, viju, nenuoviju* (var.: *nesaviju*) ... *vainadziņu* BW 6211; *iet* (praes. hist.), *kamęr nuoiet* (praes. hist.) *jūŗmalā* LP I 57; *dažu dienu mira ... un nenuomira* VII 1, 133.

Ar nonāvēšanas resp. nobeigšanās nozīmi ir *nuo-* tādos gadījumos kâ *zirgu nuodurt* LP I 62; *syta, syta i nūsyta jū* Zb. XVIII 242; *bęrni nuosaluši* BW 2228 u. c. — Te piebiedrojas gadījumi, kur *nuo-* norāda daļēju vai pilnīgu bojājumu vai nolietošanos, piem., *nuostrādâta zeme* U; *mātei ruoku nuosêdēja* BW 1925; *bikses nuodilušas* 2360, 3; *nuomęztas sluotas* LP VII 1, 752; *nuokuopt* (= slikti kopt) *luopus* U; *nuoskrieties* u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 128. lpp.; *vaigi nuobālēja* BW 3932 (*bālêt* pats par sevi jau nozīmē „bāls kļūt", tomēr formā *nuobālêt nuo-* ne tikai perfektīvē, jo te to nevar aizstāt κατ' ἐξοχήν perfektīvējošais *pa-*). Tâpat salikteņi, kas apzīmē kādas nelabas darbības nobeigumu vai norisi, piem., *kuo vīram nuodarīji?* Sproģim 287 sk.; *viņš man nuotaisa par zagli* U; *tas man tâ nuogājies* U.

e) Pārspēšanu *nuo-* apzīmē tādos gadījumos kâ *guovs zaķi nuoskrietu* (Treilanda Mat., 629. sakāmv.).

f) *nuo-* nozīmē arī to, ka darbība attiecas uz veselu rindu objektu, uz visām objekta vai subjekta daļām, uz visu kādu laiku vai telpu, piem., *kad es šās bęžas bûšu nuobęždājis* U; *viņš ir labi nuoģērbies* Mag. XIII 1, 1; *tam jau tâ savs laiks jānuostaigā* LP I 180; *nuolipina* (praes. hist.) *dibinu ar mîklu* 88.

g) Beidzot *nuo-* apzīmē ātri notiekošas darbības vai norises

nobeigumu, piem., *visa zeme nuorìbēja* BW 2744, 2; *nuosakliedza* (var.: *aizakliedza) vaṇadziņš* 2570; *dūmi vien nuokûpēja* 1686; *cęri nuokustējâs* LP VII 1, 131. Dažos gadījumos *nuo-* tai pašā laikā norāda, ka darbību subjekts veic ar zināmu patiku, piem., *nuo-sa skaṇi gavilēju* BW 632; *es tā alus nuodzêruos* Treilanda Hap. n., Nr. 759.

pa

Sal. Лат. предл. I 138—150 un II 71—80 un 140, Becenbergera rakstu GGN (Phil.-hist. kl.) 1905. g., 454 skk. un Brugmaṇa Grdr. II² 2, 806 skk. (ar citu literātūru).

545. §. Kâ prepozicija un priedēklis lietojamais *pa* = lei. *pa-*, pr. *pa-*, sl. *po*, *po-*, lat. *po-* (formā *positus* u. c.) u. c. Kursisko[287]) izlokšņu *pairît* (citur *parît)*, domājams, ir radies no *parît*, skat. IF XXXIII 102. Vai **pā-* austr. formā *pùosaga*² (citur *pasaka)* Alūksnē RKr. XVII 129 un 134 ir identisks ar lei. *pō*[288]) (par *ō*, kas **uo* vietā, skat. Лат. предл. I 140), pr. pō un sl. *pa-*, par to ir jāšaubās; blakus formai *puosaga* sastopama latg. porsoka (laikam = *puorsoka)* Zb. XVIII 369, un tâ varbūt *puosaga* saskaņā ar 103. § a radusies no formas **puorsaga*, kaut gan citādi Alūksnē *r-* zudumam līdzskaņu priekšā piemēru nav.

546. §. a) *pa* nozīmē, pirmkārt, „apakš“ (sal. *ap* un *apakš* 505. un 508. §) un aiz tā tad (tâpat kâ aiz lei. *pō* „apakš“ seko instrumentālis, sal. arī pr. pō „apakš“) seko ak. un instr. kopējā forma; piemēri (gandrīz tikai no tautasdziesmām) : *pagulsi pa zemīti* BW 27339; *māmiņa pa* (var.: *ap, apakš* vai *zem* ar ģenitīvu) *zemīti* 4821 var.; *dzīvs pa zemi nevar palīst* Gramzdā FBR IX 107; *pa uozuolu pabirusi* BW 27290, 3; *izaugu pa rîkstīšu galiņiem* Treilanda Hap. n., Nr. 852. Kuršu kāpu

[287]) To min jau Lotavica grammatica.
[288]) Sal. lei. tag. 3. personu *pôsakoja* Spechtam 121.

latviešu izloksnēs *pa* ir parasts vēl ikdienas runā un ar ģenitīvu (sal. lei. *põ galvõs pasidẽjęs* Jurkš. 31), piem., *pa kuoka* u. c. Becenbergera Spr. d. pr. L. 107. Slavu valodās prepoziciju *po* šai nozīmē aizstāj *podъ*.

b) Otrkārt, aiz *pa* seko ak. un instr. kopējā forma tâpat kâ ak. aiz lei. *põ* un sl. *po*, skat. Miklošiča (Miklosich) Vergl. Gr. IV 430, ja tas nostājas priekš nosaukumiem, kas apzīmē telpu (vai lokāli iedomātus jēdzienus), pa kuŗas virsu vai caur ko resp. virs kā kas kustas, izplatās vai notiek, piem., *pa pasauli staigâdams* BW 20, 2; *tęk pa ceļu* 3008; *es biju pa radiem* (Smiltenē u. c.); *pa lietu braukt* (Valmierā u. c.); *viņa strâdâ pa Rīgu* (Bīlensteina LSpr. II 297). Dažkārt arī ar datīvu (kâ arī sl. *po*), piem., *īmu pa ćeļam* Mag. XIV 2, 180; *pa miegam* (jeb *miegu*) *runât* Лат. предл. I 142.

Līdzīgi arī laika nozīmē, piem., *pa svètdienu nebûs strâdât, divireiz pa gadu, pa tam brìdim puisis nâk un saka* u. c. Лат. предл. I 143.

Tâ kâ līdzīgi pa daļai lieto arī *par* 552. §, ko arī sakropļo par *pa* (skat. 82. § b), tad var dažkārt šaubīties, vai *pa* nav jāsaprot kâ *par*.

c) *vien-pa-desmit, div-pa-desmit* utt. (skat. 333. §) un *parît* rāda, ka *pa* senāk nozīmēja arī „pēc, aiz“ (sal. sl. *po* „pēc“ ar lokātīvu un lei. *põ* „pēc“ ar ģenitīvu vai datīvu, skat. Лат. предл. I 143 sk.). Tâ (ar ģenitīvu) vēl Kuršu kāpu latviešu izloksnēs, piem., *pa kalna* „post montem“ BB XXVIII 261; un (ar datīvu) dažkārt arī citur, piem., *pa labam brìdim* Apskatā I 165 (sal. lei. *po mažai valandai* Daukšas Post. 211, 17 un Spechtam 60 un 123); *pa gadam* (var.: *par gadu*) BW 269, 2 (I sēj., 816. lpp.).

d) *pa* ar ģenitīvu (pavisam reti), datīvu (parasti) vai (retāk) ar akuzātīva un instrumentāļa kopējo formu nozīmē arī „pēc = saskaņā ar, atbilstoši“, tâpat kâ lei. *põ* ar ģenitīvu, datīvu vai akuzātīvu (skat. Лат. предл. I 144 skk.), pr. pō un

sl. *po* (ar datīvu; skat. Miklošiča Vergl. Gr. IV, 628 skk.), piem., *pa pràta* (vai jāsaprot kâ saliktenis? skat. Лат. предл. I 144[3]) *līgavu mękl̨dams* Ltd. 4498 (sal. lei. *po širdies bernēlis* Lesk.-Brugm. 49); *pa pràtam* RKr. V 101 un BW 11374 (sal. lei. pa schirdij Lit. Mitt. V 240); *pa ruokai*[289]) *zuobentiņš* BW 11374; *styrna bij pa šāevienam* un *pa juokam teikt* FBR VI 115; *pa draugam* un *pa eistam* (= *īsti*) XII 99; *pa puišam es dziedāju* BW 346; *pa tam mańi paźeiśi* Zb. XVIII 433; *pa kārtai; pa vējam* (lei. *pavējui*) *es dziedāju* BW 508; *nav pa pràtu līgaviņa* Mag. VIII, Nr. 1305; *pazynu... pa gradzynu* Zb. XVIII 406. Te pieskaitāmi arī tādi teicieni kâ *pa latviskam* jeb *pa latviskis* (skat. 477. § a) *runât* u. c. — Lizumā dzird arī tādus teicienus kâ *viņi iet pa mûsu pusei* (= mums palīdz) blakus teicienam ar tīru vietas nozīmi *pa uotru pusi iet.*

Dažkārt šim *pa* ir kauzāla nokrāsa (tâpat kâ sl. *po*), piem., *galdam stûri nuositîšu pa māsiņas žę̄labām* Treilanda Hap. n., № 570.

e) Beidzot *pa* ir lietojams ar distribūtīvu nozīmi (tâpat kâ lei. *pō* un sl. *po*), pa lielākai daļai ar datīvu (kâ arī sl. *po* un lei. *pō* retumis vecos tekstos), retāk ar akuzātīvu (kâ lei. *pō* un arī sl. *po*, skat. Miklošiča Vergl. Gr. IV 430 skk.), piem., *paņęm* (praes. hist.) *nuo katras bl̨uodas pa kumuosam* LP I 106; *pa vienu*, „по одному“ Heselberga Lett. Sprachlehre 325. §.

547. §. Ļoti bieži gadās *pa-* nōmināl̨os salikteņos. Daudzi no tiem radušies no prepozicijas *pa* savienojuma ar atkarīgo locījuma formu, piem., *pagulte*[290]), *pasaule* jeb *pasaulis* = lei. *pasáulis;* viensk. lok. *pavārtē* BW 13245, 3 (lei. *pavartė*), *pasile* 2310 (sal. lei. *pagirỹs*) u. c.

[289]) Sal. lei. *parunkai* u. c. Būgam KSn. 53.

[290]) Tai vietā *gulcapuž*[*a*] Alojā FBR XIX 84; līdzīgi *tiltapaž*[*a*] parastās *patiltes* vietā Limbažu (FBR IV 90), Liepupes (VIII 69) un Lādes (XI 72) lībiskajās izloksnēs.

Nozīme „apakš“ bija priedēklim *pa-* sākumā arī tādos salikteņos, kas apzīmē kādu surrogātu tam, ko izteic nesaliktais substantīvs, un kuŗos *pa-* ir atribūts, piem., *pamāte* (lei. *pāmotė*), *paburvis* LP VII 1, 657, *pakurts* U, *pakalns* (: *kalns*), *pasvētdiena* U un RKr. XVII 137; *palaunadze* U „azaids priekš *launaga* (pusdienu mielasts)“; *pavasaris* (lei. *pavãsaris*) : *vasara;* sal. kr. под мрамор „marmora veidā“. Šis pats *pa-* adjektīvu priekšā nozīmi deminuē, piem., *pavâjš* BW 2174, *pasarkans* 2775 var., *pasauss* LP I 63, *pakrieviski* (= sliktā krievu valodā) *runāt* FBR VIII 73 u. c., sal. lei. *pãilgas* „garens“ u. c.

548. §. a) Kâ verbu priedēklim *pa-*, pirmkārt, (tâpat kâ lei. *pa-)* ir nozīme „apakš“, piem., *tilta apakšā . . . ir parakts šķirsts* LP VII 1, 88; *puths palaidâs apakš ratiem* 747.

b) Tādu nozīmi, kāda ir gr. ἀπό un kas īpaši paglābusies lei. priedēklī *pa-* un sl. *po-* (skat. Лат. предл. II 73 sk.), rāda arī vēl la. *pa-* savienojumos *padzina mani* LP I 39; *dievs paņēme* Mag. XIII 1, 5; *viņi pamuka* LP VII 1, 652.

c) La. *pa-* (un lei. *pa-)* apzīmē arī varēšanu, piem., *sâka zirgus skubinât, bet zirgi nepavilka* LP VI 403; *pavęlk trîsdesmit vīrus ragûs* LP I 55 u. c., sal. bez Лат. предл. II 74 sk. vēl KZ XLIV 46 sk. Teikuma *zirgi nepavilka* vietā bieži saka arī *zirgi nevarēja pavilkt.*

d) Gluži izolēta latviešu valodā ir *pa-* nozīme verbā *panākt* (blakus *nākt),* piem., *ne'viens mani nepanāks* BW 2333, 4, sal. lei. *panókti, pavýti, pasèkti* u. c. Uļjanova Знач. II 41 sk.

e) Ļoti bieži la. *pa-* (tâpat kâ lei. *pa-* un sl. *po-)* piešķiŗ saliktenim deminutīva nozīmi, piem., *aiziet* (praes. hist.) . . . *pamedît* LP I 46; *vêl ûdenim jàpasilst* 142; *paberzē manu . . . ragu!* 140; *bedrē . . . grędzęns paspîdēja* 85.

f) Ļoti bieži la. *pa-* (tâpat kâ lei. *pa-* un sl. *po-)* tikai perfektīvē, piem., *ņemt gribēju, nepaņêmu . . . līgaviņu* BW 6211, 2; *zuda, zuda, — līdz pazuda* Treilanda Мат. IV 177; *pataisît*

u. c. Te sākumā piederēja arī verbi *pazīt, patikt, palīdzêt* u. c., kam tagad tomēr ir arī nesaliktu verbu raksturs, jo atbilstošais nesaliktais verbs tagad vai nu ļoti reti sastopams, vai nemaz nav lietojams, sal. 489. §.

549. §. Dažos savienojumos *pa (pa-)* sekojoša *r* priekšā disimilējies no pirmbaltu **pra* (kam atbilst lei. *pra-*, pr. *pra, pra-*, sl. *pro*, go. *fra* u. c.); tâ, piem., *iziet pa durīm* (lei. *prõ durìs), pa vārtiem* (lei. *prõ vartùs); glūn pa škyrbu* FBR IX 156 (lei. *prõ skylę)* u. c. un tad pēc tāda parauga arī *skatīties pa luogu* (lei. *prõ lángą).* Un ar *pa-*<*pra-* : *p[r]aredzêt, p[r]acirst* EH = lei. *prakiřsti, p[r]adzerît* ME = lei. *pragérti* (un pēc tāda parauga laikam arī *paspēlêt,* sal. kr. *проиграть);* arī *pajât gaŗām* no **prajât* (= lei. *prajóti) gaŗām?*

Senais *pra-*, šķiet, paglābies divdabī prayemes (lasi: *prajēmies)* „sich vorgenommen habend" Geceļa psalmu tulkojumā 39, 2. Turpretim tāmn. *pra-* formās *pramišķi* Dundangā FBR V 127 un *pramīš* Īvandē VI 56 (skat. arī VII 29, 39 un 42) „pārmîšu" varbūt ir radies ar metatezi un *ā* saīsinājumu proklizē no *pār-*, ja sākumā tur uzsvērta bija otra zilbe.

pakaļ

Sal. Лат. предл. I 181 sk.

550. §. *pakaļ* laikam ir adverba nozīmē lietotā viensk. lokātīva *pakaļā* (nōm. *pakaļa,* lei. *pakalà)* saīsinājums. To vispirms lieto kâ adverbu, piem., *dzenies pakaļ vainagam!* Sprogim 6 vai *man pakaļ dzīdamies* BW 5411; skat. arī BB XIV 118.

Aiz prepozicijas *pakaļ* seko ģen. (arī ak., kâ aizrāda Adolfi 242, Heselbergs 313. § un Ulmanis), un tā nozīmē vispirms „aiz", piem., *pakaļ kruoga* BW 6612; arī laika nozīmē, piem., *pakaļ svęku* (Cempos); skat. arī FBR XI 79.

Arī — „pēc (finālā nozīmē)", piem., *peldu pakaļ vainaciņa* (Tadaiķos); *pakaļ brāļa* (var.: *brāļam pakaļ* ar *pakaļ* adverba

nozīmē) *dzīdamies* BW 3647, 2 var.; *aizbraucu tā akmeņa pakaļ* (Birzgalē); *jàiet guovu pakaļ* Blīdienē FBR XVI 101.

par, pār

Sal. Лат. предл. I 150—166 un II 80—85 un 140 sk.

551. §. Daudzās izloksnēs (Lazdonā u. c. FBR IX 156, Lizumā, Drustos, Raunā, Valmierā, Baldonē u. c.) kâ prepozicija ir pazīstama tikai forma *par*, no kam dažkārt, skat. 82. § b, arī *pa*. Izloksnēs (Ogrē, Brocēnos M u. c.), it sevišķi ar vietas nozīmi, *par* vietā vai blakus *par* ir arī *pār* (no *pār* laikam arī austr. *por* Preiļos un Kosovska Gram. 14); Adolfi 241 skk., Stenders 128 un tagadējā rakstu valoda šķiŗ *par* „für, von" no *pār* „(hin) über". 16. gadsimteņa tekstos, šķiet, lietots tikai *pār* (ar jebkuŗu nozīmi), skat. Augstkalna rakstu Fil. mat. 52. Priedēklim lielākajā izlokšņu daļā ir forma *pār-* un pie tam visur, kur *-ar̃-* līdzskaņu priekšā, skat. 64. §, pārvērties par *-ār-;* dažās tāmnieku izloksnēs (tâ, piem., Ancē un Popē), kur salikteņos vēl tagad bieži ir uzsvērta otra daļa (skat. 12. § un Лат. предл. I 151 sk.), *pār-* ir proklizē saīsināts par *par-*. Un dažās zemgaliskās un kursiskās izloksnēs (Pūrē FBR XIV 47, Saldū, Skrundā, Zemītē u. c.) *pār-*, kâ rāda 103. § a, aizstāts ar *pā-*, piem., *pāvilkt*, pēc kam šo *pā-* lieto arī patskaņu priekšā (piem., *pāiet*). *pār* vietā *pā-* sastopams arī dažās kaimiņizloksnēs (Mežamuižā XII 14, Jaunpilī, Lestenē, Remtē, Lielezerē, Vecaucē u. c.), kur mantotajā skaņu grupā *-ar̃-* līdzskaņu priekšā *-a-* vispār nav pagarināts. Nīcā, Bārtā, Krūtē, Kalētos, Priekulē, Gramzdā un Tadaiķos, kur līdzskaņu priekšā *-ar̃-* nav pārvērties par *-ār-*, sastop priedēkli *par-* (ar īsu *a* un dažās izloksnēs ar mainīgu svarabhaktipatskani aiz *r* līdzskaņu priekšā), pie tam visnotaļ līdzskaņu priekšā; Gramzdā A. Ābele IX 107 patskaņu priekšā dzirdējusi *pār-*, līdzīgi arī K. Pētersons (kâ viņš man ziņojis) — Nīcā, tâtad, piem., inf. *pāriet* blakus pag. *par̃gāju*.

La. *par, pār-* resp. *paŕ-* = lei. dial. *paŕ, pár-* (piemērus skat. Лат. предл. I 153 sk. un Gerullis-Stang 58; sal. arī Jablonska Raštai IV 81), pie kam lei. *paŕ* šķiet vairāk izplatīts nekâ *pár-* (dažās izloksnēs dzird *paŕ* blakus *pér-*). Citādi lei. valodā, kâ zināms, la. *par, pār-* vietā ir ar tiem šķietami alternējošas formas *peŕ*[291]), *pér-* (blakus arī *pĕr-* vārdā *pĕreiti* „pāriet" Dusetās, ko min Būga Aist. St. 121 un *pĕrsopėjo* u. c. Tiž. III 448) = pr. *per, per-*, pirmsl. **per, *per-*, go. fair-, lat. *per* u. c., skat. bez Лат. предл. I 155 vēl Brugmaņa Grdr. II² 2, 865 skk. Šie lei. un la. valodas dotumi ir laikam skaidrojami tâ, ka par pirmbaltu formu jāiedomājas *par : per* ar akūtētu *r*, no kam patskaņu priekšā varēja rasties *pār : pēr* ar akūtētu *ā* resp. *ē*, sal. la. dial. *mân* no *maî* jeb *mûn* no *muî* u. c. 65. § c; *pār (pēr)* ir vieglāk izrunājams kâ *paŕ (peŕ)!* Lei. *peŕ* (blakus *pér-*) radies laikam no **peŕ* ar akūtētu *r*. La. valodā, kur, piem., blakus adv. *caūri* ir no tā radusies prepozicija *caūr*, šķiet, pēc formu *caur : cauri* parauga arī blakus prepozicijai *pār* ir radies adverbs *pāri*. Šo *pāri* un *pār* ietekmē (patskaņu priekšā) Jaunpilī, Lestenē u. c. *pār-* (no kam vēlāk *pā-*) varētu būt ieviesies arī līdzskaņu priekšā, ja vien šās izloksnes šai ziņā nav ietekmējis rakstu valodas *pār-*.

Par *păr-*, kas atšķiŗas no *pār-*, skat. 555. §.

552. §. Tâ kâ saskaņā ar 82. § b *par* vietā saka arī *pa*, bet *pa* (skat. 546. §) lietošana zināmos gadījumos tuvu saskaŗas ar *par* lietošanu, tad dažreiz var šaubīties, vai *pa* jāsaprot kâ *par* vai kâ vecs *pa*, un šās svārstīšanās dēļ starp *par* un *pa*[*r*], šķiet, dažreiz arī *par* ir veca *pa* vietā.

a) Ai. prepozicijas *par* (par nozīmi sal. gr. ὑπέρ Vakernāgeļa Synt. I 235) normāli seko akuzātīva un instrumentāļa

[291]) *per* (*par* vietā) ir sastopams divreiz arī kādā vecla. zvēresta formulā Arnta „Liefländische Chronik" II 32, bet tai ir arī skaidri redzamas kļūdas.

kopējā forma (kâ ak. aiz lei. dial. *paŕ*), un tai vispirms ir vietas nozīme „pāri", piem., *atnācu pār jūriņu* BW 20, 3; *tilts par upi jātaisa* (Bauskā u. c.); *pāri par tiltu iet* (Iecavā u. c.); *ne par* (var.: *pār) sętu nepārkâpu* BW 10553, 1; *pāri purvu tiltu grīdu* Sproģim 83. Jāmin arī saliktenis *vispār*, piem., *izsējis zęltu vispār dārzu* LP III 31.

Arī ar nozīmi „viņpus" (reti), piem., *pār upīti ... alkšņi* BW 11376.

b) Dažreiz arī *(virs* vietā 582. §) ar nozīmi „augšpus, augstāk par" un it kâ arī ar ģenitīvu, piem., *lidinājâs pār jumta* U (s. v. *pāri)*. Ja ģen. tiešām tâ gadās, tad laikam to būs ietekmējis ģenitīvs aiz *virs* vai aiz *ap(akš)* resp. *zem*. Citur ir ar tādu nozīmi pazīstama tikai akuzātīva un instrumentāļa kopējā forma, piem., *par Malluo mežu lîst liets* (no Lizuma).

Arī blakus komparātīviem u. c. (ar akuzātīva un instrumentāļa kopējo formu), piem., *mana laime pa[r] visām meitiņām* Mag. VIII, Nr. 1002 (sal. lei. *nėra mėsos par* [= *geresnės už*] *kiaulieną* Viltis 1908. g., Nr. 80); *skaista auga bārenīte par*[292]) (var.: *aiz) visām meitiņām* BW 4506; *nauda stiprâka par*[292]) *taisnību* Treilanda Мат., 829. sakāmv.

c) Laika nozīmē dažādās niansēs: 1) *par nakti bagâta, par dienu nabaga* RKr. VII, 545. mīkla u. c.; 2) *kad ņemsi sievu? rudeni, par* (var.: *pa) miežu laiku* BW 2546 (sal. lei. *par mėšlų talką gimė* u. c. Viltis 1908. g., Nr. 80) u. c.; 3) *vai audękla nenuoaudu par trijiem gadiņiem?* BW 6912; *par nedēļu sieku mala* 4732, 1 var.; 4) *par gadiņu, pāri uotru, ... sērsti nāce* Sproģim 29 u. c.

d) Vēl *par* ar lat. *dē* nozīmi sastop aiz dažādiem „verba sentiendi" un „dicendi" un afekta apzīmējumiem, piem., *dziedi ... par jauniem!* BW 22; *par druviņu duomâdama* RKr. V 161;

[292]) Sal. ar to lei. *nėra slaunesnio per mano brolalį* Tautos. d. V, 13. lpp. un sl. *nad* blakus komparātīviem (E. Frenkelim Baltoslavica 23).

es par bẽdu nebẽdāju BW 107; *brīnījâs par tuo lielu vęzumiņu* 2460, 1; *dusmuoties par; priecâties par* u. c.

e) Dažreiz *par* nozīmē to, ko kr. „что касается", piem., *par mani* (lat. *per mē licet) tu vari iet* (Sabilē u. c.); *par tuo tẽvu* (var.: *tẽva dẽļ*) ... *bez vārdiņa es uzaugtu* BW 1345, 2; citi piemēri no Lazdonas u. c. FBR IX 156.

f) *par* = kr. „вместо" sastopams teicienos *par mani parunât* Sproģim 191; *par* tiewim *vysu* darieju Zb. XVIII 434 u. c.

g) Ļoti bieži *par* ar akuzātīva un instrumentāļa kopējo formu aizstāj predikātīvo instrumentāli, piem., *tu byuśi par* kieniniu Zb. XVIII 448 (sal. lei. buk *tò mums par* karalò! Geitlera Lit. St. 19); *par meitiņu viegla dzîve* BW 5260; *nuošāvuši* (proti, *meitas*) *par vārnām* 12868, 2; *raganas dvēsele skrienuot par lapseni* LP VII 1, 541 u. c.; sal. vēl lei. *mano visi darbai par nieką*(„παρ' οὐδέν") Viltis 1908. g., Nr. 80; *jis bùvo tenai per berną.*

h) Visām izloksnēm kopējs liekas arī savienojums *kas par*, visvairāk ar akuzātīva un instrumentāļa kopējo formu, piem., *kas par vīru, nedzeŗ alus* BW 775 u. c. (sal. lei. *kas tas par kalbą* Lit. Mitt. I 65); retāk ar nominātīvu, piem., *kas tys ir par bŕeinums?* Zb. XVIII 241 (sal. lei. *kàs taĩ peř žmogùs?* Kuršaiša Gr. 1468. §). Varbūt (bet ne katrā ziņā) — ģermānisms vai slavisms, sal. Лат. предл. I 163 sk.

i) *par* nozīmē arī kr. „за" izteicienos, kas izsaka atmaksu, cenu u. c., piem., *paldies saku pa*[*r*] *tuo lindraciņu* (Embūtē); *pats par savu naudu dzeŗu* Sproģim 20; *pārdevu ... par piecu mārku* BW 2219 u. c.

k) Arī kauzālā nozīmē, piem., *strazdiņš jēma dzeņa meitu par* (var.: *dẽļ* ar ģenitīvu) *raibuo kažuociņu* BW 2535 var.; *par tuo pliķi es tevi pie tiesas vedîšu* (Valmierā u. c.) u. c.

l) Varbūt no predikātīvā *par* (skat. šā § g nodalījumā) ir radusies (tâpat kâ lei. *peř* un pr. *per)* vācu (adverbiālajam) *zu* atbilstošā *par* lietošana adjektīvu un adverbu priekšā, piem.,

man par mazu (Bēnē u. c.); *par liẽls* (nōm.) Bīlensteina LSpr. II 303 (līdzīgi Susējā FBR VII 145 un Gramzdā IX 107); sal. lei. *par mažas* (Viltis 1908. g., № 80); *par agri* (Vecumniekos u. c.) u. c.

553. §. Adverba nozīmē ir *pār-* salikteņos *pārdruošs, pārgudrs,* sal. lei. dial. *perdidelis* „ļoti liels" Rīgišķu Jōna Liet. k. gram.[2], 233. § b, sensl. *prěbogatъ* u. c., lat. *permagnus* u. c.

No prepozicijas savienojuma ar atkarīgo locījumu ir radušies salikteņi *pārgalvis* (lei. *pergalvis* „stūrgalvis"; sal. savienojumu *par galvu laîst,* t. i., „neievērot"); *nuo pārjūŗas* LP VII 1, 503 u. c.

Daži *par* savienojumi ar locījuma formu ir sastinguši par adverbiem, pie kam vārda akcents ir uz *pār-*, piem., *pārdienām* jeb *pārdienas* U „alternis diebus", *pārrîtu* BW 8128, *pārkrustis* LP VII 1, 74 u. c.

554. §. a) Atbilstošais verbu priedēklis baltu valodās nozīmēja varbūt vispirms to, ko v. „hindurch-"; sal. lei. *peř miestą pérvažiuoti.* No „durch-" tieši izveidojas nozīme „zer-, entzwei-" (sal. J. Šmita Zur Gesch. d. indog. Vokal. II 107), kāda vēl ir arī latviešu valodā, piem., *pārspiež* (praes. hist.) *zaltim galvu* LP I 129; *virve pārkuosta* 7; *uola jāpārcẽŗt* 25 u. c.

b) *pār-* nozīmē „pāri" teicienos *pārlēca . . . pār ceļu* LP I 26; *ceļu pārtecēja* Sproģim 136; *pārvęlkâs* (praes. hist.) *ir tiem pāri* LP I 141 u. c.

c) Vēl *pār-* nozīmē „pārmērīgi", piem., *pārkurinât* U; *pārjât zirgu* U; *ęsmu drusku pārêdies* LP I 10; *kas ātri skrej, tas pārskrejâs* Treilanda Mat. II 1114.

d) Citi salikteņi ar *pār-* apzīmē pārspēšanu, piem., *pārtecēt* (= tecēšanā pārspēt) ar akuzātīvu U; *lakstîgalu pārdziedāju* BW 409; *pāraugs tevi zaļa zâle* Sproģim 31 u. c.

e) Tādu teicienu kâ *krusa pāriet* (praes. hist.) LP I 7 var vēl piesaistīt grupai šā § b nodalījumā. Pēc tāda parauga (vai

pieslienoties šā § c nodalījumā minētajiem piemēriem?) varēja rasties tādi salikteņi kâ *pārziedēja* BW 2779.

f) Daži salikteņi ar *pār-* apzīmē pārmaiņu subjekta vai objekta stāvoklī, piem., *par vilkaci pārvęrtusês* LP I 6; *pārģērbjas* (praes. hist.) *par . . . vecenēm* 67; *pārrunāt; pārgruozīt; pārkristît* u. c.

g) Darbības atkārtojumu apzīmē tādi salikteņi kâ *pārmalt* U; *pārsvilinât, naudu pārmēruot* LP I 88 u. c.

h) Pārskatīšanos darbībā apzīmē *pār-* salikteņos *pārskatîties* (piem., LP I 46), *pārskaitīties* U, *pārrakstîties* U; *pārprast* u. c.

i) Vēl *pār-* nozīmē, ka darbība attiecas uz visu objektu, piem., *nakti pārgulêt* Treilanda Hap. n., № 472; *pārrunāt* (= *runât par*); *pārprasît* U; *pārmeklêt* U; *tuo nejauki pārrāja* LP 143 u. c.

k) Dažos gadījumos verbu priedēkļa nozīmi nosaka prepozicijas nozīme, piem., *pārstā(vê)t* „aizstāvēt" U (sal. *par mums nabagiems kaŗu tur* Und. Ps. 54, 28); *pārkūlējs* (kas otra vietā kuļ) U; sal. varbūt *pārdienām* 553. §.

555. §. Leišu izloksnēs ir prepozicija *par* „bei, zu" (piemērus skat. Лат. предл. I 154 un II 80; piem., *buvaũ par jĩ* „es biju pie viņa", *aik par manì!* „nāc pie manis!"), ko var salīdzināt apmēram ar slv. *far* „pie" (piemērus sniedz van Heltens PBrB XXVIII 554). Šai prepozicijai, šķiet, atbilst verbālprefikss lei. *par-*, *paĩ-* un la. *pàr-* > *pâr-*[2] „heim-" (kā vietā ir *pâ-*[2] Lestenē, Piltenē u. c., sal. *pā-* 551. §). Tâ, piem., Iecavā, Sabilē, Snēpelē, Zlēkās u. c. *pârnęsu*[2] (= lei. *paĩnešu*) „trage heim" šķiŗ no *pārnęsu* „trage hinüber". No Nīcas, kur *ar* konsonantu priekšā nav pārvērties par *ār*, ir minēta Etn. II 48 tag. viensk. 2. pers. forma *parej* „gehst heim"; bet *pâriet*[2] blakus *parnākt* Gramzdā un (skat. FBR IX 95) Kalētos (ar *ā* laikam *pār-* ietekmē 551. §). Valmierā u. c., kur *pàr-* „heim-"

ir aizstāts ar *at-*, sastop *pãr-* vēl salikumā *pàrduôt* (= lei. *parduóti;* pag. 3. pers. *paŕdavė*)> *pârduot*[2] Iecavā u. c.; turpretim Skrundā FBR XIII 104, Sabilē u. c. tai vietā *pārduot* (sal. pr. perdauns „verkauft")> *pāduot* Saldū Fil. mat. 79. Un Limbažos FBR IV 95 un Sabilē V 105 ir arī *pār-* „heim-" (piem., *pārdzīt)*> *pā-* Īvandē VI 58 un Skrundā XIII 106; un otrādi — no Gramzdas IX 95 ir minēts teikums *pâriẽt*[2] (taču laikam = kr. „перейти") *pāri par upi.* — Citus piemērus ar la. *pār-* un lei. *par-* „heim-" skat. Лат. предл. II 80 sk.

pêc

Sal. Лат. предл. I 175—180.

556. §. *pêc* (arī vēl kâ adverbs) radies, kâ paticami domā Mūlenbachs DJ III 87 skk., no adverba *pēdis* (piem., RKr. XVI 123); bet *pēdis* ir daudzsk. instr. no substantīva *pẽds* (piem., BW 4617); sal. gr. dial. πεδά u. c. No *pêc* proklitiski ir radies *pec* (Lādē, Kazdangā u. c.)> latg. *pec* Bērzpilī u. c. (Kārsavā autors dzirdējis *pedz juo);* Kuršu kāpu izlokšņu *pic* Becenbergera Spr. d. pr. L. 106 ir radies, kontāminējoties formām *pêc* un *pi (pie),* kas lietāšanā saskaŗas. Neskaidrs ir latg. *ṕed* Zvirgzdinē FBR X 33 un 37.

557. §. Prepoziciju *pêc* (arī aiz locījuma) lieto palaikam ar ģenitīvu, un tā vispirms nozīmē „aiz", piem., augšz. *pęc kôlna bus u'pę* Lazdonā FBR IX 156; *aizmęt'ę durs* piec *vęćiś* Zb. XVIII 239.

Sevišķi laika nozīmē, piem., piec kozu Zb. XVIII 237; *pêc Jāņu* (Cēsīs, Kūdumā, Bēnē, Udzē u. c.); *pêc svẹ̀ku* (Valmierā).

Secības apzīmēšanai: *pêc tẽva es māti nuo visiem vairâk mīlēju* (Rozenbergeram Mag. IX 2, 319).

Arī ar finālu nozīmi ir *pêc,* piem., *es atnācu pêc mãsiņas* Sproģim 286; *mań...* piec *jiusu pakaļ* jôstajgoj Zb. XVIII 260.

Kuršu kāpu izloksnēs to lieto arī (ģermānisms?) tâpat kâ v. *nach*, atbildot uz jautājumu „kurp?“; piem., *gã pēc* (jeb *pic*) *Kursu zemes* (no Nidas); *iešu pic māju* Becenbergera Spr. d. pr. L. 10, 25; *pic tevis* turpat 106.

Daudzās izloksnēs (*aiz* vai *pie* vietā) arī blakus verbiem, kas apzīmē tveršanu, grābšanu, vešanu u. c.; piem., *ved tuo cilvęku šurp matu pêc!* (U s. v. *pêc*, no Rūjienas); *es viņ saķêr*^{2} *pêc*^{2} *ruok* u. c. Etn. III no Viļķenes; *saņemt zušam pēc ast*[*i*] u. c. Alojā FBR XIX 70; līdzīgi Limbažos IV 92, Sarkanmuižā VIII 130, Lādē XI 79, Vainižos XIV 96.

Arī blakus tādiem verbiem kâ „raudāt, raizēties, jautāt“ u. c.; piem., *pec māsiņas raud* (Kazdangā); *es peic* (no *pêc* saskaņā ar 58. §) *lin nebẽdẹi* BW 7426; *pêc vęcu laiku* (daudzsk. ģen.) *prasa* (Kalētos) u. c.

Arī kauzālā nozīmē, piem., *ne pêc tevis* (var.: *tevis dẽļ*) *es dziedāju* BW 505; *gaŗa laika pêc* LP VII 1, 201; *es nekâptu kumeļã pêc bajāra meitiņām* Sproģim 255. Par dial. *manu* (*manis* vietā) *pêc* skat. 526.§ b. Šis savienojums *manis pêc* ir arī ar koncesīvu nozīmi; sal. arī *dārguma pêc* (jeb *pêc dārguma*) *tuo varẽtu gan pirkt* U; *tur bi labak pēc darbim* Alojā FBR XIX 90.

Arī ar nozīmi „saskaņā ar, atbilstoši“; piem., *pêc pràtiņa* BW 11883 var. vai *pêc* (var.: *pa*) *pràtiņam* 7170 var., RKr. XVI 81 u. c. (dat. te acīm redzot tā datīva ietekmē, kas aiz *pa*), vai arī *prāt pēc* Alojā FBR XIX 90 un (ar arī citur dažkārt sastopamo akuzātīva un instrumentāļa kopējo formu; citus piemērus skat. Лат. предл. I 176 skk.) *pēc pràtu* BW 6802; *pēc leitīšu es dziedāju* 353; *pēc sievinas gâlu pinu* 10650; *viņč i*[*r*] *pęc tāva* Lazdonā FBR IX 157; *vienam bûšu ... pêc Laimītes likumiem* BW 1946 var.

pie, -p, prie-

Sal. Лат. предл. I 167—175 un 181—184 un II 86—91 un 141, Brug-

maņa Grdr. II² 2, 838 skk. un 880 skk., Frenkeļa rakstus IF L 99, Balticoslav. II 83 sk. un Präpos. 18 skk.

558. §. Leišu valodā ļoti izplatītā postpozicija *-pi*>*-p* (piemērus skat. bez Лат. предл. I, 168 un Arumā Unters. 90 skk. vēl Viltis 1908. g. 125. nr-ā) ir latviešu valodā vēl paglābusies adverbiāli lietātās formās: *kuŗp, tuŗp* (sal. *kuę̃rp* un *tuę̃rp* Ugālē FBR VII 29), *šuŗp* (arī *šuŗpu* pēc *nuôstu* u. c. parauga, skat. 479. §), *visurp* Psalmen² 69b, **savurp* (sal. par to FBR XIV 18) resp. saskaņā ar 65. § **savūrp* jeb **savuorp*, no kam ar metatezi *savrup* U resp. *savrūp* (Zubatijam IFA XXII 59) jeb *savruop* BB XVII 274; *mājup* Zubatijam l. c.; *augšup* vai *augšuop* ; *vīruop iet* „выходить замуж"; *vienuop un uotruop* (Dunalkā) vai *vienup un uotrup* (Bīlenstеinam LSpr. II 282); *paliek kājup, kājuop celties* u. c. Лат. предл. I 168 un P. Šmitam RKr. XIV 25 sk. *kāju-* resp. (vecāks) *kājuo-* ir laikam (leišu valodā *-pi* priekšā ļoti parastais) daudzsk. ģen.; *augšuo-* resp. *augšu-*, *vīruo-* u. c. paši par sevi varētu būt viensk. ak., bet (par ko Zubatijs l. c.) *augšuop* resp. *augšup* u. c. var būt saprotami arī kâ jaunināj umi pēc *kājuop* resp. *kājup* parauga, kâ arī *mutup* (: nōm. *mute*) *gulêt* Etn. IV 147 droši vien ir ar analoģiski darinātu *-up;* līdzīgi laikam arī *zemjup* pēc sinonimā *lejup* parauga, sal. Zommera Balt. 89¹. Citi piemēri Adolfi gramatikā 221 sk.

559. §. *pìe* la. valodā tagad lieto kâ prepoziciju un priedēkli: no tā izloksnēs (piem., Sarkanmuižā FBR VIII 116; citus piemērus skat. Лат. предл. I 167) proklizē rodas *pe*. Tāmnieku izloksnēs (tâ Sarkanmuižā un Zūrās FBR VIII 110, Vārvē 134, Piltenē XX 56) *pe* (senāk laikam proklizē) sastopams arī kâ verbālprefikss (sal. ar *piẽdrabs* Sarkanmuižā VIII 130 un *piedārbs* Piltenē XX 37); XX 37 (no Piltenes) un XIII 80 (no Rojas) tā vietā rakstīts *pę̃-*. Blakus *pìe*>*pe* vecos tekstos ir py (ar nenosakāmu i kvantitāti) vai (IMM 1938. g. I 555 un

Rēhehūzenam Mag. XX 2, 30) pie = *pī*; tagad *pi* sastopams daudzās tāmnieku (Piltenē, Zlēkās, Zūrās, Sārnatē u. c., skat. Лат. предл. I 167) un ļoti daudzās austr. izloksnēs, piem., Alūksnē, Apukalnā, Jaungulbenē, Lubānā, Baltinavā, Viļakā, Bērzpilī, Kārsavā, Krāslavā, Preiļos, Vārkavā, Līksnā, Kaunatā, Andrupinē, Dagdā, Ludzā, Dignājā, Biržos, Neretā, Susējā u. c. Šis *pi* var arī (austrumizloksnēs no *pī* < *pie*) būt saīsināts no *pie* (sal. lei. *pri* blakus *priẽ*), par ko liecina tas, ka šās prepozicijas sastopamas tādās izloksnēs, kur arī citas prepozicijas ir saīsinātas. Popē un Sārnatē, kâ teikts FBR VIII 110, ir arī verbālprefikss *pi-*. La. *pìe* lietāšanas ziņā atbilst lei. *priẽ* (no kam proklizē *prė* un varbūt arī *pry* jeb *pri*, sal. Лат. предл. I 181 sk.) = pr. *prēi* un sl. *pri*. Forma *prie-* (= lei. *prie-* nōmināļos salikteņos un vecos tekstos un izloksnēs arī verbāļos salikteņos, skat. piemērus Лат. предл. I 182 sk. un Jaunim LtT I 556, no kam varbūt — neuzsvērtā pozicijā — *pri-*; par *pry-* skat. Лат. предл. I 183 sk.) la. valodā ir vairs tikai neskaidros nōmināļos salikteņos: *prieds* (= serbu *prîd*) jeb daudzsk. *priedi* (= lei. *priēdai*), *prieži* Etn. IV 166, *priedes* BW 14448, *priedas*, *priedus* resp. *priedavas* (no Lielezeres ap 1820. g., skat. Dzimtenes Vēstneša 1912. g. 260. nr-ā) „piedevas"; *prìevîts* (daudzsk. *prìevîti*) Kauguros un RKr. XV 90, *prievīte* jeb *prievītis* Bīlensteina LSpr. 556. §, *prieviets* (kâ o-celms Valmierā, Gaviezē, BW 7575, 3; viensk. ak. *prievieti* LP I 141); *prieguliņa* Tdz. 51635, 2 (no Rucavas), deminutīvs no **prieguļa* = *piēguļa*; *Priebalga* (rakstīts: Prebalge) divos 13. gadsimteņa senrakstos Bīlensteina Grenzen 416 un 457 tagadējās *Pìebalgas* vietā (Pebalche jau kādā 14. gadsimteņa senrakstā Bīlensteinam l. c. 444); *Prieaug-pļava* Popē; *Priẽkuļi* (blakus *Preikuŗi*, skat. FBR VI 7). Vēl būtu jāmin arī neskaidrais verbs prœglabbot „asservare" (jālasa ar *prie-*?) Elgera Dictionarium 488. lp.

Liekas tâtad, ka *pìe* la. valodā pamazām ir izskaudis senāku

prie. Laikam ir jādomā ar Zubatiju Sborn. fil. II 94 skk., ka **prie* ir sākumā disimilējoties pārvērties par *pie* tādu vārdu priekšā, kuŗos bija *r*, sal. *pa* no **pra* 549. § un *pet* blakus *pret* 564. §. Sevišķi viegli tā radušos *pie* varēja vispārināt, ja blakus **prie* kâ prepoziciju lietāja arī citādi postpozitivo **pi*; kâ šās abas formas viena otru ietekmē, rāda lei. *pie* Frenkeļa Präpos. 18 un Balticoslav. II 83 sk., *pie-si-eiti* Ģeruļa rakstā AfslPh. XL 307 (no Klaipēdas apgabala), *py* Лат. предл. I 169 un Jōniką Pagram. 79, (nōminālos salikteņos) *py-* vai *pė-* Лат. предл. I 169, *-pri* blakus *-pi* Becenbergeram BGLS 254 un *mus-pie* Arumā Unters. 93. Ja no pr. īpašvārdiem kâ Peidimiten u. c. tiešām varētu konstatēt kādu priedēkli *pei-* (skat. Trautmaņa rakstu KZ LI 220 un Apr. PN 148), tad tomēr la. un lei. *pie* varētu būt sekundāra cēluma, tâ ka kādu pirmbaltu **pei* nevar droši iedomāties.

560. §. Prepozicija *pìe*, aiz kuras palaikam seko ģen. (kâ aiz lei. *priẽ*), vispirms ir lietājama, atbildot uz jautājumu „kur?“, piem., *uzaugu pie māmiņas* BW 5436; *pie vārtu gavilēju* 145; *pie vārtu stāvẽtājs* 2686, 12; *pie puišu negulēju* (Priekulē); kô pi *jiusu nava* Zb. XVIII 361; *pie beigu* Lestenē, Jaunpilī, Lutriņos u. c.; *pie* (var.: *aiz*) *saites turẽdama* BW 1873, 5; *neķeries pie krùšu!* (Valmierā); *pi simtu gadu vęcs* (Sakā) „ad centum annos natus“; reti arī laika nozīmē, piem., *pie dienas vidus* (Gramzdā).

Arī atbildot uz jautājumu „kurp?“, piem., *pie citu cilvẽķu* (dzsk. ģen.) *iet* (Gramzdā); *piebrauc pie duru* jeb *durīm* (Valmierā); *pie mutītes pielikdama* BW 4121.

Dažās dienvidu Kursas izloksnēs *pie* lietājams arī *pêc* vietā finālā nozīmē, piem., *pie zuvu braukt* (Nīcā), *pie zâļu iet* (Griezē).

Akuzātīvs ir gan dažkārt sastopams aiz *pie*, bet arī atbildot uz jautājumu „kur?“, tâ ka Adolfi (242. lpp.) un Hūgenber-

gera (Mag. II 2, 78) rēgulu, ka ģenitīvs lietājams, atbildot uz jautājumu „kur?“, akuzātīvs — atbildot uz jautājumu „kurp?“, autora rīcībā esošais materiāls neapstiprina.

561. §. Nōmināļos salikteņos *pie-* ir pareti sastopams, piem., *piekalne* Etn. IV 163 u. c.

562. §. a) Kâ verbu priedēklis *pie-* (tâpat kâ lei. *pri-* un sl. *pri-*) ir vispirms ar prepozicijai *pìe* atbilstošo nozīmi, piem., *pie âbeles pìestâjuos* BW 3944, 9; *pieglaužâs* (praes. hist.) *meitiņai* LP I 114; *bij pielipis pie dibina* 88; *vêl piebēra* (var.: *dabēra*) *sinepītes* BW 4426, 2.

Te pieskaitāmi arī daži verbi ar mazāk konkrētu nozīmi, piem., *pielabināt, pieteikt* U „anbefehlen“ u. c.

b) Vēl *pìe-* (tâpat kâ lei. *pri-*) rāda, ka darbību izdara līdz subjekta vai objekta piepildījumam vai piesātinājumam vai vispār bagātīgā kārtā, piem., *pielêju katlu pilnu* LP I 165; *visu âdu vęlns pierakstījis* VII 1, 66; *visa rija pieskrēja vęlnu pilna*[293]) 247; *istabu pielaipuot* U; *pieędуši līdz kaklam* LP I 57 (sal. Uļjanova Знач. II 47 skk.); *iedami pielasa* (praes. hist.) *sēnes* 60; *nevar nemaz vairs darba pieduot* 56; *nevar piecept vien* VII 1, 780. Šī otra *pie-* nozīme laikam radusies šādā kārtā (skat. Ceļi III 52): teiciena *pieliet katlu pilnu* vietā sākumā sacīja laikam *pieliet* (ar pirmo *pie-* nozīmi) *katlā ūdeni līdz malām*, kā vietā tad *pieliet katlu ar ūdeni līdz malām* jeb *pilnu*.

pirms

Sal. Лат. предл. I 187—189 un II 141.

563. §. Prepozicija *pirms*, ko lieto arī vēl kâ adverbu (arī vēl pilnākā formā *pirmis*, piem., RKr. XVI 123; par galotni *-is* skat. 326. § 3) un saikli, ir atvasinājums no skaitļeņa *pirmais*. Blakus formai *pirms* ir arī (ar metatezi) *primš* Mag. XIII 3,

293) Sal. lei. *prijojo pilnas dvaras kazokų* Лит. нар. п. 462 un vav. *das hûs saz edeler vrouwen vol* u. c. Paula Prinzipien[5] 156.

56, Daudzesē FBR XVII 160, Sēlpilī XX 72 un BB XII 234 (par *-š* skaņu *-s* vietā skat. 468. §; sal. lei. *prim* Kapellera Kaip sen. Lėt. gyv. 30, 14) un *pirma* resp. *pirm*, sal. lei. *pirmà*, *pirm* un *pirmai* (kâ prepoziciju), skat. piemērus Лат. предл. I 189.

Aiz šās latviešu prepozicijas palaikam seko ģen., un to lieto tikai laika nozīmē, piem., *pirms saules lēktas* LP VII 1, 310; *pirma lieldienu* Mag. XIII 1, 28 jeb *primš lieldienām* BB XII 234; *pyrma karim* Zasā FBR XIII 91; *pirms tevim vinč beja* Biržos XII 91.

pret, pet

Sal. Лат. предл. I 189—194 un II 141 un Brugmaņa Grdr. II² 2, 877 skk.

564. §. Prepozicija *pret* ir rada ar baltkr. *преци*, ukraiņu *проти*, čechu un slovēņu *proti*, kašubu *procim*, sensl. *protivo*, gr. προτί, skr. *práti* u. c.; no *ę* (saskaņā ar 43. § b) un ne no ide. *o* ir laikam radies *a* formā *prat* BB XII 235 no Sausnējas. Vai la. *pret* radies tieši no ide. **preti*, par to ļoti jāšaubās: tādā gadījumā būtu gaidāms arī verbu priedēklis **pret-*, un pārējās baltu un slavu valodas nepazīst ide. **preti* jeb **proti* tiešus refleksus. Drīzāk laikam *pret* būs radies, saīsinot formas *pretī*, *pretē*, *pretie*, *pretim*, *pretīm*, *pretiem*, *pretin* un (vecos tekstos) **pretib* jeb **pretīb* (rakstītu prettib, piem., Adolfi gramatikā 220, prettieb LAR II 49 jeb prettibe; par to Zubatijs IFA XXII 60), ko lieto adverbu nozīmē un vecos tekstos un tautasdziesmās arī kâ prepozicijas.

pret vietā un tam blakus latgaļu izloksnēs sastopama arī forma *pet'* (Preiļos FBR VIII 16 „*pęt*“) no **pet(i)*, kas drīzāk laikam ar disimilāciju radusies no *pret(i)* priekš vārdiem ar *r* nekâ no ide. **peti*; sal. av. *paiti*, senpersu patiy, pāli-dialekta *pati* (par to Michelsons IF XXIII 239 sk.), gr. ποτί, un par to Zubatijs Sborn. fil. II 95 un Brugmanis Grdr. II² 2, 891 skk.

565. §. Šai prepozicijai, aiz kuŗas pa lielākai daļai seko akuzātīva un instrumentāļa kopējā forma, retāk ģen., vispirms ir vietas nozīme, piem., *pret vējiņu ausi griežu* BW 225; *pret kalniņu* (var.: *preti*[294]) *kalna*) *netecēja* 997, 1; *kam tā sẽta pretim kalna?* 3687; *cits pret citu klanījâs* 3449; *sniedz... ruoku pretim... dẽlu!* 11809, 6; *prat rîtiem* BB XII 235; *vaiņadziņu pret celminu sadauzīju* BW 10125; patajsieja pretim pieť *azari... duorzu* Zb. XVIIII 410; nujemś *capuri* pieť baźnijckungu 484; iť pieť... *ragańi* 396; atskriń (praes. hist.) pieť *jū* 432. Arī laika nozīmē, piem., *pret vakaru* LP III 3.

Vēl *pret* noder dažādu, vairāk vai mazāk abstraktu, īpaši naidīgu attieksmju izteikšanai, piem., *sak*[*i*] *pret tẽvu!* BW 6416, 4 var. „εἰπὲ πρὸς τὸν πατέρα"; eś piźwieriejuś pieť tiewim Zb. XVIII 428 „ὄμνυμι πρός σε"; *lai kauniņa man nebij pret* (var.: *nuo*) *citām mãsiņām* BW 9481; *viņš laipnîgs pret ik'katru* U; *pretim vẹlnu* (var.: ģen. *vẹlla*, vai aiz adverba *pretim* — dat. *vẹlnam*) *krustu metu* BW 10133, 4; *pret likumu.*

Arī salīdzinājumos, piem., *zeme pret sauli maza* Bīlensteina LSpr. II 320; *kuo lielais labu dara preti mani mazâkuo?* BW 5334.

Beidzot *pret* rāda arī to nozīmi, kas pamatā lat. formai *pretium*, piem., *dabūjis pret samaksu mazus putniņus* LP VII 1, 776; *es nemîtu pieci bẽrzi pret tuo uoša pagalīti; es neņemtu pieci brāļi pret tuo vienu tautu dẽlu* BW 9783 var.

priekš

Sal. Лат. предл. I 185—187.

566. §. *prìekš*, dažās izloksnēs (tâ Blīdienē Etn. IV 18) arī *prieš*, ir radies, saīsinot adverbiāli lietāto illātīvu *prie(k)šan* (vecos tekstos arī kâ prepozicija) vai lokātīvu *prìe(k)šā* no *prìe(k)ša* (par *-k-* skaņu skat. 114. §) < **preitiã* vai (sal. lei. *priešiniai dantes* „priekšzobi" Būgas KSn. 32) **preikiã*. Šai

[294]) Laikam jālasa *pretī*, ja *-i* nav „lāpāmais vokālis".

prepozicijai, aiz kuŗas palaikam seko ģenitīvs, ir vispirms vietas nozīme, piem., *priekš dieviņa* BW 96 (parastāk varbūt saka *dieva priekšā*); *priekš... duru* 3719; *priekš* (var.: *pret*) *ļaudim* 125, 2 (I sēj., 806. lp.).

Arī laika nozīmē, piem., *prìekš svę̀ku* (Valmierā u. c.), *prìekš Jāņu* (Valmierā, Cēsīs, Siguldā, Bauskā u. c.) vai *p. Jāņiem* (Embūtē u. c.); *priekš saulītes* BW 1368, 4; *lai mana pādīte priekš gada staigā* 1391, 2.

Ar la. *prie-kš* nozīmi ir nereti arī lei. *príe-š* (skat. piemērus Лат. предл. I 184), sal. arī lei. *priekalba* „priekšvārdi" u. c. un pr. *prei-* „priekš-" Senpr. val. 101.

Varbūt v. *für* ietekmē *prìekš* ar ģenitīvu dažreiz aizstāj datīvu „commodi" un finālo datīvu, piem., *priekš... līgaviņas* BW 1082 var. (variantu vairumā tīrais dat. commodi); *priekš aršanas* 12684, 2; *priekš manim* (var.: *manis dēļ*) *galdu klâja* 1419 var.

Preiļos, kâ minēts FBR VIII 16, prepoziciju *priekš* nepazīst.

-pus

Sal. Лат. предл. I 194—195.

567. §. *-pus* (blakus substantīvam *puse*, lei. *pùsė*) sastop kâ otru komponentu dažādām saliktām prepozicijām, aiz kuŗām seko ģenitīvs, piem., *šaipus kalna* BW 376, 4; *viņpus jūras* Treilanda Hap. п. 40. nr-ā; *uotrpus meža* LP I 13; *virspus kuoduma* LP VII 1, 1258; *ârpus duru* BW 8603, 1 var. u. c. FBR IX 157. Šis *-pus* ir pa daļai lokātīva *pusē* (sal. *šinīpus, šimīpus* jeb *šimpus, viņāpus* u. c. Лат. предл. I 194) saīsinājums, pa daļai instrumentāļa *pusi* (sal. *viņu puśi Daugaviẽnis* BW 11459[1], 1 jeb *viņupus Daugaviņas* 11064 var., kâ arī lei. prepoziciju *anàpus* „viņpus") saīsinājums. *-puš* savienojumā *viņpuš purva* BW 12459, 3 ir varbūt jāsalīdzina ar lei. *-pusiai* formā *abypusiaĩ*.

Tautasdziesmās retumis sastop arī kâ prepoziciju formu *pus* vai *pušu*, piem., *pus debešu karājās* BW 6272, 9 un 13141, 2; *es uzaugu pus mežiņa* 5313, 2 var. (sal. lei. *pūsēj mēdžiū* LChr. 375, 24); *jau sietiņš pušu rîta* 6782[1] var.

568. §. *-pus* vietā tautasdziesmās ir dažkārt arī *-mal* (no *malas*), piem., *šaimal grāva tautas jâja, viņmal grāva bāleliņi* BW 10617; citus piemērus skat. FBR IX 157, XI 79, XII 91. No Dzelzavas IX 157 ir minēta arī forma *šâjmeš* („šaipus“) un no Lādes XI 79 — *viņgal* („viņpus“?): *viņgal sāl* (< *salu*).

sa-, suo-, su-

Sal. Лат. предл. I 196—198 un II 92—100 un 141 un Brugmaņa Grdr. II[2] 2, 896 skk.

569. §. La. verbu priedēklim *sa-* „zusammen“ atbilst lei. *sa-* (arī kâ prepozicija) vecos tekstos un dažās Mazlietuvas izloksnēs, par ko Лат. предл. I 196, Becenbergers BB XIII 146 skk. un Būga KSn. 279; Slonimas *sa, sa-* Lit. Mitt. IV 168 un Viltis 1908. g. 125. nr-ā varbūt ir aizgūts no kr. *co, co-*. Blakus ide. **so* (sal. ide. **ko* blakus **kom*) ir bijis ide. **som: *sem*, sal. skr. *sam*, irāņu *ham*, sensl. *sǫ-*, ģerm. *sin-*, pr. *sen, san, sen-, san-*, som-, lei. *sam-* > *san-* > *-są-* (nōmināļos salikteņos). Ar lei. *sam-* > *san-* laikam ir identisks la. *suo-* dažās nōmināļās formās: *sùovārdis*[2] EH jeb *suôvārdis* RKr. XVI 42 u. c. (nozīmes ziņā sal. ar sensl. *sǫlogъ* „consors tori“ u. c. V. Pētersena rakstā IF XXXIV 282 skk.); *suômazgas* (par intonāciju skat. IF XXXIII 115) RKr. XV 95 u. c., *suômuzgas* Lizumā XVII 95 jeb *sùomazgas*[2] Sausnējā FBR XI 11 u. c. (citur: *samazgas*); *suomasta aukla* Mag. XIV 1, 161, *suômastàukla* RKr. XVI 42, *suômastoukla* XVII 95, *suômastaukle* XV 95 (skat. arī *suomakšas* u. c. ME) „dzeņaukste“; *suôvara* Ērgļos u. c. „Bindeholz an einer Holzegge“; *suobars* „upuris“ (sal. arī vietvārdu *Suôbari* Lvv. I 22); *suoraibs* „nesaticība“ (viensk. ak. szoribe „Aufruhr“ Und. Ps. 25); *suovīsti* „bērnu auti“; *(vārtu* vai

suôla) suodara BW 35060 un 35180, 1 (blakus *sadara* 35490) „salaidums"; *suoblakam* „kopā" Лат. предл. I 197; austr. *sūpłok gołda* Preiļos „blakus galdam"; vietvārds Sotecle Latviešu Indriķa chronikā.

sa- un *suo-* > austr. *sū-* vietā vai blakus tiem ir arī *su-*. Formā *sunāki* U (no Auces) „pavadoņi" varētu būt no lei. valodas aizgūts *su-*, jo Auce ir pie leišu robežām. Bet šāds uzskats par *su-* ir laikam neiespējams, runājot par *su-* austrumizloksnēs, kas ir tālu no Lietuvas : *sumazgas* Alūksnē RKr. XVII 137 (te nozīmes ziņā šķiras no vārda *samozgas!*), Augulienā, Apukalnā, Baltinavā, Viļakā, Neretā u. c. jeb *sumozgas* Sēlpilī, Biržos, Sunākstē, Daudzesē, Kaldabruņā, Kalupē, Vecgulbenē u. c.; *sumastivs* Biržos FBR XII 91 jeb *sumakstàvs* Alūksnē RKr. XVII 137; *sudara* Neretā FBR XIX 112; *supłok* Lubānā XVII 135 (te blakus *sûmozgys* un *sûmastiu̯ks)* un Barkavā, *supłoku* Biržos un Neretā jeb *supluok* Pildā XIII 53 un 58 (te blakus *sûmozgis* un *sûmast'ivs*); sal. arī **susę̃tuvis* ME. Šis austr. *su-* ir grūti skaidrojams. Tais apgabalos arī dažos citos gadījumos *ū* < *uo* resp. *ī* < *ie* vietā sastop *u* un *i*, skat. 61. §. Ja austr. *su-* nebūtu saīsinājies no *sū-* < *suo-* (varbūt ar krītošu intonāciju?), tad tas būtu identisks ar lei. *su, su-*, kas (skat. IF XXXIII 122 un Skardžus rakstu Arch. Phil. V 22) pats par sevi var reprezentēt ide. **su* jeb **sō*; sal. lei. *súotarmė* Spechtam LitMnd. II 527, *súokalbis* „Verschwörung" un *nesúoranga* „liurba" Gimt. Kalba 1939. g. 76. lp.; vai (skat. Frenkeļa Präpos. 188) arī *suo-* te ir darināts blakus *su-* pēc *nuo-* : *nu-* parauga? **sō* alternētos ar **so*, bet **su* varbūt ar sl. *su-* (piem., sensl. *sumьněti sę* „dubitare"), un uz kādu ide. **su* netieši varbūt norāda arī gr. ξύν > σύν.

570. §. a) Verbu priedēklis *sa-*, vispirms, nozīmē „kopā", piem., *visi putni saskrėja* BW 2547; *izlietuo vairs nesasmelsi* LP I 9; *liecu uozuoliņu, līdz saliecu ritenē* Sproģim 33.

b) Otrkārt, *sa-* izsaka, ka darbību izdara vesela rinda subjektu vai ka tā attiecas uz veselu rindu objektu, piem., *visi . . . sadedzina* (praes. hist.) *ugunis* LP I 146; *visi vārdi jau citiem bẽrniem saduoti* 80; *sakauj* (praes. hist.) *luopus* 43. — Citos gadījumos darbība attiecas uz visām objekta vai subjekta daļām, piem., *saslapināju* (proti: *zirgu*) BW 15752; *saskâbt.* Darbību izdara bagātīgi vai arī pārmērīgi, piem., *sagrâbjâs* (praes. hist.) *naudu* LP I 40; *saêdies nâves zâles* 32; *sabārt* U; *sastrādâties* U; *bẽrni sabrẽkušies . . . slimi* Mag. XIII 1, 19. — Beidzot šis *sa-* var apzīmēt arī zināmu darbības ilgumu, piem., *visu dienu sastaigāju* BW 5036, 6; *trîs gadiņi sadziedāju* 30, 1; *dažu nakti sastāvēji tu manā prātiņā* 11158; *salasīja līdz pusnaktij* LP VII 1, 133.

c) Treškārt, *sa-* nozīmē, ka darbība savu mērķi ir sasniegusi, piem., *iet, iet, kamẽr saiet* (praes. hist.) *mājiņu* LP I 7; *saucu, saucu, nesasaucu* (proti: māti) Treilanda Hap. n. 945. nr-ā; *satveŗ* (praes. hist.)... *meitu* LP I 77; *jẽri siena . . . sabrèca* BW 13017, 16.

d) Beidzot *sa-*, atbilstot apmēram v. *zer-* vai *ver-*, apzīmē objekta vai subjekta sadalīšanu, sabrukšanu vai bojāšanu, piem., *sacirtu vẹlnam galvu deviņiem gabaliem* Treilanda Hap. n., 42. nr-ā; *kannu sadauzīja* Sproģim 303; *kastīte sašķîst* (praes. hist.) *gabaluos* LP I 94; *vāģus sabraukt* U; *zirgus sabraukt* U (beidzamie divi piemēri bez tam atgādina arī tādus salikteņus kâ *sastrādâties* un *sabrèkties* b nodalījumā).

sẹc(ẹn)

Sal. Лат. предл. I 97 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 2, 894 skk.

571. §. Autoram tikai no vecām gramatikām un tautasdziesmām pazīstamā prepozicija sec (laikam lasāma *sẹc*, sal. latg. *cac*, par kuŗas *c*-skaņu skat. 99. § a) jeb *sẹcẹn*[295]) (par formu Zubatijs IF III 132 un IFA XXII 58[1]) „gaŗām", kas piederīga pie saknes *sequ̯-* „sekot" un saskan vislabāk ar senīru *sech* „praeter"; un aiz tās seko akuzātīva un instrumen-

[295]) Arī vēl kâ adverbs „gaŗām", piem., Sproģim 30.

tāļa kopējā forma, piem., sec *avju kũti* Adolfi 244; *sẹcẹn sẽtu Laime gãja* BW 1890, 2. Tâ kâ *car* (< *caur*) un *dzar* (*gar* blaku formu) „gaŗām" dažkārt lieto promiscue (skat. 520. §), tad arī ar *dzar* sinonimais latg. *cac* (no *sẹc*) Volterim Мат. 355 ir ar v. *durch* nozīmi.

starp

Sal. Лат. предл. I 198—200.

572. §. *starp* (> latg. *storp* Kosovska Gramm. 14) laikam ir radies no lokātīva *starpā* resp. illātīva *starpan* (kas vecos tekstos lietots arī kâ prepozicija) vai instrumentāļa *starpu* no *starpas* vārda; līdzīgi lei. *tarp* vai *terp* (veclei. *tarpu*) no formas *tárpas*.

Šo prepoziciju tagad palaikam lieto ar akuzātīva un instrumentāļa kopējo formu, piem., *starp tāvu un māʷti sādāt* BB XIV 118; *starp visām meitiņām bārenīti es pazinu* BW 4530, 3. Adolfi, Stenders un Hūgenbergers Mag. II 2, 81 domā, ka ak. esot lietojams, atbildot uz jautājumu „kurp?", turpretim, atbildot uz jautājumu „kur?" — ģenitīvs, kamēr pēc Bīlensteina aizrādījuma LSpr. 578. § aiz *starp* palaikam (kâ aiz lei. *tarp*) liekot ģenitīvu; autors nekā līdzīga nav novērojis.

uz

Sal. Лат. предл. I 106—122, 207 sk. un 214 un II 55—61 un 140 un Brugmaņa Grdr. II² 2, 902 skk. (ar citu literātūru).

573. §. Daudzās, kâ liekas, sevišķi Vidzemes izloksnēs formā *uz* un *uz-* patskanis *u-* ir īss. Citās, kâ liekas, sevišķi Kursas izloksnēs (skat. FBR IV 65, VI 51, VII 14, 36, 40, 52, 118, VIII 111, 130, IX 94, XIII 69, 80, 100, XV 28, XVI 139, XVIII 20, 123, XX 56, Fil. mat. 77) ir prepozicija *uz* blakus priedēklim *ūz-* (kas izrunājams palaikam, šķiet, kâ *ûz-*[2]; tikai no Rucavas FBR VII 118, Gramzdas, Kalētiem un Āzvīķiem IX 94 un Bēnes autoram ir pazīstama izruna *ũz-*); vecos tekstos (skat. Лат. предл. I 107) sastop kâ prepoziciju arī *ūz* (rakstītu uhs); kâ aizrādīts FBR XVI 102, arī Blīdienē. Dažās

Kursas un Kuršu kāpu izloksnēs ir *uz* resp. (kâ aizrāda Becenbergers Spr. d. pr. L. 47 un 121) *uoz* blakus *uoz-* (izrunā *uôz-*[2] Sārnatē vai — kâ aizrāda Becenbergers l. c. 45 skk. un 120 sk. — *uõz-*).

La. priedēklim *uz-* formāli un nozīmes ziņā atbilst lei. *už-*[296]), kamēr prepozicija *ùž* leišu valodā ir sinonima apmēram ar austrumlei. *ažù* un la. *az*, sal. par to Лат. предл. I 107 sk. un 117 sk. un II 61. Blakus *ùž*, *už-* leišu dialektos un vecos tekstos (skat. Лат. предл. I 108) ir arī *užu*, *užu-* = sl. *vъzъ* blakus *vъz*. Nōminālos salikteņos sastopamās blaku formas lei. *užú-* un *užúo-* ir laikam darinātas blakus *užu-* pēc *ažū-* un *ažuo-* : *ažu-* (skat. 497. §) parauga. La. priedēklim *ūz-* atbilst lei. *úž-* (*ūž-*) nōminālos un verbālos salikteņos, skat. bez Лат. предл. I 108 vēl Fenclava grāmatas 45 un 46 un Būgas Aist. St. 114. La. *uoz-* (*uoz*) diezin vai atbilst lei. formai *anš* (skat. Лат. предл. I 89); drīzāk tas ir jaunināj̄ums blakus formai *uz* pēc *nuo-* : *nu* (skat. 541. §) parauga.

La. formā *uz*, lei. *už(u-)* un sl. *vъz(ъ)* ir varbūt tā pati partikula, kas sākas ar ide. *ĝh-* un -ko sastop arī dažu citu baltu un slavu prepoziciju beigās, un šās formas tādā gadījumā pieder pie skr. *úd* „augšup“ u. c.; sal. Fortunatova Остром. 25[1]. Paliktu tikai neskaidrs, vai, partikulai parādoties, *-d* bija jau zudis (tâ domā Valde KZ XXXIV 519), jeb vai, piem., la. *uz* radies tieši no ide. *udĝh-* (kâ domā Brugmanis Grdr. II[2] 2, 904); citi piemēri la. *z* skaņai no ide. *dĝ(h)* nav gan zināmi, bet nav arī tam pretrunīgu piemēru.

Šādā gadījumā la. formā *ūz-* un lei. *ūž-* ir drīzāk ide. *ūd* (*ud* blaku forma) nekâ (kâ domājis Becenbergers BB XXI 315) *ū-* no *un-* = pr. *un-* formā unsei „auf-“; pēdējā gadījumā leišu izloksnēs varbūt vēl būtu patvēries kāds **unž-* > **ūž-*.

296) Dažās izloksnēs arī *už-* (skat. Būgas Aist. St. 114 sk.), kâ *iš-* blakus *iž-* (skat. 532. §); līdzīgi la. *us*, *us-* (blakus *uz*, *uz-*) Mežamuižā FBR XII 19; skat. arī XIV 50.

Par austr. *iz (z), iz-* „uz“ *uz, uz-* vietā skat. 537. §. Rojā FBR XIII 73 *uz* vietā ir arī *u.*

574. §. a) *uz* (resp. austr. *iz* > *z*) apzīmē, vispirms, kustību uz augšu, un aiz tā seko ģen. vai ak., piem., *uz kalniņa* (var.: lok. *kalniņā* bez prepozicijas) *dziedât kâpu* BW 224, 1; *lęc uz luoga* 2732; *uozkâp uz kuoku!* (Nīcā).

b) Otrkārt, *uz* ar ģenitīvu vai ar akuzātīvu nozīmē, ka kas atrodas vai kustas pa kāda priekšmeta virsu, piem., *uz mèles mędus, apakš mèles lędus* (Treilanda Mat., 736. sakāmvārds); *guļ... iz cysu* (daudzsk. ģen.) Zb. XVIII 286; *uz aku* (var.: ģen. *akas*) *sêž* BW 2206.

c) Treškārt, *uz* ar ģenitīvu vai ar akuzātīvu nozīmē „uz kurieni?“ (sal. lei. *eiti ant namų*), piem., *uz klēts āziet* Mag. XIII 1, 13; *atjuoja većeits iz tuo dâļa* Zb. XVIII 252; *iet... iz baznīcu* (var.: lok. *baznīcā* bez prepozicijas) BW 2205, 1 var.; *braucu uz Maskavu, uz citiem lielmaņiem* 2423; *iesim... uz kundziņu* (var.: *pie kundziņa!*) 2290, 1; *purvu bridi uz maniem*[297]) *bārenīti* 5130, 5; *es biju uz pagrabu* (Kauguros u. c.); sal. lei. *buvau Leipalingin* Arch. Phil. VII 105; *braukt iz* łaŭlejbom ZB. XVIII 354. Dat. sastopams dažās izloksnēs (Kauguros u. c.) savienojumā *uz tai pusi.*

d) Aiz verbiem ar nozīmi „likt, nostatīt, sviest, krist“ u. c. *uz* ar ģenitīvu vai akuzātīvu apzīmē darbības virzienu, piem., *ņem katlu, liec uz kàša!* RKr. VII, 565. b mīkla; *uz galdu liekams* turpat, 686. mīkla „in mensa ponendus“; *tupšťîš tu iz bucys!* Zb. XVIII 251; *uz kumeļa ziedi bira* Mag. VIII, 29. nr-ā; *iz izkapšu* saspraŭdia *capuris* Zb. XVIII 390; *spļaun iz juos ocu* 337.

e) Virzienu *uz* ar tiem pašiem locījumiem apzīmē arī aiz

[297]) Sal. bulgāru *elate vъz mene!* „nāciet pie manis“ Miklošiča Vergl. Gr. IV 403.

verbiem, kas nozīmē „skatīties, klausīties, sacīt, jautāt“ u. c. un aiz dažādu psīchisku tieksmju izteicieniem u. c., piem., *cits uz cita* (var.: *uz citu) raudzījâs* BW 3138 var.; *uz tevim klausuoties* 382, 1; *gailīts saka uz vistiņas* (var.: *uz vistiņu* vai dat. *vistiņai* bez prepozicijas) 2470; *uz saulītes* (var.: dat. *saulītei* bez prepozicijas, kas ir daudz parastāks) *pavaicāju* 4370, 4 var.; *uz manim rādamies* 3048, 1; *iz tevim vildamōs* Volteŗa Mat. 269; *trīc... uz... meitiņām* RKr. V 105; *uz meitām mans prātiņš* BW 3140; *kārs uz naudu* LP VII 1, 1120 jeb (Lizumā) *noudas; uz dievu brèkt* Mag. XIII 1, 8; *uz sava brāļa dusmîgs* (Zaļeniekos, Lizumā u. c.); *iz ļaužu b'eja* naźelejgs Zb. XVIII 348; *uz manim labs prātiņš* BW 933; *viņš tâ kâ uz mîkstu* Mag. XIII 1, 17; *vai es tevi uz nelabu* (jeb *naloba* Lizumā) *mâcîšu?* LP I 141; *tas uz miršanu* (Valmiermuižā) „ille (mox) moriturus est“; *uz pusēm dalît*; vēl citus piemērus skat. FBR IX 157.

f) Arī blakus laika apzīmējumiem gadās *uz* ar tiem pašiem locījumiem un dažās izloksnēs arī ar datīvu: 1) atbildot uz jautājumu „cik ilgu laiku?“, piem., *nuoderēja pie saimenieka uz goda* (Lizumā); *uz deviņiem gadiem nuoburts* LP I 47; 2) atbildot uz jautājumu „kad?“, piem., *uz vakara* (vai *uz vakaru* BW 451, 2 un Lizumā) *gavilēju* BW 136, 1 (sal. lei. *ant pavakarės*); *uz citam gadam es bûšu 30 gadus vęcs; uz parîtam brauksim uz tirgu; uz trešdienai mums bûs viesi* (Palsmanē); *dabûsi uz citam rudeņam* BW 11591; *pamuožuos uz pūsnakts* FBR IX 157; *uz nākts būs lîts; uz trešdienas bušu mājā* u. c. VI 115; *ies uz vasarai kājām* (Kauguros); 3) atbildot uz jautājumu „kuŗam laikam?“, piem., *uz rîtdienai uzduots liels gabals kuo mâcîties* (Palsmanē); *taisa uz parîtu kàzas* LP I 64.

g) Vēl jāmin dažāda veida idiōtismi: *uz ausīm kurls* (Virbos; sal. lei. *ant akių žvalùs*); *iz muna tàva*[2] „kad mans tēvs bija dzīvs“ Zb. XVIII 366; *dzīvuoja uz seviem* BB XII 236;

uz ruokām vien maizi pelnît U u. c. Лат. предл. I 118 un FBR IX 157.

575. §. Dažos gadījumos la. *uz* (tâpat kâ sensl. *vъz*) izloksnēs nozīmē to pašu, ko lei. *ùž*, un tomēr laikam arī te ir pamatā nozīme „uz". Tâ, pirmkārt, blakus komparātīvam, piem., *lielâks uz tuo* Smiltenē u. c. (līdzīgi Kūdumā FBR XI 143, Lādē 79 un Vainižos XIV 96) kâ lei. *didẽsnis ùž tą̃* (sal. lei. *añt* „uz" un *añt* blakus komparātīvam Daukšas Post. 71, 14 un 74, 31). Arī blakus verbam *turêt* : *uz* (var.: *aiz* vai *pie*) *cękula turędama* BW 2720, 2, kâ lei. *ùž rañkos nusitvérti*. Vēl arī tādos gadījumos kâ *veiju vaiņuku iz vaiņuka* BW 6210; *kad pārvēd līgaviņ, tad paldies uz paldies* (Ārlavā). Arī ar nozīmi „par", piem., *uz mums gādā* (Geistliche Lieder und Psalmen [1671. g.] 82. lp.), kâ lei. *rúpink ùž manè* (sal. sl. *na* „uz": ukraiņu *на мельника вода робить* „dzirnavniekam strādā ūdens" Miklošiča Vergl. Gr. IV 416 un baltkrievu [senu] *дякуем ти на дворности* „pateicamies tev par laipnīgumu" AfslPh. IX 372); *mît uz...* BW 22448, 1, LP V 105 u. c., kâ lei. *kárvę ùž árklį dúoti*. Beidzot arī šādā savienojumā: *uz* (var.: *iz* ar ģenitīvu vai akuzātīvu vai *aiz*[298]) ar ģenitīvu) *arāju* (var.: *arāja*) *māsu devu* BW 25954.

576. §. Datīvu aiz *uz* sastop (kâ dažkārt aiz lei. *ùž*, skat. Лат. предл. I 119) tikai dažās izloksnēs, un proti, atskaitot izteicienu *uz tai pusi* 574. § c, palaikam tikai blakus laika apzīmējumiem 574. § f, sal. datīvu aiz *īz* 535. §, *līdz* 540. § (ar ko *uz* dažkārt ir sinonims, skat. Лат. предл. I 79 un 214) un *da* 522. §. Citur aiz *uz* resp. augšz. *iz* pārsvarā ir ak. (kâ aiz sl. *vъz*) vai ģen. Un proti, daudzās izloksnēs (tâ Valmierā, Trapenē, Lizumā, Apukalnā, Augulienā, Baldonē, Dignājā u. c., skat. Лат. предл. I 120 un Kosovska Gram. 14) ir ak., atbildot

[298]) Sal. vēl Лат. предл. I 18 piemērus līdzīgi lietotam la. *aiz* un lei. *ažù*.

uz jautājumu „uz kurieni (iet, braukt un taml.)“, turpretim ģen. — atbildot uz jautājumu „kur?“ un arī uz jautājumu „kurp augšā?“ (piem., *uz jumta kāpt*), kâ arī aiz verbiem „likt, nostatīt, mest“ u. c. (piem., *uz galda likt)*. Turpretim daudzās Kursas (skat. Лат. предл. I 120 sk.) izloksnēs pazīst aiz *uz* vispār tikai akuzātīvu, arī atbildot uz jautājumu „kur?“. Citās Kursas un Zemgales izloksnēs (skat. Лат. предл. I 121) aiz *uz* nostājas parasti ak. un tikai no *o*-celmiem (dažās izloksnēs arī no tiem *jo*-celmiem, kam viensk. nōm. beidzas ar *-is*) — ģen. (arī atbildot uz jautājumu „uz kurieni?“); kad *o*-celmu tuvāk apzīmē vietniekv., tad dažās izloksnēs lieto akuzātīvu (tâtad, piem., *uz meža braukt* blakus *uz tā meža braukt* vai *uz tuo mežu braukt*). Šās rēgulas rašanās ir neskaidra. Dažās izloksnēs ģenitīvu un akuzātīvu lieto arī promiscue.

577. §. Nōmināle salikteņi ar *uz- (ūz-)* radušies pa daļai no *uz* savienojumiem ar atkarīgo locījuma formu, piem., *uzači; uzplecis* u. c.

Citos gadījumos *uz-* ir ar atribūta nozīmi, piem., *uzragi* U; *uzkaudze* BW 25615, 3; *uzpilns* 13846, 1; *ar uzkupri* 24051 var.; *uzkalns* U; *ûzkârta*[2] u. c. RKr. XVII 61.

Salikteņi *uzdziras* BW 25737 un austr. *oûzkalas* (= lei. *úškalās* Dusētās) vai *izkolas* (Alūksnē RKr. XV 142), liekas, ir deverbātīvi.

578. §. a) Kâ verbu priedēklis, *uz-* (*ūz-*) resp. augšz. *iz-* tâpat kâ lei. *už-* un sl. *vъz-* nozīmē, vispirms, „augšup“, piem., *līdz galam uzjât* LP I 62; *uzlien* (praes. hist.) ... *uozuolā* 15; izkōpu pi *dīveņa* BW 5057; *svārku ūzjęmdams* 5018, 2 u. c.; sal. lei. *užnešk maišą ant augšto!* u. c. Gimt. Kalba IV 52. — Te pieskaitāmi arī verbi *uzaugt, uzcelt* (piem., LP I 16), *uzpampt* u. c.

b) Otrkārt, *uz-* apzīmē kustību uz kāda priekšmeta virsu, piem., *tuo uzmaucu liepas celmam* BW 2221, 8 var.; *uzvelc*

(var.: *apvelc*) *man... krę̂klu!* 3281; *lai stāvēja virsūnīte putniņiem ūzmesties* Treilanda Hap. n., 727. nr-ā; *tie tev... uzmàksies* LP I 6; *ûzmej*[2] *zirgam ar pātęgu!* RKr. XVII 61; *uzmęt* (praes. hist.) *ķēniņienei lūša âdu* LP I 103 u. c.

c) No nozīmes „uz" dažos gadījumos ir izveidojusies nozīme „klāt", piem., *vêl uzbēra* (var.: *dabēra* vai *piebēra*) *sinepītes* BW 4426; *uzduot* U; *uzderêt* u. c.; sal. arī daudzsk. datīvu *uzķēdām* (Valmierā).

d) Prepozicijas *uz* lietāšanai 574. § e atbilst priedēklis *uz-* tādos gadījumos kâ *uzrunā* (praes. hist.) *bèdîguo* LP I 39; *uzsauc* (praes. hist.) *slępkavām* 53; *skarbi uzprasīja* 25; *ûzlęnkt*[2] RKr. XVII 61; *uzglūn bę̄rniem* LP VII 1, 31 u. c.

Gadījumi, kur priedēklis *uz-* lietājams promiscue ar *aiz-* (pie kam tomēr arī ir pamatā *uz-* „virsū"), ir minēti Лат. предл. II 60 sk.

vidū

579. §. Lok. no substantīva *vidus* (= lei. *vidùs*), kas citur palaikam ir adverbs, tautasdziesmās sastopams arī kâ prepozicija ar ģenitīvu, piem., *vidū* (var.: *viduo*) *jūras* BW 2589, 1; *vidū brāļu stāvędama* Mag. VIII, 389. nr-ā u. c., skat. Лат. предл. I 200. Līdzīgi ir lietājams arī lok. no lei. *vidùs* (*vidui*, un arī illātīvs *vidun*) un (retāk) no *vidurỹs* kâ ģenitīva prepozicija, skat. Лат .предл. I 200 sk.

580. §. Vēl neparastākas kâ *vidū* un gandrīz tikai vecās gramatikās un tautasdziesmās ir sastopamas prepozicijas *augš* teikumā *puisīts tęk augš kalniņa* (var.: lok. *kalniņā* bez prepozicijas) BW 10286, 1, sal. Лат. предл. I 110[1]; *klāt* (tagad pazīstams tikai kâ adverbs, skat. 479. §) vecās gramatikās, piem., *klāt sievas* (Adolfi 240), skat. Лат. предл. I 175; daudzsk. instr. no *krusta* vārda, kas parasti lietājams kâ adverbs (skat. 468. §), tautasdziesmās ir arī prepozicija, piem., *krustim* (var.: *krustiem*) *ceļa* (var.: *ceļu*) BW 10289; daudzsk. instr. no formas *sāni* (= lei. *šónai*), palaikam kâ adverbs (skat. 468. §), redzams kâ prepozicija Stenderam (*sānis altāŗa*) un Preiļos (*suonim golda šę̄d*); no adverba *slępęni* (blakus

slępęns) radusies forma *slępęn* ar ģenitīvu savienojumā *slępęn tēva* BW 995, 6 var. un 7787, 1 „clam patrem"; *šķęrsām* (blakus *šķęrss* = lei. *skeŕsas*, sal. pr. kerscha un sensl. *črěsъ*), palaikam adverbs (skat. 477. § c), prepozicija savienojumā *šķęrsām jūru* Ltd. 4682.

virs, vez

Sal. Лат. предл. I 122—126 un 214.

581. §. *vìrs* laikam ir radies no lokātīva *vìrsū* (arī kâ adverbs) vai illātīva (kas visvecākajos tekstos lietājams arī kâ prepozicija) no *vìrsus* vārda = lei. *viršùs* un sensl. *vrьxъ*; līdzīgi kâ prepozicijas lieto lei. *virš* Tiž. III 324 un Kalba I 25 sk. jeb *viršui* resp. *viršun* un sensl. *vrьxu*, chorvātu *vrh* un ukraiņu *верх*, skat. Лат. предл. I 123.

virs un *uz* vietā tautasdziesmās no Kursas sastop prepoziciju *vez* (tagad acīm redzot jau kâ archaismu; skat. bez Лат. предл. I 123 vēl RKr. XVI 75[2]). Šis *vez*, kâ liekas, pazīstams tikai izloksnēs ar *ier* no *ir* līdzskaņu (skat. 65. §) priekšā un ir laikam radies no *virs* > *viers*; no *viers* varēja rasties **vies* (sal. dial. *vais* U u. c. no *vaĩrs* un 103. § a), no kam proklizē **ves* (sal. *pe* no *pìe* 559. §); no **ves* balsīgo troksneņu priekšā radušos *vez* varēja vispārināt *uz* ietekmē.

582. §. a) Šī krietni retā (par to Bīlensteins LSpr. 581. § un Kauliņš BB XIV 118) prepozicija biedrojas pa lielākai daļai ar ģenitīvu, retāk ar akuzātīva un instrumentāļa kopējo formu[299]) un nozīmē vispirms „augšpus, pār", piem., *virs* (var.: *vez* ar ģenitīvu vai *pār* ar akuzātīvu) *ûdeņa sêd* ... *laiviņā* BW 9223, 1 var.; *virs ûdeņa lidināja* 9550; *virs acīm lielas piepes* LP I 147. Šai nozīmē arī saliktenis *virspus* 567. §.

b) Vēl *virs* resp. *vez* tâpat kâ *uz* apzīmē stāvokli vai kustību pa kāda priekšmeta virsu, piem., *guļu virs* (var.: *uz*) *akmiņa*

[299]) Adolfi (244) un Hūgenbergera (Mag. II 2, 82 u. c.) aizrādījumus, ka, atbildot uz jautājumu „kur?", esot ģen., uz jautājumu „kurp?" — ak., autora rīcībā esošais materiāls neapstiprina.

BW 10107; *atradu virs* (var.: *uz*) *celiņa* (var.: *celiņu*) ... *âbuoliņu* 9623, 5; *kumeliņu vez* (var.: *uz*) *raibīti êdināju* 3485.

c) Tāpat kâ *uz* 574. § c: *nuo sẽtas vez sẽtu* BW 1459; *rāda ceļu vez tautām* 17963 var.; šai nozīmē, liekas, ir sastopams tikai *vez* un ne *virs*, jo vēl izjūt sakaru starp *virs* un *virsus*.

d) Tâpat kâ *uz* 574. § d: *virs* (var.: *uz*) *kumeļa ziedi bira* BW 10980 var.; *liku virs* (var.: *uz* ar ģenitīvu) *akmeni... gredzeniņu* 10015, 1; *sper... dẽļu... vez* (var.: *uz*) *akmini!* 8916 var.

e) Tâpat kâ *uz* 574. § e: *vez meitām rauguoties* RKr. XVI 75; *aces dega vez* (var.: *uz*) *tuo manu augumiņu* BW 10033, 1 var.; *vez* (var.: *uz* ar akuzātīvu) *vācieša gaidîdama* 7291, 2 var.; *virs manim... raud* Mag. VIII, 952. nr-ā; *brèca vez dieviņa* 1965. nr-ā; *runā... virs* (var.: *uz, ap, apkārt, gar, par*) *tuo manu augumiņu* BW 8818 var.

f) *vez* vienādā nozīmē ar *uz* pa retam ir aizstājis verbu priedēkli *uz-*: *situ knipi, vezsizdama, uz knēveļa dęguniņu* BW 15207; sal. *krāpa mani uzkrāpdams* BW 26871.

zem

Sal. Лат. предл. I 37—39 un II 138.

583. §. *zem* (tâ, piem., Tīnūžos) resp. augšz. *zęm* (piem., Zvārtavā) > *zam* laikam ir radies no adverba nozīmē lietota viensk. lokātīva *zemē* vai no kāda blakus adjektīvam *zęms* darināta adverba, sal. latg. *zamu* Zb. XVIII 245, 284 un 291 un žem. *žèma* „apakšā, lejā“ Žem. Tierf. 39, 9 vai *žemai* 39, 22 un 26. Šo prepoziciju, šķiet, sevišķi lieto Vidzemes vidusizloksnēs un augšzemnieku dialektā *apakš* 508. § vietā (un tam blakus); nepazīst to, piem., Limbažos FBR IV 90.

584. §. Aiz šās prepozicijas palaikam seko ģen., reti ak. (ko, kâ domā Stenders un Ulmanis, liekot pēc jautājuma „kurp?“, kas nav pierādāms), piem., *zem eglītes pārgulêt* BW 2355; *kas*

jei zam pazušu iraida? Zb. XVIII 331; *guodu nesa zem... vilnainīti* BW 6591; *liku bę̀du zem akmeņa* 107; paliņ (praes. hist.) *zam ćepļa* Zb. XVIII 239; nazawiart' *zam capuri* (vēl turpat aiz tā paša verba ģen. *capuris*) 275; *pasytu* (proti: *zoru*) *zam...* vylnōneiti BW 33606, 2.

Augšzemnieku izloksnēs — varbūt līdzīgi lietotās sl. prepozicijas *podъ* ietekmē — arī laika nozīmē, piem., *zam vakara* LP VI, 939; *zam vacuma* Zb. XVIII 36 „pod starość" (pievienotajā poļu tulkojumā); *zam svātku* Krāslavā FBR XII 42; *zam gaismu suoka l'îts l'ît'* Zvirgzdinē X 33 u. c., piem., Apukalnā VIII 48, Pļaviņās 91, Lazdonā u. c. IX 157, Baltinavā XI 136, Biržos XII 92.

Jāmin, ka Bērzaunē — kâ autoram ziņots — *zam* vietā sakot *gam*(?) līdzskaņa *g-* priekšā, tâtad, piem., *gam golda* blakus savienojumam *zam tilta.*

Augšzemnieku izloksnēs sastopams arī verbu priedēklis *zam-* (*pa-* vietā 548. § a), piem. *zamliec cirvi* zem (laikam lasāms kâ *zam*) *gultas!* RKr. XVII 86; *zambâžu kurvīti zam skapa* (Lizumā, skat. FBR I 20); *zamleist zam gultu* Alūksnē RKr. XVII 138; *zamtecēja* (var.: *patecēja*) BW 30986 var.

Par tādiem gadījumiem, kur saskaņas dažādu verbu priedēkļu nozīmes, skat. Лат. предл. II 100 skk.

14. Partikulas

585. §. *ar* (saskaņā ar 82. § b arī sakropļots par *a* U), jautājamā partikula tiešā un netiešā teikuma jautājumā, piem., *àr tu jùti?* (senāk Valmieras apkaimē lietājams; tagad zudis); *klausījâs, ar dieviņu pieminês* Mag. VIII, 1195. nr-ā (citi piemēri P. Šmitam RKr. XIV 39); = lei. *aȓ* tp. (par to Kuršaitis Lit.-deu. Wrtb. un Leskīns IF XIV 91). Krūtē *ar* tâpat kâ lei. *aȓ* nozīmē arī to, ko kr. „или". La. *ar* (postpozitīvs un uzsvērts)

nozīmē bez tam „arī“ (piem., *māte ar tur bija*), sal. lei. dial. *àš aȓ* (uzsvērts) *buvaũ* Būgas Aist. St. 133 blakus *ár* „arī“ Būgas Литовско-русскій словарчикъ, 2. lp.; šai (laikam vecākā) nozīmē latviešu valodā tam blakus ir arī (tagad laikam reti lietojams) *arī*[300]; (tâ rakstīts RKr. XV 71), ko nostata arī priekšā. Paplašināta ar citām partikulām: *arîg* (tâ rakstīts Сборн. LXVII, 3. nr-a 12. lp.), piem., *izklausît, arīg* (rakstīts: arrieg) *tu Christus ęsuots* Mancelim Post. I 42; *arīg viņam patìk...?* turpat I 158 (sal. lei. jautājamo partikulu *aȓgu*); un *arîdzan* (tâ rakstīts RKr. XV 71; skat. arī arriedſan Лат. кат. 46) „arī“, laikam **arīdz(i)* paplašinājums; sal. *-dz* un *-g* 587. §. Par *ar* sal. vēl Лат. предл. I 40 sk., Bīlenstteina LSpr. II 341 sk., Brugmaņa Grdr. II² 3, 986, Brugmaņa-Tumba Griech. Gramm.⁴ 622 u. c.

Jautājamo partikulu *ar(îg)* tagad aizstāj forma *vài*, kas aizgūta no lībiešu *voi* resp. ig. *või* (skat. Tomsena Beröringer 287 sk.).

586. §. Partikulu *ba* sastop (tagad novecojušu) savienojumā *tas ba* „taisni tas pats“, *tã ba* „taisni tā pati“, *tâ ba* „taisni tâpat“ Adolfi 229. lpp.; *tà ba dẽļ* „taisni tādēļ“ Manceļa Post. I 128 jeb *tà ba pêc* turpat 132; *laîdi ba laî!* „lass immerhin sein!“ Adolfi 333. lpp.; *nuba* BW 22217 „taisni tagad“; *teba* 22221 (v. „da“), sal. Bīlensteina LSpr. II 373; *neba* „doch nicht“, par ko Bīlensteins l. c. 373 sk. un U s. v. *neba; jeba* „denn“ Adolfi 247. lpp. Te pieskaitāma laikam arī forma *jeb* „kaut gan“ Und. Ps. 59, 14 (*jeb pi mums jir tuo grẽķu doudz;* tagad šai nozīmē to aizstāj saliktenis *jebšu*), kr. „или“ (par lietošanu Bīlensteins l. c. II 346 un Augstkalns FBR X 110 skk.), sal. arī *jeb kur, jeb kuŗš* u. c. (sal. lei. *jéib* > *jéb*

300) *arī* (**ari* vietā laikam pēc *arīg* un *arīdzan* parauga) ar izskaņu atgādina slv. *endi*, sav. *anti* u. c., skat. Fika Wrtb. III⁴ 13 sk.; arī lei. *ár* norāda uz paroksitonu.

Jušk. 682 „или“, *jēb-kàs* turpat 683 „ikviens“, *jáb ir* jeb *jé(i)b ir* turpat 677 „kaut gan“), un *ganab* „diezgan“ BW 478, 2 var. un 15545, 4 (gan aba tp. BW 16058 ir laikam jālasa kâ *gana ba*). Sal. leišu jautājamo partikulu *bà* Jušk. 180 (jeb *bè* 198) jeb *bàg* LChr. 351, 19, 36, *bà* „jā gan“, *bè* „или“ LChr. 8, 25 un Dusetās, *arbà* „или“, pr. beggi „denn“, sl. *bo* un *ba* (skat. Bernekera Wb. 36 un 65, av. *bā* „patiesi“, arm. *ba*, go. *ba* u. c.; par to arī Brugmanis Grdr. II² 3, 997, Johansons BB XIII 123 un Mālovs AEO 159).

Finālais latg. (arī lei.) saiklis *kab* „lai“ Zb. XVIII 274, FBR VIII 17 u. c. ir laikam aizgūts no baltkr. *каб(ы)*. No Kārsavas FBR XII 56 min kādu *kaîb'* „kaut“.

587. §. *-dz, -g. -dz* skaņa, kas ir formā *nedz*[301]) „neque“ un laikam arī formā *arîdzan* 585. § un *nûstuc, kluotuc* u. c. 479. §, laikam = lei. *-gi* (piem., formā *nègi*, par to arī Kuršaitis Gr. 387 un Leskīns IF XIV 96 skk.) un pr. *-gi*; par to skat. Delbrüka Grdr. IV 505 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 3, 1002 sk. Latgalē sastop kādu *dze* = sl. *že* formas un nozīmes ziņā, piem., *kai dze* ME = kr. *как же*; *es dze biju* turpat; sal. gr. γε resp. skr. *ha, gha*.

-g ir jautājamā partikula, piem., jautājumā *jaug vęrd?* „vai vārās jau?“, ko dod Manceļa Phraseologia lettica, XI nod., *esīg* (rakstīts essieg) *tad tu* Elias? Manceļa Post. I 42; *dzirdīg* (rakstīts ʒſirrdieg) *tu?* turpat 224; *vēlīg*[302]) (rakstīts weļlieg) *tu... paliec?* turpat 277; neg *tas tev guods bûtu?* turpat 224 (neg arī Adolfi 230. lpp.); no **nęg* latg. *nag*[303]) „etwa?“ BW 22383, 1 un 24449, 1; *arîg* 585. §; *irag* (rakstīts irrag)? „ist auch?“ Adolfi 229. lpp.; *velig* (*ve-* varbūt = lat. *-ve*) BW 26580, 1, *veľik* 19974 (un *vel* 33573), kas ir jautājamā partikula ar

[301]) Sal. arī slv. *nec* „un ne“ Holthauzenam KZ XLVII 309.

[302]) Par *-ī-* skaņu *-g* priekšā formās *esīg, dzirdīg, vēlīg* skat. 596. § b.

[303]) Sākumā: „etwa nicht?“

kr. ли vai lat. *-ne* nozīmi; citi piemēri P. Šmitam RKr. XIV 39 sk. — Aiz *-g* var būt zudis *-u* (sal. lei. jautājamo partikulu *-gu*, par ko Leskīns l. c. 98, Būga РФВ LXX 250 sk. un Becenbergers BGLS 262 sk. un KZ XLI 112[1]; sl. *-gъ*, skat. Bernekera Wb. 316, un varbūt *-χυ* gr. formā πάγχυ, skat. Изв. XV 2, 216) vai (baltu) *-a* (sal. pr. anga „ob", veclei. *-ga* Becenbergera BGLS 267, sl. *-go* Bernekera Wb. 315, skr. *gha*, skat. Delbrüka Grdr. IV 498 skk.).

Arī *-ǵi* (*tuǵi esi?* Manceļa Post. I 40; *neǵi* > *neǵ* Ulmanim un Bīlensteina LSpr. II 370) vai nu lituānisms, vai sajaukums no **-dzi* un **-gu* (resp. **-ga*).

588. §. *ìr* nozīmē (vienmēr proklitiski priekšā nostatīts) „arī (pat)", piem., *ir sudraba kalējiņš pie arāja maizes nāca* u. c. Bīlensteina LSpr. II 342. Senāk, piem., Adolfi 246. lpp., un Nīcā tam ir arī nozīme „un", un tâ dažkārt arī vēl tautasdziesmās no citiem novadiem, piem., *rāja mani pats tautietis ir tautieša māmuļīte* Mag. VIII, 1549. nr-ā. — *ir — ir* lietāšanā tuvojas v. vārdiem „sowohl — als auch", skat. Bīlensteina piemērus l. c. 342. — La. *ìr* = lei. *ir̃* „un, arī", pr. *ir* tp. un laikam arī sl. *i* tp., kas var būt rēgulāri radies no **ъ[r]* (= baltu *ir*), un gr. ῥα (par ko Krečmers KZ XXXI 364, 391 sk. un 469 sk.).

Nozīmē „un" formu *ir* tagad ir aizstājis no vācu valodas aizgūtais (tautasdziesmās vēl ļoti retais) *un*[304]) (16. un 17. gadsimteņa tekstos vēl „und" rakstīts). *un* vietā sastop Adolfi 246. lpp., Mag. XX 3, 90 sk., Zlēkās FBR VII 52, Aknīstē 130, Lubānā, Užavā u. c. formu *in*, kam piemēri arī leišu valodā, piem., Leskīnam IF XIV 101 un Becenbergera BGLS 263; tā ir (sal. arī līdzīgo sloveņu *in*) vai nu sajaukums no baltu *ir* un v. *und*, vai aizgūta tieši no vlv. dial. *ind(e)* „und" (Agates Lašas Mittelniederd. Gramm. 87).

[304]) Sastopams arī lei. Klaipēdas dialektā, par ko Jakobi Lit. Mitt. I 63.

589. §. Formas *jele, jel* U un BW 23484 jeb *jale* 6723 var. „taču, vismaz“ (par lietāšanu skat. Bīlensteina LSpr. II 364 sk.) ir varbūt ar to pašu *je-* resp. *ja-* kâ *jeba, jeb* 586. §, *ja* (sk. 850. §), lei. *-jeg* (par ko Leskīns IF XIV 101) resp. *-jag* (piem., Daukšas Post. 167, 9) vai *-ja* (piem., siev. dz. *tosia* „eiusdem“ Bistroņam 42).

Par *jau, ju, juk* skat. 487. § d.

590. §. *-le* ir formās *jel(e)* resp. *jale* 589. §, *nūle* resp. *nule* 487. § d, *vaile* (interjekcija) BW 22226, *aile* (interjekcija) 24349, *ale* (interjekcija) 27546, *nele* „geschweige, nicht“ U un BW 23357, *juole* „mehr“ 24221 var. (skat. arī Bīlensteina LSpr. II 351), *tale* „dann erst, eben erst“ U un BW 32037, 11 var. Šis *-le* var būt (bet ne katrā ziņā) *-lē* saīsinājums, sal. **nūlēt* u. c. 487. § d un Būgas rakstu РФВ LXXI 59. Blakus *-le* arī *-la, -lei, -lai, -li, -lu* Būgam l. c. 57. Ar to sal. lei. *nùli* „tagad“, *eĩkeĺ!* „nāc taču!“ u. c. Būgam l. c. 57 un 59 un sl. *le, lě* Bernekera Wb. 697 sk.

Par negācijas formām *ne, nei, ni* skat. 388. § un arī 326. § c.

Par *nū, nu* skat. 487. § d.

Lei. *kaĩp(o)* „kâ“, *taĩp(o)* „tâ“ u. c. (skat. arī Becenbergera BGLS 267) atgādina la. *-p* teikumā *tuo var darīt vienap un uotrap* RKr. XVII 63 no Sasmakas (*-a-* skaņa *-p* priekšā Sasmakā var būt saskaņā ar 33. § kāda gaŗuma saīsinājums); sal. arī Brugmaņa Grdr. II² 3, 996.

591. §. Formu *šu* sastop vienu pašu un aiz citām partikulām. Piemēri: *es maizītes paĝduse šu* (var.: *ir*) *bez vīra arājiņa* BW 9349, 4; *kad man tiks, es aiziešu šų* (var.: *ir*) *pie vîžu valkâtāju* 10270, 5; *mirt man bij šu* (citur: *ir* vai *kaut*) *jaunam!* 27374 un 27375; *jašu* „etwa“, skat. Bīlensteina LSpr. II 371, *jebšu*, skat. 586. §; *kāšu* „quasi“ BW 13297, 6 (par to arī Bīlensteins l. c. II 350); *tāšu — kāšu* „ebenso — wie“ 35553 var.; *tadšu* „doch“; *kaušu*, ko dod Lotavica grammatica, jeb *kautšu*

„obgleich“ u. c. Bīlensteinam l. c. La. *š-* formā *šu* laikam atbilst lei. *č*-skaņai formā *tačiaũ* „dennoch“ (citādi par to Skardžus Arch. phil. III 52), un *-šu* formās *jašu, jebšu* u. c. varētu būt **šau* saīsinājums; uzsvērtais *šu* būtu tad varbūt enklizē radušās *-šu* vispārinājums.

592. §. *-t* ir formās *bet* (= lei. *bèt* Daukšas Post. 8, 28; 9, 33 u. c.), sal. lei. *bè* un pr. bhe, bha „un“ un Brugmaņa Grdr. II² 3, 997; *it* jeb *īt* Manceļa Post. I 4 (tam blakus paplašinātās formas *itin* jeb *īten* Manceļa Post. I 131) = lei. *ìt* jeb *ȳt* „ganz, sehr“ Jušk. 664 sk. (blakus *ìtin* „ziemlich“ Jušk. 667; par to arī Būga LtT II 12 sk.) un laikam arī lei. *it* „kâ“ Žem. Tierf. 136 un skr. *iti* „tâ“; *kãlēt, tãlēt, nūlāt* 487. § d; *kaût* (arī *kau*, piem., BW 22400, 1 un *kau-šu* 591. §), sal. lei. *taučiau* „doch“ Becenbergera BGLS 331 un go. *þauh* „obgleich“, slv. *thōh; net* (*net līdz* „usque ad“ Evang. 1753. g., 11. lp.) = lei. *net* Leskīnam IF XIV 112, Daukšas Post. 29, 26 (n[a]et *ik* „usque ad“), LChr. 366, 6, 352, 27, LLD IV 6, 16 u. c.; *šeit* 474. §; sal. bez lei. formām ar *-ti, -te* Becenbergera BGLS 267 sk. un Būgam Изв. XVII 1, 18 un РФВ LXXI 59 sk. vēl pr. *tēnti* Trautmaņa Apr. Spr. 448, *tīt* jeb titet turpat 449 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 2, 731 sk.

15. Finīta un infinīta verba formas[305])

a) Formu sastāvs

593. §. Leišu valodā vēl sastopamais divskaitlis ir zudis. — No laiku formām ir tagadne, nākotne (abas vecs mantojums) un īpatnēja baltu valodu pagātne (kas aizstāj imperfektu, aoristu, perfektu un plūskvamperfektu), kuŗai blakus tagad ir ieradušās arī perifrastiskas perfekta un plūskvamperfekta for-

[305]) Skat. par tām arī Stanga Verbum 98 skk.

mas. — No modiem latviešu valoda pazīst indikātīvu (kuŗa paveids ir dēbitīvs) un imperātīvu (abi vecs mantojums) un bez tam, tâpat kâ leišu valoda, kondicionāli; visiem šiem modiem ir īpašas atstāstāmās izteiksmes formas. — No senajām verbu „kārtām" ir paglābusies tikai darāmā kārta, kamēr mediālās formas baltu un slavu valodās aizstāj refleksīvie verbi; tagad ir sastopamas arī perifrastiskas pasīva formas. — Infinīta verba formas ir aktīvs un refleksīvs supīns un tagadnes infinitīvs, pasīvi tagadnes un pagātnes divdabji un visu triju laiku aktīvi divdabji; vecie teksti pazīst arī vēl nozīmes ziņā latīņu valodas ģerundīvam atbilstošu formu ar *-tins*.

b) **Personu galotnes**

Par tām Brugmanis Grdr. II² 3, 583 skk., Meijè (Meillet) Bull. XXIII 68 skk., Bonfante XXXIII 111 skk., Hirts Idg. Gr. IV 111 skk. un VI 177 skk.

594. §. Senā atšķirība starp prīmārām un sekundārām galotnēm baltu valodās ir pavisam izzudusi. — Imperātīvam tagad ir tās pašas personu galotnes, kas indikātīvam; par kondicionāļa galotnēm skat. 695. § skk. Refleksīvās galotnes atšķiras no atbilstošajām aktīvajām galotnēm ar beigās pievienotu *-s* (skat. par to 704. § skk.), kuŗa priekšā senā aktīvā galotne ir paglābusies nesaīsināta.

595. §. Viensk. 1. p. galotne. Seno *o*-celmu tagadnes galotne *-u* (piem., *vę̀lku*) ir radusies, saīsinot senāko *-uo* (no ide. *-ṓ*), kas paglābies atbilstošajā refleksīvajā galotnē *-uôs*[306]) (piem., *vę̀lkuos*); sal. lei. *velkù* (refl. *velkúos*), pr. asmu „esmu" (skat. Trautmaņa Apr. Spr. 230. §), gr. φέρω lat. *ferō*, senīru -biur,

[306]) Pats par sevi la. *-u* < *-uo* varētu atbilst arī sensl. *-ǫ*, bet leišu valodā žemaišu dialekta galotne noteikti norāda uz ide. *-ō* (sal., piem., nākotnes viensk. 1. personas refleksīvo formu dziaugsious LChr. 180, 37 blakus daudzsk. lokātīvam metusì turpat 181, 32), un tāpēc laikam la. *-u* ir radies no ide. *-ō;* par šo *-ō* Pedersens Hitt. 81.

go. baíra, sav. *biru*, av. *spasyā* u. c. Turpretim tagadnes *ā*-celmu viensk. 1. personas *-u* (piem., *saku*; skat. par to 654. §) un pagātnes *-u* (piem., *vìlku*) ir *-au* (skat. 37. § i) saīsinājums (sal. lei. *sakaũ* „saku“, *vilkaũ* „vilku“), sal. atbilstošo viensk. 2. p. galotni 596. § c; kad *-au* bija saīsināts par *-u*, tad refleksīvā *-aus* vietā (ko var iedomāt, izejot no leišu valodas) analoģiski ieradās *-uôs*.

Pirmatnējā atematisko celmu galotne (sal. lei. *esmì*, par ko Meijè MSL XIII 112 sk., pr. *asmai*, skat. par to Apr. Gr. 216. §, sensl. *jesmь*, skr. *ásmi*, gr. εἰμί u. c.) ir tematisko celmu *-u* ietekmē pārveidota par *-mu*[307]: *ęsmu* (līdzīgi lei. dial. *esmù* LChr. 394, 27, MSL XIII 125; Šleicheram Dōnaleiša izdevumā 336; Becenbergera BGLS 200 un Po(r)žezinska K истор. 14, un pr. asmu), *duômu* (līdzīgi lei. dial. *dúomu* LChr. 379, 24) u. c., skat. 601. §.

596. §. Viensk. 2. p. galotne. a) Blakus 1. p. *ęsmu* ir viensk. 2. p. *esi*. Tagadnes (un ne nākotnes) formas, kâ liekas[308]), ir arī ese (lasāms: *iesi*) 1586. g. katechismā LLD II 20, 33 kâ vācu oriģināla „gehest“ tulkojums (oriģināla „gehest“ ir atrodams

[307]) Bartolomē domas Stud. II 154[1], ka la. forma *ęsmu* savu *-u* dabūjusi speciāli no vecāka *ęsu*, nav nedz nepieciešamas, ne pierādāmas (sal. la. *duômu*, *ęmu* u. c.). — Droši nevar paļauties uz la. formu *esmi* Elgera vārdnīcā Dictionarium Polono-latino-lottavicum 293 (blakus *ęsmu* turpat 114); droša ir forma *esmi* (2×) kādā vecā zvēresta formulā Ceļi V 76. Formu esme 16. gadsimteņa tekstos (piem., Und. Ps. 2, 19) var lasīt kâ *ęsmu* vai *esmi*. Leišu un la. *esmi* ir radies no **esmie* (sal. lei. *duomies-s* Petkevičus Kat. 146) ar *-mie* < *-mei* no *-mai*, ko pārveidojusi viensk. 2. p. ar *-ei* > *-ie*.

[308]) Tāpat laikam arī pr. *ēisei* (Trautmaņa Apr. Spr. 51, 29) un lei. *eisi* (LLD III 20, 8), kâ arī pr. dāse Trautmanim l. c. 53, 14 un lei. *duosi* LLD III 20, 26 kâ vācu oriģināla to pašu vietu tulkojumi, kamēr Becenbergers KZ XLI 123 (minējuma veidā) un pēc viņa Trautmanis Apr. Spr. 290 (noteikti) pr. formu *ēisei* bez kāda pamatojuma uzlūko par nākotnes formu.

Trautmaņa Apr. Spr. 50, 24) un dhos[309]) (= *duos*) turpat II 21, 18 (šai katechismā sastopamas arī tādas formas kâ grib *gribi* vietā u. c., tâ ka arī *duos* varētu pārstāt rakstu valodas **duosi*) kâ vācu oriģināla „gibst" tulkojums (Trautmanim l. c. 52, 13). Senā aktīvā galotne *-si*, sal. skr. *éṣi*, gr. (Homēra) ἔσσι u. c., būtu latviešu valodā saskaņā ar 36. § b kļuvusi par *-s*. La. *esi* un lei. *esì* no **esíe* (sal. *esie-gu* un *desie-s* Becenbergera BGLS 198) = pr. assei un sensl. *jesi*; tā nu kâ viensk. 2. p. galotni atematiskajiem celmiem slavu un baltu valodās sastop *-séi*. *o*-celmi leišu un latviešu valodā beidzas ar *-i* no *-íe* (sal. refleksīvo galotni la. *-iês*, lei. *-íes*). Pats par sevi būtu iedomājams, ka lei. un la. *-íe* (no *-éi*) ir jemts no atematiskajām formām **esíe* (no **eséi*) u. c., ja atematiskais *-séi* sākumā bija vidējās kārtas galotne[310]). Bet grieķu valodā vidējās kārtas galotne ir -σαι (un ne -σει), un ir grūti pasakāms, kādēļ sensl. *jesi* (blakus aktīvajam *jesmь* viensk. 1. personā!) īsteni lai būtu vidējās kārtas forma. Kaut cik vairāk paticama ir tāpēc vispirms Fortunatova izteiktā hipoteze, ka lei. un la. *-i* te radies no pirmatnēja ide. *-ĕi* (pie kam paliek neskaidrs šā *-ĕi* sakars ar *-esi*, uz ko, piem., norāda skr. *bhárasi*, go. *baíris* u. c.); par to Nieminens Ausgang 108 sk., Stangs Mažv. 146, Meijè Bull. XXXII 202, Devoto Don. nat. Schrijnen 643, Pedersens Hitt. 85, 87 un 93. Šai gadījumā atematiskās konjugācijas *-sĕi* varētu būt radies, kontāminējoties *-si* un *-ĕi*. Latviešu valodā ir paglābies *-i* no *-ie sto*-celmos (piem., *miĩrsti*), tais *o*-celmos ar iespraustu nāseni, kuŗu sakne beidzas ar *t, d, p* vai *b*[311]) (piem., *jùti* = lei. *juntì*) un tais *o*-celmos, kam blakus ir infinitīvs ar *-êt* (piem., *teci* = lei. *tekì*; inf. *tecêt* = lei. *tekĕti*; Vānē, Upesmuižā, Ēr-

[309]) Lat. kat. (50. lp.) tai vietā dode (= *duodi*).

[310]) Tâ domāja jau Hofmanis Das Präsens der indogerm. Grundsprache 65.

[311]) **jùt* (*jùti* vietā) sakristu ar 3. personu *jùt*, kamēr, piem., *rùoc* (no *rùoci*) ar *-c* atšķiras no 3. personas *rùok*.

ģemē, Mazsalacā esot arī formas *vedi, celi,* Blīdienē, kâ teikts FBR XVI 102 sk., arī *eji, êdi, pļauji* [bet *auklē*] u. c. un Zvirgzdinē, kâ minēts FBR X 34, arī *aŕi, veḿi, gruobi, aukl'eji, dzeivoji* u. c.). Visi pārējie *o*-celmi, kâ arī *no-* un *ļo*-celmi ir tagad *-i* zaudējuši, piem., *sit* (refl. *sitiês*), *vèlc* (refl. *vèlciês*), *rùoc* (refl. *rùociês*), *sìen* (refl. *sìeniês*), *smej* (refl. *smejiês*), *cìet* (refl. *cìetiês*), **runāj* > *runā* (refl. *runājiês*) jeb dial. (skat. 672. §) *runaį̄*, **slavēj* > *slavē* (refl. *slavējiês*) jeb dial. (skat. 672. §) *slaveį̄*, **juokuoj* > *juokuo* (refl. *juokuojiês*), **tīrīj* > *tīrī*. Bez *-i* arī *mirsti* Aknīstē, Kaldabruņā, Kalupē, Līvānos, Barkavā, Krāslavā, Varakļānos u. c., arī *jùti* Aknīstē, Neretā, Biržos u. c., arī *teci* Pļaviņās, Koknesē, Odzienā, Varakļānos u. c. Šādas formas bez *-i* gadās jau Manceļa rakstos (17. gadsimtenī), piem., *slep* Post. I 225. Turpretim Adolfi gramatika 1685. g. (un vēlākās gramatikas, kam tā pamatā) min no visiem prīmāriem celmiem tikai formas ar *-i*, piem., *meti* vai *smeji* blakus *runā, slavē, juokuo* utt. — Varbūt jādomā, ka vispirms tādas formas kâ *smeji* saskaņā ar 100. § a kļuva par (divzilbju) **smei*; no **smei* tad ar kontrakciju varēja rasties[312]) tagadējais *smej* (= *smeį̄*). Pēc viensk. 1. p. *smeju*: viensk. 2. p. *smej* u. c. parauga tad varēja, piem., blakus viensk. 1. personai *situ* u. c. ierasties jauna viensk. 2. p. *sit* (*siti* vietā) u. c., īpaši kad tādā kārtā novērsa ļoti neērto stāvokli, kas radās, fonētiski sakrītot tag. *siti* (no **sitie*) un pag. *siti* (no **sitai*); sakrišana ar tag. 3. personu *sit* (no **sita*) bija mazāk neērta, jo te pārpratumu var novērst, pievienojot īpašu subjektu. Pēc *situ: sit* u. c. parauga tad, piem., arī blakus formai *sìenu* varēja ierasties *sìen* (*sìeni* vietā), kaut gan *sìeni* atšķīrās jau ar saknes formu no *sèji*. Tagadnes formas ar paturētu *-i* atšķiras

---

[312]) Dažos gadījumos tas radīja vēlamo atšķirību starp tagadnes viensk. 2. personu un pagātnes viensk. 2. personu; piem., no *rāt* tag. viensk. 2. p. *rāj* blakus pag. viensk. 2. personai *rāji*.

vienmēr fōnētiski no atbilstošās pagātnes formas (piem., *mir̃sti*: *miri*).

b) Senie *i*-celmi tagad — tâpat kâ leišu valodā — beidzas ar (paturētu!) *-i*, kam blakus ir refleksīvs *-ies*, piem., *turi* (refl. *turiês*) = lei. *turì* (refl. *turíes*); bez *-i* runā *turi* u. c. Neretā, Biržos, Sēlpilī, Sunākstē, Kaldabruņā, Kalupē, Višķos, Krāslavā, Varakļānos u. c. Bet Manceļa rakstos sastop tādas formas kâ *dzirdī-g* (skat. 587. §), un ziemeļrietumu žemaišu izloksnes (kur *ie* ir kļuvis par *ei* ar šauru *e*) lieto tādas formas kâ *tŏrýs*[313]) Telšos B (*turíes* vietā). Tâ nu liekas, ka tai laikā, kad *o*-celmu 3. p. beidzās vēl ar *-e(t)*, pēc **mete(t)*:**metĕi* parauga arī, piem., blakus formai **turi(t)* ieradās jauninājums **turĭi̯* > **turī* vecā **turis(i)* vietā, sal. sensl. *xvališi* „tu slavē" u. c. Kad *-ī* un *-ei* bija saīsināti, viegli kļuva iespējami jauninājumi: vienkārt radās, piem., refl. *turies* (**turīs* vietā) blakus formai *turi* (no **turī*) pēc *-ies* : *-i* (no *-ie*) parauga *o*-celmos; otrkārt — tādas formas kâ la. *pruotī-g* (**pruotie-g* vietā) Manceļa Phraseologia lettica, Kap. III pēc *dzirdī-g*[314]) u. c. parauga; sal. ar to Stanga Mažv. 146.

c) Tag. un pag. *ā*-celmu *-i* (saskaņā ar 37. § g) = lei. *-ai* (piem., la. *saki* = lei. *sakaĩ*, vai la. *vìlki* = lei. *vilkaĩ*), un tâpat pag. *ē*-celmu *-i* (saskaņā ar 37. § h) = lei. *-ei* (piem., la. *vedi* = lei. *vedeĩ*). Bez *i* izrunā tādas tagadnes formas kâ *saki* Aknīstē, Zasā, Neretā, Biržos, Sunākstē, Kaldabruņā, Sēlpilī, Pļaviņās, Koknesē, Odzienā, Kalupē, Višķos u. c. Kad *-ai*, *-ei* un *-ie* bija saīsināti par *-i*, blakus pag. *-i* (no *-ai* un *-ei*) kâ refleksīva galotne analoģiski visur ieradās *-ies* (*-ais* un *-eis* vietā), un iz-

[313]) No viensk. 2. personas **turī* varbūt ir arī radusies daudzsk. 2. personas imperātīva forma *tũŕytēs* LChr. 381, 18, uz ko aizrādījis jau Zommers Krit. Erläuter. z. lat. Laut- u. Formenlehre 139; bet par to skat. arī Apr. Gr. 244. § un Frenkeļa rakstu Balticoslav. II 40.

[314]) No tam, šķiet, *-īg* ieviesies arī tālāk: *būsīg* „vai viņš būs?" Mancelim l. c., Kap. XII, *vēlīg* u. c. 587. §.

lokšņu vairumā arī blakus tag. *-i* no *-ai*, tâtad, piem., *sakiês, vìlkiês, vediês* blakus lei. *sakaĩs, vilkaĩs, vedeĩs*. Tikai 17. gadsimteņa tekstos un vēl tagad Kalētos, Cēsīs, Valmierā, Cirgaļos, Ērgļos, Raunā, Smiltenē, Drustos, Piebalgā u. c. gadās vecās tagadnes formas, piem., *sakais*[315]) Manceļa Post. I 43.

-āį̃, -ēį̃, no kam lei. *-aĩ, -eĩ* un la. *-i*, ir laikam jauninājums, kas aizstāj nākotnes izskaņai līdzīgu *-ās(i)* tagadnē un *-ās, -ēs* pagātnē, pie kam šis jauninājums laikam papriekšu ir ieradies tagadnē. Tikai jājautā, vai, piem., **sakāį̃* blakus 3. p. **sakā(t)* ir radies varbūt pēc 3. p. **mete(t)* : viensk. 2. p. **metĕi* u. c. parauga, jeb — un tas laikam būs ticamāks atbilstošo viensk. 1. p. un 3. p. formu dẽļ — vai šis **sakāį̃* ir atvasināms no **sakā-ĕi* resp. **sakā-ie* (ar *-ĕi* resp. *-ie* no *o*-celmiem); sal. viensk. 1. personu ar *-āų̃* 595. § un Bartolomē Stud. II 119[1].

d) Tās pašas formas latviešu valodā un vecos tekstos un vēl tagad daudzās leišu valodas izloksnēs lieto arī ar imperātīva nozīmi, pie kam arī leišu valodā, piem., blakus vecākajam *vedi* ir arī apokopēts *ved*[316]). Šo formu imperātīva nozīmi var izskaidrot dažādi. Par to, kâ arī plašāk par baltu viensk. 2. p. galotni skat. Изв. XXII 1, 85 skk. līdz ar literātūru[317]).

597. §. Viensk. un daudzsk. 3. p. galotne. Baltu valodās visu skaitļu 3. personai lieto to pašu formu[318]), kas radu valodās redzama tikai kâ viensk. 3. p. forma (par varbūtējām daudzsk. 3. p. atliekām leišu valodā skat. IF XXXIII 125).

Atematiskajā konjugācijā sastop veco „prīmāro“ galotni *-t*

315) Mancelim retumis arī otrādi *-ies* vietā *-ais*, piem., *pruotais* (imperātīva nozīmē) Post. I 83 pareizā *prùotiês* vietā.

316) Lei. *ved* blakus *vedi* laikam pēc *vèsk* < *vèski* „ved“ parauga.

317) Papildus vēl jāmin Brugmaņa-Tumba Griech. Gramm.[4] 395 (par gr. imperātīva viensk. 2. p. ar - ες) un 397 sk. (par gr. indikātīva viensk. 2. p. ar —εις) ar citu literātūru un Brugmaņa Grdr. II[2] 3, 582.

318) Šī parādība ir sastopama arī rētoromāņu izloksnēs, skat. Gartnera Raetorom. Grammatik 134. §.

no ide. *-ti* (par *-ti* un *-t* arī Devoto Don. nat. Schrijnen 640 skk.), tâ laikam (sal. FBR XVI 107) formā *iet* (refleksīvā forma *-ietas* ir viegli saprotams jauninājums pēc *o*-celmu parauga), sal. lei. *eĩti* (vecos tekstos, par ko Becenbergers BGLS 201 un Po(r)žezinskis К истор. 44) > *eĩt* (refl. *-eĩtis* Po(r)žezinskim l. c.), pr. *ēit* (un *ast* „ir" blakus *asti-ts*), sl. *jestь*, skr. *ắti*, gr. ἔστι u. c. Par baltiem un slaviem kopēju **est* (blakus **esti*) skat. Arch. Phil. II 41 un St. balt. VII 32 sk.

Pārējie celmi jau visvecākajos tekstos ir bez kādas galotnes (par dial. *koâpji* u. c. skat. 73. lpp.); piem., (*o*-celms) *mẹt* no **meta*[319]), sal. refleksīvo formu *mẹtas* un lei. *mẽta* > *mẽt* (dial. arī *mèt*), pr. po-līnka; (*ā*-celms) *saka* no **sakā*, sal. refleksīvo formu *sakâs* un lei. *sãko*[320]), pr. lāiku; (*i*-celms) *stāv* no **stāvi*, sal. dial. (skat. 707. § b) refleksīvo formu — *stāvis* un lei. *stóvi*, pr. turri; (nākotne) *dur̃s* no **dursi*, sal. dial. (skat. 707. § c) refleksīvo formu *dur̃sis* un veclei. *pra-žysi* u. c. Spechtam KZ LV 183[2] un St. balt. III 93 (skat. arī 677. §); (pagātnē) *lika* no **likā*, sal. refleksīvo formu *likâs* un lei. *liko*[320], vai dial. *sàuce* no **saucē*, sal. dial. (skat. 707. § a) refleksīvo formu *sàucês* un lei. *šaũkė*[320]) un pr. per-traũki.

Pirmbaltu **meta* var būt iestājies senāka **mete* vietā, skat. 671. §. Šis **mete* darinājuma ziņā atbilst laikam tādām slavu formām, kâ, piem., sensl. *sęde* (blakus *sędetъ*, par ko Fortuna-

[319]) Par tādām formām kâ thope (*tùop* vietā) 16. gadsimteņa tekstos skat. 36. § e.

[320]) Tas, ka leišu valodā ir paglābies izskaņas gaŗums, norāda uz šā gaŗuma cirkumflektējumu, kas laikam radies ar kontrakciju, par ko Meijè MSL XI 299[1]: kad, piem., tag. viensk. 2. p. **sakā-s(i)* bija aizstāta ar **sakā-ˀi* resp. **sakā-ie* (skat. 596. § c), varēja arī atbilstošajai 3. personai rasties jauninājums **sakā-e(t)* resp. **sakā-a(t)* (**sakā-(t)* vietā). Citāds uzskats ir Vīdemanim, kas Liter. Zentralbl. 1897. g., 657 sk., piem., lei. *sùko* (**sùka* vietā) domā radušos piederīgo daudzsk. un divsk. formu ietekmē, kur bija paglābusies celma forma *suko-*; bet **sùkā(t)* ar lauztu *ā* būtu devis **sukà*.

tovs Изв. XIII 2, 25 un 28 skk., Mikola Urslav. Gramm. I 131 un Kuļbakins Древне-церковно-слав. языкъ[3] 156), un tādām ķeltu formām kâ senīru *-beir* u. c. (skat. Pedersena Vergl. Gr. d. kelt. Spr. II 343). Tâ kâ visās šais valodās bija jāzūd *-t* skaņai, tad palaikam, ievērojot tādas formas kâ skr. (vēdu) viensk. 3. personu *cōdaya-t* „mudina" u. c., ļoti ticamā kārtā domā, ka pirmbaltu formā **mete* utt. ir atkritusi „sekundārā" galotne[321]), par ko Cimmers AfslPh. II 342, Brugmanis Grdr. II 1276 sk. un 1350 un II[2] 3, 615, Vīdemanis Prät. 157[1] un Handb. 170. §, Fortunatovs l. c., Po(r)žezinskis К истор. 45, Becenbergers KZ XLI 114, Trautmanis Apr. Spr. 273 un Meijè Введ.[2] 199 sk. Jakobi (Jacobi) turpretim (Kompositum und Nebensatz 61 skk.), balstoties uz dažādām parallēlēm, tiecas domāt, ka pirmbaltu **mete* ir tīrs verbāls celms; un Zībss (Siebs) un Bernekers KZ XLIII 270 uzlūko leišu 3. p. formas ar *-a* par „abstraktiem verbālnōmeniem", noteikti neizsakoties par to, kâdu viņi iedomājas tāda verbālnōmena celmu (varbūt ar izskaņu *-et* : *-ot*?). Paši par sevi abi uzskati nebūtu neiedomājami, un abi, kâ piezīmē to autori, vislabāk izskaidrotu to apstākli, ka baltu valodās visu skaitļu 3. personai lieto v i e n u formu. Bet ir ļoti pārdroši kādai pārādībai baltu valodās, kas pazīstamas tikai kopš dažiem gadsimtiem, meklēt sākumu indoeiropiešu pirmvalodā, ja šī parādība ir sveša āriešu, grieķu un itaļu valodām, kuŗu pieminekļi radušies jau priekš Kristus. Un, tâ kâ vistuvāk radnieciskajās slavu valodās visus trīs skaitļus formāli izšķiŗ arī 3. personā, tad laikam vispareizāk būs domāt, ka arī pirmbaltu valoda ir izšķīrusi skaitļus 3. personā; bet šai gadījumā pirmbaltu **mete* visdrīzāk laikam ir jāatvasina no ide. **mete-t*; par to arī Meijè MSL XXIII 215 skk. Vispirms divsk. 3. p. var būt zaudējusi savu īpašo formu, par ko Zubatijs IFA XVI 54. Iemesls

321) Skat. par to Hirta Handb. der griech. Laut- und Formenlehre[2] 484 sk. ar literātūru.

vecās daudzsk. 3. p. formas atmešanai laikam būs bijis tas, ka tā bija fonētiski sakritusi ar aktīvo divdabju nek. dzimtes viensk. nominātīvu, ko, liekas, jau pirmbaltu valodā varēja lietot arī kâ predikātu blakus subjektiem daudzskaitlī, skat. Изв. XXII 2, 190 skk. Bet tāds sakritums bija ļoti neērts tādēļ, ka aktīvo divdabju nominātīvu baltu valodās lietoja un lieto kâ finītu verbu atstāstāmajā izteiksmē (skat. 766. §); tâ, piem., pirmbaltu **sējan(t)*, **mīlin(t)*, **sakān(t)*, **vedēn(t)* kâ indikātīva daudzsk. 3. p. nozīmēja „serunt", „amant", „dicunt", „ducebant", turpretim kâ divdabju daudzsk. nom. — „serere dicuntur", „amare dicuntur", „dicere dicuntur", „duxisse dicuntur". Vecās daudzsk. 3. personas formas tâtad bija kļuvušas neērti pārprotamas, un tādēļ tās aizstājusi nepārprotamā viensk. 3. personas forma. Šādu aizstāšanu varēja atvieglot un veicināt sekojoši apstākļi: baltu kondicionālim ar *-tun* (skat. 695. § sk.), liekas, no laika gala visu skaitļu 3. personai nebija nekādas īpašas galotnes (par ko Zubatijs l. c. 56); teikumā ar vairākiem subjektiem vienskaitļa formā svārstījās verbālais predikāts starp vienskaitļa un daudzskaitļa formu (skat. Delbrüka Grdr. V 237 skk.); arī blakus subjektam daudzskaitlī gadījās verbālā predikāta vienskaitļa forma — sevišķi no saknes *es-* (par to Delbrüks l. c. 232 skk.). Varbūt (par ko domājis Stangs Verbum 234) arī *-ant* un *-ānt* sakritums, ar ko daudziem verbiem daudzsk. 3. personā zuda atšķirība starp tagadni un pagātni, ir veicinājis vienskaitļa formas vispārināšanu; par to bez tam arī Nieminens Ausgang 176 un Frisks IF L 276 sk. Vēl saprotamāks būtu tas viss, ja ar J. Šmitu KZ XXV 595[1] lei. *yrà* un la. *ir* (skat. 601. § a) drīkstētu uzlūkot par baltu valodām kopēju pirmatnēju substantīvu (ar nozīmi „eksistence"). No trūcīgajām senprūšu valodas atliekām nu gan tam atbilstoša forma nav pazīstama, bet no tam katrā ziņā neizriet, ka tāda forma senprūšu valodā nav bijusi, it sevišķi kad, kâ a priori gaidāms, starp *esti* un *īra* bija nozīmes

starpība; Univ. (25. lp.) tiešām tulko lei. *yra* ar po. *jest*, turpretim lei. *ẽsti* — ar po. *bywa*, un ar to saskan Jauņa aizrādījums Перев. грамм. 180² un 194. Turpretim ar Brugmani Grdr. II 1350 un II³ 3, 615 sk., Meijè MSL XV 73 un XIX 82 (skat. Слблт. Эт. 139 sk. un Изв. XXI 2, 296 sk.) u. c. domāt, ka vecās daudzsk. 3. personas zaudējums ir vispirms tādu konstrukciju kā gr. τὰ ζῷα τρέχει (par ko Delbrüks l. c. 230 skk.) sekas, jau tādēļ ir nedroši, ka vistuvāk radnieciskajās slavu valodās tamlīdzīgas konstrukcijas ir gluži svešas.

598. §. **Daudzsk. 1. p. galotne.** Palaikam tā ir *-m*, kam blakus visbiežāk sastopama ir refleksīvā galotne *-miês*, bet dial. (skat. 708. §) arī *-mẽs* un *-mãs*; piem., *sitam*, *sitãm*, *iesim*. Blakus vēl ir *-mi* formā *esmi*[322]) (tagad *ęsam* jeb dial. *esim*) Bīlensteina LSpr. II 120 no kāda 18. gadsimteņa rokraksta un Elgeram (Güntera Altle. Sprachd. I 103, 128, 130), sal. lei. *esmì* tp. Arch. Phil. VIII 37 un Becenbergera BGLS 198; *-me* formā **eime* „eamus“ (= lei. *eimè*, piem., Jauņa Перев. грамм. 54), no kam *àime*² Lejasciemā, latg. *eimę* BW 9065, 8 var., 22588, 29690, 34349, ejmia Zb. XVIII 307, un *ceļamę* u. c. Aknīstē FBR XV 187; *-ma* formā *eĩma* „imus“ vai „eamus“ (= lei. *eima* „eamus“ Niemi Nr. 43) daudzās izloksnēs, piem., Griezē, Blīdienē u. c. Refleksīvās galotnes rāda, ka aiz *-m* kâ lieks nerēgulāri zudis *-i* (no *-ie*) resp. *-e* (no *-ē*) resp. *-a* (no *-ā*), sal. formas *esmi*, **eime*, *eĩma*. Visvecākā ir galotne *-me* (no *-mē*) = lei. *-me* > *-m* (piem., *eimè* „eamus“) blakus refl. *-mės*; šis leišu un la. *-mē* (kâ „sekundārā“ galotne) var būt vecs mantojums un varbūt atbilst vokālisma ziņā neskaidrajiem go. *-ma* un skr. (vēdu) *-mā* (tâ domā Brugmanis Grdr. II² 3, 618, Po(r)žezinskis К истор. 51 un 53, Gotiò [Gauthiot] Fin de mot 181 u. c.), ja varbūt gaŗums nav radies atbilstošās divsk. galotnes *-vā* (senāk varbūt *-vē*) ietekmē. La. *-mā-*[*s*] > *-ma* >

[322]) Elgeram LChr. 132, 35 tai vietā laikam nepareizi rakstīts essemi.

-m = lei. dial. *-mo-*[*s*] > žem. *-muo-*[*s*] > *-ma* > *-m*[323]) (piemēri Becenbergeram BGLS 196, 221 un BB II 268, Gaigalatam Lit. Mitt. V 233, Po(r)žezinskim К истор. 51 sk. u. c.). Becenbergers l. c. ir šo lei. un la. *-mā* uzlūkojis par vecu mantojumu; bet citur radu valodās nav kāda ide. *-mā* drošu refleksu. Un pret Zubatija uzskatu Flickvok. 17, ka la. *eĩma* ir jauninājums pēc daudzsk. 2. p. *eĩta* parauga, runā tas apstāklis, ka Druvienā un Meirānos lieto refleksīvo galotni *-mās* blakus (daudzsk. 2. personā) *-tę̄s* (sal. arī Becenbergera rakstu BB XIV 122[1]), un žem. dial. *dirbsma* ir blakus *dirbste* Jauņa gramatikā 127. Tâ nu laikam ar Brugmani Grdr. II[2] 3, 621 sk., Vīdemani Handb. 171. § un Po(r)žezinski l. c. 53 ir jādomā, ka lei. un la. *-mā* ir radies[324]) *-vā* (divsk. 1. personā) ietekmē. — La. *-mie-*[*s*] > *-mi* (formā *esmi*) > *-m* pats par sevi varētu atbilst gr. -μεν, bet vairāk vedas domāt, ka la. *-mie* < *-mei* nāk no atematiskās konjugācijas, kur tas var būt radies viensk. 1. personas *-mie* < *-mei* ietekmē (lei. un la. *-mei* > *-mie* un ne *-mai* = pr. *-mai* viensk. 2. personas *-sei* > *-sie* ietekmē; par pirmbaltu *-mai* rašanos viensk. 1. personā skat. Изв. XXII 1, 112), jo līdzīgi sastopam senprūšu valodā, piem., *asmai* „esam" pēc *asmai* „esmu" parauga, sal. Brugmaņa Grdr. II[2] 3, 622. Un liekas, ka arī leišu valoda ir pazinusi tam atbilstošu *-mie-*[*s*] > *-mi* daudzsk. 1. personā, skat. Becenbergera piemērus BGLS 193, 196 un 198; arī Mīlke (Anfangsgr. einer lit. Sprachl., 126. lp. skk.) raksta konsekventi -mies[325]) un -ties (daudzsk. 2. personā). — Dažās augšz. izloksnēs šķiŗ maskulīnu *-mies* no fēminīna *-mę̄s* (tâpat maskulīnu *-ties* no fēminīna *-tę̄s*), kâ aizrāda

---

[323]) Tâ žemaišu izloksnēs ir, piem., *dìrbam* blakus refl. *dìrbamuos* (skat. Jauņa Росс. у. 44), kâ la. dial., piem., *ceļam* blakus refl. *ceļamās*.

[324]) Līdzīgi laikam arī sl. dial. *-ma* (Iļjinskim Праславянская грамматика, 477. lpp.) pēc divsk. galotnes *-va* (Vondrāka Vergl. slav. Gramm. II[2] 15) parauga.

[325]) Viņam gan ir arī mienů (*mė̃nů* vietā) 40. lpp.

Kauliņš FBR III 54 (sal. arī XVII 141); izskaidrojumu skat. XII 8 skk.

599. §. Daudzsk. 2. p. galotne. Palaikam tā ir *-t*, kam blakus visbiežāk sastopama ir refleksīvā galotne *-tiês*, bet dial. (skat. 708. §) arī *-tēs* un *tās;* piem., *sitat, sitāt, iesit* (no *iet).* Blakus vēl ir *-ti* Elgeram, piem., *raudâsieti* LChr. 134, 26, *būsieti* 134, 28 u. c.; *-te* formā *eite* (Glüka bībeles tulkojumā I Moz. XIX 14, Mat. XI 4, Lizumā, BW 11756) > *eitę* Biržos, *àite*[2] Lejasciemā[326]) u. c., *eiktę* Lubānā, latg. *eit'ę*[326]) Baltinavā, Bērzpilī u. c., Kosovskim Gram. 30, LChr. 148, 36, BW 6943, Zb. XVI 140 un XVIII 352, *aitę* Dagdā un Ludzā, *celitę* (blakus biežāk lietājamam *celit')* Aknīstē FBR XV 187; *-ta* formā *ēita*[327]) (indikātīvs un imperātīvs) ļoti daudzās izloksnēs, piem., Nīcā, Blīdienē, Dzērbenē u. c., *skreita* BW 32886, 1 var. un LP 1, 168, kâ arī citos verbos 17. gadsimteņa tekstos, piem., *metieta, būsieta* u. c. Bīlensteina LSpr. II 126 (no Dreseļa un Manceļa rakstiem) un Mag. XX 3, 91, kâ arī FBR XII 21 sk. (no Mežamuižas) un XVI 152 un 156 (no Bēnes). La. *-tē-*[*s*] > *-te* > *-t* = lei. *-tė-*[*s*] > *-te* > *-t* (piem., formā *eite* Lit. Mitt. V 233 u. c.) un (skat. Изв. XXII 1, 87) laikam arī = pr. *-ti* (piem., formā jeiti „geht"); baltu *-tē*[328]) (radu valodās piemēru nav) var būt ienācis vecāka *-te* vietā (= gr. -τε, lat. *-te* u. c.) *-mē* (daudzsk. 1. personā) ietekmē, par ko Becenbergers BGLS 196 un Brugmanis Grdr. II[2] 3, 626. — La. *-tie-*[*s*] > *-ti* > *-t* varbūt = lei. *-tie-*[*s*] (Becenbergeram l. c. 193, 196 un 221; sal. arī *kélkities* Jušk. SvD 28. nr-ā un veclei. sussirinkotiesi LLD II, XX lpp.) > *-ti* (formā *mirštati* Lit. Mitt. V 231, *esti* turpat un

---

[326]) No tam, pievienojot vēlreiz galotni, *àitet* Bejā un RKr. XVII 145 (te blakus *aite*) un latg. *eit'ęt* Zb. XVIII 267.

[327]) Blakus nereti ar divkāršu galotni *eitat*, skat. Bīlensteina LSpr. II 126 un Becenbergera rakstu BB IX 335.

[328]) La. *eite* un pr. -ti rāda, ka pagarinājums ir iestājies ne tikai refleksīvajā formā.

Becenbergeram l. c. 199, un — ar divkāršu galotni — *des-ti-tie-s* un ļoti biežajā formā *duos-ti-t*[329]) Becenbergeram l. c.), un droši = pr. *-tei*; baltu *-tei* ir laikam jauninājums pēc *-(s)ei* parauga viensk. 2. personā, skat. Brugmaņa Grdr. II² 3, 622. — La. *-tā-*[*s*] > *-ta*[330]) > *-t* ir vai nu pirmatnējā divsk. 2. personas galotne (divsk. ir latviešu valodā zudis; sal. arī Zubatija O alliteraci 8[1]) un kâ tāda = lei. *-tō-*[*s*] > *-ta*[331]) (divsk. 2. p. formās; sal. arī vienreizējo pr. seggīta „darāt") un sl. *-ta*[331]) (kad blakus galotnei *-tā* līdzvērtīgi ar divskaitļa nozīmi lietāja arī īsteno daudzsk. galotni *-tē*, tad šo svārstīšanos starp *-tā* un *-tē* varēja pārnest arī daudzskaitlī), skat. Brugmaņa Grdr. II² 3, 626, Zubatija Flickvok. 17[1] un Po(r)žezinska К истор. 55 (līdzīgi uztveŗ Brugmanis IF XXIX 244 skk. arī umbru -ta), vai arī — kâ domā Vakernāgelis IF XXXI 258[2] — la. *-tā-*[*s*] ir darināts pēc daudzsk. 1. personas *-mā-*[*s*] parauga (turpretim Becenbergera BB II 268 sk. iedomātam ide. *-t(h)ā* daudzsk. 2. personai citur drošu piemēru nav).

c) Personu galotņu zudums lībiskajās izloksnēs

600. §. Lībiskajās izloksnēs un arī Ipiķos, Arakstē pēc ziņām FBR III 49 un Rūjienā, un vidusdialekta Vecatē FBR XVI 90 3. p. formu lieto arī viensk. un daudzsk. 1. un 2. personai, skat. RKr. XIII 89 sk. un 98, Etn. IV 56 sk. un Becenbergera Lett. Di.-St. 136 skk. Vissīkstāk turas nākotnes viensk. 1. p. (laikam sava *-š-* dēļ blakus pārējo personu *-s-*), tâ, piem., Zlēkās u. c. *es siš* (bet arī: *es sis*) blakus viensk. 2. personai *tu sis*, 3. p. *sis*, daudzsk. 1. p. *męs sis*, daudzsk. 2. p. *jūs sis* (atbilstošā

329) Citādas domas par lei. *-ti* ir Po(r)žezinskim К истор. 54, kâ arī Brugmanim Grdr. II² 3, 111; par to arī Būga Jauņa Перев. грамм. 245[1].

330) Dažkārt sastop arī leišu tekstos daudzsk. 2. personas formas ar *-to-s*, par ko Becenbergers BGLS 221.

331) Par to Meijè Jagić-Festschrift 203.

viensk. 1. p. refleksīvā forma dažās izloksnēs pieslējusies izskaņā 3. personai, piem., Jūrkalnē, Ēdolē, Kandavā u. c. *es celšies*[332]) formas *celšuos* vietā pēc 3. p. *celsies* parauga); un arī ar imperātīva nozīmi lietātās viensk. un daudzsk. 2. personas un daudzsk. 1. personas formas, piem., *iēsẹm* (Zūrās, Užavā u. c.) jeb *iesim* Stienē u. c. RKr. XIII 90 un 98 (bet tam blakus autors Zūrās dzirdējis arī *nu, tagad brouks* „nu, tagad brauksim!"), *guodasim* blakus *mēs guodas* Dzirciemā Etn. IV 57 sk.; *nāc* (Dundangā, Limbažos u. c.), *vẹdat!* u. c. blakus *jūs vẹd* Dzirciemā Etn. IV 57 sk. u. c. (bet tam blakus arī jau tādas formas kâ *nāk!* Pabažos, Zūrās u. c., sal. Изв. XXII 1, 98). Arī vidusizloksnēs *ir* nav retums aiz *es, tu, mēs* un *jūs;* autora piezīmēs ir, piem., *es nạu* no Dalbes, Mazsalacas, Cirgaļiem un Valmieras, *es ir* no Mazsalacas, skat. arī piemērus RKr. XIII 89, Becenbergeram l. c. 139 un FBR IV 59, V 104, VI 57, VII 27, 52, VIII 73, 126, XI 45, 77, XIV 50, 65. Un līdzīgi dzird arī leišu valodas izloksnēs formu *yrà* „ir" (arī aiz negācijas) arī aiz visu skaitļu 1. un 2. personas vietniekvārdiem (piemēri Volterim Lit. Mitt. IV 177 un Becenbergeram l. c. 140). Varbūt tas ir tādēļ, ka lei. *yrà*, la. *ir* ir varbūt pirmatnējs substantīvs, skat. 597. §. Rindai verbu (skat. 596. § a) ir jau rakstu valodā fōnētiski sakritusi tag. viensk. 2. p. ar tag. 3. personu. Lībiskajās izloksnēs, kur īsie beigu patskaņi ir zuduši (skat. 38. § b), rindai verbu tagadnē bija fōnētiski jāsakrīt arī viensk. 1. personai ar 3. personu (piem., *ļoũj* caur *ļoũju* no *ļaũju;* turpretim, piem., no *vẹdu* bija saskaņā ar 38. § b sākumā jāiznāk **vẹ̄d*), un pagātnē, kad pa daļai bija atmestas *ē*-celmu (skat. 681. §) viensk. 1. personas pirmatnējās formas, zūdot beigu patskaņiem, vajadzēja fōnētiski sakrist visam vienskaitlim. Arī tag. daudzsk. 2. personai dažos verbos (kam sakne beidzas ar *-t*) vajadzēja beidzot fōnētiski sakrist ar tag. 3. personu; piem.,

[332]) Citur (Kārgados, Talsos u. c.) arī *es celsies.*

sīvat varēja caur *sitt* (sal. *ļaujt* Alsungā u. c.) > *sīt* dot *sit* (vispirms laikam konsonantu priekšā). Un laikam izlokšņu vairumā jau kondicionālim bija viena un tā pati forma visām abu skaitļu personām (skat. 698. §). Ievērojot visu to, 3. personas vispārinājums lībiskajās izloksnēs nav vairs dīvains (par to arī Becenbergers l. c. 139).

d) Laiku formas

α) *Tagadnes celmi*

αα) Atematiskie celmi

601. §. No šās klases (sal. Brugmaņa Grdr. II² 3, 86 skk.) atlikušas vairs tikai niecīgas atliekas, visvairāk vienskaitlī.

a) Blakus *esmi* „esmu" 595. §, kuŗa vietā tagad ir *ęsmu* Valmierā, Ķeipenē, Dobelē, Blīdienē, Krūtē u. c. > augšz. *asmu* Kaunatā, Krāslavā u. c., un *esi* 596. § a > austr. *aśi* Kārsavā FBR XII 57 kâ daudzsk. 1. personas formu blakus novecojušam *esmi* 598. § (kādā Juŗa Alunāna manuskriptā arī *ęsma*; var uz to paļauties?) sastop tagad *ęsam* Valmierā u. c. > augšz. *asam* Ērgļos, Dignājā u. c. = lei. *ēsame*[333]) vai — pēc *ā*-celmu parauga — *asom* Aulejā un Skaistā FBR XII 42, daudzsk. 2. p. formu *ęsat* Valmierā u. c. (=lei. *ēsate*) resp. *esiet* (skat. 671. §) un kâ 3. p. formu *ir* (blakus vecākam un izloksnēs vēl sastopamam *ira*) = lei. *yrà* (par to 61. un 597. § un Zubatijs Flickvok. 17 und Genitivend. 12, Brugmanis IF I 81 un Sächs. Ber. LXVIII 3, 15¹, Vīdemanis BB XXVII 221, Fiks Wrtb. III⁴ 558, Gotiò [Gauthiot] MSL XV 226 un IFA XXVII 154). Daudzsk. 1. p. *ęsam* un daudzsk. 2. p. *ęsat* var būt jaunināj umi pēc viensk. 2. p. *esi* parauga (par to bez tam vēl arī Bonfante Bull.

[333]) Ir stipri jāšaubās, vai rakstījumu ehssem Und. Ps. 16,4 un 29,24, 25, 26 (blakus essem 29,25, 29 u. c.) var uztvert kâ **ēsam* = lei. *ēsame;* varbūt ehssem ir drukas kļūda esshem vietā, sal. viensk. 2. p. esshe (=*esi*) Und. Ps. 28,11.

XXX 114), līdzīgi — viensk. 1. p. *ęsu* (Cēsīs, Iecavā, Zaļeniekos, Sesavā, Bārtā, BW 4344 u. c.) > augšz. *asu* (Dignājā, Varakļānos, Bērzpilī u. c.) = lei. *esù*, tâpat kâ — Rēhehūzenam Mag. XX 2, 16 un 17, Kön. St. I 197 un 199 (te blakus viensk. 1. p. *ęsmu*), Glüka bībeles tulkojumā (piem., Mat. XXV 38), Zb. XVI 188, Mag. XIII 1, 9, LP VI 904, Becenbergera Spr. d. pr. L. 125, Rucavā, Nīcā, Vaiņodē, Priekulē, Nīgrandā, Dunalkā, Vērgalos, Vārmā, Blīdienē, Vecaucē, Smiltenē, Cirgaļos u. c. daudzsk. 1. p. *esim* (*esim* : *esi* = *dzirdim* : *dzirdi*) un daudzsk. 2. p. *esit* (arī Embūtē, Remtē, Jaunpilī u. c.); pēc tāda parauga kâ, piem., *gulim* „guļam" : viensk. 1. p. *guļu* tad arī blakus *esim* viensk. 1. p. *ešu* (= lei. *asiu* Лит. нар. п. 130 un Liet. pas. III 130 un 172) Dzērbenē, Drustos, Cirgaļos, Praulienā, Liezērē, Jaunrozē, Alūksnē, Lejasciemā, Lizumā, Augulienā, Cesveinē, Sausnējā, Piebalgā, Druvienā, Ērgļos, Ogrē, Baltinavā, Viļakā, Becenbergeram Lett. Di.-St. 164 un KZ XLI 122 u. c., un blakus *ešu* tad daudzsk. formas *ešam* un *ešat* Baltinavā. Turpretim pēc viensk. 1. p. *ęsmu* parauga Mežamuižā FBR XII 22 ir darināta daudzsk. 1. p. *ęsmam* un latg. Raipolē viensk. 2. p. *asmy* (= lei. dial. *esmì* LChr. 374, 18) un daudzsk. formas *asmom* un *asmot*. Neskaidras ir augšz. daudzsk. formas *ēsęm* (ar *ēs-* < *es-*) un *ēsęt* Lazdonā u. c. FBR IX 153; varbūt tās radušās blakus viensk. 1. p. *ešu* pēc pag. formu *nešu* : *nesęm*, *nesęt* parauga?

Lei. formai *yrà* (blakus *ỹrot* GK V 166) vajadzētu atbilst la. **īra*, no kam laikam kâ no parasti neuzsvērtas kōpulas (skat. arī 60. un 61. §) varēja rasties *ira* (tâ Jaunpilī u. c.) > *ir* (tā vietā augšz. arī *iȓ* FBR IV 76 > *îr* Praulienā VI 112) resp. *īr* (tâ vēl Lng.; turpretim *īr* Liepupē VIII 60 un Lādē XI 67 laikam saskaņā ar 38. § b no *ira*). **neir(a)* vietā saka *navaid* (Stendē u. c.; par *a* no e priekš *v* skat. 24. § c), no kam visvairāk izplatītais saīsinājums *nav* (Valmierā u. c.) resp. *nevaid* (Dunalkā u. c.), kā vietā *nev* Rucavā, Nīcā, Bārtā, Krūtē, Ga-

viezē, Bērsmuižā u. c.; Mežamuižā XII 13, kur parasta ir negācija *ni*, tai vietā *niv*. Pēc *nevaid* resp. *navaid* parauga *ir(a)* vietā ir jauninājums *iraid* Vaiņodē, Vārmā u. c. un pēc refleksīvās (sinonimās) blaku formas *nevaidās* Tadaiķos u. c. resp. *navaidās* Virbos u. c. — arī *iraidās* Sabilē V 104, Vānē u. c., un otrādi — pēc *ira* parauga arī *neva* Sīpelē u. c. resp. *nava* U, par ko Mūlenbachs Teikumā 27 un Bernekers AfslPh. XXV 484. *irād* Nīcā, Bārtā, Kalētos u. c. ir laikam jauninājums pēc *nevaid* parauga vēl no tā laika, kad *-ā* formā **īrā* vēl nebija saīsinājies (šo *-ā* sastopam vecos tekstos vēl jautājamās partikulas *-g* priekšā; tâ P. Šmits citē RKr. XIV 40 Manceļa formu girrahg=*jirāg*). Blakus *irād* tad arī *nevād* Nīcā u. c. resp. **navād*, no kam *navā* Piebalgā, Apukalnā u. c., līdzīgi kâ *nevād* vietā un blakus *nevād* ir *nevā* Gramzdā un Rucavā un *irād* vietā *irā* Apukalnā un Rucavā. *iraid* un *navaid* vietā Sesavā runā *irain* un *navain* (varbūt svārstīšanās dēļ starp *duod* un *duon* 601. § d, *bried* un *brien* 612. § c, *lied* un *lien* 612. § e, *atruod* un *atruon* 612. § e), un laikam svārstīšanās dēļ starp *ir* un *irain* tad turpat arī, piem., *nāk* vietā *nākain;* Lielvircavā arī refleksīvforma *irainās*, kam tad blakus — kâ aizrāda Becenbergers Lett. Di.-St. 164 — arī *ietainās*. No Pildas FBR XIII 45 min formu *navaidan*. Par citām blaku formām *iraidenās* (Lautenbacham BB XVII 286) un *nevaidenās* skat. Mūlenbacha Teikums 27. — Vecos tekstos un Susējas, Biržu[334]), Kārsavas, Zvirgzdines u. c. augšz. izloksnēs *ir* vietā (resp. blakus tam) ir *jir(a)*; abstrahēts no **ne-j-ir* (skat. 111. §)? Tai vietā arī *jer* Pildā FBR XIII 46 (blakus *jeraîdana*), Kārsavā, Zvirgzdinē, Aknīstē, Susējā vai *jera* Tdz. 40171, 2 Pildā, Kārsavā vai *jerā* Zvirgzdinē. Šis *jer* ir varbūt (skat. FBR XVI 24) kontāminēts no *je* (tâ Aknīstē XV 186; laikam aizgūts no slavu valodām) un *ir* vai radies blakus *je* svārstīšanās dēļ starp *ir* un *i* (skat. 82. § b).

Dažkārt *vaid* „ir" sastopams arī kâ patstāvīgs vārds; piem.,

[334]) Biržos, kâ aizrādīts FBR XII 85, arī *jiraîdę* vai *jiraîdęs*.

ne tai vaid pirktu svārku, ne... BW 5216; līdzīgi vēl Mag. VIII 196. nr-ā un Mūlenbacham l. c.; *vai tad tam cilvēkam vaid ar jel maz prāts iekšā?* Mūlenbacham l. c. Infinitīvam *vaist* „atrasties", ko min U u. c., nav nekur atrodami piemēri. Šis *vaid* ir varbūt veca perfekta forma, kas rada ar skr. *vindáti* „atrod" (*vidyatē* „ir") un arm. *egit* „viņš atrada".

Atbilstošās citu laiku formas (*biju* 683. § a, *bûšu* un *bût*) radušās — tâpat kâ lei., pr. un slavu valodās — no saknes *bhū-*.

b) Tagadnes formas no *iêt* resp. dial. *iēt* (skat. 15. §) skan: viensk. 1. p. *eimu* Kabilē, Vārmā, Gramzdā, Skrundā (te u. c. ar *eĩ-*), Barkavā (ar *èi-*[2]), Krūtē, Vaiņodē, Padurē, Bauskā, Baldonē, Vecumniekos, Dignājā, Kaunatā, Sāvienā, Mētrienā, Druvienā, Lizumā, Ķeipenē, BW 473 var. u. c. > augšz. *aimu* Lejasciemā, Neretā un Piksterē, *iemu*[335]) Rucavā (*ar iẽ-*), Valmierā, Burtniekos, Blīdienē (te u. c. ar *iê-*), Dobelē, Griezē, Mazsalacā, Mazbrenguļos, Dzērbenē, Liezērē, Ev., Pass., Manceļa Post. I 43, RKr. XIV 26, BW 473 var. u. c. > austr. *īmu* Augulienā, Baltinavā, Dagdā, Krāslavā, Līksnā, Lašos, Kosovska Gram. 30 u. c. (tai vietā *îmļu* Raipolē, skat. 628. §), **ienu* > austr. *īnu* Kurmina Słownik 41, *iētu* Sabilē FBR V 104 jeb **iêtu* > austr. *ītu* Alūksnē RKr. XVII 144 u. c., **iedu* > austr. *īdu* Tdz. 50528 un 52029 (no Baltinavas) jeb *îdo* Baltinavā FBR XI 138 un Viļakā (tā vietā *îdļu* Pildā, sal. 628. §), *eju* Nītaurē, Ērgļos, Jaunpiebalgā, Ļaudonā, Kalsnavā, Grostonā, Ogrē, Iecavā u. c., viensk. 2. p. ese (jālasa: *iesi*) 596. § a, *eji* Blīdienē XVI 103 un Zb. XVIII 246, rakstu valodā *ej* Valmierā u. c.; austr. *îmi* Zvirgzdinē (blakus imper. *ai* < *ei*), Andrupinē, Tdz. 47374 (no Kaunatas) vai *îme* Baltinavā FBR XI 138, *eiń* jeb *îń* Preiļos VIII 18, 3. p. *iet* (ar *iê* Valmierā u. c., ar *iẽ* Dundangā u. c.; vismaz vienā izlokšņu daļā *iet* radies no **ieta*, skat. FBR

335) Par *ei- : ie-* Stangs Die Flexion des Verbs *iet* im Lettischen NTS VIII; *ie-* arī lei. dial. *iēk!* „ej!" Būgam Aist. St. 85.

XVI 107), austr. *ît* jeb *în* Preiļos, daudzsk. 1. p. *eime* Aknīstē (ar *èi-*[2]), Lazdonā un 598. § (kâ imperātīvs), *ęimę* Biržos, *aḿę* (kâ imperātīvs) Skaistā, Pildā un Zvirgzdinē (= lei. dial. *amè* Balčikōnim u. c., sal. arī Frenkeļa rakstu St. balt. VI 113), *eima* (indik. un imperāt.) Griezē, Blīdienē (te u. c. ar *eĩ-*), Biržos (te ar *ęi-*), Vecaucē, Dignājā, Lizumā, Sāvienā, Ļaudonā, Meirānos, Devēnā, Manceļa Post. I 63, Kosovska Gram. 30, BW 2205, 9065 var. u. c., (kâ imperātīvs) Lazdonā, *èim*[2] Aknīstē (kâ imperātīvs) vai *eîm* Susējā, *eimam* (ar divkāršu galotni) Mežamuižā FBR XII 22, Kalētos, Gramzdā, Skrundā, Lestenē, Blīdienē (te u. c. ar *eĩ-*), Bārtā, Dunalkā, Vērgalos, Apriķos, Rudē, Embūtē, Vībiņos, Vaiņodē, Nīgrandā, Zaļeniekos, Skrīveŗos, Lazdonā, Lizumā, Kaunatā, (ar *èi-*[2]) Barkavā, Varakļānos, Becenbergera Spr. d. pr. L. 125, BW 9065, 6 var. u. c. > augšz. *aimam* Piksterē, *ęimęm* jeb (pēc pagātnes parauga) *ęimę̄m* Biržos FBR XII 85, *iemam* Sīpelē u. c. > austr. *îmam* Zvirgzdinē (ar *î-*), Baltinavā, Dagdā, Krāslavā, Līksnā, Augulienā, Lašos, Zb. XVIII 242, Kosovska Gram. 30 u. c., *ietam* Rucavā, Sabilē (te u. c. ar *iẽ-*), Valmierā (te u. c. ar *iê-*), Mazsalacā, Mazbrenguļos, Inčukalnā, Drustos, Smiltenē, Und. Ps. 21, 10, Manceļa Post. I 58, Rēhehūzenam Mag. XX 2, 36, Becenbergeram l. c. 125 u. c. > austr. *îtam* Bejā, *eitam* (imper.) BW 1586, 1 (889. lp.) un (indik.) Bīlensteina LSpr. II 168, austr. *îdam* Viļakā, *ejam* Sabilē, Dobelē, Bauskā, Iecavā, Baldonē, Olainē, Vecumniekos, Kalsnavā, Ērgļos, Druvienā, Grostonā, Mētrienā, Ķeipenē, Nītaurē, BW 9065 var. u. c. > augšz. *ajam* Lejasciemā un Augulienā, *einam* 1753. g. Evang. 23. lpp. un Lizumā, daudzsk. 2. p. *eite* Lazdonā, (ar *èi-*[2]) Aknīstē un 599. § > augšz. *ęitę* Biržos, (ar *ęi-*[2]) Barkavā, *aiťę* Zvirgzdinē, *eita* (indik. un imperāt.) Nīcā, Gramzdā, Kalētos, Vībiņos, Vaiņodē, Blīdienē, Skrundā, Kūdumā, Drustos, Dzērbenē, Raunā, Piebalgā, Valmierā (te u. c. ar *eĩ-*, bet Valmierā arī ar *èi-*), Tirzā, Litenē, Meirānos, Dzelzavā, Mētrienā, Kalsnavā, Ērgļos,

Ķeipenē, Embūtē, Zaļeniekos, Vecaucē, Vecumniekos, Baldonē, Dignājā, Vārkavā, Manceļa Post. I 1 un 40, II 333 u. c. > augšz. *aita* Lašos, Līksnā, RKr. XVII 120 u. c., *eit* Rucavā, (ar *eĩ-*) Kūdumā, Iecavā, (ar *èi-*[2]) Aknīstē, *ęît* Susējā, **eitęt* 599. §, *ęitęt* Biržos, *eitat* Rucavā, Sabilē (ar *eĩ-*), Treilanda Мат., наrов. 211, BW 9195 un 26143, LP VI 336 u. c., *ietat* Rucavā, Sabilē (ar *iẽ-*), Mazsalacā, Rēhehūzenam Mag. XX 2, 36, BW 26123 var. u. c. > austr. *ît̂at* (kâ indik. blakus imper. *aita*) Apukalnā, austr. *îdat* Baltinavā, *ejat* Dobelē, Ērgļos, Ļaudonā, Kaunatā, Kosovska Gram. 30, Zb. XVIII 242 (te cieši blakus daudzsk. 1. p. formai *īmam*), 243 u. c. resp. *ejiet* Bauskā, Druvienā, Grostonā u. c. un LLD II 16,[23] (rakstīts eyet; jeb *ejat* vietā?) jeb *ejit* Preiļos FBR VIII 18, *eimat* Blīdienē (ar *eĩ-*) un Ramslavā, austr. *îmat* Baltinavā un Zvirgzdinē, *einit* Preiļos.

Par *eimu* resp. *iemu* sal. 595. §, lei. *eimì*, pr. tag. 3. p. *ēit*, skr. *ēmi*, gr. ἔ͡ιμι, lat. tag. viensk. 2. p. *īs* u. c.; *ietu* ir darināts, jemot par pamatu 3. p. *iet* (līdzīgi lei. dial. *eitù*, par ko Becenbergers BB IX 334 sk. un Jaunis Перев. грамм. 192); **ienu* vai **einu* (sal. lei. *einù;* līdzība ar lat. *-īnunt* „iet" Ennijam u. c. ir laikam tikai nejauša, skat. Zommera Handb. d. lat. Laut- u. Formenl.[2] 490 sk.) ir laikam jaunināj̦ums pēc tāda tipa parauga kâ la. *slìenu*, lei. dial. *šlienù* 612. § a, ja (sal. divdabjus *einums* blakus *eimuošs* Lizumā FBR I 18) la. *einam-* resp. *ienam-* nav disimilējies no *eimam-* resp. *iemam-*; austr. formu *îdu* ir varbūt ietekmējis kr. *идy* (lei. dial. *eĩdant* Gerullis-Stang 59 ir laikam disimilējies no *eĩnant*, sal. FBR XIV 142); formu *eju* ir grūti salīdzināt ar lat. *eō* u. c. Brugmaņa Grdr. II[2] 3, 88 (par to Zommers l. c. 537 un Krit. Erläuterungen zur lat. Laut- u. Formenl. 158): celma forma *eja-* ir varbūt abstrahēta no divdabjiem *ejams* (= veclei. *ējamas*) un *ejus* (= lei. dial. *ejąs*), vai arī vispirms varētu būt radies jaunināj̦ums daudzsk. 2. p. formā *ejat*, jemot par pamatu viensk. 2. p. *ej(i)* (Adolfi dod blakus *ejat* un *ejam* vēl viensk. 1. p. formu *iemu;* sal. arī

ejat blakus *īmam* Zb. XVIII 242), bet šis *ej(i)* laikam radies no imperātīva, par ko liecina lei. *eĩ-k*, lat. *ī* u. c. un kas galu galā var būt paglābies la. formā *ej* (izrunā: *èi*); *eimam* (no kam daudzsk. 2. p. *eimat*) ir vai nu ar divkāršotu galotni, vai arī — kâ *iemam* — darināts no jauna blakus viensk. 1. p. *eimu* resp. *iemu*; *eitam* ir jauninājums pēc *eitat* 599. § parauga.

Pagātnes forma ir *gāju* 683. § b.

c) No *êst* (= lei. *ĕsti*, pr. *īst*, sensl. *jasti*) viensk. 1. p. ir *ęmu* Valmierā, Mazsalacā, Blīdienē, LLD II 7, 34, RKr. XIV 26 u. c., sal. 595. §, lei. *ĕmi*, sensl. *jamь*, lat. (viensk. 3. p.) *ēst*, skr. *ádmi*, par ko Bartolomē (Bartholomae) IF III 17 un 55 sk. un Streitbergs turpat 404; pēc šās formas parauga arī daudzsk. 1. p. *ęmam*[2] Lestenē un Bīlensteina LSpr. II 120. Pārējās personas atvasinātas no celma *ęda-*; un Mazbrenguļos, Nītaurē, Inčukalnā, Dzērbenē, Piebalgā, Ērgļos, Ogrē, Iļģos, Dobelē, Iecavā, Bauskā, Baldonē, Vecumniekos u. c. viensk. 1. p. tad arī ir *ędu* > augšz. *ādu* Druvienā, Lejasciemā, Bērzaunē, Ļaudonā, Kalsnavā, Alūksnē, Augulienā, Baltinavā, Viļakā, Kaunatā, Dagdā, Dignājā, Sēlpilī u. c., sal. lei. *ĕdu*, gr. ἔδω, lat. *edō* (sal. Zommera Handb.[2] 540 skk. un Krit. Erl. 156 skk.), go. *ita* u. c.

Pagātne no tā ir *êdu* vecākās un dial. formas *êžu* = lei. *ĕdžiau* vietā.

d) No *duôt* resp. dial. (Dundangā u. c.; te blakus tag. *duôd*, skat. arī RKr. XVI 124[2]) *duõt* (= lei. *dúoti* un sensl. *dati*) viensk. 1. p. ir *duomu*[336]) Blīdienē, Valmierā (te u. c. ar *uô*), Rucavā (ar *uõ*), Kalētos, Smiltenē, Mazsalacā, Raunā, Drustos, Mazbrenguļos, Vecpiebalgā, RKr. XIV 26, Ev. (te rakstīts: domo un dome; rakstījums dome varētu nozīmēt arī **duomi*) u. c. > austr. *dûmu* Baltinavā, Dagdā, Kaunatā, Andrupinē, Zvirgzdinē, Kārsavā, Pildā, Kosovska Gram. 27 u. c., sal. 595. § un lei. *dúomi* un sensl. *damь*; par šo formu izcelšanos Mālovs

[336]) Sal. par to N. van Veika (Wijk) rakstu St. balt. VI 95 skk.

AEO 84 sk., Vīdemanis Prät. 54 sk. un Handb. 178. §, Leskīns Gramm. d. altbulg. Spr. 188 sk., Vondrāks Vergl. slav. Gramm.^{2} I 705, Brugmanis Grdr. II^2 3, 110 sk., Meijè Bull. XXIII 72 un Le slave commun^2 208, Vaijans Bull. XL 22 un Koržīneks (Kořínek) LF LXV 445 skk., kam pieslienas Frenkelis Balt. Sprachw. 11 sk. Koržīneka uzskatam runā pretī lei. *demì* un sensl. *deždọ*, kas liek gaidīt kādu baltu un slavu reduplicētu tagadnes formu arī no saknes *dō-*, un ja, piem., lei. *dúosti* savu *-s-* būtu dabūjis no lei. *ẽsti* < **ēdti*, tad būtu taču arī *eĩti* „iet" vietā jāgaida **eĩsti* (Frenkeļa IF XLVI 54 citētais lei. *eĩste* „jūs ejat" laikam gan nav vecs). Pēc *duomu* resp. austr. *dūmu* parauga ir radušies jauninājumi viensk. 2. p. austr. *dûmi* Andrupinē, Kārsavā, Pildā un Zvirgzdinē, daudzsk. 1. p. *duômam*^{2} Mežamuižā FBR XII 22, Bēnē, Lestenē, austr. *dûmam* Apukalnā, Preiļos, Zvirgzdinē, Kārsavā, Dagdā, Baltinavā, Kosovska Gram. 27, 1753. g. Evang. 87. lpp. u. c. resp. *dûmom* Pildā un daudzsk. 2. p. austr. *dûmat* Kārsavā, Zvirgzdinē resp. *dûmot* Pildā. Par eventuālo **duosi* „dodi" skat. 596. § a. Visas tag. ind. formas tagad darina no celma *duoda-*, un Bēnē, Dobelē, Iecavā, Baldonē, Vecumniekos, Viesītē, Nītaurē, Ērgļos, Bērzaunē, Ļaudonā, Druvienā, Kalsnavā, Skrīveros u. c. viensk. 1. p. arī ir — *duodu* > austr. *dûdu* Pildā, Viļakā, Lejasciemā, Dignājā u. c. = lei. *dúodu*. Celms *dōda-* (kas laikam ir pamatā arī sensl. tag. akt. divdabim *dady*) radies vai nu uz daudzsk. 3. p. **dōdont(i)* (šī forma varēja rasties blakus **dōdent(i)* vai **dōdint(i)* — sal. sensl. *dadętъ* un skr. *dádati* — tādu svārstīšanās gadījumu rezultatā kâ **sonti* : **senti* „sunt" u. c.) pamata, gluži kâ arī slavu valodās vispirms blakus vecajam **dadę(tь)* resp. *dadę(tъ)* parādās jauninājums **dadọ(tь)* resp. **dadọ(tъ)* (un saskaņā ar to radās arī citām personām formas no celma *dadọ-*, skat. Vondrāka Vergl. slav. Gramm. II^2 218 sk.), vai — kad *d* priekš *m* vēl nebija zudis — blakus viensk. 1. p. **dōdmai* resp. lei. un la. **duōdmei* > **duodmie* va-

rēja rasties jauninājums **dōdō* > lei. un la. **duoduo* pēc tādu blaku formu parauga kâ **leikmai* resp. lei. un la. **leikmei* > *liekmie* (sal. lei. *liekmì*) un **leikō* > lei. un la. **liekuo* (= gr. λείπω) u. c. (sal. Uļjanova Основы 227); ja pirmbaltu valodai līdz ar Brugmani Grdr. II² 3, 100, 551 un 571 u. c. drīkstētu piedēvēt imperātīvu **dōdi* (= av. *dā¹dī*), tad varētu arī secināt, ka šis **dōdi*, pieskaņojoties viensk. 2. p. formām ar *-ei*, ko lietāja ar indikātīva un imperātīva nozīmi (skat. 596. § d), tika pārveidots par **dōdei*, kam blakus varēja atvasināt viensk. 1. p. **dōdō* u. c. Vēl citādi par to Becenbergers Γέρας 193¹ un Uļjanovs Основы 34. — Skrundā, Gramzdā, Zūrās, Kazdangā, Dūrē, Rudē, Bēnē, Snēpelē, Sesavā, Lielvircavā, Kuldīgā, LP VII 1, 1315 (no Kandavas), Pas. VII 438 (no Nīcas), BW 16399, JlgRKr. II 147 u. c. celms *duoda-* aizstāts ar *duona-* varbūt tādas svārstīšanās ietekmē, kāda ir starp *lieda-* un *liena-*, *brieda-* un *briena-* 612. § e.

Par viensk. 1. p. formu *dūmļu* Raipolē vai *dūdļu* Ramslavā skat. 628. §.

Pagātnē no *duot* ir *devu* (: lei. dial. *deviaũ*), skat. 683. § c.

e) 3. p. *paliekt* (viens piemērs: LLD II 21, 27) = lei. *paliẽkt* „hinterläßt" Daukšas Post. 314, 15 un 316, 17 (sal. lei. viensk. 1. personu *liekmì* „palieku" un 3. personu *liẽkti* Kuršaiša Gr. 1181. § un skr. aorista divsk. 2. personu *riktam*); pārējo personu formas jau visvecākajos pieminekļos darinātas tikai no celma *lìeka-* 605. § (viensk. 1. p. *lìeku* = lei. *liekù* gr. λείπω), un arī 3. p. *(pa)liek* ir sastopama jau visvecākajos tekstos (Ev. u. c.).

atruomu Pass. (rakstīts attrome), Manceļa Post. I 167, Adolfi 175, RKr. XIV 26, Bīlensteina LSpr. II 118 > austr. *atrūmu* Zb. XVI 109; citur *atruodu* (= lei. *atrandù*) resp. *atruonu* 612. §. *atruomu* laikam ir jauninājums (*atruodu* vietā) pēc parallēlo *duomu* un *duodu* parauga.

3. p. *niezt* (= lei. *niẽžti*) Limbažos, Liepupē (ar *iẽ*), BW

9002 var. un U (Ulmanim blakus pagātnei *nieza* un infinitīvam *niezt*, kā vietā citur *niezêt* = lei. *niežėti*); citur tai vietā *niez*.

**sēst*[*i*] > augšz. *sę̂st* Susējā FBR VII 146 (= lei. *sėst*, blakus viensk. 1. personai *sėdmi*) liekas pārveidots par **sēst*[*a*] (= lei. *sėsta* Niemi, Nr. 1124), no kam *-sę̂st*[2] Gramzdā > augšz. *sāst* Pas. II 134, *atsasāst* Smelt. 8, *adzasāst* Zb. XVIII 271 jeb *apsasāstas* (Bērzaunē), *sâstuôs* Lizumā, *ìsâst*[2] BW 33878, 1; tam blakus ierodas viensk. 2. p. *atsēsties* BW 3153 var. (variantos: *atsēdies*) resp. *sēsties* LP VI 384 u. c. Infinitīvs tam skan *sêsties*. Sal. arī vēl latg. *izzīst* „plaukst" 616. § a.

Attieksmē uz šo § sal. arī A. J. Buningas De indogermaansche athematische Conjugatie in het Slavisch (1927).

αβ) Tīrie *o*-celmi

Sal. Brugmaņa Grdr. II[2] 3, 113—38, Vīdemāņa Prāt. 67—71, Uļjanova Основы 11 skk. un Po(r)žezinska К истор. 75 skk.

602. §. Salīdzinājums ar radu valodām rāda, ka šiem celmiem sākumā uzsvērta bija vai nu saknes zilbe, vai tematiskais patskanis. Beidzamajā gadījumā saknes patskanis bija ar redukcijas vai zuduma pakāpi; pirmajā gadījumā — pilnpakāpe (palaikam *e*-pakāpe *e*-rindā). Baltu *a* te sākumā tikai *o*- resp. *a*-rindā (par ko Lõve KZ LVI 229 skk. un 239), bet dažkārt arī *e*-rindā[337]), kur tas pa daļai varbūt ir pārjemts no tādām pagātnes formām, kam pamatā senais perfekts, skat. Po(r)žezinska К истор. 81 skk. ar literātūru[338]); dažreiz gadās arī — pa daļai ar „pagarinātu pakāpi" —

[337]) Līdzīgi arī radu valodās; piemēri Gertchena (Gärtchen) Prim. Präs. 5 skk.

[338]) Zubatijs IFA XVI 56 domā, ka formas lei. *kasù*, *barù*, *kalù*, *malù* ir tiešas par tagadni pārveidotas perfekta formas, bet šo verbu nozīme nav tāda, kādu rāda radu valodu „praeteritopraesentia". — Iespējama, bet

ide. *ē, ō, ā* refleksi. Bet slavu un baltu valodās senās akcenta attieksmes ir jau agri pārveidotas, pie kam šais valodās daudzos verbos akcentu no pilnpakāpes saknes patskaņa pārcēla uz tematisko patskani vai personas galotni, skat. KZ LI 12 skk.

Īpatnējas nozīmes šiem celmiem nav; tie ir gan transitīvi, gan intransitīvi. Ar laiku dažus vecos *o*-celmus ir aizstājuši *i̯o-* vai *sto*-celmi. — Daudzkārt šās klases intransitīvajiem verbiem baltu valodās ir sekundārs infinitīva un pagātnes celms, sal. 629. §.

Sekojošā sarakstā (papildinājums tam ar mazāk pazīstamiem verbiem ir atrodams FBR XIV 104 skk.), lai novērstu vēlākus atkārtojumus, reizē ir minētas atbilstošās pag. un inf. formas. Aiz pag. formām iekavās likts ā vai ē rāda, vai pagātne latviešu valodā bija *ā-* vai *ē*-celms; kur pagātnes izskaņas priekšā ir *k, g* vai *j*, tur šis apzīmējums kâ lieks ir atmests, jo tādos gadījumos vienmēr ir *ā*-celms; tâpat formām ar *-cu, -dzu*, kas norāda uz *ē*-celmu.

Atmesti ir tādi agrākās gramatikās un vārdnīcās minēti verbi, kuŗu tagadnes formas nav pietiekami drošas. — Grupējums ir izdarīts pēc saknes vokālisma, pie kam atsevišķajās grupās verbi ir sakārtoti alfabētiski.

603. §. Ar e plūdeņu un nāseņu priekšā: *bìezu, bìezu, biezt* (S. un Bīlensteina LSpr. I 344).

cęru (Sesavā, Kandavā, Alsungā u. c.; citur *ceŗu* > *ceru* 632. § a), *cerēju, cerêt.*

cę̃rpu (*cirpu* BW 31770 no Virgas), *cìrpu* (ā), *cìrpt* = lei. *kerpù* (*kirpu* SzDi. s. v strzygę), *kirpaũ, kir̃pti.*

---

nedroša ir Meijè hipoteze MSL XIX 181 skk., ka *o*-pakāpes tagadnes celmi ar *-o* ir atematisku celmu pārveidojumi. Līdzīgi ir domājis jau priekš viņa Hirts Abl. 157 skk. — Dažos gadījumos te varētu būt vecas denōminātīvas formas, skat. Stamma Denomin. 35 skk. — Katrā ziņā visi gadījumi nav jāizskaidro vienveidīgi; skat. par to Stanga Verbum 39 skk.

cę̃rtu (*cirtu* JlgRKr. II 132 no Elkšņiem)[339]), *cìrtu* (ā), *cìrst* = lei. *kertù (per-kirtu* SzDi. s. v. rośćinam), *kirtaũ, kir̃sti;* sal. skr. *kartati* „griêž“ (skat. Brugmaņa Grdr. II² 3, 119) līdz ar aoristu *ákṛtat* un (krievu) sensl. *črъtu* „griêžu“ (inf. *črěsti).*

dęlu (Adolfi 143, Īvandē, BW 10669 no Kabiles un 26541, 1 no Jaunauces, citur *dilstu* 614. § bð), *dilu* (ā) jeb arī (kâ aizrāda Bīlensteins LSpr. II 392) *dêlu², dìlt* (Valmierā un P. Šmitam) jeb *dìlt* RKr. XV 74 (no kam laikam *dìlt²* Bīlensteinam) = lei. *delù* Jušk. 327 (blakus *dìlstu* turpat jeb *dįlù), dilaũ, dìlti* vai *dìlti* (skat. Jušk. 569 un 717).

dęmu Stenderam, no kuŗa laikam arī Bīlensteinam (viņam LSpr. I 347 tai vietā arī *dim̃stu²* no Kabiles) un Ulmanim (bet arī Mag. III 1, 104), *dimu, dimt* „dimdēt“.

dęru[340]) (Manceļa Post. I 4, Rucavā, Baldonē, Kandavā, Dundangā, Sesavā u. c.; citur *dęru* > *deru* 632. § a), *derēju, derêt* = lei. *derù, derẽjau, derẽti.*

dzęmu (Adolfi 145, Manceļa Post. I 52, Īvandē, Skrundā, Mazsalacā, Valmiermuižā, Raunā u. c.; citur *dzimstu* 614. § bð), *dzimu* (ā), *dzimt;* lei. *gemù* (jeb *gìmstu* IF XXXIII 113), *gimiaũ*[341]), *gim̃ti;* sal. arī go. *qima* „nāku“, skr. *gámati* „iet“ u. c.

dzęnu, dzinu (ā) jeb izloksnēs **dzīņu* KZ XLIII 12 (sal. bez tam 3. personu *dzīna* Sabilē, refl. *dzīnās* BW 13547, 2 no

[339]) Imperātīvs *cirt* BW 18537 var. (no Krustpils) un *cirtiet* BW 1667 (no Dūres Vidzemē), 16283, 2 var. (no Lubānas) un 32305, 2 var. (no Neretas) varētu piederēt arī pie celma **kirtįa-*, kas sastopams Lubānā, Varakļānos, Barkavā (piem., daudzsk. 1. p. *cìeršam²*), Pas. III 240 (no Bikavas) un Zb. XVIII 380 (3. p. *ćierš*).

[340]) Dīvains ir *a* saliktenī *pìedar* Лат. кат. 16, 26, 47, kur citādi augšz. *a* < *ę* nav sastopams; varbūt kâ adjektīvs blakus lei. *pridarus*, skat. FBR IX 7. Augšz. *pìdar*, piem., Sk. Do. 46 un 81.

[341]) Pēc Mīlkes ziņām (Anfangsgründe einer litauischen Sprachlehre, 101. lpp.) blakus arī *gimau.*

Kabiles, *-dzīna* 11197 var. no Tērvetes, viensk. 1. personu *dzīnu* Mag. VIII 592. nr-ā no Kuldīgas), *dzìt;* lei. *genù, giniaũ, giñti;* sal. sensl. *ženǫ* „dzenu“ un skr. *hanati* „(viņš) sit“.

jęmu, jẽmu jeb *jêmu* (ē), *jeĩmt* resp. *jeĩnt* jeb *jiĩnt* (Barkavā un KZ XLIII 24); sal. lei. *jemù*[342]) (blakus *imù), jėmiaũ* (blakus *ėmiaũ), jiĩnti* (blakus *iĩnti)* Jušk. 527 un Būgam РФВ LXX 252 un skr. *yamati* „tur“. Ar *j-* šo verbu tagad sastop gandrīz tikai vairs rietumu un (mazāk) austrumu izloksnēs; citur tas sākas ar *n-* vai *ņ-*, skat. lejāk.

krę̀mtu, krìmtu (ā), *krìmst* = lei. *kremtù, krimtaũ, kriĩnsti.*

lìedu (LLD II 27, 29, Manceļa Post. I 366, BW 4365 var. no Kalsnavas, 24250 var. no Krustpils, 24250, 5 var. no Liezēres, 25273, 3 no Cesveines, Bīlensteina LSpr. I 352, Vecpiebalgā, Dzērbenē, Drustos, Ļaudonā, Bērzaunē, Vestienā u. c.; citur *lìenu* 612. § jeb *lìžu* 623. § b), *lìdu* (ā), *lìst* = lei. *lendù, lindaũ, lĩsti.*

mę̀lzu U (vai *mìlstu* Sausnējā, Mag. XV 2, 62, RKr. XV 85, Сборн. LXVII 3. n-ra 30. lp.), *mìlzu* (ā), *mìlzt* „tūkt“.

mìezu (BW 34714, 2, Valmiermuižā un Heselbergam 117. §; citur *mìeznu* 612. § jeb *mìžu* 623. § b), *mìzu* (ā; skat. bez KZ XLIII 12 vēl BW 30108, 2 un 34578, 2), *mìzt* = lei. *mę̃žù, mįžaũ, mĩžti.* Šis *mìezu* (lei. *mę̃žù*) ir laikam jaunināj ums lat. *mingõ*[343]) atbilstošās formas vietā, par ko J. Šmits Vok. I 78 sk., Vīdemanis Prät. 58, 60 un 87, Pedersens IF II 292, Bernekers Wb. II 63, Po(r)žezinskis К истор. 96[1] un 99, Reichelts

[342]) Kâ *jẽma* jālasa laikam arī 3. persona jama Niemi 580, 582 un 1203; par to arī Būga Jauņa Перев. грамм. 170[4] un Specht s 54, kas citē arī infinitīvu *jemti.*

[343]) Turpretim Zommers Handb. d. lat. Laut- u. Formenl.[2] 500 domā, ka šis *mingõ* ir īpašs latīņu jaunināj ums. Ja tas tâ būtu, tad arī blakus saknes formai *meiĝh* (skr. formā *méhati* „miez“ u. c.) varētu baltu valodām iedomāt saknes formu *menĝh-*, sal., piem., lei. *bengiù* blakus *beigiù* = la. *bèidzu* u. c.

KZ XXXIX 77, Zolmsens IF XXXI 467, Leskīns Abl. 279, Valde Vergl. Wrtb. II 245 sk.

nęmu (Rūjienā, Zvārtavā, Gulbenē, Apukalnā, Alūksnē, Augulienā, Viļakā, Baltinavā u. c.), *nêmu, neṁt,* sal. go. *nima* „jemu". Citur (sevišķi vidusdialektā) *ņęmu, ņêmu, ņẽmu* jeb (15. §) *ņèmu* (ē), *ņeṁt* jeb *ņem̄t* (Lubānā, *ņiṁt,* sal. *jimt* blakus *jęmu*), kontāminējoties formām *nęmu* utt. un *jęmu* utt. *ņęmu* vietā *ņemu* no **ņemju* Sausnējā BB XIV 140, Ērgļos, Liezērē, Praulienā u. c.: vai nu jauninājums pēc *vemju* u. c. parauga vai celma ziņā jāsalīdzina ar sensl. *jeml'ǫ* „jemu" (= *jemu* BB XIV 141).

pęl̂du (Sesavā, Baldonē, Kandavā, Dundangā, Dzērbenē, Ķeipenē, Nītaurē u. c.; citur *pel̂du* 632. § a), *pel̂dẽju, pel̂dêt.*

pęl (3. p., piem., Sesavā un Dundangā; citur *pel* 632. § a), *pelẽja, pelêt,* blakus lei. *peliù*[344]) (jeb *pelė̃ju), pelė̃jau, pelė̃ti.*

pęr̂du (blakus *per̂žu* FBR XII 83 jeb *pirdu,* kâ teikts Mag. III 1, 35), *pir̂du, pir̂st;* sal. skr. *pardatē,* gr. πέρδομαι, sav. *firzit*[345]).

pę̀rku > *pę̂rku*[2] Rucavā, Abavasmuižā, Dobelē u. c. (blakus *pìrku* utt. [346]) Manceļa Post. I 396, Rēhehūzenam Mag. XX 2, 39, Ēdolē, Sarkanmuižā, Zaļeniekos, Birzgalē, Baldonē u. c. Kurzemē, Pabažos, Suntažos, Mazbrenguļos, Mazsalacā, Skrīveŗos, Limbažos, Vainižos, Kūdumā, Liezērē, Lazdonā, Cirgaļos, Rūjienā, Valmierā, Raunā, Drustos u. c. Vidzemē; un pat *pìerkju*[2] Alūksnē RKr. XVII 144), *pìrku, pìrkt* = lei. *perkù* (blakus *pirku* Daukšas Post. 147, 18, Bretkūnam Rad jugosl. akad. XL 128, SzDi. s. v. kupuię un Lit. Mitt. V 20), *pirkaũ, pir̃kti.*

---

[344]) Ar latviešu valodu saskan austrumlei. *īpelu* Jušk.

[345]) No leišu valodas var minēt tag. 3. personu *perd* Jušk. LD 111. nr-ā, ja tas nav žemaišu jauninājums.

[346]) Šis parallēlisms starp *perka-* un *pirka-* radies varbūt no atematiska *perk-* aktīva vienskaitlī blakus *pr̥k-* pārējās formās.

pęru (Baldonē, Iecavā, Drustos u. c.; citur *peŗu* > *peru* 632. § a), *perēju, perêt;* lei. *periù*[347]), *perĕjau, perĕti.*

**sẽrgu* > *sę̃rgu*[2] Pērkonē, U *(sę̃rgu* Adolfi 189, blakus *siřgstu* jeb *sìrgstu* turpat un IF XXXIII 113), *sìrgu (siřgu), sìrgt (siřgt)* = lei. *sergù, sirgaũ, siřgti.*

stęnu Sesavā, Baldonē, Iecavā, Kandavā, Dundangā u. c. (citur *steņu* jeb *stenu* 632. § a), *stenēju, stenêt* = lei. *stenù, stenĕjau, stenĕti;* sal. skr. *stanati* „dimd", gr. στένω „stenu" (blakus sensl. *steńǫ* un kr. *стону* tp.).

svęl[348]) (3. p.) Rēhehūzenam Mag. XX 2, 36 (blakus *svîlst,* skat. IF XXXIII 114; *svilst* jau Adolfi 199), *svila* (ā; skat., piem., Sk. Do. 238), *svilt* (arī *svìlt* > *svilt*[2]) = lei. *svēla* Jušk. 558 un Teofila Šulces gramatikā 54 (blakus *svìlsta* Jušk. 558 jeb *svīla), svìlo, svìlti* (arī *svilti)* Jušk. turpat.

tęlpu Adolfi 202, RKr. XIV 92 un BW 18010, 1 var. un 24250, 5 (blakus *tìlpstu* 614. § b, jeb pat *tęlpstu* BW 24250, 5 var.), *tìlpu* (ā), *tìlpt* = lei. *telpù* (blakus *tilpstù* Jušk. 666), *tilpaũ, tilpti.*

vęlku (tai vietā *vylku* Zb. XVIII 434), *vìlku, vîlkt* = lei. *velkù, vilkaũ, vilkti;* sal. arī sensl. *vlěkǫ.*

vęrtu BW 24716 no Bārtas (citur *virstu), virtu* (ā), *virst* „kļūt" (blakus lei. *virstù, virtaũ, viřsti);* sal. skr. *vártatē* „griežas", go. wairþiþ „top" u. c.

604. §. Ar *ej*[349]):

deju Ulmanim un Stenderam, *deju* BW 24101, 1, ME s. v. *izdietiês* un Stenderam jeb *dēju* (?) Tdz. 47255, *diet.*

kreju Stenderam (blakus *krìenu* 612. § a) un Gramzdā, *krèju, krìet,* sal. lei. dial. *grejù* Jušk. 469 un Jauņa Gram. 140, *griēti* tp.

---

[347]) Bet tag. 3. p. *iš-pera* Jakobi Lit. Chrestomathie, 32. lp.

[348]) Tam blakus divdabis *svęluošs* Etn. I 90 un *svęluoti karsts* LP IV 67.

[349]) Ar šiem verbiem salīdzini 682. § a.

leju[350]), *lêju, liêt* = lei. dial. *lejù* (Jauņa Понев. гов. II 16 un Jušk. 521), *lẽjau* (Būgam Aist. St. 82 un Изв. XVII 1, 32 un Spechtam 53; sal. arī pr. islīuns AfslPh. XXXII 292), *lieti.*

meju RKr. XVII 61[351]) (citur *mìenu* 612. § a), *mèju, mìet*[352]).

reju, rêju, riêt = lei. *rejù, rẽjau, rieti* Arch. Phil. III 65; sal. arī lei. *rejúos, rẽjaus, rietìes* „rixari" Būgas Aist. St. 104 un Spechtam 53.

seju Becenbergera Spr. d. pr. L. 81 un 83 un Dundangā FBR VI 65 (citur *sìenu* 612. § a), *sèju*[353]), *sìet* = lei. *sejù* (blakus *sienù), siẽti* Būgam Изв. XVII 1, 31 sk.

skreju Iecavā, Sarkanmuižā, Popē, Zlēkās, Īvandē, Snēpelē, Blīdienē, Ēdolē, Dundangā, Līgutos, Bēnē, Mazbrenguļos, BW 25279 u. c. (citur *skrìenu* 612. § a), *skrèju, skrìet* (ar nozīmi „лететь", piem., Zb. XVIII 418) = lei. *skrejù* (Jauņa gram. 140, Būgam Изв. XVII 1, 38 un LtT II 10, Žem. Tierf. 199), *skriẽti*[354]).

sleju Iecavā, Snēpelē, Īvandē, Zlēkās u. c. (citur *slìenu* 612. § a), *slèju, slìet* = lei. *šlejù* (Jauņa gram. 140 un Osten-Zakenam IF XXXIII 199), *šlẽjaũ* (Būgam РФВ LXV 318 un Изв. XVII 1, 32, Niemi 550), *šliẽti;* sal. skr. *śráyati* „slien".

smeju(ôs), smêju(ôs), smiêt(iês), sal. skr. *smáyatē* „smaida".

---

350) Ar lei. *líeju,* ja pareizs, saskanētu *lieju* (blakus pagātnei *lẽju*), ko dod Lotavica grammatica; tur ir arī *rieju* (pag. *rẽju*), kâ lei. *ríeju.*

351) Saliktenī *ūzmiêt*[2].

352) Tai vietā (kâ minēts Austrumā 1896. g., 560) Dundangā un Talsos jauninājums — *mẽt,* kur blakus vēl vecā nākotne *-miešu.*

353) Lei. (pēc infinitīva darinātajai) pagātnei *siejaũ* (Būgam l. c.), liekas, atbilst la. ssehjo Rēhehūzenam Mag. XX 2, 30 un 31, jo Rēhehūzens ar eh apzīmē diftongu *ie;* arī Lotavica grammatica dod pagātni *sieju* (blakus tagadnei *sienu).* Savā KSn. 129 Būga dod kâ pagātni blakus lei. *sejù* kādu *sẽjaũ.*

354) Nozīme „skriet" ir leišu vārdam, piem., Lit. Mitt. III 106.

605. §. Ar *ie* no *ei:*

dziêdu (blakus *dziêžu* 635. §), *dziêdāju, dziêdât* = lei. *giedu, giedójau, giedóti.*

lìeku (sal. arī 3. personu *-liekt* 601. § e), *liku, likt*[355]) = lei. *liekù, likaũ, lìkti;* sal. arī gr. λείπω. Alūksnes, Alsviķa, Zeltiņu, Lejasciema, Augulienas, Apukalna izloksnēs u. c., kur *ī*> *ei, līku* (no *lìeku)* vietā sastopams *leiku,* kas laikam gan nav salīdzināms ar pr. *-līnka* (3. p.) un lat. *linquō,* bet ir laikam jaunināj ums pēc tag. viensk. 1. personas *teiku* (no *tìku* = lei. *tinkù)* parauga blakus infinitīvam *tikt* u. c. Imperātīvā šais izloksnēs *liec* > *līc* resp. *leic* (analogi arī daudzsk. 2. personā) vietā ir arī *lic* (Mūlenbacham BB XXIX 74, Brencim RKr. XVII 126, BW 14809 no Biržiem un 14985 no Dignājas, FBR XIII 58 no Pildas u. c.), kas laikam nav pielīdzināms gr. λίπε, bet vispirms radies neuzsvērtā pozicijā kâ saīsinājums.

-mìegu, -migu, -migt (salikteņos *àiz-* vai *ìemigt);* leišu valodā *miegù* (senāk *miegmì)* ir tagadne no *miegóti* „gulēt", kamēr blakus *-migaũ, -mìgti* tagadnē ir forma *-mingù,* sal. Jušk. 526 s. v. *įmìgti.*

riedu, ridu, rist U (pēc Bīlensteina ziņām) „kārtot"; to atbalsta šķietami piederīgais *rieduos* (apmēram: „gatavojos") RKr. XVI 96 (no Rucavas) un BW 33568 (no Nīcas).

rietu BW 6479, 2 (variantos *rìešu,* skat. 625. § e), *rietu* (3. p. *rìeta*[2] BW 6479, 5 no Lazdonas), *riest* (ar *krūma* vārdu kâ objektu nozīmē: cerot); līdzīgi rakstīts verbs nozīmējot arī „binden" (Bīlensteina LSpr. I 344 un Ulmanim) vai „abfallen" (?).

riētu, riētēju, riētêt (Bīlensteinam l. c. I 442, Ulmanim un P. Šmitam Сборн. LXVII 3. nr-a 36. lp.); Cīrulis RKr. XV 92 atšķiŗ *rìetêt* (par sauli) un *riētêt* (par pienu); lei. *rietù* (Dusetās), *rietẽjau, rietẽti* „velties".

---

355) Nozīmes ziņā sal. senīsl. *láta* „lassen, legen".

snìeg (tam blakus Skrīveŗos, Sunākstē, Neretā, Daudzesē un Secē *snèig*[2] no **snìg* saskaņā ar 611. § a), *sniga, snigt* = lei. *sniẽga* (Dusetās; blakus *sniẽgti* vai *sniñga), snìgo, snìgti;* sal. av. *snaēžaiti,* gr. νείφει, sav. *snīwit.*

stìegu[356]), *stigu, stigt.*

strìegu (Adolfi 197, BW 23247), *strigu* (BW 16825 un 27458), *strigt; strìegu* ir varbūt analoģiski radies no **strìgu* = lei. *stringù* (inf. *strìgti; įstrìgti* „iestigt", skat. Joh. Šmita Vok. I 55 un Jušk. 557), par ko Zubatijs Böhm. Sitzungsber. 1895. g., XVI 29 sk.; citādi domā Vīdemanis Prät. 15 un Persons Beitr. 459 sk.

škìetu[357]), *šķitu* (ā), *šķist;* sal. skr. *cétati* „pamana".

606. §. Ar *e* troksneņu priekšā: *będa* (Kauguros u. c.; tam blakus *bežu* Bīlensteina LSpr. II 394), *bedu, best* = lei. *bedù, bedžiaũ, bèsti,* par ko arī Osten-Zakens IF XXXIII 211 sk.

cępu (LP IV 25 arī *cepju* [var uz to paļauties?], arī intransitīvs), *cepu* (ē; intrans. austr. 3. p. *sacapa* Pas. III 478 no Latg. un *izcapa* Pas. IX 322 no Lubānas), *cept* (trans. un intrans.) = lei. *kepù, kepiaũ, kèpti.*

dęgu (ar transitīvu nozīmi arī: *dędzu,* skat. 625. § c), *dęgu* (blakus *dedzu;* arī *degu*[358]), *degt* (trans. un intrans.) = lei.

---

356) Neretā tai vietā *steigu* no **stīgu* (laikam jaunināj ums blakus *stigt* pēc *lìpu* 611. § a: *lipt* u. c. parauga), un šis *steigu* tad Sk. Do. 221 ir pārveidots par *steigstu* (saskaņā ar 620. §).

357) Sk. Do. 24 tai vietā *škeitu* < **šķītu* (blakus *šķist* pēc *krìtu* 611. § a: *krist* u. c. parauga).

358) KZ XLIII 18 sk. minētajiem piemēriem vēl pievienojami pag. viensk. 1. p. *dęgu* Jaunpiebalgā, Ērgļos, Lipšukalnā, Rucavā, Gramzdā, Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 16 > augšz. *dagu* Lazdonā u. c. IX 150, Liezērē, Kalsnavā, Mētrienā, Bērzaunē, Varakļānos, Bērzpilī, Līksnā, Krāslavā, Susējā, Biržos, (intrans., blakus trans. *dedzu*) Aknīstē XV 189, pag. viensk. 1. p. *degu* Zaubē, Suntažos, Mālpilī, Drabešos, pag. 3. p. tāmn. *dẽg* Užavā, Kandavā, Stendē, pag. viensk. 1. p. *dedzu* Dobelē, Blīdienē, Lielsesavā, Birzgalē, Mazbrenguļos, Litenē, vai latg. *d'edžu* Līksnā un

degù, degaũ (blakus *degiaũ*, skat. KZ XLIII 18 sk.), *dègti;* sal. skr. *dáhati.*

drę̀bu Rucavā, Sesavā, Kandavā, Zūrās, Dundangā u. c. (citur *drebu*, skat. 632. § a), *drebẽju, drebêt* = lei. *drebù, drebẽjau, drebẽti.*

mę̀tu, metu (ē), *mest* = lei. *metù, mečiaũ, mèsti*[359]; sal. sl. *metǫ, mesti.*

nę̀su, nesu (ē), *nest* = lei. *nešù, nešiaũ, nèšti;* sal. sl. *nesǫ, nesti.*

sę̀gu Blīdienē, Jaunpilī, BW 25278 var., 25279, 1 var., 25327 var., 25348, 12 var. (citur *sędzu* saskaņā ar 625. § c), *sedzu*[360]), *segt* = lei. *segù* (blakus *segiù* „sprādzēju" Šleichera Handb. II 314), *segiaũ, sègti* „heften" (3. p. *apsega* „apsedz" LChr. 264, 20); sal. skr. *sájati* „haftet, hängt".

sę̀ku (Adolfi 186 u. c.; Lizumā FBR I 31 un Kaldabruņā tai vietā *sacu* < **sęcu* ar nozīmi: izlūkoju), *secu, sekt* = lei. *sekù, sekiaũ, sèkti,* sal. lat. *sequor,* gr. ἕπομαι, skr. *sácatē* u. c.; refleksīvajai 3. personas formai *sę̀kãs* „vedas" Manceļa Post. II 105, RKr. XIV 82, Jaunpilī u. c. (= lei. *sẽkas*) ir neskaidra blaku forma *sùokãs* (Kauguros, Augulienā u. c.) ar *uo* no ide. *ō* vai drīzāk *on*, kas ir varbūt par tagadni pārveidots vecs perfekts; sal. vokālisma ziņā vai nu tādas formas kâ senīru *-tá'ch* „viņš bēga" no saknes *teq-* u. c. Brugmaņa Grdr. II² 3, 433 skk., 447, 478 un 489 sk., vai drīzāk senīru *-bo'ng* „laužu" (blakus perfekta formai *-bobig* un arm. *bekanem* „laužu") u. c. Brugmanim l. c. 294 sk., kâ arī lei. tag. 3. p. *sę̀ka* „seko" Lit. Mitt.

Dagdā; sal. vēl BW 25550. — Bēnē XVI 153 intransitīvo tag. formu *dęgu* šķiŗ no transitīvā *dędzu*, līdzīgi Lizuma augšzemnieku izloksnē intransitīvo *dagu* — no transitīvā *dadzu.*

[359]) Šis leišu un latviešu verbs nozīmē starp citu arī „mērīt", sal. la. *asi mest* U un Būgas rakstu РФВ LXXII 192, un tâ ir varbūt rada ar gr. μέτρον „mērs".

[360]) Tai vietā *segu* BW 26551 var. (no Skrundas) un Tdz. 39858 (no Beļavas).

IV 254 un 256, *atsisenkù* (inf. *atsisèkti*) „finde mich zurecht", *pasiseñk* „izdodas" Becenbergera Lit. Forsch. 167 un Osten-Zakenam IF XXXIII 257 sk.

tęku, tecẽju, tecêt = lei. *tekù, tekẽjau, tekẽti*, sal. sensl. *teko*, av. *tačaiti*, senīru *techid* („bēg"); *tecẽju, tecêt* vietā retumis — *tęku* KZ XLIII 18[361]), *tekt* (= sensl. *tešti*) Bekeram BB XXVIII 275 no Pervelkas.

tępu Bekeram l. c. (Rucavā arī *tepju*), *tepu* (ē), *tept* „ziest" (skat. bez KZ XLIII 17 vēl Zb. XVIII 491) = lei. *tepù, tepiaũ, tèpti*.

vędu, vedu (ē), *vest* = lei. *vedù, vedžiaũ, vèsti*, sal. sensl. *vedǫ* (*vesti*), senīru *fedid* („nes").

Te pieder varbūt arī *pesties*[362]) U „uzbrukt kādam ar vārdiem" (sal. lei. *pešù, pèšti* „plūkt", *pèštis* „plūkties" un gr. πέκω „kämme, zupfe") un *rept* Bīlensteina LSpr. I 345 (sal. *repju* 625. § c); tag. 3. p. (augšz.) *(sa)rap* minēta no Lazdonas u. c. FBR IX 147.

607. §. Ar *a, ę, ā, uo, au:*

a) *klabu, klabẽju, klabêt* = lei. *klabù, klabẽjau, klabẽti*.

Uz paradeigmu *slavu* (sensl. *slovǫ*[363]), inf. *sluti* „saukties", gr. κλέομαι „kļūstu pazīstams"), *sluvu, slūt* (= kr. *слыть* „tikt daudzināts") norāda arī[364]) augšz. tag. 3. p. *slav* kâ predikāts blakus substantīvam *slave* izteicienā *lai slavīte laba slav* BW 22316 un 17740 var. (līdzīgos izteicienos *slav* vietā arī — sal.

---

361) Sal. arī pag. akt. divdabja daudzsk. nōminātīvu *sa-tękuš*[*i*] BW 3981, 1 (no Dundangas) un augšz. viensk. akuzātīvu *takumiņu* FBR VIII 21 no Jaunlaicenes; arī 3. persona *satękâs* BW 3980 var. un 3981, 2 (parallēli ar pagātni *sagājâs*) ir tad laikam ar pagātnes nozīmi.

362) Kâ Mūlenbachs autoram aizrādījis, Gulbenē viensk. 2. p. *pesīs* (kam blakus viensk. 1. p. varētu skanēt **pasūs* < **pęsuos* jeb *pešūs)* un pag. 3. p. *pesēs*.

363) La. *a* un sl. *o* te laikam no ide. *e*.

364) Skaņu mijas ziņā sal. lei. *vejù, vijaũ, výti*.

kr. *слыву* — kāds *sluv* BW 11977 var.[365])un 17740 var. > *sliv* BW 17740, 8 un 25974; par *i* skat. KZ XLIII 40 sk. un 18. § d), pag. 3. p. *sluva* BW 8767 var. (arī *sluvēja* BW 8566 var. un 17740, 5 var. > *slivēja* Volterim Мат. 320, sal. lat. *cluēre* „tikt minēts"; vai *slava* BW 17740, 3 var. ir vokālismā tagadnes ietekmēta pagātne, jeb vai te *-a* ir lāpāmais vokālis, to nevar izdibināt; arī citur transitīvais *slavēja* liekas BW 8566 lietāts ar to pašu nozīmi). Infinitīvam *slūt* piemēru nav; par to arī Zubatijs O alliteraci 27.

Vai forma *tapu* „werde" (*tùopu* vietā 611. § c) Bekeram BB XXVIII 275 un latgaļu grāmatās (piem., dažkārt katechismā Dispositio imperfecti ad optimum) ir pareiza, par to ir izteiktas šaubas; sal. bez literātūras KZ XLIII 33 vēl Becenbergera domas KZ XLIV 315[1].

b) *bę̂gu, bę̂gu* (skat. KZ XLIII 23)[366]), *bêgt* = lei. *bẽgu, bẽgau, bẽgti;* sal. kr. *бегу,* (dial.) *бечь* „skriet".

ę̂du blakus *ę̂mu* 601. § c.

c) *mâku, mâcēju, mâcêt* = lei. *móku, mokẽjau, mokẽti.* Tag. viensk. 2. p. parasti skan (aizstājot gaidāmo *mâci* > augšz. *môc* Sunākstē, *moac* Neretā un Sēlpilī, *muoci* Tdz. 43805, *muoć* Skaistā, Tdz. 39572, 41314, 45773, 4) nerēgulāri *mâki,* lai varētu atšķirt no *mâci* (no *mâcît* 660. §).

nāku (retumis tai vietā *nācu,* skat. 627. § sk.; bez KZ XLIII 25 un BB XIV 139 skat. vēl vienu piemēru Mag. XIV 2, 173, tâpat kâ Pas. II 46 un EH s. v. *nākt*), *nācu* (izloksnēs arī *nāku,*

365) Te variantos tai vietā arī sinonims *slud,* kam blakus pag. 3. p. *sludēja* BW 16111; sal. arī vēl veco verbāladjektīvu *slivẹns* „slavens" BW 7670, 7.

366) Te minētās pagātnes formas jāpapildina ar: viensk. 1. p. *bêgu* Ērgļos, Gramzdā > augšz. *bâgu* Lazdonā u. c. FBR IX 150, Liezērē, Bērzaunē, Mētrienā, Kalsnavā, Jaungulbenē, Baltinavā, Krāslavā, Bērzpilī, Neretā, *bêgu* Lipšukalnā, Drabešos, Suntažos, Mālpilī, *bêdzu* Blīdienē, Birzgalē, Dobelē, Lielsesavā, Mazbrenguļos, Mazsalacā, Naukšēnos, Valmiermuižā, Rūjienā u. c. vai *bêdžu* Vecpiebalgā, tāmn. 3. p. *bêg*[2] Kandavā > *beig*[2] Dundangā.

skat. KZ XLIII 25), *nãkt*; turpretim lei. Kvēdarnā u. c. *prānokiu*[367]), *prānokiau, pranõkti* (Kuršaitim *pranókti)* „panākt" blakus *nókstu, nókau, nókti* „ienākties".

sâku (austrumnieku izloksnēs arī *suôcu* Sk. Do. 178, 216, 224 u. c. no **sâcu*, skat. 627. § sk.), *sâku* (retâk *sâcu* > latg. *suoču* Baltinavā u. c., 3. p. *suoćę* Zb. XVI 138), *sâkt* = lei. *šóku, šókau, šókti* „lēkt", sal. KZ XLIII 25, ME un EH s. v. *sâkt* un austrumlei. *šuva šākā un jā lāt* Liet. pas. II 326.

sâp, sâpēja, sâpêt = lei. *sópa* Dusetās un Daukšas Post. 235, 3 (vai = lei. *sopi* Kuršaitim, skat. 633. § d), *sopẽjo, sopẽti.*

d) *puolu* (Adolfi 174, Manceļa Post. I 81 un 377, pēc Dreseļa ziņām Kurzemē), *pulu* (ā, **puolu* vietā; *u* ienācis te no infinitīva, skat. Vīdemaņa Prät. 88), *pult* (no **puolti* saskaņā ar 60. §) „krist" = lei. *púolu, púolau* (skat. bez KZ XLIII 14 vēl 3. personu *prapúolo* Baranauskam LtT I 420 un Jauņa Перев. грамм. 52 un 170[1]; citur *púoliau*), *pùlti.*

e) *aûgu, aûgu, aûgt* = lei. *áugu, áugau, áugti;* sal. go. *auka* „vairojos".

raûdu (blakus *raûžu* 635. §), *raûdãju, raûdât* = lei. *ráudu* Jauņa gram. 174 (blakus *ráu(d)mi* un *raudóju*), *raudójau, raudóti* „vaimanāt".

Te, kâ rādās, jāpieskaita arī *ieraugt*[368]) LP VI 36 no Bārtas: Bekers BB XXVIII 275 min no Pervelkas tagadni *rauguos* (blakus infinitīvam *raugties*); tam blakus, šķiet, kâ pag. 3. p. ir *ierauga* LP VI 26 (kas, zināms, pats par sevi varētu būt arī praes. hist. no *ìeraudzît*) un divdabis *ieraugusi* Kalētos.

608. §. Ar *u:*

skutu (uz šādu tagadni norāda[369]) *skutamais nazis* Mag. III

---

[367]) Bet Jušk. LD Nr. 219, 35 ir lasāms: *šùnys nepanok* (leticisms?).

[368]) Tam blakus ir verbāls nōmens *raugums* Ulmanim un kondicionāļa 3. p. *ieraugtu* BW 5791, 4.

[369]) Bīlensteina LSpr. I 354 un Ulmaņa minētā, transitīvam verbam neiedomājama tagadnes forma *skūtu* nāk laikam tikai no Adolfi gram.

1, 106 un Ulmanim), *skutu* (ā) Mag. XIII 2, 50, *skust* = lei. *skutù, skutaũ, skùsti;* pie *skutu* jeb arī *skušu* Mag. XIII 2, 50 un Tdz. 57631 (= lei. *skučiù* Jušk. s. v. *apskùsti*) pieder imperātīva daudzsk. 2. p. *skutiet* BW 28476, 4 (ar *kartupeļiem* kâ objektu).

skuvu (blakus *skūnu* 612. § c jeb *skuju* RKr. XV 94), *skuvu, skũt* Сборн. LXVII 3. nr-a 39. lp.

šuvu[370]) Nīcā, Rucavā, Kalētos, Iecavā, Dzērbenē, Valmierā, Raunā, Cirgaļos, Kūdumā, Ķeipenē, Vecpiebalgā, BW 3002 var. u. c. (blakus *šuju* 624. § b jeb *šūnu* 612. § c), *šuvu* (ā un retumis ē), *šũt* = lei. *siuvù* Jauņa gram. 131 u. c., *siuvaũ* (arī *siuviaũ,* skat. bez KZ XLIII 15 vēl 3. personu *siùvė* Niemi, Nr. 14, 6 un Trak. d. 48. lp.), *siúti.* — Sal. vēl *sluvu* 607. § a.

609. §. Ar *i:*

a) *lij* Bērzaunē, Vestienā, Ļaudonā, Lubānā, Kalsnavā, Sausnējā, Lazdonā, Susējā, Biržos, Zasā, Skrīveŗos, BW 14258, Uļjanovam Знач. I 23 u. c. (no augšzemnieku apgabala; citur *lîst* saskaņā ar 614. § c γ), *lija, lît:* lei. *lỹja, lìjo, lýti,* sal. arī sensl. *lьjǫ* „leju".

miju, miju, mît.

niju BW 32583, 1; 6734, 1 var.; Zb. XVI 193 (no augšzemnieku apgabala), *niju* BW 7341, *nīt* Etn. I 33 savienojumā *sviêstu nīt* (sal. skr. *navanī-* jeb *navanīta-m* „svaigs sviests"); *nīt* viens pats nozīmē Ulmanim: izdarīt riņķojošu kustību (kâ sinonimi blakus *nīt* ir BW 32583, 1 var. *kul̃t, sist* un *taisît*).

plijuôs RKr. XV 90, *plijuôs, plîtiês vìrsū.*

193, kur teikts, ka *skust* lokāms tâpat kâ *just,* un tâ tā jāuzlūko par gluži nedrošu. — Par *ā*-celmu ar pagātnes nozīmi bez FBR XIII 92 (no Zasas) liecina arī 3. p. austr. *nūskuta* Pas. IV 84 (no Varakļāniem).

[370]) Mālovs AEO 21 uzlūko baltu **si̯uu̯ō* (blakus pirmsl. **si̯ŭi̯ǫ*) par jauninājumu pēc pag. parauga; līdzīgi domā Osthofs MU IV 395.

riju (blakus augšz. Dignājā, Beļavā, Biržos, Vecgulbenē u. c. *rèinu* no **rīnu* saskaņā ar 612. § b), *riju, rīt*: lei. *ryjù*[371]) (blakus žem. *rynù* Jauņa gram. 131 un 139), *rijaũ, rýti.*

viju (blakus *vinu* BW 12175 var.; 14347, 6; 27471 var., Skrundā un RKr. XVII 34[1] > *vynu* Baltinavā blakus infinitīvam *vît* pēc daļēji sinonimā *pinu* parauga blakus infinitīvam *pît*; Bīlensteina LSpr. I 363 arī *viņu*, kâ *piņu* blakus *pinu*), *viju* (blakus *vinu*[372]), kur tagadnei ir forma *vinu*), *vît* = lei. dial. *vijù* (3. p. *vĩja* < **vìja* LChr. 400, 25; citi piemēri Ģerulim-Stangam 50, Jušk. 673 s. v. *įvýti* un Uļjanova Знач. I 9; citur *vejù*), *vijaũ, výti;* sal. arī sensl. *vьjǫ, viti.*

Izloksnēs šiem verbiem *-ij-* vietā tagadnē un pagātnē runā *-īj-* > augšz. *-eij-* > *-ej-*, skat. 63. § un KZ XLIII 38 skk. Tādas formas kâ augšz. *veju* tais izloksnēs, kur vecs *-ej-* nav kļuvis par *-ęj-* > *-aj-*, pašas par sevi varētu arī salīdzināt ar lei. *vejù;* la. *-īja-* > *-eija-* > *-eja-* varētu bez tam būt arī vecu *į̄o*-celmu turpinājums, sal. skr. *lī́yatē* „piekļaujas" u. c. Uļjanova Основы 109.

b) *minu* (tam blakus Bīlensteina LSpr. I 344, Glükam Mat. V 13, BB XVII 279, Pūrē un BW 27735, 3; 9065 var.; 28998 var.; 4778, 1 var. arī *miņu* saskaņā ar 623. § a), *minu* (ā; izloksnēs **mīņu* > *meiņu*, 3. p. *mīna* BW 9863 no Cīravas), *mīt:* lei. *mìnù, mýniau, mìnti;* sal. sensl. *mьnǫ* „spiežu".

pinu (tam blakus Bīlensteinam l. c., LP V 136, BW 6621 var., 19803, 2 un Pūrē, Kabilē un Manguļos arī *piņu* (saskaņā ar 623. § a), *pinu* (ā)[373]), *pît*; lei. *pinù, pýniau, pìnti;* sal. arī sensl. *pьnǫ* „spanne".

---

[371]) Par gaŗuma rašanos formās *ryjù* un *lўja* Fortunatovs Сборн. LXIV 11. nr-ā, 26 sk.

[372]) Tâ RKr. XVI 84, Viļakā u. c., jeb *vynu* Raipolē, Baltinavā, BW 25221, 7.

[373]) Blakus latg. pag. 3. p. *pèiņa* BW 21610, 6.

šķinu (tam blakus saskaņā ar 623. § a arī *šķiņu* Zb. XV 195, BW 2832), *šķinu*[374]) (ā), *šķīt:* lei. *skinù, skýniau, skìnti.*

tinu (tai vietā Bīlensteinam l. c., BW 24587; 11431 un Glükam I Moz. XLVI 34 un Pūrē arī *tiņu* saskaņā ar 623. § a), *tinu* (ā; tai vietā *tīņu* Pas. I 297), *tît.*

trinu (arī saskaņā ar 623. § a *triņu* RKr. XVII, 59), *trinu* (ā; augšz. arī **trīņu* > *treiņu*, un Bīlensteina LSpr. II 391 *trīnu*), *trīt*: lei. *trinù, trýniau, trìnti.*

Tagadne *miņu, piņu, šķiņu, tiņu, triņu* arī Blīdienē, Lestenē, Snēpelē, Sabilē, Īvandē, Ugālē un, kâ teikts FBR VIII 73, senāk arī Tūjā.

vilu, vilu, vilt „drehen, rollen" (*kaķis vil ar asti*) RKr. XVII 63 (no Talsiem).

c) *risu* Heselbergam 44, Bīlensteina LSpr. I 344, Ulmanim, Neretā (viensk. 2. p. *-ris* arī RKr. XIV 81), *risu* (ā)[375]), *rist* = lei. *rišù, rišaũ* (vai *rišiaũ* LChr. 398, 22, Niemi 12. lp. un 28., Jušk. s. v. *įrìšti* u. c.), *rìšti.* Šim pašam verbam ir arī intransitīva nozīme „sich anfügen" (Bīlensteinam l. c. 374) vai „izirt" resp. (Sausnējā)[376]) „notīties" (par ko Būga РФВ LXXIII 339 skk.), un laikam tikai intransitīva ir saskaņā ar 613. § darinātā tagadne *ristu* Adolfi 178 (te blakus *risu*, skat. arī RKr. XIV 80; pag. 3. p. *-risa* BW 16988), vai arī *rîstu*[2] Bīlensteinam l. c. 374 ar *ī* no *in*, skat. Vīdemaņa Prät. 65.

ritu, ritu, rist (Bīlensteinam l. c. 343) = lei. *ritù, ritaũ, rìsti.* Blakus intransitīvais *ritu, ritēju, ritêt.*

situ, situ (ā), *sist.*

zibu, zibēju, zibêt = lei. *žibù, žibėjau, žibėti.*

lipu Kalētos, Dunikā un Rucavā, *lipu* (ā; 3. p. *lipa* LP VI 27 un 28 no Bārtas), *lipt* „kāpt" = lei. *lipù, lipaũ* (arī *lipiaũ* LChr.

374) Blakus ir 3. p. *šķīna* BW 32583, 8 var. no Grāvendāles.
375) Pag. 3. p. *aprisa* BW 24741, 3 var.
376) Te: tag. viensk. 1. p. *risu*, pag. 3. p. *risa.*

368, 19, 377, 3, 386, 42, Jauņa Понев. гов. II 17 u. c.), *lìpti* tp.; blakus *lìpu* (= lei. *limpù*) saskaņā ar 611. § a.

αγ) Senu *u̯o-* un *d(h)o-*celmu atliekas

610. §. a) *dzīvu* Manceļa Post. I 470 (arī tautasdziesmās: *ja tev tika, dzīv ar mani!* BW 26867, 6); sal. (sen)pr. gīwasi, giwa, giwammai, sensl. *živǫ*[377]), lat. *vīvō*[377]) un skr. *jīvati*, Uļjanova Основы 35 un Brugmaņa Grdr. II² 3, 269 skk. Kâ vēl tagad blakus formai *dzîvât* Kursā sastop formu *dzievât*[378]), tâ ir arī zināma tagadne *dzievu* „strādāju" Gramzdā FBR IX 108 (kas jāsalīdzina ar gr. (Homēra) βείομαι „dzīvošu", ja šī forma, kâ domā Uļjanovs l. c., tiešām radusies no *βείϝομαι; citādi domā Bechtelis Lexilogus zu Homer 81 un Turneizens IF XXXVIII 147) un pagātne *dziêvu*² Nīcā un Bārtā. Kâ blakus sensl. *živǫ* ir infinitīvs *žiti*, tâ laikam arī latviešu valodā blakus tagadnei *dzīvu* resp. *dzievu* bija infinitīvs *dzît* resp. *dziet*. Ar šo nozīmi Chilinska (Chylinski) bībeles tulkojumā ir vēl lei. *gýti*[379]), skat. Lit. Mitt. IV 231; citādi lei. *gýti* un la. *dzît* tagad nozīmē „kļūt vesels" (sal. kr. *зажить* „kļūt vesels"), tomēr sal. arī lei. *atgýti* „atdzīvoties"; tam tagad blakus tagadnes formas lei. *gyjù* jeb *gynù* un (saskaņā ar 614. § c γ) la. *dzîstu*, un pagātnes formas lei. *gijaũ*, la. *dziju*. Ar šo **dziet* ir varbūt identisks Langes vārdnīcā (kâ novecojies) ar nozīmi „uzziedēt" minētais *dziet* (sal. lei. *įgýti* Jušk. „izaugt") ar tagadni * *dzeju(os)* frazē *blāzma dzejâs* „es läßt sich (in der Luft) ein Licht sehen". Uz **dziet* (blakus *dzît*) norāda arī atvasinājums *dziêdinu* blakus *dzīdinu*, lei. *gýdinu*.

b) *vęrdu, viru* (ā), *vîrt* (trans., piem., BW 20168; 32209, 3; 35307 var. u. c. un intrans.) : lei. *vérdu, viriaũ, vìrti*; sal.

377) Sl. *i* un lat. *ī* te nu gan varēja arī rasties no *ei*. — Šis verbs bez tam varētu būt veca denominātīva forma, skat. Stamma Denomin. 13.

378) Sal. lei. *at-geivint* Daukšas Kat. 51, 14.

379) Sal. arī la. *atdzīties* RKr. XIV 44.

634. § c, Uļjanova Основы 33 sk., Vīdemaņa Prät. 67, Po(r)žezinska К истор. 109 sk., Brugmaņa Grdr. II² 3, 372, Šantrēna (Chantraine) rakstu Mél. ling. off. à M. Vendryes 93 skk. un Spechta domas KZ LXVI 204.

αδ) o-celmi ar iespraustu nāseni

611. §. Šie celmi, kas arī radu valodās vairāk vai mazāk sastopami, baltu valodās ir gandrīz tikai intransitīvi, un daudzi ar skaidru inchoatīvu nozīmi. Saknes zilbe ir pa lielākai daļai ar zudumpakāpi. Par to Uļjanovs Основы 42 skk. un Знач. II 103 skk., Vīdemanis Prät. 56 skk. un Handb. 180. §, Po(r)žezinskis К истор. 90 skk., Persons Beitr. 588 sk. un Brugmanis Grdr. II² 3, 272 skk. un 279 skk. Atbilstošās pagātnes visnotaļ ir ā-celmi, skat. KZ XLIII 32 sk.

a) Ar *i* saknes zilbē:

krìtu, kritu (ā), *krist* = lei. *krintù, kritaũ, krìsti.*

lìpu, lipu (ā), *lipt* = lei. *limpù, lipaũ, lìpti.*

Līdzīgi loka vēl *aizcīpu* (Dundangā) „netieku no vietas"; *klìpu* ME „verkomme" (= lei. *klimpù*); *knìtu*[380]) (Adolfi 157 un Ulmanim); *mìtu* (= lei. *mintù*); *atmìtu* U „taue los", sal. *mitrs* un *atmietêt; apnìku*[381]) (blakus *apnīkstu*, skat. 620. § un Bīlensteina LSpr. I 352); *pìku* ME; *rìku* ME; augšz. *snèig*² 605. §. (= lei. *sniñga* un lat. *ninguit*); *stìpu* „werde steif" Bīlensteinam l. c. (= lei. *stimpù*); *tìku* (= lei. *tinkù*); *zìb* „flimmert" (Heselberga gramatikā 109. §).

b) Ar *u* saknes zilbē:

jùtu, jutu (ā), *just* = lei. *juntù, jutaũ, jùsti.*

klùpu, klupu (ā), *klupt* = lei. *klumpù, klupaũ, klùpti.*

Līdzīgi loka vēl *brùku; bùdu* (= lei. *bundù*) ME „mostos";

---

380) Lizumā tai vietā *knìestu* (pag. *knitu*); varbūt pēc *dziestu : dzisu* parauga 620. §.

381) BW 25806, 8 tai vietā *panìku* ar bezpersonas subjektu.

drùpu; dùku U „gurstu“; *grùzdu* (= lei. *grūzdù*) ME; *gùbu* ME „senke mich“; *jùku*[382]); *knùpu* (= lei. *knumpù*) ME „sitze zusammengekauert“ vai *kņùpu* U „stolpere, strauchle“ (Langem arī ar nozīmi: liege zusammengekauert auf dem Bauch; sal. lei. *kniupti* „gulēt ar seju uz zemes“ Mikuckim Извѣст. 1855. g. IV 93 un lei. *knúpoju* = *klúpoju* „tupu ceļos“); *krùpu* „verschrumpfe“ U un Hardera Anm. 49 jeb *kŗùpu* LP IV 56 un 71; *kùpu* „gerinne“ (Stenderam, Heselbergam u. c.); *mùku* (=lei. *munkù* Būgam РФВ LXXII 198 un Jušk. s. v. *išmùkti*); *plùku* (=lei. *plunkù*); *rùku* Stenderam (= lei. *runkù*) jeb *ŗùku* Adolfi 179 (ar *ŗ* pēc *ŗaukt* parauga); *smùku* (=lei. *smunkù*) ME „sinke gleitend“; *sprùku* (= lei. *sprunkù* Jušk. s. v. *išsprùkti*); *strùku* „pilu“ ME; *sùtu* (= lei. *šuntù*); *šļùku* (laikam **slùku* vietā pēc *šļàukt*[2] parauga RKr. XV 139); *šùtu* (laikam **sùtu* vietā=lei. *suntù* „kļūstu traks“, kam blakus arī *siuntù*, pēc *šau-* = lei. *siau-* parauga, sal. lei. *siaučiù* „trakoju dusmās“); *satrùku* „(vor Schrecken) fahre zusammen“ Bīlensteina LSpr. I 352; *tùku* Adolfi 204, RKr. XVI 272, Bīlensteinam l. c., ME (= lei. *tunkù* „kļūstu tauks“); *zùdu*. — Te pieder arī intransitīvais (sal. Mag. V 1, 153) *lupt*[383]) *(âda atlùp* LP VI 501, *âda nùolupa* LP V 106 un 214), un varbūt arī *dubt*[384]) „hohl werden“ (sal. lei. *dumbù, dùbti*) un *duzt*[385]) Ulmanim un Bīlensteinam l. c. I 344 „entzwei gehen“.

c) Ar baltu *a* saknes zilbē:
prùotu, pratu (ā), *prast* = lei. *prantù, prataũ, pràsti*.

---

382) Sal. lei. *su-jùkti* „sajaukties“ Lit. Mitt. I 71.

383) *lùpu* Stenderam, Bīlensteinam un U blakus transitīvajam *lupt* nāk laikam tikai no Adolfi gram. 163, kur — laikam aplam — ir minēts, ka *lupt* lokāms kâ *klupt*. Ulmanim s. v. *lupt* un Mag. XV 1, 101 gadās īstā viensk. 2. p. forma no transitīvā *lupt*, proti, *lup*, sal. lei. *lupù, lùpti*; viensk. 1. personai blakus 2. pers. *lup* jāskan vai nu **lupu*, vai **lupju*.

384) Stendera minētā tagadne *dubu* nav droša.

385) Tam blakus nākotnes 3. p. saduźś Zb. XVIII 384.

tùopu, tapu (ā), *tapt* = lei. *tampù, tapaũ* KZ XLIII 20, *tàpti.*

Līdzīgi loka vēl *lùoku* (blakus laikam vecākam lei. *lakù); plùoku; (at)rùodu* (= lei. *randù*) (la. *-rùodu* nozīmē arī to, ko v. „werde gewohnt"; *-rùodu* vietā arī *-rùomu* 601. § e un *-rùonu* 612. §); *rùoku* (= lei. *rankù* „atknibinu"); *smùoku; zùogu*, skat. ME s. v. *zagt*; sal. arī *sùokas* 606. §.

d) Ar *e* saknes zilbē:

brìedu Manceļa Post. I 187, Mag. VIII 2797. nr-ā, BW 4525 un 23223 var., Talsos, Dundangā, Popē, Ugālē, Sarkanmuižā, Jaunpagastā, Bērzaunē, Ļaudonā, Kalsnavā, Dzērbenē, Drustos, Vestienā, Piebalgā u. c. (blakus *brìenu* 612. § e), *bridu* (ā), *brist*=lei. *brendù* Niemi 1315. nr-ā, Jauņa Поиев. гов. II 14, Uļjanova Знач. I 62[2], Jušk. s. v. *įbrìsti* un *išbrìsti* (sal. arī austrumlei. *brindu* SzDi. s. v. brodzę; citur tai vietā *bredù*, kâ sl. *bredǫ), bridaũ, brìsti.*

-siek (formā *izsiek* „versiegt" Manceļa Post. III 17) laikam būs identisks ar lei. *señka* (pag. *sẽko*, inf. *sèkti)* „krītas" (par ūdens līmeni). *sìek, *sęka, *sekt* (sal. *sękls)* vietā tagad pazīst tikai *sìk* (piem., Сборн. LXVII 3, 38, Adolfi 188, Heselbergam 42, Bīlensteina LSpr. I 352), *sika*[386]), *sikt.* Nebūtu gan absolūti neiespējams visas šās baltu formas atvasināt no kādas radu valodās sastopamas saknes formas *seiq-* vai *senq-*, skat. J. Šmita Vok. I 63 sk. un 79 un (citādi) Kritik 62 skk. un Vīdemaņa Prät. 58. Bet, tâ kâ arī dažās citās indoeiropiešu saknēs sastop svārstīšanos starp *-eį-* un *-e-* resp. *-en-*, tad būtu pareizāk ar Vondrāku BB XXIX 206 un Bechteli Lexilogus zu Homer 142 iedomāties saknes formu *seq-* blakus *seiq-*. Un, tâ kâ latviešu valoda vispirms jāsalīdzina ar leišu valodu, tad laikam ar Uļjanovu Знач. I 62[2] un Po(r)žezinski К истор.

[386]) Saliktenis *apsiku* BW 16825, 1 un 2, kâ liekas, ir sinonims ar *apstrigu* variantos, sal. U s. v. *apsikt* un *apstigt.*

99 ir jādomā, ka latviešu valodā blakus formai *sìek* (= lei. *señka)* vispirms ieradās infinitīvs *sikt* vecā **sekt* vietā (sal. lejāk *tikt* blakus *tìek*=lei. *teñka*), pēc kam blakus infinitīvam *sikt* darināja jaunu tagadni *sìk* (sal. **lìku* > austr. *leiku* formas *lìeku* vietā blakus *likt* 605. §). Par blaku formām tag. 3. p. *sīkst* un inf. *sīkt* skat. 620. §.

tìeku = lei. *tenkù (tekaũ, tèkti);* latviešu valodā *tìeku* : **tę̀ku, *tekt* (sal. austr. *nat'ekl'a* Zb. XVIII 476 no **netekle* parastas *netikles* vietā, skat. U s. v. *netikls* un *tikusi)* ir pārveidots pēc *lìeku* 605. §: *liku, likt* u. c. parauga par *tìeku* : *tiku, tikt;* par to Uļjanovs Знач. I 62[2], Po(r)žezinskis К истор. 99, Zubatijs Sborn. Fil. IV 255 sk. un Vīdemanis Prät. 88. Valmierā u. c. vēl atšķiŗ *tìeku* : *tikt, àiztieku* : *àiztikt, iztìeku* : *iztikt* (lei. *ištèkti), nùotìeku* : *nùotikt* (lei. *nutèkti* „stiepties līdz"), *pārtìeku* : *pārtikt* (lei. *pértekti* „gaŗumā sniegties pāri") u. c. no *tìku* (= lei. *tinkù*) : *tikt* (= lei. *tìkti*) 611. § a un *patìku* : *patikt* (lei. *patìkti)*, bet blakus tur arī ir *satìeku* : *satikt* blakus lei. *sutinkù* : *sutìkti* „sich vertragen" un *susitìkti* „sastapt", kâ arī *nùotìek(as)* : *nùotikt(iês)* blakus lei. *nusitiñka* : *nusitìkti.* Turpretim augšzemnieku dialektā ir ne vien *(pa)tīku* > *(pa)teiku* un *sateiku* Alūksnē RKr. XVII 104 > *sat'eiku* Kaunatā, Bērzpilī, Dagdā, Zb. XVIII 242 u. c. un *nuotīk* BW 21944, 4 var. > austr. *nùteik* Varakļānos u. c., bet pēc tādiem paraugiem arī *tīku* „kļūstu" BW 10042, 3 var., 22039 var., BB XIV 150, Lizumā RKr. XVII 100, Vestienā > *teiku* Alūksnē RKr. XVII 126, Augulienā, Apukalnā, Gulbenē, Baltinavā, Neretā, Sunākstē, Susējā, Biržos u. c. > latg. *t'eiku* Zb. XVIII 241, 313, Smelt. 15, 21 u. c. un austr. *puorteiku* Sk. Do. 39; vecais *ī* no *ie* tur blakus tikai vēl formā *oiztīku* Alūksnē RKr. XVII 126 un latg. *aizt'īku* Zb. XVIII 388. Bet Piebalgā arī *aiztīku* > *aizteiku* Jaungulbenē. Blakus *nùotiek* resp. austr. *nùteik* ir arī *nuotīkst* 620. §.

ģìedu kâ aizguvums laikam = lei. *gendù* saliktenī *pasigendù*

„werde gewahr, daß etwas fehlt; vermisse“ un lat. *-hendō* formā *prehendō* „tveṛu“ (skat. Vīdemaṇa Prät. 57 un 88 un Valdes Lat. et. Wrtb.[2] 610). Pagātne un infinitīvs tagad — **ǵędu* (= lei. *-gedaũ)*, **ǵest* (= lei. *-gèsti)* vietā — *ǵidu, ǵist* (sal. *tìeku* : *tiku, tikt)*; tomēr Ulmanim ir vēl *(pa)ǵesties* „missen“ un *ǵedêt* „atcerēties“. Aizguvums ir ļoti vecs, jo šis verbs pazīstams arī Vidzemē (tur ir uzrakstītas formas *sasaǵida* resp. *iesaǵida* BW 18365 ar lei. *pasigẽdo* nozīmi), un *-en-* vēl ir kļuvis par *-ie-*, sal. par to 83. § a.

Šādu celmu paplašinājumus ar *-sto-* skat. 620. §.

αε) *no*-celmi

612. §. Šiem celmiem tagad nav īpatnējas vienveida nozīmes, un tiem tagad ir pa daļai zudumpakāpes, pa daļai *o*-pakāpes saknes forma, kas — izjemot dažas la. formas — baltu valodās vieņmēr beidzas ar patskani vai divskani; par to Osthofs MU IV 393 skk., Uļjanovs Основы 69 skk., 96 un 98, Vīdemanis Prät. 55 sk., Leskīns Abl. 405, Po(r)žezinskis К истор. 106 skk., Brugmanis Grdr. II[2] 3, 313 skk. un Frenkelis KZ LX 253[1].

a) *krìenu* (blakus *kreju* 604. §), *krèju, krìet.*

mìenu, piem., S. 30. lp. un RKr. XV 85 (blakus *meju* 604. §), *mèju, mìet.*

sìenu ap Valmieru, Lazdonu, Popi u. c. (tā vietā *sieņu* Etn. IV 57, Bīlensteinam LSpr. I 354, Sabilē, Kabilē, Ugālē, Zlēkās u. c., sal. 622. § skk., vai *seju* 604. §), *sèju* (austr. Skaistā, kâ aizrādīts FBR XV 43, tai vietā *śeju* [kas tur varētu būt radies no **siju*] blakus tag. *śīnu)*, *sìet* = lei. *sienù*, (piem., Būgam KSn. 129) *sėjaũ, siẽti.*

skrìenu ap Valmieru, Mežamuižu FBR XII 21 (šais novados blakus viensk. 2. p. *skrej* un Mežamuižā pēc *ej* : *eĩmam, eĩta* parauga arī daudzsk. 1. p. *skreĩmam* blakus *skriênam*[2] un daudzsk. 2. p. *skreĩta* blakus *skriênaît*[2]), Lazdonā, Vainižos

u. c. (tai vietā *skrieņu* BB XVII 279, Bīlensteinam l. c. 355 un Pūrē, sal. 622. § skk., vai *skreju* 604. §), *skrèju, skrìet*; sal. 636. §.

slìenu ap Valmieru, Pļaviņās, Lazdonā, Kūdumā u. c. (blakus *sleju* 604. §), *slèju, slìet* : lei. dial. *šlienù* Jauņa Перев. грамм. 179⁴, *šliēti*.

striênuôs, strêjuôs, striêtiês „sich versteifen" FBR I 31.

b) **rīnu* (= žem. *rynù*) > augšz. *reinu* 609. § a (blakus *riju* turpat), *riju, rīt*.

c) *gūnu* > austr. *gòunu*² Biržos, Susējā resp. *gyunu* Becenbergeram Jagić-Festschrift 280¹, Zb. XVIII 274, Sk. Do. 28, Baltinavā, Bērzpilī, Kaunatā, Līksnā u. c. (blakus *gūstu* 615. § cγ un *guju* 624. § b), *guvu* (ā), *gūt;* lei. *guinù* no **gūnu* + *gujù*, infin. *gùiti* „schnell jagen" **gúti* vietā tag. *gujù* un pag. *gujaũ* ietekmē, skat. Osthofa rakstu MU IV 48.

**mūnu* > latg. *myunu* РФВ LXXII 198, **muvu*, **mūt* „peldēt".

šūnu utt. Bauskā, Baldonē, Birzgalē, Vecumniekos, Secē, Piksterē, Viesītē, Neretā, Biržos, Dignājā, Aknīstē, Krāslavā, Zvirgzdinē, Barkavā, Baltinavā, Viļakā, Bērzpilī, Kaunatā, Preiļos, Vārkavā, Gulbenē, Alsviķī, Jaunrozē, Alūksnē, Lubānā, Lejasciemā, Augulienā, Trapenē, Lizumā, Druvienā, Mētrienā, Praulienā, Pļaviņās, Skrīveŗos, Ogrē, Suntažos, Nītaurē, Zaubē, Lipšukalnā, BW 3002 u. c. (blakus *šuvu* 608. § vai *šuju* 624. § b), *šuvu* (ā) vai (Kabilē) *šuju, šūt*.

**skūnu* > austr. *skiunu* Pas. IV 81 un 82 un XI 278 no Maltas (tā vietā *škìunu*² Zvirgzdinē, *skuvu* vai *skuju* 608. §), *skuvu, skūt*.

**būnu* > austr. *boûnu* Aknīstē FBR XV 187 un Biržos XII 87 vai *byûnu* Nautrēnos, Pas. XII 93 (no Asūnes), IX 321 (no Lubānas) u. c. (= *ęsmu* utt. 601. § a) : lei. *būnù*.

d) àunu izlokšņu vairumā, piem., arī Mazsalacā, Mazbrenguļos, Valmierā, Vainižos, Dobelē, Bauskā, Blīdienē, Skrundā,

Īvandē, Ēdolē, Dundangā u. c., kur tagadne, piem., no *raût* ir nevis *raûnu*, bet *raûju* utt. (tai vietā *auņu* BB XVII 279, Pūrē, Kabilē, Ugālē un Bīlensteina LSpr. I 355, sal. 636. §, un *auju* 626. § b), *avu* (ā) vai *àvu* (ē)[387]), *àut* : lei. *aunù*, *aviaũ*[388]), *aũti*.

Priekules, Līgutu, Rucavas, Gramzdas, Pērkones u. c. Dienvidkursas izloksnēs [389]), tâpat arī Bēnē, kâ aizrādīts FBR XVI 153, un austrumu daļā (sākot ar Baldoni, Misu, Suntažiem, Zaubi, Nītauri, Drabešiem, Kauguriem inkluzīvi) ir arī (un pie tam tikai) *bļaûnu*, *jàunu* (Lizumā *joûnu)* utt. formu *bļaûju*, *jàuju* utt. vietā 626. § b, gluži kâ leišu izloksnēs (par to Baranausks Зам. 41, Jaunis Перев. грамм. 179 un Понев. гов. II 14, Šleichers Dōnelaiša izdevumā 336, Spechts 53 sk. un Jušk. pie attiecīgajiem infinitīviem) *bliáunu*, *jaunù* utt. blakus *bliáuju*, *jaujù* utt.; sal. arī kr. *суну* blakus *сую* un *плюну* blakus *плюю*.

Sal. arī *duonu* 601. § d un *einu* 601. § b.

e) *brìenu* utt. Adolfi 141, izloksnēs, kur runā *lìenu* resp. **līnu* (skat. lejāk), un Trapenē, Lejasciemā, Alūksnē, Alsviķī, Apukalnā, Skrīveŗos, Kūdumā, Vainižos, Popē, Īvandē, Gramzdā, Skaistkalnē, Sēlpilī, Neretā u. c. (blakus *brieņu* Bīlensteina LSpr. I 351, Sabilē, Kabilē un Zlēkās, *briedu* 611. § d

[387]) Bez tiem piemēriem, kas atrodami KZ XLIII 21, te vēl jāmin: viensk. 1. p. *avu* utt. BB XVII 273, Gramzdā, Skrundā, Krāslavā, Praulienā, Pļaviņās, Ļaudonā, Kalsnavā, Viesītē, Vārkavā, Mētrienā, Baltinavā, Bērzpilī, augšz. 3. p. *ova* BW 31963, 2 un Sk. Do. 105, viensk. 1. p. *āvu* Dobelē, Iecavā, Birzgalē, Drustos, Dzērbenē, Mazbrenguļos, Lipšukalnā, Drabešos, Mazsalacā, Valmierā, Druvienā, Alūksnē, Augulienā, Viļakā, Rūjienā, Baižkalnā, 3. p. *āve* RKr. XVI 90 un Ērgļos; skat. arī BW 2654.

[388]) Mīlkem Anfangsgr. einer li. Sprachl., 101. lp., arī pag. viensk. 2. p. *apsiavaĩ* un pag. 3. p. *apsiãvo*.

[389]) Dienvidkursas Krūtē autors dzirdējis *kŗaunu* blakus *rauju*, Zaubē — *šaũnu* blakus *pļaũju;* un Heselbergs, kas 107. § formas ar *-auju* atzīst par normālām, aizrāda pie tam, ka *àut*, *pļaũt*, *kraũt*, *šaũt* tagadnē beidzas arī ar *-aunu*.

vai *briednu* Ērgļos) no **bre-n-d-nuo, bridu* (ā), *brist*[390]; šis **bre-n-d-nuo* bija varbūt kontāminējums no **bre-n-duo* un **brid-nuo*, sal. slovāku *brdnúť* un po. *brnąć* „brist".

Laikam *brìenu* ietekmē radās *lìenu* utt. no **lend-nuo* Mežamuižā FBR XII 21, Ēdolē, Kandavā, Rucavā, Skrundā, Blīdienē, Dobelē, Bauskā, Iecavā, Baldonē, Birzgalē, Vecumniekos u. c. Kursā un Zemgalē, Nītaurē, Suntažos, Mālpilī, Zaubē, Inčukalnā, Duntē, Paltmalē, Drabešos, Mazbrenguļos, Mazsalacā, Rūjienā, Valmierā, Raunā, Lipšukalnā, Smiltenē, Ogrē, Meņģelē, Cesveinē, Dzelzavā, Kalsnavā, Tirzā, Meirānos u. c. Vidzemē, Krāslavā, Barkavā, Kaunatā, Līksnā, Andrupinē, Dagdā, Varakļānos u. c. Latgalē, Bīlensteina LSpr. I 352 u. c., kā vietā arī *lieņu* BB XVII 279, Sabilē un Pūrē un — pagātnes un infinitīva celmu ietekmē — **līnu* > augšz. *leinu*[391] BW 13730, 23, Kārsavā, Baltinavā, Bērzpilī, Zvirgzdinē, Susējā, Biržos, Zasā, Sunākstē, Pas. IV 83 (no Maltas) u. c. (blakus *liednu* Ērgļos FBR XI 20, *lìedu* 603. § un *līžu* 623. § b), *lìdu* (ā), *lìst*.

(at)ruonu utt. no **ra-n-d-nuo* BW 4740, Sk. Do. 221, Līgutos, Remtē, Īvandē, Vainižos, Rucavā, Gramzdā, Skrundā, Biržos, Krāslavā, Susējā, Preiļos, Kaunatā, Bērzpilī, Līksnā u. c. blakus *rùodu* 611. § c un *ruomu* 601. § e.

mìeznu[392] Adolfi 166, RKr. XV 86 un XVI 118, BW 34714, 2 var., Ērgļos, Lazdonā, Kauguros u. c. vai **mīznu* > augšz.

[390]) Sēlpilī, Daudzesē un, kâ aizrādīts Mag. XIV 1, 165, ap Seci tag. formai *brienu* kâ infinitīvs blakus *brist* ir arī jaunināJums *brìet*[2] pēc *skrìenu* : *skrìet* u. c. parauga.

[391]) Neretā tā vietā dīvains *lèiznu*[2] (pag. *lèidu*[2]); pēc *meiznu* : *meizt* parauga?

[392]) Pēc šās formas parauga tad varbūt tālāk arī tādas formas kâ *skutnu* (*skutu* vietā 608. §), *vemnu, slàpnu*[2], *gruobnu* (*vemju, slēpju, grābju* vietā 625. § a un b un 627 sk.) Krāslavā FBR XII 39, daudzsk. 1. p. *šitņom, plyukņom* un pat *ćieršņom* (sal. *cieršu* 603. § *cẽrtu* vietā), *dzìeržņom* (sal. *dzìržu* 630. § a), ko autors dzirdējis no kāda naujenieša

meiznu Biržos, Aknīstē, Sunākstē, Bērzpilī u. c. (blakus *mìezu* 603. § un *mīžu* 623. § b), *mìzu* (ā), *mìzt;* var varbūt iedomāties kādu vecu tagadnes formu **miznuo;* sal. lei. *mižnius* „Bettpisser".

Tikai tagadnes celmā nāsenis senāk bijis varbūt arī šādos verbos:

kruknu, kruknēju, kruknêt „sakņupis sēdēt, tupēt" Ērgļos un RKr. XV 120; sal. skr. *krúñcati* „krümmt sich" un slovēņu *ukroknem,* inf. *ukrokniti* „sich krümmen".

kuknu, kuknēju, kuknêt „hocken" blakus *kukt* „krumm werden".

zilnu, zilnēju, zilnêt RKr. XV 145.

zvilnu, zvilnēju, zvilnêt „flammend brennen" RKr. XV 145, laikam rada ar skr. *jválati* „liesmo".

Vēstulē no Nīcas aizrādīts, ka tur esot arī tādas formas kâ tag. 3. p. *dēn* (*dêj* vietā), formas *staīgā* vietā *staigān, krāsuo* vietā *krāsuon* u. c. — laikam kâ sekas no svārstīšanās starp *duo(d)* un *duon.*

αζ) *sto*-celmi

613. §. Šie celmi, kas droši sastopami tikai baltu valodās[393]), ir — tâpat kâ *o*-celmi ar iespraustu nāseni — ar intransitīvu un pa lielākai daļai ar inchoatīvu nozīmi, pie kam saknes zilbē visbiežāk ir zudumpakāpe.

No dažām citādi cirkumflektētām saknēm sastop akūtētus *sto*-celmus, skat. 17. § un IF XXXIII 113 sk. ar literātūru; par to arī V. Šulce Berl. Sitzungsber. 1904. g., 1440 un Kurilovičs RSl. X 42. — *-s-* piedēklī *-sto-* ir laikam identisks ar *sko-* resp. *sqo*-celmu *-s-,* kuŗiem ir līdzīga nozīme; tâtad arī te

(blakus *vadam, pļaunam, radzom, l'īnom* un — no kādas citas personas — *cārtam, dzierdim, kaunaṁ̃ęs*); par *ų* sal. daudzsk. 1. p. *kauńiṁ̃ęs* turpat un *auŋu* 612. § d, tâpat arī 3. p. *mīźńi* 628. §.

393) Salīdzināt varbūt var tikai sl. *rastǫ* „augu", par ko Meijè Le slave commun[2] 215.

ir plaši izplatītā svārstīšanās starp sufiksālu *-st-* un *-sk-* (piemēri Personam Beitr. 92, 320 skk. un 329 skk.); par to Mélanges ling. off. à M. H. Pedersen 428 skk., Šeftelovics KZ LVI 161 skk., Persons l. c. 340 skk., Brugmanis PBrB XXXIX 89 sk. un Grdr. II² 3, 370 sk., kâ arī Becenbergers BB IX 334 skk., Vīdemanis Prät. 60 skk. un Handb. 116 un Stangs Verbum 132 skk. — Atbilstošās pagātnes formas ir palaikam *ā*-celmi, skat. KZ XLIII 33. — Šie celmi ir vēl produktīvi un pa daļai izskauduši vecākus *o*-celmus.

614. §. a) Ar *i* troksneņu priekšā:

3. p. *snigst* utt. Bīlensteina LSpr. I 351, Kārsavā, Krāslavā, Zvirgzdinē u. c. (citur *snìeg* 605. § vai **snìg* 611. § a), *sniga, snigt.*

Līdzīgi loka *migstu* Pas. VIII 102 (no Preiļiem), Kārsavā un Zvirgzdinē (citur *mìegu* 605. §), *stipstu* „stingstu" Dunikā blakus *stìpu* 611. § a, *kripstu* „sastingstu" RKr. XV 120 un 134 un *ri(s)stu* 609. § c.

nùoslist (Lizumā) „apstājas", pag. austr. *nùsłysa* KZ XLIII 11, inf. *nùoslist.*

b) Ar *il, ir, im, in:*

α) *tìrpstu, tìrpu, tìrpt* = lei. *tirpstù, tirpaũ, tir̃pti.*

Līdzīgi vēl *tìlpstu* (=lei. *tilpstù*) Neretā, RKr. XV 99 u. c. (blakus *tę̀lpu* 603. §, kur minēts arī *tęlpstu*); *ìlgst* (= lei. *ìlgsta* „kļūst ilgs"); *îgstu* (ar *î-* no *in-*), sal. lei. *ingzdù* „žēlojos"; citi piemēri ar *-zdo-* blakus *-sto-* Persona Beitr. 348 sk.; *lìkstu*[394]) (= lei. *linkstù*); *mîkstu; mìrkstu* (= lei. *mirkstù*); *mir̃gst* RKr. XV 86 un Bīlensteina LSpr. I 376 (sacīts par mirēja acīm); *sìrgstu* jeb. *sir̃gstu* (blakus *sę̀rgu* 603. §);

[394]) Tai vietā Stenderam *lieku* (kas būtu lei. **lenkù*). Vēls jaunināJums ir pag. 3. p. *līca* BW 18043, 12 var. un 13 var. (pēc transitīvā *lieca* parauga).

slìkstu (ar *ī* no *in*, sal. lei. *slinkẽti* u. c.)[395]; izloksnēs, skat. RKr. XIII 68 un Mūlenbacha rakstu BB XXIX 75 sk., pag. viensk. 1. p. *sliku*, inf. *slikt*[396]) parastā *slìku, slìkt* vietā, varbūt pēc *apnīkstu* 620. §: *apniku, apnikt* u. c. parauga; *spiřgstu; stiñgstu* (= lei. *stìngstu*); *svirkstu* U (= lei. *švirkštu* „šalcu") „sprakstu"; arī „čurkstu" (ar šo nozīmi arī *svirgstu* U); *tvìkstu*, laikam identisks ar kursisko *tviñkstu* RKr. XVI 117[2] „pierietu (sacīts par pienu tesmenī)" vai *tviñkstu*[2] XVII 60 „sāpu (sacīts par tūkstošu augoni)" un lei. *tvinkstù* „briestu" (sacīts par grūsnējiem dzīvniekiem, tesmeni un augoņiem), sal. lei. *tvenkia* „ir spiedīgs, sāp"; *savîlgstu* (Ērgļos) „kļūstu mitrs"; *zìlgstu*[2] RKr. XV 145; *žilbstu; žirbstu; žirgstu.*

ß) *-bîlstu*[397]) S, *-bildu, bilst* (lietājams aiz *ie-, pie-* un *uz-*).

Līdzīgi loka vēl *blìnstu*[2] (Sasmakā); *-dzìrstu* (= lei. *girstù*) aiz *iz-* Smelt. 6, BW 33612 u. c., un *uz-* BW 13257, 3 un LP VI 479; *(pìe)smîrstu* (= lei. *smìrstu*); *(at)spîstu* U un Lizumā, Biržos un Skrundā (= lei. *spįstu*). Par aizgūto *ģinstu* skat. Изв. XV 2, 212[2]. Te jāpieskaita arī **-sirst*, kam blakus pag. 3. p. *aizasyŕda* Zb. XVIII 280 un *ìesirst* ME.

(iz)vìrstu, -vìrtu, -vìrst = lei. *virstù, virtaũ, viřsti*, sal. arī pr. *wīrst* „top".

Līdzīgi vēl *krìmstu* RKr. XVI 272 parastā *krę̀mtu* vietā 603. §.

γ) *bîrst, bîrza* (ā), *bîrzt.*

Te jāpieskaita vēl *blîstu* „nehme zu, quelle" (ja *-ī-* no *-in-*) S un RKr. XVI 271, *milst* Adolfi 165[398]) „kļūst tumšs" un *mîlst* „briest" (blakus *męlz* 603. §); arī (Zlēkās) ar nozīmi „aizsērē".

[395]) Bīlensteins LSpr. I 375 atšķir *slīkstu* „liecos" no *slîkstu*[2] „grimstu".

[396]) Jau Mancelim pag. 3. p. *-slika* Post. II 79 (blakus *-slīka* II 395), inf. *-slikt* I 190, 228 (blakus *-slīkt* II 265), kondicionāļa viensk. 2. p. *-sliktu* I 282.

[397]) Bīlensteina LSpr. I 359 tai vietā *bilžu* saskaņā ar 623. § b.

[398]) Turpretim Bīlensteins LSpr. I 374 min tam blakus pagātni *mîlsa*[2].

-mìrstu (tikai aiz *àiz-* un *pie-*), *-mìrsu* (ā), *-mìrst* = lei. *mìrštù, miršaũ, miřšti.*

Līdzīgi vēl *(sa)tìmst*[399]) Lizumā un Sēlpilī.

ĉ) *biřstu, biru* (ā), *biřt* = lei. *bìrstu* (blakus *bįrù*), *biraũ, bìrti* (blakus *biřti*, skat. IF XXXIII 114).

Līdzīgi vēl *cilstu* Biržos un U (= lei. *kìlstu*) „paceļos"; *dilstu* Rucavā, Ēdolē, Kandavā, Blīdienē, Dobelē, Iecavā, Baldonē, Neretā, Viesītē, Secē, Birzgalē, Ķeipenē, Suntažos, Tūjā (blakus Liepupei), Lādē, Kūdumā, Mazbrenguļos, Mazsalacā, Rūjienā, Valmierā, Raunā, Drustos, Ērgļos, Vestienā, Bērzaunē, Mētrienā, Lazdonā, Pļaviņās, Lejasciemā, Augulienā, Trapenē, Baltinavā, Krāslavā, Zvirgzdinē u. c. (ar *il* vai *ìl*, skat. IF XXXIII 114; te blakus forma *dęlu* 603. §) = lei. *dìlstu; dzìmstu* utt. Valmierā, Kūdumā, Lādē, Pļaviņās, Lazdonā, Ērgļos, Mētrienā, Trapenē, Lejasciemā, Augulienā, Kārsavā, Krāslavā, Neretā, Kandavā, Ēdolē, Rucavā u. c. blakus *dzęmu* 603. § (tam blakus mistrojuma forma *dzęmstu* > augšz. *dzamstu* Gulbenē, Dzelzavā u. c.), gluži kâ lei. *gìmstu* (skat. IF XXXIII 113 un Jauņa Перев. грамм. 199) blakus *gemù; griműstu* jeb *grìmstu* IF XXXIII 113[400]); *iřstu* jeb (Drustos) *iřstu* (arī *ìrstu* IF XXXIII 114) = lei. *ìrstu* (blakus *įrù*); *limstu* (jeb *ļimstu*) = lei. *lìmstu* Būgam РФВ LXVI 225 un

[399]) Bet pagātne tam blakus arī *satima* BW 9157; latg. 3. p. *tymsa* BW 30006, 10 var.

[400]) Lei. *grimstù* : pag. *grimzdaũ* (Dusetās arī *grimaũ*) varētu būt radies no vecāka **grimzdù* (sal. iepriekš sub b α minēto lei. *ingzdù*): *grimaũ*, pie kam formu *grimaũ* aizstāja vispirms *grimzdaũ*. Blaku forma *grimdaũ*, ko min Būga РФВ LXV 315, ir vai nu jauninājums blakus tag. formai *grimstù* (pēc *girstù* : *girdaũ* u. c. parauga), vai arī liek iedomāties kādu tag. formu **gremdù* (tâ jau pa daļai Vīdemanis Prät. 67, Brugmanis Grdr. II[1] 1053 un Valde KZ XXXIV 518); ar lei. *grimdaũ* saskan la. dial. siev. dzimtes aktīva pag. divdabja viensk. nōmināīva forma — *grimduse* RKr. XVI 73 un nākotnes 3. p. *grimdīs* BW 27670. — Uz **grędmdu* norāda arī la. *grèmdēju.*

LXVII 242; *miřstu* = lei. *mìrštu* (sal. IF XXXIII 113 un FBR XVII 164 sk.); *riřnstu* (un *rìmstu*) = lei. *rìmstu*; *sîlstu* = lei. *šìlstu* (blakus *šįlù*); *(sa)sliřnstu* S 39. lpp. u. c.; *svìlstu* (jeb *svìlstu* IF XXXIII 114; blakus *svęlu* 603. §) = lei. *svìlstu* (blakus *svįlù*); *zvilstu* Lizumā.

pazîstu, pazinu (ā; retumis arī *-zînu* Degolē, Sabilē, KZ XLIII 13, BW 23583 var., 24761,2, 28596, 6259 var., 15990, 19100 var., 20179 var., laikam tagadnes un infinitīva ietekmē), *pazît* = lei. *pažįstu, pažinaũ, pažìnti.*

c) Ar *ī*[401]):

α) *dîgstu, dîgu, dîgt* = lei. *dýgstu, dýgau, dýgti.*

Līdzīgi loka vēl *ģîbstu; lîgstu* Bīlensteina LSpr. I 376 (citur arī *lîgstu* C un *lìgstu* IF XXXIII 113) = lei. *lýgstu* „kļūstu vienāds"; *lîkstu* vai *lìkstu* IF XXXIII 113 (par ko arī Mūlenbachs BB XXIX 73 sk.); *nìkstu* (blakus *nîkstu* IF XXXIII 113) = lei. *nykstù; pîkstu* RKr. XV 89 (lei. *pykstù*).

β) *klîstu, klîdu* (ā), *klîst* = lei. *klýstu, klýdau, klýsti* „apmaldīties".

Līdzīgi vēl loka *glîstu*[2] „werde schleimig" Bīlensteina LSpr. I 373; *nîstu; slîstu* „gleite" (Svētciemā) = lei. *slýstu; svîstu; šķîstu* = lei. *skýstu* „kļūstu šķidrs".

vîstu, vîtu, vîst = lei. *výstu, výtau, výsti.*

plîstu, plîsu (ā), *plîst* = lei. *plýštu, plýšau, plýšti.*

γ) *dzîstu* (blakus lei. *gynù* jeb *gyjù*), *dziju, dzît.*

Līdzīgi loka arī *bîstuôs* (pagātnē blakus formai *bijuôs* izloksnēs arī *bîduôs* KZ XLIII 15 un Sk. Do. 265); *lîst* (blakus dial. *lij* 609. § a).

615. §. a) Ar *u* troksneņu priekšā:

tupstu(ôs)[402]) Kaunatā, Kūdumā, Lazdonā un Zb. XVIII 251, *tupu(ôs)* (ā), *tupt(iês).*

[401]) Dažās etimoloģiski neskaidrās saknēs šis *ī* var būt radies arī no *in.*

[402]) Blakus *tupju(ôs)* 624. § a.

Līdzīgi loka arī *gubstu* (tâ Stenderam un Dundangā) „bücke mich, senke mich"; *jukstu* Kārsavā un Zvirgzdinē *jùku* vietā 611. § b; *kukstu* „kļūstu līks"; *mukstu* Kārsavā un Zvirgzdinē *mùku* vietā 611. § b; *pļupstu* (Stenderam) „sprudle".

dustu, dusu, dust (Lizumā) „pelēt", laikam = lei. *dustù, dusaũ, dùsti* „sākt smirdēt".

b) Ar *ul, ur, um, un:*

α) *kùmpstu, kùmpu, kùmpt* = lei. *kumpstù, kumpaũ, kum̃pti.*

Līdzīgi loka arī *jûkstu* „werde gewohnt" = lei. *jùnkstu*[403]); *mùrgstu*[2] „fühle mich ermattet, nicht geschlafen habend"; *pum̂pstu*[2] Dundangā, Sabilē, Zlēkās u. c.; *skuŕbstu* jeb *skùrbstu* IF XXXIII 113; *stùlbstu* jeb (tâ S) *stulbstu; šņurkstu* (Adolfi 185 un Stenderam) „werde niedergeschlagen"; *šņurgstu* U „leide am Schnupfen"; *ùlbstu*[2] (Lizumā) „kļūstu dulls"; *um̂pstu*[2] (Dundangā un Matkulē) „verschlamme".

β) *apmùlstu, -mùlsu* (blakus *-muldu* Bīlensteina LSpr. II 395), *-mùlst* (arī *nuomulstu*[2] „schlafe nicht zur Schlafzeit" RKr. XVII 42).

Līdzīgi loka arī *tùmst* (pag. *tumsa* BW 28162 vai *tuma* Bīlensteina LSpr. I 378, Rucavā un Becenbergera Spr. d. pr. L. 92).

tùlstu ME, *tùlzu, tùlzt* = lei. *tulštù, tulžaũ, tulžti.*

atkurstu, -kurtu, -kurst (Lizumā) „ievērot saucienu".

γ) *gulstu(ôs)* Bēnē, Lizumā, Dundangā, Heselbergam 112. §, RKr. XVII 144, Zb. XVIII 257 un 271 (ar *-ul-* vai *-ùl-*, skat.

---

[403]) *-n-* skaņa (sākumā tikai tagadnes celmā) saknes formā *jùnk-* (blakus saknes formai *jūk-*, sal. la. *jaûcêt*) ir laikam neparastās intonācijas dēļ no *jùnk-* (citādi iespraustais nāsenis bija cirkumflektēts!) pārnesta formās, kam nav tagadnes nozīmes. — Latviešu valodā tais izloksnēs, kur ∖ ir kļuvis par Λ (14. §), vecajam *jûku* < **junkuo* vajadzēja fonētiski sakrist ar *jùku* (pag. *juku*), un tāpēc sastop dažkārt (Adolfi gram. 152 un U) pagātni *juku* (*jûku* vietā).

IF XXXIII 113; blakus *guļu(ôs)* 624. § c), *gulu(ôs)* (ā)[404]), *gult(iês)*.

Līdzīgi loka vēl *glumstu* (Stenderam); *gùmstu; guřstu* = lei. *gùrstu* tp. Būgas Aist. St. 178; *skuműstu* jeb *skùmstu* IF XXXIII 113; *spurstu* (Stenderam un Heselbergam 115. §).

c) Ar *ū:*

α) *rûgstu, rûgu, rûgt* = lei. *rúgstu, rúgau, rúgti.*

Līdzīgi loka arī *nùokūpstu* BW 25924 (skat. arī Bīlensteina LSpr. II 395); *plûkstu* (U un S 34); *trūkstu*[405]) = lei. *trúkstu; tûkstu*[406]); *atžūbstu* (vai ar *-ū-* no *-un-?)* U „erhole mich".

β) *plûstu, plûdu* (ā), *plûst* = lei. *plústu, plúdau, plústi.*

Līdzīgi arī *sprûstu*[2] U un LP I 129 = lei. *sprústu* „izslīdu" (sal. *įsprústu* Jušk. „nokļūstu spraugā"); *trūstu*[407]) „trūdu" BW 12727, 9 var.

rūstu BW 27333, 1, *rūsu* BW 12727, 4 var., **rūst* (tai vietā palaikam *rùsêt)* „rosten".

lûstu, lûzu (ā), *lûzt* = lei. *lúštu, lúžau, lúžti.*

γ) *pūstu, puvu* (ā), *pūt* = lei. *pústu* (An. 50 un 249, SzDi. s. v. gniję, Jauņa Перев. грамм. 169[2] un Jablonskim pēcvārdā Juškeviča vārdnīcai, XLIV lp.), *puvaũ, púti.*

Līdzīgi loka arī *gŗûstu* jeb (S 21) *grūstu*[408]) = lei. *griūstu* Uļjanova Знач. I 64; *gūstu* S, Valmiermuižā, Sēlpilī, Stende-

---

[404]) KZ XLIII 14 dotajiem piemēriem var pievienot pag. 3. personu *gulās* no Ogres un Kārsavas, *-gula* BW 27890, 1, 19634, 1, 24860, 13.

[405]) Izlokšņu pag. viensk. 1. p. *truku* Mūlenbacham BB XXIX 75 jāskaidro kâ dial. *sliku* (blakus tagadnei *slìkstu*). — Rōzenbergers Mag. IX 2, 16 atšķiŗ *trûkt* „reißen" no *trūkt* „mangeln" (lei. *trúksta* „fehlt" Lit. Mitt. I 66).

[406]) Intonācija runā pretī Vīdemaņa Prät. 66 un Johansona KZ XXXII 497 uzskatam, ka šis *tūkstu* ir *tūku* (= lei. *tunkù*) pārveidojums: tādā gadījumā tas skanētu **tùkstu*. Arī vēl Adolfi 204 atšķiŗ *tūkstu : tūkt* „schwellen" no *tūku* : *tukt* „feist werden".

[407]) Varbūt ar *-ū-* no *-un-*; sal. blakus *trunêt* un *trûdêt.*

[408]) *r* te var būt radies no *ŗ*.

ram un Becenbergera Spr. d. pr. L. 83 (te blakus arī *guvu)*; *kļūstu* = lei. *kliústu* (blakus *kliūvù)*; latg. *myustūs* „peldu“ (blakus *myunu)* Būgam РФВ LXXII 198; *žûstu* = lei. *džiústu*.

616. §. a) Ar *e* vai *ē:*

*ļękstu, *ļęku, ļękt* „schlaff nach unten sich neigen, herunterhangen“ Etn. IV 130.

briêstu, briêdu (ā), *briêst* = lei. *brę́stu, bréndau, brę́sti.* Autoram no Nīcas pazīstamais divdabis *sabrîdis* un latg. pibrejds „vigens“ Kurmina Słovnik s. v. *jędrny* liek iedomāties lei. *brįstu, brìndau, brįsti* atbilstošu verbu; abi verbi ir radušies varbūt no vecākas paradeigmas **bréndu, brìndau, brįsti.*

liestu (Adolfi 162), *liesu, liest* (blakus adjektīvam *liēss).*

cìepstu BW 20880, 9 var. (parastā un vecākā *cìepju* vietā 625. § e; tādu skaņu verbu kâ *kulkstu* u. c. 618. § ietekmē), *ciepu, ciept.*

rèibstu, rèibu (ā), *rèibt.*

izzīst (ar austr. *ī* no *ie)* Biržos un Līksnā; citur: *uzzîêd* (: *ziêd, ziêdēja, ziêdêt)*; varbūt pieder pie atematiskās konjugācijas, sal. lei. *žýdmi* „ziedu“.

apkvę̄pstu U, *-kvēpu, -kvēpt; -kvę̄pstu* laikam **kvēpju*[409]) vietā (sal. lei. *kvėpiù* „dvešu“ tr. un intr.) pēc *-kūpstu* parauga 615. § c α.

b) Ar pirmbaltu *a:*

α) *labstu* Etn. IV 129, *labu* (ā), *labt* (blakus adjektīvam *labs).*

saplakstu Manceļa Post. II 300 (citur *-plùoku* 611. § c), *-plaku, -plakt.*

β) *-aĺkstu, -alku, -aĺkt* (tagad palaikam tikai refleksīvajā saliktenī *iz-s-aĺkt,* ko tagad nepareizi saprot kâ *iz-saĺkt,* par

[409]) No **kvēpju* laikam *kvēpu* Mag. XV 3, 48 (no Birzgales), pag. *kvēpu,* inf. *kvēpt* „langsam dahinsiechen“, sal. *svēpju* 625. § sk.

ko Zubatijs BB XVIII 160; latgaliešu dialektā arī *iz-alkt*, piem., Sk. Do. 19) = lei. *álkstu, álkau, álkti.*

Līdzīgi loka arī *sar̂kstu; vãrgstu* (jeb *vãrgstu* IF XXXIII 113 un Bīlensteina LSpr. I 337) = lei. *vargstù; pàmpstu* = lei. *pampstù; skārbstu* U „gĩbstu".

kàlstu, kàltu (ā), *kàlst.*

Līdzīgi vēl *at-* vai *nùo-skar̃stu*[410]).

muôstu(ôs) Raunā, Kalsnavā, Baltinavā, Viļakā, Neretā, Baldonē, Iecavā, Ēdolē, Sarkanmuižā u. c. (citur kâ *i̯o*-celms, skat. 627. § b), *muôdu(ôs)* (ā), *muôst(iês)* (ar *-uo-* no pirmbaltu *-an-).*

kar̂stu, kar̂su, kar̂st (leišu valodā blakus *karštu* ir darināts jauns inf. *karštėti).*

Līdzīgi loka arī *kārstu*[411]) U s. v. *nuokārst*, Biržos un Zb. XVIII 430 „vecēju, ienākos" = lei. *kárštu* tp.

sal̃stu Valmierā, Ērgļos, Gulbenē, Augulienā, Baltinavā, Viļakā u. c. (blakus *sal̨u* 627. § d), *salu* (ā), *sal̃t* = lei. dial. *šálstu* Jušk. 646 s. v. *iššálti* (citur *šal̨ù), šalaũ, šálti.*

γ) *gàistu, gàisu* (ā), *gàist* = lei. *gaištù, gaišaũ, gaĩšti.*

kàistu, kàitu (ā), *kàist* [412]) = lei. *kaistù, kaitaũ, kaĩsti.* No refleksīvajiem salikteņiem *ap-s-kaistu* (Adolfi 190) jeb *ap-s-kaistuôs* u. c. (ar *nuo-, sa-, pār-* u. c.), liekas, ir izlobījies nesalikts verbs *skàistuôs* Raunā, Gulbenē, Baldonē u. c. (blakus *skàišuôs* 627. § a), pagātne tam: *skàituôs*, bet sal. arī lei. *véidas man skaĩst* „es ärgert mich" Lit. Mitt. I 76.

δ) *àust, àusa* (ā), *àust* (par dienu) = lei. *aũšta, aũšo, aũšti* (**aũsti* vietā, kâ palaikam un ticami domā, pēc tagadnes *aũšta*

[410]) Turpretim Bīlensteins LSpr. II 395 dod pagātni *atskāru* un infinitīvu *atskārt.*

[411]) Laikam ar stiepto intonāciju; korst „ienākas" Zb. XVIII 430 var būt lasāms kâ *kuorst* < *kārst*, vai kâ *koŕst* no **kar̂st;* latg. pag. 3. p. *kòrsa* BW 33612 laikam jālasa kâ *kùorsa*[2].

[412]) Pagātnē arī *kàisu* pēc *gàistu* : *gàisu* parauga.

parauga, kas ir **aūša* — kuŗa *-š-* radies no ide. *-s-sk-* 621. § — pārveidojums ar *-sto-)*.

plaûkstu, plaûku, plaûkt = lei. *pláukstu, pláukau, pláukti* „dzīt atvases".

c) Ar *ā:*

sprâgstu, sprâgu, sprâgt = lei. *sprógstu, sprógau, sprógti.*

Līdzīgi loka arī *(is)mâkstu*[413]) (Rucavā un Gramzdā; skat. arī Bīlensteina LSpr. I 375) = lei. *mókstu; skâbstu* = lei. *skóbstu* Jauņa Перев. грамм. 187; *apsâpstu; slâpstu* (Smiltenē ar nozīmi „falle zusammen" tai vietā: *slābstu,* bet Ērgļos *šļābstu*) = lei. *slópstu* „kļūstu vājš" Būgas Aist. St. 171, Geitlera Lit. St. 110 (te blakus *slopju* „ersticke"), Becenbergera Lit. Forsch. 172 („ersticke") un GGA 1885. g., 940. lp. („esmu izslāpis").

617. §. Pēc tādu formu parauga kâ *dzîstu* : *dzît* u. c. 614. § cγ un *pūstu* : *pūt* u. c. 615. § cγ dažās ziemeļu Kursas izloksnēs infinitīvi tādiem tagadnes celmiem ar *-sta-,* kuŗu sakne beidzas ar *d, t, z* vai *s,* tagad nebeidzas vairs ar *-st,* bet ar *-t,* piem., *klît, vīt, lût*[414]), *plêt,* par ko Mūlenbachs BB XXIX 77 sk.

618. §. Vēl jāmin daži (gandrīz tikai onomatopoētiski) *sto*-celmi, kam pagātnē ir *ē*-celms, kas īsteni pieder pie vecāka — pa daļai vēl sastopama — tagadnes *i̯o*-celma (skat. KZ XLIII 33):

kārkstu Stenderam (blakus lei. *karkiù), kārcu, kārkt.*

kulkstu Stenderam, *kulcu, kulkt* „kakeln".

kurkstu Stenderam (bet *kùrcu* S 25, Gulbenē u. c. = lei. *kurkiù), kùrcu, kùrkt* „quarren".

---

413) Tam blakus aktīvais pagātnes siev. dz. divdabis *izmākusi* BW 17608, 5, *nemākuse* 17733, 1.

414) Tam blakus Dundangā pagātne *lûd,* par ko Mūlenbachs BB XXIX 79.

kuŕkstu[2] Bīlensteina LSpr. I 379, *kuŕcu*[2], *kuŕkt*[2] „hohl werden".

sîkstu[2] Bīlensteinam l. c. *(sìcu* RKr. XV 93 u. c.), *sìcu*[415]), *sìkt.*

Uz tagadni **īdzu* (blakus *îgstu* 614. § b α : pag. *îgu)* norāda laikam arī pagātne *īdzu* Adolfi 150, Stenderam, Heselbergam 110. § un RKr. XVI 272.

619. §. Sekojošos verbos *-st-*, šķiet, sākumā bijis tikai tagadnē:

drìstu Изв. XVII 4, 114, Susējā u. c. blakus *drìkstu*[416]), *drì(k)stēju, drì(k)stêt* : lei. *drįstù, drįsaũ* (arī *drįstĕjau* Jušk.), *drīsti* (arī *drįstĕti* Jušk.).

kustu, kustēju, kustêt : lei. pag. 3. p. *sukušo* „sakustējās" Leskīna Abl. 302 (blakus *kušù, kušĕjau, kušĕti).*

cīkstuôs, cīkstējuôs, cīkstêtiês; Stenders min vēl *cīstuos, cijuos, cīties* tp., un Heselbergs 107. § — *cīkstuos*[416]), *cijuos, cīties tp.*

smakstu, smakstēju, smakstêt „piejemt nelabu smaku vai garšu" RKr. XV 136.

sūrstu, sūrstēju, sūrstêt; Stenders min vēl ar to sinonimu *sūrstu, sūru* (blakus adjektīvam *sūrs), sūrst (*sūrt* vietā tagadnes ietekmē). Tam blakus ir nozīmē līdzīgs *sũ(k)stêt,* kas, šķiet, radies no tagadnes *sūstu* 620. §.

klimstu, klimstēju (arī vēl *klimsu* U), *klimstêt* (arī vēl *klimst* U).

kurkstu, kurkstēju, kurkstêt blakus *kùrkt* tp. 618. §.

smilgstu, smilgstēju, smilgstêt blakus *smilgstu*[2], *smilgu, smilgt* (arī *smildzêt)* Bīlensteina LSpr. I 376.

Te laikam pieder arī citi skaņu verbi ar *-stêt* (tos dod Bīlensteins l. c. I 439 skk.), par ko Leskīns IF XIII 172 skk.,

[415]) Tâ, piem., BW 28664 blakus latg. *śeiku* 28664, 1.

[416]) Par *-k-* skat. 114. §.

Brugmanis Grdr. II² 3, 371 un Persons Beitr. 346 sk. *-st-* pārnešanu uz formām, kas nav darinātas no tagadnes celma, varēja veicināt tie verbi, kas sava darinājuma ziņā atbilda tādiem slavu verbiem kâ kr. *хрустеть* „sprakstēt“ (blakus *хруст* „sprakstoņa“), *хрястеть* „knacken“ (blakus *хряст* „Knacken“), *свистеть* „svilpt“ (blakus *свист* „svilpiens“) u. c.

620. §. Sekojošos gadījumos *o*-celmi ar iespraustu nāseni paplašināti ar *-sto-* : *bûstu*² Bīlensteina LSpr. I 374 (blakus lei. *-bundù* Jauņa Перев. грамм. 171¹), *budu, bust* „pamosties“.

dūstu ME, Tdz. 36657, FBR XI 106, XV 48, *duzu, duzt* „entzweigehen“ = lei. *dūštù, dužaũ, dùžti.*

dziẽstu, dzisu (ā), *dzist* : lei. *gęstù* (blakus *gęsù), gesaũ, gèsti;* la. *dzis-* (**dzes-* vietā) blakus *dzies-* (no **ǵens-)* pēc *lik-* : *liek(u)* parauga 605. § u. c., sal. Vīdemaņa Prät. 66, Uļjanova Знач. I 62² un par līdzīgi radušos lei. dial. *gìsť* Jušk. 704 s. v. *gèsti* un Būgas domas Jauņa Перев. грамм. 190².

grùstu RKr. XVI 272 un U, *gruzdu, grust* : lei. *gruzdù* Jušk. 481, *gruzdaũ, grùsti.*

Austr. *jìukstu* Krāslavā FBR XII 39 *jùku* vietā 611. § b vai *jukstu* vietā 615. § a.

apklūstu Vainižos *apklustu* ME vietā.

kùstu, kusu (ā), *kust.*

Austr. *leipstu* Sk. Do. 131 un Pas. VI 198 no **līpstu (lìpu* vietā 611. § a).

(ap)nìkstu RKr. XVI 272, BW 3941 var. u. c. blakus *(ap)nìku* 611. § a.

rīstu blakus *ristu* 609. § c un 614. § a.

sīkstu Bīlensteina LSpr. I 352 u. c. blakus *sìku* 611. § d; varbūt pēc *sîks* parauga ir **sìkstu* kļuvis par *sîkstu* RKr. XV 93 > austr. *seîkstu* (Augulienā), kam turpat blakus darināta pagātne *sîku* un inf. *sîkt.*

sūstu (sùtu vietā 611. § b un tam blakus) Stenderam; no šā *sūstu* tad arī inf. *sūst* turpat (kâ Dundangā inf. *kût*² gai-

dāma **kūst* vietā blakus tagadnei *kūstu*, par ko Mūlenbachs BB XXIX 77) un *sūstêt* U.

nuotīkst(as) LP VI 2 un Bīlensteina LSpr. I 352 *nuotīk* vietā 611. § d.

(pa)zūstu Bēnē, Lādē, Liepupē, Vainižos *(pa)zùdu* vietā 611. § vai *pazustu* vietā Pas. X 416.

Tagadne **gūbstu (gubstu* vietā 615. § a) laikam jāiedomājas blakus divdabim *pagūbis* U „gebückt"; arī pag. *-slīsa* blakus *-slisa* KZ XLIII 11 radusies laikam no līdzīgi jaundarinātas tagadnes **slīst*.

Leišu valodas analogie darinājumi ir Vīdemaņa Prät. 65 sk. un Jauņa Перев. грамм. 190 sk.

621. §. *sko*-celmu atliekas. Blakus *sto*-celmiem senāk, šķiet, ir bijuši nozīmē līdzīgi *sḱo-* resp. *sqo-*[417]) celmi, skat. Brugmaņa Grdr. II² 3, 350 skk. Baltu valodās, kur virsroku ieguva *-sto-*, *-sḱ-* resp. *-sq-* ir kļuvis neproduktīvs un ievests arī formās, kas nav darinātas no tagadnes celma. Ar *-sḱ-* laikam ir darināts lei. *aũšta* = la. *àust* 616. § bδ. *-sqo-* laikam meklējams la. formā *tūsku* Stenderam > augšz. *toûsku* Augulienā, Sunākstē, pag. *tūsku* (Galgauskā u. c.), inf. (skat. 109. § a) *tūkst*[418])

[417]) Kâ *-zdo-* 614. § bα ir blakus *-sto-*, tâ arī *-zgo-* blakus *-sqo-*; sal., piem., lei. *dúzgu* (blakus la. *dunêt*) un Persona Beitr. 332, 339[4] un 349, kâ arī gr. δύσγω· ἀποδύω Hes.

[418]) **tūkšt* > austr. *tyukšt* Zb. XV 191 (pag. 3. p. *tyukša* Zb. XVIII 421) no **tūškt*, ar *-šk-* < *šķ* (skat. 89. § c) no pag. divdabja **tūšķis* (būtu lei. **túskęs*) vai no pagātnes **tūšķu* (= lei. *túskiau*), sal. austr. tagadni un pagātni *toûšku*, infinitīvu *toûškt* Apukalnā un Vecgulbenē un lei. tagadni *dužgu* Jušk.: pagātni *dužgiau* : infinitīvu *dungsti*. Sal. vēl augšz. (infinitīvu) *nuosekšt*, *-šku*, *-šku* (sic!) RKr. XVII 70 (arī *nuosekšķêt* tp.; laikam rada ar skr. *śákṛt* „mēsls"), *vìkšt* FBR I 10 un *vîkšties* (tag. un pag. *vìkšuôs*) Valmierā u. c., *vèkšt* (tag. un pag. *vèkšu*) C, S, BW 20523 var. (blakus 20523, 2 un 3 augšz. pag. *vēkšku)*, *aplêkšt* „sich besudeln" (tag. un pag. *-lêkšu*) RKr. XV 105 (blakus substantīvs *lêkša* „Schmutzfink" turpat 123) un *pēkšties* (tag. un pag. *pēkšuos*) RKr.

(*tūt vietā = sensl. *tyti* „kļūt tauks"). La. *tūsk-* varētu būt radies varbūt (skat. 108. § b 4) arī no **tūksk-*, sal. *tûkstu* 615. § c α (Skaistkalnē FBR XVIII 11 tag. 3. p. *tûkst* blakus pag. 3. personai *tûska)*; citādi par to domā Po(r)žezinskis К истор. 103.

αη) *i̯o*-celmi[419])

622. §. Te vispirms būs runa tikai par divzilbju *i̯o*-celmiem, kamēr vairākzilbju celmu ar *-āi̯o, -ōi̯o, -ēi̯o, -īi̯o* un *i*-celmu pārveidojumus aplūkos vēl. k. —

Šī tagadnes celmu klase ir tagad baltu valodās (sevišķi latviešu valodā) vairāk izplatīta nekâ pārējās prīmāro verbu tagadnes celmu klases, jo vecāki darinājumi — sevišķi tīrie *o*-celmi — ir pa daļai aizstāti ar *i̯o*-celmiem. Dažreiz vēl latviešu valodā sastop izloksnēs senākos *o*-celmus blakus jaunākajiem *i̯o*-celmiem; citos gadījumos la. *i̯o*-celmam atbilst vēl *o*-celms leišu un citās indoeiropiešu valodās (piemēri tam sekojošā sarakstā). Tas izskaidrojams ar to, ka tīrajiem *o*-celmiem nebija noteiktas (visiem vienādas) nozīmes, kamēr *i̯o*-celmi baltu valodās ir vairumā transitīvi un gandrīz visi apzīmē kādu darbību (ne stāvokli); tâtad viegli vedās kādu *o*-celmu, lai to formāli skaidrāk raksturotu, pārveidot par *i̯o*-celmu. *i̯o*-celmu īpašo transitīvo nozīmi vajadzēja dzīvi izjust sevišķi tādos gadījumos, kur blakus transitīvam *i̯o*-celmam bija no tās pašas saknes citādi darināts intransitīvs tagadnes celms, sal., piem., transitīvos la. *sveļu, šķiežu, lìecu, mę̀rcu, vę̀ršu* blakus intran-

XVII 72 „piejemties". Bet varbūt pēdējie atbilst tādiem leišu verbiem kâ *švirkštu, švirkščiau* (kas būtu la. **svirkšķu* > **svirkšu*, skat. 85. § a), *švirkšti* „šalkt" vai *krankščiù, krankščiaũ, kraňkšti* „gārgt"; īpaši ticams tas ir par formu *vìkšuos* blaku formas **vīkstuos* (tag. viensk. 1. p.) > austr. *veikstūs* Sk. Do. 74 dēļ. — Jāsalīdzina arī tādas formas kâ lei. *dreskiù, drėskiaũ, drė̃ksti* „reißen".

[419]) Par tiem arī A. Künì (Cuny) Revue des études indo-europ. I 1, 15 skk.

sitīvajiem *svęlu* 603. §, *šķîstu* 614. § cβ, *lieku* jeb *lìkstu* 614. § bα, *mìrkstu* turpat, *vęrtu* 603. § jeb *virstu* 614. § bβ (par to arī Leskīns Abl. 381 skk., Osten-Zakens IF XL 150 sk. un Fortunatovs Сборн. LXIV 11. nr-a 21. lp. skk.).

Nūle minētās formas *(svęlu — vèršu)* norāda arī uz to, ka *į̆o*-celmiem raksturīgs ir *e*-vokālisms; un tiešām baltu valodās *e*-pakāpe ir šo celmu saknē pārsvarā (Specht KZ LIX 103[1] domā, ka tas jauninājums).

Sal. Uļjanova Основы 76 skk., Po(r)žezinska К истор. 115 skk., Vīdemaņa Prät. 74 skk. un Handb. 184. §, Brugmaņa Grdr. II[2] 3, 178 skk., 193 skk. un 197 skk., Lorenca rakstu IF VIII 102 skk., Meijè rakstu MSL XI 299 skk. un XIX 119 skk., Les dialectes indo-européens 109 skk., un Введ.[2] 186 skk.

Starp *į̆o*-celmiem, kas minēti lejāk, varētu atrasties arī daži (ar *-j-* aiz gaŗa patskaņa) pirmatnēji *o*-celmi (par to Uļjanovs l. c. 77 sk. un V. Šulce KZ XXVII 420 skk.); bet drošs tas nav (sal. Johansona De derivatis verbis contractis linguae graecae 117 skk.), un no baltu valodu viedokļa, piem., la. *spēju* (inf. *spēt)* noteikti ir *į̆o*-celms.

Pagātnē, cik zināms, tagadnes *į̆o*-celmiem atbilst *ē*-celmi, izjemot *arā-, barā-, kalā-, malā-, (salā-)*, skat. KZ XLIII 32; arī tieši aiz *j* var sekot tikai *ā* (ne *ē)*.

623. §. Ar *i, ī:*

a) *dziŗuôs, dzīruôs* (ē), *dziřtiês* = lei. *giriúos, gýriaus, gìrtis* „lielīties" (sal. skr. *są-girátē* „gelobt").

Līdzīgi loka arī *iŗu*[420]) = lei. *iriù; *siŗu*[421]), sal. (pag.) *iz-*

[420]) Adolfi 151 min pagātni *iru* (tâ — laikam pēc viņa parauga — arī Stenders un Bīlensteins, bet arī BW 11051 var. un 24550); citur (piem., RKr. XVI 96) tagad tai vietā pazīst tikai *īru* (= lei. *ýriau*), daudzsk. 1. p. *-īrēm* BW 22506, 1.

[421]) Laikam tā pati sakne ir lei. pag. 3. personai apsire (ar i var būt domāts *y*) Daukšas Post. 210, 11, kâ tulkots gr. συνέλαβον Joh. 18, 12, skat. arī Volteŗa rakstu Lit. Mitt. IV 372. — No tā ir jāšķiŗ laikam la. *sasirties* U vai *(nuo)sirties* U „izbīties" (tag. un pag. nav pazīstama).

sīru Sāmu zemi Mag. VIII 2744. nr-ā, un *sīre* (kâ predikāts subjektam *kaŗš* „войско“) *manus... bāleliņus* turpat 2759. nr-ā (bet blakus arī ar īsu *i*: *izsiruši... zemi* turpat 2751. nr-ā) = BW 26118 var. (skat. arī U s. v. *sirt* un BW 18624); **sasiŗu* „überführe mit Sand“ (sal. pag. 3. personu *sasīra* Ulmanim s. v. *sasirt*); *šķiŗu* = lei. *skiriù*; *šķiļu* = lei. *skiliù* tp. un gr. σκάλλω „apkapāju“; *viļu*[422]) (blakus sinonims **veļu*, sal. austr. tag. 3. personu *pìveļ* BW 6575; 15322; 33088, 10, Tdz. 40033 un viensk. 1. personu *pìveļu* BW 33089, 6) = lei. *viliù* LLD IV 7, 31, Daukšas Post. 28, 28 un 33, 15, pag. 3. p. *-vylė* Liet. pas. III 105 (par ko arī Leskīns Abl. 354 un Osten-Zakens IF XXXIII 269).

b) *cìšuôs, cìtuôs, cìstiês* (sinonimā *cènstiês* dēļ laikam ar *-ī-* no *-in-*).

Ar *-ī-* no *-in-* varbūt arī *dìcu, dìcu, dìkt* (piem., BW 16515, 12 var. un 18350, 4 var.; varbūt pa daļai sinonimo — skat. BW 18350 — *dùkt* un *sìkt* kontāmināējums) un *sìcu* (piem., RKr. XV 93; tam blakus Bīlensteina LSpr. I 379 *sîkstu*[2]), *sìcu, sìkt*[423]).

Līdzīgi loka vēl *sìrcu*[2] RKr. XV 135.

**grìžu*[424]) (secināts no imperātīva viensk. 2. personas *grīdies* BW 21610, 3 un lei. *grindžiù*), *grīdu* (ē; piem., BW 9023,

---

[422]) *-vilu* BW 33089 var. (2×), 33089, 7 var. un 33089, 9 var. un Tdz. 49780, kâ rādās, ir drīzāk pag. (parastā *vîlu* vietā) nekā tag., tâ gluži droši Neretā, Bēnē, Kabilē, Sabilē, Dundangā u. c., sal. par to 682. § d. — Refleksīvā forma *viltiês* nozīmē BW 22880, 3 arī „cerēt“, kâ arī lei. *viltis* (no kam tag. daudzsk. 1. p. *vìliamės* Bistroņam 48, 3. p. *výlės* Lit. Mitt. I 377), un varbūt ir etimoloģiski šķiŗama no *viĺt* „krāpt“; par to arī Osten-Zakens IF XXXIII 272 un Būga KSn. 37 sk.

[423]) Vīdemanis Prät. 62 nostatījis to blakus go. *siggwan* „dziedāt“.

[424]) Blakus arī *grīdu* BW 31933, 12, pag. *grīdu* (ā; BW 9023, 2, 26395, 2 un 30224, 1; = lei. *grindaũ* Jušk. un Klaip. 45); un **grìežu* (= lei. *grendžiù* Jušk.), pag. *griedu* (ē; BW 9022 var. un 9023 var., skat. arī 31933, 4; = lei. *grendžiaũ*). Sākumā varbūt: tag. **grìedu*, pag. *grìdu* (ā), inf. *grìst*.

33578 un 31933, 11), *grīst* Etn. IV 33 un BW 33569 = lei. *grindžiù, grindžiaũ, grįsti.*

Līdzīgi loka arī *lìžu* utt. (citur *lìedu* 603. § vai *lìenu* 612. §) Lejasciemā, Augulienā, Alūksnē, Gulbenē, Baltinavā, Alsviķī, Skrīveŗos, Jūrkalnē, Zlēkās, Sarkanmuižā, Ivandē, Dundangā, Ugālē, Zūrās, Rojā, Sārnatē, Stendē, Virbos, BW 12950 var., 12951 var., 18010 var., 24250 var., 25273, 2 u. c. (te pieder pag. 3. p. *lìde* KZ XLIII 10) un *zîžu* (blakus lei. *žìndu*).

mìžu utt. (= lei. žem. *mįžù* Jauņa Понев. гов. II 15) Lejasciemā, Kandavā, Bīlensteina LSpr. I 352, BW 34462, 5 u. c. (blakus *mìezu* 603. §, *miêžu*[2] Kabilē jeb *mìeznu* 612. §), *mìzu, mìzt.*

Līdzīgi loka vēl *viržu*[2] „rücke" Matkulē jeb *viržu* Adolfi 207, kamēr Heselbergs 117. § blakus infinitīvam *virzties* „hinaufrücken" min tagadni *virzuos* (kas varbūt atbilst infinitīvam *virzîties*, sal. U s. v.).

svìlpju (blakus *svèlpju* 625. § d) BW 250,2 var. (813. lp.) > dial. *svìļpu* (skat. 92. § b), *svìlpu* (ē, skat. BW 250, 6 var., 814. lp.), *svìlpt* = lei. *švilpiù, švilpiaũ, švilpti.*

Līdzīgi loka arī *slīpju* „gleite" Adolfi 193 (ar *ī* no *in*, kâ domā Leskīns Abl. 360; tam blakus Bīlensteina LSpr. I 377 *slîpstu*[2]).

c) *lìžu* (tikai Rēhehūzenam Mag. XX 2, 36 *līstu;* kļūda?), *lîdu* (ē; tâ BB XIV 139, BW 28208, 28245, 5; blakus kâ *ā*-celms BW 26017, 2, 28245, 2 un 5 var., 28412, 3, 33657, 1 un Sk. Do. 37 un 178, varbūt pēc *ā*-celma parauga formā *lìdu* 603. §), *lîst* „roden".

624. §. Ar *u, ū:*

a) *tupju* Bīlensteina LSpr. I 358 *(aptupjuos* Blīdienē; blakus *tupstu* 615. § a), *tupu* (ē), *tupt;* blakus lei. *tūpiù, tūpiaũ, tūpti.* Bet Ulmanis min arī ar *tupties* sinonimu *tūpties*, un Juškevičs min kâ tagadni no infinitīva *įtūpti* arī *įtupiu* blakus *įtūpiù.* Sākumā tâtad (kâ vēl Jauņa Перев. грамм. 178) (lei.)

tupiù, tūpiaũ, tũpti kâ *pučiù, pūčiaũ, pũsti,* pēc kam leišu valodā var būt vispārināts *ū,* latviešu valodā — *u* verba *tupêt* (= lei. *tupė́ti)* ietekmē.

tušu Biržos, Sausnējā un U s. v. *tuost* (te arī blaku formas *tvešu* un *tešu), tusu* (ē; Sausnējā, piem., pag. viensk. 1. p. *tušu* un 3. p. *tu*ⁱ*se), tust* „schnaufen" (piemērs arī BW 18676 un 25248). Tam blakus Bērzaunē *dušu, dusu* (arī U un Mag. VIII 2385. nr-ā), *dust* „keuchen", kam blakus Bīlensteins LSpr. I 343 kâ tagadni min formu *dusu* (pareiza?), bet Ulmanim s. v. *padustiês* „sich ausruhen" ir tagadne *padušuôs;* sal. lei. *dùsti* (tag. *dustù)* „aizelsties".

b) *mujuôs* Rucavā, Lazdonā, RKr. XVII 69, *mujuôs* (tâ, šķiet, arī pēc ziņām RKr. XVII 69) jeb *mūjuôs* U un Mag. XV 1, 93, *mūties* U „pīties pa kājām" vai *mùities*² *(-ū-* vietā ar *-ui-* pēc to formu parauga, kas sākas ar *muj-)* RKr. XVII 69 „bez sekmēm nopūlēties gar nenozīmīgu darbu" resp. (Ulmanim) „verkehren" (sākumā laikam: „kustēties, pūlēties").

šuju (blakus *šuvu* 608. § jeb *šūnu* 612. § c) Ēdolē, Aucē, Sarkanmuižā, Saldū, Džūkstē, Pūrē, Snēpelē, Kandavā, Blīdienē, Remtē, Dobelē, Lestenē, Drabešos u. c., *šuvu* (ē), *šũt,* sal. pirmslavu **si̯ŭ̄i̯ǫ.*

krujuôs, krujuôs jeb (blakus infinitīvam *krūtiês) kruvuôs, kruĩties* jeb *krūtiês virsū* „plīties virsū".

skuju blakus *skuvu* 608. §.

Uz tagadni *guju* (blakus *gūnu* 612. § c un *gūstu* 615. § c γ) = lei. *gujù* norāda tagadnes pasīvais siev. dz. divdabis *iegujama* LP VII 1, 174.

c) *buṛu, bũru* (ē), *bur̃t* = lei. *buriù, búriau, bùrti.*

Līdzīgi loka arī *duṛu* = lei. *duriù; kuṛu* = lei. *kuriù; kuļu* = lei. *kuliù.*

guļu(ôs) Bīlensteina LSpr. I 361 (blakus *gulstu(ôs)* 615. § b γ), *gulu(ôs)* (jeb U un BW 24545 var., 9480 var., 22756,2 arī

gūlu(ôs), gult(iês) = lei. *-guliù* (blakus *gulù* Jušk. u. c.), *-guliaũ, -gulti.*

stumju, stũmu (ē)[425]), *stumt* = lei. *stumiù, stúmiau, stùmti.*

jumju, jũmu (ē) jeb (BW 26032, 20364, 9407, 7, 11166, 34383, 18184, 6) *jumu, jùmt.*

Te vēl jāmin (kâ lituānisms?) laikam arī *grumties* „cīnīties" Etn. I 46 (no Rucavas), sal. lei. *grumiúos, grúmiaus, grùmtis* tp.

d) *ùrbju, ùrbu* (ē), *ùrbt* = lei. *urbiù, urbiaũ, urbti.*

Līdzīgi vēl *grumbju* „bekomme Runzeln" (Stenderam) un *surbju* „schlürfe" U = lei. *surbiù* „sauge (mit einer Röhre)".

jûdzu[426]), *jûdzu, jûgt* = lei. *jùngiu*[426]), *jùngiau, jùngti.*

Līdzīgi lokāms Ulmanim *spurdzu.*

kùrcu S u. c. (blakus *kurkstu* Stenderam), *kùrcu, kùrkt* = lei. *kurkiù, kurkiaũ, kurkti.*

Līdzīgi loka arī *spùrcu; šņurcu* (Heselbergam 111. §), sal. *šņurkstu* un *šnurgstu* 615. § b α; *sùcu* = lei. *sunkiù.*

e) *dùcu* S u. c., *dùcu, dùkt* (varbūt ar *ū* no *un;* Bīlensteinam LSpr. I 363 tai vietā *dũkt* un *dukt,* sal. par to U)[427]).

Līdzīgi loka vēl *plùcu*[428]) (piem., *linus); rùcu*[429]) (sal. lei. riukimai Daukšas Post. 22, 24); *šļùcu* „mache gleiten; vērpju (piem., BW 25436)"; *šņûcu*[2] (Bīlensteina LSpr. I 364) jeb augšz. *šņòucu*[2] „schnaube, schnupfe" Biržos.

lùdzu (laikam **ludzu* vietā, sal. sensl. *lъžǫ* „meloju"), *lùdzu, lùgt.*

---

425) Retumis arī pag. *stumu* Lizumā un BW 21913 var. (trīs dziesmās).

426) Pirmbaltu **jungō* (= lat. *jungō*) ir transitīvās nozīmes dēļ pārveidots par **jung (i)ō*; sal. Brugmaņa Grdr. II[2] 3, 381 sk.

427) Cits *dũkt* ir saliktenī *piedûkt*[2] „sasmakt" RKr. XVII 45.

428) Lei. *linùs plũkti* (tag. *plũkiù*) turpretim, kâ saka Būga РФВ LXVI 228, nozīmē: „linus paisīt"; jāiegaumē, ka arī kr. *трепать* ir ar nozīmi „plūkt" un „(linus) paisīt".

429) Tdz. 36450 (no Mērdzenes) sniedz imperātīva viensk. 2. p. *ruci* blakus ģenitīvam *ryukumeņa,* kas norāda uz pagātni *rūcu.*

grûžu, grûdu (ē), *grûst* = lei. *grúdžiu, *grúdžiau* (kā vietā *grúdau*, kas pieder pie tagadnes *grúdu* Jušk.), *grústi.*

pùšu (laikam *pušu* vietā, kas vēl ir Dreselim 48), *pùtu* (ē), *pùst*, blakus lei. *pučiù, pūčiaũ, pūsti.*

625. §. Ar *e, ē:*

a) *celu, cêlu* (ē), *celt* = lei. *keliù, kẽliau, kélti.*

Līdzīgi loka arī *dzelu* = lei. *geliù; pelu; smelu; svelu*[430]; *šķelu* = lei. *skeliù; velu* = lei. *veliù* (par nozīmi sal. *išvélti* Jušk.); *zelu* = lei. *želiù; zmelu* „schlage (stark)" RKr. XVII 65; *zvelu* (sal. Mag. V 1, 146 un 152 sk.).

dzeru, dzêru (ē), *dzert* = lei. *geriù, gẽriau, gérti.*

Līdzīgi loka arī *ķeru* (kas laikam radies, kontāminējoties sinonimajiem **karu*, kas vēl ir saliktenī *àizkaru* 627. § d, un *tveru;* tādā kārtā radušies laikam arī *kveru* Bīlensteina LSpr. I 370 un austr. *čveru* Barkavā < **ķveru); speru; tveru* = lei. *tveriù.*

veru, vēru (ē), *vērt* = lei. *veriù, vẽriau, vérti.*

Līdzīgi loka arī *neru* „ziehe zusammen (die Spitze eines Bastschuhs)" ME s. v. *nērt; veruôs; seru*[431]; *beru* = lei. *beriù* (bet la. pag. *bēru*, inf. *bērt* — laikam pēc *bĩrt* parauga 614. § b ð = lei. *bìrti* —, blakus lei. *bėriaũ, beřti;* bet austrum-lei. arī *bẽriau, bérti*, skat. Jušk. s. v. *išbeřti).*

peru, pèru (ē), *pẽrt* = lei. *periù, pėriaũ, peřti.*

Līdzīgi loka arī *sveru* = lei. *veriù.*

vemju, vēmu (ē), *vemt* = lei. *vemiù, vẽmiau, vémti.*

Līdzīgi loka arī *gremjuôs* KZ XLII 378 un LP I 11 un IV 23; *lemju* = lei. *lemiù; *jemju* Pas. IV 341 jeb *ņemju* 603. §; *remjuôs* „stütze mich" ME = lei. *remiúos.*

Lei. verbam *tremiù, trėmiaũ, treřnti* (tâ Jušk. s. v. *iš-*

[430]) Vārda *svelt* intonācija autoram nav droši zināma.

[431]) *sērt* nozīmē arī: „piesērēt"; bez tam Ulmanis min *sērties* „mest spalvu" = lei. *šértis.*

tremti) „treiben“ (šī nozīme LChr. 7, 45) atbilstošais la. verbs, liekas, tagad ir novecojies, tâ ka tā formas nevar droši noteikt: tag. *tremju* Bīlensteinam LSpr. I 367 (diezin vai paša dzirdēta), jeb tremu Adolfi gram. 203 (blakus *stumju* 197!), pag. tremu turpat (Adolfi gram. rakstīts tremmu), inf. *tremt.*

b) *strebju* (Bīlensteina LSpr. I 367 un Svētciemā arī *strêbju*[2]), *strèbu* (ē), *strèbt* = lei. *srebiù* Jauņa gram. 137 u. c. (kamēr Kuršaitis dod Lit.-deu. Wrtb. 401 sriębiu, t. i. *srębiù), srębiaũ, srębti.*

Līdzīgi loka vēl *slepju* Gecelim 55. psalmā, Mancelim Post. I 69, 97, 127, 173, Adolfi 194, BW 27735 var., 27737 var., RKr. XVI 114, XVII 120, Gramzdā, Bikstos, Jaungulbenē u. c. (parasti *slèpju* pēc citu laiku formu parauga) = lei. *slepiù.*

tepju, tepu (ē), *tept* ME „ziest“ blakus vecākam lei. *tepù* (sal. arī sensl. *tepǫ* „situ“), *tepiaũ, tèpti.*

lęcu utt. Adolfi 162, Heselbergam 111. §, Sakā, Alsungā, Ēdolē, Dundangā, Kandavā, Blīdienē, Dobelē, Jaunpilī, Baldonē, Iecavā, Viesītē, Biržos, Neretā, Barkavā, Jaungulbenē, Ērgļos, Lizumā, Cirgaļos, Palsmanē, Rūjienā, Mazsalacā u. c. (tā vietā pēc citu laiku formu parauga *lęcu* utt. S, RKr. XV 83, Drabešos, Kauguros, Kaunatā, Krāslavā u. c.), *lècu* Adolfi l. c.[432]) u. c. resp. dial. *lèču* Kauguros, Baižkalnā u. c. jeb (ar *e* pēc tagadnes parauga) *lecu* Skrundā, Sabilē, Gramzdā, Baldonē, Dobelē, Valmiermuižā, Mazsalacā, Svētciemā, Limbažos, Lādē, Vainižos, Rūjienā un Bīlensteina LSpr. II 393, *lèkt* (dial., piem., Liepupē, arī *lekt* pēc tagadnes parauga; Kabilē *lękt* blakus pag. *lêcu*[2] un tag. *lęcu;* Zb. XVIII 418 ar nozīmi „laisties“) = lei. *lekiù, lėkiaũ, lę̃kti* „laisties, lidot“.

krešu Adolfi 159, Harderam Anm. 54, RKr. XVI 13 (tam blakus *krèšu* Valmiermuižā), *krètu* (ē) Adolfi l. c. u. c., *krèst* (Bīlensteins LSpr. I 367 un U dod arī formu *krest)* „kratīt“ = lei. *krečiù, krėčiaũ, krę̃sti,* sal. Osthofa Perf. 67.

[432]) Sal. arī savienojumu *lėktin lęc* (tag. 3. p.) LP I 9.

Līdzīgi loka arī *plešu* Mancelim Post. I 215 un 225, Adolfi 171 un Heselbergam[433]) 120. § (blakus *plèšu* S, RKr. XV 90 u. c.) = lei. *plečiù* Jauņa Gram. 137 u. c.

dzešu Adolfi 145, Baldonē, Skrundā, Susējā, Praulienā, Mazsalacā, Rūjienā u. c. (te blakus arī *dzèšu* S, Kūdumā, Jaunpiebalgā, Lazdonā, Krāslavā, Biržos, Dundangā u. c.), *dzèsu* (ē) Adolfi l. c. u. c. (blakus *dzesu* Baldonē, Skrundā, Bēnē, Vainižos, Limbažos, Mazsalacā u. c.), *dzèst* Adolfi l. c. u. c. (blakus *dzest* utt. Baldonē, Limbažos u. c.).

Līdzīgi loka arī *tešu* Adolfi 202, Heselbergam 118. §, Baldonē, Dobelē, Mazsalacā (šais trijās vietās u. c. ar *-e-* arī pagātnē un infinitīvā), Praulienā, Jaunpilī, Kūdumā, Skrundā, Vainižos, Bērzpilī u. c. (blakus *tèšu* utt. S, Lazdonā, Blīdienē, Kandavā, Kaunatā u. c.); *trešu* ME s. v. *trēst* = lei. *tresiù* „bin läufisch"; un senāk laikam arī *dvešu*[434]) (blakus *dvèšu*), *dvèsu* (blakus *dvesu*), *dvèst* (blakus *dvest*): lei. *dvesiù, dvėsiaũ, dvēsti.*

lešu RKr. XVI 89 (jeb *lēšu* Bīlensteina LSpr. I 368, skat. turpat arī II 393), *lesu* (ē) RKr. XVI 131 (jeb *lēsu* Bīlensteinam l. c.), *lest* RKr. XVI 198[2] un Stenderam (jeb *lēst* Bīlensteinam l. c.) „pickend auflesen; zählen, rechnen" : lei. *lesù, lesiaũ, lèsti* „aufpicken"; sal. Osthofa Perf. 80 sk. un 99, Bartolomē rakstu IF III 43 un Vīdemaņa Prät. 77 un 133 sk.

c) *dęd̦zu* (= lei. *degiù* Rūiga Gr. 67. lp.) Lubānā u. c. blakus *dęgu* 606. §; *sęd̦zu* (= lei. *segiù*) blakus *sęgu* 606. §; *sęcu* „verfolge (eine Spur)" (: lei. *sekù*) ME.

grebju, grebu, grebt (Hardera Anm. 46 un 48 un Bīlensteina LSpr. I 367); Adolfi 149 no *grebt*—diezin vai pareizi—tag. *grębstu* blakus pagātnei *grēbu;* ja šī pagātne ir pareiza,

[433]) Blakus *plest* (arī Adolfi l. c.) — un *plèst* S u. c. — Heselbergs l. c. min arī infinitīvu *plast* (pareizi?); sal. *plats.*

[434]) Tai vietā U min arī *t(v)ešu*; sal. *tušu* 624. § a.

tad verbs *grebju* piederētu pie tāda tipa kâ *strebju* šā § b nodalījumā.

Līdzīgi loka arī *cepju* (drukas darbos sastopams) blakus *cępu* 606. §; *repju* „bewachse (zur Heilung)“ (Heselbergam 114. §) blakus *rępu* (?) 606. §.

ķešuôs (Dobelē un Ulmanim), *ķesuôs, ķesties virsū* „plīties virsū“ (ja īsti latvisks, tad laikam **cesties* un *kasties* kontāminējums).

d) *vèrpju, vèrpu* (ē), *vèrpt* = lei. *verpiù, verpiaũ, veřpti.*

Līdzīgi loka arī *ģèrbju*[435]) „одеваю; pušķoju“ (Manceļa vārdnīcā Lettus); (nozīmes ziņā sal. arī *ģērbināt* U „tīrīt“ un *ģęrbumi* U „nolīsts meža gabals“); *slèmpju*[2] RKr. XV 136 „klaiņoju“; *svelpju* (no tam saskaņā ar 92. § b Lizumā *sveļpu*, viensk. 2. p. *svelp*); *svempjuôs*[2] RKr. XVII 55 „kustos neveikli“; *šķiêbju*[2] (*-ie-* laikam no *-en-*, skat. KZ XLIII 17 sk.); *tempju*[2] „dzeļu lieliem malkiem“ (RKr. XVII 58, Etn. I 138 un LP V 271), kas kâ kursisms laikam identisks[436]) ar nākošo verbu; *tìepju* (Adolfi 200; tagad laikam tikai refleksīvs) = lei. *tempiù* „spanne“; *tęrpju* „tīrīju (zirgiem muti); ģērbju“.

cìešu, cìetu (ē), *cìest* = lei. *kenčiù, kenčiaũ, kęsti.*

Līdzīgi loka arī *cènšuôs* (kâ kursisms varbūt piederīgs pie *cìešu*[437]); tâ kâ tas latviešu valodā bija aizguvums, tad blakus fonētiski neskaidrajai tagadnei varēja kâ pagātne ierasties arī *cènsuôs* blakus *cèntuôs* — sal. *cìšuôs* 623. § b); *vęršu* = lei. *verčiù.*

---

435) Ja šis arī Vidzemē pazīstamais vārds ir īsti latvisks, tad tas laikam ir radies kontāminējoties vai nu *gārb-* (sal. la. *gārbât* U „tīrīt“ un lei. *garbùs* „tīrs“ un *garbas* „uzpošana“) un **dzērb-* (varbūt vietvārdā *Dzèrbene*, sal. tekstā minēto *ģęrbumi* U), sal. lei. *gerbiù* „tīrīju“ Jušk. un *apsigerbiu* (Kuršaitim) „apvelkos“, vai sinonimajiem **gàrbju* (: lei. *gerbiù* = la. *laižu* : lei. *léidžiu* tp.) un *tèrpju.*

436) Sal. *kannu alus iz(s)tiept* U.

437) Nozīmes ziņā sal. la. *strùdât* : kr. *страдать* „ciest“; par to arī Vīdemanis BB XXVII 197.

-tìešu[2] (ar *at-*), *-tìesu*, *-tìest* RKr. XV 106 un Zb. XVI 184 „(zobus) rādīt“ = lei. *tęsiù*, *tęsiaũ*, *tę̃sti* „durch Ziehen dehnen“.

Līdzīgi loka arī *blènšu*[2] „schwatze Unsinn“ RKr. XV 108; *èlšu*; *mèlšu*; *nēršu* „laiche“ Etn. I 122 (no Lubānas), II 80 un Mag. II 1, 67 = lei. *neršiù*; *sẽršu* „esmu ciemos“.

spriêžu, *spriêdu* (ē), *spriêst* „strecken (piem., RKr. XVI 13 un Adolfi gram. 196), spannen, messen; abschätzen, urteilen“ laikam[438]) = lei. *spréndžiu*, *spréndžiau*, *sprę̃sti* „nomest sprīdi“ *(nusprę̃sti* „novērtēt“ Becenbergera Lit. Forsch. 175; *nusprendimas* „spriedums“ Geitlera Lit. St. 99).

Līdzīgi[439]) loka arī *gremžu* „draudu“ (Austrumā 1897. g., 329. lp.); *šķẽržu* = lei. *skerdziù*; *ẽržu* „ārdu (vīli)“ Valmierā un Hardera Anm. 62.

grìežu, *grìezu* (ē), *grìezt* (arī intr., piem., RKr. XVII 145) = lei. *gręžiù*, *gręžiaũ*, *gręžti*.

Līdzīgi loka arī *beržu*; *gleñžu* RKr. XV 114 „slauku ārā; pļāpāju“; *greñžu*[2] (Bīlensteina LSpr. I 369) „graužu (Adolfi gramatikā 149: kurnu)“ = lei. *grémžiu* „kasu“; *gvelžu* RKr. XV 115 „runāju aplamības“ (U ar nozīmi „ceļu neslavu“); *melžu*[2] „lasse versanden; versande“ (Zlēkās u. c.); *tèlžu*[2] „saufe“ (Lizumā); *vêržu*[2] (Adolfi 206) „noraidu“; (Heselbergam 117. § un Bīlensteinam l. c. 369) „grìežu“ (par to arī Osten-Zakens IF XXXIII 267) = lei. *veržiù* „schnüre“; *belžu* „situ“ (Sausnējā).

Saknes izskaņa tagad svārstās starp *-z* un *-d* formā *blenžu*, *blendu* (skat., piem., IF XXXIII 97) jeb (piem., Adolfi 140) *blenzu*, *blenst*.

---

[438]) La. *spraids* „vieta, kur ļaudis stāv saspiesti“ (*spriesties* nozīmē arī „spiesties“, piem., BW 17187, 1) un *(debess)spraislis* var būt anomalijas, jeb arī blakus *sprend-* bija jau baltu valodās sinonims *spreid-*, kâ lei. *beñgti* blakus la. *bèigt* u. c., par ko Cupica (Zupitza) KZ XXXVI 66 un Persons Beitr. 874[1].

[439]) Te jāpieskaita laikam arī *plenžu*, uz ko norāda tag. 3. persona *paplenž acis* LP II 2, sal. *plañdît* un lei. *splendu* „plešuos“.

mę̃rcu, mèrcu, mẽrkt = lei. *merkiù, merkiaũ, meřkti.*

Līdzīgi loka arī *dęlcu* „tribuliere, turbiere“ Mag. XIV 1, 154; *kņęrcu* (Stenderam un Ulmanim) „ķērcu“ (sal. lei. *knerkiu* tp.); *ķę̃rcu* (varbūt no **kãrcu*[440]) = lei. *karkiù* verba *sę̃rcu*[441]) u. c. ietekmē); *lìecu* = lei. *lenkiù; lęñcu*[2] (Adolfi 163 un Heselbergam 111. § *lęnku*, sal. *lieku* 614. § b α; kâ kursisms laikam identisks ar *lìecu*, sal. Bernekera Wb. s. v. *lękọ* un arī Osten-Zakena rakstu IF XXXIII 222; piemērus verbam *lenkt* — arī bez priedēkļiem — skat. FUF XII 69) = sensl. *lęco* „lieku slazdus, ķeŗu“; *sę̃rc* „röchelt“ U s. v. *sērcêt* (pag. *sērca* var būt blakus tikai infinitīvam **sērkt*); *smęlcu* „klusu raudu; sāpu“ (sal. lejāk *smęldzu*) RKr. XVII 78 un Skrīveŗos; *trìecu* (BB XIV 130 dota nozīme: „trokšņoju, smejuos“) = lei. *trenkiù* „grūžu dimdot“; *trę̀ncu*, sal. par to IF XXXIII 101 (blakus *trę̀nku, trencu, trenkt* Adolfi 203 un Heselbergam 111. §; augšz. *trancu, trincu* [tâ arī BW 23619, 7 var.; te arī *trenku*], *trinkt* Korvā; tag. *tràncu*, inf. *trìnkt* Alūksnē RKr. XVII 144; pag. *trinku* BW 13151 var., 23619, 8 un 29407, 1 var. un BB XII 237 [+ tag. *trancu* XIV 149]; tâtad sākumā laikam tag. *trę̀nku*, pag. *trinku*, inf. *trinkt*).

diêdzu, diêdzu, diêgt „skriet“ RKr. XV 112 (intonācijas ziņā to varbūt ietekmējis *diêgt* „durt“ 625. § e): lei. *dengiù, dengiaũ, deñgti* tp. Būgam Изв. XVII 1, 22.

Līdzīgi loka arī *dęldzu*[2] (Ērgļos) „daudz pļāpāju“[442]); **ęldzuôs* (piemērs ir viensk. 2. personai *eldzies* Etn. I 59, skat. arī 89. lpp. turpat) „bettle aufdringlich (um etwas)“ = lei. *elgiuos* tp. LChr. 267, 1 (arī 266, 15 un Becenbergeram BGLS 282); *atņę̂rdzu* (Gulbenē); *smęldzu* (Heselbergam 110. §); *vęldzu* „mazgāju“ U; *nùozìedzuôs* = lei. *nusižengiù* „kļūdījos“; *spę̀ndzu* v. „piepe“ (sacīts par bērnu; Cempos).

440) Tai vietā Stenderam *kārkstu.*

441) Sal. *krùtis ķę̄rc* U un *viņam sę̄rc krùtîs* U.

442) Blakus, *dęldzu* „lūdzu neatlaidīgi“ Austrumā, 1895. g., 630. lp.

e) *stìepju, stìepu* (ē), *stìept* = lei. *stiepiù, stiepiaũ, stiẽpti* tp. (skat. Leskīna Abl. 285; Jušk. s. v. *išstiẽpti* un Daukšas Post. 44, 14).

Līdzīgi loka arī *cìepju* jeb *ciebju* (piem., BW 20880 var.); *(pìe)gliebjuôs* (Gulbenē) „pieglaužos"; *kniêbju; liebjų* (Liezērē) „skreju"; *rìebju; riêbju; triêpju*[2]; *slìepju*[2] „schleiche" (RKr. XV 104 un Latvijas 1907. g. 124. nr-ā); *viêbju* (blakus *atviebties* U s. v. *viebt* — arī sinonims *atviepties* U); *viebju* „lege eine Decke um" (Stenderam) jeb *viepju* U. Te, domājams, jāpieskaita arī **siept* „(zobus) atņirgt" KZ XLIII 27, sal. lei. *šiepiúos.*

kviešu, **kvietu, kviest* (Kuršu kāpās) „einladen" = lei. *kviečiù, kviečiaũ, kviẽsti.*

Līdzīgi loka arī *knìeš* „juckt, prickelt" (3. p.) U (pagātnē blakus formai *knìeta* sastop arī *knìesa* C un S; un Adolfi 157 un Heselbergam 117. § ir *kniež, knieza, kniezt*); *rìešu* trans. un intrans. (*aûdẹklu rìest*[443]); *cẹru* vai *krũmu rìest* C, Sausnējā, BW 27906; 28031; 6478 un 6479; *sẽklas rìest* Valmierā; *vèsti riest* BW 15900; *dẹgunu riest* U; *kãja nuorietusi* U; *aizriest* U) = lei. *riečiù* „ritinu" (*šaknis riesti* Niemi 46. un 47. n-rā; skat. arī Leskīna Abl. 281). Blakus *rìešu* = lei. *riečiù* ir bijusi forma *riešu* (tâ Bīlensteinam LSpr. I 344; sal. arī Mag. XV 2, 104) „sienu" = lei. **riešiu* (sal. *risu* 609. § c un pr. *perrēist* „pārsiet"), pēc kam rodas abu sakņu[444]) sajaukums: vienkārt, *riešu, rietu, riest* U „pārsiet", otrkārt, *cẹru riest* (pag. *riesu*) RKr. XVII 75. Blakus *riet-* arī *ried-* (sal. lei. *rietėti* jeb *riedėti* Niemi, Nr. 1, 5 un 33, 5 „ritināt") : imperātīva viensk. 2. p. *ried (krũmu)* BW 6479, 1 var. Un, kâ *ries-* ir blakus *riet-*, tâ arī *riez-* ir blakus *ried-:* austr. pag. 3. p. *rìze*[2] (variantos: *grìze!*) *kriumu* BW 6479, 3, austr. *narīz golvas at-*

443) Sal. lei. *riestùvas* „Webebaum".

444) Trešais *riest,* liekas, ir formā *apriest* U „nocirst", kas varbūt pieder pie lei. *rẹ̃sti* „robīt", sal. *nurẹ̃sti* „robījot nocirst".

pakaļ! BW 20284; *krùtis izriezt* Etn. IV 34. Ar neskaidru *ž: asaras* (nōm.) *riež* U (ar to pašu nōmenu kâ objektu BW 9294); *nuoriežu* BW 32145.

vìešu, vìesu (ē), *vìest* : lei. *veisiù, veisiaũ, veĩsti; vies-* vietā arī *viet-*, skat. KZ XLIII 28.

Ulmanim arī *viešu, viesu, viest* „ielūgt"; no šās saknes arī *viešu* BW 26653, 1 var. „viesojos" (laikam no inf. *viesêt*) = lei. *viešiù* (inf. *viešẽti*).

šķiêžu, šķiêdu (ē), *šķiêst* = lei. *skiedžiu, skiedžiau, skiesti* „šķirt".

Līdzīgi loka arī *kliêžu* „streue aus" U (sal. lei. *iškléisti* Jušk.); *spiêžu*; *sviêžu* = lei. *sviedžiu* KZ XLIII 27; *zìežu*[2] RKr. XV 145, Zb. XVIII 275, U u. c. = lei. *žiedžiù* „veidoju" Būgam РФВ LXV 325 un LXVII 249 un sensl. *ziždǫ* „būvēju". Kontāminējoties formām *sviežu* (sal. lei. *sviedžiu* „triepju" Būgam Изв. XVII 1, 35) un *ziežu* radās laikam *zviežu* U, Lizumā u. c.

griêžu, griêzu (ē), *griêzt* = lei. *griežiu, griežiau, griežti* Jušk.

Līdzīgi loka arī *gniežu* Etn. I, 31 „smagi velku; daudz ēdu"; *ìežu*[2] (zobus; Varakļānos un Liezērē): lei. *iežiù* „izlobu". *-z-* promiscue ar *-d-* sastop saknes izskaņā formās *bliežu* vai *bliežuos* U (*sabliezt*[445]) U; *aizbliezt* Etn. III 145).

vèicu, vèicu, vèikt = lei. *veikiù, veikiaũ, veĩkti* „darīt".

Līdzīgi loka arī *kliecu* „kliedzu" BW 18962 un 30476; *kvìecu* = lei. *kviekiu* (tag. 3. p. kvėk' „žvėg", t. i., *žviẽgia* Lit. Mitt. I 51); *rìecu*[2] ME „griežu (riku)" = lei. *riekiù; slìecu*[2] „erlaube, gönne" RKr. XV 136[446]) (P. Šmits RKr. XVI 7 min arī *slìekt* „nomest"); *svèicu; tèicu* = lei. *teikiù (išteikiù* Jušk.

[445]) Lizumā *bliežu* (viensk. 2. p. *bliêz*), pag. *bliežu*, inf. *bliêzt* „skanot vai dimdot sist".

[446]) *s-* te varbūt atdalījies no refleksīvās formas, sal. *nuoliekties* Mag. V 1, 224, *nenuoliekt* vai *nenuosliekt* U resp. *nenuosliekties* BB XIV 130; te — kâ varbūt arī dažos citos gadījumos — *ie* varbūt no *en*.

„stāstu“); *tiecu* (Adolfi 200) „erreiche, überhole“ (vai *tìeku* pārveidojums 611. § d?) un refl. *tìecuôs*.

bèidzu, bèidzu, bèigt = lei. *beigiù, beigiaũ, beĩgti*.

Līdzīgi loka arī *diêdzu* „duŗu“ = lei. *díegiu* Jušk.; *klìedzu; liêdzu; mìedzu*[447]) S (jeb *miêdzu* Drustos); *miedzu* U „cieši spiežu; situ“ (sal. lei. *numíegti* „nosist“ Salās; te pieskaitāms arī *miêdzu* „skrienu“ RKr. XV 70 un 126); *sliêdzu*[2] U „balstu“ (> austr. *śl'ìdzu*[2] „pieslienu“ Kaunatā; *piesliedzaities!* „gulstieties“ Glüka bībeles tulkojumā I Moz. XVIII 4); *sniêdzu* (Valmierā, S un C u. c.) jeb *sniẽdzu* (Ēdolē un Bīlensteina LSpr. I 365); blakus *sniegt* arī *sniekt* ME un BW 15800 (pag. viensk. 1. p. *sniecu*), sal. lei. *síekti* un *snẽgt* 625. § f; *spìedzu* laikam = lei. *spiegiù* (Dusetās; skat. arī LChr. 387, 3) „saucu smalkā balsī“; *stèidzuôs* = lei. *steigiuos* Daukšas Post. 43, 20 un 304, 27 (skat. arī *įsteĩgti* Jušk.); *zmiêdzu* „würge“ ME; *zvìedzu* = lei. *žviegiù*.

f) *glêbju, glêbu, glêbt* (blakus *glâbt* 627. § f) = lei. *glẽbiu, glẽbiau, glẽbti* „apkampt“; līdzīgi loka arī *drêbju*[2], *drêbu*[2], *drêbt*[2] „schlacken“ : lei. *drebiù, drẽbiaũ, drẽbti*.

svēpju, svēpu, svēpt RKr. XVII 80 „verkommen“.

plêšu, plêsu (ē), *plêst* = lei. *plẽšiu, plẽšiau, plẽšti*.

mêžu, mêzu (ē), *mêzt* = lei. *mẽžiu, mẽžiau, mẽžti*.

Līdzīgi loka arī *(iz)vēžu* U „strecke (den Unterleib) vor“.

sêžu (pa lielākai daļai refleksīvs; blakus *sẹ̄stu* 601. § e, lei. *sẽdu*), *sêdu* (ē; blakus *sẹ̄du*[448]) no tagadnes *sẹ̄stu*, skat. KZ XLIII 22), *sêst* (skat., piem., Bīlensteina LSpr. I 368).

slẹ̄dzu, slêdzu, slêgt = lei. *slẽgiu, slẽgiau, slẽgti* „spiest“ *(uzslẽgti* „noslēgt“ Lit. Mitt. I 72).

Līdzīgi loka arī *jẹ̄dzu* : lei. *jẽgiù; mẹ̄dzu* (Bīlensteinam *mẹ̄dzu)* = lei. *mẽgiu* „mīlu“ Jauņa Перев. грамм. 186[1]; *snẹ̄dzu*

[447]) No tam nozīmē līdzīga **mīdzu* austr. *saṁeidza* (pag. 3. p.) *aćis* Zb. XVI 123 „uśpił oczy“ un *rùku saṁeidźs* 196 „rękę zamknąwszy“.

[448]) No tam augšz. *sādu* Bērzaunē, Mētrienā, Kalsnavā, Līksnā.

(sinonims ar *sniedzu* 625. § e) Piebalgā, Jaungulbenē, Bērzpilī, RKr. XVII 122, U; *patę̃dzu* RKr. XVII 71 „aizstāvu, dodu priekšroku".

sę̃cu, sēcu, sēkt „dzirdami ievilkt gaisu" BB XIV 139 (sal. *sērkt* 625. § d).

Līdzīgi loka arī *brę̃cu; rę̃cu* = lei. *rėkiù; krę̃cu*[2] „smeju" RKr. XV 119. *(b)rę̃cu* ir varbūt **(b)rę̃cu* vietā, kâ *lę̃cu* ieradies *lę̃cu* vietā 625. § b, par ko Osthofs Perf. 83, Bechtelis Die Hauptprobleme d. indog. Lautlehre seit Schleicher 162 un Bartolomē IF III 43; arī *krę̃cu*[2] senāka **krę̃cu* vietā?

g) *sę̃ju, sę̃ju, sēt* = lei. *sėju, sėjau, sėti;* sensl. *sějǫ* u. c.

Līdzīgi loka arī *blę̃ju* (piem., Mērī), slavu *blějǫ* u. c., skat. Persona Beitr. 802[1]; *dę̃ju* (*krūtis*) = sav. *tāju* „zīdu"; (*uolas*) *dę̃ju*[449]) = sensl. *dějǫ* „lieku" (skr. vidējās kārtas imperfekta viensk. 3. p. *a-dhāya-ta*); *dę̃ju* „schweiße an" S un C; *spę̃ju* = lei. *spėju* „esmu valīgs", sensl. *spějǫ* „man veicas" u. c.; *mę̃ju* „meckere" U.

626. §. Ar *au:*

a) *šàušu* (piem., BW 3043), *šàutu* (ē), *šàust* = lei. *siaučiù, siaučiaũ, siaũsti* „trakot" *(užsiaũsti* „iesist" Dusetās, *įsiaũsti* „ietīt").

Līdzīgi loka arī *jàušu* (tâ Stenderam) = lei. *jaučiù* „jūtu". *ràušu, ràusu* (ē), *ràust* = lei. *rausiù, rausiaũ, raũsti.*

Līdzīgi loka arī *kaûšu*[2] „scharre" (Sasmakā); *klàušu*[2] „jautāju" ME = lei. *kláusiu; pàušuôs*[2] „pošos" Bērzpilī (pag. 3. p. *pauśę̃s* Sk. Do. 25; skat. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 26; sal. *puošuos* 627. § g); *plaûšu*[2] „šķērdēju" (Sasmakā).

aûžu, aûdu (ē), *aûst* = lei. *áudžiu, áudžiau, áusti.*

Līdzīgi loka arī *gàužu* = lei. *gaudžiù* „kaucu"; *glàužu* = lei.

[449]) Tam blakus *dētiês*, piem., teicienā *nezinu, kur dētiês.* Dundangā (3. p.) *dej* (*dêj* vietā) blakus pagātnei *dêj*[*a*] varbūt pēc *lej:* pag. 3. p. *lêj*[*a*] parauga. Par *dêju* sal. arī Mālova AEO 21.

glaudžiù; (pērkons) *graûž*[2] : lei. *griáudžia* Jušk.; *paûžu; plaûžu* = lei. *plaudžiu* „mazgāju"; *skàužu; snaûžu* = lei. *snáudžiu; spraûžu* : lei. *spriáudžiu*[450]) „dränge hinein".

daužu „stoße mich an; zerschlage" (Adolfi 142, RKr. XIV 48), *dauzu* (ē), *dauzt* = lei. *daužiù, daužiaũ, daũžti.*

Līdzīgi loka vēl *gnaužu* „knülle, drücke aus" RKr. XVI 28 : lei. *gniáužiu* „spiežu"; *graûžu* = lei. *gráužiu; laûžu* = lei. *láužiu; taûžu* „pļāpāju" (Lizumā).

kàucu, kàucu, kàukt = lei. *kaukiù, kaukiaũ, kaũkti.*

Līdzīgi loka arī *bràucu* = lei. *braukiù* „streiche; (Būgam РФВ LXV 304) fahre"; *jàucu; atjaûcu*[2] „atradinu" (Bīlensteina LSpr. II 394); *màucu* = lei. *maukiù; ŗàucu* : lei. *raukiù; sàucu* (tai vietā — varbūt aplam — *sauku* Lat. kat. 51 [blakus *saucu* 30], Elgera vārdnīcā 324 un 595, un pa vienai reizei dzirdējis autors Cesveinē — te parasti *sàucu* — un Varakļānos) = lei. *šaukiù; slàucu; spràucuôs* C, U; *šļàucu*[2] „eju, kājas gar zemi vilkdams" RKr. XV 139; *šmàucu* : lei. *smaukiù; šņàucu* (lei. nāk. *šniaũksiu* Jušk. LD 248. nr-ā un pag. *šniaukiau* 1007. nr-ā); *traũcu* (tâ Bīlensteinam LSpr. I 365; turpretim C *tràucu,* skat. arī U un Adolfi gramatiku 203).

spraudzu, spraudzu, spraugt „grob mahlen" (Bīlensteinam l. c. 365).

Līdzīgi loka arī *žņaûdzu* un *zmaûdzu* (Valkā) jeb (RKr. XV 103 u. c.) *žmaûdzu*[451]).

šļàubju, šļàubu, šļàubt „abschrägen" ME jeb *šļàupju, šļàupu, šļàupt* ME.

Arī atskaitot tādus verbus kâ, piem., *šàušu* = lei. *siaučiù,* kur *-au-* aiz mīkstināta līdzskaņa saskaņā ar 30. § c laikam radies no *-eu-,* tomēr atliek ievērojami lielāks skaits tagadnes celmu ar *-au-* saknē nekā ar *-a-* vai pat *-ai-.* Dažos gadījumos,

450) Arī ar *r* : inf. *sprausties* Lit. Mitt. III 269.

451) Adolfi 184 *šmaugt,* kas laikam ir vecāks, sal. lei. *smáugti* „žņaugt" un KZ XLIII 30[1]; *šmau-* varētu atbilst kādam lei. **smiau-,* skat. 92. § b.

kâ, piem., rāda *baŗu* 627. § d, *au* var būt bez šaubām pirmatnējs *ou*. Bet daudzos gadījumos mīkstināto līdzskani *-au-* priekšā laikam piederīgo iterātīvo[452]) verbu ietekmē, kam *-au-* bija no *-ou-*, ir aizstājusi atbilstošā nemīkstinātā skaņa, lai izbēgtu no saknē radniecisku formu fonētiskas diferencēšanās, tâtad, piem., varbūt la. *daužu*, lei. *daužiù* (la. **žaužu*, lei. **džiaužiù* vietā) ar *d-* pēc la. *dauzît*, lei. *daužýti* parauga (sal. tam blakus la. *stìepju* 625. § e : *stàipît* u. c.). Tâ domājot izskaidrojamas arī tādas starpības kâ la. *gnaužu* : lei. *gniáužiu*, la. *ŗàucu* : lei. *raukiù* u. c. Otrādi ir arī dažreiz mīkstinātais līdzskanis no tagadnes celma ieviesies saknē radnieciskās formās, tâ, piem., la. *ŗùku* 611. § b (blakus lei. *runkù*) ar *ŗ-* pēc *ŗàucu* u. c. parauga.

b) *bļaûju*, *bļâvu* (ē), *bļaût* = lei. *bliáuju*, *blióviau*, *bliáuti*.

Līdzīgi[453]) loka arī *gŗaûju* jeb (skat. Bīlensteina LSpr. I 362) *graûju* (trans. un intr.) = lei. *griáuju*; *kļaûjuôs* (Bīlensteina *klaujuos* l. c. I, 363 varbūt ir kļūda) = lei. *kliaujuos* (Miežiņa vārdnīcā; skat. arī Geitlera Lit. St. 92) „uzticos"; *kŗaũju*[454]) jeb (Ēdolē) *kraũju* = lei. **kriáuju* (kam blakus pag. 3. p. *prikrióvi* Žem. Tierf. 9) jeb (palaikam) *kráuju*; *ļaũju* = lei. *liáuju* „mitos"; *maûju*[455]) (gredzenu pirkstā) = lei. *máuju*; *maûju* (blaku forma *maûnu*, piem., Zb. XVIII 258) „peldu, nirstu"; *maûju* „mauroju"; *ņaũju* „miaue" Bīlensteinam l. c. I 363; *pļaũju*[456]) (Alūksnē RKr. XVII 108 tam blakus *pļaût* „sist") = lei. *pjáuju* „schneide"; *raûju* = lei. *ráuju*, sal. sen-

[452]) Vai arī atbilstošo pag. formu ietekmē, kur *ou* > *au* varētu nākt no perfekta.

[453]) Adolfi 109 te pieskaita arī: *gaut* „greifen" un *skaut* „skaust".

[454]) To izlokšņu *kraũju*, kur katra *ŗ* vietā ir *r* (skat. 86. § c), var būt ar vecu *r* vai ar *r* no *ŗ*.

[455]) Pag. daudzsk. 1. p. *māvēm* BW 24232, 2 var.

[456]) No šā verba autors Ļaudonā ir vienu reizi dzirdējis pag. daudzsk. 1. p. formu *pļaevẽm* < **pļavēm*.

čechu *ruju; *sauju* (blaku forma *saunu* arī Rēhehūzenam Mag. XX 2, 38) KZ XLIII 27 (blakus vairāk izplatītam *šaũju;* no tam pag. viensk. 1. p. *šavu* utt. FBR IV 75 un Tdz. 41538, sal. lei. pag. 3. personu *-šavo* Tautos. d. IV 1) = lei. *šáuju* tp. (ar la. *šau-* sal. lei. *šiáutuvas* „atspole" Būgam Изв. XVII 1, 28), sensl. *sujǫ* „sviežu"; *spļaũju* = lei. *spjáuju* (par ko Uļjanovs Основы 100 un Kollics (Collitz) Indog. Jahrb. VII 52 sk.); *spraujuôs* „dringe empor" U; *šķauju* „niese" U; *žaûju* = lei. *džiáuju; *žaûju* „leju" (tâ skanētu rakstu valodas forma, kas atbilst *žaûnu* s. v. *žaut* II ME — saskaņā ar 612. § d; sal. IF XXXIII 126).

aûju[2] Iecavā, Kandavā u. c., sal. arī BW 23712 var. un 27460 var. (blakus *àunu* 612. § d), *àvu* (ē) jeb *avu* (ā), *àut* = sensl. *-ujǫ* (ar *ob-), -uti.*

Līdzīgi loka arī *jàuju* (skat., piem., Bīlensteina LSpr. I 362) = lei. *jaujù* Jušk. „maisu"; *kaûju*[457]) = lei. *káuju* „situ (nost)" (skat. KZ XLIII 21 sk. un Būgas rakstu Изв. XVII 1, 27), sl. *kujǫ* „kaļu"; *(ap)skaûju* (augšz. pag. 3. p. *apsaskova* Meirānos un Sk. Do. 173, skat. arī Bīlensteina LSpr. II 393 un BW 18586, 15).

Ir arī te piederīgas formas, kur *j* ir zudusi (skat. 100. § b un c), piem., viensk. 1. p. *ļauvuos* (bijuša *ļau[j]uos* vietā) BW 4754, 3. p. *kauv* Rēhehūzenam Mag. XX 2, 39, israw Manceļa Post. I 303, viensk. 1. p. *pļauvu* Elgera vārdnīcā 663, *rauvu* 434, *spļauvu* 604, *raûuu* Mazsalacā u. c.

Visām šām formām *-auju* vietā vienā izlokšņu daļā ir formas ar *-aunu,* skat. 612. § d un BW 28684—28704 (te piemēri verbam *pļaũna-* : *pļaũja-),* un *àunu* ir pat pārsvarā, skat. 612. § d (tikai nedaudz izplatītais *àuju* laikam, neraugoties uz

457) Tam blakus pagātne *kavu* BB XVII 273, Gramzdā, Alsungā, Blīdienē, Dobelē, Ērgļos, Valmiermuižā, Krāslavā, Kalsnavā, Ļaudonā u. c. > augšz. *kovu* BW 29580, Meirānos, Mētrienā, Pļaviņās, Bērzpilī, Viļakā, Baltinavā u. c., jeb *kâvu* Mazsalacā, Drabešos, Suntažos, Augulienā, Alūksnē, Dzērbenē u. c., un *ka(v)ju* (skat. 84. § a) RKr. XIV 182.

sl. *-ujǫ*, ir vēlāks latvisks jaunināj̦ums). Tādas formas kâ *kaûju* (vai to tīri fonētiskie pārveidojumi) ir lībiskajās izloksnēs, Kursas un Zemgales izloksnēs, piem., Rucavā, Nīgrandā, Lutriņos, Blīdienē, Bēnē, Saldū, Jaunpilī, Zaļeniekos, Iecavā, Vārmā, Dobelē, Smārdē, Līvbērzē, Lielvircavā, Elējā, Bauskā u. c. un Vidzemes vidienes izloksnēs: Paltmalē, Inčukalnā, Mazbrenguļos, Valmiermuižā, Mazsalacā, Rūjienā u. c. Robežu apgabalā sastopama arī svārstīšanās, skat. 612. § d.

Šās celmu formas ar *-auja-* ir, domājams, pa daļai pārveidotas vecākas celmu formas ar (baltu) *-ava-*, kuŗu atliekas ir vēl formās la. viensk. 3. p. *slav* 607. § a[458]), lei. **sravù*[459]) „plūstu" (no kam akt. divdabja viensk. ģen. *srāvančio* Daukšas Post. 199, 8), sal. arī sensl. *plovǫ* (blakus *plujǫ*) un *kovǫ* (blakus *kujo*) u. c.; par to Leskīns AfslPh. V 530, Osten-Zakens IF XL 151, Uļjanovs Основы 96 skk. un Vaijans (Vaillant) Bull. XL 6. — Pirmbaltu *-ava-* ir te dažās saknēs (saskaņā ar 24. § c) laikam radies no ide. *-eu̯o-*. Infinitīvā — un pa daļai varbūt arī tagadnē, par ko Osthofs MU IV 20[1] — sakne te sākumā laikam bija ar zudumpakāpi (beigdamās ar *-ū*), par ko Leskīns l. c. 528 (tālab divkāršas formas, kâ, piem., *mūt* 612. § c un *maût* „peldēt" u. c.). Radniecisku formu ietekmē dažos infinitīvos *ū* ir aizstāts ar *eu* > *jau;* citādi par to domā E. Hermanis Silbenbild. 502. Tâtad laikam senāk bija no dažām saknēm tagadnes formas ar nemīkstinātu līdzskani un sekojošu *-a-* < *e* (piem., pirmbaltu **gravō* > **grau̯i̯ō*) blakus infinitīviem ar *eu* > *jau* saknē, pēc kam saknes sākuma līdzskaņi ir vispārināti: vai nu, piem., (la.) *kŗaũju*[460]) *(kraũju*

[458]) Ir jāšaubās, vai tag. viensk. 1. p. ejawo Elgera vārdnīcā 621 (parastā *ìejàuju* vietā) reprezentē vēl seno celma formu **java-*.

[459]) Tai vietā tagad žem. *srūnù* (*sruváu, srúti*) Būgam RSl. VI 19 un РФВ LXXV 147.

[460]) Līdzīgi, piem., sensl. tag. viensk. 1. p. *ŕevǫ* < **ŕovǫ* (**rovǫ* vietā, no kam vēl ir piemērs aktīvajam divdabim *rovy)* infinitīva *ŕuti* „maurot" ietekmē.

vietā) pēc infinitīva *kr̨aũt* parauga, vai inf. *kraũt (kr̨aũt* vietā) pēc tagadnes *kraũju* utt. parauga.

627. §. Ar *ai, a, ā, uo:*

a) *laîžu, laîdu* (ē), *laîst* = lei. *láidžiu, láidžiau, láisti* (skat. KZ XLIII 29. An. 308 un 309, Po(r)žezinska К истор. 121, bet arī Būgas KSn. 158 un Jušk. 717 sk. s. v. *įléisti).*

svàišu[2], *svaitu, svaist* „bekümmert sein, klagen" RKr. XV 139.

skàišuôs (blakus *skàistuôs*, skat. 616. § b γ), *skàituôs* (ē), *skàistiês* : lei. *kaičiù, kaičiaũ, kaĩsti* „karsēt virs uguns".

b) *kàmpju, kàmpu* (ē), *kàmpt.* Līdzīgi vēl *kràmpju* ME, *skràmpju* ME.

šàlcu, šàlcu, šàlkt. — Līdzīgi loka arī *gārcu*[461]) „schnarche".

kuôžu (blakus lei. *kándu), kuôdu* (ē), *kuôst.* — Līdzīgi loka arī *muôžu* Lizumā vai *muôžuôs*[462]) Kandavā, Blīdienē, Dobelē (tam blakus *muôstu* 616. § bβ).

atskāršu (blakus *atskārstu* 616. § bβ), *atskārtu, atskārst. kā̀ršu, kā̀rsu* (ē), *kā̀rst* = lei. *karšiù, karšiaũ, kařšti.*

c) *kašu* Rucavā, Gramzdā, Lazdonā, Sēlpilī, Skrīveŗos, Susējā, LP VI 479, Sk. Do. 221 un Bīlensteina LSpr. II 393 (te blakus *kasu* = latg. *kosu* Kurmina Słownik 54), *kasu* (piemēri līdz šim gandrīz tikai kâ *ā*-celmam, piem., Sk. Do. 35, kas laikam īsteni pieder pie tagadnes *kasu;* pag. 3. p. *kasę* blakus *kosa* Biržos FBR XII 83), *kast*[463]) „harken" blakus lei. *kasù* (Doričam Lit. Mitt. VI 38, 10 gan arī 3. p. *kãśa,* un divdabis *pakasiamas* Lit. Mitt. IV 259!), *kasaũ* (vai *kasiaũ), kàsti* „rakt".

[461]) Ērgļos tai vietā *gàdzu*[2], kas varbūt aizstāj senāku *gārdzu* ME, laikam sinonimā *kràcu* ietekmē, sal. lei. *gargúoti.*

[462]) Pag. 3. p. latg. *pasamūd'a* Sk. Do. 40, *mūdies* Baltinavā, *muodęs* Meņģelē.

[463]) Nidā *kašu* „roku".

d) *kaļu*[464]), *kalu* (ā), *kalt* blakus lei. *kalù* (= latg. *kołu* Kurmina Słownik 63), *kalaũ* (vai *kaliaũ), kálti;* par sakaru ar sensl. *kolǫ* „duļu" skat. Bernekera Wb. I 552 un par *kolįo-* : *kolo-* Uļjanovs Основы 110 sk. un 115 un Osten-Zakens IF XXXIII 208.

Līdzīgi loka arī *maļu* blakus lei. *malù* = latg. *mołu* Kurmina Słownik 77 (par to arī Uļjanovs l. c., Osten-Zakens l. c. un Vaijans Bull. XL 23); *saļu* KZ XLIII 21[1], Zb. XVIII 255, Sk. Do. 113, Smelt. 16, Skrīveŗos, Neretā, Sēlpilī, Biržos, Susējā, Līksnā, Aulejā, Bērzpilī u. c. (citur *salstu* 616. § b β).

aŗu (bet Lizumā *oru!), aru* (ā), *arî* : lei. *ariù, ariaũ, árti,* sensl. *orǫ,* go. *arja*; par to Vaijans Bull. XL7.

baŗu[465]), *baru* (ā) KZ XLIII 21, jeb *bāru* (ē), *bārt* : lei. *bariù* (par to Jaunis Перев. грамм. 175 un Osten-Zakens IF XXXIII 208 sk.) jeb *barù, baraũ* jeb *bariaũ, bárti;* sensl. *borǫ* „cīnos".

kaŗu, kāru (ē), *kārt* (arī ar nozīmi „karāties", par ko L. Bērziņš FBR XI 25 sk.; sal. arī *atkarušas lūpas* BW 20291) = lei. *kariù, kóriau, kárti.*

àizkaŗu, -kâru (ē), *-karî.*

Šos verbos baltu *a* dažkārt no ide. *a* (tâ, piem., formā *aŗu),* bet pa lielākai daļai gan no ide. *o;* šāds *a*<*o e*-rindā nāk laikam no senām (nereduplicētām) perfekta formām (skat. 602. §): parallēlisms, piem., starp. la. *laîžu,* lei. *láidžiu* un lei. *léidžiu* ir radies varbūt no kādas senas paradeigmas (lei.) tag. *léidžiu:* pag. *láidžiau,* sal. lejāk *uôžu* ar literātūru.

e) *jâju, jâju* (ā), *jât* = lei. *jóju, jójau, jóti.*

---

[464]) Par tāda tipa verbiem kâ *kaļu* skat. arī 682. § sk.

[465]) To izlokšņu *baru,* kas katru *ŗ* zaudējušas, var būt ar *r* no *ŗ* vai arī ar vecu *r* (sal. *boru* Lizumā, Pas. VII 329 un Kurmina Słownik 36). — Pie KZ XLIII 21 minētajām pagātnes formām var pievienot viensk. 1. personu *boruos* Ļaudonā un 3. p. *bora* Biržos, Zasā, Preiļos, Gulbenē, Praulienā un refl. boros 1753. g. Evang. 24. lp.

Līdzīgi loka arī *klâju* = lei. *klóju; krâju; lāju* „reju“ (pag. 3. p. *lāja* BW 16763 un 32581, 2) = lei. *lóju,* sensl. *lajǫ; māju* RKr. XV 85 vai (Krumbergam) *mâju* = lei. *móju,* sensl. *-majǫ; plāju* „plāninu“ FBR I 30 = lei. *plóju; rāju; slāju* „schleiche“ U; *snāju* „drehe locker zusammen“ U un BW 2275, 7 (910. lp.; 3. p. *izsnāj* BB XIV 147; Etn. II 129 arī nozīme: „griežu nost“) un (ar neskaidru nozīmi) 30576: skr. *snāyati* (ja ar vecu *ā)* „apvij“; *stâju* Gramzdā un Zb. XVIII 238 (citur pa lielākai daļai refleksīvs) = lei. *stóju,* sensl. *stajǫ* „consisto“, av. *ā-stāyā* „setze ein“ u. c.

f) *glâbju, glâbu* (ē), *glâbt* = lei. *glóbiu, glóbiau, glóbti* „apkampt“.

Līdzīgi loka arī *dābju* „situ“ (Austrumā 1895. g., 630. lp.) = lei. *dóbiu* Jušk.; *grâbju* = lei. *gróbiu; kâpju* = lei. *kópiu; kàpju* ME „kasu“ = lei. *kopiù; knàbju* jeb *knàpju; krâpju* = lei. *-krópiu* Jušk. (s. v. *iškrópti); ràpju(ôs); šņāpju* ME.

blāžu, blādu, blāst „pļāpāt“ (Bīlensteina Handb. 418).

drāžu, drāzu (ē), *drāzt* = lei. *dróžiu, dróžiau, dróžti.*

Līdzīgi loka arī *bâžu; brâžu* „streife ab“ (tâ C un Krumbergam) : lei. *brožti* Būgam РВФ LXX 101; *gâžu* = lei. *góžiu* Jušk.; *grâžuôs* „setze mich mit Wucht hin“ RKr. XV 114; *vâžu* = lei. *vóžiu.*

kāšu, kāsu (ē), *kāst* = lei. *kóšiu, kóšiau, kóšti.* — Līdzīgi loka arī *pàšu*[2] ME „kopju“.

kŗàcu, kŗàcu, kŗàkt = lei. *kr(i)okiù, kr(i)okiaũ, kr(i)õkti* „rukšēt“.

Līdzīgi loka arī *màcu; *sâcu* (blakus *sâku* 607. § c) > austr. *suôcu* Bērzpilī u. c.; *šļàcu; šņàcu; vâcu* = lei. *vókiu* „ievācu (ražu, Būgas Литовско-русскій словарчикъ 38); apkopju“ (latviskā blaku forma *vâķu*[2] Bīlensteina LSpr. I 365, Vārmā, Ēdolē, Rucavā, Bēnē u. c. ir vai nu lituānisms, vai vēlu pārveidots *vâku* [Drustos, U un LP I 38], sal. *pìerkju*[2] 603. §).

g) *kùopju, kùopu* (ē), *kùopt* = lei. *kuopiù, kuopiaũ, kuõpti* „tīrīt".

Līdzīgi loka arī *luôbju* U (ar lauztu intonāciju Krumbergam) „veicu sīkus sieviešu darbus mājās; (piem., LP I 18) mizoju; (piem., LP V 19 un VI 533) skrienu ātri" u. c. (latg. 3. p. nasalūbe „nelaimējās" BW 24445).

uôžu, uôdu (ē), *uôst* = lei. *úodžiu* (par to Mālovs AEO 24 un N. van Veiks IF XXXIV 373), *úodžiau, úosti.*

juôžu (**juošu*[466]) [= lei. *júosiu*] pārveidojums), *juôzu* (ē), *juôzt.* — Līdzīgi loka arī *buôžuôs; guožu* „kožu" (Austrumā, 1897. g. 252. lp.).

pùošu, pùosu, pùost : lei. *puošiuos* „pošos" Būgam PФB LXVI 250, Leskīna Abl. 379, Klaip. 27 u. c.

Līdzīgi loka arī *(nuo)skuošu* U jeb *(nuo)knuošu* Mag. XV 1, 116 „prügle ab" un *tuošu* „stenu" U un Lizumā (tai vietā *tuožu* Bīlensteina LSpr. II 394).

Austrumizlokšņu formas ar *-ļ-* (*-j-* vietā).

628. §. Te ir jāmin grūti skaidrojamas austrumizlokšņu, īpaši latgaļu tagadnes formas ar *-ļu* (viensk. 1. personā); *ņemļu* „jemu" 84. § a, 3. p. *-jemļa* (sal. sensl. *jemľǫ*) BW 32638, 2, tag. pasīvā divdabja viensk. ak. *grebļamū* (no *grebt* 625. § c) un *strēbļamū* (no *strèbt* 625. § b) BW 20303, 2; viensk. 1. p. *śvīžļu, rūkļu, aužļu* Trasunam 30, *kuôpļu* „kāpju" (blakus *cārtu, īmu* u. c.), 3. p. *kuôpļi*[467]), daudzsk. 1. p. *kuôpļam* (blakus *îmam, sytam, vadam, kaûnam, skaitom, runojam*

[466]) Parasta *z* vietā šai verbā (1×) ir rakstīts *s* Bīlensteina 1000 latviešu mīklās 59. lp.

[467]) Ar *-i* sal. latg. tag. 3. personu miźni „miez" Zb. XVIII 254; *-i* varbūt aizstāj senāku *j* vai skaidrojams saskaņā ar 36. § b, kamēr *-a*, piem., formā *-jemļa* var būt radies *ā*-celmu 3. p. ietekmē, sal. 3. p. *kâpja* u. c. 84. § b.

u. c.) Krāslavā; *kuopļu* un *pìerkļu*[2] „pērku“ Mārkalnē RKr. XVII 130[1]; viensk. 1. p. *dûmļu* „dodu“, *îmļu* „eju“, *byuļu* „esmu“, *dzîžļu* „dziedu“, *dźieržļu* „dzirdu“, *ver̀ļûs* „skatos“ (blakus *âdu* u. c.); viensk. 2. p. *ver̀ļîs*; daudzsk. 1. p. *îmļam, ver̀ļoḿęs, śieļom* „sējam“, *dźieržļom* un arī *struodoiļam* „strādājam“ u. c. (blakus *radzom* u. c.); daudzsk. 2. p. *ver̀ļot'ęs* (blakus *vadot* u. c.) Raipolē; viensk. 1. p. *kuôpļu, ćieršļu* „cērtu“ (blakus *runoju* u. c.); viensk. 2. p. *kuopļi* (jeb *kuop*); daudzsk. 1. p. *kuopļam* (blakus daudzsk. 2. personai *kuopat*) Kārsavā (skat. arī FBR XII 56); viensk. 1. p. *śieļu* „sēju“; viensk. 2. p. *śieļi*; 3. p. *śieļä*; daudzsk. 1. p. *vatļäm* „vedam“ (ar *-t-* varbūt pēc kādas 3. personas *vat* < *vad* parauga, skat. 82. § c; tam blakus *sokam, struodojam* u. c.); daudzsk. 2. p. *vatļät'* Tuteņos (pie Ludzas); viensk. 1. p. *ṕierkļu, dūdļu, ādļu, struodoiļu*; viensk. 2. p. *ṕierkļi, struodoiļi;* 3. p. *struodoiļä, małoiļä* „melo“ (blakus *ṕierk* u. c.); daudzsk. 1. p. *ṕierkļäm, struodoiļäm, īdļäm* „ejam“ (ar *-d-* skaņu *-t-* vietā varbūt pēc kr. *идy* „eju“ parauga), *śitļäm* „sitam“, *pl'iešļäm* „plēšam“ (blakus *skaitam* u. c.); daudzsk. 2. p. *ṕierkļät', struodoiļät', īdļät'* (blakus *eimat*), *vadļät'* (blakus imperātīvam *ved'it'*) Ramslavā; *kuôpļu, t'iešļu* Skaistā FBR XII 39; viensk. 1. p. *ṕiergļu* (blakus *ṕierku*), *zagļu* „zogu“ (blakus *zùgu*), *ćierpļu* „cērpu“ (blakus *cārpu*), *vyłgļu* „velku“ (blakus *vałku*), *śižļu* „situ“ (blakus *sytu; małoju*); viensk. 2. p. *śižļi* (blakus *syt'i*); daudzsk. 1. p. *śižļam* (blakus *sytam*); daudzsk. 2. p. *śižļat* (blakus *sytat*) Kaunatā (*-g-* formā *ṕiergļu* varbūt pēc *zagl'u* u. c. parauga, jo nebalsīgo un balsīgo slēdzeņu priekšā *k* un *g* sakritis, tâ, piem., infinitīvā, kam šās formas ar *-ļu* pieslienas vokālismā; analogi skaidrojams ir (*-š-*[468]) vietā) *-ž-* formā *śižļu*). Vēl skat. daudzos piemērus no Skaistas FBR VI 42 sk., Pildas XIII 46 un 54 sk. un Višķiem Ceļos IX 389. Kâ autoram

[468]) Bet gaidāmais *-šļ-* laikam saskaņā ar 92. § a no *-sļ-* ar infinitīva *-s-*.

aizrādījis Skrinda, formas ar *-ļu* ir arī Stiglavā, Pušmucavā, Ēversmuižā u. c., un Kurmina vārdnīcā Słownik sastop, piem., viensk. 1. personu *stumļu* (rakstu valodas *stumju* vietā) 17. lp. (s. v. *cisnę*), 91 un 99.

Šis autora rīcībā esošais materiāls ir nepietiekams, lai par to droši spriestu. Saskaņā ar 72. un 84. § a nav nekādu šaubu, ka šais izloksnēs *-ļ-* var būt radies no *-j-*. Vestos domāt, ka, piem., *kuôpļu* atbilst tieši un tīri fonētiski rakstu valodas formai *kâpju*, pēc kam *-ļu* no *kuôpļu* (blakus infinitīvam *kuopt*) u. c. varētu būt pārnests citos verbos. Bet nu no Kārsavas blakus formai *kuopļa-* ir minēts *kuopa-* (taču laikam no *kāpja-*, sal., piem., viensk. datīvu *skapam* < *skapjam* turpat), un arī Kaunatā ir tādas formas kâ *knuopu* (taču laikam = *knàpju* 627. § f); tādēļ **kuôpja-*, ja no tam ir radies *kuôpļa-*, nebūs laikam tiešs un tīri fonētisks vecā *kâpja-* turpinājums, bet gan drīzāk tāds jauninājums kâ *pìerkju* 603. §. Šai gadījumā varētu, piem., no Mārkalnes minētie *kuopļu* un *pierkļu* būt vienlīdz veci; un tâpat kâ 3. p. *kuopļa* ir blakus *kuop* u. c. varētu vēl, piem., blakus 3. personai *struodoį* (no **strādāja*) būt ieradies arī *struodoiļa* (kam blakus viensk. 1. p. *struodoiļu* utt.).—

Bet, liekas, nav pilnīgi neiespējams arī sakars starp tagadnes formām ar *-ļu* un kondicionāļa formām ar *-ļu* (par ko 699. §) un prūšu 3. p. „optātīviem" boūlai, lemlai, turrīlai u. c., daudzsk. 1. p. turrīlimai u. c. Apr. Gr. 247. § (kam tâpat kâ la. formai *zagļu* u. c. ir infinitīva vokālisms). Varētu varbūt iziet no kādas ar imperātīva nozīmi lietotas 3. personas ar *-ļa* no *-le*, kâ, piem., *lai sajemļa* BW 32638, 2; **jem-le*, **zag-le*, **cirs-le* u. c. varbūt pēc tādu formu parauga kâ **bū-le* (sal. lei. *búk!*), **ei-le* (sal. lei. *eĩ-k!*) blakus infinitīviem *bû-t*, **ei-t* (= lei. *eĩti*)?? Tâ kâ nu, piem., blakus savienojumam *lai sajemļa* ar tādu pat nozīmi varēja un var lietot arī *lai sajęm*, tad pēc tam formu *sajemļa* tâpat kâ *sajęm* varēja lietot arī indi-

kātīva nozīmē, pēc kam blakus 3. personai *sajemļa* varēja rasties arī pārējās personu formas.

αϑ) *i*-celmi

629. §. Baltu *i*-celmi tâpat kâ slavu *i*-celmi pa lielākai daļai apzīmē atrašanos kādā stāvoklī (te pieder arī jēdzieni „redzēt", „dzirdēt" u. c.), par ko Uļjanovs Знач. I 28 skk. un 34, Fortunatovs Сборн. LXIV 11. nr-a 20. lp., N. van Veiks Rev. IX 238 sk. un Becenbergers BB XXVII 181 sk. Saknē sākumā, kâ liekas, bija zudumpakāpe (sal., piem., la. *turim* : *tveŗam* u. c. Uļjanova Основы 117); par tādiem izjēmumiem kâ la. *sêdim* u. c. Uļjanovs l. c. 194 skk., Meijè MSL XI 323 un Po(r)žezinskis К истор. 126 sk. — La. *sêdi-m*, lei. *sĕdi-me:* sensl. *sĕdi-mъ*, varbūt (?) = skr. *svapi-ti* „guļ" : *amī-ti* „kaitē" u. c. (skat. Persona Beitr. 746 sk.), un varbūt (?) arī = lat. *cupi-s* „tu kāro" : *farcī-s* „tu bāz", t. i., baltu valodās ir vispārināta[469]) „zudumpakāpe", slavu valodās — „redukcijas pakāpe", kad sākumā bija mainījies *i* ar *ī* (šās maiņas tuvākie noteikumi nav vairs droši izzināmi); par to Streitbergs PBrB XIV 224 skk. un Urgerm. Grammatik 302 sk., Hirts IF X 23, Reichelts BB XXVII 76 skk., Brugmanis Grdr. II² 3, 145 skk., 152 skk., 178 skk. un 182 skk., Būga Aist. St. 58 sk., Meijè Введ.² 180 sk. un 622. § minētajos viņa darbos.

Baltu un slavu valodās tagadnes *i*-celmiem palaikam (izjēmumus skat. 635. §) atbilst *ē*-celmi infinitīvā, sal. par to Uļjanova Основы 191 sk. Ka šis *-ē-* alternētu ar *-i-*, tas nav ne nepieciešams, ne konstatējams, par ko Meijè MSL XIII 363 skk. un speciāli 371 sk. un Čadviks (Chadwick) IF XI 154 sk. un 196.

[469]) Bet *-ī-*, liekas, ir vēl latviešu divdabjos *dzirdīms* (Bīlensteina LSpr. II 189), *gulīms* Nīgrandā (blakus daudzsk. 1. personai *gulim*), RKr. XVI 197 (no Nīcas) > augšz. *guleims* Kaldabruņā FBR XVII 69, *raudīms* A. Brigaderes „Sievu kaŗā"; tâpat formā *negulīta* (daudzsk. 2. p.) no Nīcas FBR II 16, ja gaŗums te ir vecs.

Šādiem infinitīva *ē*-celmiem atbilst baltu valodās — un retumis (par to Uļjanovs l. c. 194 skk. un Meijè l. c. 365 sk.) arī vēl slavu valodās[470]) — arī intransitīvi *o*-celmi tagadnē, kâ la. *tęku, tecēju, tecêt* u. c. 603., 605.—607. § un 609. §; par to arī Fortunatovs l. c. 15 un 36 skk. un Meijè l. c. 368. Leišu valodā dažkārt blakus infinitīvam ar *-ėti* ir tagadnē *o*-celms blakus *i*-celmam (piemēri Uļjanovam l. c. 196); un kad tag. 3. personā tematiskais patskanis (*-a* resp. *-i*) bija zudis, tad, tâ kâ abējiem celmiem nu bija vienāda izskaņa ne vien viensk. 2. personā, bet arī 3. personā, varēja *i*- un *o*-celmi sajukt, un tāpēc žemaišu dialektā (skat. Jauņa Росс. у. 49 un Перев. грамм. 164) gandrīz visus *i*-celmus ir aizstājuši *o*-celmi. Otrkārt, tâ kâ *i*- un *į̄o*-celmu viensk. 1. personas galotne bija vienāda, varēja arī dažkārt *į̄o*-celmi aizstāt *i*-celmus, un tâ, piem., *galiù* „varu" tagad žemaišu izloksnēs, kâ aizrāda Jaunis l. c., tagadnē ir lokāms kâ *į̄o*-celms[471]); citi piemēri Uļjanovam l. c. 113 un Знач. I 71[2] (par to arī Fortunatovs l. c. 15[2] un Po(r)žezinskis l. c. 126) un Jaunim Поиев. гов. II, 14.

Kaut ko līdzīgu sastop arī latviešu valodā. *i*-celmi — lielākā vai mazākā skaitā — ir vēl paglābušies Kurzemes izloksnēs: Rucavā, Nīcā, Bārtā, Krūtē, Pērkonē, Gramzdā, Gaviezē, Priekulē, Kalētos, Vībiņos, Griezē, Nīgrandā, Durbē, Bātā, Tadaiķos, Lāņos, Līgutos, Dunalkā, Paurē, Turlavā, Sātiņos, Iļģos, Embūtē, Lielezerē, Vērgalos, Zvārdē, Saldū, Jaunpilī, Vecaucē, Ciecerē, Kursīšos, Skrundā, Sesīlē, Lutriņos, Gaiķos, Vārmā, Kabilē, Remtē, Blīdienē, Bikstos, Bēnē u. c.; Smiltenes (Vidzemē) izloksnē un latgaļu izloksnēs: Krāslavā, Līksnā, Dagdā, Andrupinē, Bukmuižā, Preiļos, Varakļānos, Viļānos, Kalupē, Skaistā, Rēzeknē, Ludzā, Kaunatā, Kārsavā u. c., kâ arī Aknīstē FBR XV 188 un Kaldabruņā XVII 65 Sēlijā un pa daļai vecākos tekstos. Turpretim pārējās izloksnēs, t. i., izlokšņu vai-

[470]) Sal. arī gr. (tag.) μέλει: (nāk.) μελήσει, (aor.) ἐμέλησε.

[471]) Sal. ar to sensl. *xošteši* „gribi" : *xotěti* „gribēt".

rumā (un, proti, jau visvecākajos tekstos) un rakstu valodā[472]) *i*-celmus tagad ir aizstājuši *į̄o*-celmi. Tâ nu ir, piem., dažās izloksnēs vēl paglābusies paradeigma *guļu* (= lei. *guliù*), viensk. 2. p. *guli* (= lei. *gulì*), 3. p. *gul* (= lei. *gùli*), daudzsk. 1. p. *gulim* (= lei. *gùlime*), daudzsk. 2. p. *gulit* (= lei. *gùlite*) izlokšņu vairumā pārveidota pa daļai (pēc viensk. 1. personas parauga) par *guļu, guli, guļ, guļam, guļat* (tâ Rūjienā, Trikātā, Smiltenē, Palsmanē, Raunā, Drabešos, Paltmalē, Nītaurē, Suntažos, Ķeipenē, Pālē, Vainižos, Mazsalacā, Mazbrenguļos, Tūjā, Valmierā, Inčukalnā, Mālpilī, Zaubē, Taurupē, Alsviķī, Trapenē, Apukalnā, Meirānos, Ļaudonā, Kalsnavā, Sāvienā, Krustpilī, Vārkavā, Barkavā, Preiļos, Baltinavā, Līksnā, Piksterē, Gulbenē, Augulienā, Lejasciemā, Mārkalnē, Alūksnē, Bērzpilī, Dignājā, Neretā, Ābeļos, Iecavā, Baldonē u. c.), pa daļai (pēc viensk. 2. p. un 3. p. parauga) par *gulu, guli, gul, gulam*[473]), *gulat* resp. *guliet* (tâ Kuldīgā, Matkulē, Turlavā, Rudē, Kazdangā, (Kurzemes) Dūrē, Vānē, Dobelē, Pūrē, Ošeniekos, Zaļeniekos, Piebalgā, Ogrē, Skrīveros, Ērgļos, Liezērē u. c.).

Vēl atbilst baltu un slavu valodās infinitīva *ē*-celmiem dažreiz arī tagadnes *ēį̄o*-celmi (skat. 637. § skk.), tâ ka dažkārt tagadnē ir svārstīšanās starp *i*- un *ēį̄o*-celmiem, sal., piem., lei. *lūkẽju* jeb *lúkiu* blakus *lūkẽti* „drusku gaidīt", par ko Uļjanovs Основы 176 un Fortunatovs l. c. 38 sk. (latviešu valodas piemēri būs 630. § sk.).

Tâ kâ nu izlokšņu vairums ir *i*-celmus zaudējis, tad tais gadījumos, kur kādam verbam izloksnēs, kas vēl *i*-celmus pazīst,

472) *i*-celmu atliekas te gadās vēl divdabju formās, skat. 719. un 722.—725. §.

473) Otrādi arī, skat. Bīlensteina LSpr. II 119 un 124, dažās izloksnēs daudzsk. 1. p. *pruotim* (*prùotam* vietā), *kâpim* (*kâpjam* vietā), *šķinim* (*šķinam* vietā), *darim* (*daram, darām* vietā) u. c. pēc *gulim* u. c. parauga, un daudzsk. 2. p. *pruotit* (*pruotat* vietā) u. c. pēc *gulit* u. c. parauga; līdzīgi *šķirities* BW 17605, 4 var. (no Durbes). Tāda arī divdabja forma *zūdim* (blakus *zūdu* 611. § b) BW 24481 var.

nejauši trūkst piemēra, var šaubīties, vai darīšana ir ar vecu *i*- vai *o*-celmu[474]).

630. §. Ar *i, ī* saknē:

a) *ticu* (viensk. 2. p. *tici*; 3. p. *tic*; daudzsk. 1. p. *ticim* LChr. 152, 3, Latgales Preiļos u. c., kā vietā *ticam* jau Manceļa Post. I 3 u. c.; daudzsk. 2. p. *ticit* LP VII 1, 152, Jaunpilī u. c., citur tagad *ticat*), *ticēju, ticêt* = lei. *tikiù, tikẽjau, tikẽti.*

Te sākumā piederēja laikam vēl *trīcu* = lei. *trìnkiu* (blakus *trìnku*) „dārdu" (te blakus 3. p. *triñkia* LChr. 366, 5) un varbūt *mirdzu* blakus lei. *mìrgu* (arī la. *mirdzu* varētu būt radies **mirgu* vietā pēc *mirdzēju, mirdzêt* parauga).

**gribju*[475]) (daudzsk. 1. p. *gribim* LP VI 923, Zb. XVIII 378, LChr. 152, 10, Varakļānos, Preiļos, Rucavā, Kalētos, Nīcā, Embūtē u. c., kā vietā *gribam* jau Manceļa Post. I 3; daudzsk. 2. p. *gribit* Becenbergera Spr. d. pr. L. 125, Bārtā, Gramzdā, Priekulē, Dunalkā, Saldū, Bēnē u. c.; refleksīvā 3. p. *gribis* Smiltenē, austr. *gribîs* Baltinavā un Biržos), *gribēju, gribêt.*

dzìržu utt. Becenbergeram l. c. 83, Bīlensteina LSpr. I 443, BW 5072, Mag. XVI 2, 174, Kosovska gramatikā 25 un 26, Nīcā, Blīdienē, Cenā, Rucavā, Skrundā, Susējā, Baltinavā, Lubānā, Vārkavā, Raipolē u. c.; tai vietā *dzìrdu* utt. Valmierā, Skrīveŗos u. c. (3. p. *dzìrd* Valmierā, Kosovska gramatikā 26 u. c.; tai vietā *dzirž* Embūtē, Zaļeniekos, Manceļa Post. I 364[476]) u. c.; daudzsk. 1. p. *dzirdim* Becenbergeram l. c. 125, Sabilē, Ivandē, Zlēkās, Zūrās, Vībiņos, Blīdienē, Viļānos, Dagdā u. c.; tai vietā *dziržam* Zvārdē, Lašos, Baltinavā, Kārsavā, Kosovska gramatikā 26 u. c. jeb *dzìrdam* Valmierā u. c.; daudzsk. 2. p. *dzirdit* Preiļos u. c., kā vietā *dzìrdat* Valmierā u. c. jeb *dziržat* Em-

474) Tādus, tē neminētus verbus dod Bīlensteins LSpr. I 438 skk.

475) Šī forma ir gaidāma izloksnēs, kur *-bj-* un *i*-celmi paglābušies, bet no kuŗām autoram viensk. 1. personas forma nejauši nav zināma; citur tai vietā *gribu.*

476) Blakus *dzird* turpat I 455.

būtē u. c. = lei. dial. *girdžiat* Niemi 332. lp.), *dzìrdēju, dzìrdêt* = lei. *girdžiù, girdėjau, girdėti* (sal. arī pr. tagadnes daudzsk. 1. personu kīrdimai, inf. kirdīt „dzirdēt").

Te jāpieskaita *smirdêt* (sal. daudzsk. 1. personu *smirdim* Rucavā un viensk. 1. personu *smiržu* blakus *smirdu* Bīlensteinam l. c. I 443) = lei. *smirdėti* (viensk. 1. p. *smìrdžiu*) un pirmslavu **smьrděti; vizêt* (sal. divdabja formu *vizim* BW 6140 var.); *spîdêt* (tag. 3. p. *spîd;* sal. augšz. *speîžu* Biržos un divdabja formu *spīdim* BW 24601 var. un 6140 var.) = lei. *spindėti* (viensk. 1. p. *spìndžiu,* sal. Jušk. 719 s. v. *įspiñsti*).

miņu (*atmiņu* Jaunpilī, Lielezerē u. c., refleksīvā 3. p. *atminîs* RKr. XVII 144, sal. 707. § b; *piemiņu* Manceļa Post. I 97 un II 107 un Zb. XV 213; citur, piem., Valmierā, *minu*), *minēju, minêt* = lei. *miniù*[477]) (tag. 3. p. *mini* Daukšas Post. 5, 36 u. c., daudzsk. 1. p. *minime* Bistroņam 51; skat. arī Uļjanova Знач. I 13), *minėjau, minėti;* sal. vēl sensl. *mьněti* „domāt" (viensk. 3. p. *mьnitъ*).

Te sākumā piederēja laikam arī *pirêties* U „ķildoties", sal. refleksīvo 3. personu *pìrîś* Zvirgzdinē un sensl. *pьrěti sę* „disputēt" (viensk. 3. p. *pьritъ sę*).

b) *mīļu* Bīlensteinam l. c. I 413 un 438, Becenbergeram l. c. 83, Kaunatā u. c.; tai vietā *mīlu* Dobelē u. c. jeb *mīlēju* Valmiermuižā, Blīdienē u. c. > *mīleju* Baldonē (daudzsk. 1. p. *mīlim* Becenbergeram l. c. 125, daudzsk. 2. p. *mīlit* Jaunpilī un BW 20, 3, divdabis *mīlims* Tdz. 43418), *mīlēju, mīlêt* (ar nozīmi „patikt", piem., BW 395, 1 un 3026, kur variantos tag. 3. personai *mīl* blakus ir arī *mīļ*) = lei. *mýliu, mylėjau, mylėti.*

Te jāpieskaita vēl **brīņuos* (3. p. *brīnis* BW 5779, 2 var. no Skrundas, un latg. briejniś Zb. XVIII 451), *brīnējuos, brīnêties,* un *līdzu* (Bīlensteinam l. c. I 438 ar *lî-*[2]; daudzsk.

[477]) Kuršaitim tai vietā *menù,* kas īsteni pieder pie infinitīva *miñti* (= la. *mīt* saliktenī *ûzmīt*[2] „uzminēt" Bīlensteina LSpr. I 442 un II 392).

2. p. *līdzit* Becenbergeram Spr. d. pr. L. 126, refleksīvā 3. p. augšz. *leidzīs* FBR XII 85), *līdzēju, līdzêt.*

631. §. Ar *u, ū* saknē:

a) *guļu,* kā vietā arī *gulu,* skat. 629. § (daudzsk. 1. p. *gulim* Becenbergeram l. c. 125, Nīcā, Turlavā, Nīgrandā, Rucavā, Gramzdā, Lielezerē, Skrundā, Vecaucē, Vārmā, Kabilē, Blīdienē, Varakļānos, Krāslavā u. c., daudzsk. 2. p. *gulit* Kalētos, Kursīšos, Zvārdē, Lutriņos, Remtē, Viesatos, Jaunpilī u. c.), *gulēju, gulêt* = lei. *guliù, gulẽjau, gulẽti.*

Līdzīgi loka arī *tuŗu*[478]) Bīlensteinam l. c. I 439 > *tuĭru* Sēlpilī (daudzsk. 1. p. *turim* Gramzdā un Preiļos, daudzsk. 2. p. *turit* BW 6445 var., refleksīvā 3. p. *turîs* RKr. XVII 144, skat. 707. § b) = lei. *turiù* „man ir", sal. arī pr. *turīt* „haben" (3. p. turri u. c.); **duņu* (tag. 3. p. *duņ* BW 30765, 1, refl. 3. p. austr. *dunîs* FBR XII 85; inf. *dunêt*); un *kuŗuôs* U (inf. *kurêties;* sal. refleksīvo 3. p. austr. *kurîs* FBR XI 136, XII 85, Pas. VIII 395 un pasīvo tag. divdabi *kurimies* LP VI 744 no Blīdienes).

**tupju* (daudzsk. 1. p. *tupim* Becenbergeram l. c. 125 un Rucavā, citur *tupam*), *tupēju, tupêt* = lei. *tupiù, tupẽjau, tupẽti.*

Te jāpieskaita arī *nuostruvêt* (tag. *n-vu*) „beschmutzt sein" RKr. XVII 70 no Tirzas (kur *-vu* var būt radies no *-vju*; sal. lei. *sraviù, sravẽti* „sickern"); *dusêt* „elst" U (par nozīmi skat. Uļjanova Знач. I 28; viensk. 1. personai līdz šim ir pazīstama tikai forma *dusu,* bet sal. refleksīvo 3. personu *-dusis* no Sātiņiem un lei. *dusiù, dusẽti* „kāšļāt" un *dūsiù, dūsẽti* „smagi uzelpot"); *ducêt* (viensk. 1. p. *ducu* Bīlensteinam l. c. I 442; pag. 3. p. *ducējâs* BW 23401, 3 var.); *ņuržu* Kosovska gramatikā 25 un Bīlensteina LSpr. II 404 (citur *ņuŗdu*), *ņurdēju, ņuŗdêt;*

[478]) Izloksnēs (piem., Blīdienē FBR XVI 102) verbu *turêt* tagadnē loka arī kâ *ā*-celmu.

gruzdêt (sal. divdabja formu *gruzdim* BW 22960 no Lielezeres).

Jauninājums ir laikam latg. tag. 3. p. *kuśť* Sk. Do. 81 un 82 un BW 30973, 12 un refl. 3. p. austr. *kustīs* FBR XII 85 blakus *kustu, kustêt* 619. §.

b) *sūdzu* (refleksīvā 3. p. *sūdzis* Druvā III 552 > austr. *soudzīs* FBR VII 146, XII 85); arī kâ *o*-celms: *sūgu* RKr. XIII 91, Mag. III 1, 28 un Bīlensteina LSpr. II 404), *sūdzēju, sūdzêt.*

Te jāpieskaita laikam arī *rūpêt* (sal. lei. *rūpi* Jušk. LD 891. nr-ā, *rūpẽti*), un varbūt arī (neraugoties uz lei. *kūpa, kūpẽti* „plūst pāri" Būgam РФВ LXVII 242) *kûpêt* (lietājama ir taču gandrīz tikai 3. p., un tag. 3. p. *kûp* var būt zaudējusi *-i* vai *-a*), sal. sensl. *kypěti* „mutuļot, vārīties" (tag. 3. p. *kypitъ*).

632. §. Ar *e, ē* saknē:

a) *ręd̦zu* (3. p. *redz* Smelt. 9, Alūksnē[479]) RKr. XVII 119; Valmierā u. c. *rędz* = lei. dial. *rẽgia* Niemi 205. lp.; daudzsk. 1. p. *redzim* Becenbergeram l. c. 125, Rucavā, Gramzdā, Bēnē, Jaunpilī, Varakļānos, Andrupinē, Dagdā u. c.; daudzsk. 2. p. *redzit* Embūtē, Lutriņos, Blīdienē, Preiļos u. c.), *redzēju, redzêt* = lei. *regiù, regẽjau, regẽti.*

Te, kâ liekas, pieder arī *pręcu* (sal. tag. aktīvo divdabi *apprecīties* LP VI 170 no Jaunauces; citur pa lielākai daļai *precēju*), *precēju, precêt* un *krę̨cu* (vai *ręcu*) „gerinne" Bīlensteinam l. c. I 438 (blakus lei. *krekù, krekẽti*).

**drebju,* no kam varbūt *drebu* Valmierā u. c. (turpretim *drebu* Neretā un Augulienā, kur *-bj-* citādi paglābies, laikam 3. personas *dreb* < **drebi* ietekmē; blakus ir *drębu* 606. § = lei. *drebù*), *drebēju, drebêt.*

[479]) Te un Augulienā pēc tāda parauga arī viensk. 1. p. *redzu* parastā *ręd̦zu* vietā.

ceŗu (Nīcā, Skrundā un Bīlensteinam l. c. 439) > *ceru* (Dobelē, Neretā, Augulienā, Mazsalacā u. c.; daudzsk. 1. p. *cerim* Smiltenē; blakus ir *cęru* 603. § un *cerēju* Blīdienē, Valmiermuižā > *cereju* Baldonē, kam blakus 3. p. *cerē* Manceļa Post. I 5), *cerēju, cerêt.*

Līdzīgi loka arī *deŗu* Skrundā un Bīlensteinam l. c. I 438 (daudzsk. 1. p. *-derim* RKr. XVI 243; 3. p. *-der* Bārtā u. c. = lei. *dēri* Jauņa Перев. грамм. 180) > *deru* Valmierā u. c. (blakus *dęru* 603. § = lei. *derù*); **peŗu* (3. p. *per* Mazsalacā, Mazbrenguļos, Augulienā u. c. jeb *peŗ* Kandavā; blakus *pęru* 603. § jeb *perēju* Baižkalnā, Kalsnavā u. c., kam blakus 3. p. *perē* Manceļa Post. II 197) = lei. *periù* (3. p. *peri* Liet. pas. III 64); **peļu* (3. p. *pel* Alūksnē, Augulienā u. c.; citur *pęl* 603. §) = lei. *peliù*; *steņu* Blīdienē (jeb *stenu* Dobelē, Neretā u. c. ar *e* pēc 3. personas *sten* parauga; citur *stęnu* 603. § = lei. *stenù*).

pelžu BW 33613 var. (daudzsk. 1. p. *peldim* Pērkonē, 3. p. *peld* Bauskā, Turlavā, Mazbrenguļos, Litenē u. c., jeb — pēc viensk. 1. personas parauga — *pelž* BW 8834, 2 var., 13595, 2 un 30090) jeb (pēc 3. personas parauga) *peldu* Valmierā, Mazsalacā, Baižkalnā, Augulienā, Neretā, Dobelē, Blīdienē, Tadaiķos u. c. (blakus *pęldu* 603. §), *peldēju, peldêt.*

Līdzīgi loka arī *ziêžu* „blūhe" Bīlensteinam l. c. I 439, Zb. XVI 131 (un pēc šāda parauga arī 3. p. *zież* BW 230, 5, 813. lpp.; 6467 var., 25885, 6 un 33618, 1, RKr. XIII 91 un Skultē) blakus *ziêdu* (Valmierā u. c.) = lei. **žiedžiu* (sal. 3. personu *žiedi* Mažvīdam 220 Ģeruļa izdevumā) jeb *žiedu* (blakus *žýdžiu*); te jāpieskaita varbūt arī *viēdêt* „redzēt" Secē un U = sensl. *viděti* (tag. 3. p. *viditъ*).

b) *sêžu* utt. Bīlensteinam l. c. I 438, Dunalkā, Baldonē, Mazsalacā, Baltinavā, Kaunatā, Dagdā, Bērzpilī, BW 26961 var. u. c. (3. p. *sêd* Alsungā, Vendzavā, Užavā, Zlēkās, Stendē, Lībagos, Kandavā, Ēdolē, Sarkanmuižā, Kuldīgā, Dundangā, Jūrkalnē, Rendā, Vārmā, Iļģos, Lielezerē, Blīdienē, Elējā, Smil-

tenē, Alūksnē, Viļakā, Baltinavā, Līksnā u. c., kā vietā *sêž* utt. Valmierā, Pālē, Vainižos, Cēsīs, Rūjienā, Mazbrenguļos, Paltmalē, Inčukalnā, Iecavā, Elējā, Okslē, Līvbērzē, Īvandē, Talsos, Dzirciemā, Manceļa Post. I 4 u. c. = lei. dial. *sĕdžia* Niemi 399., 526., 556. nr-ā u. c.; daudzsk. 1. p. *sêdim* utt. Becenbergeram l. c. 125, Rucavā, Gramzdā, Jaunpilī, Varakļānos u. c.; tai vietā *sêžam* utt. Valmierā, Trapenē, Barkavā, Vārkavā, u. c.; daudzsk. 2. p. *sêdit* utt. Gaiķos, Sesīlē, Rēzeknē u. c., kā vietā *sêžat* Valmierā, Ķeipenē u. c.); tai vietā arī *sêdu* utt. (Jaunpilī, Lestenē, Alūksnē, Viļakā, Cirgaļos, Alsviķī, Augulienā u. c.) un *sędu* > augšz. *sâdu* (Adulienā, Sēlpilī, Pūrē, Nītaurē, Zaubē, Mālpilī u. c.), *sêdēju, sêdêt* = lei. *sĕdžiu, sėdėjau, sėdėti;* sal. arī sensl. *sĕděti* (tag. viensk. 3. p. *sĕditъ*).

vēļu Valmierā, Becenbergeram l. c. 83, RKr. XVII 144 u. c. (pēc šā parauga arī 3. p. *vēļ* Becenbergeram l. c. 85, Manceļa Post. I 100 un 303; daudzsk. 1. p. *vēlim* Remtē un Rucavā), — kam blakus *vęlu* RKr. XV 100, Iecavā, Sesavā, Baldonē, Kandavā u. c., *vēlu* Dobelē, Mazsalacā, Baižkalnā u. c. vai *vēlēju* Blīdienē, Bauskā un Bīlensteinam l. c. I 408, — *vēlēju, vēlêt.*

633. §. Ar (baltu) *a, ā* saknē:

a) *vaŗu* Rucavā, Kumbros un Bīlensteinam l. c. I 439, no kam varbūt *varu* Kaunatā, Baltinavā, Bērzpilī, Viļakā, Augulienā u. c. (bet tâ arī Zvārdē, kur *ŗ* citādi patur; daudzsk. 1. p. *varim* Becenbergeram l. c. 125, LP VII 1, 186, 1753. g. Evang., 43. lp., Rucavā, Gramzdā, Iļģos, Līgutos, Lielezerē, Skrundā, Lutriņos, Remtē, Vecaucē, Smiltenē, Kaunatā, Krāslavā u. c.; tai vietā *varam* jau Und. Ps. 11, 6 u. c.; daudzsk. 2. p. *varit* Jaunpilī, Preiļos u. c.), *varēju, varêt.*

Līdzīgi loka arī **skaņu* (3. p. *skan* — ne **skon* — Lubānā, *skän* Sēlpilī, latg. *skaņ* Dagdā, Mag. XIV 2, 185, BW 23972, 4, 29147, 3, 29176, 1, 29733, 3 var.[480]) un **saņu* „summe“ (latg.

[480]) Sal. arī ģerundiju *skaņūt* Sk. Do. 159.

3. p. *saņ* BW 30679, 4); *kacu* „erreiche“ (Bīlensteinam l. c. I 442) = lei. *kakiù*; **svadzu* (blakus *svadzêt* „tönen“ Bīlensteinam l. c. I 440) = lei. *svagiù*, un 3. p. *zvadz* „klappert“ blakus lei. *žvãga*.

b) *vaižu* Zb. XVI 164, Kosovska gramatikā 25, Bērzpilī u. c. (citur *vaīdu*; latg. 3. p. *vaid'* jeb arī *vaiž* Preiļos; parasti *vaīd*; austrumizloksnēs refl. *vaidîs* FBR XII 85), *vaīdēju*, *vaīdēt*.

3. p. *kait* Smiltenē, Rūjienā, Augulienā, BW 3690—3697 u. c. jeb *kaiš* Jaungulbenē, BW 3693 u. c., *kaitēja*, *kaītêt* (tâ, piem., RKr. XV 78; blakus *kaîtêt*[2] Bīlensteinam l. c. I 438).

c) *šķaužu* (blakus *šķaūdu*) Bīlensteinam l. c. I 440, *šķaūdēju*, *šķaūdêt*.

Te laikam pieder arī *snaudêt* U „schlummern“, sal. tag. aktīvā divdabja viensk. akuzātīvu *snoudīšu* Lizumā; *kàunêtiês*, sal. austr. refl. 3. personu *kauńîś* FBR X 34.

d) *stāvju* (Bīlensteinam l. c. I 439; citur *stāvu*) > *stāju* 84. § a (daudzsk. 1. p. *stāvim* utt. Gramzdā, Rucavā, Iļģos, Saldū, Sesīlē, Bikstos, Varakļānos, Mag. XX 3, 90 u. c.; tai vietā *stāvam* jau Und. Ps. 36, 4 u. c.; daudzsk. 2. p. *stāvit* LP VI 903, Gaiķos, Jaunpilī, Rēzeknē u. c.), *stāvēju*, *stāvêt* = lei. *stóviu*, *stovėjau*, *stovėti*.

lâžu Bīlensteinam l. c. I 444 un II 405 (blakus *lâdu*) un Kosovska gramatikā 25 (austr. refl. 3. p. *luôdîs* RKr. XVII 144, FBR XII 85, Pas. VIII 297, sal. 707. § b, un tag. pasīvais divdabis *nuolâdims* Bīlensteinam l. c. II 189), *lâdēju*, *lâdêt*.

Ka *sâp* var būt līdzīgs lei. *sopi* (sal. 607. § c), to rāda ģerundijs *sāpīt* LP VI 923, kâ arī austr. refl. 3. p. *soapîs* FBR XII 85.

No *kārêties* „gelüsten“ sastop refleksīvo 3. personu *kāris* Smiltenē un Pas. I 140 no Raunas jeb *kāries* Cirgaļos.

634. §. a) Ka dažiem *sto*-celmiem blakus ir darināts jauns infinitīvs ar *-stêt* un jauns pagātnes celms ar *-stējā-*, ir jau

aizrādīts 619. §. Daži šie *sto*-celmi, kam bija pievienots infinitīvs ar *-stêt*, šķiet, pēc tam ir analoģiski pārveidoti par *sti*-celmiem. Tâ, piem., ir blakus formai *kurkstu, kurkstêt* „quarren" 619. § nozīmē līdzīgs *kurkšķu, kurkšķêt;* sākumā varbūt tag. viensk. 1. p. *kurkšķu* < **kurkstjuo* : tag. 3. p. *kurkst*[*i*]: inf. *kurkstēt*, par ko Leskīns IF XIII 173 sk. un autors BB XXIX 189, Изв. XVII 4, 121 un 621. §.

b) Celmi ar *-si* (sal. lei. *mìrksiu, mirksĕti* „blinzeln" u. c. un Uļjanova Знач. I 15[1], Leskīna rakstu IF XIII 176 sk. un Persona Beitr. 345 sk.), šķiet, ir bijuši arī latviešu valodā; sal. *luksêt* U (tagadne nav dota) „gebückt gehen"; *leksêt* „daudz un steidzīgi ēst" Etn. IV 130 (bez tagadnes) un RKr. XV 123 (te un ME minēta arī varbūt ne pirmatnēja tagadne *leksēju);* un *mirkšu*[2] „blinze" (Bīlensteinam l. c. I 442; skat. arī U s. v. *mirkšēt),* šķiet, tieši = lei. *mìrksiu* (pēc viensk. 1. personas *mirkšu* parauga ar *š* arī 3. p. *mirkš*[481]) u. c.).

c) Dažiem verbiem ar *-êt* sakne ir paplašināta ar *-d(h)-* (pamatā laikam ir bijuši tādi seni *d(h)o*-celmi kâ *vęrdu* 610. § b); tâ formās *atbildêt* 630. § a, *šķaũdêt* 633. § c un *lâdêt* 633. § d un vēl — *dìmdêt* (tag. 3. p. *dìmd), mùldêt* (tag. viensk. 1. p. *mùldu*), *dzeldêt* Bīlensteinam l. c. I 444 „болеть" (tag. 3. p. *dzeld), šķiñdêt* (skat. IF XXXIII 100 sk.), tag. 3. p. *šķiñd* u. c., skat. Uļjanova Знач. II 5 un Brugmaņa Grdr. II[2] 3, 379.

Verbus ar *-nêt* skat. 612. § e.

635 §. Tagadnes *i*-celmi blakus infinitīviem ar *-āt* sastopami šādos verbos (sal. par to arī N. van Veika rakstu IF XLVII 151):

raûžu Bīlensteinam l. c. I 414, Susējā, Līksnā, Kaunatā,

[481]) Blaku formā *mirkšķu* ir *-šķ-* laikam radies no *-stj-*, un **mirkst-* ir laikam kontāminējies no *mirks-* un *mirkt-* (lei. formās *mìrkt, mìrkteriu, mìrkčioju*), tâpat kâ lei. *mirkščioju.*

Baltinavā, Bērzpilī, BW 22 var., 5365, 4, 24472, Sk. Do. 54 u. c. (latg. 3. p. *raud'* BW 27744, 3 > *raût'* Krāslavā, refleks. *-raudîs* RKr. XVII 144, daudzsk. 1. p. *raud'im* Krāslavā, daudzsk. 2. p. *raudit* BW 24717, 2 no Skrundas un Sk. Do. 62), kam blakus arī *raûdu* (*o*-celms) Valmierā u. c. un *raûdāju* (3. p. *raudā* Ošeniekos), pag. *raûdāju*, inf. *raûdât* : lei. *ráumi*, *ráudu* vai *raudóju*, pag. *raudójau*, inf. *raudóti*; sal. arī skr. tag. 3. p. *rōditi* „raud".

dziêžu utt. Embūtē, Susējā, Kaunatā, Varakļānos, Dagdā, Baltinavā, Bērzpilī (te blakus 3. p. ar *-d)*, BW 22 var., 14888[1], 30562, 2, Mag. XIV 2, 204 u. c. (pēc viensk. 1. p. parauga arī 3. p. ar *ž dzież* Nidā, Skrundā, Mag. VIII 1219. nr-ā u. c. parastā *dzied* vietā; daudzsk. 1. p. *dziêdim* utt. Blīdienē, Rucavā, Sātiņos, Krāslavā, Zb. XVI 181, Sk. Do. 51, BW 20833, 3 u. c., kā vietā *dz-žam* Neretā, Biržos, Lašos u. c., daudzsk. 2. p. *dziedit* RKr. XVI 138), kam blakus arī *dziêdu* (*o*-celms) Valmierā u. c. un *dziedāju* (3. p. *dziedā* Ošeniekos un Vārmā), pag. *dziêdāju*, inf. *dziêdât* : lei. *gíemi* vai *gíedu*, pag. *giedójau*, inf. *giedóti* (sal. arī LtT IV 5. pasakā minēto žem. tag. divdabi gieydis).

Lei. *ráumi* un *gíemi* dēļ ir jādomā, ka la. *raudi-* un *dziedi-* abstrahēti no kādas senas tag. daudzsk. 3. p. formas **raud-int*, **geid-int* (ar *-int* < *-ŋt*) *i*-celmu ietekmē. Sal. sensl. tag. 3. pers. *sъpitъ* (: skr. *svapiti)* : inf. *sъpati* „gulēt".

raûdât, *dziêdât* vietā dažās augšz. un lībiskajās izloksnēs (skat. FBR XIII 113) kâ infinitīvus sastop formas, kam pamatā **raudēt*, **dziedēt* un kas radušās pēc tādu infinitīvu parauga, kâ *ticêt* u. c. blakus tag. daudzsk. 1. p. *ticim* u. c.

636. §. Gluži izolēta ir tagadne verbam *zinât* (pag. *zināju)* = lei. *žinóti*, pr. -sinnat : viensk. 1. p. *zinu*[482]) = lei. *žinaũ*, viensk. 2. p. *zini* (laikam) = lei. *žinaĩ*, 3. p. *zina* utt. Blīdienē, Aknīstē,

[482]) No Raunas izloksnes ir minēta arī forma *ziņu*.

Skaistā u. c. = lei. *žìno*, pr. -sinna (te blakus pēc daudzskaitļa parauga arī jaunināj̦ums *zin* Ērgļos, Olainē, Sesavā u. c.; sal. refleksīvo *-zinîs* RKr. XVII 144), daudzsk. 1. p. *zinim* utt. (sal. pr. -sinnimai) Becenbergera Spr. d. pr. L. 125, Zb. XVIII 466, Mag. XIII 1, 12, Blīdienē, Jaunpilī, Zvārdē, Nīcā, Aizvīķos, Aknīstē, Skaistā, Dagdā, Preiļos, Varakļānos, Krāslavā u. c. (tā vietā arī *zinām* utt. = lei. *žìnome* Burtniekos, Valmiermuižā, Smiltenē, Vecpiebalgā, Vestienā, Kalsnavā, Rēzeknē, Evang. 1753, 43. lp. u. c.), daudzsk. 2. p. *zinit* Priekulē, Blīdienē, Gaviezē, Dunalkā, Sātiņos, Ciecerē, Jaunpilī u. c. (tā vietā arī *zināt* = lei. *žìnote* Drustos, Vestienā, Glükam RKr. XIV 27 u. c.); uz *i*-celmu norāda arī attiecīgie divdabji 722.—725. §. Par šo baltu valodu formu attieksmēm ar skr. *jānâti* „zina“ : daudzsk. 1. p. *jānīmâḥ* skat. Apr. Gr. 234. §, Becenbergera rakstu BB XXIII 305 un Γέρας 199, Trautmaņa Apr. Spr. 280, Bartolomē Grundr. d. iran. Phil. I 1, 79, Reichelta Awest. Elementarbuch, 102. lpp., Kellera rakstu KZ XXXIX 166 skk., Frenkeļa Griech. Nom. ag. I 90 sk., Uļjanova Основы 92, Joh. Šmita rakstu Festgruss an R. v. Roth 181, Brugmaņa Grdr. II² 3, 312, Meijè Mél. ling. off. à Vendryes 275 skk., van Veika rakstu IF XLVII 150.

Izloksnēs (bez FBR XIII 113 skat. vēl XIV 65 un 94, XV 70 un XVI 125) infinitīva *zinât* vietā sastop jaunināj̦umu **zinēt;* tas radies tâpat kâ **raudēt*, **dziedêt* 635. §.

Uz celmu *skrieni-* (*skriena-* vietā 612. § a) norāda austrumnieku ģerundijs *skŕĩńeiť* Zb. XVIII 320; sal. arī daudzsk. 1. p. *kauńiḿẽs* 612. § e un (?) pr. postānimai un pogauni(mai). Bet, vai Becenbergeram Γέρας 199 ir pamats te minēt arī viensk. 1. p. izlokšņu formas *auņu, sieņu, brieņu* u. c. 612. §, ir ļoti jāšaubās; *auņu, sieņu* u. c. būtu gan drīzāk skaidrojami tâpat kâ *miņu, piņu* u. c. 609. § b vai gr. *κλίν̯ω u. c. Brugmaņa Grdr. II² 3, 382. — Par austr. tag. 3. p. formām kâ *ṁeiźńi* u. c. skat. 36. § b.

Ar gluži izolēto divdabi *darimais* (*darāmais* vietā) U „adīklis“ sal. varbūt veclei. *pagimdimas* u. c. Lit. Mitt. V 234, pr. poklausīmanas un tādus slavu divdabjus kâ *nosimъ*.

α) *ēi̯o*-celmi

637. §. Pirmkārt, te pieder denōminātīvi verbi no *ē*-celmiem: *aũklēju, aũklēju, aũklêt* (no *aũkle*) = lei. *áuklėju, áuklėjau, áuklėti* (no *áuklė*); *baîlējuôs* (no *baîles*); *kuoklēju* (no *kuokle*); (3. p.) *laĩmējas* (no *laĩme*); *makšķerēju* (no *makšķere*); *mentēju* (no *mente*); *piepēju* (no *piêpes*); *plēvējuôs* (no *plêve*); *precēju*[483]) (no *prece*); *raîzējuos* (no *raîzes*); *rūpējuôs* (no *rūpes*); *stabulēju* (no *stabule*); *zìmēju* (no *zìme*) u. c. Bīlensteina LSpr. I 406 skk.; sal. lei. *seilėju*, „geifre“ (no *séilės* „Geifer“) u. c.

No substantīviem ar *-is*: *burbulēju* (no *burbulis*); *dum̃pējuôs* (no *dum̃pis*); *dusulēju* „klepoju“ (no *dusulis* „klepus“); *zibenēju* jeb *zibinēju* (Uļjanova Знач. II 5; no *zibenis* jeb *zibene* MWM 1903. g., 652. lp. resp. *zibins*); 3. p. *putenē* Uļjanovam l. c. (no *putenis*) u. c.; sal. lei. *žygėju* „tue einen (kleinen) Gang“ (no *žygis* „Gang“); atvasinājumos no darītāju vārdiem un taml. pamatā var būt ir vīr. dz. substantīvs ar *-is*, ir sieviešu dz. — ar *-e*, piem., *lišķēju* (no *lišķis* vai *lišķe*); *delverēju* (no *delveris* vai *delvere*).

No substantīvu *o*- vai *u*-celmiem: *badējuôs* (no *bads*); lei. *badėju* Jušk. (blakus *badù*) tp.; *kāsēju* (lei. *kósiu*), no *kāsus* jeb *kāsa*; *praulēju* (no *prauls*) u. c.; sal. sensl. *umějǫ* „protu“ (no *umъ* „prāts“) u. c.

No adjektīvu *o*-celmiem: *dzeltēju* U (no *dzęlts* „dzeltāns“ BW 21188 var. u. c.); *klusēju* (no *kluss*); *vecējuôs* (no *vęcs*): slavu *vetъšajo* tp. (no *vetъxъ*); *labējuôs* (no *labs*) u. c.; sal. lei. *šykštėju* Kuršaiša Gr. 1285. § (blakus *šýkščiu* leitiski-vāciskajā vārdnīcā) „skopojos“ (no *šýkštas* „skops“; sal. la. *sīkstêt* RKr. XVII 76) u. c.

Dažkārt pamatā esošā nōmena vairs nav; tâ, piem., ver-

[483]) Bīlensteinam LSpr. I 407 arī *prečuos* pēc *i*-celmu parauga.

biem *meklēju, dēdēju* „kļūstu vecs“ (sal. sensl. *dědъ* „vectēvs“), *ecēju* (= lei. *ekėju*), sal. lat. *occa* „ecēšas“.

Līdzīgi loka arī daudzus no vācu valodas aizgūtus verbus, piem., *īrēju* (no lv. *hüüren*) u. c. Bīlensteinam l. c. I 479.

Dažu denōminātīvu verbu transitīvā nozīme ir vai nu abstrahēta no refleksīvās formas (piem., *sekmēju* — no *sekme* — blakus *sekmējuôs; pùlcēju* — no *pùlks* — blakus *pùlcējuôs; pūlēju* „plage“ — no *pūles* — blakus *pūlējuôs*, laikam no vlv. *pulen* „eine mühsame Arbeit verrichten“), vai radusies kauzātīvo verbu (639. §) ietekmē (piem., *strupēju* blakus *strups* varbūt pēc tādiem paraugiem kâ *slapēju* blakus *slapjš*, sal. lei. *šlàpti* „kļūt slapjš“, pie kam *slapēju* varēja uztvert kâ atvasinājumu no *slapjš*); *rustēju* „färbe braunrot“ no *ruste* pēc aizgūtā *peřvêt* parauga (blakus *peřve*).

Tâ kâ arī tādu tipu verbi kâ *tęku tecêt* 606. § un *guļu gulêt* 631. § a ir intransitīvi un to formas, kas nav no tagadnes celma, pilnīgi atbilst attiecīgajām *ēi̯o*-celmu formām, tad dažreiz sastop svārstīšanos starp *-ēi̯o-* un *-o-* resp. *-i-*. Tâ, piem., *perēju* ir *peŗu* jeb *pęru* vietā; *cerēju* ir *ceŗu* jeb *cęru* vietā 632. § a[484]); jeb *prečuôs* parastā *precējuôs* vietā; *sīkstu* RKr. XVII 76 **sīkstēju* vietā = lei. *šykštėju* (kā vietā arī *šýkščiu*).

Otrkārt, svārstīšanās dažreiz sastopama starp *ēi̯o-* un *ōi̯o*-celmiem. Tâ, piem., blakus jau minētajiem *baîlējuôs, burbulēju, dum̃pējuôs, badējuôs, vecējuôs, labējuôs* sastopamas formas ar tādu pat nozīmi: *baîļuōjuôs, burbuļuōju, *dum̃pjuojuôs* > *dum̃puōjuôs, baduōjuôs, vęcuōjuôs, labuōjuôs* (līdzīgi arī lei. *šykštúoju* sastopams blakus *šykštėju*). No *o*-celmiem ir tagad verbi ar *-uot* daudz biežāk lietājami nekâ verbi ar *-êt* (tâ autors, piem., formu *labējuos* pazīst tikai no gramatikām un vārdnīcām).

[484]) Sal. pr. 3. personu *budē* un lei. dial. *budėju* (Becenbergeram KZ XLI 89) blakus sensl. tag. 3. personai *bъditъ*.

Visvairāk lietājami ir tagad denōminātīvi verbi ar *-êt* no substantīviem ar *-e* (un *-is)*. Bet būtu pārdroši tādēļ domāt, ka šie *ēi̯o*-celmi sākumā savu izskaņu dabūjuši no nōmināliem *(i̯)ē*-celmiem, jo slavu valodās tāda veida celmiem drošu piemēru nav un denōminātīvi verbi ar *-ějo* tur radušies gandrīz vienīgi no *o*-celmiem. Arī grieķu dialektos ir verbi ar —ήω (sal. par to Brugmaņa Grdr. II² 3, 228); un lat. *-eō* (formā *claudeō: claudus* u. c.) var būt radies no *-ei̯ō* vai *-ēi̯ō*.

Vecāks ir tais denōminātīvajos verbos, kas pieder pie *o*-celmiem, laikam īsais patskanis *i̯* priekšā, kas sastopams, piem., gr. formā φιλέω (: φίλος) vai skr. *vasnayáti* „feilscht" (: *vasná-ḥ* „Kaufpreis"). Tâpat kâ grieķu valodā -αιω, — pēc -ει̯ω, -ι̯ι̯ω, -υι̯ω (un -οι̯ω?) parauga — šķiet, ir saīsināts par -αι̯ω (par ko Brugmanis l. c. 228; citādi domā Nacari [Nazari] Indog. Jahrb. V 115), tâ citās valodās otrādā kārtā *-ei̯ō* pēc *-āi̯ō-*, *-īi̯ō-*, *ōi̯ō* (skat. 644., 646. un 650. §) parauga var būt pārveidots par *-ēi̯ō-*, sal. arī svārstīšanos starp *-iya*, *-uya-* un *-īya-*, *-ūya-* sanskritā[485]) (par ko Brugmanis l. c. 221 skk.) un starp -οω un -ωω grieķu valodā[486]). Par to Po(r)žezinskis К истор. 145 skk., Uļjanovs Основы 170 sk., Becenbergers KZ XLI 89 skk. un Brugmanis l. c. 204 skk., 217 un 239 sk. — Kad slavu un baltu valodās infinitīvā bija ieradies *-ē-* (sal. lat. *claudēre)*, tad pēc tā sakara parauga, kāds pastāvēja starp infinitīva *-ā-* un tagadnes *-āi̯o-* (piem., la. *runât* : tag. daudzsk. 1. p. *runājam)* viegli varēja rasties[487]) tagadnē *-ēi̯o-* arī blakus infinitīvam ar *-ē-*.

---

[485]) Pēc tāda parauga varbūt arī skr. *-āya-* (*-aya-* vietā) denōminātīvos verbos no *o*-celmiem; skat. Vakernāgeļa Altind. Grammatik I 46; citādi domā Jensens KZ XXXIX 588 sk., kâ arī Meijè MSL XXI 200.

[486]) Skat. Brugmaņa-Tumba Griech. Gramm.⁴ 328.

[487]) Analogi grieķu valodā ir dial. -ηω (-εω vietā), skat. Brugmaņa-Tumba Griech. Gramm.⁴ 354 sk.

638. §. Denōminātīvi ir sākumā bijuši arī Bīlensteina „deminutīvi“ LSpr. I 411 sk., ar *-lêt* (piemēri arī FBR XII 85) un *-rêt*. Deminutīva rakstura nav no tiem *dìedelēju* (blakus *diedelis* „ubags“), *ēdelēju* „bin gefräßig“ (blakus *ēdelis*, sal. darītāju vārdus ar *-elis* 172. § a), *klenderēju* „schwärme umher“ (: *klenderis* „Herumtreiber“; sal. arī *uõ(k)šķerēju* : *uõ(k)šķeris* 167. §), *smuŗgulēju* (: *smuŗgulis*, skat. 174. § un Leskīna Nom. 490). Bet vairāk vai mazāk deminutīvu nozīmi gan rāda *urbulēju* (: *urbulis* 174. § a), *kaukurēju* BW 30029, 5 „heule (nicht stark) zu wiederholten Malen“ (sal. lei. *vyburys* „glaimotājs“ u. c. Leskīna Nom. 449 un la. *buldurēju* „radebreche“: *bulduris* 168. §), *krecelēju* „hüstle“ (: *krecelis* U „der fortwährend hüstelt“); *gâzelēju; kāpelēju* (sal. *kāpele* 172. § b), *snaudelēju, spīdelēju* (sal. *spīdeles* 172. § a); *straipelēju* „taumle“, *šķērdelēju* (Bīlensteina LSpr. I 412) „verschnickre“, *laîdelējuos* (Valmierā u. c.); *staigalēju* un *bẽgalēju* Kosovska gramatikā 31, *braukalēju* LP VI 504 (sal. *snaudaļa*, lei. *snaudãlė* u. c. 173. § a). Tādos gadījumos kâ *gâzelēju* u. c., kur blakus tagad nōmena nav, dažreiz šis nōmens var būt vēlāk zudis; bet, piem., *gâzelēju* var būt atvasināts arī tieši no verba *gâzt*, kad, piem., *spīdelēju*, neattiecināja[488]) vairs uz *spīdele*, bet uz verbu *spīdêt*. Tâ varbūt tieši deverbātīvas jau ir formas ar *-delēju*, piem., *jâdelēju* (blakus iterātīvajam *jâdît* no *jât*), *skraidelēju* (: *skràidît* no *skrìet*), un pēc šādiem paraugiem vēl (3. p.) *saldelē* „friert ein wenig dann und wann“ (Bīlensteinam l. c. I 412) un *puldelēju* „kūleņoju“ RKr. XVI 39. Līdzīgi radušies varbūt arī *grûstelēju* (: *grûstît* no *grûst*), *raustelēju* (: *raûstît* no *raût*; sal. lei. *láisterėti* „ein wenig gießen“ blakus *láistyti*). Pēc tāda parauga varbūt arī *drãztelēju*[489]) (no *drãzt;* lei.

[488]) Sal. arī lei. *kaĩtelėtis* „sakarst“ blakus *kaĩsti*.

[489]) No tā savukārt par jaunu liekas darināts substantīvs *drãzteles* U „Schnitzel“.

dróžteliu[490], *dróžtelėti* Jušk.), kā vietā *druoztelēju*[491]) BW 33627 var. Jeb arī formā *drāztelēju* ir tas pats *-telēju* (kam par labu runā sevišķi lei. *dróžtelėti*), kas verbā *tintelēju* „mummle ein“ (kā vietā arī *tuntelēju* un *tuntulēju* resp. *tunturēju* U blakus substantīvam *tuntulis* U). Parallēli ar *-telēju* gadās *-terēju* verbā *peñterēju* „flechte (ein wenig)“ Raunā un IF XXXIII 101 un *tenterēju* U un BW 16307 „plappre“, kam blakus vēl nōmens *tenteris* Mag. XVI 2, 52. Šiem verbiem ar *-terêt* un *-telêt*, kâ arī leišu verbiem ar *-terėti* un *-telėti* Leskīna Abl. 449 sk. un IF XIII 177 skk. un Lesk.-Brugm. 313 sk. laikam nu pamatā arī ir darītāju vārdi, proti, ar piedēkli *-ter-* resp. *-tel-* (Brugmaņa Grdr. II² 1, 336 skk.; sal. arī turpat II² 3, 242). Frekventātīvo nozīmi verbiem ar *-rêt* un *-lêt* nosaka to atvasinājums no darītāju vārdiem; deminutīvo nozīmi — deminutīvais raksturs, kāds ir nōmeniem ar *-elis* 172. § c un *-ulis* 174. § c (sal. ar to pa daļai Po(r)žezinska К истор. 52). Turpretim speciālā nozīme, kāda ir leišu „punktīvajiem“ verbiem ar *-terėti* (par ko Leskīns l. c. 178 un Fortunatovs Сборн. LXIV 11. nr-a 73. lp. skk.), radusies no to sakara ar formām, kas atdarina skaņas un beidzas ar *-t*.

Tas, ka la. *-elêt* atgādina igauņu frekventātīvos verbus ar *-elema* (skat. Vīdemaņa Gramm. d. ehstn. Sprache 242 un Siņņei [Szinnyei] Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft 121 sk.), ir tālab tikai nejaušība.

639. §. Bez tam te pieder kauzātīvi verbi, kam saknes zilbē pa daļai vēl ir tiem raksturīgais *o*-vokālisms: *grauzdēju* (: *grust* 620. §), *jaucēju* (sal. Bīlensteina LSpr. II 399) „pieradinu“ : *jûkstu* „pierodu“ 615. § b α, *kàusēju* (: *kust* 620. §), *raûdzēju* (: *rûgt* 615. § c α), *sàutēju* (: *sùtu* 611. § b), *slavēju*

[490]) Tam blakus ir arī tagadnes formas ar *-telėju*, skat. Fortunatova priekšvārdus Juškeviča vārdnīcai XXIII lp.

[491]) Sal. lei. *druožė* „Streifen“ Jauņa Перев. грамм. 52.

(: *slūt* 607. § a; sal. skr. *śravāyati* „läßt hören, verkündigt"), *zàudēju* (: *zùdu* 611. § b), *traucēju* (skat. Bīlensteina LSpr. I 409) „reiße (trans.), mache abfallen" : *trũkstu* 615. § c α, *žavēju* (dial. arī *žâvēju*) : *žûstu* 615. § c γ, *plàucēju* (: *plùku* 611. § b), *taucēju* „mēsloju" (: *tùku* 611. § b); — *kaitēju* (: *kàistu* 616. § b γ), *smacēju* (: *smùoku* 611. § c), *slapēju* (: lei. *šlàpti* „kļūt slapjš"), *audzēju* (sal. lat. *augeō*) : *aûgt*, *balēju* (: lei. *bálti* „erbleichen"), *kàltēju* (: *kàlst*), *karsēju* (: *karst*). Sal. lat. *moneō*, gr. φοβέω u. c. Brugmaņa Grdr. II² 3, 244 skk. Senais *-ei̯o-* te ir pārveidots par *-ēi̯o-* pēc denōminātīvo *ēi̯o*-celmu parauga 637. § (formas, kas nav no tagadnes celma, tagad visiem *ēi̯o*-celmiem darina līdzīgā kārtā); sal. lat. *moneō* : *monēmus*, *monēre* (par ko Brugmanis l. c. 261) un gr. (lesbiešu) ποθήω (par ko Brugmanis l. c. 259).

Kâ dažreiz radu valodās, tâ bieži arī latviešu valodā saknes patskanis ir pielīdzināts radu formu vokālismam: *dīdzēju* (Bīlensteina LSpr. I 409) : *dîgt*, *dzesēju* (: *dzešu* 625. § b), *kliedēju* (Bīlensteinam l. c.) : *klîst* (sal. *kliêžu* 625. § e), *riētēju* (Bīlensteinam l. c.) „ripināt" : *rist* „rollen" (sal. *rìešu* 625. § e), *slâpēju* (: intrans. *slâpstu* 616. § c), *slīpēju* (Bīlensteinam l. c.) „mache schräg" : *slīpt* „schräg werden", *svīdēju* Mag. VIII 2413. nr-ā u. c., *sveidēju* BW 14810, 3 var., 22438 vai (pēc substantīva *sviêdri* parauga) *sviedrēju* U (: *svîst*; sal. skr. *svēdayati* „läßt schwitzen"), *tūcēju* (: *tūkt*), *vītēju* resp. *vietēju* (Bīlensteinam l. c.) jeb *veitēju* BW 23406 var. (: *vīst*), *klusēju* (: *apklust*).

Daži kauzātīvi verbi acīm redzot ir atvasināti no seniem *d(h)o*-celmiem (sal. *vęrdu* 610. § b), pēc kam tâ radies *-d(h)ēi̯o-* ir tālāk izplatījies: *pūdēju* laikam no intrans. (kâ *vęrdu*) **pūd(h)ō* „pūstu" (kā vietā tagad *pūstu* 615. § c γ), sal. gr. πύθω „pūdēju" un 720. §; *biêdēju* (: *bîstuôs* 614. § c γ); *dèldēju* (: *dìlt*); *dzèmdēju* (: *dzìmt*); *dziêdēju* (: *dzît*); *mērdēju* (: *mirt*); *remdēju* (: *rimt*); *salêdeju* (: *salt*); *gremdēju*

(: *grimt* 614. § b ð; liekas, blakus tagadnei **gręmdu*, skat. 614. § b ð).

640. §. Ir arī daži iterātīvi resp. intensīvi verbi, kas pieder pie tā tipa, ko reprezentē skr. *patáyati* „lido“, gr. φορέω, lat. *lūceō* u. c. (Brugmaņa Grdr. II² 3, 244 skk.): *krausēju* (Bīlensteina LSpr. I 410) „stampfe ab“ : lei. *krùšti* „dragāt“, *rausēju* turpat „schüre“ (: *ràust* un lei. *rùsinti* „schüren“), *ravēju* (= lei. *ravēju*) : *raût* un sensl. *rъvǫ* „evello“, *drašķēju* turpat „zerreiße“ (: lei. *dreskiù* „reiße“), *zavēju* „buņu“ : sensl. *zъvati* „saukt“ u. c. (par ko Zubatijs AfslPh. XV 421 sk. un Osthofs BB XXIV 177). — Par *-ē- (-e-* vietā) skat. 639. §.

Par tādu verbu kâ *mèrcēju* var šaubīties, vai tas ir kauzātīvs blakus intransitīvajam *mìrkt* vai iterātīvs blakus *mę̀rcu*; līdzīgi ir vēl daži citi gadījumi.

αχ) Tagadnes celmi ar *-uoju*

641. §. Verbi ar *-uoju* gandrīz visi ir denōminātīvi, apzīmē darbību vai atrašanos kādā stāvoklī, un tiem dažreiz blakus ir sinonimas parallēlas formas ar *-ēju* (skat. 637. §), *-āju* (skat. 646. §) vai (retāk) *-īju* (650. §).

Blakus substantīvu *o*-celmiem: *męluõju, męluõju* (dial. *męlavu*, skat. 685. §), *męluôt* (: *męli*) : lei. *melúoju, melavaũ, melúoti*.

Līdzīgi ir vēl, piem., *baduõjuôs* blakus *badējuôs* (: *bads*) : lei. *badúoju*; *garuõju* (: *gars*) = lei. *garúoju*; *juõkuõju* (: *juõks*) : lei. *juokúoju* tp.; *bìedruõjuôs* (: *bìedrs*) = lei. *bendrúojuos* Jušk.; *darb̂uõjuôs* (: *darb̂s*) = lei. *darbúojuos* Jušk.; *apdūmuojuos* U (: *dūmi*) : lei. *dūmúoju* Jušk. „kvēpinu“; *mę̂sluõju* (: *mę̂sli*) = lei. *mėšlúoju*; *bę̀rnuojuos* (blakus *bērnījuos*) : *bę̀rns; (ap)sudrabuõju* (: *sudrabs*) : lei. *(ap)sidabrúoju; (ap)zęltuoju* (Bīlensteina LSpr. I 394; blakus *zeltīju*) : *zę̀lts*; *sviedruoju* Bīlensteinam l. c. „schwitze, bringe in Schweiß“ (ar transitīvo nozīmi parasti *sviedrēju* 639. §) : *sviêdri; zaruõju*

(: *zars*); *vȃrduoju* blakus lei. *vařdyju* (: *vȃrds*) u. c. Bīlensteinam l. c. 391 skk.

Blakus *(į)ā*-celmiem : *asaruõju* (: *asara*) = lei. *ãšaruoju; balvuoju* (: *balva*) = lei. *balvúoju; blẽnuoju* (: *blẽnas*); *bruņuoju* (: *bruņas*); *dusmuoju(os)* (: *dusmas*); *(ap)gaismuoju* (: *gàisma*); *galvuoju* (blakus *galvāju* Bīlensteinam l. c. 391, sal. lei. *galvójuos* Jušk.) : *galva; (ap)laimuoju* (: *laĩma*); *làipuoju* (: *làipa*); *lapuoju* (: *lapa*) = lei. *lapúoju; mājuoju* (: *māja*); *(ie)mañtuoju* (: *mañta*); *(aiz)cilpuoju* (Raunā *cilpāju*) : *cilpa; mizuoju* (Raunā u. c.: *mizāju*) : *miza; saputruoju* (Raunā u. c.: *-putrāju*) „rühre durcheinander" : *putra; putuoju* (Raunā u. c.: *putāju* : *putas*) = lei. *putúoju;* 3. p. *rasuõ* (: *rasa*) = lei. *rasúoja* „betaut"; *ripuojuos* (Raunā u. c.: *ripājuos*) : *ripa; sarmuo* (: *sarma*) = lei. *šarmúoja; ziņuoju* (: *ziņa*); *vaguoju* (Raunā u. c.: *vagāju* : *vaga*) = lei. *vagúoju* (Šleichera Lituanica 70; Dusetās u. c. *vagóju*); *vaĩnuoju* (: *vaĩna*; blakus lei. *vainóju*); *gauduoju* (: *gaudas*); *guļavuoju* (: *guļava*), skat. par to FBR VII 153; citus piemērus izskaņai *-avuoju* skat. FBR IX 148 un XII 85.

Blakus *(į)ē*-celmiem: *baĩļuojuos* (blakus *baĩlējuos* 637. §): *baĩles; bìržuoju* (: *bìrze*); *(ie)sakņuojuos* (: *sakne*); *(ap)zvaigžņuoju* Bīlensteinam l. c. 395 (: *zvàigzne*) u. c. Līdzskaņa mīkstinājums *-uo-* priekšā norāda, liekas, uz *į̄ē*-celmu.

Blakus substantīviem ar *-is* : *aũgļuojuos* (: *auglis*); *pušķuoju* (: *pušķis*); *pūžņuoju* (: *pūznis*); *sapņuoju* (: *sapnis*); *viļņuoju* (: *vilnis*) u. c.

Blakus *i*-celmiem: *kāršuoju* (: *kārts*).

Blakus *u*-celmiem: *klępuoju* (: *klępus*); *apmęduoju* „apziežu ar medu" (: *mędus*) u. c.

Atvasinājumi no adjektīviem ir vai nu intransitīvi (kâ leišu valodā), piem., *zaļuoju* = lei. *žaliúoju; dzîvuoju* (Raunā u. c.: *dzîvāju*, kâ lei. *gývoju*); *vęcuoju(os)* (blakus *vecējuôs* 637. §); *kupluoju* Bīlensteinam l. c. 392; *klibuoju* (Raunā u. c.: *klibāju*),

sal. lei. *šlubúoju* tp.; *spulguoju* (blakus *spulgs*, no kam arī *spulgums* u. c.) u. c.; vai transitīvi, piem., *baltuoju* „balsinu“ (blakus *baltēju*) blakus lei. *baltuoju* „balti mirdzu“ un *báltinu* „balsinu“; *gręznuoju; niknuoju; męlnuoju; atjaunuoju* (blakus *atjaunāju* Bīlensteinam l. c. 392 un *jauninu* = lei. *jáuninu); skaĩdruoju; stulbuoju* „blende“; *(pa)zęmuoju; tàisnuoju; tukšuoju* (te blakus arī *tukšît*, sal. lei. *tùštinti*); *viênuoju* u. c.; sal. gr. λευκόω „balsinu“ u. c.

642. §. Dažreiz pamatā esošā nōmena latviešu valodā vairs nav: *vaduoju* „kaufe los“ = lei. *vadúoju* (sal. lat. *vas*, viensk. ģen. *vadis* „galvinieks“ u. c.); *aluoju* „klīstu apkārt“ (sal. gr. ἄλη „klaiņošana“); *spirgļuojuos* U „werde munter“ (sal. Leskīna Nom. 470 sk.); *gulšņuoju* jeb *gulšņāju* (: *gulšņa* jeb **gulsnis*, skat. 139. § c un 140. § b); *streimuļuoju* jeb *streipuļuoju* (sal. nōmenus ar *-ulis* 174. § un Leskīna Nom. 490) u. c.

Kâ jau no iepriekšējā redzams, bieži ir sastopama svārstīšanās tagadnē starp *-uoju* un *-āju*, un laikam tādēļ vienā otrā gadījumā arī iterātīvos verbus ar *-āju* (skat. 647. §) aizstāj verbi ar *-uoju* : *vāļuoju* Bīlensteina LSpr. I 397 (Valmierā u. c.: *vàļāju*).

Vēl ar *-uoju* beidzas daži verbi, kas atdarina skaņas, kâ, piem., *kukuoju* (= lei. *kukúoju*); un aizguvumi, kâ, piem., *pulguoju* (blakus *pulgāju*), skat. Tomsena Beröringer 274.

643. §. Daži verbi ar *-uoju* aizstāj lei. verbus ar *-auju* (pag. *-avau*, inf. *-auti*). Tie, pirmkārt, ir denōminātīvi verbi, kas izteic piederīgā substantīva apzīmēto priekšmetu (resp. dzīvnieku) lasīšanu vai ķeršanu : *uôguoju* (: *uôga*) : lei. *úogauju*; *riẽkstuoju* : lei. *riešutáuju; sẽņuoju* (: *sẽne*) : lei. *grybáuju* tp.; *vẽžuoju* (: *vẽzis*); Kuršaitis gan min arī lei. *vẽžiuoju*, bet parasti tai vietā sakot *vẽžinẽju; briežuoju* „eju briežu medībās“ Bīlensteina LSpr. I 391 (: *briẽdis*) : lei. *briedaúju* Jušk. u. c. — Otrkārt, — denōminātīvi verbi ar nozīmi „izturēties (rīkoties)

tâpat kâ tas, ko apzīmē atbilstošais nōmens": *ubaguoju* (: *ubags*) : lei. *ùbagauju; rìkuoju* : lei. *rykauju* „regiere, schalte" (pr. 3. p. rickawie „valda"); *kalpuoju* : lei. *tarnáuju* tp.; *vę̂rguoju* : lei. *vérgauju; līksmuoju* (: *lìksms*) : lei. *linksmauju; gudruoju* : lei. *gudráuju* Jušk.; *sliñkuoju; trakuoju* u. c. Atsevišķi stāv *kaŗuoju* (: *kaŗš*) : lei. *kar(i)áuju* (sal. pr. viensk. akuzātīvu kariausnan „Streit"); *ceļuoju* : lei. *keliáuju*, un *skaluoju* : lei. *skaláuju*.

Leišu valodā tagadnei ar *-auju* un tagadnei ar *-uoju* atbilst pagātne ar *-avau*, no kam dažkārt var rasties abēju grupu sajaukums (sal., piem., lei. *ãšaruoju* blakus *ašaráuju*); un latviešu valodā — laikam aiz tā paša iemesla — tagad verbu ar *-auju* vairs nav. Ar šo baltu *-auja-* sal. sl. *-uje-* (piem., sensl. tag. viensk. 3. p. *prorokujetъ* vai *milujetъ*) un vēl gr. ἑρεύω u. c. Brugmaņa Grdr. II² 3, 220; par to arī Frenkelis Mélanges-Boisacq 368 sk.

644. §. Becenbergers Γέρας 193¹ un Brugmanis Grdr. II² 3, 220 sk. domā, ka verbi ar *-uoju* un *-auju* ir radušies no v i e n a s paradeigmas. Un proti, Brugmanis konstruē paradeigmu: tag. *-auju*, pag. *-avau*, inf. *-uoti* (ar *uo* no ide. *ōu̯*).

Bet kādēļ un kâ tas pats *ōu̯* tagadnē *į̯* priekšā ir kļuvis par *au* (un ne *uo*), to Brugmanis neizskaidro. Akcents, kâ liekas, nevar būt radījis šo starpību, jo šais verbos leišu valodā tagadnē vienmēr ir uzsvērta tā pati zilbe, kas infinitīvā. Becenbergers turpretim iedomājas paradeigmu *-uoju* (no *-ōu̯į̯ō*), *-avau* (ar *-av-* no *-ov-*), *-uoti*, pēc kam blakus pagātnes *-avau* esot darināta jauna tagadne (blakus vecajai ar *-uoju*) ar *-auju* (no *-avį̯ō*). Arī Vīdemanis Prät. 198 domā, ka *-uoju* ir radies no ide. *-ōu̯į̯ō*. Bet kâ būtu radusies izskaņa *-ōu̯į̯ō?* Becenbergers l. c. grib lei. *namuoju* „mājoju" atvasināt no *namuõ* „mājup", ja *namuo* ir *u*-celma viensk. lok. Bet kur vēl citur ir verbu *į̯o*-celmi, kam pamatā viensk. lok.? Un, ja Brugmanis l. c. saista šos verbus ar nōmināliem *ōu̯(o)*-celmiem, tad par to ir jāšaubās tādēļ, ka

tādi celmi vispār ir ļoti mazā skaitā un baltu un slavu valodās, kâ liekas, tie nemaz nav droši sastopami. Tāpēc gan laikam būs pareizāk domāt, ka lei. un la. *-uoja-* (kam pa daļai[492]) varētu atbilst sl. *-aje-*) ir radies no *o*-celmiem. Ja nu grieķu verbi ar -ώω (piemēri, piem., Mekleram Beiträge zur Bildung des griech. Verbums 40 skk.) un -όω nebūtu vecs mantojums (par kādu tos uzlūko Uļjanovs Основы 163 un 169 sk. un, kâ liekas, arī Po(r)žezinskis К истор. 144), bet (kâ domā Brugmanis l. c. 227 sk.; skat. arī Brugmaņa-Tumba Griech. Gramm.[4] 354 sk. un 357) grieķu jauninājumi, tad tomēr arī baltu un slavu valodās, kad ide. *o* un *ō* vēl bija paturēti, varēja rasties līdzīgi jauninājumi. Brugmanis l. c. 228 domā, ka grieķu denominātīvie verbi ar -όω u. c. radušies to adjektīvu ietekmē, kas beidzas ar -ωτος; tâ arī baltu un slavu valodās, jemot par paraugu sakaru starp denominātīviem verbiem ar *-āi̯o-* un *-ēi̯o-* un tās pašas saknes adjektīviem ar *-āto-s* un *-ēto-s*, varēja rasties blakus adjektīviem ar *-ōto-s* (skat. 206. §) tās pašas saknes denominātīvi verbi ar *-ōi̯o-*, sal., piem., la. *dūmuots* 206. § a : lei. *dūmúoju*, la. *zaruots* : *zaruoju* u. c.

Šo uzskatu neatspēko lei. pagātne ar *-avau* blakus tagadnei ar *-uoju*. Uļjanovs Основы 177 gan laikam maldās, ja viņš, jemot vērā dažkārtēju svārstīšanos starp *-uoju* un *-auju* (piem., lei. *ãšaruoju* un *ašaráuju*), domā, ka *-avau* paradeigmā, kur ietelp verbi ar *-uoju*, ir aizgūts no paradeigmas, kur ietelp verbi ar *-auju* (līdzīgi domā Vīdemanis Prät. 198). Ja jau tagadnes un infinitīva celmā *-uo-* ir paturēts, kādēļ vienīgi pagātnē lai būtu to izskaudis *-au̯-*? Pagātni ar *-uojau* (blakus tagadnei ar *-uoju*) taču būtu atbalstījušas lei. pagātnes ar *-ojau* un *-ėjau* (blakus tagadnēm ar *-oju* un *-ėju*). Tâ kâ pagātnes formas denominātīviem verbiem laikam ir radušās vēlāk, tad drīzāk laikam Joh. Šmitam būs taisnība, kad viņš KZ XXVI

[492]) Sal., piem., ar lei. *badúoju* tās pašas nozīmes kr. голодáю (: голод „bads").

336 domāja, ka lei. pagātnes divdabji ar *-avęs* (piem., *melãvęs* blakus *melúoju*) radušies pēc tādu formu parauga kâ lei. *šlãvęs*[493]) (blakus *šlúoju, šlúoti* „slaucīt"). Jo, kâ pagātnes formas denominātīvajiem verbiem ar *-āi̯o-* un *-ēi̯o-* paraugam jēmušas pagātnes formas no tāda tipa prīmārajiem verbiem kâ lei. *lóju, lójau, lóti* „riet" un *sẽju, sẽjau, sẽti* „sēt", tâ nu bija gluži dabiski, darinot pagātnes formas no denominātīviem verbiem ar *-uoju*, rīkoties pēc prīmāriem verbiem ar *-uoju, -uoti* (kâ lei. *šlúoju*). Tam pretī nerunā tas, ka denominātīvie verbi ar *-uoju* pagātnē beidzas ar *-avau* (un ne *-aviau*, sal. lei. *šlaviaũ* blakus *šlúoju*). Pirmkārt, ir iespējams, ka kādreiz bija arī tāda tipa formas kâ lei. **šlavaũ* (*šlaviaũ* vietā vai blakus tam). Otrkārt, var iziet no divdabja (lei. *melãvęs* kâ *šlãvęs*); tâ kâ pārējo denominātīvo verbu pagātnes celms beidzās ar *-ā* > lei. *-ō*, tad arī blakus denominātīviem verbiem ar *-uoju* var būt darināts pagātnes celms ar *-ā* > lei. *-ō* (piem., lei. pag. 3. p. *melãvo* : divd. *melãvęs* = pag. 3. p. *keliãvo* : divd. *keliãvęs* blakus *keliáuju*). Bet, ka var iziet taisni no divdabja, to rāda tas apstāklis, ka baltu valodās no dažiem verbiem gandrīz vai pat vienīgi lietājams ir tikai pagātnes aktīvais divdabis; sal., piem., divdabjus *aizkļūdis* U, *izpilcis* U, *izpūris* U, *pabādis* U, *pagūbis* U, *sadumis* U, *sadudzis* U, *sadūcis* U, *nuokrepis* RKr. XVII 41, *nuovirpis* turpat 43, *pieputis* turpat 45, *sapiepis* U, *nuoskrendis* U u. c. Un jāiegaumē, ka U arī dažiem denominātīviem verbiem (piem., *nuoskarâties*) piemērus dod taisni pagātnes aktīvā divdabja formā.

Ievērojot to un latviešu izlokšņu pagātnes ar *-avu* (skat. 685. §), senāka laikam nebūs (kâ domā J. Šmits l. c.) la. pagātne

[493]) J. Šmits pats par — mazāk piemērotu — paraugpiemēru dod lei. *dãvęs* (blakus *dúoti*). — Ka senāk ir bijis la. **slavis* = lei. *šlãvęs*, uz to norāda vēl piederīgais verbālnōmens *slaumi* „saslaukas" BW 24114 var., kas var būt radies no **slauumi* ar piedēkli *-umo-* (skat. 163. § b).

mẹluoju, kas var būt viegli saprotams jaunināj̦ums, bet lei. *melavaũ*.

645. §. Jau 641. un 642. § ir saskatāma stipra svārstīšanās starp denōminātīviem verbiem ar *-uoju* un *-āju*, pie kam daudzi piemēri izskaņai *-āju* (blakus parastam *-uoju*) ir minēti no vidusdialekta Raunas. No augšzemnieku Vecumniekiem (Zemgalē) autors pazīst *mẹlât*, *skâlât*, *līgât* rakstu valodas *mẹluot*, *skaluot*, *līguot* vietā; sal. vēl *kluburât* U (no Birzgales), *pātarât* turpat, *linât* Mag. XIII 3, 64 (*linuot* vietā U), *mielât* turpat XIII 2, 67 (no tās pašas Birzgales[494]); citur *miẽluot)*; tâpat ir Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 15.

Tâ nu ir saprotams, ka daudzās Vidzemes austrumizloksnēs, piem., Apukalnā, Alūksnē, Augulienā, Gulbenē, Alsviķī, Lubānā un latgaļu izloksnēs verbi ar *-āju* pilnīgi nomākuši verbus ar *-uoju*; tikai pagātnē (skat. 685. §) daļa šo izlokšņu (par ko V. Rūķe FBR XIX 173 skk.) paglabājušas veco *-avu* un ienesušas arī paradeigmā, kur ietelp verbi ar *-āju*. Tâtad no paralēlisma, piem., starp *putuoju*, *putavu*, *putuot* un *putāju*, *putāju*, *putât* ir izveidojusies paradeigma: tag. *putāju* > austr. *putuoju* (ar *uo* no *ā* saskaņā ar 50. §), pag. *putāju* (> austr. *putuoju*) jeb dial. *putavu* > austr. *putovu*, inf. *putât* (> austr. *putuôt*). Turpretim augšz. Secē, Skrīveŗos, Viesītē, Biržos[495]), Dignājā[495]), Neretā, Susējā u. c. (Kurzemē) izšķiŗ vēl abējus verbus, sal., piem., austr. *malût* (no *mẹluot*) blakus *runuot* (no *runât*) u. c. Neretā.

αλ) *āi̯o*-celmi

646. §. Šie celmi ir visvairāk denōminātīvi, kas radušies blakus nōmināliem *ā*-celmiem, sal. Leskīna Abl. 436 skk. un

[494]) Citi piemēri galotnei *-ât* (*-uot* vietā) Birzgalē Bīlensteina LSpr. II 398.

[495]) Bet te dzird arī jau tādas formas kâ pag. 3. personu *dzīdava* parasta *dzīdōja* vietā (= rakstu valodas *dziedāja*).

Brugmaņa Grdr. II² 3, 210 skk. Bieži blakus ir verbi ar *-uoju*, skat. 645. §.

Piemēri: (blakus *ā*-celmiem) *dâvanāju*² Bīlensteina LSpr. I 383 (: *dâvana*²), *dâvanāju*, *dâvanât* = lei. *dovanóju*, *dovanójau*, *dovanóti*; līdzīgi *aizāju* „plaisāju“ (: *aiza*); *màitāju* (: *màita*); 3. p. *miglā* Bīlensteinam l. c. 384 (: *migla*); *mizāju* (arī: *mizuoju*) : *miza*; *nuōmāju* (: *nuōma*) = lei. *núomoju* Jušk. (s. v. *išnúmoti*); *priêcājuôs* (: *prieca*); *ruotāju* (: *ruota*); *runāju* (: *runa*); *vāžāju* RKr. XVII 62 „nominu (labību)“ (: *vāža* turpat „ceļš, ko lopi iemin labībā“); *plaisāju* (: *plaîsa*); *siekalāju* (: *siēkalas*); *smurgāju* „sudle“ (: *smurga* „Schmutzfink“); *sukāju* (: *sukas*; turpretim lei. *šukúoju*; piem., Ožk. d. I 34, kâ la. *sukuoju* Bīlensteinam l. c. 384); *tìesāju* (: *tìesa*); *vaimanāju* (: *vàimanas*); *žāvāju(os)* (: *žāvas*); *druoztalāju* BW 33627 var. (: *druoztala*) u. c. Bīlensteinam l. c. 383 skk. un II 396. Tâpat — *kàitavāju*² „kapriziere“ (: *kaîtava* ME) u. c. FBR VII 153; austr. *guļavoaju* (: *guļava*) u. c. Biržos XII 85. Turpretim lei. *-avoju* formā *žiemavoju* u. c. ir laikam ar Skardžu Lkžd. 515 jāuzlūko par slavismu.

Blakus *(į)o*-celmiem: *gùodāju* (: *gùods*); *vainakāju* (Bīlensteinam l. c. 385): *vainaks*; *atjaunāju* (turpat) blakus *atjaunuoju* (: *jaûns*) u. c.

647. §. Denōminātīvi pa daļai pēc savas cilmes ir arī iterātīvie verbi, skat. Leskīna Abl. 437 sk.; tiem bieži ir tā pati metatonija, kas pamatā esošajiem nōmeniem (skat. 17. § c), un *ā*-celmiem raksturīgais *o*-vokālisms saknes zilbē. Piemēri: (no tīriem *ā*-celmiem) *brę̄kāju* (: *brę̄ka*); *gaudāju* (Bīlensteinam l. c. 386; arī *gauduoju*): *gaudas*; *kavāju* Etn. IV 50 „peŗu“ (: *kava* „slānis“ un lei. *kava* „kauja“ Leskīna Nom. 229); *kŗavāju* U (: *kŗava*); *glaudāju* turpat (: *glaudas* U „Liebkosungen“); *kaūkāju* (: *kaūka*); *plūkāju* (: *plūkas*); *kamsāju* RKr. XV 118 „schlinge“ (: *kamsa* turpat „Vielesser“ = lei. *kamšà*) u. c. IF XXXIII 110. Tâ kâ, piem., *brę̄kāju*

varēja attiecināt arī uz prīmāro verbu *brę̀cu,* tad pēc tādiem paraugiem iterātīvi verbi ar *-āju* var būt darināti arī tieši no attiecīgā prīmārā verba (dažos gadījumos pamatā esošais nōminālais *ā*-celms ir tikai pēc tam zudis), tâ, piem., *bar̂zāju* ME „bröckele"; *bradãju* (sal. lei. *bradà* „bradāšana"); *braũkãju; calāju* (ar *c*-skaņu *k*- vietā pēc *celt* parauga) ME; *draskãju* (sal. lei. *draska* Jušk.); *dzanāju* EH (ar *dz*- skaņu *g*- vietā pēc *dzęnu* parauga, no kam arī *dzęnãju)* > austr. *dzonuoju* Krāslavā u. c.; *klaĩgãju; sakramtāju* U „zerreibe"; *kraitāju* U „taumle"; *luõdãju* (sal. lei. *lánda* „caurums cauri līšanai"); *luokāju* (Bīlensteinam l. c. 386) = lei. *lankoju*[496]) „suche etwas Steifes biegsam zu machen" (: *lankà* „ieleja"); *nasāju* ME > austr. *nosuoju* Sk. Do. 33 un BW 13730, 24 (citur arī *nęsãju* pēc *nęsu* parauga); *rakãju; saũkãju; staĩgãju; takāju* ME; *trankãju* ME > austr. *tronkuoju* Sk. Do. 44 un 1753. g. Evang., 40. lp. (citur tai vietā *tręñkãju* pēc *trę̀ncu* parauga); *vadãju; vazãju; vajãju* = lei. *vajóju; zvaigãju* „zviedzu". Ar citu saknes patskani nekâ *a* < *o: ęl̄sãju* (pēc *èlst* parauga); *grābājuos*; *knãbãju*; *rãpãju(ôs)*; *sũkãju* (pēc *sùkt* parauga); *cęlãju* (pēc *cel̂t* parauga); *tękãju* (pēc *tęku* parauga); *grãbãju* (sal. pirmslavu **grabajǫ* Bernekera Wb. 344) u. c.

Atvasinājumi no vēl esošiem vai iedomājamiem *i̯ā-, li̯ā-* vai *ni̯ā*-celmiem[497]): *luõžãju* BW 8461 var. (= lei. *lándžioju): luõža;* tai vietā arī *luõžņãju* (: *luõžņa* 139. § c); *bražãju* U (= lei. *bradžioju* Daukšas Post. 165, 1), kā vietā *bražņāju* BW 29306, 1 var.; *paļãju* (: *paļas); kašãju* (: *kašas); pārmašãju* „atkārtoti pārmetu" RKr. XVI 95 (: *mętu;* sal. *pamašas); el̄šãju* C (sinonims ar jau minēto *ęl̄sãju);* (ar jauninātu alternāciju) *gaîņāju* (Krumbergam), *gaīņāju* jeb *gàiņāju* „atvairu" (= lei. *gainióju* jeb *gáinioju* „jage", *sal.* lei. *gìnti* „wehren"); vai,

[496]) Citi piemēri šim tipam no leišu valodas Uļjanova Знач. II 2.
[497]) Sal. par tiem arī Brugmaņa Grdr. II² 3, 240 sk.

piem., BW 20196, 3 „dzenāju“, sal. lei. *giñti* „dzīt“, skat. ЖМНПр. 1910. g. jūlija burtnīcā 197 sk., un Būgas rakstu РФВ LXVI 221; *vàļāju* = lei. *võlioju* (sl. *valʹajǫ*); *grābļāju* RKr. XVII 61 (*-bļ-* varbūt saskaņā ar 84. § a no *-bj-*, sal. pirmslavu **grabʹa* > **grablʹa* Bernekera Wb. 344); *mīžļāju* BW 34402, 4 (sal. *mīža*, kam blakus *mīžāju; mīzlis* U „Ziemer“ un tādus nōmenus kâ *pūšļa, rīļa* 171. § a); *uošļāju*[498]) turpat jeb *uošņāju* U (resp. *uōžņāju* Bīlensteinam l. c. 388; sal. *luōžņāju*); *rakņāju* U un BB XVII 289 (: *rakņa* „Wühler“); *kašņāju* U; *gulšņāju*[499]) LP VI 904; *bęgaļāju* RKr. XVI 100, *kuodaļāju* LP I 41, *kāpaļāju* (sal. tādus nōmenus kâ *snaudaļa* 173. §, lei. *sergalioju* „kränkle“ un Leskīna Nom. 477, kur citi piemēri galotnei *-aļāju)*; (blakus citiem celmiem) *kaukurāju* (Bīlensteinam l. c. 388) „heule wiederholt“, sal. piedēkļa formas ar *-ur-* un lei. *viñgurioju* „mache krumme Bewegungen“; *tęk*anāju turpat (sal. tādus nōmenus kâ *ragana* 141. § c).

Kad nu netiešā kārtā bija ieradušies formu pāri *tęku* 606. §: *tękāju* 647. §, *èlšu* 625. § d: *elšāju* 647. § u. c., tad varēja varbūt citus iterātīvus verbus darināt dažkārt arī tieši no prīmārā verba tagadnes celma. Tâ, domājams: *miēznāju* (Bīlensteina LSpr. I 387 un Lautenbacham BB XVII 288): *mìeznu* 612. § e; *šaũnāju* (Bīlensteinam l. c. 388): *šaũnu* 612. § d; citādi par to domā Leskīns Nom. 363 un (par lei. *lynója: lyna* „līst“) Becenbergers Γέρας 198 sk. un Brugmanis Grdr. II² 3, 304 un 312.

Intransitīvās nozīmes dēļ jādomā, ka laikam arī *dzîvāju* (lei. *gývoju* Jušk., sal. arī sl. *-živajǫ*) ir atvasināts no tag. *dzīvu* 610. § a (un ne no adjektīva *dzîvs*); blakus ir *dzievāju* 610. § a. Līdzīgā kārtā varbūt ir radies arī *klîvāju* RKr. XV 119 „treibe mich herum“ (sal. *klîstu* 614. § c β un *klejuoju* tp.).

[498]) Sal. tādus lei. darinājumus kâ *šveplióju* „čukstu“ u. c.

[499]) Sal. tādus lei. darinājumus kâ *mìrksnioju* „mirkšķinu“ (blakus *mìrksnis* „skats“).

Nav droši nosakāms, kâ radies *dāvāju* jeb *dâvāju* (sal. sl. *davajǫ*).

648. §. Baltu un slavu u. c. valodās ir arī iterātīvi verbi ar pagarinātu saknes patskani. Ja to paraugformas vispār sākumā ir bijušas denōminātīvas, tad to cilmē katrā ziņā ir jāmeklē indoeiropiešu pirmvalodā; par to Rozvadovskis IF IV 406 skk., Uļjanovs Знач. II 234 skk., van Veiks Rev. IX 248, Vaijans (Vaillant) Bull. XL 28 un Brugmanis Grdr. II² 3, 162 sk. un 168 sk. Piemēri: *mẽtāju* (: *mẽtu*) : sl. *mětajǫ; nẽsāju* (: *nẽsu*), Mag. XIII 3, 59 u. c.; *tẽkāju* (: *tẽku*) : sl. *těkajǫ*; *lẽkāju* (: *lẽcu*), sal. gr. ληκᾶν Hes. „πρὸς ᾠδὴν ὀρχεῖσθαι“; *šļūkāju* U (: *šļukt*) „glitsche“. Te jāpieskaita laikam arī *mīņāju* (: *minu, mīt* 609. § b) = lei. *mýnioju*, piem., Jušk. SvD, № 67, 5; tas laikam ir ieradies vecāka **mīnāju* vietā (sal., piem., kr. *заминаю*) to formu ietekmē, kam *-āju* priekšā ir mīkstināts līdzskanis. Līdzīgi jādomā par *dīrāju* (Uļjanova Знач. II 3) blakus *dìrāju* (sl. *dirajǫ*) : lei. *dìrti* „dīrāt“ Būgas Aist. St. 143. (Tag. 3. p.) *līņā* (: *lît*) laikam ir vai nu jaunināj ums pēc *mīņā* (: *mît*) parauga, vai **līnā* (: lei. *lynója*, skat. 647. §) pārveidojums. Sal. arī *cīlāju* ME.

649. §. a) Tâ kâ infinitīvam ar *-ât* pa lielākai daļai atbilda tagadne ar *-āju*, tad dažreiz, kâ liekas, pie infinitīva ar *-ât* piederīgs citādi darināts tagadnes celms ir aizstāts ar *āi̯o*-celmu. Vispirms tas ir sakāms par *raudāju* un *dziedāju* 635. §. — *ā*-celmu, liekas, ir aizstājis *āi̯o*-celms verbā *bijājuos*, sal. lei. *bijaũs* (inf. *bijótis*) un Bīlensteina piezīmi LSpr. I 385, ka *bijuos* laikam esot pareizāks par *bijājuos; karājuos* (jeb arī *kaŗājuos* U), sal. lei. *karaũ*[500]) „hange“ un Uļjanova Знач. I 32 sk. Te jāmin arī *lūkāju* (ko dzirdējis K. Mūlenbachs Jaungulbenē), ja tas īsteni nozīmētu „būt salīcis“, sal., piem.,

[500]) Arī vēl latviešu grāmatās autors dažreiz ir atradis, piem., tag. 3. personu *atkarās* (*atkarājas* vietā).

lei. *lìndau* (arī *lìndoju)* „esmu ielīdis“; citādi tas var piederēt arī pie *šļūkāju* tipa 648. §.

Sal. arī *sarĝāju* blakus *sarĝu* 653. §, *iēskāju* blakus lei. *(j)ešķau* „meklēju“ un sensl. *iskǫ* resp. *ištǫ* (blakus *-iskajǫ*), un *lakāju* (kas Jaungulbenē aizstāj *lùoku* 611. § c; slavisms?) blakus sl. *ločǫ* (kr. u. c. arī *lokáju* blakus *ločú), lokati* „lakt“.

La. *tilât* „ausbreiten, ausgebreitet liegen“, kas neliekas ne iterātīvs, ne denōminātīvs, ar formu un nozīmi atgādina sl. *stьlati* „ausbreiten“, kam blakus ir tagadne *steľo,* un tam līdzīgu formu laikam būs aizstājis la. *tilāju.* Tas pats varbūt ir sakāms arī par *virāju* BW 32921 var. (varbūt iterātīvs), sal. tādus slavu verbus kâ sensl. *dero,* inf. *dьrati* u. c. un la. *veŗu* (inf. *vērt)* 625. § a; *tirāju* „iztaujāju“; *cilāju* (lei. *kilóti* LChr. 346, 23, Trak. d., № 39 u. c.); *cinājuos* „pieceļos“; *vilāju* U „mache rund und glatt“ (saknē rada ar *veļu* 625. § a) un (laikam ar analoģisku *l* mīkstinājumu) *viļāju* (= lei. *vilióju)* „locke betrügerisch“. Ja šiem verbiem ar *-ât* tagad ir iterātīva nozīme, tad tā var būt radusies to iterātīvo verbu ietekmē, kas pieder pie tāda tipa kâ *bradât* u. c. (647. §).

b) Dažas izlokšņu formas. Bruknā ir tādas tagadnes formas kâ *runaju* ar *-a-* pēc viensk. 2. un 3. personas *runai* < **runāj* parauga blakus tādām pagātnēm kâ *runāju.* — Lazdonā u. c. FBR IX 148 un 150 — tādas tagadnes (un pagātnes) kâ *joutĝeju (joutāju* vietā) blakus infinitīvam *joutât* pēc tādu formu parauga kâ *mīlĝeju* blakus *mīlât* < *mīlĝt* u. c.

αμ) *īį o*-celmi

650. §. Verbi ar *-īju* (pag. *-īju,* inf. *-ît)* = lei. *-yju* (pag. *-yjau,* inf. *-yti)* ir (bet tas sakāms tikai par visvecākajām formām) denōminātīvi verbi, kas apzīmē darbību, un sākumā tie piederēja laikam tikai pie *ǐ*-celmiem, bet tagad bieži sastopami arī blakus *o*-celmiem. *-īj-* vietā latviešu valodā (arī tais izloksnēs, kur parasti gaŗumus *-j-* priekšā patur) un leišu

valodā (skat. Lesk.-Brugm. 281, Kuršaiša Gr. 111. §, Būgas KSn. 35, Jauņa Перев. грамм. 197 un Jablonska pēcvārdus Juškeviča vārdnīcai XLIV lp.) bieži ir arī *-ij-*[501]), kas tomēr diezin vai ir vecs, jo vecs *-ij-* (skat. 130. §), liekas, ir saīsināts par *-j-*; starpība, izrunājot neuzsvērtu *-īj-* un *-ij-* (*-i̯i̯-*), nav jau liela. *-īi̯o-* senāka *-ii̯o-* vietā ir skaidrojams tâpat kâ *-ēi̯o-* 637. § *-ei̯o-* vietā; sal. arī skr. *-īyati* blakus *-iyati*, gr. -ῑω (sal. Brugmaņa-Tumba Griech. Gramm.[4] 355) blakus -ῐω un sensl. *vъpijǫ* „saucu". — Tādos gadījumos kâ, piem., la. *zvanît* (lei. *zvãnyti)* verbs laikam nav vēlāks baltu atvasinājums no aizgūtā nōmena *(zvans*, lei. *zvãnas* no sl. *zvonъ)*, bet arī aizgūts no slavu valodām *(zvoniti)*; tādi aizguvumi ir sevišķi leišu valodā bieži. Bet būtu aplam tikai tādēļ visu *īi̯o*-celmu klasi ar Trautmani Apr. Spr. 276 uzlūkot par „erst durchs Slavische veranlasst"; jo slavu valodās tādu tagadnes celmu gandrīz pat nemaz nav. —

Sal. par to Uļjanova Основы 161 sk., 172 sk. un 212 sk., Po(r)žezinska К истор. 148, Vīdemaņa Handb. 207. §, Leskīna Abl. 441 sk. un Brugmaņa Grdr. II² 3, 221 skk.

651. §. Piemēri: *rãmĩju, rãmĩju, rãmît* (blakus *rãms*) = lei. *rómyju, rómyjau, rómyti.* Līdzīgi loka arī *brĩnījuos* (Stenderam); *cìenĩju* (laikam aizgūts no kr. ценить); *cìnījuos* (Heselbergam 123. § un Stenderam); *dĩdīju* (Stenderam un Heselbergam); *gànīju* (Stenderam), tâpat kâ lei. *gõnyju* Jušk. „samaitāju" aizgūts laikam no sl. *ganiti; gaũsīju* (Bīlensteinam LSpr. I 400) „mache reichlich" (varbūt jauninājums blakus infinitīvam *gausît*, kas var atbilst lei. verbam *gaũsinti* Jušk. „vaiŗot", sal. la. *gausinât* „gedeihen lassen" un Leskīna Abl. 441); *guodījuos* (Stenderam un Heselbergam) „bessere mich, schmücke mich"; *gu*ⁱ*niju* BB XIV 143 „werde feurig"; *kā*ᵉ*r-*

[501]) Ar *-ij-* šās formas leišu valodā tagad arī raksta; rakstījums ar *-yj-* ir te pārjemts no Kuršaiša.

niju turpat; *kristīju* (arī *krustīju*, pēc *krusta* parauga), tâpat kâ lei. *krìkštyju* aizgūts no sl. *krьstiti; kārpīju* (Stenderam); *ķèzīju; kūdiju* BB XIV 143; *lāepiju* turpat (citur *lāpu* = lei. *lópau); liēlīju* (: *liēls); liecīju* (Stenderam) „fröhne"; *lipīju* (Bīlensteinam l. c. 402 un BW 26961 var.) „aizdedzinu"; *luôbīju* (Stenderam); *mānīju* (Stenderam un BB XIV 143), varbūt tâpat kâ lei. *mõnyju* „buru" aizgūts no sl. *maniti; medīju; mērīju* (Valmierā u. c.), sal. kr. *мерить; mīstīju* (Stenderam); *muōcīju* (Stenderam), liekas, no kr. *мучить*, kâ laikam arī *muōka* no kr. *мука; muodrīju* (Bīlensteinam l. c. 400); *murīju* (Bīlensteinam l. c. 402); *pèlnīju; pestīju; pļūtīju; puōstīju* (Stenderam un Lizumā), tâpat kâ lei. *pũstyju;* laikam denōminātīvs verbs blakus kādam no slavu valodām aizgūtam nōmenam; *ramīju* (Stenderam) „aproku"; *rēdīju* (Stenderam un U) „statte aus; entgelte" (tâpat kâ lei. *rėdyju* — kam blakus arī *rėdaũ* — laikam no kr. *рядить); rîdīju* (Stenderam un Heselbergam); *rūnīju* (denōminātīvs verbs blakus aizgūtajam *rūnis* „Wallach; Kastrierer", skat. Tomsena Beröringer 69); *rùobīju* (Stenderam); *ruocīju* BW 30287 var. „izpērku; (Bīlensteinam l. c. I 401) kaviere" (laikam kr. *-ручить* pārveidojums vai pēc tā darināts); *sàlīju* (: *sàls*, kâ sl. *soliti* : *solь); serīju* (Bīlensteinam l. c. II 399) „verrichte die Notdurft"; *sirdījuos* (Bīlensteinam l. c. I 401) = lei. *širdyjuos* (sal. kr. *сердиться*); *skūpstīju* (Stenderam un BB XIV 143); *sladzīju* Mag. VIII, № 1036 „kauderwelsche"; *sunīju; sùodīju* (Stenderam un BW 23810, 3), laikam tâpat kâ lei. *sūdyju* aizgūts no kr. *судить; sùolīju* (Stenderam un BB XIV 143), laikam tâpat kâ lei. *sūlyju*, kam blakus *súlau*, aizgūts no kr. *сулить; svaidīju* (Stenderam) „salbe"; *svètīju* (vai nu no kr. *святить* vai denōminātīvs verbs blakus aizgūtajam *svęts); šķīstīju* (: *šķīsts*, kâ sl. *čistiti* : *čistъ*); *tīriju; tītīju* (Stenderam) „spītēju"; *tukšīju* U; *vētīju* (blakus lei. *vėtau, vėtyti); vairījuos* (Stende-

ram); *vàrîju*[502]) (no kr. *варить?); vèltîju* U; *vēstîju* U (vai nu blakus aizgūtajam substantīvam *vèsts*, vai tieši no kr. *-вестить); zèltîju* (: *zę̀lts*, kâ kr. *золотить* : *золото); zvanîju* (sk. 650. §); citus piemērus skat. FBR I 10 sk., XV 188 un XIX 107.

652. §. a) Kâ jau aizrādīts 651. §, piem., *gaũsîju, gaũsît* laikam ir **gausinu* (= lei. *gausinu), gausît* (= lei. *gausinti)* pārveidojums. Tas pats ir varbūt sakāms arī par *dzirdîju* Rēhehūzenam Mag. XX 2, 30 (sal. lei. *gìrdinti), mācîju* Manceļa Post. II 143 (sal. lei. *mokìnti*, pr. *mukint* „mācīt" un la. 3. p. *mācina* Kuršu kāpās), *lipîju* „aizdedzinu", *ramîju* „aproku", *rîdîju* (arī Mag. III 1, 29), *šķibîju* (Bīlensteina LSpr. I 401), *vēdîju* turpat 402 (sal. lei. *vėdinù;* lei. blaku forma *vėdyju* ir varbūt arī jauninājums pēc nākotnes *vėdįsiu* > *vėdýsiu* parauga, no kam arī inf. *vėdýti* blakus *vėdìnti* un tā vietā) u. c.; sal. lei. kauzātīvos verbus ar *-(d)inti* un 662. §.

b) Otrkārt, latviešu un (dažkārt arī) leišu valodā[503]) sastop svārstīšanos starp *īi̯o-* un *ā*-celmiem, jo abām celmu klasēm ir infinitīvs ar vienu un to pašu izskaņu (lei. *-yti*, la. *-ît);* un latviešu valodā — arī pagātne *(-īju)*. Tâ, piem., veci iterātīvi verbi un tāpēc īsteni *ā*-celmi no 651. § minētajiem verbiem, šķiet, ir: *kārpît* (Stenderam vēl tag. *kārpu* blakus *kārpîju), mīstît* (sal. iterātīvos verbus ar *-stît* 658. §), *svaidît;* bez tam *laitît* „abstreichen" (Stenderam tagadne *laitu* blakus *laitîju;* blakus lei. *liečiù, liẽsti* „aiztikt" Dusetās); *mīdît* (Stenderam tag. *mīdu* blakus *mīdîju;* sal. arī Bīlensteina LSpr. I 436 un iterātīvos verbus ar *-dît* 659. §) u. c., sal. Leskīna Abl. 441.

c) Bet biežāk otrādi *īi̯o*-celmus ir aizstājuši *ā*-celmi. Tâ,

[502]) Šī forma ar intransitīvu nozīmi BB XIV 143 blakus trans. *vāru* turpat.

[503]) Leišu valodas piemēri tam, piem., Uļjanova Основы 214.

piem., lei. *pelnaũ (pelnýti)* taču laikam ir denōminātīvs verbs blakus substantīvam *pelnas* „peļņa“ un kâ tāds laikam jaunāks (līdzīgi la. *pęlnu* Jaunpiebalgā, Baldonē u. c., jeb *pelnu* Kabilē u. c.) nekâ la. *pèlnīju*. Bet sevišķi ir šī parādība izplatīta latviešu valodā. Jau Stenders savā Lett. Gramm.[2] 92 sk. min septiņpadsmit verbu *(gànît, luobît, mānît, muõcît, pļũtît, ruobît, sùodît, sùolît, vàrît* u. c.), kas tagadnē beidzas ar *-u* (= lei. *-au)* vai *-īju;* citus piemērus tam sniedz Bīlensteins LSpr. I 403. Un tagadējās izloksnēs *ā*-celmi vēl vairāk izskauduši *īį̀o*-celmus. Tâ autors no Drabešiem un Augulienas ik reizes no vienas personas dzirdējis tikai formas ar *-u* to formu vietā, kas beidzas ar *-īju;* sal. arī ziņas par Limbažiem FBR IV 93, Kūdumu XI 44, Svētciemu XV 70, Vecati XVI 91, Aloju XIX 92, Īvandi VI 57, Sarkanmuižu VIII 129, Rucavu 135, Gramzdu IX 108, Skrundu XIII 105, Snēpeli XVIII 28, Mežamuižu XII 21, Apukalnu VIII 46, Alsviķi XIX 129, Zvirgzdini X 34, Krāslavu XII 38 un 40. Citur *īį̀o*-celmi īpaši turas baznīcas valodā parastajos verbos *kristît* resp. *krustît, svètît, pestît, šķīstît* (bet 1. p. *krustu, svêtu* u. c. Kabilē) un bez tam arī dažos citos, kâ, piem., *ķèzît, sunît, vētît* u. c. Tâ autors, piem., no kādas personas no Valmiermuižas dzirdējis šādas tagadnes formas: viensk. 1. p. *svètīju, sunīju, zvanu, tīru, âkstuos,* 3. p. *svètī, sunī, zvana, tīra, sùoda, sàla, vērtī (vẽtī* vietā, skat. 112. §), *ķèzī, pèlnī, krustī, liēlâs, cìnâs,* daudzsk. 1. p. *svètījam, vērtījam, sàlām, krustām* (blakus[504]) 3. personai *krustī!)* u. c.; no kādas personas no Baldones: viensk. 1. p. *svètiju, vētiju, pęlnu, sàlu, tīru,* 3. p. *svètī, vētī, tīra, krusta, cienī, lielâs* u. c. Nereti dzird abējas formas no vienas personas mutes; tâ autors dzirdējis, piem., Nītaurē 3. p. *vētī* blakus *vēta,* Mazsalacā viensk. 1. p. *sunìju* blakus *sunu,* vai 3. p. *pelnī* blakus *pelna,*

[504]) Sal. ar to, piem., viensk. 1. personu *tīru* blakus viensk. 2. personai *tīrī* (dzirdēts Blīdienē).

Baižkalnā (pie Raunas) 3. p. *pèlnī, sàlī* blakus *pẹ̀lna, sàla,* vai daudzsk. 1. p. *pèlnījam* blakus *pẹ̀lnām,* Kraukļos 3. p. *krustij* blakus *krusta* u. c. No autoram šai ziņā vislabāk pazīstamajām izloksnēm *īi̯o*-celmi, liekas, ir vislabāk patvērušies Lizumā, Ēdolē (3. p. *kristij, tīrij, sâlij*[2], *sveîtij*[2], bet tur blakus arī *zvan* un *pelˆn*[2]*:* šai izloksnē *ā*-celmus ir aizstājuši *o*-celmi), Ogrē (viensk. 1. p. *vàriju,* 3. p. *vàrij, sàlij, zvanij, vētij,* daudzsk. 1. p. *sàlijam),* Bērzaunē (viensk. 2. p. *lielijies,* daudzsk. 1. p. *tīrijam)* un Kalsnavā (viensk. 1. p. *pèlniju,* 3. p. *pèlnij, sāᵉlij, lielij,* blakus refleksīvajam *lielâs*[505]), bet arī *tīrijas,* daudzsk. 1. p. *pelnijam, sāᵉlijam, tīrijam* un refleksīvais *tīrijamās;* arī Praulienā FBR VI 108 sk., Lazdonā u. c. IX 148, Ērgļos XI 19, Biržos XII 84, Barkavā XIII 31 sk., Liezērē XIV 191, Lestenē XV 29, Aknīstē 188, Sunākstē XVI 55, Vestienā XVII 90, Pērkonē XVIII 131, Neretā XIX 107, Višķos Ceļi IX 390 sk.

d) Turpretim Zvirgzdines (FBR X 35), Kalupes (XVIII 49), Kaunatas u. c. latgaļu izloksnēs un arī Lubānā (XVII 140), Susējā (VII 147) un Kaldabruņā (XVII 67) *īi̯o*-celmi savā vairumā ir sakrituši ar *ēi̯o*-celmiem (retāk ar *ā*-celmiem). Šais izloksnēs bija, proti, *-īj-* saskaņā ar 59. un 63. § kļuvis par *-ej-,* pēc kam *-ēj* tag. *ēi̯o*-celmu viensk. 2. un 3. personā saskaņā ar 60. § saīsināja par *-ej,* un no turienes īso *e* ieveda arī viensk. un daudzsk. 1. personas un daudzsk. 2. personas formās (līdzīgi ir pārveidoti arī *āi̯o*-celmi). Tādā kārtā novērsa tag. viensk. 1. personas fonētisko sakrišanu ar pag. viensk. 1. personu. Tâtad, piem., Kaunatā un Bērzpilī tag. viensk. 1. p. *zvaņeju* (no *zvanīju)* kâ *aukl'eju* (rakstu valodā

[505]) Līdzīgi Ķeipenē 3. p. *lielī* blakus refleksīvajam *lielâs* : *lielâs* ir, proti, īsāks un tāpēc ērtāks nekâ rēgulārais *lielījās.* Bez tam vismaz Ķeipenē vecais *lielījas* bija aizstāts ar *lielījâs* (skat. 707. § b), kam bija jāsakrīt ar atbilstošo pagātnes formu; *lielijâs* kâ tag. 3. p., piem., Glükam II Kor. 10, 17 un Manceļa Post. II 143.

aũklēju), viensk. 3. p. *zvańej* (no *zvanīj)* kâ *aukl'ej* (no *auklēj)* utt.; Kaunatā pag. viensk. 1. p. *zvańieju (zvańeju* vietā, kas vēl ir, piem., Bērzpilī un Baltinavā) kâ *aukl'ieju* (no *aũklēju* saskaņā ar 44. § a; turpretim Bērzpilī un Baltinavā *aukl'eju)*, un inf. *zvańęt'* (arī Bērzpilī; *zvańeit'* vietā, kas ir vēl Dagdā u. c.) kâ *aukl'ęt'* (arī Bērzpilī; Baltinavā abēji infinitīvi beidzas ar *-iet* no *-ēt*) ; sal. arī 686. § b.

αν) *ā*-celmi

653. §. Gluži izolēts savā fleksijā tagad latviešu valodā ir verbs *saĵgu* (3. p. *saĵga), saĵgāju, saĵgât;* blakus tagadnei *saĵgu* ir izloksnēs (Dobelē, Bauskā, Baldonē u. c.) arī *saĵgāju*[506]). Agrāk, šķiet, ir bijuši vēl citi tādi verbi, skat. 649. §; par *zinu, zinât* skat. 636. §. Fleksijas ziņā ar la. *saĵgu* var salīdzināt lei. *lìndau* (blakus *lìndoju), lìndojau, lìndoti* „būt kur ielīdis" u. c. un pr. tag. 3. p. lāiku, inf. *laikūt* u. c.; Beličs Akcenatske studije, kń. I, 86. lp. domā, ka tādi tagadnes celmi ar *-ā* ir arī slavu valodās.

654. §. Palaikam tagad latviešu valodā sastop tagadnes *ā*-celmus tikai blakus pagātnēm ar *-ĭju* (blakus lei. *-'au)* un infinitīviem ar *-ît* (= lei. *-yti)* un pie tam pa lielākai daļai ar iterātīvu nozīmi un *o*-vokālismu saknes zilbē[507]). Slavu iterātīvverbi (kam arī ir *o*-pakāpe) ar *-iti* turpretim beidzas tag. viensk. 1. personā ar *-'ǫ* (2. p. ar *-iši*), ar ko var salīdzināt (par to Vondráks KZ XLI 150 un Becenbergers Γέρας 200) tādas lei. valodas dialekta formas kâ tag. viensk. 1. personu *mókiu* (bet 3. p. *mókia)* u. c. Lit. Mitt. IV 259, Spechtam 52 sk.

506) Dažkārt dzird arī vienas personas mutē abējas formas; tâ autors, piem., Valmiermuižā ir dzirdējis daudzsk. 1. personu *saĵgām* blakus *saĵgājam*, vai Raunā 3. personu *saĵga* blakus *saĵgā*.

507) Leišu valodas piemēri saknes formai ar zudumpakāpi Uļjanova Основы 203 un Leskīna Abl. 443.

un Jušk. 704. s. v. *gesýti* un *gimdýti* (te teikts, ka tâ lokot tikai dažus neiterātīvus verbus), Garbem LLD IV, XLIII lp. sk., Uļjanovam Знач. I 57, E. Frenkelim Baltoslavica 2 sk. un Po(r)žezinskim К истор. 121 sk., kâ arī tādus divdabjus kâ *pagirdimas, pagimdimas* u. c. Lit. Mitt. V 234 un la. *darimais* U „Strickzeug". Bartolomē Stud. II 182, Uļjanovs Знач. II 235 skk. (kam „principā" pieslienas Po(r)žezinskis К истор. 140 sk.), Becenbergers KZ XLI 102 un Γέρας 198 un 200 sk. (ar literātūru) u. c. domā, ka šo verbu celmu izskaņā sākumā bijusi alternācija *-āi̯* (ko vēlāk aizstājis *-ā): -ī*, bet tas nav ne pierādāms, ne katrā ziņā vajadzīgs. *ā-* un *ī*-celmu saistījums vienā paradeigmā var būt tāds pats jauninājums kâ, piem., kāda *o*-celma (lei. tag. 3. personā *tẽka* = la. *tęk* u. c.) saistījums ar *ē*-celmu (lei. infinitīvā *tekẽti* = la. *tecêt* u. c.); par to arī Reichelts BB XXVII 83, Vīdemanis Handb. 204. §, van Veiks Altpreuss. Studien 20 sk. un Bernekers AfslPh. XXV 497 sk. Tādas formas kâ la. tag. 3. personu *làiza* = lei. *laĩžo* vai la. *prasa* = lei. *prãšo* var salīdzināt ar go. *-laigōþ* resp. lat. *procat* u. c., par ko Brugmanis Grdr. II² 3, 266 skk. (te 3, 267 ir arī minējums par to, kâ radies infinitīva celms ar *-ī-*), Bartolomē Stud. II 132, kâ arī Čadviks (Chadwick) IF XI 168 skk.

Ja šie *ā*-celmi savās paraugformās īsti pieder pie nominālie *ā*-celmiem (ko uzskata par iespējamu, piem., Leskīns Abl. 444), kam par labu runā saknes zilbes *o*-vokālisms, tad šo celmu verbālā fleksija laikam ir sākusies jau ide. pirmvalodas laikā, kad starpība starp nominālie un verbāliem celmiem vēl nebija stingri izveidota. Tâ kâ dažus šās klases verbus varēja attiecināt reizē uz prīmāru verbu un nōmenu, tad vēlāk pēc tādiem paraugiem ir darināti dažkārt verbāli *ā*-celmi tieši kâ neapšaubāmi denōminātīvi verbi no nominālie celmiem, par ko Brugmanis l. c. 269.

Atematiskā fleksija leišu un latviešu valodā ir paglābusies

vēl daudzsk. 1. un 2. personā; turpretim viensk. 1. un 2. personā — tâpat kâ pagātnē — pirmatnējo persongalotņu *-m(i)* resp. *-s(i)* vietā ir ieradušās no tematiskās fleksijas jemtās izskaņas *-uo* > *-u* resp. *-ie* > *-i*, ko tad kontrahēja ar *-ā*. Tâ kâ leišu valodā ir paglābies izskaņas gaŗums, analogi ir jāizskaidro, domājams, arī 3. personas izskaņa, par ko Meijè MSL XI 299[1] un Bernekers AfslPh. XXV 495.

Latviešu valodā sastop daudzās izloksnēs dažreiz metatoniju saknes zilbē, skat. 17. § d.

655. §. Piemēri iterātīvverbiem ar *o*-pakāpi saknes zilbē: *vȃrtu* (3. p. *vȃrta;* pag. *vȃrtīju), vȃrtît* = lei. *vartaũ* (pag. *varčiaũ), vartýti,* sal. sensl. *vrašto* (viensk. 2. p. *vratiši), vratiti;* tâpat arī *ȃrdu* = lei. *ardaũ; braũku* (inf. *braũcît*) = (atskaitot metatoniju) lei. *braukaũ; daũzu* = lei. *daužaũ; gainu* (sal. *gaiņāju* 647. §); *gnauzu* (Bīlensteina LSpr. I 429) „knittre"; *graĩzu* (jeb *graîzu)* = lei. *gráižau* „sagriêžu"; *gruõzu* = lei. *grūžaũ; kasu* = lei. *kasaũ; klaidu* (Bīlensteinam l. c. 430) „treibe mich umher"; *knaipu* turpat jeb *knaibu; kratu* = lei. *krataũ; làizu* (jeb *laĩzu)* = lei. *laižaũ; laitu* turpat „streiche ab"; *lasu* = lei. *lasaũ; laûzu* = lei. *láužau; lùoku* (jeb pēc infinitīva *lùocît* parauga *luocu* LP VI 545, BW 4902 var.; 25224, 1 var.; 28670 un Duntē); *plaisu* (blakus *plaisāju* 646. §); *pluôsu* (: *plêst*); *skārdu* U „zerteile" = lei. *skardaũ* Būgam RFV LXXV 144, Klaip., 20. lpp. u. c.; *sluôgu,* sal. lei. *slẽgti* „bedrücken"; *spaîdu; stàipu* : lei. *staipaũs* „recke mich" Žem. Tierf. 201; *svaîdu* = lei. *sváidau* tp. (piem., LChr. 398, 3); *tràipu* (jeb *traĩpu); vadu* (blakus *vadāju* 647. §), sal. sl. *voditi; vàlkuos*[2] RKr. XV 142, sal. arī XVII 85 (blakus *valkāju),* sal. sensl. *vlačiti* „vilkt"; *glàudu* (jeb *glaũdu* Bārtā) : lei. *glaudaũs* Jušk. u. c. Bīlensteinam l. c. 429 skk.

656. §. Ir vēl citi verbi ar baltu *a* saknē, kam tagad iterātīvnozīmes pavisam nav vai tā nav skaidri izjūtama, kas pa lielākai daļai izskaidrojams ar to, ka attiecīgais prīmārais

verbs tagad ir zudis vai stipri attālinājies nozīmē; starp tiem var būt arī daži denōminātīvi verbi, sal. Uļjanova Основы 211 sk. Piemēri: *adu* = lei. *adaũ* „sticke"; *badu* = lei. *badaũ; bàudu* „prüfe"; *daru* = lei. *daraũ; gàidu* jeb *gaĩdu; ganu* = lei. *ganaũ;* sal. sl. *goniti; kàisu; kārpu; klàusu* (jeb *klaũsu)* = lei. *klausaũ; làupu* = lei. *laupaũ* (piem., Būgam РФВ LXV 318), sal. sl. *lupiti; laiku* „apsargu" BW 29045, 1 *(laikuos* „sargos" BW 25439), šķiet, blakus infinitīvam *laicît* U „aufsparen (šai nozīmē arī BW 21879, 2 var., sal. lei. *išlaikýti* Jušk. „aufbewahren"), verschieben, länger erhalten", laikam = lei. *laikaũ* „turu" (sal. Trautmaņa Apr. Spr. 367); *manu* = lei. *manaũ* „saprotu, domāju"; *matu* = lei. *mataũ* „redzu"; *paisu* (linus) = lei. *paisaũ* „kuļu ar spriguli"; *prasu* = lei. *prašaũ* „prasu, lūdzu", sal. sl. *prositi* „lūgt"; *radu,* sal. sl. *roditi; ràisu* = lei. *raišaũ* „binde fortgesetzt ein wenig"; *ràibu* jeb *raĩbu* „apriebju (slimības)"; *raũgu; saku* = lei. *sakaũ; skàitu* (jeb *skaĩtu* Rucavā) = lei. *skaitaũ; skatu; slàuku* (jeb *slaũku)* = lei. *šlaukaũ* IF XXXIII 111; *slaku; tàisu* (jeb *taĩsu)* = lei. *taisaũ* „bereite"; *taũpu* = lei. *taupau* Lalim; *vàldu* = lei. *valdaũ; màisu* = lei. *maišaũ* (: lei. *miešiu* Osten-Zakenam IF XXXIII 233; sal. sl. *měšiti*) u. c.

Visdrošāk par denōminātīvu verbu var uzlūkot *maĩnu* tâpat kâ lei. *mainaũ* un sl. *měniti.*

657. §. Nekādas noteiktas iterātīvnozīmes nav arī tiem šās klases verbiem, kam saknē nav *o*-pakāpes. Pa daļai *-ît* te, šķiet, atbilst lei. *-inti.* Piemēri: *grūdu* (Bīlensteinam LSpr. I 429), sal. lei. *grúdinu* Jušk. „lasse stampfen"; *gumzu* turpat „krümme"; *lãpu* = lei. *lópau; rãdu* = lei. *ródau; sùtu,* sal. lei. *s(i)uñtinu* tp.; *zũduôs* turpat 434 u. c.

Citi *ā*-celmi, šķiet, ir *īį̄o*-celmu pārveidojumi, tâ, piem., *dalu* blakus lei. *dalyjù* (kam blakus Jušk. arī *dalaũ),* sal. par to 652. § b un c.

658. §. Nereti sastop iterātīvus verbus ar *-st-* starp sakni

un *-ā-;* ar baltu *a: bakstu,* sal. lei. *bakstaũs* Jušk.; *bārstu* = lei. *barstaũ; dastu* EH „gebe wiederholt"; *glaustu* (Bīlensteina LSpr. I 433); *karstu* turpat II 403 „fasse wiederholt"; *kārstu* BW 17889, 16 „behänge" = lei. *kárstau* „hänge hier und da auf"; *kampstu; kraistu; kramstu; kr̨austu* (Bīlensteinam l. c. I 433) „packe" (ar *r̨* pēc *kr̨aũt* parauga; sal. lei. *kráustau); laîstu* = lei. *láistau; lakstu* turpat = lei. *lakstaũ; raûstu; sàistu; sakstu* turpat II 403 „verfolge (Spuren)"; *slapstuôs* : lei. *slapstaũ* „turpinu slēpt"; *smalstu* (piem., Valmierā); *snaigstu* (Bīlensteinam l. c. I 433); *svārstu*[508]) BW 16679, 12 = lei. *svarstaũ* „wäge mehrfach"; *taûstu; tvarstu* = lei. *tvárstau* „fasse mehrfach ein"; *valstu* BW 16679, 10; *vārstu* 27510 = lei. *várstau; zvalstu* 16679 var., refl. RKr. XV 145 u. c. — Ar zudumpakāpi saknē: *duŗstu* = lei. *dùrstau; gũstu; kulstu; kuŗstu* BW 18178, 5 = lei. *kùrstau; rīstu; tîstu; vîstu* = lei. *výstau* „windle"; *šķiŗstu* = lei. *skìrstau; šūstuos* BW 24289 „nähe wiederholt für mich". *o*-pakāpes forma būtu te no atbilstošajiem prīmāriem verbiem fonētiski par daudz attālinājusies. — Vēl jāmin *klāstu* BW 24861 = lei. *klóstau; drāstu* 16772; *grābstu* = lei. *gróbstau; uôstu* = lei. *úostau; pļaũstu* = lei. *pjáustau* „schneide fortgesetzt".

Daži *stā*-celmi droši ir denōminātīvi, tâ, piem., *rakstu* (blakus lei. *rašaũ)* pēc *raksts* (lei. *rãštas)* parauga. Un arī *stā*-celmu paraugformas vispār ir jāuzlūko par denōminātīvām, kâ dara Leskīns Abl. 443 sk. un Johansons KZ XXXII 502 sk., kamēr Uļjanovs Основы 210 domā tās radušās no tagadnes celmiem ar *-sto-*.

659. §. Beidzot ir iterātīvverbi ar *-dît.* Proti, ar *o*-pakāpi: *maidu* (Bīlensteina LSpr. I 430) „stecke (Pfähle) ein" (: *mìenu* 612. § a); *skaldu* = lei. *skáldau; skràidu* = lei. *skraidaũ* „schlage Kreise hin- und herfliegend"; *smaîdu; spārdu* = lei.

[508]) RKr. XVII 55 arī bez *-st-*: *svārîties* „schwanken".

spárdau; tramdu; šaũdu (**saũdu* [= lei. *šáudau*] vietā pēc *šaũt* parauga). Bez *o*-pakāpes: *jâdu* = lei. *jódau; mîdu* = lei. *mindau; stumdu* = lei. *stùmdau; spļaũdu* = lei. *spjáudau*.

Dažus šos verbus, piem., *smaîdu*, var ar Leskīnu Abl. 447 uzlūkot par denōminātīviem. Bet citādi šo verbu paraugformas laikam ir darinātas no tagadnes celmiem ar *-d(h)o-*; tâ laikam *ârdu* (sal. *ẽržu* 625. § d, kas ir vecāka **ę̃rdu* pārveidojums; *irstu* 614. § bð) un varbūt *šaũdu* (sal. slv. *skiotan* u. c.) un *jâdu* (sal. sl. *jadǫ*); skat. Brugmaņa Grdr. II² 3, 268, Uļjanova Основы 203 sk. un 210 un Po(r)žezinska К истор. 109 sk.

660. §. Retāki ir kauzātīvi *ā*-celmi. Tâ la. *zîdu* = lei. *žìndau*. Citi ar 659. § minēto *-d-* (sal. par to arī 720. §): *baîdu* : lei. *baidaũ; gùldu* = lei. *guldaũ; pìldu* = lei. *pìldau; sìldu* = lei. *šìldau; dzirdu* = lei. *gìrdau; maudu* (Bīlensteinam LSpr. II 403) „schwemme" = lei. *máudau;* (bez *d*) *mîcu* turpat 404 **mîku* (= lei. *mìnkau*) vietā pēc infinitīva *mîcît* parauga; sal. arī Uļjanova Основы 203 sk. un Leskīna Abl. 444 sk.

Dažos kauzātīvos verbos la. infinitīva izskaņa *-(d)ît*, šķiet, atbilst īsteni lei. *-(d)inti*. Tâ varbūt verbos *mâcu* (ar *-c-* pēc infinitīva *mâcît*[509]) parauga; *mâku* ir tag. no *mâcêt)*, sal. lei. *mokìnti* (bet arī *mokyti*, piem., LChr. 8, 9; pag. 3. p. *-mokê* Bistroņam 33; skat. par to Jauņa Перев. грамм. 200 sk.) un 652. §; *muodu* (Bīlensteina LSpr. I 430 un BW 34206, 1), sal. sinonimo *muôdinu; birdu* (Bīlensteinam l. c. 435 arī *birdîju)*, sal. lei. *birdinu; kaldu* BW 16801 un 33572, sal. sinonimo *kaldinu* un lei. *káldinu; skandu* BW 22342, 5 var., sal. sinonimo *skañdinu; šūdu*, sal. sinonimo *šūdinu* un lei. *siúdinu* u. c.; skat. arī 662. § un Leskīna Abl. 442.

661. §. Tikai vienā izlokšņu daļā ir paglābusies vecā *ā*-celmu fleksija; piem., viensk. 1. p. *saku* = lei. *sakaũ*, viensk. 2. p.

[509]) Līdzīgi blakus laikam aizgūtajam *muõcît* ir tagadne *muõcu*, bet arī (piem., Piebalgā) *muõku*.

saki = lei. *sakaĩ*, 3. p. *saka* = lei. *sãko*, daudzsk. 1. p. *sakām*[510]) = lei. *sãkome*, daudzsk. 2. p. sakāt[510]) = lei. *sãkote*. Tâ dienvidu Kurzemes izloksnēs, kâ: Rucavā, Nīcā, Bārtā, Krūtē, Kalētos, Gramzdā, Pērkonē, Priekulē, Iļģos, Bātā, Tadaiķos, Vībiņos, Gaviezē, Lieģos, Embūtē, Vaiņodē, Nīgrandā, Griezē, Lielezerē, Kursīšos, Sātiņos, Gaiķos, Lutriņos, Kumbŗos, Zvārdē, Sesīlē, Raņķos, Paurē, Skrundā, Saldū, Dūrē, Vārmā, Remtē, Ošeniekos, Jaunpilī, Blīdienē u. c.; tâpat Burtniekos, Dzērbenē, Drustos, Piebalgā, Rankā u. c. (Vidzemes) vidusizloksnēs, kâ arī augšzemnieku izloksnēs, piem., Liezērē, Vestienā, Ogrē, Taurupē, Odzienā u. c. Vidzemē, Sēlpilī, Kaldabruņā, Biržos, Viesītē, Susējā, Neretā u. c. Sēlijā un Latgales Krustpilī. Vārkavā, Preiļos, Kaunatā, Viļānos, Dagdā, Krāslavā, Rēzeknē u. c. latgaliešu izloksnēs galotnes *-ām* (daudzsk. 1. p.) un *-āt* (daudzsk. 2. p.) caur *-ōm*, *-ōt*, liekas, ir tīri fonētiski (katrā ziņā tas sakāms par daudzsk. 1. personas galotni; sal., piem., daudzsk. datīvu *rùkom* turpat<*rùokām)* kļuvušas par *-om*, *-ot;* skat. par to Rūķes izoglōsas FBR XIX 183 skk. Blakus *-ām* daudzsk. 1. personā sastop 2. personā *-āt* vietā *-ait* Smiltenē, Lipšukalnā, Raunā un Valmiermuižā, vai *-iet* Cesveinē, Kalsnavā, Lazdonā, Bērzaunē, Grostonā, Devēnā, Gulbērē u. c.; sal. par to 671. un 692. §. Citur tagad daudzsk. 1. un 2. personas formām ir tās pašas galotnes, kas attiecīgajām *o*-celmu formām, ar kuŗām *ā*-celmi jau visās izloksnēs bija sakrituši viensk. 1. un 2. personas galotnē. Vienā izlokšņu daļā daudzsk. 1. personas *-ām*, šķiet, ir tīri fonētiski saīsināts par *-am*, tâ, piem., Dunalkā (kur *ā*-celmu daudzsk. dat. un instr. tagad arī beidzas ar *-am*, sal. 255. §); kad *-ām* bija kļuvis par *-am*, tad *-āt* vietā daudzsk. 2. personā analoģiski varēja stāties *-at* (ka *-t* priekšā gaŗumi Dunalkā u. c. īsti ir jāpatur, to rāda, piem., inf. *rędzęt* turpat). Turpretim, piem., Dobelē, kur *-ām* pag. daudzsk. 1. personā

[510]) Ar *-ā-* Drustos u. c.

un daudzsk. datīvā un instrumentālī tiek paturēts, piem., forma *sakam* ir jaunināj̃ums blakus viensk. 1. personai *saku* pēc tāda parauga kâ daudzsk. 1. p. *vẹdam* : viensk. 1. p. *vẹdu* u. c. Bet blakus daudzsk. 1. personai *sakam* Dobelē u. c. ir vēl vecā 3. personas forma *saka;* no Ēdoles autors pazīst jauninātas 3. personas formas bez *-a*, piem., *gan (gana* vietā), no kam (un ne no *gana)* arī *gan* Dundangā, Ugālē, Popē, Zlēkās, Zūrās u. c. Dažās augšzemnieku izloksnēs arī viensk. 2. p. ir pieslējusies *o*-celmiem, tâ, piem., *tu los* Neretā u. c., *sok* u. c. Becenbergera Lett. Di.-St. 139. Sal. arī 707. § b par refleksīvo 3. p. galotni.

αξ) Tagadnes formas ar *-in(āj)u* resp. *-ẹn(āj)u*

662. §. Diezgan neskaidra ir aizvēsture tāda tipa baltu verbiem kâ la. *aûdzin(āj)u*, pag. *aûdzināju*, inf. *aûdzināt*, lei. *auginù, auginaũ, augìnti*, pr. poaugints „auferzogen", inf. mukint „mācīt", tag. daudzsk. 1. p. mukinnimai, tag. 3. p. swintina jeb swintinai. *-in-* vietā dažās latviešu izloksnēs — tâ Drustos RKr. XV 67 — ir *-ẹn-*, no kam augšz. *-an-* Dzelzavā Kauliņam BB XVI 333, Praulienā un Lizumā RKr. XVII 97; uz *-ẹn-* senu plašāku izplatījumu un uz svārstīšanos *-ẹn-* un *-in-*[511]) lietošanā norāda, liekas, dial. *ę* tādās formās kâ *dędzināt* (parasta *dedzināt* vietā) u. c., skat. 42. § a. Šis la. *-ẹn-* atbilst laikam lei. *-en-* tādās formās kâ, piem., *kūrenù, kūrenaũ, kūrénti* „pastāvīgi kurināt"; sal. la. *kūrināt*[512]) Rucavā RKr. XVI 263 jeb *kurināt* resp. dial. *kurẹnât*. Savā nozīmē verbi ar *-en-*, liekas, ir pa daļai saskārušies ar verbiem ar *-in-*,

[511]) Tâ starp *-en-* un *-in-* svārstās vēl Mancelis, kas vārdnīcā Lettus, piem., raksta *nuoputinât* blakus *nuoputenât* „abschäumen"; *-en-* gadās arī 16. gads. tekstos.

[512]) *-in-* ir arī lei. tag. viensk. 1. personā *kurinu* (saknes patskaņa garums nav apzīmēts) Liet. pas. IV 263. Šlapelis savā vārdnīcā sniedz *įkūrénti* blakus *įkūrìnti*.

pēc kam latviešu valodā varēja lietāt *-in-* un *-ęn-* juku jukām un beidzot vispārināt *-in-* vai *-ęn-*.

Tāda tipa *o*-celms, ko, piem., reprezentē lei. *auginù*, ir retumis konstatējams arī latviešu valodā[513]): 3. p. *aûdzin* Rucavā un Birzgalē (attiecīgais pagātnes un infinitīva celms autoram no šām vietām nav pazīstams), daudzsk. 1. p. *aûdzinam* Valmiermuižā, Pērkonē un Ērgļos (dzirdēta blakus *klausām* u. c.), daudzsk. 2. p. *aûdzinat* Ērgļos (dzirdēta blakus *klausāt* u. c.); viensk. 1. personu *aûdzinu* un viensk. 2. personu *aûdzini* var attiecināt ir uz *o-*, ir uz *ā*-celmu.

ā-celmu piemēri visdrošāki ir latviešu valodā: daudzsk. 1. p. *audzinām* Raunā, Jaunpilī u. c., sal. arī Cīruļa ziņas RKr. XV 66; 3. p. *aûdzina* ir laikam izlokšņu vairumā (tâ arī, piem., Valmiermuižā, kur autors blakus dzirdējis daudzsk. 1. personu *aûdzinam)*. Prūšu valodā ir tādas 3. p. formas kâ mukinna blakus tādām daudzsk. 1. personas formām kâ mukinnimai, skat. par to Senpr. val. 113 sk. Un leišu valodā, šķiet, pieder pie *ā*-celma Becenbergera BGLS 193 (un KZ XLI 98) minētā re-

[513]) Attiecīgajai lei. *-inti* un pr. *-int* atbilstošajai infinitīva izskaņai latviešu valodā bija tīri fonētiski jākļūst par *-īt*. Šo galotni sastop, piem., formā *niecīt* Mag. XX 3, 91 = lei. *niẽkinti, dedzīt* BW 33571, 4 = lei. *dẽginti, midzît* Etn. IV 146 (= lei. *mìginti*) blakus *midzinât, mudît* RKr. XV 127 (ar jauninātu tagadni *mudu)*, sal. sinonimo *mudinât, ieradît* turpat 115 (ar jaunu tagadni *ieradu*), sal. sinonimo *ieradinât, cildît* U blakus *cildinât* „reizen zu", *piekuodît* Bīlensteina LSpr. I 430 blakus *piekuôdinât*. Citus piemērus skat. 652. § a un 660. §. Tādiem infinitīviem ar *-ît* ir blakus jaunas tagadnes ar *-u* vai *-īju*, tâpat kâ leišu valodā blakus nākotnei ar *-ysiu* no *-insiu* ir jaunas tagadnes ar *-au* vai *-yju* un jauni infinitīvi *ar -yti*, skat. bez Leskīna Abl. 442 vēl piemērus par svārstīšanos starp *-inti* un *-yti* Becenbergera BGLS 115 un Gaigalatam Lit. Mitt. V 121, kâ arī Jablonskim pēcvārdā Juškeviča vārdnīcas otrai daļai, XVIII lp. — Lei. galotnei *-inau* pagātnē atbilst Kuršu kāpu la. *-inu* pag. viensk. 1. p. formā *aîcinu* Becenbergera Spr. d. pr. L. 91. Pie pagātnes celma ar *-inā-* pieder *mitinums* ME „Unterhalt", *retinuma sakne* ME un *zilinums* ME.

fleksīvā viensk. 2. personas forma rupinais. Domājot, ka arī leišu valodā senāk bijuši tagadnes celmi ar *-inā-* blakus celmiem ar *-ina-*, var arī saprast, kādēļ vecleišu tekstos blakus tagadnēm ar *-inu* un infinitīviem ar *-inti* sastopamas pagātnes ar *-inājau* > *-inojau* (piemēri Becenbergera BGLS 113 sk. un Gaigalatam Lit. Mitt. V 120): pie tagadnes ar *-inu* piederīgā pagātne ar *-inau* bija pārprotama, jo tā formāli varēja būt arī tagadne, un tāpēc to aizstāja pie tagadnes ar *-inau* piederīgā pagātne ar *-inojau;* sal. arī infinitīvus *linksminoti* un *stiprinoti* blakus *linksminti* un *stiprinti*. Kad tagadnes ar *-inau* bija zudušas, tad blakus tagadnēm ar *-inu*, protams, darināja tikai rēgulāras pagātnes ar *-inau*.

Beidzot ir vēl arī celmi ar *-āi̯o-*, kam visdrošākie piemēri latviešu valodā. Kâ aizrāda Bīlensteins LSpr. I 415, tag. viensk. 1. personas ar *-ināju* Bütnera dziesmu krājumā gadās „vielleicht kein einziges Mal"; un tas ir saprotams: *-ināju* ir pārprotams, jo tā ir arī pag. viensk. 1. personas izskaņa. Bet gluži nelietojamas šās formas nav[514]): augšz. *audzynoju* Kaunatā (kur pag. viensk. 1. p. beidzas ar *-ynuoju)* un Bērzpilī (te skan vienādi ar pag. viensk. 1. personu; blakus dzirdētas tag. viensk. 2. personas formas ar *-ńi* < *-ni)*.

Piemēri viensk. 2. personai: *audzynoji* Zvirgzdinē, *audzynoi̯* Kaldabruņā, *iestiprenā* Und. Ps. 1, *-muodenā* turpat 10, *dzirdenā* Ev., *slapinā* 1671. g. dziesmu grāmatā; 3. p.: *spēcinā* turpat, bubinaj Mag. XIII 3, 53, augšz. dzymdynoj Zb. XVI 188, kurinoj XVIII 239, (no lībiskām izloksnēm) *ēdinē* (ar *-ē* no *-ai)* BB XVII 279, par ko arī Bīlensteins l. c., bet viņa ziņas, ka 3. personas refleksīvā forma beidzas tikai ar *-ājas* un

[514]) Tomēr tās nekādā ziņā nav „parastas" Vidzemē, kâ varētu domāt pēc Hardera ziņām, ko atstāsta Bīlensteins l. c. Tag. viensk. 1. personas forma ir autoram pazīstama no Valmiermuižas, Alūksnes, Jaungulbenes, Mazsalacas, Kalsnavas, Lazdonas un Augulienas Vidzemē, un proti, ar *-inu*; tikai Mazsalacā ir blakus arī forma ar *-inaju* (no *-ināju*).

„nekad“ ar *-inăs*, tomēr nav pareizas, attiecoties uz visām izloksnēm[515]); daudzsk. 1. p. *aicinajam* (ar *-aj-* no *-āj-)* Mazsalacā, un, kâ saka Bīlensteins l. c., daudzsk. 1. personas formas ar *-inājam* „sind auch in Kurland nicht selten“; daudzsk. 2. p.: *aicinajat* Mazsalacā. Leišu valodas tagadnes ar *-inoju* un *-enoju* skat. Becenbergera BGLS 112, Leskīna Abl. 435, Uļjanova Основы 158 un Po(r)žezinska К истор. 148. Varbūt te pieder arī tādas prūšu 3. personas formas kâ swintinai, par ko Becenbergers BB XXIII 305 sk. un KZ XLI 98. — Tas apstāklis, ka vecleišu valodā sastop pagātnes ar *-inojau* blakus tagadnēm ar *-inu* un infinitīviem ar *-inti*, laikam runā par labu tam, ka baltu valodās tagadnes celms ar *-ināja-* ir radies tikai, izejot no pagātnes celma ar *-inājā* (sal. la. *dziedāju* blakus *dziežu* un *raudāju* blakus *raužu* 635. §), vai ka tagadnē blakus *-inā-* ir ieradies *-ināja-*, kâ, piem., la. *sarĝāja-* blakus *sarĝā-* 653. §. Turpretim Leskīns Abl. 435 sk. un Po(r)žezinskis К истор. 148 domā, ka baltu valodās kontāminējušies pa daļai sinonimie piedēkļi *-ina-* un *-āja-* (piem., la. *cilināju* no *cilinu* + *cilāju)*; un Brugmanis Grdr. II² 3, 303 sk. un 312, šķiet, salīdzināms ar to tādas grieķu formas kâ ἐρυκανάω u. c., saskata te kāda *ā*-celma paplašinājumu ar *-ĭo-*, kas jau vecāks par baltu valodām; vēl citādi domā Becenbergers KZ XLI 98.

663. §. Puslīdz droši tâtad, izejot no leišu valodas dotumiem, laikam vecākā baltu valodu periodā var iedomāties bijušus tikai tagadnes celmus ar *-ina-* (resp. *-ena-)* un *-inā-*[516]. Un, tâ kâ baltu *-in-* var būt zudumpakāpe blakus *-en-*, tad laikam gan būs pareizi paraugformas leišu un latviešu verbiem ar *-inu* salīdzināt ar grieķu formām ar *-άνω* un armeņu formām ar *-anem*, kâ dara Becenbergers 1887. g. GGA, 427. lpp., Fortunatovs Сборн. LXIV, Nr. 11, 37¹. lp., Po(r)žezinskis

515) Sal., piem., 3. personu *līdzinâs* RKr. XV 17.

516) Līdzīgi, bet sīkumos citādi domā Uļjanovs Знач. I 54 sk.

K истор. 130 sk., Brugmanis Grdr. II² 3, 304, 313 skk. un 320 skk. (skat. arī Osthofa Perf. 407) un Frenkelis Arch. Phil. VII 17 skk.; tâpat kâ baltu *-ina-* ir blakus *-inā-*, arī grieķu valodā ir, piem., ἐρυκάνω blakus ἐρυκανάω (kam pamatā var būt tagadnes celms ar pirmgrieķu *-ανᾱ-*). Atbilstošajiem pirmindoeiropiešu celmiem (ar *en* + *ā* resp. *o* zudumpakāpi) varēja būt ir verbāla, ir nominăla nozīme, pie kam nevar zināt, kuŗa nozīme atsevišķos gadījumos ir vecāka. Baltu valodās ir katrā ziņā vēlāk darināti ar šo piedēkli arī neapšaubāmi denominātīvi verbi. Bet tādēļ nav ar Leskīnu Abl. 432 skk. un Pedersenu IF II 297 sk. jāuzlūko par denominātīvām arī paraugformas lei. un la. verbiem ar *-inu* un nav tās ar Pedersenu jāšķiŗ no gr. *-άνω*; Pedersena iebildums, ka baltu *-ina-* nav tikai tagadnē vien, daudz nenozīmē, jo nereti arī citur tagadnes celma piedēklis ir ieviesies formās, kas nav no tagadnes celma. — Par lei. verbiem ar *-enu* Vīdemanis AfslPh. X 654.

Par metatoniju la. un lei. verbos ar *-inu* skat. 17. § e.

664. §. Šo verbu tāmiskā fleksija. Stingri tāmiskajās izloksnēs: Dundangā, Zlēkās, Sārnatē, Rindā u. c. sastop, piem., tādu vidusizlokšņu formu vietā, kâ tag. *aîcin(āj)u*², pag. *aîcināju*², inf. *aîcināt*², sekojošas formas: tag. (īsti 3. p., skat. 600. §) *aîcan*² no *aicin(a)* jeb *aicęn(a)*, pag. (3. p.) *aîcnę* no **aîc(i)naį* resp. **aic(ę)naį* ar *-aį* no *-āja*, sal. turpat pagātni *staĩgę* no *staĩgāja*, inf. *aîcant*² ar *-an-* no *-ų-*, sal. turpat infinitīvu *staĩgt* no *staĩgât* vai *gudart* (Dundangā) no **gudrt* vidusizlokšņu *gudruot* vietā; skat. arī FBR III 105, VII 22, 29, 38, 54, 55, VIII 113, XIII 80, XX 24, 53. No kursiskām izloksnēm, liekas, nāk līdzšu *aplietsiņt*, *atlīdziņt*, *baliņt* u. c.

665. §. Savā nozīmē šie verbi ir, pirmkārt, kauzātīvi. Ja attiecīgajam prīmāram verbam ir zudumpakāpe, un dažkārt arī citos gadījumos, tad arī atbilstošajam kauzātīvverbam ir

saknē zudumpakāpe, sal. Leskīna Abl. 433 sk. Pēc tāda parauga kâ *cilinât* (sal. lei. *kìlti* „sich erheben“): *celt* u. c. ir tad arī nekārtni jauninājumi, piem., *vizinât* : **vezt* (= lei. *vèžti)*, *ticinât* : *tecêt* (tag. *tęku)* u. c., skat. Слблт. Эт. 85[1]. Tâ kâ tagadnei ir vairāk nekâ viena forma, tad te tiks minēta infinitīva forma. Piemēri: *audinât* BW 7416, 1; *aûdzinât* (lei. *augìnti)*; *balinât* (lei. *bãlinti* Jušk.; sal. lei. *balaũ* „kļuvu balts“); *brēcinât* (: *brèkt)*; *bridinât* BW 23040 (lei. *brìdinti* Jušk.): *brist; brucinât* Bīlensteinam LSpr. I 420; *budinât* (lei. *bùdinti)* „modinât“ (: *lei. -bùsti* „mosties“); *ūzcetinât* RKr. XVII 61 „aufhetzen“ (: lei. *ketù* „beabsichtige“); *cilinât* BW 16679, 3 var. (: lei. *kìlti* „sich erheben“); *dañcinât; darinât* (: *darît)*; *saderinât* (lei. *sudẽrinti)* „sich vertragen machen“; *dedzinât* (lei. *dẽginti)*; *dilinât* (lei. *dìlinti)*: *dilt; dîdzinãt* (: *dîgt*); *drebinât* jeb *dribinât* U (lei. *drẽbinti*); *drupinât*; *dusinât; dzisinât* (: *dzist)*; *êdinât* (lei. *ėdìnti* Jušk.); *atgãdinât; izgaisinât* (lei. *išgaišìnti* „vertilgen“); *gaudinât* BW 17468; *îdzinât; kabinât* (Bīlensteinam l. c. I 421; lei. *kabìnti)*: lei. *kabù* „hange“; *kaĩtinât* (: lei. *kaĩtinti* „erhitzen“); *kaltinât* BW 23417, 1; *kāpinât* (lei. *kopinti)* BW 13250, 36, 23202, 26725; *karsinât* (Bīlensteinam l. c. I 421), lei. *karšinti* „zum Zorn reizen“; *kaũcinât* (: *kàukt)*; *klîdinât; klupinât* (Bīlensteinam l. c. I 421; lei. *klupinti)*; *kûpinât* vai *kvêpinât; kupinât; kustinât; kutinât; kvĩcinât* Bīlensteinam l. c. I 422 „zum Quieken bringen“; *lacinât* (lei. *lãkinti)*; *lecinât; atlicinât* turpat II 392 un 401, kam blakus **laicinât* „aufhalten“ (sal. *làicinâtiês*[2] RKr. XV 122 „kavēties“), kas laikam ir 656. § *laicît* pārveidojums (tādēļ, ka svārstījās *-ît* un *-inât*, sal. 834. lpp.); *lipinât* (lei. *lipìnti)*; *malinât* BW 22550; *midzinât* (lei. *mìginti)*; *mirinât* BW 26401; *mitinât* (lei. *mìtinti* Būgam РФВ LXVI 238); *mizinât* (Bīlensteinam l. c. II 401) „(Zähne) stumpf machen“; *mĩzinât* (: *mìzt)* BW 16196 un RKr. XV 86; *muôdinât; nīcinât; peldinât* vai (skat. Слблт. Эт. 85[1]) *pildinât; pilinât; pla-*

cinât „platt schlagen"; *plûdinât; plucinât; atpūtinât; radinât; rakstinât* (Bīlensteinam l. c. II 401): *rakstît; rèibinât; ritinât* (lei. *rìtinti); rūdinât* vai *raudinât* (lei. *raudìnti): raûdât; ṛucinât* (Bīlensteinam l. c. I 422); *saucinât* BW 15884, 1; *sêdinât; slìcinât; smiŕdinât* (lei. *smìrdinti); spiŕdzinât; stāvinât* (Valmierā u. c.); *staidzinât* (Bīlensteinam l. c. II 402) „mācīt iet": *staĩgât* un *stèidzinât* (: *stèigties); stribinât* BW 19324, 23276, 26407 (: *strebju); svilinât* (lei. *svìlinti); šķirinât* BW 15982; *šutinât* „ärgern"; *taĩsinât* (Valmierā, Odzienā u. c.): *taisît; tecinât* jeb (skat. Слблт. Эт. 85[1]) *ticinât* (: *tęku, tecêt); trīcinât; vārdzinât* (lei. *várginti); veicinât; virinât* (lei. *vìrinti); zīdinât* (dzirdēts Sīpelē; lei. *žindinti); zudinât* u. c. Bīlensteinam l. c. I 420 skk.

Dažos gadījumos attiecīgais prīmārais verbs, šķiet, ir zudis, sal., piem., *mudinât* (jeb vai verbu *budinât* un *muôdinât* kontāminējums?); *nuostudzinât* „abschütteln" RKr. XVII 43.

666. §. Nereti sastop (arī lei. valodā) *d* starp sakni un *-in-*. Leskīns Abl. 446 domā, ka verbi ar lei. *-dinti* (la. *-dinât*) ir radušies, kontāminējoties verbiem ar lei. *-inti* (la. *-inât*) un lei. *-dyti* (la. *-dît)*. Pats par sevi tas būtu iespējams; tikai nevar konstatēt, ka verbi ar lei. *-dyti* ir vecāki nekâ verbi ar lei. *-dinti*. Un ar Brugmani Grdr. II[2] 3, 323 var baltu piedēkli *-dina-* saistīt tieši ar tagadnes celmu ar *-d(h)o-;* par to arī Jaunis Перев. грамм. 201 un Spechts KZ LXVI 203.

Piemēri: *biêdinât, biĺdinât,* skat. Bīlensteina LSpr. I 423; *biŕdinât* (lei. *birdinti); dzemdinât* jeb (piem., Zb. XVI 188 un XVIII 366) **dzimdinât; dzirdinât* (lei. *gìrdinti*); *dziêdinât; gùldinât* (lei. *guldinti); jâdinât* (lei. *jodìnti* jeb *jõdinti); kaldinât* (lei. *káldinti); lādinât* „likt riet" BW 23606; *liedinât* 15952; *maldinât* (lei. *máldinti)* „likt malt" blakus *malinât* 665. §; *mirdinât* (Bīlensteinam l. c. II 394 un 402) blakus *mirinât* 665. §; *pērdinât* „likt pērt" BW 23539; *saĺdinât* (lei. *šáldinti); skañdinât* vai *šķindinât; skriedinât; skumdinât; sludi-*

nât; smîdinât jeb (Bīlensteinam l. c. I 424) *smiedinât; vīdinât* „likt vît“ BW 22602 var. u. c.

Latviešu valodā šis *-din-* ir retāk lietājams nekâ leišu valodā, kur tas ir sastopams arī aiz troksneņiem un aiz sekundāriem verbu celmiem ar *-uo, -o, -ė* un *-y* un savā nozīmē pa daļai atšķiras no *-in-;* par to Jaunis Перев. грамм. 200 skk. un Jablonskis pēcvārdos Juškeviča vārdnīcas 2. daļai XV lp. skk. Tâ, piem., la. verbam *darinât* (: *darît)* atbilst leišu valodā *darýdinti;* la. **darīdināju,* **darīdinât* būtu par daudz garas un tādēļ neērtas formas. *vērpdinât* EH no Rucavas ir lituānisms.

667. §. Arī iterātīva nozīme ir dažiem latviešu verbiem ar *-inât* un — retāk — leišu verbiem ar *-inti* (piem., *švìlpinti* „mehrfach pfeifen“; citi piemēri Leskīna Abl. 434 un Uļjanova Знач. II 3). Vienai daļai šo gadījumu pamatā īsti ir kauzātīvi verbi. Tâ, piem., la. *cilinât* 665. § īsti ir kauzātīvs verbs blakus kādam verbam, kas atbilst lei. *kìlti* „sich erheben“. Kad šis prīmārais verbs latviešu valodā bija zudis un formai *cilinât* bija tā pati galotne, kas iterātīvajam *cilât,* tad bija viegli iespējams *cilinât* tagad kâ iterātīvverbu attiecināt uz *celt.* Līdzīgi, piem., la. *virpinât* „griezt“ LP V 224 sākumā laikam būs bijusi kāda zaudēta prīmāra verba (ar nozīmi: „griezties“) kauzātīvforma; sal. arī Leskīna Abl. 436 un Po(r)žezinska К истор. 148. Citos gadījumos iterātīvā galotne *-inât* var būt vecāka *-inêt* pārveidojums[517]); sal. pa lielākai daļai (ne vienmēr) iterātīvi pamazināmos leišu verbus ar *-inėti* Leskīna Abl. 432 un 434 sk.; Becenbergera BGLS 114 sk., Gaigalatam Lit. Mitt. V 121, Uļjanova Основы 158 sk. un Знач. II 5 un Brugmaņa Grdr. II² 3, 242. Paglābies šis *-inêt* ir verbā **plīvinêt* (uz ko norāda Odzienā dzirdētā augšz. pag. 3. persona *pleivi-*

[517]) Iespējams tāds pārveidojums bija, jo bija iterātīvverbi ar *-êt,* 640. §, un ar *-ât,* 647. §.

nẽja), kā vietā citās izloksnēs ir *plĩvinât*, un *kuodinêt* „kauen“ Kurminam Słownik 280; citus piemērus skat. FBR XII 84 no Biržiem; sal. arī tādus verbus kâ *rîbenêt*[2] (Kurzemes) Dūrē, *zibinẽju* jeb *zibenẽju* u. c. 637. § un Uļjanova Знач. II 5.

Vēl ir jāpiezīmē, ka iterātīvo nozīmi verbiem ar *-inât* bieži tikai vāji izjūt un dažreiz tās, šķiet, pavisam trūkst, tâ ka tad verbs ar *-inât* savā nozīmē gandrīz nemaz neatšķiras no attiecīgā primārā verba. Tâ kâ robežas te ir grūti novelkamas, tad turpmākajos piemēros droši iterātīvverbi nebūs šķirti no tiem, par ko jāšaubās.

Piemēri: *bridinât* BW 16119, 9 un 17219; *cilinât* 24742 var.; *darinât* (Bīlensteina LSpr. I 424), sal. lei. *darinẽti* „fortgesetzt tun (demin.)“; *dãvinât* turpat, sal. lei. *davinẽti; kâpinât* turpat 425, sal. lei. *kopinẽti; karinât* turpat 425 (blakus *ķirinât*, kas ir jauninājums *karinât* vietā, ar *i* pēc to verbu parauga, kas beidzas ar *-inât* un kam saknē ir *i*, skat. 665. §) un BW 24547 „wiederholt anfassen, zörgen“; *klausinât* (Bīlensteinam l. c. I 425), sal. lei. *klausinẽti; klaudzinât; klupinât* turpat, sal. lei. *klupinẽti; knibinât*, sal. lei. *knebinẽti; kratinât* turpat II 402; *kulinât* RKr. XV 121, sal. lei. *kulinẽti; lidinât(iês); luncinât, lupinât*, sal. lei. *lùpinti* un *lupinẽti; piemetinât; perinât* jeb (piem., BW 19543, 5, 25789, 35031) *pirinât; pirinât* Etn. IV 165 „(ar lapu slotu) sist“; *pledinât* BW 24889, 2 un RKr. XVI 195 jeb *plidinât (spārnus)* BW 24889, 3 var.; *purinât; iesitinât* (Bīlensteinam l. c. I 426); *slacinât; smidzinât* „pērt“ Слблт. Эт. 85[1]; *tencinât; tipinât* RKr. XV 141 „ankleben (trans.)“, blakus lei. *tèpti; urbinât* (Bīlensteinam l. c. I 426); *vilbinât* RKr. XVII 63 jeb *vilinât*, sal. lei. *vilbinti; vilcinât* (: *vìlkt); virinât; vizinât*, sal. lei. *važinẽti; zadinât* „uzrunāt“ BW 20797, 2 var., sal. lei. *žãdinti* tp. (īsti: likt runāt); *zibinât* (blakus *zibinêt* 637. §) u. c.

Ar *-d-*: *dẽdinât* BW 14849 „im Baum einen Bienenstock aushöhlen“; *dzeldinât* 24548; *dzīdinât* (Bīlensteinam l. c.

II 392 un 402) „bieži dzīt“; *jādinât* turpat I 425; sal. lei. *jodinẽti; kaldinât* turpat; *lādinât* „riet“ BW 13250, *n*; *maldinât* (Bīlensteinam l. c. I 425) „bieži malt“; *pīdinât* BW 24368, 6 var.; *šūdinât* (Bīlensteinam l. c. I 426) u. c.

Citi piemēri Bīlensteinam l. c. I 424 skk. un II 402, bet ar tiem, ja nav minēti avoti, jābūt dažkārt uzmanīgam. Jo tekstos dažreiz var šaubīties, vai darīšana ir ar kauzātīvu vai ar iterātīvu verbu; tâ, piem., BW 22402 konteksts verbam *audinât* pieļauj ir nozīmi „likt aust“, ir „aust“.

668. §. Ir arī droši, laikam samērā vēlu radušies denominātīvi verbi ar *-inât*, kas apzīmē kādu darbību. Dažos gadījumos kādu verbu ar *-in-* varēja attiecināt ir uz verbu, ir uz nōmenu; tâ, piem., *klusinât* blakus verbam *apklust* un adjektīvam *kluss; ildzinât* (lei. *ìlginti)* blakus *ilgt* un *ìlgs; kauninât* (Bīlensteina LSpr. II 401) blakus *kàunuos* un *kàuns; skuõlinât* (dzirdēts Lestenē) blakus *skuõluot* tp. un *skuõla* u. c., sal. Po(r)žezinska К истор. 151. Dažos gadījumos laikam darinājums ar *-in-* būs ieradies kāda *-īi̯o-*celma vietā: nozīmes saskārās pa daļai, un la. *-īt* varēja būt radies arī no *-inti*, sal. 652. § a.

Piemēri: *asinât; bẽdinât; cietinât*, sal. lei. *kíetinti; dārdzinât* BW 22302; *draudzinât*, sal. lei. *draugìnti; drīzinât* BW 16904; *drùošinât* (: *drùošs)*, sal. *drą̃sinti; pagarinât; gausinât* „reichlich machen“, sal. lei. *gausinti; gludinât; grūtinât* BW 23307; *gùodinât; îsinât; kalpinât; labinât*, sal. lei. *lābinti; lẽtinât* (Bīlensteinam LSpr. I 419); *lielinât* „rühmen“ BW 16770; *mazinât*, sal. lei. *mãžinti; miêrinât; niẽcinât*, sal. lei. *niẽkinti; pùlcinât; saldinât*, sal. lei. *saldinti; smalcinât* (variantos: *smilcinât)* BW 22523; *spècinât; stiprinât*, sal. lei. *stìprinti* jeb *stiprinóti; strupinât; vẽsinât*, sal. lei. *vèsìnti; vìeglinât* BW 23307; *zīminât* „an Merkmalen erkennen“ BW 23084 var. u. c. Bīlensteinam l. c. I 418 sk.

669. §. Beidzot ir verbi ar *-inât*, kas atdarina skaņas: *bubinât, purpinât* „kullern“, *rubinât* tp., *ducinât* u. c. Bīlensteina

LSpr. I 420 un Uļjanova Знач. II 3. Ir grūti tos pieskaitīt kādai grupai, jo nav zināms, vai te vecāks ir *-in-* vai *-en-*, sal. lei. *bubénti* „dobji dimdēt“ un *bùbinti* „dimdot dauzīt“, *gruménti* „klusu un dobji ducināt“, *mekénti* „meckern“ u. c.

αα) Verba *dabût* (jeb *dabūt* Nīgrandā u. c.) tagadne

670. §. Ja šis verbs būtu aizgūts no krievu valodas (*добыть*) un pie tam senos laikos, kad kr. *ы* tika aizstāts ar la. *ui*, tad la. valodā būtu gaidāms inf. *dabuit*, kas tiešām gadās Mancelim, Jaunpiebalgā (skat. Becenbergera Lett. Di.-St. 120 sk.), Nīcā, Bārtā, Krūtē, Priekulē, Embūtē, Vaiņodē, (ar *uî*) FBR IV 77, Susējā, Aknīstē, (ar *uī*) Rucavā, Dunikā, Kalētos, Gramzdā, Pērkonē u. c. Tam blakus kâ tag. viensk. 1. p. *dabuīnu* Vaiņodē, Rucavā, Gramzdā, Pērkonē u. c. vai *dabuju* Mancelim (par to Becenbergers l. c. 121[1]), *dabuju* Aknīstē resp. *dobuju* Susējā; pēc verbu ar *-āju*, *-ēju* un *-īju* parauga tai vietā *dabūju* (tâ Raunā u. c.), kam blakus pag. *dabuju* Rucavā, Pērkonē u. c. vai *dabūju* Līvbērzē, Matkulē u. c. un inf. *dabût* Valmierā, Iecavā u. c., kâ arī 16. gadsimteņa tekstos, par ko Becenbergers l. c. Blakus šim *dabūt* kâ jauna tag. forma ir arī *dabūnu* Bīlensteinam LSpr. I 398 u. c. un, — tâ kâ formu *dabût* uztvēra kâ salikteni ar *bût* (pag. *biju*), — jauna pag. forma *dabiju* Apukalnā > augšz. *dobiju* Liezērē, Sēlpilī u. c.; uz šās pag. formas pamata tad arī inf. *dabīt* BB XIV 143, Becenbergeram l. c., Tirzā, Ērgļos, Apukalnā resp. (augšz.) *do^{e}b'it* Dzelzavā u. c., *debit* Lazdonā u. c. vai *dobiịt* (kam blakus retumis arī vēl *dobuît*) Sēlpilī, tâpat tag. *dobiju* Sēlpilī, *do^{e}b'iju* Dzelzavā u. c. jeb *debiju* Lazdonā u. c. Bet, ja nu *dabūt* būtu vecāks nekâ *dabuit*, tad *dabuit* varētu skaidrot līdzīgi kâ *kruities* un *muities* 624. § b. Neskaidras ir blaku formas ar *uo:* tag. *dabuoju* Bīlensteinam l. c., Sabilē, Cirgaļos u. c. jeb *dabuonu* Mežamuižā FBR XII 21, Lestenē XV 29, Līgutos, Skrundā, Becenbergeram l. c. 180 un Lautenbacham BB XVII

274 (te blakus arī *dabuomu*, varbūt pēc tādu blaku formu parauga kâ *atruonu* un *atruomu* 601. § e un 612. §), pag. *dabuoju* Bīlensteinam l. c. u. c., inf. *dabuot* Cirgaļos, Kuldīgā, Jūrkalnē, Vārmā, Cīravā, Becenbergeram l. c. 121[1] u. c. Tai vietā austr. Krāslavā, kur (skat. 645. §) *uoja*-celmi ir sakrituši ar *āja*-celmiem, ir tag. *daboju*, pag. *dabavu*, inf. *dabuoť* un austr. Līvānos tag. *daboju*, pag. *dabōju*, inf. *dabōt*. Arī lībiskajās izloksnēs šo verbu loka gluži kâ verbus ar *-uot:* tag. 3. p. *daba* Liepupē, Popē un Stendē (sal. turpat *męla* rakstu valodas *męluo* vietā) jeb *dabę* Dundangā (sal. turpat *męlę)*, Rindā un Becenbergeram l. c. 110, pag. 3. p. *dabaj* Liepupē > *dabę* Užavā, Dundangā u. c. jeb *dabe* Nogalē u. c., inf. *dabat* Liepupē, *dābt* Dundangā (sal. turpat *męlt)*, Zlēkās, Sārnatē, Zūrās, Popē, Sasmakā, Ārlavā u. c.

απ) Par tagadnes formām vispāri

671. §. Kamēr ide. pirmvalodā, kâ liekas, *o*-celmu beigās *-o* mijās ar *-e*, baltu valodās turpretim *-a* < *-o* redzams ne tikai daudzsk. 1. p., piem., lei. *liẽkame*, la. *lìekam*, pr. giwammai, kâ gr. λείπομεν, bet vispārinājuma rezultātā arī daudzsk. 2. p., piem., lei. *liẽkate*, la. *lìekat*, pr. immati (sal. arī sav. alem. daudzsk. 2. p. *berat)*, blakus gr. λείπετε un go. *leihviþ*, un 3. p., piem., lei. *liẽka* = la. *lìek* (sal. refleksīvformu *lìekas)* un pr. polīnka, salīdzinot ar go. *leihviþ*, un sensl. *beretъ*, kamēr slavu valodās *e* no tag. daudzsk. 2. p. ieviesies arī tag. daudzsk. 1. personā; sal. Uļjanova Основы 20, Po(r)žezinska К истор. 76 un Brugmaņa Grdr. II[2] 3, 58 sk. un 615.

Atsevišķi vēl jāpārrunā la. valodas *o*-celmu tag. daudzsk. 2. p. forma[518]). Formas ar *-at* kâ, piem., *lìekat* utt. sastop Rucavā, Gramzdā, Līgutos, Dunalkā, Skrundā, Turlavā, Kul-

[518]) Par indik. un imper. daudzsk. 2. p. izskaņu sal. piemērus BW 26026-62, 26122-3 un 26177-81.

dīgā, Kazdangā, Rudē, Embūtē, Zvārdē, Saldū, Raņķos, Matkulē, Vānē, Zemītē, Vīšiņķos, Strutelē, Blīdienē, Vecaucē, Dobelē u. c. Kursā, Smiltenē, Mērī, Cirgaļos, Valmierā, Raunā, Dzērbenē, Drustos, Mazsalacā, Naukšēnos, Mālpilī, Skujenē, Zaubē, Nītaurē, Inčukalnā, Lēdurgā, Paltmalē, Drabešos, Valkā, Piebalgā, Rankā, Ērgļos, Vestienā, Ogrē, Taurupē, Akanstakā, Aderkašos u. c. Vidzemē, Līksnā, Preiļos, Kaunatā. Barkavā, Varakļānos, Viļānos, Zvirgzdinē, Rēzeknē, Ludzā, Bukmuižā, Andrupinē, Bērzpilī, Baltinavā, Viļakā, Kārsavā, Liepnā u. c. Latgalē. — Pildā FBR XIII 54 un dažos gadījumos arī Susējā VII 145 un Kārsavā XII 56 tai vietā (tâpat arī daudzsk. 1. p.) ir formas ar *ā*-celmu izskaņu.

Turpretim Palsmanē, Druvienā, Tirzā, Liezērē, Gulbērē, Devēnā, Grostonā, Bērzaunē, Meņģelē, Cesveinē, Praulienā, Lazdonā, Dzelzavā, Pļaviņās, Mētrienā, Ļaudonā, Kalsnavā, Sāvienā, Sausnējā, Odzienā, Plāterē, Suntažos, Lielvārdē u. c. Austrumvidzemē, Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 16, Sātiņos, Jaunpilī, Zaļeniekos, Līvbērzē, Abgunstē, Iecavā, Bauskā, Baldonē u. c. Zemgalē, Birzgalē, Secē, Sēlpilī, Sunākstē, Ābeļos, Viesītē, Piksterē u. c. Sēlijā šo celmu tag. daudzsk. 2. p. beidzas ar *-iet*, piem., *vediet*. Šis *-iet* ir īsti laikam imperātīva izskaņa (skat. 692. §), kas vēlāk ieguvusi arī indikātīva nozīmi, jo formas ar *-at* (kâ gr. formas ar -ετε) kopš laika gala lietāja ar indikātīva un imperātīva nozīmi; sal. ar to *ā*-celmu indikātīva tag. daudzsk. 2. p. izlokšņu formu ar *-ait* vai *-iet* 661. §. Šā *-iet* priekšā ir — tâpat kâ vienšk. 2. p. — *k*, *g* vietā *c*, *dz* un — *į̄o*-celmos — nemīkstināti līdzskaņi, skat. 88. §, mīkstināto vietā, piem., *rùociet* blakus *rùoku*, *celiet* blakus *ceļu*, *cìetiet* blakus *cìešu*. Bet izloksnēs vienšk. un daudzsk. 1. p. un 3. p. ietekmē tā priekšā sastop arī *k*, *g* un mīkstinātus līdzskaņus, piem., *rùokiet*, *ceļiet* u. c. Suntažos u. c., *dzeŗiet* Sabilē FBR IV 66, *viļieties* Glükam I Kor. 15, 33, *maļiet* Bīlensteinam LSpr. II 124, *pūšiet* BW 8826, 1 var., *tekiet* 26229 var. (formu

ceļiet, piem., varētu uztvert kâ *ceļat* un *celiet* kontāminējumu).

Preiļu FBR IV 100 un VIII 17, Varakļānu XI 111 un 115, Biržu XII 86, Barkavas XIII 22 un 31, Kalupes XVIII 47, Lubānas, Vārkavas, Dagdas, Krāslavas, Neretas u. c. austrumizloksnēs, kur *ie* pārvērties par *ī*, sastop indikātīva tag. daudzsk. 2. personas formas ar *-it*[519]), piem., *vedit* resp. latg. *ved'it*. Tīri fonētisks *-īt* (no *-iet)* saīsinājums par *-it*, šķiet, te ir neiespējams: Neretā, piem., blakus *vedit* u. c. sastop *ā*-celmu tag. daudzsk. 2. personas formas ar paturētu gaŗumu *-t* priekšā. Varētu domāt, ka te *-īt* (no *-iet)* ir aizstāts ar *-it i*-celmu ietekmē; Dignājā un Biržos ir vēl svārstīšanās starp *-īt* un *-it*. Bet, tâ kâ citās izloksnēs (skat. 692. §) šo *-it* lieto tikai imperātīva nozīmē, tad varbūt drīzāk ir jādomā, ka šis *-it*, izejot no imperātīva viensk. 2. personas, ir jauninājums un vēlāk izloksnēs ieguvis arī indikātīva nozīmi, par ko Brugmanis IF XV 127. — Līdzīgi, šķiet, Mežamuižā FBR XII 21, Kūdumā, Mazbrenguļos u. c. *o*-celmu formu ir aizstājusi *ā*-celmu forma ar *-ait* (skat. 661. un 692. §): *vędait, ceļait, vētijait (ā*-celmus tur daudzsk. 1. personā ir aizstājuši *o*-celmi); ar to sal. indikātīva daudzsk. 2. personu *lasiet* u. c. blakus indikātīva daudzsk. 1. personai *losām* u. c. Cesveinē u. c. 661. §.

Dīvains un neskaidrs ir *-et* abiem modiem Alūksnē, Lejasciemā, Augulienā, Litenē, Beļavā, Stāmerienē, Vecgulbenē, Trapenē, Lizumā u. c., skat. FBR I 4 un 7 skk. E. Brencis RKr. XVII 119 domā Alūksnē citkārt no veciem ļaudīm dzirdējis formas ar *-at*, un Zeltiņos u. c. autors ir novērojis svārstīšanos starp *-at* un *-et*. Kaimiņu izloksnēs Gulbenē (te blakus *-et)*, Alsviķī un Apukalnā dzird formas ar *-at;* bet forma *vedat* (ar šauru *e!*) Gulbenē u. c. vai *nuocat* (ar *c!* vidusizlokšņu *nākat* vietā) Apukalnā u. c. rāda, ka, piem., *vedat* ir radies, kon-

519) Senajos *ā*-celmos *k* un *g* šā *i* priekšā patveŗas: *sokit* Lubānā u. c.

tāminējoties formām *vedet* (jeb arī *vediet* > austr. *vedīt)* un *vadat.* Minētajās izloksnēs *-et* tīri fonētiski nevar būt radies ne no *-at,* ne *-iet* resp. *-it* vai *-ait,* bet, kâ liekas, ir izskaidrojams tikai morfoloģiski. Alūksnē, kâ minēts RKr. XVII 145, ir imperātīvs *aitet* (blakus *aite)* no *aite* + *-t,* skat. 601. § b. Vai arī visas pārējās izloksnes pazīst tamlīdzīgu formu, tas autoram nav zināms; bet arī par Alūksni būtu pārdroši šai formā *aitet* saskatīt avotu galotnei *-et* formās *neset, vedet* u. c.; vai drīzāk otrādi, izolētais *aitet* nebūtu kļuvis par **aitat* to daudzo formu ietekmē, kas beidzas ar *-at?* Varbūt (?) ir jādomā, ka *-e-* te ir *-t* priekšā paglābies tādēļ, ka to ietekmēja senas viensk. 2. personas imperātīvu formas ar *-e* (sal. gr. λεῖπε u. c.), kuŗu *-e* kâ vairāk izolēts varēja būt paturēts. Vai (sal. 674. §) *-e* ir ienācis no pagātnes? Tādā gadījumā *-et* Lizumā, kur, kâ minēts FBR I 7, blakus ir pag. daudzsk. 2. personas formas ar *-ēt,* būtu aizgūts no kaimiņu izloksnēm.

672. §. Atsevišķi jāapcer 3. un viensk. 2. p. forma no sekundāriem (t. i., vismaz trīszilbju) tagadnes celmiem ar pirmbaltu *-āja, -ōja, -ēja, -īja;* Valmierā, Raunā, Drustos u. c. gaŗumu *-j-* priekšā te izrunā ar stiepto intonāciju[520]). *-j,* kas atradās formas beigās pēc *-i* zuduma viensk. 2. p. un pēc *-a* zuduma 3. p., ir vēl paglābusies līdz ar iepriekšējo gaŗumu Kaldabruņas, Sēlpils, Viesītes, Piksteres, Biržu, Neretas u. c. Sēlijas izloksnēs, piem., *meklēj* Sēlpilī u. c. Citās izloksnēs, kur *-j* šais formās ir paglābusies, *-j* priekšā gaŗums ir saīsināts; un proti, *āi̯o*-celmi 3. un viensk. 2. p. beidzas ar *-oj* (izrunā: *-oi̯*) ar *o* no austr. *ō* vai *uo* (no *ā)* Lubānā, Susējā, un latgaļu izlokšņu vairumā (tâ Ciblā, Preiļos, Krāslavā, Ludzā, Kaunatā, Andrupinē, Dagdā, Vārkavā, Varakļānos, Viļānos, Barkavā, Bērzpilī,

520) Turpretim Sausnējā blakus infinitīvam *mazgât* un viensk. 1. p. formai *mazgâju* ir, piem., 3. un viensk. 2. p. forma *mazgà*[2]; līdzīgi ir celmos ar pirmbaltu *-ōja, -ēja, -īja.*

Baltinavā, Kārsavā u. c.; šo izlokšņu lielākajā daļā *j* priekšā ir *-o-* arī tag. viensk. un daudzsk. 1. p. un daudzsk. 2. p.), turpretim — ar *-aj* (izrunā: *-aį*) Lēdmaņos, Alūksnē, Alsviķī, Lejasciemā, Augulienā, Gulbenē, Viļakā, Vecumniekos, Birzgalē (piemēri no Birzgales arī Mag. XIII 2, 45, 67, 69, 70; 3, 53, 55, 58, 59, 62, 64 un XIV 1, 155 un 157), Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 16, Zemītē, Ēdolē u. c. (Alūksnē u. c. *a* priekš *j* ir īss arī pārējās tagadnes formās), skat. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 108 un 164. Šādās formās *-j* paglābusies arī Lielvārdē un Rembatē, piem., *mẹluj* ar *u*<*uo*. Arī tāmnieku formu pamatā pa lielākai daļai ir formas ar paglābtu *-j*, un proti, formas ar *-ẹ* (no *-aį*, *-eį*), piem., *runẹ* sastopamas Zlēkās, Sārnatē, Vendzavā, Zūrās, Rindā, Ancē, Dundangā, Puzē, Sasmakā, Laucienē, Sarkanmuižā, Ugālē, Rojā u. c., turpretim formas ar *-e* (arī no *-aį*, *-eį*) — Sakā, Jūrkalnē, Ārlavā, Nogalē, Talsos, Sabilē, Kandavā u. c., skat. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 107 sk. un Lautenbacha rakstu BB XVII 279, tâpat arī datus par Dzirciemu Etn. IV 57.

-ẹ resp. *-e* tur būtu gaidāms tikai no *-āj* un *-ēj*; bet tag. 3. personā ar *-ẹ* resp. *-e* tur beidzas arī verbi ar *-uot* un *-īt* (tagadnē ar *-īju*), piem., *sālẹ*, *mẹlẹ* Dundangā u. c., vai *tīre*, *zveje* Talsos u. c. No *-uoj* un *-īj* tīri fonētiski *-ẹ* resp. *-e* diez vai ir radies; drīzāk, piem., *sālẹ*, *mẹlẹ* u. c. Dundangā u. c. ir jauninājumi blakus inf. *sālt* (no *sālīt*), *mẹlt* (no *mẹluot*), nāk. *sāls* (no *sālīs*), *mẹls* (no *mẹluos*) pēc tādu attieksmju parauga, kādas, piem., ir tagadnes formām *staĩgẹ* (no **staĩgāj*), *ravẹ* (no **ravēj*) u. c. ar inf. *staĩgt*<*staĩgāt*, *rāvt*<*ravēt*, nāk. *staĩgs*<*staĩgās*, *rāvs*<*ravēs*. Un Talsos u. c. infinitīvā *-āt*, *-ēt*, *-īt*, *-uot* vietā runā *-ẹt*, skat. 716. § b. Tagadnes formas ar *-uoju* bez tam varētu būt bijušas jau agrāk — kâ vienā augšzemnieku izlokšņu daļā, skat. 645. §, — aizstātas ar tag. formām ar *-āju*.

Pārējās izloksnēs (piem., Apukalnā un Praulienā) un rakstu valodā *-j* te ir zudusi (tâ jau Adolfija gramatikā 59), piem.,

3. un tag. viensk. 2. p. *staigā, ravē, mẹluo, sālī*, skat. 100. § b; sal. ar to lei. dial. *kapó[ja]* u. c. Jablonska pēcvārdos Jušk. VIII lp., Jauņa Перев. грамм. 47 un Gerullis-Stang 50. Atbilstošajās refleksīvformās ir paglābusies pilna forma, piem., tag. viensk. 2. p. *-staigājies, -ravējies* u. c., 3. p. *-staigājas, -ravējas* u. c.

16. gadsimteņa tekstos sastopamas gan formas ar *-j*, gan — formas bez *-j*.

Nereti tagad trūkst *-j* aiz iepriekšēja gaŗuma arī prīmāros tagadnes celmos ar *-ịo* 3. un viensk. 2. p., piem., tag. 3. p. *-spē* Manceļa Post. I 123, *-stā* turpat 148, viensk. 2. p. *spē* turpat 157, 3. p. *-rau* (rakstīts: *-raw*) turpat 303 u. c., skat. arī 100. § b.

β) *Nākotne*

673. §. Vecās izskaņas kâ, piem., formās *tapšu* = lei. *tàpsiu*, viensk. 2. p. *tapsi* = lei. *tàpsi* (sal. arī pr. postāsei), 3. p. *taps* = lei. *taps*, daudzsk. 1. p. *tapsim* = lei. *tàpsime*, daudzsk. 2. p. *tapsit* = lei. *tàpsite* sastop Mežamuižā FBR XII 22, Bēnē, Skrundā, Nīcā, Gramzdā, Priekulē, Rucavā, Zvārdē, Sesīlē, Gaiķos, Kurzemes Dūrē, Remtē, Lestenē, Jaunpilī, Blīdienē, Smiltenē, Valmierā, Raunā, Lipšukalnā, Skrīveŗos, Daudzesē, Susējā, Biržos, Aknīstē, Zasā, Dignājā, Neretā, Lašos, Līksnā, Dagdā, Andrupinē, Bukmuižā, Rundānos, Ludzā, Kaunatā, Rēzeknē, Viļānos, Vārkavā, Preiļos, Kārsavā, Zvirgzdinē, Ciblā, Krāslavā u. c. No daudzskaitļa formām autoram zināmas tikai daudzsk. 1. p. formas ar *-sim* no Krūtes, Gaviezes, Iļģiem, Dunalkas, Rudes, Nīgrandas, Griezes, Lielezeres, Kursīšiem, Saldus, Lutriņiem, Vānes, Ēdoles, Kuldīgas, Kandavas, Zemītes, Višiņķiem, Džūkstes, Slampes, Valles, Augstrozes, Bauņiem, Rencēniem, Valkas, Mēŗa, skat. arī norādījumus RKr. XIII 90 un Becenbergera Lett. Di-St. 164; tikai daudzsk. 2. p. ar *-sit* no Vaiņodes. Daudzsk. 2. p. formas ar *-sīt* Carnikavā ir laikam grūti attiecināmas uz kādu senāku *sī*-celmu, sal. turpat formas kâ *nākāt* for-

mas *nākat* vietā; Carnikavā (skat. 33. § un RKr. XIII 76 sk.) gaŗumi *-m* priekšā ir saīsināti, tâ ka, piem., pēc daudzsk. 1. p. *sakam* (no *sakām*) : daudzsk. 2. p. *sakāt* parauga arī blakus daudzsk. 1. p. *nākam* varēja rasties daudzsk. 2. p. *nākāt* (*nākat* vietā) un tad arī blakus daudzsk. 1. p. *nāksim* — daudzsk. 2. p. *nāksīt* (*nāksit* vietā).

674. §. Citās izloksnēs te redzama tagadnes formu ietekme. Tâ Drabešos, Paltmalē, Nītaurē, Drustos, Vecpiebalgā, Cirgaļos, Jaunrozē, Apukalnā, Jaungulbenē, Alsviķī, Vestienā, Ogrē, Pūrē, Abavas vidusdaļā (skat. Lautenbacha rakstu BB XVII 280) u. c., kur pirmatnējie tagadnes celmi ar *-i* tagad daudzsk. 1. p. beidzas ar *-am* un daudzsk. 2. p. ar *-at* (skat. 621. §), tagad sastop arī daudzsk. 1. p. nākotnes formu ar *-sam*[521]) (jau Лат. кат. 51) un daudzsk. 2. p. ar *-sat*[522]), līdzīgi Dzērbenē, Rankā, Jaunpiebalgā, Ērgļos un Nidā, no kurienes autoram zināmas gan *o*-celmu tag. daudzsk. 2. p. formas ar *-at*, bet nevienas pirmatnējo *i*-celmu tag. daudzsk. 1. un 2. p. formas, bez tam vēl arī Sarkaņos, Praulienā, Lazdonā, Grostonā, Devēnā, Cesveinē, Mētrienā un Ļaudonā, kur senie *i*-celmi tagad tag. daudzsk. 1. p. beidzas ar *-am*, bet tag. daudzsk. 2. p. ar *-iet*. Ir nu laikam jādomā, ka Sarkaņos u. c. *-sit* nākotnes daudzsk. 2. p. formās aizstāts ar *-sat* jau tai laikā, kad *o*-celmu (un ar tiem sakritušo *i*-celmu) tagadnes daudzsk. 2. p. tur vēl beidzās ar *-at*. Turpretim Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 16, Bauskā, Baldonē, Iecavā, Sunākstē, Piksterē, Sēlpilī, Pļaviņās, Krustpilī, Bērzaunē, Kalsnavā, Dzelzavā, Sausnējā BB XIV 122, Liezērē, Meņģelē, Suntažos u. c., kur tagad senie *i*-celmi tag. daudzsk. 1. personā beidzas ar *-am*, bet daudzsk. 2. personā ar

[521]) Tikai daudzsk. 1. p. formas ar *-sam*, bet nevienas nāk. daudzsk. 2. p. formas autors nezina no Balviem, Galgauskas, Adulienas, Kraukļiem, Vējavas, Liepkalnes u. c., skat. arī Mag. XIII 2, 38 un 71, RKr. XIII 90 un Becenbergera Spr. d. pr. L. 94 un 168 un Lett. Di.-St. 164. — Leišu daudzsk. 1. p. formas ar *-sam* un daudzsk. 2. p. ar *-sat* ir Becenbergeram BB XXVI 174, Doričam Lit. Mitt. VI, CXIII lp. un Gerullis-Stang 51.

[522]) Tikai daudzsk. 2. p. formas ar *-sat* autors zina vēl no Mālpils; skat. arī RKr. XIII 90 un Becenbergera Spr. d. pr. L. 95 un 168.

-iet, sastop daudzsk. 1. personas nākotnes formas ar *-sam* un daudzsk. 2. personas ar *-siet*[523]), līdzīgi Tirzā, Druvienā, Gulbērē, Sāvienā un Vecumniekos, no kurienes autors gan zina *o*-celmu tagadnes daudzsk. 2. personas formas ar *-iet*, bet nejauši nevienu veco *i*-celmu tag. daudzsk. 1. un 2. personas formu, kâ arī Tīnūžos un Vatrānē, kur autors nejauši nav dzirdējis ne *o*-, ne *i*-celmu tag. daudzsk. 2. personas formu. — Tâpat ir nāk. daudzsk. 1. personas formas ar *-sam* un daudzsk. 2. personas formas ar *-sait*[524]) Mazbrenguļos, kur tagad arī senie *i*-celmi tag. daudzsk. 1. personā beidzas ar *-am* un tag. daudzsk. 2. personā ar *-ait*, — un daudzsk. 1. p. ar *-sam* un daudzsk. 2. p. ar *-set* Alūksnē, Vecgulbenē, Zeltiņos, Beļavā, Litenē, Stāmerienē, Lizumā u. c., kur tagad senie *i*- un *o*-celmi tag. daudzsk. 1. personā beidzas ar *-am* un tag. daudzsk. 2. personā ar *-et* (skat. 671. §). Turpretim Lejasciemā un Trapenē, kur senie *i*-celmi tagad arī tag. daudzsk. 1. personā beidzas ar *-am* un tag. daudzsk. 2. personā ar *-et*, sastop gan nāk. daudzsk. 2. personas formas ar *-set*, bet tām blakus daudzsk. 1. personas formas ar *-sem*; tā laikam ir pagātnes formu ietekme, kas tur daudzsk. 1. personā beidzas ar *-em* (piem., *likem*) un daudzsk. 2. personā ar *-et* (piem., *liket*). Pagātnes formu ietekme vēl skaidrāk izpaužas Palsmanē, kur nāk. daudzsk. 1. personas formas beidzas ar *-sę̄m* un daudzsk. 2. personas formas ar *-sę̄t*, un Bērzpilī, Lubānā, Meirānos, Barkavā, Varakļānos, Baltinavā un Viļakā, kur nāk. daudzsk. 1. personas formas beidzas ar *-sęm*[525]) un daudzsk. 2. personas formas ar *-sęt*[526]) (pa-

[523]) Tikai *-siet* autors zina arī vēl no Abgunstes, Apšupes un Lielāsmuižas, skat. arī RKr. XIII 90; šis *-siet* sastopams jau 16. gadsimteņa tekstos, piem., *atrasiet* (rakstīts: attraßeet) LLD II 28, 19.

[524]) *-sait* arī BW 7317, 4 var. no Nīcas.

[525]) Tâ arī BW 9065, 8 var. (latg.), 13250, 8 var. (latg.) un 27926, 1 (latg.).

[526]) Tâ arī BW 13250, 31 (latg.).

gātnes *ē*-celmi tur daudzsk. 1. personā beidzas ar *-ęm* un daudzsk. 2. personā ar *-ęt*); piem., nāk. daudzsk. 1. p. *nęssęm* Barkavā u. c. jeb *ńeśśęm* Baltinavā blakus nāk. viensk. 1. personai *neššu* resp. (Baltinavā) *ńeššo*=pag. daudzsk. 1. p. *nęsęm* Barkavā u. c. jeb *ńeśęm* Baltinavā: pag. viensk. 1. p. *nešu* resp. (Baltinavā) *ńešo*.

Citur sastop sajaukumus vai svārstīšanos paradeigmā. Tâ autors ir dzirdējis daudzsk. 1. personas formas ar *-sim*[527]) blakus daudzsk. 2. personas formām ar *-sat* Alsungā, Abavasmuižā (sal. turpat tag. daudzsk. 1. personu *gulam* formas *gulim* vietā), Skujenē (sal. turpat tag. daudzsk. 2. personu *nākat*) un Inčukalnā (sal. turpat tag. daudzsk. 1. personu *guļam* un tag. daudzsk. 2. personu *nākat*); un daudzsk. 1. personas formas ar *-sim* blakus daudzsk. 2. personas formām ar *-siet*[528]) Virkā, Zaļeniekos, Secē (šais trīs izloksnēs blakus ir, piem., tag. daudzsk. 2. p. *redziet* formas *redzit* vietā), Līvbērzē (sal. turpat *ziniet*), Olainē, Sīpelē, Kalētos (Kalētos blakus, piem., *gribim*) un Dobelē (te blakus tādām formām, kâ, piem., *ręd̦zat*); par Dobeli u. c. ar tādām formām kâ *ręd̦zat* ir varbūt jādomā, ka senāk tur tag. daudzsk. 2. personā svārstījās starp *-at* un *-iet*, pēc kam tagadnē varēja vispārināt *-at*, turpretim nākotnē *-(s)iet*.

Neskaidrs ir parallēlisms starp *-sem* nāk. daudzsk. 1. personā un *-siet* daudzsk. 2. personā Rembatē, Lielvārdē un Ābeļos, vai starp *-sęm* daudzsk. 1. personā un *-siet* daudzsk. 2. personā Viesītē (te arī *-sit* daudzsk. 2. personā) un Biržos (te *-siet* ir fōnētiski kļuvis par *-sīt*, kam blakus arī *-sit* daudzsk. 2. personā un *-sim* daudzsk. 1. personā; par to sal. FBR XII 86); sal. tur blakus pag. daudzsk. 1. personu *cēlęm*, tag. daudzsk. 1. personu *guļam* un tag. daudzsk. 2 personu *redzīt* Biržos vai daudzsk. datīvu *bērniem, pirtēm* Lielvārdē. Vai *-sem* resp. *-sęm*[529]) te būtu radies no *-sį̄*, t. i., te būtu lei. dial. *-sma* vai *-sme* (skat. 677. §) atbilstoša galotne? Jeb vai būtu jādomā, ka *-sem-* daudzsk. 1. personā ir darināts pēc daudzsk. 2. personas *-set-* parauga, un ka *-set-* ir tīri fōnētiski radies no *-sįet-* (= skr. *-syath-*)? Žemaišu dialekta formas ar *-sem, -set* Jauņa gramatikā 127 ir fōnētiski neskaidras, jo to *se* var būt radies no *-sįa-*.

---

527) Vai tur blakus gadās arī formas ar *-sam*, nav zināms.

528) Vai tur blakus gadās arī formas ar *-sit*, nav zināms.

529) *-sęm* blakus *-sit* (resp. *-siet*) tâpat kâ lei. *jósma* Jušk. SvD, Nr. 211, 6 blakus *-jósit'* turpat 211, 7.

Nāk. daudzsk. 1. personā autors ir dzirdējis *-sam* blakus *-sim* Rundālē, Zaubē, Ikšķilē (šeit blakus daudzsk. 2. p. ar *-siet*), Ropažos, Allažos, Turaidā u. c., skat. RKr. XIII 90; daudzsk. 2. personā — *-siet* blakus *-sit* Kauguros un Slokā.

-sam priekšā daudzsk. 1. personā (un *-sat* priekšā daudzsk. 2. personā) ir šaurs *e* Apukalnā, Alūksnē, Alsviķī, Zeltiņos, Ķeipenē, Nītaurē, Piksterē u. c., turpretim *ę* > augšz. *a* Drustos, Rankā, Druvienā, Liezērē, Vestienā, Grostonā, Kraukļos u. c. (te *ę* > augšz. *a* arī nāk. 3. personā), sal. ar to 41. § b un 43. § c.

675. §. Nākotni tagad tâpat kâ leišu valodā darina no infinitīva celma, piem., *bûšu* (kâ vietā laikam enklitiski saīsināts *bušu* Sausnējā BB XIV 143, Praulienā, BW 23705, 2 no Lazdonas un FBR IV 76) : *bût, iešu* : *iet, duošu* : *duôt, rakšu* : *rakt, sēšu* : *sēt, liêšu* : *liêt, raûšu* : *raût, runâšu* : *runât, gulêšu* : *gulêt, mâcîšu* : *mâcît, męluôšu* : *męluôt,* latg. *jimšu* Zb. XVIII 246, Mag. XIV 2, 185, BW 4890, 7, 908, 3 (861. lp.; te blakus pag. viensk. 2. personai *jēmi*; citur *jemšu*) : no *jimt'* (piem., Zb. XVIII 236; citur *jemt*) utt.[530]). *s(š)* priekšā līdzskaņiem *d, t, z, s* saknes beigās bija asimilējoties jāzūd. Tāda veida formas ir, pirmkārt, 16. un 17. gads. tekstos, piem., 3. p. *savīs* Und. Ps. 1, 29 : *savīst,* daudzsk. 2. p. pammesset LLD II 4 : *mętu,* daudzsk. 1. p. ehsem un daudzsk. 2. p. ehseth Ev. : *êst,* 3. p. *pazus* Psalmen[2] 31 b (viensk. 1. p. *pazušu* Sabilē) : *pazūdu,* viensk. 1. p. *atrašu* (: *atruodu,* inf. *atrast*) Manceļa Post. I 325, viensk. 2. p. *atrasi* I 45 un (no *apsnaũst*:) *apsnausi* I 265, 3. p. *atras* I 199 un (no *muôsties* :) *-muosies* III 122,

[530]) Līdzīgi ir tāmnieku dialektā: 3. p. *guodęs* (jeb *guodas* vecajā paaudzē), *slavęs, tīris* blakus infinitīviem *guodęt* (jeb *guodat* vecajā paaudzē), *slavęt, tīrit* Dzirciemā Etn. IV 57, *guodes, slaves, tīres, prases, męles* blakus infinitīviem *guodet, slavet, tīret, praset, męlet* Kārgados, Vandzenē, Nogalē u. c., *guods, rūns, aicans, slāvs, tīrs, prass, dārs, męls* blakus infinitīviem *guodt, rūnt, aicant, slāvt, tīrt, prast* (ar garu *s*), *dārt, męlt* (rakstu valodas *guodât, runât, aicināt, slavêt, tīrît, prasît, darît, męluot* vietā) Dundangā, Zlēkās, Piltenē, Zūrās, Užavā, Tārgalē, Rindā, Puzē, Sasmakā, Ārlavā u. c. Par infinitīva formām skat. 716. § b.

daudzsk. 1. p. *atrasim* I 134 un *-muosim* I 400, daudzsk. 2. p. *atrasieta* I 1, 49 un 55 u. c. Tâpat vēl tagad, kâ liekas, ir visās stingri tāmiskajās izloksnēs (skat., piem., FBR VI 64 sk., VII 28 sk., 54, VIII 128, XX 23 un 54), piem., 3. p. *ves* (: *vędu, vest*), *nes* (: *nęsu, nest*) = lei. *vès, neš* u. c., kâ arī Rucavā (piem., *sẽšu* RKr. XVI 94[531]) „sēdīšos" = lei. *sẽsiu*) un Bārtā un dažkārt arī tautasdziesmās no citiem novadiem, piem., viensk. 2. p. *brisi* BW 4316 (no Alsungas), viensk. 3. p. *ves* BW 137 (no Bērzaunes), daudzsk. 1. p. *vesim* Mag. VIII, Nr. 2430 (no Kabiles); sal. arī FBR XIII 105 (par Skrundu) un Bīlensteina LSpr. II 155 sk. Šķiet, visās austrumizloksnēs turpretim nākotnes formās, verbiem, kam sakne beidzas ar *d, t, z, s,* izrunā[532]) gaŗu *s* (resp. *š* viensk. 1. personā), piem., viensk. 1. p. *neššu,* viensk. 2. p. *nessi,* 3. p. *ness* utt.; viensk. 1. p. **nesšu* > *neššu* : inf. *nest* = viensk. 1. p. *degšu* : inf. *degt* u. c.; vecākais *nešu* skanēja tâpat kâ pag. viensk. 1. p. *nešu* (līdzīgi bija *nesi* pag. un nāk. viensk. 2. persona) un tādēļ bija neērts. Pārējās izloksnēs tagad starp saknēm, kas beidzas ar *d, t, z, s,* un nākotnes galotnēm *-šu, -si* utt. ierodas *-î-,* piem., *nesîšu,* viensk. 2. p. *nesîsi* utt. : *nest* (tag. *nęsu*), vai *vedîšu,* viensk. 2. p. *vedîsi* utt. : *vest* (tag. *vędu*); tâ pa daļai ir jau 16. un 17. gads. tekstos, piem., 3. p. *kuodîs* Und. Ps. 32, 20 : *kuôst,* daudzsk. 1. p. szittischo Pass. : *sist,* daudzsk. 2. p. szittiset Ev., 3. p. *atradîs*[533]) Manceļa Post. I 135 (blakus *atras,* kâ jau aizrādīts), *atlaidîs* I 2 (: *atlaîst*) un *atplētîs* I 311 (: *at-*

[531]) Te arī blaku forma *sẽdîšu.*

[532]) Tâ arī augšzemnieku Lizumā (arī aiz līdzskaņiem, piem., *cirššu, cirssi*), izjemot 3. personu, kur starp saknes izskaņu un *-s* ierodas *-î-,* piem., viensk. 1. persona *ęššu,* viensk. 2. p. *ęssi,* 3. p. *ędîs,* daudzsk. 1. p. *ęssam,* daudzsk. 2. p. *ęsset,* laikam lai visām formām būtu vienāds zilbju skaits. Jāpiemin arī tādas nākotnes formas kâ viensk. 1. p. *vīkššu,* viensk. 2. p. *vīkšsi,* 3. p. *vīkšîs,* daudzsk. 1. p. *vīkšsam,* daudzsk. 2. p. *vīkšset* (blakus infinitīvam *vìkšt*) Lizumā, skat. FBR I 7—10.

[533]) Rakstīts: attraddies.

plèst). Vidzemes vidusizloksnēs, piem., Mazsalacā, Burtniekos, Ēvelē, Valmierā, Cēsīs, Smiltenē, Cirgaļos, Raunā, Drustos, Trikātā, Valkā, Zvārtavā, Kūdumā u. c. sastop nākotnes formas ar *-îšu* (viensk. 2. p. *-îsi* utt.) tādu formu vietā un tām blakus, kas beidzas ar *-šu*, arī no saknēm, kas nebeidzas ar *d, t, z, s*, piem., *lijîs* (*lîs* vietā) Zvārtavā u. c., *nācîšu* (*nākšu* vietā) Valkā u. c., *svèrîs* (*svẽrs* vietā) Trikātā u. c., *kuopîsi* (*kùopsi* vietā) *Mazsalacā* u. c., *bràucîs* (*bràuks* vietā un tam blakus) Rencēnos u. c., *cêlîsies* (*celsies* vietā) Lipšukalnā (turpat arī formas *bràuksi* u. c.) u. c., *pļāvîs* (*pļaũs* vietā un tam blakus) Valmierā u. c. Kâ rāda minētie piemēri, *-ī-* priekšā ierodas pagātnes saknes forma. Visbiežāk lietojama laikam ir 3. p. (skat. FBR III 49 par Rūjienu), kas ar šo *ī* kļūst divzilbju forma. Tādas formas (pareizas?) ir arī jau visvecākajos tekstos, piem., *tapîs* (*taps* vietā) Лат. кат. 38, 39 (2 reizes) un 52 un Ev., naetczys (*nāks* vietā) Ev. (bieži) un Pass., daudzsk. 1. p. nacysem Ev., esatcys (*iesâks* vietā) Pass., lidtczys (*liks* vietā) Ev., pabeidtczys (*pabèigs* vietā) Ev., ludczis (*lùgs* vietā) Psalmen[2] 23 b, peczimmis (*piedzìms* vietā) ibid. 29 b un 89 a u. c. No *bût, iet, duôt*, šķiet, lietojamas tikai īsākās formas *bûšu, iešu, duošu* (attiecīgās pagātnes *biju, gāju, devu* te saknes formā par daudz atšķiras!).

Nākotnes formas ar *-ī-* aiz *r* vai *l* ar iepriekšēju īsumu autoram gadījies dzirdēt arī tādās izloksnēs, kur viņš tādas formas kâ *bràucîs* (*bràuks* vietā) — pa daļai laikam tikai nejauši — nav dzirdējis, piem., *salîs* (*sals* vietā) Palsmanē u. c., *mirîs* (*mirs* vietā) Gaujienā (forma te dzirdēta blakus *nāks*), Mērī, Sērmūkšos, Drabešos, Augstrozē, Dikļos, Mazbrenguļos, Nītaurē (Nītaurē dzirdēts blakus *mirs, šķiŗs*[534]), *duŗs*[535]), *brauks*), Inčukalnā (te dzirdēts arī *birîs*, bet *duŗs, šķiŗsies*,

[534]) Pagātne: *šķīru!*
[535]) Pagātne: *dūru!*

brauks, bērsim u. c.) u. c., skat. RKr. XIII 90 un arī FBR IV 93, VIII 73, XI 77, XIV 65, 94, XV 70.

676. §. Nākotnes piedēkli *-si̯o-*, uz ko norāda lei. *tàpsiu*, la. *tapšu* u. c. (673. §), bez tam gluži droši var konstatēt tikai āriešu valodās, piem., skr. *dāsyā́mi* „duošu", *ēṣyāmi* „iešu" u. c., av. *vaxšyā* „runāšu" u. c., par ko Brugmanis Grdr. II^2 3, 383 skk. (te arī par to, kâ *-si̯o-* saprotams morfoloģiski), Meijè Введ.^{2} 183 sk. un Mélanges de linguistique offerts à M. F. de Saussure 104 un Manjens (Magnien) Le futur grec II 285 skk. (sevišķi 293 skk.) ar literātūru.

Āriešu nākotnes formās saknes zilbe palaikam ir ar pilnu pakāpi, atskaitot dažus izjēmumus, piem., av. (akt. divdabi) *būšyant-* (sal. lei. *búsiant-*, la. *bûšuot*); un tâ varētu senāk būt bijis arī baltu valodās. Ka lei. un la. valodā tagad nākotni darina no infinitīva celma, katrā ziņā ir sekundāra parādība. Dažu verbu nākotnes un infinitīva formām laikam jau no paša sākuma ir bijusi tā pati saknes forma; tas tâ, kur infinitīva saknē bija pilnpakāpe un kur nākotnes formā saknes zilbe jau no laika gala bija bijusi zudumpakāpē. Vispārināt šās saknes formas saskaņu sekmēja daudzie tāda tipa verbi kâ la. *minêt, tecêt, mazgât, sludinât, dzîvuôt, ganît, tīrît,* kur nākotne un infinitīvs saknes uzbūves ziņā laikam no laika gala saskanēja, par ko Po(r)žezinskis К истор. 160 un Osten-Zakens IF XL 146.

Nākotnes formas kâ *metîšu, vedîšu, nesîšu, laûzîšu* (: lei. *mèsiu, vèsiu, nèšiu, láušiu*) ir latviešu valodas jaunināj umi, kas dažos gadījumos palīdz izvairīties no nākotnes un pagātnes resp. tagadnes formu fonētiskās sakrišanas; tâ, piem., lei. formām tag. *kenčiù*, pag. *kenčiaũ*, nāk. *kę̃siu* atbilstu la. *cìešu* un lei. formām pag. *nešiaũ, nešeĩ* un nāk. *nèšiu, nèši* — la. *nešu, nesi*. Arī nākotnes forma *vešu* skaņu ziņā pārāk stipri atšķīrās no tagadnes *vẹdu*. Lai no minētās sakrišanas izvairītos, varēja

dažos gadījumos prīmāro verbu nākotnes vietā likt atbilstošā iterātīvverba nākotni un, piem., formām *kast* (tag. *kašu* jeb *kasu*), *best* (tag. *bẹdu*), *laûzt* (tag. *laûžu*) nākotni pārjemt no iterātīvformām *kasît* (*kasîšu*), *bedît* (*bedîšu*), *lauzît* (*lauzîšu*). Un, kad jau bija pierasts, piem., pie nāk. formas *bedîšu* blakus tag. *bẹdu*, tad pēc tāda parauga varēja darināt arī, piem., blakus tag. *vẹdu* vai *mẹtu* nākotni *vedîšu* resp. *metîšu*, sal. par to arī FBR XII 176.

Ka *-îšu* priekšā tagad ir pagātnes saknes forma, viegli saprotams. Gadījumos, kâ, piem., *lìdîšu* blakus tag. *lìedu*, pag. *lìdu*, inf. *lìst* vai dial. *nācîšu* blakus tag. *nāku*, pag. *nācu*, inf. *nākt*, nākotnes formā bija līdzīga sakne kâ infinitīvam un pagātnei; bet, tâ kâ fonētisku pārmaiņu rezultātā nākotnes formas saskaņa ar pagātni bija vairāk jūtama, tad, piem., *lìdîšu* un *nācîšu* to saknes formas dēļ attiecināja uz piederīgajām pagātnes formām *lìdu* un *nācu*, tâ ka pēc tam varēja rasties tādi jauninājumi kâ, piem., dial. *lijîs* (no pag. *lija*) *lîs* vietā un blakus *lîs* (inf. *lît*).

677. §. Vēl jārunā par nākotnes celmu izskaņu. Kamēr āriešu valodās visām nākotnes formām ir celms ar *-si̯o-*, leišu un latviešu valodā nākotnes visumā loka tâpat kâ tagadnes *i*-celmus; un arī slavu valodām sensl. divdabis *byšęšteje*, kâ šķiet, norāda uz nākotni, kas lokāma tâpat kâ tagadnes *i*-celmi, par ko Jagičs AfslPh. XXVIII 35 sk. Bet, tâ kâ baltu (un slavu) *i*-celmiem vispār āriešu valodās atbilst *i̯o*-celmi (skat. Meijè domas, ko atstāsta Manjens [Magnien] l. c. 295), tad ar Fortunatovu (kuŗa domas atstāstītas Po(r)žezinska К истор. 159) varētu sākt domāt, ka baltu (un slavu) valodām pamatā ir *-si-* un ne *-si̯o-*. Bet tâ domājot būtu gandrīz nesaprotams, kādēļ leišu un latviešu valodā nākotnes divdabja celmā palaikam ir *-si̯o-* un ne *-si-* (skat. 728. § skk.). Un arī indikātīvā vismaz leišu valoda pazīst blakus *-si-* arī *-si̯o-* (ne vien viensk.

1. personā), skat. Joh. Šmita Neutra 424 sk. un sevišķi Jauņa gramatiku 127. Un blakus *-sįo-* un *-si-* par nākotnes piedēkli jāatzīst laikam arī *-s-*, proti, tādu formu dēļ kâ lei. 3. p. *pus* (: *púti* „pūt"), *lis* (: *lýti* „līt") vai *aũgs* (: *áugti*, skat. Слбл т. Эт. 144) u. c.; daudzsk. 1. p. ar *-sma* (Jaunim l. c.) vai *-sme* (piem., LChr. 380, 16), daudzsk. 2. p. ar *-ste* utt. Jo *-i-* var gan dažkārt leišu valodā zust (sal., piem., dial. *graũdźmas* „pērkons" LChr. 381, 28 no *graudimas)*, bet, ja, piem., lei. *-sme* būtu radies fōnētiski no *-sime*, tad tāda *-i-* sinkope būtu gaidāma arī tagadnes *i*-celmu fleksijā. Bet, ja Becenbergers BB XXVI 177 formas ar *-sme* utt. uzlūko par jauninājumiem, izejot no 3. p. ar *-s*, tad, pirmkārt, tam trūkst attiecīgu parallēļu (tādas varētu būt tikai daudzsk. 1. p. atematiskās tagadnes formas ar *-me* jeb *-ma* utt., kas būtu radušās, izejot no 3. personas). Jo, spriežot pēc *eitù* (daudzsk. *eĩtame!*) blakus 3. personai *eĩt*, nākotnē, piem., blakus 3. personai *eĩs* būtu bijis jārodas tādām formām kâ daudzsk. 1. personai **eĩsam(e)*, un izloksnēs ir tiešām formas ar *-sam*, skat. 674. §; *-sme* vai *-sma*[536]) nākotnē varētu būt radies tad laikam tikai izejot no 3. personas, ja tā beigtos ar *-st(i)*. Un, otrkārt, tad tomēr vēl būtu jāizskaidro agrais *-i* zudums 3. personā. Becenbergers KZ XLI 126[1] un Po(r)žezinskis Изв. I 481 un К истор. 38 (pieslienoties Fortunatovam) domā, ka ar *-i* zudumu nāk. 3. personā ir panākta starpība starp 3. un viensk. 2. personu. Bet pret to jāiebilst, ka tāda tipa kâ *mýli* 3. personas tagadnes formas daudzkārt ir tomēr savu *-i* paturējušas, neraugoties uz fōnētisko saskaņu ar viensk. 2. personu, un ka leišu (austrumu) izloksnēs prīmāros verbos ar cirkumflektētu vai īsu saknes zilbi vēl tagad — tâpat kâ tagadnē — nāk. viensk. 2. p. (piem., *pirksì)* ar savu akcentu atšķiras no 3. per-

536) Jāiegaumē arī akcents formās *pajimsmà* LChr. 373, 37, *gryšmà* 375, 35, *rasmà* 375, 37 u. c. (blakus *šã'ksma* 373, 36 u. c.) un *pirksmà* Jauņa Перев. грамм. 204[1]; citi piemēri Spechtam 30.

sonas *(piřks)*. Nākotnē gan bija 3. personai ar viensk. 2. personu jāsakrīt biežāk nekâ tagadnē (sal., piem., tag. viensk. 2. personu *turì* ar nāk. viensk. 2. p. *turẽsi)*, bet ka 3. un 2. personas fōnētiskais sakritums nav izjūtams kâ sevišķs traucēklis, to rāda latviešu valoda, skat. 596. § a. Par to arī vēl Bernekers AfslPh. XXV 480[1]. Jemot to visu vērā, laikam vispareizāk būs ar Uļjanovu Знач. II 262 skk. un Po(r)žezinski К истор. 159 sk. iedomāties nākotnei — blakus celmiem ar *-sį̀o-* un *-si-* — arī atematiskus celmus ar *-s-*[537]), kaut gan to savstarpējā attieksme paliek neskaidra; par to arī Pizani (Pisani) IF XLIX 127 skk., Stangs NTS V 82 skk. un Verbum 202 skk., Pedersens Ét. lit. 3 un Vaijans (Vaillant) Bull. XL 9[1]. — Ka *si-*celmam senāk bija jābūt arī 3. personā, tas jau jāiedomājas a priori, un, kâ jau Becenbergers l. c. ir piezīmējis, vecleišu tekstos patiesi vēl sastop nāk. 3. personas formas ar *-si*, sal. 597. § (un *būsi-gu* Daukšam, Post. 240, 23). Turpat viņš norāda uz la. dial. (latg.) *dūś* u. c. (kas arī autoram pazīstams no daudzām latgaļu izloksnēm un tekstiem[538]), kur *-ś* visvieglāk izskaidrojams kâ radies no *-si*[539]); par nāk. 3. personas refleksīvo formu skat. 707. § c. Vai arī latviešu valoda pazinusi atematiskus nākotnes celmus ar *-s-*, tas nav droši izzināms; sal. 674. § par daudzsk. 1. personu ar *-sem* Rembatē u. c.

678. §. Perifrastiskas nākotnes formas. Kâ krievu valodā ir nākotnes, kas darinātas no *быть* „būt“ (viensk. 1. p. *буду* „būšu“ utt.) nākotnes un infinitīva, tâ dažkārt analogi

537) Tādus celmus Pedersens konstatē arī itaļu valodās (piem., osku fust „būs“, umbru ferest „nesīs“), skat. viņa Les formes sigmatiques du verbe latin et le problème du futur indo-européen (København 1921.), 23 skk.

538) Tâ, piem., no Ludzas, Kaunatas, Krāslavas u. c., BW 11564, 16809, 26939, 1 u. c.

539) Turpretim 16. gads. tekstos tāds rakstījums kâ buuse (*būs* vietā) LLD II 7, 23 u. c. neliecina ne par kādu *-si*, skat. 81. lp.

darinājumi sastopami arī latviešu valodā. Piemēri: *es tev bûšu palīdzêt* BW 298, 3 (var. : *palīdzêšu)*, 294, 2, 295, 296, 6689, 3 un 35215; *es bûš[u]* (var.: *grib[u]) iet* BW 9498, 9501 var. (var.: *iešu)* un 17341; *es bûš[u]... jât* 13639 (no Kuldīgas); *es bûš[u]... izspārdît* 15923; *as bûš[u] dzart, tu — galdiņu tricanât* 15998, 3; *kur tās bûšu izkaltêt?* 18149 (blakus *kur es ... izkaltêšu* 18154); *es jums bûšu* (var.: *gribu) atmieluot* (var.: *atmieluošu)* 34260; *es bûš[u] rāt* (var.: *rāšu) tautu dęlu* 21735 (līdzīgi izteicieni vēl 23705, 24630, 2 un 25870); *tas drīž bûs mirt* (dzirdēts Iecavā); *kamī viņč bûs slaucît?* (dzirdēts Valmierā, kur parasti lieto nākotnes ar *-šu); apņêmāmies, ka bûsim iet* (dzirdēts Cempos), skat. arī FBR XII 86. Īpašas nozīmes, šķiet, šiem perifrastiskajiem darinājumiem nav. BW tie gadās gandrīz vai vienīgi dziesmās no austrumu apgabala, tâ ka varbūt — bet ne katrā ziņā — ir jādomā par krievu ietekmi.

Jāmin arī *iešu* savienojumi ar infinitīvu; tâ, piem., *vai viņš par savu mantnieci ies tâdas lietas ticêt?* u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 214. § un FBR V 103 un XVIII 27. — No augšz. Jaunrozes FBR VIII 47 ir minēts savienojums *oûdans ît vò°rītūs*[2] (supīns).

Perifrastiskas „pabeigtas nākotnes" (futura exacta) skat. 753. §.

γ) *Pagātne*

679. §. Kopējai baltu pagātnei pamatā ir sekundāri verbu celmi ar *-ā* un *-ē*, ko sastop arī latīņu formā *eram* „biju" u. c. un grieķu aoristos ar *-ην*; par to Uļjanovs Основы 181 skk., Bartolomē Stud. II 119, Vīdemanis Prät. 151 skk., 174 skk., 181 skk., 187 skk. un 194 skk., Čadviks (Chadwick) IF XI 145 skk., Reichelts BB XXVII 85 sk., Hirts Abl. 180, Brugmanis Grdr. II[2] 3, 146 skk., 168, 170 sk. un 176 sk., Zandbachs Die indog. zweisilb. schweren Basen und das balt. Präteritum

(1930), Frenkelis IF LI 140 skk. un Balt. Sprachw. 13 un Vaijans (Vaillant) Bull. XL 5 skk. Tiem pašiem celmiem kâ „injunktīviem" varēja būt arī konjunktīva nozīme; par to Meijè (Meillet) Mélanges de linguistique offerts à M. F. de Saussure 93 un 105 sk., Pedersens Vergl. Gramm. d. kelt. Spr. II 354 sk., Zommers Handb. d. la. Laut- u. Formenl.[2] 514 sk., Brugmanis Grdr. II[2] 3, 539 un Festschrift für E. Windisch 52 un šās gramatikas 693. §.

Senās *o*-celmu imperfekta formas, būdamas bez augmenta, bija baltu valodās fonētiski sakritušas ar atbilstošajām tagadnes formām divskaitlī, daudzskaitlī un 3. personā, jo šais formās abiem laikiem bija vienādas personu galotnes. Tādēļ minētās imperfekta formas kâ pārprotamas bija kļuvušas neērtas, un tādēļ imperfekts varēja zust, skat. Uļjanova Основы 183 sk. un Знач. I 84. Un asigmatiskais aorists no tagadnes atšķirās — atskaitot viensk. 1. un 2. personu — tikai ar zudumpakāpi saknē, bet arī tas varbūt tâ nebija visos verbos; tâ kâ bija arī tagadnes celmi ar zudumpakāpi saknē, tad bez augmenta šiem aoristiem nebija pietiekami skaidras pagātnes nozīmes, un tādēļ tie arī nespēja patverties. Bet sigmatiskajām aorista formām pa daļai bija jāsakrīt ar nākotnes formām, proti, ja bija nākotnes celmi ar *-s-* (skat. 677. §), un tādēļ tās arī kâ pārprotamas bija jāatmet.

Tagadējās pagātnes fleksijas paraugi: viensk. 1. p. *jutu* (tagadne *jùtu* = lei. *juntù)* = lei. *jutaũ;* dial. *nešu* (tag. *nęsu* = lei. *nešù)* = lei. *nešiaũ;* viensk. 2. p. *juti* = lei. *jutaĩ; nesi* = lei. *nešeĩ;* 3. p. *juta* = lei. *jùto;* dial. *nese*[540]) = lei. *nēšė;* daudzsk. 1. p. *jutãm*[541]) = lei. *jùtome;* dial. *nesẽm* = lei. *nēšėme;*

[540]) Neskaidrs ir -i vai -ei (-*e* vietā) rakstījums formās nescei (sc = *s*) Лат. кат. 53, brecei 55 (*brèce* vietā), -iemi (*-jēme* vietā) 53, deuwi (*deve* vietā) 55; par to Augstkalns Fil. mat. 49.

[541]) Sausnējā u. c. (skat. FBR IV 75 un IX 125) turpretim daudzsk. 1. p. beidzas ar *-ân* resp. *-ę̂m* un daudzsk. 2. p. ar *-ât*[2] resp. *-ę̂t*[2].

daudzsk. 2. p. *jutãt* = lei. *jùtote;* dial. *nesẽt* = lei. *nẽšėte.* Par vienskaitļa formu izskaņu skat. 595., 596. § c un 597. §.

680. §. *-ā-* un *-ē-* sadalījumā celma izskaņā ir saskatāma zināma likumība; skat. par to KZ XLIII 9 skk. un 31 skk. (ar literātūru). Blakus tagadnes *sto*-celmiem un *o*-celmiem ar iespraustu nāseni leišu un latviešu valodā palaikam ir *ā*-celmi pagātnē; arī aiz tieši iepriekšēja *-i̯-* pagātnē celma izskaņā ir vienmēr *-ā-* (piem., pag. 3. p. *sẽja* = lei. *sẽjo* blakus la. *sẽju,* lei. *sẽju;* vai pag. 3. p. *sèja* blakus *sìenu).* Turpretim visiem tagadnes *i̯o*-celmiem, kam *-i̯-* seko aiz līdzskaņa vai tieši aiz *-au̯-*, leišu un latviešu valodā palaikam atbilst pagātnes *ē*-celmi. Par la. pagātni *arā-* (: tag. *aru* = lei. *ariù,* pag. *ariaũ),* *barā-* (: tag. *baru;* lei. *barù* jeb *bariù,* pag. *bariaũ* jeb *baraũ),* *kalā-* (: tag. *kalu;* lei. *kalù,* pag. *kaliaũ* jeb *kalaũ),* *malā-* (: tag. *malu;* lei. *malù,* pag. *maliaũ* jeb *malaũ)* un *salā-* (: tag. *salu,* blakus *salstu;* lei. *šalù,* pag. *šalaũ)* sakāms, ka te pa lielākai daļai ir darīšana ar jauninājumiem tagadnē (tâ *salu* un varbūt arī *malu* u. c.), skat. 627. § d un 682. § f. Tikai la. pagātne *arā-* laikam ir vecs izjēmums, skat. 682. § f. Saknēm, kas savu tagadni darina divējādi, var būt arī divējādas pagātnes formas; tâ, piem., la. pag. 3. p. *muôdê-s* blakus tagadnei *muôžuo-s* un *muôdâ-s* blakus tagadnei *muôstuô-s.* — Sarežģītāks ir pagātnes *ā-* un *ē*-celmu sadalījums blakus tagadnes tīrajiem *o*-celmiem. Te leišu valoda pa daļai atšķiras no latviešu valodas, un zināmas starpības šai ziņā ir arī leišu izloksnēs; par to Jaunis Росс. у. 45, Būga, kuŗa domas izteiktas Jauņa Перев. грамм. 168[1], 169[1], 170 [1 un 2], un Jablonskis pēcvārdos Juškeviča vārdnīcai XLVI lp. Tagad latviešu valodā tādām tagadnēm atbilstoši pagātnes celmi ar *i, u* vai (baltu) *a* saknē vienmēr beidzas ar *-ā,* kamēr leišu valoda — sevišķi aiz nāseņiem un plūdeņiem, bet izloksnēs arī citos gadījumos — tādos gadījumos pazīst arī *ē*-celmus. Piederīgām blaku formām ar *ī* vai *ā* saknē arī latviešu valodā ir *ē* celma

izskaņā, tâ, piem., *mīnē-* (blakus *minā-*): tag. *minu* (tâpat kâ *šķīrē-*: tag. *šķiŗu* u. c.) vai *āvē-* (blakus *avā-*): tag. *àunu* (tâpat kâ *pļāvē-*: tag. *pļaũju* u. c.). Ja saknē ir *e*, tad pagātnes celmi blakus tīrajiem tagadnes *o*-celmiem beidzas palaikam ar *ē*, izjemot intransitīvos *dęgā-* un *tękā-*; intransitīvi ir arī pagātnes celmi *bẽgā-*, *sẽdā-* (blakus transitīvajiem *ēdē-* un *jēmē-*), *sākā-* (blakus *nācē-*, par ko jāskatās KZ XLIII 25), *augā-* un *dzievā-*; Pas. III 478 un IX 322 arī (intrans.) augšz. *-capa* < **cępa* parastā (trans. un intrans.) *cepe* vietā. Jāiegaumē, ka verbāli *ā*-celmi arī citur apzīmē atrašanos kādā stāvoklī (par to Vandriess [Vendryes] MSL XVI 300 skk.) un tiem arī citkārt bieži ir sakne ar zudumpakāpi (skat. Vīdemaņa Prät. 171 skk. un Stanga Verbum 189 sk.).

681. §. *ē*-celmu turpmākais liktenis latviešu valodā. Paglābušies ir *ē*-celmi blakus *ā*-celmiem 16. un 17. gadsimteņa pirmās puses vidusizlokšņu tekstos (skat. KZ XLIII 35 sk.) un vēl tagad Kursas dienvidrietumu stūrī (Rucavā, Nīcā, Bārtā, Kalētos, Gramzdā un, kâ aizrāda Bīlensteins LSpr. II 149, Lielezerē) un augšz. izlokšņu lielākajā daļā (tâ Vallē, Sēlpilī, Secē, Daudzesē, Susējā, Aknīstē, Zasā, Neretā, Ābeļos, Viesītē, Biržos, Dignājā u. c. Sēlijā, Lizumā, Tirzā, Liezērē, Ērgļos, Lazdonā, Vestienā, Vējavā, Talkā, Ogrē, Devēnā, Sausnējā, Vietalvā, Odzienā, Pļaviņās, Ļaudonā, Mētrienā, Sāvienā, Sarkaņos, Bērzaunē, Grostonā, Mārcienā, Dzelzavā, Cesveinē, Lubānā, Meirānos, Druvienā u. c. Vidzemē, Līksnā, Preiļos, Krāslavā, Dagdā, Ludzā, Rēzeknē, Barkavā, Vārkavā, Kaunatā, Viļānos, Kārsavā, Ciblā, Zvirgzdinē, Varakļānos, Baltinavā u. c. Latgalē), tâpat Piebalgā un Rankā Vidzemes vidienē; dažās šais vietās (piem., Lizumā un Sēlpilī) blakus *ē*-celmu formām dzird jau arī jauninājumus pēc *ā*-celmu formu parauga. Sal. arī Becenbergera datuś Lett. Di.-St. 70 sk. un Spr. d. pr. L. 126 sk. un Kauliņa rakstu BB XVI 337, tâpat arī FBR IV 59, VI 43, 102, VII 147, VIII 92, 106, 136, IX 109, 149, X 35, XI 113 sk.,

136, XII 40, 86, XIII 32, 92 sk., XIV 128, 192, XV 189 sk., XVI 56, XVII 91, 139, 157, XVIII 131, XIX 108, XX 70, 144 skk. un Ceļi IX 390.

Vissīkstāk turas *ē*-celmu formas tiem verbiem, kam saknē e vai ē; tâ Drustos un Dzērbenē, skat. KZ XLIII 36, un arī Griezē autors dzirdējis 3. p. *cêle, jēme* blakus *svieda* (vecāka *sviede* vietā). Parasti *ē*-celmu formas paglābjas ilgāk vai nu 3. p. un daudzsk. 1. un 2. p., vai arī viensk. 1. p. Tâ Lizumā, Baltinavā un Bērzpilī *ē*-celmu formas parasti paglābušās, izjemot viensk. 1. p. formas, kam saknē *-d* vai *-t;* tâ, piem., Bērzpilī loka: viensk. 1. p. *aûdu, cītu (aûžu, cīšu* vietā) u. c. blakus *graûžu, ņešu, cieļu, brauču* u. c., 3. p. *aûd'ę, cīt'ę, grauźę, ņęšę, braućę* u. c., daudzsk. 1. p. *aud'ęm, cīt'ęm, grauźęm* u. c., daudzsk. 2. p. *aûd'ęt', cīt'ęt', grauźęt'* u. c. Starpība saknes izskaņā, piem., starp *aûžu* un *aûd'ę* bija lielāka nekâ, piem., starp *graûžu* un *graûźę; aûdu* : *aûd'ę* apmēram pēc tāda parauga kâ *kuôpu (*kuôpju* vietā, sal. 84. §) : *kuôpę* u. c. Lizumā tad pēc tāda parauga kâ *vedu* : *vede, metu* : *mete* u. c. darina arī tādas formas kâ *bridu* : *bride (brida* vietā), *kritu* : *krite (krita* vietā) u. c.; bet blakus arī vēl, piem., *sâku* : *sâka, līgu* : *līga, lęju* : *lęja, salobu* : *saloba, nuogulu* : *nuogula* u. c., skat. FBR I 7 skk. Un austr. Kalupē FBR XVIII 48 sk. blakus 3. p. formām kâ *kuôpa, gluôba, śviera, viema (kuôpę, gluob'ę, śvieŕę, viemę* vietā pēc viensk. 1. p. formu *kuôpu, gluôbu, śvieru, viemu* parauga, kur *-pu, -bu, -ru, -mu* tīri fonētiski no *-ṕu, -b́u, -ŕu, -ḿu)* ir vēl, piem., *ņešę* (bet blakus jau daudzsk. 1. p. *ņešom,* daudzsk. 2. p. *ņešot* ar *ā*-celmu izskaņu), *meť'ę, veď'ę, ť'eiņę* (blakus *tyna), saućę, kl'īdźę, laûźę, ciel'ę* u. c.

Austr. Viļakā ir arī jau tādas viensk. 1. personas formas kâ *ņeso (nešu* vietā) blakus 3. personas formām ar *-ę,* daudzsk. 1. p. ar *-ęm* un daudzsk. 2. p. ar *-ęt.* Ar viensk. 1. personu, liekas, ir sākusies *ē-* un *ā*-celmu sakušana arī kaimiņos esošās austrumizloksnēs: Liepnā, Apukalnā, Alūksnē, Gulbenē, Augulienā un Lejasciemā, kur visur, cik zināms, ir atmests līdz-

skaņa mīkstinājums *-u* priekšā, kas ir īpašs tikai seno *ē*-celmu viensk. 1. personai. *ē*-celmu 3. p. Jaungulbenē (te tikai reti) un Lejasciemā beidzas vēl ar *-e* (refl.: *-ę̄s)*, citur ar *-a* (jāiegaumē, ka Apukalnā arī nōminālie *ē*-celmi viensk. nōminātīvā tagad beidzas ar *-a* < *ę)*. Daudzskaitļa 1. personā *ē*- un *ā*-celmi Gulbenē, Apukalnā, Alūksnē, Augulienā un Liepnā beidzas ar *-am*, turpretim Lejasciemā — ar *-em* (piem., *likem* kâ *vedem)* un Skrīveŗos ar *-ęm;* daudzsk. 2. personā — Liepnā, Apukalnā un Jaungulbenē ar *-at*, Alūksnē un Lejasciemā — ar *-et* (piem., *liket* kâ *vedet)*, kâ tur daudzsk. 2. p. beidzas arī tagadnē (skat. 671. §) un nākotnē (skat. 674. §), un Skrīveŗos[542]) ar *-ęt*.

Turpretim Kalsnavā ir gan vēl viensk. 1. p. *vežu, cę̄ļu* u. c. blakus *kritu, bridu* u. c., bet 3. p. ir *veda* u. c. kâ *krita* u. c., daudzsk. 1. p. *vedām* u. c. kâ *kritām* u. c., daudzsk. 2. p. *vedāt* u. c. kâ *kritāt* u. c.; jauninājums varbūt ir sācies no viensk. 2. personas, kas *ē*- un *ā*-celmiem visur beidzās ar *-i*. Arī Raunā, Dzērbenē, Drustos u. c. no *ē*-celmu senās fleksijas — Dzērbenē un Drustos tomēr, kâ jau minēts, verbi ar e vai ē saknes zilbē ir visnotaļ paturējuši seno *ē*-celmu fleksiju — ir paturēts tikai līdzskaņa mīkstinājums viensk. 1. personā, bet tas ievests arī *ā*-celmos (piem., *sišu* gaidāma *situ* vietā u. c. kâ *vežu* u. c.), izjemot tos *ā*-celmus, kam sakne beidzas ar *v, m, b, p, g, k* vai *r*, jo šās skaņas tais izloksnēs vairs mīkstināšanai nepadodas. Trapenē gadās arī tādas viensk. 1. personas formas kâ *sišu (situ* vietā) u. c., bet daudzsk. 1. personā tur (kâ Lejasciemā) ir vispārināta galotne *-em (likem, sitem* u. c. kâ *teicem* u. c.), un daudzsk. 2. personā — galotne *-et (liket* u. c. kâ *teicet* u. c.). Tikai *ē*-celmiem autors pazīst viensk. 1. personas formu — un proti, ar paglābušos mīkstinājumu (piem., *teiču)* — no Liepkalnes, Palsmanes, Grundzāles, Zvārtavas (no šām četrām izloksnēm autors pazīst arī 3. personas formas *teica, veda* u. c.),

[542]) Te viensk. 1. personā vēl, piem., *vež(u)* blakus *krit*[*u*].

Cirgaļiem, Smiltenes, Kauguriem, Piksteres (šais četrās izloksnēs blakus ir 3. personas formas *teica, veda* u. c., daudzsk. 1. personas formas *teicām, vedām* u. c., daudzsk. 2. personas — *teicāt* u. c.), Gaujienas (te arī daudzsk. 1. personas forma *teicam* un daudzsk. 2. persona — *teicat*), Adulienas, Bučauskas, Mēŗa, Valkas, Skrīveŗiem, Sunākstes.

Par tādu jauninājumu rašanos kâ *sišu* (*situ* vietā) u. c. Raunā u. c. var svārstīties starp diviem izskaidrojumiem, tādēļ ka pagātnes jauninājumu chronoloģija nav zināma. Ja Raunā u. c. tādi jauninājumi, kāds ir tips *teica, teicām, teicāt*, ir vecāki nekâ tipa *sišu* jauninātā viensk. 1. p. forma — kâ jau minēts, autors Kalsnavā ir dzirdējis tādas pag. viensk. 1. p. formas kâ *vežu, kritu* u. c. blakus formām *veda, vedām* u. c. — tad vienādā izskaņa, piem., formās *cieti, cieta, cietām, cietāt* u. c., no vienas puses, un *kriti, krita, kritām, kritāt* u. c., no otras puses, varēja viensk. 1. personā pēc *ciešu* (= lei. *kenčiaũ*) u. c. parauga likt rasties jauninājumam *krišu* u. c. *kritu* (=lei. *kritaũ*) u. c. vietā; jāiegaumē, ka dažos gadījumos tādā kārtā radās derīga starpība starp tag. viensk. 1. personu (piem., *situ, pinu*) un pag. viensk. 1. personu (piem., *sišu, piņu*). Ar tādiem pašiem noteikumiem un tādā pat kārtā pārējās, līdz šim šai paragrafā neminētās izloksnēs un rakstu valodā varēja pēc *kritu* u. c. parauga ierasties[543]) jauninājumi *cietu* u. c. (*ciešu* u. c. vietā); nereti ar to atšķīra pag. viensk. 1. personu (piem., *cietu*) no tag. un nāk. viensk. 1. personas (piem., *ciešu*); citur pirmatnējā pag. viensk. 1. p. (piem., *mešu* = lei. *mečiaũ*) skanēja vienādi ar nāk. viensk. 1. personu (: lei. *mèsiu*). Rakstu valodas apgabalā tagad *ē*-celmu seno fleksiju atgādina vairs tikai šaurais *e* resp. *ē* saknē tādās formās kâ *vedu, cêlu* u. c. (skat. 41. § b) un *c* vai *dz* tādās formās kâ *braucu* vai *jûdzu*.

[543]) Citas iespējas izskaidrot šo parādību skat. BB XXIX 182 sk. un KZ XLIII 37; arī te nav iespējams droši ko izšķirt, nezinot chronoloģiskās attieksmes.

Bet, ja Raunā un citur tādas formas kâ *sišu* būtu vecākas nekâ, piem., *teica, teicām, teicāt* u. c. — jāiegaumē, ka Drustos ir blakus *sišu* un, piem., *vede, vedēm, vedēt* — tad būtu jādomā, ka senās svārstīšanās dēļ, piem., starp *teicu, jûdzu* u. c. un *teiču, jûdžu* u. c. (skat. 87. §) arī, piem., blakus senajam *situ* ieradās jauns *sišu*. Pēc *vede, vedēm* : *vežu* u. c. parauga ir ieradušies, proti, blakus *teice, teicēm* u. c. tādi jaunināJumi kâ *teiču* (ar *č* no *cj*) u. c. (sena *teicu* u. c. vietā). Šie jauninājumi ar *-ču, -džu* (*-cu, -dzu* vietā) tagad ir ieviesušies gandrīz visur tur, kur paturēta senā *ē*-celmu fleksija (sal. arī Becenbergera Lett. Di-St. 70[1]); niecīgas atliekas vecajām formām ar *-cu, -dzu* no šā apgabala skat. KZ XLIII 37. Arī rakstu valodas apgabalā, kas tagad *ē*-celmu seno fleksiju vairs nepazīst, senāk ir bijuši jauninājumi ar *-ču, -džu* : *-liedžu* Manceļa Post. I 253, *brēču* Adolfi 141, *plūču* 172, *ŗauču* 176, *sedžu* un *seču* 186 u. c. Par *braucu* u. c. gramatikā Dispositio Imperfecti ad Optimum skat. KZ XLIII 37.

682. §. Pagātnes saknes forma; skat. par to arī Stanga Verbum 190 skk. a) Tagadnes tīrajiem *o*-celmiem atbilst pa daļai pagātne ar to pašu saknes formu, pa daļai ar citādu, no tagadnes atšķirīgu patskaņa pakāpi. Vienāda saknes forma pagātnē un tagadnē latviešu valodā, pirmkārt, ir saknēm ar *e* tieši troksneņu priekšā (šādām saknēm zudumpakāpe vispār ir neparasta, skat. Vīdemaņa Prät. 99 un 100); tâpat arī tais gadījumos, kur jau tagadnei ir *u* vai *i*[544]) saknes zilbē (par dial. **mīņu* parastā *minu* u. c. vietā, skat. šā § d nodalījumā) un kur tagadnei ir *au* vai *ā* saknē. Dažos šais gadījumos pagātne varētu būt senā imperfekta pārveidojums (izskaņā). Par la. *pulu* skat. 607. § d. Saskaņa saknes formā ir beidzot arī pagātnei un tagadnei no verbiem *êst* un *bêgt* un arī no *sêst(ies)*,

[544]) Saknes forma ar zudumpakāpi *ā*-celmiem ir arī citos gadījumos, skat. 680. §.

kuŗa tagadne gan tikai leišu valodā ir *o*-celms, bet citādi leišu un latviešu valodā tai ir atematisks celms (skat. 601. § e). Pagātnes saknes forma beidzamajiem trim verbiem, šķiet, ir perfekta cilmes; par to Osthofs Perf. 63, Vīdemanis Prät. 142, Brugmanis Grdr. II² 3, 432 skk., 447 un 493 un van Veiks IF XXXIV 369 sk., kâ arī — pa daļai citādi — Zolmsens KZ XXXIX 228 skk.

Pārējos gadījumos pagātne saknes vokālismā atšķiŗas no tagadnes. Un, proti, pagātnē ir zudumpakāpes *i* blakus tagadnes (pirmbaltu) *e* skaņai *l, r, n, m* un tautosillabiska *į* priekšā, sal. Vīdemaņa Prät. 86 skk. Daži pagātnes celmi ar *-ā*, kam ir saknē *i*, laikam ir vecs mantojums (skat. 680. §); citi (piem., *likā-* blakus tagadnei *lieku*, sal. gr. ἔλιπον) varētu (izskaņā) būt tematiskā aorista pārveidojumi, par ko Meijè (Meillet) Mélanges de linguistique offerts à M. F. de Saussure 106 un Frenkelis IF LI 141. — Izjēmumi: *rietu* 605. § (no senās paradeigmas tag. *rietu:* pag. *ritu* ir izveidojušās divas jaunas paradeigmas: tag. un pag. *rietu* un tag. un pag. *ritu* 609. § c), *biezu* 603. § (no šā verba sevišķi lieto pagātnes formas, un tās laikam būs radušās[545]) adjektīva *bìezs* ietekmē), *jēmu* un *nēmu* (*ņēmu*) 603. § (te laikam *-ē-* tieši — sal. go. *nēmum* „jēmām“ — vai netieši — ja tie būtu jauninājumi — būs nācis no sena perfekta, sal. *vēmu* u. c. šā § d nodalījumā), dial. *dēlu* parastā *dilu* vietā 603. § (*dēlu* blakus tagadnei *dęlu* laikam pēc tag. *nęmu:* pag. *nēmu* parauga), dial. **dzīnu* jeb **dzīņu* 603. § un KZ XLIII 12 parasta *dziņu* vietā (par *-ī-* skat. d nodalījumā). — Rēgulāra alternācija ir pagātnei *sluvu* blakus tagadnei *slavu* (ar *a* no *e*) 607. § a, sal. lei. tagadni *vejù* : pag. *vijaũ*. — Te vēl jāmin arī pag. *viru* blakus tagadnei *vęŕdu* 610. § b. Turpretim *j* priekšā pagātnei ir *-ē-* saknē blakus tagadnei ar *e*, skat. piemērus 604. §. Formai *deju* 604. § ir *-e-* laikam tikai tādēļ, lai novērstu sakrišanu ar *dēju* 625. § g. — Pagātnes *-ē-*

[545]) Kâ, piem., pag. aktīvais divdabis *(nuo)bālis* blakus adjektīvam *bāls*.

laikam visos 604. § minētajos verbos nav vienāds; jāiegaumē intonācijas starpība. Vīdemaņa uzskats Prät. 27, 81 un 104, ka šiem verbiem kādreiz arī tagadnē būtu bijis *ē* saknes zilbē, laikam būs pareizs tikai par verbiem ar akūtētu sakni, sal. sensl. *lějǫ* blakus la. *leju* un lei. dial. *lejù;* bet blakus sensl. *smějǫ sę* sastop ne vien la. *smeju*[*ôs*], bet arī skr. *smáyatē*, un arī la. *sleju* un lei. dial. *šlejù* saskan ar skr. *śráyati*. Un ja visu šo verbu saknei kādreiz arī tagadnē būtu bijis *ē*, kādēļ tad to lai būtu aizstājis *e*? Ir taču vēl tagad tāda tipa verbi kâ la. tag. un pag. *sēju, dêju* 625. § g! Par šo verbu pagātnes *-ē-* ir iedomājami vairāki izskaidrojumi. Jāšaubās būtu par tā *ē*, kas, piem., ir la. formā *slèju*, sakaru ar *ā* skr. perfekta viensk. 3. personā *śiśrāya* : šī sanskrita forma pieder pie tipa, kas kļuvis par normu (skat. Brugmaņa Grdr. II² 3, 456), un tās *ā* var būt radies no *ō*. Katrā ziņā šās baltu pagātnes formas var saprast arī kâ īpašus baltu jauninājumus. Tâ varētu, piem., jemot vērā sensl. *lějo* domāt, ka baltu pirmvalodā ir bijis tagadnes celms *lēja-* (kam blakus varēja ierasties pagātnes celms *lējā-* kâ imperfekta pārveidojums) blakus *leja-* (pie kuŗa varēja piederēt pagātnes celms *lijā-*, sal. lei. tagadni *vejù* : pag. *vijaũ*) ; par to Frenkelis IF LI 141. Pagātnes celms *lijā-* ir jau vēl tagad leišu un latviešu valodā (la. *lît*, lei. *lýti*), bet tā nozīme ir intransitīva, un tâ būtu saprotams, ka transitīvā nozīmē paturēja pagātnes celmu *lējā-* arī tad, kad tā tagadnes celms bija zudis. Pēc tag. *leja* : pag. *lējā-* parauga tad varēja, piem., darināt arī pagātni *slējā-* (*slijā-* vietā) blakus tagadnei *sleja-* utt. Iedomājams būtu arī, ka, piem., blakus infinitīvam **skreitĕi* pēc infinitīva **eitĕi* : pag. *ējā-* (kas redzams lei. formā *ėjaũ*) parauga darināja pagātni *skrējā-*. Jeb, ja tipa *mãvu* (: *maût*) pagātnes bija vecākas nekâ tipa *rêju* (: *riêt*) pagātnes, tad pēc tāda parauga kâ, piem., *māv-* pagātnē : inf. **māu̯tĕ*, varēja rasties arī, piem., blakus infinitīvam **rēitĕi* pagātnē *rēj-*. Vai pat, piem., pag. *rêju* : tag. *reju* u. c. radās varbūt,

piem., pēc pag. *cêļu* : tag. *ceļu* u. c. parauga? Starp dažādām iespējām te droši izšķirties nevar.

b) Tagadnes *o*-celmiem ar iespraustu nāseni atbilda pagātnes *ā*-celmi ar to pašu (palaikam zudumpakāpes) saknes patskani, kāds bija attiecīgajai tagadnei. Te varētu tâtad, vismaz dažos gadījumos, būt aorista saknes forma. Pagātnes celms *bridā-* (varbūt ar aorista *brid-*) nepieder pie tagadnes celma *brenda-* 611. § d, bet pie vecākā tagadnes celma *breda-*, kas vēl ir lei. formā *bredù*. Par la. pagātni *tikā-*, *ģidā-* : tag. *tìeka-*, *ģieda-* skat. 611. § d. — Blakus tagadnes *no*-celmiem palaikam darina tādas pagātnes, kādas atbilst tagadnes blaku formām, piem., pag. *skrējā-* : tag. *skriena-* jeb *skreja-*, pag. *šuvā-* : tag. *šūna-* jeb *šuva-*, pag. *guvā-* : tag. *gūna-* jeb *gūsta-*, pag. *līdā-* : tag. *liena-* jeb *lieda-*, pag. *râvē-* : tag. *rauna-* jeb *rauja-* utt. Izjēmums ir trīs vai četri tāda tipa verbi kâ pag. *avā-* (blakus *āvē-*) : tag. *auna-* (blakus *auja-*) 612. § d un 626. § b, kur abos laikos ir vienāds saknes vokālisms, kâ arī pagātnē **muvā-* (ar *-uv-* no *-ū-*) : tag. **mūna-* 612. § c. Pagātnē *muvā-*, ja to darinot par paraugu nav bijis *šuvā-* u. c., saknes forma varētu būt ienākusi no aorista. Pēc *muvā-* : *mūna-* u. c. parauga varbūt tad radās arī *avā-* : *auna-* u. c., ja *av-* te varbūt nenāk no perfekta; jeb vai no imperfekta blakus tagadnei (pirmbaltu) *ava-* < ide. *eu̯o-* (sal. 626. § b)?

c) Tagadnes *sto*-celmiem atbilst pagātnes *ā*-celmi ar to pašu (pa lielākai daļai zudumpakāpes) saknes vokālismu, kāds ir attiecīgajām tagadnēm, sal. Vīdemaņa Prät. 101. Starp šām pagātnēm varētu tâtad būt arī daži izskaņā pārveidoti aoristi.

Par *dzisā-* : *dziesta-* u. c. skat. 620. §.

d) Tagadnes *i̯o*-celmiem atbilstošo pagātņu visvecākās formas, ko reprezentē, piem., la. pag. *cêlē-* (tag. *ceļa-*, inf. *ceĩt*), *dzêrē-* (tag. *dzeŗa-*, inf. *dzerît*), *vērē-* (tag. *veŗa-*, inf. *vērt*), *pèrē-* (tag. *peŗa-*, inf. *pèrt*), *vēmē-* (tag. *vemja-*, inf. *vemt*), lei. *trẽmė* (tag. *tremia-*, inf. *tremti*) u. c. 625. § a, savu *ē* sak-

nes zilbē, šķiet, ir pārjēmušas no perfekta, par ko Brugmanis Grdr. II² 3, 433 skk., 442 un 493, van Veiks IF XXXIV 367 skk. un Osten-Zakens XL 145 skk. Šā pagātnes saknes *ē* intonācija ir pieskaņojusies piederīgā infinitīva intonācijai, kam tālāka izskaidrojuma nemaz nevajag, jo baltu paradeigmā visās piederīgajās formās ir v i e n a intonācija. Pēc nūle minēto verbu parauga baltu valodās ir darinātas arī citas pagātnes ar gaŗu saknes patskani blakus tagadnes *i̯o*-celmiem ar īsu saknes patskani. Tāds bez šaubu ir, piem., tas tips, ko 623. § a reprezentē la. *šķīrē-* (tag. *šķiŗa-*, inf. *šķirt*), *šķīlē-* (tag. *šķiļa-*, inf. *šķilt*), *vîlē-* (tag. *viļa-*, inf. *vîlt*) u. c. un 624. § c *būrē-* (tag. *buŗa-*, inf. *burt*), *kūlē-* (tag. *kuļa-*, inf. *kult*), *stūmē-* (tag. *stumja-*, inf. *stumt*) u. c., par ko Osthofs Perf. 89 skk., Vīdemanis Prät. 105 un 122 sk. un van Veiks IF XXXIV 372. Izjēmumi: la. dial. *-vilu* 623. § a (pieder varbūt pie tagadnes **vęlu*, no kam var būt pārveidots vēl esošais *veļu* 623. § a), *iru* 623. § a (nav pietiekami drošs; blakus formai *izsiruši* 623. § tagadne nav zināma), dial. *jumu* 624. § c (*-u-* īsums laikam gan nebūs atkarīgs no cirkumfleksa formā *jùmt*, sal. tādas pagātnes kâ *pèrē-* u. c.; šis verbs savas nozīmes dēļ ir tikai reti lietojams, kādēļ pagātnes formas no tā nepaliek atmiņā, bet vajadzības gadījumā tās vienmēr darina par jaunu, pie kam var rasties svārstīšanās jo vieglāk tādēļ, ka tagadnes *jumju* vietā saskaņā ar 84. § daudzās izloksnēs runā *jumu* un paraugformas jauninājumam var būt dažādas); par la. *gulu* un lei. *guliaũ* Vīdemanis Prät. 123 un van Veiks IF XXXIV 381.

Par latviešu dialektu formām *mīnē-*, *dzīnē-* u. c. KZ XLIII 12 un 609. § b ir jākombinē Osthofa Perf. 92 un Vīdemaņa Prät. 125 apsvērumi (pie kam Vīdemaņa polemikai pret Osthofu jāatkrīt); skat. arī 614. § bδ par. la. dial. *pazīnu*.

e) Sekundārs ir pagātnes gaŗums arī la. formā *lècē-* u. c. 625. § b blakus tagadnes īsumam formā *lęca-* u. c.; sal. šā pagātnes *-ē-* cirkumflektējumu un van Veika domas IF XXXIV

375 skk. Tâ kâ citur infinitīvā un pagātnē saknes vokālisms saskan, tad te cirkumflektētais gaŗums no pagātnes pārnests arī uz infinitīva celmu. Kad šais verbos analoģiski ieradās pagātnes gaŗums, tad šā jaunā gaŗuma intonācijai, zināms, bija jāpielāgojas paraugformu intonācijai, jo tipa *lek-* saknes pašas bija „bez intonācijas". Paraugformu saknes te ir tâtad bijušas cirkumflektētas. Tāda tipa kâ la. *svèrē-* (: tag. *sveŗa-*) vai lei. *rẽmė-* (: tag. *remia-*) cirkumflektēto pagātņu ir mazāk nekā atbilstošo akūtēto pagātņu (piem., lei. *kẽlė-)*, un tāpēc jādomā, ka rodoties tādām formām kâ la. *lècē-* u. c. bija par paraugu ne tikai *svèrē-* u. c., bet arī vēl tādas pagātnes kâ *slèju* (= lei. *šlėjaũ;* tag. *sleju* = lei. *šlejù*) u. c. Sevišķi tuvu saskaŗas *lęcu* 625. § b un *skreju* 604. § nozīmes; tāpēc arī varbūt ir lei. pag. *lėkiaũ,* la *lècu* : lei. tag. *lekiù,* la. *lęcu* pēc tāda parauga kâ lei. pag. **skrėjaũ* (sal. *šlėjaũ;* lei. *skriejaũ* ar *-ie-* pēc infinitīva *skriẽti* parauga, un tâpat tad arī tag. *skriejù* blakus *skrejù* un tā vietā), la. *skrèju* : lei. (tag.) *skrejù,* la. *skreju.* — Daudzās izloksnēs gaŗums no pagātnes un infinitīva tad ir ievests arī tagadnē, skat. 625. § b; un arī dažos verbos, kam tagad visās formās ir cirkumflektēts *-ē-*, tagadnes formai senāk varētu būt bijis īss *e,* tâ, piem., la. *brę̀cu,* lei. *rėkiù* u. c. 625. § sk. — Pēc tag. *lęcu* : pag. *lècu* : inf. *lèkt* parauga, šķiet, senāk leišu un latviešu valodā ir locīti visi verbi, kam bija tagadnes celms ar *i̯o-* un *e* saknē kāda troksneņa priekšā; kur tagad tâ nav, kâ, piem., la. verbā *sędzu* (blakus vecākam *sęgu*): *sedzu* : *segt,* tur, šķiet, tagadnes *i̯o*-celms aizstāj kādu vecāku *o*-celmu, kas pa lielākai daļai vēl ir sastopams (skat. 625. § c), par ko van Veiks IF XXXIV 379 sk. Un tad pēc tāda parauga ir (cirkumflektētais!) gaŗums pagātnes un infinitīva saknes zilbē radies arī verbos ar tagadnes *i̯o*-celmu, kam saknē bija cits kāds īss patskanis troksneņa priekšā, piem., lei. *pučiù* (la. *pùšu* ir ieradies vecāka *pušu* vietā, skat. 624. § e) : *pūčiaũ, pũsti* (sal. arī pie *tupju* 624. § a sacīto), vai *vagiù : vogiaũ :*

vōgti „zagt“. Varbūtējus izjēmumus var, tâpat kâ van Veiks l. c. 380, izskaidrot ar uzskatu, ka tagadnes *į̃o*-celms aizstāj vecāku *o*-celmu, kas dažreiz vēl ir sastopams, tâ la. *kašu* 627. § c (blakus *kasu* = lei. *kasù*), un lei. *žagiaũ* pieder pie tagadnes *žagù* (Jušk. s. v. *įžàgti*).

f) Pagātnes *ā* blakus tagadnes (baltu) *a* ir la. pagātnē *kārē-* (lei. *kórė-*) : tag. *kaŗa-* (inf. *kārt*) un *aizkârē-* : *aizkaŗa-* (inf. *aizkârt*). Nedrošs ir van Veika uzskats IF XXXIV 372, ka pagātnes gaŗums te ir nācis no perfekta. Ja Cupicam (Zupitza) Germ. Gutt. 113 ir taisnība, ka lei. *kariù* „kaŗu“ ir vedams sakarā ar senīsl. *hiarre* „Türangel“, tad baltu *a* šai verbā ir radies no ide. *o*, un tai gadījumā kâ gaŗums būtu gaidāms *uo* un ne *ā* (> lei. *o*); tad būtu jādomā, ka alternācija *a* (no *o*) : *uo* te varbūt pēc alternācijas *e* : *ē* (la. tagadnē *dzeŗa-* : pag. *dzērē-* u. c.) parauga ir pārveidota par *a* : *ā* (> lei. *o*). Bet tikpat labi var domāt ar Vīdemani Prät. 123, ka gaŗums formā *kārē-* vispār ienācis *dzērē-* u. c. ietekmē. Dīvaini ir, ka pārējiem tāda tipa verbiem kâ *kaŗu* gaŗuma pagātnē vai nu nav nemaz, vai tas ir tikai izloksnēs: la. *bārē-*[546]) blakus dial. *barā-* un lei. *barė-* jeb *baro-* : la. (tag.) *baŗa-*, lei. *baria-* (jeb *bara-*); lei. dial. (Būgam Jauņa Перев. грамм. 175[546])) *órė-* blakus *arė-* un la. *arā-*[546]) : lei. (tag.) *aria-*, la. *aŗa-*; la. *kalā-*[546]) (un lei. *kalo-* blakus *kalė-*) : tag. *kaļa* (lei. *kala-*); la. *malā-*[546]) (un lei. *malo-* blakus *malė-*) : tag. *maļa-* (lei. *mala-*); lei. *tarė* var saprast kâ pagātni no *tarýti* (un ne *tařti*). Varbūt ar van Veiku l. c. 382 ir jādomā, ka te ir, vienkārt, pirmatnēji pagātnes celmi ar *-ā (arā-* un varbūt *barā-)*, otrkārt, veci tagadnes celmi ar *-o (kala-, mala-* un varbūt *bara-*).

g) Grūti skaidrojams ir sakars starp la. pagātni *bļâvē-* (lei. *blióvė-*), *kâvē-* blakus *kavā-* (lei. *kóvė-* blakus *kavo-*), *jàvē-* blakus *javā-* (lei. *jõvė-*) u. c. 626. § b un tagadni *bļaûja-, kaûja-,*

[546]) Jāiegaumē ir piederīgo infinitīvu *bārt, arît, kalt, malt* vokālisms.

jàuja- (blakus *bļaûna-, kaûna-, jàuna-* u. c.); par to arī Frenkelis IF LI 141 un Kurilovičs (Kuryłowicz) St. balt. VII 43. Par tāda tipa kâ *kavā-* pagātni ar īsu patskani skat. šā § b nodalījumu. Par *bļâvē-* vai *kâvē-* tipa pagātni jau Cupica (Zupitza) KZ XL 253 teicis, ka dažas no tām — piem., la. *ļāvē-* (lei. *lióvė-*) — savā tagadējā veidā nevar būt „pirmatnējas“[547]). Taisnība ir laikam arī Vīdemanim Prät. 102 ar uzskatu, ka tagadnes *-au-* te visiem verbiem nav etimoloģiski vienāds. Pēc viņa domām l. c. 103 sk. tagadnes *-au-* te dažās saknēs ir radies no *-āu-*, ar ko esot identisks pagātnes *-āv-*; no šām saknēm *-āv-* ieviesies arī to verbu pagātnēs, kuŗu saknē sākumā bijis *eu, ou* vai *au*. Teorētiski tas, zināms, ir iespējams; bet absolūti droša *-au-* rašanās no *-āu-* nav it nevienā šās klases tagadnē. Ja, kâ 626. § b ir iedomāts, dažos gadījumos tagadnes *-auja-* ir pirmbaltu *-ava-*[548]) (no ide. *-eu̯o-*, *-au̯o-* vai *-ou̯o-*) paplašinājums, tad *-au-* akūts, kas ir gadījumu vairumā, skaņu kopā *-auja-* var būt jemts no piederīgā infinitīva un nepierāda it nemaz rašanos no *-āu-*. Pēc van Veika domām IF XXXIV 373 turpretim gaŗums šās klases visvecākajās pagātnēs ir nācis no perfekta. Sākumā *-āv-* tad gan varētu būt tikai verbos, kam saknē ir (ide.) *au*, kamēr verbiem ar *eu (ou)* saknē pagātnē tad būtu jābūt drīzāk *-uov-*; šo *-uov-* tad būtu analoģiski aizstājis *-āv-*. Bet domājams ir arī, ka pagātnes *-āvē-* blakus tagadnes (pirmbaltu) *-avja-*[549]) ir ieradies kā analoģisks darinājums varbūt pēc pag. *kārē-* : tag. (pirmbaltu) *karja-* u. c. parauga.

Visiem pārējiem tagadnes *į̆o*-celmiem atbilst pagātnes ar

547) Cupica l. c. iedomājas, ka, piem., *ļāvē-* ieradies vecāka **lēvē-* vietā, pie kam tas savu *-ā-* „dabūjis no citu verbu pagātnes, kuŗiem nav mīkstinājuma“. Ja nu tâ būtu, tad varētu ar la. tagadni *ļauja-* : pag. **lēvē-* salīdzināt varbūt gr. καίω (no *καϝίω) aor. (Homēra) ἔκηι [ϝ] α.

548) Tāds tagadnes celms varēja būt darināts arī no saknēm ar gaŗu diftongu, sal. la. tagadni *leja-* blakus infinitīvam *liêt* (ar *-iê-* no *-ēi-*) un gr. χέω : la. *žaût* „liet“.

549) Tādu starppakāpi starp *-ava-* un *-auja-* drīkst laikam iedomāties.

to pašu vokālismu, kas ir tagadnē. Kur te ir darīšana ar *o* vai *ō* refleksiem, tur šis patskanis sākumā var nākt no perfekta (skat. 626. un 627. § d); citur varētu arī būt izskaņā pārveidotas imperfekta formas, sal. arī Vīdemaņa Prät. 101 sk.

683. §. Pagātne verbiem *bût, iet* un *duot*. a) La. *biju* Osthofs Perf. 433, Bartolomē Stud. II 191 un Vīdemanis Prät. 141 — sīkumos cits no cita atšķirdamies — attiecina uz ide. tagadni *bh(u̯)i̯ō*[550]), no kam lat. *fīō* u. c. (sal. par to Zommera Handb. d. lat. Laut- u. Formenl.², 544). Iespējams tas ir; bet la. *bijā-* varētu arī saprast kâ kāda pirmbaltu atematiska celma *bī-* paplašinājumu, uz ko norāda lei. senais biti jeb bitti (Becenbergeram BGLS 206 sk. un BB XXVI 175²) un dial. *bìt* (pag. 3. p.) Kuršaiša Gr. 287¹, par ko arī Frenkelis Balticoslav. II 69, Arumā Lit. Mund. 69, Stangs Verbum 197 sk. un Spechts KZ LXV 210 sk. (*i* formā *bìt*[551]) var būt neuzsvērtā pozicijā radies no *ī*), un sensl. daudzsk. 1. p. *bimъ* un viensk. 2. un 3. p. *bi* (par šām formām Brugmanis KVG 502 sk. un Grdr. II² 3, 153); te jāmin arī lei. *bȳ kàs* „gleichviel wer" Būgas Aist. St. 56? 3. personai pilnās formas *bija*[552]) vietā ļoti bieži ir īsināta forma *bij* > *bī* jeb *bi* (jau visvecākajos tekstos; piem., by Und. Ps. 33, 24 u. c. blakus bihe turpat 11, 18); šis *bĭ* laikam ir drīzāk saīsināts *bija* nekâ tiešs pirmbaltu *bī(t)* turpinājums. Dispositio imperfecti Kön. St. I 207 sniedz *biju* vietā arī *buvu* (= lei. *buvaũ*), kas Bīlensteinam LSpr. II 258 ir augšzemnieku forma un no kam var būt radies arī *byvu* Raipolē, sal. KZ XLIII 14 un 40 sk. Arī celms *buvā-* ir dažādi saprotams: vai nu tas ir vecs mantojums (kâ domā Bartolomē l. c. II 195 u. c.) un tad salīdzināms ar veclat. *fuam* „ich möge sein" (par to Zommers l. c. 514), vai baltu jauninājums blakus lei. inf. *bûti*, la. *bût*,

[550]) Par to arī Johansons IF III 225 sk. un Reichelts KZ XXXIX 53.

[551]) Tai vietā rakstīts *bīt* Lit. Mitt. IV 170 sk.

[552]) No tam saskaņā ar 63. § augšz. *beja*, kā vietā arī *bej* un (tâ dzirdēts Lubānā) *be*.

kâ, piem., lei. pag. *siuvo-*, la. *šuvā-* : lei. inf. *siúti*, la. *šūt* (par ko Vīdemanis l. c. 136), pie kam šis *buvā-* varētu būt atematiska celma *bū-* pārveidojums (sal. skr. *abhūt* un gr. ἔφυ), — vai (par ko Osthofs l. c. 433) radies blakus vecam mantotam divdabja celmam *buvus-* (jāiegaumē, ka visvecākajos latviešu tekstos divdabja celmu *bŭvus-*[553]) lieto blakus pagātnes celmam *bijā-*, tâ vēl 3. p. *bi* blakus divdabim *buis* Pas. III 367 sk.; divdabis *buịs* ir arī Īvandē FBR VI 51). — La. dial. *bujā-* (ko min Bīlensteins l. c. no Sakas, bet Stērste 54 no Alūksnes apkaimes, un ko autors pazīst no Dunalkas, Zūrām, Popes u. c.) ir *bijā-* un *buvus-* (tâ domā Osthofs l. c.) vai (kâ domā Vīdemanis l. c. 141) *bijā-* un *buvā-* kontāminējums. Jeb vai *buju*[554]) saskaņā ar 111. § ir radies no *bu*[*v*]*u?* No austr. Zvirgzdines FBR X 36 blakus *b'eja* < *bija*, *b'ejam*, *b'ejat* min arī *b'ię* (no **bē* = sensl. *bě??)*, *b'ięm*, *b'ięť*.

b) La. *gāju* Vīdemanis Prät. 141 un Persons Beitr. 572 sk. attiecina uz tagadni **gāju*, pie kam Vīdemanis *-j-*, jemot vērā la. substantīvu *gàita*, ko viņš[555]) saista ar gr. φοῖτος „Herumschweifen", pieskaita saknei. Bet, ka grieķu φ te radies no *g* skaņas, tas ir gluži nedrošs, un nozīmē šis grieķu vārds pa daļai atšķiras no atbilstošās la. formas, par ko Feijs (Fay) AJPh. XXXII 419 sk. Bet blakus la. formai *gàita* (iegaumēt intonāciju!) sastop (daudzsk. nōminātīvu) *gātis* „bišu skrejcaurumi" un substantīvu *gātnieks* „ein Herumtreiber", kas norāda uz saknes formu *gā-*, kam blakus arī lei. dial. (no Kupišķa) *góti* „iet" Būgam РФВ LXVI 221. Un *gàita*, kas[556]) bieži vesta sakarā arī ar lat. *baetere* „iet" (iedomājot bei-

553) Skat. 733. §.

554) Lei. **bujaũ* Būga KSn. 40 secina no lei. *buitis*, *buiklas*, *buišà*, *buik* („búk"), tomēr skat. arī Изв. XXII 1, 105.

555) Pieslienoties Fikam BB II 187, XVIII 142 un Wrtb. I[4] 397 un 417.

556) Tâ — šaubīdamies — dara Becenbergers BB XVI 238 un Valde Lat. etym. Wrtb.[2] 81 (ar literātūru).

dzamo — bez pietiekošiem iemesliem — par aizguvumu no osku vai umbru valodas), ir laikam drīzāk sinonimu **gāta* (no kam *gātnieks*) un **aita* vēls kontāminējums (sal. lei. *áitas* „Herumtreiber“ Būgas KSn. 77 un *eitininkas* „gājējs“ Šleichera Handb. II 268 un Miežiņa vārdnīcā, kâ arī gr. βροντή, κοίτη, la. *nasta* u. c. Brugmaņa Grdr. II² 1, 415 sk.). Bet āriešu formām ar *-gāy-*, ko min Lidēns IF XIX 330 sk., var būt sufiksāls *-y-* (tâ formā *-gāya-* „solis“ Reicheltam KZ XXXIX 40), jeb tās ir viegli saprotami jaunināj̦umi (tâ zināmas perfekta formas) pēc to formu parauga, kas ir blakus tāda tipa saknei kâ skr. *gā(y)-* „dziedāt“. Tâ kâ pagātnes *i̯o*-celmam no saknes, kas ir la. formā *gāju*, ārpus baltu valodām nekur nav piemēru, tad laikam latviešu pagātnes celms *gājā*-[557]) būs drīzāk tā atematiska aorista celma pārveidojums, kas ir skr. formā *ágāt* un gr. ἔβη, ar ko la. *gāju* sakarā veduši jau Mālovs AEO 139, Valde Lat. etym. Wrtb.² 816, Prelvics Etym. Wrtb.² 71 un 493, Buazaks (Boisacq) Dict. ét. 112 un Hübšmanis Das indog. Vokalsystem 94. La. dial. 3. p. *gã* (dzirdēta Nīcā, Krūtē, Valmierā, Lizumā u. c.)>austr. *guo* (Kaunatā, Varakļānos u. c.) laikam gan nav sena atematiska forma, bet drīzāk *gāja* resp. austr. *guoja* saīsinājums[558]), sal. 686. § a; līdzīgi jāskaidro arī austr. daudzsk. 1. p. *gùom* Raipolē u. c., sal. 686. § a. Austr. dial. viensk. 1. p. *gùovu*² BW 619, 4 (845. lpp.) ir laikam ar (saskaņā ar 111. §) iespraustu *-v-* no **guou*, kas, šķiet, darināts blakus 3. personai *guo*.

c) La. *devu* (celms *devē-*) = lei. dial. *deviaũ* Otrembskim Narz. Twer. I 135 un 368, Becenbergeram BB IX 288 un 336, Lit. Forsch. 17, LLD I 6, 24 un Lit. Mitt. II 36, Doričam Lit. Mitt. VI CIII lpp., LChr. 322, 33, Tiž. II 17, Gaigalatam Lit.

[557]) Becenbergers GGA 1885. g., 937 citē arī no kādas Mazlietuvas dainas 3. personu *nu-gā'je* un saskata tajā aizguvumu no latviešu valodas.

[558]) Sal. latg. 3. personu *lę* „lija“ Raipolē, *nùskrę* „aizskrēja“ Andrupinē, *skrā* „skrēja“ BW 30703, 12 var.

Mitt. V 16 sk., Niemi 351. nr-ā jeb *devaũ* Jakobijam Lit. Mitt. I 64; blakus lei. *daviaũ*. *-e-* celmā *devē-*, kâ domā Jaunis Pocc. y. 54 un Būga Aist. St. 64[1] un 68 (skat. arī Слбл т. Эт. 86 sk.), ir laikam pārjemts no piederīgā divdabja (la. *devis*, lei. dial. *dēvęs)*, skat. 732. un 733. §; kamēr *-a-* lei. formā *dāvęs* laikam nāk no pagātnes *daviaũ* (uz celmu *davē-* norāda arī la. viensk. ģen. dawibes „dāsnuma" LLD II 28, 24), kuŗa *dav-*, liekas, ir radies no ide. *dou̯-;* par to Reichelts KZ XXXIX 43; Zommers Handb. d. lat. Laut- u. Formenl.[2] 539 sk. (ar literātūru), Brugmanis Grundr. II[2] 1, 537, Brugmanis-Tumbs Griech. Gramm.[4] 323 un 403, Valde, Lat. etym. Wrtb.[3] 360 skk. (ar literātūru) u. c. Citādi par to domā Stangs Verbum 196.

684. §. a) Tāmnieku formas ar *-d-* saknes izskaņā *-z-* vietā. Dundangas, Vendzavas, Puzes u. c. tāmnieku izloksnēs (tâ, piem., BW 9621, 10289 var., 34605, 2, 1221 un 2438, 1 [917. lpp.]) verbi, kam tag. 3. p. beidzas ar *-ž* (ar *ž* no ide. *ĝ(h)i̯)*, beidzas pagātnē ar *-d* (*-z* vietā) pēc to verbu parauga, kuŗu *ž* tag. 3. personā ir radies no ide. *d(h)i̯;* tâtad, piem., pag. *bâd*[*e*][2] blakus tagadnei *bâž*[2], infinitīvam *bâzt* u. c. kâ, piem., pag. *grûd*[*e*]: tag. *grûž* : inf. *grûst* u. c., par ko Mūlenbachs BB XXIX 71 sk. Pieslienoties pagātnei *loûd*[*e*][2]— ar *d* skaņu *z* vietā — (tag. *loûž*[2], inf. *loûzt*[2]) arī intransitīvajā pagātnē *lûd*[*a*][2] (: tag. *lûst*) *d* ir aizstājis seno *z*, par ko Mūlenbachs l. c. 79.

b) Dažās Rietumvidzemes — sevišķi lībiskajās — izloksnēs blakus prīmāriem tagadnes celmiem ir sekundāri pagātnes celmi ar *-ējā-* un infinitīvcelmi ar *-ē-*, skat. FBR IV 93, VIII 74, XI 77, XIV 65 un 94, XV 70 un 155, XVI 91 : tag. 3. p. *kouc, krāc, patīk, pazīst, pūst, rūc, salst, sāk, šņāc* : pag. 3. p. *koucej* (< **kaucēja)*, *krācej, paticej, pazinej, puvej, rūcej, salej, sācej, šņācej* : inf. *koucet* (< **kaucēt)*, *krācet, paticet, pazinet, puvet, rūcet, salet, sācet, šņācet* formu *kàukt, kràkt, patikt, pazīt, pūt, rùkt, salt, sâkt, šņàkt* vietā. Turpat sastopa-

mās, pie *snaũdêt* (kam blakus *snaũst* tp.) piederīgās formas ir ME un EH vārdnīcā minētas arī no citiem novadiem. Šādiem jauninājumiem par paraugu varēja noderēt tādi verbi kâ *ticu* : *ticēju* : *ticêt*, *tęku* : *tecēju* : *tecêt* u. c.; un tādi jauninājumi kâ *koucej*, *krācej*, *rūcej*, *šņācej*, *sācej* izrādījās derīgi, jo tie skaidri atšķīrās no tagadnes formām (šo verbu pirmatnējās pag. 3. p. formas pēc galotņu patskaņu zuduma bija fonētiski sakritušas ar atbilstošo tag. 3. p. formu). — Lādē, kâ aizrādīts FBR XI 77, ir dzirdēts pag. 3. p. *augaj* (*aug*[*a*] vietā) un *dzinaj* (*dzin*[*a*] vietā), sal. par to arī RKr. XIII 91; laikam pēc tādiem paraugiem kâ *raûd* : *raudaj* (<*raudāja*)?

685. §. a) Pagātnes formas blakus vismaz divzilbju infinitīviem ar *-uot*, *-ât*, *-êt* vai *-ît*. Rakstu valodas apgabalā šādiem verbiem pagātnes celmā ir infinitīva celms + *-jā-*. Tātad ne vien, piem., *luõžājā-* (= lei. *lándžiojo-*), *sarĝājā-*, *dziêdājā-* (= lei. *giedójo-*), *aũklējā-* (= lei. *áuklėjo-*), *ticējā-* (= lei. *tikėjo-*), *tecējā-* (= lei. *tekėjo-*), *rāmījā-* (= lei. *rómyjo-*) blakus tagadnei *luõžāja-*, *sarĝā-*, *dziêdi-* jeb *dziêda-*, *aũklēja-*, *tici-*, *tęka-*, *rāmīja-* un infinitīvam *luõžât*, *sarĝât*, *dziêdât*, *aũklêt*, *ticêt*, *tecêt*, *rāmît*, bet arī, piem., pag. *męluojā-* (blakus lei. *melavo-*) un *sacījā-* (blakus lei. *sakė-*) blakus tagadnei *męluoja-* un *sakā-* un infinitīvam *męluot* un *sacît*. Rodoties tāda tipa pagātnei kâ *luõžājā-* un *aũklējā-*, par paraugformām varēja noderēt pagātnes *rājā-* (: tag. *rāja-*, inf. *rāt*), *sējā-* (: tag. *sēja-*, inf. *sēt*) u. c., pēc kam tad viegli saprotamā kārtā varēja ierasties arī pagātnes *rāmījā-*, *sarĝājā-*, *dziêdājā-*, *ticējā-*[559]), *tecējā-* un beidzot arī *męluojā-*, *sacījā-*; par to Vaijans (Vaillant) Bull. XL 11, Uļjanovs Основы 185, Čadviks (Chadwick) IF XI 146 un 148 un Horāks LF XXIX 234. Iespējams (par to Baudišs IF XXIII 141 skk. un 147 skk.), bet ne

[559]) Laikam senāka **tik'ē-* vietā.

katrā ziņā vajadzīgs, ir šo ar *-jā-* paplašināto pagātnes celmu vēsturiskais sakars ar tādiem nebaltu celmiem kâ, piem., lat. *videā-* tag. konjunktīvā *videam* u. c., jo šie jauninājumi bija tik saprotami, ka tie bez jebkāda kopsakara varēja ierasties dažādās valodās.

b) La. *sacījā-* ir laikam jaunāks nekâ lei. *sakė-*, jo la. *sacījā-* gan varēja rasties **sacē-* vietā pēc tāda tipa kâ *rāmījā-* parauga, bet laikam gan ne lei. *sakė-* — kāda **sakyjo-* vietā. Par, domājams, vecāko lei. tipu *sakė-* jāsaka, ka Pedersens[560]) Vergl. Gramm. d. kelt. Spr. II 354 un Uļjanovs Основы 217 saskatījuši tajā tādu pašu *ē*-celmu, kāds ir, piem., lei. *vertė-* (: tag. *verčia-*, inf. *veřsti)*. Bet, tâ domājot, paliek neskaidrs pretstats starp pagātnes „ģerundijiem" *veřtus* un *sākius* (skat. Kuršaiša Gr. 1081.—1082. §). Tâtad drīzāk ar Vīdemani Prät. 197 sk. jādomā, ka, piem., pag. viensk. 1. p. *sakiaũ* radusies no **sakijau* (saskaņā ar 34. §). Šis **sakijau* ir radies blakus inf. *sakýti* pēc tādiem paraugiem kâ, piem., *vijaũ* : inf. *výti*[561]) (un līdzīgi pēc *vìjus* : *výti* u. c. parauga arī **sakijus* > *sākius* : *sakýti;* ar lei. *sākius* u. c. sal. sensl. pag. aktīvo divdabi *xvaľь* ar *-ľь* no *-lį̀us* blakus infinitīvam *xvaliti*, kur gan *-į̀u-* šķiet radies tieši no *-ī-u-*). Tâ kâ šis *sakiaũ* no **sakijaũ* izskatījās gluži tāds pat kâ *sekiaũ* (ar *-kiau* no *-kēu*) blakus *sèkti* u. c. un *-iai* (viensk. 2. personā) izrunā bija sakritis ar *-ei*, tad blakus *sakiaũ* un *sakeĩ* (no **sakiaĩ*) varēja arī rasties 3. p. *sākė* (**sākio* vietā) utt. pēc *sekiaũ* : *sekeĩ* : *sėkė* utt. parauga.

c) Vecāks ir laikam arī lei. *melavo-* nekâ lz. *mẹluojā-*, skat.

560) Citādi par to domā Pedersens tagad grāmatā Prace lingwistyczne ofiarowane J. Baudouinowi de Courtenay 66 sk., pie kam viņš bez pretstata starp *veřtus* un *sākius* norāda arī uz pretstatu uzsvarā starp *ìšvertė* un *išsākė*.

561) Tâ varbūt sākumā arī *rómijau* (sal. 650. §; *rómyjau* vietā): inf. *rómyti;* tagadējais tips tag. *rómyju*, pag. *rómyjau*, inf. *rómyti* radies pēc parauga: *áuklėju, áuklėjau, áuklėti* u. c. un *lándžioju, lándžiojau, lándžioti* u. c.

643.—645. §; ar lei. *ùbagavo* (: *ùbagauti*) sal., no vienas puses, lei. *šavo-* (: *šáuti*) un, no otras puses, sensl. infinitīvu *milova-ti* (: tag. *milujọ*). — Daļa latviešu izlokšņu pazīst vēl tagad pagātnes celmus ar *-avā-* (*-uojā-* vietā), un vienā daļā no tām izloksnēm, kur tagadnes celmus ar *-uoja-* ir aizstājuši celmi ar *-āja-* (skat. 645. §), darina pagātnes celmus ar *-avā-* arī blakus seniem tagadnes celmiem ar *-āja-*. Tāda tipa pagātnes kâ *mẹlavu* (: *mẹluot*) pazīst ne vien dienvidu Kursas Rucavas[562]), Nīcas, Bārtas, Aizvīķu, Gramzdas, Krūtes un Kalētu izloksnē, bet arī austrumizlokšņu lielākajā daļā, ne vien Biržos, Dignājā, Lašos, Saukā, Ilūkstē, Susējā, Kaldabruņā, Aknīstē, Zasā u. c. (Sēlijā), bet arī latgaļu izlokšņu vairumā (te pa lielākai daļai ar *-ov-* no *-av-*), tâ, piem., Viļakā, Baltinavā, Kalupē, Skaistā, Bukmuižā, Dagdā, Andrupinē, Krāslavā, Līksnā, Preiļos, Līvānos, Vārkavā u. c. Piemērus ar *-av-* sastop Becenbergera Spr. d. pr. L. 126 un 128 un (te arī ar *-ov-*) Lett. Di.-St. 69, BW 343 var., 350 var., 1871, 1, 1875, 2401, 3351[2],1, 3772, 3989, 4145, 2 var., 4301 var., 4931 var., 6560, 6766, 2, 27925, 1, 28033, 3, 28262, 3, 28296, 28885, 28902, 7, JlgRKr. II 133 un 134, Sk. Do. 265 un Mag. XIV 2, 162. un 173. lp.; ar *-ov-* BW 35065, Mag. XIV 2, 162., 164., 169., 174., 175., 176., 177. un 189. lp., Sk. Do. 264, Zb. XVIII 308 un 333, Kosovska gramatikā 17 un 18 un LChr. 146, 37 (no 1753. g. Evang.). Blakus ir arī austr. *-uov-* (no *-āv-*) Becenbergera Lett. Di.-St. 70 un BW (rakstīts: -òv-) 6571, 6817, 1, 28902, 8, 9, 29167, 8 un 29664, 1, — *-av-* un *-āj-* > *-uoj-* kontāminējums. Vēl ir jāpiezīmē, ka Krāslavā u. c. *-av-* blakus *-ov-* lieto promiscue, sal. par to 45. §. — Viļakā esot arī tādi jauninājumi kâ pag. viensk. 1. p. *sacevu* (rakstu valodas *sacīju* vietā).

Verba *dabût* pagātni skat. 670. §.

---

562) Te, piem., 3. p. *vizināja* (: inf. *vizināt*) blakus *līgava* (: inf. *līguot*) RKr. XVI 94.

686. §. Izlokšņu formas blakus vismaz trīszilbju pagātnei ar *-ēju, -āju, -uoju* un *-īju*. a) Izloksnēs ir pagātnes 3. personas formas ar *-ē, -ā* (*-ēja, -āja* vietā), piem., *tecê*[2] „skrēja“ Nīcā, Bebē u. c., *gribē* Drustos (skat. RKr. XVI 271); skat. par to 67. un 100. § b un c un FBR I 11 sk. (no Lizuma), VI 78 (no Praulienas), IX 150 (no Lazdonas u. c.), XVII 67 sk. (no Kaldabruņas) un 140 (no Lubānas) ar citiem piemēriem. Tām blakus vēl ir arī tādas formas kâ daudzsk. 1. p. *gribʼę̄m* Kaunatā, Susējā, Ludzā, Raipolē u. c., *maluom* „melojām“ Ludzā, Kārsavā, Bērzpilī, Zvirgzdinē u. c. Sal. ar tām tādas lei. izlokšņu formas kâ pag. 3. personu *norĕ, pradĕ* (blakus *dẽjo*, dziesmās arī *dĕ*), *pasikavóį, atjóį* (blakus *jójo*), *mìsly, važiáu* u. c. Lesk.-Brugm. 292, turei, narei u. c. Gaigalatam Lit. Mitt. V 28. Uļjanova uzskats Знач. I 86 sk., ka te ir darīšana ar veciem atematiskiem aoristiem, varētu būt pareizs tikai par tādām vienzilbes formām kâ lei. *dĕ* u. c. (un la. *gā* un *bī* 683. § a un b?), par ko arī Spechts KZ LV 169 sk. Becenbergers turpretim KZ XLI 103 skk. saskata lei. formā narei u. c. vecas imperfekta formas (kas pats par sevi varētu būt sakāms arī par la. *tecê*[2], *gribē* u. c.), ko viņš salīdzina ar pr. signai „svētīja“, postāi „kļuva“, poglabū „herzte“, bēi „bija“ u. c. Bet blakus tagadnes *i*-celmam **nāri-* > *nori-* nevar *narei* būt imperfekts; par latviešu formām jājem vērā 67. § un 100. § b un c.

b) Austrumizloksnēs, kur tagadnē *īi̯o*-celmi ir sakrituši ar *ēi̯o*-celmiem, vienādi darina arī piederīgās pagātnes, skat. 652. § d. Bet, tâ kâ pagātnei un infinitīvam no tagadnes *īi̯o-* un *ā*-celmiem bija vienāda izskaņa, tad tur dažās izloksnēs darina arī pagātnes no tagadnes *ā*-celmiem pēc tagadnes *ēi̯o*-celmu pagātnes parauga; piem., pag. 3. p. *rakstę̄* BW 20[1] (797. lp.; blakus turpat divdabis *-raksteita* pa vecam!), *daužę̄* Susējā, Līksnā, Kaunatā, Viļānos, Rēzeknē, Ludzā u. c., *skaitʼę̄ja* Jezupavā, *rakstę̄ja* Kaldabruņā, daudzsk. 1. p. *saćę̄m* (kâ *gri-*

bę̃m) Kaunatā, Ludzā u. c. (šis *saćę̃m* tâtad laikam tikai šķietami atbilst lei. formai *sākėme*), *ad'iem* „adījām“ (kâ *t'eiriem* „tīrījām“ un *gribiem* „gribējām“) Bērzpilī; izoglōsu tam dod V. Rūķe FBR XIX 181 skk.

c) Tam kaut cik līdzīgu vienādojumu sastop arī tāmnieku dialektā un tā kaimiņizloksnēs. Tâ Lautenbachs BB XVII 280 saka, ka „Abavas vidus daļas“ izloksnē darina tādas pagātnes kâ *mazgêju*[2] un *prasêju*[2] (*mazgāju* un *prasīju* vietā); *mazgêju*[2] blakus tagadnei *mazgeju* turpat 279 (tīri fonētiski no *mazgaju*, kâ viensk. nōm. *labeja* turpat 278 no *labaja* „labā“) pēc pag. *meklêju*[2] : tag. *mekleju* parauga (no *meklēju;* sal. austr. tag. *aukl'eju* : pag. *aukl'ieju* Kaunatā 562. § d); turpretim *prasêju*[2] blakus tagadnei *prasu* varbūt pēc *stāvêju*[2] parauga blakus tagadnei *stāvu* u. c. (senos *i*- un *ā*-celmus tur tagad loka kâ *o*-celmus). Un Dzirciemā, skat. Etn. IV 56 skk., un pēc FBR V 103 ziņām Sabilē ir pagātnes 3. p. *guodej* (tīri fonētiski no *guodāja*, sal. refleksīvo formu *guodejâs* < *guodajâs;* pēdējā lietājama vēl vecajā paaudzē), *slavej* (no *slavēja*) un *tīrej, baidej* (jāskaidro kâ *prasêju*[2] „Abavas vidus daļā“) rakstu valodas *tīrīja, baidīja* vietā (sal. infinitīvus 716. § b). Līdzīgi pag. 3. p. *mazgē, prasē* Jūrkalnē (te blakus pagātnei *męluo* un infinitīviem *kurent, prast*[563]), *dabuot*), Valgālē (te arī formas *prasēm, runēm*[564]); inf. *mazgât, prasît*) u. c.; *mazgę* (*-ę* tīri fonētiski no *-āja*, sal. viensk. ģenitīvu *mâctę* 236. §), *prasę, sālę* (kâ *stāvę*) un arī *męlę*[565]) Dundangā, Zlēkās, Vendzavā, Zūrās, Puzē, Valgalē, Sarkanmuižā, Užavā, Rindā, Jaunpagastā, Laucienē u. c. resp. *mazge, prase, sāle, stāve* Kārgados, Ārlavā, Lībagos, Vandzenē, Nogalē, Laidzē, Pastendē, Virbos u. c.

563) *prasît* vietā.

564) *runājām* vietā.

565) *męluoja* vietā; izskaidrošanai vērā liekams inf. *męlt* no *męluot*, kâ *māzgt* no *mazgât* un *sālt* no *sālît* (Dundangā u. c.), vai *męlęt* kâ *mazgęt* Laucienē; sal. 716. § b.

687. §. Par daudzsk. 1. un 2. personas izskaņu. Mālpilī, Inčukalnā, Jaungulbenē, Apē, Apukalnā, Alsviķī, Lašos u. c. (skat. KZ XLIII 1 un 5), kur *ā*-celmu daudzsk. datīvā un instrumentālī gaŗums *-m* priekšā ir paturēts, pag. daudzsk. 1. p. beidzas ar *-am* (piem., *likam, vedam*) un pag. daudzsk. 2. p. ar *-at* (piem., *likat, vedat*) vai (Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 16, Iecavā, Baldonē, Suntažos, Stenderam u. c., skat. l. c. 5) ar *-iet* (piem., *likiet, vediet*) acīm redzot — atbilstošo tagadnes formu ietekmē, skat. l. c. 1; jāiegaumē arī, ka šais izloksnēs *o*-celmi ir aizstājuši arī tagadnes *ā*-celmus. Mazsalacā, Secē, Dunalkā u. c. (skat. l. c. 2 un 5), kur arī sastop formas *likam, likat* u. c., tagad arī *ā*-celmu daudzsk. dat. un instr. beidzas ar *-am*, tâ ka te *-ām* var būt arī fonētiski saīsināts par *-am* un *-āt* vietā ieradies *-at* jaunā *-am* ietekmē. Litenē, Augulienā, Alūksnē u. c., kur *ā*-celmu daudzsk. dat. un instr. gaŗumu *-m* priekšā paglabā, daudzsk. 2. p. pagātnē beidzas ar *-et* (piem., *liket*), gluži kā tagadnē (skat. 671. §) un nākotnē (skat. 674. §), un daudzsk. 1. p. ar *-am* vai (Trapenē un Lejasciemā) ar *-em* (piem., *likem*), gluži kâ nākotnē (skat. 674. §); šis *likem* var būt radies, no vienas puses, *vedem*[566]) < *vedēm* ietekmē, no otras puses, *liket* ietekmē. Vārkavas, Preiļu, Kaunatas, Viļānu, Raipoles, Dagdas, Krāslavas u. c. latgaļu izloksnēs *ā*-celmu pag. daudzsk. 1. p. beidzas ar *-om;* to pašu celmu pag. daudzsk. 2. p. — ar *-ot* Preiļos, Varakļānos, Viļānos, Raipolē, Krāslavā u. c., skat. par to l. c. 5 sk. Tie paši celmi — tagadnes formu ietekmē — beidzas ar *-am* daudzsk. 1. personā un *-at* daudzsk. 2. personā Ludzā, Kārsavā, Bērzpilī, Baltinavā, Viļakā u. c. — Pēc *ā*-celmu *-om, -ot* parauga ir arī, piem., *veďom, veďot* Dagdā. Citur latgaļu dialektā *ē*-celmu izskaņas *ē* daudzsk. 1. un 2. personā sastopams kâ īss patskanis, kuŗa izruna svār-

566) Šis *vedem* (*vedēm* vietā) pēc *likam* parauga, kas (*likām* vietā) var būt radies tagadnes formu ietekmē.

stās starp *ę*, *ä* un gaišu *a* un aiz kuŗa *-t* daudzskaitļa 2. personā dažās izloksnēs ir mīkstināts, skat. l. c. 6.

Dobelē u. c. ir pag. daudzsk. 1. p. *satikām* blakus refleksīvajai formai *satikamies*, skat. l. c. 3 sk., Ābeļos u. c. *cẽlẽm* blakus refleksīvajai formai *cẽlẽmẽs;* līdzīgi ir pag. daudzsk. 2. personā *-āt* blakus refleksīvajai formai *-aties* Druvienā.

Sal. arī vēl l. c. 4 sk. par (gluži izolētām) izlokšņu pag. daudzsk. 1. personas formām ar *-im* vai *-um*.

688. §. Perifrastiskas pagātnes formas. Perifrastisku perfektu darina, savienojot verba *bût* tagadni ar pagātnes aktīvo divdabi; perifrastisku plūskvamperfektu —, pievienojot tam pašam divdabim verba *bût* pagātni. Piemērus skat. 757.—758. §.

e) **Modi**

689. §. Bez indikātīva, kuŗa laika formas ir jau pārrunātas un kuŗa paveids ir dēbitīvs, latviešu valodā tagad ir vēl imperātīvs un kondicionālis (irreālais mods).

α) *Dēbitīvs*

690. §. Īstais „dēbitīvs", par kuŗa lietošanu skat. 759. §, ir radies no *jà-* un tag. 3. personas savienojuma; tikai no verba *bût* dēbitīvs palaikam neskan *jāir* (tâ lasāms Pas. IV 321, FBR XI 112 un dzirdēts Gramzdā), bet *jàbût* (Valmierā, Lielvircavā, Meldzerē u. c.) > latg. *jùobyu̯t'*[2] (dzirdēts Kaunatā), kur *-bût* (sal. arī *daudzu man nuo jums jarunāt* [pareizi?] Elgeram Güntera Altle. Sprachd. I 52), kâ liekas, ir infinitīva forma; tai vietā arī (austr.) *joaboûn* Biržos, Aknīstē, Kaldabruņā, Susējā. Personu, kam jāveic verba izteiktā darbība, apzīmē datīvs. Nākotnē pievienojas *bûs*, pagātnē — *bija*, kondicionālī — *bûtu*; tagadnē tikai retumis pievieno *ir*. Tātad, piem., *man* vai *tev (ir) jàbrauc, man* vai *mums bûs jàbrauc, viņam*

vai *viņai bija jàbrauc, puikam bīš* (viensk.!) *jāpadara visi darbi* Pas. IX 93, *man bûtu jàbrauc* utt.; ar negāciju: *man nav jàbrauc, man nebija jàbrauc.* Verbu priedēklis nostājas starp *jà-* un verba formu, piem., *man bûs jàaizbrauc.*

Vecos tekstos (skat. 760. §) — un izloksnēs (Vējavā u. c.) vēl tagad — piem., *man nav jàę̂d,* nenozīmē tikai to, ka „man nav jāveic ēšanas darbība", bet arī „man nav nekā, ko ēst"; sal. vēl *tuo neduošu jānuomauc* Tdz. 39226, austr. *dūď man' juodźer* Krāslavā FBR XII 42 un *vai ir jums še kas jāę̂d* (= *kuo ēst*) 1753. g. Evang., 37. lp. Turpretim Vietalvā (skat. Mag. XVII 1, 103 skk.), Sausnējā (par ko Kauliņš BB XIV 123 sk.), Odzienā, Ērgļos un Liepkalnes Ozolmuižā beidzamajā nozīmē *jà-* vietā liek *ju-*, piem., *duo*[*d*] *viņam juę̂d, viņam nav juę̂d.*

jà- resp. *ju-* pieder acīm redzot pie senā relātīvā vietniekvārda **i̯os* (skr. *yaḥ,* gr. ὅς u. c.); sal. izteicienus *man tagad nav kuo maksā* un *tev laikam nebij kuo saka* Meņģelē (Latwijas 1912. g. 262. nr-ā), skat. arī FBR XV 191, un lei. dial. *neturi, kuo atiduoda* Tautos. d. IV 252, *ńēr kuõm válgā* LChr. 378, 24 „nav (t. i., kaļotes) ar ko ēst" vai *jám nebebùs kàs* (nek. dz. akuzātīva un nōminātīva **ka* vietā) *ẽda* turpat 369, 31 „er wird nichts mehr zu fressen haben", kur senais relātīvā vietniekvārda celms *i̯o-* ir aizstāts ar tagadējo leišu un latviešu relātīvo celmu *ka-*.

jà- > dial. *jâ-*[2] ir laikam celma *i̯o-* viensk. ģenitīva un ablātīva kopējā forma; tas pats locījums — vai varbūt nek. dz. daudzsk. nōm. un ak. — ir laikam arī izlokšņu *jā-* (Bēnē FBR XVI 139; K. Mülenbachs to dzirdējis Bārbelē). Dial. *ja-* (Popē, Rindā, Sarkanmuižā, Zūrās, Zlēkās, Ugālē, Sabilē, Vērgalos u. c.) ir vai nu proklitisks *jā-* saīsinājums, kad vēl uzsvēra verba sakni, vai senais nek. dz. viensk. ak. un nōm. Un *ju-*, kad to vēl izrunāja proklizē verba priekšā, ir radies, saīsinot šai pozicijā viensk. akuzātīvu resp. instrumentāli **juo;* sal. *labs*

joehde (= *kuo ēst*), *labs* joser (= *kuo dzert* IMM 1936 I 400 un austr. *tev byus viņu jūnas* („jànęs"; pareizi?) Pas. XIII 221. Kopš *jā-* (resp. *ja-* jeb *ju-*) ir nedalāmi saistīts ar verbu, to izrunā ar galveno akcentu, jo salikteņiem latviešu valodā tagad palaikam uzsveŗ pirmo zilbi.

Par šo paragrafu sal. BB XXIX 320 sk. un Изв. XIII 4, 201 skk., Prelvica rakstu BB XXVIII 319 un XXIX 321 sk., Mūlenbacha rakstu Изв. XII 3, 313 skk. un 759.—760. §.

β) *Imperātīvs*

691. §. Imperātīva viensk. 2. p. ir tagad latviešu valodā vienmēr identiska ar tagadnes indik. viensk. 2. personu, piem., *lìec, esi, èį, miřsti, rùoc, cel, tici, rādi, runā;* sal. lei. seno un dial. *vedi* (kam blakus *ved* resp. *vèd'z'*) u. c. Изв. XXII 1, 90, *kelies!* LtT IV 269, *imì*[567]) „jem" Jušk. u. c. Becenbergeram KZ XLIV 25 un BGLS 223 un Arumā Lit. Mund. 58, 61, 68. Latviešu formas bez *-i* visas var būt radušās no vecākām formām ar *-i*, sal. latg. *pyut'* (Ludzā u. c.) no **pùti* un Изв. XXII 1, 95 skk.; un, ka arī lei. *ved* laikam ir radies no *vedi*, to rāda blaku forma *vèd'ź* no izloksnēm, kur *d* ir *i* priekšā kļuvis par *d'ź*. Sal. ar to 596. § un Изв. XXII 1, 113 skk. — Sena atematiska forma ir varbūt *èį*, skat. 601. § b. Ļoti ir jāšaubās, vai la. *duod* un lei. *dúodi* (Dusetās u. c.) > *dúod'ź* (Tverečū) ir tieši (kâ domā Vīdemanis Handbuch 112, Prusīks KZ XXXIII 157 u. c.) vai netieši (skat. 601. § d) radies no ide. *dōdhi*, jo arī šī leišu un latviešu imperātīva forma var būt identiska ar tag. indik. viensk. 2. personu, kas katrā ziņā sakāms par latg. *-dūd'i* (ar paglabātu *-i!*) Zb. XVIII 329, sal. arī Изв. XXII 1, 105 sk. Vēl nedrošāk[568]) būtu domāt, ka la. dial. *duô* (Blīdienē, Lizumā

[567]) Jāmin arī lei. kélik! „celies!" Kapellera Kaip. sen. Lėt. gyv. 20 (4×).

[568]) Drīzāk varbūt lei. *duo* Volterim Lit. Mitt. IV 177 un Daukšas Kat., LXXXV lpp.

u. c.) radies no ide. *dō* (par ko Brugmanis KVG 730. § un Zubatijs IFA XVI 53), jo tādam *duô* ir arī tag. indik. 3. personas nozīme (skat. 82. § b), tâ ka arī *duô* var būt radies no *duôd*.

Tâ kâ dažās izloksnēs daudzsk. 2. p. formas beidzas ar *-et* (skat. 671. §), tad varbūt (?) jāiedomājas baltu pirmvalodā bijušas arī vēl vecās (*o*-celmu) imperātīva viensk. 2. personas formas ar *-e*, un, piem., la. *ved* varētu dažās izloksnēs varbūt vēl tieši turpināt kādu pirmbaltu **vede*.

Tāmnieku dialektā, kur 3. personas formu lieto arī citu personu vietā (skat. 600. §), daudzās izloksnēs arī imperātīva viensk. 2. personu aizstāj tag. indik. 3. p., piem., *ceļâs* „celies" Sārnatē. Dzird arī jauktas formas, piem., *ceļies* (Jūrkalnē, Virkā, Zlēkās), no (imperātīva viensk. 2. personas) *celies* + (tag. 3. p.) *ceļăs*, vai *atpūšies* BW 23136, 5.

nāc vietā daudzās izloksnēs (Rucavā, Zlēkās, Sarkanmuižā, Popē, Sasmakā, Valgalē, Nogalē u. c.) ir arī *nāč* < *nāču* = *nāc šu*[*r*] (skat. 487. § b), sal. *nākš* (Puzē) no (tag. 3. personas) *nāk šu*[*r*]; pēc *nāčú* un *nāč* parallēles parauga Alsungā ir arī *nākú* blakus *nāk!* Līdzīgi Ancē u. c. ir arī *duč* jeb *duču* Stenderam 130 — proklizē no *duo'ču* < *duod šu*[*r*], sal. lei. *dúokš*. Alūksnē RKr. XVII 145 ir *neš* no *nes šî* „nes šu[r]"; tam blakus vēlāk radusies daudzsk. 2. p. *nešet;* sal. arī FBR IV 60 un 93.

692. §. Arī imperātīva daudzsk. 2. p. tagad latviešu izlokšņu vairumā ir identiska ar atbilstošo tag. indik. daudzsk. 2. personu un beidzas tâtad *o*-celmiem ar *-at, -iet, -ait, -it* vai *-et*, skat. 671. §, *ā*-celmiem — ar *-āt* vai *-ait* resp. *-iet* (skat. 661. §; sal. lei. imper. daudzsk. 2. personu *rāšaite* Jauņa Перев. грамм. 167, *žinait* Becenbergera BGLS 223 un *valgaite* Volterim Daukšas Kat., LXXXV lp.), *i*-celmiem — ar *-it* (sal. lei. imper. daudzsk. 2. personu *regite* Gaigalatam Lit. Mitt. V 233). Formas ar *-at* (*o*-celmiem), *-āt* (*ā*-celmiem) un *-it* (*i*-celmiem) ir reizē vecas indikātīva un imperātīva (< injunktīva) formas, sal. skr. imper. daudzsk. 2. personu *bhárata*, gr. φέρετε, lat.

agite, go. *nimiþ* un Brugmaņa KVG, 729. §. Vecs imperātīvs (< injunktīvs) ir laikam arī la. *eite* (skat. 599. §), sal. lei. *eite* (kâ imper., piem., Lit. Mitt. V 233), lat. *īte*, pēlignu *eite*, skr. *ēta* (skat. Brugmaņa Grdr. II² 3, 60 sk.). Turpretim formas ar *-iet* ir droši vien indikātīva nozīmi dabūjušas vēlāk. Un, proti, Uļjanovs Знач. II 74¹, Zubatijs IFA XVI 52 sk. un Brugmanis IF XVII 184 domā, ka tādas formas kâ la. (imper.) *vediet* imperātīva viensk. 2. personas ietekmē, kad tā beidzās vēl ar *-ie* (piem., **vedie*), ir ieradušās vecāko formu vietā (un tām blakus), kas beidzas ar *-at*, un, tâ kâ formām ar *-at* bija reizē indikātīva un imperātīva nozīme, tad nu būtu sākuši jauninājumus ar *-iet* vēlāk lietot arī indikātīva nozīmē. Šis uzskats jāatzīst par iespējamu. Bet, tâ kâ lei. formas *te-sukiẽ* u. c.[569]) rāda, ka vēl leišu un latviešu pirmvalodā bija paglābušies senie optātīvi, tad šis uzskats nav katrā ziņā nepieciešams un var arī ar Fortunatovu Сборн. LXIV 11. nr-a 146. lp. un tagad arī ar Brugmani Grdr. II² 3, 560 la. formas ar *-iet* uzlūkot par seniem optātīviem (ar *-ie-* no *-ei-*[570]), sal. pr. edeitte „ēdiet" u. c. un LtT II 289), kas papriekšu ir kļuvuši par imperātīviem un pēc tam arī par indikātīviem. Un tâ arī latviešu formas ar *-ait* (*ā*-celmiem) un leišu izlokšņu formas ar *-ait(e)* ar Fortunatovu l. c. 144¹ un 146[571]) un BB XXII 166 sk., Becenbergeru Γέρας 200 sk. un Uļjanovu Знач. I 55 un II 73 (bet skat. arī II 74¹) un tagad arī ar Brugmani Grdr. II² 3, 559 var uzlūkot

[569]) Tautasdziesmās ir arī vēl optātīva daudzsk. 1. personas formas *nunešiema* Niemi Nr. 18, 9, *išjemiema* Nr. 661, 2, *išveziema* Nr. 749, vai *parnešiemuo* Nr. 60, 4, *išjamiemuo* Nr. 825 resp. *išveziemi* Nr. 835, *pašokiemo* Tiž. III 433 un la. *kāpiem!* IMM 1933 II 285 un austr. biedzim „fugiamus" Kosovska Gram. 28.

[570]) Tâ domā arī Häberlants Wiener SB C 945 un 948 un (par grieķu aorista optātīviem ar *-σει-*) Hirts IF XXXV 137 skk. — Blakus *ie* < *ei* sastop arī *ai* lei. formā *ìmai* „lai jem" Juškevičam.

[571]) Te domā *-ai-* radušos no *-ā-ie-*; bet var arī iedomāties *-ā-ei-* vai (ar Brugmani Grdr. II² 3, 559) varbūt arī *-ā-ai* (no *-ā-oi-*).

par seniem optātīva darinājumiem, kamēr Brugmanis IF XVII 184 domāja, ka šis leišu un la. *-ait(e)* ir radies „wohl schon in der Zeit der. lit.-lett. Urgemeinschaft“ imper. viensk. 2. personas ietekmē, kas beidzās ar *-ai*, pie kam leišu valodā pēc daudzsk. 2. personas parauga ar *-ait(e)* vēlāk esot darinātas (!) arī daudzsk. 1. personas formas ar *-aim* (kâ *rãšaime* Jauņa Перев. грамм. 167, *paprašaim* Becenbergera BGLS 223 vai *padãraime* Daukšas Post. 336, 32). Bet, tâ kâ nu leišu valodā ir arī 3. personas formas ar *-ai* (*te-klausai* u. c. Becenbergeram l. c. 209, *te-laikai* Daukšas Post. 48, 9, *te-tvárdai* 52, 38, *te-skaĩtai* 83, 11, *te-ieškai* 92, 34, *te-gi-dãrai* 143, 23, *te-kláusai* 329, 7 u. c.) un tâ kâ arī prūšu (un slavu) valodā ir paglābušās vecās optātīva formas kâ imperātīvi, tad liekas pareizāk arī lei. un latviešu imperātīvos ar *-ai-* saskatīt vecu optātīvu atliekas.

Glūka bībeles tulkojumā — atskaitot nedaudzus izjēmumus — lieto vēl formas ar *-at* resp. *-āt* indikātīva nozīmē, formas ar *-iet*[572]) resp. (*ā*-celmiem) *-ait* — imperātīva nozīmē; piem., *neēdiet* (imper.)... *ka jūs nemirstat* (indik.) I Moz. 3, 3; *palieciet* (imper.)... *un mazgājiet* (imper.)..., *tad jūs varat* (indik.) I Moz. 19, 2; *klausait* (imper.) *un aizlūdziet* I Moz. 23, 8; *kad jūs ... palīdzat un ręd̦zat* (indik.), ... *tad nuokaujiet*, ... *pametiet* (imper.) II Moz. 1, 16; *kuo jūs cept gribat* (indik.), *tuo cepiet* (imper.), *un kuo jūs gribat* (indik.) *vārît, tuo vārait* (imper.) II Moz. 16, 23; *klausait ... un sapruotiet* (imper.) Mark. 7, 14; *jūs ęsat* (indik.) *dārgi pirkti, netuopiet* (imper.) I Kor. 7, 23; *esiet* (imper.) *it kâ es; ... jūs ... neęsat* (indik.)

572) Arī Mīlichs (Mylich) ar savu piezīmi Mag. II 1, 28, liekas, ir iedomājies tādu *-iet* un *-at* sadalījumu. Arī Lotavica grammatica dažreiz atšķiŗ, piem., *ręd̦zat* „videtis“ vai sakkat „dicitis“ no redzeet „videte“ un sakkait „dicite“; līdzīgi dažkārt — bet it nemaz konsekventi — arī Adolfi, piem., indik. *smejat* 110: imper. *smejiet*, blakus (indik. un imper.) *ļaujat* 106 vai indik. redſat blakus redſeet 80; par to arī Rōzenbergers Mag. IX 2, 120 un 125 sk.

Galat. 4, 12; *kuo jūs darāt* (indik.), *tuo darait* (imper.) I Kor. 10, 31; *ņemiet, ēdiet* (imper.) I Kor. 11, 24; *ēdat un... dzeŗat* (indik.) I Kor. 11, 26. Kārsavas, Viļakas, Zvirgzdines, Līvānu, Baltinavas, Bērzpils, Andrupines, Ludzas u. c. latgaļu izloksnēs vēl tagad šķiŗ indikātīvus (*o*- un, vismaz izloksnēs, arī seniem *ā*-celmiem) ar *-at* no imperātīviem (*o*- un, vismaz izloksnēs, arī seniem *ā*-celmiem) ar *-it* resp. *-it'*, piem., *vadat* „ducitis" blakus *vedit* „ducite" Viļakā u. c., *sokat* „dicitis" blakus *sokit'* „dicite" Ludzā u. c., indik. *bāgat* Kosovska Gram. 27 blakus imperātīvam biedzit, vai indik. meklejat 23 blakus imperātīvam meklejit 24. Dagdā, Lubānā u. c. šo *-it* resp. *-it'* lieto arī indikātīva nozīmē, skat. 671. §, kur pārrunāta arī šā *-it* rašanās. — Par *-et* skat. 671. §; sal. arī FBR IV 60, VI 44, XIII 56 un XVI 164.

Lībiskajās izloksnēs, kur 3. personas forma ir arī pārējām personām (skat. 600. §), arī imperātīva daudzsk. 2. personu aizstāj tag. indik. 3. p., piem., *nāk* Pabažos u. c. RKr. XIII 90, Stendē, Zūrās u. c., skat. Изв. XXII 1, 98 un 691. §. — Popē, skat. FBR XVI 126, kâ imper. daudzsk. 2. personu lieto infinitīvus, kam sakne beidzas ar *k, g*, piem., *jûgt! broukt!*

693. §. Kâ imper. daudzsk. 1. personu tagad palaikam lieto nāk. daudzsk. 1. personu, piem., *iesim* „eamus" (leišu piemēri Spechtam 71). *iesim* vietā ar to pašu nozīmi ir arī *iêsiēm* Smiltenē blakus *iêsim* „ibimus" (Becenbergera Lett. Di.-St. 164 pēc Damberga ziņām, ko autoram apstiprinājis kāds cits smiltenietis; ja *iesiem* nav varbūt jaunināJums pēc *iêsiēt*[573]) „ibitis" parauga, tad tā *-sie-* — ar *-ie-* no *-ei-* — varbūt [?] ir jāsalīdzina ar gr. dial. -σει- formā δείξειμεν u. c., skat. Trautmaņa Apr. Spr. 286 un Brugmaņa Grdr. II² 3, 423 ar literātūru) un *eime* (= lei. *eimè*) jeb *eima* (= lei. *eima*) „eamus"

[573]) Jeb vai pēc to formu parauga, kas atbilda minētajām lei. formām, piem., *nunešiema* u. c.

(skat. 598. §), kas šai nozīmē var būt veca injunktīva forma, skat. Brugmaņa Grdr. II² 3, 522. Tautasdziesmās[574]) sastopama arī dažkārt kâ imperātīvs kāda ar tag. indik. daudzsk. 1. personu fonētiski identiska forma, piem.[575]), *samijam* (var.: *samîsim*) BW 11542 var., *atmijam* (var.: *atmîsim*) 24747-9, *eima, meitas, pieceļam* 29691, latg. *sadzīd'im* Zb. XVI 181; tâ arī Rucavā FBR VIII 136 un Lazdonā IX 154. Te laikam drīzāk ir īstie indikātīvi[576]) nekâ senie injunktīvi.

Tautasdziesmās gadās ar imperātīva nozīmi arī pag. daudzsk. 1. personai līdzīga forma tagadnes daudzsk. 1. personas vietā, piem., *saemijām* BW I 11542, 3 (var.: *samijam* jeb *samīsim*); sal. par to 679. §.

694. §. Imperātīva 3. personu tagad latviešu valodā reprezentē *laî*[577]) savienojums ar tag. 3. personu, piem., *laî nāk*. Vecajos tekstos (Mancelim u. c.) sastop *laî* vietā vēl *laid*, kas var būt tikai imper. viensk. 2. p. no *laîst* (par ko Mūlenbachs Teikumā 32 skk., Zubatijs IFA XVI 55 un 56; sal. ar la. *lai*[*d*] formas, nozīmes un lietāšanas ziņā līdzīgo kr. *пусть* jeb *пускай*, ukraiņu *нехай* u. c. Bernekera Wb. s. v. *chajo*, kâ arī arm. *t'oł* un alb. *l'ē* „laid" un ig. *laze* Vīdemaņa Gramm. d. ehstn. Spr. 468), no kam *laî* var būt saīsināts saskaņā ar 82. § b. Tas pats *lai* (kâ kursisms?) ir arī leišu Klaipēdas apgabalā; skat. Būgas KSn. 48 un 272, Jauņa Перев. грамм. 225 (te rakstīts *laĩ*), Kuršaiša Gr. 1160. § un Lit. Mitt. I 68, 70 un (no Šauļiem) 364. Verba forma pati ir injunktīvs (kâ laikam arī lei. *suka, mýli* u. c. „permisīvā" *tè-suka, te-mýli* u. c., skat. Vīdemaņa Handb. 110) un tai dažkārt arī vēl bez *lai* ir imperātīva nozīme, piem., *dies duo tau*... (dzirdēts Apriķos); *dievs suod*[*a*] *tevi*

574) Izloksnēs arī leišu valodā, skat. Jauņa Перев. грамм. 167.

575) Citi piemēri Mūlenbacha Teikumā 31 un Latv. gr. 224. §.

576) Jāiegaumē, ka arī igauņu valodā tag. indik. daudzsk. 1. personu lieto imperātīva nozīmē, skat. Vīdemaņa Gramm. d. ehstn. Spr. 467.

577) Izloksnēs, Lizumā, Raunā u. c., tai vietā *leî*, sal. par to KZ XLII 375.

BW 4170; *parauj viņu Jupis* (sal. lei. *ráuna tavè giltinė!* Kvēdarnā) u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 223. § un Uļjanovam Знач. II 75; sal. par to arī FBR XI 187. Arī senkrievu valodā tag. 3. personu vien lieto imperātīva nozīmē, skat. Potebņas Зап. IV 139.

Tautasdziesmās aiz *lai* nereti sastop arī pag. 3. personai līdzīgu formu, piem., *lai ... nasakova* BW 29580, *lai ... nuodūrâs* (var.: *nuodurâs*) 32477 (citi piemēri Bīlensteina LSpr. II 367 skk.; skat. arī FBR IX 154). Retumis arī bez *lai : dievs nedeva* (var.: *neduod*) *lietum lît* BW 18154, 1. Arī te laikam ir darīšana ar veciem injunktīviem, sal. *samijām* 693. § un 679. §; par to arī Mūlenbachs Latv. gr. 136. lpp.

Ja *gribi* teikumā *ka tas mums gribi* LChr. 137, 4 un 6 (no Elgera vārdnīcas) nav aplams[577a]), tad tam laikam jābūt vecai optātīva formai; sal. arī (3. personu) *esi* FBR XVII 165.

γ) *Kondicionālis*

695. §. Mums zināmās vecākās leišu un latviešu kondicionāļa formas rāda leišu valoda, piem., šādā paradeigmā: **sùktumbiau* (sal. *nusidėtumbiau* Bistroņam 61) „es grìeztu“, viensk. 2. p. *sùktumbei*, 3. p. *sùktų*, daudzsk. 1. p. *sùktumbime*, daudzsk. 2. p. *sùktumbite*. *suktum-*, no kam 3. p. *sùktų*, ir identisks ar supīnu 717. §. Otra daļa ir no ide. saknes *bhū-* „būt“ (par šo savienojumu Brugmanis IF XXX 349 un Grdr. II² 3, 513 sk. un Zubatijs IFA XVI 55 sk.), un proti, J. Šmits KZ XXIV 305, Vīdemanis Prät. 184 sk. un Handb. 111, Po(r)žezinskis К истор. 56 sk., Bernekers AfslPh. XXV 485 un Zubatijs l. c. saskata tajā optātīvu ar senu patskaņu miju, pie kam *-bei*[578]) viensk.

[577a]) Elgeram rupjas valodas kļūdas nav retums.

[578]) Becenbergera BB XXVI 175 izteikto domu dēļ jāpiezīmē, ka viensk. 2. personas formas ar *-bei* gadās jau 16. gads. tekstos; piemēri Po(r)žezinskim l. c. 59.

2. personā var būt pirmbaltu *-b(į)ēs*[579]) pārveidojums (sal. senpersu *biyā* „er möge sein"), un arī *-biau* viensk. 1. personā norāda uz pirmbaltu *-b(į)ē-*, kamēr daudzsk. un divsk. formās ir *-bi-*, kas var būt enklizē saīsināts no *-bī-*, sal. lei. *bìt* „bija" 683. § a (un *bỹ kàs* resp. *bėt kàs* „gleichviel wer" Būgas Aist. St. 56?) un *ū* saīsinājumu lei. dial. formā *bùt* „būtu" Kuršaiša Gr. 300 un la. dial. formā *butu* (FBR IV 76, VI 112 un Stendē) > *but* Zūrās, Ugālē, Talsos, Kandavā, Dzirciemā (te, kâ minēts Etn. IV 59, arī *butim*) blakus normālam lei. *bútų̃*, *bũtų̃* (Jauņa Перев. грамм. 246) jeb *bũtų̃* KZ XLIV 50 un 57 un Po(r)žezinskim l. c. 69 (par ko Šulce KZ XLIV 130 sk.), kam blakus arī *bút*[580]) Becenbergeram XLI 114 un Kapelleram IF XXXV 116, un la. *bûtu*, kam blakus Lizumā arī *bût*[580]). Turpretim Brugmanis IF XXX 348 sk. saskata kondicionāļa otrā daļā pagātnes indikātīvu, vedot sakarā vienskaitļa *-bē-* ar sensl. *bě* un pr. be „bija", turpretim daudzskaitļa *-bi-* ar sensl. *bi*. Sēmazioloģiski šis uzskats būtu iespējams, bet neizskaidrots tad paliktu divu celmu saistījums v i e n ā paradeigmā. Sal. ar to arī Krečmera rakstu Glotta XVII 47 sk., Pedersena Ét. lit. 56 sk. un Stanga Verbum 250 skk.

696. §. Latviešu valodā ir pazīstamas vēl šādas kondicionāļa formas ar *-b-* : viensk. 1. p. *dûtubu* „es dotu" (dzirdēta 1X Savincos), kołpotub 1753. g. Evang., 93. lp.; viensk. 2. p. dzyiwatub „tu dzīvotu" Dispos. Kat., *byutub* „tu būtu"

[579]) Šis *-b(į)ēs* varētu saliktenī būt vecāka *-bįįēs* saīsinājums.

[580]) Becenbergers l. c. domā, ka lei. *bút* nav radies no *bútų̃*, bet no **búti*, īpaši tādēļ, ka dienvidleišu izloksnēs blakus *bút* gadās arī *bútų̃*, bet ne *bútu*. Bet ir gluži dabiski, ka enklitiskais *bútu*, kad tas vēlāk bija kļuvis par *bút*, nav vairs sastopams blakus *bútų̃*, no kuŗa tas ir saīsināts, kamēr formu *bútų̃* pēc pārējo verbu parauga varēja vienmēr darināt par jaunu. Un, ka palīga verbs ir pakļauts abnormai saīsināšanai, to var liecināt daudzas parallēles, kamēr kāds **búti* nemaz neiederas leišu konjugācijas sistēmā. — Līdzīgi *bút* ir vēl *duõt* „dotu" LChr. 372, 6.

Volterim AfslPh. VIII 636, sacytub 1753. g. Evang., 17. lp., soktib turpat, 65. lp., dutib, sistib, łomotib Zb. XVIII 236, roditib 370, itib 439, lijktib XV 191 (citi piemēri ar -tib Becenbergera Lett. Di.-St. 72[1]); daudzsk. 1. p. celtubem Kön. St. I 198, refleksīvā forma celtubemes 202, bûtubem 199 un 208, iêtubem 210, atsacitubem LChr. 146, 31, sarrgahtubam Bīlensteina LSpr. II 160; daudzsk. 2. p. celtubet Kön. St. I 198, refleksīvā forma celtubetes 202, bûtubet 199 un 208, ietubet 210, byutubet Volterim l. c., dareytubet 1753. g. Evang., 34. lp., zynotubet turpat, 67. lp., buhtubaht un sarrgahtubaht Bīlensteinam l. c. — Īsais *-u-* (starp *t* un *b*), kas ir formā *dûtubu* u. c. un jāiedomājas laikam arī formā celtubem u. c., ir laikam radies 3. personas izskaņas *-tu* (= lei. *-tū*) ietekmē. Ja -egalotnē -bem (daudzsk. 1. personā) un -bet (daudzsk. 2. personā) ir īss, tad tas laikam ir radies no gaŗa *ē*, pie kam par paraugu būs varējis noderēt pagātnes galotņu *-ēm*, *-ēt* saīsinājums izloksnēs par *-em*, *-et* (skat. 687. §). Iedomātie *-bēm* un *-bēt*[581]) (*-bim* un *-bit* vietā) var būt darināti[582]) (par ko Zubatijs IFA XVI 56) blakus *-bjau* (viensk. 1. personā) un *-bei* (viensk. 2. personā) pēc pagātnes *ē*-celmu fleksijas parauga; mazāk paticams būtu, ka *-ē-* vienkārši pārjemts no vienskaitļa, kad tas 2. personā beidzās vēl ar *-ēs*, vai ka daudzskaitļa *-bē-* ir pat pirmatnējs, kâ domā Brugmanis l. c. Līdzīgi gadījumi pagātnē (skat. 681. §) ir iemesls tam, ka -bem un -bet vietā ir -bam un -baht. *-b* viensk. 1. un 2. personas formās *byutub* u. c. ir varbūt vienāds ar lei. *-b* tādās daudzsk. 1. personas formās kâ *turėtumb* Becenbergera BGLS 214 un daudzsk. 2. personā

[581]) Uz tādām izskaņām leišu valodā norāda leišu formas ar *-mėm* un *-mėt* 697. §; veclei. -bet daudzsk. 2. personā atmintumbet u. c. Becenbergeram BB XXVI 175[3] var būt saprotams arī citādi.

[582]) Otrādi, laikam leišu valodā *-bi* viensk. 2. personā (piem., dotumbi u. c. Becenbergeram BB XXVI 175 sk. un BGLS 213) *-bei* vietā blakus *-bite* daudzsk. 2. personā pēc tagadnes *i*-celmu fleksijas parauga.

turėtumb u. c. Becenbergeram l. c. 7[583]); tāpēc varbūt ar Zubatiju l. c. un Po(r)žezinski К истор. 64 ir jādomā, ka kādreiz leišu un latviešu valodā (tâpat kâ vēl tagad latviešu valodā) varēja lietot tīro supīnu arī kâ kondicionāļa formu visām personām un skaitļiem, pēc kam kondicionāļa nozīmē lietotā supīna forma var būt paplašināta ar *-b*, pie kam par paraugu varēja būt saliktas blaku formas, kas beidzas ar *-b-*. No tam būtu jāsecina, ka formas ar *-b* kādreiz lietotas visās personās un skaitļos. — La. *-tib* viensk. 2. personā *-tub* vietā ir laikam *-tub* + *-ti* kontāminējums (sal. *sargāti* P. Šmitam RKr. XIV 28 no Dreseļa gramatikas un latg. *byuti*[584]) Zb. XVIII 356); šim *-ti* var atbilst lei. *-tai* (piem., formā *sùktai* Po(r)žezinskim l. c. 60), un šai gadījumā jāiedomājas viensk. 1. persona ar *-tu* (kas tiešām vēl sastopams, skat. 698. §) = lei. *-tau* (formās *turẽtau* LChr. 391, 19, *vařgtau* un *veřktau* 391, 20, *bũtau* 395, 26); šis *-tau* ir senās supīna izskaņas pārveidojums viensk. 1. personas ietekmē, kas beidzas ar *-biau* (leišu valodā blakus arī — tâpat pēc *-biau* parauga — ar mīkstinājumu: *-čiau*, par ko Bernekers AfslPh. XXV 487 sk.). Gluži neiespējams gan arī nebūtu, ka la. *-ti* nav radies no *-tai*, bet darināts tieši blakus viensk. 1. personas galotnei *-tu* pēc tāda parauga kâ *o-* un *ā*-celmu *-i* viensk. 2. personā : *-u* viensk. 1. personā. — La. *-bu* viensk. 1. personā varētu attiekties pret lei. *-biau* kâ, piem., la. pag. viensk. 1. p. *glâbu* (vecāka *glâbju* vietā) : lei. *glóbiau*, jeb tas ir *-b* paplašinājums pēc pārējo viensk. 1. personas formu parauga, kas beidzas ar *-u*.

697. §. Blakus formām ar *-b-* ir formas ar *-m-*: austr. viensk. 1. p. *dūtumu, ītumu* Zb. XV 220 (tautasdziesmā), *dzeivuotumu* XVI 142 (tautasdziesmā); austr. formas ar *-tum*

583) Šleichers, šķiet, ir pazinis no grāmatām arī viensk. 2. personas formas ar *-tumb*, skat. viņa Handb. I 229[1].

584) Tâ kâ tūliņ aiz byuti seko piederīgais divdabis pacijtusia, tad šis byuti varētu būt saprotams gan arī kâ byuti[b].

JlgRKr. II 128, BW 4753, 3 var., 27231, 1, Mag. XIV 2, 175, Evang. 1753. g., 24. lp., Susējā (te blakus arī ar *-tim*), Dignājā, Biržos, Kaldabruņā, Neretā, Aknīstē, Višķos, Kalupē, Preiļos u. c. (citi piemēri ar *-tum* Becenbergera Lett. Di.-St. 72[1] no Latgales un Spr. d. pr. L. 79 no Kuršu kāpām); viensk. 2. p. ar *-tum* Evang. 1753., 17., 102. lp., Becenbergera Lett. Di.-St. 72[1] un Spr. d. pr. L. 96, Neretā, Sunākstē, Susējā (sal. lei. viensk. 2. p. formas ar *-tum* LChr. 379, 26, Niemi 1281. nr-ā, Po(r)žezinska К истор. 59 sk. un Arumā Lit. Mund. 56), ar *-tim* (par *-i-* sal., kas teikts 696. § par *-tib*) Susējā, Biržos, Kaldabruņā, Aknīstē, Višķos, Preiļos, Kalupē, Evang. 1753., 25. lpp., Mag. XIV 2, 202, Becenbergera Lett. Di.-St. 72[1] u. c. un izloksnēs (austr.) arī ar *-tuńi*; 3. p. ar *-tum* Dignājā, Sunākstē, Neretā un Becenbergera Spr. d. pr. L. 97 (sal. lei. 3. p. formas ar *-tum* Niemi 1091. nr-ā, Jauņa Перев. грамм. 246 u. c. Po(r)žezinskim l. c. 61 u. c.) un ar *-t(u)* Susējā, Aknīstē, Zasā, Preiļos (sal. lei. dial. *būt* u. c.); daudzsk. 1. p. ar *-tumę̃m* Neretā, Susējā, Aknīstē, Kaldabruņā, Biržos (sal. lei. *atràstumėm* Jurkš. 49 un kałbêtumeme Univ. 32), ar *-tumem* (sal. lei. *ar̃tumem* Baranovska Зам. 53 un Po(r)žezinska К истор. 66) Višķos, Kalupē u. c., *-tumę́m* Preiļos, *-timę̃m* Susējā un Biržos, *-tim* Susējā FBR VII 148, *-tum* Sunākstē, Becenbergera Spr. d. pr. L. 96 u. c. (norādījumi uz leišu daudzsk. 1. personas formām ar *-tum* Po(r)žezinskim l. c. 62; lei. daudzsk. 1. personas formas ar *-tume* Rūiga [Rūhig] leišu gramatikā, 72. lp. sk. un 78. lp., piem., *bútume*); daudzsk. 2. p. *nastumę̃t* Biržos, Susējā (šais divās izloksnēs arī ar *-timę̃t*), Neretā, Kaldabruņā, Aknīstē, byutumet Evang. 1753., 85. lp., tycatumet turpat, 40. lp. u. c. Becenbergera Lett. Di.-St. 72 (sal. lei. daudzsk. 2. personu *pirktumėt* Kapelleram IF XXXI 431, kałbêtumete Univ. 32 u. c. Po(r)žezinskim l. c. 62 un 69 un Zubatijam IFA XVI 55), *nastum* Sunākstē, *varę̃tum* Becenbergera Spr. d. pr. L. 96 (sal. lei. daudzsk. 2. personu *sùktum* Šleichera Handb. I 229); *systot*

Preiļos FBR VIII 18. Vārkavā, Krāslavā, Dagdā, Līksnā, Bukmuižā, Višķos u. c. viensk. 1. p. beidzas ar *-tum*, viensk. 2. p. ar *-tim* resp. *-t'im*, 3. p. ar *-tu*, daudzsk. 1. p. ar *-tumęm* resp. *-tuḿęm*, daudzsk. 2. p. ar *-tumęt* resp. *-tuḿęt* jeb (Višķos un Līksnā) *-tuḿeť*; tâpat Kosovska gramatikā, 17. lp., izjemot daudzsk. 2. personu, kas tur beidzas ar -timet. Dzirciemā, kâ teikts Etn. IV 57, var visu personu un skaitļu formas beigties ar *-tim*, piem., *vęstim*, *redzętim*, *guodatim* u. c. (blakus *vęst*, *redzęt*, *guodat* u. c.).

Kas 696. § sacīts, lai izskaidrotu formas ar *-b-*, tas mutatis mutandis sakāms arī par formām ar *-m-*. Pirmais jautājums te ir, kâ raudzīties uz *-m-*. Ja latviešu formas ar *-m-* nav aizguvumi (no leišu valodas) — un tas, ka tās sastopamas Latgales dialektā un Dzirciemā, laikam runā pret iedomu, ka tās aizgūtas, un to arī citādi nevar labi pamatot —, tad šķiet iespējami tikai divi uzskati. Ja latviešu formām ar *-m-* ir ģenetisks sakars ar atbilstošajām leišu formām, kas a priori ir vairāk ticams, tad laikam būs jādomā, ka supīnu jau tad, kad tā *-m* vēl nebija kļuvis par *-n*[585]), varēja saistīt kâ kondicionāli ar formām, kas pieder pie saknes *bhū-*. Jo *-tumb-* saskaņā ar 83. § d bija latviešu valodā jāpatveras, kamēr *-tunb-* bija jākļūst par la. *-tūb-*. Ja tas tâ bija, tad drīkst arī domāt, ka izskaņu tīrajai supīna formai, ko lietoja kâ kondicionāli, daudzās izloksnēs pārveidoja par *-tum* to salikto formu ietekmē, kas beidzās ar *-tumb*, kad citur vecs *-m* jau bija kļuvis par *-n*, sal. Po(r)žezinska К истор. 65. Citādi, šķiet, atliktu tikai vēl uzskats, ka latviešu valodā, kad blakus daudzsk. 1. personai ar *-tu* bija radies jauninājums ar *-tum* (skat. 698. §), arī pārējās personās un skaitļos pēc daudzsk. 1. personas parauga ir iera-

585) No tam, ka *-m* arī slavu pirmvalodā ir kļuvis par *-n*, neiznāk, ka šī skaņu maiņa jau ir notikusi slavu un baltu pirmvalodas laikā. — Sal. arī lei. dial. *-m* (*-n* vietā) Becenbergera Lit. Forsch. 39[1].

dies *-tum* blakus vecākajam *-tu*. Bet par to skat. arī FBR XV 11 un (citādi) Stanga Verbum 256. Daudzskaitlī tad *-tum* to formu ietekmē, kas beidzas ar -tubem un -tubet (skat. 696. §), ir paplašināts par -tumem (daudzsk. 1. personā) un -tumet (daudzsk. 2. personā). Kosovska -timet daudzsk. 2. personā ir laikam -tumet pārveidojums viensk. 2. personas -tim ietekmē. *-tim*, kas Dzirciemā tagad der visām personām un skaitļiem, ir nācis laikam no viensk. 2. personas: kad viensk. 2. personā blakus *-tum* un *-t*[*u*] un to vietā bija radies *-tim* (sal. 696. § par *-tib* sacīto), tad pēc tāda parauga varēja arī pārējās personās un skaitļos blakus *-tum* un *-t*[*u*] un to vietā ierasties *-tim*, kas vēlāk tur pavisam izskauda vecāko *-tum*.

698. §. Izlokšņu lielākajā daļā, tâ Priekulē, Blīdienē, Dobelē, Sesavā, Vecumniekos, Piksterē, Neretā, Ludzā, Bērzpilī, Baltinavā, Kārsavā, Viļakā, Alūksnē, Augulienā, Lizumā, Bērzaunē, Praulienā, Mētrienā, Kalsnavā, Sausnējā BB XIV 132, Ērgļos, Vestienā, Smiltenē, Valmierā, Mazsalacā, Drabešos u. c., un arī rakstu valodā visu personu un skaitļu formas beidzas ar *-tu*. Viensk. 1. personā la. *-tu* varētu atbilst lei. *-tau* 696. §, un no viensk. 1. personas un 3. personas *-tu* varētu būt ievests arī pārējās personās un skaitļos. Bet, tâ kâ blakus ir *-tum* 697. §, tad drīkst arī ar Po(r)žezinski К истор. 64 un 66 domāt, ka no paša sākuma lietāja arī tīro supīna formu kā kondicionāļa formu visām personām un skaitļiem.

Nīcā, kur tagad vienskaitlī ir lietājama izskaņa *-tu*, tai laikā, kad *-tu* vietā runāja vēl *-tū*, izejot no 3. personas ar *-tū* — pēc indikātīva celmu fleksijas parauga — ir darinātas tādas formas kâ *ietūm*[586]) (arī Rucavā, skat. RKr. XVI 264) daudzsk. 1. personai (sal. lei. *keltūm* Tiž. I 278, -stovētūm II 343 u. c.) un *ietūt*[586]) (līdzīgi lei. dial. daudzsk. 2. p. *žinotūt*

[586]) Šām formām tai laikā, kad tās radās, aiz *-m*, *-t* zināms, bija vēl kāds patskanis.

Kuršaiša Gr. 1158. § u. c.) daudzsk. 2. personai. Tāda norise atkārtojās arī vēlāk pēc *-tū* saīsināšanas par *-tu*. Tâ Adolfi gramatikā 51. lp. blakus formām *es būtu, tu būtu, viņš* resp. *viņi būtu* sastop formas *mēs* buhtum un *jūs* buhtut (domājams, ar īsu *u* priekš *-m* un *-t*); tâpat — pie kam par avotu varēja būt Adolfi gramatika — Stenderam Lett. Gramm.[2] 68. lp., Heselbergam 34. lp. un Bīlensteinam LSpr. II 159 (kas no Vidzemes min daudzsk. 1. un 2. personas formas ar *-tu*) un arī rakstu valodā. No tagadējām izloksnēm autors *-tum* kâ izskaņu tieši daudzsk. 1. personai pazīst no Lielvircavas, Kalētiem un Birzgales; beidzamās divās izloksnēs autors dzirdējis daudzsk. 2. personas formas ar *-tu* (to sniedz arī „Dispositio imperfecti" Kön. St. I 198 un 199); *-tum* daudzsk. 1. personai līdz ar *-tut*[587]) daudzsk. 2. personai ir Skrīveŗos; sal. lei. *galĕtume, galĕtute* Arumā Lit. Mund. 56. Ka *-tum* ir vairāk parasts, tas izskaidrojams pa daļai ar to, ka tas jau agrāk bija lietojams (skat. 697. §), pa daļai laikam arī ar to, ka no *-tut* vairījās divu *t* dēļ.

Citur sastop daudzsk. 1. personas jauninājumus ar *-tam* un daudzsk. 2. p. — ar *-tăt*, izejot no viensk. 1. personas ar *-tu* un viensk. 2. personas ar *-ti* (skat. 696. §), pēc indikātīva *o-* resp. *ā*-celmu fleksijas parauga: daudzsk. 1. p. taptam Und. Ps. 53, 19 un Psalmen[2] 61 b, daudzsk. 1. p. ƀſirƀāƀtam un daudzsk. 2. p. ƀſirƀāƀtat Rēhehūzenam Mag. XX 2, 26, daudzsk. 1. p. buhtam (blakus buhtum) un daudzsk. 2. p. buhtat turpat 27 un Adolfi 51. lp., daudzsk. 1. p. warrâtam Manceļa Post. I 3, maſgƀatameeſ I 158, daudzsk. 2. p. taptaht[588]) I 7, buhtaht[588])

[587]) Sal. arī daudzsk. 2. personas formas ar *-tut* Becenbergera Spr. d. pr. L. 96 un 128; un Mag. X 3, 84 sastop daudzsk. 2. personu *gribĕtut* no Blīdienes.

[588]) Ar to salīdzināt varētu lei. dial. daudzsk. 2. personu *žinótot* Kuršaiša Gr. 1158. § (pēc viensk. 2. personas parauga ar *-tai* turpat). Tomēr jāiegaumē, ka Mancelis bieži arī no tagadnes *o*-celmiem (*ā*-celmu ietekmē) darina daudzsk. 2. personas formas ar -aht, piem., nahkaht Post. II 138.

I 510 (un cieši tam blakus *būtieta* turpat un *būtiet* II 138 pēc *-ăt* un *-iet* parallēles parauga tagadnē un pagātnē, skat. 661., 671. un 687. §), daudzsk. 1. p. *vęstam* Sabilē (tâ arī Kandavā, skat. Mūlenbacha rakstu IF XVII 421[1]) un daudzsk. 2. p. *vęstat* Lautenbacham BB XVII 281, daudzsk. 2. p. *jęmtat* BW 8534 var. (no Lielvārdes). Citus piemērus galotnei -tam daudzsk. 1. personā un -tat resp. -taht daudzsk. 2. personā (Dreselim un Glükam) sniedz P. Šmits RKr. XIV 28 sk.; te no Dreseļa gramatikas minēta arī 3. p. forma ar *-ta* (*sargāta*), kas blakus viensk. 1. personai ar *-tu* un viensk. 2. personai ar *-ti* ir darināta pēc *ā*-celmu fleksijas parauga. FBR XI 20 ir teikts, ka Ērgļos ir 3. personai un viensk. 1. un 2. personai (neskaidras) formas ar *-tus*.

Piederīgās refleksīvās formas skat. 709. §.

699. §. Latgalē un Lubānā ir arī viensk. 1. personas formas ar *-tuļu*, piem., *îtuļu* Raipolē; citi piemēri BW 299[1] (821. lpp.), 7390, 2 var., 8362, 9202 var., 15136, 15687, 1 (te *byutuļu* blakus *byutu* kâ viensk. 1. p.), 17553, 17788, 4 (te viensk. 1. p. *ītuļu* blakus 3. personai *ītu*), 22608, 1 var., 21261, 5 var., 26940, 3, 27153, 2, 27300, 4 var.; viensk. 2. p. ar *-tuľi*, piem., BW 23057; daudzsk. 1. p. ar *-tuļam*, tâ, piem., źenietulam Zb. XVIII 352; *byutuļom* FBR VI 42; daudzsk. 2. p. dziejtulaťZb. XVIII 435; *byutuļoť* FBR VI 42.

Šās formas ir grūti skaidrojamas. Kâ jau 628. § teikts, tām varbūt ir sakars ar tur minētajām austrumizlokšņu tagadnes formām ar *-ļu* un prūšu „optātīviem" ar *-lai* (3. personā), skat. Apr. Gr. 247. § un FBR XI 188 sk.

700. §. Pagātnes kondicionāli darina perifrastiski, savienojot jau minētās kondicionāļa formas ar aktīvo pagātnes divdabi; piem., *es bûtu devis* (vīr. dz.) vai *dęvusi* (siev. dz.), daudzsk. 1. p. *mēs būtu(m) dęvuši* (vīr. dz.) vai *dęvušas* (siev. dz.).

δ) *Atstāstāmā izteiksme*

(modus relativus[589])

701. §. Atstāstot to, ko kāds cits teicis, lieto divdabju formas, tâpat kâ leišu valodā (par ko arī Lōmanis KZ LXIV 46 skk.), un izloksnēs arī 163. § b aplūkotās formas ar *-umu*. Tuvāk par šām atstāstāmās izteiksmes formām skat. 766. § skk. Mazāk parasta ir atstāstāmā izteiksme tāmnieku izloksnēs, skat. FBR VI 63, VIII 127, XVI 126.

f) **Verba kārtas** (genera verbi)

702. §. Bez aktīva, kuŗa formas jau aplūkotas, indoeiropiešu pirmvalodai bija vēl vidējā kārta (medium), kuŗas īpašās formas baltu un slavu valodās, izjemot izolētas atliekas (kâ sensl. *vědě* „zinu"; par pr. *-mai* viensk. 1. personā sal. Изв. XXII 1, 112), kas nozīmē vairs neatšķiŗas no aktīvajām formām, ir zudušas, un tās aizstājuši aktīvo formu savienojumi ar refleksīvo vietniekvārdu (skat. 704. §); par to Brugmanis KVG 804. §, Grdr. II² 3, 708 skk., Zubatijs IFA XVI 61 un 64, Brugmanis-Tumbs Griech. Gramm.⁴ 534. lpp. un H. Veltens Language VII 237.

Varbūt drīkst domāt, ka vispirms lielākas skaidrības labad mediālajām formām pleonasma veidā pievienoja[590]) vēl refleksīvo vietniekvārdu. Tâ kâ apmēram tā pati nozīme bija arī aktīvo formu savienojumiem ar refleksīvo vietniekvārdu, tad īpašas mediālas formas beidzot kâ liekas varēja atmest.

α) *Pasīvs*

703. §. Pasīvas formas latviešu valodā darina perifrastiski,

589) Labāks būtu varbūt citur tai vietā lietotais apzīmējums „modus auditivus".

590) Sal. ar to, piem., lei. *pėrsišovė pàts savė* u. c. Trautmaņa Apr. Spr. 271 un Lesk.-Brugm. 318.

savienojot pagātnes pasīvo divdabi ar *tapt* resp. *tikt* vai arī *kļūt*. Sīkāk par to un piemēri 774. §.

β) *Refleksīvformas*

704. §. Sākumā, kâ vēl redzams slavu valodās, enklitiskais refleksīvais vietniekvārds nostājās teikuma otrā vietā, skat., piem., Vondrāka Vergl. slav. Gramm.[2] 567 ar literātūru[591]). Baltu valodās tas tagad ar piederīgo verbu ir saaudzis vienā vārdā, pie kam saliktos verbos to sākumā laikam nostatīja starp priedēkli un verbu (skat. 710. §), kamēr nesaliktam verbam tas pievienojās beigās, tâ ka verba formas pirmatnējā izskaņa vairs neatradās vārda beigās un tādēļ vairs nebija pakļauta saīsināšanai, kas parasta izskaņā. Te papriekšu būs runa par nesalikta verba refleksīvformām.

705. §. Visu *o*- un *i*-celmu viensk. 1. personas refleksīvforma normāli beidzas ar *-uos* (ar *ùo*[2] Praulienā FBR VI 79) = lei. *-uos(i)*, piem., tag. viensk. 1. p. *vęlkuôs* = lei. *velkúosi*, *mīļuôs* = lei. *mýliuos(i)*, nāk. daudzsk. 1. p. *celšuôs* = lei. *kélsiuos(i)*, skat. 595. §. Pēc tāda parauga ir *-uos* (*-aus* vietā) arī *ā*- un *ē*-celmu viensk. 1. personā, skat. 595. §; piem., tag. viensk. 1. p. *sakuôs* blakus lei. *sakaũs*, un pag. viensk. 1. p. *vìlkuôs*, dial. *cêļuôs* (rakstu valodā *cêluôs*) blakus lei. *vilkaũs*, *kẽliaus*.

706. §. Visu *o*- un *i*-celmu indik. (un imper.) viensk. 2. p. refleksīvforma beidzas ar *-ies* (ar *ìe*[2] Praulienā FBR VI 79) = lei. *-ies(i)*, piem., tagadnes indik. viensk. 2. p. un imperātīvs *vèlciês* = lei. *velkíes*, *-mīliês* = lei. *mýlies*, nāk. viensk. 2. p. *celsiês* = lei. *kélsies*, sal. 596. § a, b un d. Pēc tāda parauga ir *-ies* (*-ais* resp. *-eis* vietā) arī *ā*- un *ē*-celmu viensk. 2. personā, piem., tag. indik. (un imper.) viensk. 2. p. *sakiês* blakus lei.

591) Sal. arī tādus archaiskus savienojumus kâ *iz-sa gàuži raudājuos* u. c. (489. §) latviešu tautasdziesmās un veclei. *visie-si tur išpažinti* Becenbergera BGLS 165.

sakaĩs, pag. viensk. 2. p. *vìlkiês*, *cêliês* blakus lei. *vilkaĩs*, *kẽleis*. Bet vecos tekstos un dažās izloksnēs vēl tagad tagadnes *ā*-celmiem ir vēl vecā izskaņa *-ais*, piem., *sakaîs*, skat. 596. § c; Cirgaļos FBR IV 52 un 59 ir arī *o*-celmu formas ar *-ais*, piem., *âunais*.

707. §. a) Pag. 3. p. refleksīvforma beidzas *ā*-celmiem ar *-ãs* = lei. *-os(i)*, piem., *vìlkâs* = lei. *vilkos*, *ē*-celmiem, kur tie ir paglābušies, ar *-ẽs* = lei. *-ės(i)*, piem., *cêlês* = lei. *kẽlės*; kur *ē*-celmus ir aizstājuši *ā*-celmi (skat. 681. §), tur ir *cêlês* vietā *cêlâs*.

b) Tagadnes 3. p. beidzas pa vecam *i*-celmiem ar *-is* = lei. *-is(i)*, *ā*-celmiem ar *-âs* = lei. *-os(i)* un *o*-celmiem ar *-as* = lei. *-as(i)* Priekulē, Vībiņos, Lutriņos, Blīdienē u. c. Tikai izskaņu *-as* (*o*-celmiem) un *-is* (*i*-celmiem) autors zina no Tadaiķiem, Zvārdes, Remtes, Sātiņiem, Sesīles u. c., un tikai *-is* (*i*-celmiem) no Kursīšiem, Saldus un BW 5779, 2 var. (no Skrundas), kur 3. personā sastop formu *brīnis*. Kur *i*-celmus aizstājuši *o*-celmi (skat. 629. §), tur arī refleksīvformas 3. personas izskaņā parasti *-is* vietā ir atbilstošā *o*-celmu izskaņa. Raunā, kur *i*-celmus gandrīz jau pilnīgi aizstājuši *o*-celmi, blakus vecajam *-is* (piem., *gribis*) dzird 3. personā arī jau jauno *-as* (piem., *-guļas*), un šās *-is* un *-as* svārstīšanās rezultātā *-is* tur dažkārt ierodas *-as* vietā vecajos *o*-celmos, piem., *lìekis* blakus *lìekas* u. c. P. Šmitam Сборн. LXVII 3. nr-a 6. lp.

Svārstoties izskaņām *-is* un *-ies* nākotnes 3. personā (skat. šā § c nodalījumu), daudzās austrumizloksnēs arī tagadnes *i*-celmu 3. personā vecā *-is* vietā stājies *-ies* > austr. *-īs*, un šis *-ies* > *-īs* sastopams vēl arī dažiem verbiem tais izloksnēs, kur citādi senie *i*-celmi pilnīgi zuduši. Piemēri: *gribiês (: gribêt)* Cirgaļos FBR IV 59, Gaujienā, Trapenē, Viesītē u. c. resp. austr. *gribîs* Apukalnā VIII 46, Alsviķī XIX 129, Baltinavā XI 136, Lubānā XVII 140, Biržos XII 66 un 85, Neretā XIX 107, Kaldabruņā XVII 66, Susējā VII 146, Ciblā VI 43, Krāslavā XII

39, Zvirgzdinē X 34, Pildā XIII 55, Kalupē XVIII 48, Līvānos XX 153, Višķos Ceļi IX 391, Barkavā, Varakļānos, Viļānos, Kaunatā, Vārkavā, Preiļos, Līksnā, Viļakā, Ludzā, Bukmuižā, Andrupinē, Dagdā, Gulbenē, Alūksnē, Lejasciemā, Augulienā, Zeltiņos, Dignājā u. c.; austr. *turīs* Pas. VIII 66 no Bērzpils; *atminîs, luôdîs* u. c. Brencim RKr. XVII 144. Kâ *-îs* (un ne *-is*) ir jāuztveŗ arī latg. -is formās redzis Sk. Do. 207, gribiś Zb. XVIII 438 u. c., jo *-is* tur, saskaņā ar 38. § c, būtu saīsināts par *-s*.

turīs vidusizlokšņu Mežamuižā FBR XII 21 ir radies blakus *turis* svārstīšanās dēļ starp *-traucas* un *-traucās, lasās* un *lasas* turpat 22.

Izskaņu *-ās* (ar *â* Valmierā u. c., ar *à*[2] Liezērē u. c.) no *ā*-celmiem blakus *-as* no *o*-celmiem autors ir dzirdējis ne tikai Nīcā, Gramzdā, Vaiņodē, Valmiermuižā, Drustos, Piebalgā, Rankā, Ērgļos, Liezērē, Vestienā, Gulbērē, Devēnā, Grostonā, Bērzaunē, Ogrē, Taurupē, Sarkaņos, Lazdonā u. c., kur *ā*-celmi paglābušies, bet arī Kazdangā, Jaunvālē, Druvienā, Sāvienā, Ļaudonā, Mētrienā un Tirzā, kur senie *ā*-celmi tagad no *o*-celmiem atšķiŗas vairs tikai 3. personā, skat. 661. §. Turpretim Smiltenē FBR IV 59, Praulienā VI 110, Lizumā, Meņģelē un (Kurzemē) Katrīnes-muižā tagad *o*-celmu ietekmē arī seno *ā*-celmu 3. personas refleksīvforma beidzas ar *-as*, piem., *gadas*. Daudz vairāk izplatīti ir gadījumi, kur izskaņa *-ās* no *ā*-celmu 3. personas ir pārnesta uz *o*-celmu 3. personu, tâ Skaistkalnē u. c. FBR XVIII 17, Iecavā, Baldonē, Bauskā, Birzgalē, Zaļeniekos, Dobelē, Sesavā, Sīpelē, Elējā, Vecsvirlaukā, Pienavā, Džūkstē, Slampē, Kalnaciemā, Olainē, Bēnē[592]), Abavā, Zemītē, Bikstos, Strutelē, Snēpelē, Sabilē, Okslē, Dzirciemā, Jaunpagastā, Apriķos, Padurē, Rudbāržos, Lāņos, Stendē, Virbos, Kul-

[592]) Bēnē, kâ teikts FBR XVI 155, svārstīšanās dēļ starp veco *skatāmies* un jauno *skatamies* sastop arī, piem., *mętāmies* blakus vecajam *mętamies*.

dīgā, Alsungā, Aizputē, Rudē, Sakā, Sārnatē, Ēdolē, Usmā, Kārgados, Vandzenē, Nogalē, Laucienē, Talsos, Valgalē, Lībagos, Ādzirē, Kandavā, Kūdumā, Mazsalacā, Mazbrenguļos, Augstrozē, Skujenē, Lielā-muižā, Akanstakā, Taurupē, Nītaurē, Paltmalē, Suntažos, Ķeipenē, Cirgaļos, Valkā, Palsmanē, Trapenē, Gulbenē, Augulienā, Apukalnā, Alūksnē, Lubānā, Dignājā, Lašos, Vecumniekos, Viesītē, Biržos u. c., skat. arī Becenbergera Spr. d. pr. L. 87. Šos jauninājumus ar *-ās* (*o*-celmos) sastop jau visvecākajos tekstos, piem., *liekās* (rakstīts: lekaas) Und. Ps. 3, 12, *nākās* (rakstīts: nahkahs) Manceļa Post. I 9 u. c. Izskaņas *-ās* izplatīšanos varbūt veicināja tas, ka citur refleksīvā *-s* priekšā parasti atrodas gaŗums. — Daudzās vietās (tâ Lipšukalnā, Kauguros, Morē, Pļaviņās, Kalsnavā, Lestenē u. c.) autors konstatējis svārstīšanos starp *-ās* un *-as*; P. Šmita izloksnē (skat. Сборн. LXVII 3. nr-a 6. lpp.) *-as* ir obligāts, ja tag. 3. personas forma ar *-âs* izskaņā sakristu ar pag. 3. personas formu.

Tikai *o*-celmu izskaņa, un proti, *-as* (par *-es* skat. 53. § a) autoram ir zināma no Sausnējas BB XIV 137, Odzienas, Kraukļiem, Talkas, Dzērbenes, Mēŗa, Burtniekiem, Cempiem, Āraišiem, Rucavas, Bārtas, Krūtes, Kalētiem, Gaviezes, Līgutiem, Dunalkas, Embūtes, Nīgrandas, Skrundas, Paures, Ošeniekiem, (Kurzemes) Dūres, Vārmas, Vīšiņķiem, Jaunpils, Vadakstes, Upes-muižas, Vecauces, Lielvircavas u. c. — Par latgaļu tag. 3. p. izskaņu skat. 50. § c un V. Rūķes rakstu FBR XIX 175 sk.

Šķiet, ka *-as* (no *o-* un *ā*-celmiem) Piltenes, Vendzavas, Zūru, Užavas, Rindas, Sarkanmuižas u. c. dziļo tāmnieku izloksnēs, saskaņā ar 33. §, saīsinājies no *-ās*, sal., piem., pag. 3. p. *pēras* Sarkanmuižā, Zūrās, Užavā u. c.; vecais *-as* tur laikam būtu saīsināts par *-s*. Turpretim Dundangā, Tārgalē, Puzē, Ārlavā, Zlēkās un Rojā *o-* un *ā*-celmu tag. 3. p. beidzas ar *-ęs*, piem., *sēžęs*, *spārdęs*, *mazgęs* (rakstu valodas *mazgājas* vietā) Dundangā (te arī pagātnes forma ar *-ęs*, piem., *seîdęs*[2] „sēdās“,

mazgęs „mazgājās"). Vai šis *-ęs* tīri fonētiski var būt radies no *-ās(i)*, ir apšaubāms, jo trūkst izšķirīgu piemēru. Drīzāk te *-ęs* varētu būt radies no *-ies:* tâ kâ tais izloksnēs ar imperātīva nozīmi lieto formas ar *-ies* > *-ęs* blakus formām ar *-ās* > *-as* (skat. 600. un 692. §), tad pēc šā parauga varbūt arī indik. tag. 3. personā blakus *-as* varēja rasties arī *-ęs* un beidzot izskaust veco *-as*. Jāiegaumē arī, ka nāk. 3. personā *-ęs* tur rēgulāri radies no *-ies* un ka tur arī citās refleksīvformās, tâ kondicionālī (skat. 709. §) un verbālnōmenos ar *-šanās* (skat. 258. §), izplatījies *-ies* > *-ęs*.

c) Nāk. 3. personā ir izskaņa *-sis* (piem., *vilksis*) = lei. *-sis* Mežamuižā FBR XII 22, Nīcā, Zvārdē, Gramzdā, Sātiņos, Saldū, Lutriņos, Blīdienē, Trikātā, Dzērbenē u. c. Izlokšņu vairumā un rakstu valodā ir *-siês* (> austr. *-sîs* un tāmn. *-sęs* resp. *-ses) -sis* vietā; šis *-sies* ir jau Mancelim, piem., *-duosies* Post. I 9. Un arī no lei. Veļonas izloksnes Būga Aist. St. 91 min nāk. 3. p. refleksīvo formu *dúosies* (tādu formu min arī Ģerulis-Stangs 48), pie kam viņš domā, ka šī forma radusies no **duos*[*t*] + *sie* + *s*[*i*] (ar divkāršu refleksīvo vietniekvārdu); par iedomāto 3. p. formu ar *-s*[*t*] sal. 677. §. Šis uzskats, kas varētu būt pareizs arī attiecoties uz la. *-sies*, ir jāatzīst par iespējamu. Arī la. un lei. *-sis* būtu līdzīgi saprotams un, piem., la. *vilksis* varētu būt radies no **vilks*[*t*] + *si* + *s*[*i*][593]; tas būtu vēlāks darinājums, kas būtu radies pēc tam, kad **vilks*[*t*] + *sie* bija pārvērties par **vilks* + *si* > **vilksi*. Bet nav arī neiespējams, ka *-sies* ir radies vecāka *-sis* (no *-si*[*t*] + *s*[*i*]) vietā pēc *-ies* un *-is* parallēles parauga infinitīvā (skat. 712. §) un „ģerundijā" (skat. 725. §).

Sausnējā (kâ norāda Kauliņš BB XIV 138), Drustos, Vecpiebalgā, Rankā, Druvienā, Liezērē, Sāvienā, Kalsnavā, Devēnā, Grostonā, Bērzaunē, Sarkaņos, kur nāk. daudzsk. 1. p.

[593]) Sal. lei. dial. tag. 3. personu *kurînasis* u. c. Lesk.-Brugm. 317. lp.

beidzas ar *-sam* (skat. 674. §), sastop *-sis* resp. *-sies* vietā *-sas* tagadnes *o*-celmu ietekmē, piem., *cęlsas* (Drustos u. c.)> augšz. *calsas* (Druvienā u. c.).

708. §. Lejz. izloksnēs (arī Rankā) daudzsk. 1. personā ir izskaņa *-miês* un 2. personā *-tiês*, no kam austr. *-mīs*, *-tīs* Baltinavā FBR XI 137, Lašos, Kaldabruņā, Kalupē, Līksnā, Viškos, Vārkavā, Viļakā, Balvos un Kosovska Gram. 20; tikai izskaņa *-mies* daudzsk. 1. personā autoram zināma no Meņģeles un Ogres un tikai *-ties* 2. personā — no Vecpiebalgas un Vecumniekiem. Šās izskaņas, par kuŗām rakstīts 598. un 599. §, ir jau Mancelim, piem., *duodamies* Post. I 159 u. c. (blakus arī *mācamēs* I 448), *mācaities* I 40 u. c. Blakus ir *-mēs* (= lei. *-mės)*, *-tēs* (lei. *-tės)*, no kam augšz. (un arī Jaunpiebalgā) *-mę̄s*, *-tę̄s* (latgaļiem arī *ḿę̄s*, *-t'ę̄s* vai *ḿę̄ś*, *-t'ę̄ś*) Sausnējā (par to Kauliņš BB XIV 122; par vīr. dz. *-mies* blakus siev. dz. *-mę̄s* skat. 598. §), Vestienā, Gulbērē, Talkā, Devēnā, Bērzaunē, Mārkalnē, Augulienā, Lizumā, Liezērē, Vestienā, Ērgļos, Litenē, Barkavā, Kārsavā, Līvānos, Varakļānos, Viļānos, Kaunatā, Ludzā, Andrupinē, Krāslavā, Bērzpilī, Dagdā, Ciblā, Zvirgzdinē u. c. (izoglōsu Latgalē sprauž V. Rūķe FBR XIX 176 skk.), Neretā, Aknīstē, Susējā, Zasā, Dignājā, Ābeļos, Viesītē, Biržos u. c. vai *-mies*, *-ties* Alūksnē (skat. RKr. XVII 144), Apukalnā, Vecgulbenē; skat. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 73. Piemēri no iespiestiem tekstiem: celsimes, celsites Kön. St. I 201, cielimieś Zb. XVIII 434, cielitieś Mag. XIV 2, 178, dzienitieś Zb. XVIII 435, škiritės BW 4886, 9 un 5208, *ćel'itę̄s* 9072, 4.

Tad vēl arī *-mās* un *-tās* (skat. 598. un 599. §; ar *à*[2] Praulienā FBR VI 79, skat. arī IX 147) Dzelzavā BB XVI 337, Sarkaņos, Cesveinē, Grostonā, Ļaudonā, Mētrienā, Sāvienā, (te ar *-ś)* Kalsnavā u. c.; vienīgi izskaņu *-tās* daudzsk. 2. personā autors zina no BW 9072, 2 var. *(celietās)*, 17605 var. *(šķirietās)* un 25945, 1 var. *(stiepietās)*, tâpat arī no Sesavas

un Zaļenieku (te blakus *-ties)* vidusizloksnēm, skat. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 39.

Druvienā un Meirānos autors ir dzirdējis *-mās* blakus *-tęs*, līdzīgi Tirzā (te arī *-tās*) un Lubānā (te arī *-męs*); Lejasciemā — *-mīs* < *-mies* blakus *-tęs* un Baltinavā *-mies* < *-mēs* blakus *-tīs* < *-ties;* sal. arī datus FBR IV 76, VIII 17, 93, XIII 33, XIV 193, XVI 57, XVII 157, XIX 129 un XX 70.

709. §. Kondicionālī aktīvajai formai ar *-tu* (visām personām un skaitļiem, skat. 698. §) atbilst refleksīvforma ar *-tuôs* (kâ arī supīnā); *-tuos*[594]) *(*-tūs* [= lei. *-tųs*] vietā) ir blakus *-tu* pēc tāda parauga kâ refl. tag. viensk. 1. p. *vęlkuos :* akt. *vęlku* u. c. Pēc šāda *-tuos* parauga ir ar *-uos* arī daudzsk. 1. p. *atgādātumuos* un daudzsk. 2. p. *priecātatuos* (no Glüka bībeles P. Šmitam RKr. XIV 29). Citās formās ir parastās personu galotnes: austr. viensk. 1. p. *vārtumūs* Preiļos; viensk. 2. p. *vierťiḿīs* Preiļos, latg. milotumis Becenbergera Spr. d. pr. L. 98; *dūťīś* Kaunatā; daudzsk. 1. p. *smietūmies* Nīcā, *smietumies* Birzgalē, celtu(be)mes Kön. St. I 202, *vārtumęmęs* Preiļos, *mazgātamies* Manceļa Post. I 158, *priectamies* Kandavā; daudzsk. 2. p. *smietūties* Nīcā, celtubetes Kön. St. I 202, *vārtumętēs* Preiļos, *priecties* Kandavā, prycotumetes 1753. g. Evang., 46. lpp., *kavętaties* no Glüka bībeles P. Šmitam RKr. XIV 29; sal. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 180 un — par Biržiem FBR XII 87.

Forma ar *-tęs,* ko Zūrās lieto visām personām un skaitļiem (piem., *līg'tęs* : rakstu val. *līguôtuôs*), savu *-ę-* laikam dabūjusi no *-ie-*; sal. to, kas sacīts 707. § b par 3. personu *sêžęs* u. c. (Dundangā u. c.).

Par infinīta verba refleksīvformām skat. 712., 717., 719., 721., 724., 725., 728., 735. un 737. §.

---

[594]) Lei. kełtûś Daukšas Post. 243, 5 un nárditûs 339, 5 laikam būs drukas kļūdas; bet sal. arī *skubytuos* LitMnd. I 184.

710. §. Saliktos verbos refleksīvais vietniekvārds senāk (skat. arī 853. §) laikam atradās tieši aiz priedēkļa, kâ, piem., lei. tag. viensk. 1. personā *apsìvelku*. Latviešu valodā iespraustu refleksīvo vietniekvārdu sastop vēl tagad kursiskajās un augšzemnieku izloksnēs. Ka senāk tâ bijis arī vidusdialektā, to rāda, piem., verbi *izsalkt* 616. § bβ, *skàistiês* 616. § bγ, *smuosties* un *spūsties* Sabilē FBR V 104, *sastapt* (sal. tam blakus pag. 3. personu *satapâs* Becenbergera Lett. Di.-St. 62) u. c. (sal. arī Bīlensteina LSpr. II 137), kur *s-* verba saknes priekšā vairs nav izjūtams kâ refleksīvais vietniekvārds; archaismu veidā vecā tipa refleksīvās formas ir paglābušās dažkārt arī vidusdialekta tautasdziesmās. Citādi jau visvecākajos tekstos sastop saliktus verbus ar beigās pievienotu refleksīvo vietniekvārdu (nesaliktā refleksīvā verba ietekmē), piem., palloutes LLD II 11, 26; līdzīgi lei. *suprantasi* u. c. Gaigalatam Lit. Mitt. V 235 un nereti Daukšam, piem., kondicionāļa 3. p. *išpildytūs* Post. 4, 27, *atdarytūs* 5, 20, tag. 3. p. *užrakinaś* 5, 36, inf. *priveizdėtis* 6, 27 u. c., un pr. tag. 3. p. etlāikusin „enthalte sich", tag. daudzsk. 1. p. enimmimaisin „uns annehmen" u. c. Arī kursiskajām (īpaši austrumos, vidusizloksnēm kaimiņos esošām) un augšzemnieku izloksnēm (vismaz tām, kas nav austr.) šis sekundārais tips nav gluži svešs, pie kam gandrīz nevar izšķirt, vai tas radies raksțu valodas ietekmē vai attīstījies dabiski.

Pievienojot refleksīvo vietniekvārdu, sākumā to lika tikai vienreiz (starp priedēkli un verbu), tâ, piem., tag. 3. p. atsistoy Evang. 1753., 23. lp., pag. 3. p. pasislepe 31. lp. Šis pirmatnējais tips vēl tagad (bet ne vienīgi) ir parasts Gramzdā (piem., imper. daudzsk. 2. p. *apsažẽluojat* blakus *ap'žẽluojaties)*, Kalētos (piem., inf. *apsaklât* blakus *apsaklâties)*, Nīcā, Rucavā un augšzemnieku izloksnēs: Lubānā, Mētrienā, Biržos, Dignājā, Ilūkstē, Līksnā, Krāslavā, Dagdā, Vārkavā, Preiļos, Kaunatā, Zvirgzdinē, Kārsavā, Barkavā, Rēzeknē, Ludzā,

Raipolē, Bērzpilī, Viļakā, Viļānos u. c. Vēlāk sāka refleksīvo vietniekvārdu aiz verba vēl atkārtot (kâ gadās arī leišu valodā, piem., nāk. 3. p. *pasiliksis* u. c. Gaigalatam l. c.), tâ tāmnieku dialektā un citās kursiskajās izloksnēs, kâ arī augšzemnieku apgabalā, piem., tag. 3. p. *apsivalkas* Evang. 1753., 3. lp. Augšzemnieku apgabala rietumdaļā un kursisko izlokšņu vairumā šis beidzamais tips ir pirmatnējo tipu tagad pavisam izskaudis, un tikai tautasdziesmās tur gadās arī vēl vecās formas. Sal. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 74 sk.

Vēl jāmin, ka refleksīvo pronōmenu iespraužarī aiz negācijas (piem., *nesasmêju* BW 4823, tag. 3. p. *neskounas* Piltenē u. c.) un dēbitīva *jā-* (piem., *jāsceļas* Tadaiķos u. c.). — Ja verbam ir divi priedēkļi, tad refleksīvo vietniekvārdu liek aiz otra priedēkļa, piem., kondicionāļa 3. p. napazarodietu Zb. XVIII 248. Tam pretrunīgā forma *iesapazīties* Becenbergera Spr. d. pr. L. 129 izskaidrojama ar to, ka nesaliktais *-zīt* nav vairs lietojams, tâ ka verbu *pazīt* izjūt kâ nesaliktu; sal. tam blakus rēgulāro *napīzaźeist* Zb. XVIII 487 vai *īpasazyna* Pas. VIII 209.

b) Tais izloksnēs, kas vēl pazīst iespraustu refleksīvo vietniekvārdu, ir tâpat kâ leišu valodā arī verbālnōmeni ar iespraustu refleksīvo vietniekvārdu, piem., viensk. ģen. *pasysorguošonas*, viensk. ak. *dasalikšonu;* pag. aktīvā divdabja viensk. dat. *pasastīpušam* u. c. Becenbergera Lett. Di-St. 74; viensk. ak. nosepuschen Лат. кат. 66; sal. lei. *nusidāvimas* u. c. — Par refleksīviem verbālsubstantīviem blakus nesaliktiem verbiem skat. 235. un 258. §.

711. §. Iespraustu enklitisko refleksīvpronōmenu *-si-* atrod Evang. 1753. (piem., kondicionāļa viensk. 1. p. *dasidurtum* 72. lp., pag. 3. p. nasistojos 7. lp.), Stenderam 210 („aus dem Oberlauzischen"), BW 13873 (no Rucavas vai Nīcas; *piesijuožu* blakus *apsavilku* un *nuosraudāju* turpat), 14124, 1 (no

Līvāniem; *pasivẽrẹ*[2]), 24250, 12 (no Nīcas vai Rucavas; *pasijẽmu*), 33613 (no Rucavas; *iesipūte, sasitiku*), RKr. XVI 131 un 217 (no Rucavas; *atsirada, issidzīre*; kâ aizrādīts FBR VIII 137, Rucavā blakus *-si-* sastop arī *-sa-* un *-s-*), Becenbergera Lett. Di.-St. 74 (latg. *nūšiẽeida* u. c.) un Spr. d. pr. L. 87, 98 un 128 (no Kuršu kāpām un Rucavas); Rucavā un Kuršu kāpās *-si-* var būt lituānisms. *s* bez patskaņa sastopams vārda beigās visur un kursiskajās izloksnēs (it īpaši tāmnieku izloksnēs, skat., piem., FBR V 104, VI 57, 64, VII 53, [te blakus arī *-z-*] VIII 127) un pa daļai augšz. izloksnēs (tâ Sausnējā[595]), kâ aizrāda Kauliņš BB XIV 127, Sāvienā, piem., tag. 3. p. *pazguļas* u. c.) arī kâ infikss; sal. arī Becenbergera datus Lett. Di.-St. 75 un Spr. d. pr. L. 127 skk. un Lautenbacha rakstu BB XVII 284. Citur pārsvarā *-sa-* resp. *-za-*. Un proti, *-za-* sastop aiz priedēkļiem, kas beidzas ar *-z*, blakus *-sa-* aiz pārējiem priedēkļiem Ābeļos, Biržos, Dignājā, Neretā, Sēlpilī, Sunākstē, Daudzesē, Zasā, Aknīstē, Dagdā, Barkavā, Višķos, Preiļos, Varakļānos, Krāslavā, Mētrienā u. c.; un *-za-* aiz priedēkļiem, kas beidzas ar *-z* vai patskani, blakus *-sa-* aiz priedēkļiem, kas beidzas ar nebalsīgu slēdzeni, Apukalnā Mag. XIII 1, 22, Alūksnē RKr. XVII 145, Jaungulbenē, Meirānos, Lubānā, Ļaudonā, Cesveinē, Dzelzavā, Praulienā, Lazdonā (Lazdonā u. c. *-za-* arī aiz *pār-*), Zvirgzdinē, Baltinavā, Kārsavā, Kaunatā, Ludzā, Raipolē, Susējā; izoglōsas Latgalei sprauž V. Rūķe FBR XIX 178 sk. Tekstos no Viļāniem Zb. XVIII 236 skk. *-za-* dažkārt tiek rakstīts arī aiz nebalsīga slēdzeņa, piem., *apza-* 241, 242, 478, 479, 481, 491, *adza-* (< *atza-*) 473, 477, kam blakus *apsa-*, piem., 245, *atsa-* (rakstīts arī *aca-*) 243, 244, 465, 472, 482, 485, 488, 490. Formas ar *abza-* (< *apza-*) arī FBR VI 44 no Ciblas, XI 100 no kāda Varakļānu izloksnes novada un (blakus *aca-* < *atsa-*) XIII 46 no Pildas. Nejauši autoram ir zināms tikai *-za-* aiz *-z*

595) Bet vokālisms rāda, ka senāk Sausnējā lietots arī *-sa-*, par ko Kauliņš BB XIV 127.

no Sāvienas, Krustpils, Viļakas un Bukmuižas, — aiz patskaņiem no Rēzeknes u. c.; — tikai *-sa-* aiz nebalsīga slēdzeņa no Liezēres (te, kâ teikts FBR XIV 193, blakus *oiza-* un *iza-*) un (skat. Mag. XIV 2, 209) Birzgalē, — aiz patskaņiem no Nīcas, Bārtas, Gramzdas, Priekules, Tadaiķiem, Pļaviņām (šais vietās[596]) te blakus arī *-s-*), Odzienā, Bērzaunē (B., kâ aizrādīts FBR III 38, arī *uza-*, *iza-* un *-s-*), Viesītē, Piksterē, Ilūkstē, Līksnā, Vārkavā un Kön. St. I 200 un 201 (te, piem., *pasacelt*). Sal. arī Etn. II 154, Bīlensteina LSpr. II 137, P. Šmita rakstu RKr. XIV 27 un Becenbergera Lett. Di.-St. 74 un Spr. d. pr. L. 125, 127 un 129; tâpat formas iſſabꝛuſſche LLD II 24, 9 un Ev., iſſabrinojaſ Ev., kur ar ſ var būt apzīmēts *s* vai *z*, un *izsabrīnuojās* Manceļa Post. I 72 un *issabīdamies* turpat I 14. — Zubatijs IFA XVI 63 domā, ka *-sa-* vietā *-za-* ienācis *-z-* (kas balsīgu slēdzeņu priekšā radies no *-s-*) ietekmē. Bet tam runā pretī tas, ka dažās izloksnēs, kâ iepriekš minēts, *-za-* ir sastopams tikai aiz *-z*. Ka *-z-* te radies ar asimilāciju no *-zs-*, arī nav domājams, jo *-zs-* palaikam tiek runāts kâ *-(s)s-*. Var būt, ka izloksnēs ar *-za-* kādreiz blakus priedēklim *iz-* bija lietājama arī forma *is-* (skat. 532. §); kad vēlāk tur, piem., *isart* atmeta un paturēja tikai *izart*, pēc tam kad kādu laiku bija promiscue lietājuši abas formas, arī refleksīvajos verbos varēja varbūt seno *isa-* (no *iz-sa-* un *-is-sa-*) aizstāt *iza-*, un pēc šā *iza-*parauga varēja vēlāk ierasties arī *uza-* un *aiza-* (senāka *u[z]sa-* un *ai[z]sa-* vietā). Kad nu, piem., *uza-* varēja uztvert kâ *uz-za-*, tad arī aiz patskaņiem daudzās izloksnēs *-sa-* vietā varēja iestāties *-za-*, kamēr aiz nebalsīga slēdzeņa *-sa-* ir patvēries.

Grūti skaidrojams ir sakars starp *-sa-* un *-si-*. Po(r)žezinskis Сборн. Форт. 627 un Возвратн. форма 89 sk. domā, ka *-sa-* ir radies no ide. viensk. akuzātīva *so* un ka latviešu valodā paglābies arī *-se-*, kas mijas ar *so* (sal. gr. ἕ Brugmaņa-Tumba

[596] Sal. arī Adolfi gram. 243, kur teikts, ka *-sa-* lietāts no Skrundas līdz prūšu robežām.

Gramm.[4] 287. un 289. §), un no šā *-se-* varot būt vismaz pa daļai radies arī augšz. *-sa-*. Tas pats par sevi būtu iespējams, bet kaut cik ticams tikai tad, ja par *-se-* citur baltu valodās būtu drošas liecības, kas, šķiet, tâ nav. Dažus piemērus ar la. *-ze-* sniedz Becenbergers Lett. Di.-St. 74, bet Becenbergeram arī citādi nereti ir nepareizs *e* kāda cita patskaņa vietā, tâ, piem., daudzsk. ak. brūnes (*u* vietā e) l. c. 34, viensk. nōm. tāde (*a* vietā e) turpat, daudzsk. nōm. baltes (*a* vietā e) 37, daudzsk. nōm. -gulusche (*i* vietā e) turpat u. c. Un pasemeti (Treilanda Mat., 450. sakāmv.) ir tik izolēts, ka uz tā *-se-* nevar droši balstīties (drīzāk tā ir drukas kļūda *-sa-* vietā; *e* seko nākamajā zilbē!). Turpretim *-se-* Kuršu kāpu izloksnēs (Becenbergera Spr. d. pr. L. 69, 87 un 101), kas ir lituānismu gluži pilnas, laikam kā lituānisms saistāms ar *-se-* kaimiņos esošā Klaipēdas leišu dialektā, kur *i* izrunā plati, e-skaņai līdzīgi, tâ ka tur[597]) arī refleksīvais vietniekvārds dabū formu *se* (piemēri Gaigalatam Lit. Mitt. V 21 sk.). Un pasakā Lesk.-Brugm. 253.-8. lp. blakus iespraustam *-si-* tikai izskaņā sastopamais *-se* (saskaņā ar 317. lp. izrunājams ar *a* skaņai ļoti tuvu patskani) drīzāk laikam būs slavisms. Tâtad, ja viensk. akuzātīvam *se* baltu valodās nav nepārprotamu piemēru, tad arī nākas grūti uzskatīt la. *-sa-* par viensk. akuzātīvu, īpaši kad ide. viensk. akuzātīva **so* „sevi" pēdas citās valodās nekur nav atrodamas. Un a priori vedas domāt, ka latviešu valodai bijusi tā pati refleksīvā forma (*si*), kas ir leišu valodā (un pa daļai arī vēl latviešu tekstos). Zubatijs IFA XVI 63 noraida ide. viensk. akuzātīvu **so* un domā, ka la. *-sa-* laikam „radies priedēkļa *sa-* ietekmē". Dažus piemērus, kur refleksīvais *-sa-* sajaukts ar priedēkli *sa-*, protams, var minēt. Tâ jau kopš Und. Ps. 50, 33 pazīst verbu *issamist* (tam blakus *issamisēties* Und. Ps. 20, 6 un *izmist* jeb *izmisties* jeb — arī vidusdialektā — *issamisties* U), kuŗa *-sa-*

[597]) Laikam arī Seredžū, no kurienes pag. 3. p. *siuvose* Liet. pas. II 120.

Bīlensteinam LSpr. II 138 gribas uzskatīt par refleksīvo vietniekvārdu. Ja tas tâ ir, tad katrā ziņā *-sa-* paturēšana arī tais izloksnēs, kas parasti refleksīvo *-sa-* nepazīst, rāda, ka *-sa-* tur ir sajusts kâ priedēklis *sa-*. Bet iedomājams būtu arī, ka *izsamist* ir sinonimo *samist* (BW 25487, 1 var.[598]) un 25488, 1[598]) un U, kur minēts *samisis*) un *izmist* kontāminējums. Līdzīgi varbūt 913. lp. minētais *issabīties* ir radies, kontāminējoties sinonimajiem *izbîties* un *sabîties*. Tomēr šo gadījumu gan laikam nepietiek, lai atbalstītu Zubatija uzskatu. Drīzāk laikam *-sa-* būs radies no *-si-*, asimilējoties (saskaņā ar 35. § c) aiz priedēkļiem ar *a (ap-, at-, pa-, sa-, pār-, jā-)*, un vēlāk, kad **-si* izskaņā bija kļuvis par *-s*, vispārināts; šo procesu varēja katrā ziņā veicināt tādas formas kâ *izsamist* blakus **izsimist*.

La. *-si-* pats par sevi, ja tā ir izskaņā radusies forma un tur saīsināta no **sie*, varētu atbilst sensl. viensk. akuzātīvam *sę* „sevi". Bet vairāk vedas domāt, ka la. *-si-* ir identisks ar lei. *-si-*. Lei. un la. *-si-* palaikam uzskata par viensk. datīvu un domā radušos vispirms no **sie*. Ja tas tâ, tad šim **sie* savukārt bija jārodas no ide. **sei*, kas var būt arī sensl. formā *si* „sev", kamēr pr. -si, kas nevar būt **sei* saīsinājums, būtu no lei. un la. *-si* jāšķiŗ un jāuzskata par radušos no *-sē*. Būtu arī jādomā, ka **sei* tais gadījumos, kad to uzsvēra (sal. tādas formas kâ lei. *apsìvelku* u. c.), saskaņā ar 28. § a ir kļuvis par **sie*, kas tad ir vispārināts; pēc tam šis **sie* neuzsvērtā pozicijā var būt saīsināts par *si*[599]), kas tad būtu vispārināts. Ka šim lei. un la. *si* ir arī akuzātīva nozīme, tas varbūt skaidrojams ar to, ka senāk bija arī enklitiskas daudzskaitļa formas, ko lietoja reizē datīva un akuzātīva nozīmē (skat. Brugmaņa Grdr. II² 2, 408 sk. un Petersena rakstu Language VI 178; sal. arī gr. doriešu viensk.

598) Te ar nozīmi: „verwirrt werden".

599) Tas varēja notikt pilnīgi neatkarīgi no intonācijas (kas formai **sie* nav zināma); ka arī cirkumflektēti gaŗumi enklizē ir saīsināti, to rāda, piem., lei. *pri-*, *pri* blakus *priē*.

akuzātīvu ἐμεί un τεί Oduēna [Audouin] Décl. 172 sk. un kr. dial. *сажуси* „sēžos“ u. c. Soboļevska Лекции[4] 101 sk. un ЖМНПр. 1903. g. 9. nr-ā, 2. nod., 165 sk.). — Dīvains ir *-sei* lei. 3. personā *rūpinosei* (2×) LtT III 417, *mainosei* (2×) 446.

Meijè iebildums MSL XII 232 (pret *si* rašanos no **sie*), ka jau visvecākajos leišu tekstos *-si* vietā ir arī *-s*, daudz nenozīmē, jo tais pašos tekstos gadās, piem., jau arī saīsinātas datīva formas *tam* „tam“ no *tamui*; sal. arī kr. *-сь* no un blakus *-ся* refleksīvajās verbu formās. Meijè pats l. c. 233 uzskata lei. *mi, ti, si* par akuzātīviem un salīdzina ar tiem gr. kipriešu μι „mani“ u. c.; tomēr grieķu formas ar *-ι(ν)* var izskaidrot kâ grieķu jauninājumus (skat. Brugmaņa-Tumba Griech. Gramm.[4] 289 un 291). Un Meijè uzskats, ka lei. *mi* „mani“ ir radies, pievienojot partikulu *i* akuzātīva formai **me*, ir tādēļ neticams, ka baltu valodās tāda partikula *i* nav pazīstama, un *-e* baltu valodās *i* priekšā laikam nebūtu izlaists, bet ar to kontrahēts par *ei*.

-s-[600]) (*-si-* resp. *-sa-* vietā) varbūt ir pārjemts no vārda beigām vai ir radies arī tādos gadījumos kâ lei. *atsilsėt, pàsėmė* (no **pa-s(į)-ėmė*) u. c. Lesk.-Brugm. 293.

g) Verbum infinitum

α) *Infinitīvs*

712. §. Infinitīvs palaikam beidzas ar *-t*, piem., *likt, vest*[601]), *krist, mirt, glâbt, ticêt, zinât*[602]), *rādît, runât, kustinât* blakus tagadnēm *lìeku, vẹdu, krìtu, miřstu, glâbju, ticu, zinu, rādu,*

[600]) Tas nav arī leišu valodai gluži svešs, tâ, piem., formā *ap-z-gedėti* Jušk. (blakus *apgedėti*), *paskelsiu* u. c. Liet. pas. II 178, pag. 3. p. *paskãrė* 183 un *nepaskeikė* 205; citi piemēri Spechtam 17.

[601]) Par dial. *vẹst* skat. 42. § b.

[602]) Praulienā, kâ teikts FBR VI 77 sk., ar *-à*[2], *-è*[2], *-ùo*[2] divu un vairākzilbju infinitīvu celmu izskaņā.

runāju, kustinu. Latgaļu izloksnēs, kur līdzskaņi palātālo patskaņu priekšā ir mīkstināti, *-t* vietā izrunā *-t'*, piem., *mozguot'* u. c. Jezupavā u. c. Vidzemes izloksnēs, piem., Alūksnē (skat. Brenča rakstu RKr. XVII 145), Pālē (skat. RKr. XIII 91), Cirgaļos, Grundzālē, Trapenē, Lizumā, Gulbenē, Apukalnā, Alsviķī, latgaļu izloksnēs, piem., Ciblā FBR VI 44, Kārsavā XII 57, Liepnā, Ludzā, Krustpilī u. c. un (Sēlijā) Biržos FBR XII 87, Mežamuižā 23, Sunākstē XVI 58, Kaldabruņā XVII 69 dažreiz *-t* vietā ir arī *-ti.* No Lizuma autoram ziņots, ka tur *-ti* gadās tikai infinitīvos *ęsti* un *dzerti,* ja šie verbi atkarīgi no kādas verba *gribēt* formas; sal. arī VIII 36 par Jaunrozi un Laiceni, X 35 par Zvirgzdini, XI 45 par Kūdumu, XVI 92 par Vecati, XIX 130 par Alsviķi, un par to arī Frenkelis Mélanges-Boisacq 377 sk. No iespiestiem prōzas tekstiem vēl var minēt *āsti gribi* Zb. XVIII 290 (blakus *kū apāśt'* turpat), *aśt'i* gribiejś 481 (blakus ajzagribiejś *jam āśt'* turpat), dziarti gribiś 399 (blakus gribiś dziart' turpat), *vai tev... êsti... negribâs?* LP II 50, *paêsti devi* VI 827 (no Jelgavas apkaimes; 4×), *dzerti gribēties* 881 no Gulbenes (blakus *suolās ēst* turpat), *ēsti prasījis* 884 (blakus *sâcis êst* turpat), *vesti* u. c., ko dod Vocab. comp. (skat. Becenbergera Spr. d. pr. L. 98[1]), *pielikti* u. c. Becenbergeram l. c. 98 skk. Tâ nu laikam tiešām runātu *-ti* reprezentē arī 16. gads. tekstos ne gluži reti rakstītais -t(h)e, piem., gresthe LLD II 10, 33, bute 22, 5, eßackte 25, 23, dote u. c. Ev. un Pass.

Atbilstošā refleksīvā forma beidzas ar *-tis* Griezē, Zvārdē, Kursīšos, Sesīlē, Sātiņos, Paurē, Saldū, Blīdienē, Lutriņos u. c. Lutriņos u. c. tai blakus ir arī citur vienīgi lietojamā galotne *-tiês.*

Latviešu pirmvalodā, jādomā, bija divas galotnes: *-ti* un *-tie;* no *-ti* vēlāk bija jāiznāk *-t,* un no *-tie* — *-ti,* kas, šķiet, vēlāk „nekārtni" palaikam arī ir saīsināts[603]) par *-t,* sal., piem.,

[603]) Vai „pastiprinātāju" infinitīvu (skat. 791. §) *-t* arī ir *-ti* vai lei. un la. *-tie* saīsinājums, jeb vai tas atbilst lei. *-te* (par ko J. Šmits KZ

-m blakus refleksīvajai galotnei *-miês* daudzsk. 1. personā 598. §. Izlokšņu vairumā un rakstu valodā tâtad tagad sastop *-t* blakus refleksīvajai galotnei *-tiês*.

Neskaidras ir formas *ęsta* (< **ēste*) *dūd, dzerta* (< **dzerte*) *gribīs, meizta* (no **mīzte*) *gribīs* no Neretas FBR XIX 110, kur inf. palaikam beidzas ar *-t*.

713. §. Latviešu pirmvalodas *-ti* atbilst lei. *-ti* > *-t* (*-t* jau visvecākajos tekstos, piem., Becenbergera BGLS 230 un Gaigalatam Lit. Mitt. V 235) blakus refleksīvajai galotnei *-tis* un pr. *-t*. Šis pirmbaltu infinitīvs ar *-ti*[604]) ir laikam reizē kâ viensk. dat. un lok.[605]) lietota locījuma forma no celmiem ar *-t*, par ko Brugmanis Grdr. II² 1, 425 sk.; sal. arī lei. viensk. datīvu *piemeni* Daukšas Post. 276, 30 un 277, 4, *dùkteri* 4, 28 un *dùkter* Lit. Mitt. VI 24, 9 u. c. un leišu „ģerundiju" ar *-nt(i)* 725. §.

Latviešu pirmvalodas *-tie* var, pirmkārt, atbilst lei. *-tie* (piem., *mėgintie* Jurksch. 43, *išeĩtie* Lit. Mitt. I 83, *milžtie* Daukšas Kat. 132; citi piemēri lei. galotnei *-tie* Kapelleram IF XXXV 116, Spechtam 92 un Po(r)žezinskim Возвратн. форма 7). Šis lei. un la. *-tie* (ar cirkumflektētu *-ie*) var būt *t-*[606]) vai *ti-*celma viensk. dat., skat. 277. §; no ide. *-teī* pa daļai varētu būt radusies arī slavu infinitīva galotne *-ti*, kâ arī av. *-tē* formā *mrūitē* „sa-

XXVII 287, Vīdemanis Handb. 122, Hirts IF I 27, Lōrencs VIII 98, Zubatijs III 139 skk. un IFA VII 268¹, Specht 128 sk., de Sosūrs [Saussure] VI 161 un Būga Jauņa Перев. грамм. 207¹), tas visos gadījumos nav izšķiręms, par ko M. Nīdermanis IMM 1923. g., 857 sk.

604) Ja *-i*, kâ palaikam domā, sākumā bija tikai lokātīva galotne, tad tas ir dabūjis arī datīva nozīmi *ā*-celmu ietekmē, kas vienskaitļa datīvā un lokātīvā beidzās ar *-āį*. Turpretim Meijé De quelques innovations de la déclinaison latine 37 un Введ.² 262 domā, ka *-i* jau sākumā bijis arī datīva galotne.

605) Ar to identisks ir varbūt arī av. *-ti* formā *frāδati*[*ča*] „zu fördern".

606) Sal., piem., viensk. datīvu *šunie* Žem. Tierf. 35, 24.

cīt“ u. c. Bartolomē Stud. II 184[1] un Grundr. der iran. Philol. I 1, 146.

Otrkārt, latviešu pirmvalodas *-tie* var atbilst arī lei. *-ti*[607]) (< *-tíe*) un sl. *-ti* (sal. uzsvaru[608]) kr. formā *нестй* „nest“ u. c.) un būt radies no ide *-tḗi̯*, kas ir *ti*-celmu viensk. lokātīva izskaņa.

Par to de Sosūrs (Saussure) IF IV 461 un IFA VI 161, Meijè Bull. XXXII 191, MSL XII 229 un XIX 67, Zubatijs LF XXIII 445[1], IFA VII 267 sk. un Sborn. fil. III 143[1], Hujers Slov. dekl. jm. 142 skk., Hirts IF I 28, Streitbergs turpat 271, Bernekers Die preuß. Sprache 233, Trautmanis Apr. Spr. 292, Lōrencs IF VIII 98 sk. un AfslPh. XIX 342 un Brugmanis IF XVIII 70 skk. un Grdr. II[2] 1, 428 skk. un 638 skk.

Par infinitīva formām ar *-(t)in* u. c. skat. 149. § a un 150. § a.

714. §. Infinitīvam pamatā esošo nōminālcelmu saknes zilbe sākumā bija zudumpakāpe un rindā gadījumu (tagadnes *o*-celmiem) ir vēl ar seno skaņu miju, piem., *dzìmt* (: tag. *dzęmu*), *vìlkt* (: *vę̀lku*), *likt* (: *lìeku*), *vîrt* (: *vę̂rdu*) u. c.[609]). Sekundāra parādība laikam ir, ka infinitīviem blakus tagadnes *i̯o*-celmiem ar pilnas pakāpes saknes zilbi leišu un latviešu valodā tagad arī ir pilna pakāpe saknes zilbē, piem., la. *spę̂rt* (: tag. *spę̨ru*). Pārjemot tagadnes pakāpi infinitīvā, daudzos gadījumos formāli atšķīra intransitīvas formas no transitīvām, tâ, piem., *svelt* (trans.) : *svìlt* (intrans.) u. c., skat. 622. §. Un, piem., *spę̂rt* (**spirt* vietā, sal. lei. *spìrti* : *spiriù*) blakus tagadnei *spę̨ru* va-

607) Vienā leišu izlokšņu daļā ir *-t(i)* blakus refleksīvajam *-ties*, par ko Po(r)žezinskis l. c. 7 sk.

608) Leišu valodā inf. **neštíe* > **neštì* var būt savu beigu uzsvaru zaudējis to saknē uzsvērto formu ietekmē, kas beidzas ar *-ti* < ide. *-ti* (sal. dial. *nēšti*, *kāsti* u. c., piem., Kuršaiša Gr. 112. §) un *-tie*.

609) Tâ arī vēl *jimt* Neretā jeb latg. *jimť* Zb. XVIII 236, BW 9975, Ciblā, Līvānos, Krāslavā u. c. (jeb *ņimt* Meirānos) blakus tagadnei *jamu* < *jęmu* (resp. *ņamu*), kamēr citur lieto infinitīva formu *jemt* (resp. *ņemt*), skat. 603. §.

rēja varbūt rasties pēc tāda parauga kâ *šķiŗt : šķiŗu, cept* (starp troksneņiem *e* skaņai te bija jāpaglābjas) : *cępu* u. c. Bez tam jāiegaumē, ka supīnam sākumā bija saknē pilna pakāpe, skat. 717. §, un, tâ kâ daudzos gadījumos (kâ, piem., inf. *cept* : sup. *cęptu*) infinitīvs un supīns jau sākumā saskanēja saknes vokālismā, tad arī supīns *spęrtu* varēja ietekmēt infinitīva *spert* rašanos. Par to Leskīns AfslPh. V 522 skk. un 528 skk., Osten-Zakens IF XL 146 sk. un Brugmanis Grdr. II² 1, 432.

Par tādiem infinitīviem kâ *lèkt* (: tag. *lęcu)* u. c. skat. 682. § e. Blakus infinitīvam *lèkt* sastopamais *lekt* laikam nebūs paturējis vecāko *e* — jo leišu valodā pazīst tikai *lẽkti* —, bet darināts par jaunu pēc tagadnes *lęcu* parauga.

715. §. a) Blakus tagadnes celmam *es-* baltu un slavu valodās ir darināts infinitīvs no saknes *bhū-* : la. *bût*, lei. *búti*, pr. *boūt*, sensl. *byti*. Dzirciemā, kâ teikts Etn. IV 59, tâpat Lubānā (blakus *biut* < *būt*) pēc ziņām FBR XVII 136 runā tai vietā *but*, kas laikam drīzāk ir radies neuzsvērtā pozicijā no *bût*, nekâ saistāms ar gr. φύσις „daba“ un senīru *buïth* „esme“. Ērgļos FBR XIV 124 ir *buît* (kâ *dabuit*) blakus *bût*.

b) Blakus tagadnes *i-* un *ēi̯o-* un pa daļai arī *o*-celmiem, tâpat kâ slavu valodās, ir darināti infinitīvi no celma ar *-ēt(i)-*, skat. 603., 605., 606., 607., 609., 629., 635., 637. §, 685. § b un Čadvika (Chadwick) rakstu IF XI 150 sk.; blakus tagadnes *āi̯o-* un dažiem *ā-* un *i*-celmiem — infinitīvi no celma ar *-āt(i)—*, skat. 635., 636., 646., 653., 662. un 663. §, blakus tagadnēm ar *-uoju* — infinitīvi ar *-uot*, skat. 641.—644. §, un blakus tagadnes *ā-* un *īi̯o*-celmiem — infinitīvi ar *-ît*, skat. 650. un 654. §. Sal. arī Brugmaņa Grdr. II² 1, 436.

716. §. Izlokšņu formas. a) Dundangā, Popē, Puzē un citās ziemeļu Kursas izloksnēs tagad infinitīvi, kam saknes izskaņā ir *t, d, s* vai *z*, blakus tagadnes celmiem ar *-sto* nebeidzas ar *-st*, bet ar *-t* pēc to verbu parauga, kuŗu sakne beidzas ar patskani

un kas tagadnē arī ir *sto*-celmi; tâ, piem., inf. *svît*[610]) (*svîst* vietā) vai *plût*[2] (*plûst* vietā) : tag. 3. p. *svîst, plûst*, piem., pēc *lît, pūt* : tag. 3. p. *lîst, pūst* u. c. parauga; par to Mūlenbachs BB XXIX 77 sk. Turpat no Dundangas ir minēti arī daži infinitīvi, kuŗu vokālismu ir pārveidojusi tagadnes forma : *kūt* (pag. 3. p. *kus*) un *dzie(r)t*[611]) (pag. 3. p. *dzis*) pēc tag. 3. p. *kūst* resp. *dziest* parauga, kam savukārt par paraugu inf. *brie*[*s*]*t*, *lû*[*z*]*t* : tag. 3. p. *briest, lûst*.

Par dial. *briet* (*brist* vietā) skat. 612. § e.

b) Dažās tāmnieku izloksnēs vismaz divzilbju infinitīvus ar *-ât* ir aizstājuši divzilbju infinitīvi ar *-ēt* : *runęt*[2] (kâ, piem., *gulęt*, blakus *lasît* u. c.) Pastendē, *runęt* (kâ *gulęt* u. c., blakus *lasit* u. c.) Valgalē, Laucienē, Sārcenē un pēc ziņām Etn. IV 56 jaunākajā paaudzē Dzirciemā (kamēr vecā paaudze tur galotnē šķiŗ vēl *runat* no *gulęt*). Tas nāk no tam, ka pagātnē tur *-āja* un *-ēja* bija fonētiski sakrituši, skat. 686. § c un arī 672. §. Kad 686. § aprādītā kārtā arī pagātnes izskaņas *-īja* vietā bija stājies *-ēja* vai tā fonētiskais turpinājums, tad izloksnēs vēlāk arī infinitīvā izskaņu *-ît* ir izskaudis *-ēt* vai tā fonētiskais turpinājums: *lasęt* kâ *gulęt, runęt* u. c. Talsos, Okslē, Strazdē, Lībagos u. c., jeb *laset* kâ *gulet, runet* u. c. Kārgados, Vandzenē, Nogalē u. c. Šis *-ęt* resp. *-et* tur ir arī rakstu valodas *-uot* vietā, piem., *męlęt* resp. *męlet;* varbūt ir jādomā, ka tāmnieku dialektā (tâpat kā augšzemnieku izloksnēs, skat. 645. §) verbus ar *-uot* bija aizstājuši verbi ar *-ât*. — Turpretim Laidzē (skat. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 110), kur sastopamas pag. 3. personas formas *rune, gule, lase*, infinitīvā ir vispārināta izskaņa *-ît* > *-it* : *runit, gulit, lasit* un arī *męlit* un *dabit;* sal. arī FBR VII 27 par Ugāli.

---

[610]) Formas, kas darinātas no infinitīva celma, šķiet, šā jaunināju ma nepazīst, sal. tag. aktīvo divdabi *plîsdams* : *plît*[2] (*plist* vietā) Dundangā.

[611]) Par *r* iespraudumu skat. 112. §.

Jūrkalnes, Zlēku, Sārnates, Piltenes, Zūru, Tārgales, Popes, Dundangas, Puzes, Užavas, Jaunpagasta, Ārlavas, Rindas, Rojas, Ugāles, Sasmakas u. c. tāmnieku izloksnēs infinitīvā ir tikai *-t* rakstu valodas *-ât, -êt, -ît, -uot* vietā, piem., *rūnt, gūlt, last, mę̂lt;* sal. arī Becenbergera Lett. Di.-St. 150 skk. Tâ kâ nu *runât* laikam gan nebūtu tīri fonētiski saīsināts par *rūnt* — sal., piem., daudzsk. lokātīvu *malas* (no *malâs*) Piltenē, Zūrās u. c. blakus *rūnt* u. c. —, tad laikam ir jādomā, ka, piem., *rūnt* ir abstrahēts no atbilstošās refleksīvās formas *rūntęs* (Piltenē u. c.) resp. *rūntes* (Ārlavā u. c.), kas var būt tīri fonētiski saīsināta no *runâties*[612]); sal., piem., *mâctęs* (Dundangā u. c.) no *mâcîtājs.* Un *rūnt* ir blakus refl. *rūntęs* varbūt pēc *lūgt* parauga blakus refl. *lūgtęs* (no *lùgties)* u. c.

Ārlavā, Zūrās, Vendzavā, Zlēkās, Sārnatē u. c. (par ko arī Becenbergers l. c. 151[1]) vidusizlokšņu *-ināt* vai *-ęnât* vietā runā *-ant* (pēc FBR VII 54 Zlēkās un Zūrās *-ānt),* skat. par to 664. §.

c) Kamēr Dagdas, Jezupavas, Krāslavas u. c. latgaļu izloksnēs šķiŗ tāda tipa infinitīvus kâ *gul'ęt'* (*<gulêt)* no tāda tipa infinitīviem kâ *łaśeit'* (*<lasît),* citās latgaļu izloksnēs sakarā ar 652. § d un 686. § b aprādītajiem jauninājumiem tagadnē un pagātnē ir vispārināts vai nu *-ît* vai *-êt* infinitīvā blakus tagadnes *ā-, īi̯o-, ēi̯o-, i-* un (pa daļai) *o*-celmiem: piem., *gulît* kâ *łasît* Balvos, Liepnā, Viļakā u. c. resp. *gul'eit* (Becenbergeram l. c. 133) kâ *łaśeit;* vai *łaśęt'* kâ *gul'ęt'* Kaunatā, Viļānos, Rēzeknē, Ludzā, Raipolē, Bērzpilī, Kārsavā u. c., resp. *łasiet* (ar *ie* no *ē)* kâ *gul'iet* Baltinavā. Izoglōsu šādām formām dod V. Rūķe FBR XIX 179 skk.

Dažās latgaļu izloksnēs blakus tagadnēm ar *-oju* 672. § ir infinitīvi ar *-oit,* piem., *małoit* Bērzgalē, *maldynoit* Tdz. 44799.

---

[612]) Šai vārdā, proti, *-ties* ir runājams ar palīgakcentu, tâ ka *-â-* bija visvājāk uzsvērtā zilbe.

d) Šā § b un c nodalījumā aplūkotie infinitīva celma pārveidojumi ir arī no infinitīva celma darinātās formās; tâ, piem., nāk. 3. p. *runęs* Dzirciemā jaunākajā paaudzē (kamēr vecā paaudze tur, kâ teikts Etn. IV 57, ir paturējusi vecāko *runas)*, kondicionālis *runęt(im)* turpat (blakus vecākam *runat* jeb *runatim)*, pag. pasīvais divdabis *runęts* turpat 58 (blakus vecākam *runats)*. Tag. akt. divdabis *runędams* turpat 59 (blakus vecākam *runadams)*; nāk. 3. p. *rūns, aicans* (skat. 664. §), kondicionālis *rūnt, aicant*, pag. pas. divdabis *rūnts, aicants*, tag. akt. divdabis *rūndams* Dundangā u. c.; nāk. viensk. 1. p. *guľeišu*, kondicionālis *guľeitum*, pag. pas. divdabis *guľeits*, tag. akt. divdabis *guľeidams*, darbības vārds *guľeišona* u. c. Becenbergeram l. c. 133.

β) *Supīns*

717. §. Supīns ar *-tu* (piem., *ęstu)*, kas formāli atbilst lei. supīnam ar *-tū*, pr. infinitīvam ar *-tun*, sl. supīnam ar *-tъ*, lat. supīnam ar *-tum* un skr. infinitīvam ar *-tum* un īsteni ir kāda verbāla nominālcelma (ar *-tu-)* viensk. ak. (skat. 203. § un Brugmaņa Grdr. II² 1, 440 sk.), ir vēl paglābies Vidzemes Rūjienā (skat. RKr. XIII 98), Mazsalacā, Mazbrenguļos, Lejasciemā, Alūksnē, Augulienā, Burtniekos, Valmierā, Ērģemē, Evelē, Kūdumā, Cirgaļos, Gaujienā, Gulbenē, Trikātā, Valkā, Smiltenē, Mērī, Palsmanē, Jaunpiebalgā, Trapenē, Apukalnā (skat. Mag. XIII 1, 28), Zeltiņos, Alsviķī, Lubānā, Sēlijas Kaldabruņā un, liekas, visās latgaļu izloksnēs, bet ir zudis Lizuma, Praulienas, Lazdonas, Pļaviņu un citās Vidzemes izloksnēs un Sēlijas Aknīstē, Biržos, Susējā, Sēlpilī, Neretā u. c. Dažās izloksnēs, kur beigu *-u* ir zudis, supīns no verbiem ar e vai ē saknē atšķiras ar savu plato *ę* resp. *ę̄* no infinitīva ar šauru *e* resp. *ē*, skat. 42. § b un FBR XI 78 par Nabi. Citur tâpat kâ leišu izloksnēs supīna vietā ir infinitīvs.

Pirmatnējā atšķirība saknes vokālismā starp *tu*-celmu supīnā un *ti*-celmu infinitīvā (sal., piem., skr. *váktum* blakus *uktiḥ)* baltu un slavu valodās ir viscaur izlīdzināta (par ko 714. § un Brugmanis l. c.).

Atbilstošajai refleksīvai formai būtu īsti jābeidzas ar *-tūs* (= lei. *-tųs)*. Bet, kad kondicionālī *-tūs* vietā bija stājies *-tuôs* (skat. 709. §), tad pēc tāda parauga arī supīnā *-tuôs* ir izskaudis seno *-tūs*.

γ) *Divdabji*

718. §. Tag. pas. divdabis. a) Šis divdabis, par kuŗa lietāšanu skat. 793. § skk., baltu un slavu valodās ir darināts no tagadnes celma ar piedēkli *-mo-*. Tâ, piem., la. *vęḍams* (: *vęḍa-m)* kâ lei. *vēdamas* un sensl. *vedomъ*, la. *baŗams (: baŗa-m)* kâ lei. *bāriamas* un sensl. *boŕemъ*, la. *vajājams* (: *vajāja-m)* kâ lei. *vajójamas*, la. *lasāms* (: *lasā-m)* kâ lei. *lāsomas*, la. *mīlims* BW 1467 un 16689, RKr. XVI 258, Remtē u. c. *(: mīli-m)* = lei. *mýlimas*, sal. sensl. *slyšimъ* (: *slyši-mъ* „dzirdam"). Šo divdabi loka tâpat kâ adjektīvu.

Gadās arī refleksīvās formas: *mazgājamâs vieta* (Mūlenbacham Latv. gr. 263. §); (no Vecpiebalgas) *ar tiem nav ielaižamies* (austr. *īsałaižoms* Biržos FBR XII 88); *-amies* laikam pēc *-damies* parauga 721. §.

b) Ka šis baltu un slavu piedēklis *-mo-* (sal. arī jaunarmeņu austrumizlokšņu *sirum em* „es mīlu") radies no ide. *-mno-* (no kam, piem., av. *-mna-)*, kâ domājuši J. Šmits Kritik 101 un 142 sk., Pedersens KZ XXXVIII 352 sk. u. c., to nevar ne pierādīt, ne atspēkot, bet tas nemaz nav katrā ziņā vajadzīgs; par to arī Brugmanis Grdr. II² 1, 230 skk., Šarpantjè (Charpentier) KZ XL 463³ un Frenkelis Balt. Sprachw. 16 sk.

Lēdurgas, Lādes, Vitrupes, Suntažu, Lielvārdes, Lizuma, Ļaudonas, Mētrienas, Lazdonas, Dzelzavas u. c. Vidzemes izloksnēs, Sēlpilī un, kâ aizrāda Bekers BB XXVIII 279, arī Per-

velkā *-ams* vietā ir ieradies *-ums* to verbālnōmenu ietekmē, kas beidzas ar *-ums* 163. § b; par to Mūlenbachs IF XVII 416 skk. Piemēri no tekstiem: siev. dz. viensk. nōm. *dzieduma* BB XVI 322 (skat. arī 335 turpat), *laižuma* BW 7628 var. (no Krustpils), *nicinuma* 9031, 2 var. (no Lielvārdes), siev. dz. daudzsk. ak. augšz. *vadumās* 10464, 2 (no Lazdonas), daudzsk. nōm. *arumi, ecējumas* 2663 var. (no Lejasciema), nōm. (augšz.) *nasumois* FBR III 38 no Bērzaunes.

d) Divdabji ar *-āms (ā*-celmiem) gadās arī vēl dažās izloksnēs, kur tag. indikātīvā *ā*-celmu vietā ir *o*-celmi (skat. 661. §), tā, piem., *lasāms* Nītaurē un Drabešos (blakus tag. daudzsk. 1. personai *lasam*, tag. daudzsk. 2. personai *lasat)*.

e) Blakus *-ims (i*-celmiem) ir arī *-īms* formā *dzirdīms* Bīlensteina LSpr. II 189, skat. par to 629. §. Daži piemēri ar *-ims* : *gulims* Rucavā, Nīcā, Priekulē, Līgutos, Dunalkā, Tadaiķos, Vībiņos, Vecaucē u. c., *redzims* Becenbergera Spr. d. pr. L. 128, *ticims* BW 16689, *dzirdims* Gramzdā, *derim-diena* Etn. III 4.

f) Šā divdabja senā forma atematiskiem celmiem baltu un slavu valodās nav paglābusies. Starp sakni un piedēkli tagad sastop tematisko patskani: la. (blakus *ęsmu* 601. § a) *ęsam*[*u*] (par formu skat. 719. §), *ešamo* (ar *-o*<*-u)* Baltinavā FBR XI 138 jeb *esim* RKr. XIV 37 un Rūjienā, (blakus *duomu* 601. § d) *duodams* (= lei. *dúodamas)*, (blakus *iemu* 601. § b) *ejams* Jaunpiebalgā, Ancē un c. (= lei. *ējamas* siev. dz. viensk. lokātīvā prie^{a}ięmoi Daukšas Post. 6, 24 un viensk. nōmināt īvā prieiams Bretkūnam Rad jugosl. akad. XL 127), *ietam*[*u*] BW 4369, 2 u. c., *eitam*[*u*] BW 2400, LP VI 407 u. c., *einums* Lizumā, latg. *īmams* Volteŗa Mat. 125 jeb *eimams* FBR XI 112 un XII 88.

g) Tāmiskajā Dundangā (skat. FBR VI 68 un 69) ir formas *mazgams, skalams* (rakstu valodas *mazgājams, skaluojams* vietā) u. c.

Ar divdabi ar *-ms* ir tagad aizstāts senais „part. necessitatis“ ar *-tins* (skat. 150. § a).

719. §. Tag. pas. divdabja viensk. akuzātīva saīsināto formu lieto kâ nelokāmu formu, par ko skat. 798. §. 17. gadsimteņa tekstos sastop arī vēl nesaīsināto formu, piem., *es redzēju viņu sargājamu* Adolfi 70, *es dzirdēju viņu runājamu* (jeb: *runājam)* turpat, *jūs gaidieta tuo pašu ... atnākamu*[613]) Manceļa Post. I 43, *redz ... nākamu (nākum* Lazdonā FBR IX 152) turpat I 141. Tagad lietājama ir tikai apokopētā forma ar *-m*[614]). Piemēri ar *-im (i*-celmiem; piemērus ar *-am* skat. 798. §): *stāvim* Becenbergera Spr. d. pr. L. 128, LP VI 902 (no Jaunauces), BW 6716, 1 un P. Šmitam RKr. XIV 37 (no Glüka bībeles; turpat arī *gulim); dziedim* BW 126, 2 var., *raudim* 23726, *redzim* RKr. XVI 142 u. c. — *-mu* ir saīsināts par *-m* varbūt — vismaz pa daļai — tādu līdzīgi lietātu formu ietekmē, kas beidzas ar *-t* 725. § (bet skat. arī 770. un 798. §). Atbilstošās refleksīvformas izskaņā tāda ietekme ir nepārprotama: senā izskaņa *-muos* (kam vēl piemēri, piem., izteicienos *atradu ... meitu ar bērziņu baŗamuos* BW 2767 var.; *atradu pirti kuramuos* 33844 var.) ir tad, kad *-mu* bija saīsināts par *-m*, pārveidota par *-mies*, ko ietekmēja laikam līdzīgi lietātas formas ar *-ties* 725. §, piem., *atradu ... meitu ar bērziņu baŗamies* BW 2767.

720. §. Tag. akt. divdabis ar *-dams*. Leišu un latviešu valodā no infinitīva celma ar piedēkli *-dama-* darina tag. aktīvo divdabi, piem., la. *bûdams (: bût)* = lei. *búdamas, vęzdams (: vest)* = lei. *vèzdamas* jeb (Jauņa Перев. грамм. 6) *vēzdamas, mīlędams (: mīlêt)* = lei. *mylėdamas;* dial. *redzedams* (parastā

613) Tautasdziesmās ir arī vēl daudzsk. ak.: *gaida bites atskrejamas* BW 14148; un Lotavica grammatica sniedz: *dzirdēju kaimiņus runājamus.*

614) Nepazīst to Ciblā FBR VI 45, Kārsavā XII 57 u. c.

ręd͡zę̂dams vietā) Liepupē, Lādē u. c. blakus infinitīvam *redzet*<*redzēt*, skat. FBR VIII 61 un XI 68.

Ar Brugmani Grdr. II² 3, 379 un Pedersenu KZ XXXIX 248 ir laikam jādomā, ka *-dama-* ir radies, pievienojot 718. § aplūkoto piedēkli tagadnes *d(h)o*-celmiem (sal. *vę̂rdu* 610. § b), kam ar infinitīvu bija vienāds saknes vokālisms. Ka tādi *d(h)o*-celmi baltu pirmvalodā nav bijuši retums, to rāda atvasinātie verbi ar *-dêt*, *-dît* un *-dinât* 639., 659., 660. un 666. §, sal. arī Arumā Lit. Mund. 57 sk. Tâ var, piem., izejot no lei. *púdyti* un la. *pūdêt* jeb *pūdinât*, iedomāties kādu pirmbaltu **pūdō* (blakus infinitīvam **pūti* jeb **pūtēi*), sal. gr. πύθω „pūdēju". Ja pirmbaltu **pūdō* tâpat kâ gr. πύθω bija transitīvs (kauzātīvs)[615]) verbs (sal., piem., transitīvo la. *èržu* 625. § d, kas, liekas, ir vecāka pirmbaltu **erdō* pārveidojums, sal. 622. § un Brugmaņa domas l. c.), tad pirmbaltu divdabis **pūdamas*, kas no tā darināts ar piedēkli *-mo-*, nozīmēja (tâpat kâ lei. *púdamas* un la. *pūdams*) laikam to, ko gr. πυθόμενος „pūdams". Bet, ja **pūdō* bija intransitīvs[616]) (kâ la. *vę̂rdu* vai lei. *skéldu* „berste" Jauņa Перев. грамм. 159, 171 un 201), tad tā divdabim *pūdamas* arī vajadzēja būt ar iepriekš minēto nozīmi, jo no intransitīviem verbiem ar piedēkli *-mo-* darinātajam divdabim nav pasīva, bet aktīva (intransitīva) nozīme, sal. piemērus 719. un 796. §. Bet, tâ kâ arī no intransitīviem verbiem darinātais divdabis ar *-mas* lietāšanā atšķīrās no divdabja ar *-nt-* (722. §), tad, piem., no tagadnes celma **pūda-* darinātais

615) Šai gadījumā lei. *púdyti* un la. *pūdêt* jeb *pūdinât* bija sākumā iterātīvi, sal., piem., la. *grūdît* 657. § (blakus lei. *grúdu* Jušk.), lei. *švilpinti* „mehrfach pfeifen" (blakus lei. *švil ti* „svilpt") vai la. *rausêt* „schüren" 640. § (blakus *ràust*). Kad tagadnes celma *pūda-* vietā bija ieradies *pūsta-* u. c., tad, piem., la verbu *pūdêt* jeb *pūdinât* varēja izjust kâ kauzātīvu verbu blakus *pūt*; pēc *pūt* : *pūdêt* resp. *pūdinât* parauga varēja tad darināt jaunus kauzātīvus verbus ar *-dêt* resp. *-dinât*.

616) Šai gadījumā, piem., la. *pūdinât* sakars ar **pūdō* būtu tāds pat kâ, piem., la. *aûdzinât* — ar *aûgu*.

pūdama- varēja blakus *pūstant-* u. c. pastāvēt tālāk[617]) arī vēl tad, kad šo **pūda-* bija aizstājis *pūsta-* u. c.; blakus infinitīvam **pūti* jeb **pūtĕi* nu bija *pūdama-* jāizprot kâ *pū-dama-*, ar ko bija radies piedēklis *-dama-*. Sal. arī lei. *dúodamas* un la. *duôdams*, kas reizē ir tag. pas. divdabis (no tagadnes celma *duoda-* 601. § d) un tag. akt. divdabis (no infinitīva lei. *dúoti*, la. *duôt*).

Arī tur, kur *-ams* vietā ir ieradies *-ums* (skat. 718. § c), *-dams* paliek palaikam nemainīts, tâ, piem., Lizumā un Dzelzavā, piem., *maklādams* blakus *radzums* u. c. BB XVI 335. Tikai Odzienā autors ir dzirdējis arī *griezdumies* (bet arī *tęcędams*).

No Dundangas FBR III 16 ir minētas tādas formas kâ *kaštę* < *kasīdami*, *kaptęm* < *kapādami* u. c.; par to A. Ābele VI 28 sk. — Puzē XX 24 ir arī formas ar *-dam* jeb *-dęm*, piem., *jasitęs* (jāsitas vietā) *cik spēdam un vārdęm* (no *spēdami*, *varędami?*).

721. §. Normālas ir atbilstošās refleksīvformas siev. dz. viensk. nōm. *kaûdamâs* no **kaudamā-si* (kâ lei. rupyndamose LChr. 170, 38, žem. *bijúodamuos* 323, 9), siev. dz. daudzsk. nōm. *kaûdamâs* no **kaudamās-si*, un vīr. dz. daudzsk. nōm. *kaûdamiês* no **kaudamie-si* (= lei. *kaudamiesi* LLD IV 147, 28; līdzīgi vēl lei. *skùbįdamies* Jurkš. 137, žem. rinkdamìjs u. c. Geitlera Beitr. 356 un Becenbergera BGLS 232). Vīr. dz. viensk. nōminātīvā būtu gaidāms *-damas* no *-damas-si;* bet tai vietā lieto *-damiês*[618]) (daudzsk. nōm. izskaņu), no vienas puses, varbūt pēc līdzīgi lietātu „ģerundiju" parauga, kas beidzas ar *-tiês* 725. §, no otras puses, varbūt arī pēc siev.

617) Salīdzināt var to, ka arī tais latviešu izloksnēs, kur tagadnes celmu *zini-* (636. §) ir aizstājis *zina-*, tomēr patur divdabja celmu *zinīt-* (skat. 722. § skk.).

618) Līdzīgi lei. *džiaugdamies* kâ vīr. dz. viensk. nōm. Lit. Mitt. V 199.

dz. formu parauga, kas abos skaitļos ir vienādas. — Vīr. dz. formu ar *-damies* dažreiz attiecina uz siev. dzimti arī tādās izloksnēs, kur parasti siev. dzimti stingri atšķir no vīr. dzimtes; piem., *māte, cęldamies* (Sprogim 161, 10. nr-ā), līdzīgi vēl, piem., BW 17442 var. un 1440; jāiegaumē, ka līdzīgi lietotie „ģerundiji" ar *-ties* 725. § der abām dzimtēm. No Dundangas FBR VI 68 sk. minētas tādas formas kâ *dusamdmęs* < *dusmuodamies, trāptmęs* < *trāpīdamies* u. c.

Līdzīgi ir lei. valodā: siev. dz. viensk. nōm. bardamasi (Valančauska Pasakojimas Antano Tretininko 36) un siev. dz. daudzsk. nōm. *skùbindamāsi* Jurkš. 65 (tā nu laikam ir arī kâ siev. dz. viensk. nōm. sastopama vīr. dz. viensk. nōm. forma, par ko skat. Lesk.-Brugm. 317[1]); otrādi, liekas, ka žem. vīr. dz. viensk. un daudzsk. nōminātīva forma ar *-damuos(i)*, piem., LChr. 317, 26 un 416, 11 un Kuršaiša Gr. 1166 un Geitlera Beitr. 370[1], nāk no siev. dzimtes; par to arī Skardžus Arch. Phil. VI 104 sk. un Arumā 38 skk.

722. §. **Tag. akt. divdabis ar pirmbaltu *-nt-*.** Šis indoeiropiešu pirmvalodā no tagadnes celma ar *-nt-* darinātais divdabis ir latviešu valodā stipri pārveidots. *o*-celmu divdabju izskaņā baltu pirmvaloda — tâpat kâ gotu, grieķu un slavu valodas — turpināja ide. *-o-nt-*, skat. Brugmaņa Grdr. II[2] 1, 454 sk. un 458 sk. Šim *-o-nt-* baltu valodās bija fonētiski jāsakrīt ar *-ā-nt-* *ā*-celmu divdabju izskaņā un jāpārvēršas par lei. un pr. *-ant-* un la. *-uot-*. Leišu un prūšu valodā paturētajam *-int- i*-celmu divdabju izskaņā bija latviešu valodā jākļūst par *-īt-*. — Vīr. un nek. dzimtes celmam ar *-nt-* atbilda kopš indoeiropiešu pirmvalodas laikiem siev. dzimtes celms ar *-ntį̄-:* (viensk. nōminātīvā) *-ntī*. Siev. dz. *-ntį̄-* ietekmē baltu un slavu valodās vīr. (un nek.) dzimtē *-nt-* vietā locījumu vairumā ir ieradies *-ntįo-*, skat. Meijè Recherches 46 sk. Un latviešu valodā tagad, lietojot šos divdabjus kâ atribūtus, var visus locījumus darināt no celma ar (vīr. dz.) *-tįo-* > *-ša-*, (siev. dz.) *-tį̄-* > *-šā-*.

Piemēri: *svilstuošs karstums, takuoša u'pe* u. c. Kauliņam BB XIV 124, *dîgstuoša sākla, vāruošā* (: refl. *vàrîties!) ûdenie* u. c. Lizumā, siev. dz. viensk. ak. *līguojuošu làipu* BW 23804 u. c.; (no *i*-celmiem) viensk. dat. *dziedīšam* un *raudīšam* BW 113, 2, siev. dz. viensk. ak. *raudeišu* (austr.) BW 26326, 1 var., viensk. dat. *zinīšam* Lizumā u. c., vīr. dz. daudzsk. nōm. *zinīši* Mag. X 3, 89 (no Blīdienes) un Zb. XVIII 472, viensk. dat. *dzirdīšam* un *redzīšam* Lizumā, *gribīšam* Lizumā RKr. XVII 89, P. Šmitam RKr. XIV 29 (no Glüka bībeles) un 30 (no Raunas), vīr. dz. viensk. ak. *gribīšu* Adolfi 52 un 254, vīr. dz. daudzsk. nōm. *gulīši* Lizumā, viensk. dat. *gulīšam* (var.: *guluošam*) BW 27449 var., vīr. resp. siev. dz. viensk. ak. *gulīšu* LP VI 690, Manceļa Post. I 55, Lutriņos u. c., viensk. dat. *mīlīšam* „mīļam" (var.: *mīļuošam*) BW 21948, 8 var. (no Dzērbenes), siev. dz. viensk. ak. *mīlīšu* (var.: *mīluošu*) BW 27376 var. (no Kalsnavas, Lazdonas u. c.), viensk. dat. *stāvīšam* Lizumā u. c. Jāiegaumē, ka tag. indikātīvā Lizumā u. c. *i*-celmu vietā jau ir ieradušies *o*-celmi[619]).

723. §. Sakarā ar to, ka vīr. dz. līdzskaņcelmu viensk. un daudzsk. akuzātīva galotne (ide. *-m̥* resp. *-n̥s* > pirmbaltu *-in* resp. *-ins*) baltu valodās bija fonētiski sakritusi ar *i*-celmu viensk. un daudzsk. akuzātīva galotni, ir izloksnēs radušies vīr. dz. jauninājumi pēc *i*-celmu parauga: viensk. nōm. *vàruots* (ar *-ts* no *-tis*) jeb *vęrduōts ûdenc* Valmierā u. c., *palīdzuots* (daudzsk. nōm. *palīdzuoši*) u. c. Lizumā u. c., *sienuots* Adolfi 117, *mīļuojuots* Manceļa Post. II 72, *auguots* Lutriņos u. c., *smirduots* BW 21331, 1, *gribuots* u. c. P. Šmitam RKr. XIV 29 sk. (no Glüka bībeles); (no *i*-celmiem) *gulīts* (viensk. ģen. *gulīša), stāvīts, sędīts, redzīts, gribīts, zinīts* Lizumā. Ar la-

619) Turpretim austrumleišu izloksnēs sastop, piem., tag. 3. personu *tùri* Liet. pas. II 238 blakus divdabim *turiunt* vai tag. 3. personu *sėdi* blakus divdabim *sėdžiunt* 243, un tag. 3. personu *rėgi* Bistroņam 51, refl. *rėgis* 30 blakus viensk. akuzātīvam *rėgiuntį* 72, daudzsk. ak. *regiamus* 72.

-ts sal. lei. dial. viensk. nōmināt̄vu *sùkantis* u. c. Jauņa Перев. грамм. 115, Kuršaiša Gr. 302, giwenantis Gaigalatam Lit. Mitt. V 132 un *žinantis* Liet. pas. II 48, *serguntis* 283, *norintis* III 89 u. c.; saīsināts no *-tis* ir laikam arī pr. *-ts* formā skellānts „schuldig“ u. c.; skat. Leskīna Decl. 21 (varētu arī domāt, ka pr. *-nts* bija *-ns* (kas arī gadās blakus) pārveidojums oblīkvo locījumu ietekmē.

Te jāpieskaita arī viensk. dat. *tękuotim* BW 1772, sal. viensk. datīvu *viesim* 317. lpp.

Arī augšz. *-ts* daudzsk. nōmināt̄vā *liekuęts* (refl. *liekuęties)* u. c. Praulienā FBR VI 101, Lazdonā u. c. IX 151, Vestienā XVII 92, austr. *asūć* (< **ęsuotis*) u. c. Varakļānos XI 112, *zynūć* u. c. Līvānos XX 140 u. c., *gribuęts* u. c. Kauliņam BB XIV 124 ir laikam drīzāk *-tis* (= lei. *-tys*) nekâ ide. *-tes* (gr. formā φέροντες u. c.) saīsinājums, jo formām ar *-tes* baltu valodās trūkst drošu piemēru (varbūt lei. *-žìnontes* LitMnd. I 355), kamēr vīr. dz. daudzsk. nōmināt̄iva formas ar *-tys* leišu valodā gadās bieži; piem., Becenbergeram BGLS 158 sk., J. Šmitam KZ XXVI 362, Gaigalatam l. c., Jauņa Перев. грамм. 112, Geitlera Lit. St. 59 sk. u. c.

Izejot no viensk. nōmināt̄iva ar *-ts* dažkārt darina arī formas pēc *o*-celmu parauga: viensk. ģen. *gribuota* un viensk. dat. *gribuotam* BW 15127, 1, viensk. ak. *vęrdùotu* FBR IV 61; sal. pr. daudzsk. nōmināt̄ivu skellāntei[620]) jeb skellāntai.

724. §. Ir vēl arī no celma ar *-nt* darinātas formas: viensk. nōm. *sargus* (ar *-us* = lei. *-ąs*) „custodiens“ Adolfi 63 un 210 (blakus *sarguots)*, *salstus laiks* 180, *dorus* „faciens“ u. c. Lizumā, *ędus* u. c. LP VI 788, *mętus* u. c. 385 un *stâstus* 927 (no Druvienas), *skrejus* u. c. 337 un *ruokus* u. c. 647 (no Jaun-

[620]) Ar šo formu izskaņā saskan lei. *žydinti (tie žydinti gražiausi kvietkeliai* Лит. нар. п. 482, kur izdevēji laikam pareizi sapratuši *žydinti* kâ daudzsk. nōmināt̄ivu), kâ arī *sunkinanti* u. c. Gaigalatam Lit. Mitt. V 132.

auces), *zinus* 433 (no Bārtas), *rędzus* u. c. FBR XII 23 no Mežamuižas, *raûdus* u. c. XIV 194 no Liezēres, *vędus*, refleks. *skåtuos* u. c. XVII 92 no Vestienas, *gulus* u. c. XVIII 132 no Pērkones, augšz. *saucs* (ar *-s* no *-us*) u. c. Kauliņam BB XIV 124 un 128 skk. blakus refleksīvajam *-saucuos* u. c. 129 skk., *guļs*, refleks. *ceļuos* Saikavā, *soks* (< *sakus*) u. c. LP VI 539 no Viesītes, *guļš* < *guļus* turpat 541, *dars* u. c. 936 no Pļaviņām, *dûc* < *duôdus* FBR XI 112, *vac* < *vędus* turpat 115 no Varakļāniem, refleks. *mâcuos* Odzienā. Citi piemēri tādām formām ar *-s* < *-us* FBR IV 76 no Mežamuižas pie Krustpils, VI 101 no Praulienas, VII 150 no Susējas, IX 151 no Lazdonas u. c., XI 137 no Baltinavas, XII 88 no Biržiem, XIII 33 no Barkavas, 95 no Zasas, XV 45 no Skaistas, 189 no Aknīstes, XVI 59 no Sunākstes, XVII 69 no Kaldabruņas, 139 no Lubānas, 159 no Daudzeses, XVIII 46 no Kalupes, XIX 110 no Neretas, XX 72 no Sēlpils, 146 no Līvāniem, Ceļi IX 392 no Višķiem. Formas no *i*-celmiem: *vēlis* Becenbergera Spr. d. pr. L. 18 no Bārtas, *zinis* Lizumā, Jaunvālē, LP VI 773 no Jaunauces u. c., latg. *gribś* (< *gribis*) Zb. XVIII 344; skat. arī Bīlensteina LSpr. II 175 un Becenbergera Spr. d. pr. L. 14 skk. un 68. — Tâ kâ šās formas ar *-s* < *-us* tagad atstāstāmajā izteiksmē lieto kâ sinonimas formām ar *-uot* (blakus refleksīvajam *-uoties*), tad tām blakus sastop arī refleksīvformas ar *-ies* (*-uos* vietā) > austr. *-īs*, kā vietā pēc nemīkstinātiem līdzskaņiem ierodas arī *-ȳs*, tâ FBR IV 76 (*vaĺkies*), XI 115 (*vaďīś*), XIII 33 (*skrīnīs*), XV 45 (*veĺīś* blakus *nasȳs* u. c.), 189 (*dorīś*), XVII 70 (*barīs*, *sokīs*), XVIII 51 (*gulstȳs*), XX 150 (*jamīs*, *vērȳs* u. c.).

Viensk. ak.: *ęsuoti* Adolfi 256 (*viņš saka tevi ęsuoti bagātu*) = lei. *ēsantį*, sal. gr. viensk. ak. φέροντα u. c.; *ar tękuoti ūdeni* Glüka II Moz. 15, 13. Tâpat arī formu szeedithe (frazē „*jūs tuo* szeedithe redtczeszeth“ Pass. „jūs to redzēsit sēžam“) varētu uztvert kâ viensk. akuzātīvu **sēdīti* (= lei. *sėdintį*).

Ja formas gullites (*atrada tuos* gullites Pass. „atrada tos guļošus“) un sthawites (*redzēja vēl citus* sthawites Ev. „redzēja vēl citus stāvošus“) ir uztveŗamas kâ *gulītis* resp. *stāvītis* (un nevis kâ *gulītus* resp. *stāvītus*, sal. viensk. ģen. *gribuota* 723. §), tad te varbūt ir sens daudzsk. ak., sal. pr. -seggīentins un gr. daudzsk. ak. φέροντας u. c.

Paglābusies ir arī viena forma ar *-u* (laikam = lei. *-ą̄* un gr. *-ον* < ide. *-ont*), proti *ęsu*[621]) (= lei. *esą̄*) un pie tam kâ vīr. dzimtes daudzsk. nōm. Adolfi 51, 55 un 68 un BW 4574 (*tev, teic, ęsu* [„esot“] *pieci dęļi;* no Durbes), kâ arī lei. valodā[622], un kâ vīr. un siev. dzimtes viensk. nōm., piem., FBR XII 23 (*ęsu bīš tur daraznieks;* no Mežamuižas), XVIII 132 (*Riežnieks ęsu* („esot“) *nuossāvies;* no Pērkones), Becenbergeram l. c. 15 skk. (no Bārtas), Mag. X 3, 81 (no Blīdienes), XIV 1, 155 (no Dunalkas), LP VI 646 (no Jaunauces) un 93 (no Latgales) un Mūlenbacham Изв. IX 3, 263 no Nīcas, kamēr lei. valodā forma ar *-ą̄* vienskaitlī parasti ir nekatras dzimtes. Tâ vēl arī la. valodā tādās frazēs kâ *pie viņa ne'kā neęsu* („neesot“) *darīt* Becenbergeram l. c. 17 jeb *viņam neęsu* („neesot“) *meldiņa* Blīdienē.

Vēl jāmin, ka vecleišu tekstos (Becenbergeram BGLS 228) forma *esą̄* sastopama divreiz kâ vīr. dz. viensk. ak. un vienreiz kâ vīr. dz. daudzsk. ak. „accus. cum participio“ tipa savienojumā; par to arī Изв. XXII 2, 187 skk.

725. §. Pie līdzskaņu celma ar *-nt* pieder arī absolūtajā datīvā un citur (skat. 806.—808. §) lietotais „ģerundijs“, kas vismaz absolūtajā datīvā (sal. 806. §) īsteni ir viensk. datīvs

621) Paglābies ir tikai bieži lietojamais *ęsu*, tāpēc ka tas no tag. viensk. 1. personas (*ęsmu*) fōnētiski atšķiŗas, kamēr, piem., **vędu* (= lei. *vedį̄*) sakrīt ar tag. viensk. 1. personu *vędu* (= lei. *vedù*) un tāpēc bija kļuvis neērts. Līdzīgi bija sakritusi, piem., kāda forma **mīli* (= lei. *mylį̄*) ar tag. viensk. 2. personu *mīli* (= lei. *mýli*).

622) Sal. arī Senpr. val. 68.

celmam ar *-nt-*. Nepazīst šo formu Sabilē FBR V 104, Dundangā VI 64, Ugālē VII 27, Zlēkās un Zūrās 53, Sarkanmuižā VIII 127, Rojā XIII 79; un Lādē, skat. XI 78, to lietojot tikai atstāstāmajā izteiksmē. Kâ infinitīvā (skat. 713. §), tâ arī te baltu valodās bija viena otrai blakus galotnes *-i* un *-ei* > lei. un la. *-ie*. Un proti, *-i* ir leišu valodā, piem., formās *einunti* un *patekunti* Niemi 341. nr-ā, *enti* u. c. Becenbergeram BGLS 227[4] un J. Šmitam KZ XXVI 360; refl. *léidžiantis* u. c. (nerefleksīvā formā *-i* tagad palaikam ir zudis), un prūšu valodā (stāninti „stehend"), kamēr latviešu valodā šai galotnei te drošu piemēru nav, jo formas ar *-t*, kâ rāda refleksīvā forma ar *-tiês*, laikam ir zaudējušas *-i* no *-ie*. Blakus ir *-ei* > lei. un la. *-ie* visās baltu valodās[623]): pr. stānintei „stehend", lei. dial. refl. *elganties* u. c. de Sosūram (Saussure) IF IV 461[1], la. latg. doncojuti Mag. XIV 2, 195 (šai krājumā nav lāpāmo vokāļu!), wadiejuti turpat 170, *vęduoti, skaituoti, sadzęnuoti* kādā autoram no Rencēniem sūtītā vēstulē (tâtad laikam „ģerundijs" ar *-ti*, proti, *redzīti* arī savienojumā *tas* tappe usjemptcz redttzite Ev. un formā redtczite LLD II 25, 36), refl. *ceļuõtiês*[624]) u. c.

Palaikam tagad latviešu valodā nerefleksīvā forma beidzas ar *-t* vien, piem., *ceļuot*. Piemēri formām no *i*-celmiem: *dziedīt* BW 20945 (no Ērģemes), *raudīt* LP VI 646 un 850 (no Jaunauces), Mag. VIII, 2743. nr-ā (no Palsmanes), > latg. *rauď eit'* Zb. XVI 147, BW 26326, 1 var. un 26380, 3, *zinīt* S 6 un Druvā III 552, Lizumā, LP VI 219, Nīcā u. c., *gribīt* S 6, Manceļa Post. I 303 u. c., *gulīt* Lizumā, Vībiņos, LP VI 658 > latg. *guľeit'* BW 18137, 3 un 26785, 3, *dzirdīt* 4117, 2 (no Rūjienas), 23160 var., *redzīt* Lizumā, BW 27300, 1 (no Mazsalacas), LP

623) Sal. ar to sensl. viensk. dat. *sǫšti*, skat. Zubatija rakstu LF XXIX 222[1] un RSl. II 2 sk.

624) Po(r)žezinska uzskats Возврат. форма 11, ka la. *-tiês* ir jauninājums *-tis* vietā, nav gluži neiespējams, bet katrā ziņā nevajadzīgs.

VI 850, *stāvīt* turpat, > latg. *stuovèit'* Zb. XVI 109, Evang. 1753., 20 un BW 33574, 2, *niēzīt* Bīlensteina LSpr. II 175, *varīt* turpat un Mag. XIII 1, 1 (no Blīdienes), *pavēlīt* Nīcā, un arī (sal. 601. § a) *esīt* Palsmanē un Hardera Anm. 34.

Neskaidrs paliek, vai latg. žwidziejt (no **zviedzīt*) Zb. XVI 147 ir vēls jauninājums blakus *zvìegt* vai pieder pie citādi nepazīstama **zviedzêt*. Susējā FBR VII 150 arī *austeit* rakstu valodas *àustuot* vietā.

Lādē FBR XI 77, Pālē XIV 65, Vainižos 79 un 94 ir arī *irat, navat* (ar *-at* < *-uot*) *ęsuot* resp. *neęsuot* vietā; *navuot* BW 5987 var. no Kandavas (darināti blakus *ir* un *nav*).

726. §. Siev. dz. viensk. nōminātīvā senā izskaņa *-ti* (no ide. *-tī*) ir vēl paglābusies vecos tekstos un dažās izloksnēs: *sarguoti* Adolfi 63 un 210, *gaiduoti* Becenbergera Spr. d. pr. L. 16 (no Bārtas), FBR IV 61 no Cirgaļiem, *braucuoti* Bīlensteina LSpr. II 177 u. c.; sal. lei. *sukantì, degantì* u. c., *lekiantýji* Kuršaitim Deu.-lit. Wrtb. s. v. *Ameise*, refl. *degantýs* Jauņa Перев. грамм. 62, sensl. *vezošti* u. c. — Kâ dažās izloksnēs ir *pate* (skat. 374. §) *pati* vietā, tâ arī te dažās izloksnēs *-te*[625]) ir *-ti* vietā : *zinuote* u. c. Lizumā, *valkuęte* (refl. *-tęs*) u. c. Kauliņam BB XIV 124 un 129, *liekuętę* FBR IX 151, latg. mierstutia Zb. XVIII 274 u. c. Izejot no šā *-te*, ir dažkārt arī citi locījumi no celma ar *-tē-* : viensk. lok. *tękuotē* (var. : *tękuošā*) BW 1275 var.

727. §. Pirmatnējās divdabja formas ar *-nt-* no *ęsmu* un *iemu* latviešu valodā jau aizvēsturē ir aizstājuši šādi, viegli saprotami jauninājumi: (verbam *ęsmu*) vīr. dz. viensk. nōm. *ęsus* (= lei. *ēsąs*; sal. veclei. viensk. ak. formas *santį* u. c. Becenbergera BGLS 223 u. c. un J. Šmita Neutra 426) Adolfi 51, LP VI 647, Odzienā u. c. > augšz. *asus* Lizumā u. c. > *ass*

[625]) Sal. lei. viensk. nōminātīvu gîmdžiąnteii „die gebärende“ Daukšas Post. 15, 16.

Bērzpilī, Zb. XVIII 272 u. c., jeb *ęsuots* Manceļa Post. I 6, LP VI 929 (no Druvienas) u. c., siev. dz. *ęsuoti* Mancelim l. c. 54, P. Šmitam RKr. XIV 38 (no Glūka bībeles), LP VI 306 (no Ērgļiem) u. c.; *ęsuote* LP VI 928 (no Druvienas) u. c.; jeb latg. asejtia Zb. XVIII 383, „ģerundijs" *ęsuot* Valmierā, Nīcā, Kalētos, Priekulē, Alsungā, Līvbērzē, Secē, Odzienā, Kaunatā, Dagdā u. c.; *ešuot* BW 7775, Drustos, Jaungulbenē, RKr. XVII 143 u. c., jeb *ęsmuot* BB XVII 286, Jaunvālē u. c.; (verbam *iemu*) vīr. dz. viensk. nōm. *eimus* Tirzā, LP VI 385 un 929 (no Druvienas; sal. veclei. viensk. akuzātīvu *entį* u. c. Becenbergeram l. c. un J. Šmitam l. c., kâ arī Brugmaņa Grdr. II² 1, 455 sk. un van Veika rakstu IF XLVII 167), jeb *ejus* Adolfi 120, „ģerundijs" *eimuot* BW 16132, 1, 22104 un 24518 var., LP VI 3, Jaunvālē, Dignājā, Lizumā, Jaungulbenē, Pļaviņās u. c., *iemuot* BW 24518, 9 var., Kosovska Gram. 30 u. c., *ejuot* BW 24518, BB XIV 125, Stendē, Lībagos, Dagdā u. c. (= lei. dial. *ējint* Jušk. LD 1488¹. nr-ā), jeb *eituot* (sal. lei. *eītant* Jušk. s. v. *kàd)* BW 16967 var., LP VI 328 u. c. resp. *ietuot* Stenderam 191.

728. §. Nāk. akt. divdabis. Šim divdabim, kam senāk arī celms beidzās ar *-nt-* (par to Stangs NTS 85), lei. un la. valodā ir klājies tâpat kâ tag. akt. divdabim 722. §. Un proti, lei. un la. valodā tas ir — vismaz izlokšņu vairumā — darināts no celma ar *-sio-* (skat. 677. §). Piemēri: la. vīr. dz. viensk. nōm. *bûšus, duošus* u. c. Lizumā, Ērgļos, Liezērē, Viesienā, Nīcā, Pērkonē, Stenderam 69 un 71, LP VI 479 (no Mēdzūlas), 928 (no Druvienas), Bīlensteinam LSpr. II 182, Becenbergeram Spr. d. pr. L. 128 (no Bārtas), sal. lei. *būsiąs, dúosiąs* u. c. (par to Becenbergers BB XXVI 179 un Meijè MSL XI 317), av. daudzsk. ģen. *būšyantąm* un skr. *dāsyán,* vai *būšuots* (sal. *vàruots* u. c. 723. § un lei. *būsiantis* Liet. pas. III 300) Stenderam 69 un 70 blakus *būškuots* 61 (par *-k-* te un turpmāk skat. 730. §), *nākšuots* u. c. Bīlensteinam l. c.; refleks. *atsaraušuos*

Jaungulbenē, *lielīškuos* u. c. Kauliņam BB XIV 126, *līkškuos* (ar *ī*<*i*) u. c. Praulienā, Lazdonā u. c. FBR IX 151; siev. dz. *būšuoti* u. c. Stenderam 69 un 70, Bīlensteinam l. c., Trikātā, Cirgaļos u. c., sal. lei. *búsianti* (refleks. *dègsiantys* u. c. Jauņa Перев. грамм. 62) un skr. *dāsyántī*, vai *būšuote*, *skatīšuote* u. c. Lizumā un Stērstem 61 (sal. *zinuote* u. c. 726. §), *ieškuęte* u. c. Kauliņam BB XIV 125 sk., austr. *braukškūtę* Meirānos, *dūškūt'ę* Dagdā, Vārkavā, Preiļos u. c., *īškutia* Zb. XV 189, *palikškutia* XVIII 243, *jimškut'e* u. c. Volterim AfslPh. VIII 636, refleks. *mazgāšuotēs* Stērstem 61, *skatīšuotęs* Lizumā, *lielīškuętęs* BB XIV 125 sk., austr. *kauškūtęs* Vārkavā; vīr. dz. daudzsk. nōm. *braukškuots* Ļaudonā un Bērzaunē, *ieškuęts* u. c. Kauliņam BB XIV 125 sk., Lazdonā u. c. FBR IX 151, Saikavā u. c. (sal. *gribuęts* 723. §), austr. *īškut's* Zb. XV 189, *vilkšuoši* u. c. LP VI 942 (no Pļaviņām), Becenbergeram l. c. 14 (no Bārtas), Lizumā u. c., austr. *īškūši* Vārkavā u. c., refleks. *lielīškuęties* vai *lielīškuošies* Kauliņam l. c., *līkškuęties* (ar *ī*<*i*) vai *līkškuošies* Lazdonā u. c., austr. *siškūtîs* Preiļos, *kauškūšīs* Vārkavā u. c.; siev. dz. *zinâšuošas* (= lei. *žinósiančios*) u. c. Lizumā, *ieškuošas* Kauliņam l. c., Ļaudonā, Bērzaunē, Kalsnavā, u. c. > austr. *īškūšys* Vārkavā, *apdzeiškūšys* Zb. XVIII 262, refleks. *lielīškuošās* Kauliņam l. c., austr. *kauškūšuos* Vārkavā. Austrumizloksnēs atrodams arī vīr. dzimtes daudzsk. nōm. ar gaŗu *-š*, piem., iszkuszsz Zb. XV 189 un XVIII 242. Šis gaŗais *-š* laikam ir radies no *-šis* (>*-šs*), un tas varbūt — kontāminējot *-tis* un *-ši;* sal. austrumnieku pag. akt. divdabja vīr. dzimtes daudzsk. nōminātīva formas ar *-uš* (ar gaŗu *-š*) 734. § b.

Jāiegaumē vēl arī vīr. dzimtes viensk. nōminātīva forma ar *-is* : *duošis* u. c. LP VI 938 (no Pļaviņām), *pļaušis* u. c. Dignājā, *braukškys* Zb. XV 189, Aknīstē, Barkavā, Pildā, Skaistā, *šiškys* u. c. XVIII 236, *teikškis* u. c. Volterim AfslPh. VIII 636 un Becenbergeram Lett. Di.-St. 40[3], Sausnējā BB XIV 125 sk.,

Meirānos, Odzienā, Mētrienā, Ļaudonā, Kalsnavā, Vārkavā, Biržos, *duoškis* Praulienā, Krustpilī un Sēlpilī > austr. *dūškis* Susējā, Neretā, Lubānā, Kaunatā, Baltinavā, Preiļos, Varakļānos, LP VI 541 (no Viesītes) u. c., vai *dûškys* Līvānos, Višķos u. c. Tâ kâ, piem., Sausnējā u. c. blakus *ieškis* ir refleksīvforma *-ieškuos*, tad *ieškis* būs radies no *ieškus*, sal. *būškus* Mag. XIV 1, 166 no Seces. Vispirms, skat. 38. § c, ir zudis *-u-*; no Dzelzavas Kauliņš BB XVI 337 citē vēl *būšks* (blakus siev. dz. *būškuęte*) un *duošks*. Bet, tâ kâ *-š(k)s* — sevišķi aiz *k* un *p* — bija grūti izrunājama skaņu kopa, tad pēc nōmenu viensk. nōmināttīva ar *-ķis*, *-ģis* un *-škis*, *-žgis* (skat. 38. § c un 89. § c) parauga priekš *-s* iesprauda *i* (Mežamuižā pie Krustpils FBR IV 76 tai vietā tādas formas kâ *vilkškᵃs*).

Blakus šām formām ar *-škis* jeb *-škys* ir refleksīvformu jaunināJumi ar *-škies* FBR IV 76 > austr. *-škīs* Preiļos VIII 18, Varakļānos XI 116, Biržos XII 88, Aknīstē XV 190, Neretā XIX 110, Līvānos XX 150, vai *-škȳs* Skaistā XV 45, sal. 724. §.

Tagad parasti lieto tikai formas ar *-šuot* (atstāstāmajā izteiksmē), piem., *celšuot*, refleks. *celšuoties*; skaidrojamas tās līdzīgi ģerundijam ar *-uot(ies)* 725. §.

Par *-suot* formā busot (laikam jālasa ar *ū*) Lautenbacha rakstā BB XVII 276 un 281 pietiek ar aizrādījumu uz *iesam* un *iesat* turpat 280; Lādē FBR XI 77 un Vainižos XIV 94 *būsuot* pārvērties par *būsat*.

729. §. Tikai reti piemēri ir formām, kas pieder pie celma ar *-si-*: nelokāmais *bûsit* (ar *i* no *ī*) Skultē, Lādē, Viļķenē, Svētciemā, vīr. dz. viensk. nōm. latg. *auśś* no **ausis* (sokas *munas* kojas auźś „sakās manas kājas aušot“ Zb. XV 211), siev. dz. iszkiejtia Zb. XVIII 281, — likszkiejtia 343, biegszkiejtia 383, duškeite (līdzīgi *dûškeit'* Līvānos FBR XX 152) un nelokāmais *palikškeit'* Volterim AfslPh. VIII 636. *-šķei-* laikam ir *-sei-* (no *-sī-*) un *-škū-* sajaukums. Te jāmin arī lei. viensk. ak. *būsintį* u. c. Jušk. SvR 8, *tèksint* un *kłausýsint* Jušk. LD 271. nr-ā, *jósint* turpat 1101. nr-ā, (žem.) viensk. nōm. *būsįns*, *būsįnti*

Jušk. 258, *datirsinti* Liet. pas. II 21, *sudegsinti* 27 un Becenbergeram (no Daukanta) BB XXVI 179 un 182, ja[626]) *į* resp. *i* aiz *s* te ir šaurs patskanis, jo Būga aizrāda (Jauņa Перев. грамм. 33[1]), ka žemaišu dialektā *in* ar šauru *i* nav radies no *en;* sal. arī sensl. *byšęšteje* 677. §.

Nav droši nosakāms, kâ raudzīties uz *-si-* latg. viensk. nōminātīvā byusis un atbrauksis Kosovska Gram. 29 un nelokāmajās formās byusit, paliksit 18 un isit 30. Latv. pirmvalodas *-sī-* (no *-sin-*) tur būtu pārvērties par *-šei-*. Ja ar -si- Kosovskis būtu apzīmējis attiecīgās izloksnes *-šī-*, tad tas varētu būt radies tikai no latviešu pirmvalodas *-sie-* (no *-sen-*). Un J. Šmits Neutra 426 sk. (līdzīgi arī Brugmanis Grdr. II[2] 1, 458 un 3, 384 un Pedersens Ét. lit. 18) arī, piem., lei. *búsęs* „futurus" uztveŗ kâ *bús-ęs* no *b(h)ūs-ent-s* (no celma ar *-s*, skat. 677. §). Bet lei. *búsįs* (kâ raksta Kuršaitis) var nozīmēt *búsi s* (tâ raksta Jaunis u. c.); par to arī Becenbergers BB XXVI 179. Tâ kâ nu citur nav drošu piemēru ar *-sent-*, tad būtu pārdroši domāt, ka Kosovska *-sit-* caur *-sīt-* ir radies no *-siet-* < *-sent-*. Katrā ziņā viņam ir aplam rakstīts -sis viensk. nōminātīva izskaņā, jo latviešu pirmvalodas *-sis* (vienalga, vai no *-sīs* vai *-sies*) Latgales izloksnēs savu *-i-* ir zaudējis (skat. 38. § c.). Un Kosovska darbos sastop dažreiz arī citur i, rakstītu *ei* (no *ī*) vietā, piem., mocibas, z'eligam, izpestiszonas Becenbergera Lett. Di.-St. 3.

730. §. Nākotnes divdabji ar *-k-* aiz *-š-* gadās ne vien 728. un 729. § minētajās izloksnēs, bet arī Trasūnam 30, Kaldabruņā, Piksterē, Secē, Neretā (sal. FBR XIX 110), Viļakā, Kārsavā, Ciblā, Pļaviņās, Vestienā u. c. Izskaidrojams šis *-šk-* (*-š-* vietā) ir laikam sakarā ar 108. § b 4 pārrunāto svārstīšanos starp *kš, kšk* un *šk* (sal. Лат. предл. I 35[1]). Papriekšu laikam *-šk-* būs radies formās, kas piederēja pie saknēm ar *-k* vai *-g*, vai nu, piem., *sauk-š-* (: *sàukt)* ir paplašināts par *sauk-šk-* pēc *dokškas* parauga blakus formai *dakšas* u. c. 108. § b 4, pēc kam pēc *sauk-šk-* u. c. parauga varēja darināt arī *būšk-* u. c.

[626]) Ka dažās leišu izloksnēs *-in* var būt radies no *-jan-*, to rāda *bežaliuoins* Jušk. LD 1143. nr-ā, *ējint* (= *einant*) turpat 1488. nr-ā un *atrieplojintį* Liet. pas. II 21; par to arī Koncevičs Lit. Mitt. II 256 sk.

(būš- u. c. vietā), jeb, piem., *sauk-š-* pārveidoja par *saušk-* pēc *dâškas* parauga blakus formai *dakšas* u. c. 108. § b 4, pēc kam pēc *saukt* u. c. parauga šis *saušk-* varēja kļūt par *saukšk-*.

No Sēlpils autoram ziņo, ka tur ir vēl *brauškuot* un *bęškuot* blakus *braukškuot* un *bęgškuot* un to vietā; tâ kâ saskaņā ar 108. § b 4 *-kšk-* laikam varēja kļūt arī par *-šk-*, tad paliek neskaidrs, vai Sēlpilī vecāks ir *braukškuot* vai *brauškuot*. Ka šis *-šk-* ierodas *-š-* vietā tikai divdabī un ne arī nāk. indikātīvā, tas laikam nāk no tam, ka *-š-* nākotnes indikātīvā bija tikai viensk. pirmajā personā, kamēr visās citās personās *-š-* vietā bija *-s-*. Varbūt bez ietekmes nav bijuši arī tādi agrākam laikam iedomājami adverbi kâ **nešķus* (skat. 483. §)>augšz. **neškus* (kā vietā tagad pazīstams tikai *nešus)*: tai laikā, kad svārstījās starp **neškus* un *nešus*, varēja varbūt arī, piem., blakus nāk. divdabja viensk. nōminātīvam *būšus* ierasties *būškus;* no Sēlpils autoram ziņo, ka tur ir adverbs *lęškus*[2] parastā *lèkšus* vietā, kamēr no Sausnējas Kauliņš BB XIV 126 min adverbus *braukšus, jâšus, steigšus.*

731. §. Baltu valodās ir darināts arī **nāk. divdabis** ar piedēkli *-mo-* (skat. 161. §), no kuŗa latviešu valodā tagad sastopama vairs tikai nelokāmā forma ar *-m* atstāstāmajā izteiksmē (skat. 770. §). No celma ar *-si-: nâksim* Pastendē un, kâ teikts Etn. IV 57, Dzirciemā, kur atbilstošās refleksīvformas beidzas ar *-simies;* sal. lei. *búsimas* Jušk. SvR 6, *tekčsima* 8, *sùksimas* u. c. (blakus *sùksiąs!)* Jauņa Перев. грамм. 206 un Becenbergeram BB XXVI 179[1]. No celma ar *-sįo-: būšam* un *taisīšam* Stenderam 191. lpp.; sal. leišu formas ar *-semas* (laikam no *-siamas)* Becenbergeram l. c. — Ar *bûsam*[2] Puzē FBR XX 24 un Ancē sal. busot 728. §. Ar 730. § minēto *-šk-* Pildā FBR XIII 56 ir arī vīr. dz. daudzsk. nōm. *juôškamy* (blakus *juôškūšy* tp.) un pat siev. dz. viensk. nōm. *juôškamūťę* (blakus *juôškūťę)* un Līvānos XX 152 tādas refleksīvas formas kâ (nelokāmais) *maldeîškamîś.*

732. §. **Pag. akt. divdabis.** Baltu un slavu pag. akt. divdabis piederēja senāk pie perfekta paradeigmas; par to Meijè MSL XIII 202 skk. Palaikam tas tomēr baltu un slavu valodās ir bez kādas reduplikācijas, un vismaz pa daļai liekas, ka šim divdabim jau indoeiropiešu pirmvalodā nav bijis reduplikācijas, par ko Brugmanis Grdr. II² 1, 566 sk. un 3, 432 sk. un Feists PBrB XXXII 460. Saknes vokālisms, par kuŗa agrāko veidu Brugmanis l. c. II² 1, 565 sk. un 3, 492 sk., tagad leišu un latviešu valodā vienmēr saskan ar atbilstošā pag. indikātīva saknes vokālismu. Pa daļai divdabis pie tam ir pieskaņojies indikātīvam, tâ, piem., la. *bijis* pēc *biju* parauga (sal. 683. § a), pa daļai indikātīvs — divdabim, piem., la. *devu* pēc *devis* parauga (sal. 683. § c).

733. §. Vīr. dz. viensk. nōmināt īvā šis divdabis latviešu valodā beidzas ar *-is* (ar *i* no *ie*<*en)*, sal. atbilstošo refleksīvo izskaņu *-iês* un lei. *-ęs*. Iegaumējot skr. *vidvā̆s* „wissend“ u. c., ir laikam jādomā, ka leišu pirmvalodā un latviešu pirmvalodā *-ens* priekšā, piem., formā **ēdens* (no kam lei. *ẽdęs* un la. *êdis)* ir zudis *-u̯-*, kâ arī pr. formā *īduns* un sensl. *jadъ*, sal. Apr. Gr. 196. Pirmatnējā darinājuma atliekas laikam ir la. *devis* un lei. dial. *dēvęs*, kas, domājams, ir radušies no **de-d-vens* (= skr. *dadvā̆s*), pielīdzinot to pagātnes celmam **davē-*, skat. Mélanges ling. off. à M. H. Pedersen 420 skk. Tâpat laikam, piem., vecla. formu *būvis* (tâ, domājams, ir jālasa rakstījums buewis jeb büwis LLD II, XIII lpp. un Und. Ps. 73; piemēri ar ue un ü = *ū* Becenbergeram LLD II, XII lp.) drīkst uztvert kâ *bū-vis* (no kam austr. *beu̯ś* Līvānos FBR XX 145); tikai nav zināms, vai *ū* te ir tieši senā gaŗuma turpinājums (sal. pr. baūuns, sl. *byvъ* un skr. *babhūvā̆s*), vai *būvis*[627]) saskaņā ar

[627]) Tai vietā *buis* Sārnatē (te blakus daudzsk. nōmināt īvam *buîš*² no **bujuši*), FBR IV 68, Zlēkās, Zūrās, Tārgalē, Dunalkā (šais vietās ar lauztu *uį*), Tdz. 57958 no Ventspils un Psalmen² 21 b, 32 b un 91 a, kas jāskaidro sakarā ar *buju* 683. § a; citur tagad tikai *bijis* : *biju* 683. § a.

63. § ir ieradies **buvis* (= lei. *bùvęs)* vietā. Forma **būvis* būtu *u (ū* vietā) dabūjusi no locījumiem, kas sākas ar *buvus-* (no *bū-us-)*. Vēl jāiegaumē, ka aiz tieši (saknes izskaņā) iepriekšēja *p* vai *b* būtu *-u̯-* skaņai jāzūd, skat. 101. § f. Tad nu, piem., pēc tāda parauga kâ leišu pirmvalodas un latviešu pirmvalodas *buvens* : *buvus-*, *lipens* : *lipus-*, *glābens* : *glābus-* u. c. varēja ierasties jauninājumi kâ leišu pirmvalodas un latviešu pirmvalodas *auǵens (augvens* vietā), *metens (metvens* vietā), *kasens (kasvens* vietā), *mirens (mirvens* vietā), *lijens (līvens* vietā; sal. pr. attskiwuns) u. c. (: *augus-*, *metus-*, *kasus-*, *mirus-*, *lijus-* < *lī-us-* u. c.), no vienas puses, un *devus-(dedus* [= skr. *daduṣ-*] vietā) : *de[d]vens*, no otras puses. Un pēc tāda parauga kâ, piem., divdabis *puvens* : pag. indik. *puvā-* u. c. varēja, piem., blakus pag. indikātīvam *stājā-* darināt divdabi *stājens (stāvens* vietā, sal. pr. postāuns). Par to Brugmanis KZ XXIV 88 sk., Osthofs MU IV 377, J. Šmits KZ XXVI 334, Bartolomē XXIX 538 sk., Zolmsens Studien zur lat. Lautgeschichte 169[1] un Pedersens Ét. lit. 47 sk. — Tâ arī blakus pagātnes celmiem ar *-avā-* 685. § ir darināti divdabji ar *-avens:* la. *mę̨lavis* (: *mę̨luot)* Nīcā, Bārtā un Kalētos (līdzīgas formas ir vēl Becenbergera Spr. d. pr. L. 128, Kosovska Gram. 19, Baltinavā, Viļakā, Līksnā, Ilūkstē, Lašos, Dignājā u. c., JlgRKr. II 133 sk., Mag. XIV 2, 175 un 178 un BW 23766, 4 var.) = lei. *melāvęs*; sal. pr. murrawuns. Līdzīgi, piem., la. *skaĩtījis* : *skaitījā-* (sal. 685. §) blakus lei. *skaĩtęs* : *skaĩtė-*. Tāda tipa formas kâ lei. *skaĩtęs* it kâ sastopamas vēl Лат. кат.: viensk. nōm. darris 4 un 48 (sal. lei. *dārę̨s)*, cacis 23 (sal. lei. *sākę̨s)*, boudis 56, raddis 48, daudzsk. nōm. -raxstussche. Bet droša šī lieta nav: -is var būt lasāms kâ *-īs no -iį̄s* < *-ijis* (sal. -pestis 48: tag. *pestīju* un szudseis 43 = *sūdzeį̄s* no *sūdzējis);* un -raxstussche ir laikam nepareizs *raxstyssche = *rakstiį̄ši* no *rakstījuši* (sal. 734. § d), skat. Augstkalna rakstu Fil. mat. 49.

Tiktos lei. un la. *-(v)ens* netieši vai tieši pielīdzināt skr.

-vą̄s; tâ J. Šmits KZ XXVI 342, 352, 353, 355 un 359 sk. un Bartolomē KZ XXIX 538. Bet av. *-vā* norāda uz āriešu pirmvalodas *-u̯ās,* no kam skr. *-vą̄s* varētu būt vēlāk pārveidots, skat. Brugmaņa Grdr. II² 1, 564 un Tumba Handb. des Sanskrit 339. §. Un tâ arī laikam leišu pirmvalodas un latviešu pirmvalodas *-vens* būs *-vēns* saīsinājums un nāseni dabūjis no pārējo aktīvo divdabju vīr. dz. viensk. nōmināttīva, par ko Brugmanis KZ XXIV 88 sk. un Grdr. II¹ 412 sk.

Pirmbaltu *-u̯ēs,* kas var būt identisks ar āriešu pirmvalodas *-u̯ās,* bija ar pagarinātu *ē* blakus īsumam skr. (vēdu) izskaņā *-vas* vīr. dz. viensk. vokātīvā. Normālā skaņu mijā blakus ide. *-u̯es* ir pārējās la. formās esošais *-us-.* Un proti, latviešu valodā visiem pārējiem vīr. dz. locījumiem tagad ir celms ar *-uša-* = lei. *-usia-* un sensl. *-ъše-* (no *-usi̯o-).* Tâ, piem., blakus la. viensk. nōmināttīvam *aûdzis* (= lei. *áugęs), vedis* (= lei. *vēdęs)* ir viensk. ģen. *aûguša* (= lei. *áugusio), vęduša* (= lei. *vēdusio* un sensl. *vedъša),* viensk. dat. *aûgušam* (= lei. *áugusiam),* viensk. ak. *aûgušu* (blakus vecākajam lei. *áugusį),* daudzsk. nōm. *aûguši* (blakus lei. *áugę)* utt. pilnīgi pēc nōmināllās deklinācijas parauga. Un siev. dz. viensk. nōm., piem., la. *vędusi* (piem., Rucavā, Kalētos, Rundālē, Dignājā, Līksnā, Cirgaļos, Smiltenē, Valkā, Valmierā, Lipšukalnā u. c.) = lei. *vēdusi* un sensl. *vedъši* (sal. arī skr. *vidúṣī),* viensk. ģen. *vędušas* = lei. *vēdusios* (sal. arī skr. *viduṣyāḥ* un gr. ϝειδυίας), viensk. dat. (senāk un dial.) *vęduši* (kā vietā tagad palaikam *vędušai,* skat. 248. §) = lei. *vēdusiai* un sensl. *vedъši* (sal. arī skr. *viduṣyāi* un gr. ϝειδυίᾳ) utt. no celma ar *-ušā-* < *usi̯ā-.* Pēc šā siev. dz. *-usi̯ā-* baltu un slavu valodās (sal. go. *bērusjōs* „vecāki") ir darināts vīr. (un nek.) dz. *-usi̯o-.*

734. §. Izlokšņu formas. a) Zemītē, Strutelē, Jaunpilī, Lestenē, Remtē, Blīdienē, Dobelē, Vecaucē, Bēnē, Sīpelē, Līvbērzē, Džūkstē, Pienavā, Bērsmuižā, Smārdē, Olainē, Kalnaciemā u. c. un retumis Mancelim (daudzsk. nōm. peeauguhschi

Post. II 87 cieši blakus formai peekussuschi turpat) šai divdabī *-us-* vietā ir *-ūs-*. Tâ kâ šim *-ūs-*, izjemot la. valodu, citur nav drošu piemēru, tad šis *-ūs-* laikam ir radies vai nu no *-uns-* (kur *-n-* būtu pārjemts no vīr. dzimtes viensk. nominātīva), vai drīzāk, kâ aizrādīts 62. § c, no sekundāra pagarinājuma zilbē ar palīga akcentu. Jāiegaumē, ka Jaunpilī u. c., piem., blakus *augūši* u. c. vēl gadās tādas formas kâ *jaîši* < *jâjuši* u. c.

b) Vīr. dz. daudzsk. nōm. Alūksnē (skat. RKr. XVII 143), Karvā, Baltinavā un Viļakā beidzas ar *-uš* (ar gaŗu *š*), laikam no *-ušs* < *-ušis*, kas bija *-uši* un *-usis* (pēc *i*-celmu parauga darināts, izejot no akuzātīva) kontāminējums; sal. lei. daudzsk. nominātīvu *sùkusys* u. c. Jauņa Перев. грамм. 112 un Trautmaņa Apr. Spr. 258, „kuršu" pargājusis Rūiga leišu gramatikā, 132. lp., un pr. immusis u. c. Turpretim Skaistā, kâ minēts FBR XV 42, ir siev. dz. *-ušš* blakus vīr. dz. *-uši* (drošs?), un Aknīstē 190 *-uš* < *ušš* der abām dzimtēm, līdzīgi ir Kaldabruņā, skat. XVII 70.

c) Siev. dzimtes viensk. nominātīvā *-si* ir aizstāts ar *-se* utt. (sal. dial. *pate* formas *pati* 374. § vietā un lei. dial. *sùkuse*, ko min Gerullis-Stang 52) Mežamuižā FBR XII 23, Skaistkalnē u. c. XVIII 17, Nīcā, Priekulē, Lielezerē, Sātiņos, Raņķos, Paurē, Brocēnos, Remtē, Strutelē, Jaunpilī, Blīdienē, Lestenē, Bēnē, Vecaucē, Bukaišos, Elējā, Dobelē, Zaļeniekos, Sīpelē, Bērsmuižā, Līvbērzē, Džūkstē, Kalnaciemā, Baldonē, Iecavā, Birzgalē, Piksterē, Ilūkstē, Neretā u. c. Kurzemē, Olainē, Nītaurē, Drabešos, Raunā, Drustos, Lizumā, Palsmanē, Trapenē, Druvienā, Jaunpiebalgā, Dzelzavā, Liepkalnē, Ērgļos, Lejasciemā, Adulienā, Odzienā, Kalsnavā, Sausnējā, Litenē, Lubānā, Vecgulbenē, Alūksnē u. c. Vidzemē, Vārkavā, Dagdā, Bērzpilī, Viļānos, Preiļos, Viļakā, Mag. XIV 2, 164 un 167 (no Krāslavas), Zb. XVIII 249 u. c. Latgalē, sal. arī Bīlensteina LSpr. II 185, Becenbergera rakstu KZ XLI 79 (ar literātūru), Lautenbacha rakstu BB XVII 281 un Kön. St. I

208 skk. — Retumis šo *-e* sastop arī citos locījumos: viensk. dat. *pieẽdusei* Treilanda Mat., 214. sakāmv.

Siev. dzimtes viensk. nōminātīva izskaņa ir retāk pārveidota pēc pārējo locījumu *-šā-* parauga, tâ, piem., *sapyvuša* Zb. XVIII 336 (sal. turpat nōminātīvu *poša* „pati"), *izauguša* un *daguojuša* BW 11370, 4.

Sēlpilī (*izaugusa* BW 11370 var.), Jaungulbenē, Jaunrozē u. c., kur, piem., parastās *bites* utt. vietā runā *bita* (skat. 43. § a), arī šā divdabja siev. dzimtes viensk. nōminātīvā dzird *-se* vietā *-sa*. Formu *dzemdējusa* min arī Becenbergers Lett. Di.-St. 73[1] no kādas 17. gadsimteņa Lazdonas baznīcas grāmatas. No *-sa* radusies laikam arī refleksīvizskaņa *-sās* Vānē (skat. Bīlensteina LSpr. II 188) un Kandavā; tâ kâ tur *-e* fōnētiski nav pārvērties par *-a*, tad varbūt jāsecina, ka tur *-sa* ir radies, kontāminējot *-si* (vai *-se*) un *-ša*.

Siev. dzimtes viensk. nōminātīva formas ar *-us* Zasā FBR XIII 95 un Kaldabruņā XVII 70 varētu būt lituānismi.

d) Tieši aiz *j* priekš *-s* ir zudis *i* vīr. dzimtes viensk. nōminātīvā un *u* pārējās formās laikam izlokšņu vairumā, sal. 34. §. Pēc tam vienā izlokšņu daļā zudusi arī *j* aiz iepriekšēja garuma, skat. 100. § b; tâ, piem., vīr. dzimtes viensk. nōm. *gãš*< *gãj*[*i*]*s*, *lêš*, *stràdãš*, *meklēš*, *mẹluõš*, *ganīš*, siev. dz. *gãsi*<*gãjusi*, *lêsi*, *stràdãsi*, vīr. dz. viensk. ģen. *gãša*<*gājuša*, *lêša*, siev. dz. *gãšas*, *lêšas* utt. Valmierā u. c.; līdzīgi Sausnējā, par ko Kauliņš BB XIV 121 sk. (te *j* zudums ir saistīts ar metatoniju, tâ, piem., vīr. dz. viensk. nōm. *mazgâjs* un refleks. *mazgâjiês:* daudzsk. nōm. *mazgàši*[2] u. c.), Valkā, Cirgaļos, Smiltenē, Ēvelē, Augstrozē, Drabešos, Nītaurē, Raunā, Lipšukalnā, Dzērbenē, Drustos, Palsmanē, Vecpiebalgā, Ērgļos, Liepkalnē u. c. Vidzemē (Cesveinē un Dzelzavā, kâ teikts FBR IX 153, *mozgâjs*, *mozgâjuši*[628]), Lazdonā, Praulienā un Sarkaņos turpretim *mozgâjs* blakus *mozgàši*[2]) un Baldonē un Ozolmuižā (pie Jelgavas) Zemgalē; no Mežamuižas XII 13 ir minēts daudzsk. nōm. *gãši*. Citur ir *j* pēc patskaņa zuduma palikusi un

[628]) Sal. austr. *runuojuši* Varakļānos, skat. FBR XI 118.

ar iepriekšējo gaŗumu sakususi par diftongu, pēc kam (skat. 60. §) gaŗums var tikt saīsināts. Visvairāk izplatīts ir saīsinājums sufiksālās zilbēs. Tâ dzird, piem., tādas formas kâ viensk. ak. *strādaišu, mekleišu* utt. Saldū Fil. mat. 78, Snēpelē FBR XVIII 21, Skrundā XIII 101, Priekulē, Lestenē, Sīpelē, Līgutos, Tadaiķos, Griezē, Sesīlē, Sātiņos, Remtē, Stendē, Lībagos, Vadakstē, Iecavā (te blakus dzirdēts, piem., ak. *gājšu)*, Birzgalē u. c. Kursā un Zemgalē, Pabažos, Inčukalnā, Mazsalacā, Gulbenē, Zeltiņos, Alūksnē u. c. Vidzemē. Arī jau visvecākajos tekstos sastop saīsinātas formas, kâ, piem., vīr. dz. daudzsk. nōm. apkaitenaische un greekoysche Und. Ps. 29, 26, darryssche 29, 27, staweische 40, 33, dabbuische 51, 17, sargajschi u. c. Adolfi 60. — Gramzdā FBR IX 97, Īvandē VI 49, Lestenē XV 20, Blīdienē XVI 97, Apukalnā VIII 35, Nīcā, Bārtā, Kalētos, Iļģos, Jaunpilī, Dobelē, Alsungā, Ēdolē, Līvbērzē u. c. šo saīsinājumu priekš *j* sastop arī saknes zilbē, piem., vīr. dz. daudzsk. nōm. *gaiši* < *gājuši* u. c.

Tāda pati saīsināšanās ir notikusi arī tāmnieku izloksnēs, pēc kam sufiksālā zilbē *-ai-* (kas ieradies arī rakstu valodas *-uoju-* vietā, sal. 672. § un 686. § c) pārvērties par *-ei-* (sal. 38. § d), tâ, piem., vīr. dz. viensk. nōm. *męleis* (rakstu valodas *męluojis* vietā), daudzsk. nōm. *męleiš, strādeiš* Kandavā (te blakus *gāįš)*, Laucienē, Dzirciemā (te, kâ aizrādīts Etn. IV 58, vecākā paaudze vēl ir runājusi, piem., *lūkais* jaunākā *lūkeis* vietā) u. c. No šā *ei* pēc tam *ē* (piem., Kārgados) vai *ę̄*, piem., vīr. dzimtes viensk. nōminātīvā *męlę̄s*[2], *darę̄s*[2] (rakstu valodas *darījis* vietā; sal. 686. § c), daudzsk. nōm. *darę̄š*[2] Zlēkās un Sārnatē un beidzot (ar saīsinājumu) *ę̄*, piem., vīr. dzimtes viensk. nōminātīvā *męlę̄s, darę̄s*, daudzsk. nōminātīvā *darę̄š* Rindā (te, piem., blakus daudzsk. nōm. *gaīš* < *gājuši)*, Dundangā, Vendzavā, Piltenē, Zūrās, Užavā, Tārgalē, Puzē, Sasmakā u. c.

Daudz retāks tāds zilbes zudums ir aiz iepriekšēja *v:* re-

fleks. daudzsk. nōm. *sakaũšies* < *sakavušies* Alsungā, siev. dz. viensk. nōm. *sapùse* < *sapuvuse;* vīr. dz. daudzsk. nōm. *sapùši* (tâ arī Lazdonā u. c., skat. FBR IX 153), siev. dz. *sapùšas* u. c. Drustos RKr. XV 54. Te laikam vispirms *v* — izrunāts kâ *ų̂* — būs zudis *u* priekšā, skat. 101. § a, un tad notikusi kontrakcija. Drustos, kâ aizrādīts RKr. XV 54 sk., ir arī tādas vīr. dzimtes viensk. nōminātīva formas kâ *sapùš* formas *sapuvis* vietā un *rìš* formas *rijis* vietā, sal. 67. §.

e) Pas. III 19 no Smiltenes sastop vīr. dzimtes viensk. nōminātīvu *piegũš* < *piegājis* atstāstāmajā izteiksmē kâ predikātu *(piegãši* vietā) blakus subjekta daudzskaitliniekam *abi* (līdzīgi turpat 21 un 417). Tas laikam ir darinājums pēc abos skaitļos lietotas indikātīva formas *piegãja* parauga, sal. FBR XIV 66 un XV 73 ar pārējiem piemēriem no citām izloksnēm, tâpat arī Pas. IX 223, 326 (te, piem.: *bẽrni bīš kâ ūdenī iekrituši),* 419 *(bagãtam bīš visas klētis pillas),* X 18, XI 219.

735. §. Refleksīvās un noteiktās formas. Vīr. dzimtē viensk. nōminātīva refleksīvā forma normāli beidzas ar *-iês* (piem., *cẽliês*) = lei. *ẽs*[*s*]*i*, daudzsk. nōminātīvā — ar *-šies* (piem., *cẽlušiês*). Siev. dzimtē viensk. nōminātīvā būtu aktīvajam *-si* īsti jāatbilst refl. *-sīs*, sal. lei. *dẽgusys* Jauņa Перев. грамм. 62; bet, tâ kâ citur aktīvajam *-i* atbilda refl. *-ies*, tad *-sīs* vietā ir stājies *-siês*, tâ Nīcā, Lielezerē (te dzirdēts blakus aktīvam *-se),* Embūtē, Tadaiķos, Alsungā, Sabilē, Dzirciemā, Vadakstē, Rundālē, Apšupē, Vallē, Suntažos, Mazsalacā, Valmierā, Lipšukalnā, Valkā, Cirgaļos u. c. — Aktīvajam *-se* utt. (skat. 734. § c) atbilst refl. *-sês* utt. Saldū, Zvārdē, (Kurzemes) Dūrē, Lutriņos, Udzē, Cenā, Svētē, Meirānos, Ķeipenē, Vecpiebalgā, (LP VI 539) Viesītē u. c.; sal. arī Bīlensteina LSpr. II 188, Becenbergera Lett. Di.-St. 73[1] un Lautenbacha rakstu BB XVII 281. Jāatgādina lei. dial. *juokusės* Šleichera Handb. I 233 un 302. Blakus ir arī la. *-sâs;* bez 734. § c minētām izloksnēm arī Jaungulbenē. Siev. dz. daudzsk. nōm. beidzas palaikam ar *-šãs,*

piem., *cệlušâs*. Iespējamas un normāli darinātas ir arī refleksīvās formas viensk. un daudzsk. ģenitīvam un akuzātīvam, piem., (no Lizuma) *dâlu visi soka tāvâ atsitušuôs* (viensk. ak.); citi piemēri Bīlensteinam l. c. 189. Piemēri vīr. dz. viensk. un daudzsk. datīva nekārtnām formām (ar *-šamiês*) Mūlenbacham Изв. IX 3, 240 sk.

Vīr. dz. noteiktās formas darina no celma ar (la.) *-ša-*, piem., viensk. nōm. *mirušais* (sal. žem. *sùkusẽsis* Jauņa Перев. грамм. 148 ar *-se-* no *-sia-*), daudzsk. nōm. *mirušiẽ* (sal. lei. *sùkusieji*) utt. Siev. dz. viensk. nōm. beidzas ar *-sī*, piem., *nuoslīdējusī* Pas. X 263, *mirusī* (dzirdēts Trikātā), *-šā* (sal. lei. *sùkusioji*) jeb arī (piem., Lestenē FBR XV 30, Skaistkalnē u. c. XVIII 17) *-sē;* piemēri Mūlenbacham Latv. gr., 104. lp. Pārējie locījumi ir rēgulāri no celma ar *-šā-*, piem., daudzsk. nōm. *mirušās*.

Noteiktas refleksīvās formas nelieto un aizstāj ar atbilstošajām aktīvām formām, ja no tām nevar labi izvairīties, piem., viensk. nōm. *apģẹ̄rbušais* Pas. XII 151, *sagâzušais šķũnis* (dzirdēts Valmierā); grūti būtu te iedomāties *-šais* kâ *-šais-s*[*i*].

736. §. Senais, leišu valodā kâ pagātnes „ģerundijs“ (ar *-us*) lietotais viensk. dat. no celma ar *-us* (sal. sensl. *byvъši* J. Šmitam KZ XXVI 369 un Zubatijam RSl. II 2 sk.) latviešu valodā nav vairs lietojams, laikam tādẹ̄ļ, ka, piem., **vẹdus, *runãjus, *meklẽjus* u. c. bija arī ar tag. akt. divdabja vīr. dz. viensk. nōminātīva nozīmi un tādẹ̄ļ kļuvuši pārprotami. Vienīgā atlieka ir varbūt latg. *bejus* (no **bijus*) teikumā *tys veceit'ś bejus nūdžeit'ś apād vysu uožeit'i* Zb. XVIII 241. Te pieder varbūt adverbi *sệdus, zvilus* u. c.

Austrumizloksnēs ir *-us* tagadnes (un nākotnes) *-uot* (skat. 725. §) > austr. *-ūt* ietekmē dažkārt pārveidots par *-uot* > austr. *-ūt*: byjut[629])

[629]) Mag. III 1, 113 kâ kas pavisam neparasts ir minēts arī lejzemnieku *bijuot*.

Kön. St. I 209 (saka winiu byjut cèma „ferunt illum fuisse in pago"), gajut 210, man tu runowut bez maras brejnowos (Kosovska Gram. 31), *dūmavūt* Becenbergera Lett. Di.-St. 69[1]; sal. lei. dial. *mán be-buvunt* (no Kupišķa Kuršaiša Gr. 302. lp.) „kamēr es tur biju".

737. §. Pag. pas. divdabis. Šim divdabim, kas latīņu, āriešu, baltu un slavu valodās u. c. ir darināts ar piedēkli *-to-* (skat. 199. §), sākumā bija sakne zudumpakāpē, par ko Leskīns AfslPh. V 521 skk., Frenkelis Balt. Sprachw. 17, Vīdemanis Handb. 197. § un Meijè Bull. XXX, III lpp. un Schrijnen-Festschrift 635; tâ vēl la. *iscilts* „erhaben" RKr. XIV 57 (blakus jaunināj umam *iscęlts*) un lei. *gìrtas* „piedzēris" un *tvìrtas* „ciets". Tagad leišu un latviešu valodā to darina vienmēr no infinitīva celma, piem., la. *duots, cęlts, dzęrts, vęsts, likts, skaitîts*; tâpat dial. *redzets* (rakstu valodas *rędzęts* vietā) pēc infinitīva *redzet* parauga Liepupē FBR VIII 61 un Lādē XI 68. Pretēji tam *gāts* (parasta *iets* vietā) Kazdangā blakus pagātnei *gāju*.

Tautas valodā no šā divdabja ir arī refleksīvās formas ne vien ar iespraustu refleksīvpronōmenu, piem., *pazajimts* „apsolīts" Zb. XVIII 427 u. c. FBR VI 78, XII 88, XV 191, Pas. VIII 316 u. c., bet arī ar vietniekvārdu beigās[630]: (no Lizuma) *tad tika gon viņam atsmieties; cik tur netika viņa dęļ izbraukties pie ārsta, gon izvesties ārsta mājā, gon iznesties zāļu;* (no Piebalgas) *kur nu tas laiks, kamęr nav tikties?* citus piemērus skat. FBR XII 88, XIV 128, XX 152. Šis *-tiês* : *-ts* apmēram pēc *-amies* (718. § a un 721. §) : *-ams* parauga.

Austr. Skaistā FBR XV 49 un Līvānos FBR XX 155 ir arī formas ar *-ta*, piem., *jir daudz dzarta;* vai lituānisms? vai nek. dz. daudzsk. nōm. (jeb viensk. ģen.)??

[630]) Sal. kr. *боротось* „pugnatum est" u. c. Vondrāka Vergl. slav. Gramm. II 264.

h) **Paradeigmas**

738. §. Seko verbu *lìeku, mẹtu, ceļu, jùtu, guļu, daru, mazgãju* un *meklẽju* paradeigmas, pie kam refleksīvās formas ir dotas vienmēr tieši aiz atbilstošajām aktīvajām formām; verba *guļu* refleksīvā forma gadās tikai aiz zināmiem priedēkļiem.

Tagadnes indikātīvs

Viensk. 1. p. *lìeku lìekuôs, mẹtu mẹtuôs, ceļu ceļuôs, jùtu jùtuôs, guļu guļuôs, daru daruôs, mazgãju mazgãjuôs, meklẽju meklẽjuôs.*

Viensk. 2. p. *lìec lìeciês, met metiês, cel celiês, jùti jùtiês, guli guliês, dari dariês, mazgã mazgãjiês, meklẽ meklẽjiês.*

3. p. *lìek lìekas, mẹt mẹtas, ceļ ceļas, jùt jùtas, gul gulis*[631]), *dara darâs, mazgã mazgãjas, meklẽ meklẽjas.*

Daudzsk. 1. p. *lìekam lìekamiês, mẹtam mẹtamiês, ceļam ceļamies, jùtam jùtamiês, gulim*[631]) *gulimiês*[631]), *darãm darãmiês, mazgãjam mazgãjamiês, meklẽjam meklẽjamiês.*

Daudzsk. 2. p. *lìekat lìekatiês, mẹtat, mẹtatiês, ceļat ceļatiês, jùtat jùtatiês, gulit*[631]) *gulitiês*[631]), *darãt darãtiês, mazgãjat mazgãjatiês, meklẽjat meklẽjatiês.*

Pagātnes indikātīvs

Viensk. 1. p. *liku likuôs, mešu*[632]) *mešuôs*[632]), *cẽļu cẽļuôs*[632]), *jutu jutuôs, gulẽju gulẽjuôs, darìju darìjuôs, mazgãju mazgãjuôs, meklẽju meklẽjuôs.*

Viensk. 2. p. *liki likiês, meti metiês, cẽli cẽliês, juti jutiês,*

631) Tagad vairs tikai dažās izloksnēs, skat. 629. un 707. § b; rakstu valodā: 3. p. *gulas* jeb *guļas*, daudzsk. 1. p. *gulam* jeb *guļam*, refl. *gulamiês* jeb *guļamiês*, daudzsk. 2. p. *gulat* jeb *guļat*, refl. *gulatiês* jeb *guļatiês*.

632) Tagad vairs tikai dažās izloksnēs; rakstu valodā: viensk. 1. p. *metu metuôs, cẽlu cẽluôs*, 3. p. *meta metâs, cẽla cẽlâs*, daudzsk. 1. p. *metãm metãmiês, cẽlãm cẽlãmiês*, daudzsk. 2. p. *metãt metãtiês, cẽlãt cẽlãtiês.*

gulēji gulējiês, darīji darījiês, mazgāji mazgājiês, meklēji meklējiês.

3. p. *lika likâs, mete*[632]) *metês*[632]), *cêle*[632]) *cêlês*[632]), *juta jutâs, gulēja gulējâs, darīja darījâs, mazgāja mazgājâs, meklēja meklējâs.*

Daudzsk. 1. p. *likām likāmiês, metēm*[632]) *metēmiês*[632]), *cêlēm*[632]) *cêlēmiês*[632]), *jutām jutāmiês, gulējām gulējāmiês, darījām darījāmies, mazgājām mazgājāmies, meklējām meklējāmiês.*

Daudzsk. 2. p. *likāt likātiês, metēt*[632]) *metētiês*[632]),*cêlēt*[632]) *cêlētiês, jutāt jutātiês, gulējāt gulējātiês, darījāt darījātiês, mazgājāt mazgājātiês, meklējāt meklējātiês.*

Nākotnes indikātīvs

Viensk. 1. p. *likšu likšuôs, metîšu metîšuôs, ceļšu ceļšuôs, jutîšu jutîšuôs, gulêšu gulêšuôs, darîšu darîšuôs, mazgâšu mazgâšuôs, meklêšu meklêšuôs.*

Viensk. 2. p. *liksi liksiês, metîsi metîsiês, ceļsi ceļsiês, jutîsi jutîsiês, gulêsi gulêsiês, darîsi darîsiês, mazgâsi mazgâsiês, meklêsi meklêsiês.*

3. p. *liks liksiês, metîs metîsiês, ceļs ceļsiês, jutîs jutîsiês, gulês gulêsiês, darîs darîsiês, mazgâs mazgâsiês, meklês meklêsiês.*

Daudzsk. 1. p. *liksim liksimiês, metîsim metîsimiês, ceļsim ceļsimiês, jutîsim jutîsimiês, gulêsim gulêsimiês, darîsim darîsimiês, mazgâsim mazgâsimiês, meklêsim meklêsimiês.*

Daudzsk. 2. p. *liksit liksitiês, metîsit metîsitiês, ceļsit ceļsitiês, jutîsit jutîsitiês, gulêsit gulêsitiês, darîsit darîsitiês, mazgāsit mazgāsitiês, meklēsit meklēsitiês.*

Imperātīvs

Viensk. 2. p. *lìec lìeciês, met metiês, cel celiês, jùti jùtiês, guli guliês, dari dariês, mazgā mazgājiês, meklē meklējiês.*

[632]) Sk. 950. lpp.

3. p. *laî lìek l. lìekas, l. mẹt l. mẹtas, l. ceļ l. ceļas, l. jùt l. jùtas, l. gul l. gulis*[633]), *l. dara l. darâs, l. mazgã l. mazgãjas, l. meklẽ l. meklẽjas.*

Daudzsk. 1. p. *liksim liksimiês, metîsim metîsimiês, ceĺsim ceĺsimiês, jutîsim jutîsimiês, gulêsim gulêsimiês, darîsim darîsimiês, mazgâsim mazgâsimiês, meklêsim meklêsimiês.*

Daudzsk. 2. p. *lìeciẽt lìeciẽtiês, metiẽt metiẽtiês, celiẽt celiẽtiês, jùtiẽt jùtiẽtiês, gulit*[633]) *gulitiês*[633]), *daraĩt daraĩtiês, mazgãjiẽt mazgãjiẽtiês, meklẽjiẽt meklẽjiẽtiês.*

Kondicionālis

Visām personām un skaitļiem: *liktu liktuôs, mẹstu mẹstuôs, cẹĺtu cẹĺtuôs, justu justuôs, gulệtu gulệtuôs, darîtu darîtuôs, mazgâtu mazgâtuôs, meklệtu meklệtuôs.* Blakus te daudzsk. 1. personai arī *liktum liktumiês, mẹstum mẹstumiês, cẹĺtum cẹĺtumiês, justum justumiês, gulệtum gulệtumiês, darîtum darîtumiês, mazgâtum mazgâtumiês, meklệtum meklệtumiês;* un daudzsk. 2. personai *liktut, mẹstut, cẹĺtut, justut, gulệtut, darîtut, mazgâtut, meklệtut.*

Dēbitīvs

Tag. viensk. 1. p.	*man*	*jàlìek jàlìekas*
Tag. viensk. 2. p.	*tev*	*jàmẹt jàmẹtas*
Tag. viensk. 3. p.	*viņam* (vīr. dz.)	*jàceļ jàceļas*
	viņai (siev. dz.)	*jàjùt jàjùtas*
Tag. daudzsk. 1. p.	*mums*	*jàgul jà(pa)gulis*[634])
Tag. daudzsk. 2. p.	*jums*	*jàdara jàdarâs*
Tag. daudzsk. 3. p.	*viņiem* (vīr. dz.)	*jàmazgã jàmazgãjas*
	viņām (siev. dz.)	*jàmeklẽ jàmeklẽjas*

633) Tagad vairs tikai dažās izloksnēs; rakstu valodā: 3. p. *laî gulas* jeb *gulệas*, daudzsk. 2. p. *guliẽt guliẽtiês.*

634) Tagad vairs tikai dažās izloksnēs; rakstu valodā: *jà(pa)gulas* jeb *jà(pa)gulệas.*

Pag.: *man, tev* utt. *bija jàlìek* utt. (refl. *man, tev* utt. *bija jàliekas*).

Nāk.: *man, tev* utt. *bûs jàlìek* utt.

Kond.: *man, tev* utt. *bûtu jàlìek* utt.

Atstāstāmā izteiksme

Tag. viensk. 1. p.	*es*	*lìekuõt lìekuõtiês*
Tag. viensk. 2. p.	*tu*	*mętuõt mętuõtiês*
Tag. viensk. 3. p.	*viņš* (vīr. dz.) / *viņa* (siev. dz.)	*ceļuõt ceļuõtiês* / *jùtuõt jùtuõtiês*
Tag. daudzsk. 1. p.	*mēs*	*gulīt*[635]) *gulītiês*[635])
Tag. daudzsk. 2. p.	*jūs*	*daruõt daruõtiês*
Tag. daudzsk. 3. p.	*viņi* (vīr. dz.) / *viņas* (siev. dz.)	*mazgājuõt mazgājuõtiês* / *meklējuõt meklējuõtiês.*

			(vīr. dz.)	(siev. dz.)
Pag. viensk. 1. p.	*es*	(ęsuõt)	*licis liciês, likusi likusiês*	
Pag. viensk. 2 p.	*tu*		*metis metiês, mętusi mętusiês*	
Pag. viensk. 3. p.	*viņš* (vīr. dz.) / *viņa* (siev. dz.)		*cêlis cêliês, cęlusi cęlusiês*	
			jutis jutiês, jutusi jutusiês	
			darījis, darījiês, darījusi -siês.	
			meklējis -jiês, meklējusi -siês.	

			(vīr. dz.)	(siev. dz.)
Pag. daudzsk. 1. p.	*mēs*	(ęsuõt)	*likuši -šiês,*	*likušas -šâs*
Pag. daudzsk. 2 p.	*jūs*		*mętuši -šiês,*	*mętušas -šâs*
Pag. daudzsk. 3. p.	*viņi* (vīr. dz.) / *viņas* (siev. dz.)		*cęluši -šiês,*	*cęlušas -šâs*
			darījuši -šiês,	*darījušas -šâs*
			meklējuši -šiês,	*meklējušas -šâs*

635) Tagad vairs tikai dažās izloksnēs; rakstu valodā: *guluõt* jeb *guļuõt*, refl. *guluõtiês* jeb *guļuõtiês.*

Nāk. viensk. 1. p.	*es*	*likšuõt likšuõtiês*
Nāk. viensk. 2. p.	*tu*	*meklêšuõt meklêšuõtiês.*
Nāk. viensk. 3. p.	*viņš* (vīr. dz.)	*celšuõt celšuõtiês*
	viņa (siev. dz.)	*jutîšuõt jutîšuõtiês*
Nāk. daudzsk. 1. p.	*mẽs*	*gulêšuõt gulêšuõtiês*
Nāk. daudzsk. 2. p.	*jũs*	*darîšuõt darîšuõtiês*
Nāk. daudzsk. 3. p.	*viņi* (vīr. dz.)	*mazgâšuõt mazgâšuõtiês*
	viņas (siev. dz.)	*meklêšuõt meklêšuõtiês.*

Tag. dēbitīvs *man, tev* utt. *ęsuõt jàlìek jàlìekas* utt.

Pag. dēbitīvs *man, tev* utt. vīr. *bijis,* siev. *bijusi* (blakus objektam daudzskaitlī: vīr. *bijuši,* siev. *bijušas) jàlìek jàlìekas* utt.

Nāk. dēbitīvs *man, tev* utt. *bûšuõt jàlìek jàlìekas* utt.

Infinitīvs

likt liktiês, mest mestiês, celt celtiês, just justiês, gulêt gulêtiês, darît darîtiês, mazgât mazgâtiês, meklêt meklêtiês.

Supīns

liktu liktuôs, męstu męstuôs, cęltu cęltuôs, justu justuôs, gulętu, gulętuôs, darîtu darîtuôs, mazgâtu mazgâtuôs, męklętu męklętuôs.

Tag. akt. divdabis ar *-dams*

Vīr. dz. *likdams -miês,* siev. dz. *likdama -mâs,* daudzsk. *likdami -miês,* siev. dz. *likdamas -mâs, męzdams, cęldams, juzdams, gulędams, darîdams, mazgâdams, męklędams.*

Tag. akt. divdabis ar pirmbaltu *-nt-*[636])

Vīr. dz. *lìekus,* refl. *liekuos,* siev. dz. *lìekuõti,* daudzsk. *lìekuõši,* siev. dz. *lìekuõšas, mętus, cęlus, jùtus, gulis* (siev. dz. *gulīti*), *darus, mazgājus, meklējus.*

---

[636]) Tagad paglābies vairs tikai dažās izloksnēs un, proti, atstāstāmajā izteiksmē.

Tag. akt. „ģerundijs“

lìekuõt lìekuõtiês, mę̃tuõt, ceļuõt, jùtuõt, gulīt[637]), *daruõt, mazgājuõt, meklējuõt.*

Pag. akt. divdabis

Vīr. dz. *licis liciês*, siev. dz. *likusi likusiês*, daudzsk. *likuši likušiês*, siev. dz. *likušas likušâs, metis*, siev. dz. *mę̃tusi, cêlis*, siev. dz. *cę̃lusi, jutis, gulējis*, siev. dz. *gulējusi, darījis, mazgājis, meklējis.*

Nāk. akt. divdabis[638])

Vīr. dz. *likšus* (refl. *likšuos*), siev. dz. *likšuõti, metîšus, celîšus, jutîšus, gulêšus, darîšus, mazgâšus, meklêšus;* nelokāma (atstāstāmā izteiksmē arī rakstu valodā lietājama) forma: *likšuõt* (refl. *likšuõtiês*), *metîšuôt, celšuõt, jutîšuõt, gulêšuõt, darîšuõt, mazgâšuõt, meklêšuõt.*

Tag. pas. divdabis

lìekams (siev. dz. *lìekama*), *mę̃tams, ceļams, jùtams, gulims*[639]), *darāms, mazgājams, meklējams.* Tam piederīga nelokāma forma: *lìekam* (refl. *lìekamiês*), *mę̃tam, ceļam, jùtam, gulim*[640]), *darām, mazgājam, meklējam.*

Pag. pas. divdabis

Vīr. dz. *likts*, siev. dz. *likta, męsts, cęlts, justs, gulę̂ts, darîts, mazgâts, męklę̂ts.*

---

637) Tagad vairs tikai dažās izloksnēs; rakstu valodā: *guluõt* jeb *guļuõt.*

638) Tagad paglābies vairs tikai dažās izloksnēs un, proti, atstāstāmajā izteiksmē.

639) Tagad vairs tikai dažās izloksnēs; rakstu valodā *gulams* jeb *guļams.*

640) Tagad vairs tikai dažās izloksnēs; rakstu valodā *gulam* jeb *guļam.*

16. Verbu formu lietāšana.

a) Darbības veidi

Par tiem autors Лат. предл. II 105 skk. ar literātūru, Изв. XIII 4, 194 skk., Mülenbachs Latv. gr. 195.—205. §, Zeidelis (Seidel) Travaux du cercle ling. de Prague VI 111 skk., Safarevičs RSl. XIV 67 skk. un Balticoslavica III 1 skk., Frenkelis Balt. Sprachw. 63, Jākobsons (Jakobson) Charisteria G. Mathesio... oblata 74 skk., Jākobsōns (Jacobsohn) IF LI 292 skk. un 305 skk., Hermanis LXIV 262 skk., van Veiks Rev. IX 237 skk., Fadegons (Faddegon) Schrijnen-Festschrift 116 skk., Debrunners IF XLVIII 89 skk. un Potebņa Зап. IV 34 skk. un 135.

739. §. Formālā starpība starp dažādiem darbības veidiem baltu valodās nav gan sveša, bet nebūt tik skaidri izteikta kâ dažās slavu valodās, tâ ka latviešiem ne vienmēr ir viegli lietāt pareizi krievu darbības veidus. Visumā latviešu valoda, šķiet, te vairāk vai mazāk saskan ar leišu valodu.

740. §. No nesaliktajiem verbiem šai ziņā īpašu grupu sastāda iterātīvverbi, kas pieder pie tipa *kâpelẽt* 638. §, *brę̃kât* 647. §, *mę̃tât* 648. §, *cilât* 649. §, *vârtît* 655. §, *bārstît* 658. §, *skràidît* 659. § un *bridinât* 667. §. Tie rāda, ka norise sadalās vienādos vai nevienādos atkārtotos posmos; kur ir darīšana ar kustību, tur vēl pievienojas mērķa trūkuma jēdziens. Piemēri: *dzârajs îdams zvolstâs vin* RKr. XV 145; *irbei spārni nuodiluši egļu mežu luodãjuot* BW 8461. — Šiem pašiem iterātīvverbiem dažreiz var būt frekventātīva nozīme, pie kam tie kopsavilkumā apzīmē dažādos laikos atkārtotas, dažreiz arī ierastas norises. Tâ, piem., *brãlis man pārmašāja : tevis dẽļ rudzus mina*[641]) RKr. XVI 95; *braũkât; saũkât.*

741. §. Pārējie nesaliktie verbi pa lielākai daļai ir vienkārši imperfektīvi (kursīvi vai terminātīvi). Ja daži nesalikti verbi var būt arī perfektīvi, tad tas atkarājas vienīgi no saknes no-

641) Formā *mina* (un tâ arī citur bieži) darbības atkārtojums ir palicis bez formālas izteiksmes.

zīmes. Tâ, piem.[642]), *kas tev tuo deva?* (= kr. кто тебе это дал?). Bet šis pats *duot* var būt arī imperfektīvs (piem., *viņš man neduod êst*) vai arī apzīmēt došanu, kas notikusi dažādos laikos, piem., *krustības ûdeni dẹvuši* (būtu krieviski: давали; un lei. *dùodavę*) *arī dzert* BW (I sēj. 180. lp.)[643]).

742. §. Arī daži salikti verbi ir vismaz bieži imperfektīvi. Pirmkārt, tādi, kam blakus atbilstošais nesaliktais verbs tagad vai nu reti, vai nemaz nav lietājams; tâ, piem., *pazīt*[644]) (pag. *pazinu), patikt, palīdzêt.* Otrkārt, tādi, kas savā reālajā nozīmē stipri atšķiras no attiecīgā nesaliktā verba; tâ, piem., *pārduot* (: *duot), pìeduot, pastaigâties* (: *staĩgât), aprunât* (: *runât), àizstāvêt* (: *stāvêt), atpùsties* (: *pùst), pavēlêt* (: *vēlêt), palaîsties* (: *laîst), palikt* (: *likt).* Treškārt, tie salikteņi (ar *ap-, iz-, nuo-* un *sa-),* kur priedēklis rāda, ka darbību tās gaitā veic rinda subjektu vai tā attiecas uz rindu objektu vai visām subjekta resp. objekta daļām; piem., *mans brãlis apceļuo tagad Vidzemi* Mülenbacham Latv. gr. 201. §. Ceturtkārt, tie salikteņi ar *iz-* (534. § e), kas apzīmē līdz apmierinājumam notiekošu darbību; piem., *mãsa . . . izzaguļ* BW 14364, *izsadziedu . . . brãliņuos dzîvuodama* 205. Piektkārt, tie salikteņi ar *pa-* (548. § c), kas apzīmē spēju; piem., *pavęlk* 30 *vīrus.* Sestkārt, tie salikteņi ar *pār-* (554. § f un g), kas apzīmē pārmaiņu subjekta vai objekta stāvoklī (piem., *pārģērbjas)* vai darbības atkārtojumu, kâ arī tie (554. § i), kur *pār-* nozīmē, ka darbība savā gaitā attiecas uz visu objektu. Septītkārt, salikteņi ar *ie-,* kas pieder pie tipa *iejât (zirgu),* skat. 530. § a. Astotkārt, tie salikteņi ar *at-* (skat. 515. § b), kas apzīmē darbības atkārtojumu, atmaksu vai atgriešanos agrākā stāvoklī. Un, beidzot, vēl dažādi citi salikteņi, kas grūti grupējami, kâ,

642) Sal. arī Лат. предл. II 130[1] ar literātūru.

643) No kāda seno kristību paražu tēlojuma.

644) Ka šo verbu tagad izjūt kâ nesaliktu, to rāda arī tādi salikteņi kâ *iepazīties.*

piem., *ieilgt* 530. § b, *aizņemt* 500. §, *aiznagluot* turpat, *atspîdêt U*, *izklîst* 534. § b. Tādus salikteņus, tâpat kâ nesalikto verbu *duot* u. c., var krievu valodā izteikt dažos gadījumos ar imperfektīviem verbiem, citos gadījumos ar perfektīviem.

Sevišķi iterātīvverbi arī salikumā — ja arī ne vienmēr — paliek imperfektīvi; tâ laikam, piem., *nuodzęnât* (piemērs tam 544. § b) būs palaikam imperfektīvs, kamēr *nuodzīt* ir perfektīvs.

743. §. Citi salikteņi turpretim ir vienmēr vai palaikam perfektīvi. Tâ salikteņi ar *aiz-*, kam blakus minēts kārotais vai sasniegtais mērķis (skat. 500. §), un salikteņi, kas pieder pie tipa *aizrunât* un *aizsprâgt* „einplatzen"; salikteņi ar *ap-*, kur *ap-* ir ar savu pirmatnējo vietas nozīmi un verbs apzīmē kustību (skat. 507. §); salikteņi, kas pieder pie tipa *atraut*, *atplèst* un *atêsties* 515. § a, pie tipa *atlèkt* 515. § b un pie tipa *atnest* 515. § c; salikteņi ar *da-*, kas pieder pie tipa *daiet* 523. §; salikteņi ar *ìe-*, kas pieder pie tipa *ìebrist* un *iemigt* 530. § a, pie tipa *iegãdâties* „(pēkšņi) atcerēties" 530. § b, pie tipa *ierūkties* un *ielûzt* 530. § c; salikteņi ar *iz-*, kas pieder pie tipa *izsviest* 534. § a, pie tipa *izcept* 534. § c un pie tipa *izkalpuot (visu gadu)* 534. § d; salikteņi ar *nuo-*, kas pieder pie tipa *nuolèkt* 544. § a, pie tipa *nuoraut*, pie tipa *nuovît* 544. § c, pie tipa *nuodurt* 544. § d, pie tipa *nuoskriet* 544. § e un pie tipa *nuoŗìbêt* 544. § g; salikteņi ar *pa-* 548. § a, b, d, e un f; salikteņi ar *pār-* 554. § a, b, c, d un h; salikteņi, kas pieder pie tipa *pārnest* 555. §; salikteņi ar *pìe-*, kas pieder pie tipa *piestâties* 562. § a un pie tipa *pieliet (pilnu)* 562. § b; salikteņi ar *sa-* 570. § a, *sastràdâties* un *sastaigât (visu dienu)* tipa salikteņi 570. § b; salikteņi, kas pieder pie tipa *saiet* 570. § c un pie tipa *sacirst* 570. § d; salikteņi ar *uz-*, kas pieder pie tipa *uzjât* 578. § a un pie tipa *uzmaukt* 578. § b.

Šais salikteņos priedēklis nozīmē ar verba sakni izteiktās darbības nobeigumu. Gadījumu vairumā priedēklim bez tam ir

sava īpaša (vietas vai kāda cita no tās izveidojusies) nozīme. Dažos salikteņos (sevišķi ar *pa-*) priedēklim tagad ir vairs tikai perfektīvā nozīme; tâ, piem., *zuda, zuda, līdz pazuda* 548. § f, *padarît* (: *darît*), *viju, viju, nenuoviju ... vainadziņu* 544. § c, *maizi izcept* 534. § c. Turpretim priedēkļa vietas nozīme vēl izmanāma tādos gadījumos kâ *visu gadu Jānīts nāca, nu atnāca šuovakar* (Mūlenbachs Latv. gr. 207. §).

744. §. 743. § minēto salikteņu tagadnes forma tâtad palaikam tagad neapzīmē pašreizēju darbību. To lieto stāstot kâ „praesens historicum", bezlaika izteicienos (piem., *nelabs bērns padara tēvam sirmu galvu* Mūlenbacham Latv. gr. 195. §; skat. arī Лат. предл. II 117 sk. ar literātūru) un ar nākotnes nozīmi palīgteikumos (piem., *kad es nuomirstu, tad jums jāsarga mans kaps* LP VI 665; citus piemērus skat. Лат. предл. II 117 sk.); tomēr ir jāiegaumē, ka tādos pašos palīgteikumos arī imperfektīvas tagadnes formas var lietāt ar nākotnes nozīmi, par ko Mūlenbachs l. c.

Kâ slovēņu valodā (par ko Škrabecs AfslPh. XXV 554 skk. un Košmīders ZslPh. VII 354 un IF LIII 288), tâ arī latviešu valodā dažu perfektīvo verbu tagadni var lietāt arī tad, ja „darbību ne vien apzīmē, bet, patlaban, izrunājot attiecīgo verbu, arī veic" (piem., *bet tuo jums abiem pasaku: uz jums palaisties nevaru* LP VI 483), vai ja šī tagadne „pavada attiecīgu materiālu aktu un formāli to par tādu pasludina" (tâ var, piem., sacīt: *es tev tuo atjemu*).

Tautasdziesmās un (retāk) pasakās perfektīvu verbu tagadnes forma dažreiz — archaisma veidā — nozīmē arī īsto tagadni. Tâ, piem., latg. *kuceit'a ... rej* (praes. hist.): ... *atbrauc myusu buoŕiņeit'a* Zb. XVIII 309; *atjâj* (var.: *nu jâj*) ... *precinieki* BW 14130, 1; citus piemērus (arī leišu) skat. Лат. предл. II 115 sk.

745. §. Nereti — sevišķi tautasdziesmās — ar imperfektīvu nozīmi ir citādi perfektīvu verbu tagadnes divdabji. Tâ, piem.,

čaukst lapiņa nuobirdama BW 13787, 1; *man nebija uzauguot* 14268; *zeme rìb, atraišam atjâjuot* 14326; *tuo satiku aizvędam* 15875; citus (arī leišu) piemērus skat. Лат. предл. II 120 sk.

Par tagadnes divdabju lietāšanu citos gadījumos skat. 793. § skk.

746. §. Parasti 743. § minētajiem salikteņiem ir tikai perfektīva nozīme. Tâtad, kur nav jāizteic nobeigta darbība, tur attiecīgo nesalikto verbu lieto bez priedēkļa; pie tam priedēkli ne ar ko neaizstājot, ja tam ir vienīgi perfektīva nozīme. Tâ, piem., kâ tieša tagadne blakus perfektīvajam *padarît* noder nesaliktais *daru*. Bet, kur priedēklis ne tikai perfektīvē, tur tā īpašo nozīmi izsaka ar kādu aizstājēju vārdu — palaikam adverbu. Aizstājējas formas ir sakopotas sekojošā tabulā, kur pa kreisi ir perfektīvais infinitīvs, pa labi piederīgā imperfektīvā tagadne.

aiziet : *iet pruô[jã]m.*	*nùokâpt* : *kâpj zemẽ.*
aizsiet : *sìen ciêt(i).*	*nuokasît* : *kasa nuôst.*
apgâzt : *gâž apkãrt.*	*pãrnest* : *nęs mãjã(s).*
atjemt : *jęm nuôst.*	*pãrkâpt* : *kâpj pãri.*
atslêgt : *slędz vaļã.*	*pãrplêst* : *plêš pušu.*
atdzìt : *dzęn atpakaļ.*	*pielikt* : *lìek klât.*
atbraukt : *brauc šurp.*	*savilkt* : *vęlk kuõpã.*
dalikt : *liek klât.*	*satvert* : *tveŗ ciet(i).*
ienest : *nęs iekšã.*	*uzkâpt* : *kâpj aûgšã.*
izlìst : *lìed laũkã jeb ârã.*	*uzbrukt* : *brùk vìrsũ.*

Daži piemēri: *ar tuo varuot ... vęlnu atgaiņât ... Līdz rîtam gaiņãja vęlnu nuo ... kapa nuost* LP VI 679; *lìdis iekšã pa tuo caurumtiņu ... Un tà ìelìdis ìekšã*[645]) 333; *ruoku nuo*

[645]) Šis piemērs rāda, ka arī salikteni var pastiprināt ar adverbu; un tas notiek ļoti bieži — laikam sakarā ar to, ka priedēklim ir arī perfektīvēšanas nozīme.

kabatas ârā vilkdams 976; *plêšuot pušu, bet nevaruot ... pārplêst* 1; *skrèja klât... Pieskrèja* 731; *sâkuši zarus vît kuopā* 242; citus piemērus skat. Лат. предл. II 107 skk.

Aizstājējs vārds var palikt neminēts, ja darbības virzienu norāda kopsakars. Tâ, piem., (skat. arī Лат. предл. II 114) *vęlns derējis lielu akmeni pārplêst. Sâkuši plêst — milzis pārplêsis* LP VI 405; un, piem., no *aizlìst aizkrâsnē* (jeb *aiz krâsns)* var (īstā) tagadne tikai skanēt: *lìedu aizkrâsnē* (jeb *aiz krâsns),* jo tam *aiz-*, kam vēl ir pirmatnējā nozīme (v. „hinter"), aizstājēja vārda nav.

Dažiem priedēkļiem arī leišu valodā ir aizstājējas formas. Tâ, piem., *aidams łauk* Lesk.-Brugm. 235 „iedams laukā" u. c. Лат. предл. II 110; sal. arī piemērus Kuršaiša Deu.-lit. Wrtb. s. v. *her, heran, herbei, hinein, hinaus, hinzu, hinauf, herunter, heim.* Bet latviešu valodā, šķiet, tādu aizstājēju formu lietošana ir daudz plašāka nekâ leišu valodā. Un latviešu aizstājējām formām atbilst nozīmes ziņā lībiešu un igauņu formas (somu valodās, kâ zināms, nav verbu priedēkļu), skat. Лат. предл. II 136 sk. Tâ kâ gandrīz visi lībieši ir pārlatvinājušies, tad plašā aizstājēju formu lietošana latviešu valodā varbūt pa daļai ir lībiešu pārlatvinājuma sekas.

Dzīvā stāstījumā dažreiz aizstājēja vārdam piederīgo verbu neizsaka; tâ, piem., *zaķis ..., kuo vien mâcēja, laukam pāri un krūmuos iekšā* LP VI 410.

747. §. Pagātnē vai nākotnē bieži veiktu resp. kâ veiktu domātu darbību var izteikt ir ar perfektīvo, ir arī ar imperfektīvo formu. Perfektīvi, piem., *vienmęr viesulis tuos aiznesis* LP VI 124 (iespējams būtu arī: *nesis pruojām); kad iziešu, pavadîsi; kad pārnākšu, sagaidîsi* BW 13278; citus piemērus skat. Лат. предл. II 127 skk.; sal. arī Uļjanova Знач. II 98 sk. Imperfektīvi, piem., *Daugaviņu pāri lèca* Sprogim 116; *vie'nādi ęsuot dzinis nuost* LP VI 430; *vīrs katru dienu gāja uz jūru... (kâdā*

dienā vīrs atkal aizgāja uz jūru) 299; citus piemērus skat. Лат. предл. II 129.

748. §. Imperātīvā sastop kâ perfektīvas, tâ imperfektīvas formas. Pēdējās, zināms, lieto visur tur, kur runā par to, kas jādara (ne: jāpadara); piem., *strādā!* Un salikteņi, kuŗu priedēklis neapzīmē ne virzienu, ne tīru perfektīvēšanu, bet rāda kādu īpašu nozīmi, ir vienmēr kâ tādi arī imperātīvā (aizstājēju formu tādiem priedēkļiem nav); piem., *paberzē manu... ragu!* LP I 140. Vēl jāiztirzā ir tâtad to verbu imperātīvs, kam ir imperfektīvas formas blakus perfektīvām; pie tam vispirms jāiegaumē pozitīvās pavēles formas. Un te vienai un tai pašai darbībai ir iespējami abi izteiksmes veidi, ik reizes atkarā no tam, vai pavēlētājam prātā ir darbība vien vai darbības nobeigums resp. gala punkts[646]). Tâ, piem., saka *ej* (ne *izej*) *ārā* resp. *laūkā*, ja runātājam rūp tikai, lai uzrunātais izietu (vienalga, kurp) no telpas, kur viņš patlaban atrodas; turpretim, piem., *izej (ārā) pie tęva*, kur ir apzīmēts kustības gala punkts. Līdzīgi vēl, piem., no vienas puses, *nāc ārā... nuo... ļaužu valuodām!* BW 5070; *kâpi jele zemē!* LP VI 277 (sal. lei. *lìpk žemyn!* Lesk.-Brugm. 224); latg. liń ora! Zb. XVIII 298; no otras puses, latg. porwiedit' *mań iz viņu puśi!* Zb. XVIII 379; iniaś *mańi ustobâ!* 298 (sal. lei. *nukélkita... manę an žēmės!* „noceliet mani zemē!" Jurkš. 25). Un tâ lieto arī palaikam perfektīvās formas, ja imperātīvā noteiktās darbības veikšana ir priekšnosacījums tālākajam (līdzīgi krievu valodā, par ko Mazons l. c. 88 skk.). Tâ, piem., *tūliņ tu aizteci uz kūti, pārcērti ... teļam galvu ..., tad tur izritês... kamuols* LP VI 423; *ielien pakaļā!* 272 (tad jemšu tevi līdz, ko tu man lūdzi darīt). Bez tam perfektīvās formas sastop gadījumos, kur reizē ar pavēli uzrunātās personas uzmanība vēl tikai jāvērš uz darbības objektu (līdzīgi leišu valodā,

[646]) Līdzīgi ir apmēram arī krievu valodā; skat. Mazona Emplois des aspects du verbe russe 62 skk., 77 skk., 86 skk. un 90 skk.

skat. Rīgišķu Jona Liet. k. gram.[2] 154. §); tâ saka, piem., *attaisi duris!* uz kādu, kas pašlaik gar attaisāmām durīm nemaz nenodarbojas; vai, piem., *ej, nuojûdz zirgu!* uz kādu, kuŗa uzmanību uz zirgu vērš tikai ar pavēli. Turpretim imperfektīvi, piem., *taisiet tās durvis vaļā!* LP VI 870 (sacīts uz ļaudīm, kas stāv par sargiem pie durīm) vai *lai jûdzuot nuost* 411 (sacīts vedējam, kas patlaban piebraucis ar nojūdzamo zirgu). — Dažos gadījumos ir arī — ik reizes pēc pavēlētāja subjektīvās uztveres — iespējama svārstīšanās. Tâ, piem., *izpērc* (blakus *pirc ârā* var. 38) *manu vainadziņu!* BW 13595; iliń (un dažas rindas lejāk tai pašā situacijā: liń) *mań* czukstâ! Zb. XVIII 246.

Aizliegumā sastop bieži imperfektīvas formas tur, kur pozitīvā pavēlē lieto perfektīvas formas (par kaut ko līdzīgu radu valodās Zubatijs IFA XIX 55 sk., Ed. Hermanis Glotta X 129 sk., Jākobsōns IF LI 311 skk., Mazons Emplois des aspects du verbe russe 82 sk. un Meijè Ét. I 76). Tâ, piem., *šmuku zyrgu najem, — pajem vacu!* Zb. XVIII 308 (poļu tulkojumā: ładnego konia nie bierz, weź starego), līdzīgi turpat 348. Un kādam, kas taisās ko salauzt, saka *nelauz pušu*[647])!; turpretim: *jem, tikai nepārlauz*[648])! Svārstīšanās ir arī te dažos gadījumos iespējama; tâ, piem., *teci, teci, kumeliņ, šai ciemā vien neteci!* BW 14000, 23 var. blakus *teci..., neieteci šai ciemā!* 14000, 19.

Citus piemērus par imperātīva perfektīvo un imperfektīvo formu lietošanu skat. Лат. предл. II 129 skk.

749. §. Nākotnē imperfektīvās formas noder arī nodomātas darbības apzīmēšanai. Tâ, piem., *es šķelšu vęḑeru pušu* LP VI 401; *dzīš[u] ârā bāleliņu* BW 3338, 1; *tur tevi bâzîs iekšā un vàrîs* LP VI 622; sal. lei. *aš dá aīsiu łaũk* „es vēl iešu laukā" Lesk.-Brugm. 232.

[647]) Līdzīgi krievu valodā, skat. Mazona Emplois des aspects du verbe russe 79 sk.

[648]) Līdzīgi krievu valodā, par ko Mazons l. c. 98 sk.

Pagātnes imperfektīvās formas var apzīmēt arī veiktu darbību, ja nav jāizsaka darbības nobeigums, bet pati darbība. Tâ, piem., *kam tu... mańi dźińi uorā* Zb. XVIII 253 (uzrunātais bija runātāju tiešām izdzinis); *slêdzis durvis vaļā un sacīš* LP VI 219; *kažuok[u] vilku mugurā* BW 1318, 1

b) **Personu formu lietošana**

750. §. Atskaitot bezpersonu verbus (piem., *lîst*), baltu valodās bez subjekta lietājamā visiem skaitļiem kopējā 3. p. forma noder bezpersonu teikumos (kur vācu valodā lieto „man"). Tâ, piem., *saka mani dzęrājiņu* BW 788; par to Zubatijs KZ XL 478 skk. (un īpaši 483 sk. un 502 sk.). Kur predikāts var attiekties arī uz uzrunāto, tur baltu valodās dažreiz tai pašā nozīmē sastopama arī viensk. 2. p. forma, piem., *izlijušu ūdeni nesasmelsi* Treilanda Mat., 1285. sakāmv.; par to Zubatijs l. c. 479 skk. (un īpaši 481 sk.) ar citiem piemēriem, kâ arī šobers (Szober) Schrijnen-Festschrift 89 sk.

c) **Dažādu indikātīva laiku lietošana**

α) ***Tagadne***

Par to Mülenbachs Latv. gr. 206. §, Uļjanovs Знач. II 68 skk., Fortunatovs Сборн. LXIV 11. nr-ā, 138 skk., Delbrüks Grdr. IV 260 skk. un Brugmanis Grdr. II² 3, 712 skk.

751. §. Tagadne apzīmē, pirmkārt —tâpat kâ citās valodās— darbību, kas pašreiz notiek. Te piemēri ir lieki.

Otrkārt — laika ziņā nenoteiktu darbību; piem., *kuo meklē, tuo dabū*. Tâ lieto arī perfektīvo verbu tagadni, skat. 744. §. Te pieder arī tagadne tādos nosacījuma teikumos kâ, piem., *ja vari man tuo zirgu pārvest,... tad atduomu tev savu... meitu par sievu* LP III 12.

Treškārt, kâ „praesens historicum" (arī perfectīvo verbu) —

arī pagātnes notikumus; piem., *kâdam zvejniekam apmirst visi dẹļi* LP III 3 (kādas pasakas sākums).

Ceturtkārt, zināmos palīgteikumos — arī darbību, kas no runātāja viedokļa gaidāma nākotnē, skat. 744. §.

β) *Nākotne*

Par to Mülenbachs Latv. gr. 214.—5. §, Šleichers Handb. I 307 skk., Uļjanovs Знач. II 269, Srba LtT II 89 skk., Kuršaitis Gr. 370 sk., Delbrüks Grdr. IV 242 skk., 306 skk. un 333, Zubatijs RSl. II 15 sk. un Brugmanis Grdr. II² 3, 784 skk.

752. §. Nākotne apzīmē, pirmkārt, darbību, kas pēc runātāja ieskata notiks; piem., *drīz lietus lîs*. Te pieder arī ar 2. p. formu izteikta katēgoriska pavēle, piem., *tūliņ nāksi istabā!* Mülenbacham l. c.; leišu parallēles tam Becenbergera BGLS 258.

Otrkārt — nodomātu darbību; piem., *ir pie tevis tâ darîšu* BW 60; citus piemērus skat. 749. §. Noliegtas nākotnes formas jautājamos teikumos — izrunātas draudīgā tonī — var izteikt pozitīvu pavēli; piem., *vai neiesi?* Mülenbacham l. c.

Daudzsk. 1. p. var izteikt uzaicinājumu, piem., *dziedâsim* (var.: *padziedam*) *mēs, māsiņas!* BW 269, 5.

3. p. *bûs* ar infinitīvu apzīmē vajadzi, pie kam darītājs ir datīvā; piem., *tev nebûs zagt!*

Nākotni (konjunktīva vietā) sastop arī jautājumos, kas izsaka neziņu vai nedrošību, piem., *kuo... es darîšu...? vai es savu līksmu dabu ûdenei slìcinâšu?* BW 87,₂; *knābšu?* LP IV 171. Citos jautājumos nākotnei ir arī radu valodu potenciālā optātīva nozīme; piem., *kâ es žẹļi neraudâšu, kad es biju sērdienīte?* BW 22.

Tâpat tā noder vispārīgu, laika ziņā nenoteiktu patiesību izteikšanai, piem., *krauklis kraukļam acis ârā neknābs* Treilanda Мат., 523. sakāmv.; *kas duos nabagam dẹsu* ibid. 806. sakāmv.; *kâ jûgsi, tâ brauksi* turpat 454. sakāmv.

Perfektīvo verbu nākotnei palīgteikumos var būt pabeigtas nākotnes nozīme, piem., *kad paêdîšu, tad iešu pie darba.*

Dzīvā stāstījumā par pagātnes notikumiem var pāriet no pagātnes vai „praes. historicum" uz nākotni, „pie kam stāstītājs nostājas uz notikušās darbības viedokļa, no kuŗa sekojošie notikumi rādās nākotnē"[649]). Tâ, piem., *šie aiziet un Priežurâvējs vàra putru. Te, pret vakaru, ienāks* (nāk.) *bũdā ... vīriņš ... un lùgsies* (nāk.) *arī paêst. Priežurâvējam sirds vietā, — iesmels* (nāk.) *traukā un duos* (nāk.); *bet līdz šis palieksies* (nāk.) *pie katla, tâ vīrelis nuo muguras puses čuprā un nu duod un duod, cik ieiet: — pusdzîvs Priežurãvējs iezvila kaktā* LP VI 495. Kâ jau no minētā stāstījuma redzams, tāda nākotne apzīmē, no vienas puses, ko tiešām notikušu *(ienāks, lùgsies, palieksies)*, no otras puses, arī darbības, ko taisās, nodomā vai sāk darīt *(iesmels, duos)*. Beidzamajā nozīmē, piem., vēl *viņa izcęp* (praes. hist.) *un êdîs vakariņas* (no kādas Līvbērzē uzrakstītas pasakas). Arī konjunktīva nozīmē var lietāt nākotni stāstījumos par pagātnes notikumiem. Tâ, piem., *tâdi uzraksti gan nebij patìkami; bet kuo darîsi* (viensk. 2. p.)? *tę̃vs sùtījis — jàjâj* LP V 275. Citus — arī leišu — piemērus dod Srba l. c. 90. skk.

Par perifrastiskām nākotnes formām (*bûšu* resp. *iešu* ar infinitīvu) skat. 678. §.

753. §. Pabeigtas nākotnes nozīmē lieto *bût* nākotnes formu savienojumus ar pag. divdabi. Tâ, piem., *kad visi bûs sanākuši, tad ķersimies pie darba; kad viss bûs padarîts, tad iesim uz māju; saule jau bûs nuogājusi, kad mẽs darbu (pa)beigsim.*

Zināmos palīgteikumos pabeigtas nākotnes nozīmē sastop arī perfektīvo verbu nākotni (skat. 752. §) resp. tagadni (skat. 744. §) vai perfektu; tâ, piem., *tu bûsi stãvêt kâ kuoks, kamẽr*

[649]) Sal. ar to arī Mazona Emplois des aspects du verbe russe 151.

tu esi izskaitījis visas zvaigznes (Mūlenbacham Latv. gr. 215. §).

754. §. Kâ aizrādījis Zubatijs l. c. 16, nākotnes formā var ietērpt starp citu arī kaut ko, kas patlaban notiek vai arī pagātnē ir iestājies, ja apstiprinājums tam gaidāms tikai nākotnē. Pirmajā gadījumā izraugās vienkāršo nākotni, piem., *viņš bûs burvis* LP V 301; otrā — pabeigto nākotni, piem., *tâdu, kâ šuo, ... cilvēka ruokas nebûs vis cęlušas* LP V 220; *es laikam bûšu pārskatījies.*

γ) *Pagātne*

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 207. §, Uļjanovs Знач. I 88 sk. un II 89 skk., Šleichers Handb. I 306 sk. un Kuršaitis Gr. 368 sk.

755. §. a) Imperfektīvo verbu pagātne apzīmē pagātnē ilgu darbību. Tâ, piem., *tęvs dęlu gaidīja, (dievs deva meitu)* BW 1169; *dzeivuoja veirs ar šīvu* Zb. XVIII 261 (kādas pasakas sākums). Te pieder arī tādas frazes kâ *jūs bijāt taisni kuoki; kam jūs balti neziedat?* BW 2778. Te runātāja (ieva) iedomājas (pagājušo) laiku, kad bija jānotiek visam, kas noris priekš ziedēšanas (piem., pumpuru raisīšanās u. c.); par to Vakernāgelis Vorles. über Syntax I 185 un Jensens IF XLVII 292 sk. Vai *gribēj*[*a*] *mani tautu dęls, kâ ieraudzis, tâ dabuit; es nebiju lauka irbe, vanagam nuotveŗama* (tautasdziesma no Bārtas).

b) Perfektīvu verbu pagātne apzīmē pagātnē iestājušos vai pabeigtu darbību — bez kādas attiecināšanas uz tagadni. Tâ, piem., *(reiz kâds zęns ganīja... guovis). viņam uznāca gaŗš laiks* LP III 95; *pajęmę tāvs ūtru šīvu* Zb. XVIII 311 (kādas pasakas sākums). Kur šai darbībai seko cita, tur tādu pagātni var latīniski tulkot ar plūskvamperfektu. Tâ, piem., *viens gans nuomira, citi gani raudāja* BW 2692; *kad saule uzlèca, devāmies ceļā* (Mūlenbacham l. c.).

c) Pagātne var arī, tâpat kâ grieķu perfekts, apzīmēt ar iepriekšēju darbību sasniegtu tagadnes stāvokli. Tâ, piem., *nesme-*

jiet jūs, ļautiņi! ne smieklam es atnācu[650]) BW 902; *ai, meitiņa,... kam paņēmi man dziesmiņu?* 908; *vai izdarīji? — Izdarīju* LP III 9.

d) Pagātne apzīmē arī — tâpat kâ tagadne un nākotne — visos laikos iespējamas darbības, pie kam runātājs pārrunājamo darbību tēlo kâ notikušu; par to arī Zubatijs RSl. II 14 sk. Tâ, piem., *kas kaziņu luopu sauca?* (Mūlenbacham Latv. gr. 207,5. §); *rę̣ti, rę̣ti tie dêliņi, kas māmiņai maizi deva* turpat; *suvę̣ns sili neizêda, ka tas kāju neiecêla* (Uļjanova Знач. II 101).

e) Tautasdziesmās gadās ļoti bieži pagātne gaidāmas tagadnes vai nākotnes vietā. Saprotama ir pagātne (nākotnes vietā) tādos gadījumos kâ *dies žę̣luo tuo māmiņu, kur tā tapa jaunieviņa* (Uļjanovam l. c. 97); *kas netilpa pūriņā, svied... klētiņā!* turpat; *kad atnāce svę̣ta diena, tad ieduod arājam!* turpat; *rîtā... mę̣s abi tiksimies; tu zirgiem auzas devi*[651]), *es — guovīm ābuoliņu* BW 6528. Te ar pagātni apzīmētā nākamā darbība ir priekšnosacījums kādai citai nākotnes darbībai; no pēdējās viedokļa raugoties pirmā liekas pagājusi. Grieķu parallēli tam dod Vakernāgelis l. c. 177. Bet pagātni sastop arī tādos gadījumos kâ *iemu... pirtiņā, aizaveŗu... durtiņas; dievs tuo zina... vai izgāju* (var.: *iziešu*) BW 1095,2; *kad nuomiru* (var.: *nuomiršu*), *tad gulēju* (var.: *gulêšu*) *kâ kuociņa gabaliņš* BW 63; *vai kalpam kàzas dzêra* (var.: *dzeŗ)? klusa visa istabiņa; saimenieka kāzas dzêra* (var.: *dzeŗ), — lai skan visa istabiņa!* BW 794: *kad man tika, es iepūtu nuo smildziņas uguntiņu; kad man tika, es dabūju visražanu tę̣va dę̣lu* (Mūlenbacham l. c. 207,6. §). Tādām pagātnēm var dot apmēram šādu izskaidrojumu (sal. Zubatija Flickvok. 16 sk.). Tautasdziesmās rituma labad laikam vēl paturēja senos beigu patskaņus, kad tie dzīvajā valodā bija

650) Teikumā *es nācu pêc sava vīra : gribu likt... dieva lùgt* Mag. XIII 1, 6 ar *nācu* reizē vērā jem arī priekšdarbību.

651) Varianti te sniedz nākotni.

jau zuduši; tās tag. 3. p. formas, kas no atbilstošās pag. 3. personas atšķīrās tikai izskaņā, tâ ārēji ar pēdējo sakrita, un tās varēja tad daudzos gadījumos (piem., bezlaika izteicienos) arī nozīmes ziņā saprast kâ pagātnes. Tâ, piem., teikumā *kas Mãriņu mīļi lùdza*[652]), *tam Mãriņa basa tęk* BW 1098. Pēc tādu gadījumu parauga varēja tad arī citas tagadnes formas pārveidot par pagātnēm (tâ, piem., no BW 794 minētais *dzêra* vecas tagadnes **dzeŗa* vietā). Tâpat laikam pagātne nākotnes vietā būs izplatījusies tādos gadījumos kâ *kas netilpa pūriņā, svied... klētiņā* (kad attiecīgā nākotnes forma *netilps* savu *-i* bija zaudējusi, ritumam tā bija mazāk noderīga). Kad tādā kārtā pagātne daudzos gadījumos bija izskaudusi tagadni vai nākotni, tad tā — kâ jau ļoti parasta forma — varēja dažreiz arī asimilācijas veidā ierasties kāda cita laika vietā; tâ, piem., jau minētajā dziesmā *kad man tika, es iepùtu...*, *kad man tika*[653]), *es dabūju...* pagātne *dabūju* laikam ir radusies *dabûšu* vai *dabûtu* vietā asimilācijas veidā pēc iepriekšējo pagātnes formu *tika* un *iepùtu* parauga. Un pēc tādiem paraugiem beidzot lietāja pagātni arī tādos gadījumos kâ citātā no BW 1095, 2 *(izgāju)* kâ tautasdziesmai īpašu stila formu, kur pati par sevi tā nav attaisnojama.

Imperātīva nozīmē lietātās pagātnes formas — vismaz pa daļai — var būt veci injunktīvi, skat. 693. un 694. § ar piemēriem un literātūru. Arī šās formas var būt veicinājušas pagātnes stipro izplatīšanos.

756. §. Vienkāršo pagātnes formu vietā ir sastopami sinonimo *tikt, tapt* jeb *kļūt* pagātņu savienojumi ar pag. akt. divdabi; sal. tāda tipa grieķu frazes kâ (ὅπου ἕκαστος) ἔτυχεν ἑστηκώς.

---

652) Tagad pagātnes nozīmē, bet tā var būt arī senā tagadnes forma, no kuŗas ir radies tagadējais *lùdz.*

653) Par šo pagātnes formu (ar kondicionāļa nozīmi) aiz *kad* Zubatijs RSl. II 14 sk.

Tā, piem., *mēs bijām muižā, bet nekļuvām runājuši ar ... kungu* Mag. II 1, 21; *mēs tapām* jeb *tikām iebraukuši* turpat 28; *es ar viņu netiku runājis* III 1, 136; *vai jūs tuo arī kļuvāt redzējuši?* LP VI 103.

757. §. Perifrastisko perfektu darina, saliekot *bût* tagadni ar pag. divdabi, pie kam kōpula (sevišķi 3. personā) var arī palikt neizteikta (šai gadījumā šis perfekts ārēji sakrīt ar pagātnes atstāstāmo izteiksmi, ja arī tā ir darināta bez kōpulas, skat. 767. §). Tas apzīmē tagadnes stāvokli, kas ir radies no iepriekšējas darbības. Tâ, piem., *lieli vīri uzauguši* BW 1716, 1; *ęsmu paņēmuse viņa dziju* LP III 9; *tâ! nu ęsam padarījuši* turpat; *viņš ir aizmidzis* jeb *viņš aizmidzis*[654]); *nu visi darbi (ir) pabeigti.* Tā pati nozīme var dažkārt būt arī vienkāršajai pagātnei, skat. 755. § c; par to arī Mūlenbachs Latv. gr. 208.—212. § un Potebņa Зап. 259 skk.

Uz kaut ko tagadnēju, kam priekšnosacījums ir ar verba sakni izteiktais jēdziens, norāda arī perfekts tādos gadījumos kâ *bijus[i] ir, bijus[i] ir gulbīšam māmuliņa: šūpulīti vien atradu ezeriņa maliņā* BW 2485 (tâtad te palikušais šūpulis norāda uz agrāku mātes darbību).

758. §. Perifrastisko plūskvamperfektu darina, saliekot *bût* pagātnes formas ar pag. divdabi; nozīmē tas saskan ar latīņu un vācu plūskvamperfektu. Tâ, piem., *kad bijām visu labi pārduomājuši, tad tik ķērāmies pie darba* (Mūlenbachs Latv. gr. 213. §); *kâdam puisim bij izdevies burvības mâkslu ... izmâcîties, bet ... tas ... citiem ne'kad ļaũnu nedarīja* LP III 6. Līdzīgi lieto arī vienkāršo pagātni, skat. 755. § b.

Krievu savienojumu жил-был „dzīvoja“ (pasaku sākumā) atgādina

654) Tas bez tam kâ atstāstāmā izteiksme vēl nozīmē: viņš esot aizmidzis.

latg. *b'eja dzeivuojuši vecś ar vęći, tei vęćę izguoja uorā* Zb. XVIII 239 (kâ pasakas sākums).

Kâ 755. § a citētajā frazē *jūs bijāt taisni kuoki* var *bijāt* vietā gaidīt tagadni *ęsat*, tâ tautasdziesmās sastop plūskvamperfektus gaidāmo perfektu vietā. Tâ, piem., *stâsti dziesmas... māsiņai! tu bij[i] tâlu izstaigājis, tu bij[i] daudzi izredzējis*[655]) BW 19, 1 (agrāk tas bija noticis nekâ arī jau pagātnei piederīgais lēmums uzstāties ar lūgumu stāstīt dziesmas); līdzīgi *celies, mana māmuliņa, es pacelšu velēniņu; gan tu biji gulējusi, gan — es gauži raudājusi* BW 4236, 3; *duošu pādītei, kuo es biju suolījuse* BW 1800.

d) Pārējo modu lietošana

a) Dēbitīvs

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 226.—230. §.

759. §. Īstais dēbitīvs, par kuŗa formu skat. 690. §, apzīmē vajadzi. Darbības objekts laikam izlokšņu vairumā ir nōminātīvā. Tâ, piem., *šī zemīte man jàmin* (var.: *man minama*) BW 113; sākumā šī fraze īsti nozīmēja: šī zeme (ir) man, ko mīt (= mīšanai). Laikam pēc tāda parauga daudzās izloksnēs ir nōminātīvā arī no dēbitīva atkarīga infinitīva objekts, piem., *jàiet rija kult*[656]) u. c. 392. §; *zęnam jàbrauc mežā žagari lasît* u. c. (K. Pētersonam Austrumā VIII 1, 154); sal. arī 419. §. Bet daudzās izloksnēs (tâ Gramzdā FBR IX 107 un lībiskajās izloksnēs, piem., Limbažos IV 94, Liepupē VIII 74, Lādē XI 80, Vitrupē XIV 67, Vainižos 97 u. c.) sastop objektu akuzātīvā; tâ, piem., *jālaupa tavus rāceņus* u. c. Etn. II 155 (no Lejnieku izloksnes Nīcā); latg. *meitu juodūd* Zb. XVIII 403; *tuo man jādara* u. c. Lautenbacham BB XVII 283. Un 1. un 2. personas

655) Sal. ar to *teic dziesmiņu... tu dziesmiņu daudz zināji* BW 23.
656) Citur tai vietā: *jàiet rijas kult(u)*.

vietniekvārdu akuzātīvs šķiet esam norma; tâ, piem., latg. *mań ťevi tagad juopamat* Zb. XVIII 356; *man tevi jàaicina* (Cempos). Tomēr gadās arī nōminātīvs; tâ, piem., *tâ pat tu pats ar bij jàglabā* (dzirdēts Valmierā); *tad tu man arī būsi jākuopj* Pas. VIII 301.

Vajadzi apzīmē arī ar infinitīvu (skat. 783. §), tag. pasīvo divdabi (skat. 795. §) un *vajag(a)* ar infinitīvu. „Vajag(a)" savienojums ar infinitīvu apzīmē kaut ko par nepieciešamu, par cik tas ir derīgs, kamēr dēbitīvs izsaka objektīvo nepieciešamību; tâ, piem., *tev jàdzeŗ tēja bez sukura* (jo pašreiz sukura nav) blakus *tev vajag(a) tēju bez sukura dzert* (jo sukurs tev būtu kaitīgs). Katēgorisku pavēli nozīmē konstrukcija ar infinitīvu *(tev bûs tēju bez sukura dzert)*. Konstrukcija ar tag. pasīvo divdabi mazāk spēcīgi nekâ dēbitīvs uzsveŗ vajadzi un ir tagad pazīstama sevišķi no tautasdziesmām, kur tā gadās promiscue ar dēbitīvu, kâ citātā no BW 113.

760. §. Vecos tekstos un vēl tagad Lazdonā u. c. FBR IX 154, Vējavā u. c. tās pašas verbu formas ar *jā-* nozīmē, ka pie rokas ir tas, ar ko var izdarīt verba izteikto darbību. Tâ, piem., *kas* gir *man ar* thöw jadar? „was habe ich mit dir zu schaffen" Ev.; gyr *jums šeit kas* yaehde? „vai jums te ir kas ko ēst" Ev. (līdzīgi Evang. 1753., 37); *tiems* nhe by ya ehde „tiem nebija ko ēst" Ev. (līdzīgi Mancelim Post. II 120, Adolfi 257, Rēhehūzenam Mag. XX 2, 26 un Glükam, par ko P. Šmits RKr. XIV 27 sk.); *uogu . . . mežā nav ne jāŗędz* RKr. XVII 69 (no Druvienas), *lai stāv* (proti: *nauda*)*. . . guovi jānuopẽŗk* BW 1849 (no Biksēres); *devu . . . kumeliņu . . . dārzu* (var.: *dārzs) jāecē* (var.: *nuoecêt* jeb *kuo ecêt* resp. *dārza ecêšan*[*i*] BW 3523, 9 (no Pēterupes, Bērzaunes, Mārcienas, Cirstiem, Valmieras[657]), Vecpiebalgas, Liezēres, Lubānas); *tuo nedevu jānuomauc* (var.; *nuomaukt*) 6228 var. (no Saikavas, Mēdzū-

[657]) Tagad būtu Valmierā tikai iespējams: *kuo ecêt*.

las, Odzienas, Cesveines, Lazdonas, Praulienas u. c.); *nedevu nevienam jābrauc* (var.: *braukât) savas kamaniņas* 6544 (no Vestienas, līdzīgi 24591, 3). — Izteiciens *man nevaid kuo jāẽd* (ko sniedz Lotavica grammatica) ir *man nevaid kuo êst* jeb *ẽd* un *man nevaid (kas)*[658]) *jāẽd* kontāminējums. Līdzīgi piemēri ir Mūlenbacham Latv. gr. 143 no Vecpiebalgas, piem., *duod man puķes, kuo kruoni jāpin* (jeb arī: *kuo kruoni pît* resp. *kruoni jāpin)!*

Dažās izloksnēs (skat. 690. §) beidzamajā nozīmē nelieto *jā-*, bet *ju-;* skat. Kauliņa piemērus BB XIV 124 (piem., *viņam nebij krāsla jusād* „ko sēdēt"; *ienas ūdeni jumazgājas* „ko mazgāties"; *paņam ... pavadu zirgu jusapîn* „ko zirgu sapīt"; *muˈms pašiem mājā als juˈdzer* „ko dzert" un *siers juād* „ko ēst"), 133, 134, 135, 136, 138, 139 un 141 un Bīlensteina piemērus Mag. XVII 1, 103 skk.

Pārējās izloksnēs (un tagadējā rakstu valodā) šai gadījumā lieto kādu relātīvformu un infinitīvu; piem., *man nav kuo êst, man nav kur sêdêt.*

β) *Imperātīvs*

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 220.—5. §, Delbrüks Grdr. IV, 116.—7. § un Brugmanis Grdr. II² 3, 807 skk.

761. §. Imperātīvs noder — tâpat kâ citās valodās — vispirms gribas izteikšanai pavēles veidā resp. — aiz negācijas — aizlieguma, priekšlikuma, atgādinājuma, padoma vai lūguma veidā; piem., *dziedat, meitas, ar manim!* BW 20. Citus piemērus skat. 691.—694. §; piemēri ar *laî* arī Bīlensteina LSpr. II 365. Dažkārt pavēlē pati verba imperātīva forma var arī palikt neizteikta, skat. 870. §.

Aizstāj imperātīva formu dažkārt ar nākotni (skat. 752. §), ar infinitīvu (skat. 783. §), ar supīnu (skat. 792. §) un tautas-

[658]) Nenoteiktais vietniekvārds.

dziesmās arī ar verbālām adverbu formām, kas beidzas ar *-u*, piem., *viru, viru, putriņa!* BW 2965, 1; citi piemēri Mülenbacham l. c. 221. §.

Imperātīva formai var būt arī koncesīva vai kondicionāla nozīme. Tâ, piem., *lei skrien, lei skrien, u'pei apkārt jau natiks* BB XIV 118; *zirgs vairs tâļâki neiet, sit viņu nuost!* (Mülenbacham l. c. 222. §); *ielaid vęlnu baznīcā, viņš kâps uz kanceli* turpat; līdzīgi ir leišu (skat. Šleichera Handb. I, 311) un slavu valodās, skat. Vondrāka Vergl. slav. Gramm. II² 396.

γ) *Kondicionālis*

Par to Mülenbachs Latv. gr. 219. §, šleichers Handb. I 309 sk., Kuršaitis Gr. 371 sk., Delbrüks Grdr. IV 410 skk. un Brugmanis Grdr. II² 3, 871 skk.

762. §. Ja kondicionālim ir pamatā sens optātīvs (skat. 695. §), tad tas ir vispirms laikam lietāts vēlamos teikumos. Šādos teikumos tagad palaikam sākumā ir partikula *kaû(t), ka(d)* un austr. *kab*[659]; tâ, piem., *ka man kas asu zuobęnu kaklu nuocirstu!* (no Nīcas); *kad es tuo bûtu zinājis!* Bīlensteina LSpr. II 356; *kaût viņu ne mûžam nebûtu redzējis! kab cyukys apâstu!* Zb. XVIII 265. — Bez iepriekšējas partikulas, piem., *dievs tiem duotu* (var.: *dievs duod tiem*) *nuoskanêt!* BW 8605, 1 var.; *bûtu māte mani mazu ûdenē iemętusi!* 8576, 1 var.; *bût[u] man bijušas zęlta šķēres!* 8515, 4 var.; *lai bût[u] ziņģis, ... bût[u] nebijis dzęrājiņš!* (var. *kad nebûtu dz.*) 3115.

Perifrastiskā formā (skat. 700. §) var *bûtu* arī trūkt; tâ, piem., *kau as vārędjs pasnāgt!* BB XII 238; *labâk maza nuomiruse* (var.: *kab ęs moza nùmyruśę), nekâ liela izauguse!* BW 27354 (līdzīgi vēl, piem., 8576).

Austrumizloksnēs — varbūt slavu ietekmē — ar *kab* un

[659]) Par *kab* — un lei. *kab* Hermaņa Lit. Konjunkt. 69 — skat. 586. §.

kondicionāli izsaka arī pavēli; piem., *t'ik munā pokojā kab tu ńi'kod naīt'ib!* Zb. XVIII 439 (poļu tulkojumā) *„tylko do mego pokoju żebyś nigdy nie wchodził"* (līdzīgi turpat 436).

763. §. No iepriekšējā paragrafā minētās kondicionāļa lietāšanas ir radusies tā lietāšana nolūka teikumos. Tâ, piem., *veŕīś, kab tu jam ńi'kuo nadûtu* Zb. XVIII 253 (līdzīgi turpat 236); *paśćeja jam, kab jis ītu iz vałnu* 248 (līdzīgi turpat 251, 265 u. c.); *kab ęs moza nùmyruśę, ... lai nabyutu maṁeņai ... žālob'eņu* BW 27354, 2.

Tâpat pieļaujamos teikumos; tâ, piem., *kaut skuopulim visa pasaule piedęrętu, tuomęr ir tad tam nepietiktu* (Mūlenbacham l. c.); *man viņš patīk, lai viņš bûtu kâds bûdams* (no Jaunpils).

764. §. Arī potenciāla nozīme ir kondicionālim, kas arī var būt radusies no optātīva. Tâ, piem., *vęlętuos* (var.: *vēlējuos) nedziedājsi* BW 434 var.; *vai tu man nevarętu izlīdzêt?* (Mūlenbacham l. c.); *kas tuo bûtu duomājis?* turpat; *princese vêl tá kâ baidîtuos* LP III 16.

765. §. Beidzot — tagad varbūt visbiežāk — sastop kondicionāli nosacījuma teikumos un, proti, tiklab ar irreālu nosacījumu, kâ arī ko iedomājoties. Ka arī te pamatā var būt optātīvs, to rāda tādi gadījumi kâ, piem., *kaût zinâtu sievu dienas, ... lęktu ûdenī* BW 1238 (līdzīgi 2595); *bût[u] zināj[u]se sęru mûžu, staigât[u] gauži raudâdama* 198; *bûtu mun ju'piesmatas, as brauktu līdz* BB XIV 138; *es atduotu guovi, ... kaut* (var.: *kab) palaistu uz māmiņu* BW 23661; (bez *bûtu) kau redzējis savu tęvu, bęrtu naudu gubiņā* 3109 (līdzīgi vēl 473, 5 un 3191); *nu bût[u] mijis, kaut* (var.: *kam* jeb *kad* resp. *ja) varējis* 22448. — Īsti nosacījuma teikumi turpretim jau ir, piem., *tevie bûdams as tā nedzîvuotu* BB XIV 120; *kab tu dûtu, to jis t'ev izgaistu* Zb. XVIII 253; *nebût[u] mīļi dzîvuojuši, nebût[u] viesu vakariņš* BW 1464; *mēs labprāt tevi ...*

uzņęmtum, bet nedrìkstam (Mülenbacham l. c.); *kuo tu darîtu, ja mans brãlis atnãktu?* turpat.

Tautasdziesmās vienkāršais kondicionālis attiecas dažkārt arī uz pagātni; tâ, piem., *tik es ruoku neiedevu ... tautietim, kad brãlītis neturętu (nebûtu turējis* vietā) *pie ... vilnainītes* turpat.

Ar nosacījumu ir darīšana arī tādās frazēs kâ *ķēniņš ... izsuolījis daudz naudas tam, kas meitu ņęmtu* LP III 13.

δ) *Atstāstāmā izteiksme*

Par to Lõmanis KZ LXIV 46 skk.

766. §. Leišu un latviešu valodā — vai arī senprūšu, tas nav zināms — divdabis, atstāstot citu sacīto, ir izskaudis „verbum finitum" un saskan tâtad netiešā runā ar savu subjektu locījumā (= nominātīvā), skaitlī un dzimtē. Tāda netieša runa ir vai nu — atkarā no kāda „verbum dicendi" vai „sentiendi"— palīgteikums, vai — bez iepriekšēja verba — neatkarīgs teikums. Pie tam tagadnē lietājams divdabis ar *-nt-*, — ne ar *-dama-*. Tâ saka leišu valodā, piem., (skat. Kuršaiša Gr. 1578.—81. § un 1586. §) *girdẽjau, (kad) tẽvas ateĩsiąs* „dzirdēju, ka tēvs nākšot" vai *tẽvas norẽjo žinóti, kã sūnùs dãrąs* resp. *dãręs* „tēvs gribēja zināt, ko dēls darot resp. darījis"; citi piemēri Šleichera Handb. I, 151. §, Baranauska Зам. 70, Geitlera Beitr. 32 skk., Liet. sint. I 79 skk. un Jauņa Перев. грамм. 26. — Drīkst laikam ar Delbrüku Grdr. IV 491 domāt, ka, piem., leišu frazei *girdẽjau, tẽvas ateĩsiąs* kâ priekšpakāpe bija arī vēl tagad iespējamā konstrukcija *girdẽjau tẽvą ateĩsiantį*. Kontāminējoties beidzamajai konstrukcijai ar sinonimo savienojumu *girdẽjau, (kàd) tẽvas ateĩs* varētu būt radies tips *girdẽjau, (kàd) tẽvas ateĩsiąs*, un jo vieglāk, kad laikam jau iepriekš bija tāda tipa konstrukcijas kâ *jìs sãkos daũg žìnąs* (Jaunim l. c.) „viņš sakās daudz zinot" (skat. 804. §), kur

divdabim bija līdzīga nozīme. Bet par to arī Potebņa Зап. 222 skk. un 230 sk., kas iziet no tādiem teikumiem kâ, piem., *izlikâs snaužus* u. c. 804. § b, kur jau finītajam verbam ir šaubu nokrāsa.

767. §. Latviešu valodā tâ vēl tagad visās izloksnēs[660]) lieto pagātnes divdabjus. Tâ, piem., *kâdam tęvam bijuši trîs dęļi* LP III 22 (kādas pasakas sākums); *uz reizi laiva rauta, rauta, kamęr ierauta vidū un apgâzta* 68. Tâ kâ šos pagātnes divdabjus arī bez kōpulas *ir* lieto kâ perfekta indikātīvu (skat. 757. §), tad netiešajā runā skaidrības labad citādi pārprotamos gadījumos var pievienot formai *ir* atbilstošo atstāstāmo *ęsuot;* tâ piem., *liepa ęsuot nuocirsta* LP III 37; *Laimiņa tâ ęsuot reiz nuolęmuse* 102.

768. §. Turpretim nākotnē un tagadnē tagad lielākā vai mazākā mērā aktīvie[661]) divdabji ar subjektu saskan locījumā, skaitlī un dzimtē vairs tikai vienā izlokšņu daļā, un proti, Bārtā, Jaunaucē un augšzemnieku izloksnēs — Biržos, Viesītē, Sēlpilī, Dignājā, Odzienā, Kalsnavā, Sausnējā (par ko Kauliņš BB XIV 124 skk.), Lazdonā FBR IX 151, Praulienā, Mētrienā, Pļaviņās, Vecpiebalgā, Mēdzūlā, Ļaudonā, Bērzaunē, Tirzā, Lizumā (skat. FBR I 13 sk.), Lubānā, Meirānos, Druvienā, Vārkavā, Krustpilī, Kaunatā, Viļānos, Dagdā, Varakļānos, Bērzpilī u. c., kâ arī 17. gadsimteņa tekstos, par ko P. Šmits RKr. XIV 29 sk. un 38 un Adolfi 257; par Ērgļiem skat. FBR XIV 128, par Aknīsti — XV 189. Tâ, piem., *tie tęvam lūdze, lai tiemis vēlus iet pasaulē . . .; viņi tuo neveikli arī līdza jemšuoši* (Becenbergera Spr. d. pr. L. 14); *lics mun prasît, voj es asus mājâ; jā nāsus, leî pasokuot, kod bûšus*

[660]) Tikai dažās izloksnēs pag. aktīvo divdabi — vismaz ar nenoteiktu subjektu — var aizstāt forma ar *-umu*, skat. 163. § b.

[661]) Atstāstāmajai izteiksmei tagadnē un nākotnē pasīvu formu latviešu valodā nav.

(Lizumā); *māsa teice, šiį*[662]) *labāk nāpsņemškuętęs* BB XIV 126; *atsoka* dziarwia: szej napalejdzieszkutia Zb. XVIII 243; *lai (viņas) salienuošas upē* Pas. VII 401.

Arī minētajās izloksnēs tagad blakus vairāk vai mazāk sastopamas arī nelokāmās formas ar *-t*. Pirmkārt, bezsubjekta teikumos, tā, piem., *viņām grūši ejuot mācuęties* BB XIV 125. Līdzīgi saka leišu valodā, piem., *šeñdien lýsiant* (blakus *lýsią*) „šodien līšot", vai *jìs sãko, kàd taĩ gẽda ẽsant* „viņš saka, ka tas esot kauns", skat. Kuršaiša Deu.-lit. Wrtb. 284[2] un 397 un Gr. 1579. § a un 1586. §; šis izteiksmes veids laikam sākumā būs bijis parasts tikai aiz tiešām izteikta „verbum dicendi" vai „sentiendi", sal. lei. *girdẽjau tẽvą ateĩsiant* (blakus *ateĩsiantį*) Kuršaiša Gr. 1578. § un šās gram. 808. §. Bez tam Sausnējā, skat. BB XIV 124 sk., lieto ar nelokāmo refleksīvo formu vienādi skanošu refleksīvu formu vīr. dz. daudzsk. nōminātīvam, piem., *mācuęties* („retāk": *mācuošies*[663]); tā kâ atbilstošā siev. dz. daudzsk. nōminātīva forma turpat skan tikai *mācuošās*, tad *mācuęties* kâ vīr. dz. daudzsk. nōm. laikam ir šā locījuma vecākā, fōnētiski radusies forma, sal. lei. daudzsk. nōminātīvu *sukantiejie*. Līdzīgi runā Bārtā, piem., *visi tai patīkuoši un rāduoties labi* (Becenbergera Spr. d. pr. L. 16). Formai ar *-uoties* dota priekšroka par formu ar *-uošies* laikam gan tādēļ, ka pēdējā izskan ar šņāceni un svelpeni. Laikam aiz tā paša iemesla ir, piem., Lizumā blakus formām *darîšuoši* un *darîšuošas* lietājama arī nelokāmā forma *darîšuot*. Bez tam Lizumā, piem., vēl Sausnējā paglābušos vīr. dz. viensk. nōminātīva refleksīvo formu ar *-uos* — tādēļ ka tā skan vienādi ar atbilstošo viensk. 1. p. formu — ir aizstājusi nelokāmā forma ar *-uoties*, kamēr siev. dz. viensk. nōm. forma ar *-uotęs* Lizumā ir paturēta; tâ, piem., (no Lizuma) *sadzęries*

662) Sal. ar to 371. § b.

663) Tā ir Lizumā pārsvarā esošā forma.

kliedzs: leî nanākuot šam tuvumā; kâ ķeršus, tâ zvelšus, kas tik ruokâ gadîšuoties.

Vidusdialektā (arī rakstu valodā), Vidzemes lībiskajās izloksnēs un dažās augšzemnieku izloksnēs (tâ Alūksnē, Augulienā u. c.) tagad nelokāmā forma ar *-t* (refl.: *-ties*), kas vispirms ieradās jau minētajos nosacījumos, ir tagadnē un nākotnē vispārināta un kļuvusi vienīgi lietojama. Tâ, piem., *ļaudis tâ sacīja: aiz priekiem es dzieduot* BW 126, 2 var.; *veči priecājâs: bûšuot jauns arājiņš* 1896. Varbūt drīkst arī domāt, ka, piem., teikums *sacīja: es dzieduot* ir radies, kontāminējoties *sacīja: es dziedu* resp. vīr. dz. *dziedus*, siev. dz. *dzieduoti* un *sacīja mani dzieduot*, sal. lei. *girdẽjau tẽvą ateĩsiant* un 808. §.

Visilgāk, šķiet, palaikam turas siev. dz. viensk. nōm. forma[664]); tâ autors Cempos, kur tagad vīr. dzimtei ir lietojama tikai nelokāmā forma ar *-t(ies)*, ir dzirdējis vēl šādu frazi: *kuo viņa tur darîšuoti?*

769. §. Dažādās izloksnēs, arī tur, kur perifrastiskā (ar *bûšu* un infinitīvu darinātā, skat. 678. §) nākotne nav lietojama, netiešajā runā nelokāmo nākotnes formu ar *-šuot* dažreiz aizstāj *bûšuot* savienojums ar infinitīvu; tâ, piem., *viņš bûšuot braukt* (Smārdē u. c.) un pat *tur vienc bûšuot bût* (dzirdēts Cēsīs); citus piemērus skat. Mag. II 2, 181, Heselbergam 91. § un FBR IV 60 un XI 78.

Alūksnes (par ko Brencis RKr. XVII 143), Mārkalnes, Jaunrozes u. c. austrumizloksnēs nelokāmo nākotnes formu aizstāj atbilstošā tagadnes forma, pie kam uz nākotni norāda viss

[664]) Bet no Bērzpils autors pazīst formu *ass* (no *ęsus*) vīr. dz. viensk. nōminātīvam blakus *asūt'* siev. dz. viensk. nōminātīvam un vīr. un siev. dz. daudzsk. nōminātīvam; blakus tur ir refleksīvās formas *b'eîstūt'îs* vīr. dz. viensk. nōminātīvam un vīr. un siev. dz. daudzsk. nōminātīvam un *b'eîstūt'ês* siev. dz. viensk. nōminātīvam. Ar *ass* blakus *asūt'* sal. austrumlei. *ana aisiunt ažu tā, kas jų prajukdysiųs* Liet. pas. II 186.

sakars vai kāds cits vārds; tâ, piem., *viņš reitu braucut* (Jaunrozē u. c.).

Citur, tâ Vidzemes lībiskajās izloksnēs (skat. RKr. XIII 91) un dažās austrumizloksnēs (tâ, piem., Bērzpilī), nelokāmo nākotnes formu aizstāj arī nāk. indikātīvs; tâ, piem., *sak, ka tęs bûs braukt* (Umurgā); *sak, ka viņč bûs vęsals bût* (Skultē); sal. par to arī FBR XI 78 un XIV 65. Līdzīgi — pēc ziņām Lesk.-Brugm. 325 — leišu Garļavas izloksnē, piem., *sākė, kàd išgélbės* „viņš sacīja, ka viņš atbrīvošot".

770. §. Kursā, sevišķi tāmnieku izloksnēs (piem., FBR VI 64, VII 27, 53, VIII 127, XIII 79, XIV 51, XVI 126, XX 24, tâpat Dzirciemā, skat. Etn. IV 57 un 59, Pastendē un Ancē), un Rūjienā (Vidzemē, skat. RKr. XIII 98) netiešajā runā nelokāmās formas ar *-t* tagadnē un nākotnē aizstāj ar nelokāmām formām ar *-m;* Sisē FBR XX 54 arī *iram, navam* parasto *ęsam* resp. *neęsam* vietā, sal. *irat, navat* 725. §. Tâ, piem., *teic, viņš ęsam bagats* BB XVII 283; *eitam itin labi* LP VI 407; *kad viņš nuokausim ... māti* VII 1, 823; *teic, neęsam dieva lūgts* Mag. X 3, 84 (no Blīdienes); *rītā tirgus ęsam* (Bīlensteina LSpr. II 203 no Ķerkliņiem). Un latgaļu tekstos Zb. XVIII 236 skk. no Viļāniem sastop ne vien formas ar *-m* (tâ *byuškam šam śl'ikt'i* 262; blakus arī, piem., *sylts byuškys* 244), bet arī ar *-ma;* tâ, piem., *byuškama vyss tys* 354; *tagad vyss asama* 297. Šās formas ar *-ma* ir varbūt veci nek. dz. daudzsk. nōmināTīvi, sal. Изв. XXII 2, 194; jeb lituānismi? (sal. lei. *žvirblio esama ... gudraus paukščio* Liet. sint. I 84; *čia nieko nėsama* turpat; *čià žmonių važiúojama* [= *čià žmónės važiúoją*] Jauņa Перев. грамм. 26). Un latviešu formas ar *-m* varētu būt zaudējušas *-a* un tādā gadījumā būt seni nek. dz. viensk. nōmināTīvi. Piem., ar la. konstrukciju *tirgus ęsam* sal. lei. *čià jų stogas stiegiama* u. c. Liet. sint. I 29 un Изв. XXII 2, 191; un par šo divdabju nepasīvo nozīmi latviešu valodā skat. 796. §. Bet vērā jājem arī cita iespēja izskaidrot formas ar *-m*

netiešajā runā. Konstrukcijā „accus. cum participio" var vienādā nozīmē lietot formas ar *-t* un *-m*, skat. 798. § a; un laikam tādēļ daudzās izloksnēs arī absolūtajā datīvā ir formas ar *-m* aizstājušas vienīgi pareizās formas ar *-t*, skat. 798. § d. Tâ kâ nu zināmos gadījumos formas ar *-t* un *-m* lietoja promiscue, tad arī netiešajā runā varēja ierasties formas ar *-m* un aizstāt vecākas formas ar *-t*. Bet leišu formas ar *-ma* rāda, ka la. *-m* te — vismaz pa daļai — ir *-ma* saīsinājums un tādā gadījumā var būt pareizs arī netiešajā runā.

771. §. Tāda tipa dēbitīva formām kâ *(ir) jāsaka*, nāk. *bûs jāsaka*, pag. *bija jāsaka* atbilst netiešajā runā rēgulāri *ęsuot jāsaka*, nāk. *bûšuot*[665]*) jāsaka*, pag. *bijis jāsaka*. Maskulīno *bijis* dažreiz sastop arī blakus siev. dz. substantīvam, tâ, piem., *bijis jāduod īstā* LP III 36 (no Jelgavas apkaimes); tomēr te būtu iespējama arī siev. dz. forma *bijusi*. Blakus nu sastop arī viegli saprotamus jauninājumus, kur tag. 3. personu aiz *jā-* ir aizstājusi atbilstošā atstāstāmās izteiksmes forma, pie kam tagadnē kōpula pati var palikt neizteikta. Tâ, piem., *jāęimuot* (dzirdēts Pļaviņās), *jàietuot* (Turaidā), *ęsuot jāeimuot* Mag. V 1, 223 jeb *ęsam jāeitam* LP VII 1, 824; *jāstaigājuot apkārt* III 106; *tâ gan bûšuot jādaruot* Mag. V 1, 223; *bûšuot jàbraucuot* (dzirdēts Valmierā); *pašam bīš jāsadęguot* (Lielstraupē).

Otras un 3. personas imperātīvu netiešajā runā izsaka, savienojot *laî* ar atbilstošo tagadnes atstāstāmās izteiksmes formu, piem., *laî nākuot; lei papriekšu šim izstāst*[*u*]*s* JlgRKr. II 123.

772. §. Kondicionālim īsti — tâ arī rakstu valodā — nav īpašas atstāstāmās izteiksmes formas, piem., *viņš teica, ka viņš nāktu, ja varętu*. Bet daudzās izloksnēs kondicionāļus ar *-tu*

[665]) Alūksnē, kur nāk. divd. ir zudis (skat. 769. §), pēc Brenča ziņām RKr. XVII 143 rakstu valodas formu *bûšuot* blakus dēbitīvam aizstāj *teikut* (no *tīkuot* : *tikt*).

netiešā runā aizstāj jaundarinātas formas ar *-tus* (tâ Ergļos FBR XIV 128) jeb *-tuot*[666]), piem., *tas jau bûtuot* (tas dzirdēts arī Augstrozē, Vestienā u. c.) *tīri nataišņi* JlgRKr. II 123 (no Sausnējas); *būtuot Ilze viņas aizkârusi, tad viņas bûtuot pārvęrtušâs* LP VI 234; citi piemēri Mūlenbacham Latv. gr. 219. § un FBR XIV 94. Dažās augšzemnieku izloksnēs tai vietā ir dīvaini *bij* > *bej* savienojumi ar tag. divdabi; tâ, piem., *ka viss... bij tęk*[*u*]*s* LP VI 940 (no Pļaviņām); *pa kuŗu bij varuot... izmukt* turpat; *viņš bij gan nàkuot, bet viņam nebijis vaļas* (no Saukas); *viņč bej eimūt* (Dignājā); citi piemēri FBR VIII 106 no Skrīveŗiem, IX 152 no Lazdonas u. c., XII 89 no Biržiem, XV 191 no Aknīstes, XVI 58 no Sunākstes, XVII 68 no Kaldabruņas, 158 no Daudzeses, XIX 109 no Neretas, Pas. VII 363. *bij* vietā ir arī *bijis* teikumā *viņš bijis paliekuot* (Mūlenbacham l. c. 140. lpp.). Sākumā laikam šais savienojumos ir likta tikai divdabja nōmināTīva forma (sal. austrumlei. *buvā ainūs* Liet. pas. II 299); pie tam pagātnes formai *bij* bija jāizsaka kondicionāļa nozīme (sal. 755. § e), divdabim — atstāstāmā nozīme.

773. §. Augšzemnieku pasakās bieži sastop tiešās un netiešās runas formu sajaukumus, pie kam stāstītājs arī tur, kur viņš pūlas atstāstīt tiešu runu, tomēr padodas jūtām, ka viņš referē citu teikto. Sekojošos piemēros iekavās ir pievienotas tiešās runas gaidāmās formas: *vaicājs dęlu: voi labi tu ęs*[*u*]*s (esi) vaktējs?* LP VI 936; *tas... sak*[*u*]*s uz tiem: šis (es) atduošis (atduošu) tam nuo jums pirmdzimtības tiesu* 937; *lapsa... sakuot: duod šai (man) ar paêst; šī (es) iešuot (iešu) ar tevi* turpat; *jei soka tai iz jū: dūtu šei (es) ťev āšť* Zb. XVIII 272; *kai šys (es) ťevi paśmīdynuoškys (paśmīdynuošu)?* 251; *izruomej tu šū (mani)!* 262; *bruoľeit, iškys (išu)* 269;

666) Par kondicionāļa divdabja sākumiem leišu valodas izloksnēs skat. Uļjanova Знач. II 88[1] un Koncevičа rakstu Lit. Mitt. II 257.

jis soka tai: ka tu, kungs, l'ikškys (liksi) tūs... p'i dorba, to kungam nu d'eśmit rūku vairuok byuškys (byuś) dorba, nakai nu munu d'iveju 489; citi piemēri Mūlenbacha Teikumā 69, FBR XV 191 (no Aknīstes); par to arī Augstkalns FBR XIV 53 skk. un 116.

e) **Kārtu formu lietošana**

Sal. Brugmaņa Grdr. II² 3, 678 skk.

α) *Aktīvās un pasīvās formas*

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 194. § un 265. § un Kuršaitis Gr. 1351. §.

774. §. Aktīvās formas latviešu valodā, kâ jau redzams no iepriekšējā, lieto tâpat kâ radu valodās. Bez tam latviešu (un leišu) aktīvās formas var aizstāt arī citu valodu pasīvās formas, un tā ir norma labā latviešu valodā tādos gadījumos, kur ir minēts arī darītājs; tâ, piem., tāds teikums kâ lat. mortui a vivis sepeliuntur latviski skanētu: *dzīvie mirušuos apbedī*. Bet, kur darītājs nav minēts, tur arī latviešu valodā ir iespējamas (perifrastiskas) pasīvas formas, ko darina, savienojot *tapt* (=lei. *tàpti*, ko arī tâ var lietot), *tikt* vai *kļūt* formas ar pag. pas. divdabi. Tâ, piem., *ar dziesmām guldīts kļūšu* BW 3 var. (iespējams būtu arī: *guldīs mani*); *aunies kājas,... ka netieci* (var.: *netuopi*[667]) *basa vęsta* 16861,1, 16863, 16864; *tiks tev labi aizmaksâts* 34588; *pie kalēja netika bûts* Mag. III 1,136; *kad citiem tiks duots, duos tev ar* (no Lizuma); *kas tur netīk savasts gon baļķu, gon molkas* turpat.

Parastākas ir ar *bût* formām darinātas perfekta (*ęsmu*[668] + pag. pas. divdabis), plūskvamperfekta (*biju* + pag. pas. divdabis) un pabeigtās nākotnes (*bûšu* + pag. pas. divdabis) for-

[667]) Tāda forma te vienīgi no Rietumkurzemes izloksnēm, kamēr *netieci* ir minēts no Vidzemes, Sēlijas un dažām Rietumkurzemes izloksnēm.

[668]) 3. personā kōpulas var arī nebūt; tādā gadījumā pasīvajai formai var būt arī atstāstāmās izteiksmes nozīme.

mas. Tâ, piem., *kâ apcietanâtais gribâts vest uz muižu, tâ ceļā izbĕdzs* (no Lizuma); *tuornis nav varâts uzcelt da golam* turpat (līdzīgi Mag. V 1, 222); *kad nu vair cits lobâks na'kas nav zinâts, tad ir darîts tâ* turpat (citus piemērus no Lizuma skat. FBR I 15 sk.); *vêl nav līgts* (Bīlensteina LSpr. II 193); *nebija ilgi bûts pa pilsĕtu* (no Jaunvāles); *ir jau bûts*[669]) (no Odzienas); *nu tev bûs līdzĕts* (Mūlenbacham l. c. 194. §); *nu jau iets diezgan* turpat; *tad iets uz baznīcu* (Jaunpilī). Arī darītājs ir pie tam minēts dainā *balti man vaidziņi, ne ûdeņa balināti, — asarām balinâti nuo nelieša* BW 4475, 3.

β) *Refleksīvās formas*

Par tām Mūlenbachs Latv. gr. 193. §, Bīlensteins LSpr. II 224 skk., Jaunis Перев. грамм. 28 sk., Šleichers Handb. I 303 sk., Kuršaitis Gr. 378 skk., Uļjanovs Знач. I 304 skk., Fortunatovs Сборн. LXIV 11. nr-a 50. lp.; Zubatijs IFA XVI 61 sk. un (izmantot uzmanīgi!) Po(r)žezinskis Возвр. форма 12 skk.

775. §. Baltu (un slavu) refleksīvo formu nozīme visumā saskan ar āriešu un grieķu mediālo formu nozīmi. Pirmkārt, sastop „reflexivum directum", kur refleksīvais vietniekvārds ir ar akuzātīva nozīmi. Tâ, piem., *sargies pats, tad dievs tevi sargâs* (Treilanda Мат., papild., 26. sakāmv.); *teicies pate!* (Sproģim, 252. lpp., 31. nr-ā); *mazgâties; kumeliņš... devâs(i) kalpam jûgti* BW 15950, 8; *vinč naļaunas runât* BB XIV 133. Kur no finīta verba ir atkarīgs kāds infinitīvs, tur dažreiz abām verba formām ir refleksīva izskaņa; tâ, piem., *tu varêsies uzturêties*[670]) Manceļa Post. I 149. Citāds pleonasms iznāk, verba refleksīvajai formai vēl pievienojot patstāvīgo refleksīvo vietniekvārdu; tâ, piem., *kuoši sevi turējuos* Sproģim 150, 25. nr-ā (līdzīgi BW 83, 5); *pati sevi apĕdas* (Mūlenbacham l. c.).

669) Sal. kr. *здесь быто* РФВ LXXVII 155.

670) Līdzīgi lei. *pabučiuotiś jam dāvės* Daukšas Post. 208, 14.

776. §. Tāda tipa refleksīva forma kâ *mazgâties* atšķiras no atbilstošās aktīvās formas *mazgât* tikai ar to, ka formā *mazgâties* ir reizē izteikts arī darbības objekts; tâ kâ nu blakus *mazgâties* nav nepieciešams cits objekta nōmens, tad to blakus transitīvajam *mazgât* varēja izjust kâ intransitīvu. Pēc tādiem paraugiem tad laikam ir darinātas tās refleksīvās formas, kur refleksīvais vietniekvārds nav tiešs darbības objekts, bet kas ir vienkārši intransitīvi verbi blakus attiecīgajām transitīvajām aktīvām formām. Tâ, piem., blakus *celt*[671]) (lei. *kélti)* refl. *celties* (lei. *kéltis)* būtu vāciski jātulko nevis „sich heben", bet „sich erheben, aufstehen". Līdzīgi vēl, piem., *grìezties* blakus *grìezt*, *vazâties* blakus *vazât; lẹ̀na neliecies!* BW 83, 6.

Kamēr, piem., teikumā *celies agri!* (sakot uz kādu cilvēku) *celties* apzīmē subjekta veicamo darbību, tas pats verbs, piem., teikumā *ceļas... migla* (Po(r)žezinskim l. c. 71) nozīmē tikai norisi, un te *celties* nozīmes ziņā nekādā gadījumā vairs nav izprotams kâ **celtie* + *-s*. Līdzīgi vēl, piem., *duots devējam atduodās* (Treilanda Mat., 331. sakāmv.); *saimes cūka nebaṷuojâs* (turpat, 1051. sakāmv.); *izpùsta svece neiedẹ̀gâs* (turpat, 1245. sakāmv.); *atsavēra... vārti* (Po(r)žezinskim l. c. 70); *vẹzums apgâzâs; vērpies, villiņa, viscauri vienâda!* BW 7072; *baznîca sâkusies; cirvis atcirtâs* (Bīlensteinam l. c.); *vydâ redzîs*[672]) *augsts krists* Sk. Do. 207 (sal. arī austr. *dzierdīs, ūžoas* „smaržo" u. c. Biržos FBR XII 88); *nuosajûdze kumeliņš* (Sprogim 200, 30. nr-ā). Šais piemēros refleksīvā

671) Daudzās izloksnēs arī vēl aktīvā forma ir intransitīva, tâ, piem., *viegla gulu, viegla cêlu* BW 24545; līdzīgi leišu valodā, skat. Kuršaiša Gr. 1396. §. Iespējams, bet ne nepieciešams (sal., piem., gr. τείνειν „izstiept" un „izstiepties"), ir, ka *celt* kâ intransitīvs verbs kādreiz ir lietots ar mediālajām galotnēm, sal., piem., φαίνειν „rādīt" blakus φαίνεσθαι „rādîties"; pēdējā gadījumā baltu refleksīvā forma te būtu senākās mediālās formas tiešs aizstājums.

672) Arī lei. *rẽgis* nozīmē: „ir redzams".

forma rāda, ka attiecīgā darbība notiek bez īpašas gramatiskā subjekta līdzdarbības. Un sekojošos piemēros refleksīvā forma nepieļauj arī loģiskā subjekta apzinīgu līdzdarbību: *man łyłs kymyuss nùzakūdę* (dzirdēts Lubānā); *labs sviests nuopircies* (dzirdēts Jaunpilī); *aizmirsâs man dziesmiņa* (Mūlenbacham l. c., 125. lp.). Un, pieslienoties šām bezpersonu (bet ne pasīvajām[673]) konstrukcijām, tad arī, piem., *man gribas* (kâ kr. *мне хочется*) blakus *es gribu*.

777. §. Citos gadījumos refleksīvajam vietniekvārdam ir datīva nozīme. Tâ, piem., *aunies kājas!* BW 713; *ira sievu dabūjies* 21535; *mazgâsis muti* (no Zvārdes); *lejies nu tu ar putru!* (no Cempiem); *laima nepalīdz, ja pats nelīdzās* (Treilanda Мат., 599. sakāmv.); *nuosapirku kūtru zirgu* (Sproģim 144, 4. nr-ā); *nuosaņēmu cępurīti* (turpat 154, 50. nr-ā); *aizadedžu... skalu* (turpat 168, 10. -nr-ā); *līgaviņas meklêties* (Mūlenbacham l. c., 127. lp.), tam blakus arī, piem., *sev līgavas męklędams* BW 5119, 1. Pleonasma veidā dažreiz pievieno vēl datīvu *sev;* tâ, piem., *sev ruociņas mazgâties* (Mūlenbacham l. c.).

778. §. Bieži refleksīvajām formām ir arī reciproka nozīme. Tâ, piem., *gaiļi plùcas; piecas māsiņas cita citu dzęnas* (RKr. VII, 37. mīkla); *tās ... cita citu vadījâs* BW 91; *divas upes satęķas* (var.: *sagājâs), viena uotru laistījâs* (Mūlenbacham l. c., 127. lp.); *ruoka ruoku mazgājâs* BW 2991 (līdzīgi vēl, piem., 9850); *kungs kungam pāri nedarîsis* (dzirdēts Sātiņos); *māt*[*e*] *un meita* (jeb: *ar meitu) dalījâs* (Mūlenbacham l. c., 126. lp.); *Laim*[*e*] *uz Laimes vaicājâs* turpat; *ar uotru sarunâties.*

Laikam pēc tādu formu parauga kâ *ar uotru kauties, plêsties* vai *sisties* ir radušās refleksīvās formas, kas apzīmē sa-

673) Īstas pasīvas nozīmes latviešu refleksīvajām formām nav. Tâ latvietis kâ pasīvu neizjūt arī formu *sauktūs* teikumā *kab sauktūs Aleksandris sāta* Zb. XVIII 421 „żeby się nazywał domem Aleksandra".

cīksti; tâ, piem., *viņi laûžas; es ar tevi skriešuos* LP VI 387; *iesim abi tecêties!* (sal. kr. *бегаться* Frenkelim KZ LXI 264) BW 593, 2 (līdzīgi 4639); *nāc ar mani(m) dziedâties!* 593 un 863; citi piemēri Mag. XIII 2, 58 un Zubatijam l. c. 62.

779. §. Arī „dinamiskajām" mediālām formām (kas, „šķiet, izsaka subjekta intensīvu piedalīšanos darbībā", skat. Delbrüka Grdr. IV 426) var atbilst refleksīvās formas nozīmes ziņā. Refleksīvās formas vai nu ir stājušās arī šai nozīmē tieši seno mediālo formu vietā (sal. Uļjanova Знач. I 305), vai arī šī nozīme ir izveidojusies neatkarīgi verba formas savienojumā ar refleksīvo vietniekvārdu **sei*, ko lieto kâ „dativus ethicus" (sal. 417. §). Sekojošos piemēros refleksīvajam vietniekvārdam ir vai nu tikai (tagad dažreiz vairs ne sevišķi izjūtama) „ētiskā datīva" nozīme, vai tas reizē norāda arī uz lielāku darbības intensitāti, daudzumu, ilgumu vai pastāvīgumu: *lai tautiņas meklējâs līdz rîtam* BW 16832 var.; *ęđaties, baudâties ... mātes barībiņu!* 19206, 4; *cērties, cērties, tę̃rauda zuoben!* 18824, 1; *kuŗš vērsis gan nebadâs?* (Treilanda Mar., 1396. sakāmv.); *bārties*[674]) *uz kâdu cilvęku* U; *es tev lùdzuos* (Po(r)žezinskim l. c. 78) blakus *es tevi lùdzu; peldêties* BW 32570, 5 (blakus *peldêt);* (bieži skaņu verbos) *skanējâs*[675]) *(pūrs)* 16826; *kažuoks grabējâs* 20451 (blakus *grabēja* 20450); *kas mežā klaudzējâs? kas tik dikti dimdējâs?* 2744 (citi piemēri Mūlenbacham l. c., 128. lpp.); *māsa raudājâs* (var.: *raudāja)* 21523; *mazgâtiês* (Bīlensteina Handb., 420. lpp.); *smieties* (blakus *smiet); będâties* (blakus *będât); steigties* (blakus retam *steigt); kustêties* (blakus *kustêt); rāpties* (blakus *rāpt); tupties* (blakus *tupt); sêsties* (blakus retam *sēst); gulties* (blakus retam *gult); stâties* (blakus retam *stât); palikties* (blakus *palikt); muosties* (blakus *muost);*

674) Intensīvāk nekâ *bārt kâdu cilvęku.*
675) Intensīvāk nekâ *skanēja.*

rimties (blakus *rimt); pruoties pate!* BW 17730, 5 (līdzīgi 34625) blakus *prast*. Te pieder arī daudzi salikteņi, kuŗu nesaliktie verbi palaikam ir „activa tantum"; tâ, piem., tâda tipa kâ *aizakliedza* 500. §, *apgrę̀kuoties* (blakus *grę̀kuot; *apgrę̀kuot* nav pazīstams), *apieties ar* (blakus *apiet ap* un *iet*), tāda tipa kâ *atêdies* 515. § a, *atkâpties* (blakus *kâpt*), tāda tipa kâ *ierêjâs* 530. § c un *iepļauties* 530. § a, tāda tipa kâ *izsêžas* 534. § e, tāda tipa kâ *nuosakliedza* 544. § g un *nuoskrieties* 544. § d, tāda tipa kâ *pastaigâties* 548. § e, tāda tipa kâ *pārêdies* 554. § c un *pārskaitîties* 554. § h, *piedzerties* u. c. Mūlenbacham l. c. 128. lpp. un tāda tipa kâ *sastràdâties* 570. § b.

Varbūt (bet ne droši) te pieder arī tādi gadījumi kâ *zinuos tę̃vu klausījusi* (Sproģim 121, 36. nr-ā); *sakâs*[676]) *māte iedę̃vusi* (turpat 234, 37. nr-ā); *sakâs tautas man panākt* (Mūlenbacham l. c. 127. lp.); sal. ar to tādas senīslandiešu frazes kâ *þeir kuóðoz suá gera mundo* „viņi teicās tâ darīšuot".

780. §. Senie „media tantum" (skat. Delbrüka Grdr. IV 417 skk.) šķiet pa daļai pārveidoti par „reflexiva tantum"; tâ, piem., *bîties* (kā sensl. *bojati sę;* sal. skr. *bhâyatē* „bīstas"), *priecâties, brīnîties, kaŗâties, gadîties, cìsties* u. c.

f) „Verbum infinitum"

α) *Infinitīvs*

Par to Bīlensteins Handb. 730.-8. §, Mūlenbachs Latv. gr. 227., 229.—30. § un 267.—82. §, Šleichers Handb. I 311 skk., Liet. sint. 19 sk., 23, 38 skk., Rīģišķu Jons Gram.[2] 281. §, Kuršaitis Gr. 1401. un 1087.-8. §, Becenbergers BGLS 259 sk., Lesk.-Brugm. 322 sk., Srba LtT II 78 sk., 86 skk. un 93 sk., V. Millers KSB VIII 156 skk., Potebņa Зап. 342—441, Vondrāks Vergl. slav. Gramm. II[2] 407 skk., Delbrüks Grdr. IV 440 skk. un Brugmanis Grdr. II[2] 3, 888 skk.

676) Adolfi 256 arī ar adjektīviem: *viņš sakâs bagâts; viņš liekas gudrs* u. c.

781. §. Baltu infinitīvi ir vismaz pa daļai seni datīvi (skat. 713. §) un ļauj arī vēl vairāk vai mazāk izmanīt datīva nozīmi. Tâ, pirmkārt, lietājot finâli konsekutīvā nozīmē, kur infinitīvs apzīmē nodomāto vai kâ sekas iestājošos darbību, pie kam nevar stingri šķirt nolūku un sekas. Sekojošos gadījumos nav minēts noteikts infinitīva darbības subjekts: *māmiņa priecājâs: nu bûs labas kurpes pirkt! vêl naudiņas nesameta, kuo nuopirkt pastaliņas* BW 1850; *lai stāv mani . . . zirgi svètdien braukt baznîcā* 2663 var.; *ne tie rati pūru vest* 16390; *saulīt*[*e*] *silta sildîties, māmiņ*[*a*] *jauka parunât* 3235 (sal. lei. *meilì pasikalbėt* u. c. V. Šulcem KZ XLII 380); *migla laba tautu bêgt* (Sproģim 18, 6. nr-ā); *gaŗa mèle pasuolît*[677]), *îsa ruoka paduot*[677]) (Treilanda Mat., 735. sakāmv.); *egles duris, tās ir vieglas* (BW 4174—5 tai vietā adverbs *viegli*) *virināt* BW 4173; *bārenīte smagi vest* 5257; *sâp galviņa, nav māmiņas pasacît* 4202; *ne viss dęr êst, ne viss dęr runât* (Treilanda Mat., 245. sakāmv.); *ar tevi runât vajaga pupu kules plęcuos* (turpat, 967. sakāmv.); *žęl bij viena zara duot* Mūlenbacham l. c. 164. lp.); *tīri bailes skatîties* turpat; *laiks meitiņu bildināt* RKr. V 102; *putras nav ne pauost* LP VI 495; skat. arī piemērus FBR IX 154.

Kâ infinitīva subjekts ir domājams finītā verba subjekts: *kūmas lauza žagariņus pādei pirti kurinât* BW 1268, 1; *teterītis vîzes pina, kuo vest irbes baznîcā* 2548 var.; *dzert prasa* (Treilanda Mat., 107. sakāmv.); *es nebiju lakstīgala luocît savu valuodiņu* BW 348. Te jāmin arī tādi gadījumi kâ *kuģi gatavi ceļā duoties* (Mūlenbacham l. c. 278. §). — Kâ supīna konkurents vai aizstājējs ir infinitīvs tādos gadījumos kâ *lai ceļâs sērdienīte puškuot savas vilnānītes* BW 4658; *tęvs vedis savu dęlu amatā nuoduot* LP III 25; *gājis atprasît* turpat.

677) BW 4661 var. infinitīvu vietā sastop „ģerundijus“ *apsuoluot* un *ieduoduot*.

Kâ infinitīva subjektu var izjust arī substantīvu datīvā; par to arī Frenkelis IF XLVI 51. „Pie tam datīva piederība pie verba var būt gan ciešāka, gan vaļīgāka, tâ ka reizēm izjūt infinitīvu vien, reizēm infinitīvu ar datīvu kâ predikāta papildinājumu". Tâ, piem., *duod man tâ nuomirt!* BW 4; *duod tai lielai augt!* 1934 var.; *duod man pienu nuodzerties!* 2926; *man ir atļauts piens*[678]) *dzert* (Mūlenbacham l. c., 352. §); *duod suņam dęsu glabât* (Treilanda Mat., 1190. sakāmv.); *ka tik mums ir ęst* (no Krūtes), līdzīgi BW 10200, 4; *pieniņš mums bûs sieriņu siet* (Treilanda Mat., 464. sakāmv.); *kas kaitēja man dziedât?* BW 68; *kas kait man nedzîvuot lustîgai meitiņai?* 69; *man tik vêl atliekas piezīmêt viens vārds* (Mūlenbacham l. c. 277. §); *malka tam vędas skaldît* (Austrumā VIII 1, 154); *kâda luste man dziedât?* BW 126, 1 var.; *lai palika spruogaitiņa pādītei puškuoties* 1141; *lai stāvēja virsūnīte putniņiem* (var.: *kur putnam*) *uzmesties* 2765, 2; *neatstâšu* (proti, *māmulīti*) *brālīšuos māršiņām niecinât* 3251; *lai sēj ... kaņepītes ietecêt māsiņai* (Mūlenbacham l. c. 267. §); *liepa līguo ... visiem dzirdêt, vienam saprast* turpat.

Beidzot kâ infinitīva subjektu var izjust arī substantīvu akuzātīvā. Tâ, piem., *atstâj mani sērdienīti svešu ļaužu dubļus brist* BW 4605; *gaida mani ciemuoties* (var.: *sērst nākam*) 4369 var.; *ņęmat vīrus klât gulêt!* 229. Kâ supīna aizstājējs infinitīvs pie tam ir tādos gadījumos kâ *saimnieks sūtīja puisi krūmus izpļaut* (Mūlenbacham l. c. 276. § c.). It kâ kāds „acc. cum infinitivo" ir teikumā *neduomāju, necerēju tuo bût manu arājiņu* (Mag. VIII 152. nr-ā).

782. §. Infinitīvs ir arī predikāts un, proti, pirmkārt, kâ

[678]) *piens* te īsti bija gramatiskais subjekts predikātam *ir atļauts*. Bet vēlāk tas bija objekts verbam *dzert*, un pēc šādiem paraugiem tad darināti tādi izteicieni kâ *man ir atļauts rieksti* (*riekstus* vietā) *êst* Mūlenbacham l. c. 352. §, un *viņam duots* (*duoti* vietā) *zirņi êst* turpat; sal. arī 873. §.

gribas izpaudums. Reti lietājami ir tādi infinitīvi, nemaz neminot darītāju, tâ, piem., *nu lustîgi padzîvuot!* BW 63, 3. Citos gadījumos runātājam laikam ir prātā *iet* vai *nākt* imperātīvs, no kuŗa ir atkarīgs infinitīvs (kâ supīna aizstājējs); tâ, piem., *tētiņ, naudiņu* (var.: ģen. *naudiņas) mest!* BW 1745, 4; *gulêt, mazi bērni!* 2105, 4 var. (903. lpp.); *kur lielais vērsis? — Nezinu, var'bût mežâ. — Mežâ! — tūliņ meklêt! — Labi, labi! Plušķis atteicis un ies* (proti: *uz mežu męklętu)* LP VI 440. Jāiegaumē, ka arī supīnu tâ lieto, skat. 792. §. Turpretim, piem., teikumā *pêc kulīti vajaguot izņemt un ûdenim likt atdzist, tâ ka luopi tuo var dzert; tad nest un duot luopiem* Etn. IV 62 infinitīvi *nest* un *duot* ir laikam jāiedomājas atkarīgi vēl no iepriekšējā *vajaguot.*

Imperātīva nozīmē lietotais infinitīvs ir laikam pamatā predikātīvajam infinitīvam (indikātīva vietā) stāstījumos; tâ, piem., *šis ... tūliņ nuo dūkstes ârā, zirgam mugurā un skriet nu uz mājām* LP VI 353; *uzvilkuši kažuokus ... un tad tikai skriet pa purviem, mežiem* VII 1, 1241. Kamēr nūle minētajos piemēros infinitīvs apzīmē varbūt kādas pagājušas darbības sākumu, sekojošā frazē ir darīšana tikai ar nodomātu darbību: *skrien divas stirnas; dęli tūliņ šaut, bet stirnas lùdzas* (Mūlenbacham l. c. 274. §). Citur infinitīvam krievu tulkojumā var priekšā likt verbu „хотеть“: *Brencis bija tâds pamuļķis, un mâte neparkuo viņu laist* LP VI 961; *izteic visu, kâ nuoticis; ķēniņš gan'drīz ne ticêt* VI 582; *saukuši, lai nevęduot ..., bet jaunkungi ne dzirdêt* VI 186.

783. §. Parastāki ir infinitīvi ar imperātīva nozīmi blakus darītāja datīvam, kamēr īstenais objekts ir nōminātīvā (īsti subjekts blakus darbības vārda nolūka datīvam) vai tagad arī akuzātīvā (aiz negācijām arī ģenitīvā). Predikāta nōmens pie tam ir datīvā. Tâ, piem., *lustîgam man dzîvuot* (var.: *jàdzîvuo)!* BW 83; *pie slieksnīša tev gulêt!* 1243; *tam pašam vęcam būt!* 3250; *kungam ęst tei maizītę!* (dzirdēts Neretā); *gudram*

... *dêliņam nuoņemt manu vainadziņu!* BW 5524 var.; *ne tam durvju virinât, ne...* (Sproģim 220, № 33). Par to arī Cupica KZ XXXV 458 skk.

Finâli konsekutīvo lietošanu (skat. 781. §) atgādina infinitīvs teikumā *lai nu kungam tās dienas redzêt!* BW 3018, 2.

784. §. Jautājamos teikumos tādam infinitīvam ir „dubitātīvā konjunktīva" nozīme. Tâ, piem., *kuo ... man darît* (var.: *es darîšu*, jeb: *lai daru)?* BW 87 var.; *vai man savu lîksmu prâtu gremdêt jūŗas dibinā?* 87, 2 var.; *divi ceļi ...; kuŗu iet, kuŗ[u] atstât?* 3476; *kuo ar muļķi runât?* (Treilanda Mar., 775. sakāmv.); *viņš gudruoja, kuo ar brāļiem iesâkt* (Mūlenbacham l. c., 268. §); par to arī Nīdermanis KZ LI 35.

785. §. Citur predikātīvais infinitīvs apzīmē iespējamu darbību: *pazît man(i) brāļu mâsas!* BW 6259, 4; *ķēniņa dêla ne redzêt, ne dzirdêt* LP III 35; *ķēniņa dêli... tuvumā ne rādîties* VI 687; *sauli ne'kur manît* 301; *zirgs tâdu vęzumu neparkuo pavilkt* 463; *uzsviedis tik augsti, ka gan'drīz ne saredzêt* 387; *bij tâda pirts, kur vêlā vakarā ne duomât viens pats rādîties* V 209; *duod man vienu, man kuo iet* (var.: *man jàiet*) *tautiņās!* BW 6100 var.; *man nav kuo êst* (par to arī Mūlenbachs l. c. 227. §); sal. lei. *jaũ namaĩ matýti* „māju var jau redzēt" u. c. Jauņa Перев. грамм. 26 sk.

786. §. No iepriekš pārrunātās predikātīvās lietošanas laikam ir radies dažkārt sastopamais „absolūtais" infinitīvs: *tad jau, man tâ duomât*[679]*, tâlu nebûs jàmeklē* (Mūlenbacham l. c. 269. §); *tam, duomât, cita nav ar kuo nuodarbuoties* turpat; *kad zeme bij radîta, tad — kuo duomât — tā negājuse apakš debess velves* turpat. Sastindzis ir *ne'bût*, piem., *tâ tā lieta ne'bût nav sapruotama* turpat.

679) Sal. gr. ἐμοὶ δοκεῖν „kâ man šķiet" Brugmaņa-Tumba Griech. Gramm.[4] 595.

787. §. Kâ predikāts infinitīvs var būt arī izsaukumos: e, *niekus, tas sūdzêt!* (Mūlenbacham l. c. 275. §); *kas tad tev par nelaimi? tâ raudât!* LP VI 507.

788. §. Kâ subjekts ir infinitīvs, piem., teicienā *strādât nav kauns* (Treilanda Mat., 506. sakāmv.).

789. §. a) Infinitīvs noder arī (pa daļai kâ objekts) kâ nepieciešams papildinājums zināmiem verbiem, kam pa daļai ir palīgverbu raksturs, tâ, piem., *gribêt(ies), drîkstêt, varêt, vajadzêt, suolît, prast, sâkt, pavēlêt, vēlêt* „gönnen" (piem., BW 121), *(at)ļaût, šķisties*[680]: *es šķituos* (var.: *duomāju*) *šuodieniņ nejûgt laba kumeliņa* BW 1328 (sal. sensl. *мьнитъ sę služьbǫ prinositi bogu* u. c. Potebņas Зап. 381); *(nuo)minêt: uozuols dievu nuominēja saulei sakņu nerādît* RKr. V 68; *teikt(ies): še teicâs... nākt šūpuoties* turpat V 104; *sacît(ies): sakâs braukt cieminā* BW 2421; *dzirties: dzīrâs mani... aizdziedât* 46, 2 var.; *lielîties: nelielies... uotra vīra matu plùkt!* 3664; *iev*[*a*] *ar lazdu lielījâs abas baltas nuoziedēt* 2774; *zinât(ies): ja zinies ļaužu bût* 4693 var.; *(ie)mâcît(ies): kaķis salst, bet negrib mâcîties drebêt* (Treilanda Mat., 478. sakāmv.); *lâci var iemâcît dancuot* (turpat, 589. sakāmv.); *nuospriest: leiši nuosprieda ... paši* (nōm.!) *sāli sēt* (Mūlenbacham l. c. 276. §); *aizmirst(ies): aizmirsâs man mātei ruoku duot* (var.: *neieduot*) BW 3059, 1; *aizliegt: man aizliedza ne zariņu nenuolauzt* (iespējams būtu arī: *aizliedza zarus lauzt); grib nuoliegt suņus neturêt* (jeb: *turêt*) Mūlenbacham l. c. 282. §.

b) Tāds infinitīvs var būt atkarīgs arī no nozīmē radnieciskiem nōmeniem; tâ, piem., *êstgriba; viņam slinkums pacelties* jeb *viņš slinks pacelties* (Mūlenbacham l. c. 278. §) = *viņš nevīžuo pacelties.* Aiz *slinkums* vai *slinks* infinitīvs tomēr te ir ar skaidri finālu konsekutīvu nozīmi. Tâpat, piem., teikumā

[680]) Aiz aktīvās formas gadās dažkārt accus. cum infinitivo, tâ, piem., *šķiet māsiņu gavilêt* RKr. V 52.

man tìkas siens pļaut (Austrumā VIII 1, 154), sākumā: „man tīkas siens — pļaušanai", kamēr, trūkstot objektam (*man tìkas pļaut*), *tìkas* vairāk līdzinās palīgverbam. — Kâ te aiz *tìkas* darbības objekts ir nominātīvā, tâ arī aiz dēbitīva, piem., *jàrauga Paulīne mierinât* (Mīlenbacham l. c. 277. §), sal. arī 392., 759., 781., 783. un 785. §. — Infinitīva objekts var būt ģenitīvā, ja galvenais verbs prasa ģenitīvu: *Jurģa dienā vajaga miežu sēt* Etn. II 127; *negribu tā atmest* (Mīlenbacham l. c. 164. lpp.).

Predikāta nōmens blakus no *vajadzêt* atkarīgam infinitīvam ir datīvā, piem., *tev vajag uzmanîgam bût* (Mīlenbacham l. c. 276. §).

c) Infinitīvs ar *bûs* apzīmē palaikam vajadzi; tâ, piem., *tev nebûs zagt! tev bûs savu tuvâku mīlêt!* Retāk — iespēju: *jums bûs êst* BW 10200, 4 (tai vietā tagad palaikam: *jums bûs, kuo êst;* vai arī kāda dēbitīva forma, skat. 760. §).

Tās pašas nozīmes ir infinitīva savienojumam ar *bija: tam bija tâ nuotikt; kâ bij man neraudât? man bija tâ šuo lietu iesâkt* (Mīlenbacham l. c. 230. §); *bija man tuo zinât, tad tev bija aukstam palikt* turpat; *šuodien bija tev... gulêt* (var.: *jāgul) cūku midzenī!* BW 1580; *tam bij arī puisim bût!* 5524, 5; *kuo bij man tam darît?* 74; *pazīt bija* (var.: *var*) *brāļu māsu* 6259, 4 var. (līdzīgi 4167). Piem., *man bija êst* vietā tagad palaikam saka: *man bija kuo êst.*

Tagadne *ir* (resp. *nav*) blakus infinitīvam nav parasti lietājama (sal. *tev gulêt!* 783. § un *pazīt man* 785. §); tikai tādos izteicienos kâ *ka tik mums ir ệst* 781. §, kā vietā tagad palaikam: *ka tik mums ir kuo êst.*

Infinitīvus perifrastiskās nākotnes formās skat. 678. un 769. §.

790. §. Nīcā un Bārtā ir infinitīvs kâ predikāts aiz *līdz* (*kamệr*); tâ, piem., *var duomāt, kuo tas līdz paaugt bûs apêdis*

(Becenbergera Lett. Di.-St. 61); *māte mīlē bę̄rnus līdz miert* Etn. II 155; *es strādâšu, līdz kamę̄r beigt* turpat.

791. §. Tâpat kâ leišu (par ko Jablonskis pēcvārdos Juškeviča vārdnīcai XII skk.[681]) un Kuršaitis Gr. 1167. un 1489.—91. §) un citās valodās (par ko arī V. Meijers-Lübke IF XIV 114 skk. ar literātūru), latviešu valodā infinitīvs var nostāties tās pašas saknes finīta verba priekšā, lai sevišķi uzsvērtu verba nozīmi, tâ, piem., ja jāuzsveŗ pretstats kādam citam verba jēdzienam: *ja tie mani neredzēja, jel minêt* (var.: *pieminêt*) *pieminēja* BW 17656, 1; *suolît suola, bet nedeva* (Mūlenbacham l. c. 281. §); *adît adu raibus cimdus, bet neduošu bāliņam* turpat; *dziedu, dziedu, kuo es dziedu, tik raudât neraudāju* BW 126; (bez noteikta pretstata) *miesnieks sàlît nesàla, pavārs vàrît nevàra* (RKr. VII, 218. mīkla); *dziedât viņa dzied brangi* (Mūlenbacham l. c.); *mirt ar viņu vis nemiruši* Etn. III 30; *vilks ne pakustêt nekust* LP VII 1, 875; *šis nuo dusmām ne êst neę̂d* (Mūlenbacham l. c.); *ne dziedât nedziedāju, ja kājiņu nepiesitu* BW 92, 1 var. Forma ar *-t* noder arī lielākas intensitātes izteikšanai un būs laikam identiska ar lei. formām ar *-te*, par ko M. Nīdermanis IMM 1923. g., 857: *trīcêt trīc tas kuociņš* 2562; *luocîties luocījâs* 34658; *es priecât*[682]) *priecājuos* (Mūlenbacham l. c.); *biksas kâ liet uzlietas* (Mūlenbacham l. c.). Infinitīvs uzsveŗ, ka attiecīgā darbība ir izdarīta taisni tâ un ne citādi, piem., *es dziedât nedziedāju, sacît vien pasacīju* BW 18. Minētie piemēri rāda, ka salikteņa priekšā bieži (ne vienmēr) ierodas atbilstošais nesaliktais (sal. par to Lesk.-Brugm. 316 sk.) infinitīvs un ka priekš refleksīva finīta verba var būt atbilstošais aktīvais infinitīvs.

Ar šo infinitīvu ar *-t* sacenšas pa daļai formas ar *-(t)in*, *-(t)iņ*,

[681]) Te ir arī rādīts, kad un kur leišu valodā šai paragrafā aplūkotā forma beidzas ar *-te*; par šo galotni skat. 712. §.

[682]) Citādi šā verba aktīvo formu nelieto.

-ęn un *-ien* (skat. 141. § a, 149. § b, 150. § a un b, 151. § a un 156. §), un proti, tās ir parastākas nekâ vienzilbes infinitīvi ar *-t*, vismaz tur, kur ir darīšana ar darbības veidu vai lielāku intensitāti.

β) *Supīns*

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 283, šleichers Handb. I 314, Liet. sint. 39 sk., Kuršaitis Gr. 1402. §, Srba LtT II 81 skk., Vondrāks Vergl. slav. Gramm. II² 416, Delbrüks Grdr. IV 475, Brugmanis Grdr. II² 3, 903 sk. un 906 skk.

792. §. Leišu, kâ arī latviešu valodā tagad tikai izloksnēs (skat. 717. §) paglābies (citur infinitīva aizstātais) supīns palaikam ir aiz virzības verbiem, lai minētu to nolūku vai mērķi. Tâ, piem., *nāc ęstu! iesim gulętu! mietā kâpa lūkuotuos* (no Valkas); *bāliņš mani kultu cêla, mārša maltu aicināja* BW 3473 (līdzīgi 189 var.); *viņš puiku ęsuot dzinis gulętu* LP VI 431; *jàliek bęrnc gulętu* (Valmierā). Tautasdziesmās izņēmuma veidā arī blakus *duot* un *gribêt: ęstu deva* BW 2809, 5 (no Sasmakas); *ęstu grib, dzęrtu grib... vêderiņš* 2892 (no Dzērbenes). Lai gan leišu valodā gadās tādi teikumi kâ *àš tav dúosiu gértų* Kuršaitim. l. c., tomēr ir jājautā, vai pēdējo piemēru *-u* nav tikai lāpāmais vokālis, sevišķi tautasdziesmās no tāmiskās Sasmakas, kur saskaņā ar 38. § b vidusizlokšņu *-u* bija fonētiski jāzūd.

Dažkārt supīns viens pats ir imperātīva nozīmē; tâ, piem., *kultu, maltu, līgaviņa!* BW 7682-7; *kūmiņ, naudiņas męstu!* 1762. Runātājam ir prātā te laikam kāds virzības verbs.

Par objekta locījumu blakus supīnam skat. 402. §.

γ) *Tag. pas. divdabis*

Par to Apsîšu Jākups FBR I 18, Stenders 188 skk., P. šmits RKr. XIV 31 skk., Mūlenbachs Latv. gr. 254.—63. §, Bīlensteins Handb. 762.—7. § un LSpr. II 190 skk., šleichers Handb. I 318 skk., Būga KSn. 94 sk., Liet.

sint. 22, 41 skk., 45, 73 skk., Kuršaitis Gr. 1542.—3. §, Vondrāks Vergl. slav. Gramm. II² 400 un 407.

793. §. Pirmkārt, šim divdabim ir tīri pasīva nozīme[683]): *tâ saucamais dižtilts* (Mūlenbacham l. c. 255. §); *raksti man, lùdzams, drīzi!* turpat (sal. lei. *meldžiams lìkis namiẽ* „lūdzu, paliec mājā“ Jurkš. 89); *jirklę nuoskanẽja laiviņā iemętuma* (Ļaudonā); *dziedāja, bārgu kungu vārdzinâmi* BW 133, 1 var.; *aties nâve nezināma* 161, 7 var. (līdzīgi 65); *lei stāv alus nedzeŗams!* 783; *raud... zâle, kājiņām saminama* 4026 (līdzīgi 3487; 446¹, 832. lp.; Treilanda Мат., 635., 1136. un 1568. mīkla; Sproģim 123, № 48); austr. *pīnu nasama iz t'iergu* u. c. FBR XV 48 sk. no Skaistas; *man bij... vācelīte, mêslienā glabājama* BW 28, 4; *ļaužu runājama* (Sproģim 22, № 14); *sakāms vārdu neklausīja* BW 21914; *lāp[i] kažuoku neliekama!* 24943 (beidzamajos divos piemēros pasīvās formas subjekts blakus attiecīgajai aktīvai formai būtu datīvā; sal. ar to lei. *duodamas*[684]) *imk, mušamas bėgk!* Viltis 1908. g., № 79); *tuo grib dievs ne vien mâcāmu, bet ir darāmu* Manceļa Post. II 152 (sal. lei. *katro norite jumus išlaidžiamo?* Daukšas Post. 222,18); *ja negribi sunījams* BW 24496 (līdzīgi Sproģim 167, Nr. 6); *es teicama negribēju* BW 6877 (līdzīgi 605 un 12536,2 un Potebņas Зап. 158; sal. lei. *nóri pavaišinamas, nóri paglóstoma* u. c. Viltis 1908. g., № 79, Brugmanim IF XXVII 266², Būgam KSn. 93 sk. un Jauņa Перев. грамм. 24); *nauda gribas skaitāma* (Treilanda Мат., 825. sakāmv., līdzīgi BW 24939, 2); *es negribuos nuo tevim ne'kā duodams* Für.; *gaidâs pate aptękama* BW 23523, 1; *gaidu tautu pieceļama* (Sproģim 194, № 67), sal. lei. *jìs láukia pāvežamas* Jaunim l. c.; *lęcas dęr sazārduojamas* Janševska Nīcā 53.

794. §. Ko dara, to var darīt, un tas tad ir iespējams. Un tâ arī šai divdabī ļoti bieži blakus pasīvajai nozīmei ir reizē

683) Citus piemērus skat. 398. §.

684) „Ja (tev ko) dod.“

norādījums uz tās darbības iespējamību, ko izsaka tā celms[685]). Pie tam substantīvs, uz ko attiecas šis divdabis, pirmkārt, var būt darbības (loģiskais) objekts; tâ, piem., *kas man bija nerędzama* BW 95, 1; *trîs dieniņas nezināmas* 1174; *tievi kuoki viegli luokāmi* (Treilanda Mat., 539. sakāmv.); *es nebiju lauka puķe, datękama, nuoraujama* (Sprogim 183, № 61); *es nebiju lauka irbe, vanagam nuotveŗama* (Mūlenbacham l. c. 159. lp.); *lini šuogad nav na'kâdi teicumie* (no Lizuma); *dzeŗams ûdens; aŗama zeme; neizsakāms prieks* u. c.

Otrkārt, substantīvs, ar ko saskan šis divdabis, var būt līdzeklis darbības veikšanai; tâ, piem., *pieci brieži man aŗami* BW 2661; *vērpjamas meitas* L; *tie* (proti: *svārki*) *aŗami, ecējami, tie līgavas* (objekta ģen.) *lūkuojami* 20470, 17 (sal. lei. *ariamieji pavalkai* Viltis 1908. g., Nr. 75); *vędamuo vainadziņu* 4654 (līdzīgi 17042); austr. *vardamais noms* FBR XVII 69; *dzeŗams trauks, dzeŗama nauda, jâjams zirgs, šujama adata* (sal. lei. *važiuojamasis arklỹs* u. c. Nīdermanim IMM 1923. g., 856 un *siuvamasis žiedas* u. c. Leskīna Nom. 428), *rakstāma spalva, buŗami vārdi;* (substantīvizēts) *tam labs teicamais* RKr. XVII 58, *vęlkamais* (Valmierā), *sitamais; smogs nasumais* (no Lizuma) u. c., skat. arī FBR IX 154 un XX 26; sal. lei. *rāšomasis* („ar ko var rakstīt") *prapúolė* Jaunim l. c. 17 sk.

Treškārt, substantīvs, uz ko attiecas divdabis, apzīmē laiku, kad—, vai vietu, kur notiek vai var notikt darbība; tâ, piem., *dęramā diena* (Valmierā); *dzimstamā, mirstamā, tautiņās ejamā* (proti: *diena*) BW 1174 (var.: ak. *piedzęmamu, nuomirstamu, tautiņās aizvędamu* [proti: *dienu*]); *ędams laiks, pļaujams laiks* (sal. lei. *keliamasis laikas* u. c. Viltis 1908. g., № 79, *šindei su mėsu valgoma diena* turpat, № 90); *męslu vędams*

685) Sal. ar to gr. λυτός „lösbar" u. c. Brugmaņa-Tumba Griech. Gramm.[4] 236.

laiks (par ģenitīvu *męslu* ar citiem piemēriem skat. 398. §), un laikam pēc tāda parauga arī *ap lapu birstamuo laiku* (RKr. VI, 832. sakāmv.), skat. arī 398. §; *guļama istaba, ędams galds, iebraucama vieta; raudamā* (var.: *rauduošā) vietiņā* BW 17474; ak. *sēdamu vietu* 18920; *lejas vārti izejami* 3831, 1.

Vēl brīvāki ir sekojošie savienojumi: *pārceļamas lapas* U „veronica beccabunga"; *paceļamā nauda* „nauda (atlīdzība) par pacelšanu" (Mūlenbacham l. c. 258. §), *guldāmā maize* „maize (atlīdzība) par guldīšanu" turpat; *krìtamā vaīna, dęlama kaite* U (s. v. *dilt); sal. lei. jo liga nemirštamà : nebijok!* Viltis 1908. g., № 90.

795. §. 794. § minēto *pļaujamuo laiku* var saprast ne vien kâ „laiku, kad pļauj vai var pļaut", bet arī kâ „laiku, kad jāpļauj". Citur nepieciešamības jēdziens ir vēl skaidrāks; tâ, piem., *pirmie brūtgāniņi pĕrkuonam nuospeŗami* BW 15659; *man siens vędams; labs gabals vêl palika pļaujams.* Šai nozīmē šis divdabis latviešu valodā tagad ir aizstājis formas ar *-tins* (skat. 150. § a), kamēr leišu valodā, kur formas ar *-tinas* vēl tagad ir vairāk vai mazāk pazīstamas, divdabis ar *-mas,* liekas, tikai reti apzīmē nepieciešamību, tâ, piem., *keliamoji* („kurią reikia kelti") *karvė* Viltis 1908. g., № 79.

796. §. No intransitīviem verbiem darināts, šis divdabis nozīmē, šķiet, maz atšķiŗas no atbilstošā divdabja ar *-nt-* (skat. Paula Prinzipien[5] 279 sk.); tâ, piem., *apnīkams* FBR XX 26; *guļu miegu nenākamu* (Sproģim 194, № 67), *nākamā nedēļa, (pa)tìkams* BW 472 u. c. un lei. *tinkamas*[686]) Uļjanova Знач. II, 112[1] (pilnīgi kļuvis par adjektīvu), *pietiekams cęnc* (Trikātā), *lìpama sĕrga* U (lei. *limpamà ligà* Jušk. s. v. *kabarnas); lopu ploûkstamais laiks* (no Lizuma); *mûžu manu nuovīstamu!* BW 21895; *pirmie ... ziedi salniņā nuosalstami*

[686]) Cita nozīme ir šai formai teikumā *daryk pats kąn tinkamas!* Viltis 1908. g., Nr. 90.

15659 var.; *mirstams*[687]) *cilvēks; redzēju māti mirstamu* (Lotavica grammatica), *zùdams* turpat „periturus“ (citus piemērus skat. 719. §); sal. lei. *neplyštamas daiktas; nenusėdžiamas* („kurs negali vietoje ilgai sėdėti“) *žmogus; žinomas* („žinąs“) *žmogus tepervažiuos* (sal. la. *zināma sirds* „sirdsapziņa“); *kandamos* („kandančios“) *musios* u. c. Viltis 1908. g., № 75 un GK VII 27; sensl. *visimъ* u. c. Uļjanova Знач. I 92 un Larina rakstā Научный бюллетень Ленинградского университета № 11—12, 30. lpp.

Arī 794. § minētajiem piemēriem var pa daļai būt pamatā nepasīva nozīme; tâ varētu, piem., ar la. *mirstamā diena, guļama istaba* salīdzināt angļu dying day, sleeping apartment u. c. Paulam l. c. 157 vai vlv. *dat wanende hûs* „dzīvojamā māja“ u. c. (Lübena Mittelniederd. Gramm., 105. lp.).

797. §. Teikumā *maļamuo samalis* LP VI 404 *maļamuo* ir skaidrs piederīgā infinīta verba objekts. Arī *duodamuo* teikumā *duod citiem duodamuo!* 95 un *vęlkamuo* teikumā *vilka vęlkamuo* turpat varētu vēl saprast kâ objektus, tomēr te formas ar *-muo*, šķiet, izsaka arī lielāku attiecīgās darbības intensitāti. Un citur, šķiet, ir tikai pēdējā nozīme; tâ, piem., *prasa prasāmuo* (var.: *prasît prasa)* BW 35408, 2; *nāk viestiņi nākamuo* 3057; *es pabêgu bęgamuo* 4993, 6; *suns rej rejamuo* u. c. Mülenbacham l. c. 263. §, Zubatijam O alliteraci 25 sk. un P. Šmitam RKr. XIV 33.

Blakus intransitīviem verbiem šis divdabis var būt arī nōminātīvā; tâ, piem., *ej, māsiņa, ejamā*[688])*!* BW 17414, 1; *tęvs dilst dęlams* (Treilanda Мат., 983. mīkla); nōminātīva vietā biežāk lieto formu ar *-dams*, skat. 799. § g.

687) Tâtad Leskīna Nom. 420 minētais lei. *mirštams* varbūt nav drukas kļūda *mirštans* vietā.

688) Sal. ar to *ietin man ejamuo!* (Sproģim 156, Nr. 64) un *ietin iešu* BW 17407.

798. §. a) Nelokāmās formas ar *-m*[689]) ir vispirms predikātīvas blakus nōmeniem (akuzātīvā vai — ar negācijām — arī ģenitīvā), kas ir atkarīgi no kāda „verbum sentiendi“ un „declarandi“); tâ, piem.[690]), *cerē mani nemâkam* BW 427; *gribēj[a] mani drīz augam* 1923 (līdzīgi 4542); *kad ierauga* (no iepriekšējā jāpiedomā: *mani) staigājam* 521; *redzēj[u] dievu piedzimstam* (var.: *piedzimstuot), vasku pili būvējam* (var.: *būvējuot*) 2617, 7; *paredzēja* (proti: *mani*)... *vērgu paliekam* 1902; *neredz saules uzlęcam* (Potebņas Зап. 329); *saka alus neęsam* (var.: *neęsuot)* BW 2018, 1; *dzird sērdieni saderam* (var.: *saderuot)* 4976, 6 var.; *šķita mani nepruotam* (var.: *nepruotuot)* 8683, 1; *zināj[a] mani lūkuojam* 11520; *atradu... meitu ar bērziņu baŗamies* (var.: *baŗamuos* jeb *baŗuoties*) 2767; *gaidi mani uzaugam!* 10774; *gaidījis ķēniņa meitu atvędam* LP VI 727. Vecākos tekstos (skat. 719. un 796. § un P. Šmita piemērus RKr. XIV 37) nav nelokāmās formas ar *-m*, bet sastop vēl pilnās akuzātīva formas, sevišķi viensk. ak. ar *-mu* (refl.: *-muos)*. Vismaz pa daļai *-m* laikam ir nenormāls *-mu* saīsinājums, skat. 719. §; bet tādos gadījumos kâ, piem., *saka alus neęsam* forma *ęsam* var būt normāli saīsināts nek. dz. viensk. nōmināttvs un akuzātīvs ar *-m* no vecāka *-ma(d)*, skat. par to 770. §. Tâ radies *-m* ir vispārināts tad abiem skaitļiem un dzimtēm — un te par paraugu varbūt ir bijušas sinonimās, arī nelokāmās formas ar *-t* (skat. 808. §).

Minētajos piemēros formām ar *-m* ir intransitīva vai (vismaz sākumā) pasīva nozīme. Vēlāk radušies ir savienojumi, kur no transitīvi izjustas formas ar *-m* ir atkarīgs vēl objekts akuzātīvā; tâ, piem., *es pametu* (var.: *atstâju) bāleliņu kumeliņu sęgluojam* (var.: *sęgluojuot)* BW 456, 2 var.; *es atradu* (var.: *satiku)... Māŗu pirtes taku ravējam* (var.: *ravējuot)*

[689]) Dažās izloksnēs, tâ Lizumā, gluži nepazīstamas.
[690]) Citi piemēri Potebņas Зап. 319 sk. un 329.

1077. Tâ kâ, piem., *redzēju pili būvējam* (ar pasīvu *būvējam*) vietā tai pašā nozīmē varēja arī sacīt *redzēju pili būvējuot*, kur *pili* ir transitīvā *būvējuot* objekts, tad varēja arī teikumā *redzēju pili būvējam* divdabi *būvējam* uztvert kâ aktīvu formu un *pili* kâ tās objektu, sevišķi kad, piem., teikumā *cerē mani nemâkam* u. c. divdabis ar *-m* jau no sākuma nebija ar pasīvu nozīmi. Lotavica grammatica gan sniedz savienojumu *redzēju brāli nęsamu dārgas lietas*. Bet, pirmkārt, par tā pareizumu var šaubīties; un, ja tas sacerētāja laikā arī būtu bijis pareizs, to tomēr var iedomāties un saprast kâ vēlāku jauninājumu.

b) Blakus šā § a nodalījumā pieminētajam „accus. cum participio" ir tam parallēls „nomin. cum participio"; tâ, piem., *teikusês viņa sieva ęsam* LP III 14; *dzirdęts bęrns raudam* (Mūlenbacham l. c. 260. §); *māte palika vêl gulam* turpat; *viņš neliekas ne zinam* turpat; *likuos nieku nemâkam* turpat; *grib zemīte ecējam* BW 12536, 1. Šie savienojumi, kur formu ar *-m* vietā būtu iespējamas arī formas ar *-t* (skat. 808. §), ir radušies tikai tad, kad konstrukcijā „accus. cum participio" pilnās divdabja formas vietā bija ieradusies jau nelokāmā forma ar *-m* (piem., *dzirdęts bęrns raudam* izejot no aktīvā *dzirdējuši bęrnu raudam*) un kad konstrukcijā „accus. cum participio" forma ar *-m* bija dabūjusi to pašu nozīmi, ko forma ar *-t* (piem., *likuos nemâkam* vecāka *likuos nemâkuot* < *likuos nemâkus* vietā, skat. 804. § b.).

c) Dažās izloksnēs formas ar *-m* (latg. arī ar *-ma*) ir arī finītā verba vietā netiešajā runā, skat. 770. §.

d) Dažās izloksnēs divdabji ar *-m* arī absolūtajā datīvā aizstāj vecākās formas ar *-t* (skat. 770. un 806. §); tâ, piem., *vai tau galva nesâpēja visu dienu aurējam?* BW 2866 var. (no Dundangas); *ne vienam milti nebirst nemaļam* (RKr. VI, 481. sakāmv.); *kas duos maizīti nepelnījam* (var.: *nepelnījušam*)*?* BW 2081 (no Dzelzavas); *spîd . . . vainadziņš nuo tautām atnęsam* 24574 (no Palsmanes); *klaudzējam es izdzēru* . . .

biķerīti 22270 (no Ērgļiem); *mājā braucam* (= *braucuot*) *redzēja*... LP VII 1, 824.

ð) *Tag. divdabis ar -dams*

Sal. Лат. предл. II 120 skk., Mūlenbacha teikto Latv. gr. 243.—7. §, Bīlensteina Handb. 756.—8. §, Liet. sint. 41 skk., 45, 73 sk., Šleichera Handb. I 314 sk., Kuršaiša Gr. 1537. §, Skardžus rakstu Arch. Phil. VI 106.

799. §. Šis divdabis, tâpat kâ leišu valodā, nav lietājams ne adjektīva nozīmē, ne kâ atribūts[691]), bet kâ finītā verba adverbiāls apzīmējums, kas saskan ar subjektu skaitlī un dzimtē, pie kam tas apzīmē norisi, kas kaut kâ attiecas uz finītā verba izteikto darbību. Palaikam tai vietā ir iespējama arī nelokāmā forma ar *-t* (skat. 807. §).

a) Attieksme ir, pirmkārt, tīri temporāla. Pie tam divdabja un finītā verba izsacītās darbības var būt vienlaicīgas; tâ, piem., *kuo dziedâšu malt iedama* (var.: *ejuot*), *kuo — nuo druvas pāriedama* (var.: *pārejuot*)? BW 13, 1; *uzaugdama kunguos gāju, uzaugusi — tautiņās* (Treilanda нар. п., Nr. 539), *saka saule nuoiedama* (var.: *nuoejam*) BW 4204 var.; *pastaigâdamâs ierauga maisu* LP VI 121; *tuo nuoliek uz bedres malas, nuoteikdams: tas man!* 61; *nuomirusi sieva, atstâdama mazu puisēnu* 183; *viņš aizgāja, ne vārdu nesacîdams* (Mūlenbacham l. c. 266. §).

Divdabis apzīmē priekšlaicīgu darbību; tâ, piem., *pārnākdams (un putru strẽbdams), iestrèbs mani līdz* LP VI 147; *sâcis taisît, izprasîdams... tikdaudz zemes* 216.

Arī pēclaicīgu darbību var divdabis apzīmēt (par ko Melcers [Meltzer] IF XVII 230); tâ, piem., *atnāca atpakaļ, ie-*

691) Dīvaini izjēmumi ir, piem., *nuorâvuši plaukdamuo* (*plaukstuošuo* vietā) *maguonīti* BW 17686; *v'erâs iz tuos gul'eidamys meitys* Zb. XVIII 415. Neparasts ir arī savienojums *sakâs viesus gaidîdama* (*gaiduoti* vietā) BW 2520, 1 (918. lp.); tâpat — *vẽ[j]š paliek tâds grâbdams, — bûs lietus* FBR XI 46.

krizdams... zemē LP VI 409; *izlèca ârâ, ieskriedama ģērbkambarī* 505.

b) Citur divdabis apzīmē darbību, ko subjekts nodomā darīt; tâ, piem., *tas, pie vęlna aiziedams, paņēma nazi... līdz* LP VI 383. Tam piebiedrojas gadījumi, kur divdabis rāda, kādam nolūkam izdara ar finīto verbu izsacīto darbību; tâ, piem., *(nesauc māte mīlędama), sauc tautām rādîdama* BW 10231 var.; *atriebdamies ņēmis labību* LP VI 24; *gājis... apkārt ratiņus sacirzdams* 995; *iesim... pa mājām nuoklausîdamies!* 447.

c) Arī cēloni var divdabis apzīmēt; tâ, piem., *ļuoti izbijušies, Plušķi ieraudzîdami* LP VI 443.

d) Citur divdabim ir instrumentāla nozīme; tâ, piem., *tuo es biju pelnījuse, tęvam kājas nuoaudama* (var.: *nuoaunuot*) BW 16418; *aizbęgdams izmucis... suodam* LP VI 124; *padarīji lielu labumu man, manus bērnus nuo negaisa paglâbdams* 468; *skādi, kuo kustuoņus sagriezdams padarījis* 278; *nepràtîgs ęsuot, suņus vien sapirkdams*[692]) 696. — Tam lai ir pievienoti tādi gadījumi kâ *klausu jaunu, klausu vęcu, nepiekusu klausîdama* (var.: *paklausuot)* Mūlenbacham l. c. 246. § un *apniku gaidîdama* turpat.

e) Divdabis apzīmē finītā verba izteiktās darbības sekas: *gaida pārgaidîdamies* LP VI 961; *izmeklējušies muļķi palikdami* 350.

f) Tâpat divdabis apzīmē pavadapstākļus vai veidu, kâ notiek finītā verba izteiktā darbība: *svilpuojis pasmiedamies* LP VI 389; *tâ paslapstîdamies tur dzîvuoju* 425; *nęs luomu palękdams mājâs* 621; *pakaukdams sunīts rêja* BW 18659, 8 (Mūlenbachs l. c. 244. § domā, ka te saliktajā divdabī uzsveŗ saknes

[692]) Šo frazi, no otras puses, atgādina tādi savienojumi kâ, piem., *ak tu traka gaŗdęgune, sējas putnu dzęnâdama!* BW 2690 un *kur tu īsi..., boltys kuojis aukdamīs?* (Lubānā).

zilbi); *iet lẽkâdams; iet krizdams klupdams* (vai *kliegdams brẽkdams* resp. *pùzdams ẽlsdams*) Mūlenbacham l. c.

g) Divdabis — bieži salikts ar priedēkli — apzīmē lielāku darbības intensitāti: *pauts aug augdams, luops kliedz kliegdams* (mīkla) Mūlenbacham l. c. 151. lp.; *šis sauc uz'saukdams* LP VI 581 (līdzīgi 404, 514 un 828); *min at'minẽdamies* 1015; *plijas uz'plīdamies* 443; *duŗ (pa')durdams* Treilanda Мат. IV 95; sal. lei. *geizdamas geidžiau* Becenbergera BGLS 261 un *šérk šérdamas žirgẽlį!* Лит. нар. п. 380.

h) Nosacījuma teikumu aizstāj divdabis, piem., teicienā *ņem ņemdams!* BW 8667 un 8737; *nāc nākdama!* 14770—3 (līdzīgi 2872 un 8076). Dažreiz tādam divdabim priekšā ir partikula *ja: lec, saulīte, ja lẽkdama!* BW 4692 un 8064. Te — aiz *ja* — divdabim ir jau finītā verba nozīme, skat. 802. §.

800. §. Tikai reti lieto šā divdabja oblīkvos locījumus (blakus divdabja formām ar *-nt): bij jāiet badu mīrdamim* (parasti: *mirstuot*) dzirdēts Stendē, līdzīgi Aknīstē FBR XV 180; latg. *skrīdamai*[693]) (parasti *skrienuot* jeb *skrejuot) par teirumu, teirums zaļš palika* Etn. IV 95; *vilniņu vẽrpdamai (vẽrpjuot* vietā), *miedziņš nāca* BW 6811 (līdzīgi 411, 1, kur *bûdamai* vietā varianti sniedz arī *ęsuošai); kungim iedamim (ejuot* vietā) *dasities kaut kas pie kājas* LP VI 976; *es redzēju ... māti ... kuoklẽdamu* (var.: *kūkuojam)* BW 34055, 1; *es atradu ... māti ... kaudamuos* 34054; *pārjâj[u]* (proti: *zirgus*) *... klibuodamus* 30245; *sadzẽra ... bondas teirumā stōvādamas* 9743, 1; *dziedâdamu tautas veda vaiņadziņa vijējiņu* 1013, 3 var. (869. lp.), līdzīgi 5251; *dzirdēja nākam pẽkaiņus lāčus, rūkdamus gulstam zemē* Medeņa Teiksmu rakstos 115.

801. §. Tâ kâ šā divdabja vietā, kâ redzams no iepriekšējā, bieži var likt arī nelokāmo formu ar *-t*, tad dažkārt sastop šo

693) Sal. lei. *ankstì rýtą kéldamai, báltą bùrną prausdamai stóv bernýtis prie šaliẽs* Šleichera Handb. I 315[1]; *burtininkei eidamai prisė[jo] eiti per brastą* Tautos. d. IV 237; skat. arī Tiž. II 305.

divdabi arī kâ absolūto nōminātīvu, aizstājot normālo formu ar *-t*, ko dažreiz var saprast arī tikai kâ anakolūtu; tâ, piem., *pa... vārtiem iejâdami (iejâjuot* vietā), *sievu pãrņēma... bailes* LP VI 42; *mājā braukdami (braucuot* vietā), *kučieris taisījies ķēniņa meitu nuomaitât* 594; *vai tev galva nesâpēja, dienu nakti aurę̂dams* (var.: *aurējam)?* BW 2866 var. (no Dundangas); citi piemēri no latviešu valodas FBR XIV 66, XV 73 un 157 un Mülenbacham l. c. 153. lp., un no leišu valodas Šleicheram l. c. 315, Frenkelim Balticoslav. II 51 un Lesk.-Brugm. 324. Dažās izloksnēs, tâ sevišķi lībiskajās (skat. arī FBR VIII 74 un XI 78) un Rūjienā sastop taisni formai ar *-t* (skat. 807. §) nozīmē līdzīgu nelokāmu formu ar *-dam*, kas var būt saīsināta no vīr. dz. daudzsk. nōminātīva ar *-dami*, siev. dz. viensk. nōminātīva ar *-dama*, viensk. akuzātīva ar *-damu*, viensk. datīva ar *-dami* (šais izloksnēs īsiem gala zilbju patskaņiem bija fōnētiski jāzūd, skat. 38. § b), bet varbūt (skat. Изв. XXII 2, 193 sk.) pa daļai ir radusies reizē no senā nek. dz. viensk. nōminātīva un akuzātīva; tâ, piem., *nãcs debess pa gais šņākdam* RKr. XIII 92 (no Umurgas); *ravędam ir labak* (Rūjienā); *nãk miedzinc līgudam* RKr. XIII 98 (no Arakstiem); *kur åugdam nav staigaš* turpat; *sę̄rs mûžiš man augdam, dievs duos laim dzîvdam* BW 4939[1] (946. lp.; no Ārlavas), līdzīgi 4930 no Sasmakas; *viš mûž dzîvdam nę oukals nęnuovin* (no Ances); *viš mûž dzîvdam nau nę vien mīļ vārd* turpat (līdzīgi LP VII 1, 109 un Becenbergera Lett. Di.-St. 54 no Dundangas).

802. §. Beidzot šis divdabis ir lietojams arī kâ verbum finitum, un proti, jautājamos teikumos, kas sākas ar kādu jautājamo vietniekvārdu vai adverbu, un vispārināmos relātīvos teikumos; tâ, piem., *kur braukdami* (var.: *braucat* jeb *brauksit), sîki putni?* BW 2671 var. (līdzīgi 3361); *zīle raušus cepa, kâdus viesus gaidîdama* (var.: *tu gaidīji* vai *viņa gaida*)? 2520, 1; *ņęmat veģus, cik jūs paši gribę̂dami!* 2916 (līdzīgi 8074);

māmuliņu pieminēju, cik sęgdama lakatiņu 5657; *cik iedama* (var.: *es gāju*) *guovu slaukt, tik ar pienu padzirdīju* 9397; *puškuojies, sērdienīte, kādu ziedu dabûdama* 4621 (līdzīgi 8746); *lai viņas kâdas bûdamas* (Cīravā) jeb *lai viņas bûtu kâdas bûdamas* (Jaunpilī); *tu var*[*i*] *mani raudinât, kuŗu dienu gribędams* BW 5244 var. (līdzīgi 8210, 2 un 8680); *pùš vējiņš, kuŗš* (var.: *kâds*) *pùzdams, visi pùta sidrabiņu* 3697; *kuŗi vēji papùzdami, pašūpuoja šūpulīti* 2074; *lai bûdams* (var.: *bagâts*) *kas bagâts, priede, egle, tã bagâta* 2814 var.; *rãjat* (var.: *lai rãj*), *kungi, kuo rãdami* (var.: *kuo rãjat* resp. *kuo rãj*), *meitas vien nerãjat!* 79 var.; *dari kuo darîdams, apduomā galu!* (Treilanda Mat., 379. sakāmv.); *duod, māmiņa, kam duodama, neduod mani zuosganam!* BW 2532, 1; *lai bûtu kâ bûdams* (Mūlenbacham l. c. 245. §); *lai tas mani pieminēja, kad ardams, ęcędams* (var.: *kad tas ara, kad ecēja*) BW 4976, 12 (līdzīgi 59, 1, 801. lp.); *kad iedama tautiņâs, sedz zem... vilnānītes!* 5036; *jis kur atrozdams... pa kimūsam atgŕīž* Zb. XVIII 491; *iet meitiņa kur iedama, pāriet lauku dziedâdama* BW 79, 1 (līdzīgi 231); *kâ es suoļus neskaitīju, kur iedama, tęcędama* 4662 (līdzīgi 1702 un 1852, 1); *lai tas mani pieminēja, kur ęzdams* (var.: *kur tas êda*) *launadziņu* 8210; *kur iedama, sveša māte sietu nese padusē* 4801; *ik kanniņu iznęsdama, ik dziesmiņu padziedāja* 792; sal. arī P. Šmita piemērus RKr. XIV 34 sk. un Potebņas Зап. 227 skk.

Dažās izloksnēs lieto tâ arī formu ar *-m*: *lec, Jānit, kur lękdam* (*lec kāpast dārziņā*)! RKr. XIII 67 (no Liepupes) jeb *leč, Jānīt, kur lękdam!* (no Cirgaļiem); *dzer, bāliņ, kuo dzęrdam!* (no Rindas).

ε) *Akt. divd. ar -nt- celma beigās*

Par to Apsîšu Jākups FBR I 16 sk., Bīlensteins Handb. 747.—55. §, Mūlenbachs Latv. gr. 232.—42. §, Liet. sint. 21 sk., 25, 36 sk., 40 skk., 45, 73 sk., Šleichers Handb. I 315 sk. un 320 skk., Potebņa Зап. 151 skk. un

181 skk., Vondrāks Vergl. slav. Gramm. II² 399 skk., Delbrüks Grdr. IV, 478 skk., Skardžus Arch. Phil. VI 102 sk. un Tangls Der Acc. und Nom. cum partic. im Altlitauischen.

803. §. Te piederīgais tagadnes divdabis ir, pirmkārt, — pa daļai tagad izjūtams jau kâ adjektīvs — kâ atribūts, un proti, palaikam darināts tikai no intransitīviem verbiem; tâ, piem., *dīgstuoša sẽkla* FBR III 49; *-nesa putuojuošu alus kannu* BW 786 un 33238; *guluošs suns zaķi neķeŗ* (Treilanda Мат., 1228. sakāmv.); *mīlīšam* (var.: *mīļuošam*) *dêliņam nemīlīga līgaviņa* BW 21948, 8 var.; *vàruots* jeb *vęrduots ûdenc* (Valmierā); *rimstuošas asaras* Etn. IV 58; *spîduoša guovs* (RKr. VII, 424. mīkla c); *cīkstuošā kuociņā* BW 2984 var.; *zieduošā âbelē* 2441 un 2450 (līdzīgi 11147); ak. *maz*[*u*] *ęsuošu bāleliņu* 1882, 1; *nākuošā* (= *nākamā* 796. §) *nedẽļa*; citi piemēri Mülenbacham l. c. 232. un 239. § un Kauliņam BB XIV 124. — Ar tādiem savienojumiem kâ *aug liepiņas ... auguošā vietiņā* (Sproģim 36, Nr. 10), *dzamstuošā* (var.: *dzamstumā*) *stwindiņā* BW 9222, 1 jeb *dzęmuošā stundā* FBR XV 155 un *lîstuošā dieniņā* 20764 sal. 796. §.

Apzīmējamais substantīvs var būt arī neizteikts; tâ, piem., *pruotuošam, mâkuošam, tam turêt tẽva zemi!* BW 3815 (līdzīgi 15072, 2); *gribuots* (var.: *gribul*[*i*]*s*) *mani sen gribẽja* 15127.

Tikai izjēmuma veidā atribūtīvajam divdabim ir arī savs objekts: *še tev sievas gribuošam!* BW 11939; *bajāru* (objekts pie *lùdzu*) *daudz turuošu* (Mag. VIII, Nr. 1475).

804. §. a) Otrkārt, to lieto predikātīvi. Pie tam nominātīvā retāk ar kōpulu: *smirduots bija tautu dẽļs* BW 21331, 1; *viņi jau rudzus pļaunuots* („pļauj") Cesveinē; *vẽļ tak esi tâ uzglabâjuęte ... âbuęls* FBR XIV 128. Īpaša nozīme[694]) ir kōpulas

[694]) Der varbūt atgādināt tādus leišu savienojumus kâ *lietaus búta* „laikam ir lijis" u. c. Baranauska Зам. 70 vai *čià žmoniũ važiúojama* „te mēdz acīm redzot ļaudis braukt" Jauņa Перев. грамм. 116.

savienojumam ar šo divdabi Sausnējā; *šit ir gäni ganuęts* „šķiet, te mēdz gani ganīt"; *suvāns ir lācs par aizgaldu* „sivēns mēdz, šķiet, lēkt pār aizgaldu" u. c. Kauliņam BB XIV 124; turpretim austr. Aknīstē: *asu nosoaj*[*u*]*s* (= *nasāju* [tag.] *neapzinādamies*) *jū vysu dīnu* FBR XV 191.

b) Biežāk blakus citiem verbiem, sevišķi ar „verba sentiendi" un „declarandi" (aiz tiem tagad palaikam nelokāmā forma ar *-t* 808. § b): *viņa acis palika rędzuošas* (Mūlenbacham l. c. 234. §); *paliec ... stāvuots!* P. Šmitam RKr. XIV 38 (no Glūka bībeles); *cêlês sēdis* (Stenderam 186); *izlikâs snaužus* LP VI 26; *viņš tika rędzęts stāvus* (Becenbergera Spr. d. pr. L. 130); *tu teicies sętu sargus* jeb *sarguots* Adolfi 255; *viņš lielījâs mani sargus* turpat; *šķietâs dievam it tuvi ęsuoši* Manceļa Post. II 62; *es apzinuos pareizi daruots* (Mūlenbacham l. c. 234. §); *duomâdams viens pats ęsus* (turpat, 241. §); *iekšā radâs pie galda sêdis ... vīrs* LP VI 26. Leišu parallēles tam bez Šleichera piemēriem l. c. arī Jauņa Перев. грамм. 26 un Daukšas Post. 242, 14, 257, 16, 258, 26, 306, 30, 310, 28 u. c.

No slavu valodām sal. bez Vondrāka piemēriem l. c. vēl, piem., sensl. *mьnjaaxǫ duxъ vidęšte* „ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν" u. c. Potebņas Зап. 151 skk. (te arī baltu piemēri).

c) Tam piebiedrojas lietāšana (blakus nelokāmajām formām ar *-t*) atstāstāmajā izteiksmē, skat. 766. un 768. §. Un nāk. divdabi tagad latviešu valodā lieto tikai atstāstāmajā izteiksmē, skat. 768. § (tikai no Kuršu kāpu izloksnēm Becenbergers Spr. d. pr. L. 70 min atribūtīvu nāk. divdabi: *atiešuošais laiks*).

d) Tikai izjēmuma veidā šā tagadnes divdabja nōminātīvs adverba vai apozicijas nozīmē aizstāj formu ar *-dams* vai *-t*: *viņš jautā ļaunprātîgi, labi zinuots* (*zinâdams* vietā; Mūlenbacham l. c. 234. §); *ęd nu tâdu ędienu, kou*[*t*] *ne'gribīts!* (no Lizuma); *meita, luopus sarguoti* (*sarguot* jeb *sargâdama* vietā), *krūmuos apgulâs* Adolfi 255.

805. §. a) Aiz dažādiem verbiem — sevišķi aiz „verba sentiendi“ un „declarandi“ — šis divdabis ir predikātīvs arī oblīkvos locījumos (arī te blakus tagad pārsvarā esošajām nelokāmām formām ar *-t* 808. § un *-m* 798. §); tâ, piem., *raud'eišu mańi pańet'a* Mag. XIV 2, 177 (līdzīgi BB XIV 124); *kuo jūs sakāt jūsu dievu ęsuošu* (līdzīgi BW 685) P. Šmitam RKr. XIV 36 (no Glüka bībeles); *atrada vêl citus bez darba stāvīšus* turpat 38; *teicat māsas ... nieka darba nemâkuošas* (var.: *nemâkuot*)! BW 14307, 9 var.; *niecin mani... darba nemâkuošu* 21787; *dzērējus teic nuo mācītāja mūkuošus* Janševska Nīcā 53; *viņi duomājās sievas pa juokam runājuošas* turpat; *diezgan tev izlikties nezinuošam* turpat; skat. arī Potebņas Зап. 313 skk. un 321.

b) Nōminātīvam 804. § d atbilst nozīmes ziņā akuzātīvs šādos gadījumos: *izjâj bēri dancuojuošu, pārjâj ... klibuojuošu* BW 10100, 2; *māte mani maz[u] ęsuošu vāciešam pasuolīja* 10226, 1 var.; citi piemēri Mūlenbacham l. c. 234. §.

806. §. a) Kâ sākumus absolūtajam datīvam var uzlūkot teikumus, kur šis divdabis — un proti, tagad palaikam sastingušajā un pēc tam vispārinātajā datīva formā ar *-t* (skat. 725. § un Zubatija rakstu Sborn. fil. III 152) — kâ apozicija nostājas blakus datīvam[695]): *viņam gribuošam, negribuošam bija jàklausa svešniecei* LP VI 586; *gulīšam tev ne'viêns maizes klât nenesîs* (no Lizuma); *šī pêdîga vasariņa ... man dzieduot* BW 177 (līdzīgi 4464); *man pazuda raibulīte, tavu dziesmu klausuoties* 2495 (līdzīgi 3250 u. c.); *pieci brieži man aŗuot* (var.: *aŗami*) 2664 u. c.

Datīvs, uz ko attiecas divdabis, dažreiz jāiedomājas no kopsakara; tâ, piem., *kuo* (proti: *man*) *dziedât, malt ejuot* BW 13 var.; *sveša māte man suolīja ... villainīti; gaŗa mèle ap-*

695) Citi piemēri Potebņas Зап. 334 sk.

suoluot (var.: inf. *pasuolît*), *îsa ruoka ieduoduot* 4661 var. (līdzīgi 167, 2 un 1788, 4).

b) Dažreiz šai konstrukcijā sastop divdabi gaidāma vai vismaz arī iespējama infinitīva vietā: *žẽl uotram atduoduot* (var.: *žẽl man tevis uotram duot*) BW 3511; *kauns mājā nęsuot* (var.: *kauns man tevi mājâs nest*) 2129; *grūt man bija svešu māti par māmiņu pasaucuot* (Uļjanova Знач. II 86); (dīvaini) *tai pieder ruotājuot* (var.: inf. *ruotâties*) 3169 (līdzīgi 3348); *gadâs vējmātei aizmieguot* (var.: inf. *iesnausties*) 2093; skat. arī FBR IX 154. Ar beidzamo izteicienu Uļjanovs l. c. salīdzina gr. ἔτυχον ἐλθών u. c.; ja pareizi, tad būtu jāiedomājas personiska konstrukcija (**gadâs vējmāte aizmieguoti*) ar predikātīvu divdabi.

c) No leišu (skat. par to arī Becenbergera BGLS 261) un slavu valodām pazīstamais absolūtais datīvs (par ko Delbrüks Grdr. IV, 164. § un Brugmanis Grdr. II² 3, 967 sk.) ir, piem., teikumā *lìktin lìka vaŗa tilts, man*[696]) *ejuot tautiņâs* (Mūlenbacham l. c. 147. lp); *šūpuols lìka, mātei*[696]) *meitu šūpuojuot* BW 1938; *pajēmu līgavīnu, tẽvam, māti nezināt* (no Nīcas); *birst māsiņai asariņas, tautiņām bildinuot* (Mūlenbacham l. c.); *ja nuomirstuot bẽrns, ... tad, saulei laižuoties, ne'vienam nerędzuot, jàņęmuot kuoks* LP VI 15.

Dažreiz subjekta datīvs pie tam jāiedomājas no kopsakara; tâ, piem., *sienu vęduot, uznāca lietus* (Mūlenbacham l. c.); *âbelīte dievu lùdza, lai vęd meitu šuoruden: visi zari nuolìkuši, dzīpariņus žâvējuot* turpat; *vārdu sakuot* turpat; *mana līksmībiņa līdz ar mani kur ejuot* BW 85, 3; *klaudzês pūriņš, par silu vęduot* (Potebņas Зап. 328); citi piemēri turpat 340.

Dažās izloksnēs šis absolūtais datīvs gadās arī aiz *līdz : līdz saulītei lęcuot gul* Stenderam 182; *lîdz dieniņai austuot muld*

[696]) Sākumā *man* resp. *mātei* piederēja varbūt pie 416. § aplūkotā datīva.

turpat; līdzīgi lei. *ikì sáulei ùžtekant* u. c. Kuršaiša Gr. 1612. § un Liet. sint. 42.

807. §. Nelokāmo formu ar *-t* var lietāt arī kā „ģerundiju" — tâpat kâ leišu valodā — kas kâ adverbs attiecas uz subjekta nōminātīvu, aizstājot formu ar *-dams* (799. §); tâ, piem., *dzieduot dzimu, dzieduot augu* BW 3 (līdzīgi 4 un 5); *salasīju* (proti: *dziesmas*), *svešas zemes staigājuot* (var.: *staigâdams*) 20 var. Pilnīgi par adverbu kļuvis ir *beidzuot;* piem., *beidzuot tas uzmuodâs.* Jemot vērā tādus teikumus kâ lei. *jiem vèl beeĩnant, sutìko vèl diedùką* Lesk.-Brugm. 186, kur divdabja subjekts ir reizē arī finītā verba subjekts, drīkst laikam domāt, ka, piem., *dzieduot* savienojumā *dzieduot dzimu* īsti ir nepilnīgs absolūtais datīvs (bez subjekta datīva); tomēr varbūt, par ko domājis Zubatijs l. c., tâ lietātais ģerundijs zināmos gadījumos laikam būs bijis arī sens lokātīvs.

808. §. a) Ģerundijs (blakus formai ar *-m* 798. §) — tâpat arī leišu valodā — ir sastopams arī kâ apozicija [697]) (palaikam predikātīvi) blakus objekta akuzātīvam vai ģenitīvam (sal. par to 805. §); tâ, piem., *kas bāriņa nerūdina, bez māmiņas dzîvuojuot?* BW 4797; *kâ guodāji* (proti, *mani) maz*[*u*] *ęsuot* (var.: *ęsuošu* jeb *ęsam)* 6618 var.; *atraduse tuo ganiņu gulīt* LP VI 658; *es pametu* jeb *atstâju* (var.: *dzirdēju* vai *redzēju) ... brālīti kumeliņu sęgluojuot* (var.: *sęgluojam)* BW 456; *šķita mani sveša māte nuo lustēm vien dzieduot* (var.: *dziedim)* 126, 2 var.; *lai man saka maģ*[*u*] *ęsuot* 362; *gribēj*[*a*] *man*[*i*]*s tâ tękuot* 23951; *uozuoliņš gaida bišu ielienuot* RKr. V 71; *gaidīj*[*a*] (proti: *manis*) *lielas*[698]) *uzauguot*[699]) BW 1943 var.; sal. arī Potebņas Зап. 319 un 328 sk. un gr. (Homēra) ὄφρ' ἔμπεδον αὖθι μένοιεν νοστήσαντα ἄνακτα N 37 un 38.

[697]) Izskaidrojumam der — mutatis mutandis — 807. § sacītais.
[698]) BW 1945 var. tai vietā *lielu;* sal. arī 2872 *(manis lielu uzauguot).*
[699]) BW 1946 tai vietā *uzaugam.*

b) Kur verbum sentiendi vai declarandi ir pasīvajā formā, tur blakus arī tā gramatiskajam subjektam var likt kâ predikātu formu ar *-t* (sal. 804. § b); tâ, piem., *viņč nav rędzęts braucuot* (Valmierā). Tad latviešu valodā — kâ vēlu jauninājumu — arī blakus citiem verbiem (nōminātīva vietā); tâ, piem., *šķita pili būvējuot* (var.: *būvējam*) BW 3336; *šķiet kâ vērsis bauruojuot* 304; *es likuos nedzirduot* 3080; *viņš vêl palika guluot*.

ζ) ***Pag. akt. divdabis***

Sal. Bīlensteina Handbuch 759.—61. §, Mūlenbacha teikto Latv. gr. 248.—253. §, šleichera Handb. I 315 skk., Liet. sint. 21 sk., 40 skk., 44 sk., 74 sk., Kuršaiša Gramm. 1538.—9. un 1609. §, Potebņas Зап. 151 skk. un 181 skk., Vondrāka Vergl. slav. Gramm. II² 400 skk. un 412, Delbrüka Grdr. IV 218 un 493.

809. §. Šis divdabis nozīmē sasniegtu stāvokli vai nobeigtu darbību. To, pirmkārt, lieto atribūtīvi; tâ, piem., *izkrituši mati; izlijušu ûdeni nesasmelsi* (Mūlenbacham l. c. 248. §); *pieędušai cūkai milti rûgti* turpat; *precējies kungs; izsalcis cilvēks; daudz piedzîvuojis cilvēks* turpat. Arī noteiktajā formā; piem., *daudz cietušais vīrs* turpat. Dažus šos divdabjus tagad tik stipri izjūt kâ adjektīvus, ka no tiem darina arī adverbus: *apņēmuos nuoskumuši nedzîvuot* (turpat, 253. §); *tikuši stràdât*, sal. *tikusi* (= *tikla*) *meita* U; līdzīgi lei. adv. *tìkusiai* blakus *tìkęs* „wohlgeraten“.

Apzīmējamais substantīvs var būt arī neizteikts, tâ ka divdabis sastopams substantīva nozīmē; tâ, piem., *piekusušam jàdus* Stenderam 185; *kuo nedzêris duomā, tuo piedzêris runā* (Treilanda Mat., 315. sakāmv.); *paędušam guļa gŗūta : tam jàlamā izsalkušu* (turpat, 423. sakāmv.); *miris pie tiesām nesūdzês* (turpat, 755. sakāmv.).

810. §. a) To lieto arī predikātīvi. Tâ, pirmkārt, perifrastiskajās nākotnes, pagātnes un kondicionāļa formās un kâ atstāstāmo izteiksmi, skat. 753. un 754., 756.—758., 762.—765. un

767. §. Otrkārt, kâ papildinājumu zināmiem verbiem, sevišķi blakus verba sentiendi un declarandi (sal. 804. § b); tâ, piem., *zinuos dzîvuojusi ... lîksmu mûžiņu* BW 112 (līdzīgi 4659); *šķituos nieka neredzējis* 124 (sal. senkr. *ничьто же ся мьни сътворьши* u. c. Potebņas Зап. 151 sk.); *es cerėju vieņi gājis* 131; *lielījâs man nuo balsa nuolùkuojis* 365; *sakâs vīri piekusuši* 1236 (sal. lei. *jìs sākos tę̃n bùvęs* u. c. Jauņa Перев. грамм. 26); *tie teicâs dievu mīlējuši* u. c. Stenderam 186; *viņš liedzâs*[700]) *tuo darījis* turpat 166 (sal. lei. *nesigina padarîs* LLD IV 8, 28); *dievu min, tuo nepazinis* turpat 167; *minêšu brālīša kàziņas dzêris* BW 24140; *viņš liekâs aizmidzis* LP III 8; *rāciņi jau rādījâs cępuši* VI 171; *es paliku negājuse* BW 1294, 1; *viņš nuostâja braucis* (Mūlenbacham l. c. 249. §, no Subatas), sal. lei. *nustok pūtęs* Лит. нар. п. 531 un — ar tagadnes divdabi — senkr. *не престаеть злѣ живущи* u. c. turpat, kâ arī gr. παύομαι δι᾽ψῶν u. c.; *viņč nanuęsliecęs šās nabučuojs* BB XII 237; *kur, saul'eitę, kavējîs reitā agri nałākuśi?* (Līksnā).

b) Jau dažos minētajos piemēros divdabis zināmā mērā aizstāj finītā verba objektu. Vēl skaidrāk tas ir sekojošos piemēros: *lūkuosam pļāvuši!* FBR IX 154; *lūkuo tik tur kārstījies!* P. W. Šis ar mani tiesāties! 14; *paraugi rāvusēs!* Pas. XI 205; *es aizmirsu brālīšam ... dvieļus nekārusi* (var.: *nekārdama;* iespējams būtu arī infinitīvs *kārt)* BW 25478 (līdzīgi 15564, 1 un Mag. X 3, 78); *nevaru nesnauduse vakarā* 13735; *neciešu nesacīj[u]se* (var.: *ja nesaku) bāliņam* turpat; *nevar atturêties*[701]) *neņēmis ir tuos* LP VI 948; *vēlējuos nedziedāj[u]se* BW 434 (līdzīgi 2762, 1, 8752, 15564 un 25553);

[700]) Citādi BW 1294: *neliedzuos negājis* (laikam = *gāju, neliedzuos* 1295).

[701]) Drusku citāds ir savienojums *nevaru atstât neminējis šuo nuotikumu* (Mūlenbacham l. c. 249. §), kur *šuo nuotikumu* izjūt arī kâ objektu atkarā no *nevaru atstât* un *neminējis* — vairāk adverba nozīmē.

nebẹ̀dāju piekususi, priecājuos(i) samalusi 8190 (līdzīgi 649, 3 un 22129); *tu žẹ̄luosi nedẹvuse*[702]) (līdzīgi 1435), *raudâs meita nenākuse* 15796. Tam piebiedrojas, no vienas puses, piem., *nebij žẹ̄li dẹvušai* BW 1801, no otras puses, piem., *kâdu vainu māte deva, savu meitu nedẹvusi?* (Mūlenbacham l. c., 249. §).

c) Šā § a nodalījumā minētajam nominativus cum participio atbilst accusativus cum participio blakus līdzīgiem verbiem (sal. 805. § a); tâ, piem., *šķiet meitiņu apgulušu* (no Vērgaliem); *kas... tev sacīja mani gauži raudājušu?* BW 3187 (līdzīgi 619, 10); *neticēju māmuliņu* (var.: ģen. *māmiņas) sūru dienu redzējušu* (var.: ģen. *redzējušas)* 1227; *kas pateica mani gaišu, kas žẹ̄luoja piekusušu?* 4717; *atradām saimi jau uzcẹ̄lušuos* (Mūlenbacham l. c. 251. §); *pazīst lâci gulējušu* (RKr. VII, 582. mīkla); skat. arī Potebņas Зап. 313 skk.

d) Dažreiz tas kâ predikāts aizstāj formu ar *-dams* 802. §: *kuŗu ciemu piegājuse*[703]), *sijā manu augumiņu* BW 4837.

e) Finītā verba — un tieši kondicionāļa formas — vietā tas ir, piem., arī šādos gadījumos: *ka(b) tu vysu zynuojušę* (var.: *zynuotuľi),... gaužuok rauduotuľi* BW 23057; *kaut ieviņa vêl ziedẹj[u]se!* 3190 (līdzīgi 3191; skat. arī 762., 763. un 765. §); *kam bijis nazis!* Bīlensteina LSpr. II 360; *nezinâdami nuo kauna, kur slapstījušies* LP VI 523; skat. arī FBR IX 154.

f) Tam piebiedrojas lietāšana, ko min Kauliņš BB XIV 145 sk. Sausnējai: divdabis viens pats neatkarīgos teikumos apzīmē — draudot — darbību, kas īsteni būtu bijusi jeb būtu jāveic (bet ko nopietni nedomā veikt); tâ, piem., *lics par sāẹniem, ka lei vai ẹcs zaļas pę̣liek! ņę̣ms aiz kājām un iesvieds pašu dūkstie!* līdzīgi Lazdonā u. c. FBR IX 154.

811. §. Tas nostājas arī kâ apozicija pie subjekta; tâ, piem.,

[702]) Sal. senkr. *сожалиси отславъ сына* u. c. Potebņas Зап. 152.
[703]) Sal. senkr. *тутъ и уснешь гдѣ пивъ* u. c. Potebņas Зап. 212.

suns, taukus êdis, laizâs (Treilanda Mat., 1235. sakāmv.); *neêdis nevar dzîvuot* (turpat, 683. sakāmv); *ceps maizīti nemalusi* u. c. Mūlenbacham l. c. 266. §; *ruokas izstiepis, lùdzâs* (Stenderam 185); *ęduši, dzęruši brauciet mājâs!* (turpat 186); *vienu sieku samalusi, staigā ruokas salikusi* (Mūlenbacham l. c. 252); *zęns, ar kaklu sasirdzis, nevarēja skuolā iet* turpat; *mēs bijām div[i] brāliņi, neņęmuši līgaviņu* turpat.

Kâ apozicija tas var nostāties arī blakus oblīkvam locījumam, saskanēdams ar to locījuma formā: *kur jūs mani glabâsiet, bèdiņâs nuomirušu?* turpat; *vienu pošu mežâ palikušu, tevi apędîs vilks* (no Lizuma); *visi man sveši bij, svešumā aizgājuši* (var.: *nuoejuot)* BW 18914, 2 var.; *kas kait man mâkušam nemâkušu pamâcît?* 5269; *tiem, tur gājušiem, tapa aizliegts runât* Stenderam 185.

812. §. Dažkārt daudzskaitļa formu kâ anakolūtu — kas aizstāj zudušās formas ar *-us* (skat. 736. §) — sastop blakus virsteikuma vienskaitļa subjektam: *gabalu pabraukuši, lapsa saka zaķim* LP VI 280; *nuonākuši pie ... pilsętas ... dęls saka saviem biedriem* 638. Izjēmuma veidā arī datīvā: *gabaliņu pabraukušiem, dumjais ieraudzīja ...* Pas. VII 393.

η) Pag. pas. divdabis

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 265.—6. §, šleichers Handb. I 318 sk., Kuršaitis Gr. 1544.—5. §, Liet. sint. 45, Jaunis Перев. грамм. 26, Delbrüks Grdr. IV 483 skk., Brugmanis IF V 90 skk.

813. §. Šis divdabis sākumā bija verbāls adjektīvs, kas nepieder ne pie vienas noteiktas verbu kārtas, un to sākumā varēja darināt arī ar aktīvu nozīmi[704]) un no intransitīviem verbiem. Pie pēdējiem piederīgās formas ir palaikam pilnīgi kļuvušas par adjektīviem[705]), skat. 199. § b. Kâ formas ar nepa-

[704]) Daži piemēri tam no grieķu valodas Frenkeļa Griech. Nom. ag. I 84.

[705]) Adjektīva nozīme var būt arī divdabim no *beigt : tie ... jau beigts* LP III 10.

sīvu nozīmi var vēl minēt: *ierasts (ierastam te dzîvuot; neieradis nevarēja* BW 6941, 3 un 25844); *bûts (nuo bûtu dienu*[706]) Zaļeniekos u. c.); sal. lei. *praeitoj nedėlioj* Viltis 1908. g., № 77.

Brīvāku lietāšanu (sal. 796. §) rāda sekojošie savienojumi: *daudz dieniņu mûžiņā, ...: cita smieta, cita dieta, cita gauži nuoraudâta* (var.: *citā kuoši padziedam, citā žẽļi nuoraudam)* BW 981, 1 (866. lpp.); *sunītim būs paẽsta diena* Džūkstē; *augtajā vietiņā* no Nīcas; *dzimta vieta* (Mūlenbacham l. c.), *dzimta diena* U, sal. lei. *gimtóji dienà* Šleicheram l. c. u. c. Būgas KSn. 96.

814. §. Formas no transitīviem verbiem — un arī neutrāli lietātas formas no intransitīviem verbiem — rada darbības pasīvitātes[707]) un nobeiguma priekšstatu.

a) Pirmkārt, tās lieto atribūtīvi; tâ, piem., *cẹpts cālis zuobuos nekrìt* U; *bārenīti tautâs veda nepušķuotu vilnainīti* (Mūlenbacham l. c.); *nav ne'kādi teikti (= teicami) mieži* FBR XIV 95.

b) Apzīmējamā substantīva trūkst, tâ ka divdabis ir ar substantīva nozīmi: *mātes austa nemâkam pūriņā ieluocît* BW 4722; *ienîstuo suņi rẽja, iemęstuo vilnis nesa* 4788; *aizduots nepelês* (Treilanda Mat., 29. sakāmv.); *kunga duots jàẽd* (turpat, 559. sakāmv.; līdzīgi arī 330 un 331); *Laimes likta neizbẽgu* BW 9170; skat. arī piemērus FBR IX 155 un XVI 127.

c) Predikātīvs tas ir, pirmkārt, indikātīva pasīvajās formās (skat. 774. §; sal. arī austr. *beja cīši aizmygts; beja pa-*

---

706) Burtiski: no bijušām dienām; sal. ar to sanskrita *bhūtá-* lietošanu, piem., *yad bhūtám* „kas ir bijis (vai: noticis)" Sāmavēda-āraṇyaka-saṃhitā (Fortunatova izdevumā) IV 5 u. c.

707) Atšķirīgs ir *laulâti* (parasta *laulājami* vietā) *gredzentiņi* BW 8610 var., kas atgādina grieķu formu lietošanu ar -τος (par ko Delbrüks l. c., 485 sk.); tâpat *laulāts siers* Tdz. 56991 un *līķa vęsti kumeliņi* 49465.

vysam aizmiersts; natiks īts stroadoat FBR XII 89) un atstāstāmajā izteiksmē (skat. 767. §). Arī tādos savienojumos kâ, piem., *paliks dziesma nedziedâta* BW 161; *aizmirsâs* (proti, *man) mātei ruoka nebučuota* 3059 (līdzīgi 3550); *negribēju sliktu ļaužu bildināta* (var.: *bildinām[a])* 5146 var. (līdzīgi 19137 un 28318). Arī konstrukcijā „accusativus cum participio": *kas pazina bāliņam šuogad vęstu līgaviņu?* BW 207; *dziržu tevi sadęrętu* 4976, 12; *atruod pirti neslaucītu* 1078; *aizamirsu brāliņam ... autu nemazgâtu* 3550, 4; skat. arī Potebņas Зап. 313 sk.

d) Kâ apozicija tas ir teikumos, piem., *tâda vārna pęrta, tâda — nepęrta* (Treilanda Мат., 1334. sakāmv.); *vadzis, pārâki piekļauts, lûst* (turpat, 1312. sakāmv.); *balta bija vēja pùsta* (Sproģim 22., № 14); *ne nuo kręsla neceļuos, sliktu ļaužu bildināta* (var.: *bildināma)* BW 5147 var.; *lieli vilki uzauguši nešūpuoti* (Mūlenbacham l. c. 266. §).

III. Teikuma mācība

1. Subjekts un predikāts un vienlocekļa teikumi

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 285.—90. §, Liet. sint. 8 skk., Delbrüks Grdr. V 10—37, Brugmanis KVG 624—30, Pauls Prinzipien[5] 124 skk.

815. §. Par gramatisko subjektu palaikam var būt to vārdu klašu (nōmenu, pronōmenu, skaitleņu un divdabju) nōminātīvs, ko var lietāt substantīva nozīmē. Bez tam par subjektu var būt arī nelokāmās formas (piem., infinitīvs, skat. 788. §), dalāmais ģenitīvs (skat. 394, 2. §) un ģenitīvs noliegtos teikumos (skat. 403. §). Verba pirmajā un otrā personā subjekts ir jau personas galotnē, un bieži vēl tagad tam blakus atbilstošais personas vietniekvārds (kâ subjekts) var būt neizteikts, skat. 356. §; imperātīvam personas vietniekvārdu kâ subjektu pievieno tikai tad, ja darīšana ar pretstatu citām personām.

816. §. Par gramatisko predikātu var būt: a) finītā verba formas, b) divdabju nōminātīvi (skat. 794.—796., 802., 804., 810., 813. un 814. §) un — kâ atstāstāmā izteiksme — arī „ģerundiji“ ar *-t* un *-m* (skat. 760.—770. §), c) infinitīvi (skat. 782.—787. §), d) pronōmeni (piem., *tâda man diena, tâda man nakts* Mūlenbacham l. c., 289. §), e) skaitleņi (piem., *divas vien mēs māsiņas* turpat), f) adjektīvi (piem., *tęvs taisns, māte lìka* turpat), g) substantīvi nōminātīvā (piem., *pūce liela mediniece* BW 2574), h) piederības, īpašības un vielas ģenitīvs (skat. 395., 396. un 399. §), i) datīvs (piem., *kungam âda kažuokam* 422. §), k) īpašības instrumentālis un pre-

dikātīvais instrumentālis (skat. 440. un 448. §), l) lokātīvs (piem., *istabiņa ... kalniņā* 451. §; skat. arī 454. §), m) prepozicijas savienojumi ar piederīgo locījumu (piem., *divi āži pie siena kaudzes* Mūlenbacham l. c.), n) adverbi (piem., *kur tavs tęvs?* BW 2519; *tâlu salmu gubenīts* 2470, 2; skat. arī 458. §).

817. §. 816. § minētajiem predikātiem — izjemot finīto verbu un kâ finīto verbu lietātās infinītā verba formas — kâ formāls vienotājs loceklis var blakus būt arī vēl kōpula (par to arī Mūlenbachs Teikumā 24 skk., Beninjì [Benigny] IF XLVII 124 skk. un 140 sk., Meijè MSL XIV 1 skk. un — par „copule zéro" — Balì [Bally] Bull. XXIII 1 skk.). Kâ kōpulu lieto *bût* formas. Pie tam tikai formas vārds un neobligāts ir vienīgi (3. p.) *ir*. Ne katrā ziņā obligātas (sal. *es lustîga, līdz jauna* BW 162 vai *divas vien mēs māsiņas* 816. §), bet tomēr tagad palaikam kâ kōpula lietājamas ir tag. indikātīva 1. un 2. personas viensk. un daudzsk. formas no *bût*. Pārējām finītā verba formām no *bût* ir reizē modāla vai temporāla nozīme, un tādēļ tās ir obligātas.

Šie paši predikāti ir blakus arī dažiem citiem verbiem, kam pa daļai (kâ *kļūt* u. c.) vairāk vai mazāk ir kōpulas nozīme, skat. 392., 451., 460., 793., 795., 798. b, 804. b, 808. b, 810. a un b un 814. § c.

Kur darītājs ir datīvā un palīgverbs infinitīvā, kâ arī blakus dēbitīvam, tur predikāta nōmens sastopams datīvā, skat. 419. un 783. §.

Bez subjekta predikātiem ir sastopami arī objekta predikāti akuzātīvā, instrumentālī vai ģenitīvā, skat. 394, 7, 403., 429. b, 448., 793., 798. a, 800., 805., 808. a, 810. c un 814. § c.

818. §. Vairāklocekļu teikumos ir palaikam vismaz subjekts un predikāts. Bet ir arī vienlocekļa teikumi. Bez tādiem, ko zināmā mērā var uztvert kâ vairāklocekļu teikumu savilkumu,

kâ, piem., *zagļi!, nê!, diēzgan!* u. c., te pieder arī vokātīvi, zināmas interjekcijas (piem., *vài!*) un beidzot verbālas bezsubjekta formas, kâ, piem., *salst, lîst* — kam blakus ir arī *liêtus lîst* u. c. (par to arī Potebņa Зап. III 403 skk., Mūlenbachs Teikumā 11 skk., Hermanis GGN 1926. g., 265 skk., Brandensteins IF XLVI 1 skk. un Zubatijs KZ XL 513 skk.). Par *saka* u. c. skat. 750. § un Zubatija rakstu l. c. 494 skk. — Bez subjekta var būt arī vairāklocekļu teikumi; tâ, piem., tādi izsaukumi kâ *tava muļķa prāta!* u. c. 405. § a, 436. § un 449. § a, *žēļ bij viena zara duot* u. c. 405. § b un 407. § b, *pietrūka tautiešu, vajag miltu* u. c. 408. un 434. §, *jà tev tika*[1]) *prâtiņam* u. c. 410. §, *kam nesâp, kam niez, man šķiet* u. c. 418. §, *kuo man darît?* u. c. 419., 783. un 784. §, *labi man šim brìžam* u. c. 423., 458. un 770. §, *man tevi jàaicina* u. c. 759. un 771. §, *man nav kuo êst* u. c. 760. un 781. §, *viņām grūši ejuot mācuęties* 768. §, *pie kalēja netika bûts* u. c. 774. §, *man gribas*[2]) 776. §, *nu lustîgi padzîvuot!* u. c. 782. §, *dęla ne redzêt, ne dzirdêt* u. c. 785.—787. §, *aizmirsâs man mātei ruoku duot* u. c. 789. § a, *pazīt bija brāļu māsu* u. c. 789. § b, *gadâs vējmātei aizmieguot* u. c. 806. § b, *ņęms aiz kājām un iesvieds pašu dūkstie!* 810. § sk.; citi piemēri Bīlensteinam LSpr. II 227 skk.

2. Grupas teikumā

Sal. Mūlenbacha Teikumu 37 skk. un 50 skk. un Latv. gr. 292.—4. §, Delbrūka Grdr. V 139 skk., Brugmaņa KVG 630 skk.

[1]) Tâ dažkārt arī ar *sa-* saliktā forma: *labi man satika ar ... lakstīgalu* Mag. VIII, Nr. 2201.

[2]) Dažās izloksnēs tâ lietojama arī nerefleksīvā forma: *doncuot gryb kuimeļam* BW 8358, 1; un latgaļu izloksnēs arī *var*, piem., *jam navar izît' uorā* Zb. XVIII 239 (līdzīgi 425 un 436).

a) **Apzīmējuma grupas**

α) ***Grupas ar verbu centrā***

819. §. 1. Verbs ar verbu: a) ar infinitīvu, tâ, piem., *dzert prasa* u. c. 781. §, *negrib mâcîties drebêt* u. c. 789. §, *trîcêt trîc* u. c. 791. §, *bûšu iet* u. c. 678. §; b) ar supīnu, piem., *nāc ẽstu!* u. c. 792. §; c) ar divdabi, tâ, piem., *bûtu devis* u. c. 700. §, *bûs sanākuši* u. c. 753. §, *ir aizmidzis* u. c. 757. §, *bij izdevies* u. c. 758. §, *netiku runājis* u. c. 756. §, *bij tęk*[*u*]*s* u. c. 772. §, *guldîts kļūšu* u. c. 774. §, *negribi sunījams* u. c. 793. §, *bija neręd̦zama* u. c. 794. §, *palika pļaujams* u. c. 795. §, *dilst dęlams* u. c. 797. §, *palika gulam* u. c. 798. § b, *nebirst nemaļam* u. c. 798. § d, *pastaigâdamâs ierauga* u. c. 799. §, *ir lācs* u. c. 804. § a, *palika rędzuošas* u. c. 804. § b, *sarguoti ... apgulâs* u. c. 804. § d, *gadâs aizmieguot* u. c. 806. § b, *dzieduot dzimu* u. c. 807. §, *likuos nedzirduot* u. c. 808. § b, *zinuos dzîvuojusi* u. c. 810. §, *nevaru nesnauduse* u. c. 810. § b, *êdis laizâs* u. c. 811. §, *paliks ... nedziedâta* u. c. 814. § c, *neceļuos ... bildinâta* u. c. 814. § d.

2. Verbs ar substantīvu. Latviešu valodā no verba var būt atkarīgi visi locījumi, skat. 392., 394, 3. skk., 410., 426. skk., 437. skk. un 450. skk. §. Bez tam kâ predikāta nōmenu blakus kōpulai un kōpulai līdzīgiem verbiem sastop substantīvus nōminātīvā (skat. 392. §), datīvā (skat. 419. §) un instrumentālī (skat. 448. §) un aiz transitīviem verbiem akuzātīvā (skat. 429. § b).

3. Verbs ar adjektīvu. Formāli adjektīvs adverba nozīmē kâ apozicija pievienots subjektam var būt verba formas tuvāks apzīmējums, skat. 392. un 460. §; tâ arī akuzātīvā aiz kāda transitīva verba, piem., *êd pillu vędẽru!* 427. §. Bez tam adjektīvs blakus kōpulai un kōpulai līdzīgiem verbiem var būt par predikāta nōmenu nōminātīvā (skat. 461.,3 §), datīvā (skat. 419. §) un instrumentālī (skat. 448. §) un aiz transitīviem verbiem akuzātīvā (skat. 429. § b).

4. Verbs ar adverbu. Adverbs var būt vai nu verba formas tuvāks apzīmējums, vai predikāts blakus kōpulai, skat. 458. un 488. §.

5. Beidzot verbu var tuvāk apzīmēt arī prepozicijas savienojums ar attiecīgo locījuma formu; piemērus skat. pie atsevišķām prepozicijām.

β) *Grupas ar substantīvu centrā*

820. §. 1. Substantīvs ar substantīvu. Stāvot blakus kādam citam substantīvam un atrodoties vienādā locījumā ar to, substantīvs var būt tā atribūts (tâ darītāju vārdi ar *-(t)ājs* un *-ējs*, piem., *dzệrājs puisis bẹ̀dājâs* BW 19903, 5, un salikteņi ar *-is* resp. *-e*, piem., ak. *baltmutīti līgaviņu* BW 21247, 1, *gaŗaste māte* u. c. Mūlenbacham l. c. 292. §) vai apozicija (piem., *cīrulītis, mazputniņš, augsti skrēja dziedâdams* BW 2646); skat. arī 393. § un Mūlenbacha DJ I 7 skk. — Ja savienoto substantīvu locījumi ir dažādi, tad apzīmētājs substantīvs ir ģenitīvā (skat. 394.—397., 399.—401. un 407. §), datīvā (skat. 411., 416. un 425. §), akuzātīvā (skat. 431. un 433. §), instrumentālī (skat. 437., 440. un 442. §) vai lokātīvā (skat. 451., 456. un 457. §).

2. Substantīvs ar adjektīvu. Kâ adjektīviski vārdi atribūta nozīmē ar substantīviem vienādā locījumā saistās adjektīvi (skat. 460. un 461.§), skaitleņi, pronōmeni un divdabji (skat. 793.—796. §, 803., 809., 813. un 814. §).

3. Substantīvs ar adverbu. Substantīvs ir palaikam darītāja vārds, skat. 488. §.

4. Substantīvs ar prepoziciju un attiecīgo locījuma formu. Tâ, piem., *pie luodziņa rakstītāju* (ak.) BW 21247, 1, *pa istabu staigātāja* 21610 var., *aiz* (var.: *pie*) *galda sệdệtāja* 35191—35193, *uz beņķa* (var.: ģen. *suola* bez *uz*) *gulẽšana* 31037 var., *ar ļaudīm runâtāju, ar kurpēm plūcējiņu* u. c. 511. §.

5. Substantīvs ar infinitīvu, piem., *laiks . . . bildināt* u. c. 781. §.

γ) *Grupas ar adjektīvu centrā*

821. §. 1. Adjektīvs ar substantīvu. Apzīmētājs substantīvs ir ģenitīvā (skat. 394, 4. un 396. §), datīvā (skat. 412. un 422. §), akuzātīvā (skat. 431. § un 432. §), instrumentālī (skat. 442., 444., 446. un 447. §) un lokātīvā *(sarkans vaigā* u. c. 451. §).

2. Adjektīvs ar adjektīvu, piem., *vęcu vęcais* 394, 1. §.

3. Adjektīvs ar adverbu, piem., *ļuoti liels.*

4. Adjektīvs ar infinitīvu, piem., *jauka parunāt* u. c. 781. §.

5. Adjektīvs ar prepoziciju un attiecīga locījuma formu, piem., *kārs uz naudu* u. c. Лат. предл. I 115, *pliks nuo drēbēm* u. c. 542. §; *slims ar drudzi* u. c. Лат. предл. I 47.

δ) *Grupas ar adverbu centrā*

822. §. 1. Adverbs ar adverbu, piem., *ļuoti labi.*

2. Adverbs ar infinitīvu, piem., *bārenīte smagi vest* 781. §.

ε) *Grupas ar prepoziciju centrā*

823. §. No prepozicijām ir atkarīgas locījumu formas un adverbi (piem., *nuo citur* u. c. Лат. предл. I 131; *pie citūr* turpat I 174; *par agri* turpat I 165; *paldies uz paldies* turpat I 118; *pa te* FBR IX 102; sal. arī tādus salikteņus kâ *aizvakar*).

b) **Paplašinātas grupas**[3])

824. §. Tā paša vārda atkārtojums. Šāds divkār-

[3]) Piemēri tām arī Mülenbacha Teikumā 59 un no citām valodām Nīdermaņa Essais d'étymologie et de critique verbale latines, 12. lp. skk.

šojums nozīmē jēdziena kāpinājumu, spēcīgāku izcelšanu vai lielāku intensitāti. Tâ atkārto substantīvus (piem., *auzu, auzu kumeļam!* 394,3. §), adjektīvus (skat. 122. § a), adverbus (piem., *tâlu, tâlu tã zemīte* BW 10752) un verbus (piem., *zinu, zinu, bet neteikšu* BW 11452—11453; *guli, guli, lę̣nais puisi!* 12751).

825. §. Dažādu vārdu savienojums. Palaikam savienotie vārdi pieder pie vienas vārdu klases.

1. Verbs ar verbu. Tâ, piem., *adu, rakstu ganîdama* BW 7162; *izputẹ̄j[u]ši, iznīkuši... dę̣li* 12752; *klupdams, krizdams* u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 381. §; *nu jũs... ę̣dušas, dzę̣rušas* BW 2016; skat. arī Bīlensteina LSpr. II 341.

2. Substantīvs un substantīvs. Tâ, piem., *tę̣vs un māte* BW 11514 jeb *tę̣vs, māmiņa* 11515—11517; *deva miežus, rudzus* 11516; ak. *dienu, nakti* u. c. Mūlenbacham Latv. gr. 132. un 381. §, kâ arī Bīlensteina LSpr. II 340 sk.

3. Adjektīvs un adjektīvs. Tâ, piem., *es izaugu tieva, gaŗa* BW 9661; *meita zę̣ma, rę̣sna* 11057; *guodîgs, neguodîgs, tas vêl nav izšķirts* Mūlenbacham l. c. 395. §.

4. Pronōmens un pronōmens. Tâ, piem., *šis (un) tas; šâdi, tâdi* BW 9934—9937; *kas nékas* 378. § b; *kâds nékâds* 384. § c.

5. Adverbs un adverbs. Tâ, piem., *krustiem, šķẹ̄rsām; šur un tur; kur nékur* 378. § b; *ej, mãsiņa, tuvu, tâlu!* Mag. VIII, № 2138; *(vai) šuodien vai rîtu pẹ̄rkuons bûs.*

3. Saskaņa

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 347.—63. §, Liet. sint. 26 skk., Brugmanis KVG 641 skk., Delbrüks Grdr. V 229 skk., Pauls Prinzipien[5] 304 skk.

un 98. lp. un Kellera Das Asyndeton in den balto-slavischen Sprachen (Heidelberg 1922).

a) **Verba saskaņošana**

826. §. a) Ar vienu subjektu predikāts, ja tas ir verbs, palaikam saskan personā un skaitlī. Tam nerunā pretī tādi teikumi kâ *katra savu puškuojam* BW 3514, kur *katra* īsti ir apozicija domātam *mēs; viens duosim guovis, vēršus, uotris — bę̄rus kumeliņus* 5037, kur līdzīgā kārtā *viens* un *uotris* ir apozicijas; *cits gājāt pa ceļu, cits pa mežu* (Mūlenbacham l. c., 356. §); *cita citu vadîsim* BW 17440; *ku[r] mēs katra līguosim* (no Bēnes). Bez tam te jāmin arī ar vienskaitli *kas* vai *kuŗš* ievadīti jautājamie vai relātīvie teikumi, kuŗos verbālais predikāts ir daudzsk. 1. resp. 2. personā, piedomājot vai nu *mēs*, vai *jūs;* tâ, piem., *kuŗš bûsim stiprâks?* (no Nīcas); *kuŗš mēs*[4]) *vairâk varêsim paskriet* (no Dunalkas); *kuŗš, ļautiņi, dzirdējāt* BW 439; *kas paliksim pêdējā* 17440; *kuŗš putniņš dabuoniet* (Mūlenbacham l. c.), analogi leišu piemēri Liet. sint. 26 sk., Šleichera Handb. I, 256 sk. un — arī no citām valodām — E. Frenkelim KZ L 202). Tam blakus arī ar gramatiski korrektu saskaņu: *kuŗš tâlāka rada bija, sęgluojiet kumeliņu!* turpat.

Formāli korrekta teikuma vietā, piem., *es ar māti braukšu ciemā, tu ar tę̄vu paliksi mājâs* tai pašā nozīmē ir arī iespējams: *es ar māti brauksim ciemā, tu ar tę̄vu paliksit mājâs* un *mēs*[5]) *ar māti brauksim ciemā, jūs ar tę̄vu paliksit mājâs* turpat; sal. vēl *īśim* mies ar *t'evim* Zb. XVIII 321, un *mēs braucām vienas ar Olgu* Apskats I 416.

b) Ja predikāts ir verbs un reizē attiecas uz vairākiem subjektiem dažādās personās, tad arī latviešu valodā tas ir 1. personā, ja kāds subjekts ir 1. p.; tâ, piem., *tu un es bousim pa'golam* LP VI 786.

c) Ja predikāts ir verbs imperātīva vai indikātīva formā un

[4]) Zb. XVIII 264 tai vietā: kuri mies (griūtoks).

[5]) Parallēles tam no citām valodām (ar te pirmatnējo divskaitli) Hujeram LF XLIII 231 skk., Zitigam (Sittig) KZ L 56 skk. un 62 skk., E. Hermanim turpat 135 un V. Krauzem turpat LII 244 sk.

attiecas vismaz uz diviem nominâliem jēdzieniem (kâ subjektiem), tad tas pa lielākai daļai ir daudzskaitlī; tâ, piem., *tę̄vs, tę̄vs, māte, māte, mâcāt mani!* BW 16, 3. Reti — vienskaitlī: *priede, priede, egle, egle! sen tu mani kaitināji* 2816; *steidzies, liepa, âbelīte!* RKr. V 78. Otrādi, daudzskaitļa forma var attiekties uz kollektīvu jēdzienu vienskaitlī: *neraudat, tę̄va saime* (var.: *jūs, saimīte*)! BW 17659; sal. tam blakus *tę̄va saime raud, kad es gāju tautiņâs; vai tu traka raudâdama?* 17659, 3.

b) **Nōmenu un pronōmenu saskaņošana**[6])

827. §. 1. Atribūtīvais adjektīvs saskan ar savu substantīvu dzimtē, skaitlī un locījumā; tâpat — adjektīvs (pronōmens, divdabis vai skaitlenis), ja tas ir apozicija vai predikāts. Ja substantīvs ir vīr. dz. *ā-* resp. *ē*-celms, tad adjektīvs ir palaikam vīr. dzimtes, retāk (pa daļai laikam archaisma veidā) siev. dzimtes formā; tâ, piem. (sk. arī 244. §) *liels tiepša* u. c. Mūlenbacham l. c. 138. un 357. §; *tautas klausījâs, cępurītes nuoņę̄muši* BW 374; *kūmas naudu samętuši* (var.: *samętušas*) 1845; *priecīgi tautiņas, veltītes ņemdami* 1788,4; *dziedâdami* (var.: *dziedâdamas*) *tautas veda* 1013,1 (869. lp.). Bet, ja formāls vīr. dz. substantīvs apzīmē siev. dzimuma būti, tad palaikam piederīgais adjektīvs ar to saskan dzimtē, tâ, piem., *jauks skuķis* u. c. Mūlenbacham l. c., 357. §. Atšķirīgi: *divi sievieši, drēbes mazgâdamas, saukušas* LP VI 199; un gluži neparasti *tâda ręsna cilvęks* (dzirdēts Daugavgrīvas apkaimē; līdzīgi Becenbergera Lett. Di.-St. 21) sacīts par sievieti; un *kas kaut'kâ-*

[6]) Par atšķirībām lībiskajās izloksnēs skat. 318. §. — Par saskaņu iedomā, kas izpaužas, lietojot blakus pamazināmam substantīvam arī apoziciju, atribūtu vai predikātu pamazināmā formā (tâ sevišķi tautasdziesmās, kur šai parādībai par cēloni pa daļai ir ritums), skat. Potebņas Зап. III 87 skk.; piemēri no latviešu valodas, kâ, piem., *bārenīte* (demin.) *mūs*[*u*] *māsiņa* turpat 94 sk.

da badakāsis (var.: *badakāse*) BW 4412 var. — Teikumā *brauc mana līgaviņa, kâ cīrulis dziedâdams* BW 402 (no Kabiles) divdabis *dziedâdams* (*dziedâdama* vietā) dzimtē ir pieskaņots formai *cīrulis*, ja te varbūt nav jau 318. § aplūkotā parādība. Īpaši ir jāmin tāds savienojums kâ *var dzîvuot vêl savus gadu desmit* Mülenbacham l. c., 210[1]. lp.

2. Atribūtīvais adjektīvs, kas formāli saskaņots ar substantīvu, ko tuvāk apzīmē tam priekšā nolikts ģenitīvs, patiesībā attiecas dažkārt uz šo ģenitīvu; tâ, piem., *tavā* (var.: *tavu) matu galiņā* BW 4480,3; *manai* (kā vietā *manas* 1326,4, 236. lpp.) *pādes klētiņā* 1326,1 (884. lp.); *savā* (var.: *savas*) *gultas maliņā* 3178; *sausā* (var.: *sausas) egles galiņā* 2409 var.; *tai* (var.: *tā) kalniņa galiņā* 434 (līdzīgi 150 var.).

3. Adjektīvs kâ apozicija vai predikāts dažreiz ir daudzskaitlī, ja tas attiecas uz kādu gan ne formāli, bet nozīmes ziņā plūrālisku vārdu vai uzvārdu, ko *ar* savieno ar kādu citu substantīvu; tâ, piem., *gaŗa rinda tuo pavadījuši kuoklę̂dami* LP III 36; *liels kraukļu bars ķę̄rkdami viņu pavadījuši* LP VI 210; *sêdējuši daudz vęlnu, ę̂zdami, dzęrdami* 175 (bet tam blakus arī, piem., *sanãcis tik daudz stãrku*[7]) Etn. III 9); *sanãkuši viesu pilna istaba* u. c., Mülenbacham l. c., 349. §; *zirgs ar suni nuoskumuši* LP VI 733; *viņš atstâja mãti ar meitu vienas* Mülenbacham l. c., 355. §. Līdzīgi arī *kâda saimniece ar savu meitu bijušas lielas burvenes* LP V 27. Bet saka gan palaikam, piem., *gans ar suni pārnãcis*, jo te nav darīšana ar koordinētiem jēdzieniem.

4. Saskaņas traucējumi ir iespējami arī teikumos, kur pronōmeni ir apozicijas. Illustrācijai noder šādi piemēri: *bę̄rni cits par citu augstâks* (var.: *augstâki*) RKr. VII, 1239. mīkla b; *jāizlīdzas ir mums viens uotram* (par 2 personām) vai *cits ci-*

[7]) Ja no *daudz* resp. *maz* atkarīgais ģenitīvs ir vienskaitlī, tad arī divdabis vai adjektīvs, kas uz to attiecas, ir vienmēr vienskaitlī, piem., *daudz naudas palicis*.

tam (par vairākām personām) Mūlenbacham l. c. 363. §; sal. arī vēl *ku*[*r*] *mēs katra līguosim* u. c. 826. § a.

828. §. Ja viens adjektīvs attiecas vismaz uz diviem substantīviem vienskaitlī, tad tas, pirmkārt, var būt daudzskaitļa formā[8]), piem., *tęvs un dęls ir vienâdi* vai arī saskan ar tuvāko substantīvu: *kur gul mans tęs, māmiņa* (no Brocēniem); *lępnis tavs* (var.: *sīvi tavi*) *tęvs, māmiņa* BW 5256,5; *jā bûs Dēkļa, dies vēlējis* (no Bārtas); *nuomiris vienā nedēļā tęvs un uotrā nedēļā māte* LP III 23; *dzîvs ir tęvs, māmuliņa* BW 3360; *nu bij nabadziņš, bij arī viņa labdaris miris* Mūlenbacham l. c. 348. §; *nuo šejienes ir skuola un viņas dārzs saręzdams* turpat; *puosts un trūcība bija liela* turpat; *bite, bite, meita, meita, tā* (var.: *tās*) *nerieba ne'vienam* BW 3774,1; *priede, egle, tā bagâta* (var.: *tās bagâtas*) 2814; *vai, priedīte, vai, eglīte, tavu daiļu augumiņu!* 2809; *zirnīts, pupiņa, tā mana māsiņa* (var.: *tās manas māsiņas*) 2828,2.

829. §. Adjektīvs vai pronōmens, kas attiecas vismaz uz diviem dažādas dzimtes substantīviem, var, pirmkārt, būt vīr. dz. daudzskaitļa formā. Tâ, piem., *ar saviem* (drošs?) *dêliņu un meitiņu* Pas. III 317; *pupiņa, zirnīts, tie laba labība* BW 2828 var.; *vieglas kājas, jautris miegs, tie* (var.: *tas*) *man daiļu darināja* 4460 var.; *kraukļi, vārnas satupuši* 13245,3; *tęvs ar māti bārdamies piena spanni apgâzuši* 2883; *svilpuo tęvs, daiņuo māte, man vęzdami ļaudeviņu* 1033,3; *sīvi tavi tęvs, māmiņa* 828. §; *tavus linus, pakuliņas* BW 2478 var.

Adjektīvs var saskanēt tikai ar tuvāko substantīvu; tâ, piem., *ar citām māsām un brāļiem* Mūlenbacham l. c. 358. §; *jaukās lejas un kalni* turpat; citus piemērus skat. 828. §.

830. §. Norādāmais vietniekvārds *tas* kâ subjekts saskan

[8]) Divskaitlis ir varbūt vēl teikumos *raudāj(a) māte, raudāj*[*a*] *meita, vęzumiņu taisîdami* un *dvēsele un miesa šķīrušies* Mūlenbacham l. c. 348. §.

palaikam ar predikāta substantīvu; tâ (arī leišu valodā, skat. Šleichera Handb. I 300), piem., *tā... tava vaina* BW 86 un 408; *ielec krūmā, tā tava muiža* 2677; *tā — pirmā valuodiņa* 11991; *tas nebija lietutiņš, tās — bāriņu asariņas* 4109,1; *gaisma ausa, saule lèca, tie pirmie viesi nāca* 3029,3. — Dažreiz turpretim tas saskan ar kādu iepriekšēju substantīvu, ko tas aizstāj: *tupenīts, rācenīts, tie bij bẽrna barībiņa* BW 2828,3.

Bet, ja siev. dz. predikāta substantīvs ir savu pirmatnējo nozīmi zaudējis un nozīmes ziņā tam ir apmēram nek. dz. adjektīva vai adverba raksturs, tad kâ subjekts ir forma *tas* (nek. dz. formas vietā): *tas man vien(a) alga* Mūlenbacham l. c. 353. § (bet: *tā ir laba alga*); *vai tas*[9]) *tiesa* (jeb: *taisnība*)? turpat (bet: *vai tā kâda taisnība?* turpat).

831. §. Ja predikāts ir substantīvs, tad tā skaitli nosaka nozīme; tâ, piem., *priede, egle — meitu kuoki, zaļi ziemu, zaļ[i] vasaru* RKr. V 108; *nekrietni bẽrni ir vẽcâku nelaime* Mūlenbacham l. c. 348. §.

Substantīvi ar *-(t)ājs* 135. § a un 205. §, *-ējs* 134. § a, *-ietis* 211. §, *-nieks* 189. §, *-nis* 140. § u. c., *-lis* 171. § skk., *-is* 130. § b saskan dzimtē ar to nōmenu, uz ko tie attiecas; tâ, piem., *māte — gaidîtāja* BW 4245; *žagatiņa gaŗastīte* u. c. 2686; un pat (mazliet neparasti) *es pate baluode* 2083,1 (902. lp.).

4. Galvenie teikuma veidi psīchisko pamatfunkciju ziņā un negācija

Sal. Mūlenbacha Teikumu 29 skk. un Latv. gr. 366.—77. §, Šleichera Handbuch I 322 sk., Kuršaiša Gr. 373 skk., Paula Prinzipien[5] 133 skk., Brugmaņa KVG 883.—6. § un Delbrüka Grdr. V 259 skk.

832. §. Izsaukuma teikumi noder gribas (vēlēšanās

[9]) Sal. lei. *tai ne tiesa* Jušk. LD, Nr. 1068, 10.

vai pavēles, kas palaikam ir imperātīva formā), skat. 761. un 762. §, vai kāda jūtu noskaņojuma izteikšanai. Ar jautājamiem vietniekvārdiem vai adverbiem iesākti izsaukuma teikumi atšķiras no formāli citādi identiskiem jautājuma teikumiem (piem., *cik tas viss maksā*?) bieži tikai ar toņa modulāciju, kas izsaukuma teikumus šķir arī no stāstījuma teikumiem. Bez tam izsaukuma teikumi atšķiras no jautājuma teikumiem dažreiz ar verba negāciju. Tâ, piem., *cik tas viss maksā* kâ izsaukuma teikums var arī skanēt: *cik tas viss nemaksā;* sal. vēl, piem., *kas nu uz medībām viss negadâs!* LP III 33 un piemērus Mūlenbacham Latv. gr. 377. §. — Bieži izsaukuma teikumos nav finītā verba vai tie ir kâ citādi nepilnīgi; sal. 405. § a, 436. § a, 449. § a, 782., 785., 787., 792. un 870. §.

833. §. Stāstījuma teikumos verbālais predikāts ir palaikam indikātīva formā un bez tam bieži arī dēbitīva un kondicionāļa formā un netiešajā runā arī atstāstāmās izteiksmes atbilstošajās formās. Stāstījuma teikumos spriež, apraksta, izskaidro vai stāsta.

834. §. Jautājuma teikumos visumā ir tie paši modi, kas stāstījuma teikumos, bet tie atšķiras ar īpašu uzsvara veidu. Tos iedala „pronōmināļos jautājumos", ko iesāk ar kādu jautājamo vietniekvārdu vai adverbu[10]) un „teikuma jautājumos", kam sagaida atbildi *jā* vai *nē*. Teikuma jautājums var dažkārt atšķirties no stāstījuma teikuma tikai ar jautājuma toni. Tâ, piem., *esi mani gaidījuse?* Etn. I 116; *telīt*[*i*] *manu redzējāt?*[11]) Mūlenbacham l. c. 367. §. Dažkārt bez tam, nostatot priekšā verbālo predikātu: *grib*[*i*] *tu manu guodu slèpt?* turpat. Bet pa lielākai daļai teikuma jautājumu sāk ar kādu

[10]) Dažās izloksnēs jautājamām formām bieži piekaŗ seno nek. dzimtes *ta*, kas saīsināts arī par *-t*, piem., *kuo-t šis nu lieluos* (= lieloties) BB XIV 146.

[11]) Atbilde tam skanētu: (apstiprinot) *redzējām (gan)*, sal. 755. § c, jeb (kâ ģermānisms) *jà;* (noliedzot) *neredzējām (vis)* jeb vienkārši *nê*.

jautājamo partikulu, un proti, senāk ar *ar*[*īg*], skat. 585. §, vai *-g, -ģi*, skat. 587. §, dažās izloksnēs *vel(ig)* 587. §, tagad palaikam ar aizgūto *vài*, skat. 585. §. Jautājamā partikula *-g* pieslienas teikuma pirmajam vārdam (palaikam finītajam verbam); piem., *dzirdīg tu?* P. Šmitam RKr. XIV 40; turpretim *vài* resp. *ar(īg)* uzsāk teikumu, pie kam tā vārdu kārta ir identiska ar stāstījuma teikuma vārdu kārtu; piem., *vài tu jùti?*[12]) — Disjunktīvos jautājumos pirmajai daļai ir vienkārša teikuma jautājuma forma un otru daļu pievieno ar *vai* (arī *jeb* 586. § vai *jeb vai*); piem., *vai kājām iesi vai braukšus?* u. c. Bīlensteina LSpr. II 345 sk.; *iesi malti voi neiesi?* Mag. VIII, Nr. 2078; tautasdziesmās arī bez jautājamās partikulas: *voi nuoaušu, nenuoaušu?* Mag. VIII, Nr. 1979. — Ar tām pašām jautājamām partikulām iesāk arī netiešos jautājumus.

835. §. Visi šie teikumu veidi formas ziņā var būt pozitīvi vai negātīvi. 832. § jau ir piezīmēts, ka zināmos izsaukuma teikumos negācijas pievienošana negroza visa teikuma nozīmi. Un arī īstos — ne „rētoriskos“ — jautājumos (t. i., ja jautātājs skaidri nezina, vai atbilde būs *jā* vai *nē*) attiecībā uz visa teikuma nozīmi objektīvi ir vienalga, vai verbs ir noliegts vai ne; iznāk tikai subjektīva starpība. Tâ, piem., *vai tu nezini, kur mana grāmata?* (atbilde ir nezināma, bet jautātājs vēlas pozitīvu atbildi; uzsvērot citādi, ar izbrīnu sagaida negātīvu atbildi, un, atkal citādi uzsvērot, tas ir rētorisks jautājums, uz ko jānāk pozitīvai atbildei) blakus *vai tu zini, kur mana grāmata* (atbilde, ar zināmu uzsvaru jautājot, arī ir nezināma; ar citādu uzsvaru jautājot, beidzamā forma ir tikai „rētoriska“ un liek gaidīt atbildē noliegumu); vai *vai viņš neguļ?* (atbilde nav zināma, bet jautātājam ir kāds iemesls domāt, ka attiecīgā persona guļ), citādi uzsvērot, negātīva atbilde nav

[12]) Dzird arī jautājumu ar divkāršu *vai*, stiprāk uzsvērot otru *vai*, piem., *vai nāksi vai?* (skat. BB XIV 119).

absolūti droša, bet to ar zināmu izbrīnu sagaida, vai arī, atkal ar citādu uzsvaru, kâ rētorisks jautājums (kr. „разве он не спит?“ = он спит), blakus *vai viņš guļ* (ik reizes pēc uzsvara atbilde ir vai nu gluži nezināma, vai ar izbrīnu sagaida pozitīvu atbildi, vai arī tas ir rētorisks jautājums, uz ko jānāk negātīvai atbildei). Kâ no iepriekšējā ir redzams, rētoriskos jautājumos, uz ko gaida pozitīvu atbildi, ir noliegts verbs, kamēr bez negācijas rētoriskos jautājumos sagaida negātīvu atbildi; abos gadījumos bieži tieši aiz *vai* iesprauž vēl partikulu *ta(d)*.— Ar negāciju runā arī draudīgā tonī izteiktus jautājumus, ja prasa izdarīt attiecīgā verba apzīmēto darbību; piem., *vai tu man neklausîsi?*

836. §. Negācija, kas attiecas uz visu teikumu, sakūst ar verbu vienā vārdā[13]), pie kam uzsvērta ir negācija; piem., *es tur neęsmu bijis*. Retas ir tādas konstrukcijas kâ *iet man bija tuo celiņu, kur es biju negājusi* (*nebiju gājusi* vietā) Mūlenbacham l. c. 372. § vai *es nekurtu uguntiņu, bût[u] māmiņa nekūrusi* turpat. Izjēmums turpretim nav, piem., teikums *kâ tai bija nedziedât!* BW 1146, 1 (iespējams būtu arī: *nebija dziedât*) vai *kas kait man nedzîvuot!* 2664 (blakus *kas nekait man dzîvuot* 2664, 1).

Bet, ja noliedz tikai vienu teikuma locekli, tad negācija ir tā priekšā; piem., *ne visām liepiņām līdz zemei lapas auga* BW 3212; *māte mani pamętusi ne cinīša dižumiņu* 4597. Bet, piem., *ne rîkstītes nenuogriežu* 2761, kur *ne* vietā varētu likt *ir* „arī“, un viss teikums ir noliegts.

Ja teikumā ir noliegts pronōmens vai adverbs, tad noliedz arī verbālo predikātu (resp. kōpulu), un otrādi, skat. 388. § un Engerta rakstu Arch. Phil. VI 116 skk.

Par negācijas lietošanu sal. arī vēl 789. § a un 810. § a un b, kâ arī 841. § un Meijè rakstu Rev. VIII 174 sk.

[13]) Citādi pa daļai, ja negācija *ne(dz)* ar lat. *neque* nozīmi reizē ir arī saiklis, skat. 839. un 840. §.

5. Salikti teikumi

a) Virsteikumu saistīšana

Par to Mülenbachs Latv. gr. 379.—87. §, Šleichers Handb. I 328 sk., Kuršaitis Gr. 435 skk., Liet. sint. 88 skk., Brugmanis KVG 887.—94. §, Delbrüks Grdr. V 193.—5. §.

837. §. Ka neatkarīgus teikumus asindetiski nostata vienu otram blakus, tas arī tagad nav vēl retums, pie kam tomēr šādu teikumu sakaru apzīmē uzsvars un īsāka teikuma pauze. Tâ, piem., *ņemiet, tautas, neņemiet, pūra man neraugiet!* BW 4945, 4; *nav saulīte nuogājusi, rasa zâles galiņā* (Sproģim 18, Nr. 9); *dega sili, dega meži; sadęg sila vāverīši* BW 2294; *Rīgā man gaisma ausa, Vāczemē saule lèca* 2298; *gan ūdeņa tā purā, nuožuuši kārkļu gali* Mag. VIII, Nr. 909 (skat. arī Nr. 1624); *kas tur spîd, kas tur viz?* BW 2726; *laidiet mani! es grib[u] iet* Mülenbacham l. c. 382. §; *gan pazīnu brāļa māsu: pilli pirksti gredzeniņu* Mag. VIII, Nr. 1904; *eita, bęrni, skatāties* (var.: inf. *skatîties*)! BW 2584 var. (līdzīgi 2727-8); *ej kaŗā, bāleliņ, nenes kaŗa karuodziņ[u]!* Mag. VIII, Nr. 2325; leišu parallēles tam arī Krauzem KZ L 82 sk. — Īpaši jāmin tādi divu teikumu (vai arī divu verbālu predikātu) savienojumi (vienā teikumā), no kuŗiem otrs īsteni tikai ar negāciju atšķiŗas no pirmā[14]): *kas nu ar mani nuotiks, kas nenuotiks!* LP III 4 (sal. lei. *kàs girdẽju, kas negirdẽju, gird jaunàsis bernėlis* Jušk. LD, Nr. 66, 3); *rùca, rùca dundurīši; kur tie rùca, kur nerùca?* u. c. Mülenbacham l. c. 373. § (sal. lei. *kur gãvęs, kur negãvęs* Lit. Mitt. IV 46 „kur dabūjis, kur nedabūjis"); *kur bijuse, nebijuse*[15])

[14]) Abi teikumi var būt arī atkarīgi: *nezin, kas nu bûs, kas nebûs* LP III 9. — Slavu parallēles tam Potebņas Зап. III 548 skk.; citi piemēri no leišu valodas Liet. sint. 61 sk.

[15]) Otrā teikumā verbu var arī izlaist, piem., *kur bìši, kur ne?* (no Valmieras).

mana ... līgaviņa? BW 1143 (sal. lei. abraku bus, nebus, o spalu ... bus Jušk. SvR 80); *trîs runāja klētiņā; kuo runāja, nerunāja?* Mūlenbacham l. c.

838. §. Otrā teikumā kāds anaforisks pronōmens vai adverbs var norādīt uz pirmo teikumu. Tâ, piem., *nāci līdz! tad redzêsi!* LP III 2. Piemērus pronōmenam skat. 370. § b un 371. § a.

Vai arī kāds pronōmens vai adverbs pirmajā teikumā norāda uz otru teikumu; tâ, piem., *tam* (anaforiski) *âbuolam tâds spęķs: ja vienreiz iekuož, tad var palikt par kuo grib* LP III 18; *labâk darîšu tâ: krękļu tūliņ iesviedîšu ugunī* 78.

839. §. Otru teikumu var saistīt ar pirmo kāda partikula. a) Par kōpulātīvām partikulām noder arī vārdu savienotājs *un* (588. §), piem., *uguns aizķęruse ir viņu, un nabadziņam bijis jàsadęg* LP III 3; *ar* „arī“ (postpozitīvi un ar uzsvaru; sal. 585. §), piem., *citi jau sêdēja; es ar apsêduos; nedz* (587. §) vai *nei* (388. §), piem., *tuo es nedarîšu, nedz saviem bęrniem tuo atļaušu darît* Mūlenbacham l. c., 376. §; *es tuo nedarîšu, nei man klâtuos tuo darît* Bīlensteina LSpr. II 343; *ne vêl*, piem., *es ne stāvu necęltuos, ne vêl savu ruoku duotu* Mag. VIII, Nr. 1298.

b) Par adversātīvo partikulu noder *bet* (skat. 592. §); piem., *zinu, zinu, bet neteikšu* Mag. VIII, Nr. 150, *jaunais sulainis neęsuot vis vīrietis, bet sieviete* LP III 35. — Arī *atkal;* piem., *tu (gan) tuo gribi, es atkal neduošu* Mūlenbacham l. c. 385. §. Skat. arī *neba* šā § c nodalījumā.

c) Kauzālas partikulas ir *juō* (tâ uzsvērts RKr. XV 78; par formu skat. 326. § 1 b) „ибо“[16]), piem., *es nelauztu ievas zarus, juo es pati kâ ieviņa* Mag. VIII, Nr. 988; un *neba* (skat. 586. §) v. „denn nicht“, piem., *dej, laiviņ! neba jūŗai cęlm[i] aug*

[16]) Sākumā laikam ar v. *veil* nozīmi.

u. c. Bīlensteina LSpr. II 373. — Šis pats *neba* citur nozīmē apmēram to, ko v. „doch nicht", piem., *adu cimdus, adu zeķes, neb[a] es duošu brālītim; duošu tautu dêliņam* Mag. VIII, Nr. 1765 (skat. arī Nr. 76). Līdzīgā nozīmē to liek arī priekš pirmā teikuma; piem., *neb[a] es kâdu naudu devu par ražanu tęva dęlu; klētiņā stāvędama, parādīju baltus cimdus* turpat, Nr. 142; citi piemēri Bīlensteinam l. c. II 373.

840. §. Divu neatkarīgu teikumu korrelātīvu saistījumu panāk palaikam ar partikulām. Tâ ar *ir — ir* (skat. 588. §): *ir pūriņu pakaļ veda, ir telītes pakaļ dzina* Mūlenbacham l. c. 383. §; *gan — gan*[17]) (skat. 462. §): *gan pats labi nuoêdies, gan ir puiša tiesu pakampis* LP III 1; *gan — bet*[18]) : *abi nu gan bij brīvi, bet tagad atkal citas będas* 15, *saimnieks uzņēmis gan, bet gribējis arī zināt* 22, *gan trakuojuši, gan plęsušies, bet ne'kà darît!* 29; *ne(dz) — ne(dz)* jeb *nei — nei (nij — nij* Sausnējā BB XIV 119, liekas, ir radies no kr. ни — ни[19]); tomēr sal. arī *ni* 388. §): *ne es dęlu vedîšu, ne duošu* LP III 3, *nei* (var.: *ne* resp. *ni*) *dziedāja ... gaiļi, nei* (var.: *ne* resp. *ni*) *ceļ ... māmuliņa* BW 23355 (citi piemēri Mūlenbacham l. c. 376. un 384. § un Bīlensteinam LSpr. II 344).

Korrelātīvi ir arī *viens — uotrs* un *cits — cits;* tâ, piem., *viens gribēja taisnību, uotrs gribēja taisnību* LP III 39; *citam kāri vieglu mûžu, citu grūti rūdināji* 385. §.

b) Atkarīgi teikumi (hipotakse)

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 388.—400. §, Kuršaitis Gr. 422 skk., Liet. sint. 51 skk., Brugmanis KVG 895.—921. §, Delbrüks Grdr. V 126.—30., 183., 188., 196. un 202.—204. §.

[17]) Vārdu savienotāju *gan — gan* sastop, piem., LP III 25.

[18]) Sal. arī teikumus ar *gana — vêl* resp. *tâ'pat* Bīlensteina LSpr. II 369 sk.

[19]) Vai slavisms (kâ droši *ani — ni* Jušk. LD, Nr. 778, 6) ir arī lei. *ni — ni* LD, Nr. 731, 779.—80. u. c.?

α) Hipotakse bez gramatiskas pazīmes

841. §. Pirmais teikums ir virsteikums: *pruotu, pruotu, rędzu, rędzu : velts bûs mans jâjumiņš* Mūlenbacham l. c. 395. § (skat. arī Bīlensteina LSpr. II 353; (netieši jautājumi) *es nezinu, kur viņš ir; saki man, vai tu viņu pazīsti!* (atkarīgais teikums ir ar finālu nozīmi) *labâk eimu dziedâdama, lai*[20]) *Nelaime bẹ̀dâjâs* BW 109, 1; *gribu saul'i nūgiuť, kab byutu gaisma* Zb. XVIII 274; *es vēlējuos, ka viņš šuodien atnāktu* u. c. Bīlensteinam l. c. 354; *nesmejat, citi putni, ka jums ar tâ nenuotiek!* BW 2529; (atkarīgais teikums izsaka bažas) *es bijājuos, ka mani neapsūdz* (no Valmieras); *sâkuse baiļuoties, ka tik ragana nav atņẹ̄muse atmiņu* LP III 35; *bais b'eja, kab jei nanūmiertu* Zb. XVIII 236; (atkarīgais teikums ir ar koncesīvu nozīmi) *es meitiņu nevainuoju, lai tā diža, lai tā maza* Mag. VIII, Nr. 832; *es grib*[*u*] *ņemt tuo meitiņu, bût*[*u*] *tai simtu liedzējiņu* Mūlenbacham l. c. 395. §; *vecītis nepārdevis dzirnaviņas, siti viņu vai nuost* turpat; (atkarīgajam teikumam ir kondicionāla nozīme) *es ar bûtu kàzâs gājis, kaut bût*[*u*] *tâdas kamaniņas* BW 2595 (citus piemērus skat. 765. §); *dziedât vien es dziedâtu, kad* (var.: *kaut* vai *ja*) *man uotris palīdzętu* (citi varianti: *bût*[*u*] *man uotris, kas palīdz* jeb *kam man uotris palīdzẽj*[*i*]*s)* 286, 1; (atkarīgais teikums sākumā ir bijis disjunktīvs jautājums) *bijis jàgriežas atpakaļ, vai grib, vai negrib* LP V 152; *kustuonim viena alga, vai brīnâs, vai nebrīnâs* III 15; *malku vẹd, vai diena, vai nakts* (RKr. VII, 71. mīkla); (atkarīgais teikums ir laika teikums) *pagaidi, tiekams*[21]) *es gatavs bûšu!* Bīlensteina LSpr. II 358.

842. §. Otrs teikums ir virsteikums: *kaut zinâtu sievu dienas ... lẹ̀ktu ûdenī* u. c. 765. § un Bīlensteina LSpr. II 363; *kad varętu pāri kļūt, es savîtu vainadziņ*[*u*] Mag. VIII, Nr. 2310; *bij manim redzêt tuo kuoklętāju, es teiktu* (Sproģim

[20]) Citi piemēri ar *lai* Bīlensteina LSpr. II 367 skk.

[21]) Citi piemēri tam Mūlenbacha Teikumā 93.

12, Nr. 38); *tìk jums, tautas, ņęmat mani!* BW 4945; *tiks tautietis klētiņā, zudîs tava malējiņa* Mūlenbacham Latv. gr. 395. § (skat. arī Bīlensteina LSpr. II 361 sk.); *guodā* (imperātīvs) *drānu, tad drāna tevi guodâs* u. c. turpat; *vai* (var.: *lai*) *bij ziema, vai* (var.: *lai*) *vasara, zaļi svārki mugurā* BW 2812 (skat. arī Bīlensteina LSpr. II 366); *tikām citi zirgus sèja, es par sętu sętsvidū* Mūlenbacham l. c., 218. lp.; *lai viņš dzeŗ; vai viņš tàdēļ nav pārticis?* u. c. Bīlensteina LSpr. II 366.

Palīgteikuma pazīme ir lokāma relātīva forma

843. §. Kâ relātīvie vietniekvārdi noder *kas, katrs, kuŗš, kâds* un arī adverbs *kur*, skat. 378. § c, 380., 381. §, 382. § b un 384. § b ar piemēriem.

kas, kuŗš un *kâds* noder arī kâ vispārināms vietniekvārds, skat. 378. § d, 382. § b un 384. § b ar piemēriem, kâ arī 802. § ar piemēriem un Mūlenbacha dotumus Latv. gr. 245. §.

Dažkārt relātīvajam teikumam var būt finăla nozīme: *dzen ... bęrnu, kas nuokrèta rîta rasu!* Sproģim 19, Nr. 15.

β) ***Palīgteikuma pazīme ir adverbi vai saikļi***[22])

αα) Relātīvi ar adverbu vai saikli ievadīti teikumi

844. §. a) Ar vietas nozīmi: *kur* (487. § b) *kuoku cęŗt, tur skaidas krìt* Mūlenbacham l. c. 393. §; *es braucu turp, nuo kurienes tu nāci* turpat; citi piemēri Mūlenbacha Teikumā 89.— Vispārinot: *lai es gāju, kur es gāju, druoši gāju dziedâdama* BW 77; *lai kur biju, dziedu dziesmu* 78; skat. arī 802. § un Mūlenbacha dotumus Latv. gr. 245. §.

[22]) Skat. arī Mūlenbacha Teikumu 79 skk., Bīlensteina LSpr. II 348 skk., Hermaņa Lit. Konjunkt., Šleichera Handb. I 330 skk., Lesk.-Brugm. 325 skk. un Liet. sint. 51 skk.

b) Ar laika nozīmi: 1. *kad* (487. § a[23]): *negulēju tuo naksniņu, kad es gāju kūmiņâs* BW 1306; *tad vêl nāca vāluodzīte, kad lapuoja uozuoliņi* 2557; *kad es skriešu, tad nuoņemšu* ... 2490; *saule kalnu neaptęk, kad* (sal. latīņu *cum* „inversum") *es pate bārenīte* Sprogim 177, Nr. 4 (skat. arī Mūlenbacha dotumus Latv. gr. 219. lp.); *šī devîta vasariņa* (jāpiedomā apmēram: *nuo tà laika), kad* (var.: *ka) paliku bārenīte* BW 4933. — Vispārinot: *lai es dziedu, kad es dziedu, dziesmu man nepietrūka* BW 36, 1, skat. arī 802. §. — 2. *kamęr*[24]) *prasu mājas vietu, zirgs apêda vęzumiņu* BW 2459, 3; *kamęr es dziedāju, tamęr viņš palika kluss* U; *kamęr jaunu* (proti: *kažuoku) šudināju, tikmęr kàzas pa'galam* BW 2516 var.; *naraudet,... kamer(t) putru vuorîsam!* RKr. XVII 104; *sen jau ir, kamęr saule nuorietējusi* Mūlenbacham Latv. gr. 218. lp.; *ne pie viena es neiešu, kamērt savu sagaidîšu* Mag. VIII, Nr. 319; *turies, kamęr bęrni pieaug!* Mūlenbacham l. c.; *ruoci, kamęr neesi atradis naudas puodu!* turpat; *nepieber vęcu aku, kamęr jauna nav izrakta!* turpat; *laidîsimies, kamęr tęvs nesâk tevi meklêt!* LP III 9 (citi piemēri Mūlenbacham l. c. un Bīlensteina LSpr. II 257); *kamęr... citi manu mìesu apęd, êd labâk... viêns pats!* LP I 166; *kuęmeš*[25]) *as uz aku aizgāju, cūkas bij saskrębšas pa tu'peņiem* BB XIV 119; *guliet,...* kalēt *lieli izaugsiet!* BW 2100 (no Ūsiniem); taleit (var.: *tikām, tikmęr* jeb *tamęr) dzêru... alu,* kaleit (var.: ikam, *cikām, kamęr*

[23]) Par *kad* skat. arī Mūlenbacha Teikumu 79 skk., Hermaņa Lit. Konjunkt. 70 skk. un Leskīna Lit. Lesebuch 227 sk.

[24]) Citi piemēri formai *kamęr* un tās sinonimiem Mūlenbacha Teikumā 87 skk.

[25]) Šo formu atgādina *kuopš*, piem., teikumā *jau divi mēneši, kuopš es viņu neęsmu redzējis* u. c. Mūlenbacham l. c. 218. lp. un Bīlensteina LSpr. II 358. Ka formā *kuopš* resp. *kuops* ir meklējams jautājamais vietniekvārds, to rāda tādi teikumi kâ, piem., *kuops* (= cik ilgi) *jau tevis gaidu!* Bīlensteinam l. c. II 279; sal. ar to *kuęmeš* (= cik ilgi) *jau as gala gaidu!* BB XIII 120. Ka **kuomeš* kâ „palīgvārdu" saīsināja par **kuomš*, tas nav nekas savāds; šī forma ir atrodama augšz. teikumā *kur*

jeb koļš) *kājas... lìka* BW 14827, 2 var. (no Saukas); *tuoľeidz* (var.: *tikām, tikmẽr*) *guoju bruoļûs sārstu, kuoľeidz* (var.: ikam, iekam, *kamẽr*) *dzeivs tāvs* 26661, 3. *Kamẽr* (resp. *tamẽr*) > *komār* (Lizumā) vietā ir arī *kamier* < *kamēr* Vecgulbenē FBR V 146, *kāmẽr* RKr. XV 79, *kâmẽr*^{2}, *tâmẽr*^{2} Bīlensteina LSpr. II 280, *kumẽr, tumẽr* Jaungulbenē (*ku-, tu-* laikam ir saīsināts no austr. *kuo-, tuo-* < *kā-, tā-* vai no austr. *kū-, tū-* < *kuo-, tuo-*, sal. *kuęmeš*, kad akcents bija vēl uz *-mẽr*), *kamar* (ar *-ar* laikam no *-ẽr*) blakus *kamer* resp. *kamerît* Alūksnē RKr. XVII 127, *kâmērt*^{2}, *tâmērt*^{2} Bīlensteinam l. c., augšz. *komārt* Lizumā, *komat* (laikam no **kamęt*) Dzelzavā BB XVI 331, *kamēt* U, *kâmēt*^{2}, *tâmēt*^{2} Bīlensteinam l. c. (no Zemgales), *kāmet* Mūlenbacha Teikumā 86 no Kandavas, *kalēt* Mežamuižā FBR XII 20 (te blakus *kamēt*) un Dalbiņos, *kalei*[*t*], *kālēt, talēt* U, *kâlēt*^{2}, *tâlēt*^{2} Bīlensteinam l. c. (no Ķerkliņiem). La. *kamẽr* laikam ir radies no savienojuma *ka* (nek. dz. viensk. nōmināTīva, skat. 377. §) **mẽra* (= sl. *měra*) resp. (nek. dz.) **mẽru* (no ide. *mērom;* sal. tagadējo vīr. dz. substantīvu *mẽrs*). Blaku forma *kāmẽr* varētu tad būt radusies no siev. dz. formas **kā mẽra;* pirmās zilbes intonācija formā *kâmẽr*^{2} (laikam no **kàmẽr*) ir radusies varbūt formas *kâlēt*^{2} ietekmē, kuŗas *kâl-*^{2} — ja no **kǎl-* — var atbilst lei. *kõl* (arī *kõlei*) „cik ilgi“ (par ko arī Prelvics BB XXII 96[1]), kamēr *kal-*[26]) formā *kalēt*

tas lâiks, kuęmš tas nuotika (no Ērgļiem). Tâtad ir jājautā, vai *kuopš* vienā vai otrā veidā nav radies no šā *kuomš* (cits minējums par to ir Bīlensteinam l. c. II 372); sal. antīkos piemērus skaņu kopai *ps* no *ms* V. Šulcem KZ XLII 302. Ja tas tâ būtu (*kuops* varbūt ir radies blakus *kuopš* pēc tādu adverbu parauga, kas varēja beigties gan ar *s*, gan ar *š*, skat. 468. §), tad laikam te *pš* no *mš* — blakus tādām formām kâ *tùmšs* u. c. — būs radies iepriekšējā gaŗuma dēļ, jo no gaŗumu savienojumiem ar tautosillabiskām sonōrām skaņām izvairās, sal. 60. §.

[26]) Jau minētais augšz. kol'š (laikam = *kaļš* „līdz“ U no Augšzemes) laikam būs radies no kr. *коль* „kad“ un tādā gadījumā savu *-š* dabūjis varbūt no *kuopš*.

jeb *kalei(t)* atbilst vai nu sl. *kol-* formā *koli* „kad“ (skat. Bernekera Wb. 673 sk.), vai arī ir radies no *kāl-* formas *kamẽr* ietekmē. *-t* formās *kâmērt*[2], *kalēt* u. c. nāk laikam no sinonimā *kamet* ar īsiem vai gaŗiem patskaņiem (skat. Mūlenbacha Teikumu 86), kur otra daļa ir kāda locījuma forma no *mẽts* U „laika sprīdis“ (= lei. *mẽtas*). Sākumā varbūt tâ lietāja viensk. instrumentāli **kuo mẽtu*, sal. *kuẽmeš* (laikam = kādam lei. **kuomečiu*, ja tas nav kādas vecākas formas vēlāks pārveidojums) un lei. *kuomèt* (skat. Hermaņa Lit. Konjunkt. 80) „kuŗā laikā“. No **kuomẽt*[27]) var būt radies tagadējais *kãmet* formu *kamẽr* un *kalei* ietekmē. Austr. formā *kuol'eidz* ir arī laika nozīmē (skat. 849. §) lietājamais *līdz*. — 3. *Kâ* (skat. 474. §) *pārnācu, sâka lît* Bīlensteina LSpr. II 349; *kâ es iešu, tâ pārvešu brālīšam līgaviņu* Mag. VIII, Nr. 1219; *kâ vẽlk, tâ sâp* LP III 85; *kâ* (var.: *kad* vai *ja*) *sùtîsi rādamâs, iešu, suoļus skaitîdama* BW 4270, 1; *tik līdz kâ kruodzinieks šuos vārdus bij izteicis, te buciņš izspêra simtiem dāldeŗu* Mūlenbacham Latv. gr. 218. lp.; *bet kuo* (viensk. ak. vai instr.) *tiek uz tiltu, jâjējam zirgs vairs neiet* turpat (skat. arī Mūlenbacha Teikumu 84 skk.); *līdz kuo ragana mèli izbâzuse, tâ Lielais nuokniebis tuo* LP III 19 sk.; *tikkuo* (=lei. dial. *tìk kū* LitMnd. I 64) *tu aizgāji, tad ienāca kâda sieviņa* 27; *cikkuo tẽvs piedzimis, jau dẽls jumta galā* Mūlenbacham Latv. gr. 218. lp. — 4. *cik* (skat. 472. §) *gribēju lìksma bût, viņš man gauži rūdināja* BW 190, 1; *cik es tevi ieduomāju, tik es gauži nuoraudāju* 3257; *tikam dzêru ... alu, cikām* (var.: ikam) *kājas ... lìka* 14827, 1 var.; *cikkārt viņš deva man labu paduomu, tikkārt viņam pateicuos* Mūlenbacham l. c. 218. lp.; *ik*[28]) (skat. 406. §; var.: *cik* vai *kad*) *tau-*

[27]) Sal. arī *tuomẽt* (no Trikātas), kas šo nozīmi dabū vai nu spontāni, vai arī ir sinonimā *tùomẽr* (kas intonācijas ziņā ir viensk. ak.) resp. (tâ Bīlensteins) *tuōmẽr* pārveidojums.

[28]) Citi piemēri formām *ik, ikam, iekam(s)* Mūlenbacha Teikumā 96 sk.

tiņas dumpi cêla, staigã mãsa dziedâdama BW 189 var.; *ik gãju ûdeņa, ik aplaistîju* (proti: ievu) Sproģim 41, Nr. 1; *nuo rîtiņa padziedãju,* ikam *balss atskanēja; nuo jaunības palustēju,* ikam (var.: *līdz* vai *kamēr) tautas nenuorãja* BW 168; *trîs dieniņas gaisu jauce,* ikam *tika maliņā* Mag. VIII, Nr. 2232; *neskrien gaisã,* iekam (RKr. XV 76: *iêkãm,* un Bīlensteina LSpr. II 105: *iēkam* jeb *iēkams) spārni nav izauguši!* (Treilanda Mar., 373. sakāmv.); *iēkam tu mani sūdzi, saki man papriekšu!* Bīlensteinam l. c. II 359. Forma *iekām* laikam būs siev. dz. daudzsk. instr.; formu *iekam(s)* nevar izskaidrot, kamēr nav zināms, no kuŗām izloksnēm tā nāk.

c) Ar kvantitātīvu nozīmi: *cik* (skat. 472. §) *man bûs, tik es duošu* u. c. Bīlensteina LSpr. II 352; *cik debesîs zvaigžņu, tik zemē caurumu* Mūlenbacham Latv. gr. 219. lpp.; vispārinot: *lai dzîvuoju, cik dzîvuoju, bet lustîgi padzîvuoju* BW 63, 1, skat. šā § b 4. nodalījumu.

d) Ar modālu nozīmi: *kâ* (skat. 474. §) *pavēlēts, tâ jàdara* Bīlensteinam l. c. II 350; *viņš tâ runā, kâ vajaga* turpat; *kâ salst, tâ salst; viņš ēd, kâ nabags riju seŗ* Mūlenbacham l. c. 219. lpp.; *viņš skrien, it kâ viņu kas triektu* turpat; *man šķiet, kâšu*[2] (skat. 591. §) *viņš bûtu apstâjies* Bīlensteinam l. c. II 350; (konsekutīvi, *ka* vietā 846. §) *atrada tik doudz noudu, kâ varēja* ... (no Valkas); *viņam nuospriests, kâ viņam vaiga riet* (no Valmieras); šo *kâ* lieto arī laika nozīmē, skat. šā § b 3. nodalījumu.

e) *juo—juo* 326. § 1 b.

αβ) Nerelātīvi[29]) saikļu teikumi

845. §. Satura teikumi: *tava vaina, māmuliņa, ka* (skat. 377. § un Mūlenbacha Teikumu 81 skk.) *man mazs*

[29]) Starp tiem ir arī teikumi ar saikļiem, kas (kâ, piem., *ka*) pieder pie relātīvās grupas, bet ko tagad tâ neizjūt. — Pareizāk būtu bijis saikļu ievadītu teikumu aplūkojumu sadalīt tikai pēc ievadāmiem saikļiem.

augumiņš BW 1713; *pazīstama lieta, ka gudrība pārâka par bagâtību* Mūlenbacham Latv. gr. 391. §; *mēs zinām, ka mums visiem jàmirst* turpat; *es druoši ceru, ka tu man palīdzēsi* turpat; *tas teicis, ka lai puika neęduot tàs maizes* turpat. Sal. arī *es bijājuos, ka mani neapsūdz* u. c. 841. §, kur *ka* tagad izjūt kâ palīgteikuma saikli. — Šis pats *ka* ir arī konsekutīvs, skat. 846. §, un ar kauzālu nozīmi, skat. 847. §. — *ka* vietā ir arī *kad* (tâpat kâ lei. *kàd): es zinu, kad* (skat. 844. § b) *viņš taisns cilvęks* Bīlensteina LSpr. II 355; citi piemēri Mūlenbacha Teikumā 80.

846. §. Seku teikumi: *kur tu dzêri, ... ka* (sal. 845. §) *tik skaisti gavilē?* BW 2606; *kuo gaidāt, ka vasaru nedziedat?* 161, 1; *es biju tâ gājusi, ka pêdiņas nepazina* Mūlenbacham Latv. gr. 219. lp.; *sivęns sili neizêda, ka tas kāju neiecêla* turpat 161. lp. *Ka* vietā daudzās izloksnēs dažkārt ir arī *kad* (skat. Mūlenbacha Teikumu 80) un *kâ*, skat. 844. § d. — Retumis tâ lieto arī *lai* (skat. 694. §): *tumšs, lai acis izduŗ* Mūlenbacham Latv. gr. 393. § 3 b.

847. §. Iemesla teikumi: *zeme guļ atmatā, ka* (sal. 845. §) *nevaid arājiņa* Mūlenbacham Latv. gr. 393. § 259. lp.; *vai tàdēļ nedziedāju, ka* (tai vietā iespējams arī *kad*[30])) *es biju sērdienīte?* turpat; *zęns nevarēja skuolā iet, tàpêc ka bija saslimis* turpat.

848. §. Nolūka teikumi[31]): *gribēja ..., lai* (skat. 694. §) *staigāju raudâdama* BW 108; *mani ... lùdza, lai es meitu nemīlēju* 3133; *turi, Juri, lai es duŗu!* (Treilanda Mat., 455. sakāmv.); *dziedu smalki, dziedu rupji, lai tautiņas nesaprastu* Mag. VIII, № 603 (līdzīgi № 702 un 939); *man atnesa ... grāmatiņu, lai gatava taisījuos* № 838 (līdzīgi № 670 un 1211;

[30]) Skat. piemērus Mūlenbacha Teikumā 80.

[31]) Tādos gadījumos kâ *labâk eimu dziedâdama, lai Nelaime będājâs* 841. § ar *lai* ievadītais (tagad kâ palīgteikums izjustais) teikums sākumā bija neatkarīgs teikums. Turpat arī analogi teikumi ar *ka* un *kab.*

par pagātni skat. 694. §); paścieja *jam, kab* (sal. 762. §) *jis ītu iz valnu* Zb. XVIII 248; *tu gan gribi, ka* (sal. 762. un 845. §) *tevi nuoraidîtu?* Bīlensteina LSpr. II 354. Jāpiezīmē, ka īsteni tikai tie teikumi ir ar „finālu" nozīmi, kuŗu saikli var tulkot ar kr. чтобы. Ar finālu nozīmi ir dažkārt arī *kad* (kâ lei. *kàd*), skat. Mūlenbacha Teikumu 80; un par *lai* lietošanu arī Mūlenbachs l. c. 102 skk.

849. §. Laika teikumi: *es lustîga, līdz* (skat. 539. §) *es jauna, līdz nęsāju vainadziņu* BW 162; *es neiešu tautiņâs, līdz brālītis sievu ņems* 3171; *cilvęks mâcâs, līdz kāju kapā speŗ* (Treilanda Мат., 179. sakāmv.); *padziedāju, līdz saulīte neuzlèca*[32]) BW 168, 1; *nevaru mieru ... atrast, līdz mani kauli nebûs paglabâti kapsętā* Mūlenbacham Latv. gr. 218. lpp.; *līdz jauņuve apgriezâs, māmuļīte nuodarīja* Mag. VIII, Nr. 1237; *tiekam lùdzu ... māti, līdz meitiņu apsuolīja* BW 14828; *tiklīdz iekliedzęs, as ar biju klât* BB XIV 119; *līdz* ar infinitīvu skat. 790. §; *tęvs pamācīja savus dęlus, pirms*[33]) *(nekâ* jeb *kâ) tas mira* Mūlenbacham l. c. 218. lpp.; relātīvus laika teikumus skat. 844. § b.

850. §. Nosacījuma teikumi: *es nezinu, kas es bûtu, kad* (skat. 844. § b) *man ... nenuorātu* BW 202; *kad tu tâda skaitītāja, kam neskaiti suoļus manus?* 4662, 1; *ka[d] atdūši, to t'evi puorńeššu* Zb. XVIII 342; *ja ir vieglis šūpuolīts, tad laimîga dzîvuošana* BW 1851; *ja tu kręslu nepacelsi, vanags tevi apêdîs* 2576 var.; *ja dêliņa nenuorāsi, pieciet ... kumeliņa!* 3125; *nuokļūsi šuodien, ja tikai ... pasteigsies* Bīlensteina LSpr. II 362; *ja tu gribętu, es tev duotu* turpat 361; *ja tu bûtu gribējis, es tev bûtu devis* turpat; *ja tie mani(s) neredzēja, jele mani pieminēja* Mag. VIII, Nr. 1478 un 1884. *ja* laikam būs

[32]) Iespējams būtu arī: *uzlèca;* citi piemēri saiklim *līdz* Mūlenbacha Teikumā 97 skk.

[33]) Sal. ar to 563. § un Mūlenbacha Teikumu 94 sk.

vecs relātīvā vietniekvārda *i̯o-* nek. dz. viensk. nōm. un ak., sal. skr. *yád*[34]) „wenn" un Mūlenbacha Teikumu 90 skk. Valmieras apkaimē tai vietā runā *jà*, kuṛa skaidrošanu apgrūtina tas, ka nav zināms, vai tā ir sena *i̯o-* locījuma forma[35]) vai vecākā *ja* pārveidojums. — *Jeb* (par ko 586. §, Mūlenbachs l. c. 92 un Hermanis Lit. Konjunkt. 87) *zināj[u]si mãmuļīti, tiešām bristu pãr upīti* BW 4217[1]; *es neņęmtu līgaviņas, kaut* (skat. 592. §) *tā mīļi nedzîvuoj[u]si* Mag. VIII, Nr. 2257; *es par kungu nebę̀dāju, bil es muižu ieraudzīju* turpat, Nr. 2343 (no Neretas); *es par pūru nebę̀dāju, bil* (var.: *kad) kurpītes kãjiņā* BW 16956 var. (no Krustpils); šis *bil* līdzinās lei. *bilè* (par ko Becenbergers BB XXVI 175[2]) „wenn nur" Kuršaiša Lit.-deu. Wrtb. un arī „irgend" Būgas Aist. St. 56. Citas nosacījuma teikuma formas skat. 761., 765., 772. §, 810. § e, 841. un 842. §.

851. §. Pieļaujamie teikumi: *lai* (sal. 848. §) *es biju sīka, maza, gan es tevi appuškuošu* Mag. VIII, Nr. 1808; *lei gan vę̄lu aizgājām, tak ku*ⁱ*rmat jau papļā*ᵉ*vę̄m* BB XIV 120; *kad* (skat. 850. §) *arī nesaltu, tadšu braukšu* Bīlensteina LSpr. II 356; *jebšu* (skat. 586. §) *tuo visi daudzina, es tuomę̄r netiču* turpat II 369; *ar tautieti līdzi ietu, jeb* (skat. 850. §) *tas ietu Vãczemē* Mūlenbacham Latv. gr., 219. lpp.; *es nelauztu alkšņa rīksti, kaut* (sal. 850. §) *es bę̄rza nedabûtu* turpat 220. lpp. (skat. arī Bīlensteina LSpr. II 364); *man dziesmiņu nepietrūka, kaut jel gaṛa vasariņa* turpat; *kaut tu gana raudājusi, tādēļ tautu malējiņa* BW 157; *ę̄rms paliek ę̄rms, kautšu zęlta drēbes nęsājis* (Treilanda Mat., 364. sakāmv.). Citas formas skat. 763. un 841. §.

[34]) Juškeviča izdotajās leišu tautasdziesmās bieži sastopamais ja „wenn" (piem., SvD, Nr. 665, 21) ir lasāms kâ *já* (resp. *jé)*, kâ aizrādīts Jušk. 676; laikam no *jái* resp. *jéi*.

[35]) Šādā gadījumā varbūt tas ir radies no siev. dz. viensk. lokātīva **i̯āi̯*, sal. Hermaṇa Griechische Forschungen I (1912. g.), 330 sk.

γ) *Personu maiņa*

852. §. Personu maiņu latviešu valodā sastop tādos gadījumos kâ, piem., *rudzu druva priecājâs: nuolìks mana muguriņa* Mūlenbacham l. c. 395. §; *citi ļaudis saka, ka es liela dziedâtāja* turpat 398. §; *citi ļaudis man sacīja, aiz priekiem es dzieduot* turpat 399. §; *citi ļaudis saka, ka tu liela dziedātāja* turpat 398. §; *mụļķītim bija piekuodinâts, lai tas paliek mājâs* turpat 391. §; *tę̃vs sacīja, ka viņš tuo nedarîšuot;* skat. par to arī 773. §.

6. Vienkāršā un saliktā teikuma vārdu kārta

Sal. Bīlensteina Handb. 841.—53. §, Mūlenbacha Teikumu 42 skk. un Latv. gr. 402.—21. §, Kuršaiša Gr. 440 skk., Brugmaņa KVG 922.—35. §, Delbrüka Grdr. V, 18.—44. § un Šventnera Die Wortfolge im Litauischen, Heidelberg 1922.

853. §. Tādi enklitiski vārdi, kas noteica visu teikuma jēgu, mēdza no sākta gala atrasties aiz teikuma pirmā uzsvērtā vārda, par ko Vakernāgelis IF I 333 skk. un Meijè MSL XIV 22. Tâ latviešu valodā vēl lietojams *nu* (487. § d), piem., *kas nu cūkām duos kartupeļus dēstît?* Mūlenbacham l. c. 419. §. To pašu vietu archaisma veidā tautasdziesmās iejem arī vēl enklitiskais refleksīvais vietniekvārds, piem., *iz-sa gauži raudājuos* 489. §; par tā tagadējo vietu skat. 710. § un — par leišu valodu — Bernekera Wortfolge 90 sk. Tâpat vēl tagad nostata šādas partikulas: *jau* (ar nozīmi: *taču*), piem., *es jau pati sen zināju: tâli mani vizinās* Mūlenbacham l. c. (šis *jau* atrodas *nu* priekšā, skat. ME s. v. *nu*); *ta(d)* „denn“ (aiz jautājamām formām), piem., *kuo tad viņš padarījis?* turpat.

854. §. Verbum finitum, tâpat kâ leišu valodā (skat. Šobera [Szober] rakstu Bull. de la soc. polon. de ling. VI un

Bernekera Wortfolge 56 skk.), iejem dažādas vietas. Pašā sākumā tas ir pa̧laikam pavēles teikumā[36]), skat. 761. §, vēlējuma teikumos ar perifrastisku verba formu (piem., *bûtu man viņš tuo laikā pateicis!* Mūlenbacham l. c. 228. lp.) un dažkārt jautājumos, skat. 834. §. Stāstījuma teikumos absolūtā sākuma vieta ir vēl visdrīzāk iespējama stāstījumā, tâ sevišķi latgaļu izloksnēs (tâpat kâ kaimiņu slavu valodās); piem., *bẽja*[37]) *tāvs ar muoťi* Zb. XVIII 236 (pasakas sākums; līdzīgi turpat 239, 245, 252, 254, 256, 257, 263, 264, 266, 272, 276, 294, 298, 302, 306, 321, 327, 331, 335, 339, 344, 349, 360, 375, 379, 385, 407, 412, 446, 465 u. c.); *dzeivuoja veirs ar šīvu* 261[38]) (līdzīgi 282 un 416); *dzeivuoja tāvs ar muoťi, i bẽja jīm dâls, auga jis, auga, i jis taids... pagłups bẽja... Nūkova tāvs vierši... Nūbraućę jis... Nūlyka maisu... Soka iz tāvu:... šę̄ďę̄ja taids vacs, plyks ćeľa molā... Tāvs nūzabẽida* 290 sk.; *guoja mẽita... gostûs, — īt jei pa ćeļu... Daīt jei pi... ustobys... Taisa jei ustobu durs vaļā...* 445 (līdzīgi 278, 425, 474, 477, 482, 490); *nūmierst tāvam šīva* 315; *soka*[39]) *veirs šīvai... Atguoja pavasars... Atbrauc veirs* 475 (līdzīgi 313); *paję̄mę tāvs ūtru šīvu, i bẽja jam mẽita... Daīt solts laiks* 311; *turę̄ja saimiņiks... višťeņu* 242. Daudz retāka šī vārdu kārta ir tagad lejzemnieku prōzā; piem., *aizskrèja paipala, atskrèja paipala, sasala ęzęrs* (mīkla) Mūlenbacham l. c., 403. §; *bija karsts laiks* LP V 169 (līdzīgi 110 un 135); *bijuši divi kaimiņi* 15 un 31; (daudz biežāk tautasdziesmās) *skrej bitīte... iet māsiņa* BW 17615; *jûdz tautietis, jûdz brālītis* (var.: *tautiets jûdza, bāliņš jûdza*), *abi jûdz kumeliņu* 17885; *aust diena, lęc saule* 18187; *aug*

[36]) Spēcīgi uzsvērti vārdi var būt priekš imperātīva formām; tâ, piem., *dęsas nemeklē suņa stallī* u. c. Mūlenbacham l. c. 228. lp.

[37]) Sal. lei. *bùvo dù bróliu* u. c. Kīkersa (Kieckers) Stellung des Verbs 56.

[38]) Bet arī: *v'eirs ar šīvu dzeivuoja* turpat 259.

[39]) Sal. lei. *sāko brólis* u. c. Kīkersa Stellung des Verbs 68.

liepiņas 18186 u. c. Arī tad, ja virsteikums atrodas aiz palīgteikuma, šī vārdu kārta tagad tautasdziesmās (piem., *kad ierauga staigājam, birst*[40]) *tam žẽļas asariņas* BW 521; līdzīgi vēl, piem., 509, 1464, 3109) ir biežāka nekâ prōzā (piem., *kas vęcâkus neklausa, valkã zaķu pastaliņas* Mūlenbacham l. c. 421. §). Iespējama ir šāda vārdu kārta arī verbiem „dicendi", kâ aiz tiešās runas (piem., *„dûšu!" soka vyłks* Zb. XVIII 250), tâ arī iespraustā teikumā[41]) (piem., *„tâ dari, meitiņa!" mâcīja māmiņa, „neliedz maizes arājam!"* BW 17750; *i mań łyl'i gràki, soka łopsa, eś daudź suńi muońeju* Zb. XVIII 249.

Biežāk finītajam verbam priekšā ir kāds adverbiāls apzīmējums[42]) vai datīvs; piem., *kâdā mazā mājiņā dzîvuojusi atraikne ar savu meitu un dẽļu* LP III 40; *reiz dzîvuojis ķēniņš. Tam bijuse daiļa meita* 50 (līdzīgi vēl, piem., 63, V 7, 42, 61, 85, 146, BW 1256); *kâdam zvejniekam apmirst visi dẽļi* LP III 3 (līdzīgi vēl, piem., 6, 7, 11, 13, 16, 20, 22, 23, 27, 28, 30, 34, 42, 64, 65, 69, 70, 73, 76, 84, 89, V 149, 163): *skaisti dzied bārenīte* BW 4655[1]; skat. arī piemērus Mūlenbacham l. c. 228. lpp. Tâ arī virsteikumā aiz palīgteikuma; piem., *ka[d] nuogāju tautiņâs, sauļā brauču asariņas* BW 203; *kad aizgāju tautiņâs, tad apgâzu kalniņā* 206; *kaut zinâtu sievu dienas, stāvu lẽktu ûdenī* 1238.

855. §. Biežāk tagad verbum finitum ir a i z subjekta. Tâ palaikam, ja subjekts ir jautājamais vietniekvārds, jo jautājamie vietniekvārdi un adverbi vispār mēdz iejemt pirmo vietu teikumā; vai arī — anaforisks[43]) vietniekvārds (piemērus skat. 370. § b, 378. § c un 382. § b), kam tomēr priekšā var būt arī

[40]) Sal. lei. *kai jìs prijójo, klásė jį princėsė* u. c. Kīkersa (Kieckers) Stellung des Verbs 149 sk.

[41]) Tâ arī leišu valodā u. c., par ko Kīkerss IF XXX 176.

[42]) Tâ arī leišu valodā u. c., skat. Bernekera Wortfolge 57 un Kīkersa Stellung des Verbs 36 skk.

[43]) Arī anaforisko vietniekvārdu oblīkvie locījumi tiecas uz pirmo vietu teikumā; skat. piemērus 370. § b, 378. § c, 380. un 382. § b.

adverbiāls apzīmējums vai datīvs. Tâpat ļoti bieži stāstījumā (sal. Bernekera Wortfolge 58), ja subjekts ir jau iepriekšējā teikumā minēts substantīvs, ar ko abus teikumus saista; tâ, piem., (*meitām dęli ļuoti patikuši. Viņas pataisījušas visus deviņus par adatām un iedūrušas pagalvjuos. Pārnācis vęlns. Meitas tūlīt vęlnam klât lùgties, lai ļaujuot precêties). Vęlns atļāvis* LP III 73. Būdams aiz subjekta, verbum finitum var iejemt vidējo vai beigu vietu. Atskaitot teikumus, kur ir tikai subjekts un predikāts[44]), kâ, piem., *ęzęrs iztęk, vardes salęc* (mīkla) Mūlenbacham l. c. 403. §, verbs ir beigās bieži vēl „mierīgā tēlojumā, aprakstos, spriedumos, apcerējumos", pie kam verbam priekšā var būt arī predikāta nōmens, objekta akuzātīvs vai kāds adverbiāls apzīmējums un subjektam kāds ievadapzīmējums (līdzīgi ir leišu valodā, par ko Bernekers l. c. un Kīkerss Stellung des Verbs 49 un 69); tâ, piem., *mēs māsiņas nebijām* Mūlenbacham l. c. 404. §; *mazs cinītis lielu vęzumu gâž* u. c. turpat 409. §; *kad tevi zaķis sabadîtu!* turpat; *ne visi zirgi vienâdi vęlk* turpat; *kas vęcâka vārda klausa, pilnu abru maizes mîca* turpat; *baltais buciņš salmuos tup* turpat; *tuo celiņu rîtā gāju; aiz upītes jęri brèca* turpat; *pa'priekš[u] bęrni dzimst, tad māte* turpat; *citkārt mani luops nęsāja* turpat; *taids cylvaks b'eja, kur ńi'kuo nazab'eida* Zb. XVIII 369.

Teikuma vidū verbālais predikāts atrodas it sevišķi stāstījumā; tâ, piem., *šuodien kungi* (jeb: *kungi šuodien) tiesu sprieda jaunajam bāliņam* Mūlenbacham l. c.; *tevis dęļ mans brālītis jauns apņēma līgaviņu* turpat; *četri vīri tęk pa ceļu* (var.: *pa ceļu tęk*) turpat; *dievs deva saules gaismu, dievs ir*

[44]) Tâ bieži arī iespraustā teikumā; piem., *„kungs! kâ lai tuo izsaka?" runcis atbild, „nāci līdz, tad redzēsi!"* LP III 2. Par to arī Kīkerss IF XXXV 60 skk. — Tâ arī aiz vai priekš tiešās runas; piem., *„vai redzējāt kâdu?" kungs uzprasa* LP III 10; *tāvs soka: kù ta tu, meit'iņ, daŕeji?* Zb. XVIII 238. Kaut kas līdzīgs ir leišu valodā, skat. Kīkersa Stellung des Verbs 68 sk.

lietu duos (iespējams būtu arī: *duos ir lietu*) turpat; *senuos laikuos nâve nuokavuse kâdam mazam puisītim tẽvu un māti. Puisītis bèdîgs staigājis pa pasauli. Reiz tas iegriezies lielā mežā. Tur nabadziņš maldījies tik ilgi, kamẽr sasniedzis mazu mājiņu* LP III 60; *reiz kâds zẽns ganīja ęzęra malā guovis* 95; *reiz kaķis atnācis pie nespècîga medinieka* 97; *vęcuos laikuos luopi mâcējuši sarunâties* turpat; *kâda ķēniņiene neierędz savu bẽrnu. Viņa saka uz ķēniņu* 14; *začš guoja šīna pļautu* Zb. XVIII 281. Leišu parallēles tam dod Bernekers Wortfolge 57, Kīkerss Stellung des Verbs 49, 69 un 150, un Šventners l. c. 16 skk.

856. §. Palīgteikumos visumā finītā verba vieta ir tikpat nenoteikta kâ neatkarīgos teikumos. Tâ, piem., *nu... maldījies, kamẽr pienācis vakars* LP III 61; *viņa cauru dienu dzîvuoja raudâdama, kamẽr tās* (= pupas) *nuo pẽlniem izdabūja* 64; *ja kâds tuo zinātu un ķēniņam pasacîtu, tad...* 67; *ja nenāci tautâs līdz, nāc jel mani pavadît!* Mūlenbacham l. c. 421. §; *es necirtu tuo kuociņu, kas aug ceļa maliņā; es neņēmu tuo meitiņu, kas man pati dāvājâs* turpat; *kad dzîvībai piederēju, tad mana balss neskanēja; kad dzîvībai jau tapa gals, tad atskanēja mana balss* (mīkla) turpat; *kad brūtgāns brauc ar brūti, tad zirgam klâjas gŗūti* turpat; *kuo vęci ļaudis tur cienā, tuo jauni apsmej* turpat; *sêdies, kur tev dieviņš liek; êd, kas tavā ruokā tiek!* turpat. — Pirmo vietu palīgteikumā mēdz iejemt jautājamas un relātīvas formas un saikļi, ar ko uzsāk teikumus. Bez tam verbum finitum atrodas sākumā tādos kondicionālos palīgteikumos, kam nav nekādu saikļu; piemērus tam skat. 765. un 842. §.

857. §. Perifrastiskajās verbu formās kōpula palaikam ir divdabja vai infinitīva priekšā, skat. 678., 753., 754., 756.—8., 762., 764., 765. §; un divdabis, iejemdams pēdējo vietu, var būt no kōpulas atdalīts ar citiem vārdiem; piem.,

kad bijām visu labi pārduomājuši 758. § u. c. Mūlenbacham l. c. 410. §.

Predikātīvi vai adverbiāli lietotais divdabis iejem dažādas vietas, par ko Mūlenbachs l. c.

858. §. Predikāta nōmens atrodas palaikam aiz subjekta; piem., *mędus salds; es biju meita, es biju druoša* Mūlenbacham l. c. 404. §; *mēs māsiņas nebijām* turpat. Teikuma sākumā mēdz būt vietniekvārdi *kâds* un *tâds*; piem., *kâds kungs, tâds kalps*. Priekš subjekta var būt arī predikātīvs adjektīvs jautājumos, kas sākas ar *cik;* piem., *cik vęcs tu esi?* (tam blakus arī: *cik tu esi vęcs?*). Bez tam sākumā ir arī stipri uzsvērts predikāta nōmens; piem., *jauna gāju tautiņâs, vęca tapu dzîvuodama* BW 1251; *smuka bija mātes meita, vêl juo smuka — sērdienīte* 4656 (līdzīgi 4655 un 4657); *gaŗa mèle pasuolît, îsa ruoka ieduoduot* 4661; *balta, balta ieva zied, vêl baltâka âbelīte* 4494 un 4495 (līdzīgi 4499—4509); *bārenīte tā meitiņa, ne bārenes sedzenītes* 4489 (līdzīgi 4487, 4488 un 4490); *kupli mani gaŗi mati, sarkans ruožu vainadziņš* 17879 var.; citi piemēri Mūlenbacham Teikumā 47.

Subjekts sastopams dažādās vietās, kâ redzams no iepriekšējā.

859. §. Objektu, kâ jau no iepriekšējiem paragrafiem redzams, sastop ir priekš, ir aiz finītā verba; citi piemēri Mūlenbacham Latv. gr. 412. §. Ar Kauliņu FBR XI 31 ir laikam jāšķiŗ, piem., teikums *es atradu nazi* (ar uzsvērtu *naža* vārdu) no teikuma *es nazi atradu* (ar uzsvērtu *atradu*). — Akuzātīvs parasti — kâ arī leišu valodā u. c., skat. Bernekera Wortfolge 96 sk. — ir aiz datīva; piem., *akls aklam ceļu rāda* Mūlenbacham l. c.; *nelabs bęrns padara tęvam sirmu galvu* turpat. Izjēmumu netrūkst; piem., *sùta vèsti tautiešam* turpat; *visu mantu bērniņiem atņęm* turpat; par to Bernekers l. c. 98.

Ja blakus dēbitīvam sagadās divi datīvi, tad papriekšu nāk loģiskā subjekta datīvs; piem., *bę̄rnam vęcâkiem jàklausa.*

860. §. Par ģenitīvu sakāms, ka dalāmais ģenitīvs[45]) palaikam ir aiz tā nōmena, no kuŗa tas atkarīgs, skat. 394. § 1; tâ ir arī leišu valodā u. c., skat. Bernekera Wortfolge 105. Turpretim atribūtīvais piederības un īpašības ģen., kâ arī objekta ģen. atrodas — kâ arī leišu valodā, par ko Bernekers l. c. un Potebņa Зап. III 201 — tâpat kâ citi atribūti (skat. 861. §) palaikam priekšā savam nōmenam, skat. 395.—401. § un Mūlenbacha DJ I 7 skk. un 19 skk. Tautasdziesmās šis ģenitīvs dažkārt var no sava nōmena būt šķirts ar kādu citu vārdu; piem., *viršņu kalnu ganîdama, viršņu viju vainadziņu* BW 4681 (līdzīgi 1544); *zęlta maucu gredzeniņu, lai tā auga... zęlta naudas skaitîtāja* 1546 (līdzīgi vēl 1107,3). Daudz biežāk tâ rīkojas ar dalāmo ģenitīvu; bez piemēriem 394. § 1 sal. vēl *simtu duošu raibu guovu, simtu — bę̄ru kumeliņu* BW 4976,7; *cik gaisā zvaigžņu, tik zemē caurumu* (mīkla) Mūlenbacham Latv. gr. 226. lpp.

Tikai izjēmuma veidā — sevišķi tautasdziesmās — atribūtīvais ģenitīvs sastopams aiz sava nōmena, proti, tad, ja šis nōmens ir stipri uzsvērts; piem., *sadęram mēs,... luopi mūsu nesadęr* BW 23063 (no Lubānas); *priekšā nama, pakaļā* Mūlenbacha Teikumā 44; arī tad, ja ģenitīvu papildus pievieno zināmā mērā kâ papildinājumu kam iepriekš teiktam; piem., *tā tava tiesiņa šà vakariņa* BW 20912,1; *kas tas tâds mēdîtājs manas jaukas valuodiņas?* 20920,1; citi piemēri Mūlenbacham l. c. 43. — Mazliet biežāk — laikam kâ slavisms — aiz nōmena ir piederības ģenitīvs latgaļu izloksnēs; piem., *jis pajęm šīvu valna* Zb. XVIII 271; *ar visu montu valna* 272; *łobū rūku juos* Becenbergera Lett. Di.-St. 24.

[45]) Tomēr saka, piem., *šuo vīru lielâkā daļa* (blakus *lielâkā daļa šuo vīru* tp.); un vienmēr tâ superlātīvā, piem., *visu jaunâkā* BW 20911.

861. §. Ja par atribūtu ir adjektīvs (kâ arī atribūtīvais ģenitīvs, skat. 860. §), tad tas palaikam — kâ arī leišu valodā, skat. Bernekera Wortfolge 144 — atrodas sava nōmena priekšā; piem., *ass cirvis; mana māte; šis puika; pirmais bauslis; vęrduots ûdens; izsalcis cilvęks.* Sevišķi uzsvērts, atribūts var, iejemot pirmo vietu teikumā, būt ar citiem vārdiem atdalīts no sava nōmena, pie kam tautasdziesmās te līdznoteicējs ir arī ritums; piem., *patìkamu es dziesmiņu divi reizi padziedāju* BW 592, 7; *skataities, kâdu veda bārenīti* 4886, 1; *plânu deva sveša māte bez ieluoku paladziņu* 4610; *nav ne'vienas pūriņā ieluokainas villainītes* 4538; *savas malu dzirnaviņas, savu jûdzu kumeliņu* Mūlenbacham Latv. gr. 226.

Ja kādam nōmenam ir vairāk nekā viens atribūts, tad posesīva vietniekvārda forma vienmēr ir priekš īstajiem adjektīviem; piem., *mans mazais brālis; mūsu* (vai: *viņa*) *jaunā grāmata.* Pa lielākai daļai tâ lietājams ir arī kāda substantīva piederības ģen.[46]) (un subjekta ģen.), un proti, vienmēr, ja adjektīvs ar apzīmējamo nōmenu nozīmes ziņā īsteni veido salikteni; piem., *cilvęka labā ruoka.* Un pa lielākai daļai saka arī, piem., *cilvęka izveicîgā ruoka,* vai *tęva jaunais kažuoks;* tomēr zināmos gadījumos ir iespējama arī vārdu kārta *izveicîgā* (nōm.) *cilvęka ruoka* resp. *jaunais tęva kažuoks.* Līdzīgi arī, piem., *atjâja saimnieka pieci dęli* Mūlenbacham l. c. 226; bet tam blakus *atjâja pieci saimnieka dęli* (abas beidzamās formas te veido salikteni), kas (ja *dęli* uzsvērts tikpat stipri kâ *saimnieka*) nozīmē, ka atjājuši tikai pieci (ne visi) dēli; vai *mūsu* (resp. *mani*) *divi zirgi* blakus *divi mūsu* (resp. *mani*) *zirgi.* Pēc sakara saka arī, piem., *labās ruokas pirmie trîs pirksti* (ja

[46]) Turpretim tieši priekš nōmena, no kuŗa tas atkarīgs, palaikam ir gen. definitivus 397. §, vielas ģen. 399. § un objekta ģen.; piem., *mazā latviešu tauta; skaistais ruožu vainags; gaŗais Rīgas ceļš.* Tâpat lietājams tāds piederības ģen., kas ar nōmenu, no kuŗa tas atkarīgs, veido ciešu (saliktenim līdzīgu) savienojumu, piem., *zieduoša vilka âbele.*

iepriekš ir runāts varbūt par kreiso roku) blakus *pirmie trîs labās ruokas pirksti* Mūlenbacham l. c. (ja varbūt iepriekš jau runāts vispār par labās ruokas pirkstiem). Norādāmie, jautājamie un nenoteiktie vietniekvārdi atrodas priekš posesīvās formas; piem., *visas šās mūsu lielās pūles* turpat; *daži mani draugi; kuŗš tavs draugs.*

Atribūtīva adjektīva apzīmējums palaikam ir tam priekšā; piem., *miega pilnas acis; gadu vęcs bę̄rns.*

862. §. Tikai dažkārt, ja apzīmējamo nōmenu uzsveŗ — un palaikam arī tikai tautasdziesmās — sastop adjektīvu kâ atribūtu aiz nōmena; piem., *balta puķe māsa mana* (var.: *mana māsa* jeb *mana māsiņa), zaļa niedre — līgaviņa* BW 11059; *kam neskaiti suoļus manus* (var.: *manus suoļus*)? 4662, 1; *es neraugu mûžu labu, kad tik labs mûža draugs* u. c. Mūlenbacham l. c. 225 un DJ I 7 sk.

Bez tam vēl šī vārdu kārta nav reta ar vokātīvu; piem., *māršiņa mīļā!* BW 20912. Skaitleni — tâpat kâ krievu valodā — liek aiz nōmena, ja skaitu apzīmē tikai aptuveni; piem., *gadi divi.* Aiz nōmena sastopams arī *tâds* aiz lamu vārdiem, ko afektā izrunā kâ izsaukumus; piem., *neģēlis tâds!*

863. §. Aiz nōmena liek kâ atribūtus īpašības instrumentāli, lokātīvu vai prepozicijas savienojumu ar attiecīgo locījuma formu, ja apzīmējamam nōmenam priekšā jau ir par atribūtu adjektīvs vai posesīva forma; piem., *vęcais tę̄vs sirmu bārzdu* Mūlenbacham Latv. gr. 226; *męlns kažuoks ar zaļām siksnām* turpat; *mūsu tę̄vs debesîs.* Citādi šādi atribūti dažkārt ir arī priekš apzīmējamā nōmena; piem., *baltu muti līgaviņa istabā sędętāja* turpat 225; *bezpràta vīrs bez kājām zirgu jâj* (mīkla) turpat; citus piemērus skat. 440. §.

864. §. Apoziciju visumā liek aiz apzīmējamā nōmena, sal. Bernekera Wortfolge 147 sk.; piem., *bārenīte, nabadzīte, grūti pęlna villānīti* BW 4486; *Grietiņa, māsiņa! par ļaunu*

neņem!; citi piemēri Mūlenbacham l. c. 92 un 225. Priekšā atrodas turpretim darītāju vārdi un salikteņi ar *-is* resp. *-e*, skat. 820. § 1 un Mūlenbacha piemērus l. c. 92.

865. §. Vokātīvs noteikti ir priekš uzrunas tai gadījumā, kad uzrunātās personas uzmanība ir kam pievēršama; piem., *brālīt! tava līgaviņa dziedâtāja* BW 183.

Citādi vokātīvu — vājāk uzsvērtu — iesprauž runā vai noliek beigās; piem., *dziedat, meitas! kuo gaidāt?* BW 32; *tas tas ir, kungs!* LP III 8.

866. §. Supīnu pa lielākai daļai liek aiz finītā verba[47]), skat. 402. un 792. §. Tâpat infinitīvu kâ nepieciešamu papildinājumu zināmiem verbiem (skat. 781. un 789. §); piem., *viņš vêl nemâk rakstît; es gribu êst; duod man tâ nuomirt!* 781. §. Tikai stipri uzsvērts infinitīvs ir verba priekšā; piem., *panest var, izskaitît nevar* (mīkla) Mūlenbacham l. c. 411. §; *Rīgas kungi pirkt gribēja, nedrìkstēja bildināt* turpat; dažkārt arī citos gadījumos; piem., *vēju ar dùri sagrâbt nevar* turpat (iespējams gan arī būtu *vēju ar dùri nevar sagrâbt*, tomēr te *ar dùri* formāli drīzāk varētu saistīt ar iepriekšējo *vēju*). Bieži beigās noliktu infinitīvu no finītā verba šķiņ objekts (sal. Bernekera Wortfolge 153 sk.); piem., *palīdz[i] man bẹ̀das ciest! es tev palīdzēšu mę̣du êst* u. c. Mūlenbacham l. c. un šās grāmatas 781. § un 789. § a; tomēr netrūkst izjēmumu, pie kam tautasdziesmās te dažreiz vainīgs ir ritums, kā, piem., (skat. arī 789. § a) rindā *sen dzīrâs bāleliņš rādît savu līgaviņu (savu līgaviņu rādît* būtu te ritmiski neiespējams) Mūlenbacham l. c. — Beigās liek vienmēr no adjektīva vai substantīva atkarīgu infinitīvu; piem., *jauka parunât* 781. § vai *bailes skatîties* turpat un *slinkums pacelties* 789. § b. — Piemērus ar imperātīva nozīmi lietātā infinitīva novietojumam skat. 783. un 784. §; sal. arī 789. § c.

[47]) Vairāk gadījuma raksturs ir tādiem izjēmumiem, kâ, piem., *pie svainīša sẹ̄rstu gāju* u. c. Mūlenbacham l. c. 411. §.

„Pastiprinātājs“ infinitīvs ir vienmēr priekš attiecīgā finītā verba, skat. 791. §.

867. §. Adverbiāli apzīmējumi atrodas vienmēr priekš adjektīviem (piem., *ļuoti labs*) un adverbiem (piem., *ļuoti labi*). Priekš finītā verba ir vienmēr verbālie adverbi ar *-(t)in*, skat. 149. § a un 150. § a. Citi adverbi ir visumā biežāk priekš nekâ aiz finītā verba; piem., *es ļuoti priecājuos* (tâ palaikam); *tukša muca tâli skan* Mūlenbacham l. c. 413. §; *ass cirvis drīz atcę̄rtas* turpat; *brāļi māsu tâli deva* turpat 418. §. Bet imperātīvs ir parasti priekš adverba; piem., *apduomā labi!* Aiz finītā verba bez tam pa lielākai daļai liek — pie tam bieži pašās beigās — vietu apzīmējumu lokātīvus, ko lieto adverbu nozīmē, un tos adverbus, kas imperfektīviem verbiem aizstāj priedēkli (skat. 746. §); piem., *vęcā māte sêd kaktā; kuŗš iet iekšā, duod ruoku* (mīkla) turpat 413. §; *nedzîvs dzîvus vęlk nuo meža laukā* turpat 414. §; *pamāte kaus bārenes guovi nuost* turpat. Turpretim verbum infinitum palaikam ir aiz adverba; piem., *nevarēju klât(u) kļūt* turpat 413. §; *paņemi, iekšā iedams, slauktuvi līdz!* turpat. — No diviem vietas apzīmējumiem sīkāko liek aiz pirmā; piem., *saimniece turēja pūķi klētī tīnītē* turpat 415. §. — Laika apzīmējums pa lielākai daļai ir priekš vietas apzīmējuma; piem., *tę̄vs šuodien aizbrauca uz pilsę̄tu* turpat 417; *braucu nakti pa augstiem kalniem, pa zęmām lejām* turpat. — No vairākiem adverbiāliem apzīmējumiem verbam vistuvāk atrodas no adjektīva atvasināts adverbs, kas raksturo norises veidu; piem., *šuodien tirgū mums ne'maz labi neveicâs*[48]) turpat.

868. §. Gandrīz visas prepozicijas atrodas locījuma formas priekšā un ir pie tam neuzsvērtas. Vienmēr aiz locī-

[48]) Iespējama ir arī vārdu kārta: *š. m. t. ne'maz l. n., m. š. t. ne'maz l. n., š. m. ne'maz l. n. t.* jeb *m. š. ne'maz l. n. t.*; tikai pretstatā kādam citam vietas jēdzienam te *tirgū* būtu sākumā dabisks.

juma liek *lab(ad)*, skat. 526. § a, pa lielākai daļai arī *dēļ*, skat. 525. §, un bieži arī kauzālā nozīmē lietātu *pēc*, skat. 557. §. Sastingušas tagad ir formas, kas darinātas ar postpozitīvu *-p*, skat. 558. §.

869. §. Par palīgteikuma vietu blakus virsteikumam sakāms, ka netiešos jautājuma teikumus, seku un nolūka teikumus liek aiz virsteikuma; visi pārējie palīgteikumi var atrasties priekš vai aiz virsteikuma.

Kādu teikumu pārtrauc iesprausts teikums arī latviešu valodā[49]); piem., *nuo tam, rādâs, ne'kas neiznāks* u. c. Mūlenbacham l. c. 379. §; citus piemērus skat. 786. un 854. §.

7. Teikuma locekļu un teikumu elipse

Par to Mūlenbachs Latv. gr. 364. un 365. §, Brugmanis KVG 936.—943. §, Delbrüks Grdr. V 45.—51. § un Bičolis Fil. mat. 63 skk.

870. §. Ikdienas valodas daudzās elipses, ko veicina visa situācija un žesti, te nevar visas pieminēt; tikai vairāk vai mazāk lietājamu un tipisku gadījumu izlase lai ir te sniegta.

Substantīvs blakus adjektīvam ir noklusēts, piem., izteicienos *bẽrais* (proti: *zirgs*) u. c. 461. § 2, *pa labi (ruoki)*, *lielā piekta (diena)* 461. § 1 f, *šuodien auksts (laiks)* u. c. 458. §. Bieži trūkst tieši iepriekšējā teikumā minēta substantīva; piem., *balti ziedi zemenei, vêl juo balti (ziedi) — brùklenei* 478. lpp.; *vienu ruoku dzirnus grieza, uotru (ruoku) — slauka asariņas* 444. §; tâ arī trūkst substantīva blakus no tā atkarīgam ģenitīvam; piem., *balti ievas ziedi, vêl juo balti âbelītes (ziedi)* BW 4495, 1. Tâpat — subjekta, piem., teikumā *liniem sẽju tuo druviņu, maguonēm (tã druviņa) nuoziedēja* 584. lpp. Subjekta trūkst arī, piem., teikumos *nu ir beigta (pasaka)* LP

[49]) Leišu piemērus skat. Liet. sint. 76 skk.

VI 784 (saka, nobeidzot pasaku); *vai (es) tàdẽļ ne (ęsmu) meitiņa, ka nav (man) tẽva?* BW 4673 (līdzīgi Mag. VIII, Nr. 831). Bez tam skat. 750. § par 3. personas lietāšanu tais teikumos, kur vācu valodā ir subjekts „man". — Objekts var palikt neminēts, no vienas puses, ja tas situācijā ir viegli iedomājams, piem., *pieturi (zirgus)!* no otras puses, — ja tas iepriekš minēts vai viegli izriet no sakara; tâ, piem., *bārenei trîs grędzęni pirkstiņā, saimenieka meitiņai (grędzęnu) ne redzêt neredzēja* 415. §; *ņem katlu, liec (tuo) uz kàša!* 574. § d; *es atduotu guovi, ... kaut palaistu (mani) uz māmiņu* 756. §.

Par verbum finitum sakāms, ka, pirmkārt, kōpula var būt izlaista arī gadījumos, kur tā parasti ir nepieciešama; piem., *es dziedâtu, kaut man uotris (bûtu), kas palīdz* BW 286; īsti bieži trūkst *bûtu* pag. akt. divdabja priekšā vēlējuma teikumos, skat. 762., 763. un 765. §. Citu verbu trūkst nereti uzaicinājuma teikumos; piem., *auzu, auzu (duodiet) kumeļam!* 394. § 3; *tētiņ, (nāc) naudiņu mest!* 782. §; *(ej) kultu, maltu, līgaviņa!* 792. §; citi piemēri Mūlenbacham l. c. 211. lp. un Teikumā 30. Tâpat bieži izlaiž kādu kustības verbu; piem., *šis ... tūliņ nuo dūkstes ârā, zirgam mugurā* 782. §; *zaķis laukam pāri un krūmuos iekšā* 742. §; citi piemēri Mūlenbacham Latv. gr. 211. lp. Citi piemēri: *es aizgāju uodziņâs ar mazuo bāleliņu; kuŗu uodziņ[u] dabûdams, (teicu) : še, mazuo bāleliņ!* turpat; *kad tevi Jupis (parautu)!* turpat; *kas gulēja Jāņu nakti, (tam lai gulstas) veldrē rudzi!* turpat; *jauns ar spẹķu, vęcs ar pràtu* 461. §. 2. Bieži trūkst kādas formas, kas jāiedomājas no iepriekšējā; piem., *gāju ... dziedâdama, ... man pakaļ (nāca) ciema puiši* BW 475; *tuo celiņu rîtā gāju, tuo celiņu vakarā (gāju)* 370. § f; *viens grib manu lielu pūru, uotris (grib) daiļu augumiņu* 382. § b; *nuo sîksta tak kuo var dabût, nuo plika ne'kà (nevar dabût)* 461. § 2; *sadęr miezis ar apini, sa(dęr) zâlīte ar âbuolu* 489. §; *tu zirgiem auzas devi,*

es (devu) guovīm âbuoliņu 755. § e. Dažreiz no iepriekšējā ir jāiedomājas ne vien tas pats verbs, bet kāda nozīmē radniecīga forma: *salna kuoda bẽrza lapas, tautas (ņêma) manu vainadziņu* Mūlenbacham l. c.; *kâ nuo kuoka skaidas cirta, tâ nuo tevim valuodiņu* u. c. turpat.

Aiz prepozicijas *bez* dažkārt piederīgā locījuma forma ir jāiedomājas no sakara, skat. 519. §.

No adverbiem, šķiet, dažkārt trūkst *labâk(i)*; tâ, piem., *ņem, Māriņa, (labâk) vaŗa ziedu nekâ manu augumiņu!* u. c. Mūlenbacham l. c. Bet te laikam nedrīkst runāt par īstu *labâk*[50]) elipsi; senāk tai vietā laikam ir teikts: *ņem vaŗa ziedu, ne manu augumiņu*[51])! Kad *ne* vietā aiz komparātīviem stājās *nekâ* (skat. 326. § 1 c), tad arī te citur sinonimais *nekâ* var būt izskaudis formu *ne*. Līdzīgi laikam arī izteiciens *kur ceļâs liela migla, ne avuota lejiņā?* BW 4806, 5 var. (skat. arī Mag. VIII, Nr. 1233) ir vecāks nekâ varianti turpat, kas *ne* vietā uzrāda *kâ*, pie kam beidzamā gadījumā aiz *kur*, liekas, trūkst formas *citur*.

Dažkārt var būt neminēti vairāki teikuma locekļi; piem., *kas guodîgs ..., ilgi (tam) jauna līgaviņa; kas bij kâds neveiklīts, — pirmajā gadiņā* BW 1255. Tâ arī bieži tādos izsaukumos kâ *tava muļķa pràta!* u. c. 405. § a un 436. § a, un atbildēs, piem., *kad ņemsi sievu? — rudeni (ņemšu sievu)* 552. § c.

871. §. No virsteikuma elipses ir radušies izbrīna izsaucieni (sākumā palīgteikumi) kâ, piem., *cik tas viss (ne)maksā!* 832. §, par ko Brugmanis l. c. 695. lp.

Palīgteikuma trūkst, piem., teicienā *kas zin* U.

[50]) Līdzīgus teikumus ar tiešām izteiktu *labâk* sastop Bīlensteina LSpr. II 439.

[51]) Tâ vēl, piem., *apķēruos kuplu egli, ne tuo laidu* (= kūtru) *līgaviņu* Mag. VIII, Nr. 2162.

8. Teikuma locekļu asimilācija vienkāršos un saliktos teikumos

Sal. Brugmaņa KVG 944.—946. §.

872. §. Tādu asimilāciju latviešu valodā sastop visvairāk nōmenos un pronōmenos. Predikāta nōmens ir asimilēts tādos gadījumos kâ *tam pašam vęcam bût!* u. c. 419. §, *bij manam bāliņam tâda kurma znuota saukt?* 559. lpp., *nejem sievas Madaļinas!* 403. §, *manis lielas audzējumu* 401. §, *bęrni cits par citu augstâks* 827. § 4.

Subjekta asimilācija ir, piem., teikumos *ielec krūmā! tā tava muiža* 830. §; kuri mies griŭtoks Zb. XVIII 264 (sal. *kuŗš mēs* 826. § a); *tâdu kâ šuo* (nōminātīva *šī* vietā) *cilvęka ruokas nebûs vis cęlušas* 754. §.

Atribūta asimilācija sastopama, piem., teikumos *tavā* (*tavu* vietā) *matu galiņā* u. c. 827. § 2; *tavas* (*tava* vai *tevis* vietā) *pašas vaina* 357. § b; *tavi* (*tevis* vietā) *duoti lakatiņi* 358. § a (sal. 398. §).

Adverba nozīmē lietota divdabja asimilācija varbūt ir jāiedomājas teikumā *brauc mana līgaviņa kâ cīrulis dziedâdams*, skat. 827. § 1.

Pozitīvs ir pielīdzināts komparātīvam, piem., teikumā *tas ir ręsnâks (ne)kâ gaŗâks* 326. § 1 d; adverbs — adjektīvam, skat. 460. §. Tādus latiņu savienojumus kâ *mihi nōmen est Claudiō* atgādina teikumi *tam Bęrtulim vārds* Elverfelda Līksmības grām. 183 un *Maijiņai vārds tai ir* turpat 229. Citur tamlīdzīgi savienojumi latviešu valodā nav pazīstami.

9. Divu konstrukciju sajaukums

Sal. Brugmaņa KVG 947.—949. §, Delbrüka Grdr. V 114.—117. § un Paula Prinzipien[5], 163. lp. skk.

873. §. Ar lat. teikumu *in Tusculānum fuī* u. c. Brugmanim

l. c. 704. lp. var salīdzināt la. *es biju uz pagrabu* 574. § c no *es gāju uz pagrabu* + *es biju pagrabā.*

zirgs ar suni nuoskumuši 827. § 3 no *zirgs un suns nuoskumuši* + *zirgs ar suni nuoskumis.*

mēs ar māti brauksim 826. § a no *mēs (es un māte) brauksim* + *es ar māti braukšu;* skat. turpat arī tāda tipa konstrukciju kâ *katra savu puškuojam.* Sal. Häfersa (Havers) Handb. der erklär. Syntax 49 sk.

kumeļš triju mēnešu vęcs 396. § laikam no *triju mēnešu kumeļš* (īpašības ģen.) + *kumeļš trîs mēnešus* (ak.) *vęcs.*

viņam duots zirņi êst 781. § varbūt no *viņam duoti zirņi êst* + *viņam duots zirņus êst.*

bez ne'kâdām pūlēm 519. § no *bez jeb'kâdām pūlēm* + *ne ar kâdām pūlēm.*

grib nuoliegt suņus neturêt 789. § a no *grib nuoliegt suņus turêt* + *grib nuoliegt: „neturiet suņus!"*

Līdzīgi *neliedzuos negājis* 810. § a no *neliedzuos gājis*+*neliedzuos: „negāju"*; sal. arī *aizmirsās man mātei ruoku neieduot* 774. §.

Par teikumu *man nevaid kuo jāęd* u. c. skat. 760. §.

Tiešās un netiešās runas formu sajaukumi sastopami 773. §.

Saīsinājumi literātūras citējumos

Adolfi = Erster Versuch einer kurtz-verfasseten Anleitung zur lettischen Sprache, überreicht von Henrico Adolphi. Mitau 1685.

AfslPh. = Archiv für slavische Philologie. Herausgegeben von V. Jagić. Berlin 1876 skk.

Aizsils Sen. k. = A. Aizsils, Senās kāzas Daugavpils apriņķī. Rīgā 1941.

AJPh. = The American Journal of Philology. Edited by Basil L. Gildersleeve. Baltimore 1880 skk.

An. = Anykszczū szilēlys. Citēts pēc: Ostlitauische Texte. Mit Einleitungen und Anmerkungen herausgegeben von Anton Baranowski und Hugo Weber. Weimar 1882.

Apr. Gr. = J. Endzelin, Altpreussische Grammatik, Riga.

Arch. Phil. = Archivum Philologicum.

Arumā Lit. Mund. = P. Arumaa, Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend. Dorpat 1931.

Arumā Unters. = P. Arumaa, Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina. Tartu 1933.

B = K. Būgas vēstules autoram.

Balčikōnis Lkž. = Balčikonis, Lietuvių kalbos žodynas.

Balticoslav. = Balticoslavica. Redaguje E. Koschmieder. Wilno.

Baranausks Зам. = Еп. Антоній Барановскій, Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарѣ. Санктпетербургъ 1898 (= Сборн. LXV, Nr. 9).

Bartolomē Stud. = Studien zur indogermanischen Sprachgeschichte von Chr. Bartholomae. Heft II. Halle 1891.

BB = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen. Herausgegeben von Dr. Adalbert Bezzenberger (und Dr. W. Prellwitz). Göttingen 1877—1906.

Bezenbergers BGLS = Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts von Dr. Adalbert Bezzenberger. Göttingen 1877.

Bezenbergers Lett. Di.-St. = Lettische Dialekt-Studien von Adalbert Bezzenberger. Göttingen 1885 (= Mag. XVII 2, 1.—180. lpp.).

Becenbergers Lit. Forsch. = Litauische Forschungen. Beiträge zur Kenntnis der Sprache und des Volkstumes der Litauer. Von Adalbert Bezzenberger. Göttingen 1882.

Becenbergers Spr. d. pr. L. = Über die Sprâche der preußischen Letten von Adalbert Bezzenberger. Göttingen 1888 (= Mag. XVIII 1—170).

Berl. Sitzungsber. = Sitzungsberichte der königlich-preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin.

Bernekers Wb. = Slavisches etymologisches Wörterbuch von Dr. Erich Berneker. Heidelberg 1908 skk.

Bernekers Wortfolge = Die Wortfolge in den slavischen Sprachen von Dr. Erich Berneker. Berlin 1900.

Bīlensteins Grenzen = Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert ... von Dr. A. Bielenstein. St. Petersburg 1892.

Bīlensteins Handb. = Handbuch der lettischen Sprache von A. Bielenstein. I. Grammatik. Mitau 1863.

Bīlensteins LSpr. = Die lettische Sprache, nach ihren Lauten und Formen erklärend und vergleichend dargestellt von A. Bielenstein. I. II. Berlin 1863—4.

Bistrons = Katechizm Ledesmy w przekładzie wschodnio-litewskim z wydania ... z r. 1605, wydał ... Dr. J. Bystroń. Kraków 1891. (Ievietots izdevumā „Rozprawy i Sprawozdania ... wydziału filologicznego Akad. Umiejętności", t. XIV.).

Blese Latv. pers. v. = E. Blese, Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas I. Rīgā.

Böhm. Sitzungsber. = Sitzungsberichte der königlich-böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Klasse für Philosophie, Geschichte und Philologie. Prag.

Brugmanis Demonstr. = Die Demonstrativpronomina der indogermanischen Sprachen ... von Karl Brugmann. Leipzig 1904 (= Abhandl. der philol.-histor. Klasse der königlich-sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, Band XXII, Nr. VI).

Brugmanis Distrib. = Die distributiven und die kollektiven Numeralia der indogermanischen Sprachen von Karl Brugmann. Leipzig 1907 (ibid. Band XXV, Nr. V).

Brugmanis KVG = Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen von Karl Brugmann. Straßburg 1902—4.

Brükners Litu-slav. Stud. I = Litu-slavische Studien von Alexander Brückner. I. Teil. Die slavischen Fremdwörter im Litauischen. Weimar 1877.

Buazaks Dict. ét. = Dictionnaire étymologique de la langue grecque ... par Émile Boisacq. Heidelberg—Paris 1907—16.

Būga Aist. St. = Kazimiėro Būgos Aistiški Studijai. I-oji dalis. Peterburgas 1908.

Būga KD = Kaz. Būga, Kalbos dalykai. Perspausta iš „Draugijos". Kaunas 1909.

Būga KSn. = K. Būga, Kalba ir senovė. I dalis. Kaunas 1922.

Bull. = Bulletin de la Société de linguistique de Paris.

Bulmerinks Vier Bücher = A. von Bulmerincq, Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga. 1923 skk.

BW = Kr. Barons un H. Wissendorffs, Latwju dainas. I—VI. Jelgawâ un Petrogradâ 1894—1915.

C = Alfabētisks vārdu saraksts ar intonācijām J. Cīruļa rakstā RKr. XV 70—103.

Ceļi = Ceļi. Rakstu krājums. Ramaves apgāds. Rīga 1931 skk.

Charisteria = ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ Сборникъ статей по филологіи и лингвистикѣ въ честь Ѳеодора Евгеніевича Корша. Москва 1896.

Cupica Germ. Gutt. = Die germanischen Gutturale von Ernst Zupitza. Berlin 1896 (= Schriften zur germanischen Philologie, achtes Heft).

Daukša Kat. = Литовскій катихизисъ Н. Даукши. По изданію 1595 года вновь перепечатанный ... Э. Вольтеромъ. Приложеніе къ LIII-му тому Записокъ Имп. Академіи Наукъ № 3. Санктпетербургъ 1886.

Daukša Post. = „Postilla Catholicka" Якуба Вуйка въ литовскомъ переводѣ Николая Даукши, перепечатанномъ ... Э. А. Вольтеромъ. С.-Петербургъ 1904 skk.

Dispos. kat. = Katechisms sacerējumā „Dispositio imperfecti ad optimum seu rudimenta grammatices lotavicae, ab imperfecto authore ... cum adjuncta catechesi ... suppeditata ... Anno ... 1732. Vilnae (gramatiku te citēju pēc Becenbergera izdevuma Kön. St.).

DLZ = Deutsche Literaturzeitung, herausgegeben von P. Hinneberg, Berlin 1879 skk.

EH = J. Endzelīns un E. Hauzenberga, Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha latviešu valodas vārdnīcai. Rīgā 1934—1945.

Энц. сл. фил. = Энциклопедія славянской филологіи. Изданіе отдѣл. русск. яз. и словесн. Импер. Акад. Наукъ. Подъ редакціею орд. акад. В. Ягича. Санктъ-Петербургъ 1908 skk.

Etn. = Etnografiskas siņas par latweescheem.. „Deenas Lapas" peelikums. I—IV. Rigâ 1891—4.

Ev. = Evangelia und Episteln aus dem Deutschen in Undeutsche Sprache gebracht ... Königsberg 1587.

Ev.^{2} = Die zweite Auflage von Ev. Riga 1615.

Evang. 1753 = Evangelia toto anno ... in Livonia Lothavis praelegi solita ... Anno 1753. Vilnae.

FBR = Filologu biedrības raksti. Rīgā 1921 skk.

Fenclaus = W. Fenzlau, Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets. Halle.

Fiks Wrtb. = Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen von August Fick. Vierte Auflage. I—III. Göttingen 1890—1909.

Fil. mat. = Filoloģijas materiāli. Rīgā 1933.

Fortunatovs Остром. = Ф. Ф. Фортунатовъ, Составъ Остромирова евангелія (speciālnovilkums no „Сборникъ статей, посвященныхъ ... академику и заслуж. профессору В. Я. Ламанскому по случаю пятидесятилѣтія его ученой дѣятельности, I—II. С.-Петербургъ 1907—8", 1416.—79. lpp.).

Frenkelis Griech. Nom. ag. = Geschichte der griechischen Nomina agentis auf -τηρ, -τωρ, -της (-τ-). Von Ernst Fraenkel. Erster Teil. Straßburg 1910.

E. Frenkelis, Die baltischen Sprachen. Heidelberg 1950.

Frenkelis Präpos. = E. Fraenkel, Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen. Heidelberg 1929.

FUF = Finnisch-ugrische Forschungen, Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde. Helsingfors-Leipzig.

Gärtchens Prim. Präs. = Paul Gärtchen, Die primären Präsentia mit o-Vokalismus in den indogermanishen Sprachen. Inaugural-Dissertation. Breslau 1905.

Geitlers Beitr. = Beiträge zur litauischen Dialektologie von Dr. Leopold Geitler. Wien 1885 (atsevišķs novilkums no Wiener SB, CVIII sēj., 339. lpp. skk.).

Geitlers Lit. St. = Litauische Studien ... von Dr. Leopold Geitler. Prag 1875.

Γέρας = ΓΕΡΑΣ. Abhandlungen zur indogermanischen Sprachgeschichte, August Fick zum siebenzigsten Geburtstage gewidmet von Freunden und Schülern. Göttingen 1903.

Gerullis-Stang = J. Gerullis ir Chr. Stang'as Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose. Kaunas 1933.

GGA = Göttingische gelehrte Anzeigen.

GGN = Nachrichten von der königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse.

GK = Gimtoji Kalba.

Glücks = 1685.—9. g. Rīgā iespiestais Glüka latviskais bībeles tulkojums.

Gotiò Buiv. = Le parler de Buividze... par R. Gauthiot. Paris 1903 (= Bibliothèque de l'école des hautes études. Sciences histor. et philol. Cent quarante-sixième fascicule).

Gotiò Fin de mot = R. Gauthiot, La fin de mot en indo-européen. Paris 1913.

Grdr. = Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen... von Karl Brugmann und Berthold Delbrück. Straßburg.

Günters Altle. Sprachd. = A. Günther, Altlettische Sprachdenkmäler I. und II. Heidelberg 1929.

Gerulis Apr. ON = G. Gerullis, Die altpreussischen Ortsnamen. Berlin 1922.

Harders Anm. = Harder, Anmerkungen und Zusätze zu der neuen lettischen Grammatik des Herrn Probst Stender. Papendorf 1790.

Hermanis Lit. Konjunkt. = Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze von Eduard Hermann. Sonderabdruck der wissensch. Beilage zum Jahresbericht der Hansa-Schule zu Bergedorf, 1912 (Progr. Nr. 1054). Jena 1912.

Heselbergs = Lettische Sprachlehre, verfaßt von Heinrich Hesselberg. Mitau 1841.

Hirts Abl. = Der indogermanische Ablaut, vornehmlich in seinem Verhältnis zur Betonung von Hermann Hirt. Straßburg 1900.

Hirts Idg. Gr. = H. Hirt, Indogermanische Grammatik.

Hujers Slov. dekl. jm. = Slovanská deklinace jmenná. Napsal Oldřich Hujer. V Praze 1910 (= Rozpravy české akademie... pro vědy, slovesnost a umění. Třída III, čislo 33).

Idg. Jb. = Indogermanisches Jahrbuch.

IF = Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde, herausgegeben von Karl Brugmann und Wilhelm Streitberg. Straßburg 1892 skk.

IFA = Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde, Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen, herausgegeben von Wilhelm Streitberg. Straßburg 1892 skk.

IMM = Izglītības ministrijas mēnešraksts.

Изв. = Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ. Петроградъ 1896 skk.

Извѣст. = Извѣстія Императорской Академіи Наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности. I—X. Санктъ-Петербургъ 1852—63.

Jaunis Gram. = Kunigo Kazimiero Jauniaus Lietuvjų kalbos gramatika. Peterburgas 1911.

Jaunis Инт. = Кс. К. Явнисъ, Интонаціи гласныхъ звуковъ литовскаго языка. Ковна 1900.

Jaunis Перев. грамм. = К. О. Явнисъ, Грамматика литовскаго языка. Переводъ К. К. Буги. Петроградъ 1916.

Jaunis Понев. гов. = К. Явнисъ, Поневѣжскіе говоры литовскаго языка. Часть II. Ковна 1899.

JlgRKr. = Jelgawas Latweeschu Beedribas Rakstneezibas Nodaļas Rakstu krahjums. II. Jelgawâ 1893.

Jōniks Pagram. = P. Jōnikas, Pagramančio tarmė. Kaunas 1939.

Jurkš. = Litauische Märchen und Erzählungen ... mitgeteilt von C. Jurkschat. Heidelberg 1898.

Jušk. = Литовскій словарь А. Юшкевича ... Санктъ-Петербургъ 1904 skk.

Jušk. LD = Liėtùviškos dájnos užrašytos par Antáną Juškévičę ... Казань 1880—2.

Jušk. SvD = Liėtùviškos svotbìnės dájnos, užrašýtos par Antáną Juškèvičę. Petropýlė 1883.

Jušk. SvR = Svotbìnė rėda Velůnýčiu liėtùviu surašýta par Antáną Juškévičę. Казань 1880.

Kapellers Kaip sen. Lėt. gyv. = Kaip senėji Lėtuvininkai gyveno. Aufzeichnungen ... von Carl Capeller. Heidelberg 1904.

Kīkerss Stellung des Verbs = Die Stellung des Verbs im Griechischen und in den verwandten Sprachen. Von Ernst Kieckers. Erster Teil. Straßburg 1911.

Klaip. = Klaipėdiškių dainos. Surinko Jons Pakalniškis. Vilnius 1908.

Kön. St. = Königsberger Studien. Erstes Heft. Königsberg 1887. (Te ietelp kopā ar Dispos. Kat. minētā Dispositio imperfecti ad optimum.)

Krumbergs = Krumberga alfabētiskais (latviešu) vārdu saraksts ar intonācijām. Mag. XVI 2, 62—86.

KSB = Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, keltischen und slawischen Sprachen. Band I—VIII. Berlin 1858—76.

Kuršaitis Deu.-lit. Wrtb. = Deutsch-litauisches Wörterbuch von Friedrich Kurschat. 2 Teile. Halle a. S. 1870—1874.

Kuršaitis Gr. = Grammatik der litauischen Sprache von Dr. Friedrich Kurschat. Halle 1876.

Kuršaitis Lit.-deu. Wrtb. = Litauisch-deutsches Wörterbuch von Friedrich Kurschat. Halle a. S. 1883.

KZ = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der

indogermanischen Sprachen. Band 1—40, Gütersloh 1852—1907; Band 41 skk., Göttingen 1907 skk.

L = Langes Wörterbuch. 1772—1777.

Lalis = Lietuviškos ir angliškos kalbų žodynas. Sutaisė Antanas Lalis. Pirma dalis. Chicago 1903.

Language = Language. Journal of the Linguistic Society of America.

LAR = Latvijas augstskolas raksti. Rīga 1921 skk.

Лат. кат. = Латышскій катехизисъ 1585 года, переизданный Э. А. Вольтеромъ. Петроградъ 1915 (= Сборн. XCIV, Nr. 2).

Лат. предл. = И. Эндзелинъ, Латышскіе предлоги. I—II. Юрьевъ 1905—6.

Latv. gr. = Latweeschu gramatika, J. Endselina un K. Mühlenbacha sarakstita. Rigâ 1907.

LChr. = E. Volteris, Lietùviška chrestomatija. Санктпетербургъ 1904.

Leskīns Abl. = Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen von August Leskien. Leipzig 1884 (= Abhandl. d. philol.-histor. Klasse d. königl. sächs. Gesellsch. d. Wiss., Band IX, Nr. IV).

Leskīns Nom. = Die Bildung der Nomina im Litauischen von August Leskien. Leipzig 1891 (ibid. Band XII, Nr. III).

Leskīns Decl. = Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen von A. Leskien. Leipzig 1876.

Lesk.-Brugm. = Litauische Volkslieder und Märchen... Gesammelt von A. Leskien und K. Brugmann. Straßburg 1882.

LF = Listy filologické. Vydávají se nákladem jednoty českých filologů v Praze.

Lidēns Stud. = Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte von Evald Lidén. Upsala 1897 (= Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. VI 1).

Liet. pas. = Lietuviškos pasakos yvairios. Surinko Dr. J. Basanavičius. II—IV. Chicago 1904—5.

Liet. sint. = Rygiškių Jono lietuvjų kalbos sintaksė. Pirmoji dalis. Seinai 1911.

Lit. Mitt. = Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft. Heidelberg 1883 skk.

LitMnd. = Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski. Leipzig 1920.

Лит. нар. п. = Ф. Фортунатовъ и Всев. Миллеръ. Литовскія народныя пѣсни. Ievietotas žurnālā Московскія Университетскія Извѣстія. 1872, № 1. Приложеніе, стр. 125—65 un № 2. Приложеніе, стр. 324—400 un № 4. Приложеніе, стр. 430—531.

LLD = Litauische und lettische Drucke des 16. Jahrhunderts, herausgegeben von Adalbert Bezzenberger. I—IV. Göttingen 1874—84.

LM = Lietuvos mokykla.

Lng. = J. Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ... Izdevis E. Blese. Rīgā 1936.

LP = Anss Lerchis-Puškaitis. Latviešu tautas (teikas un) pasakas. I—VII. 1891 skk.

Ltd. = Latweeschu tautas dseesmas. Sameklētas ... Latweeschu draugu beedribas. I—II. Leipzigâ 1874—5.

LtT = Lietuvių Tauta. L. Mokslo Draugijos raštai. Vilniūje 1907 skk.

LUR = Latvijas universitātes raksti.

Lvv. = Latvijas vietu vārdi. I daļa: Vidzemes vārdi. Piedaloties A. Ābelei, J. Kauliņam un P. Šmitam, savācis un rediģējis J. Endzelīns. Rīgā, 1922. II daļa: Kurzemes un Latgales vārdi. 1925.

M = K. Mülenbacha piezīmes rokrakstā.

Mag. = Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Litterärischen Gesellschaft. Mitau 1828 skk.

Mālovs AEO = Die langen Vokale AEO in den europäischen Sprachen ... von Georg Mahlow. Zweite unveränderte Auflage. Berlin 1888.

Mancelis Post. = G. Mancelija 1653. g. izdotie latv. sprediķi.

ME = K. Mülenbacha Latviski-vāciska vārdnīca. I—IV. Rīga 1923—1932.

Meijè Ét. = Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave par A. Meillet. Paris 1902—5 (= Bibliothèque de l'école des hautes études ... Sciences historiques et philologiques. Cent-trente-neuvième fascicule).

Meijè Recherches = Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave par A. Meillet. Paris 1897 (ibid. Cent-quinzième fascicule).

Meijè Введ.^{2} = А. Мелье. Введеніе въ сравнительную грамматику индоевропейскихъ языковъ. Переводъ проф. Д. Кудрявскаго. Юрьевъ 1914.

G. Meijers Etym. Wrtb. = Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache von Gustav Meyer. Straßburg 1891.

Mikola Balt. u. Slav. = Baltisches und Slavisches von Joos. J. Mikkola. Helsingfors 1903. (Atsevišķs novilkums no Finska vetenskaps-societetens förhandlingar XLV, Nr. 4.)

Miklošičs Vergl. Gr. = Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen von Fr. Miklosich. Wien 1852—74.

MO = Le Monde Oriental. Uppsala.

MSL = Mémoires de la société linguistique de Paris. Paris 1868 skk.

MU = Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogerma-

nischen Sprachen von Dr. Hermann Osthoff und Dr. Karl Brugman(n). Leipzig 1878 skk.

Mūlenbachs DJ — Daschi jautajumi par latweeschu walodu. K. Mühlenbacha isskaidroti. I—IV. 1891 skk.

Mūlenbachs Teikums = Teikums. K. Mühlenbacha apzerets. Rigâ 1898.

MWM = Mahjas Weesa Mehneschraksts.

Niemi = Lietuvių dainos ir giesmės ... Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos (= Annales Academiae scientiarum fennicae, ser. B, tom. VI).

Nieminens Ausgang = E. Nieminen, Der urindogermanische Ausgang *-ăi* des Nominativ-Akkusativ Pluralis des Neutrums im Baltischen. Helsinki 1922.

NTS = Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab. Oslo.

Oduēns Décl. = De la déclinaison dans les langues indo-européennes et particulièrement en sanscrit, grec, latin et vieux slave. Thèse présentée à la faculté des lettres de l'université de Paris par Édouard Audouin. Paris 1898.

Osthofs Etym. Par jeb Parerga = Etymologische Parerga von Hermann Osthoff.

Osthofs Perf. = Zur Geschichte des Perfekts im Indogermanischen ... von Hermann Osthoff. Straßburg 1884.

Otrembskis Narz. Twer. I = J. Ostrębski, Wschodnio-litewskie narzecze twereckie I. 1934.

Ožk. d. = Ožkabalių dainos. Surinko D-ras J. Basanavičius. I—II. Shenandoah 1902.

Pas. = P. Šmits, Latviešu pasakas un teikas I—XV. Rīgā 1925—1937.

Pass. = Passio ... aus deutscher Sprache in undeutsche gebracht durch Godthard Reymers. Königsberg 1587.

Pauls Prinzipien = Prinzipien der Sprachgeschichte von Hermann Paul. Fünfte Auflage. Halle 1920.

PBrB = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, Halle 1874 skk.

Pedersens Ét. lit. = H. Pedersen, Études lituaniennes. København 1933.

Pedersens Hitt. = H. Pedersen, Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen. København 1938.

Pedersens Pron. démonstr. = Les pronoms démonstratifs de l'ancien arménien. Par Holger Pedersen. København 1905 (= Mémoires de l'Académie Royale des Sciences et des Lettres de Danemark, 6me série, Section des Lettres, t. VI, Nr. 3).

Persons Beitr. = Beiträge zur indogermanischen Wortforschung von P. Persson. Uppsala 1912.

Plāķis Diss. = J. Plāķis, Daži attīstības posmi latviešu un leišu intonāciju vēsturē (LUR IV un V).

Plvv. = J. Plāķis, Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi I un II (LUR filol. un filoz. fak. IV un V). 1936—39.

Pogodins Слѣды = Слѣды корней-основъ въ славянскихъ языкахъ. А. Л. Погодинъ. Варшава 1903.

Понев. у. = К. Гуковскій, Поневѣжскій уѣздъ. Ковна 1898.

Po(r)žezinskis К истор. = Къ исторіи формъ спряженія въ балтійскихъ языкахъ... Изслѣдованіе В. К. Поржезинскаго. Москва 1901 (= Ученыя Записки Импер. Московскаго Университета. Отдѣлъ истор.-филологическій. Выпускъ XXVIII).

Po(r)žezinskis Возвратн. форма = Возвратная форма глаголовъ въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ. Изслѣдованіе В. К. Поржезинскаго. Москва 1903. (Iznācis turpat.)

Potebņa Зап. = А. А. Потебня, Изъ записокъ по русской грамматикѣ. I—III. Харьковъ 1888—99; IV — Москва 1941.

Prelvics Etym. Wrtb.² = Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache von Prof. Dr. Walter Prellwitz. Zweite verbesserte Auflage. Göttingen 1905.

Psalmen² = Psalmen und geistliche Lieder oder Gesänge, welche... in Liefländischer Pawrsprache gesungen werden. Ŗiga 1615.

Rev. = Revue des études slaves.

РФВ = Русскій Филологическій Вѣстникъ. 1879 skk.

RKr. = Rakstu krājums, Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas izdots. I—XVII.

Росс. у. = К. Гуковскій, Описаніе Россіенскаго уѣзда. Ковна 1893.

RSl. = Rocznik Slawistyczny. Kraków 1908 skk.

Rīg. J. Gram.² = Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika². Kaunas 1922.

S = Alfabētisks vārdu saraksts ar intonācijām P. Šmita rakstā Сборн. LXVII, Nr. 3.

Sächs. Ber. = Berichte über die Verhandlungen der königlich-sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Philol.-histor. Klasse.

Сборн. = Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ. Санктпетербургъ.

Sborn. fil. = Sbornik filologický. V Praze 1910 skk.

Сборн. Форт. = Сборникъ статей, посвященныхъ... Филиппу Федоровичу Фортунатову. Варшава 1902 (= РФВ XLVIII—XLIX sēj.).

Senpr. v(al). = J. Endzelīns, Senprūšu valoda. Rīgā.

Skardžus Lehnw. = P. Skardžius, Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen. 1931.

Skardžus Lkžd. = P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba.

Sk. Do. = Skolas Dorzs. Losoma gromota tautas skolom un šatom. Izdevia bz. F. Trasuns. С.-Петербургъ 1909.

Слблт. Эт. = И. Эндзелинъ, Славяно-балтійскіе этюды. Харьковъ 1911.

Smelt. = Tautas dziśmu, posoku, meikļu un parunu woceleite. Sakrojis P. Smelters 1899.

Соболевскій Лекціи = Лекціи по исторіи русскаго языка А. Е. Соболевскаго. Изданіе четвертое. Москва 1907.

Spechts = Litauische dialektische Texte aus Russisch-Litauen ... Grammatische Einleitung. Inaugural-Dissertation ... von Franz Specht. Leipzig, Koehler, 1920.

Spechts Ursprung = Fr. Specht, Der Ursprung der indogermanischen Deklination. Göttingen.

Sprogis = Памятники латышскаго народнаго творчества. Собраны и изданы Иваномъ Спрогисомъ. Вильна 1868.

Stamms Denomin. = Die denominativen Verben primären Charakters in den indogermanischen Sprachen. Inaugural-Dissertation ... von Friedrich Stamm. Münster i. W.

Stangs Mažv. = Chr. Stang, Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas. Oslo 1929.

Stangs Verbum = Chr. Stang, Das slavische und baltische Verbum. Oslo.

St. balt. = Studi baltici.

Stenders = Lettische Grammatik, verfasset von Gotthard Friedrich Stender. Zweyte Auflage. Mitau 1783.

Stērste = A. Sterste, Latweeschu walodas mahziba. 1879—80.

Symb. gramm. = Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski.

Syrach = Das Hausz-, Zucht- und Lehr-Buch Jesus Syrach ... Riga 1685.

SzDi. = Szyrwid, Dictionarium trium lingvarum.

Šachmatovs Введ. = Академикъ А. А. Шахматовъ, Введеніе въ курсъ исторіи русскаго языка. Часть I. Петроградъ 1916.

Šleichers Handb. = Handbuch der litauischen Sprache von August Schleicher. I—II. Prag 1856—7.

Šmits Kritik = Kritik der Sonantentheorie. Eine Sprachwissenschaftliche Untersuchung von Johannes Schmidt. Weimar 1895.

Šmits Neutra = Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra von Johannes Schmidt. Weimar 1889.

Šmits Vok. = Zur Geschichte des indogermanischen Vokalismus von Johannes Schmidt. I—II. Weimar 1871—5.

Tautos. d. = Tautosakos darbai.

Tdz. = Tautasdziesmas ... prof. P. Šmita redakcijā.

Tomsens Beröringer = Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. En sproghistorisk Undersøgelse af Vilh. Thomsen. København 1890 (= Vidensk. Selsk. Skr., 6. Række, historisk og philosophisk Afd. I, 1).

Tiž. = Tauta ir žodis. Kaunas 1923 skk.

Torbjörnsons Liqmet. = Die gemeinslavische Liquidametathese von Tore Torbiörnsson. I—II. Upsala 1901—3 (= Upsala Univers. Årsskrift 1902—4, Filosofi, Språkvetenskap och historiska Vetenskaper. 1).

Torps Beitr. = Beiträge zur Lehre von den geschlechtlosen Pronomen in den indogermanischen Sprachen. Von Dr. A. Torp. Christiania 1888.

Trak. d. = Trakiečiu dzuku dainos. Atspauda iš „Dirvos" Nr. 4, 1899 m. Shenandoah 1899.

Trasuns = Latvišu voļudas gramatika del łatgališim. Sastodeja bz. F. Trasuns. Reigâ 1921. g.

Trautmanis Apr. PN = R. Trautmann, Die altpreußischen Personennamen. Göttingen 1925.

Trautmanis Apr. Spr. = Die altpreußischen Sprachdenkmäler ... von Dr. Reinhold Trautmann. Göttingen 1910.

Trautmanis Balt.-slav. Wb. = R. Trautmann, Baltisch-slavisches Wörterbuch. Göttingen 1923.

Trautmanis Germ. Lautg. = Germanische Lautgesetze in ihrem sprachgeschichtlichen Verhältnis. Inaugural-Dissertation ... von Reinhold Trautmann. Kirchhain 1906.

Treilands Мат. = Матеріалы по этнографіи латышскаго племени. Подъ редакціей Ф. Трейландъ. Москва 1881 (= Извѣстія Импер. общества любителей естествознанія, антропологіи и этнографіи, т. XL. Труды этнографическаго отдѣла, книга VI).

Treilands нар. п. = Латышскія народныя пѣсни, изданныя Трейландомъ въ Сборникѣ антропол. и этнограф. статей о Россіи, изд. В. А. Дашковымъ, кн. II. Москва 1873. (Iznācis žurnālā Извѣстія, т. XII, kas minēts kopā ar Treilanda Мат.)

U = Lettisch-deutsches Wörterbuch von Bischof Dr. Carl Christian Ulmann. Riga 1872.

Uļjanovs Основы = Основы настоящаго времени въ старо-славянскомъ и литовскомъ языкахъ. Изслѣдованіе Г. Ульянова. Варшава 1888. (Atsevišķs novilkums no РФВ XX 1 skk.)

Uļjanovs Знач. = Значенія глагольныхъ основъ въ литовско-славянскомъ языкѣ. Изслѣдованіе Г. Ульянова. I—II. Варшава 1891—5.

Und. Ps. = Undeudsche Psalmen und geistliche Lieder oder Gesenge ... neu herausgegeben von Prof. Dr. A. Bezzenberger und Dr. A. Bielenstein. Mitau-Hamburg 1886.

Univ. = Universitas linguarum Litvaniae ... Denuo edidit ... Joannes Rozwadowski. Cracoviae 1896.

Vakernāgelis Synt. = J. Wackernagel, Vorlesungen über Syntax. I und II. Basel 1920—1924.

N. van Veiks Apr. St. = N. van Wijk, Altpreussische Studien. Haag 1918.

Velligs Beitr. = Beiträge zur lettischen Sprachkunde, herausgegeben von Arnold Wellig. Mitau 1828.

Vīdemanis Handb. = Handbuch der litauischen Sprache. Grammatik, Texte, Wörterbuch. Oskar Wiedemann. Straßburg 1897.

Vīdemanis Prät. = Das litauische Präteritum. Ein Beitrag zur Verbalflexion der indogermanischen Sprachen von Oskar Wiedemann. Straßburg 1891.

Wiener SB = Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse.

Vocab. comp. = Linguarum totius orbis vocabularia comparativa. Petropoli 1786—9.

Volteris Мат. = Матеріалы для этнографіи латышскаго племени Витебской губерніи. Собралъ ... Э. А. Вольтеръ. Санктпетербургъ 1890 (= 1-ый выпускъ XV тома Записокъ Импер. Русск. Географ. Общества по отдѣл. этнографіи).

WuS = Wörter und Sachen. Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung. Heidelberg.

WZKM = Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes.

Zb. = Zbiór wiadomości do antropologii krajowej wydawany staraniem komisyi antropologicznej akademii umiejętności w Krakowie.

Zemzare Lejasc. = D. Zemzare, Valodas liecības par Lejasciema novadu. Rīgā 1940.

ZslPh. = Zeitschrift für slavische Philologie.

Zubatijs Flickvok. = Über die sogenannten Flickvokale des lettischen Volkslieds. Von Josef Zubatý (= Böhm. Sitzungsber. 1895, Nr. XIX).

Zubatijs Genitivend. = Über gewisse Genitivendungen des Lettischen, Slavischen und Altindischen. Von Josef Zubatý (= Böhm. Sitzungsber. 1897, Nr. XVII).

Zubatijs O alliteraci = J. Zubatý, O alliteraci v písních lot. a lit. (= Böhmische Sitzungsber. 1894, Nr. III).

Zolmsens Beitr. = Beiträge zur griechischen Wortforschung von Felix Solmsen. Straßburg 1909.

Zommers Balt. = Die indogermanischen *iā*- und *io*-Stämme im Baltischen von Ferdinand Sommer. Leipzig 1914 (= Abhandl. d. philol.-histor. Kl. d. königl.-Sächs. Ges. d. Wiss., XXX sēj., Nr. IV).

Žem. Tierf. = Žemaitische Tierfabeln ... herausgegeben von Hugo Scheu und Alexander Kurschat. Heidelberg 1912—3.

Жив. Стар. = Живая Старина.

ЖМНПр. = Журналъ министерства народнаго просвѣщенія.

Citi saīsinājumi

alb. = albāņu
arm. = armeņu
augšz. = augšzemnieku
austr. = austrumizlokšņu
av. = avestas
č. = čechu
dial. = tikai dažās izloksnēs sastopams
go. = gotu
gr. = grieķu
ide. = indoeiropiešu (pirmvalodas)
ig. = igauņu
kr. = krievu
la. = latviešu
lat. = latīņu
latg. = latgaļu
lei. = leišu
lv. = lejsvācu
po. = poļu
pr. = (sen)prūšu
sav. = senaugšvācu
senīsl. = senīslandiešu
senkr. = senkrievu
sensl. = senslavu
sk. = un sekojošajā lappusē
skat. = skaties
skk. = un sekojošās lappusēs
skr. = sanskrita
sl. = slavu
slv. = senlejsvācu
v. = vācu
vav. = vidus augšvācu
vlv. = vidus lejsvācu
s. v. = sub voce
tp. = ar to pašu nozīmi
u. c. = un citi
utt. = un tâ tālāk
žem. = žemaišu

utt. aiz kāda latviešu vārda (priekš vietu apzīmējuma) nozīmē, ka šī forma ir dota rakstu valodas formā (un ka tâ to arī izrunā pirmajā minētā vietā); formas, kas sastopamas tālāk minētajās vietās, ir tâtad tikai morfoloģiski — bet ne dažādajā izrunā, kas atkarīga no izlokšņu fonētikas — identiskas ar šķirkli.

* kādas formas priekšā nozīmē, ka šī forma (šādā veidā) nav vairs sastopama, bet tikai secināta.

Tekstā sastopamo vietvārdu saraksts.

Saīsinājumi: latg. = latgaļu, augšz. = augšzemnieku (bet ne austrumnieku), austr. = austrumnieku, vid. = vidus izloksne, līb. = Vidzemes lībiskā izloksne, tāmn. = tāmnieku izloksne, dziļie tāmn. = dziļie tāmnieki, kurs. = kursiskā izloksne, K = Kurzemē (Kursā + Zemgalē + Sēlijā), V = Vidzemē, L = Latgalē.

Abava vid., K, starp Zemīti un Tukumu.
Abgunste vid., K, dienvidos no Zaļeniekiem un austrumos no Tērvetes.
Aderkaši vid., V, austrumos no Madlienas.
Aduliena augšz., V, dienvidrietumos no Tirzas.
Aistere kurs., ziemeļos no Durbes.
Aiviekste augšz., L.
Aizkraukle augšz., V.
Aizpute (turieniešu izrunā: Āzpute) kurs.
Aizupe (turieniešu izrunā: Āzupe) K.
Aizvīķi (turieniešu izrunā: Azviķi) K.
Akanstaka vid., V, rietumos no Nītaures.
Aknīste austr., K.
Allaži vid., V, dienvidos no Krimuldas.
Alsunga tāmn.
Alsviķis austr., V, ziemeļrietumos no Alūksnes.
Altene K.
Aloja līb.
Alūksne austr., V.
Ance dziļie tāmn., austrumos no Rindas.
Andrupine latg.
Annas-muiža vid., K, dienvidaustrumos no Jaunpils.
Ape austr., V, rietumos no Apukalna.
Apriķi kurs.
Apšupe vid., K, dienvidaustrumos no Džūkstes.
Apukalns austr., V.

Arakste vid., V, ziemeļos no Rūjienas.
Asare augšz., K.
Atašiene latg.
Ate vid., V, dienvidaustrumos no Mazsalacas.
Auce vid., K.
Auciems vid., V, dienvidaustrumos no Straupes.
Augstroze vid., V, dienvidaustrumos no Umurgas.
Auguliena austr., V, dienvidaustrumos no Lejasciema.
Auleja latg.
Auļi V.
Ābeļi augšz., K, iepretim Krustpilij.
Ādaži vid., V.
Ādzire tāmn., dienvidrietumos no Kandavas.
Āraiši vid., V.
Ārlava dziļie tāmn.
Baižkalns vid., V, pie Raunas.
Baldone vid., K.
Baltinava latg.
Balvi latg.
Barkava latg.
Bauņi vid., V, rietumos no Burtnieku ezera.
Bauska vid., K.
Bārbele K.
Bārta vid., K.
Bāta kurs.
Bebe kurs., ziemeļrietumos no Durbes.
Beja austr., V, ziemeļaustrumos no Alūksnes.
Beļava austr., V, austrumos no Lejasciema.
Bēne vid., K, austrumos no Auces.
Bērsmuiža vid., K, ziemeļrietumos no Jelgavas.
Bērzaune augšz., V.
Bērzgale latg.
Bērzpils latg.
Bērzu-muiža vid., V, dienvidos no Zaubes.
Biksēre V.
Biksti vid., K, dienvidrietumos no Jaunpils.
Bilska vid., V.
Birzgale vid., K.
Birži austr., K.
Bīriņi vid., V, rietumos no Pēterupes.
Blīdiene vid., K.
Blome vid., V.
Bradaiži latg.
Briņķi kurs.
Briņķa-Pidole K.
Bruzilas vid., K, dienvidos no Kursīšiem.
Brocēni kurs., ziemeļaustrumos no Saldus.

Bučauska augšz., V, ziemeļaustrumos no Cesveines.
Bukaiši vid., K.
Bukmuiža latg.
Bumbroka vid., V, ziemeļos no Dikļiem.
Burtnieki vid., V.
Carnikava vid., V, ziemeļaustrumos no Rīgas.
Cempi vid., V, dienvidaustrumos no Valmieras.
Cena vid., K, ziemeļaustrumos no Jelgavas.
Cesveine (tâ turieniešu izrunâ; citur: Cesvaine) augšz., V.
Cēre K.
Cērkste K.
Cēsis vid., V.
Cibla latg.
Cirgaļi vid., V, ziemeļos no Palsmanes.
Cirsti V.
Cīrava kurs.
Ciecere vid., K, dienvidaustrumos no Saldus.
Dagda latg.
Dalbe vid., K, ziemeļaustrumos no Jelgavas.
Daudzese augšz., K.
Daugavgrīva vid., V.
Devēna augšz., V, ziemeļaustrumos no Vestienas.
Dignāja, austr., K.
Dikļi vid., V.
Dižgramzda K.
Domopole (= Bērzpils) latg.
Drabeši vid., V, dienvidrietumos no Āraišiem.
Drieliņi līb., ziemeļos no Limbažiem.
Drusti vid., V, austrumos no Dzērbenes.
Druviena augšz., V, rietumos no Tirzas.
Dunalka kurs., dienvidrietumos no Cīravas.
Dundanga (tā ir senākā forma, tâ vēl L, St. un U; tagad tai vietā: Dundaga) dziļie tāmn.
Dunika kurs., dienvidos no Liepājas.
Dunte līb., dienvidos no Liepupes.
Durbe kurs.
Dūre vid., K, dienvidos no Vārmas.
Dobele vid., K.
Dole vid., V.
Dviete austr., K.
Dzelda K.
Dzelzava augšz., V, ziemeļaustrumos no Cesveines.
Dzērbene vid., V.

Dzērve kurs., ziemeļaustrumos no Cīravas.
Dzirciems tāmn., ziemeļaustrumos no Kandavas.
Džūkste² vid., K.
Elēja vid., K, dienvidos no Vircavas.
Embūte kurs.
Engure tāmn.
Ēdole tāmn.
Ērberģe augšz., K.
Ērgļi augšz., V.
Ērģeme vid., V.
Ēvele vid., V.
Gaiķi vid., K, dienvidaustrumos no Lutriņiem.
Galgauska augšz., V, ziemeļaustrumos no Tīrzas.
Garoze vid., K, dienvidaustrumos no Jelgavas.
Gatarta vid., V, austrumos no Dzērbenes.
Gaujiena augšz., V.
Gavieze kurs., dienvidaustrumos no Grobiņas
Gramzda (parasti attiecināms uz Mazgramzdu!) vid., K.
Grašu-muiža augšz., V. ziemeļrietumos no Cesveines.
Grauzde vid., K.
Grāvendāle vid., K.
Grenči K.
Gricgale augšz., K.
Griķi K.
Grieze vid., K.
Grundzāle V, ziemeļos no Palsmanes.
Grobiņa kurs.
Grostona augšz., V, ziemeļaustrumos no Bērzaunes.
Gulbene (= Jaungulbene + Vecgulbene) austr., V.
Gulbēre, augšz., V, dienvidrietumos no Liezēres.
Ģeŗi V, pie Rūjienas.
Ģipka tāmn.
Igate līb., ziemeļos no Lēdurgas.
Ikšķile vid., V.
Ilūkste austr., K.
Iļģi kurs., dienvidaustrumos no Grobiņas.
Inciems V, dienvidrietumos no Straupes.
Inčukalns vid., V, dienvidrietumos no Krimuldas
Ipiķi V, pie Rūjienas
Irģe kurs.
Ivande tāmn., ziemeļrietumos no Kuldīgas.
Iecava vid., K.
Jaunate vid., V.
Jaunauce vid., K.
Jaungulbene austr., V.
Jaunlaicene austr., V. pie Apukalna.

Jaunpagasts tāmn., dienvidos no Stendes.
Jaunpils vid., K.
Jaunpiebalga vid., V.
Jaunroze austr., V, ziemeļrietumos no Apukalna.
Jaunvāle vid., V, dienvidaustrumos no Valmieras.
Jāsmuiža latg.
Jelgava vid., K.
Jezupava latg.
Jumprava (domāta Lieljumprava) vid., V, dienvidaustrumos no Lielvārdes.
Jūrkalne tāmn., rietumos no Alsungas.
Kabile kurs.
Kaive K.
Kaldabruņa austr., K.
Kalēti vid., K, rietumos no Gramzdas.
Kalnaciems vid., K, austrumos no Džūkstes.
Kalsnava (domāta Veckalsnava) augšz., V.
Kaltene tāmn.
Kalupe latg.
Kandava tāmn.
Karva austr., V, ziemeļrietumos no Alūksnes.
Kastrāne vid., V, ziemeļaustrumos no Suntažiem.
Katrīnes-muiža vid., K.
Katvari līb., ziemeļaustrumos no Limbažiem.
Kaugurciems vid., V, Rīgas Jūrmalā.
Kauguri vid., V, pie Valmieras.
Kaunata latg.
Kazdanga kurs., austrumos no Aizputes.
Kārgadi tāmn., ziemeļrietumos no Talsiem.
Kārsava latg.
Krape austr., V (pie Gulbenes).
Kraukļi augšz., V, ziemeļos no Cesveines.
Krāslava latg.
Krimulda vid., V.
Krustpils augšz., Latgalē.
Krūte[2] vid., K.
Kukšas tāmn., ziemeļaustrumos no Zemītes.
Kuldīga kurs.
Kumbri kurs., ziemeļrietumos no Saldus.
Kurmāle K.
Kurmene vid., K.
Kursīši vid., K.
Kūdums vid., V, ziemeļaustrumos no Straupes.
Koknese augšz., V.
Ķeipene vid., V, ziemeļaustrumos no Madlienas.

Ķerkliņi K.
Ķoni vid., V, ziemeļos no Rūjienas.
Labvārži latg.
Laicene austr., V, ap Apukalnu.
Laidze[2] tāmn., ziemeļaustrumos no Talsiem.
Lamiņi tāmn., ziemeļaustrumos no Kandavas.
Laši austr., K.
Laubēre V.
Lauciene tāmn., dienvidaustrumos no Talsiem.
Lautere augšz., V.
Lazdona augšz., V.
Lāde līb., dienvidos no Limbažiem.
Lāņi[2] kurs., austrumos no Durbes.
Lejasciems austr., V.
Lestene vid., K.
Lēdmane V.
Lēdurga V.
Limbaži līb.
Lipaiķi kurs.
Lipšukalns vid., V, pie Trikātas.
Lisas-muiža vid., V, ziemeļaustrumos no Raunas.
Litene austr.V, austrumos no Vecgulbenes.
Lizums augšz., V, ziemeļrietumos no Tirzas.
Lībagi tāmn., dienvidaustrumos no Stendes.
Līdēris augšz., V, dienvidrietumos no Liezēres.
Līguti kurs., ziemeļaustrumos no Durbes.
Līksna latg.
Līvāni latg.
Līvbērze vid., K.
Līves-muiža vid., K, rietumos no Ikšķiles.
Lieģi kurs., ziemeļrietumos no Durbes.
Lielauce vid., K.
Lielā-muiža vid., V, dienvidrietumos no Madlienas.
Lielezere vid., K, austrumos no Griezes.
Lieljumprava vid., V, dienvidaustrumos no Lielvārdes.
Lielplatone vid., K.
Lielsesava vid., K.
Lielstraupe V.
Lielvārde vid., V.
Lielvircava vid., K.
Lielzalva augšz., K.
Liepāja kurs.
Liepkalne augšz., V.
Liepna latg.
Liepupe līb.
Liezēre augšz., V.

Lubāna austr., V.
Lubeja augšz., V.
Lubezere dziļie tāmn., ziemeļaustrumos no Ārlavas.
Ludza latg.
Lugaži vid., V, pie Valkas.
Lutriņi K.
Ļaudona augšz., V.
Madliena vid., V.
Mangaļi vid., V, ziemeļos no Rīgas.
Matkule K, dienvidos no Sabiles.
Mazbrenguļi vid., V, ziemelrietumos no Rubenes.
Mazgramzda vid., K.
Mazlaicene austr., V, pie Apukalna.
Mazsalaca vid., V.
Mazstraupe V.
Mālpils vid., V.
Mālupe austr., V, dienvidaustrumos no Alūksnes.
Mārciena augšz., V, dienvidaustrumos no Bērzaunes.
Mārkalne austr., V, ziemeļaustrumos no Alūksnes.
Meirāni austr., V, dienvidrietumos no Lubānas.
Medze K.
Meldzere vid., K, dienvidaustrumos no Embūtes.
Meņģele augšz., V, starp Madlienu un Liepkalni.
Mežamuiža vid., K, pie Bauskas.
Mežamuiža augšz., Latgalē.
Mežotne vid., K.
Mēdzūla augšz., V, ziemeļrietumos no Liezēres.
Mēmele augšz., K.
Mēris vid., V, austrumos no Smiltenes.
Mērsrags tāmn., ziemeļrietumos no Engures.
Mētriena augšz., V, dienvidaustrumos no Ļaudonas.
Misa vid., K, rietumos no Baldones.
Mīlīte vid., V, dienvidaustrumos no Mazsalacas.
More vid., V, dienvidrietumos no Nītaures.
Nabe līb., starp Limbažiem un Lēdurgu.
Naudīte[2] vid., K, rietumos no Dobeles.
Naujene latg.
Naukšēni[2] vid., V, dienvidaustrumos no Rūjienas.
Nereta austr., K.
Nida — Kuršu kāpās.
Nīca[2] vid., K.
Nīgranda K, starp Embūti un Kursīšiem.

Nīkrāce vid., K, ziemeļaustrumos no Embūtes.
Nītaure vid., V.
Nurmiži vid., V, ziemeļaustrumos no Siguldas.
Nogale tāmn., dienvidaustrumos no Ārlavas.
Odziena augšz., V, ziemeļaustrumos no Kokneses.
Ogre augšz., V, rietumos no Ērgļiem.
Oksle tāmn., ziemeļaustrumos no Kandavas.
Olaine vid., V.
Ošenieki kurs., ziemeļrietumos no Lutriņiem.
Ozolmuiža (v. Ohseln) tāmn., rietumos no Rendas.
Ozolmuiža (v. Ohselshof) augšz., V, dienvidos no Ērgļiem.
Ozolmuiža (v. Paulsgnade) vid., K, ziemeļos no Jelgavas.
Ozolmuiža (v. Absenau) vid., V, starp Suntažiem un Madlienu.
Ozolmuiža (v. Eckendorf) vid., K, dienvidaustrumos no Tukuma.
Pabaži V, dienvidrietumos no Lēdurgas.
Padure kurs., ziemeļos no Aizputes.
Palsmane V.
Paltmale vid., ziemeļaustrumos no Siguldas.
Pampāļi vid., K.
Paplaka vid., K, ziemeļaustrumos no Krūtes.
Pastende tāmn., dienvidrietumos no Talsiem.
Patkule augšz., V.
Paure vid., K, dienvidrietumos no Saldus.
Pāle līb., dienvidrietumos no Alojas.
Penkule vid., K.
Pērkone kurs., dienvidos no Liepājas.
Pētertāle vid., K.
Pēterupe V.
Pikstere augšz., K, ziemeļaustrumos no Sunākstes.
Pilda latg.
Piltene dziļie tāmn.
Piebalga (= Jaunpiebalga + Vecpiebalga) V.
Pienava vid., K, dienvidrietumos no Džūkstes.
Planīca K.
Plāne K.
Plāņi vid., V.
Plātere V, dienvidaustrumos no Madlienas.

Pļaviņas augšz., V, dienvidaustrumos no Kokneses.
Prauliena augšz., V, dienvidaustrumos no Lazdonas.
Preiļi latg.
Preiļi — Kuršu kāpās.
Priekule vid., K.
Purmsāti vid., K, ziemeļrietumos no Gramzdas.
Puze dziļie tāmn.
Puzenieki dziļie tāmn., austrumos no Puzes.
Pūņi dziļie tāmn., dienvidrietumos no Arlavas.
Pūre tāmn., dienvidaustrumos no Kandavas.
Pociems līb., ziemeļrietumos no Dikļiem.
Podzēni vid., V, rietumos no Rubenes.
Pope dziļie tāmn.
Raibā-muiža kurs., austrumos no Durbes.
Raipole latg., dienvidaustrumos no Ludzas.
Ramslava latg., pie Ludzas.
Ranka V, ziemeļaustrumos no Jaunpiebalgas.
Raņķi kurs., ziemeļos no Skrundas.
Rauna vid., V.
Rāva kurs., dienvidos no Cīravas.
Rembate vid., V, ziemeļrietumos no Lielvārdes.
Remberģe vid., V, ziemeļos no Ādažiem.
Remte vid., K, ziemeļaustrumos no Saldus.
Rencēni vid., V, ziemeļos no Ēveles.
Renda tāmn.
Reņģe vid., K, dienvidrietumos no Jaunauces.
Rēzekne latg.
Riktere vid., V, starp Madlienu un Mālpili.
Rinda dziļie tāmn.
Rubene vid., V.
Rucava K.
Rudbārži kurs., rietumos no Skrundas.
Rude kurs., austrumos no Aizputes.
Rundāle vid., K, ziemeļrietumos no Bauskas.
Rundāni latg.
Rūjiena V.
Roja tāmn.
Ropaži vid., V.
Rozēni līb., ziemeļrietumos no Alojas.
Rozula V, ziemeļos no Straupes.
Sabile tāmn.

Saikava augšz., V, ziemeļaustrumos no Ļaudonas.
Saka kurs.
Salaca līb.
Salacgrīva līb.
Salaspils vid., V.
Saldus kurs.
Sarkanmuiža dziļie tāmn., pie Ventspils.
Sarkaņi augšz., V, ziemeļos no Lazdonas.
Sasmaka dziļie tāmn.
Sauka austr., K.
Sausnēja augšz., V.
Savinci austr., austrumos no Viļakas.
Sārcene tāmn., ziemeļaustrumos no Talsiem.
Sārnate dziļie tāmn., dienvidrietumos no Piltenes.
Sārums līb., dienvidos no Umurgas.
Sātiņi kurs., dienvidrietumos no Saldus.
Sāviena augšz., V, dienvidrietumos no Ļaudonas.
Sece augšz., K.
Sesava vid., K.
Sesīle kurs., rietumos no Saldus.
Sēja vid., V, dienvidaustrumos no Pēterupes.
Sēlpils augšz., K.
Sēme K.
Sērene augšz., K.
Sērmūkši vid., V, ziemeļaustrumos no Skujenes.
Sigulda vid., V.
Sinole augšz., V, dienvidrietumos no Lejasciema.
Sīpele vid., K, ziemeļos no Dobeles.
Skaista latg.
Skaistkalne vid., K.
Skrīveŗi V, ziemeļos no Jaunjelgavas.
Skrunda kurs.
Skujene vid., V.
Skulte līb.
Slampe vid., K, ziemeļrietumos no Džūkstes.
Slate austr., K.
Sloka vid., V.
Smārde vid., K, dienvidaustrumos no Tukuma.
Smiltene vid., V.
Smukas vid., K, dienvidaustrumos no Remtes.
Snēpele kurs., dienvidos no Kuldīgas.
Spārne K.
Stalbe vid., V, ziemeļaustrumos no Straupes.
Stāmeriene austr., V, ziemeļaustrumos no Vecgulbenes.
Stelpe K.

Stende tāmn.
Stiene līb., dienvidaustrumos no Liepupes.
Straupe V.
Strazde tāmn., ziemeļos no Kandavas.
Strutele vid., K, ziemeļrietumos no Jaunpils.
Stroķi kurs., dienvidrietumos no Aizputes.
Subata austr., K.
Sunākste augšz., K.
Suntaži vid., V.
Susēja austr., K, dienvidrietumos no Dignājas.
Svētciems līb., dienvidos no Salacas.
Svēte vid., K, ziemeļrietumos no Jelgavas.
Svirlauka vid., K, dienvidaustrumos no Jelgavas.
Svitene vid., K, rietumos no Bauskas.
Šķaune latg.
Šķēde kurs., ziemeļos no Lutriņiem.
Šķēde tāmn., austrumos no Talsiem.
Šķēpiņmuiža K.
Šķibe vid., K, dienvidaustrumos no Dobeles.
Tadaiķi vid., K, dienvidos no Durbes.
Talka augšz., V, pie Vestienas.
Talsi tāmn.
Taurene vid., dienvidos no Dzērbenes.
Taurkalne K.
Taurupe V, austrumos no Madlienas.
Tārgale dziļie tāmn., dienvidaustrumos no Ventspils.
Tērvete vid., K.
Tirza augšz., V.
Tīnūži vid., V, ziemeļaustrumos no Ikšķiles.
Tiegaži līb., ziemeļaustrumos no Limbažiem.
Tome K.
Trapene augšz., dienvidaustrumos no Gaujienas.
Trekņi vid., K.
Trikāta vid., V.
Tukums vid., K.
Tume K.
Turaida vid., V, ziemeļos no Siguldas.
Turlava kurs., ziemeļaustrumos no Aizputes.
Tūja līb.
Udze vid., K, ziemeļrietumos no Jelgavas.
Ugāle dziļie tāmn.
Ukŗi vid., K.
Umurga līb.

Ungurmuiža pie Krustpils, augšz.
Upes-muiža vid., dienvidrietumos no Jaunpils.
Usma dziļie tāmn., dienvidaustrumos no Ugāles.
Užava dziļie tāmn., ziemeļrietumos no Piltenes.
Ūziņi K.
Vadakste vid., K, dienvidos no Jaunauces.
Vainiži līb.
Vaiņode K, dienvidaustrumos no Embūtes.
Valgale tāmn., ziemeļrietumos no Talsiem.
Valgāle tāmn., rietumos no Sabiles.
Valka vid., V.
Valle K.
Valmiera (domāti Kauguri) vid., V.
Valmiermuiža vid., V.
Valtaiķi K.
Vandzene tāmn., ziemeļaustrumos no Talsiem.
Varakļāni latg.
Vatrāne vid., V, ziemeļos no Madlienas.
Vāle vid., V, dienvidaustrumos no Valmieras.
Vāne K.
Vārkava latg.
Vārma kurs.
Vārnava K.
Vārve kurs., dienvidos no Durbes.
Vecate vid., V.
Vecauce vid., K.
Vecgulbene austr., V.
Veclaicene austr., V.
Vecmokas K.
Vecpiebalga vid., V.
Vecsaule vid., V.
Vecumnieki (v. Neugut) K.
Veismaņi vid., V.
Velda vid., dienvidos no Embūtes.
Vendzava dziļie tāmn., dienvidrietumos no Piltenes.
Ventspils dziļie tāmn.
Vestiena augšz., V.
Vējava augšz., V, ziemeļos no Vestienas.
Vērgali kurs., rietumos no Cīravas.
Vidriži līb., ziemeļrietumos no Lēdurgas.
Vilce vid., K.
Vilgāle kurs., dienvidrietumos no Kuldīgas.
Vilzēni vid., V, dienvidaustrumos no Alojas.
Viļaka latg.
Viļāni latg.

Viļķene līb., ziemeļrietumos no Limbažiem.
Virbi tāmn., ziemeļos no Sabiles.
Vircava vid., K.
Virga vid., K, ziemeļos no Krūtes.
Virka kurs., ziemeļrietumos no Kuldīgas.
Višķi latg.
Vitrupe līb.
Vībiņi K, dienvidaustrumos no Embūtes.
Vīksele vid., K, ziemeļaustrumos no Džūkstes.
Vīmaņi latg.
Vīpe latg.
Vīšiņķi vid., K, ziemeļaustrumos no Remtes.
Viesati vid., K, ziemeļrietumos no Jaunpils.
Viesīte austr., K, ziemeļos no Saukas.
Viesiena augšz., V.
Vietalva augšz., V, rietumos no Kalsnavas.
Zalva augšz., K.
Zaļenieki vid., K.
Zasa austr., K.
Zaube vid., V.
Zebrene vid., K.
Zeltiņi austr., V, starp Lejasciemu un Alūksni.
Zemīte vid., K.
Zentene K.
Ziņas [arī Dziņa(s)] dziļie tāmn., dienvidrietumos no Piltenes.
Zlēkas dziļie tāmn.
Zūras dziļie tāmn., ziemeļrietumos no Piltenes.
Zvārde vid., K, dienvidaustrumos no Saldus.
Zvārtava augšz., V, ziemeļrietumos no Gaujienas.
Zvirgzdine latg.

Vārdu saraksts

(Šai sarakstā minēti vārdi, par kuŗu formu vai etimoloģiju norādītajās lappusēs teikts, kas varētu interesēt valodniekus.)

Skaitļi norāda lappusi.

Latviešu

akmisniņš 375 sk.
aknis 424
akstyns 116
Alsunga 142
apakša 240
aplam 618
arājs 283
asins 330
atastu 617
atkan 613
atuors 59
atuoši 59
azaute 390
âbele 343
âbuols 348
Baltinova 287
bezdelîga 230
blèņas 226
bruncis 142
cepecs 358
ūzcetināt 838
cērknis 250
cik 609
cūcaūrums 209
čàula 62
čūska 210
dakšas 232
daūdz 609
debešķîgs 367
dēdêt 264
Dignāja 250
dimuksnis 355
driģenes 230
drudzi 181
dubļi 244
dubults 75
dukurs 63
dungans 206
duris 218
dzist 93 un 762
dzîšmu 194
eŗrestība 375
Ēduole 142
èrglis 244
gana 599
grębzdi 391
gŗūt 191
ģinstu 171
īlkss 172
iŗbe 172
îkšķis 357
īsts 240
ìekšķîgs 367
ievāršķis 357
jaûnêklis 352 sk.
jaunieva 287
jòu 626
ju 626
juo 478
kad 624
kaî 611
kànkaŗi 229 un 265
kaŗuote 389 sk.
kažauks 390
kâ 611
klâtu 617 sk.
kņēvelis 192
krabažas 253
kur 625
kuŗtêt 53
kuopš 1040
ķeŗt 186
ķestiês 187
ķetri 188
ķigāni 188
ķikuts 210

ķilvis 224
ķirzate 187
ligzds 234
Liẽpādeŗi 259
liẽsma 228
maz 609
mètelis 63
miẽlasts 375
mìesa 173
mûžs 183
ne 479
nīt 739
nūlāt 626
nûstuc 618
ņemt 191
okacs 358
opors 119
ozbors 119
pẽč 602
Piduole 59
piẽdaŕbs 235
piedraukne 390
puŕnis 72
Ràņka 206
ŗiksis 622
ŗukt 191
sals 424
sapns 274
saŕgs 226
nùosekšt 763
sen 610
sirgasti 375
siẽkalas 230
skabaŕga 369
smìl(k)ts 225
staĺts 607
strads 230
strùops 238
susuris 265
sylnys 204
sùokas 735
Svèiciems 97
še 625
šeî 612
šiê 612
šķilvis 218
šķiedrakslis 354
šķuõtele 223
šļiekas 192
šmàukt 194
tad 624
tagad 117
ta(g)an 614
taî 611
tâ 611
tān 614
te 625
teî 612
tik 609
tikt 93 un 746
tiê 612
tukšs 232
tur 625
ûsvis 218
uõdere 212
uodzis 78 un 269
uoglis 78 un 341
uõre 212
uôzuõls 348
vakar 117
vẹĺns 72
vêl 610
vicele 484
vis 609
visai 610
viski 368
višķin 610
vuss 132
zalk(t)is 225
zemnîgas 371
zvêrs 269
zvìlnêt 751
zvìest 253
žults 225 sk.

Leišu

apuolus 59
gùiti 62
ketù 838
par „bei, zu“ 675
pienùitas 286
sapnỹs 274
sraujas 275
ţigonas 188
tuwi 51
vienākis 260

Prūšu

massais 481
quai 161

Slavu

i 700
serbu *krt* 53
kr. *сторож* 226

Sanskrita

jválati 751
navanīta-m 739
śákrt 763

SATURA RĀDĪTĀJS

Lapp.

No izdevniecības.
Priekšvārdi . . . . . 1—4
Ievads (1.—7. §) . . . . . 5—23

I. Skaņu mācība

1. **Skaņu sastāvs, izruna** (8.—11. §) . . . . . 24—29
2. **Uzsvars** (12.—17. §) . . . . . 29—48
3. **Saknes un piedēkļu zilbju vokālisms** (18.—35. §) . . . . . 48—77
   a) Attieksmes (18.—31. §). — b) Aizgūtu vārdu vokālisms (32. §). — c) Piedēkļu gaŗumu saīsināšana (33. §). — d) Piedēkļu patskaņu zudums (34. §). — e) Piedēkļu patskaņu kvalitātes pārveidojumi (35. §).
4. **Gala zilbju vokālisms** (36.—38. §) . . . . . 77—90
5. **Mantotā patskaņu mija** (39. §) . . . . . 90—93
6. **Pārskaņa un epenteze** (40.—55. §) . . . . . 94—137
   e, ē : *ę, ę̄* (40.—43. §); *ę, ę̄* > augšz. *a, ā* un *ē* > augšz. *ę̄* vai *ie*. (44. §); *a, ā* > *o, ō* > *uo* (45.—50. §); *i* > *y* (51.—52. §); *a, ā, u, uo* > *ę, āe* (vai *ę̄*), *ui, u͡ę* (53.—54. §); *ai* > *ei* (55. §).
7. **Monoftongi no diftongiem** (56.—57.§) . . . . . 137—138
8. **Diftongi no gaŗiem patskaņiem** (58.—59. §) . . . . . 138—141
9. **Veco gaŗumu saīsinājumi** (60.—61. §) . . . . . 141—144
10. **Vecu īsumu pagarinājums** (62.—65. §) . . . . . 144—152
11. **Anaptikse** (66. §) . . . . . 152—153
12. **Kontrakcija** (67. §) . . . . . 154—155
13. **Līdzskaņu attieksmes pret radu valodu skaņām** (68.—81. §) . 155—167
14. **Līdzskaņu pārveidojumi kombinācijās un vairākiem līdzskaņiem kopējas parādības** (82.—120. §) . . . . . 168—254
    a) Līdzskaņu liktenis vārda beigās (82. §). — b) Tautosillabisku nāseņu liktenis (83. §). — c) Līdzskaņu savienojumi ar *j* (84.—88. §). — d) Mīkstināšana (89.—93. §). — e) *l* > *ļ* (*u̯*) (94. §). — f) Asimilācija (95.—99. §). — g) Līdzskaņu zudums vārda sākumā un vidū (100.—107. §). — h) Disimi-

lācija (108. §). — i) Metateze (109.—110. §). — k) Līdzskaņu pielikums un iespraudums (111.—116. §). — l) Gaŗi resp. dubultoti līdzskaņi un to liktenis (117. §). — m) Citi artikulācijas veida pārgrozījumi (118. §). — n) Balsīgu un nebalsīgu troksneņu maiņa (119.—120. §).

II. Vārdu mācība

1. **Salikteņi** (121.—124. §) . . . . . 255—264
2. **Reduplikācija** (125. §) . . . . . 264—266
3. **Nōminālo celmu atvasināšana** (126.—219. §) . . . . . 266—394
a) Piedēklis (ide.) *-o, -ā* (126. §). — b) Piedēklis *-i* (127. §). — c) Piedēklis *-u* (128. §). — d) Piedēkļi ar *-j-* (129.—136. §). — e) Piedēkļi ar *-v-* (137.—138. §). — f) Piedēkļi ar *-n-* (139.—159. §). — g) Līdzskaņu celmi ar *-(m)en-* un to pārveidojumi (160. §). — h) Piedēkļi ar *-m-* (161.—164. §). — i) Piedēkļi ar *-r-* (165.—168. §). — j) Piedēkļi ar *-l-* (169.—176. §). — l) Piedēkļi ar *-gl-, -kl-, -ksl-, -kn-, -ksn-, -kt-, -kst-* (177.—182. §). — m) Piedēkļi ar *-k-* (*-ķ-, -c-* un *-č-*) (183.—190. §). — n) Piedēkļi ar *-g-* (191.—193. §). — o) Piedēkļi ar *-z-, -ž-* (194. §). — p) Piedēkļi ar *-s-, -š-* (195.—198. §). — q) Piedēkļi ar *-t-* (199.—213. §). — r) Piedēkļi ar *-d-* (214.—216. §). — s) Piedēkļi ar *-b-* (217.—218. §). — t) Piedēkļu grupējums pēc to nozīmes (219. §).
4. **Substantīvu deklinācija** (220.—317. §) . . . . . 395—461
a) Iepriekšējas piezīmes (220. §). — b) *-(i)o-* celmi (221.—236. §). — c) *(i)ja*-celmi, kam viensk. nōm. beidzas ar *-is* (237.—243. §). — d) *(i)ā*-celmi (244.—258. §). — e) *(i)ē*-celmi (259.—272. §). — f) *i*-celmi (273.—285. §). — g) Līdzskaņcelmu atliekas un pārveidojumi (286.—297. §). — h) *u*-celmi (298.—313. §). — i) Divskaitļa atliekas (314.—316. §). — k) Lokātīva formas ar *-n* (317. §).
5. **Sieviešu dzimtes formu zušana lībiskajās izloksnēs** (318. §) . 461—464
6. **Adjektīvu deklinācija un gradācija** (319.—326. §) . . . . . 464—481
7. **Skaitleņi** (327.—341. §) . . . . . 481—503
a) Pamata skaitleņi (327.—336. §). — b) Kārtas skaitleņi (337.—339. §). — c) Atvasinājumi no skaitleņiem (340.—341. §).

Lapp.

8. **Vietniekvārdi** (342.—388. §) . . . . . 504—550
a) Personu vietniekvārdi (342.—356. §). — b) Piederības vietniekvārdi (357.—358. §). — c) Norādāmie vietniekvārdi (359.—376. §). — d) Jautājamie, relātīvie un nenoteiktie vietniekvārdi (377.—388. §).

9. **Par skaitļu nozīmi deklinācijā** (389.—391. §) . . . . . 550—552

10. **Locījumu lietāšana** (392.—457. §) . . . . . 553—591
a) Nōminātīvs (392.—393. §). — b) Ģenitīvs (394.—409. §). — c) Datīvs (410.—425. §). — d) Akuzātīvs (426.—436. §). — e) Instrumentālis (437.—449. §). — f) Lokātīvs (450.—457. §).

11. **Adjektīvu lietāšana** (458.—461. §) . . . . . 592—599

12. **Adverbi** (462.—488. §) . . . . . 599—627
a) Adverbi no locījumu formām (462.—484. §). — b) Adverbi no prepozicijām ar locījumu (485.—486. §). — c) Adverbi, kam nav locījumu galotnes (487. §). — d) Adverbu lietāšana (488. §).

13. **Prepozicijas** (489.—584. §) . . . . . 627—697
a) Iepriekšējas piezīmes (489.—496. §). — b) Atsevišķas prepozicijas: *àiz* (497.—500. §); *ap* (501.—507. §); *apakš* (508.—509. §); *ar* (510.—511. §); *ār(ā)* (512. §); *at* (513.—516. §); *au-* (517. §); *bez* (518.—519. §); *caŭr* (520. §); *da* (521.—523. §); *dēļ* (524.—526. §); *gar* (527.—528. §); *ie-* (529.—530. §); *iekš* (531. §); *iz* (532.—534. §); *īz* un *iz* (535.—537. §); *kuopš* (538. §); *līdz* (539.—540. §); *nuo* (541.—544. §); *pa* (545.—549. §); *pakaļ* (550. §); *par, pār* (551.—555. §); *pêc* (556.—557. §); *pie-, -p, prie-* (558.—562. §); *pirms* (563. §); *pret, pet* (564.—565. §); *priekš* (566. §); *-pus* (567.—568. §); *sa-, suo-, su-* (569.—570. §); *sęc(ęn)* (571. §); *starp* (572. §); *uz* (573.—578. §); *vidū* (579.—580. §); *virs, vez* (581.—582. §); *zem* (583.—584. §).

14. **Partikulas** (585.—592. §) . . . . . 697—702

15. **Finīta un infinīta verba formas** (593.—738. §) . . . . . 702—955
a) Formu sastāvs (593. §). — b) Personu galotnes (594.—599. §). — c) Personu galotņu zudums līdzskaņās izloksnēs (600. §). — d) Laiku formas: α) Tagadnes celmi: αα) Atematiskie celmi (601. §); αβ) Tīrie *o*-celmi (602.—609. §); αγ) Senu *ŋo-* un *d(h)o*-celmu atliekas (610. §); αδ) *o*-celmi ar iespraustu nāseni (611. §).; αε) *no*-celmi (612. §);

αζ) *sto*-celmi (613.—621. §); αη) *i̯o*-celmi (622.—628. §); αϑ) *i*-celmi (629.—636. §); αι) *ēi̯o*-celmi (637.—640. §); ακ) Tagadnes celmi ar *-uoju* (641.—645. §); αλ) *ai̯o*-celmi (646.—649. §); αμ) *īi̯o*-celmi (650.—652. §); αν) *ā*-celmi (653.—661. §); αξ) Tagadnes formas ar *-in(āj)u* resp. *-e̯n(āj)u* (662.—669. §); αο) Verba *dabût* tagadne (670. §); απ) Par tagadnes formām vispāri (671.—672. §); β) Nākotne (673.—678. §); γ) Pagātne (679.—688. §). — e) Modi (689. §); α) Dēbitīvs (690. §); β) Imperātīvs (691.—694. §); γ) Kondicionālis (695.—700. §); δ) Atstāstāmā izteiksme (701. §). — f) Verba kārtas (702. §): α) Pasīvs (703. §); β) Refleksīvformas (704.—711. §). — g) Verbum infinitum: α) Infinitīvs (712.—716. §); β) Supīns (717. §); γ) Divdabji (718.—737. §). — h) Paradeigmas (738. §).

16. Verbu formu lietāšana (739.—814. §) . . . . . 956—1018

a) Darbības veidi (739.—749. §). — b) Personu formu lietāšana (750. §). — c) Dažādu indikātīva laiku lietāšana: α) Tagadne (751. §); β) Nākotne (752.—754. §); γ) Pagātne (755.—758. §). — d) Pārējo modu lietāšana: α) Dēbitīvs (759.—760. §); β) Imperātīvs (761. §); γ) Kondicionālis (762.—765. §); δ) Atstāstāmā izteiksme (766.—773. §). — e) Kārtu formu lietāšana: α) Aktīvās un pasīvās formas (774. §); β) Refleksīvās formas (775.—780. §). — f) „Verbum infinitum“: α) Infinitīvs (781.—791. §); β) Supīns (792. §); γ) Tagadnes pasīvais divdabis (793.—798. §); δ) Tagadnes divdabis ar *-dams* (799.—802. §); ε) Aktīvais divdabis ar *-nt* celma beigās (803.—808. §); ζ) Pagātnes aktīvais divdabis (809.—812. §); η) Pagātnes pasīvais divdabis (813.—814. §).

III. Teikumu mācība

1. Subjekts un predikāts un vienlocekļa teikumi (815.—818. §) 1019—1021

2. Grupas teikumā (819.—825. §) . . . . . 1021—1025

a) Apzīmējuma grupas: α) Grupas ar verbu centrā (819. §); β) Grupas ar substantīvu centrā (820. §); γ) Grupas ar adjektīvu centrā (821. §); δ) Grupas ar adverbu

Lapp.

centrā (822. §); ε) Grupas ar prepoziciju centrā (823. §).— b) Paplašinātas grupas (824.—825. §).

3. Saskaņa (826.—831. §) . . . . . 1025—1030

a) Verba saskaņošana (826. §). — b) Nōmenu un pronōmenu saskaņošana (827.—831. §).

4. Galvenie teikuma veidi psīchisko pamatfunkciju zīņā un negācija (832.—836. §) . . . . . 1030—1033

5. Salikti teikumi (837.—852. §) . . . . . 1034—1046

a) Virsteikumu saistīšana (837.—840. §). — b) Atkarīgie teikumi (hipotakse): α) Hipotakse bez gramatiskām pazīmēm (841.—843. §); β) Palīgteikuma pazīme ir adverbi un saikļi: αα) Relātīvie ar adverbu vai saikli ievadītie teikumi (844. §); αβ) Nerelātīvie saikļu teikumi (845.—851. §); γ) Personu maiņa (852. §).

6. Vienkāršā un saliktā teikuma vārdu kārta (853.—869. §) . . 1046—1057

7. Teikuma locekļu un teikumu elipse (870.—871.§) . . . . . 1057—1059

8. Teikuma locekļu asimilācija vienkāršos un saliktos teikumos (872. §) 1060

9. Divu konstrukciju sajaukums (873. §) . . . . . 1060—1061

Saīsinājumi . . . . . 1063—1076

Tekstā sastopamo vietvārdu saraksts . . . . . 1077—1089

Vārdu saraksts . . . . . 1090—1091

PAPILDINĀJUMI

18. lappusē 5. rindā no apakšas: par baltu sakariem ar slāviem arī E. Frenkelis Die baltischen Sprachen 73 skk.

21. lappusē 8. rindā no augšas: E. Frenkelis Lingua Posnaniensis II 118 sk. neatzīst par pareizām E. Hermaņa domas Nachr. d. Göttinger Akad. d. Wiss. 1948, 19-29, ka Sīmaņa Grūnava tēvreize sarakstīta ne latviešu valodā, bet [illegible]ldā senprūšu dialektā.

58. lappusē, 26. § a: par ide. *ō* > baltu *uo* arī E. Frenkelis Die baltischen Sprachen 75 skk.

466. lappusē: par senpersu *tya-* lietāšanu arī R. Kents Old Persian 84 sk.

701. lappusē: la. *vienap* un *uotrap* (no Sasmakas), kur *-a-* var būt radies no *-ā-* un aiz *-p* var būt zudis kāds patskanis, jāsaista vispirms ar lei. *vienópas* „vienāds" un *antrópas* „citāds" u. c. Skardžum Lkžd. 297.

Ko raksta Pizani (Pisani) Glottologia indeuropea[2] XXV sk. par „pirmvalodas" jēdzienu, to var atzīt; bet praksē grūti iztikt bez termina „pirmvaloda".

LABOJUMI

10. lapp. 15. rindā no apakšas: Izatē: jālasa: Igatē
24. „ 12. „ „ „ Hermanis (Hermann); jābūt: Hermaṇa (Hermann) darbā
27. lapp. 5. rindā „ „ *ũ̯-*; jālasa: *u̯-*
34. „ 8. „ „ „ Diftongu; jālasa: Diftongiskiem
37. „ 14. „ „ augšas: *grijeh;* jālasa: *gr̃ijeh*
43. „ 20. „ „ „ *vagâtâjs;* jālasa: *vagâtājs*
46. „ 6. „ „ „ *ę̃Īsât;* jālasa: *ęĪsât*
53. „ 15. „ „ „ *kr̃t;* jālasa: *kr̃t*
55. „ 5. „ „ apakšas: *žogę̃rs;* jālasa: *žogęrs*
56. „ 13. „ „ „ *ēmurs;* jālasa: *ę̄murs*
58. „ 2. „ „ augšas: tādas pašas; jālasa: arī formas
61. „ 14. „ „ „ *bljudo;* jālasa: *bljudǫ*
62. „ 4. „ „ „ 26.; jālasa: 626.
63. „ 5. „ „ apakšas: ѣ; jālasa: *ѣ*
64. „ 10. „ „ augšas: *ā*, ig.; jālasa: *å*, ig.
64. „ 18. „ „ „ ѣ; jālasa: *ѣ*
93. „ 18. „ „ „ ét; jālasa: ét.
94. „ 9. „ „ apakšas: galotnē; jālasa: galotnē vai piedeklī
99. „ 14. „ „ augšas: *ę̄*; jālasa: *ē*
112. „ 8. „ „ apakšas: „alu“; jālasa: „alu“ (пиво)
121. „ 17. „ „ augšas: *ə*; jālasa: *ɔ*
126. „ 8. „ „ „ par *ā*, *å*^{e}; jālasa: par *å*, *å*^{e}
141. „ 15. „ „ „ *būt';* jālasa: *bỳt'*
151. „ 14. „ „ „ *ur*^{2}*;* jālasa: *ùr*^{2}
159. „ 7. „ „ apakšas: arm. ç; jālasa: arm. ç
159. „ 5. „ „ „ *šĕnь;* jālasa: *sĕnь*
159. „ 4. „ „ „ σκια; jālasa: σκι:ά
172. „ 2. „ „ „ skaṇu; jālasa: sakṇu
202. „ starp 93. un 94. § jāiestarpina virsraksta vietā e) *l* > *ł (u̯)*
222. „ 7. rindā no apakšas: Vērgalē; jālasa: Vērgalos
227. „ 14. „ „ „ *svę̄[t]ki;* jālasa: *svē[t]ki*

245. lapp. 5. rindā no augšas: formās; jālasa: formas
257. „ 2. „ „ apakšas: ZyslPh.; jālasa ZslPh.
290. „ 3. „ „ augšas: im Nest; jālasa: am Netz
295. „ 13. „ „ „ minētas; jālasa: minēta
301. „ 14. „ „ apakšas: *tecęni;* jālasa: *teceni*
308. „ 12. „ „ augšas: *ῆρχε;* jālasa: *ἦρχε*
311. „ 15. „ „ apakšas: *tъnъ;* jālasa: *-tьnъ*
311. „ 14. „ „ „ *prijętъnъ;* jālasa: *prijętьnъ*
365. „ 5. „ „ „ *-iśko-;* jālasa: *-iśko-*
380. „ 4. „ „ augšas: kr. *cmamъ;* jālasa: kr. *cmamь*
381. „ 8. „ „ apakšas: mestuc; jālasa: mestue
387. „ 4. „ „ augšas: *vilkỳtis;* jālasa: *vilkýtis*
392. „ 5. „ „ apakšas: **davībᵃe;* jālasa: **davībe* jeb **davība*
398. „ 5. „ „ „ no *-ě;* jālasa: no pirmatnēja *-e*
419. „ 16. „ „ augšas: *-ás;* jālasa: *-ās* (ar akūtētu *ā*)
441. „ 7. „ „ „ μενύων; jālasa: μενέων
441. „ 19. „ „ „ **tuksn-;* jālasa: **tuskn-*
441. „ 19. „ „ „ no *tusk-: tust-;* jālasa: pamatā tam ir *tusk-: tust-*
441. „ 5. „ „ apakšas: Lithavanicae; jālasa: Lithvanicae
459. „ 6. „ „ augšas: opozicija; jālasa: apozicija
464. „ 2. „ „ apakšas: *saldū; jālasa: **saldū̂*
470. „ 4. „ „ augšas: kam; jālasa: kas
485. „ 14. „ „ apakšas: *dvèju;* jālasa: *dvéju*
493. „ 6. „ „ augšas: *picapacmit²;* jālasa: *picapacmit*
495. „ 9. „ „ apakšas: *divi-tūstuoš;* jālasa: *divi-tūkstuoš*
496. „ 5. „ „ augšas: *tū(s)k-;* jālasa: *tū(s)k̂-*
496. „ 1. „ „ „ *púshund;* jālasa: *púshund*
507. „ 2. „ „ apakšas: σος; jālasa: σὸς
512. „ 2. „ „ augšas: *mek';* jālasa: *meḱ*
516. „ 16. „ „ „ *mums-;* jālasa: *mum̂s²*
526. „ 10 „ „ „ *to;* jālasa: *tǫ*
538. „ 3. „ „ „ *tā·duiš;* jālasa: *tå·duiš*
570. „ 1. „ „ apakšas: *pęla-;* jālasa: *pęla-*
587. „ 11. „ „ augšas: turpat.; jālasa: turpat
604. „ 8. un 9. rindā no apakšas: κοινῆ; jālasa: κοινῇ
614. „ 16. rindā no apakšas: *pirmais;* jālasa: *pirmis*
682. „ 15. „ „ augšas: *protivo;* jālasa: *protivǫ*
722. „ 16. „ „ „ ἓῖμι; jālasa: εἶμι
724. „ 7. „ „ „ *deždo;* jālasa: *deždǫ*
724. „ 5. „ „ apakšas: **dadǫ(tь);* jālasa: **dadǫ(tь)*

729. lapp. 3. rindā no augšas: *ženo;* jālasa: *ženǫ*
730. „ 6. „ „ „ *ņemt* (Lubānā,; jālasa: *ņemt* (Lubānā;
736. „ 4. „ „ „ *teko;* jālasa: *tekǫ*
736. „ 12. „ „ „ *vedo;* jālasa: *vedǫ*
737. „ 7. „ „ apakšas: *bêgu;* jālasa: *bę̂gu*
761. „ 12. „ „ augšas *drīsti;* jālasa: *drįsti*
766. „ 14. „ „ apakšas: dies; jālasa: *dies*
769. „ 7. „ „ „ **įung* (*į*)*ō*; jālasa: **įung*(*į*)*ō*
769. „ 17. „ „ augšas: *šnurgstu;* jālasa: *šnurgstu*
775. „ 10. „ „ „ *lęco;* jālasa: *lęčǫ*
776. „ 7. „ „ „ *viêbju;* jālasa: *viêbju* „verziehe (das Gesicht)"
776. „ 8. „ „ apakšas: *ried-*; jālasa: *ried-* ME s. v. *riest* III
779. „ 12. „ „ augšas: *blĕjo;* jālasa: *blĕjǫ*
803. „ 6. „ „ apakšas: *vetъšajo;* jālasa: *vetъšajǫ*
808. „ 1. „ „ „ *saĺdēju* (*:salt*); jālasa: *saĺdēju* (*saĺt*);
820. „ 4. „ „ augšas: (*j*)*ešku;* jālasa: (*j*)*ieškau*
820. „ 6. „ „ „ *ločo;* jālasa: *ločǫ*
820. „ 9. „ „ „ *steľo;* jālasa: *steľǫ*
820. „ 12. „ „ „ *dero;* jālasa: *derǫ*
824. „ 14. „ „ apakšas: *svêtu;* jālasa: *svêtu*[2]
869. „ 17. „ „ augšas: *lĕjo;* jālasa: *lĕjǫ*
869. „ 2. „ „ apakšas: *tě;* jālasa: *těi*
877. „ 11. „ „ augšas: pagātnes; jālasa: tagadnes
881. „ 3. „ „ „ *milujo;* jālasa: *milujǫ*
884. „ 7. „ „ „ l. c.; jālasa: KZ XLIII
939. „ 14. „ „ „ *búsi s;* jālasa: *búsiąs*
1039. „ 12. „ „ „ *šudināju*; jālasa: *šūdināju*
1067. „ 2. „ „ „ Glücks; jālasa: Glüks
1071. „ 18. „ „ „ Par; jālasa: Par.

BIBLIOTEKA ★ LATV PSR VALSTS

Pārb. uz def.:
25.04.84. EG.
21.09.84. A.M
LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0304092130